

230.2C

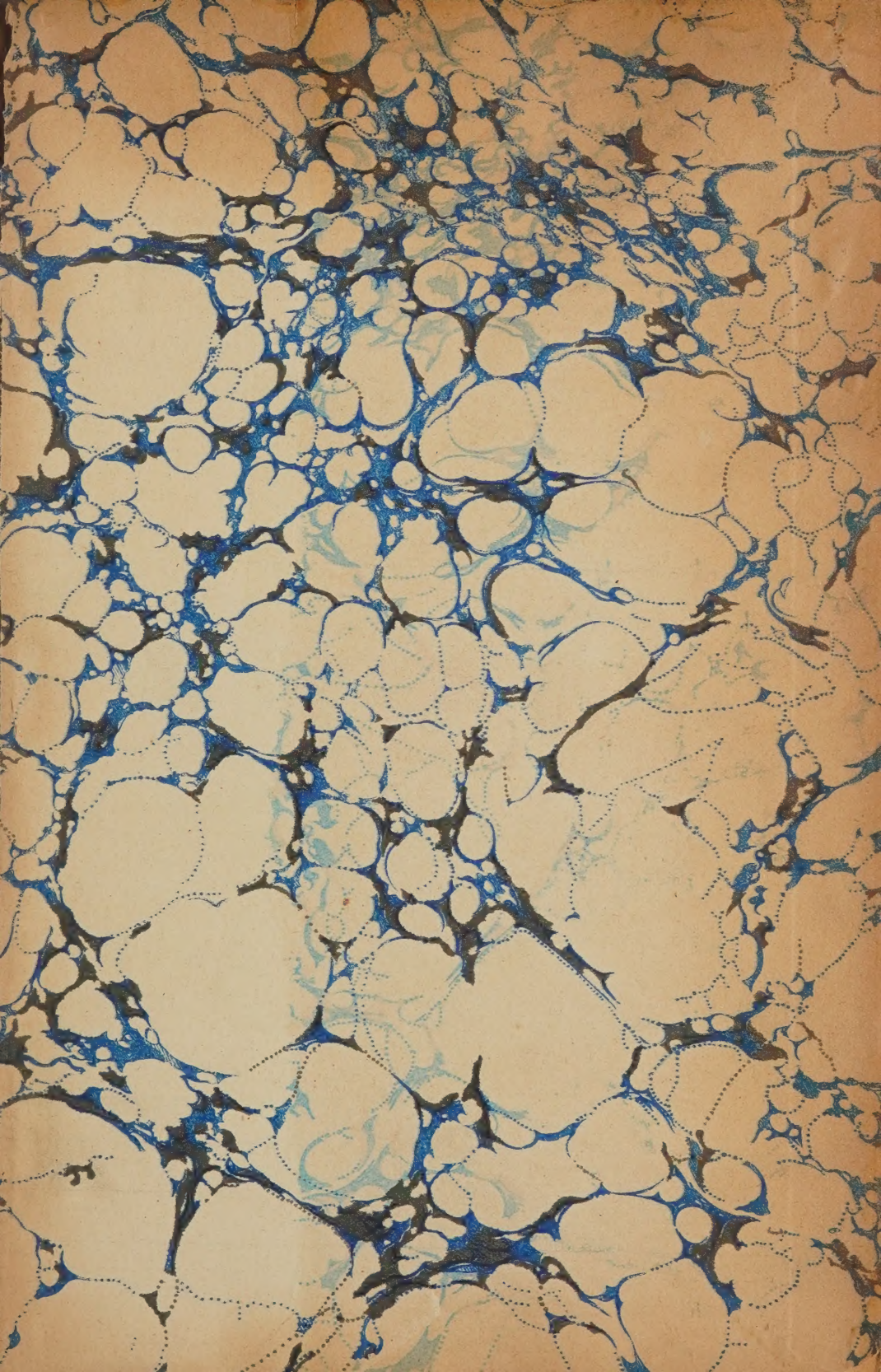
Class

T361Y3

Book

General Theological Seminary Library

CHELSEA SQUARE, NEW YORK

BIBLIOTHÈQUE THOMISTE

Directeur : Pierre MANDONNET, O. P.

IX

SECTION HISTORIQUE : IX

LES PREMIÈRES POLÉMIQUES THOMISTES :

I. — LE CORRECTORIUM CORRUPTORII

“ QUARE ”

Edition critique

PAR

L'ABBÉ P. GLORIEUX

Professeur au Séminaire de Lille

LE SAULCHOIR, KAIN (Belgique)

REVUE DES SCIENCES
PHILOSOPHIQUES ET THÉOLOGIQUES

1927

BIBLIOTHÈQUE THOMISTE

Directeur : Pierre MANDONNET, O. P.

Pour tout ce qui concerne la Direction de la *Bibliothèque thomiste* s'adresser à M. P. MANDONNET, 29, avenue du Château, Bellevue (Seine-et-Oise).

Pour tout ce qui concerne l'Administration, s'adresser à M. L'ADMINISTRATEUR DE LA BIBL. THOMISTE, Le Saulchoir, Kain (Belgique).

Prière d'adresser directement les commandes à

M. L'ADMINISTRATEUR
DE LA BIBLIOTHÈQUE THOMISTE
LE SAULCHOIR, KAIN (Belgique).

Compte de chèques postaux :

Pour la France : LILLE, C. c. 158 87, Georges SYNAVE,
32, rue de Lille, ROUBAIX (Nord).

Pour la Belgique : C. c. 1340 65, Georges SYNAVE, Kain.

Avis important :

1° Souscripteurs : Ceux qui souscrivent à toute la Collection de la *Bibliothèque thomiste* bénéficieront d'une réduction de 20 % sur le prix de chaque volume paru ou à paraître.

2° Les Abonnés de la *Rev. des Sc. Ph. et Théol.* bénéficieront d'une réduction de 20 %.

3° Les Membres de la *Société Thomiste* bénéficieront d'une réduction de 20 %.

4° Les Abonnés de la *Rev. des Sc. Ph. et Théol.* et les Membres de la *Société Thomiste* qui souscrivent à toute la Collection de la *Bibliothèque thomiste* bénéficieront d'une réduction globale de 25 %.

Ces réductions ne sont faites qu'à la condition **expresse** de s'adresser **directement** à M. L'ADMINISTRATEUR DE LA BIBLIOTHÈQUE THOMISTE, Le Saulchoir, Kain (Belgique).

REVUE DES SCIENCES PHILOSOPHIQUES ET THÉOLOGIQUES

Trimestrielle

Publiée sous la direction d'un groupe de Dominicains français professeurs au Collège théologique du Saulchoir, Kain (Belgique).

Prix de l'Abonnement : France et Belgique 40 fr.
Autres Pays 50 fr.

Administration : Librairie VICTOR LECOFFRE, J. GABALDA,
rue Bonaparte 90, Paris.

LE “ CORRECTORIUM CORRUPTORII ”

“ QUARE ”

BIBLIOTHÈQUE THOMISTE

Directeur : Pierre MANDONNET, O. P.

IX

SECTION HISTORIQUE : IX

LES PREMIÈRES POLÉMIQUES THOMISTES :

I. — LE CORRECTORIUM CORRUPTORII

“ QUARE ”

Edition critique

PAR

L'ABBÉ P. GLORIEUX

Professeur au Séminaire de Lille

LE SAULCHOIR, KAIN (Belgique)

REVUE DES SCIENCES
PHILOSOPHIQUES ET THÉOLOGIQUES

1927

23020
T36/Yg

v.1

S8961

NIHIL OBSTAT :

Le Saulchoir, Kaïn, le 7 Mars 1927.

J. C. SYNAVE,
O. P.
lect. en S. Théol.

Fr. M. - D. CHENU,
O. P.
lect. en S. Théol.

IMPRIMATUR :

Insulis, 11^a Martii 1927,

G. DELBROUCQ
v. g.

LIBRARY OF THE
Vatican Museums
Rome

TABLE GÉNÉRALE DES MATIÈRES

INTRODUCTION	VII
La littérature des Correctoires	VII
Le Correctoire « Quare » : les manuscrits	XX
L'établissement du texte	XXXII
Le texte : ses rédactions	XXXVIII
Le Correctoire « Quare » : l'auteur	XLIV
Disposition de l'appareil critique	LVI
TEXTE	I
In Primam Partem Summae	I
In Primam Secundae	208
In Secundam Secundae	246
In Quaestiones de Veritate	323
In Quaestiones de Anima	361
In Quaestiones de Virtutibus	383
In Quaestiones de Potentia	389
In Quaestiones de Quolibet	394
In I ^m Sententiarum	412
TABLES	433
Table des articles	433
Table analytique	439
Table des citations	443
Table des noms propres	449

INTRODUCTION

SOMMAIRE. — I. La littérature des Correctoires. — II. Le Correctoire « Quare » : les manuscrits. — III. L'établissement du texte — IV. Le texte ; ses rédactions. — V. Le Correctoire « Quare » : l'auteur.

I. — LA LITTÉRATURE DES CORRECTOIRES.

Le « *Correctorium Corruptorii* » dont nous entreprenons de donner ici une édition critique, est l'une des nombreuses répliques que s'attira, une dizaine d'années environ après la mort de saint Thomas, l'écrit connu sous le nom de Correctoire de Guillaume de la Mare. Les premières polémiques thomistes auxquelles se rapportent ces différents ouvrages ont trouvé déjà leurs historiens¹ ; les documents toutefois en sont demeurés assez rares et difficilement abordables. L'intérêt très grand qu'ils présentent pour l'étude de la pensée thomiste, pour l'histoire de son développement, demandait qu'on pût les posséder sous une autre forme que celle de manuscrits ou d'incunables. C'est à quoi s'est employée la « Bibliothèque Thomiste » en s'ouvrant à ces éditions.

On sait que malgré les pactes conclus à plusieurs reprises entre Franciscains et Dominicains,² les deux grands Ordres nés au début

1. Il faut consulter pour connaître dans leur ensemble ces polémiques : P. MANDONNET, O. P. *Premiers travaux de polémique thomiste dans Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques*, t. VII (1913) pp. 46-70, 245-262 ; F. EHRLE, *Der Kampf um die Lehre des hl. Thomas in den ersten fünfzig Jahren nach seinem Tode* dans *Zeitschrift für Kathol. Theologie*, t. XXXVII (1913), pp. 266-318 ; M. GRABMANN, *Hilfsmittel des Thomastudiums aus alter Zeit (Abbreviationes, Concordantie, Tabulae) auf Grund handschriftlicher Forschungen dargestellt* dans *Divus Thomas*, t. I (1923) pp. 13-43, 97-122, 373-380. — D'autres études se sont attachées plus spécialement à l'un ou à l'autre de ces ouvrages de polémiques ; elles seront signalées plus loin au passage. D'autres encore, élargissant le problème, permettent de replacer ces débats dans leur cadre historique et logique.

2. Par exemple en 1274, lors du concile de Lyon, puis trois ans plus tard, en 1277, quand les généraux des deux ordres, Jean de Verceil et Jérôme d'Ascoli, se retrouvèrent à Paris, envoyés par Jean XXI. Cf. *Chronica XXIV Generalium ordinis Minorum* dans *Analecta franciscana*, t. III, p. 365 ; P. MANDONNET, *Siger de Brabant et l'Averroïsme latin au XIIIe siècle*, Louvain. I, p. 245 suiv. ; MARTÈNE ET DURAND, *Thesaurus Anecdotorum*, t. IV, c. 1779.

du XIIIe siècle se trouvèrent bien souvent et sur bien des terrains en antagonisme violent. Dans le domaine de la pensée philosophique et théologique, cette opposition fut particulièrement sensible, et l'on connaît le témoignage presque classique à ce sujet, d'un contemporain de saint Thomas, le Franciscain Peckham, qui devenu archevêque de Cantorbéry se plaint dans une lettre du 1er juin 1285 de ces oppositions irréductibles entre la saine doctrine des fils de Saint François et les thèses qui depuis une vingtaine d'années s'emploient à battre en brèche et à énerver tout ce qu'a enseigné saint Augustin¹. Or de cet état de choses, saint Thomas était en grande partie la cause ; ses thèses neuves, hardies, allaient bien souvent à l'encontre des doctrines reçues, des enseignements traditionnels ; les Franciscains, eux, demeuraient dans l'ensemble les fidèles tenants de l'Augustinisme ; les heurts devaient nécessairement se produire.

Car on ne pouvait prétendre, même dans l'école adverse, ignorer l'œuvre du grand maître Dominicain, son passage ayant laissé partout des traces trop profondes et soulevé trop de graves problèmes. D'ailleurs ses œuvres étaient dans le grand commerce² ; il eût été puéril de vouloir les exclure, et un tel ostracisme eût été pratiquement impossible. Un maître franciscain d'Oxford crut plus sage de les corriger, de mettre auprès du mal le remède, en signalant les thèses dangereuses et y joignant, de façon sommaire, leur critique et leur réfutation. Ce maître fut Guillaume de la Mare³ ; le relevé qu'il entreprit dans ce but, des œuvres de saint Thomas, a reçu le nom de *Correctoire*. Il consiste en une série d'articles, nécessairement sèche, réduite parfois à une simple nomenclature, où défilent à la suite 47 articles empruntés à la *Prima pars* de la *Somme théologique*, 12 à la *Prima secundae*, 16 à la *Secunda secundae*, 24 aux *Questions disputées* (dont 9 concernant le *De Veritate*, 10 le *De Anima*, 1 le *De Virtutibus*, 4 le *De Potentia*), 9 relatifs aux Ques-

1. « Quae sit ergo solidior et sanior doctrina vel filiorum S. Francisci, sanctae scilicet memoriae fratris Alexandri ac fratris Bonaventurae et consimilium, qui in suis tractatibus ab omni calumnia alienis, sanctis et philosophis innituntur, vel illa novella, quasi tota contraria, quae, quidquid docet Augustinus de regulis aeternis et luce incommutabili, de potentiis animae, de rationibus seminalibus inditis materiae et consimilibus innumeris destruat pro viribus et enervat, pugnas verborum inferens toti mundo ; videant antiqui, in quibus est sapientia... » Cf. DENIFLE-CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, t. I, p. 634 suiv.

2. On les voit par exemple citées dans les catalogues officiels des libraires de l'Université, où se trouve également établi le taux de leur location. DENIFLE-CHATELAIN, *Chart. Univ. Paris*, I, p. 644-650 (liste de 1275-1286), II, p. 107-112 (liste de 1304). Voir également CHEFDEBIEN, *Les ouvrages de S. Thomas dans le commerce à la fin du XIIIe s. dans Revue August.* (1908), p. 97-100.

3. Sur l'orthographe de ce nom, voir la note de F. EHRLE, *Zeitschrift für Kath. Theol.*, 1913, p. 271, n. 2.

tions quodlibétiques, 9 enfin au premier livre sur les Sentences¹. Quelques lignes, au début de chaque article, citent ou résument la thèse incriminée ; elles sont suivies de l'appréciation doctrinale et des raisons qui fondent cette dernière ; enfin, quand l'article est suffisamment développé, il se termine par la réfutation des arguments de saint Thomas.

Cette attaque devait nécessairement provoquer des ripostes ; elle les appelait d'autant plus impérieusement que l'ouvrage de Guillaume de la Mare avait été très vite canonisé et élevé en quelque sorte au rang de document officiel. En effet, au Chapitre général des Mineurs tenu à Strasbourg en 1282, il avait été décidé que la Somme de saint Thomas ne serait mise entre les mains des lecteurs en théologie qu'accompagnée des corrections du maître d'Oxford ; de minutieuses précautions même étaient prises pour éviter toute altération de ce texte². — Aussi les répliques vinrent nombreuses et vigoureuses. Variées comme forme et comme procédés, elles sont identiques pour le fond et poursuivent un but commun ; toutes visent à réfuter les allégations inexactes, à répondre aux arguments invoqués, à revendiquer pour les thèses de saint Thomas la valeur qui leur était déniée dans le Correctoire franciscain.

Le titre général qu'elles prennent s'inspire du titre donné à l'ouvrage de Guillaume de la Mare. Celui-ci avait prétendu mettre en regard des thèses thomistes les correctifs, les réserves : *correptiones*, *correctiones*, nécessaires ; il se fût volontiers posé comme le « *Corrector fratris Thomae* ». C'est le nom de « corruptores » que lui attribuèrent, à lui et à ses frères en religion, les défenseurs du maître Dominicain ; et à ce qu'ils considéraient comme un « corruptorium » non un « *correctorium Thomae* »³ ils opposèrent le « *Correctorium corruptorii* ». De ces répliques on connaît actuellement quatre types

1. Ces chiffres sont ceux que donne le Correctoire que nous éditons ; il est bon de noter toutefois qu'il a, à plusieurs reprises, rapproché et groupé en une même réfutation deux des articles du maître franciscain (v. g. aux articles 50, 58, 86, 90, 95) ; de ce chef, les articles du Correctoire de Guillaume de la Mare sont au nombre de 123. Nous croyons préférable cependant, étant donnée l'importance du présent ouvrage, de nous en tenir à la numérotation qu'il adopte, et même d'y ramener tous les autres, comme la chose peut se faire facilement.

2. Cette ordonnance du Chapitre de Strasbourg, conservée dans un ms. de Rome et un autre de Fribourg, porte : « Item Generalis Minister imponit ministris provincialibus quod non permittant multiplicari summam fratris Thome nisi apud lectores notabiliter intelligentes, et hoc nisi cum declarationibus fratris Wilhelmi de Mara, non in marginibus positis, sed in quaternis ; et huiusmodi declarationes non scribantur per aliquos seculares. » Cf. VAN ORTROY, *Analecta Bollandiana*, t. XVIII (1899), p. 292.

3. On a un exemple de ce facile jeu de mots, à l'article 25 : « Ex his patet quod ex falso intellectu, non dico malo affectu, processit quod isti *correctores vel corruptores* dicunt veritatis doctorem hoc loco immutabilitatem in angelis posuisse. »

concordances avec la Somme et le Contra Gentiles. C'est l'ouvrage annoncé dans le Sommaire du début du manuscrit : « Item, tituli questionum singulorum articulorum omnium distinctionum trium primorum librorum scripti sancti Thome super Sententias, scil. a principio primi usque infra tertium ubi queritur utrum homo dicat quid compositum ex duobus, ubi notantur loca articulorum librorum thome in quibus eodem questiones habentur. »

III. (fol. 130-131^v B) : La question disputée par *Jean de Naples*, extraite de son *Quodlibet* II : « Utrum licite possit doceri doctrina fratris Thome quantum ad omnes eius conclusiones. »¹

Les cahiers de ce manuscrit sont de 16 fol. ; ils présentent cette particularité que les deux folios du début ainsi que les deux du milieu sont en parchemin, les autres en papier. Avant que le ms. ait été relié avec l'autre, le dernier cahier était complet ; le relieur a coupé les trois fol. 133-135 ; les deux derniers, 136 et 137 ont été placés au début et servent de fol. de garde.

Le Correctoire est complet. Il est écrit, à deux colonnes, d'une main du XIVe siècle, orné de ses rubriques et de ses divisions ; au début, une lettrine enluminée. Le texte n'est pas très correct ; on y relève de nombreuses fautes de copiste. — Il est à noter que Thomas n'y porte pas le titre de saint.

Il sera question plus loin, à propos de l'auteur de cet ouvrage de l'indication relative à Gilles de Rome fournie par le fol. de garde de ce manuscrit.

D. — *Paris, Bibliothèque Nationale, fonds latin, 15820.* (ancien. Sorbonne 541).

XVe siècle ; 202 fol. papier. — Le ms. est écrit à longues lignes, sauf les fol. 192-197 qui sont à deux colonnes. — Son contenu est le suivant :

I. (fol. 1-96^v) : Le Correctoire « Sciendum ». Il y a quelques lettres ornées et quelques rubriques, de façon irrégulière d'ailleurs, qui cessent même complètement à partir du cahier commençant au fol. 73. Ce Correctoire n'est pas complet ; il s'arrête, dans le cours de l'article 70, aux mots : « debuit curam pastorem. » Ce dernier mot en réclame indique que l'ouvrage devait se continuer. Au lieu de la suite attendue, on trouve immédiatement :

II. (fol. 97-192) : Le Correctoire « Quare ». Il est écrit de la même main que le précédent, et comme dans celui-là, le travail des rubriques n'a pas été fait, bien que les places aient été réservées. — Les cahiers sont des sexternions numérotés au haut à droite.

1. Éditée par C. J. JELLOUSCHEK dans *Xenia Thomistica*, III, p. 73-104.

III. (fol. 192^v-197) : *Collectio errorum in Anglia et Parisius condempnatorum*. On y trouve relevés les articles condamnés à différentes reprises : 1°, à Oxford, le 18 mars 1277 par Robert Kilwardby¹; 2°, à Paris, par Guillaume d'Auvergne, le 13 janvier 1241²; 3°, à Paris, par Étienne Tempier, le 10 décembre 1270³; 4°, à Paris, par Étienne Tempier, le 7 mars 1277⁴.

Le Correctoire « Quare » n'est pas complet ; il ne comprend que les 76 premiers articles, c'est-à-dire ceux relatifs à la *Prima pars*, la *Prima Secundae* et la *Secunda Secundae* (fol. 97-158 ; 158^v-169 ; 169-192.)

On retrouve dans ce manuscrit, comme dans certains autres qui seront examinés plus loin (tels S A O) la préoccupation de grouper les ouvrages de polémique suscités par l'enseignement de saint Thomas. Toutefois cette collection est de date relativement récente et ne présente pas le même intérêt que d'autres qui seront utilisées pour cette étude.

P. — Paris, Bibliothèque Nationale, fonds latin, 14863. (ancien. S. Victor 737 ; a.a.6 ; 1009 ; 695).

Bien qu'une pagination continue, de 1 à 247, embrasse tout le manuscrit, il y a là trois manuscrits distincts, groupés au XVe siècle sans doute.

A. (fol. 1-117) : écrit à longues lignes ; acquis par le monastère de Saint-Victor le 29 juin 1423. Il contient, suivant ce qu'annonce la table du début :

- I. (fol. 1-91^v) : *Liber Climaci*, dictus *Tabulae spiritalis*, continentes triginta gradus.
- II. (fol. 92-94) : *Vita eiusdem sancti Iohannis Climaci*, scripta a Daniele monacho.
- III. (fol. 94-110) : *Glosae super quibusdam textibus praecedentibus eiusdem Climaci*.
- IV. (fol. 111-115) : *De quinque septennis in Sacra Scriptura repertis*.
- V. (fol. 115^v-117) : *Moralis expositio super illo Salomonis* : « Melior est iniquitas viri quam benefaciens mulier. »

Le fol. 117^v fournit la date de l'entrée du manuscrit à la bibliothèque de Saint-Victor : « Hunc librum acquisivit monasterio Sancti Victoris

1. Éd. DENIFLE-CHATELAIN, *Chartul. Univ. Paris.*, I, p. 558 s.

2. *Id.*, *ibid.*, I, p. 170.

3. *Id.*, *ibid.*, I, p. 486 s.

4. *Id.*, *ibid.*, I, p. 543 ; P. MANDONNET, *Siger de Brabant*, II, p. 176 sq.

prope Parisius frater Iohannes Lamasse dum esset prior eiusdem ecclesie » ; et plus bas : « Ego Petrus de Verona confiteor vendidisse presentem librum abbati et conventui sancti Victoris prope Parisius precio trium fr. monete currentis. unde promitto ipsis garantizare coram quocumque et recepi dictam summam per manum fratris Iohannis Lamasse prioris dicti conventus hac die XXVII iunii teste signaculo meo manuali hic apposito, anno dni millesimo IIIIe XIXIII. P. Verones »

B. (fol. 118-218^v) : Manuscrit écrit à deux colonnes, d'une autre main du XIVe siècle. Il appartient, avant de devenir la propriété du monastère de Saint-Victor, au même possesseur que le précédent, Pierre de Vérone. C'est ce dont font foi deux notes, en cursives minuscules, l'une au bas du fol. 184^v, contre la marge coupée à cet endroit : « hic liber quamvis incompletus meus est. P. Veronis. 4. septembris 1418. » ; l'autre au bas du fol. 218^v porte la seule signature : P. Veronis. — C'est ce Pierre de Vérone qui de la même écriture minuscule a mis au bas des fol. 201 B, 206^v, 208^v, 209 et 214 les indications qui auraient dû guider le rubriciste dans son travail.

Ce manuscrit contient le Correctoire « Quare » ; il est composé de sexternions, neuf cahiers dont le dernier est incomplet ; les trois derniers folios ont été coupés, sans doute après la constitution du recueil actuel, puisque la pagination saute immédiatement de 218 à 222.

C. (fol. 222-247) ; d'une écriture plus ancienne, d'une présentation plus soignée également. Il comprend :

- I. (fol. 222-232) : *Alcuin* : 35 capitula notata.
- II. (fol. 232-242) : Dicta quaedam *Isidori*.
- III. (fol. 242-243) : Alia quaedam moralia.

Le Correctoire « Quare » constitue donc tout le second manuscrit. Il est écrit tout entier d'une seule main ; les rubriques n'ont pas été mises, mais les lettrines ont été indiquées ainsi que les titres. Les divisions de l'ouvrage ressortent nettement car les premiers mots de chaque partie (début de chaque article, début de la critique de Guillaume de la Mare, début de la réplique) sont écrits en lettres plus grandes.

Le texte est, de façon générale, assez correct. Les seules particularités à signaler sont les deux suivantes : au haut du fol. 211^v A, le copiste a ajouté une douzaine de lignes, qu'il a d'ailleurs expunctuées ensuite ; c'est la reprise erronée d'un texte donné par lui quelques pages plus haut (fol. 204^v A) ; peut-être y aurait-il là une indication intéressante se rattachant à la question de la « pecia ». — L'autre fait consiste dans la lacune considérable du fol. 183^v à 189^v. Le texte s'arrête au bas du fol. 183 B, de sorte que les six derniers folios de ce cahier (178-189^v) sont laissés en blanc. Cette lacune cor-

respond aux pages 282-323 du texte, c'est-à-dire de l'article 69 à l'article 76. Le texte reprend au fol. 190 avec le premier article des Questions disputées, de Veritate. C'est à ce propos que se trouve au bas de la seconde page blanche la note déjà signalée (fol. 184^v : hic liber quamvis incompletus meus est...)

Nous avons utilisé ce manuscrit qui nous a paru donner le meilleur texte des manuscrits parisiens, pour les articles 1-20, 47-60 77-118.

N. — *Rome, Biblioth. Angelica, 104 (A.8.16).*

in fol. 294 × 207 mm. ; 263 fol. à deux colonnes ; papier, sauf les quatre derniers fol. en parchemin. XVe siècle. — Son contenu est le suivant¹ :

- I. (fol. 1-17) : Le Correctoire « Quare » ; les douze folios du début malheureusement font défaut.
- II. (fol. 17B-22) : Tractatus corporis Christi cum commento fratris Egidii. Ce traité, différent des 50 theoremata édités à plusieurs reprises, a été édité en 1503. — *Inc.* Primum principium quod est Deus..
- III. (fol. 22^v-32). Traité anonyme : Expositiones tractatus de esse et essentia. L'explicit précise qu'il s'agit de « Questionum et notabilium super libro de quid dicatur et essentia doctoris venerabilis sancti Thome de Aquino fratris ordinis predicatorum. » *Inc.* Dilectis in Christo fratribus et consociis in S. frater R. salutem...

Il est suivi de six hexamètres où il est question d'un frère « Raynaldus de Mess^a » auteur, ou plus probablement copiste de ce traité.

- IV. (fol. 33-37) : *Ioannes de Sacrobosco* : Tractatus de sphaera. *Inc.* Tractatus de Sphaera distinguimus in quatuor capitula..
- V. (fol. 38-45) : *Albert le Grand* : De unitate intellectus contra Averroystas. *Inc.* Quia apud nonnullos..
- VI. (fol. 46-123) : *Duns Scot* : Quaestiones super Metaphysicam Aristotelis. *Inc.* Omnes homines natura scire desiderant. In principio Metaphysice quam omnes pre manibus habemus..
- VII. (fol. 127-146) : *Hervé Nédellec* : Tractatus de unitate formarum. *Inc.* Ut ordinacius possit inveniri..
- VIII. (fol. 146-161^v) : *Hervé Nédellec* : Quaestiones tres disputatae. *Inc.* Quaeritur utrum esse angeli vel alterius nature..

1. Cf. H. NARDUCCI, *Catalogus codicum manuscriptorum praefer graecos et orientales in bibliotheca Angelica olim coenobii Sancti Augustini de Urbe*, Rome (1893), p. 34-36.

IX. (fol. 161^v-182) : *Saint Thomas* : De Anima.

X. (fol. 182-224) : *Hervé Nédellec* : Tractatus de primis et secundis intentionibus. *Inc.* Quaeritur utrum acetum et vinum sint eiusdem speciei..

XI. (fol. 224-247) : Anonyme : Questions disputées. *Inc.* Circa differentias essentielles scientiae primo quaeritur a quo dicatur scientia speculativa et practica...

XII. (fol. 248-257^v) : Anonyme : Questions disputées. *Inc.* Quaeritur utrum actio sit in agente tamquam in subiecto.

Cinq folios seulement concernent le Correctoire « Quare », à savoir les fol. 13-17; encore le premier en est-il abîmé; presque toute la seconde colonne est arrachée ainsi qu'une partie de la première. Les douze folios précédents font défaut; l'ouvrage primitif les contenait cependant comme en fait encore foi la table qui, à la fin du manuscrit, porte les titres de 48 articles du Correctoire, avec cette notice : « Expliciunt tituli questionum corruptorii contra primam partem sancti Thome qui quidem sunt veraciter reprobati per conreptorem fratrum ordinis nostri Predicatorum. »

Le texte tel qu'il a été conservé commence à l'article 32; ses premiers mots du moins s'y rapportent; mais il ne peut être vraiment utilisable que pour la fin de cet article, et pour les suivants (33 à 48). Il s'en faut cependant qu'il aille jusqu'à la fin de ce dernier; il se termine en effet à la p. 202, l. 13, et remplace la suite du texte par ces quelques lignes : « Si quis autem plenissime de ista questione voluerit inquirere vadat ad tractatum ervei de uni(tate) forme et ibidem multa inveniet que sunt in scrutabilia. Expliciunt opinioniones conruptorii reprobate veraciter contra primam partem sci. thoe. Explicit conreptor contra conruptorem. Amen. »

Comme on a pu le remarquer dans ces derniers mots, saint Thomas porte ici le nom de saint, comme à plusieurs reprises dans les folios qui précèdent. Le manuscrit est donc de date relativement récente.¹ Étant donné en outre son état de mutilation et son caractère incomplet il ne peut guère rendre de services.

S. — *Paris, Bibliothèque de l'Université (Sorbonne) 198.*

Ancien Louis-le-Grand 188. 1. 12; N. 53; M. S. T. II. 39; fin du XIVe siècle; papier; 398 fol. à deux colonnes. 298 × 210 mm.

1. D'ailleurs, le troisième des ouvrages qu'il contient daterait de 1401 s'il faut en croire les derniers mots du prologue « Valete et orate pro me. datum Parisiis anno dni. M. CCC. CI. »

Le fol. 2 porte en outre cette indication de provenance : *ex libris bibliothecae collegii Thesaurarii*.

Le contenu de ce ms. est fort riche et demande à être précisé ¹:

- I. (fol. 1) : Anonyme : Questions sur la prophétie. — L'exécution est différente de celle de l'ensemble du ms. ; ce sont des notes qui se rattachent sans doute à la question similaire du fol. 8.
- II. (fol. 1^v) : Après une invocation à la Sainte Vierge, le prologue du « *Pertransibunt plurimi* » c'est-à-dire de l'ouvrage suivant, dont il a été ici détaché.
- III. (fol. 3-4^v) : *S. Thomas* : De concordantiis in se ipsum. C'est l'ouvrage apocryphe attribué à S. Thomas et édité dans ses œuvres complètes (éd. Vivès. t. XXVIII, p. 560) ². — La note du haut du fol. 3 porte « Concordantie sci Thome. » — Dans cette même marge du haut a été ajouté l'article 6 omis dans le cours du traité ; à cause de cette omission, toute la numérotation des articles se trouve en retard d'une unité.
 Au fol. 4va, à la suite du dernier article, commencent les trois articles (de columba ; de potentia activa inchoativa formarum ; de augmento caritatis) qui sans faire partie de l'ouvrage se trouvent également reproduits à sa suite dans l'édition Vivès.
- IV. (fol. 5-7va) : Anonyme : Question disputée sur la composition des êtres, et la distinction réelle de l'essence et de l'existence : *Utrum in omni ente creato sit realis compositio actus et potentie... ; utrum sit compositio substantie et accidentis... ; utrum esse et essentia realiter differant in omni creato*.
 On voit figurer, parmi les autorités alléguées, Hervé Nédélec, quaest. disput.
- V. (fol. 8-8^v) : Question anonyme sur la prophétie : « *Utrum prophete veritatem divinitus revelatam in speculo eternitatis contemplantur.* » Cette question écrite à longues lignes, doit être rapprochée de celle signalée plus haut, au fol. 1.
- VI. (fol. 9-149^v) : *Durandelle* (Durand d'Aurillac) : « *Sedens adversus fratrem tuum* » ; contre Durand de Saint-Pourçain. C'est l'ouvrage dont parle Echard ³, la réfutation apportée par

1. L'inventaire de M. DE BEAULIEUX, t. II, p. 39, n'est pas de tout point complet.

2. Pour les dernières polémiques relatives à l'attribution de cet ouvrage, Cf. F. PELSTER, *De concordantia dictorum Thomae. Ein echtes Werk aus den letzten Lebensjahren des hl. Thomas*, dans *Gregorianum*, IV (1923), pp. 72-105. — M. GRABMANN, *Zu P. Fr. Pelsters S. J. Abhandlung. : De concordantia dictorum Thomae. Ein echtes Werk...* dans *Divus Thomas*, I. (1923), p. 380-383. — P. MANDONNET, dans *Bulletin Thomiste*, juillet 1924, p. 69-72.

3. QUÉTIF-ÉCHARD, *Scriptores Ord. Praedic.*, I, 588 sq. — Voir également P. MANDONNET, *Correctorium corruptorii Thomae*. **

Durand d'Aurillac aux attaques lancées contre S. Thomas par Durand de Saint-Pourçain dans son Commentaire sur les Sentences. C'est ce que résume d'ailleurs une note du haut du fol. 9 : « Hi sunt articuli accepti in scripto Du(ran)di supra Sententias in quibus impugnat doctrinam scm. et solutiones rationum suarum per Durandellum. »

L'ouvrage commence ex abrupto par les articles du prologue ; il passe ensuite en revue les livres I (f. 9-33) et II (f. 33-70) que suit (70 B) une table des articles examinés ; puis les livres III et IV (f. 71-148^v) suivis à leur tour d'une table des articles des livres IV et III (f. 149). Au fol. suivant (150) se trouve le prologue de cet ouvrage : « Sedens adversus fratrem tuum », car c'est bien de lui qu'il s'agit malgré l'indication fautive : Incipit prohemium Du(ran)di.

- VII. (fol. 155-208) : Le Correctoire « Quare ».
- VIII. (fol. 208^v B) : Sequuntur tituli articulorum concordatorum in dictis thome super primum librum. C'est la table de l'ouvrage qui vient immédiatement à la suite.
- IX. (fol. 209-231^v) : Veritatis et sobrietatis verba eloquor. — C'est la Concordance qui, suivant toute probabilité doit être attribuée à Benoît d'Assignano¹. Une note marginale l'annonce ainsi : « Concordancie super primam partem et primum scripti. » Le texte est complet, conforme à ce que signale par ailleurs Echard², ainsi qu'au ms. Paris, Nat. lat. 14550.
- X. (fol. 232-292) : Le Correctoire « Sciendum ». Le texte aussi en est complet. Il est suivi par la table des articles : « Sequuntur tituli articulorum in precedenti correctorio corruptorii. »
- XI. (fol. 293-397) : Gilles de Rome : Commentaire sur le livre De Causis. Inc. Illustri ac ignota prosapia oriundo viro.. Cet ouvrage, composé à Bayeux avant la Purification de 1290, et dédié à Benoît Gaetani, a été édité à Venise en 1550.
- XII. (fol. 397-398) : Jean de Naples : Utrum licite possit doceri Parisius doctrina fratris Thome quoad omnes conclusiones eius. — C'est la question extraite de son Quodl. II qui se trouve ainsi à l'état isolé dans un certain nombre de manuscrits³.

De cette sèche énumération ressort nettement le fait qu'on se trouve en présence d'un recueil composé avec grand soin, de tous

DONNET, *Premiers travaux de Polémique Thomiste*, extrait de la *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques* (1913), p. 22.

1. Cf. P. MANDONNET, *Op. cit.*, p. 28-32.

2. *Script. Ord. Praed.*, I, p. 733.

3. On en a déjà relevé plus haut un autre cas, à propos de C. — Voir à ce sujet P. MANDONNET, *Premiers travaux de polémique thomiste*, p. 35-38. Cette question a été éditée récemment. Cf. *supra*, p. XII.

les ouvrages polémiques concernant saint Thomas et sa doctrine : concordances (III ; IX) ; correctoires (VII ; X) ; apologies ou défenses (VI ; XII) se rapportant à son enseignement. Il semble que la réplique de Durandelle à l'ouvrage de Durand de Saint-Pourçain ait été le centre autour duquel se sont groupés les autres travaux. Elle indique du moins que ce recueil ne peut se placer avant la seconde moitié du XIVe siècle. D'autre part sa composition ne doit pas être repoussée trop loin dans ce même siècle. C'est en particulier ce que semblent demander les notes, ajoutées un peu partout dans ce recueil, et qui ne sont pas encore d'une écriture du XVe siècle. Cette seconde main (que nous avons désignée par S² dans cette édition) est d'autant plus intéressante qu'elle fait, à la vérité, l'unité du recueil. Le possesseur inconnu qui en a ainsi revu, corrigé et annoté les différentes parties, est probablement celui pour qui fut faite cette compilation. Ses notes concernent de préférence l'ouvrage de Durandelle et les deux Correctoires « Quare » et « Sciendum » ; sans faire défaut dans le reste du recueil c'est dans ces trois traités surtout qu'elles se sont multipliées. Il est vraisemblable que ce correcteur est un étudiant ou un maître de Paris ; on le voit en particulier à la façon dont il rappelle et souligne, dans le Correctoire « Quare » les thèses condamnées à Paris. Il connaît également et suit de près l'enseignement de Durandelle ; c'est à sa lumière qu'il entend commenter certains passages de ce même Correctoire ; il se peut qu'il soit un de ses disciples. Aussi proposerions-nous volontiers le dernier tiers du XIVe siècle comme date de composition de ce recueil.

En ce qui concerne le Correctoire « Quare » dont le texte, complet, est très fautif, nous avons utilisé cependant ce ms. en raison, surtout, des corrections apportées par S² ; elles supposent en effet leur auteur en possession d'un autre texte plus ancien et beaucoup plus exact ; ses leçons sont donc intéressantes, sinon toujours très sûres. Il présente d'ailleurs un autre intérêt en ce qu'il permet de saisir sur le vif la façon dont les commentaires personnels, les notes marginales s'intègrent dans le texte.

V. — *Vatican, latin, 825.*

XIVe siècle. — 133 fol. à deux colonnes. — 302 × 212 mm. — belle écriture anglaise.

Bien que ce manuscrit ait été présenté par F. Ehrle¹ comme of-

1. F. EHRLE, *Der Kampf um die Lehre des hl. Thomas.*, dans *Zeitschrift für Kath. Theol.* (1913), p. 284.

frant un type spécial de Correctoire, nous l'avons joint aux autres étudiés jusqu'ici, et utilisé pour cette édition critique. Il présente, il est vrai, un trait essentiel qui le distingue de tous les autres : son texte est écourté et abrégé ; des trois éléments qui constituent chaque article (le texte incriminé de saint Thomas ; le Correctoire de Guillaume de la Mare et la réplique) il ne retient que le premier et le troisième ; le second est annoncé par quelques lignes du début, puis, avec ou sans « etc », le copiste passe à la troisième partie en se bornant à résumer le reste dans la formule « *Haec sunt Willelmi* » ou « *Haec sunt verba Willelmi* ». Parfois même l'abréviation porte également sur la première partie, le texte de saint Thomas que le Correctoire franciscain transcrit en tête de chaque article. — Mais cette réserve faite, c'est bel et bien le texte du Correctoire « *Quare* » qui se trouve rapporté par V.

On pourrait toutefois, en face de ces deux rédactions différentes, se demander quelle est l'originale. L'auteur du Correctoire a-t-il voulu soulager son travail du poids, très lourd parfois, du texte de Guillaume de la Mare, ou a-t-il au contraire préféré fournir à son lecteur les textes complets de l'attaque et de la riposte ? Le texte, tel qu'on le trouve dans V, est-il la présentation originale qu'on a complétée par la suite ? Est-il, au contraire, l'abrégé volontaire d'un texte plus complet ? Le manuscrit lui-même nous fournit la réponse et montre que ce mode de présentation est bien une copie, volontairement abrégée, d'un texte plus complet. On le voit, sans aucun doute, à l'article 71. En effet à cet endroit de son travail le copiste, soit par défaut d'attention, soit plus probablement parce que dans l'exemplaire qu'il avait sous les yeux, les articles et leurs divisions ne se trouvaient pas assez nettement indiqués, a transcrit à la suite du 10e article de la I^a II^{ae} tout l'article 11, dans son texte complet tel qu'on le trouve dans les autres manuscrits, y compris le titre de l'article, que généralement il omettait : « *articulus XI de hoc quod Thomas dicit quod ratio est principium primum mali actus* », et la formule qui sert de conclusion à la seconde partie : « *haec sunt verba eorum* » ; et ces différentes parties de l'article ne sont ni soulignées ni mises en vedette comme dans le reste de l'ouvrage. Le copiste ne s'est même pas aperçu qu'il avait ainsi transcrit tout l'article et sa réfutation ; et c'est pourquoi il note de bonne foi, un peu plus loin (fol. 123^v) que cet article n'a pas été abordé par le Correctoire.

C'est donc bien le texte ordinaire que l'on trouve dans ce ms ; les abréviations sont intentionnelles et les coupes faites à bon escient. D'ailleurs la formule par laquelle est amenée la troisième partie de

chaque article, est travaillée et, quand besoin en est, légèrement modifiée pour s'enchaîner facilement avec la suite du texte ; v. g. à l'art. 12 : « Haec sunt verba W. et aliorum qui parvam videntur habere... » ; ou à l'article 60 : « Haec sunt verba W. et eorum qui nihil sciunt nisi capere hominem in sermone. »

Le texte, d'une écriture régulière, facile et agréable, est en même temps très soigné comme exécution : les initiales de chaque article sont en majuscules ornées ; à l'intérieur des articles, divisions et subdivisions sont marquées par des indices de couleur ; deux ou trois notes marginales, seulement, point de corrections, ni de titre courant. Toutefois sous cette correction apparente le texte est assez souvent fautif comme on le verra par l'appareil critique de cette édition. La seule remarque importante à ce sujet est l'addition de deux articles, faite après l'art. 48, c'est à dire à la fin de la Prima Pars. Aux derniers mots de cet article se trouve en effet ajoutée la note suivante : « et debet poni inter questiones prime secunde. due reprobationes W. sequentes non sunt reprobate : Questione 42, articulo 2... » Or ces deux articles se trouvent effectivement, quoi qu'en dise la note qui les précède, réfutés dans le Correctoire : ils y sont respectivement aux pages 238, l. II et 241 ; mais comme on l'a dit pour le second, le copiste qui l'a reproduit in extenso au fol. 127^v ne l'a pas remarqué, parce que ne se détachant sans doute pas assez nettement dans son exemplaire ; et pour le même motif probablement, il ne s'est pas rendu compte que le premier se trouve également dans le Correctoire, mais joint à l'article qui le précède, de façon à ne constituer avec celui-ci qu'un seul article, le 10e de la Ia IIae 1.

1. Voici d'ailleurs le texte complet de cette double addition, qui permettra d'établir le rapprochement indiqué : « Questione 42, articulo 2, in responsione 3¹¹ argumenti dicit quod vis sensitiva non est collativa diversorum sicut ratiosed simpliciter aliquid unum apprehendit et ideo per illud determinate movet appetitum sensitivum. Sed ratio est collativa plurium et ideo ex pluribus moveri potest appetitus intellect(ivus) scil. voluntas et non ex uno de necessitate. Hoc monstratum est esse falsum tam in bonis quam in malis qui statim ad unius appetibilis apprehensionem moventur et hoc libere nec boni merentur nec mali demerentur. » On trouvera ce passage p. 238, l. II.

« Questione 88 articulo 2 in responsione principali igitur dicit quod ratio est proprium principium mali actus, et ut patet ibidem loquitur de ratione divisa contra voluntatem. Si autem intelligatur proprium principium mali, id est distinctum principium, hoc est per quod est distinctio (fol. 124) in malo, sicut videtur verum, scilicet quod dicit quod ratio est proprium principium mali actus. quod enim voluntas distincte appetit hoc ab illo sive bonum sive malum hoc habet a ratione monstrante et apprehendente ita ut ostensio rationis intelligatur distinctiva causa sine qua non est solum licet aut quod dicit scilicet quod (*add. marg.* : ratio est principium mali actus primus sic esse verum) sub isto sensu, quia tamen hoc secundum membrum distinctionis non videtur ipse prosequi in sua responsione propter hoc sufficienter non videtur excusari, expliciunt articuli prime partis. » On trouvera ce passage p. 241.

Enfin une autre erreur, moins importante, est à signaler vers la fin de l'ouvrage : l'interversion des deux articles 6 et 7 contre la II^a II^{ae}. Le copiste, cette fois encore, n'a pas dû se rendre compte de ce bouleversement car, à la fin de l'article 6 qu'il a transcrit après le 7e, il ajoute cette note : « questiones de raptu quere in fine » ; ce sont elles précisément qui constituent l'art. 7. copié deux colonnes plus haut.

Ce Correctoire s'arrête au milieu de l'art. 70 (le 10e contre la II^a II^{ae}) après le texte de Guillaume de la Mare, que ne suit ainsi aucune réplique.

M. — *Paris, Bibliothèque Mazarine, 853* (ancien 1022 ; 1352 ; provenant de la bibliothèque de Saint-Jacques.)

XIVe siècle. — 143 fol. à deux colonnes ; 231 × 260 mm. La pagination n'est indiquée que pour les 80 premiers folios. Le manuscrit contient :

- I. (fol. 1-79^v) : Le Correctoire « Quare » ; puis après le fol. 80 en blanc
- II. (fol. 81-139) : Les Quodlibets I-V de *S. Thomas*, suivis (fol. 139^v-140) de la table de leurs articles s'arrêtant à l'art. 32.
- III. (fol. 140-143) : Trois questions, incomplètes d'ailleurs, sans nom d'auteur. Elles ne sont autres que les questions 10 (six colonnes), 11 (six col.) et 9 (cinq col.) du quodl. V attribué à *Hervé Nédellec*. Ces trois questions sont d'une main différente du reste du ms. et d'une écriture plus récente. Par contre le Correctoire et les Quodlibets sont de la même écriture ; ils forment cependant deux manuscrits bien distincts que l'on a réunis après coup.

Dans l'ensemble la composition de ce ms. est à rapprocher de celle du ms. Avignon 260 : on y rencontre de part et d'autre des articles d'*Hervé Nédellec*, un Correctoire où nulle part, ni dans le texte ni dans les rubriques, n'est décerné à *S. Thomas* le titre de saint. Il en est de même pour les quodlibets ; si en effet, au haut du fol. 81 une main plus récente a inscrit : « Incipiunt quolibeta sancti Thome de Aquino » l'inscription de l'époque qui se trouve dans la marge du bas porte encore : « primum quolibet fratris Thome de Aquino ordinis fratrum predicatorum. » Ce recueil date sans doute de la première moitié du XIVe siècle.

Le Correctoire constitue un premier manuscrit composé de sexternions. Ses 16 premières pages ont été soigneusement revues et portent d'assez nombreuses corrections, qui cessent ensuite. Les

cadres du Correctoire, c'est-à-dire les formules qui servent à séparer et introduire ses diverses parties (texte de saint Thomas, critique de Guillaume, réplique) sont nettement indiqués ; des rubriques assez sobres cependant les distinguent. Le texte n'est pas complet ; il ne comporte que les 76 premiers articles, s'arrêtant à la fin des articles contre le II^a II^{ae}. Il débute par le prologue avec la citation abrégée de Job. La première partie, qui possède l'addition à l'art. 48, se termine au fol. 49^v : « Explicit responsorium ad obiecta contra primam partem summe fratris Thome de Aquino. Sequitur autem responsorium ad ea que obiciuntur contra primam partem secunde. Correctorium prime partis secunde summe. » Cette partie se termine (fol. 58 A) par la formule : « explicit responsio ad ea que contra primam partem secunde obiciunt qui nodum in cirpo querere approbantur. » Elle est suivie immédiatement, sans autre formule, du 1er article contre la II^a II^{ae}. Après l'article 16 on trouve l'explicit : « explicit responsorium ad ea que obiciuntur contra secundam partem. Incipit responsorium ad ea que obiciuntur contra dicta fratris Thome de ordine fratrum predicatorum in questionibus disputatis ab eodem. » Mais contrairement à cette indication le traité s'arrête là. Au-dessous, d'une écriture plus récente, avec une encre plus pâle : « Incipiunt tituli prime et secunde partis beati Thome de ordine predicatorum contra quos obiecerunt multi et obiectionum solutiones per fratrem Io. paris. magistrum. » Cette liste n'est même pas complète ; elle ne mène que jusqu'à l'art. 39 du fol. 41^v.

L. — Rome, Vatican, latin, 4287.

XIVe siècle ; 57 fol. à deux colonnes ; 305 × 210 mm. ; écriture anglaise bien lisible.

Ce manuscrit qui, récemment encore, a fait l'objet d'une étude particulière de Mgr. Grabmann,¹ contient les différents ouvrages suivants :

- I. (fol. 2^v) : Incipit vocalis tabula in corruptorio prime partis huius voluminis.
- II. (fol. 3-29) : Le « Defensorium » anonyme, encore inédit, de la Somme Théologique, étudié par Grabmann.
- III. (fol. 29-52^v) : Le Correctoire « Quare ».
- IV. (fol. 52^v-57) : Gilles de Rome : Traité sur l'unité de l'intellect humain ; sous le titre : « Questio de intellectu Giles », titre un

1. M. GRABMANN, *Eine ungedruckte Verteidigung der theologischen Summa des hl. Thomas von Aquin aus der ältesten Thomistenschule* dans *Divus Thomas*, II. (1924), pp. 270-276.

peu plus développé dans la marge inférieure : « Giles : quomodo intellectus numeratur numeratione corporum ». C'est le traité déjà édité, Venise 1552. — *Inc.* : Quia nonnulli dubitant quomodo intellectus numeratur..

- V. (fol. 57) : Table ou liste de questions intitulée : Iste questiones sunt in hoc libro et non in summa. Utrum solo deo sit fruendum. 7. Utrum omnibus aliis sit fruendum. 8..
- VI. (fol. 57^v) : Autre liste intitulée : Questiones in isto libro contente per ordinem. 1. Utrum hec doctrina sit scientia. 2. Utrum sit necessaria...

Le Correctoire est incomplet, puisqu'il ne comprend que les 48 articles de la Prima Pars. Il commence ex abrupto, sans prologue, par le texte de Guillaume de la Mare : (fol. 29) : « Incipit corruptorium de hiis que tanguntur in prima parte summe fratris T. de Aquino. Articulus primus quod Deus in patria videtur... » — Les articles sont nettement séparés les uns des autres, et chacun d'eux se trouve signalé par la majuscule ornée du début. Les trois divisions qui se rencontrent dans chaque article sont bien mises en relief, ainsi que les subdivisions des arguments, objections et des différents points. Le titre de chaque article se trouve repris en note au bas de la page, son numéro d'ordre au haut. Le texte se termine à la fin du supplément de l'article 48 ; une main postérieure a ajouté dans la marge du haut de ce fol. 52^v : « hic est finis correctoris corruptorii sancti doctoris Thome de Aquino. »

A. — Avignon 260 (ancien. 100).

XIVe siècle. — 298 fol. à deux colonnes. Il provient du couvent des Frères Prêcheurs d'Avignon, et il appartient à un moment donné à B. de Riguetis, comme en fait foi une note du fol. 298 B : « ex libris reverendi magistri bartholomei de riguetis. » Il comprend :

- I. (fol. 1-83 A) : Les Quodlibets I-XI de *Saint Thomas*, suivis (f. 83^v A-85^v A) de leur table.
- II. (fol. 85^vA-90 B) : Une table alphabétique des questions de la II^a II^{ae} : « Incipiunt questiones sancti Thome in 2^a 2e quotate et decisse recollete snatim per quemdam. » Cette table est établie suivant l'ordre alphabétique des matières, de « abstinentia » à « usura ».
- III. (fol. 91-182 A) : Le Correctoire « Quare » suivi (f. 182 A-183 B) de sa table.

IV. (fol. 185-273^v) : Le Correctoire « Sciendum » suivi lui aussi (f. 274 A-275 A) de sa table.

V. (fol. 277-298 B). — Le traité De Verbo de *Hervé Nédellec*, avec sa table (f. 298^v).

Ce manuscrit qui porte une pagination moderne suivie, de 1 à 298, est en réalité composé de trois recueils différents dont chacun a conservé sa numérotation propre, ainsi que celle de ses cahiers. Ces recueils correspondent respectivement : aux quodlibets de S. Thomas (9 cahiers ; fol. 1-90^v) ; — au Correctoire « Quare » (10 cahiers ; f. 91-182) ; — au Correctoire « Sciendum » (9 cahiers ; f. 185-273) auxquels viennent s'ajouter les deux cahiers du traité d'Hervé (f. 277-296^v). Ces trois recueils sont de la même main, d'une belle écriture, au travail de rubriques soigneusement exécuté, au titre courant au haut des pages. Suivant toutes probabilités, la composition du recueil actuel doit se placer au moment de la canonisation de S. Thomas. C'est ce que suggère d'abord la préoccupation, qu'on retrouve fréquemment alors, de rassembler les écrits relatifs à la défense de S. Thomas et de sa doctrine ; d'autre part, le traité d'Hervé Nédellec indique le début du XIVe siècle ; Hervé n'y porte encore que le titre de maître en théologie ; enfin le changement du titre attribué à S. Thomas est assez significatif : dans les rubriques comme dans le texte des deux Correctoires, il n'est appelé que « frater Thomas » ; par contre, le titre courant des Quodlibets porte : « Quodl. sancti Thome » ; de même le colophon du quodl. V (f. 40 B) « Istud quodlibet determinavit sanctus Thomas de Aquino ordinis fratrum predicatorum parisiis anno d(omi)ni M^{mo} CC^{mo} LXXI° circa festum natalis domini », et l'explicit du fol. 83 A : « expliciunt quodlibeta sancti Thome de Aquino. sit laus et gloria Christo. » La table des questions de la II^a II^{ae} lui donne également ce titre.

Le texte du Correctoire « Quare » prend au fol. 91. La première page est ornée de deux belles majuscules et d'un rinceau dans la marge intérieure. Le bas de cette page a été coupé ; l'incision est si nette qu'elle a presque enlevé le bas du folio suivant. Les premiers mots de chaque article sont en caractères plus gros ainsi que les formules qui dans le cours des articles marquent les divisions : « Hoc dicit Thomas. Haec sunt verba eorum. Responsio ad haec secundum Thomam. » Au haut de chaque page le titre courant signale l'article et la partie visée par le Correctoire. Dans l'ensemble le texte est correct (les variantes importantes en sont relevées dans l'appareil critique) ; il ne peut servir de base à l'édition, pour les motifs qui seront indiqués à l'article suivant, mais il est à consulter parce qu'il comporte, à côté de leçons originales et d'interprétations personnelles, des leçons certainement très bonnes ; il s'apparente, en bien des points, à S.

B. — Rome, Vatican, Borghese, 188.

XIVe siècle. — 79 folios à deux colonnes. 250 × 176 mm. Au dos, d'une écriture plus récente : Anonym. Articul. Theolog. cc Mem. S. XIV. — D'après F. Ehrle, ce ms. serait le n° 1296 de l'inventaire de 1369, et le n° 590 de celui de 1410.

- I. Le Correctoire « Quare » occupe à lui seul presque tout le manuscrit (du fol. 1 à 72). Il est suivi
- II. (fol. 72^v-73 B) de la table : « Iste liber appellatur correctorium fratris Thome. unde primus articulus est quod Deus.. Art. 9. est quod habens meliora naturalia plus recipit de gracia et iste est ultimus et om. Omnes isti articuli ponuntur a Thoma fratre predicatorum. Istud opus consummatur et in finem deducitur et fuit copilatum a predicto. » Il y a ensuite :
- III. (fol. 73^v-74^v) : un Principium sur le livre des Sentences, inachevé semble-t-il.
- IV. (fol. 74^v) : un sermon latin, lui aussi inachevé.
- V. (fol. 75-77) : une collection de sentences de Sénèque et d'autres.
- VI. (fol. 77^v) : un sermon latin incomplet. Enfin après le fol. 78 blanc
- VII. (fol. 78^v-79) : un dernier sermon, également inachevé.

Le texte du Correctoire est d'une écriture soignée, bien lisible ; le début de chaque article est indiqué par une lettrine ; les divisions et subdivisions par des rubriques ; quelques rares notes marginales dans les premiers folios. Le texte est complet ; rien n'y manque aux questions de Anima, entre les art. 5 et 6, bien que la deuxième colonne du fol. 63 ait été laissée presque entièrement en blanc. — A la différence des autres manuscrits, aucune formule ne signale la fin des grandes divisions du traité : on n'y trouve pas les explicits habituels : « explicit responsorium ad ea quae obiciuntur contra (primam, secundam partem etc). » Seul à la fin de la I^a II^{ae} un intervalle de quelques lignes suffit à marquer la séparation.

On verra plus loin les caractéristiques que peut présenter ce texte ; nous n'avons à signaler ici qu'une particularité propre à B. Les cinq premiers articles de la I^a II^{ae} ont été copiés dans le plus beau désordre qui se puisse concevoir ; on trouve en effet, du fol. 42 B au fol. 46 B les différents fragments suivants mis bout à bout, sans aucune indication qui puisse même laisser soupçonner le désordre : 246, l. 15 — 249, l. 29 ; 256, l. 22 — 260, l. 18 ; 253, l. 6 — 256, l. 22 ; 249, l. 29 — 253, l. 6 ; 267, l. 19 — 271, l. 6 ; 263, l. 27 — 267, l. 19 ; 260, l. 18 — 263, l. 27 ; 271, l. 7 où le texte continue normalement ; le copiste a dû sans doute intervertir les folios de l'exemplaire qui

lui était confié, sans même se douter du désordre qu'il occasionnait.

T. — *Todi, Biblioteca Comunale, 141.* (ancien. S. Fortunato.)

XIVe siècle. — 125 folios. 250 × 145 mm. ; écriture très lisible. Les fol. 1 à 91 sont numérotés ; les 34 suivants (92 à 125) ne le sont plus.

Une feuille de parchemin, qui unit le dernier folio à la couverture, porte un fragment de calendrier où se trouvent consignés des renseignements astronomiques pour les années MCC^oLXXXX et M^oCC^oLXXXI, (non pas 1261 comme l'indiquait l'inventaire de 1878). ¹

- I. Le Correctoire « Quare » constitue la partie principale de ce manuscrit (fol. 1-91^v). On trouve cependant à la suite :
- II. (fol. 92-102^v) : un traité qui commence : « Quia parvus error in principio magnus est in fine... » C'est le traité De ente et essentia de S. Thomas, édité dans ses œuvres complètes (Vivès, t. XXVII, p. 468).
- III. A la suite, fol. 102^v, un traité de logique, ainsi annoncé dans la rubrique du début : « Incipiunt suppositionis magistri P. iuliani. » Le nom montre qu'il s'agit de Pierre Juliani, Pierre d'Espagne, qui devint pape sous le nom de Jean XXI, et dont le nom fut mêlé à la condamnation portée en 1277 par Étienne Tempier. On sait qu'il est l'auteur de Summulae logicales. C'est un de ses traités que contient ce manuscrit.
- IV. Enfin, la table du Correctoire occupe les trois dernières pages du recueil. Elle commence ainsi : « Hec est tabula correctorii fratris Guillelmi de Mara ordinis minorum contra quosdam articulos fratris Thome de Aquino ordinis predicatorum cum responsionibus cuiusdam fratris predicatoris. Rubrica prima. de hiis que pertinent ad Deum et Christum hominem... »

Le Correctoire « Quare » est rapporté dans son intégrité. Il commence au fol. 1. ; « Hoc est... theologie doctoris fratris Guillelmi de Marra ordinis fratrum minorum anglici natione supra aliqua dicta in diversis operibus venerabilis in theologia doctoris... cum excusacionibus dictorum... ubi ponentur per ordinem primo dicta... secundo.... tercio dicta fratris alicuius excusantis. »

Les différentes parties de l'ouvrage sont ainsi distribuées : Contra Primam Partem (f. 1-36^v), le texte commençant immédiatement par le Correctoire de Guillaume de la Mare, suivi du prologue « Qua-

1. L. LEONI, *Inventario dei Codici della Comunale di Todi.* (Todi 1878), p. 50. — Nous devons les divers renseignements complémentaires dont il est fait état ici à l'obligeance du directeur actuel de la Bibliothèque de Todi, Dr Giulio Pensi. Nous tenons à exprimer également toute notre gratitude à Mgr A. Pelzer pour les nombreux détails qu'il a bien voulu nous communiquer sur les divers manuscrits du Vatican cités ou utilisés dans cette étude.

re detraxistis » qu'annonce d'ailleurs la rubrique : « *Predicator excusans.* » Cette première partie se termine par la formule : « *explicit pertractatio dubiarum materiarum super primam partem summe fratris Thome.* » Puis (f. 36^v-43^v) contra I^{am} II^{ae}, entre ces deux formules, au début et à la fin : « *Incipiunt correptiones super 1^{am} 2e cum excusacionibus dictorum Thome... Explicit responsum ad ea que contra primam partem secunde obiciunt qui nodum in cirpo querere conantur ut tandem conquiescant enodata rectitudine veritatis* » — Au fol. 43^v commence la partie relative à la II^a II^{ae} : « *Incipit correctorium et excusatorium super 2^a 2e.* » — Vient ensuite le *De veritate* (61-71^v) ; le *De Anima* et *De Virtutibus* (71^v-79), *De Potentia* (79-80), les *Quodlibets* (80-85), le *Comm. in I Sent.* (85-91^v).

On trouvera plus loin les particularités que présente ce texte et la parenté qu'il peut avoir avec les autres manuscrits. Il importe du moins de signaler ici l'emploi assez libre des formules d'introduction ou de séparation des diverses parties du *Correctoire* : v. g. « *Correctorium premissorum* » là où les autres mss. disent « *Haec sunt verba eorum* » ou surtout le « *Predicator excusans* » pour introduire la réplique qu'amène ailleurs la phrase « *Responsio ad haec secundum Thomam.* » Ces traits mis à part — ils peuvent n'être, à tout prendre, que le fait du copiste qui a voulu mettre ainsi mieux en lumière la structure de cet ouvrage, — le texte est conforme à celui que présentent les autres manuscrits.

O. — Rome, Vatican, Ottobonianus lat. 184.

XIII-XIVe siècle. — parchemin ; 286 fol. à deux colonnes.

Ce manuscrit qui, comme on le verra plus loin, a été largement utilisé pour cette édition, contient les articles suivants :

- I. S. Thomas : *Quaestiones disputatae*. Le *De Potentia* n'y est représenté que par un folio, le reste ayant disparu.
- II. (fol. 228^v-235) : Le traité *De Gradibus formarum*, attribué à S. Thomas et édité sous son nom (Vivès, t. XXVIII, p. 50) *Inc. Quoniam sanctum est honorare veritatem..*
- III. (fol. 235 A-284^v A) : Le *Correctoire* « *Quare* ».
- IV. (fol. 284^v A-285^v A) : Le relevé des articles de ce *Correctoire* : « *Hii sunt articuli fratris Thome de Aquino contra quos invexerat frater Willelmus de la Mare frater de ordine minorum in suo correctorio supra scripto. De prima parte summe..* »

Les 118 articles sont soigneusement relevés avec l'indication des passages incriminés dans les œuvres de S. Thomas.

- V. (fol. 285^vA-286 B) : Table des discordances doctrinales de S. Thomas¹ : « In subscriptis articulis aliter dixit frater Thomas in scripto et aliter in summa. postea et melius in omnibus ut dicitur... » Elle se termine par un article relatif au IVe livre des Sentences.
- VI. (fol. 286 B-286^v B) : Liste des articles condamnés à Paris en 1241, 1270 et 1277 et à Oxford en 1277². « Errores. Anno domini M^o CC^o 40° in oct. Epiphanie. Isti sunt articuli dampnati Paris. ab episcopo Parisiensi Guill(elm)o existente cancellario magistro odone de castro. radulfi.. (suivent les 10 articles). — Isti sunt articuli dampnati Paris. et excommunicati a dno. Stephano paryseensi episcopo anno dni. M^o CC^o 70 die mercurii post festum beati Nichol. hyemalis. (il n'y a là que deux articles, à savoir les 3e et 9e). — Isti sunt articuli dampnati et excommunicati a dno. Stephano episcopo parisiensi anno dni M^o CC^o 76 do(mini)ca 40^a scilicet qua cantatur letare. (suivent 46 articles seulement.) Enfin : Isti sunt articuli dampnati Oxon. a fratre roberto de Kilwordeby tunc archiepiscopo Cantuariensi. Anno dni M^o CC^o LXX. VI. feria 5 proxima ante festum sci benedicti. (Suivent les erreurs in grammatica, logica et philosophia.)

On se trouve en présence d'un recueil relatif à S. Thomas et aux polémiques que soulevèrent ses doctrines. Ce recueil doit dater de la fin du XIIIe siècle, et il est antérieur certainement à la canonisation comme en témoignent d'une part l'écriture, de l'autre le fait très sensible que nulle part encore S. Thomas ne reçoit le titre de saint, comme on le verra de plus près pour le Correctoire. D'autres indications, dont il sera question à l'article suivant, autorisent à considérer ce manuscrit comme le plus ancien que nous possédions de tous ceux qui contiennent le Correctoire « Quare ».

Le Correctoire, comme d'ailleurs les pièces qui l'accompagnent et qui sont de la même main, est écrit avec grand soin, d'une écriture très régulière, sans corrections ni additions. Chaque article débute par une lettrine ornée ; à l'intérieur des articles, non seulement les trois grandes divisions (saint Thomas ; Guillaume de la Mare ; réplique) mais même les divisions intermédiaires (arguments, objections, réponses) sont signalées par une rubrique. Au haut des pages court, en lettres de couleur, le titre : *Correctorium* ou *Cor. Rect.* ou

1. Voir à ce sujet P. MANDONNET, *Premiers travaux de polémique thomiste*, p. 27 sq.

2. On a rencontré déjà, à propos du ms. D, une collection semblable. C'est là qu'on trouvera les indications relatives aux éditions de ces articles.

Corr. Correct. — Une note marginale au fol. 235 : « Articulus primus » marque le début du Correctoire qui a été transcrit immédiatement à la suite du traité « De gradibus formarum ». Au fol. suivant (235^v A) une autre indication : « Incipit responsio ad corruptorium secundum dicta fratris Thome » signale le début de la réplique.

Le travail du copiste est consciencieux, sinon toujours également heureux : des bourdons inévitables, des fautes de lecture, parfois même grossières, qui eussent pu être facilement rectifiées, mais qui telles qu'elles sont témoignent de la servilité de la copie. — Le texte est complet, à l'exception des derniers articles pour lesquels à partir du 6e contre les Quodlibets, seul le texte de Guillaume de la Mare se trouve rapporté, sans qu'aucune réplique le suive. Toutes les particularités, de fond et de forme de ce ms. vont être étudiées plus longuement à l'article suivant, et le détail s'en trouvera dans l'appareil critique de cette édition.

Il reste encore pour être complet, à ajouter à cette liste quatre autres manuscrits signalés dans l'une ou l'autre des études consacrées à la littérature des Correctoires : ¹

Venise. Marciana Z. 129.

XIVe siècle. — in-4° ; 113 folios. — Ce ms. ne contiendrait que le Correctoire « Quare » ; il se trouve signalé par VALENTINELLI qui (dans sa *Bibliotheca manuscripta ad S. Marci*, Venise, (1859) t. II, p. 88) l'attribue à Durandelle, à tort d'ailleurs comme on le verra. Avant lui BERARDELLI (cf. CALOGERA. *Nuova raccolta di opusculi scientifica*, (Venise, 1779), XXXIII, p. 28), le cite comme étant le ms. 130 de la Bibliothèque des SS. Jean et Paul.

Paris, Saint-Jacques.

ECHARD, *Scriptores Ord. Prædic.*, I, p. 503, a vu dans la bibliothèque du couvent de Saint-Jacques, un manuscrit, parchemin, grand in-folio, contenant le Correctoire « Quare ». Il portait à la dernière page ce colophon : « Explicit correptorium Anglici contra dicta adversariorum fratris Thome de Aquino, et est fratris Jacobi de Capella post cuius mortem redeat ad conventum Parisiensem, nam habuit a fratre Johanne de Sancto Laurentio bone memorie. » —

1. C'est par erreur que le ms. Oxford, Merton College 10, a été signalé jadis (*Revue Néo-Scholastique*, 1912, p. 408, n. 1) comme contenant ce Correctoire. Il n'y a donc pas à tenir compte de cette indication.

Au verso de ce même fol. deux autres indications : « Istum librum habeo a F. Stephano Buleti librario conventus Parisiensis frater Lupus bachalarius in conventu Parisiensi, at conventus Lucensis nationis Gallecie » ; et plus bas : « Emendatorium corruptorii, et est cuiusdam Anglici respondentis prout ipse scivit et potuit ad ea que contra dicta solida S. Thome quidam perverse mentis impugnare nisi sunt. Iste liber est ordinis Predicatorum, et pertinet ad parvam librariam que est in magna libraria. Frater Lupus de Fontepario bachalarius Parisiensis. » Il es. à noter que dès avant 1420 cette double bibliothèque existait au couvent de Saint-Jacques.

Venise. Saint Antoine ; plut. XVIII.

Ce manuscrit in-fol. parchemin, est indiqué par TOMASINI (*Bibliothecæ Venetæ manuscriptæ*. Utinæ 1650, p. 9) — Il portait comme indication : « Correctorium fratris Guillelmi de Mara de ord. Minorum secundum dicta fr. Thome de Aquino contra correctorium fr. Johannis de Crapuel ord. Predicat. »

Salamanque, Collegio S. Bartolome Viejo.

Le catalogue manuscrit des bibliothèques universitaires de Salamanque, conservé à Madrid (Bibl. nation. cod. P. 301) cite au fol. 58^v sous le n° 258 l'ouvrage suivant : « Correctorium correctorii Thome Aquinatis per fratrem Guilelmum de Torto Collo Anglicum, magistrum in theologia, ordinis Predicatorum. codex pervetustus, 4°, 1 vol. Videtur auctor fuisse pene coevus angelico doctori. »

On avait cru, jusqu'ici, ce dernier ms. perdu comme les deux précédents ; il n'en est rien, et il a été identifié récemment avec un ms. de Madrid. On dira plus loin (p. 114) sa valeur et sa véritable portée.

Des divers manuscrits, ainsi rapidement analysés, nous avons retenu pour faire la base de cette édition ceux qui par leur date, leur correction et leur contenu nous paraissaient les plus intéressants, à savoir : O. (Vatic. Ottobon. lat. 184). — V. (Vatic. lat. 825). — P. (Paris. Nat. lat. 14863) pour les articles 1-20, 47-60, 77-118. A. (Avignon. 260). — S. (Paris, Université. 198). — Nous nous sommes également servis de l'édition de Naples 1664, trop fautive toutefois pour que nous ayons cru utile d'en indiquer les variantes (à l'exception de la finale de l'art. 1.)

III. — L'ÉTABLISSEMENT DU TEXTE.

Les variantes que présentent entre eux les manuscrits du Correctoire « Quare » sont extrêmement nombreuses. Il suffit pour s'en convaincre de jeter un regard rapide sur l'appareil critique qui accompagne cette édition : or cinq manuscrits seulement ont été utilisés pour établir le texte, et, de plus, nous nous sommes abstenus intentionnellement d'indiquer, bien que les ayant relevées, les variantes qui ne présenteraient qu'un intérêt secondaire, à savoir les différences d'orthographe, presque innombrables puisque les manuscrits sont d'époques et de pays assez divers ; les transpositions ou inversions de mots, là où le sens ne s'en trouve pas affecté ; il nous eût fallu, en effet, faire suivre presque chaque mot d'une note critique ; et le texte déjà se trouve passablement alourdi par les autres variantes relevées. Toutes, il est vrai, n'ont pas même importance ; beaucoup, imputables à des erreurs de copistes, bourdons, hésitations, fautes de lecture, s'expliquent sans peine ; d'autres, comme c'est le cas pour S², sont des gloses, rectifications, commentaires, jugés opportuns par le copiste et introduits dans le texte. Ces divergences, tout en rendant peut-être assez délicat un classement des manuscrits, ne soulèveraient pas cependant de problèmes spéciaux pour l'établissement du texte.

Il n'en est pas de même pour d'autres différences plus profondes et plus sérieuses qui semblent assez difficilement réductibles les unes aux autres et laisseraient croire à diverses rédactions ou du moins à des remaniements assez notables. Il importe de les étudier de plus près car il est permis d'espérer qu'on pourra par là classer les manuscrits, les répartir en familles et déterminer les principes directeurs de l'établissement du texte. Nous n'en relèverons ici que les plus importantes et les plus caractéristiques, en suivant l'ordre de l'ouvrage.

I. — *Le prologue.* — Il est constitué par quelques lignes dans lesquelles, prenant occasion du texte de Job : « Quare detraxistis sermonibus veritatis » l'auteur de la réplique montre que des attaques injustifiées ont été lancées contre saint Thomas, et indique le dessein qu'il a conçu d'y répondre article par article. Dans la majorité des mss., ASPVDMBC, ces réflexions amorcent l'ouvrage et précèdent le premier article de Guillaume de la Mare ; dans deux mss., OT, elles sont le commencement de la réplique et viennent ainsi s'intercaler entre la critique de Guillaume, par laquelle débute immédiatement le traité, et la réfutation qui la suit ; enfin dans L ce morceau fait

défaut. — Les deux premières présentations sont également légitimes, et il est assez malaisé d'indiquer une préférence motivée ; à la réflexion toutefois, la leçon de OT semble plus satisfaisante ; venant après la critique assez longue de Guillaume de la Mare, le mouvement d'indignation exprimé dans les termes mêmes de Job se comprend mieux que tout au début de l'ouvrage et s'enchaîne mieux avec les premiers mots de la réplique.

Il est à noter encore que, à l'exception de C, tous les mss. qui mettent ce prologue au début du traité, citent le texte de Job sous une forme abrégée ; OTC en font au contraire une citation beaucoup plus longue.

2. — *La note sur le « lumen glorieae »*. — Dans l'article 1, avant de passer aux objections formulées par Guillaume de la Mare, l'auteur termine la première partie de sa réfutation (p. 7, l. 31) par une explication de quelques lignes sur le « lumen glorieae » et la signification de ce terme. On la trouve dans OB ; elle manque dans ASPVDC. — Son importance toutefois n'est pas bien considérable, et il serait possible d'invoquer des arguments également satisfaisants pour expliquer son addition ou sa suppression.

3. — *Le recours aux phantasmes*. — Un des arguments présentés à l'article 2 par Guillaume de la Mare contre saint Thomas fait appel au recours aux phantasmes et invoque à ce sujet l'autorité d'Aristote (p. 14, l. 1). Ces trois lignes font défaut dans APLBT ; elles se rencontrent dans OS. — Il est malheureusement difficile de choisir entre ces deux leçons et de déterminer quelle est la meilleure car la réplique qui aurait pu apporter quelque lumière sur ce point, est d'une concision qui n'autorise aucune conclusion.

4. — *La connaissance de l'universel et du singulier*. — Dans ce même article 2, la réplique débute par une longue citation de saint Thomas (I^a, 86, 1). Or, vers la fin de cette citation, O, le seul à notre connaissance, intercale un long développement sur la théorie de la connaissance de l'universel et du singulier. (p. 15 l. 3., sq.) Est-ce une addition postérieure, une glose au texte de saint Thomas ? Est-ce un développement original qu'une main postérieure aura supprimé pour ne pas couper la suite du raisonnement de saint Thomas et garder au texte de ce dernier toute sa sobriété ? Ici encore la question ne peut pas être résolue directement ; il est bon de noter cependant que cette addition est très judicieuse et que malgré sa longueur elle ne brise aucunement l'argumentation de saint Thomas dont la conclusion vient se souder harmonieusement à ses dernières lignes.

5. — *Le § sur le point.* — Il se trouve dans l'article 10 et vient se placer dans le passage de la réplique où l'auteur répond aux réfutations esquissées par Guillaume de la Mare contre les arguments de saint Thomas (p. 57, l. 12 sq). Ce passage est intéressant en raison des hésitations dont il témoigne. Il se trouve en effet dans les trois mss. OST, à la place que nous lui avons assignée dans cette édition ; A le transporte à l'article suivant, dans la critique de Guillaume de la Mare, à la fin du 3e argument où il est question du même problème (p. 61, l. 8) ; PLB ne connaissent ce § ni à l'un ni à l'autre de ces deux endroits ; V ne le connaît pas au premier endroit ; mais comme il omet toujours le texte du Correctoire de Guillaume, on ne sait s'il faut l'apparenter à A ou à PLB. — Entre ces trois leçons, celle du groupe OST doit être reçue ; en effet ce § qui réfute une affirmation de Guillaume de la Mare, trouve sa place normale là où l'ont inséré OST, dans la suite de l'argumentation contre le maître franciscain ; la leçon de A est certainement fautive puisqu'elle intercale dans le texte de Guillaume ce qui est la réplique de ses adversaires ; le silence enfin des autres mss. se trouve condamné par l'article suivant qui parle de cette réfutation comme ayant été faite en son lieu (p. 63, l. 5) et dénote ainsi une rédaction postérieure.

6. — *La cause de l'individuation.* — Dans ce même article 10, quelques lignes plus bas (p. 58, l. 26) la réfutation du premier argument comporte dans deux mss., OS, un dernier développement sur la cause de l'individuation ; ce passage manque dans APVBT.

7. — *La finale illisible.* — Trois leçons sont offertes par les manuscrits, à l'article 39, pour la fin du Correctoire de Guillaume de la Mare (p. 178, l. 25) : la première donne un bref commentaire du texte évangélique : « Redde illis mercedem... » ; elle est fournie par O ; d'autres manuscrits, SCDB, ont à la suite du texte de saint Matthieu une formule identique : « Hec sunt verba eorum quibus quidam verba addunt que non potui intelligere propter corruptionem exemplaris ; ideo non plus scripsi » ; d'autres enfin ne possèdent ni le texte si difficile à déchiffrer, ni la remarque du copiste ; tels sont ALTNV. La note du second groupe témoigne bien de l'existence d'un texte antérieur, comportant une finale presque illisible ; SCDB témoignent donc en faveur de O contre eux-mêmes et contre ALTNV.

8. — *Le « Dominus Cantuariensis ».* — Vers la fin de l'article 48, certains mss. contiennent une allusion à l'archevêque de Cantorbéry : « Forsan dominus Cantuariensis vel aliquis cui Dominus istam veritatem lucidius voluerit revelare, docebit nos respondere » (p. 206, l. 34) ; tel est le texte de OAL. Cette allusion a été atténuée dans les

autres mss. et réduite à la phrase suivante : « Forsan docebit nos respondere aliquis cui Dominus istam veritatem... » ; c'est ce qu'on lit dans SPVDCMB ; on ne peut conclure pour N dont le texte s'arrête un peu plus haut. — Entre les deux leçons, la première présente les caractères d'originalité ; on comprend que sous d'autres cieus, ou en d'autres temps l'allusion trop personnelle à l'archevêque de Cantorbéry ne pouvant plus être saisie ait été supprimée ; le procédé contraire ne s'expliquerait pas.

9. — *L'article 48 bis.* — On peut désigner ainsi l'addition qui se rencontre à la fin du Correctoire de la I^a Pars, et dans laquelle on prétend montrer que la thèse de la pluralité des formes se concilie plus difficilement avec la foi que la thèse contraire (p. 207, l. 6). Ce développement se trouve dans la majorité des mss : ASPVDCMBT ; il est omis par OL ; quant à N qui s'arrête quelques lignes plus tôt, la question ne peut être tranchée. — Suivant toutes vraisemblances, ce supplément ne doit pas faire partie de l'œuvre originale. D'abord, il n'est pas un article, mais une simple addition ne répondant à aucun article spécial de Guillaume de la Mare et ne suivant ni le plan ni la forme des autres articles ; d'autre part la doxologie qui termine l'article 48 semble bien indiquer qu'il était parfait dans l'intention de l'auteur ; enfin ce supplément va directement à l'encontre des desseins de l'auteur ; il note en effet, au début de l'art. 48, qu'il abandonne le terrain de la foi pour se cantonner sur celui de la raison, et il proteste, en terminant ce même article, qu'il se garde de prononcer la moindre censure théologique contre la thèse de la pluralité des formes. Lui attribuer l'art. 48 bis qui prend exactement le contrepied de cette double protestation, serait vouloir gratuitement le faire se contredire à quelques lignes d'intervalle. On peut donc légitimement voir dans tout ce passage une addition postérieure.

10. — *Les articles sur la perfection chrétienne.* — Les derniers articles relevés et attaqués par Guillaume de la Mare dans son Correctoire contre la II^a II^{ae} ont trait à la perfection chrétienne, à la pauvreté, à l'obéissance religieuse, etc. Or la présentation de ces articles 9 à 16, offre une particularité assez étrange : O et V (autant du moins qu'il est permis d'en juger pour ce dernier qui s'arrête à l'art. 10 et qui omet toujours le texte de Guill.) suivent le procédé habituel : pour chaque article, l'attaque de Guillaume de la Mare est immédiatement suivie de sa réplique. Les autres mss., à savoir ASDCMBT procèdent autrement ; ils commencent par donner pour ces huit articles, sans interruption, le texte de Guillaume de la Mare ; puis,

arrivés à l'art. 16, ils font suivre celui-ci des huit répliques correspondantes. On a donc deux procédés totalement différents : d'une part chaque article présenté séparément, de façon complète, comme dans le reste de l'ouvrage ; d'autre part ces huit articles groupés, l'attaque d'abord, puis la riposte. — Des autres manuscrits, AN s'arrêtent à la fin de la Prima Pars ; P omet précisément tout ce groupe des articles 9 à 16 et ne reprend qu'avec les questions De Veritate. — Le premier mode de présentation, OV, qui reste conforme à la marche générale de l'ouvrage, est plus rationnel et semble devoir être préféré.

De cette étude qui s'est bornée aux divergences les plus importantes, se dégagent les conclusions suivantes :

Dans tous les cas examinés, O se sépare de la majorité des autres mss. ¹ Ses leçons cependant sont généralement partagées par un ou deux autres : T,B,S,L,A ou V. — Il ne se trouve que deux cas (le 4e et le 7e) où il soit seul de son avis.

Or cet avis est toujours bon, et souvent même le meilleur. Il est bon, c'est-à-dire que toutes ses leçons s'expliquent parfaitement, au moins aussi bien que celles fournies par les autres groupes. Ainsi en est-il par exemple pour les cas étudiés sous les n°s 1, 2, 3, 4, 6, 9. Il est même le meilleur dans bien des cas ; la chose est très nette pour les n°s 5, 7, 8 et 10 ; et sans avoir la même évidence, elle semble bien certaine aussi pour 1, 3 et 9.

Le fait que parmi ces leçons de O les unes ou les autres se rencontrent dans d'autres mss, montre qu'elles ne sont pas que des annotations ou des conjectures heureuses d'un copiste, mieux inspiré que la plupart de ses semblables, mais qu'elles appartiennent à un fonds commun dont dépendent T,B,S,L,A ou V aussi bien que O.

Enfin l'autorité que donnerait déjà à O le fait de posséder plusieurs de ces leçons se voit singulièrement renforcée de la présence chez lui de toutes celles qui sont intéressantes, et surtout de toutes les meilleures. Cela permet de conclure sans témérité qu'il présente

1. Le tableau suivant permettra de mieux saisir cette opposition :

1. — Le prologue.	OT	ASPVDMB	L
2. — La notesur le « lumen gloriae ».	OB	ASPVDC	
3. — Le recours aux phantasmes.	OS	APLBT	
4. — La connaissance de l'universet du singulier.	O	ASPVDMB	
5. — Le §. sur le point.	OST	A	PLB
6. — La cause del'individuation.	OS	APVBT	
7. — La finaleillisible.	O	SDCB	ATLNV
8. — Le « Dominus Cantuariensis ».	OAL	SPVDCMB	
9. — L'article 48 bis.	OL	SPVDCMBT	
10. — Les articles sur la perfection chrétienne	OV	ASDCMBT	

le texte le plus proche du texte original, le plus exact, celui par conséquent sur lequel on doit s'appuyer de préférence pour une édition critique.

Cette conclusion est pleinement corroborée par l'étude des variations de détail ; elles n'auraient pu, à elles seules, déterminer d'une façon sûre le choix de ce manuscrit de préférence aux autres, et c'est pourquoi il importait de commencer par l'examen des divergences plus notables ; mais le second examen aboutit à des conclusions identiques. Les variantes de quelque portée, sur lesquelles peut se fonder un jugement, sont généralement en faveur de O. Il s'y rencontre certes des incorrections, omissions, fautes de lecture ou de transcription ; mais ces erreurs trop excusables, et faciles à expliquer, une fois mises à part, les leçons fournies par O sont en règle générale supérieures aux autres. On peut s'en rendre compte par l'examen de l'appareil critique qui accompagne le texte et qui présente les variantes de OPASV. Que l'on compare, par exemple, les leçons de ces divers manuscrits aux passages suivants : p. 39, l. 30 s. ; p. 75, l. 1 s ; p. 78, l. 16 ; p. 92, l. 5, 15 ; p. 102, l. 20 ss ; p. 163, l. 19 ss ; p. 169, l. 16 s ; p. 170, l. 22 s ; p. 173, l. 11-20 ; p. 174, l. 23 ; p. 286, l. 20 et 287, l. 28 ; p. 334, l. 30 ; p. 411, l. 27, et plus spécialement p. 27, l. 3 ; p. 175, l. 21 ; les leçons fournies par O sont incontestablement les plus correctes. ¹

* * *

1. Voici à titre d'exemple ces deux derniers cas.

O : idea in Deo dicitur ipsa eius essentia ab eo intellecta cum habitudine ad res creatas quae possunt intelligi prout sunt in propria ratione cognoscibiles vel prout sunt ab eo in existentia producibiles : primo modo dicitur essentia divina idea rerum prout ipsa intellecta est ratio innotescendi earumdem in ratione propria ; secundo vero modo dicitur essentia divina idea rerum prout ipsa quasi practice intellecta est exemplar iuxta quod res sunt per se in esse producibiles. Primo ergo modo proprias in Deo habent ideas...

PASV : idea in Deo dicitur ipsa eius (divina *add. P*) essentia ab eo intellecta cum habitudine ad res creatas quae possunt intelligi ut sunt in propria ratione (natura *S*) cognoscibiles vel prout sunt ab eo in existentia producibiles ; secundum primum (istum *P A*) modum dicitur essentia divina idea rerum prout ipsa intellecta est ratio innotescendi earumdem ; alio vero modo (secundum vero alium modum *A*) dicitur essentia divina idea prout (sunt *add. S*) ipsa quasi practice intellecta est exemplar iuxta quod res sunt per se in esse producibiles. Primo ergo modo proprias in Deo...

Second exemple. — O : praeterea si distantia localis impedit cognitionem animae etiam post resurrectionem, tunc perfectionem animae in quocumque statu et natura de rebus quando est in statu et dispositione innaturali separationis a corpore, quod est impossibile.

A : Praeterea si distantia localis in nullo impediret cognitionem animae separatae, et constat quod impedit cognitionem animae in quocumque statu et natura lapsae et naturae reparatae post resurrectionem tunc perfectionem de rebus cognitionem haberet anima separata quando est in statu et dispositione non naturali separationis a corpore...

IV. — LE TEXTE : SES RÉDACTIONS.

Ces conclusions auxquelles permet d'aboutir l'étude comparée des mss. et de leurs variantes, n'épuisent pas cependant toute la portée de celle-ci. On se doit de les dépasser et d'aborder un nouveau problème, celui de la composition de l'ouvrage. Il est impossible, en effet, de ne pas se demander quelle peut être la cause des divergences si profondes qui ont été relevées, et que les erreurs de transcription ou les gloses des copistes ne peuvent prétendre expliquer de façon satisfaisante. On y est d'ailleurs amené nécessairement dès que l'on veut essayer de classer en familles les manuscrits qui rapportent le *Correctoire*.

Or on peut sur ce terrain aboutir, croyons-nous, à des résultats intéressants. Et l'étude attentive des variantes nous semble légitimer les deux conclusions suivantes. — 1°. Le *Correctoire* « *Quare* » a connu deux rédactions successives : une première, originale, dont O serait le meilleur témoin ; puis un remaniement qui aurait eu pour but de compléter, unifier, et retoucher en quelques détails l'ouvrage primitif ; cette seconde rédaction serait la source de presque tous les autres mss. — 2°. Dans la rédaction primitive, il y aurait lieu de distinguer deux mains différentes : la première ayant conduit l'ouvrage jusqu'à la fin de la II^a II^{ae} ; l'autre prenant aux questions *De Veritate*, et continuant la réfutation de Guillaume de la Mare jusqu'aux derniers articles. Il faut ajouter cependant que la certitude est moindre sur ce point que sur le précédent, et qu'on ne dépasse pas ici la probabilité. Essayons de rendre compte de ces diverses affirmations.

La double rédaction de notre *Correctoire* est exigée par les divergences constatées et étudiées plus haut, car seule elle en peut fournir une explication pleinement satisfaisante. Les dix passages étudiés à l'article précédent témoignent certainement de l'existence d'une double source ; une source unique, en effet, agrémentée des fautes de transcription, des erreurs ou des gloses de copistes, habituelles aux ouvrages reproduits à cette époque, ne suffit pas à rendre compte de différences aussi graves et aussi tranchées. — Ces deux sources, d'autre part, ne sont pas indépendantes l'une de l'autre ; il n'y a pas dans les mss. analysés, deux traités mais un seul dans lequel, à tout prendre, les divergences sérieuses ne constituent qu'une minime partie. Il y a au point de départ un écrit original unique. La preuve s'en trouve dans le fait que les variantes étudiées dans O ne sont pas cependant sa propriété exclusive, mais sont

connues et partagées par l'un ou l'autre des manuscrits restants ; tel est en particulier le cas de S dans lequel mainte correction apportée par S² prouve l'existence d'un autre texte, plus exact et plus proche de l'original. Certains détails encore, celui de la finale illisible entre autres, proclament la même chose : cet aveu formulé de façon identique par SVCDB suppose une source commune pour ces cinq manuscrits, mais il reconnaît en même temps l'existence d'une autre leçon qu'elle n'a pu déchiffrer ; de la sorte ni ce groupe ni le groupe ALTN, qui a esquivé la difficulté en omettant et la finale et la glose, ne peuvent représenter l'original auquel ils rendent cependant témoignage. — On se trouve par le fait amené à cette conclusion que la seconde source, en dépendance de la première, lui a fait subir des modifications assez notables, celles précisément qu'enregistrent les variantes des manuscrits ; en d'autres termes, le texte original a été revu et remanié ; mais les deux rédactions ont subsisté, la seconde, copiée le plus souvent, ayant inspiré le plus grand nombre des mss. ; la première ayant survécu dans O qui l'a transmise intégralement, et ayant inspiré quelques variantes de TBSAL.

Telle est, réduite à ses grandes lignes l'argumentation que l'on peut esquisser ; il faudrait pour lui faire perdre son aspect trop schématique et la rendre plus convaincante y joindre tout le travail, lourd et fastidieux malheureusement, sur lequel s'appuie cette édition critique. Mieux vaut peut-être essayer de présenter, telles que nous croyons les avoir vu se dégager de la comparaison minutieuse de ces variantes, les caractéristiques de la seconde rédaction ; elles feront mieux comprendre la portée de cette double source.

L'auteur de la seconde rédaction s'est trouvé en présence du Correctoire original, non de l'autographe, mais d'une copie, un peu fautive déjà, assez semblable dans son ensemble au texte que nous présente O. Le but qu'il se proposa en retouchant et remaniant ce texte fut double : le compléter, puis l'unifier de façon à en faire un instrument de travail plus maniable. Le compléter d'abord ; c'est qu'en effet le premier texte n'était pas absolument parfait ; bien qu'il comprît tous les articles de Guillaume de la Mare, tous n'avaient pas leur réfutation ; à partir du 6e article contre les Quodlibets et pour tous les articles contre le 1er livre des Sentences, la réplique faisait défaut ; elle était d'ailleurs devenue très brève dans les articles précédents. Il fallait mener l'ouvrage à bonne fin ; c'est à quoi s'employa l'auteur de la seconde rédaction qui ajouta aux derniers articles les réponses désirées, quelques-unes même fort copieuses. — Mais ce ne fut là qu'un aspect de son travail ; il s'oc-

cupa surtout à rendre homogène tout cet ouvrage, à lui donner des cadres très nets, des formules stéréotypées permettant de l'utiliser plus facilement. Il y avait en effet dans les formules employées par l'ouvrage original pour séparer les différents articles, et dans chaque article, les différentes parties, une certaine liberté d'allure ; mieux valait la réduire. Aussi la deuxième rédaction se distingue-t-elle dès l'abord par sa présentation extérieure : les articles sont numérotés et précédés par un titre qui en donne l'idée générale : v. g. « *Articulus decimus, de hoc quod Thomas dicit quod angelus non est compositus ex materia et forma* ». Dans chaque article, les trois éléments qui le composent sont nettement séparés : le texte de saint Thomas auquel s'attaque Guillaume de la Mare se termine régulièrement par la formule : « *Haec dicit Thomas* » ; la critique du maître franciscain par l'autre formule : « *Haec sunt verba eorum* » et la réplique sera introduite par la phrase : « *Responsio ad haec secundum Thomam.* » Ainsi pourra-t-on facilement se reconnaître dans cet ouvrage un peu compliqué. Cette même volonté de simplifier, d'uniformiser se retrouve également dans le procédé appliqué à saint Thomas. Le texte original, lorsqu'il citait Thomas d'Aquin, variait les épithètes et les synonymes ; la seconde rédaction emploiera toujours le simple nom « Thomas » au lieu de « *frater Thomas* » « *doctor noster* » « *eximius magister* » etc. Ces procédés, dont on ne pouvait parler plus tôt quand on étudiait, à l'article précédent, les divergences plus notables et plus typiques, sont faciles à contrôler dans l'appareil critique de l'édition.

C'est donc dans ces vues que le nouveau rédacteur du Correctoire reprit le texte primitif, en ne s'interdisant pas d'ailleurs d'y apporter telles modifications qu'il jugeait opportunes. C'est ainsi qu'il transporta tout en tête de l'ouvrage, les quelques lignes par lesquelles débutait précédemment la réplique du premier article ; ainsi ce Correctoire se distinguerait-il plus nettement, par son prologue, de l'ouvrage de Guillaume de la Mare avec lequel un coup d'œil superficiel pouvait risquer de le confondre. — Dans ce même 1er article il supprima au passage la note explicative sur le « *lumen gloriae* » ; au suivant, par mégarde peut-être, l'objection de Guillaume sur le recours aux phantasmes. Dans le corps de cet article 2, jugeant sans doute que l'explication assez longue apportée dans la première rédaction sur la façon dont l'intelligence doit connaître directement l'universel et indirectement seulement le singulier, venait s'insérer indûment dans la citation de saint Thomas invoquée comme réponse, le rédacteur la supprima également. — Ses

interventions dans l'article 10 sont moins faciles à définir, surtout en ce qui concerne le paragraphe sur le point, car le désaccord qui règne à ce sujet entre les manuscrits ne permet pas d'asseoir solidement une hypothèse; par contre, la suppression des quelques lignes relatives à la cause de l'individuation semble bien être également son œuvre. — Continuant son travail, le rédacteur se trouva dans l'art. 39 en présence d'un passage d'une lecture particulièrement difficile; n'arrivant pas à le déchiffrer il eut du moins ce scrupule de le noter et d'expliquer pourquoi il n'avait pu en mettre d'avantage. — Avec le dernier article de la Prima Pars, ses interventions deviennent plus particulièrement intéressantes, car l'article 48 touchait à la question fort délicate et très controversée de l'unité ou pluralité de forme. Le premier fait à y signaler est la suppression de l'allusion à l'archevêque de Cantorbéry, contenue dans le texte primitif; soit que l'animosité première fût tombée, soit que déjà cette attaque personnelle fût incomprise, la seconde rédaction l'omit. Par contre, malgré ce qu'avait dit à deux reprises, au début et à la fin de cet article 48, l'auteur du traité, qu'il ne fallait plus renouveler le débat sur le terrain théologique, l'auteur de la seconde rédaction tint à suppléer à ce qu'il considérait sans doute comme une lacune regrettable, et dans une note additionnelle (que les éditions ont parfois présentée comme étant un nouvel article 49), il indiqua les raisons par lesquelles il est aisé de démontrer que la thèse de la pluralité des formes est inconciliable avec la foi chrétienne. — Enfin les dernières interventions dans lesquelles apparaît nettement la main du second rédacteur se trouvent plus loin, dans la II^a II^{ae}, quand il arriva avec l'art. 9 aux problèmes concernant la perfection des divers états, spécialement des religieux et des prélats: importance relative des préceptes et des conseils, pauvreté plus ou moins complète, obéissance et ses limites, etc. Pour des motifs qui nous échappent, il jugea préférable de grouper les sept articles qui traitent de ces matières, de faire comme une somme des objections en rapprochant les articles de Guillaume de la Mare et de leur opposer ensuite en bloc les réfutations du Correctoire original.

Telles sont, dans leurs grandes lignes, les caractéristiques de cette seconde rédaction. Si prononcées qu'elles soient, il serait inexact toutefois de parler de deux Correctoires différents: substantiellement l'œuvre est la même dans ses deux états, car les modifications de forme, les additions, les quelques corrections de la seconde rédaction n'altèrent pas le fond du travail. On doit admettre cependant qu'elle ait connu deux moments, deux états: une première

rédaction originale, conservée par O et à laquelle TBSAL ont emprunté quelques-unes de leurs leçons ; une édition remaniée, complétée, unifiée, qui fut plus largement utilisée et transcrite, celle que présentent la majorité de nos manuscrits, agrémentée encore des divergences de détails, fautes de copistes ou autres, inséparables de toute tradition manuscrite.

Mais il est possible de pousser encore plus loin cette étude, et de distinguer avec quelque vraisemblance dans le premier texte du Correctoire, deux mains différentes ; la première, la plus importante et pour le nombre et pour la gravité des questions traitées, aurait conduit la réfutation jusqu'au dernier article de Guillaume de la Mare contre la Somme ; la seconde aurait continué, dans le même sens toujours, et suivant les mêmes procédés, jusqu'au 5e article contre les Quodlibets ; on aurait ainsi, dans la première rédaction, les articles 1 à 76 de la première main, les articles 77 à 105 de la seconde.

Cette hypothèse s'appuie exclusivement sur les données du ms. O, tous les autres mss. n'étant témoins que de la seconde rédaction. Quiconque en effet suit attentivement ce manuscrit, constate à l'endroit indiqué un changement assez notable. Ce n'est pas toutefois un changement de méthode : d'un bout à l'autre, le Correctoire « Quare » reste conforme au plan tracé dès le début ; toujours, après avoir rappelé le texte de Guillaume de la Mare, il oppose aux affirmations de celui-ci la justification de saint Thomas, empruntée très souvent à ses écrits ; puis, un à un, il réfute les arguments apportés par le maître franciscain ; enfin quand celui-ci a joint à ses arguments la réfutation de ceux de saint Thomas, l'auteur de la réplique montre l'insuffisance de ces réfutations. Or cet ordre se retrouve jusque dans les derniers articles. La différence notable que l'on constate, par contre, est l'introduction, dès les premiers articles contre le De Veritate, des divisions nettes, des formules arrêtées : « Haec dicit Thomas ; haec sunt verba eorum », l'addition des titres des articles, tandis que les 76 premiers articles présentaient sur ce point une très grande liberté d'allure ; et pourtant O demeure toujours, même à cet endroit du traité, témoin de la première rédaction ; c'est donc qu'il y a là, sinon un auteur différent, du moins une manière nouvelle. Et ceci se vérifie également dans la façon dont est cité saint Thomas : les périphrases, les formules variées qui servaient à le désigner, tombent ; même le « frater Thomas » fait place presque toujours au simple « Thomas ». Enfin, un troisième indice est fourni par la formule des renvois aux articles précédents. Les exemples en sont assez nombreux ; d'ailleurs bien des sujets sou-

levés dans les Questions Disputées ayant été abordés déjà dans la Somme, il était assez normal de renvoyer, pour la réfutation de Guillaume de la Mare, aux articles où elle avait été faite déjà. Toutefois, dès la première partie de l'ouvrage, l'auteur avait eu maintes fois l'occasion d'en agir de même ; il le faisait simplement : « patuit supra articulo proximo (p. 197, l. 19) ; patere potest ex dictis supra in solutione art. 31 et 32 (p. 206, l. 21) ; patet in responsione articuli primi (p. 223, l. 15) » ; les formules variaient, comme on le voit ; ici au contraire apparaît une formule nouvelle, presque invariable : « ...per ea quae dicta sunt in responsionibus ad obiecta contra primam partem, articulo... » (Cf. p. 362, l. 31 ; p. 363, l. 20 ; 368, l. 14 ; 378, l. 16 ; 383, l. 15 ; 389, l. 18 ; 395, l. 13 ; 397, l. 1 ; etc.) A lire cette formule, lourde et inélégante, on aurait facilement l'impression que les « responsiones ad obiecta contra... partem Summae » constituent un ouvrage complet auquel est venu s'ajouter le supplément des Questions Disputées.

A ces indications, qu'il est facile de vérifier, on pourrait joindre l'étude du style ; mais la critique interne basée sur les différences de style est chose délicate et souvent un peu arbitraire. Nous nous contentons de présenter comme possible l'hypothèse de deux mains dans la rédaction primitive, ou du moins de souligner les deux manières assez différentes qui se rencontrent avant et après l'article 77. — C'est sans doute à la seconde de ces deux manières que l'auteur de la seconde rédaction a emprunté les formules qu'il a trouvées plus nettes, marquant mieux les différentes parties du travail, et qu'il a étendues à tout l'ouvrage.

En résumé, de l'étude comparée des divers manuscrits et de leurs variantes, et de l'étude plus minutieuse de O, on peut tirer les conclusions suivantes. La réplique du Correctoire de Guillaume de la Mare fut menée d'un trait jusqu'à la fin des articles de la II^a II^{ae} ; l'armature moins rigoureuse, la variété des épithètes concernant saint Thomas, et les dix points principaux étudiés plus haut caractérisent ce premier jet dont O a conservé la teneur. A partir de l'art. 77, l'ouvrage se continue, accusant soit une nouvelle main soit du moins une nouvelle manière, jusque vers la fin du Correctoire de Guillaume de la Mare ; les réfutations cependant se font plus brèves quand arrivent les questions De Potentia ; elles cessent même complètement après l'article 5 contre les questions quodlibétiques, et le ms. O se borne à copier à la suite les attaques du maître d'Oxford. Cette rédaction originelle fit l'objet d'une refonte qui, sans toucher au fond de l'ouvrage, remania la forme, donna des cadres et des

divisions plus précises, supprima çà et là quelques passages, tendit à unifier et simplifier, et s'employa enfin à terminer l'ouvrage en complétant quelques-uns des derniers articles un peu brefs et ajoutant les treize réfutations qui manquaient. — De la première rédaction, O est le plus sûr témoin ; mais d'autres mss., comme TBAL, en ont gardé quelques traces, et S² s'en est certainement inspiré dans bon nombre de corrections ou rectifications qu'il a fait subir à S. Tous les autres manuscrits, à l'exception de O, y compris ceux qu'on vient de dire, dépendent de la seconde rédaction. ¹

*
* *

V. — LE CORRECTOIRE « QUARE » : L'AUTEUR.

Sept prétendants sont sur les rangs pour revendiquer la paternité d'un Correctoire en réplique à l'attaque de Guillaume de la Mare : Gilles de Rome, Richard Clapwell, Jean de Paris, Hugues de Billom, Guillaume de Macklefield, Tortocollo et Durandelle.

Toutes les éditions et un manuscrit attribuent à Gilles de Rome la composition du Correctoire « Quare », et cette attribution, défendue par presque tous les historiens de l'ordre de Saint-Augustin, a été soutenue encore dans ces derniers temps. ²

Le catalogue de Stams ³ pose les candidatures de Jean de Paris, Richard Clapwell, Hugues de Billom, et Guillaume de Macklefield, tous quatre Dominicains :

Frater Johannes Parisiensis, magister in theologia, scripsit... contra corruptum Thome..

Frater Richaldus Clapoil, natione Anglicus, magister in theologia, scripsit.. item contra corruptorem sancti Thome..

Frater Hugo, natione Gallicus, magister in theologia, archiepiscopus et cardinalis, scripsit.. item contra corruptionem Thome.

Frater Wilhelmus de Masfelt, Anglicus, magister in theologia, scripsit.. item contra corruptorem Thome.

1. Nous ne croyons pas pouvoir tenter un arbre généalogique plus précis de ces mss. ; notons simplement que BP ont assez d'affinités entre eux ; de même N et A autant qu'il est possible de porter un jugement sur N ; CAL sont assez souvent d'accord, et de même, de leur côté PDM.

2. Cf. V. FERNANDEZ dans *Revista Augustiniana*, (Valladolid, 1882), t. III, p. 141 sq. ; 365 sq. ; MATTIOLI, *Studio critico sopra Egidio Romano* dans *Antologia agostiniana*, t. I, (Rome 1896), p. 183 sq. ; BOFFITO, *Saggio di bibliografia egidiana*, (Firenze, 1911), p. 43 sq.

3. « In ista tabula nominantur omnia scripta sive opuscula FF. magistrorum sive bacul. in ordine Predicatorum » ; édité par DENIFLE, *Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte*, II (1886), pp. 192-201, 226-240.

Le nom de Tortocollo est mis en avant par Louis de Valladolid, ¹ qui, dans sa liste des maîtres dominicains, cite Jean de Tortocollo, pour lui attribuer un peu plus loin, là où il parle de Durandelle, la composition du Correctoire « Quare ».

Celui de Durandelle, enfin, est proposé comme devant être l'auteur d'une réplique, non seulement contre Durand de Saint-Pourçain, mais contre Guillaume de la Mare, par F. Ehrle, ² qui s'appuie sur deux annotations de manuscrits (Paris, Nat. lat. 14550 et Paris Université 198).

Pour faire face à toutes ces demandes on possède actuellement quatre Correctoires différents (quatre répliques à l'attaque de Guillaume de la Mare) : « Quare » « Sciendum » « Circa » et « Quaestione XII ». Or l'un d'eux peut être immédiatement mis hors de cause : c'est le Correctoire « Circa » qui doit, sans aucune hésitation, être attribué à Jean de Paris. ³ Il reste donc trois ouvrages pour lesquels les compétiteurs sont au nombre de six.

De ces candidatures, quatre au plus méritent d'être retenues et examinées pour ce qui concerne le Correctoire édité ici. C'est qu'en effet le nom de Durandelle n'a pas été mis en avant pour lui, mais uniquement pour le Corr. « Sciendum ». Quelle que soit donc la valeur des arguments invoqués en sa faveur, ⁴ ils ne peuvent avoir de portée que pour cet ouvrage, et en aucune façon Durandelle ne peut être présenté comme auteur de « Quare ».

D'autre part, le nom de Gilles de Rome doit être, lui aussi, éliminé. Il importe d'établir d'autant plus solidement cette démonstration, que l'argument de prescription, s'il existait en ces matières, serait sans aucun doute en sa faveur : toutes les éditions, en effet, qui depuis celle de Strasbourg en 1501 ont été faites du Correctoire « Quare » ont paru sous son nom. ⁵ Mais des attributions de ce genre ne peuvent faire autorité que dans la mesure où elles s'appuient sur des preuves solides. On ne voit guère quelles preuves l'éditeur

1. Dans sa *Tabula Scriptorum*, en 1413, LOUIS DE VALLADOLID après avoir parlé de Durandelle, poursuit ainsi : « Aliud autem opus quod vocatur correctorium corruptorii, et incipit « Quare detraxistis sermonibus veritatis, etc » fecit Herveus secundum aliquos, secundum alios Ioannes de Tortocollo, in quo respondetur cuidam impugnanti aliqua dicta B. Thomae ». Cf. QUÉTIF-ECHARD, *Scriptores Ord. Praed.*, I, p. 503.

2. F. EHRLE, *Der Kampf um die Lehre des hl. Thomas von Aquin* dans *Zeitschrift für Kath. Theol.* (1913), p. 278 sq.

3. Cf. M. GRÄBMANN, *Le Correctorium Corruptorii du dominicain Jean Quidort de Paris* dans *Revue Néo-Scholastique* (1912), p. 404 sq. ; F. EHRLE, *op. cit.*

4. Nous ne pouvons entrer ici dans cette discussion, qui trouvera sa place normale quand sera publié ce second Correctoire.

5. Voir plus haut, p. X, l'énumération de ces diverses éditions.

de 1501 aurait pu invoquer à l'appui de sa thèse ; ni la critique externe, ni le témoignage des mss., ni la critique interne ne lui sont favorables.

Parmi tous les mss. connus on ne peut invoquer, à l'appui de Gilles de Rome, que la note du ms. Paris, Nat. lat. 14549, qui porte sur son second folio de garde : « *Correctorium corruptorii tho^e ab egidio de roma incipiens quare detraxistis.* » Les mots indiqués en italique sont dans le ms. d'une écriture nettement postérieure, les quatre premiers surchargés sur grattage, les trois derniers débordant dans la marge. Suivant toute probabilité le texte primitif, du XIVe - XVe siècle portait : « *Correctorium corruptorii tho^e incipiens quare detraxistis* », ces deux mots étant soulignés suivant la coutume ; on peut voir encore, d'ailleurs, le trait qui les soulignait et qui subsiste incomplètement effacé sous « *egidio de roma* » L'inconnu qui a remanié cette notice, a reporté après le nom qu'il insérait, l'incipit du Correctoire, au détriment de l'alignement que conserve encore la suite de cette note : « *continens responsiones et solutiones ad ea que obiciuntur contra doctrinam Thomæ in diversis libris suis, scilicet in prima parte... etc.* ». On ne peut donc invoquer ce témoignage en faveur de Gilles.

On n'est guère plus heureux en fait de témoignages externes. Le premier historiographe, en effet, qui attribue à Gilles de Rome un *Correctorium Corruptorii* est, à notre connaissance, Coriolano (Ambrosio da Cori) dans sa *Chronica ord. Eremit. sancti August.* (Rome, 1481) ; après lui Trithème, *De Scriptoribus ecclesiast.* (Bâle, 1494) reprend la même affirmation qui se transmet surtout chez les écrivains de l'Ordre. Mais ces témoignages contemporains, ou presque, des premières éditions, demandent certaines réserves ; ils ne compensent pas le silence que garde sur ce point Jean de Saint-Victor, dans son *Memoriale historiarum*.¹ Dans cet ouvrage en effet, celui-ci donne à la date de 1294, la liste très détaillée des œuvres publiées par Gilles de Rome avant sa nomination à l'archevêché de Bourges ; or bien qu'on y voie signaler un traité « *contra gradus formarum* » un autre « *de esse et essentia* », bien qu'il y ait trente ouvrages ainsi relevés, on ne trouve aucune allusion à une défense de saint Thomas. Jourdain de Saxe, de son côté, en 1380, ne connaît pas non plus de Correctoire composé par Gilles : il est pourtant du même Ordre, des Ermites de saint Augustin.

1. Cf. BOUQUET, *Recueil des historiens des Gaules*, XXI, p. 633 s. — La composition de cet ouvrage doit être placée entre 1308 et 1312. Voir à ce sujet l'étude qui le précède, *ibid.*, p. 630-633.

Enfin la critique interne ne se montre pas plus favorable à cette thèse. On prétend en effet ¹ que Gilles était un disciple zélé de saint Thomas, jaloux de l'honneur de son maître qu'il n'a pu laisser attaquer impunément ; que les doctrines défendues dans le Correctoire, celle de l'unité de forme spécialement, lui étaient également chères ; que l'humilité et la douceur dont fait preuve l'auteur de « Quare » conviennent parfaitement à l'attitude prise toujours par Gilles. Mais ces raisons de convenance ne sont pas convaincantes, il faut l'avouer. D'ailleurs elles ne résistent pas à un examen minutieux du texte qui montre, au contraire, l'opposition assez nette entre le Correctoire et l'enseignement, connu par ailleurs, de Gilles de Rome. Sur la question de l'unité de forme, précisément, les aveux du Correctoire contredisent ce que l'on sait de la carrière de Gilles : l'auteur du premier nous apprend en effet (p. 206, l. 30) qu'il a d'abord soutenu la thèse de la pluralité des formes et qu'il avait même cru, à un moment donné, pouvoir réfuter les arguments thomistes ; or Gilles fut dès l'abord un partisan convaincu, presque exagéré, de l'unité ; et c'est même l'ardeur qu'il mit à défendre cette thèse et à s'opposer à la condamnation de 1277 qui lui valut de se voir retarder jusqu'en 1285 la collation de sa maîtrise en théologie ² ; l'évolution, si elle s'est produite en lui, se fit en sens inverse de ce qu'indique l'auteur du Correctoire, car il semble qu'il ait atténué ses premières affirmations (v. g. Quodl. V, 19 ; Quodl. II, 8, 18 ; in II Sent. d. 32. a. 3.) — Pareilles divergences se constatent encore sur d'autres points, sur la question des tourments des démons et des âmes séparées, par exemple ; les thèses du Correctoire, aux articles 26, 37 et 83, ne connaissent pas les arguments que Gilles fait valoir, sur le même sujet, dans son Quodl. II, 9. La position prise par Gilles (Quodl. II. 7) sur la possibilité de plusieurs anges dans une même espèce, diffère de celle du Correctoire (art. 11, 43, 88) ; de même pour l'égalité des âmes (GILLES, Quodl. II. 18 ; *Correct.* art. 35). — On peut signaler encore la différence de l'attitude adoptée d'une part par Gilles, de l'autre par l'auteur de « Quare » à l'égard de la condamnation de 1277 ; le premier ne craint pas de la critiquer, de mettre en doute sa valeur et son impartialité (Quodl. II, 7) tandis que le second, la traitant avec respect, s'efforce de démontrer que les thèses soutenues par saint Thomas peuvent s'accorder avec ce document officiel, interprété exactement.

1. Nous ne faisons que reproduire l'argumentation de MATTIOLI, *Studio critico sopra Egidio Romano Colonna*, p. 183-187.

2. On peut se reporter à ce sujet à l'étude de P. MANDONNET, *La Carrière scolaire de Gilles de Rome* dans *Revue des sciences phil. et théol.*, (1910), p. 480-499.

Quant à certains autres points qu'on a relevés, et que la typographie elle-même a soulignés, par exemple les éloges décernés à saint Augustin appelé (à l'article 23) « antiquorum omnium excellentissimus doctorum », qui ne voit qu'ils ne sont pas spécifiquement propres à Gilles de Rome, mais que tout auteur, fût-il Dominicain, pouvait les employer, surtout lorsqu'il s'agissait, comme en ce passage, d'abriter les thèses de saint Thomas derrière l'autorité du grand docteur latin ?

Ainsi donc aucun argument solide ne vient appuyer l'attribution faite par les premiers éditeurs du Correctoire « Quare » à Gilles de Rome. Ce ne fut qu'une conjecture qu'il faut définitivement abandonner ; d'autant plus que les arguments positifs, dont il va être question dans les lignes suivantes, achèvent de détruire ces prétentions augustinienes, en revendiquant nettement pour un Dominicain et un Dominicain Anglais la paternité de ce Correctoire.

C'est tout d'abord un Dominicain que la critique interne aussi bien que les témoignages externes présentent comme étant l'auteur de ce traité. Commençons par les témoignages externes. La *Tabula* dont le texte a été rappelé plus haut ne peut donner une preuve décisive, car si elle parle de quatre Prêcheurs comme auteurs de répliques « contra corruptorem Thomae » elle ne précise pas de quel Correctoire il s'agit ; tout au plus fournit-elle une forte présomption en faveur de l'origine dominicaine de « Quare ». Cette présomption se précise par les attestations des manuscrits. Celui de la Mazarine 853 (M) dans sa note du fol. 79 B, en tête de la table des questions, l'attribue à un Prêcheur, encore qu'il se trompe sur le nom en le donnant comme œuvre de Jean de Paris. — Peut être faut-il y joindre la note finale de B (Vatic. Borghèse 188) fol. 73. — Le ms. de Todi, 141, est formel, tant dans sa notice du fol. 115 : « Haec est tabula correctorii fratris Guillelmi de Mara, ordinis minorum, contra quosdam articulos fratris Thome de Aquino ordinis predicatorum, cum responsionibus cuiusdam fratris predicatoris », que dans son texte même, où la réplique au Correctoire de Guillaume est introduite non par la formule ordinaire « Responsio ad haec secundum Thomam » mais par cette autre : « *Predicator excusans.* » — Le ms. de l'Angelica 104 (N) parle aussi d'un Prêcheur comme auteur du Correctoire : « Expliciunt tituli questionum corruptorii contra primam partem sancti Thome qui quidem sunt veraciter reprobati per conreptorem fratrum ordinis nostri Predicatorum. » — A cela s'ajoute un autre témoignage précieux, celui de la réplique que contient le ms. de Berlin, cod. Elector. 460, dans laquelle cette polé-

mique engagée par Guillaume de la Mare, relevée par quatre répliques différentes, est censée trouver sa conclusion avec la pleine réfutation des défenseurs thomistes. ¹ Jean de Paris s'y voit réfuter, mais aussi l'auteur de « Quare » qui y est désigné comme Frère Prêcheur. — Il faut enfin relever deux autres témoignages, de manuscrits signalés puis perdus ² : celui de la bibliothèque San Antonio de Venise, cité par Echard, et celui de la bibliothèque du Collegio San Bartolome Viejo, rappelé dans le catalogue manuscrit des bibliothèques universitaires de Salamanque. Le premier portait cette indication : « *Correctorium fratris Guillelmi de Mara de ord. minorum secundum dicta fr. Thome de Aquino contra correctorium fr. Johannis de Crapuel ord. Predicat.* » ; le second : « *Correctorium correctorii Thome Aquinatis per fratrem Guilelmum de Torto Collo Anglicum, magistrum in theologia, ordinis Predicatorum* ». Et, terminant tout ceci, le témoignage de Louis de Valladolid, qui dans sa *Tabula scriptorum* de 1413, relève la tradition qui a cours à Saint-Jacques et qui attribue ce correctoire « Quare » soit à Hervé Nédellec soit à Jean de Torto Collo, tous deux Dominicains.

A ces s'x affirmations fournies par les manuscrits et assignant toutes à « Quare » une origine dominicaine, l'étude du texte même vient apporter le plus entier confirmatur. Deux constatations s'imposent en effet : la première est l'insistance avec laquelle l'auteur du Correctoire accapare saint Thomas, si l'on peut ainsi s'exprimer ; et cette insistance est particulièrement sensible dans le texte de O, dans la première rédaction où les formules n'ont pas encore été atténuées ; frère Thomas est « notre frère » « notre docteur » « notre maître » ; il appartient évidemment, ou plutôt l'auteur de cette réplique appartient à la même famille religieuse. ³ — Mais où cette parenté ressort davantage, c'est dans les articles 9 à 16 contre la II^a II^{ae} où l'attaque de Guillaume de la Mare avait visé, derrière saint Thomas et ses thèses, l'ordre même de saint Dominique. Le maître franciscain y soulignait les divergences qui existent entre les deux grands ordres, sur la question de la pauvreté absolue, sur la formule de la profession religieuse, sur la perfection relative de l'idéal que chacun d'eux se propose. L'auteur de la réplique a saisi les allusions ;

1. Pour plus amples détails sur ce ms. et le Correctoire qu'il contient, Cf. F. EHRLE dans *Zeitschrift für Kathol. Theol.*, (1913), *op. cit.* ; P. MANDONNET, *Premiers travaux de polémique thomiste*, p. 12 s.

2. Il a été question de l'un et de l'autre plus haut p. XXXI ; on reviendra encore sur le second à la fin de cet article.

3. Les exemples en sont nombreux : on peut voir en particulier p. 35, l. 15 ; p. 36, l. 1 ; p. 104, l. 31 ; p. 111, l. 31 ; p. 157, l. 9 ; p. 208, l. 7.

Correctorium corrupturii Thomae.

il se sent atteint, parce que Dominicain, et sa réponse le laisse voir nettement ; tel, par exemple, ce passage de l'article 15 : « Ad haec quae ad praesens obiciuntur per singula non decrevimus respondere, pro eo praecipue quod propter paupertatem quam se piofitentur habere, non solum et re et nomine praedicatoribus veritatis, verum etiam omnibus simpliciter et universeliter cuiuscumque status, conantur se superiores ac sanctiores seu perfectiores per omnia declarare... ». C'est la même conclusion qu'autorise l'attitude qu'il prend et la thèse qu'il défend au sujet de la pauvreté ; on sent qu'il est de ceux dont parle saint Thomas dans le passage relevé par Guillaume de la Mare en ce même article 15 : « Illis vero religionibus quae ordinantur ad contemplandum et contemplata aliis tradendum per doctrinam, competit habere paupertatem maxime ab exterioribus sollicitudinibus expeditam ; quod fit dum modica quae sunt necessaria vitae congruo tempore procurata conservantur ».

Il est donc pleinement légitime de conclure à l'origine dominicaine du Correctoire « Quare ». On peut faire plus encore et sans crainte de se tromper aller rechercher l'auteur parmi les Dominicains Anglais. Ici encore les témoignages externes se joignent à la critique interne. Trois manuscrits en effet s'accordent à souligner l'origine anglaise de cette réplique. C'est le ms. de Saint-Jacques cité par Echard : les deux indications qui pouvaient se lire sur sa dernière page sont formelles : « explicit correptorium *Anglici* contra dicta adversariorum fratris Thome de Aquino... » « Emendatorium corruptorii, et est *cuiusdam Anglici* respondentis prout ipse scivit et potuit... » Le ms. de San Antonio de Venise redit la même chose à sa façon, puisque le nom de « J. de Crapuel ord. fr. Pred. » qu'il fait intervenir ici, est bien celui d'un Frère Prêcheur anglais. Enfin le témoignage du catalogue de Salamanque relatif au n° 258 de la bibliothèque de San Bartolome Viejo souligne lui aussi la nationalité anglaise de l'auteur du Correctoire.

A l'appui de ces témoignages extrinsèques on peut invoquer le passage relevé déjà, de l'art. 48, la fameuse allusion à l'archevêque de Cantorbéry, quand au sujet de la thèse de l'unité de forme l'auteur renvoie ses adversaires, Guillaume de la Mare et son école, au « dominus Cantuariensis » qui sera peut-être capable d'apporter des solutions satisfaisantes aux difficultés inextricables soulevées par la pluralité des formes. Cette boutade où la personne de Peckham est mise en cause, et où il n'est pas malaisé de sentir l'ironie, sinon même un certain mépris, ne se comprend vraiment bien que si l'auteur du Correctoire est engagé sur place dans

la lutte. A Paris, on eût attaqué Étienne Tempier ou ses conseillers, ou son successeur, mais on ne se fût guère soucié de l'archevêque de Cantorbéry. Ceci est si vrai, d'ailleurs, que la rédaction postérieure a supprimé cette allusion qui en raison des circonstances de temps et de lieu ne présentait guère d'intérêt en dehors d'Oxford ou des milieux anglais. — On pourrait étudier également à ce sujet la façon dont le Correctoire parle des condamnations de Paris et de celle d'Oxford ; on aboutirait à des résultats analogues, bien que les nuances en soient plus subtiles à saisir.

C'est donc parmi les Dominicains Anglais qu'on est en droit d'aller rechercher l'auteur de « Quare » ; et par le fait, ces conclusions permettent d'éliminer encore un des prétendants dont il a été question plus haut ; après Gilles de Rome et Durandelle, elles obligent à écarter Hugues de Billom, maître de Paris, puis lecteur à Rome, et cardinal (1288-1298). Il ne reste ainsi sur les rangs que Richard Clapwell, Guillaume de Macklefield et Tortocollo. Mais à cet endroit des déductions, les témoignages des manuscrits ne peuvent plus être de grande utilité, car ceux qui ont été invoqués déjà désignent indifféremment : un « Guillelmum de Torto Collo anglicum » (ms. de Salamanque), un « fr. Johannis de Crapuel ord. Predicat. » (ms. de San Antonio de Venise), un « Jacobi de Capella » (ms. de Saint Jacques ; mais sous les plus expresses réserves), un « Joannes de Tortocollo » (suivant Louis de Valladolid). Seul le nom de Guillaume de Macklefield n'apparaît pas. — Les manuscrits semblent donc hésiter entre Clapwell et Tortocollo.

Nous croyons cependant qu'on peut essayer d'aller plus avant encore et proposer un nom, celui de Richard Clapwell comme étant auteur du Correctoire anglais. Ce n'est pas toutefois sur les autres ouvrages de ce maître, ses « *Notabilia super I^m Sententiarum* » (conservé à Oxford, Magdalen College, cod. 56. fol. 184-191) ou son *Quodlibet* (Cambridge, Peterhouse library, cod. 128. fol. 106-113) qu'on peut asseoir un tel jugement ; le Card. Ehrle qui avait eu ces ouvrages entre les mains, note qu'ils ne fournissent, par leur contenu et leur doctrine, aucun argument pour ou contre l'attribution du Correctoire « Quare » à Clapwell.¹ Mieux vaut s'appuyer sur le Correctoire même et le rapprochement qui s'impose entre certaines de ses thèses et les thèses, authentiquement de Richard celles-là, qui furent condamnées par l'archevêque de Cantorbéry. On sait que le 30 avril 1286, Jean Peckham condamna solennellement huit propositions.

1. Cf. F. EHRLE, *Der Kampf um die Lehre des hl. Th. von Aquin* dans *Zeitschrift für Kath. Theol.*, (1913), p. 278 sq.

extraites des ouvrages de Clapwell et soutenues par lui ; le maître Dominicain et son provincial récusèrent la compétence de l'archevêque de Cantorbéry et en appelèrent à Rome. Or il suffit de mettre en parallèle certains passages du Correctoire et certains articles condamnés pour qu'immédiatement la ressemblance saute aux yeux : identité dans le fond et jusque dans la forme ; on serait presque tenté de se demander si plusieurs des propositions condamnées n'ont pas été extraites du Correctoire. La chose est peu probable cependant ; sans doute ces idées formaient-elles le fond de la pensée de Clapwell et les reprenait-il dans tout son enseignement et ses écrits, et cela doit suffire pour expliquer ces rapprochements. En voici les plus typiques ¹ :

Nostrum autem in proposito erit ostendere quod nullum inconveniens vel haeresis sequitur ex illa positione [de unitate formae substantialis]. (Art. 31, p. 135, l. 10).

Corpus Christi mortuum et vivum est idem numero simpliciter, prout simpliciter dicitur quod nullo addito dicitur, i. e. absolute, et hoc propter unitatem suppositi divinae personae sive Verbi quo subsistebat. Non fuit tamen idem simpliciter prout simpliciter dicit idem quod totaliter ; tunc enim non fuisset mutatum, nec per consequens mortuum, quod haereticum est dicere. Et licet corpus sit mutatum per mortem, non tamen sequitur quod in morte novam naturam assumpserit. . Ad hoc sunt exempla plura. Ecce dolium plenum vino ; pone quod vinum illud mutetur in acetum ; dolium non

Item quod neutra opinio in se vel in suo consequenti videtur haeresim continere aut inconveniens aliquid vel adversum fidei. (Propositio 5.)

Item haeresim non esse, sed bene possibile et probabile in morte Christi corpus eius nullam formam substantialem eandem habere quam prius, sed in eo novam fuisse introductam et novam naturam quamvis non novam assumptionem vel novam unionem. Exemplum de vino mutato in acetum, de nutrimento converso in corpus alendum, et de indumento laneo si forte miraculose mutaretur in lineum. (Propositio 6).

1. Le texte de la condamnation de 1286 a été édité à plusieurs reprises : LABBE, *Concilia*, XI p. 1261 ; SPELMANN, *Concilia orbis britannici*, II, 347 ; DUPLESSIS D'ARGENTRÉ, *Collectio judiciorum*, I, 236 sq.

Une version un peu différente se rencontre dans les Annales de Dunstaple (éd. H. LUARD, *Annales prioratus de Dunstaplia*, dans *Annales Monastici*, vol. III. Londres 1866). C'est celle-ci que nous citons, de préférence à l'autre, parce que plus détaillée et donnant, semble-t-il, la teneur plus exacte du réquisitoire, des articles reprochés au maître Dominicain. — Les citations du Correctoire appartiennent aux articles 31 et 32 où se trouve abordée et étudiée à fond la controverse de l'unité et de la pluralité des formes.

de novo impletur.. sic Verbum.. Aliud exemplum familiare ad idem : pone aliquem indutum laneo indumento quod transmutetur divinitus in lineum et iterum a lineo in laneum.. sic Filius Dei.. (Art. 31. p. 135, l. 15 sq).

Fuit igitur corpus Christi vivum et mortuum unum et idem numero propter unitatem suppositi quo subsistebat ; nec debet dici Christus de novo incarnari vel corpus de novo tunc uniri, licet corpus illud benedictum in vita et in morte formam substantialem aliam dicatur habere (Art. 31, p. 136, l. 8).

Forma panis, sive corporis, bene potest dici divina virtute transire in formam corporis Christi in quantum dat esse corporeum ; quae quidem forma ratione suae perfectionis habet quod dat esse non solum corporeum, ratione cuius dicitur forma corporis, sed etiam dat esse animatum anima intellectiva, ratione cuius dicitur spiritus. (Art. 31, p. 136, l. 20). Convertitur ergo forma panis in formam corporis Christi secundum quod dat esse corporeum. (ibid. parum supra.)

Contingit ergo accipere ordinem inter formam substantialem et dispositiones accidentales simul in eodem instanti cum ipsa forma in materia inductas, dupliciter, videlicet quantum ad esse vel quantum ad fieri.. Si vero attendatur ordo quantum ad fieri.. istae dispositiones accidentales praecedunt in materia for-

Item, asserit quod corpus Christi mortuum habuit formam substantialem novam quam prius non habuit vivum. (Propositio 2.)

Item, quod in sacramento altaris, panis de vi transsubstantiationis modo convertitur in ipsam animam Christi intellectivam, ex quo corpori est coniuncta. (Propositio 3.) Item modo cotidie converti panem totum in totum corpus Christi vivum, sicut tunc in mortuum, ita quod materia in materiam et forma in formam, videlicet in id quod est ipsa anima intellectiva secundum quod forma corporis est et dat esse corporeum. (Propositio 8.)

Item, praedictas dimensiones interminatas, protensiones veras et quantitates, quamvis intellectas absque terminis suis qui non pertinent ad earum quidditatem seu essentiam, pro subiecto habere nudam essentiam materiae. (Propositio 10.)

mam substantialem.. et secundum illum modum nihil prohibet ponere dispositiones istas quasi medias ante animam vel aliam formam substantialem in materia.
(Art. 32, p. 145, l. 31)

C'est en nous appuyant sur ces remarques que nous serions d'avis d'attribuer à Richard Clapwell la composition du *Correctoire* « Quare ». Ainsi seraient pleinement vérifiées les indications des manuscrits qui désignent comme auteur de cet ouvrage un Dominicain et un Dominicain Anglais ; ainsi se vérifieraient également la note du ms. de Venise et celle du ms. de Saint-Jacques ; ainsi s'expliqueraient ces rapprochements entre les thèses soutenues par le *Correctoire*, à l'article 31 surtout, et les propositions de Clapwell qui firent l'objet de la condamnation de 1286 ; ainsi se comprendrait mieux encore l'allusion, dénuée de bienveillance, vis à vis de l'archevêque de Cantorbéry, qui se trouve à la fin de l'article 48. — Cette hypothèse d'ailleurs n'infirmerait pas nécessairement les données divergentes des quelques autres mss. ; il pourrait fort bien se faire que Clapwell ayant été l'auteur du *Correctoire* dans sa première rédaction (qu'il l'ait ou non menée lui-même jusqu'à la fin) la seconde rédaction soit l'œuvre de ce Tortocollo dont les mss. parlent avec une certaine hésitation (puisque les trois citations qui le concernent lui donnent trois prénoms différents : Guillaume, Jean et Robert) et dont la personnalité est demeurée jusqu'à ce jour extrêmement vague.

Mais voici cependant que, pour clore toute cette série de déductions, la candidature de Tortocollo semble devoir à son tour s'éliminer, laissant ainsi la première, presque l'unique place à Clapwell.

Dans une étude parue récemment, le P. Beltran de Heredia a en effet démontré ¹ que le manuscrit de l'ancien collègue San Bartolome de Salamanque, dont les indications constituent le plus solide argument en faveur de cette candidature, n'est pas perdu, comme on le pensait, mais se trouve conservé dans la Biblioteca Real de Madrid sous le n° VII. H. 5 ; il a démontré également que le *Correctoire* reproduit dans ce ms. n'est point « Quare » mais « Sciendum » ; il a établi enfin que l'étude paléographique date ce ms. du début du XIVe siècle. Devant l'attribution si formelle qu'on lit à son fol. 89^v : « Explicit [correctorium] corruptorii fratris Guillermi de Torto Collo,

1. P. BELTRAN DE HEREDIA, *El « Correctorium corruptorii » de Guillermo de Torto Collo en defensa de santo Tomás*, dans *La Ciencia Tomista*, 1926, janv.-fév., p. 102-111

anglici, magistri in Theologia, ordinis fratrum predicatorum » on aurait mauvaise grâce à insister. La candidature de Tortocolló sera à maintenir quand il s'agira du Correctoire « Sciendum » et sa personnalité demandera à être alors précisée davantage. En ce qui concerne le Correctoire « Quare », le seul nom qui s'affirme et semble presque devoir s'imposer, est celui de Richard Clapwell.

DISPOSITION DE L'APPAREIL CRITIQUE

La présente édition est conduite d'après les manuscrits indiqués plus haut :

- O. Vatican. Ottobonian. lat. 184.
- V. Vatican. latin. 825.
- A. Avignon 260.
- S. Paris, Université 198.
- S². indiquant les corrections ou additions de seconde main.
- P. Paris, Bibl. Nat. lat. 14863. (Ce dernier n'a été utilisé que pour les articles 1-20, 47-60, 77-118.)

Les notes critiques donnent les variantes de ces manuscrits, à l'exception des différences d'orthographe et des simples interversions de mots qui ne modifient en rien le sens. On n'a pas relevé non plus, si ce n'est à la fin de l'art. 1, les variantes des éditions antérieures.

On s'est appuyé surtout pour l'établissement du texte, sur les leçons fournies par O, sans cependant le suivre servilement quand celles des autres manuscrits paraissaient plus exactes. Les passages mis entre [] indiquent les modifications et additions apportées par la seconde rédaction. C'est à elle également qu'appartiennent le numéro et le titre dont chaque article se trouve précédé.

On s'est proposé de donner ici non pas tant l'édition critique d'un manuscrit que le texte d'un ouvrage d'étude ; aussi a-t-on cru préférable d'adopter l'orthographe moderne ; seules les notes qui présentent les variantes de tel manuscrit déterminé en conservent l'écriture. — Pour faciliter également le travail de recherche, les références ont été données, en ce qui concerne les œuvres des Pères, d'après l'édition de Migne (P. G : Patrologie Grecque ; P. L : Patrologie latine ; le premier chiffre indiquant le volume, le second, la colonne) ; en ce qui concerne Aristote, d'après l'édition Didot.

Une double numérotation, au haut des pages, destinée surtout à simplifier les citations, fournit pour chaque article son numéro d'ordre dans l'ensemble de l'ouvrage d'abord, puis dans chacune de ses grandes divisions.

CORRECTORIUM CORRUPTORII THOMAE ¹

ARTICULUS I.

*Quod ² Deus in patria videtur ³ per suam essentiam
et non per speciem creatam ⁴.*

Quaestione ⁵ 12 articulo 2 ⁶ quaerens ⁷ utrum ⁸ divina essentia videatur ab intellectu creato per aliquam similitudinem mediam, in responsione ⁹ principali dicit quod requiritur aliqua Dei ¹⁰ similitudo, scilicet ¹¹ lumen gloriae, ex parte visivae potentiae, confortans intellectum ¹² ad videndum Deum ¹³, ut ipse dicit ibidem ¹⁴ aliquantulum infra in ¹⁵ fine responsionis ¹⁶; sed ex parte rei visae quam necesse est aliquo modo uniri videnti, per nullam similitudinem creatam Dei essentia videri potest. Et ¹⁷ hoc ¹⁸ videtur insinuare quatuor rationibus.

Prima ¹⁹ quam insinuat, licet non expresse, est talis : similitudo ²⁰ est necessaria ad aliquam ²¹ cognitionem sensitivam vel intellectivam, ubi ²² res ipsa non potest esse in sensu vel intellectu ; oportet enim ²³ quod cognoscibile sit ²⁴ in cognoscente. Illud autem quod non est per suam ²⁵ essentiam in cognoscente ²⁶ oportet quod sit per suam similitudinem. Sed Deus est ²⁷ in intellectu per suam essentiam. Non ergo oportet quod sit ²⁸ per suam similitudinem.

Secunda ratio est : sicut dicit Dionysius, primo ²⁹ capitulo de divinis nominibus per ³⁰ similitudines ³¹ rerum inferioris ordinis, nullo modo possunt superiora cognosci sicut per speciem ³² corporis nullo modo potest ³³ cognosci essentia rei incorporeae ³⁴ (a). Multo igitur ³⁵ minus per speciem creatam quamcumque poterit ³⁶ videri essentia divina.

1. De titulo operis Cf. Introductionem.

2. est quod P ; est utrum A. — 3. videatur V. — 4. Articulus — creatam] om. O. — 5. in parte quaest. P ; in quaestione A S. — 6. prime partis add. S. — 7. cum quaeritur P ; quaeritur A. — 8. an A P. — 9. secunda quaestione A. — 10. om. O. — 11. sive V. — 12. confortans intellectum] qua scilicet intellectus fit efficax V. — 13. ex parte — Deum] om. A S ; ex parte videntis P. — 14. om. A. — 15. om. A. — 16. ut ipse — responsionis] om. P. — 17. om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 18. om. A. — 19. per add. P A. — 20. non add. P A S. — 21. quam O. — 22. nisi quia P A S. — 23. autem P A S. — 24. aliquo modo add. P A. — 25. om. S. — 26. in cognoscente] cognoscibile O A S. — 27. cognoscibilis per suam essentiam et add. S². — 28. om. O A ; ibi add. S. — 29. 2° O. — 30. quod O. — 31. similitudinem A. — 32. formam P S. — 33. cognosci — potest] om. O. — 34. in corpore O A. — 35. ergo P S. — 36. potest P ; cognosci vel add. P A S.

(a) DIONYSIUS, *De divinis nominibus*, c. 1. (P. G. 3, 587).

Tertia ratio : essentia Dei est ipsum esse eius ¹, ut supra ostensum est ², quod nulli formae creatae competere potest. Non potest ergo ³ aliqua forma creata esse similitudo repraesentans ⁴ videnti Dei ⁵ essentiam.

Quarta ratio ⁶ : divina essentia est quid ⁷ incircumscriptum continens in se supereminenter ⁸ quidquid ⁹ potest significari vel intelligi ab intellectu creato. Et ¹⁰ hoc nullo modo repraesentari potest per aliquam speciem creatam, quia omnis ¹¹ forma creata est determinata ad ¹² aliquam rationem vel sapientiae vel veritatis vel ipsius esse ¹³ vel alicuius huiusmodi. Unde ¹⁴ dicere Deum videri per similitudinem est dicere divinam essentiam non videri.

[Haec ¹⁵ dicit frater ¹⁶ Thomas] ¹⁷.

Ista positio videtur nobis falsa et contra auctoritates ¹⁸ sanctorum. Dicit enim ¹⁹ Augustinus, de Trinitate, libro IX° cap. 11 ²⁰ : Cum Deum novimus quamvis meliores efficiamur quam eramus antequam nossemus ²¹, maximeque cum ²² eadem notitia etiam placita digneque amata verbum est ²³, fitque ²⁴ aliqua Dei ²⁵ similitudo illa ²⁶ notitia : tamen inferior est, quia in ²⁷ inferiori natura est ²⁸ ; creatura quippe animus, creator autem Deus ²⁹. (a) Hic expresse dicit Augustinus in mente noscentis Deum fieri Dei similitudinem inferiorem Deo ³⁰ ; ex quo patet quod ipsa essentia non dicit similitudinem ³¹ quia constat quod divina essentia non est seipsa inferior. Si dicas, sicut ipse ³² dicit, (b) quod Augustinus loquitur de cognitione Dei ³³ quae habetur in via, sufficit nobis ad propositum quia ³⁴ saltem hoc habemus ³⁵ quod etiam ³⁶ divina essentia ubi praesens est per seipsam potest fieri similitudo ³⁷ et ³⁸ per similitudinem cognoscitur.

Praeterea ³⁹, Anselmus ⁴⁰, Monologium, capitulo 33 ⁴¹ : quamcumque ⁴² rem mens ⁴³ cupit veraciter ⁴⁴ cogitare ⁴⁵, seu ⁴⁶ per corporis imaginationem ⁴⁷, seu ⁴⁸ per rationem, eius ⁴⁹ utique similitudinem, quantum valet, in sua ⁵⁰ cogitatione ⁵¹ conatur exprimere ; quod ⁵² quanto verius facit tanto verius rem ipsam cognoscit (c).

1. om. S. — 2. ut — est] om. P A S. — 3. om. O. — 4. ipsi add. O. — 5. divinam P A. — 6. om. A ; est add. P ; in add. A. — 7. aliquid O. — 8. om. O. — 9. omne quod S. — 10. sed P A S. — 11. species sive add. O P. — 12. per O. — 13. essentie A. — 14. ergo P A ; om. S. — 15. Hoc A S. — 16. sanctus P. — 17. Haec — Thomas] om. O. — 18. auctoritatem A. — 19. om. A S. — 20. lib. 9 et 10. O ; lib. 9. c. 37. A ; lib. 9. cap. 11, 10 et 21 et 23 et 37. S. ; secundum parva add. A S. — 21. nosceremus O S ; cognosceremus P. — 22. maxime quia A. — 23. om. A. — 24. cum fit A ; fit P S. — 25. om. A. — 26. om. A S. — 27. fitque — quia in] om. O. — 28. om. O ; Deo S. — 29. creatura — Deus] om. P A S ; ex quo patet quod hic add. S. — 30. inferiorem Deo om. P A S. — 31. ex quo patet — similitudinem] om. P A S. — 32. Thomas add. P A. — 33. om. P. — 34. om. S. — 35. om. P. — 36. om. P A S. — 37. ipsius add. P S. — 38. quod add. P A S. — 39. Item P S. — 40. in add. P. — 41. cap. 23 A ; cap. 22 P ; cap. 31 et 33. S. — 42. quantumcumque O A ; quantumcumque S. — 43. capit add. P. — 44. om. P A. — 45. cognoscere P. — 46. se O. — 47. imaginem P A S. — 48. sive P A S. — 49. ipsius O. — 50. sui P A S. — 51. cognitione O P A. — 52. et P ; quia S.

(a) AUGUSTINUS, *De Trinitate*, IX, 11. (P. L. 42, 969). — (b) S. THOMAS, *Summa theol.* I. q. 12. a. 2 ad 2. — (c) ANSELMUS, *Monologium*, c. 33. (P. L. 158, 188).

Praeterea positio ¹ ista ² non videtur consentanea sibi ipsi. Videmus enim quod ad intelligendum quid ³ creatum, duo ad minus requiruntur, scilicet similitudo rei intellectae ⁴ informans intellectum et lumen intelligibile ⁵ sub quo et in quo res ipsa videtur per suam ⁶ similitudinem. E contrario ⁷ ipse ponit et ⁸ dicit ⁹ quod ad videndum Dei ¹⁰ essentiam non requiritur aliqua similitudo ex parte rei visae ¹¹ cum per nullam similitudinem creatam essentia divina ¹² videri possit, sed ex parte potentiae visivae, scilicet lumen gloriae confortans ¹³ intellectum ad videndum. Sed videtur quod qua ratione essentia divina potest ¹⁴ esse forma intellectus per se informans ipsum ad intelligendum, pari ratione potest esse per se lumen illuminans et confortans ipsum ad videndum. Et si lumen naturale ¹⁵ quod non est Deus potest ex ¹⁶ se gignere ¹⁷ vel facere ¹⁸ lumen intentionale ¹⁹ quasi speciem sui in ²⁰ quo videatur, quare non eodem modo potest essentia divina ²¹ generare vel facere ²² similitudinem sui in qua videatur.

Praeterea in coloribus ²³ et in ²⁴ aliis intentionibus visibilibus differunt ²⁵ species per quas ²⁶ videntur ²⁷ et lumen sub ²⁸ quo vel in quo videntur ; sed in luce visibili non differunt ²⁹ species lucis et lumen, sed ipsum lumen est ipsa species ³⁰ lucis ³¹. A simili videtur quod ita sit in luce intelligibili ³² quae ³³ Deus est. Ergo lumen intellectuale ³⁴ quod est lumen gloriae est ipsamet species lucis increatae, quae Deus est, per quam videtur et in qua. Ponere ergo quod divina essentia non videatur ³⁵ mediante sua specie vel similitudine et quod videatur ³⁶ mediante lumine quod ³⁷ sit ipsius similitudo est ponere contraria.

Ad rationes ³⁸ respondendum ³⁹. Ad primam cum dicit quod re praesente non est necessaria rei similitudo ad intelligendum, dico quod est falsum. Nam constat quod anima sibi praesentissima est et ⁴⁰ tamen non intelligit se nisi per similitudinem. Unde dicit Anselmus, Monologium capitulo 33 ⁴¹ : habet, inquit ⁴², mens rationalis cum se cognoscendo ⁴³ intelligit secum imaginem ⁴⁴ suam ex se natam, id est cogitationem ⁴⁵ suam ad sui similitudinem ⁴⁶ quasi sua ⁴⁷ impressione formatam, quae imago ⁴⁸ verbum illius ⁴⁹ est ⁵⁰ (a). Et ⁵¹ Commentator super III^{um} de Anima, super illam ⁵² particulam : *Et est intelligibilis*

1. ratio A. — 2. illa S. — 3. aliquid P; aliquid S. — 4. intelligendae O. — 5. intellectuale P A. — 6. sui S. — 7. converso aut P. — 8. om. P A. — 9. dicens A. — 10. divinam A. — 11. in se O. — 12. essentia divina om. O; essentia Dei S. — 13. ipsum add. P. — 14. possit. S. — 15. supernaturale P. — 16. per O. — 17. generare P A; generare alias S. — 18. ex se add. P. — 19. intellectuale P A; om. O. — 20. sui in] suum O. — 21. essentiam divinam add. P. — 22. vel facere om. O. — 23. colore P A S. — 24. om. P A S. — 25. differt P A. — 26. quam P A S. — 27. videtur P A. — 28. om. A. — 29. differt A. — 30. seu similitudo add. P A S. — 31. ergo add. P. — 32. intellectuali P. — 33. qui O. — 34. intelligibile P S. — 35. videtur O. — 36. om. P A S. — 37. qui O. — 38. ipsius Thomae add. P. — 39. om. P. — 40. om. O. — 41. cap. 13. P; 13 al. 33 cap. S.²; om. A. — 42. inquam S. — 43. intelligendo intelligendo O. — 44. ymaginationem O. — 45. cognitionem P S. — 46. ad — similitudinem] om. P A. — 47. sui S. — 48. etiam add. P. — 49. eius P A S. — 50. dicitur S. — 51. etiam add. A. S. — 52. istam O.

(a) ANSELMUS, *Monologium*, c. 33. (P. L. 158, 188).

*anima sicut alia*¹; dubitavit, inquit², Aristoteles de intellectu materiali³ utrum intellectum ex eo sit⁴ ipse intellectus an aliud⁵ alio modo⁶; et⁷ incepit⁸ determinare quod intellectus est in eo⁹ per intentionem¹⁰ sicut aliae res intellectae. Vel potest dici quod licet sit praesens intellectui non tamen est praesens¹¹ in ratione cognoscibilis¹² nisi¹³ moveat intellectum; quod fieri non potest nisi per formam fluentem non quiescentem, sicut videmus quod innaturalis calor ethicae qui¹⁴ versus est in habitum et quasi¹⁵ quiescens, parum aut nihil sentitur¹⁶ a patiente; calor autem tertianae, qui longe minor¹⁶ est, valde sensibilis est, quia est¹⁷ in fieri et¹⁸ transmutatione. Unde cum divina essentia nullo modo possit¹⁹ esse in intellectu ut forma²⁰ nec²¹ in fieri²² et²³ transmutatione, sed sic se habere possit²⁴ similitudo divinae essentiae; hinc est quod ad intelligendum non sufficit divina essentia, quamvis praesens sit intellectui, sed requiritur eius²⁵ similitudo²⁶. Haec est doctrina Avicennae, VI° Naturalium, parte 2^a, capitulo 3 et iterum²⁷ parte 4 cap. 5²⁷.

Ad secundum de Dionysio²⁸ cum dicit²⁹ quod superiora non possunt cognosci per³⁰ similitudinem³¹ rerum³² inferioris ordinis, dicendum quod ista³³ verba non inveniuntur in³⁴ translatione nostra³⁵; tamen esto quod inveniuntur in³⁶ alia³⁷, dicendum quod beatus Dionysius per similitudinem³⁸ rerum inferioris ordinis non intelligit³⁹ similitudines genitas⁴⁰ vel⁴¹ expressas a re sed proprietates rerum materialium⁴² in quantum proprietates⁴³ sunt⁴⁴ symbolicae similitudines⁴⁵ proprietatum⁴⁶ rerum immaterialium⁴⁷, sicut proprietates ignis vel leonis vel⁴⁸ solis⁴⁹ sunt symbolicae similitudines proprietatum Dei; et de⁵⁰ talibus similitudinibus⁵¹ verum⁵² dicit⁵³; sed nihil ad propositum.

Ad tertium⁵⁴, cum dicit quod divina essentia est suum esse, quod nulli⁵⁵ formae creatae potest competere, dico quod illa species repraesentat Deum et quantum ad essentiam et quantum ad esse, et hoc possibile est quamvis ipsa⁵⁶ forma non sit suum esse; non enim requiritur omnimoda proportio inter similitudinem et rem cuius est similitudo. Species enim sive⁵⁷ similitudo rei corporalis⁵⁸ in⁵⁹ anima non est

1. et alia A; intellecta O; alia intelligibilia S. — 2. scilicet O. — 3. naturali O. — 4. est O; et add. P. — 5. aliquid A. — 6. an — modo] om. P. — 7. om. A. — 8. om. O. — 9. se S; intellectus est in eo om. P. — 10. suam add. S². — 11. ut add. S². — 12. cum enim scibile moveat intellectum, movere non potest nisi secundum suam formam et nihil scibile est in intellectu add. S². — 13. ut S. — 14. quia A S. 15. om. P A S. — 16. maior P. — 17. quia est om. A. — 18. in add. P. — 19. potest P. — 20. om. O. — 21. ut O; ex non S. — 22. nec in fieri] om. P A. — 23. in add. P A. — 24. potest P. — 25. ipsius O; om. S. — 26. et add. P A. — 27. et 5. O; cap. 2. S. — 28. de Dionysio om. O. — 29. cum dicit om. O S. — 30. quod O. — 31. similitudines S. — 32. om. P A] O S. — 33. illa P A S. — 34. vera add. P A S. — 35. om. P A S. — 36. et O. — 37. aliqua P A; aliqua alia S. — 38. similitudines P A S. — 39. bis O. — 40. generatas P A. — 41. sive A. — 42. naturalium O A. — 43. om. P A. — 44. om. P A. — 45. proprietates P A. — 46. om. P A. — 47. sunt materialium P; naturalium A. — 48. om. A; proprietates sunt — vel] om. O. — 49. solum A. — 50. om. P. — 51. symbolicis P; om. O. — 52. om. O. — 53. est P. — 54. dicendum quod add. O. — 55. nulle A. — 56. ista A. — 57. et O. — 58. om. P A. — 59. et O.

corporalis, sicut, ¹ dicit Augustinus XIII ² de Trinitate, capitulo 16 : ³ Species rei vivae non est ipsa ⁴ res viva et tamen repraesentat eam vivere⁵. (a) Similiter dico in proposito quod species sive similitudo divinae essentiae quamvis ⁶ non sit suum ⁷ esse, tamen repraesentat divinam essentiam et quod ipsa sit ⁸ suum esse.

Ad quartum ⁹ cum dicit ¹⁰ quod ¹¹ divina essentia est incircumscripta et infinita, dicendum quod ex hoc non ¹² sequitur quod divina essentia non possit per speciem creatam ¹³ et finitam cognosci ¹⁴, sed sequitur quod non possit ¹⁵ per speciem talem cognosci perfecte, scilicet quantum cognoscibilis est ; sic enim non ¹⁶ est cognoscibilis a creatura nec per creaturam, sed solum ¹⁷ a seipsa et ¹⁸ per seipsam.

[Haec ¹⁹ sunt verba eorum] ²⁰.

QUARE DETRAXISTIS sermonibus ²¹ veritatis cum e vobis ²² nullus ²³ sit qui possit arguere ²⁴ me ? Ad increpandum tantum eloquia concinnatis, et subvertere nitimini amicum vestrum. Respondete, obsecro, absque contentione, et non invenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit ²⁵. Job. VI° (b). Quaestio proposita ²⁶ optime in persona fratris ²⁷ Thomae de Aquino doctoris eximii²⁸, cuius doctrina fulget ²⁹ Ecclesia, proponi potest quibusdam qui eius doctrinam, immo veritatem quam docuit, ipsius sermonibus veritate plenis et spiritu veritatis instigante conscriptis detrahentes ³⁰, depravare nituntur sicut et ceteras scripturas in suam ipsorum perditionem et confusionem³¹. Et hoc ex eorundem ³² sententia de verbo ad verbum per ³³ singulos articulos digesta et consequenter ³⁴ ex dictis eiusdem doctoris venerabilis exterminata ³⁵, Deo adiuvante ³⁶, patebit.

Primus articulus : quod Deus in patria videtur per suam essentiam et non per speciem creatam ³⁷. Istam veritatem ³⁸ docet frater ³⁹ Thomas in ⁴⁰ prima parte Summae ⁴¹, quaestione 12, articulo 2 ; et in ⁴² quaestionibus disputatis ⁴³ de Veritate ⁴⁴, quaestione ⁴⁵ prima de cognitione angelorum, et alibi ⁴⁶ III° ⁴⁷ libro ⁴⁸ Contra Gentiles, capitulo

1. ut enim O. — 2. libro 3. P A. — 3. in cap. 6. S. — 4. om. P A. — 5. vivam P A. — 6. ipsa add. S. — 7. unum O. — 8. et — sit] quae est P A ; et quod ipsa est S. — 9. dicendum quod add. O S. — 10. dicitur P A S. — 11. om. O. — 12. bene P. — 13. terminatam P A ; terminatam add. S. — 14. perfecte add. P. — 15. potest S. — 16. nec S. — 17. om. P A. — 18. om. P A. — 19. usque huc A. — 20. om. O ; haec sunt verba W...V ; — Sequens § in P A S V ut prologus praemittitur toti operi. — 21. sermones A. — 22. ex vobis P A S ; ex verbis V. — 23. non O. — 24. om. O. — 25. Ad increpandum — personabit] om. P A S V. — 26. est add. O. — 27. sancti P. — 28. et sancti add. S. — 29. in add. V. — 30. scriptis detrahenda O. — 31. sicut — confusionem] om. P A S V. — 32. eorum P. — 33. ad O. — 34. convenienter P A S V. — 35. determinata S. — 36. iuvante P S. — 37. Primus — creatam]. Improbatio praedictorum per (secundum V) dicta (sancti add. P) Thomae P S V ; sequitur probatio praedictorum per dicta Thomae A. — 38. scilicet quod Deus a beatis (om. P) in patria immediate per suam essentiam videtur add. P A S V. — 39. sanctus P. — 40. om. P A S V. — 41. om. P. — 42. om. O. — 43. om. P A. — 44. om. P. — 45. quaestio P A. — 46. om. A. — 47. quolibet add. O ; quoque add. V ; q. in add. S. — 48. quidem add. S.

(a) Cf. AUGUSTINUS, De Trinitate, XI, 2 et 5 (P. L. 42, 986 et 991). — (b) Job. VI, 25-30.

49¹; cuius² doctrina divinitus inspirata si recte intelligatur, omnes praedictae cavillationum³ tenebrae quasi infusa luce evanescent. Ut autem falsitatis tortuosa gibbositas⁴ rectitudine veritatis⁵ ad ipsam applicatae⁶ cunctis appareat, aliqua dictorum fratris⁷ Thomae, veritatem secundum datam sibi a Deo sapientiam declarantis, adducantur per quae illorum⁸ sophismata⁹ dissolvantur et rationes eius veritatem ostendentes per eorum cavillationes nequaquam impediri posse¹⁰ comprobentur¹¹; quem modum in singulis articulis sequentibus¹² tenebimus, Deo dante¹³.

Ad evidentiam ergo¹⁴ praedictorum sunt duo considerata scilicet qualiter Deus potest esse et est¹⁵ forma intelligibilis immediate¹⁶ informans intellectum ad¹⁷ cognoscendum in beatis, et qualiter oportet¹⁸ quod intellectus sic¹⁹ informatus per habitum luminis gloriae eleveetur.

Primum²⁰ docet frater²¹ Thomas²², Contra Gentiles, libro III°, capitulo 49, ubi sic dicit: substantia quae est per se²³ subsistens²⁴ vel est forma tantum, vel²⁵ compositum ex materia et forma²⁶. Illud autem²⁷ quod est compositum ex materia et forma²⁸ non potest esse alteri²⁹ forma quia in eo³⁰ forma iam contracta est ad illam materiam ut alterius forma esse non possit. Illud³¹ autem quod³² est³³ forma³⁴ subsistens, potest etiam³⁵ alteri³⁶ esse forma dummodo habeat esse tale quod possit³⁷ ab alio participari, cuiusmodi est anima. Si vero eius³⁸ esse³⁹ ab alio⁴⁰ participari non possit⁴¹, cuiusmodi est angelus vel intelligentia, nullius⁴² rei potest esse forma, quia⁴³ sic determinatur per suum esse quod non potest esse alterius rei⁴⁴ forma, sicut materialia ita⁴⁵ determinantur⁴⁶ per suam materiam quod⁴⁷ non possunt esse aliarum rerum⁴⁸ formae. Hoc autem⁴⁹ sicut in esse naturali vel substantiali invenitur, sic in esse intelligibili⁵⁰ considerandum est⁵¹. Cum enim perfectio intellectus sit verum⁵², illud intelligibile⁵³ erit⁵⁴ ut forma tantum in genere intelligibilium quod est ipsa veritas, quod convenit soli Deo⁵⁵. Nam cum verum sequatur⁵⁶ ad⁵⁷ esse, illud tantum sua veritas est quod est suum esse, quod est proprium⁵⁸ soli

1. q. 2. *add.* V; et 50. 53. et rationes in contrarium ca, 52. *add.* P.; et rationes in contrarium c. 52. *add.* A. — 2. *om.* P. — 3. cavillationis P. — 4. gulositas A. — 5. dulcedinis V. — 6. applicare VS; applicata P. — 7. sancti P. — 8. istorum P A V; aliorum S. — 9. philosophica O. — 10. possint O S. — 11. comprobetur A. — 12. per ordinem *add.* A. — 13. iuvante V. — 14. autem P. — 15. qualiter potest esse quod Deus est P. — 16. mediate V. — 17. intelligendum seu *add.* S. — 18. oporteat P A S V. — 19. sit O A. — 20. *om.* A. — 21. *om.* P A S V. — 22. *om.* P A. — 23. per se *om.* O. — 24. subsistit V. — 25. est *add.* P S V; est tantum *add.* A. — 26. sed *add.* P A S. — 27. *om.* P A S V. — 28. tale *add.* S. — 29. alterius P A S V. — 30. quia in eo] eo quod O. — 31. illa S. — 32. quae S. — 33. solum *add.* P A V. — 34. per se *add.* S. — 35. *om.* S. — 36. alterius P A. — 37. potest O. — 38. huius V. — 39. essentia S. — 40. aliquo P. — 41. potest P A S V. — 42. nulli O V. — 43. quae O P A. — 44. *om.* S. — 45. *om.* O V. — 46. sicut forma materialis determinatur S. — 47. quia V. — 48. forma vel *add.* P A. — 49. enim O; est A. — 50. intellectuali O. — 51. *om.* A V. — 52. intellectum *add.* V; ideo *add.* A. — 53. *om.* A. — 54. est O S. — 55. quod — Deo] *om.* O. — 56. sequitur V S. — 57. *om.* P A S V. — 58. quod convenit O.

Deo. Alia igitur subsistentia ¹ intelligibilia non sunt pura ² forma in genere intelligibilium sed ut formam intelligibilem in subiecto habentia ; est enim ³ unumquodque ⁴ eorum verum, non veritas, sicut ens, non esse. Sola igitur essentia ⁵ divina potest esse intellectui ⁶ creato ⁷ ut forma et species intelligibilis qua intelligit ⁸. Nec tamen ⁹ potest esse forma alicuius alterius ¹⁰ rei secundum suum esse ¹¹ naturale ¹² ; sequeretur ¹³ enim quod simul cum alio coniuncta ¹⁴ constitueret ¹⁵ aliquam ¹⁶ unam naturam ¹⁷, quod impossibile est cum essentia divina in se perfecta sit in sua natura. Species autem intelligibilis unita intellectui non constituit ¹⁸ aliquam ¹⁹ naturam novam, sed ²⁰ solum perficit ipsum ²¹ ad intelligendum, quod perfectioni divinae essentiae non repugnat, cum sit tantum forma et pura ²² species intelligibilis, ut patet ex dictis.

Secundum ²³, [scilicet quod ad hoc quod intellectus creatus ista forma ²⁴ ac ²⁵ specie intelligibili ²⁶ informetur, oportet ²⁷ quod per lumen gloriae sublimetur] docet frater ²⁸ Thomas eodem ²⁹ libro, capitulo 53 ³⁰ ubi sic dicit : Impossibile est quod id ³¹ quod est ³² alicuius rei forma propria fiat forma alterius quod non participat ³³ aliquo modo similitudinem ³⁴ illius rei cuius est ³⁵ forma propria, sicut lux quae est propria forma corporis summe ³⁶ diaphani nullo modo fit forma vel actus alicuius quod non participat ³⁷ aliquo modo ³⁸ diaphanitatem. Essentia autem divina est propria forma intelligibilis intellectus divini, utpote ³⁹ ipsi soli ⁴⁰ proportionata [nam haec tria in Deo sunt unum : intellectus, quo intelligit et quod intelligitur] ⁴¹. Impossibile est ergo quod essentia divina ⁴² sit ⁴³ alicuius intellectus creati qui non est Deus, forma vel species ⁴⁴ intelligibilis, nisi intellectus ille aliquam similitudinem Dei participet. Cum autem illa ⁴⁵ forma sit nobilissima oportet dispositionem ipsam ⁴⁶ seu ⁴⁷ similitudinem Dei ⁴⁸ participatam esse nobilissimam. Huiusmodi autem est habitus luminis gloriae in patria, de quo dicitur in Psalmo : In lumine tuo videbimus lumen, scilicet divinae essentiae ⁴⁹.

Nota quod illa dispositio qua intellectus creatus ad intellectualem Dei visionem extollitur, congrue dicitur lux, non propter hoc quod facit intelligibile in actu sicut lux intellectus agentis, sed propter hoc quod

1. substantia O. — 2. prima O ; ipsa S. — 3. om. V. — 4. unum quod est V. — 5. natura add. V. — 6. intellectu V. — 7. alterius rei add. P A. — 8. intelligat O. — 9. om. O. — 10. om. A. — 11. om. V. — 12. materiale A. — 13. sequitur S. — 14. iuncta S. — 15. constituunt A. — 16. aliam P ; aliam novam S. — 17. materiam P. — 18. constituet O. — 19. aliam S ; unam aliam P. — 20. om. V. — 21. ipsam O. — 22. et pura] sicut et ipsa P. — 23. autem add. S. — 24. essentie Dei sine. S. — 25. hac S. — 26. intelligi P A S. — 27. oporteat S. — 28. sanctus P ; om. A S V. — 29. 4° O. — 30. 51. O V P ; 1. A ; om. S. — 31. quod id] ut illud. V ; illud S. — 32. id quod est om. A. — 33. participet P ; percipiat O. — 34. similitudine A. — 35. illa add. P A S V. — 36. corporis summe om. P. ; corporis om. A. — 37. percipiat O. — 38. aliquo modo] aliquam P A S V. — 39. utputa S. — 40. om. A. — 41. nam — intelligitur] om. O V. — 42. om. A. — 43. fiat P A S. — 44. vel species om. P A S. — 45. ista P A S. — 46. istam S. — 47. vel P. — 48. cum O ; a Deo P. — 49. substantiae O ; scilicet divinae essentiae om. P A S.

facit intellectum patientem actu intelligere. Vide ibidem alias rationes efficaces hoc idem ostendentes, scilicet quod ad hoc quod Dei essentia videatur oportet intellectum per lumen gloriae elevari, et etiam, in sequenti capitulo, contra hoc obiectiones et solutiones.¹

Ex hiis quae docet Thomas patet² possibilitas positionis superius impugnatae.

Ad primum ergo³ quod obiciunt in oppositum⁴ de Augustino de Trinitate libro⁵ IX°, capitulo 11⁶, dicamus sicut dicit Thomas quod auctoritas⁷ habet intelligi de⁸ notitia Dei in via. Et⁹ quando subiungunt¹⁰ quod hoc sufficit eis ad suum propositum, manifestum est quod non dicunt verum. Licet enim Deus in via per speculum¹¹ et¹² in aenigmate¹³ cognoscatur¹⁴ per similitudinem¹⁵ creatam¹⁶ imperfecte, non tamen in patria, ubi ad videndum eum sicuti est nulla sufficit similitudo creata, immo nec¹⁷ universitas creaturae¹⁸ quoniam¹⁹ impossibile foret²⁰ quod ipsum sufficienter²¹ in tali visione²² repraesentaret. In via autem ubi per creaturas Deum cognoscimus, nostrum conceptum tali cognitione²³ expressum in mente nostra cernimus quem Augustinus in praedicta auctoritate amatam notitiam, et²⁴ verbum mentis, et²⁵ similitudinem Deo inferiorem quia²⁶ in²⁷ inferiori natura appellat, ut patet²⁸ intuenti verba eius ibidem. In patria vero²⁹, quando³⁰ videbimus Deum³¹ per suam³² propriam essentiam cernemus in mente nostra proprium ipsius³³ verbum quod est perfecta³⁴ similitudo paternae³⁵, plene ac³⁶ perfecte adaequans paternum intellectum a quo exprimitur; et secundum³⁷ hanc visionem maxime Deo assimilabimur et³⁸ eius beatitudinis participes erimus; nam ipse Deus intelligendo se per suam essentiam³⁹ in verbo ab eius intellectu⁴⁰ expresso omnia videt, et haec est eius felicitas; et nos per eandem essentiam Deum⁴¹ videntes idem verbum videbimus, et in ipso omnia cernemus, quoniam⁴² similes⁴³ ei erimus quando⁴⁴ videbimus eum sicuti est⁴⁵.

Ad secundum de Anselmo, dicendum⁴⁶ quod illa similitudo expressa de qua loquitur ibi Anselmus⁴⁷ est ipsa⁴⁸ formata cogitatio et verbum mentis quod non⁴⁹ est⁵⁰ principium cognoscendi rem sed illud quod

1. Nota quod — solutiones] *om. P A S V.* — 2. Ex — patet] Patet igitur ex dictis (sancti *add. P*) Thomae *P A.* — 3. igitur *P A V*; dicendum *add. O.* — 4. contrarium *P A V.* — 5. *om. P A S.* — 6. cap. 7. *A*; 27. *V S*; 37. *P*; libro — 11] *om. O.* — 7. auctoritates *O*; illa *add. P.* — 8. intelligi de] intelligere. *O.* — 9. item *A.* — 10. subiungit *V*; subiungitur *P A S.* — 11. speciem *O.* — 12. *om. A.* — 13. videatur *vel add. P.* — 14. cognoscitur Deus *S.* — 15. aliam a se *add. V.* — 16. aliam scilicet *P*; aliam scilicet a se *A S.* — 17. *om. P.* — 18. non sufficit *add. P.* — 19. quandoque *A.* — 20. esset vel foret. *A*; est talem similitudinem esse et impossibile esset vel foret si essent *S.* — 21. *om. P A.* — 22. in — visione] *om. O.* — 23. cognitioni *O A.* — 24. vel *P.* — 25. vel *P*; *om. O.* — 26. quae *P.* — 27. *om. O.* — 28. ut patet *om. V.* — 29. autem *P.* — 30. quoniam *P.* — 31. eum sicuti est *S.* — 32. *om. V.* — 33. Dei *add. V.* — 34. *om. V*; perfecte *O.* — 35. *om. P A S.* — 36. et *A.* — 37. secundum *A S V O.* — 38. maxime *add. A.* — 39. substantiam *S.* — 40. mente *A.* — 41. *om. V.* — 42. quam *O P*; quando ergo *S*; *om. A.* — 43. similemus ergo *O*; ergo *add. A.* — 44. quoniam *O*; tunc *S.* — 45. I Io. 3. *add. S.* — 46. Ad secundum dicendum quod Augustinus. *O.* — 47. Augustinus *O.* — 48. in *V.* — 49. quod non] quando *A.* — 50. sunt *P.*

cognoscendo et ¹ intelligendo in ipsa mente formatur sive exprimitur ; et hoc manifeste patet per ² verba Anselmi ³ ibidem, et per Augustinum ⁴ ; ubique enim expressam sive formatam rationem ⁵ rei intellectam ⁶ et placentem et amatam vocat ⁷ Augustinus verbum mentis, quod Philosophus vocat conceptum mentis, quem ⁸ vox significat primo ; et hic se tenet ex parte obiecti cogniti et non est principium cognoscendi ⁹. Illud ¹⁰ docet Thomas in ¹¹ multis locis evidenter, et ideo ¹² quoad hoc ista sufficiant.

Ad tertium dicendum quod ¹³ cum dicunt ¹⁴ quod qua ratione potest divina essentia esse forma intelligibilis informans intellectum, etc, ¹⁵ non sequitur ¹⁶ ; manifestum est enim ¹⁷ ex supradictis ¹⁸ quod ¹⁹ ad hoc quod illa ²⁰ forma nobilissima ²¹, scilicet essentia divina, fiat intellectui creato forma intelligibilis, necesse est ipsum intellectum elevari ad quamdam deformitatem quantum possibile est, et ²² ad hoc est necessarium ²³ lumen gloriae. Similiter cum quaerunt quare non posset Deus videri per similitudinem quam gigneret ²⁴ vel faceret, sicut videtur esse de lumine naturali, dicendum quod ipse ²⁵ Deus perfectissime videbitur in patria quando illam ²⁶ similitudinem quam gignit quae est Verbum et ²⁷ Filius quem ²⁸ solum ²⁹ ex se gignit videbimus ³⁰ ; et ideo ipse Filius in Ioanne ait ³¹ : Qui videt me videt et Patrem (a). Sed nulla similitudo creata quam facit sufficit ad repraesentandum ³² ipsum sicut est.

Ad quartum dicendum quod species lucis creatae gignentis ³³ adaequatur virtuti eiusdem et ideo sufficit ad perfectam ³⁴ eius repraesentationem ³⁵ ; sed lumen gloriae, licet sit quaedam deformitas et ³⁶ Dei similitudo, non tamen adaequat virtutem ³⁷ eius sed in infinitum deficit, et ideo ³⁸ ad repraesentandum non sufficit. Et ³⁹ sic patet responsio ad obiecta.

Restat autem ⁴⁰ videre qualiter cavillationes non impediunt istam veritatem ⁴¹. Impediendo enim primam ⁴² rationem duo falsa dicunt ⁴³ quorum primum est quod mens nostra seipsam cognoscit ⁴⁴ per similitu-

1. cognoscendo et om. P A S. — 2. haec add. V. — 3. Augustini O. — 4. Anselmum O. — 5. om. P. — 6. intelligentiam P. — 7. vocare solet P ; vocans S. — 8. quae O. — 9. et hic — cognoscendi] om. P A S V. — 10. istud P A. — 11. om. P A. — 12. omnino V. — 13. dicendum quod om. P A S V. — 14. dicant A. — 15. ad intelligendum eadem ratione poterit per se et immediate esse lumen confortans ipsum ad videndum P A S V. — 16. non sequitur om. P A S V. — 17. om. P A S V. — 18. dictis V. — 19. istud (om. V) non sequitur ; quia ut dictum est add. P A S V. — 20. ista P A S V. — 21. notissima V. — 22. etiam V. — 23. est necessarium] requiritur P A S V. — 24. generaret P A S V. — 25. om. S. — 26. ipsam O. — 27. om. P. — 28. quam P ; quod S. — 29. ipse add. P. — 30. om. V. — 31. et ideo — ait] sicuti est qui in Joanne ait P A S ; III Io. ait V. — 32. praesentandum O. — 33. in potentia visiva existens P. — 34. perfectionem V. — 35. praesentationem O. — 36. quaedam add. P. — 37. virtuti A. — 38. et ideo add. A. — 39. om. S. — 40. om. P A S V. — 41. qualiter — veritatem] qualiter rationes (responsiones istorum V.) istam veritatem ostendentes per praedictas istorum (illorum V.) cavillationes supra (contra V ; sup. P) positae non impediuntur. P A S V. — 42. prima A. — 43. sunt V. — 44. cognoscat V.

(a) Joann. XIV, 9.

dinem a se genitam. Similitudo enim de qua loquitur Anselmus in auctoritate quam adducunt¹, est ipsa² formata cogitatio et verbum ipsius quod seipsam³ mens⁴ cognoscendo⁵ in seipsa exprimit, quod non est principium intelligendi, ut dictum est, sed effectus ac terminus intellectualis⁶ operationis; est enim ratio rei intellectae⁷ quam significat nomen, secundum Philosophum⁸ qui⁹ nunquam posuit, nec¹⁰ Commentator prout¹¹ isti fingunt, quod intellectus noster cognoscit¹² seipsum per speciem ex se genitam sed per hoc quod reducit¹³ ad actum intelligendi per species aliorum intelligibilium. Illud¹⁴ docet Thomas evidenter¹⁵ in prima parte, quaestione 87, articulo 10¹⁶; prout¹⁷ enim ibi dicit, unumquodque est cognoscibile secundum quod est in actu; quia igitur¹⁸, secundum Philosophum (a), intellectus noster in sua essentia est in¹⁹ potentia et quasi tabula rasa, ad hoc quod²⁰ seipsum intelligat necesse²¹ habet reduci per aliam²² speciem alicuius intelligibilis²³; et hoc est²⁴ verum quamdiu manet forma coporis²⁵ corruptibilis; quando vero anima nostra erit²⁶ a corpore separata²⁷, intelliget se per²⁸ suam essentiam, sicut angelus, non per speciem genitam.

Secundum falsum et inconveniens maximum²⁹ quod ponitur in illa³⁰ responsione est quod Deus praesens intellectui non possit esse³¹ eidem praesens in ratione obiecti cognoscibilis nisi ipsum³² moveret, quod fieri non potest³³ nisi per formam fluentem, non quiescentem; unde cum³⁴ divina essentia nullo modo in intellectu³⁵ ut forma fluens esse³⁶ potest³⁷, ideo³⁸ non sufficit³⁹, quamvis praesens sit, ad intelligendum sicut dicunt; quod patet esse falsissimum⁴⁰. Nam species⁴¹ intelligibilis quae est ratio et principium intelligendi, non est fluens sed manens in intellectu qui est locus specierum, secundum Philosophum⁴². Hoc etiam patet per⁴³ Augustinum, de Trinitate, libro XIV°, capitulo 6⁴⁴, ubi sic ait: Ideo⁴⁵ Trinitatem sic commendabamus⁴⁶ ut illud unde formatur cogitantis obtutus, in memoria⁴⁷ poneremus (b). Ecce mani-

1. adducet V. — 2. quaedam V. — 3. se S. — 4. om. P A V; necessario O. — 5. cogitando P. — 6. intelligibilis P A S V. — 7. intelligentia P A; intellectiva V. — 8. quarto metaphysicae add. S². — 9. quam A. — 10. eius add. S. — 11. ut P A S. — 12. cognoscat V; intelligit P S; intelligere est A. — 13. deducit P A S; adducit V. — 14. istud P A S. — 15. om. P. — 16. 5. O; om. A. — 17. om. S. — 18. ergo P A; ratio V. — 19. om. V. — 20. ut S. — 21. necessario A. — 22. per aliquam S; ad aliquam P. — 23. om. P; intellecti A; ad actum secundum ipsum add. A S; per quam intellectus noster reducit¹³ ad actum secundum ipsum add. P; alicuius intelligibilis om. V. — 24. om. O. — 25. om. V. — 26. anima—erit] natura anime et S; noster intellectus est V. — 27. separatus V. — 28. se per om. S. — 29. est maximum et inconveniens P. — 30. ista P. — 31. non possit esse] non est P A; non est vel non potest S. — 32. om. P; per ipsum V. — 33. ut dicunt add. P A. — 34. unde cum] videtur tamen (?) V. — 35. intelligi P. — 36. om. P. — 37. possit P A S V. — 38. om. V. — 39. intellectui add. V. — 40. falsum V. — 41. forma V. — 42. 3 de Anima add. S². — 43. om. P; hoc add. O. — 44. lib. 14. c. 12. O V; lib. 14. c. 6. P; lib. 15. c. 12. A; lib. 9 et 10 cap. 11 S. — 45. om. P. — 46. commendabimus O S V. — 47. memoriam O A S.

(a) III de Anima, c. 4. (éd. Didot, III, 468.). — (b) AUGUSTINUS, De Trinitate, XIV, 6. (P. L. 42. 1042).

feste ¹ dicit quod acies ² informatur ³ a specie reposita in memoria quae ⁴ non fluit sed manet ⁵. Ipsum vero verbum quod ⁶ non est principium cognoscendi sed ⁷ per actum ⁸ cognoscendi in acie mentis formatur ⁹, non manet quando mens ad alia convertitur. Non ergo illud quod est forma intelligibilis ¹⁰ ac principium intelligendi est fluens et ¹¹ in fieri sed quiescens et permanens ¹²; alioquin divina essentia non sufficeret sibi ut esset sibi ipsi principium intelligendi, ¹³ cum nec ¹⁴ fluat nec sit in fieri, quod nefas ¹⁵ est dicere. Sicut ergo illa essentia incommutabilis est sibi ipsi forma intelligibilis et principium intelligendi per naturam ¹⁶, sic ¹⁷ et menti beatae erit forma intelligibilis et principium intelligendi per gratiam et gloriam.

Illud autem quod ¹⁸ adducunt ¹⁹ de Avicenna, de calore ethicae et tertianae, non est ad propositum ²⁰. Licet enim ²¹ motus ²² et mutatio faciat ad maiorem ²³ perceptionem secundum sensum, non tamen requiritur ²⁴ ad causandum ²⁵ perceptionem ²⁶ secundum intellectum ²⁷, cuius obiectum est ab huiusmodi ²⁸ conditionibus abstractum.

Praeterea, illud quod dicunt ad rationem secundam ²⁹ nihil facit ³⁰. Sicut enim symbolicae proprietates rerum materialium ³¹ quas ponunt non sufficiunt repraesentare ³² proprietates immaterialium, sic ³³ nec aliqua creatura ³⁴ sufficit ad repraesentandum Deum ³⁵ sicuti est. ³⁶

Nec illud valet ³⁷ quod ad tertiam rationem dicunt ³⁸ quia quamvis similitudo per quam res aliqua cognoscitur ³⁹ non conveniat in omnibus, hoc tamen est necessarium ⁴⁰ quod sit perfecta ⁴¹ similitudo ipsius; alioquin nunquam plene ipsam repraesentabit. Sed similitudo creata quae non est suum esse est deficiens a Deo qui ⁴² est suum esse, in ⁴³ infinitum.

Item nihil facit ad quartum quod dicunt ⁴⁴; quamvis enim ⁴⁵ divina essentia non videatur ⁴⁶ quantum cognoscibilis est ⁴⁷ a creatura, nullo modo tamen videri potest ⁴⁸ a creatura ⁴⁹ sicuti est nisi per aliquid ⁵⁰ quod ⁵¹ ipsam ⁵² sic ⁵³ repraesentet ⁵⁴. Sed ad hoc non sufficit aliquid aliud ab ipsa ⁵⁵, ut probatum est. Ipse ergo per seipsam videtur a

1. expresse *P*. — 2. mentis *add.* *S* ². — 3. ibi formatur *O*. — 4. sed *V*. — 5. utique *add.* *V*. — 6. quia *O*. — 7. *om.* *A*. — 8. per actum] actu *V*. — 9. formatus *O*. — 10. intelligit *O*. — 11. *om.* *V*. — 12. et permanens *om.* *P*; in actu *add.* *S*. — 13. cognoscendi *A* *S*. — 14. tamen *V*; non *S*. — 15. per nefas *S*. — 16. cum nec — naturam] *om.* *O*. — 17. *om.*; *P*. — 18. autem quod *om.* *A*. — 19. adducit *V*. — 20. Illud — propositum] *om.* *P*. — 21. *om.* *V*; ibi *A*. — 22. modus *A*; *om.* *O*. — 23. faciliorem *P*. — 24. sequitur *A*. — 25. maiorem *P*. — 26. quae est *add.* *P*. — 27. secundum intellectum] intellectui *V*. — 28. eiusmodi *P A S V*. — 29. tertiam *A*. — 30. ad propositum *add.* *P*. — 31. naturalium *V*. — 32. proprietates — repraesentare] *om.* *O*. — 33. etiam *add.* *A* *S*. — 34. natura *O*. — 35. ipsum *add.* *O*. — 36. ad — est] ad repugnandum essentiae *A*. — 37. Nec illud valet] Praeterea *P A S V*. — 38. non valet *add.* *P S V*; non oportet *add.* *A*. — 39. per quam res cognoscit *V*. — 40. ad hoc *add.* *S*. — 41. perfecte *V*. — 42. que *P S*. — 43. vel *O*; *om.* *P A*. — 44. item illud quod dicunt ad quartam rationem nihil facit *P A S*; circa illud quod dicunt contra 4 rationem nihil facit *V*. — 45. ipsa *add.* *A*. — 46. a creatura *add.* *A*. — 47. cognoscitur *A*; visibilis est *P*. — 48. videri potest] cognoscibilis est *P*. — 49. a creatura *om.* *A S*. — 50. aliquid *P*. — 51. quia *A*. — 52. eam *P A*. — 53. *om.* *S*. — [54. repraesentat *P S*. — 55. ipso *V P*.

beatis in patria, ad quam nos perducatur qui sine fine vivit et¹ regnat².

[*Hic, in editione Neapol. 1644, adduntur sequentia:*

Nota, in quibusdam codicibus inveniuntur replicae sequentes cum solutionibus.

Primo enim sic arguitur : sicut intellectus in cognitione est illud quod cognoscit, ita species est illud quo cognoscit. Sicut ergo virtute divina intellectus potest elevari ut cognoscat, ita et species ut sit illud quo cognoscat, non obstante substantia infinita Dei. — Respondeo : non est simile de potentia et specie ; quia enim potentia rationalis est, potest elevari ut intelligat ; non sic species. Vel sic non est simile quia in specie requiritur repraesentatio rei, non autem in potentia ; repraesentatio enim requirit aequalitatem quam non est invenire inter similitudinem creatam et essentiam divinam.

Item, si species lapidis in oculo esset ipsa lux, non requireretur lumen in medio ut patet in oculo captis ; sed essentia divina est lux vera et est species quae videtur, ut dicis ; ergo non requiritur lumen gloriae. — Respondeo : quamvis essentia divina sit lux, propter distantiam tamen intellectus ab ipsa, oportet intellectum elevari per lumen gloriae.

Item, si quaeritur quare non videtur per speciem, si dicas : quia species non potest ipsum perfecte repraesentare ; contra : ergo cum species intelligibilis sit accidens in intellectu possibili, non potest perfecte repraesentare quod quid est rei ; nihil intelligere possumus, ut videtur. — Responsio : non repraesentat species ut est accidens, sed ut est similitudo substantiae. Vel melius dicendum quod sicut ignis generans ignem agit per accidentia, scilicet per qualitates activas quae agunt, et in virtute substantiae generant substantiam, ita species in virtute substantiae habet ut repraesentet substantiam rei.

Contra : eadem ratione species creata, in virtute substantiae increatae, poterit repraesentare substantiam increatam. — Respondeo : in accidente non requiritur virtus infinita ut repraesentet substantiam, sicut ibi ; ideo non est simile.]

ARTICULUS II.

Quod³ intellectus noster⁴ non cognoscit singularia⁵.

Item⁶, quaestione 14, articulo 11, in responsione primi argumenti dicit quod intellectus noster non cognoscit singularia⁷ ; quia intellectus noster abstrahit speciem intelligibilem a principiis individuantibus ;

1. vivit et om. S. — 2. Amen add. S ; ad quam — regnat] om. P. — 3. De hoc quod dicit Thomas quod P A S. — 4. om. A. — 5. Articulus — singularia] om. O V. — 6. om. P A V. — 7. dicit — singularia om. P.

unde species intelligibilis ¹ nostri intellectus non potest esse similitudo principiorum individuantium.

Haec de Thoma ².

Hoc ³ praebebat occasionem ⁴ errandi, quia secundum hoc animae separatae et Angeli Christum ⁵ in patria intellectuali ⁶ cognitione non cognoscerent, quod est contra illud Ioann. XVII : Haec est vita aeterna ⁷, etc., usque ibi : et quem misisti Iesum ⁸ Christum (a).

Item hoc est contra Augustinum, XXII ⁹ de Civitate Dei ¹⁰, capitulo 29 : Ratiocinationem ¹¹, inquit ¹², philosophorum qui ¹³ disputant ¹⁴ ita mentis aspectu ¹⁵ intelligibilia ¹⁶ videri ¹⁷ et sensu ¹⁸ corporis corporalia, ut nec intelligibilia per corpus, nec ¹⁹ corporalia per seipsam mens ²⁰ valeat intueri, et ²¹ vera ratio et philosophica ²² irridet auctoritas (b).

Praeterea, ut dicit Seneca, ²³ peccatum est actio voluntaria; actiones autem ²⁴ singularium ²⁵ sunt; ergo peccatum est actio singularis, et hoc nonnunquam ²⁶ est ²⁷ circa obiecta quae non ²⁸ aliquo sensu comprehendere ²⁹ possunt sed intellectu. Si igitur ³⁰ intellectus non cognoscit singularia, ut dicit ³¹, et de hoc ³² quod homo non cognoscit ³³ non ³⁴ poenitet nec se corrigit, dicente Seneca ad Lucilium ³⁵ : Initium salutis est notitia peccati; qui enim ³⁶ peccatum non cognoscit corrigi non vult, nec huiusmodi peccata ³⁷ corrigere ³⁸ potest, nec ³⁹ de eis ⁴⁰ poenitere. Quod cum ⁴¹ sit erroneum, et illud de quo sequitur, scilicet quod intellectus ⁴² non intelligit singularia.

Praeterea, hoc est contra philosophiam; quia si intellectus non cognoscit singularia ⁴³ tunc ⁴⁴ non poterit ⁴⁵ facere ⁴⁶ aliquam propositionem in qua terminus ⁴⁷ singularis sit ⁴⁸ et ⁴⁹ ita nec syllogizare de hiis ⁵⁰.

Item tunc ⁵¹ non posset ex multis singularibus colligere sive abstrahere ⁵² universale ⁵³; ex incognitis enim non potest non ⁵⁴ cognoscens intentionem cognoscibilem abstrahere.

1. intelligibiles V. — 2. Haec de Thoma] om. O V; Haec dicit Thomas S; Haec dicit sanctus Thomas P. — 3. ex hoc P; totam hanc partem om. V usque ad Responsio; Contra dicunt quod hic A. — 4. occasiones P. — 5. intelligibili P A S. — 6. Deum add. S. — 7. ut cognoscant te add. P. — 8. et — Iesum] om. A S. — 9. om. P; 12. O. — 10. libro 21 add. P. — 11. responsonem O; ratiocinationes P S; ratiocinatio A. — 12. om. A P. — 13. quibus S². — 14. qui disputant] om. A, dicentium P. — 15. aspectus A. — 16. intelligentia P A S. — 17. videt A S; videntur O. — 18. sensus A. — 19. per add. O. — 20. ipsa add. P. — 21. om. P S. — 22. prophetica S. — 23. in Proverb. add. P A S. — 24. actiones autem] sed actiones A S. — 25. voluntarie A. — 26. non tam P. — 27. om. P. — 28. om. P. — 29. apprehendi P A S. — 30. ergo P. — 31. dicitur P S. — 32. eo S. — 33. de — cognosci] de incognito homo P. — 34. se add. S. — 35. ad Lucilium om. A. — 36. om. P. — 37. peccatum A S; de huiusmodi peccatis P. — 38. se add. P. — 39. vel P. — 40. eo P A; hoc S. — 41. tamen A. — 42. noster add. P. — 43. Praeterea — singularia] om. P. — 44. et iterum P. — 45. posset P; potest S. — 46. formare P. — 47. res O. — 48. esset P A S. — 49. om. S. — 50. de hiis om. P A. — 51. om. P. — 52. sive abstrahere] om. P A S. — 53. universalem O. — 54. om. P A.

(a) Ioann. XVII. 3. — (b) AUGUSTINUS, De civitate Dei, XXII, 29. (P. L. 41, 800).

Item secundum hoc intellectus noster frustra aspiceret ad phantasmata rei singularis, cuius contrarium dicit Philosophus quod sine phantasmate nihil intelligit homo ¹.

Item ² secundum hoc non posset ³ intellectus invenire et determinare rectam rationem agendorum, cum omnis actio sit singularis et circa singularia; et ita frustra ⁴ esset ⁵ consilium ⁶ et deliberatio, quod est stultissimum dicere.

Ad rationem ⁷, dici potest ⁸ quod intellectus non solum cognoscit vel intelligit ⁹ per species universales ¹⁰ abstractas a ¹¹ conditionibus materialibus et individuantibus, ¹² sicut supponit ¹³ et ¹⁴ falso; sed etiam intelligit per species et intentiones singulares, et per tales intelligit singularia. Quomodo ¹⁵ enim ¹⁶ intellectus componeret huiusmodi ¹⁷ propositiones: Petrus est Petrus, et ¹⁸ Petrus non est Ioannes ¹⁹ nisi prius ²⁰ acciperet ²¹ intentiones simplices ²² Petri et Ioannis? Revera, nullo modo. Unde argumentum procedit ex suppositione falsa, scilicet quod intelligit solum per species ²³ universales.

[Haec sunt verba eorum] ²⁴.

Responsio ad cavillationes articuli ²⁴, utrum intellectus noster intelligat singularia ²⁵.

Veritatem circa intellectum respectu ²⁶ singularium evidenter docet Thomas, prima parte, quaestione 86 articulo 1°, quam si inspectam ²⁷ intelligerent non sic contra ipsum, ex malitia forsan excoecati, ²⁸ garrirent. Dicit enim sic, ut patet cuilibet intuenti in responsione principali: quod ²⁹ singulare ³⁰ in rebus materialibus intellectus noster directe et primo cognoscere ³¹ non potest. Cuius ratio est quia ³² principium ³³ singularitatis ³⁴ in rebus materialibus est materia individualis. Intellectus autem noster ³⁵ intelligit ³⁶, speciem intelligibilem ³⁷ abstrahendo ab huiusmodi materia. Quod autem a materia individuali abstrahitur est universale. Unde ³⁸ intellectus noster directe non est cognoscitivus ³⁹ nisi universalium ⁴⁰; indirecte autem et quasi ⁴¹ per quamdam reflexionem potest cognoscere singulare; quia per species universales intelligibiles quas abstrahit, non potest actu intelligere nisi conver-

1. intellectus noster S; Item — homo] *om. P A.* — 2. Praeterea *P.* — 3. potest *O.* — 4. stulta *P.* — 5. essent *A.* — 6. consiliatio *P.* — 7. secundum *A*; eius *add. P.* — 8. dici potest] dicunt *A*; dicendum *S.* — 9. cognoscit vel intelligit] *om. O.* — 10. et *add. A S.* — 11. cum *A.* — 12. et individuantibus *om. A S.* — 13. supponitur *P.* — 14. in *A.* — 15. et quando *A.* — 16. *om. A.* — 17. tales *P.* — 18. Petrus — et] *om. P A.* — 19. et huiusmodi *add. A.* — 20. per *P.* — 21. *om. P.* — 22. *om. P.* — 23. intelligibiles *add. P.* — 24. *om. O*; que nihil faciunt contra Thomam *add. S.* — 25. Responsio — singularia] Responsio ad haec secundum Thomam ostendendo quod nihil faciunt contra Thomam *P*; Responsio ad hoc secundum Thomam. Respondeo quod nihil faciunt isti contra Tho per dicta eiusdem *A*; Responsio per dicta eiusdem *S*; Respondeo quod ista nihil faciunt contra dicta Thomae *V.* — 26. circa — respectu] et cognitionem *V*; circa cognitionem *P A S.* — 27. isti *add. S*; ipsi *add. A.* — 28. ex — excoecati] inaniter *P A S*; nulliter *V.* — 29. *om. P.* — 30. singularitatem *P.* — 31. agnoscere *V.* — 32. *om. V.* — 33. principia *V.* — 34. individuationis *P.* — 35. nihil *A.* — 36. per *add. A S.* — 37. intellectualem *O*; nisi *add. A.* — 38. et ideo *A.* — 39. non cognoscit *A.* — 40. universale *A.* — 41. *om. P.* —

tendo ¹ se ad phantasmata singularium in quibus species intelligibiles intelligit, ut in III° de Anima (a) dicitur.

Ad ² huius evidentiam sciendum est quod quaelibet actio sequitur conditionem formae agentis quae est principium formae actionis, sicut calefactio mensuratur secundum mensuram caloris. Similitudo autem cogniti, qua informatur potentia cognoscitiva, est principium cognitionis secundum actum, sicut calor calefactionis. Et ideo oportet quod quaelibet cognitio sit secundum mensuram formae ³, quae est in cognoscente. Unde cum similitudo rei quae est in intellectu nostro accipiat⁴ ut separata a materia et omnibus conditionibus materialibus quae sunt individuationis principia, relinquitur quod intellectus noster; per se loquendo, singularia non cognoscit sed universalia tantum. Omnis enim forma inquantum [huiusmodi ?] universalis est, nisi forte forma subsistens, quae ex hoc ipso quod subsistit, incommunicabilis est. Sed per accidens contingit quod intellectus noster singulare cognoscit. Ut enim Philosophus dicit in III° de Anima, phantasmata se habent ad intellectum nostrum sicut sensibilia ad sensum, sicut colores qui sunt extra animam ad visum ; unde, sicut species quae est in sensu abstrahitur ab ipsis rebus et per eam cognitio sensus continuatur ad ipsas res sensibiles, ita intellectus noster abstrahit species a phantasmatibus, et eius cognitio per eas quodammodo ad phantasmata continuatur. Sed tantum interest quod similitudo quae est in sensu abstrahitur a re ut ab objecto cognoscibili ; et ideo per illam similitudinem res ipsa per se directe cognoscitur ; similitudo autem quae est in intellectu non abstrahitur a phantasmate sicut ab objecto cognoscibili sed sicut a medio cognitionis, per modum quo visus noster accipit similitudinem rei quae est in speculo dum fertur in eam non ut in rem quamdam sed ut in similitudinem rei. Unde intellectus noster non directe ex specie quam suscipit fertur ad cognoscendum phantasma ; sed tamen per quamdam reflexionem cedit ad cognitionem ipsius phantasmatis, dum considerat naturam ipsius actus sui et speciei per quam intuetur, et naturam eius a qua speciem abstrahit, scilicet phantasmatis ; sicut per similitudinem quae est in visu accepta a speculo, directe fertur visus in cognitionem rei specularem ⁵, sed per quamdam reversionem fertur per eandem in ipsam imaginem vel similitudinem quae est in speculo. In quantum ergo intellectus noster per similitudinem quam accipit a phantasmate, reflectitur in ipsum phantasma a qua abstrahit quod est similitudo particularis, habet quamdam cognitionem de particulari vel singulari, secundum quamdam continuationem intellectus ad imaginem.

Sic igitur ⁶ ipsum ⁷ universale per speciem intelligibilem ⁸ directe

1. ostendendo O. — 2. Totam hanc § om. A P S V. — 3. sicut add. O. et delet. — 4. accipietur O. — 5. speculari O. — 6. etiam A. — 7. om. P. — 8. om. P.

(a) III de Anima, c. 7. (éd. Didot, III, 470).

intelligit, indirecte autem ¹ singularia quorum sunt phantasmata ; et hoc modo format propositionem hanc : Socrates est homo. Unde patet ex his quae hic ² dicit Thomas, quod non ³ intendebat dicere ⁴ supra, quaestione 14 ⁵, articulo 11, in responsione primi ⁶ argumenti ⁷, quod intellectus noster nullo modo cognoscit singularia, sed solum quod non cognoscit ⁸ singularia rerum materialium primo et directe. Unde ipse dicit in ista ⁹ quaestione 86, articulo 10, in responsione ad 3 argumentum ¹⁰, quod singulare ¹¹ non repugnat intelligi ¹² in quantum est ¹³ singulare, sed in quantum est materiale ¹⁴, eo ¹⁵ quod nihil intelligitur nisi immaterialiter ¹⁶; et ideo illud singulare quod non est ¹⁷ materiale, cuiusmodi est intellectus hominis ¹⁸, non repugnat intelligibilitati nostri intellectus ¹⁹.

Ex his ²⁰ patet responsio ad argumenta eorum ²¹.

Ad primum dicendum est ²² quod angeli et animae separatae in patria ²³ vident ²⁴ Deum per essentiam, quae summe est immaterialis et ratio sufficiens cognoscendi omnia sicuti sunt ; per quam Christus non solum in sua divinitate ²⁵ sed etiam ²⁶ in sua humanitate cum omnibus aliis intelligibilibus cognoscetur ²⁷ in patria perfectissime.

Ad secundum dicendum est ²⁸ quod Augustinus intendit quod intellectus ²⁹ intelligit ista ³⁰ materialia et sensibilia ; virtus enim cognoscitiva superior potest in omnia illa in quae potest inferior, licet cognoscat ³¹ altiori ³² modo ³³ sibicongruo ; unde illa quae cognoscuntur a sensu sub conditionibus materialibus et individuantibus ³⁴, cognoscuntur ab intellectu per abstractionem ab huiusmodi ³⁵ conditionibus ³⁶.

Ad tertiam dicendum est ³⁷ quod actio interior spiritualis, cum sit immaterialis, ³⁸ cognoscitur directe ³⁹ ab intellectu nostro ⁴⁰ ; actiones vero ⁴¹ exteriores corporales ⁴² cognoscuntur ab intellectu indirecte ⁴³, sicut singularia materialia ⁴⁴. Unde ⁴⁵ ratio fundebatur ⁴⁶ super ⁴⁷ falsum, ⁴⁸ quod intellectus ⁴⁹ nullo modo cognoscit singularia ⁵⁰. Per idem patet ⁵¹ ad quartum.

Ad quintum dicendum est ⁵² quod innititur falso, scilicet quod intel-

1. om. A. — 2. ibi P. — 3. om. P. — 4. hoc quod dicebat P. — 5. 18 A. — 6. illius A ; huius V. — 7. articuli V. — 8. singularia — cognoscit] om. P. — 9. illa V. — 10. articulum V ; ad tria argumenta A. — 11. singulari V. — 12. intelligibilitati O P S. — 13. om. O P. — 14. materialiter P ; sed — materiale] om. A. — 15. om. A V. — 16. immateriale V. — 17. illud — est] si sit aliquod singulare in V ; illud singulare non P. — 18. cuiusmodi — hominis] om. P ; hoc add. V. — 19. intellectus nostri om. V. — 20. hoc P. — 21. ad — eorum] ad argumenta quae adducunt V P A ; argumentorum S. — 22. om. A P S V. — 23. in patria om. P. — 24. videbunt A S V. — 25. deitate A S. — 26. om. O. — 27. cognoscitur A S. — 28. om. A P S V. — 29. noster add. P V. — 30. illa P. — 31. licet cognoscat om. P. — 32. tamen add. P. — 33. et add. P. — 34. quae cognoscuntur — individuantibus] om. V. — 35. istis P. — 36. individuantibus add. P. — 37. om. A P S V. — 38. cum sit immaterialis om. P. — 39. directo modo V. — 40. om. V P. — 41. autem A S V. — 42. om. S. — 43. actiones — indirecte] exterior corporalis indirecte P. — 44. sicut — materialia] om. P. — 45. igitur A S V. — 46. supposebat P. — 47. om. P. — 48. scilicet add. A. — 49. noster add. A. — 50. nec actiones eorum add. P ; et add. P. — 51. responsio add. A. — 52. om. A P S V.

lectus primo singularia intelligat ¹ et sic colligat cognitionem unius ² universalis ; hoc enim est falsum et contra Philosophum manifeste. Species enim intelligibilis abstracta est per intellectum agentem ab omnibus materialibus ³ conditionibus et ⁴ individuantibus, secundum Philosophum ; unde repraesentat primo quidditatem rei, abstractis ⁵ huiusmodi conditionibus ⁶, et sic est universalis. Unde ⁷ universale primo cognoscitur ab ⁸ intellectu directe ⁹.

Ad sextum dicendum est ¹⁰ sicut ad tertium et ad ¹¹ quartum.

Destructio responsionis ¹² quam afferunt ¹³ ad rationem Thomae ¹⁴. Quando ¹⁵ dicunt ¹⁶ falsum esse intellectum nostrum solum intelligere per species abstractas ¹⁷, manifestum est quod negant doctrinam totam philosophorum in hac parte ¹⁸, et hoc ¹⁹ sine ratione ; unde ²⁰ non sunt audiendi.

ARTICULUS III.

Quod ²¹ Deus cognoscit ²² contingens futurum ut actu praesens ²³.

Item ²⁴, eadem ²⁵ quaestione 14 ²⁶, articulo 13 ubi quaeritur an scientia Dei sit ²⁷ futurorum contingentium, in responsione ²⁸ quaestionis Thomas ²⁹ dicit quod aliquod ³⁰ contingens dupliciter potest considerari, uno modo in seipso secundum quod ³¹ actu iam est, et sic non consideratur ut futurum, sed ut praesens ³², nec ad utrumlibet ³³ contingens ³⁴, sed ut determinatum ³⁵ ad unum ; et propter hoc sic potest infallibiliter subdi certae cognitioni, utpote sensui visus, sicut cum ³⁶ video Socratem sedere. Alio modo potest considerari contingens ut est ³⁷ in sua causa, et sic consideratur ut est ³⁸ futurum et ut est ³⁹ contingens nondum determinatum ad unum ⁴⁰, quia causa contingens se habet ad opposita : et sic ⁴¹ contingens non subditur per certitudinem alicui cognitioni. Unde quicumque cognoscit effectum contingentem in sua causa tantum non habet de eo ⁴² nisi coniecturalem cognitionem ⁴³. Deus autem ⁴⁴ omnia ⁴⁵ contingentia ⁴⁶ non solum ⁴⁴

1. intelligit. P. — 2. om. P. — 3. om. A. — 4. om. A S V. — 5. ab add. S. — 6. secundum — conditionibus] om. A ; individuantibus add. S. — 7. universalis unde] om. P. — 8. ipso add. P. — 9. om. P. — 10. quod O ; om. P. — 11. om. P A S. — 12. ad responsionem V. — 13. affirmat O ; affert S. — 14. Destructio — Thomae] om. P. — 15. Quod autem P. — 16. ad rationem Thomae V P ; ad rationem A S. — 17. universales sed etiam per singulares add. S. — 18. sine ratione add. A P. — 19. et hoc om. V. — 20. om. V ; et ideo A P. — 21. de hoc quod Thomas dicit quod A S P. — 22. cognoscat A. — 23. Articulus — praesens] om. O V. — 24. om. P V ; in add. A S. — 25. om. V. — 26. om. A. — 27. an sit] de scientia Dei utrum sit S. — 28. etc. add. V dein om. usque Haec sunt verba eorum. — 29. om. P A S. — 30. aliquid O ; om. P. — 31. secundum quod] quando S. — 32. est add. O. — 33. utrumque O ; utramque A. — 34. om. P. — 35. est add. A. — 36. ut P. — 37. ut est om. P. — 38. om. A S. — 39. om. A S. — 40. et sic — ad. unum] et sic habet rationem futuri et indeterminati et contingentis et non determinati ad unum P. — 41. hoc modo P. — 42. de eo om. A. P. — 43. tantum add. P. — 44. Deus autem] in sunt autem O ; sed Deus S. — 45. om. A S P. — 46. om. P. — 47. om. P.

prout sunt in suis causis, sed etiam prout unumquodque est actu in seipso cognoscit. Ratio autem ¹ sua est infra aliquantulum : quia cognitio divina mensuratur aeternitate sicut et ² suum esse ; aeternitas autem ³ tota simul existens ambit totum tempus. Unde omnia quae sunt ⁴ in tempore sunt ⁵ Deo ab aeterno praesentia ⁶, non solum ea ratione quia habet rationes rerum apud se praesentes, ut quidam dicunt, sed quia eius intuitus fertur super omnia ab aeterno prout sunt in sua praesentialitate. Unde manifestum est quod contingentia infallibiliter a Deo cognoscuntur ⁷.

[Haec sunt verba Thomae] ⁸.

Ista positio ⁹ continet errorem manifestum, immo errores plures ¹⁰, quia non intendit dicere quod Deus aeque certitudinaliter cognoscit futura contingentia ¹¹ ac si essent praesentia in rerum natura et determinata ; hoc enim verum est ; sed intendit ¹² quod quia aeternitas praesens est omni differentiae temporis et omnis differentia temporis praesens est ¹³ aeternitati ¹⁴, ideo contingentia quae nondum ¹⁵ sunt ¹⁶ realiter et ¹⁷ actualiter ¹⁸ in tempore, iam sunt realiter et actualiter in aeternitate per suas naturas et sic subiciuntur divinae visioni ; et hoc manifeste ¹⁹ exprimunt verba sua cum dicit : omnia quae sunt in tempore sunt ²⁰ Deo ab aeterno praesentia, non solum ea ratione ²¹ quia habet rationes rerum ²² apud se praesentes ²³, ut quidam ²⁴ dicunt, sed quia eius intuitus fertur super omnia ²⁵ ab aeterno prout sunt in sua praesentialitate ²⁶. Hoc enim est simpliciter falsum et erroneum ; quia hoc est ponere omnia ²⁷ contingentia, et multo fortius necessaria ab aeterno in aeternitate, licet in tempore sint producta de ²⁸ non esse in esse. Constat enim quod res non possunt dici praesentes Deo nisi dupliciter ²⁹, vel in sua ratione causali ³⁰ vel in sua existentia ³¹ actuali. Si ergo omnia quae sunt in tempore sunt Deo ab aeterno praesentia ³², non quia habet apud se rationes rerum ³³ praesentes, ut ipse dicit, necesse est quod omnia fuerint ab aeterno in aeternitate ³⁴ sub ³⁵ existentia ³⁶ actuali ³⁷ sicut ³⁸ postea fuerunt in tempore ; et hoc est ponere omnia ab aeterno in ³⁹ aeternitate quod est contra fidem nostram.

Hoc ⁴⁰ est etiam contra rationem manifestam ⁴¹. Certum est enim quod philosophi et sancti ponunt Deum habuisse ab aeterno apud se

I. Ratio autem] ratio S ; et ratio A. — 2. om. A P. — 3. est add. A S P. — 4. fiunt successive A ; sunt et fiunt successive S. — 5. a add. O. — 6. sed add. P S. — 7. cognoscantur A ; add. in marg. : scilicet in mensura excedente videlicet in eternitate que excedit temporis mensuram, etc. — 8. Ista sunt que dicit Thomas A S ; om. O. — 9. ratio A ; opinio non habet veritatem sed P. — 10. multos A S P. — 11. om. O. — 12. intelligit O. — 13. om. P A. — 14. et add. A. — 15. non A S P. — 16. praesentialiter et add. S. — 17. ac S². — 18. et actualiter om. P. — 19. maxime A P. — 20. a add. O. — 21. ea ratione om. P A S. — 22. eorum P. — 23. om. P. — 24. quidem O. — 25. fertur add. A. — 26. et add. A. — 27. om. A P ; et add. S. — 28. a P. — 29. scilicet add. A S. — 30. materiali A. — 31. essentia O. — 32. sub existentia actuali add. P. — 33. om. A. — 34. in aeternitate om. P. — 35. in P. — 36. natura O ; essentia A. — 37. vel ex natura add. A. — 38. unquam add. A P. — 39. aeternitate sub — in] om. S. — 40. om. P. — 41. om. A P.

rationes causales et ideales ¹ omnium fiendorum, et per istas ² et iuxta illas fecisse et facere quicquid fecit et facit. Hoc autem otiosum esset ³ ponere si ab aeterno in aeternitate praesentia erant ⁴ omnia ⁵ in naturis ⁶ propriis et sic divinae visioni subdita ⁷. Ad cognoscendum enim ⁸ et ⁹ faciendum omnia in tempore sufficiebant res ipsae actualiter existentes in aeternitate ; et ita superfluum esset ponere rationes causales ¹⁰ in Deo ¹¹, quod est contra sanctos et philosophos.

Ratio etiam sua ¹² procedit ex falso intellectu. Quando enim ¹³ dicit ¹⁴ quod aeternitas ambit omne tempus et quod omnis differentia temporis praesens est ¹⁵ aeternitati, non ¹⁶ sic intelligitur quod ¹⁷ aeternitas ambiat tempus et temporalia in ipsis ¹⁸ naturis suis ¹⁹ quamdiu non sunt, vel ²⁰ quod tempus et ²¹ res temporales ²² quae nihil sunt in propria ²³ natura sint ²⁴ praesentes aeternitati ; sed hoc pro tanto dicitur quod causales rationes et ideales omnium temporum ²⁵ et omnium ²⁶ temporalium sunt Deo praesentes ab aeterno. Et hunc intellectum videtur explicare Augustinus, XI° Confessionum ²⁷, post medium, ita dicens : Cum ²⁸ videri ²⁹ dicuntur futura, non ipsa quae nondum sunt, id est quae futura sunt, sed eorum ³⁰ causa vel signa ³¹ forsitan ³² videntur quae iam sunt ; ideo non futura ³³ sed praesentia sunt iam ³⁴ videntibus ex quibus ³⁵ futura praedicantur animo concepta ³⁶ ; quae ³⁷ rursus ³⁸ conceptiones iam sunt et istas ³⁹ apud se intuentur ⁴⁰ qui ista praedicunt (a). Propter eundem sensum dicuntur omnia vita ⁴¹ in Deo, scilicet quia ⁴² rationes ⁴³ omnium in Deo vivunt. Unde Augustinus, homilia VIII ⁴⁴ super illud Ioannis I^m ⁴⁵ : quod factum est in ipso vita erat (b) : Ipsa terra quae est facta non est vita ; est autem in ipso ⁴⁶ spiritualis quaedam ratio per quam terra facta est, et haec est vita ⁴⁷ (c). Certe si res ipsae ⁴⁸ in genere proprio, sive sub esse naturali ⁴⁹ fuissent ab aeterno in aeternitate, non dixisset evangelista universaliter : quod factum est in ipso vita erat, vel saltem Augustinus non pertransisset ⁵⁰ exponendo ⁵¹ absque ⁵² distinctione ⁵³.

Praeterea, hoc quod dicitur in praedicta ratione ⁵⁴ quod quicumque ⁵⁵

1. etiam *add.* A. — 2. illas *P A S.* — 3. est *P.* — 4. erunt *A.* — 5. *om. A P.* — 6. materiis *O* — 7. quia *add. P.* — 8. *om. A. P.* — 9. vel *P.* — 10. *om. P A S.* — 11. esse *A.* — 12. Ratio — sua] tertia etiam ratio sua *A.* — 13. *om. P A S.* — 14. dicunt *O.* — 15. *om. A.* — 16. enim *add. P.* — 17. *om. O.* — 18. *om. A P.* — 19. sui *O.* — 20. et *A.* — 21. vel quod *O.* — 22. et res temporales] et temporalia *P.* — 23. sua *add. P.* — 24. sunt *O.* — 25. quod causales — temporum] quia causae et rationes temporum *P.* — 26. *om. A.* — 27. parum *add. P A S.* — 28. *om. S.* — 29. vidis *O.* — 30. horum *P A S.* — 31. signum *S.* — 32. forsitan *P A S.* — 33. quae — futura] quae non sunt futura *P.* — 34. ideo *O P* ; et ideo *A.* — 35. quo *S.* — 36. animo concepta] omnino contempta *A.* — 37. non *add. O.* — 38. rursus *P A S.* — 39. ista *A.* — 40. *om. A.* — 41. necessaria *O.* — 42. quod *S.* — 43. res *P.* — 44. *om. P.* — 45. super I^o Ioannis primo *P.* — 46. ipsa *O.* — 47. terrae *add. P A* ; haec ait Augustinus *add. S.* — 48. istae *S.* — 49. sive — naturali] *om. P A.* — 50. transisset *P A S.* — 51. *om. P A.* — 52. sine *P A.* — 53. expositione *P.* — 54. positione *P.* — 55. quilibet *O.*

(a) AUGUSTINUS, *Confession.* lib. XI. c. 18. (P. L. 32, 818). — (b) Joann. I, 4. — (c) AUGUSTINUS, *Homilia VIII super Joannem.* (P. L. 35, 1387).

cognoscit effectum contingentem ¹ in sua causa tantum ², non habet de eo nisi coniecturalem cognitionem, hoc constat esse falsum et contra rationem prophetiae. Credimus enim quod prophetae certitudinaliter viderunt ³ quod ⁴ immobili veritate denuntiaverunt ⁵, secundum quod ⁶ habetur in ⁷ definitione ⁸ prophetiae ⁹. Constat autem quod non viderunt ¹⁰ futura ¹¹ in natura sua; ergo in rationibus suis causalibus. Quod si aliquis ¹² hoc ¹³ negare voluerit de prophetis vel aliquibus vel omnibus, saltem de sanctis angelis hoc ¹⁴ negare ¹⁵ non potest quin in Verbo et in ¹⁶ rationibus causalibus praevideant multa ¹⁷ futura non ¹⁸ coniecturaliter sed certitudinaliter et ista ¹⁹ revelantur prophetis et aliis ²⁰ sanctis ²¹, secundum beneplacitum et dispositionem Dei.

Tertium falsum et erroneum quod ponit praedicta positio est quod Deus alio modo contingentia omnia cognoscit ²² et ²³ temporalia quam prout sunt in suis causis et alio modo quam per rationes rerum ²⁴ quas apud se praesentes habet, videlicet ²⁵ ferendo intuitum ²⁶ super ipsas res sibi actu praesentes ab aeterno. Hoc expresse habetur ex verbis suis; nam dicit sic in praedicta responsione: Deus cognoscit omnia ²⁷ contingentia non solum prout sunt ²⁸ in suis causis sed etiam prout unumquodque ²⁹ est ³⁰ actu in seipso ³¹. Et parum inferius subdit ³²: Omnia quae sunt in tempore sunt Deo ab aeterno praesentia non solum ea ratione qua habet rationes rerum apud se praesentes, ut quidam dicunt, sed quia eius intuitus fertur super omnia ³³ ab aeterno prout sunt in sua, id est Dei ³⁴, praesentialitate. Hec sunt verba eius ³⁵; ex hiis ³⁶ sequitur quod Deus cognoscit creaturas per receptionem. Si enim cognoscit aliter quam per rationes ³⁷ quas habet apud se et aliter quam prout sunt in suis causis, ferendo intuitum super ipsas ³⁸ res, hoc non potest intelligi vel saltem fingi nisi per receptionem. Deum autem cognoscere aliquid per receptionem ³⁹ est impossibile tam secundum sanctos quam secundum philosophos ⁴⁰ qui omnes concordant quod scientia Dei est causa rerum ⁴¹, non causata a rebus sicut scientia nostra. Sed ⁴², sine dubio, si cognosceret per receptionem ⁴³, scientia eius ⁴⁴ causata ⁴⁵ esset a rebus. Item ex hoc sequitur quod scientia sua non esset sua substantia, quod est impossibile; et ex hoc sequeretur ⁴⁶

1. ut sic *add. A.* — 2. in — tantum] *om. P A S.* — 3. viderint *O*; videt *A.* — 4. quae *OP A.* — 5. Dei enuntiaverunt *PA.* — 6. secundum quod] ut *P A S.* — 7. per *A.* — 8. definitionem *A O.* — 9. que est prophetia est inspiratio vel revelatio divina rerum eventus immobili veritate denunciatio, 2. 2. q. 171. a. 3. in primo arg. *add. in marg. S².* — 10. videt *A S.* — 11. contingentia *add. P.* — 12. quis *A S.* — 13. *om. P.* — 14. *om. P A S.* — 15. negari *P A.* — 16. *om. P A.* — 17. *om. O.* — 18. *om. A.* — 19. illa *P A S.* — 20. viris *add. S.* — 21. *om. O.* — 22. *om. O A.* — 23. *om. O A.* — 24. eorum *P.* — 25. videt *P A.* — 26. suum *add. P S².* — 27. futura *add. P.* — 28. prout sunt] *om. P A S.* — 29. *om. P.* — 30. sunt *P.* — 31. seipsis *P.* — 32. addit *S.* — 33. ab aeterno — omnia] *om. P A.* — 34. id est Dei] *om. P A.* — 35. Thome *P.* — 36. hoc *P.* — 37. rerum *add. A S.* — 38. illas *P A S.* — 39. Deum — receptionem] hoc autem *P*; quod *S.* — 40. scilicet Deum cognoscere per receptionem *add. S.* — 41. et *add. P S.* — 42. *om. O.* — 43. et *add. O.* — 44. sua *P A.* — 45. creata *O.* — 46. sequitur quod — sequeretur] *om. P A S.*

quod non esset ¹ actus purus ² sed esset sciens in potentia, et quod potentia sciendi in ipso perficeretur ³ per creaturas; quae omnia sunt absurdissima.

Responsio ad tertium articulum cavillationum 14^e questionis Thomae ubi certum est eos procedere ex falso intellectu, et utinam non ex malo affectu ⁴.

Ut autem ⁵ omnibus pateat quod reductio ⁶ qua nituntur veritatem ⁷ ad ⁸ inconvenientia ducere ⁹ nulla sit omnino, nec ¹⁰ aliquid horum ex dictis venerabilis doctoris ¹¹ consequatur, in primis ¹² attendendus est ¹³ modus quo Deus novit ¹⁴ alia a se. Prout enim docet frater ¹⁵ Thomas, prima parte, quaestione 14, articulo 6 ¹⁶, in responsione primi ¹⁷ argumenti ¹⁸, Deus non solum cognoscit res esse in seipso sed per illud idem quod in se continet ¹⁹ res, cognoscit eas ²⁰ in propria natura. Et ²¹ licet sint ²² successive in propria natura ²³ sub actuali existentia, non tamen subduntur successive divinae cognitioni quae mensuratur aeternitate in qua non cadit successio, sed est tota simul cum temporis cuiuscumque ²⁴ differentia; non quod partes temporis omnes simul existentes, aeternitati coexistant, ²⁵ ut ipsi ²⁶ putant, et falso, doctorem nostrum ²⁷ Thomam sensisse, sed quia ²⁸ ipsa aeternitas est tota simul cum singulis partibus temporis non simul existentibus sed sibi invicem succedentibus ²⁹. Illud ³⁰ docet ³¹, Contra Gentiles, libro I^o ³², capitulo 66, tali exemplo: punctus quicumque signatus ³³ in circumferentia circuli sic se habet quod nullo modo potest esse simul cum alio puncto signato in eadem, et est ³⁴ quolibet alio signato in ipsa ³⁵ prior vel posterior secundum situm ³⁶. Omnes vero ³⁷ puncti in circumferentia signati ad centrum quod est extra circumferentiam ³⁸, directam habent oppositionem et consimilem habitudinem. Sicut ergo punctis ³⁹ in circumferentia ⁴⁰ quibuscumque ⁴¹, secundum ordinem situm ⁴² habentibus ac se ⁴³ consequentibus punctus centralis ⁴⁴ extra ipsam existens directe et uniformiter obicitur, sic aeternitas simplex et indivisibilis ⁴⁵ extra

1. est *P A S*. — 2. primus *S*. — 3. perficitur *P*. — 4. Responsio — affectu] Haec sunt verba eorum quae procedunt ex falso (malo *P*.) intellectu et utinam (necnon *A*) non ex malo affectu. Reprobatio predictorum per Thomam *P A S* (dictorum pro Thoma *P*); — Haec sunt verba W. Reprobatio dictorum per Thomam *V*. — 5. *om. P A S V*. — 6. deductio *P A S V*. — 7. qua — veritatem] *om. P A S V*. — 8. ista *add. P A S V*. — 9. secundum istos *P A S V*. — 10. vel *S*. — 11. venerabilis doctoris] Thomae *P A S V*. — 12. primo *O*. — 13. attendendus est] *om. P A V*. — 14. omnia *add. A S*. — 15. *om. P A S V*. — 16. quaestione — 6] q. IX. a. X. *O*; in q. 14. art. 18. *V*; q. 14. a. 5. *P A S*. — 17. *om. O S*. — 18. *om. S*. — 19. continens *V*. — 20. res *V*. — 21. quae *A P V*; quia *S*. — 22. sicut *V*. — 23. *om. A P*. — 24. cuiuslibet *V*. — 25. quo existant *V*. — 26. isti *S*. — 27. doctorem nostrum] *om. P A S V*. — 28. quae *A S*. — 29. sed — succedentibus] *om. S*. — 30. Istud *A S*. — 31. Thomas *add. P A S V*. — 32. 5° *O*. — 33. signatur *V*. — 34. in — est] et cum *V*. — 35. eadem *P*. — 36. vel — situm] et posterius or secundum situm *O*; vel posterior in fine tamen *V*. — 37. *om. V*. — 38. circumferentia *A S*. — 39. punctus *O*; puncti *A*. — 40. in circumferentia] circumferentiae *V*. — 41. quoscumque *O*; *om. V*. — 42. secundum — situm] secundum situm et ordinem se *V*; secundum situm ordinem *P A S*. — 43. sese *A P*. — 44. centri *S*. — 45. rationalis *A*.

temporis successionem existens omnia instantia ¹ eiusdem ² sibi invicem succedentia ³ uniformiter respicit sub praesentialitate ⁴ quam in se ⁵ habent ⁶ successive. Actus ergo ⁷ cognitionis mensuratus aeternitate praesentialiter ⁸ respicit ⁹ omnia sibi invicem succedentia in tempore ¹⁰, ipsam eorum praesentialitatem ¹¹ quam habent in se successive ¹², non successive ¹³ sed ¹⁴ simul quia ¹⁵ aeternaliter ¹⁶ intuendo; non quod ¹⁷ ipse a rebus quas sic intuetur aeternaliter sibi semper coexistentibus cognitionem accipiat, sed omnium ¹⁸ rerum rationes in seipso simul intuetur; per ¹⁹ quod eius ²⁰ intuitus perfectissime fertur super ipsas ²¹, non solum earum ²² quidditates ²³ sed etiam ²⁴ praesentialitates ²⁵, praesentialiter quia aeternaliter ²⁶ intuendo.

Ex his patet quod non intendebat frater ²⁷ Thomas, prout isti in primis ²⁸ imponunt sibi et falso, quod ²⁹ omnia quae ³⁰ sibi invicem succedunt ³¹ in tempore, in natura propria Deo coexistunt ³² in aeternitate, licet ab eo eorum praesentia aeternaliter videatur ³³ et sic omnia dicantur sibi praesentia. Et quando dicunt ^{33'} quod res non possunt esse Deo praesentes nisi dupliciter ³⁴ scilicet vel ³⁵ in ratione causali vel in sua existentia ³⁶ actuali, dicendum quod res sunt Deo praesentes ab aeterno non in sua existentia actuali sed quia ³⁷ ipse earum ³⁸ praesentiam actu ³⁹ intuetur aeternaliter per hoc quod omnium rerum exemplares rationes in seipso cognoscit quas videt in seipso, et omnia per ipsas perfecte cognitae, cognoscit in natura propria, quorum scilicet per rationes causales ⁴⁰ invenitur causa. Et sic habet intelligi quod dicit frater ⁴¹ Thomas quod intuitus Dei fertur aeternaliter super omnium sibi in tempore succedentium praesentialitates, non solum quia ⁴² habet rationes eorum ⁴³ apud se, ut quidam dicunt, sed intuendo ea aeternaliter in sua praesentialitate quam simul a Deo, ut dictum est ⁴⁴, cognitae ⁴⁵ successive habent ⁴⁶ in natura propria ⁴⁷.

Ex his ⁴⁸ patet responsio ad secundum. Non enim illa ⁴⁹ positio, si intelligatur ⁵⁰, evacuat ideas vel ⁵¹ rationes causales quas sancti et philosophi ponunt in Deo; immo ex ipsa ⁵² sequitur necessario idearum positio, quia nisi Deus rationes ideales et causales omnium antequam

1. om. *P A*. — 2. eisdem *P*. — 3. successiva *V*. — 4. principalitate *V*. — 5. quamvis se *V*. — 6. habeant *V*. — 7. igitur *V*. — 8. principaliter *V S*; tamen *add. V*. — 9. non successive *add. S* ². — 10. om. *O*; quia *add. O V*. — 11. principalitatem *V*. — 12. ipsam, — successive] *om P*. — 13. non successive *om. S*. — 14. simpliciter respicit et *add. S* ². — 15. om. *O*. — 16. respiciendo vel *add. P*. — 17. quia *P S*. — 18. omnes *S*. — 19. propter *P*. — 20. om. *V*. — 21. illas *P A S*. — 22. eorum *P A S*. — 23. intuendo *add. S*. — 24. eorum *add. P*. — 25. praesentes *O*. — 26. quia aeternaliter *om. V*. — 27. om. *P A V*. — 28. in primis] ipsis *O*. — 29. scilicet *add. O*. — 30. qui *A*. — 31. facte *A*. — 32. coexistent *V A*; coexistentes sint *S*. — 33. intueatur *V S*; intuetur *A*; respiciantur *P*. — 33'. primo arguit *V*. — 34. nisi dupliciter *om. V*. — 35. om. *P A V*. — 36. sua existentia] praesentia *O*. — 37. quod *P A*. — 38. eorum *P A S V*. — 39. om. *O*. — 40. tales *V*. — 41. om. *P A S V*. — 42. quod *S*. — 43. rationem earum *O*. — 44. ut — est] *om. P*. — 45. agnitae *O V*; cognitio *P*. — 46. habet *V*. — 47. sua *P*. — 48. Et ex hoc *P*. — 49. ista *P A S*. — 50. Non — intelligatur] si enim illa positio intelligatur non *P*. — 51. et *P A S*. — 52. ex ipsa] ex hac ipsa *V*; ex hoc. ipso *P A S*.

sint, aeternaliter inspiceret rerum temporalium creatarum ¹ praesentialitates in tempore succedentes non videret ipsas ² ex tali inspectione aeternaliter intuendo.

Ad tertium dicendum ³ quod ⁴cum dicunt omnium rerum temporalium rationes causales aeternaliter esse Deo praesentes, concedendum est, et pro ⁵ nobis facit. Per hoc ipsum enim praesentialitates omnium rerum ⁶ simul sunt in Dei notitia ab aeterno antequam essent in natura propria. Et ⁷ hoc quoque quod adducunt ⁸ de Augustino ⁹, libro XI° ¹⁰ Confessionum, quod ¹¹ scilicet ¹² futurum videtur ¹³ per aliquod ¹⁴ praesens, omnino ¹⁵ facit ad istius veritatis declarationem. Sicut enim intueor ¹⁶ auroram et ¹⁷ ortum solis adhuc futurum ¹⁸ per aliquid ¹⁹ praesentialiter in animo ²⁰ imaginor ²¹, quod ²² patet ex verbis Augustini ibidem et est ²³ per se manifestum, sic ²⁴ Deus videndo essentiam suam in qua praesentialiter ²⁵ aeternaliter cernit omnium rerum rationes ideales ²⁶, necesse est eum eo ipso rerum futurarum sibi praesentium ²⁷ praesentialitates intueri. Per hoc idem patet ad ²⁸ illud quod adducunt, super Ioannem, homilia prima ²⁹; quia enim ³⁰ omnia ³¹ quae facta sunt ³², vita sunt ³³ in Verbo in suis rationibus idealibus ³⁴ in ipso ³⁵, hinc est quod creaturae aeternaliter ³⁶ fuerunt cum earum praesentialitatibus, quae utique sunt creatae, in ipso Verbo cognitae.

Ad quartum, cum dicunt effectum contingentem tantum cognosci ³ in causa sua coniecturaliter esse ³⁸ contra rationem prophetiae; prophetae enim effectus contingentes certitudinaliter in suis causis cognoverunt; dicendum est ³⁹ quod effectus contingentes habent causas ⁴ proximas ⁴¹ propter quas dicuntur ⁴² contingentes, utpote in ipsis indeterminate existentes; et in talibus causis ⁴³ non cognoscuntur nisi coniecturaliter; ut si videam magistrum multum studere coniecturo ⁴⁴ quod sit ⁴⁵ disputaturus; et hoc intendebat Thomas hic. Causa autem prima ⁴⁶ omnium contingentium sicut et ⁴⁷ omnium entium est Deus ipse, per rationes ⁴⁸ omnium causales et ⁴⁹ ideales ⁵⁰ quas penes ⁵¹ se habet, in quibus eventus omnium contingentium effectuum determinantur, ac ⁵² certissime eorum ⁵³ futura praesentia a Deo praesentialiter cer-

1. temporaliter creatarum *V P*; temporalium et creaturarum *A S*. — 2. ea *P*. — 3. *om. P A S*. — 4. *om. P A S V*. — 5. et *proj* quia *O*; et hoc pro *S*. — 6. *om. P A S V*. — 7. *ex add. O*. — 8. adducitur *V*; adducit *P*. — 9. *de add. O*. — 10. *om. O*. — 11. quasi *P*. — 12. *om. A*. — 13. non videtur nisi *P*. — 14. aliquid *V A*. — 15. aliquid *add. O*. — 16. intuenti *V*. — 17. vel *O*. — 18. adhuc futurum] futurum conicio et adhuc futurum *V*; ad hoc futurum videtur *A*. — 19. ad *add. O*; quod *add. A S*. — 20. meo *add. P A S*. — 21. devenio *add. V*. — 22. et *A*; sicut *P*. — 23. *om. O*. — 24. ita *P*. — 25. et *add. P A S V*. — 26. sibi repraesentatas *V*. — 27. repraesentatas *O*. — 28. *om. P*. — 29. homilia prima *om. P*. — 30. *om. V*. — 31. sunt omnia *add. P*. — 32. est *O*; quae facta sunt] *om. A*. — 33. vita sunt] *om. O*; vita erant *S*. — 34. existentibus *add. P*. — 35. sicut manifeste patet ibi per Augustinum *add. S*. — 36. essentialiter *A*. — 37. agnoscit *V*. — 38. est *P S V*. — 39. *om. P A S V*. — 40. suas *add. P A S V*. — 41. proprias *P*. — 42. sunt *P A S V*. — 43. *om. P*. — 44. cog ^{to} *O*; coniecto *P*. — 45. est *V S*. — 46. principium *P*. — 47. *om. V*; etiam *P*. — 48. *om. A*. — 49. per *add. P A S*. — 50. id causales *A*. — 51. prius *O V*; apud *A S*. — 52. ut *A*. — 53. eorundem *P A S*.

nitur, utique praesens suae notitiae ab aeterno, et a sanctis ¹ prophetis ² et angelis in eisdem rationibus aeternis, Deo revelante, non solum coniecturaliter sed etiam ³ certitudinaliter cognoscuntur ⁴, sicut docet frater ⁵ Thomas in multis ⁶ locis ⁷.

Ad ultimum ⁸ cum dicunt ⁹ eum ¹⁰ posuisse Deum cognoscere alio modo effectus contingentes quam prout sunt in suis causis, quasi ab ipsis sibi in ¹¹ aeternitate coexistentibus cognitionem eorum ¹² recipiendo ¹³, manifestum est quod falsum dicunt apertissimum, ut ¹⁴ patet cuilibet dicta sacri doctoris ¹⁵ recto oculo insipienti. ¹⁶ Cum enim ¹⁷ dicit ¹⁸ quod omnia quae sunt ¹⁹ in tempore sunt Deo praesentia prout sunt in sua praesentialitate, intendit ²⁰ dicere et satis clare quod divinae notitiae praesens est omnium quae sunt successive in tempore praesentialitas ²¹ et ²² actualis existentia ab eo aeternaliter ²³ cognita, non tamen ²⁴ cum eo aeternaliter existens in natura propria. Nec oportet quod ²⁵ si aliquid sit divinae vel ²⁶ nostrae notitiae praesens ²⁷, propter hoc sit praesens in se existens. Manifestum est enim quod intellectus noster praesentialiter potest ²⁸ ferri super praesentiam ²⁹ et actualem existentiam rei quae non est sed praeteriit, quia habet speciem eius in se praesentem. Manifestum est ³⁰ ergo quod multo ³¹ fortius Deus qui habet penes se omnium rerum rationes ³² praesentes, ipsas perfectissime intelligendo poterit aeternaliter ³³ ferre intuitum intellectus sui praesentialiter ³⁴ super praesentialitates omnium antequam essent : non ergo a non entibus ³⁵ cognitionem recipit ³⁶ ; adhuc vero ³⁷ non entia, cognoscendo essentiam suam propriam ³⁸, novit futura, super ³⁹ praesentialitatem ⁴⁰ quam habitura ⁴¹ erant, praesentialiter quia aeternaliter intuitum suum ferendo ⁴² ; omnia enim nuda sunt oculis eius qui non cognoscit per receptionem ⁴³, nec est in potentia sciens, cuius scientia non causatur a creaturis, nec eius potentia cognoscitiva ⁴⁴ ab ipsis creaturis perficitur ; haec ⁴⁵ enim Deo attribuire ⁴⁶ est absurdissimum ⁴⁷, quae ⁴⁸ nunquam ex ⁴⁹ dictis nostri doctoris ⁵⁰ de Deo ⁵¹

1. suis *A.* — 2. et a beatis *V.* — 3. *om. V S.* — 4. cognoscitur *V.* — 5. *om. P A S V.* — 6. pluribus *S.* — 7. vide parte 1. q. 12. art. 8 et q. 57. a. 5. et 2. 2. q. 173. a. 1 *add. in marg. S.* — 8. quantum *P A S V.* — 9. cum dicunt] credunt *V.* — 10. Thomam *P A S V.* — 11. *om. O.* — 12. *om. P.* — 13. nec tamen per ydeales rationes rerum quas penes se habet praesentialiter sed ferendo intuitum super ipsas res sibi actu presentes ab eterno *add. S.* — 14. quod *P A S V.* — 15. sacri doctoris] Thomae *P A S V.* — 16. aspicienti *P S* ; respicienti *V.* — 17. cum enim] nec *O.* — 18. Thomas *add. P A S.* — 19. quae sunt *om. V.* — 20. intelligit *O.* — 21. praesentialiter *O* ; praesentialitates *P.* — 22. est omnium — et] *om. V.* — 23. est *add. P S.* — 24. *om. P A S.* — 25. *om. P A V.* — 26. etiam *add. P A S V.* — 27. quod *add. V S.* — 28. posset *S.* — 29. puram *P.* — 30. *om. A.* — 31. *om. A.* — 32. species *V.* — 33. *om. S* ; praesentialiter quia aeternaliter *P A V.* — 34. *om. P A V.* — 35. existentibus *S.* — 36. recepit *O* ; accipit *S.* — 37. adhuc vero] ad hoc vero *O A* ; cognoscendo *V.* — 38. *om. A.* — 39. futura super] rerum *A V.* ; semper in *P* ; super *S.* — 40. praesentialitate *P A S.* — 41. habitura *V.* — 42. super praesentialitatem rerum omnium *add. V.* — 43. perceptionem *V.* — 44. cognitiva *P A V.* — 45. hoc *P A S V O.* — 46. attributum *P.* — 47. absurdum *S.* — 48. qui *O.* — 49. de *P.* — 50. nostri doctoris] Thomae *P A S V.* — 51. de Deo] *om. A.*

concludi possunt ¹, sed ² per eius doctrinam ubique declaratur ³ et haec ⁴ et his similia nullo modo Deo convenire posse [cui est honor et gloria.] ⁵

ARTICULUS IV.

Quod ⁶ quaedam ⁷ proprias ideas in Deo non habent ⁸.

Item ⁹, quaestione 15, articulo 3, quaerit ¹⁰ utrum omnium quae cognoscit Deus sint ideae in Deo ¹¹; ubi sic arguit: Deus cognoscit materiam primam quae nullam potest ¹² habere ¹³ ideam cum ¹⁴ nullam habeat formam. Praeterea ¹⁵ Deus ¹⁶ non solum species sed etiam ¹⁷ genera et singularia ¹⁸ cognoscit ¹⁹, et ²⁰ accidentia; sed horum ²¹ non sunt ideae secundum positionem ²² Platonis ²³. Et ²⁴ in responsione argumenti tertii ²⁵, de materia ²⁶ dicit ita ²⁷: quia ²⁸ nos ²⁹ ponimus materiam creatam a Deo, non tamen sine ³⁰ forma, habet quidem ³¹ materia ³² ideam in Deo ³³, non tamen ³⁴ aliam ab idea compositi; nam materia secundum se neque esse habet ³⁵, neque ³⁶ cognoscibilis est.

[Haec de Thoma.] ³⁷

Hoc videtur erroneum, quia Deus habet ideas omnium quae potest facere, cum nihil possit facere nesciens; sed potest facere materiam sine forma, sicut determinatum est a magistris ³⁸, sicut in sacramento altaris facit accidentia existere sine subiecto, quae magis dependent ³⁹ a subiecto quam materia ⁴⁰ a forma. Ergo materia ⁴¹ habet distinctam ideam in Deo etiam secundum quod idea est principium operationis ⁴² et factionis ⁴³ rerum et dicitur ⁴⁴ exemplar, quod ⁴⁵ ipse negat.

Item videtur quod magis sit ponendum Deum habere ⁴⁶ distinctas ideas ⁴⁷ materiae et formae ⁴⁸ quam compositi, cuius contrarium ipse dicit. Dicit enim Commentator super illud I ⁴⁹ Physicorum, in prin-

1. posse *P S*; *om. V.* — 2. *om. P S*; et *O.* — 3. declarare *P*; vide in 1 parte q. 41 per totum *add. in marg. S^a.* — 4. et hec] haec *V*; et haec et haec *P*; sed *A S.* — 5. cui-gloria] *om. O P.* — 6. De hoc quod Thomas dicit quod. *P A S.* — 7. sunt quae *add. S.* — 8. Articulus — habent] *om. O V.* — 9. *om. V*; in *P*; in *add. A S.* — 10. cum quaeritur *P A.* — 11. eo *A P.* — 12. *om. V.* — 13. habet in Deo *V.* — 14. et *V.* — 15. Item *V.* — 16. scit *add. V.* — 17. et *A P V*; *om. S.* — 18. individua *P A S.* — 19. *om. V.* — 20. etiam *add. A.* — 21. eorum *V.* — 22. *om. P A S.* — 23. Platonem *P A S*; ergo etc. *add. V.* — 24. *om. V.* — 25. responsione — tertii] responsione argumenti ter *O*; responsione argumenti secundi *V*; dicti argumenti *P*; dicti articuli *A S.* — 26. de materia *om. P S.* — 27. *om. P A S.* — 28. quod *P A S V.* — 29. *om. P.* — 30. sicut *V.* — 31. *om. V.* — 32. materiam *V.* — 33. in Deo] *om. V*; a Deo *A.* — 34. non tamen] sed non *P A S.* — 35. neque esse habet] nec est *A S*; non est *P*; non habet esse *V.* — 36. nec *P A S*; ut *V.* — 37. Haec dicit Thomas *P S*; *om. O V*; dein *om. V* usque ad Haec sunt verba. — 38. non tamen est articulus paris. *add. S^a.* — 39. dependet *O.* — 40. prima *add. P A S.* — 41. prima *add. P A S.* — 42. perfectionis *O.* — 43. et factionis. *om. O P A.* — 44. *om. P A S.* — 45. tamen *add. O.* — 46. habet *A.* — 47. distinctam ideam *P A S.* — 48. et formae *om. P A.* — 49. super primo *P*; super principium *A*; super primum *S.*

cipio ¹, super ^{3^{am} 2} particulam quod in rebus artificialibus causae sunt notiores apud artificem ³ quam compositum ⁴, quia ⁵ ex causis sicut ⁶ ex materia et forma facit compositum. Unde si nos faceremus res naturales, tunc causae ⁷ essent notiores apud nos (a). Hoc dicit Commentator ⁸. Ergo apud Deum qui est opifex omnium rerum naturalium notiores sunt materia et forma quam ⁹ compositum ¹⁰, quia ex hiis ¹¹ causis scilicet ¹² materia et forma facit ¹³ compositum; ergo secundum rationem intelligendi prius et expressius sive distinctius habent ¹⁴ ideas in ipso ¹⁵.

Praeterea, in responsione quarti ¹⁶ argumenti, de genere et accidentibus dicit ¹⁷ quod genera ¹⁸ non possunt ¹⁹ habere ideam aliam ²⁰ ab idea specierum, secundum quod idea significat exemplar, quia nunquam genus ²¹ fit ²² nisi in aliqua specie. Et ²³ similiter de accidentibus est quae inseparabiliter consequuntur subiectum quia haec simul fiunt ²⁴ cum subiecto; accidentia ²⁵ vero ²⁶ quae superveniunt subiecto ²⁷ ut picturae ²⁸ specialem habent ideam. Quod autem ²⁹ de idea generis dicit falsum videtur quia, sicut ³⁰ dicitur XVI de Animalibus, embrio prius est animal quam sit equus, et similiter prius est animal quam sit ³¹ homo (b). Et constat quod ³² illud individuum quod est ³³ in via generationis ut sit homo vel ³⁴ sit ³⁵ equus, ita ³⁶ est individuum generis quod ³⁷ nondum ³⁸ est ³⁹ individuum alicuius speciei, et forma generis actu et ⁴⁰ per se existit in ipso ante formam omnis ⁴¹ speciei; ergo necesse ⁴² est quod per ideam aliam ab ⁴³ idea omnis ⁴⁴ speciei cognoscatur et producat a Deo.

Similiter quod dicit quod ⁴⁵ accidentia inseparabilia a subiectis non possunt ⁴⁶ habere ideam aliam ⁴⁷ ab idea subiecti ⁴⁸, falsum est. Omnia ista ⁴⁹ enim distinctas habent ideas quae per se ⁵⁰ distincte produci et existere possunt ⁵¹; sed ⁵² huiusmodi accidentia distincte ⁵³ existere possunt absque ⁵⁴ subiecto ⁵⁵, sicut firmissime ⁵⁶ credimus in altaris sacramento. Ergo necesse est quod distinctas ideas habeant.

[Haec sunt verba eorum.] ⁵⁷

1. in principio *om. P A S.* — 2. 1^{am} *P*; 13^{am} *A*; 4^{am} *S.* — 3. artifices *S.* — 4. oppositum *O.* — 5. quam *O.* — 6. *om. A.* — 7. eorum *add. P.* — 8. Hoc — Commentator] *om. O.* — 9. *om. P.* — 10. composito *P.* — 11. *om. A S.* — 12. sicut ex *A S.* — 13. compositum — facit] *om. O.* — 14. habet eorum *P.* — 15. se *P.* — 16. *om. O P A.* — 17. Thomas *add. P A S.* — 18. genus *P A.* — 19. potest *P A.* — 20. aliarum *O.* — 21. *om. A P.* — 22. est *S.* — 23. *om. A S.* — 24. sunt *S.* — 25. est — quae] *om. O*; materia *add. A.* — 26. autem *P S*; *om. O.* — 27. *om. A.* — 28. et huiusmodi *add. S.* — 29. *om. P A S.* — 30. quia sicut] quod sic *O.* — 31. equus — quam sit] *om. A.*; equus et quam *P.* — 32. *om. P.* — 33. quod est *om. A.* — 34. ut *add. P.* — 35. *om. A.* — 36. iam *P A S.* — 37. et *P A.* — 38. interdum *A.* — 39. *om. A.* — 40. *om. A.* — 41. alicuius *S.* — 42. necessario *A.* — 43. ad *O.* — 44. cuiuslibet *S.* — 45. *om. S.* — 46. posse *A S.* — 47. *om. S.* — 48. quod *add. A.* — 49. illa *P A S.* — 50. et *add. P.* — 51. per se *add. A.* — 52. *om. P.* — 53. *om. S.* — 54. et absque *O*; sine *S.* — 55. accidentia — subiecto] *om. P.* — 56. firmiter *A.* — 57. *om. O*; — Haec sunt verba *W., V.*

(a) AVERROES, *In I Physicorum*, cap. 2. text. 3. (éd. Venise 1562, p. 7). — (b) *De animalium generatione*, l. II. .c. 3. (éd. Didot, III. 351).

Responsio contra quartum articulum cavillationum quaestionis 15. ¹

Ad sciendum quae debeant dici habere ideas proprias in Deo, sciendum quod sicut in multis locis docet frater ² Thomas ³, idea in Deo dicitur ipsa ⁴ eius ⁵ essentia ab eo intellecta cum habitudine ad res creatas quae possunt intelligi prout ⁶ sunt in propria ratione ⁷ cognoscibiles vel prout sunt ab eo in existentia producibiles ; primo modo ⁸ dicitur essentia divina idea rerum prout ipsa intellecta est ratio innotescendi earumdem ⁹ in ratione propria ; secundo vero modo ¹⁰ dicitur essentia divina idea rerum ¹¹ prout ¹² ipsa quasi practice intellecta est exemplar iuxta quod res sunt per se in esse producibiles ¹³. Primo ergo ¹⁴ modo proprias ¹⁵ in Deo habent ideas omnia quae aliquo modo possunt in ratione propria considerari, sed secundo modo illa tantum ¹⁶ quae sunt per se in esse producibilia.

Et per haec ¹⁷ patet responsio ad primum de materia. Quando enim dicunt ¹⁸ : erroneum est ponere materiam primam non habere ideam quia Deus potest eam facere subsistere ¹⁹ per se sine forma ; dicendum quod licet ²⁰ aliqui magistri hoc ²¹ posuerunt ²², oppositum tamen ²³ demonstratur ab aliis maioribus limpidius naturam ²⁴ materiae ²⁵ considerantibus ²⁶. Unicuique enim potentiae correspondet ²⁷ proprius actus in tantum quod dare actum unius alteri remanenti in propria natura includit ²⁸ contradictoria, verbi gratia, quod potentiae auditivae in quantum huiusmodi detur actus potentiae ²⁹ visivae proprius. Cum ergo materia sit ³⁰ propria potentia ³¹ respectu formae quae est eius actus proprius, dare sibi actum proprium alterius potentiae ³², actualem scilicet ³³ existentiam, quae est proprius actus formae vel quidditatis compositae ³⁴ ex materia et forma, includit contradictoria. Nec est simile de accidentibus in ³⁵ sacramento altaris cum ³⁶ formae sint quarum naturae competit esse ³⁷ in actu ; hoc autem ³⁸ infra plenius ³⁹ patebit ⁴⁰.

Ad secundum ⁴¹ dicendum quod ratio ista ⁴² non ⁴³ probat nisi quod tam materia quam forma habent propriam ideam prout idea dicitur

1. Responsio — 15] Responsio ad predicta Thome V ; Responsio ad predicta per Thomam P ; Resp. ad hoc secundum Thomam. A ; Resp. ad predicta per dicta Thome S. — 2. om. P A S. — 3. vide de veritate q. 3. per totum add. in marg. S ² ; quod add. O. — 4. ipsamet P. — 5. divina add. P. — 6. ut P A S V. — 7. natura S. — 8. primo modo] secundum primum modum S V ; secundum istum modum P A. — 9. eorumdem A. — 10. alio vero modo P ; secundum vero alium modum A. — 11. om. P S V ; idea rerum add. A. — 12. sunt add. S. — 13. proprias add. V. — 14. om. V ; igitur P. — 15. om. V. — 16. dicuntur habere proprias ideas in Deo add. P A S V. — 17. hoc P S. — 18. dicit O S V. — 19. om. P A S ; habere esse V. — 20. om. S ; hoc V. — 21. om. V. — 22. ponerent O. — 23. huius add. V. — 24. naturali A. — 25. modo A ; male P. — 26. concipientibus P. — 27. respondet A. — 28. includat P. — 29. om. P A. — 30. Cum — sit] Cum tamen fit materia ergo V. — 31. materia A. — 32. scilicet forme P. — 33. om. P. — 34. om. V. — 35. accidentibus in] om. P A. — 36. accidentia add. P. — 37. quarum — esse] quibus non repugnat esse P. — 38. hoc autem] et hoc A. — 39. planius A. — 40. apparebit V ; et in hoc patet responsio ad 2^m add. S ². — 41. tertium S. — 42. illa P A S V. — 43. concludit vel non add. A.

ratio innotescendi uniuscuiusque prout potest aliquo modo in propria ratione considerari ¹. Isto ² modo concedit frater ³ Thomas materiam ⁴ posse habere ideam, in quaestionibus ⁵ de Veritate ⁶.

Ad tertium ⁷ de genere, quando ⁸ dicunt ⁹ quod forma generis est actu ¹⁰ existens in illo individuo embrionis ¹¹ ante formam speciei omnis, dicendum ¹² quod est ¹³ falsum et omnino impossibile secundum Philosophum; forma enim generis nec esse nec produci nisi in aliqua specie potest. Sicut ¹⁴ sanguis vel ¹⁵ semen quod ¹⁶ ordinatur ad generationem hominis vel equi, per ¹⁷ formam suam quae ante productionem rei generandae corrumpitur, in specie constituitur, eodem modo embrio qui similiter, licet propinquius, ordinatur ad generationem eorumdem, in eorum ¹⁸ productione ¹⁹ corrumpitur, et prius ²⁰ per propriam formam in specie constituebatur. Hoc ²¹ patebit infra evidentius ubi ²² de unitate formae agemus (a).

Ad quartum ²³ dici potest quod sicut accidentia quae superveniunt ²⁴ rei productae, secundum fratrem ²⁵ Thomam, habent proprias ideas licet non existant per se ²⁶, per hoc quod non producuntur cum ²⁷ subiecto, eodem modo accidentia separata ²⁸ panis, licet miraculose existant sine ²⁹ subiecto, quia tamen producta erant in eius productione, non habent aliam ideam ab idea ipsius ³⁰ quam prius habuerunt ³¹. Si dicas: sicut nunc ³² per se existunt ³³ virtute divina, ita possent ³⁴ per se ³⁵ produci a principio, concedatur; sed certe sicut tunc aliam haberent productionem, ita et ³⁶ aliam ³⁷ suae productionis idealem rationem ³⁸ in Deo cui ³⁹ est honor et gloria. Amen ⁴⁰.

ARTICULUS V.

De ⁴¹ perfectione universi ⁴².

Item ⁴³ quaestione 25, articulo 6, in responsione tertii argumenti dicit ⁴⁴ quod universum suppositis istis rebus non potest esse melius propter decentissimum ordinem istis ⁴⁵ rebus a Deo attributum ⁴⁶, in

1. et add. *P A S V*. — 2. illo *V*. — 3. om. *P A S V*. — 4. primam add. *P S V*. — 5. quaestione *S*. — 6. q. 3. art. 5 add. *S* ². — 7. quartum *S*; dicendum quod add. *O*. — 8. cum *S*. — 9. dicit *O A S V*. — 10. actus *V*. — 11. om. *V*. — 12. est add. *V*. — 13. cum *O*; hoc est *P A*. — 14. autem add. *P S V*. — 15. aut *S*. — 16. qui *P S V*; om. *A*. — 17. vel *O*; propter *V*. — 18. eorumdem *P*; om. *O*. — 19. productionem *O*. — 20. primus *O P V*. — 21. enim add. *V*. — 22. quando *S*. — 23. quintum *S*. — 24. accidunt *O*. — 25. om. *P A S V*. — 26. per se om. *V*. — 27. nisi in *P*. — 28. inseparabilia *P A S V*. — 29. in *S*. — 30. illius *P*; illa *S*; om. *A*. — 31. habuerant *P*; habebant *S*. — 32. sicut nunc] om. *O*. — 33. sicut add. *O*. — 34. possunt *V*. — 35. per se om. *P A*. — 36. om. *O*. — 37. aliquam *S*. alia *P*. — 38. ratio idealis *P*. — 39. enim *A*; om. *P*. — 40. honor — Amen] om. *P*; honor et gloria *V A*; honor in Spiritu Sancto. Amen. *S*. — 41. de hoc quod dicit Thomas de *P A S*. — 42. Articulus — universi] om. *O V*. — 43. in *P*; om. *A V*. — 44. om. *P*. — 45. his *V*. — 46. tribuunt *O*; tributum *P*.

(a) Vide infra, artic. 32.

quo bonum universi consistit, quorum si unum aliquod ¹ melius esset corrumperetur proportio ordinis, sicut si una chorda plus debito tenditur, corrumpitur ² citharae melodia.

[Haec ³ dicit Thomas.] ⁴

Hoc contrariatur veritati ⁵ fidei quae ponit ⁶ quod post iudicium non tantum universum poterit esse melius, sed etiam ⁷ erit melius ⁸ quando corpora celestia ⁹ mutabuntur in melius, facta mutatione ¹⁰ in qualitatibus ipsorum ¹¹ et non in ¹² substantiis ¹³ rerum, sicut dicit Glosa super illud I ¹⁴ Corinth. 7 ¹⁵: praeterit ¹⁶ figura huius mundi (a).

Ad illud ¹⁷ quod dicit proportionem corrumpi et ordinis decentiam ¹⁸ si unum aliquid ¹⁹ melioraretur, dicimus ²⁰ quod proportio et ²¹ decencia ordinis ²² inter partes universi ad invicem ²³ non intelligitur ²⁴ tantum secundum unum tempus determinatum, et partium ²⁵ quae sunt in uno tempore ²⁶ signato, sed secundum cursum totius temporis, et omnium partium ²⁷ ab exordio mundi usque in finem. Unde proportio et decencia ordinis universi non est de rebus ²⁸ permanentibus ²⁹ uno modo et tantum ³⁰ uno tempore sed ³¹ habentibus esse in ³² successione temporis totius. Item exemplum non valet de chorda plus debito tensa, quia quando universum meliorabitur nulla pars ³³ in bonitate extendetur plus debito, quia sicut una meliorabitur, ita proportionabiliter et alia; et ita sicut manebit idem universum et eadem partes melioratae, ita ³⁴ proportio eadem sed ³⁵ meliorata.

[Haec sunt verba eorum.] ³⁶

Responsio ad 5^m articulum contra quaestionem 15. ³⁷

Si ³⁸ verba nostri doctoris ³⁹ in solutione huius ⁴⁰ quaestionis ⁴¹ bono ⁴² oculo inspexissent nunquam sic in responsione ⁴³ huius ⁴⁴ tertii argumenti ⁴⁵ impegissent ⁴⁶, nec aliquid omnino ⁴⁷ contra veritatem fidei invenissent ⁴⁸. Ibi ⁴⁹ enim ⁵⁰ veritatem declarando ⁵¹ sic ait: Bonitas rei est duplex ⁵²; una quidem ⁵³ quae est de essentia ⁵⁴ rei sicut ⁵⁵ ratio-

1. aliquid O; om. P A. — 2. tenderetur corrumperetur P A S V. — 3. hoc A. — 4. om. O V; dein om. V usque ad haec sunt verba. — 5. Hoc — veritati] hoc est contra veritatem P A S. — 6. tenet P A S. — 7. et S; om. A. — 8. melioratio eius erit P. — 9. et elementa add. P A S. — 10. immutatione O. — 11. eorum P A. — 12. om. O. — 13. subsistentes O. — 14. om. O P. — 15. 6. O. — 16. praeterit A. — 17. autem add. S. — 18. ordinem decentissimum. S. — 19. aliquod S. — 20. dinis O. — 21. in O. — 22. om. P A S. — 23. ad invicem om. A P. — 24. attenduntur P. — 25. parvum A. — 26. corpore P. — 27. et — partium] om. P A S. — 28. om. P A. — 29. semper add. P A S. — 30. de add. S. — 31. de add. P A S. — 32. est A. — 33. eius add. S. — 34. et add. S². — 35. tamen add. S². — 36. om. O; Haec sunt verba W. V. — 37. Responsio — 15] om. P S.; Responsio per Thomam A. — 38. Patet istis V. — 39. nostri doctoris] Thomae P A S V. — 40. om. A P; articuli 3¹ et add. S. — 41. articuli add. S². — 42. modo et add. S. — 43. solutione S. — 44. om. O. — 45. Thomae add. A. — 46. inspexissent V. — 47. om. P A S. — 48. nec estimo quod fecerint licet sic dicerent add. S. — 49. ubi O; Thomas V P. — 50. om. V. — 51. in responsione eiusdem articuli et quaestionis add. V. — 52. om. O. — 53. om. P. — 54. esse S. — 55. esse add. S.

nale habet rationem ¹ bonitatis ² quae est ³ de essentia hominis ; et quantum ad hoc ⁴ bonum Deus non ⁵ potest aliquam rem facere ⁶ meliorem sicut ⁷ non potest facere quaternarium ⁸ maiorem, quia si esset ⁹ maior iam non esset quaternarius ¹⁰ sed alius ¹¹ numerus. Sic autem se habet additio differentiae substantialis in definitionibus, sicut additio unitatis in numeris ¹² ut dicitur ¹³ in ¹⁴ VIII° ¹⁵ Metaphysicae (a). Alia ¹⁶ est bonitas quae est extra essentiam rei sicut bonum hominis est ¹⁷ virtuosum vel ¹⁸ sapientem esse ¹⁹ Et secundum tale bonum potest Deus facere res a se factas meliores. Simpliciter autem ²⁰ loquendo ²¹, qualibet re a se facta potest facere aliam meliorem ²². Ex his manifestum est quod ipse docuit mundum sive universum posse meliorari quoad ²³ qualitates partium eius quae non sunt de essentia earumdem, sicut ²⁴ fiet post iudicium. Quantum vero ad bonitatem quae est de essentia partium universi, universaliter ²⁵ suppositis istis rebus, non potest universum fieri melius. Ex his patet responsio ad obiecta ²⁶ quae omnia procedunt ex falso ²⁷ intellectu positionis vel forsitan ex malo affectu ²⁸.

ARTICULUS VI.

Quod ²⁹ mundum incepisse non potest demonstrari ³⁰.

Item ³¹, quaestione 46, articulo 2 ³² in responsione principali quaestionis ³³, dicit quod mundum ³⁴ incepisse est de articulis ³⁵ fidei, sive ³⁶ credibile non scibile ³⁷, sicut Trinitatem in divinis esse. Quod ³⁸ probat primo ³⁹ quia fides est de non apparentibus ⁴⁰, Hebr. XI (b) ; sed non apparentia non sciuntur sed creduntur. Mundum autem incepisse per creationem ⁴¹ est articulus fidei ⁴²; dicimus enim : Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem coeli et terrae ⁴³.

Item mundum incepisse habetur per revelationem et prophetiam,

1. om. P. — 2. bonitatem P. — 3. rationale — est] om. V. — 4. illud A. — 5. om. O. — 6. ea add. V. — 7. etiam add. V. — 8. esse add. V. — 9. fieret V. — 10. numerus add. S. — 11. maior — alius] maior esset quaternarius vel alius maior. P; — sed alius] om. V. — 12. et e converso add. S. — 13. sicut dicit Philosophus S. — 14. om. P S. — 15. IV. V. — 16. autem add. S. — 17. ut V. — 18. et S. — 19. om. S. — 20. tamen A. — 21. de add. A. — 22. Simpliciter — meliorem] om. S. — 23. quantum ad S. — 24. et sic P A. — 25. naturaliter S. — 26. argumenta V. — 27. primo V. — 28. vel — affectu] sicut manifeste patet omnibus insipientibus V; sicut manifestum est omni insipienti A S; aspicienti P. — 29. De hoc quod dicit Thomas quod P A S. — 30. non — demonstrari] om. P A S; Articulus — demonstrari] om. O V. — 31. in P; om. V A. — 32. articulo 2] om. A; in r. articulo 2° S. — 33. om. P. et argumento in pe^{de} quaestionis S². — 34. mundus V. — 35. de articulis] articulus P. — 36. de — sive] om. V. — 37. sive — scibile] nec potest demonstrari sed credibile tantum A P. — 38. om. V usque ad Haec sunt verba. — 39. sic add. P A S. — 40. ad add. P A. — 41. per creationem om. P A. — 42. om. A. — 43. caeli et terrae om. O; et in Iesum etc. add. S.

(a) *Metaphysicae*, 1. VIII c. 3. (l. VII, iuxta éd. Didot, II. 561). — (b) Hebr. XI, 1

secundum Gregorium, super Ezechielem ¹, dicente Moyse : In principio creavit Deus cœlum et terram (a). Non ergo scitur per demonstrationem.

Item non potest ² demonstrari ex ³ parte mundi, quia demonstrationis principium est quod quid est ; unumquodque autem secundum rationem suae speciei abstrahit ⁴ ab hic et nunc ; unde demonstrari non potest quod homo aut lapis non semper fuerunt.

Item ⁵ nec novitas mundi demonstrari potest ex parte causae ⁶ agentis quae agit per voluntatem. Voluntas enim ⁷ Dei ratione investigari non potest circa ea quae ⁸ non necesse est Deum absolute ⁹ velle ; talia vero ¹⁰ sunt quae circa creaturas vult ¹¹. Potest autem voluntas Dei homini ¹² manifestari per revelationem cui fides innitur. Et ideo mundum incepisse est credibile ¹³, non scibile. Et hoc, inquit, utile est ut ¹⁴ consideretur ne forte aliquis quod fidei est demonstrare ¹⁵ praesumens ¹⁶, rationes non ¹⁷ necessarias inducat ¹⁸, quae ¹⁹ praebeant materiam irridendi infidelibus existimantibus ²⁰ nos credere quae fidei sunt propter huiusmodi rationes.

[Haec sunt verba Thomae.] ²¹

In positione ²² ista tria falsa continentur et ²³ in positionis ratione : unum est quod ea de quibus est fides creduntur et ²⁴ non sciuntur ; et ²⁵ aliud ²⁶ quod mundum incepisse sola fide tenetur et non ²⁷ potest demonstrari ²⁸ ; tertium ²⁹, quod non est praesumendum demonstrare quae fidei sunt ; et hoc expressius dicit in quaestionibus disputatis, quaestione 54 ³⁰ quae est : utrum demonstrative ³¹ probari possit quod mundus non est aeternus ³² ; in responsione quaestionis inquit ³³ : Cavendum est ³⁴ ne ad ea quae fidei sunt quis demonstrationes adducere praesumat.

Primum quod dicit, quod ea de quibus est fides creduntur et non sciuntur, dicimus quod falsum est, et contra Sacram Scripturam ³⁵, et contra ³⁶ sanctos, et contra doctores ³⁷ ; insuper ³⁸ est occasio ³⁹ haesitandi ⁴⁰ et non firmiter credendi. Quomodo ⁴¹ autem ⁴² hoc sit falsum, ita ⁴³ patet : constat ⁴⁴ quod Deum esse est credibile, dicente Apostolo, Hebr. ⁴⁵ XI ; Credere oportet accedentem ad Deum quia

1. super Ezechielem] *om. A* ; super eod. *O*. — 2. hoc *add. P A S*. — 3. a *P A S*. — 4. abstrahet *O* ; abstrahitur *P A S*. — 5. *om. P A* ; Praeterea *S*. — 6. animae *O*. — 7. autem *O*. — 8. absolute *add. P S*. — 9. *om. P A S*. — 10. autem *O* ; non *add. S* ². — 11. fiunt *P A*. — 12. *om. P A S*. — 13. et *add. P A S*. — 14. si *A*. — 15. demonstrari *O*. — 16. praesumentes *O*. — 17. *om. A*. — 18. adducat et *O*. — 19. qui *A*. — 20. aestimantibus *P S*. — 21. *om. O*. — 22. ratione *A*. — 23. *om. S*. — 24. *om. P A*. — 25. *om. P* ; aut *add. A*. — 26. est *add. P S*. — 27. et non] nec *P*. — 28. demonstrative probari *A S*. — 29. est *add. P A*. — 30. quaestione 4. 54. *O* ; de potentia art. 17 et in questionibus de quolibet 3. q. 14. a. 2 : *S* ². — 31. determinative *O*. — 32. ubi *add. P*. — 33. ait *P*. — 34. esse *P*. — 35. sacram scripturam] sacram doctrinam *S*. — 36. sacram — [contra] *om. O*. — 37. et — doctores] *om. S*. — 38. et *P A S*. — 39. errandi *add. P*. — 40. et errandi *add. S* ². — 41. et quomodo *A* ; et quod. *P*. — 42. *om. P A S*. — 43. *om. P A S*. — 44. enim *add. P A*. — 45. *om. A*.

(a) GREGORIUS, *Super Ezechielem homil. I.* (P. L. 76, 786).

est (a) ; et constat quod Deum esse ¹ est demonstrabile per rationes ; nam philosophi demonstraverunt Deum esse scilicet ² primam causam ³. Similiter Deum esse unum ⁴ est demonstrabile et credibile, et similiter Deum esse aeternum.

Hoc etiam ⁵ videtur esse contra Sacram Scripturam ⁶ : Isa. VII ⁷, secundum aliam translationem ⁸ : Nisi credideritis non intelligetis ⁹ (b). Et I ¹⁰ Petri ¹¹ 3 : Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quae in vobis est fide et spe ¹² (c).

Hoc etiam est contra Augustinum et Ricardum ¹³ de Sancto Victore. Ait enim ¹⁴ Augustinus sic in libro De Vera Religione : Illa omnia quae primo credimus nihil nisi ¹⁵ auctoritatem secuti ¹⁶, partim sic intelliguntur ut videantur esse certissima, partim ut videantur fieri ¹⁷ atque ¹⁸ fieri ¹⁹ oportuisse (d). Et Ricardus, I ²⁰ de Trinitate, capitulo 4 : ²¹ Erit ²² itaque ²³ intentionis nostrae ²⁴ in hoc opere ad ea quae credimus ²⁵, in ²⁶ quantum Dominus dederit ²⁷, non modo ²⁸ probabiles verum etiam necessarias rationes adducere ; credo namque ²⁹ sine dubio ad quorumlibet explanationem ³⁰, non modo probabilia verum ³¹ etiam ³² necessaria argumenta non deesse (e).

Secundum etiam quod dicit ³³ quod novitas sive inceptio mundi demonstrative ³⁴ probari non potest, dicimus quod falsum est ; quia quamvis inceptio vel ³⁵ novitas mundi non possit demonstrari demonstratione potissima dicta ³⁶ propter quid, potest tamen demonstrari ³⁷ deducendo ad impossibile, de infinitate animarum si mundus fuerit aeternus ³⁸, et ³⁹ quod infinita sint ⁴⁰ pertransita. Ambas istas rationes, scilicet ⁴¹ de transitu infinitorum et infinitate animarum, ipse ponit in ⁴² obiciendo pro ⁴³ novitate mundi, et conatur eas dissolvere ; et ⁴⁴ veritatem infinitam ⁴⁵ quae Deus est, invoco, teste ⁴⁶ conscientia mea, quod nec vere nec apparenter, nec philosophice nec theologice eas dissolverit ⁴⁷. Verbi gratia, ad illam de infinitate anima-

1. om. S. — 2. Deum — scilicet] om. P A S. — 3. esse et add. P A S. — 4. Similiter — unum] unde O. — 5. et similiter hoc S. — 6. dicitur enim add. P. — 7. 3. O. — 8. scilicet secundum translationem 70 interpretum add. S². — 9. Nisi — intelligetis] non credit non intelligit O. — 10. et I om. O. — 11. et — Petri] om. A. — 12. rationem — spe] rationem re. x. quod immo est falsum O. — 13. Hugonem P A. — 14. om. A. — 15. nihil nisi om. S. — 16. postmodum add. S². — 17. partim — fieri] partim sic ut videamus potuisse fieri S². — 18. aut S ; ad quod A. — 19. om. A. — 20. om. S ; libro A ; libro I P. — 21. ait add. A S. — 22. erat A ; om. O. — 23. et ita O. — 24. modus add. O S ; opus add. A. — 25. credidimus A. — 26. om. O. — 27. crederit O. — 28. tantum P A S. — 29. enim S. — 30. quae necessaria est add. O ; quae ad fidem sunt necessaria et quibus necesse est add. S². — 31. sed O. — 32. et A. — 33. Thomas est add. S ; scilicet add. P. — 34. demonstratione O P. — 35. et P A S. — 36. dicente O A ; diffi^{no} P. — 37. vel probari add. P A S. — 38. si — aeternus] om. A ; et de transitu infinitorum P. postea delet. — 39. om. P. — 40. sunt P ; fuerunt S. — 41. om. P A S. — 42. om. P A S. — 43. de P A. — 44. om. O. — 45. sed in vero testimonio veritatis add. S². — 46. et add. S. — 47. dissolvit P A S.

(a) Hebr. XI. 6. — (b) Is. VII. 9. — (c) I Petr. III. 15. — (d) AUGUSTINUS, De vera religione (P. L. 34, 129). — (e). RICARDUS A SANCTO VICTORE, De Trinitate, l. I, c. 4. (P. L. 196, 892).

rum respondet multipliciter ¹ secundum ponentes ² aeternitatem mundi, quod scilicet ³ quidam ⁴ non reputant impossibile esse infinitas animas ⁵ actu ; alii dicunt quod anima corremptur corrupto corpore ; quidam ⁶ quod ex ⁷ omnibus animabus ⁸ remanet una tantum ; alii posuerunt circulum animarum, ut scilicet animae post determinata circula ⁹ temporum multoties separarentur et multoties redirent ad corpora. Post istas falsitates absurdissimas ipse ¹⁰ ponit suam dicens quod posset ¹¹ aliquis dicere quod mundus fuit aeternus, vel aliqua creatura ¹², ut angelus, non autem ¹³ homo. Et sic conatur defendere opinionem ¹⁴ ponentium aeternitatem mundi et eam negare ¹⁵. Dicit enim Philosophus cuius ¹⁶ opinionem ipse defendit ¹⁷, libro de vegetabilibus, quod mundus corporalis ¹⁸ est perpetuus nec cessavit unquam ¹⁹ generare animalia et plantas et omnes species suas. Unde patet quod omnibus modis mentita est iniquitas sibi.

Tertium ²⁰ quod dicit quod ²¹ cavendum est valde adducere demonstrationes ²² ad ea quae sunt fidei, dico ²³ quod hoc est falsum et contra ²⁴ Sacram Scripturam, quia scriptum est I ²⁵ Petri ²⁶ 3 : Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quae in vobis est ²⁷ fide et spe ²⁸ (a). Est etiam contra sanctos, quia ²⁹ Augustinus, libro ³⁰ de Trinitate et aliis libris suis, et ³¹ Ricardus, libro ³² de Trinitate ³³, nituntur ³⁴ probare, ³⁵ non tantum credere, quod fides ³⁶ de Trinitate et aliis credendis tenet ³⁷. Et ipsemet ³⁸ fecit ³⁹ librum Contra Gentiles, utens rationibus pro fide contra ipsos. Si autem fides probari non posset nec deberet ⁴⁰, inutiliter laborasset ⁴¹. Unde sicut fecit ⁴² illud ⁴³ in favorem fidei, sic istud ⁴⁴ est in praeiudicium fidei ⁴⁵ et sanctorum ⁴⁶, et etiam contra rationem ; nam si ratio reddenda est de fide, sicut ⁴⁷ dicit beatus Petrus, et ⁴⁸ ratio demonstrativa reddi potest, ut ostensum est ⁴⁹ per Augustinum et Ricardum ⁵⁰, magis expedit reddere rationes ⁵¹ demonstrativas quam topicas vel ⁵² sophisticas.

1. argumento 8 predicti arg. pre. q. add. S ¹. — 2. respondet — ponentes] respondent ponentes A. — 3. om. P A S. — 4. quidem O. — 5. in add. O. — 6. quidem O ; alii dicunt P ; quidam dicunt A S. — 7. de S. — 8. om. P A S. — 9. determinatas circulationes P A S. — 10. om. S. — 11. possit A. — 12. vel — creatura] et alia A ; in aliqua sui parte quia aliqua creatura fuit eterna S ¹. — 13. non autem] sed non P A ; non S. — 14. opiniones S. — 15. et — negare] et eam negat O ; quod negat P ; quam tamen negat S. — 16. tamen add. S. — 17. in add. P A S. — 18. totalis P S ; totus A. — 19. nunquam O. — 20. tertio A. — 21. om. P A S. — 22. rationes necessarias P A ; rationes demonstrativas S. — 23. dicimus P A S. — 24. fidem et add. P S. — 25. om. O A. — 26. om. A. — 27. nobis sunt O. — 28. omni — spe] etc. P A S. — 29. unde P A. — 30. in S ; om. A. — 31. similiter add. S. — 32. in libro suo S. — 33. et aliis — Trinitate] om. A. — 34. nititur A S. — 35. et aliis — probare] om. P. — 36. est add. S. — 37. et — tenet] et in multis aliis libris suis A P ; et aliis S. — 38. Thomas add. S. — 39. facit O. — 40. nec deberet] om. A ; non debuit S. — 41. laborasse S. — 42. facit S. — 43. illum A. — 44. illud O. — 45. et fidei P ; dei S. — 46. istorum A. — 47. ut P A. — 48. ratio — et] om. S. — 49. de fide ut dicit beatus Petrus et ratio demonstrativa reddi potest ut ostensum est add. S. — 50. sicut A. — 51. necessarias vel add. P A. — 52. et A S.

(a) I. Petr. III, 15.

Ad primum ergo ¹ dicendum quod licet fides sit de non apparentibus, quae non habent causam evidentem nobis propter quid, habent tamen signa et effectus quibus demonstrantur ². Non solum enim scire facit demonstratio propter quid sed etiam ³ demonstratio quia. Praeterea cum dicimus ⁴: fides est de non apparentibus non intelligitur quod ⁵ omni tempore fuerint ⁶ non apparentia sed quamdiu de illis est fides, nisi ⁷ interpretative quia videlicet homo ⁸ paratus esset ⁹ credere eadem etiam si non sciret ¹⁰ ea per rationem, et ob ¹¹ hoc non evacuatur meritum fidei.

Ad secundum dicendum quod licet creatio mundi innotuerit ¹² primo ¹³ per revelationem, potest tamen et potuit ab ¹⁴ ingeniosis probari et sciri ¹⁵ per demonstrationem ¹⁶ quia ¹⁷, scilicet deducendo ad impossibile. Nihil enim prohibet quin Deus possit ¹⁸ revelare innumerabiles veritates quae ¹⁹ tamen sunt demonstrabiles. Sed fides ²⁰ non innititur huiusmodi demonstrationibus sed primae ²¹ veritati ²² revelanti; sed ²³ tamen gaudet de demonstratione ²⁴ quando potest haberi.

Tertia etiam ²⁵ ratio ²⁶ non valet quia non ²⁷ omnis demonstratio ²⁸ est propter quid, sive per causam; sed aliquae sunt per signa et effectus et deducentes ²⁹ ad impossibile. Praeterea non obstat quod non est nisi unus mundus; sicut ³⁰ non obstat quod non est nisi una ³¹ luna vel ³² unicus sol quin possit demonstrari eclipsis de utroque demonstratione universali, et conveniret multis si essent; ita ³³ de isto mundo est ³⁴ propter hoc quod definitio subiecti non est medium in demonstratione, sed definitio ³⁵ passionis, id est maioris extremitatis.

Ad quartum dicendum quod licet voluntas Dei investigari non possit per priora, potest tamen in ³⁶ quantum se nobis manifestat ³⁷ per posteriora. Unde dico quod voluntas Dei de mundo creando ³⁸ ante mundi creationem sciri non potuit nisi per revelationem si fuisset cui potuisset fieri revelatio; sed post mundi creationem, ex ipso mundo creato sciri potest ³⁹ Dei voluntas; invisibilia enim Dei ⁴⁰ per ea quae facta sunt, etc. ⁴¹

[Haec sunt verba eorum.] ⁴²

Responsio ad 6 articulum, cavillantem contra questionem 46 ⁴³.

1. *om. S.* — 2. *demonstrentur S.* — 3. *om. O.* — 4. *dicatur A P.* — 5. *in add. S.* — 6. *fuerunt A.* — 7. *vere vel S.* — 8. *vel aliquis add. S.* — 9. *esse A.* — 10. *nesciret A; nesciret vel non sciret P S.* — 11. *ad A.* — 12. *innotuit P A S.* — 13. *om. S.* — 14. *om. O.* — 15. *scribi A.* — 16. *per demonstrationem] demonstrative A P.* — 17. *om. P.* — 18. *posset S.* — 19. *om. O.* — 20. *Sed fides] fides enim O.* — 21. *primo O; om. A.* — 22. *veritatem P.* — 23. *om. P A S.* — 24. *demonstrationi O.* — 25. *autem S.* — 26. *tertia — ratio] Responsio etiam secunda A.* — 27. *om. P.* — 28. *non add. P.* — 29. *deducendo S.* — 30. *enim add. O.* — 31. *unica S.* — 32. *et P A S.* — 33. *est add. S.* — 34. *et O; item P A S.* — 35. *om. P A S.* — 36. *om. O A.* — 37. *manifestant O.* — 38. *creato A.* — 39. *potuit P A.* — 40. *om. S.* — 41. *Rom. 1. add. S².* — 42. *om. O; haec sunt verba W. V.* — 43. *Responsio — 46] Improbatio secundum Thomam P; Responsio ad hoc secundum Thomam A; om. V S.*

Tria ¹ quae in illa ² positione et in eius reponsione ³ continentur nec ⁴ falsa nec absurdissima ⁵ sunt, ⁶ sed sunt ⁷ verissima si intelligantur ⁸. Donet nobis Deus intellectum in omnibus ut ⁹ veritatem ¹⁰ cognitam ¹¹ diligamus.

Primum enim ¹² quod dicit frater ¹³ Thomas quod ea de quibus est fides creduntur et non sciuntur, loquendo de articulis fidei quorum unus est mundum ex tempore incepisse, constat secundum Sacram Scripturam et omnes catholicos doctores ¹⁴ verissimum ¹⁵ esse. Huiusmodi ¹⁶ enim, secundum Apostolum ¹⁷, videmus ¹⁸ per speculum, in ¹⁹ enigmate (*a*) ; per fidem enim ambulamus, non per speciem (*b*). Quaedam sunt tamen demonstrabilia ²⁰ per rationem demonstrativam, quae simpliciores ²¹ sola fide tenent ²², cuiusmodi ²³ sunt Deum esse incorporeum, aeternum et ²⁴ immutabilem, et etiam Deum esse, pro quibus dicit Apostolus, Hebr. XI : accedentem ad Deum ²⁵ oportet credere quia est (*c*) ; quae non sunt articuli ²⁶ fidei. Et ideo talia docet magister noster ²⁷, libro Contra Gentiles ²⁸, de Deo esse probanda ²⁹, et talia sunt ³⁰ quae philosophi de causa prima, sive de Deo ³¹ probaverunt. Et per hoc ³² patet responsio ad primum.

Ad secundum ³³, dicendum quod suppositis articulis fidei omnibus vel aliquibus, tamquam principiis certissimis ³⁴ a superiori scientia, scilicet Dei ³⁵ et ³⁶ beatorum ³⁷, acceptis, poterunt plura demonstrative ³⁸ probari ac ³⁹ intelligi etiam in via, ad quae intellectus humanus ⁴⁰ absque ⁴¹ lumine fidei non deveniret ⁴² ; et ideo iuste ⁴³ dicitur : Nisi credideritis, non intelligetis ⁴⁴, (*d*) illa ⁴⁵ praecipue quae faciunt videre ⁴⁶ quod ex ⁴⁷ illis ⁴⁸ quae fidei sunt nullum sequitur inconveniens aut impossibile ; quae infideles non capiunt ⁴⁹, ea quae fidei sunt impossibilia omnino ⁵⁰ reputantes ⁵¹ ; quibus oportet rationabiliter ⁵² satisfacere, veritatem fidei declarando, et ⁵³ quod ⁵⁴ nullum sequitur ⁵⁵ inconveniens ostendendo. Et sic habet intelligi illud I Petri 3 ⁵⁶ : Semper parati ad satisfactionem omni ⁵⁷ poscenti vos ⁵⁸ rationem, etc. (*e*).

1. Illa tria *P* ; ista tria *A*. — 2. ista *P A S* ; eius *O*. — 3. et — responsione] *om. P A S*. — 4. non *VS*. — 5. absurda *P A S*. — 6. neque irriversa *add. S*. — 7. *om. P A S*. — 8. donec *add. S*. — 9. et *add. S*. — 10. agnitam teneamus *add. S*. — 11. agnitam *A*. — 12. igitur *P*. — 13. *om. P A S V*. — 14. doctoris *O*. — 15. verificatum *P*. — 16. hic *P*. — 17. I Cor. 13 *add. S* *. — 18. sicut *add. A*. — 19. et *O P*. — 20. demonstrativa *S*. — 21. simplices *S* ; simpliciter et *P A*. — 22. tenentur. *A*. — 23. *om. S* ; sicut *P* ; eiusmodi *A*. — 24. *om. P A S*. — 25. ad Deum *om. V S*. — 26. de articulis *S*. — 27. magister noster] Thomas *P A S V*. — 28. libro primo post principium *add. S*. — 29. probandi *O*. — 30. et — sunt] *om. P A S*. — 31. sive de Deo *om. P*. — 32. per hoc *om. V*. — 33. argumentum *add. V*. — 34. tamquam *add. P*. — 35. divina *S*. — 36. ac *V*. — 37. bonorum *A*. — 38. *om. P A S*. — 39. vel *P A S*. — 40. etiam *A* ; *om. P S V*. — 41. sine *P A S V*. — 42. non veniret *P* ; nondum veniret *A S*. — 43. recte *P A S V*. — 44. non intelligetis *om. V*. — 45. ista *P* ; illa quae *S* ; illa principia *V*. — 46. videri *O*. — 47. *om. A*. — 48. his *P A V*. — 49. sed *add. V*. — 50. omnia *S*. — 51. repugnantes *V*. — 52. ratione *V*. — 53. eo *P*. — 54. *om. O S*. — 55. sequi *O S* ; sequatur *A P*. — 56. *om. P*. — 57. *om. O*. — 58. *om. A*.

(*a*) I Cor. XIII, 12. — (*b*) II Cor. V, 7. — (*c*) Hebr. XI, 6. — (*d*) Is. VII, 9. — (*e*) I Petr. III, 15.

Ad tertium dicendum quod illud Augustini facit¹ pro veritate nostri doctoris qui² docet³, libro *Contra Gentiles* I^o capitulo 4, quod quaedam veritates de divinis⁴ ad quas per inquisitionem rationis perveniri potest, non⁵ frustra supernaturali inspiratione traduntur nobis credendae⁶; alioquin paucis hominibus et post longum tempus⁷ et non sine⁸ admixtis⁹ multis¹⁰ erroribus¹¹, huiusmodi veritates innotescerent; et talia¹² sunt quae primo¹³ solam auctoritatem secuti¹⁴ credimus, quae¹⁵ postmodum sic intelliguntur ut certissima videantur. Sed ipsos articulos¹⁶ qui¹⁷ sunt omnino supra rationis investigationem nullo modo contingit sic videre ut ostendantur¹⁸ demonstrative¹⁹. Nec²⁰ est²¹ aliqua scientia quae possit demonstrare²² sua principia, sed ex ipsis²³ alia²⁴. Cum ergo articuli fidei²⁵ sint sicut²⁶ prima principia in theologia non poterunt demonstrari. Immo sicut intellectus per habitum naturalem qui dicitur intellectus²⁷ principiorum, assentit primis principiis aliarum scientiarum, sic istis²⁸ principiis in theologia, scilicet articulis qui excedunt rationem²⁹ naturalem, per habitum supernaturalem, scilicet per³⁰ lumen fidei assentimus.

Ad illud de Ricardo, dicendum³¹ quod verum est quod dicit Ricardus³² ad quorumlibet explanationem argumenta necessaria non deesse (a). Suppositis enim aliquibus articulis, possunt haberi argumenta necessaria ad probandum multa quae ad fidem pertinent³³, etiam aliquos articulos; sicut Apostolus supponendo³⁴ resurrectionem³⁵ Christi probat³⁶ resurrectionem nostram³⁷ futuram³⁸. Simpliciter tamen et³⁹ absolute, nullo⁴⁰ supposito quod ad fidem pertinet, impossibile est aliquem⁴¹ articulum fidei demonstrare. Ex his igitur⁴² patet quod illud⁴³ primum⁴⁴ habet veritatem nec⁴⁵ contra Sacram Scripturam est⁴⁶, nec contra⁴⁷ aliquem sanctorum⁴⁸.

Similiter, secundum⁴⁹ quod⁵⁰ dicunt⁵¹ falsum⁵², scilicet⁵³ quod

1. est S. — 2. pro — qui] pro Thoma P A S V. — 3. enim add. A P; enim Thomas V S. — 4. sunt add. S. — 5. nec S. — 6. credenda O P S. — 7. om. P. — 8. et non sine] non sine O; et cum P; et non A. — 9. commixtis A. — 10. om. P A S V. — 11. extimationibus A; errorum estimationibus S. — 12. alia A. — 13. solum S; om. P. — 14. solam — secuti] sola auctoritate securi A; quod add. O. — 15. quod O. — 16. ipsi articuli O A; in ipsis articulis S; fidei add. P A S. — 17. que S. — 18. ostendatur A. — 19. sua principia in theologia add. S. — 20. etiam nec P A. — 21. in S. — 22. quae — demonstrare] quo demonstrative possit probare. S. — 23. suppositis add. P A S. — 24. demonstrantur P S; derivantur vel demonstrant A. — 25. om. P S V. — 26. om. P V; ipsa add. A. — 27. primorum P A S. — 28. in primis A; in istis V. — 29. habitum V. — 30. om. V. — 31. om. V. — 32. quod add. A. — 33. et add. P. — 34. posito O; supposita S. — 35. resurrectione S. — 36. ratione add. S. — 37. om. O. — 38. om. V. — 39. om. A. — 40. non O. — 41. om. V. — 42. satis P A S V. — 43. istud P A; dictum S. — 44. Thomae add. S. — 45. est add. P V S. — 46. om. P V S. — 47. om. S. — 48. sanctum A S V. — 49. similiter secundum] de secundo V; secundum autem P; illud secundum A; illud 2° S. — 50. isti add. V P. — 51. esse add. P A. — 52. simpliciter secundum quod dicit (ostendit V) Thomas V A. — 53. quod — scilicet] quod dicitur quod illa de quibus est fides creduntur et non sciuntur demonstratione similiter secundum quod dicit Thomas scilicet S.

(a) RICARDUS A SANCTO VICTORE, *De Trinitate* l. I, c. 4 (P. L. 196, 892).

inceptio sive novitas mundi demonstrari ¹ non potest ², ex dictis concludi potest nec esse ³ falsum nec contra doctrinam sanctorum. Omnes enim rationes quae ad hoc ⁴ possunt adduci, nullo supposito quod ad fidem ⁵ aliquo modo pertinet, possunt ⁶ impediri prout docet frater ⁷ Thomas, libro Contra Gentiles II°, capitulo 31 ⁸ et alibi. Quod ⁹ dicunt igitur ¹⁰ quod istud ¹¹ potest demonstrari deducendo ad impossibile, concedi potest et debet ¹², facta nihilominus ¹³ suppositione aliquorum quae fide tenentur; quod tamen impossibile non apparet illis ¹⁴ qui solum naturali rationi innituntur ¹⁵. Iuramentum vero eorumdem ut ¹⁶ argumentum infirmum nimis ¹⁷ praetereamus ¹⁸. Quando dicunt quod ¹⁹ post alias falsitates ²⁰ absurdissimas ipse ponit ²¹ suam et quod ²² conatur defendere opinionem ponentium aeternitatem mundi, et quod exinde patet quod ²³ omnibus modis ²⁴ mentita est iniquitas sibi,endum est nobis ad istas blasphemias exemplo Christi humiliter, quod non est ita, salva pace ²⁵ eorum. Nullum enim horum habet veritatem. In primo ²⁶ enim doctor veritatis ²⁷ nullam dicit falsitatem dicendo quod posset fingi quod ²⁸ mundus esset ²⁹ aeternus quoad ³⁰ aliquas ³¹ sui partes, licet homo non esset ab aeterno ³², sed solum tangit quamdam viam per quam aliqui evaderent ³³ illam rationem de infinitate animarum. Sicut enim doctores graeci posuerunt angelicam naturam per multa saecula conditam ante istum mundum sensibilem in esse productum, prout ³⁴ recitat Hieronymus (a) ut dicitur ³⁵ II° libro Sententiarum ³⁶, sic ³⁷ fingerent aliqui, pro ³⁸ infinitate ³⁹ animarum vitanda ⁴⁰, mundum praefuisse per tempus infinitum ante productionem primi hominis; et si nihil ⁴¹ omnino supponatur quod ad fidem pertinet, quomodo demonstrabunt isti oppositum ⁴²? Nec conatur fidei zelator ⁴³ defendere opinionem ⁴⁴ ponentium aeternitatem mundi; immo destruit eam efficacius quam nunquam isti facerent, et ⁴⁵ efficacissime omnes eorum rationes quas

1. demonstrative probari *P A S V*. — 2. similiter *add. P*. — 3. est *S*. — 4. ad hoc] aliquid hic *A*. — 5. finem *V*. — 6. aliquo — possunt] pertinent possunt aliquo modo *P A S*. — 7. *om. P A S V*. — 8. xxx. *O*; 3 *P A S*. — 9. et quod *S*. — 10. *om. S*. — 11. illud *O*; *om. S*. — 12. quod (quia *V P*) bene contingit deducere ad impossibile *P A S V*. — 13. *om. P A S V*. — 14. illi *V*. — 15. nititur *V*; quando vero dicunt ut *add. P A S V*. — 16. vero — ut] *om. V S*. — 17. *om. S*. — 18. Iuramentum — praetereamus] *om. P A*. — 19. quando — quod] *om. P*; putemus quod *S*; et quod *V*; quod *A*. — 20. veritates *P*. — 21. dicit *P A V*; dicit opinionem *S*. — 22. *om. P S*. — 23. quod — quod] *om. P A*; quod *V*; in *S*. — 24. *om. P S*. — 25. parte *O*. — 26. primis *P A S V*. — 27. doctor veritatis] Thomas *P A S V*. — 28. fingi quod] singularis [*P A*; dici quod *V*. — 29. est *S*; esse *P*. — 30. quantum ad *S*. — 31. alias *A*. — 32. non enim dicit hoc affirmative *add. V*. — 33. possent evadere *P*; aequaliter *add. S*. — 34. sicut *P*. — 35. et habetur *P A S V*. — 36. dist. 21. *add. S*. — 37. ergo *O*. — 38. per *A*; propter *S*. — 39. infinitatem *S*. — 40. vitandum *S*. — 41. nec *O*. — 42. demonstrabunt — oppositum] isti probarent vel alicui demonstrative huius opinionem *V*; isti probarent vel aliqui demonstrative eius (huius *A*) oppositum. *P A*; probarent isti vel aliqui alii demonstrative oppositum *S*. — 43. fidei zelator] Thomas *P A S V*. — 44. determinative *add. S*. — 45. efficacius — et] *om. P A S V*. —

(a) HIERONYMUS. *Super epistolam ad Titum*, c. 1. citat. II *Sententiarum*, dist. 2. c. 5. (*P. L.* 192, 656).

quidam ¹ demonstrativas ² reputabant ³, sophisticas immo ⁴ nullas omnino ⁵ ostendendo, hic et alibi ⁶, libro II° Contra Gentiles, capitulis 34, 35 et 36 ⁷ per totum ⁸. In hoc ergo non est mentita iniquitas sibi ⁹, sed ¹⁰ philosophorum errore reprobato, manifestata est ¹¹ ac declarata veritas ad laudem et honorem Christi ¹².

Tertium quoque quod ¹³ dicit frater ¹⁴ Thomas, quod cavendum est demonstrationes adducere ad ea quae sunt fidei, manifestum est ex dictis esse verissimum. Dicere enim rationes ¹⁵ demonstrativas posse haberi ad ea quae sunt fidei solius ¹⁶, cuiusmodi ¹⁷ sunt omnes articuli eius ¹⁸, omnino ¹⁹ derogat auctoritati ²⁰ eorumdem, ut patet ²¹ ex praedictis ²². Ad illud I ²³ Petri 3, dictum est supra. Et quando dicit ²⁴ : sancti nituntur probare ²⁵, non tantum credere ea quae sunt fidei, dicendum quod sancti non intendunt ad ea quae sunt fidei, maxime quantum ad ²⁶ ipsos ²⁷ articulos, ²⁸ rationes ²⁹ demonstrativas ³⁰ adducere, sed rationibus probabilibus et exemplis ³¹ ipsam fidem declarare. Unde Augustinus, XV ³² de Trinitate (a), dicit ³³ omnia ³⁴ exempla ³⁵ esse defectiva.

Et quod dicunt ³⁶ ulterius contra eum de libro suo ³⁷ Contra Gentiles ³⁸, ibi solvitur, capitulo 9, ubi ³⁹ dicit ⁴⁰ circa duplicem veritatem divinorum intentionem sapientis versari ⁴¹, et circa errores contrarios destruendos : ad quarum unam ⁴² investigatio rationis pertingere potest, alia vero omnem excedit rationis industriam ; dico autem ⁴³ duplicem veritatem divinorum ⁴⁴ non ⁴⁵ ex parte ipsius ⁴⁶ Dei ⁴⁷ qui ⁴⁸ est una simplex veritas, sed ex parte nostrae cognitionis quae ad divina ⁴⁹ cognoscenda diversimode se habet. Ad primae ⁵⁰ ergo ⁵¹ veritatis manifestationem, per rationes demonstrativas quibus convincentur adversarii procedendum est. Sed quia tales rationes ad secundam ⁵² veritatem haberi non possunt, non debet esse ad ⁵³ hoc intentio

1. ipsorum *add.* S. — 2. demonstrationes *P S.* — 3. reputant *P*; reputaba^t *A S.* — 4. in *O.* — 5. *om. P.* — 6. praecipue *add. P A V*; et praecipue *add. S.* — 7. 37 et 38 *add. S.* — 8. quod si forsitan avertissent numquam talem lucernam sub medio ponere ausi fuissent *add. S.* — 9. *om. O V.* — 10. *om. O.* — 11. *om. V.* — 12. De tertio quod dicunt isti esse falsum *add. V S*; tertio quia isti dicunt esse falsum *add. A*; — 13. isti dicunt falsum esse quando *add. P.* — 14. *om. P A S V.* — 15. ratione *A.* — 16. *om. P A.* — 17. *om. A.* — 18. fidei *P.* — 19. *om. P.* — 20. sanctorum et determinationi *add. S*. — 21. ut patet *om. V.* — 22. praehabitis *P A S V.* — 23. autem 1. *P*; *om. O.* — 24. dicunt *A.* — 25. et *add. V.* — 26. quoad *S.* — 27. *om. S V.* — 28. fidei *add. S V.* — 29. ad ea — rationes] *om. P A.* — 30. demonstrationes *P A S.* — 31. ex hiis *O.* — 32. *V^o P.* — 33. ait *P.* — 34. *om. V.* — 35. *om. P.* — 36. dicit *V S.* — 37. ulterius-suo] de Thoma libro 1° *P A V*; de Thoma quod librum *S.* — 38. fecit utens rationibus contra ipsos pro fide *add. S.* — 39. ibi — ubi] ibi solvit cap. 4 ubi *O*; cap. 9. solvitur ubi *V P*; cap. 9 solvit ubi *A*; lib. 1° cap. 9. contra Gentiles hoc enim ibidem solvitur *S.* — 40. *om. S.* — 41. esse *V*; *om. P A*; intentionem — versari] intendere sapientes *S.* — 42. determinationem una *A*; declarationem una *P.* — 43. quod *add. O.* — 44. divinarum *A.* — 45. *om. O.* — 46. eius *P A S V O.* — 47. *om. P A S V.* — 48. quod *V S*; quae *P.* — 49. omnia *A.* — 50. primo *O.* — 51. igitur *P A.* — 52. confirmandam *P A.* — 53. *om. P.*

(a) AUGUSTINUS, *De Trinitate*, l. XV, c. 1, 7 (P. L. 42, 1057 et 1065).

ut adversarius ¹ rationibus ² convincatur ³, sed ut ⁴ rationes ⁵ quas contra veritatem habet ⁶ solvantur. Haec etiam ⁷ erat intentio omnium sanctorum qui de pertinentibus ad fidem tractaverunt. Et cum ⁸ subdunt quod secundum rationem ⁹ melius est rationes demonstrativas quam topicas adducere vel ¹⁰ sophisticas, verum dicunt ¹¹, in his in quibus possunt haberi; quod non est in proposito ¹².

Evacuatis ¹³ igitur hoc modo istorum cavillationibus, restat videre qualiter rationibus doctoris ¹⁴ non respondeant ¹⁵. Ad primam rationem, quando dicunt: fides est de non apparentibus quae ¹⁶ non habent causam evidentem propter quid ¹⁷, habent tamen signa et effectus quibus demonstrantur, manifestum est quod non dicunt verum: nullum ¹⁸ enim est signum vel effectus creatus ¹⁹ quo aliquis articulus fidei possit demonstrari, quia semper articuli fidei sunt de non apparentibus donec fidei ²⁰ in via succedat visio in patria. Et sic manifestum est quod ²¹ secundum quod dicunt ²², scilicet quod non intelligitur ²³ quod ²⁴ fides est de non apparentibus ²⁵ omni tempore, est falsum ²⁶ si ²⁷ loquantur ²⁸ de omni tempore pro statu viae ²⁹ in quo ambulamus per fidem ³⁰. Dicere enim quod homo in statu viae non habet ³¹ fidem de articulis fidei nisi interpretative, ut ipsi dicunt, sed scientiam, est ponere hominem in statu viae existentem, in quo per fidem ambulamus (a) secundum Apostolum ³², extra statum viae; et sic contradictoria simul forent ³³ vera.

Similiter quod ³⁴ ad secundum ³⁵ dicunt, quod Deus aliquas veritates per rationem ³⁶ demonstrabiles potest revelare et revelavit ³⁷, debet concedi. Sed istae ³⁸ veritates, scilicet articuli, sunt supra rationem omnino et non sunt demonstrabiles, sed sola Dei revelatione ³⁹ innouerunt et ⁴⁰ innotescent fidelibus ⁴¹; unde illa responsio innititur falso.

Quod autem dicunt ad tertium quod non omnis demonstratio est propter quid, sed aliquae sunt per effectus et ducentes ad impossibile, verum dicunt, sed nihil ad propositum; quia articuli fidei neutro ⁴² modo possunt demonstrari, ut dictum est ⁴³, nisi ⁴⁴ aliquo vel ⁴⁵ aliquibus quae fidei sunt ⁴⁶ suppositis.

1. adversarii *PA S.* — 2. *om. S.* — 3. convincantur *S.* — 4. *om. S.* — 5. rationibus *O.* — 6. adducit *O*; habent *A.* — 7. Haec etiam] Haec enim *S*; quod *PA.* — 8. quod *P.* — 9. secundum rationem *om. V S.* — 10. et *V.* — 11. dicit *O.* — 12. De responsione istorum ad argumenta Thomae quod non valeant *add. V.* — 13. Evacuatis *A.* — 14. Thomae *PA S V.* — 15. respondent *P*; respondeat *A V.* — 16. et quod *O.* — 17. quod *A.* — 18. tertium *add. A.* — 19. *om. A.* — 20. nostrae *add. PA.* — 21. illud quod nec *add. P.* — 22. esse falsum *add. O A*; est verum *P.* — 23. intelligendum est *S.* — 24. non — quod] *om. P.* — 25. de non apparentibus] non apparentium *P S.* — 26. est falsum *om. PA S.* — 27. sed *S.* — 28. loquatur *V S.* — 29. etiam viae *V*; in via *PA.* — 30. implicat contradictionem *add. P.* — 31. habeat *S.* — 32. esse *add. S.* — 33. esse *P*; fore *A S V* — 34. quo *O*; *om. P.* — 35. quod *add. P.* — 36. rationes *S.* — 37. revelari *O*; ut dictum est *add. PA S V.* — 38. illae *PA S.* — 39. et *add. V.* — 40. innouerunt et *om. S.* — 41. infidelibus *PA.* — 42. nullo *P.* — 43. *om. A S*; aliter quam supra dictum est *add. PA S V.* — 44. sed *V*; scilicet *PA S.* — 45. aliquo vel] aliquos *S.* — 46. quae — sunt] *om. PA S V.*

(a). II COR. V, 7.

Similiter ¹ quod ² dicunt quod licet unicus sit sol et unica sit ³ luna, nihil obstat quin possit eclipsis demonstrari de utroque demonstratione universalis, et conveniret multis si essent; ita ⁴ de isto mundo; manifestum ⁵ est quod ⁶ male aptatur ⁷ ad propositum: demonstrationes enim ⁸ illae innituntur causae qua ⁹ universaliter et ¹⁰ semper ¹¹ posita, de necessitate ¹² ponitur effectus; adducere autem causam cui consimili modo possit ¹³ inniti demonstratio de novitate mundi, nullo penitus supposito ¹⁴, est omnino ¹⁵ impossibile. Ex quo patet quod exempla illa nihil faciunt ad propositum.

Quod ¹⁶ tandem dicunt ad quartam rationem, quod post mundi creationem ex ipso mundo creato ipsa Dei voluntas sciri potuit, verum est quoad ¹⁷ aliqua, non tamen quoad ¹⁸ hoc quod mundum de novo in esse ¹⁹ produxit ²⁰, quia non est per demonstrationem scibile sed sola revelatione ²¹ credibile cum sit articulus fidei ²².

ARTICULUS VII.

Quod ²³ non sequitur si Deus est causa activa mundi quod sit prior mundo duratione ²⁴.

Item ²⁵ eadem quaestione et ²⁶ eodem articulo, in responsione primi argumenti ita dicit: considerandum ²⁷ quod causa efficiens ²⁸ quae agit ²⁹ per motum de necessitate ³⁰ praecedat tempore suum effectum, quia effectus non est nisi in termino actionis, agens autem oportet esse ³¹ principium actionis; sed si ³² actio sit instantanea et ³³ non successiva ³⁴, non est necessarium faciens prius esse facto duratione, sicut patet in ³⁵ illuminatione. Unde non sequitur ex ³⁶ necessitate, si Deus est causa activa mundi quod sit prior mundo duratione quia creatio ³⁷ qua Deus mundum produxit non est mutatio successiva ut ³⁸ supra dictum est.

[Haec ³⁹ dicit Thomas] ⁴⁰.

Hic videtur ⁴¹ nimis ⁴² expresse aliqua dicere ex quibus sequitur

1. simpliciter *V*; hoc *add. P A S V*. — 2. quidem *V*. — 3. *om P A S V*. — 4. est *P A*. — 5. modum *O*; tertium *V*. — 6. mirabiliter *A S V*. — 7. adaptatur *V*; applicatur *P*; aptant *S*. — 8. *om. P A*. — 9. *om. V*; quae *A*. — 10. ac *A S V*. — 11. in per *O*. — 12. de necessitate] aut supposita necessario *S*. — 13. potest *S*. — 14. supponendo *A*. — 15. *om. A*. — 16. et quod *P A S*. — 17. quod ad *V*. — 18. ad *V*. — 19. in esse *om P A*. — 20. producit *S*. — 21. ratione *V A*; est *add. P*. — 22. *om. P A*. — 23. De hoc quod dicit Thomas quod *P A S*. — 24. secundum eos qui ponunt mundum (esse *S*) aeternum *add. P A S*; Articulus — duratione] *om. O V*. — 25. *om. P A*; Quaestione eadem 46 art. 2 quaerit utrum mundum incepisse sit articulus fidei et in responsione primi argumenti videtur dicere quod creatio sit coaeterna Deo. *V. de in om. usque ad* Haec sunt verba. — 26. *om. A S*. — 27. est *add. S*. — 28. effectiva *A*. — 29. quae agit] Deus agens *A*. — 30. de necessitate] necessario *O*. — 31. ante *add. O*; prius cum sit *add. P*. — 32. *om. O*. — 33. *om. P A*. — 34. sic *add. P*. — 35. de *P*. — 36. de *P S*. — 37. creationi *A*. — 38. secundum quod *S*. — 39. Hoc *A*. — 40. *om. O*. — 41. dicere *add. S*. — 42. minus *O S*.

quod creatio mundi potuit esse aeterna ¹. Ex hoc enim quod dicit : si actio est instantanea ², non successiva, non est necessarium ³ faciens esse prius facto secundum durationem ⁴; et postea ⁵ subdit quod creatio qua mundum Deus produxit non est mutatio successiva, sequitur quod Deus non est necessario prior creatione mundi secundum durationem, et hoc est dicere quod possibile fuit mundi creationem ⁶ esse Deo coaeternam; et hoc est simpliciter falsum et valde propinquum errori ponentium mundum esse aeternum. Quod autem hoc non sit possibile sic videtur. Constat ⁷ quod inter omnes ⁸ partes mundi maxime potuit ⁹ vere ¹⁰ dici de angelo et cœlo quod sunt facta ¹¹ ab aeterno. Sed probo quod nec de illis ¹². Arguo sic : factum ¹³ esse in nulla re ¹⁴ est absque fieri vel ¹⁵ praecedente secundum durationem, vel saltem concomitante; quia omne quod factum est vel ¹⁶ est factum successive sive ¹⁷ per motum ¹⁸, et tunc fieri praecedit ¹⁹ factum esse secundum durationem ²⁰; vel subito est factum, sine successione, et tunc fieri et factum esse sunt ²¹ simul. Sic ergo patet dicta ²² propositio scilicet quod de omni re facta verum fuit dicere quod fit ²³, et hoc ²⁴ vel antequam facta esset vel simul cum facta est ²⁵. Ergo de cœlo, priusquam factum fuit ²⁶, verum fuit dicere quod ²⁷ cœlum fit ²⁸. Unde si ²⁹ priusquam factum fuisset ³⁰, fuit verum ipsum fieri ³¹, ergo cœlum non fuit factum ³² ab aeterno. In illis enim in quibus fieri praecedit factum esse, quod fit non ³³ est dum fit sed tunc primo quando ³⁴ factum est. Si autem de cœlo fuerint ³⁵ haec vera ³⁶ simul : cœlum fit et factum ³⁷ est, aut ergo haec duo semper fuerunt et sunt vera simul ³⁸, aut ³⁹ pro aliquo instanti determinato. Si autem ⁴⁰ fuerunt et sunt ⁴¹ semper ⁴² simul vera de cœlo : fit et factum est, sic etiam modo ⁴³ est verum dicere ⁴⁴ : cœlum fit, quod nullus dicit ⁴⁵ cum ⁴⁶ sit inter entia ⁴⁷ permanentissimum. Si autem pro aliquo uno instanti signato ⁴⁸ simul fuerunt vera : cœlum ⁴⁹ fit et factum est, ergo ante illud ⁵⁰ instans non fuit cœlum, quia nihil est antequam fiat vel ⁵¹ factum sit. Ergo non potuit ab aeterno verum esse cœlum esse factum ⁵²; pari ratione nec mundum.

1. potuit — aeterna] ponit aeternam *A.* — 2. sit subitanea et *PA S.* — 3. necessaria *A.* — 4. secundum durationem] duratione *PA S.* — 5. post *PA.* — 6. *om. A.* — 7. enim *add. P*; in *add. A.* — 8. *om. O*; duas *P.* — 9. possit *P.* — 10. vero *S.* — 11. facti *S.* — 12. verum sit et *add. S.* — 13. facta *A.* — 14. in — re] in nullo *P.* — 15. in *O.* — 16. aut *S.* — 17. et *PA.* — 18. sive per motum *om. S.* — 19. proprii *dit O.* — 20. secundum durationem] duratione *O.* — 21. est *P.* — 22. praedicta *P.* — 23. sit *O.* — 24. quod — hoc] *om. PA.* — 25. vel antequam — est] vel ipsam fieri ante factum esse vel simul cum facto esse *P*; vel antequam factum esset vel simul cum factum esse *A.* — 26. priusquam — fuit] postquam factum fuit *O*; priusquam factum est *S*; facto *A P.* — 27. *om. O S.* — 28. sit *A.* — 29. *om. O*; fit unde si] *om. S.* — 30. esset *A P*; est *S* — 31. vel simul cum factum est *add. S.* — 32. *om. PA S.* — 33. nondum *S.* — 34. tunc — quando] tunc est quando primo *P.* — 35. fuerit *O*; sunt *PA S.* — 36. haec vera] hoc *A.* — 37. suum *A.* — 38. aut — simul] *om. O*; de cœlo *add. S.* — 39. nec *O.* — 40. *om. PA S.* — 41. et sunt] haec *S.* — 42. *om. A.* — 43. sic — modo] ergo etiam ut videtur *PA*; igitur etiam videtur *S.* — 44. nunc *add. PA*; nunc quod *add. S.* — 45. diceret *PA S.* — 46. cœlum *add. PA.* — 47. omnia *P.* — 48. *om. P.* — 49. de cœlo *A.* — 50. *om. O.* — 51. et *S.* — 52. et *add. P.*

Praeterea, ipse ¹ ponit mundum esse factum ² ex ³ nihilo, et sic ponendo videtur quod necesse sit mundum incepisse et habere esse post non esse. Quando ⁴ enim dicitur ⁵ : mundus factus est ⁶ ex nihilo, aut hoc dicitur materialiter, aut ⁷ negative id est non ex aliquo, aut originaliter, aut ordinabiliter ⁸ ; non materialiter vel ⁹ originaliter, quia nihil nullius est ¹⁰ materia vel ¹¹ origo ; non negative solum : quia si solum propter hoc dicitur ¹² mundus factus esse ¹³ ex nihilo quia ¹⁴ est factus et non ex aliquo ¹⁵, pari ratione propter eundem sensum deberet ¹⁶ concedi : Deus Pater est ¹⁷ ex ¹⁸ nihilo, quia est et non est ¹⁹ ex aliquo ; hoc autem nullus concedit ; ergo nec illud conceditur ²⁰ solum ²¹ propter ²² sensum praedictum. Restat ergo quod hoc ²³ dicatur ordinabiliter. Aut ergo ordine naturae tantum ; quod si sic ²⁴, nihilitas ²⁵ sive non esse mundi praecedit sui ²⁶ esse solum ordine naturae, per naturam ²⁷, non ergo ²⁸ duratione ; ergo ²⁹ duratione ³⁰ simul fuerunt esse mundi et non esse suum ³¹ ; sed qua ratione aliquando ³² simul fuerunt ³³, eadem ratione et ³⁴ modo et semper ; non enim magis compossibilia sunt uno tempore quam ³⁵ quolibet ; ergo modo simul sunt, immo semper, non esse mundi ³⁶ et eius esse ; ergo sicut modo verum est dicere ³⁷ mundum esse ³⁸, ita modo ³⁹ verum est ⁴⁰ mundum non esse, quod constat esse falsum. Si autem ordine actualis durationis ⁴¹, non esse mundi ⁴² praecedit suum esse, ergo mundum esse non est aeternum ; aeternum ⁴³ enim a nullo praeceditur.

Item, si aliquid redigeretur in nihilum desineret esse, nec posset durationem habere infinitam ex ⁴⁴ parte post ; ergo a simili ⁴⁵, si aliquid producitur ⁴⁶ ex nihilo, ipsum ⁴⁷ incipit esse nec potest habere durationem infinitam ex ⁴⁸ parte ante.

Ulterius ⁴⁹ sciendum quod hoc dicit ad dissolvendum argumentum, scilicet quod actio si sit instantanea ⁵⁰ et non successiva, non necessarium ⁵¹ est faciens esse prius facto duratione, sciendum ⁵² quod in aliquibus habet veritatem et in aliquibus fallit : ubi enim faciens aeternum ⁵³ producit effectum suum de ⁵⁴ nihilo, necesse est faciens esse

1. om. S. — 2. esse factum] om. A ; creatum P. — 3. de P A S. — 4. ex quo P A. — 5. om. P A. — 6. om. A ; mundus — est] mundum esse factum S. — 7. solum add. P A S. — 8. aut ordinabiliter] om. O A ; aut ordinaliter S. — 9. aut P A S. — 10. vilius est quam S. — 11. aut S. — 12. propter hoc dicitur] diceretur P A S. — 13. om. P A S. — 14. om. A. — 15. est — aliquo] non est factus ex aliquo P A. ; est factus et non est factus ex aliquo S. — 16. videretur posse S. — 17. vel dicitur O. — 18. om. A. — 19. om. O A. — 20. concederetur A. — 21. om. S. — 22. modum vel add. S. — 23. quod hoc] ex hoc quod P ; ut hoc A ; ut S. — 24. tantum — sic] aut actualis durationis si autem ordine nature sic S ; tantum et sic P A. — 25. non entitas P A ; non est eternitas S. — 26. suum P A S. — 27. per naturam om. P A S ; et add. S. — 28. om. P A S. — 29. in add. P. — 30. ergo duratione om. A. — 31. eius P A. — 32. ante P A. — 33. fuerunt — simul] om. O. — 34. om. P A S. — 35. semper et add. P A S. — 36. mundum P. — 37. om. O. — 38. quod constat add. S. — 39. om. P A S. — 40. dicere add. P A S. — 41. curame A. — 42. mundum A. — 43. om. O. — 44. a P A S. — 45. consimili S. — 46. producatur P. — 47. non P ; om. S. — 48. a P S ; parte post — a] om. A. — 49. est add. P. — 50. instancia S. — 51. necessaria A. — 52. est add. A S. — 53. om. O. — 54. ex A.

prius facto duratione ; faciens enim aeternum ¹ nunquam non fuit ; factum autem de nihilo ² aliquando non fuit, quando ³ scilicet fuit nihil. Quod autem nunquam non fuit necessario prius fuit ⁴ duratione quam ⁵ illud quod aliquando non fuit ; et ideo exemplum de pedis vestigio ⁶ existente in pulvere aeternaliter, sophisticum est quantum ad productionem creaturae de nihilo ; quia ⁷ vestigium productum ⁸ in pulvere ⁹, non producitur immediate de nihilo ¹⁰ ; eadem ratione exemplum de igne et splendore sophisticum est quantum ad creationem, quia splendor ex igne generatus non producitur immediate ex nihilo ; sed quantum ad generationem filii a ¹¹ patre quae ¹² non est ex nihilo, est exemplum conveniens valde et sic ¹³ inducit beatus ¹⁴ Augustinus ¹⁵.

[Haec sunt verba eorum.] ¹⁶

Responsio ad 7^m articulum ¹⁷.

Ut autem ¹⁸ illud ¹⁹ quod isti nituntur ²⁰ improbare ²¹ melius intelligamus, illam responsionem ad primum argumentum ²¹ articuli quaestionis 46 ex integro videamus, ubi dicit Thomas ²² : Beatus Augustinus ²³, de Civitate Dei, dicit quod ²⁴ philosophorum ponentium aeternitatem mundi duplex fuit opinio. Quidam enim posuerunt ²⁵ quod substantia mundi non sit a Deo, quorum intolerabilis error ex necessitate refellitur. Quidam autem ²⁶ sic posuerunt mundum aeternum ²⁷ quod tamen a ²⁸ Deo factum ²⁹ dicerent ; non tamen initium ³⁰ temporis mundum voluerunt ³¹ habere sed suae creationis initium ; et ita voluerunt ut ³² quodam modo vix intelligibili ³³ mundus semper sit factus. Illud autem quo modo ³⁴ intelligant innuerunt, ut idem ³⁵ Augustinus ³⁶ dicit ³⁷, X ³⁸ de Civitate Dei : Sicut ³⁹ enim, inquit, si pes ab aeterno semper ⁴⁰ fuisset in pulvere, semper vestigium a calcante factum nemo dubitaret : sic et mundus semper fuit, semper existente ⁴¹ qui fecit (a). Et ad hoc intelligendum, considerandum ⁴² quod causa efficiens ⁴³ quae agit per motum de necessitate praecedat tempore ⁴⁴ suum effectum, quia effectus non est nisi in termino motus sive ⁴⁵ actionis, agens autem oportet esse principium ⁴⁶ actionis. Sed si actio esset instantanea et ⁴⁷ non successiva, non est ⁴⁸ necessarium faciens esse prius facto

1. om. A. — 2. aliquando fuit add. S^a. — 3. quia P A. — 4. prius fuit] praecedit P A S. — 5. om. P A S. — 6. pedis vestigio] pede O. — 7. om. A. — 8. ductum O. — 9. et de pulvere add. P A S. — 10. et add. P A S. — 11. ex P A S. — 12. qui O S. — 13. istud S. — 14. om. S. — 15. valde — Augustinus] om. P A. — 16. om. O. Haec sunt verba w. V. — 17. Responsio — articulum] om. P A S ; calumpn. 4. argumenti eiusdem q. 1. add. O. — 18. om. P A S. — 19. istud A. — 20. per praedicta add. P A S ; super praedicta V. — 21. ut add. V. — 22. ubi — Thomas] unde enim O. — 23. XI. add. V. S^a. — 24. om. O. — 25. ponunt V. — 26. vero V. — 27. om. O A. — 28. om. S. — 29. esse add. S. — 30. in locum V. — 31. volunt S. — 32. volunt quod S. — 33. intelligibile V ; intelligi possit P ; quod add. V. — 34. quodammodo V. — 35. om. A. — 36. om. P A S V. — 37. in add. A S V. — 38. 4° O. — 39. sic S. — 40. om. A S. — 41. illo add. P A S V. — 42. est add. P. — 43. effectiois V. — 44. om. O. — 45. motus sive] om. P A S V. — 46. actionis — principium] om. A. — 47. om. P A V. — 48. esset P.

(a) AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, X, c. 31 (P. L. 41, 311).

duratione, sicut patet in illuminatione. Unde dicunt¹ quod non sequitur ex necessitate si Deus est² causa activa mundi quod³ sit prior mundo⁴ duratione, quia creatio qua mundum produxit⁵ non est mutatio successiva sed instantanea ut dictum est⁶. Haec⁷ sunt verba fratris⁸ Thomae ex integro in quibus patet quod nihil addi super beatum⁹ Augustinum, X de Civitate Dei, nisi quod in fine¹⁰ explanat modum illum vix intelligibilem per quem ponebant illi¹¹ philosophi mundi aeternitatem. Pro quo¹² nec Augustinus nec¹³ ipse, qui eius dictum declarat, est arguendus. Sed¹⁴ tamen sciendum quod sicut¹⁵ non potest demonstrative probari mundum¹⁶ ex tempore¹⁷ incepisse¹⁸, ita nec demonstrative¹⁹ probari potest²⁰ mundum non²¹ potuisse esse ab aeterno. Et ideo ad rationes istas quas isti²² putant demonstrativas, cum tamen vix²³ sint probabiles, respondendum est²⁴.

Ad primum²⁵, cum dicunt²⁶: omne quod factum est fit,²⁷ falsum est si sumatur fieri pro mutari proprie. Manifestum est enim quod mundus est²⁸ factus et creatus, secundum fidem²⁹; et tamen³⁰ non³¹ dicitur in sui creatione fieri³², sumpto fieri pro mutari proprie; creatio enim non est mutatio, sed³³ per modum cuiusdam mutationis intelligitur³⁴, sicut docet frater³⁵ Thomas supra³⁶, quaestione 45, articulo 2³⁷, in responsione 2¹³⁸ argumenti, et alibi multoties. Si autem sumatur fieri³⁹ pro eo⁴⁰ quod est accipere esse a faciente, sic verum est quod⁴¹ omne quod factum est⁴² fit. Sed hoc potest significari dupliciter: uno modo ut⁴³ intelligatur⁴⁴ ista acceptio esse cum quadam sui novitate, et sic dicitur mundus fieri sive creari secundum fidem; alio modo ut⁴⁵ intelligatur⁴⁶ ista⁴⁷ acceptio esse simpliciter sine aliqua novitate, et sic posuerunt⁴⁸ isti philosophi mundum ab aeterno a Deo fieri, hoc est accipere⁴⁹ esse, sine novitate seu⁵⁰ inchoatione⁵¹; et ita voluerunt ut⁵² quodam modo vix intelligibili, mundus semper sit factus, ut dicit Augustinus, ut scilicet intelligatur in aeternitate, seu⁵³ infinito tempore accipere esse⁵⁴ a Deo. Et hoc non repugnat permanentiae mundi sive⁵⁵ partium eius. Et sic patet quod ratio ista⁵⁶ non procedit.

1. dicit A. — 2. om. O. — 3. ergo O. — 4. om. A; facto add. O. — 5. producit V. — 6. sed — est] sed momentanea ut dictum est supra P; sed ut dictum est sed momentanea sive subita A; ut dictum est supra V S. — 7. ergo add. V. — 8. om. V P; eius scilicet A; eius sancti S. — 9. super beatum] sententiae beati V; sententiae P; super sententiam A; supra S. — 10. in fine] ultimo P. — 11. ipsi V. — 12. per quod S. — 13. etiam S; etiam add. P A. — 14. Hoc P A S. — 15. illud add. P V. — 16. mundi O. — 17. ex tempore] om. S; scilicet tempore V. — 18. et add. V. — 19. dein ratione O. — 20. om. O. — 21. om. O. — 22. om. O; ponunt et add. P. — 23. om. P. — 24. respondendum est om. P. — 25. primam P. — 26. dicit V S. — 27. aliquando add. P A S¹. — 28. om. A S. — 29. quod fides ponit V; quod fieri potest P A; quod fides supponit S. — 30. et tamen] non tamen V; om. P A S. — 31. om. V. — 32. si S. — 33. licet P A V. — 34. intelligatur P A S V. — 35. om. P A S V. — 36. om. A. — 37. articulo 3. O; om. A. — 38. 1¹. O. — 39. om. S. — 40. hoc S. — 41. dicit add. S. — 42. et add. A. — 43. quod O P A S; quia V. — 44. intelligitur V. — 45. om. S. — 46. intelligitur S. — 47. ipsa O. — 48. om. O; ponunt V. — 49. a Deo add. P A. — 50. et seu S; sive P A. — 51. inchoationem V. — 52. quod S. — 53. sive S. — 54. et add. A. — 55. seu P A S V; sed P. — 56. om. V.

Ad secundum ¹ dicendum quod isti philosophi non dicunt ² mundum ex nihilo ordinabiliter ³, id est post nihil; sed solum quia ⁴ Deus ab aeterno fecit mundum ⁵ ita quod non ex aliquo, quia ex nullo tamquam materia ⁶. Nec valet instantia de Deo Patre qui ⁷, sicut non est ⁸ ex aliquo, ita nec est factus; unde nullo modo potest dici factus ex nihilo.

Ad tertium dicerent ⁹ isti philosophi quod si aliquod ens intelligatur ¹⁰ redigi in nihilum, necesse est quod eius duratio terminetur cum suo esse; ¹¹ si aliquid ex nihilo, id est ¹² non ex aliquo secundum praedictum modum, intelligatur produci ¹³, non oportet quod ¹⁴ eius duratio a parte ante habeat initium, cum ¹⁵ possit intelligi quod illud esse a Deo accipiat ab aeterno.

Ad quartum dicendum quod ¹⁶ cum ¹⁷ dicunt ¹⁸ ad resistendum rationi istorum ¹⁹, quod est factum ex ²⁰ nihilo aliquando non fuit, ipsi, secundum modum suum ponendi, hoc negant. Unde quod ibi dicitur, nihil valet ²¹ ad propositum. Ex his patet quod istae ²² rationes quibus innituntur nec probant quidem, nec ²³ concludunt ut dictum est.

ARTICULUS VIII.

Quod ²⁴ in rebus incorruptibilibus non est nisi unum individuum unius speciei ²⁵.

Item ²⁶ quaestione 47, articulo 2, versus finem solutionis dicit quod in rebus ²⁷ incorruptibilibus non est nisi unum individuum unius speciei quia species sufficienter conservatur ²⁸ in uno ²⁹. Et simile ³⁰ infra, 75 ³¹ quaestione, articulo ultimo in ³² responsione principali.

[Haec de Thoma] ³³.

Hoc ³⁴ reputamus erroneum ³⁵ quia cum ³⁶ anima intellectiva sit incorruptibilis ³⁷, tunc non essent plures animae intellectivae numero differentes sed tantum una, qui ³⁸ fuit error Averrois super III de Anima, qui error est multipliciter ³⁹ contra fidem.

Item hoc est contra Philosophum, II ⁴⁰ Caeli et mundi ⁴¹, qui dicit

1. argumentum *add. A.* — 2. dixerunt *V A S.* — 3. ordinaliter *A S*; fuisse *add. S.* — 4. quod *P A S.* — 5. et *add. V.* — 6. nullo — materia] nulla materia *V A S.* — 7. quod *V*; quia *P S.* — 8. *om. A.* — 9. dicendum dixerunt *V.* — 10. aliquid intelligeretur *S*; intelligitur aliquod ens *V.* — 11. sed *add. O.* — 12. scilicet *P.* — 13. in esse *add. P A S V.* — 14. ut *V.* — 15. quod *V.* — 16. dicendum quod] dicendo *S*; *om. P A V.* — 17. *om. P.* — 18. dicit quod *P*; dicit *V.* — 19. eorum *V.* — 20. de *V.* — 21. habet *O.* — 22. illae *P A S V.* — 23. nec — nec] irrefragabiliter non *P A S*; nec probabiliter quidem *V.* — 24. De hoc quod dicit Thomas quod. *P A S.* — 25. Articulus — speciei] *om. O V.* — 26. *om. P A V.* — 27. *om. A S.* — 28. salvatur *V.* — 29. individuo *add. P A.* — 30. similiter *P S*; ponit *add. V.* — 31. 53. *O*; 57. *A S*; *om. P.* — 32. *om. V.* — 33. Hoc dicit Thomas *A*; *om. O V*; *dein om. V usque ad* Haec sunt verba. — 34. *om. A.* — 35. errorem *A.* — 36. omnis *add. S.* — 37. incorporalis *A.* — 38. quod *P*; quae *A.* — 39. manifeste *P A S.* — 40. I. *O.* — 41. et mundi *om. S.*

ibidem¹ quod corpora rotunda sunt² multa propter generationem (a) ; et est³ contra Commentatorem super illud⁴ Coeli et Mundi : *volumus dicere de figuris*⁵ *stellarum*, etc. ; omnia, inquit, corpora coelestia sunt eiusdem naturae⁶ specie, et corpora coelestia sunt multa individua in specie⁷.

Item ratio sua⁸ non valet, quia⁹ in rebus corruptibilibus¹⁰ in una et eadem¹¹ specie non debent¹² esse plura individua quam duo quia in duobus salvatur sufficienter species ; ad sensum autem¹³ videtur contrarium in innumerabilibus¹⁴ speciebus animalium. Unde dicimus quod corruptibilitas individuorum non est sola causa multiplicationis individuorum sub¹⁵ specie sicut patet per Philosophi auctoritatem praeallegatam¹⁶, scilicet quod corpora coelestia facta sunt propter generationem vel propagationem¹⁷.

Haec sunt verba eorum¹⁸.

Respondetur ad ista secundum Thomam¹⁹.

Ad videndum qualiter in incorruptibilibus²⁰ per²¹ naturam est tantum²² unum individuum speciei, sciendum est²³ quod huiusmodi incorruptibilia²⁴ aut sunt formae simplices per se subsistentes, cuiusmodi²⁵ sunt spiritus separati ; et sic necesse²⁶ est quod differant²⁷ specie cum sola differentia formalis possit in talibus inveniri, quae necessario variat²⁸ speciem ; aut²⁹ sunt corpora³⁰ composita ex materia et forma ; et licet³¹ ratione quantitatis dimensionis a qua sumitur ratio distinctionis secundum numerum, possunt intelligi plura huiusmodi corpora solo³² numero differentia, ut³³ plures soles³⁴, non tamen sunt plura talia in natura producta, quia facta sunt in perfectione tanta quod materia est totaliter occupata a³⁵ forma in uno individuo, quod³⁶ absque huiusmodi³⁷ formae multiplicatione³⁸ sufficit ad perfectionem³⁹ universi, sicut⁴⁰ unus sol⁴¹, una luna et ita⁴² de aliis quae videmus⁴³.

Ad rationes igitur⁴⁴ eorum sic⁴⁵ dicendum⁴⁶ : ad primum⁴⁷, quod anima intellectiva est principium formale speciei, scilicet hominis ; et ideo cum forma habeat numerari per materiam hinc est quod ad

1. om. P A S. — 2. rotunda sunt] coelestia rotunda facta sunt S. — 3. om. S. — 4. om. P. — 5. de figuris] singulis A. — 6. in add. P S. — 7. in specie om. O. — 8. om. O. — 9. secundum ipsum add. S². — 10. corporalibus O ; incorruptibilibus A. — 11. eademque P. — 12. debent O S ; oportet P. — 13. om. O. — 14. quasi add. S. — 15. una add. S. — 16. prius allegatam S. — 17. vel propagationem om. P A S. — 18. W. V. — 19. Responsio — Thomam] om. P A ; Responsio Thomae S ; Qualiter respondetur ad ista per Thomam. V. — 20. incorporalibus V. — 21. secundum A. — 22. om. V. — 23. om. P A V. — 24. corruptibilia V. — 25. et sic O ; aut A. — 26. necessarium O. — 27. in add. S. — 28. variat A. — 29. om. V. — 30. om. A. — 31. haec V P ; hoc A ; hac S. — 32. solum S. — 33. sicut V. — 34. colores O. — 35. om. S. — 36. om. V. — 37. huius O P ; om. V. — 38. et hoc add. V. — 39. ad perfectionem] perfectioni P A V. — 40. nam sufficit universo V ; immo et ipsi sufficit universo P ; immo in ipsis sufficit universo A S. — 41. et add. P A. — 42. sic V. — 43. videntur P A S ; dicuntur V. — 44. om. P A S V. — 45. om. P S. — 46. est add. V. — 47. primam S ; ad primum om. V.

(a) II Coeli et Mundi, c. 3 text. 17. (éd. Didot, II, 393).

differentiam materialem hominum sequitur necessario numeratio formae specificae ipsius hominis, sive ipsius ¹ animae intellectivae. Illum autem errorem Averrois de unitate intellectus possibilis ², destruit Thomas effective ³ in tractatu ⁴ de intellectu contra eundem ⁵; unde non fuit curiale errorem ⁶ sibi imponere in hac parte.

Ad secundum, dicendum quod corpora coelestia sunt plura secundum Philosophum propter generationem ⁷, intentione secunda ⁸, quia sunt generationibus ⁹ nobiliora, secundum Commentatorem ibidem. Et ideo eorum differentia non tantum attendenda est penes hoc, sed penes eorum principia essentialia eo quod forma in talibus totaliter occupat materiam ita quod non est ibi ¹⁰ potentia ad formam aliam, licet ¹¹ ratione quantitatis dimensionis ¹² hoc possit ¹³ intelligi, ut dictum est.

Ad tertium dicendum quod Commentator super II ¹⁴ de Coelo et Mundo, intelligit ¹⁵ quod omnes stellae sunt eiusdem naturae coelestis ¹⁶. Super illud enim ¹⁷: *volumus perscrutari postquam complevimus sermonem de corpore primo de stellis*, etc. ¹⁸ dicit sic: sermo ille ¹⁹ continet in se ²⁰ duas propositiones quarum una est quod omne quod est pars corporis naturaliter ²¹ est ex natura illius corporis; secunda ²² est quod ²³ stellae sunt partes corporis ²⁴ coeli naturaliter ²⁵; et ²⁶ concluditur ²⁷ quod ²⁸ stellae sunt ²⁹ naturae coeli. Haec ³⁰ Commentator. Stellae igitur, ut videtur manifeste ³¹, secundum ipsum, in una natura coeli ³² conveniunt ita quod stellae pertinent ad naturam illorum orbium quorum sunt partes, et ³³ stellae diversorum orbium, sicut et orbis, necessario ³⁴ erunt specie ³⁵ differentes sicut manifeste patet de sole et luna. Quando vero dicit infra, ut isti obiciunt, quod sunt ³⁶ eiusdem naturae ³⁷ specie et quod sunt plura individua in specie, sic habet intelligi non quod convenient in una specie specialissima et differant ³⁸ solum materialiter; hoc enim est falsum ³⁹ et quodammodo ⁴⁰ patet sensui ⁴¹ in sole et luna; sed ⁴² quod convenient ⁴³ in natura quintae essentiae quae neque ⁴⁴ est gravis neque ⁴⁵ levis, ratione cuius concluditur ⁴⁶ quod sunt figurae consimiles ⁴⁷, ut patet per Commentatorem ibidem.

Ad quartum dicendum quod in incorruptilibus ⁴⁸ per ⁴⁹ naturam tota natura speciei sic salvatur in uno individuo quod tota potentia

1. om. O. — 2. plus P A. — 3. efficacissime P A S V. — 4. suo add. S. — 5. quam aliquis alius P; quam alius A. — 6. horrorem A. — 7. propagationem O. — 8. secundaria P A S. — 9. rebus generabilibus P A S V. — 10. in add. P. — 11. sed S. — 12. unum sine A. — 13. potest V S. — 14. illud A; primum O. — 15. intendit P A S V. — 16. cuius est coelum V; cuius est coelum in quo sunt P A; cuius coelum in quo sunt S. — 17. om. P A S V. — 18. stella et cum O. — 19. om. O. — 20. in se] om. V P. — 21. naturalis P A S. — 22. ita O. — 23. omnes add. P. — 24. om. P A S V. — 25. naturales S. — 26. om. S. — 27. concluditur P A. — 28. om. A; omnes add. P S. — 29. vere add. V. — 30. hoc A. — 31. om. S. — 32. coelesti V S. — 33. ita add. V. — 34. inter se P. — 35. om. A; species V. — 36. om. A. — 37. in add. P A S. — 38. differat O. — 39. om. O. — 40. om. V. — 41. sensum O; ad sensum V. — 42. secundum O S. — 43. conveniunt V S. — 44. nec A S. — 45. nec A S. — 46. Commentator A. — 47. consimiles P. — 48. corporibus O; corruptibilibus V A. — 49. secundum V.

materiae sive capacitas respectu talis formae completur in illo¹ solo²; et non patet via multiplicationi materiali³ in talibus, sed solum formali, ut dictum est⁴. Non sic autem⁵ salvari potest natura⁶ generalibilium et corruptibilium⁷, in duobus nec in quantiscumque individu⁸ in quibus materia semper est in potentia⁹ et per consequens non totaliter occupata.

ARTICULUS IX.

*Quod*¹⁰ *non est possibile esse aliam terram quam istam.*¹¹

Item¹², quaestione 47, articulo ultimo, in responsione ultimi argumenti, dicit Thomas¹³ quod non est possibile esse aliam terram quam istam, quia omnis terra ferretur¹⁴ naturaliter ad¹⁵ hoc medium ubicumque esset¹⁶; et¹⁷ eadem ratio est de aliis corporibus quae sunt partes mundi¹⁸.

Haec¹⁹ dicit Thomas.

Respondemus cum ista terra²⁰ esse vel posse formari aliam; cum enim hoc non sit de operibus naturae sed potentiae divinae, dicere non posse esse aliam terram²¹ est dicere Deum non posse facere aliam²² terram²³, quod derogat fidei dicenti Deum esse²⁴ omnipotentem. Quod autem pro ratione adducit²⁵ falsum est; quia motus alius terrae, si Deus faceret aliam²⁶, non foret²⁷ ad centrum huius²⁸ terrae vel huius²⁹ mundi, sed tenderet ad centrum proprii³⁰ medii³¹ quia³² illud³³ medium foret³⁴ illi propinquius. Unde ratio illa³⁵ Philosophi³⁶ adducta non valet³⁷.

Haec sunt verba eorum³⁸.

Responsio³⁹ ad haec secundum Thomam⁴⁰.

Dici potest breviter ad instantiam quae⁴¹ parum valet seu⁴² ponderat, quod non sequitur: non est possibile esse aliam⁴³ terram, ergo Deus non potest aliam facere, licet factio terrae pertineat solum⁴⁴ ad potentiam Dei; verbi gratia, illuminatio coeci ut videat, tantum⁴⁵ pertinet ad potentiam Dei⁴⁶ et tamen non sequitur: coecus non potest

1. uno V; verbo A. — 2. om. P A. — 3. naturali V. — 4. supra add. V. — 5. om. P. — 6. materia S. — 7. et corruptibilium om. O. — 8. quantumcumque in diversis O. — 9. ad formam add. P. — 10. De hoc quod dicit Thomas quod P A S. — 11. Articulus — istam] om. O V. — 12. om. P A V; in add. S. — 13. om. P A S V. — 14. fertur O A. — 15. ab O. — 16. ut dicit Philosophus 1° de coelo et mundo add. S. — 17. om. O. — 18. etc. add. O. — 19. Hoc A; om. V. usque ad Haec sunt verba. — 20. om. P A. — 21. om. A. — 22. terram — aliam] om. P. — 23. om. O A S. — 24. om. P A S. — 25. adducitur P. — 26. om. P A S. — 27. esset P A S. — 28. istius P A. — 29. istius P. — 30. proprium P A. — 31. mundi P A S. — 32. quoniam P A. — 33. illius S. — 34. esset P A S. — 35. ista O. — 36. supra add. A S. — 37. sine dubio add. P A S. — 38. w. V. — 39. Qualiter respondendum V. — 40. Responsio — Thomam] om. P A S. — 41. quod O. — 42. valet seu om. P A S. — 43. aliquam A. — 44. om. P A. — 45. Deum A. — 46. tantum add. O.

videre, ergo Deus non potest eum ¹ illuminare ut videat ; et per hoc patet responsio ad primum.

Ad secundum dicendum quod naturaliter² loquendo, ratio³ Philosophi quam adducit ⁴, optime procedit ; cum hoc tamen stat quod Deus de sua potentia absoluta posset ⁵ aliam terram et ⁶ aliud universum facere ⁷.

ARTICULUS X.

Quod ⁸ angelus non est compositus ex materia et forma ⁹.

Item ¹⁰, quaestione 50, articulo 2, in responsione ¹¹ principali dicit Thomas ¹² quod angelus non est ¹³ compositus ex materia et forma ¹⁴ ; primo, quia ¹⁵ si haberet materiam esset distincta, et hoc non nisi per ¹⁶ quantitatem, qua remota remaneret ¹⁷ indistinguishibilis ¹⁸, ut habetur in I^o ¹⁹ Physicorum (a) ; sed ²⁰ in angelo ²¹ non est quantitas ; ergo nec materia. Secundo, quia operatio rei est secundum modum substantiae eius ; intelligere autem ²², quod ²³ est operatio angeli, est operatio ²⁴ penitus immaterialis ; ergo et angelus est immaterialis. Tertio, quia dicit Dionysius, de Divinis Nominibus, cap. 4, quod primae creaturae sicut ²⁵ incorporeales ²⁶, ita et immateriales intelliguntur ²⁷ (b). Idem ponit ²⁸ eodem libro ²⁹, quaestione 12 ³⁰, articulo 4 ³¹ et ³² quaestione 50 ³³ articulo 5 in responsione principali.

Haec ³⁴ dicit Thomas.

Ex hac positione ³⁵ videtur sequi ³⁶ aliquid fidei contrarium ; primo, quia fides ponit angelos pati : Matt. XXV : ite maledicti, etc. ³⁷ (c). Secundum philosophos autem et sanctos, quod est immune ³⁸ a materia est immune a passione, et ita ³⁹ si angelus non habet materiam ⁴⁰ non potest pati.

Secundo, quia fides tenet et Scriptura dicit ⁴¹ solum Deum esse ⁴² immutabilem ⁴³. Dicit autem ⁴⁴ Augustinus, XII ⁴⁵ Confessionum : ubi

1. potentiam Dei — potest eum] *om. V.* — 2. materialiter *P.* — 3. responsio *S.* — 4. adducunt *O.* — 5. possit *P.* — 6. *om. A.* — 7. et sic patet quid dicendum *add. P.* — 8. de hoc quod dicit Thomas quod *P A.* — 9. Articulus — forma] *om. O V.* quod — forma] *om. S.* — 10. *om. V.* — 11. solutione *V.* — 12. *om. V S.* — 13. sit *V.* — 14. Item — forma] *om. P A.* — 15. *om. O.* — 16. esset — per] esset distincta non nisi *V.* ; non esset distincta nisi per *P A S.* — 17. maneret *P A O.* ; manet *V.* — 18. indistincta *S.* — 19. II° *P.* — 20. *om. V.* — 21. autem *add. V.* — 22. vero *O.* — 23. que *V.* — 24. *om. O A.* — 25. sunt *O.* ; *om. P A V.* — 26. corporales *O.* — 27. ergo et angelus *add. S.* — 28. in *O.* ; *om. P A S.* — 29. modo ponit eadem *S.* — 30. *om. S.* ; 2. *P.* ; 13. *O.* — 31. in solutione principali *V.* — 32. scilicet *S.* — 33. 5. *P A.* ; et *add. S.* — 34. Hoc *A.* ; *om. V. usque ad* Haec sunt verba. — 35. ratione *O.* — 36. consequi *A.* — 37. in ignem aeternum qui paratus est diabolo et angelis eius *A S.* — 38. summe *A.* — 39. et ita] ergo *P A S.* — 40. angelus *add. S.* — 41. docet *A.* — 42. *om. P S.* — 43. sed *add. S.* — 44. enim *P.* ; *om. S.* — 45. 13. *S.*

(a) I Physicorum. c. 2. text. 15 (éd. Didot, II, 249). — (b) DIONYSIUS, *De divinis nominibus*, c. 4. (P. G. 3, 694). — (c) Matth. XXV, 41.

mutatio ¹ ibi materia (*a*) ; ergo, a destructione consequentis, ubi non est materia, ibi nec est ² mutatio aliqua ; et ita ³ si angelus non habet materiam, est omnino ⁴ immutabilis, et per consequens ⁵ Deus, quia hoc soli Deo proprium est.

Tertio quia fides tenet quod angelus nec ⁶ beatus nec ⁷ malus creatus fuit, sed ⁸ beatitudinis et miseriae capax, sicut vitii et virtutis et huiusmodi ⁹ accidentium. Sed dicit Boetius (*b*), libro ¹⁰ de Trinitate, capitulo 3 ¹¹: Deus subiectum esse non ¹² potest ; forma enim est ; forma ¹³ vero ¹⁴ subiectum ¹⁵ esse non potest ¹⁶. Nam quod certae formae sunt ¹⁷ subiectae accidentibus, ut humanitas, hoc est ratione materiae ¹⁸ ; non enim ¹⁹ illa ²⁰ accidentia suscipit ²¹ in ²² eo quod est ²³, sed in eo quod materia ei ²⁴ subiecta est ; dum enim materia subiecta ²⁵ humanitati suscipit quodlibet accidens, ipsa humanitas ²⁶ suscipere videtur ²⁷. Forma vero sine materia non est ²⁸ subiectum. Ergo ²⁹ si angelus est forma sine materia nec est ³⁰ subiectum beatitudinis, nec damnationis, nec illuminationis alicuius.

Dicendum ³¹ ergo quod angelus est compositus ex materia spiritali et forma. Unde Boetius, de Unitate et Uno ³² : Aliud est ³³ simpliciter ³⁴ unum, ut Deus, aliud ³⁵ simplicium ³⁶ coniunctione, ut angelus et anima quorum unumquodque est unum coniunctione materiae et formae (*c*).

Item Commentator, super VIII ³⁷ Metaphysicae recitat Themistium dixisse quod sol et luna et stellae sunt aut ³⁸ formae sine materiis aut habentes ³⁹ materias ⁴⁰ per aequivocationem, sicut est dispositio in materia intellectiva ⁴¹ (*d*).

Quod autem sit ⁴² ponere materiam spiritualement patet ⁴³ per ⁴⁴ Augustinum ⁴⁵, libro ⁴⁶ V super Genesim ad litteram ⁴⁷, capitulo 8 : Non temporalis, inquit, sed causalis ⁴⁸ ordine prius facta est informis formabilisque ⁴⁹ materies ⁵⁰, corporalis et spiritalis, de qua fieret quod faciendum ⁵¹ esset (*e*).

1. et add. S. — 2. ibi nec est] aliqua nec P S ; aliqua nec ibi est S^a. — 3. et ita] ergo S. — 4. om. P A S. — 5. est add. S^a. — 6. et S ; om. P. — 7. et P S. — 8. om. P A S ; suae add. O. — 9. aliorum S. — 10. primo S. — 11. cap. 33 O ; om. P A ; nec add. P A S. — 12. om. P A S. — 13. formae P A. — 14. autem P A S. — 15. subiecte P A. — 16. possunt P A. — 17. sint S. — 18. hoc — materiae] om. P A O. — 19. om. P A O. — 20. ita O A. — 21. suscipiunt P. — 22. om. O A. — 23. ipse sunt P. — 24. eis P. — 25. est add. S. — 26. illa accidentia add. P. — 27. ipsa — videtur] om. S. — 28. potest esse P A. — 29. igitur O. — 30. subiectum — nec est] om. P. — 31. dicitur S ; est add. A. — 32. dicit add. P. — 33. om. P A O. — 34. simplicitate P ; quidem add. P A O. — 35. est add. O. — 36. simpliciter unum P A O. — 37. IV. P ; supra VIII S. — 38. sunt aut] aut sunt S ; sunt P A. — 39. aut habentes] aut habent P S ; alia habent A. — 40. materiam S. — 41. intelligentiae P A S. — 42. est O. — 43. manifeste add. P A ; dicit S. — 44. om. P S. — 45. Augustinus S. — 46. om. O. — 47. ad litteram om. A. — 48. sed causalis] casu sed O ; tantum sed casuali P ; tantum sed A. — 49. formabilis quia O ; forma quia vel add. P. — 50. et add. O. P. — 51. fiendum O.

(a) AUGUSTINUS, *Confession.* lib. XII, c. 6 (P. L. 39, 828). — (b) BOETIUS, *De Trinitate*, c. 3 (P. L. 64, 1250). — (c) BOETIUS, *De unitate et Uno* (P. L. 64, 1077 s.). — (d) AVERROES, *Metaphysica*, l. VIII, c. 4. (éd. Lyon. 1542, p. 211 s.). — (e) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, V, 5 (P. L. 34, 326).

Item Damascenus, libro II° 1 capitulo 27 : angelus incorporeus et² immaterialis³ dicitur quantum ad nos : omne enim comparatum ad Deum qui solus incorporealis est, grossum et materiale invenitur (a). Item, in⁴ Logica sua, capitulo penultimo : angeli, daemones, animae quantum ad corpus immateriale dicuntur⁵ ; sed si⁶ ad immateriale principium, id est⁷ Deum, comparentur⁸ materialia sunt (b).

Quod autem dicunt aliqui⁹ quod angelus¹⁰ non est¹¹ compositus¹² ex materia et forma sed ex potentia et actu vel forma, hoc non refert ; quia¹³ secundum Commentatorem, XI Metaphysicae, potentia inseparabiliter concomitatur materiam. Ait enim super illud XI¹⁴ : *si fuerit substantia movens*, etc.¹⁵ : in rebus in¹⁶ quibus est potentia est materia. Item¹⁷, infra, in¹⁸ eodem capitulo¹⁹, super²⁰ illud : *Principium autem imaginis*²¹ : compositum autem²² est omne²³ cui admiscetur potentia. Item, super illud²⁴ VIII²⁵ Physicorum : *Nunc autem volumus probare*²⁶ : Haec propositio est convertibilis²⁷, quod est simplex caret²⁸ potentia et quod caret potentia est simplex ; potentia enim est causa compositionis alicuius ex duabus substantiis. Haec²⁹ Commentator. Et³⁰ Rabbi³¹ Moyses, in libro de Deo benedicto dicit quod omne quod est in potentia ad³² aliquid necessario habet materiam quoniam potentia semper est in³³ materia. Ergo si angelus habet potentiam, habet³⁴ et³⁵ materiam³⁶. Dicitur autem aliquando³⁷ non habere materiam tum³⁸ quia eius materia non est similis materiae corporali magis usitatae, tum³⁹ quia⁴⁰ tota penetrata est et⁴¹ quietata per suam formam spiritualem, sibi⁴² in hoc consimilem, tum quia⁴³ tantum convenit⁴⁴ in unum cum sua forma quod⁴⁵ angelus non⁴⁶ reputatur nisi pura forma, tum quia operatio angeli per⁴⁷ huiusmodi materiam sic a forma⁴⁸ absorptam non impeditur.

Ad primum⁴⁹ dicendum quod materia angeli cum sit spiritualis distinguitur non dimensione sed numero, sicut quando unus punctus fit duo. Nec dicimus unam materiam esse⁵⁰ spiritualium et corporalium, sed aliam quia corporalium est corporalis et spiritualium est⁵¹ spiritualis.

Ad secundum dicendum quod cum⁵² dicit pro regula quod operatio

1. Sententiarum add. A S. — 2. om. P ; est A. — 3. immutabilis A. — 4. om. A. — 5. om. P. — 6. quantum P ; tamen quantum S². — 7. id est om. A ; ad add. S. — 8. om. P A S. — 9. alii P ; quidam S². — 10. om. P A S. — 11. om. P A ; — 12. om. P A S. — 13. refertur quod A. — 14. II P A. — 15. et O ; potentie P A ; causa potentie S. — 16. scilicet A. — 17. om. A. — 18. om. P A S. — 19. etc. add. O. — 20. supra P A. — 21. ymaginum P ; ymaginatio A ; ymago composita S. — 22. om. P A. — 23. om. O. — 24. om. S. — 25. om. P ; et 4° add. S². — 26. quod add. S². — 27. scilicet add. P. — 28. potentia. Item — caret] om. A. — 29. dicit add. S². — 30. om. P. — 31. etiam add. P A. — 32. om. A. — 33. om. O. — 34. om. S O. — 35. om. P O. — 36. om. O. — 37. aliquid add. S. — 38. tamen A. — 39. tamen A. — 40. est add. S. — 41. vel P. — 42. inherentem et add. S. — 43. in add. P A O. — 44. coit O. — 45. quia P. — 46. videtur nec add. S². — 47. propter P A. — 48. a forma om. O. — 49. ergo add. P A S. — 50. om. P A. — 51. om. P A. — 52. om. P.

(a) IOANNES DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, l. II, c. 2 (P. G. 94, 867). — (b) IOANNES DAMASCENUS, *Dialectica*, c. 67 (P. G., 94, 671).

est secundum modum substantiae eius ¹, si ² intelligatur quod ³ omnes modi operationis sint secundum modum substantiae ⁴ operantis, falsum est tam in operatione sensitivae ⁵ quam intellectivae. Videmus enim quod anima sensitiva, secundum Philosophum (*a*), per ⁶ omnes sensus exteriores et per imaginationem ⁷ interius recipit ⁸ species rerum materialium ⁹ sine materia; licet enim recipiat per sensus praesente materia, et per imaginationem cum aliquibus conditionibus materiae ¹⁰, tamen semper sine materia; sensitiva tamen ¹¹ anima et ¹² omnes eius ¹³ virtutes sunt alligatae materiae et non ¹⁴ abstractae a materia sicut species quas recipiunt. Item ¹⁵ in operatione intellectivae ¹⁶ fallit illa ¹⁷ regula; nam anima intellectiva per intellectum recipit species quae sunt universales in comparatione ad singularia quae considerantur in illis ¹⁸; et tamen certum est ¹⁹ quod anima intellectiva ²⁰ nullo modo potest dici res universalis sed singularis. Unde regula est falsa si universaliter intelligatur. Potest tamen ²¹ vera esse per hunc modum: scilicet quod res ²² nobilior naturaliter ²³ habet nobiliorem operationem, et virtuosior ²⁴ virtuosior; sed quantum ad modum materialitatis vel ²⁵ immaterialitatis ²⁶, singularitatis vel ²⁷ universalitatis ²⁸ falsum ²⁹ est. Unde dicimus quod sicut potentiae sensitivae possunt intentiones rerum materialium recipere sine materia, sic intellectiva, licet sit perfectio materiae spiritualis, potest recipere formas omnino abstractas a materia et etiam ³⁰ a ³¹ conditionibus materiae. Vel potest dici ³² quod operatio angeli ³³ quae est intelligere, dicitur immaterialis quia abstrahit a materia et a conditionibus materiae, non quod ³⁴ res corporales et materiales non ³⁵ intelligantur per similitudines spirituales specierum ³⁶ rerum materialium. Et ideo nullum inconveniens est si res immaterialis ³⁷ in materia ³⁸ spirituali recipiatur ³⁹, quae est anima intellectiva ⁴⁰.

Ad illud Dionysii dicendum quod angelos dicit incorporales et immateriales ⁴¹ per comparisonem ad nos, non ⁴² simpliciter, ut dicit Damascenus et superius est allegatum ⁴³, libro II, capitulo 2 ⁴⁴ (*b*).

Haec ⁴⁵ sunt verba eorum ⁴⁶.

Responsio secundum fratrem Thomam ⁴⁷.

1. rei *add.* *P.* — 2. et *O.* — 3. *om.* *A.* — 4. secundum — substantiae] secundum substantiam *P A S.* — 5. partis *add.* *S.* — 6. secundum *P A.* — 7. et ymagines *P.* — 8. incipit *O.* — 9. *om.* *O.* — 10. et per — materiae] *om.* *O A.* — 11. et tamen *A.*; enim *P.* — 12. *om.* *A.* — 13. *om.* *S.* — 14. et non] modo *O.* — 15. semper *add.* *O.* — 16. intellectus *S.*; collective *A.* — 17. ista *A.* — 18. et assimilantur ipsis *add.* *S.* — 19. *om.* *O.* — 20. *om.* *O.* — 21. autem *S.*; *om.* *O.* — 22. substantia *P A.*; natura *S.* — 23. *om.* *S.* — 24. virtutem *O.* — 25. et *S.* — 26. et *add.* *P.* — 27. *om.* *P.*; et *A.* — 28. *om.* *P.*; virtutis *O.* — 29. falsa *S.* — 30. *om.* *S.* — 31. *om.* *O A.* — 32. poni *A.* — 33. anime *S.* — 34. quia *P A.* — 35. *om.* *P A.* — 36. *om.* *S.* — 37. materialis *O.* — 38. natura *P.* — 39. recipiantur *A.* — 40. eius *add.* *P A.* — 41. intellectuales *A.* — 42. *om.* *O.*; non tamen *P.* — 43. dictum *P.* — 44. 27. *S.*; libro — 2] *om.* *P.* — 45. autem *add.* *S.* — 46. *w.* *V.* — 47. Responsio — Thomam] *om.* *P A S.*; Qualiter debeat ad praedicta secundum Thomam dici *V.*

(*a*) *II de Anima*, c. 12, (éd. Didot, III, 460). — (*b*) IOANNES DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, I, II, c. 2 (*P. G.* 94, 867).

Quod angelus non sit compositus ex materia et forma multipliciter ¹ dicit ² Thomas, Contra Gentiles libro II°, capitulo 49 et alibi ³; quod cum sit demonstrative probatum ⁴, proprie accepta materia ⁵ prout ⁶ philosophi ⁷ loquuntur ⁸ de ipsa ⁹, nihil contra fidem poterit ex hoc concludi. Argumenta ¹⁰ autem ¹¹ quae adducuntur ¹² sunt sophistica.

Ad primum igitur ¹³ dicendum ¹⁴ quod ¹⁵ cum dicunt: quod immune est a materia immune est a passione; si igitur ¹⁶ angeli sint ¹⁷ immateriales ¹⁸ non possunt pati ab igne infernali; dicendum ¹⁹ quod isti in hoc ²⁰ argumento ²¹ falluntur per aequivocationem passionis. Quod enim est ²² immune a materia immune est a passione proprie accepta quae aliquid abicit de substantia patientis, facta transmutatione physica circa eandem; talis autem ²³ passio non est in angelis cum sint ²⁴ secundum ²⁵ substantiam intransmutabiles ²⁶ sicut et immateriales ²⁷; nihil tamen prohibet eos summe ²⁸ affligi eo quod contra totum conatum suae voluntatis includuntur ²⁹ et quasi incarcerationantur in illo ³⁰ igne inferni ³¹, sicut docet Thomas in prima parte, quaestione 64, articulo 4, in responsione primi argumenti.

Ad secundum dicendum quod solus Deus est immutabilis simpliciter ac ³² totaliter, prout mutatio dicit qualemcumque variationem ³³, apud quem non est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio ³⁴, Iac. I. ³⁵ (a). Quod vero dicit Augustinus ³⁶: ubi mutatio ibi materia, habet intelligi de mutatione physica per quam natura rei alteratur, quae non cadit in ³⁷ incorporalibus cuiusmodi sunt angeli, sed sola vicissitudo cogitationum sive ³⁸ conceptuum ³⁹ et affectionum.

Ad tertium dicendum ⁴⁰ quando ⁴¹ dicunt secundum Boetium quod forma sine materia nequit ⁴² esse subiectum accidentium ⁴³, quod Boetius intelligit de pura forma ⁴⁴ quae Deus est, sicut patet ibidem. Quod autem ⁴⁵ dicunt ⁴⁶ de humanitate quod ipsa in materia ⁴⁷ et non sine materia ⁴⁸ est accidentibus ⁴⁹ subiecta sic habet ⁵⁰ intelligi, secundum ipsum ⁵¹ Boetium, quod nec ⁵² humanitas nec aliqua ⁵³ forma ⁵⁴

1. quia evidenter *V*; *om.* *P.* — 2. ostendit *PA S V.* — 3. ut prius dictum est *add. S.* — 4. probatur *V.* — 5. accipiendo materiam *V.* — 6. secundum quod *P.* — 7. ipsi *A*; Philosophus *S.* — 8. accipiunt *P*; loquitur *S.* — 9. de ipsa *om. P.* — 10. ad argumenta *V*; argumentum *A.* — 11. igitur *VA*; ergo *PS.* — 12. inducuntur *VA*; inducunt *S*; hic adducuntur *P.* — 13. ergo *PA S.* — 14. *om. PA S V.* — 15. *om. A S V.* — 16. ergo *PS.* — 17. immunes sunt a materia *P S*; et *add. S.* — 18. *om. P.* — 19. sciendum *S.* — 20. isto *PA S.* — 21. fallunt vel *add. A S.* — 22. Quod — est] *om. A.* — 23. enim *S.* — 24. quia sunt *V.* — 25. suam *add. PA S V.* — 26. impassibiles *V.* — 27. immutabiles *A.* — 28. sue *O*; in igne *PA*; sentire *V.* — 29. concluduntur *PA S V.* — 30. *om. V.* — 31. infernali *PS V.* — 32. et *PA.* — 33. varietatem *A S*; dicit — variationem] dicitur pro qualicumque varietate vel successionem *add. A S*; vel vicissitudine *add. V.* — 34. umbratio *V.* — 35. Iac. I. *om. PA V.* — 36. angelus *V cum corr. margin.* Augustinus; quod *add. V.* — 37. *om. O.* — 38. *om. V.* — 39. conceptionum *S*; *om. V.* — 40. *om. PA V.* — 41. quod *O.* — 42. non potest *PA S V.* — 43. dicendum *add. PA S V.* — 44. omnino *add. PA S V.* — 45. *om. P V.* — 46. dicit *V.* — 47. in materia *om. A.* — 48. ipsa *S.* — 49. accidentium *O.* — 50. debet *O.* — 51. *om. P.* — 52. *om. V.* — 53. alia *add. PA S V.* — 54. specifica *add. PA S V.*

(a) Iacob. I, 17.

recipere potest accidentia per quae numeretur ¹ in pluribus individu-
nisi prout est in materia. Unde concludit consequenter ² quod quia
Deus est forma omnino ³ sine materia, impossibile est ipsum acciden-
tibus subici per quae plurificetur numeraliter ; et ⁴ eodem modo dicen-
dum est de ⁵ natura specifica in angelis, quia est forma immaterialis ⁶,
impossibile est quod recipiat ⁷ huiusmodi accidentia quae ipsam mul-
tiplicent ⁸ in diversis individu- ⁹ : huiusmodi ¹⁰ enim est quantitas et
accidentia ipsam consequentia quae in angelis non cadunt ¹¹ : unde in
una ¹² specie non est nisi unum ¹³ individuum in ipsis, sicut patebit
infra. In formis tamen immaterialibus quae non sunt suum ¹⁴ esse,
quibus per consequens perfectio maior vel minor in ¹⁵ essendo potest
esse ¹⁶, cuiusmodi sunt angeli, nihil prohibet aliquas esse perfectiones
accidentales quae aliquibus insunt, aliquibus ¹⁷ desunt quorum nullum ¹⁸
ad quantitatem pertinet ¹⁹, cuiusmodi sunt gratia ²⁰, gloria et huiusmodi.

Ad quartum dicendum quod ²¹ cum ²² dicit Boetius quod angelus et
anima sunt unum coniunctione, etc. ²³ ; non sic habet intelligi quod
in ipsa quidditate angeli vel ²⁴ animae sunt ²⁵ duo principia simul
iuncta ²⁶, materia scilicet ²⁷ et forma, sed ista ²⁸ coniunctio est quiddi-
tatis ipsius, quae forma simplex est in utroque, cum suo esse quod
participat, respectu cuius ipsa quidditas est in potentia ; propter quod
sicut ²⁹ quidditas angeli est in potentia ad esse quod participat per
naturam, sic ³⁰ etiam in suis naturalibus constitutus, ipse angelus est
in potentia ad perfectiorem essendi modum, per melioris ac ³¹ verioris
esse ³² participationem plenioris, quod fit ³³ per gratiam et gloriam ³⁴ ;
et propter ³⁵ hanc potentialitatem ³⁶ vocat Augustinus ³⁷ angelicam
naturam materiam ³⁸ spiritualem, tamquam informem quoad perfec-
tionem sapientiae, donec ad suum creatorem vel ³⁹ principium conver-
teretur ⁴⁰ per ⁴¹ amorem, sicut patet ⁴² super Genesim ad litteram ⁴³,
libro I, capitulo 5 per totum (a), et est multum notabile ⁴⁴. Per istam
sententiam autem ⁴⁵ Augustini ⁴⁶ ibidem possunt solvi ⁴⁷ omnia argu-
menta quae sequuntur.

Ad quintum dicendum quod nec ⁴⁸ Themistius ⁴⁹ nec aliquis ⁵⁰ philo-

1. invenitur *P A S*. — 2. Commentator *A* ; ibidem *add. P A S V*. — 3. *om. O*. —
4. in *O*. — 5. quod *V S*. — 6. quia — immaterialis] que est in materialibus ; impossibile
est — immaterialis] *om. P A*. — 7. recipiant *O*. — 8. ipsum multiplicant *P*. —
9. sine materia *add. S²*. — 10. hoc *P*. — 11. cadit *V*. — 12. ipsa *V*. — 13. unicum
V. — 14. *om. A*. — 15. *om. P A*. — 16. adesse *P A S V*. — 17. insunt aliquibus *om. O*.
— 18. nihil *P A S*. — 19. pertineat *V P* ; pertineant *S*. — 20. gaudium *S²*. — 21. dicen-
dum quod *om. P A S V*. — 22. dicunt quod *add. P A*. — 23. *om. P S*. — 24. et *V*.
— 25. sint *P A S*. — 26. coniuncta *V*. — 27. *om. P*. — 28. ipsa *V*. — 29. quiddi-
tas — sicut] *om. V*. — 30. sicut *P A S V*. — 31. et *P A*. — 32. per *add. V*. — 33. sit
O. — 34. et gloriam *om. O*. — 35. per *O*. — 36. potestatem *O* ; passibilitatem *V*. —
37. angelus *V*. — 38. naturam *A*. — 39. creatorem vel *om. P A S V*. — 40. conver-
titur *S*. — 41. maiorem *add. V*. — 42. per ipsum *add. P A*. — 43. ad litteram
om. P. — 44. et *add. P A S V*. — 45. *om. P A S V*. — 46. per totum *add. V*. —
47. quasi *add. P S V*. — 48. *om. O P*. — 49. Dyonisius *P* ; Augustinus *A*. — 50. alius
add. A.

(a) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, I, 5 (P. L. 34, 249 s).

sophus approbatus posuit ¹ dispositionem materiae in intelligentiis quas angelos vocamus nisi secundum istam ² aequivocationem ³ materiae praetactam ⁴, vocando ⁵ materiam ipsam ⁶ eorum quidditatem propter ⁷ potentiam quam habet ⁸ respectu esse quod participat ⁹, eo quod deficiat ¹⁰ a perfectione formae primae omnino quae est ¹¹ suum esse. Et quod adducunt ¹² de Augustino solvitur ¹³ per dicta eius praeallegata.

Consimiliter ¹⁴ ad sextum, cum ¹⁵ Damascenus dicit quod angelus ¹⁶ Deo comparatus est grossus et materialis, non sic intelligit, quin ¹⁷ secundum doctrinam Dionysii cuius auctoritati ubique innitur sicut patet librum eius intuenti, ipsi angeli sint ¹⁸ in suis naturis ¹⁹ incorporei et immateriales ; sed ²⁰ quia deficiunt in infinitum a perfectione ²¹ simplicitatis divinae quae non est nisi purum esse ²². Et per ²³ idem solvitur dictum eiusdem Damasceni in sua Logica, quod in ²⁴ septimo argumento adducitur.

Ad octavum dicendum ²⁵ quando ²⁶ dicunt ²⁷ quod non refert ²⁸ rem ²⁹ componi ex potentia et actu vel ³⁰ forma, et ipsam componi ³¹ ex materia et forma, si intelligatur ³² de potentia quae in vera materia invenitur et de actu qui ³³ forma dicitur, verum dicunt ; sed isto ³⁴ modo non debet ³⁵ dici quod angelus componitur ³⁶ ex potentia et actu, immo ex quidditate et esse, ut dictum est. Quod autem dicit Commentator quod ³⁷ in rebus in quibus est potentia est materia, habet intelligi de potentia ad non esse quae ³⁸ inest ³⁹ rebus ratione materiae secundum Philosophum ⁴⁰. Similiter quod dicit idem ⁴¹ Commentator : quod est simplex caret potentia et e converso, de potentia eodem ⁴² modo accepta necessario intelligitur secundum ipsum ; ipse enim ponit in corporibus coelestibus potentiam ad ubi, quae tamen simplicia ⁴³ sunt, secundum ipsum ⁴⁴, sicut nititur probare ⁴⁵ in ⁴⁶ libro suo ⁴⁷ de Substantia orbis, licet in hoc erraverit. Manifestum est ⁴⁸ igitur quod frustra innituntur isti ⁴⁹ Commentatori qui non minorem in motoribus, scilicet intelligentiis ⁵⁰, quam in motis, corporibus scilicet coelestibus ⁵¹, pone-

1. ponit *PA S* ; posuit *add. V.* — 2. aliquam *O.* — 3. nominationem *S* ; evocationem *V.* — 4. praedictam *V.* — 5. scilicet *add. PA S V.* — 6. propriam *S.* — 7. sive *S.* — 8. habent *S.* — 9. participant *P S.* — 10. deficiant *P S.* — 11. formae primae quae omnino est *O.* — 12. adducit *V.* — 13. solvi debet *PA S V.* — 14. Similiter *PA S V.* — 15. quando *V* ; quod *S* ; quando dicunt quod *PA.* — 16. cum *add. S.* — 17. quoniam *PA* ; quando *O.* — 18. sunt *O.* — 19. in ipsis suis materiis *O.* — 20. et — sed] *om. V.* — 21. mere *add. PA* ; pure *S.* — 22. suum esse purum *S.* — 23. ad *PA.* — 24. pro *V* ; in suo *P.* — 25. *om. PA S V.* — 26. cum *P.* — 27. dicit *V.* — 28. differt *P* ; debet *A.* — 29. res *A.* — 30. potentia et *add. V.* — 31. componi — componi] componi ex materia et forma et componi ex potentia ut materia et actu ut forma et ipsum compositum *S².* — 32. intelligitur *S* ; intelligent *V.* — 33. quod *S.* — 34. illo *V.* — 35. oportet *S.* — 36. componatur *PA.* — 37. *om. PA S.* — 38. quia *OP.* — 39. est in *V* ; in *A.* — 40. et *add. PA S V.* — 41. *om. P.* — 42. eo *V S.* — 43. simplicissima *V.* — 44. eum *PA V.* — 45. probari *O.* — 46. *om. V.* — 47. *om. A S.* — 48. *om. PA.* — 49. *om. PA V.* — 50. scilicet intelligentiis *om. PA S V.* — 51. quam intelligentiis *add. P S V* ; quam in intelligentiis *add. A.*

ret simplicitatem. Illo etiam ¹ modo forsitan ² habet intelligi illud Rabbi Moysi ³: omne quod est in potentia ⁴ habet materiam; vel posset ⁵ dici quod omne quod est in potentia ad aliquid ⁶ habet ⁷ materiam veram vel habet ⁸ quidditatem deficientem ab actualitate formae primae, ratione cuius potest dici habere materiam, licet aequivoce ⁹ ut dictum est. Quod autem inferunt quod angelus aliquando dicitur non habere materiam quia habet ¹⁰ materiam spirituales quae in tantum convenit ¹¹ cum sua forma quod angelus reputatur pura forma, quam tandem ¹² a forma absorptam ¹³ asserunt ¹⁴; manifeste ostendit ¹⁵ quod ponere huiusmodi materiam est ¹⁶ ponere nullam materiam realem, et per consequens est ridiculosa ¹⁷ fictio cum ipsimet ¹⁸ excludant ¹⁹ omnem verae ²⁰ materiae conditionem ²¹.

Rationes ²² quas afferunt ad argumenta Thomae veritatem ostendentia, frivola sunt et inanes. Quod ²³ enim dicunt ad primam rationem ²⁴ quod spiritualis materia angeli ²⁵ distinguitur non dimensione sed numero ad modum unius puncti quando fit duo, non intelligunt quod ²⁶ loquuntur nec de quibus affirmant. Distinctio enim secundum numerum ²⁷ praesupponit divisionem ²⁸ secundum quantitatem dimensionem vel ²⁹ magnitudinem, sicut ³⁰ patet per Philosophum, III° Physicorum (*a*). Impossibile est enim naturam specificam ³¹ numerari per aliud quam per accidentia aliqua, sicut patet per Boetium, libro de Trinitate (*b*); cuius ratio est quod ³² individua eiusdem speciei conveniunt ³³ tam in materia quam in forma quae ³⁴ eiusdem rationis reperiuntur in ipsis; et hinc est quod species quae significat ³⁵ quidditatem ³⁶ compositam ex talibus principiis, dicit totum esse ³⁷ et totam omnino substantiam ³⁸ talium individuorum ³⁹, secundum Boetium; et per consequens oportet ⁴⁰ ea ⁴¹ distingui per aliquid quod est extra ipsam ⁴² quidditatem ipsorum, quod ⁴³ non potest esse nisi accidens ⁴⁴. Alia vero accidentia a ⁴⁵ magnitudine dimensionis non ⁴⁶ habent ex se ⁴⁷ unde numerentur vel distinguantur sub specie specialissima, sicut patet de albedine ⁴⁸ et huiusmodi quibuscumque; sed hoc conve-

1. illo etiam] eo *V S*; eodem *PA*. — 2. forsitan *PA S*. — 3. *om. S.* — 4. aliquid *A*; ad aliquid *P*. — 5. potest *V*. — 6. ad aliquid] aliquo modo *S*; *om V*. — 7. aut *add. V*. — 8. *om. P*. — 9. aëquivocam *S*. — 10. materiam licet — habet] *om. O*. — 11. coit *O S*. — 12. tamen *P*. — 13. abforsitam *O*; absolutam *V*. — 14. assumpserunt *PA*. — 15. dicit *O*; ostendunt *P*. — 16. erit *V*. — 17. ridicula *V*. — 18. ipsam *O*; ipsammet *A*; per ipsam vere *S*. — 19. excludunt *V*. — 20. *om. S*. — 21. Quod responsiones ad argumenta Thomae non valeant *add. V*. — 22. Responsiones *V*; etiam *add. PA*; autem *add. S*. — 23. quia *S*. — 24. ad — rationem] ad primum *PA S V*. — 25. quod — angeli] quod angeli materia quae spiritualis est *PA S V*. — 26. quae *PA V*. — 27. materiam *A*. — 28. distinctionem *O*. — 29. sive *PA S V*. — 30. ubi *O*. — 31. specificatam *V*. — 32. quia *PA S*. — 33. *om. V*. — 34. quia *S*. — 35. signat *S*; dicit *P*. — 36. ipsorum *add. S*. — 37. quia diffinitio aut quiditas indicat quid est esse rei *add. S*. — 38. et — substantiam] *om. P*. — 39. et totam omnem substantiam eorum *add. P*. — 40. oportebit *PA S V*. — 41. eas *O*. — 42. *om. V*. — 43. quae *A*. — 44. accidentis *A*. — 45. *om. V*. — 46. *om. P*. — 47. ex se *om. V*. — 48. per albedinem *O*.

(*a*) III *Physicorum*, c. 5 (éd. Didot, II, 278). — (*b*) BOETIUS, *De trinitate*, c. 2. (P. L. 64, 1250).

nit ¹ soli ² quantitati dimensionis ³ quod ⁴ omnibus aliis circumscriptis habeat ⁵ unde numeretur et ⁶ sub eadem specie distinguatur. Possumus enim duas lineas ⁷ intelligere solo ⁸ numero differre ⁹, omnibus aliis accidentibus circumscriptis; cuius ratio est quia ¹⁰ ipsa quantitas dimensionis includit divisibilitatem cum situ infra suam quidditatem; et inde est quod ipsa requiritur ¹¹ necessario ad hoc quod natura ¹² specifica numeretur in diversis individuis. Si ergo in angelis est materia et ¹³ nulla quantitas dimensionis, manifestum est quod non est dare, secundum fictionem istorum ¹⁴, quomodo ¹⁵ distinguantur cum, circumscripta quantitate, substantia sit ¹⁶ indivisibilis et per consequens indistinguibilis secundum Philosophum ¹⁷ (a).

Quod ¹⁸ dicunt ¹⁹ de puncto quod cedat ²⁰ in duo puncta, si intelligant hoc fieri secundum rem ²¹, nihil ²² est quod dicunt, quoniam ²³ non est intelligibile ²⁴ hoc fieri posse, nec per divisionem cum sit indivisibile, nec per migrationem cum accidentia non migrent nec ²⁵ per aliam ²⁶ mutationem quia, secundum Boetium, accidentia sunt indignantis naturae et ²⁷ corrumpuntur potius ²⁸ quam transmutentur. Potest autem idem punctus secundum rem ²⁹, cedere in multa secundum rationem, sicut patet de puncto centrali qui est unus re, sed differt ratione secundum differentiam ³⁰ linearum ³¹ in ipso concurrentium ³². Et quidem ³³ inter duo puncta contingit invenire diversitatem; sed hoc non est nisi propter diversitatem quantitatis dimensionis; si enim quantitatem dimensionis ³⁴ circumscribamus ³⁵, non est quo punctum a puncto distinguamus; quoniam si ³⁶ ponamus ea simul in eodem situ ³⁷, manifestum ³⁸ est quod non est quo distinguantur, ipsis lineis quarum sunt termini circumscriptis. Situs ³⁹ autem diversi in quibus ponantur ⁴⁰ non possunt fingi ⁴¹, quantitate dimensionis circumscripta. Et sic liquet quod impossibile est puncta ad ⁴² invicem distinguere, vel ⁴³ aliquam ⁴⁴ formam specificam, secundum numerum, sine quantitate dimensionis ⁴⁵.

Praeterea secundum hoc angelica natura non haberet quomodo ⁴⁶ individuaretur. Omnis enim forma recepta ⁴⁷ in materia, in se conside-

1. quia A. — 2. solum A S. — 3. quantitati dimensionis om. V. — 4. quae P; ex V. — 5. habet A. — 6. vel S. — 7. distinctas add. P S V. — 8. solum A. — 9. differunt V. — 10. quod V. — 11. sequitur O V. — 12. aut A. — 13. tamen add. P A S V. — 14. illorum V. — 15. quo S. — 16. sic A. — 17. sequens § om. P V; deest hoc loco in A sed inseritur postea p. 61, l. 8. — 18. autem add. A S. — 19. om. S. — 20. cedit S. — 21. hoc fieri posse S. — 22. nullum S. — 23. quando O. — 24. intelligen. O; intelliges S. — 25. nisi A. — 26. aliquam S. — 27. etiam A. — 28. citius A S. — 29. esse vel add. A S. — 30. om. A. — 31. lineam A. — 32. concurrentem A. — 33. quod S. — 34. om. A. — 35. circumscribimus S. — 36. quoniam si quando S. — 37. om. S. — 38. om. A. — 39. sic S; si situs A. — 40. in quocumque ponatur S. — 41. distinguere S. — 42. ab A S. — 43. et S; secundum A. — 44. aliam A. — 45. sive quantitatem dimensionis A. — 46. aliquid per quod P A S V. — 47. accepta O.

rata est communis, secundum ¹ Philosophum ² (a) ; materia etiam ³ quae cadit in compositione quidditatis ⁴ specificae ⁵, aequae communis est ⁶, alioquin non esset vera ⁷ communitas in specie magis quam ⁸ in ⁹ individuo singulari ¹⁰ et ¹¹ particulari vago. Si ergo debeat individuari, requiritur aliquid aliud per quod determinetur. Sed sicut ¹² materia et forma et quidditas specifica ex ipsis composita non ¹³ habent infra ¹⁴ rationem suae naturae unde determinentur ad unum ¹⁵ numero, sic nec accidentia ¹⁶ alia ¹⁷, circumscripta quantitate dimensiva infra cuius ¹⁸ quidditatem ¹⁹ cadit situs determinatus ad quem ²⁰ aliae conditiones individuantes consequuntur, ut praedictum ²¹ est. Si ergo ²² quidditas angeli composita est ex materia et forma et ²³ tamen caret quantitate dimensiva, manifestum est quod non habet aliquid ²⁴ per quod sit hoc aliquid et suppositum unum numero. Cum autem actus sint ²⁵ suppositorum, et si ²⁶ in angelis nullum concedatur esse suppositum, nullum poterunt ²⁷ habere actum, nec ²⁸ per consequens poterunt ²⁹ videre Deum quod est contra fidem et evangelium Matthaei ³⁰ : Angeli eorum in coelis ³¹ semper vident ³², etc. (b). Sed isto quid absurdius ? Ergo absorbeatur materia ³³ quam ponunt in angelis, ita quod nulla ponatur in eis ne ³⁴, non solum contra philosophiam sed ³⁵ etiam ³⁶ contra fidem, huiusmodi positio sive fictio defendatur.

Quod autem ³⁷ dictum est ³⁸ quod forma recepta ³⁹ in materia non individuatur sine quantitate dimensiva, satis ⁴⁰ consonat verbis ⁴¹ Philosophi ⁴². Verumtamen ⁴³ utrum aliunde possit, Deo operante, individuari vel ⁴⁴ non, dubium videtur ; sed tamen hoc ⁴⁵ videmus ⁴⁶ quod aliam causam praecisam individuationis in huiusmodi rebus iam ⁴⁷ creatis ⁴⁸, non invenimus, per quam ⁴⁹ individua sub specie specialissima distinguantur ; et licet per quantitatem haec distinctio causetur verumtamen in diversis partibus materiae extra se invicem per quantitatem existentibus ipsa ⁵⁰ forma substantialis numeratur ita quod ex ⁵¹ forma in diversis partibus materiae, reales et substantiales resultant quidditates ; quarum tamen numeratio ⁵² non foret possibilis nisi materia quantitati subiecta poneretur. Unde qui ponunt materiam in angelis sine quantitate, necesse habent ⁵³ distinctionem

1. sicut patet per *P A S V*. — 2. praehabita *A P* ; et per predicta *add. S²*. — 3. enim *A S* ; autem *V* — 4. quantitatis *V S* — 5. *om. S.* — 6. *om. A.* — 7. vere *O.* — 8. *om. S.* — 9. *om. O.* — 10. *om. P A S* — 11. s. ve *V* ; *om. P A S.* — 12. *om. V.* — 13. vero *O.* — 14. *om. O.* — 15. in *add. V.* — 16. *om. V.* — 17. illa *add. P.* — 18. enim *O* ; eius *V.* — 19. quantitatem *S.* — 20. quam *P A.* — 21. dictum *P.* — 22. igitur *A.* — 23. cum *S.* — 24. *om. P A.* — 25. sit *V.* — 26. *om. P A S V.* — 27. poterint *O.* — 28. et *V S.* — 29. *om. P A S* ; nec *V.* — 30. *om. V* ; 18 *add. S²*. — 31. in coelis *om. A.* — 32. videbunt *V.* — 33. absurditas *V.* — 34. nec *A S²* ; natura *O.* — 35. verum *A.* — 36. *om. S.* — 37. tamen *P A S V.* — 38. supra *add. V.* — 39. corrupta *P.* — 40. *om. V.* — 41. *om. P.* — 42. Philosopho *P.* — 43. tamen *V.* — 44. *om. V.* — 45. *om. V.* — 46. videtur *P.* — 47. ita *V.* — 48. et iam factis *add. S²*. — 49. per quam — usque ad finem istius §] *om. P A V.* — 50. alia et alia *S.* — 51. extra *O.* — 52. coniunctio *S.* — 53. habent concludere *S²*.

(a) *VIII Metaphysicae*, c. 3, text. 9 (*VII Metaph.* iuxta éd. Didot, II, 560). — (b) *Matth.*, XVIII, 10.

realem in eisdem negare, ita quod ad minus concludetur quod angeli eorum non vident faciem Patris, ut dictum est,¹ quia non habent unde sint² plures, secundum viam quam isti tuentur.

Quod autem dicunt ad secundam rationem³ quod licet sensus et imaginatio sint virtutes alligatae materiae tamen recipiunt species⁴ sine materia, et eodem modo⁵ angelus habet operationem immaterialem licet ipse⁶ sit materialis, nullo modo stare potest nec habet aliquam probabilitatem. Manifestum est enim quod operatio sensus vel⁷ imaginationis non se extendit ad aliquod obiectum immateriale, eo quod sunt virtutes alligatae materiae⁸; igitur⁹ si angelus est materialis et per consequens habens similiter¹⁰ virtutem alligatam materiae, cum virtus et operatio substantiam non excedant¹¹, impossibile esset¹² virtutem angelicam suam operationem¹³ ad aliquod¹⁴ immateriale¹⁵ extendere et per consequens nec¹⁶ Deum videre quod est contra fidem manifeste. Alia etiam¹⁷ tangunt¹⁸ in ista¹⁹ responsione quae²⁰ frivola sunt nec faciunt ad propositum²¹. Illa enim²² materia spiritalis de qua loquuntur, fictio sola est ex qua multa fidei²³ contraria concludi possunt: et ideo ponere alium modum receptionis, ratione eius²⁴, innititur nihilo²⁵. Quia vero quidditas²⁶ angeli est forma simplex, hinc certe est quod formae receptae in²⁷ intellectu ipsius sunt representativae formarum immaterialium²⁸; et per habitum gloriae est aptus elevari ad visionem formae primae quae Deus est, quod non esset²⁹ possibile si haberet materiam et virtutem materiae alligatam, sicut nec sensui nec³⁰ imaginationi quae sunt virtutes huiusmodi.

Quod³¹ tandem dicunt ad tertiam³² rationem³³ quod³⁴ dictum Dionysii³⁵ habet intelligi quod angeli sunt immateriales in comparatione ad³⁶ nos³⁷, non tamen³⁸ simpliciter in sua natura, eodem³⁹ modo possent dicere de hoc quod dicit⁴⁰ quod sunt incorporei, scilicet quod non vult dicere⁴¹ quod sint⁴² incorporei simpliciter in sua natura sed solum in comparatione ad nos, quod est manifeste falsum⁴³. Dictum vero Damasceni⁴⁴ supra est⁴⁵ expositum.

1. quod tamen falsum est *add. S.* — 2. sunt *O.* — 3. secundum argumentum *P A V*; tertium argumentum *S.* — 4. speciem *P S.* — 5. eodem modo] similiter *P A S.* — 6. *om. P S.* — 7. *om. O A.* — 8. modo *A*; natura *add. S.* — 9. ergo *P V.* — 10. *om. O*; naturaliter *V.* — 11. excedat *V.* — 12. est *S.* — 13. operativam *S.* — 14. aliquid *S.* — 15. materiale *V.* — 16. *om. A S V.* — 17. *om. P A S*; que *V.* — 18. tangit *O S V*; tangere *A.* — 19. illa *P S V.* — 20. *om. V.* — 21. et *add. P A.* — 22. etiam *V*; *om. P A S.* — 23. *om. O.* — 24. *om. O.* — 25. *om. A.* — 26. quantitas *V.* — 27. *om. V.* — 28. et materialium *V.* — 29. est *S.* — 30. vel *P A S*; et *V.* — 31. *om. O.* — 32. tertium *P A S V.* — 33. *om. P A S V.* — 34. *om. V.* — 35. dicit Dionysius *P A S.* — 36. in — ad] quoad *P.* — 37. et *add. P A S V.* — 38. *om. P A S V.* — 39. eo *A S V.* — 40. quod dicit *om. V.* — 41. *om. O.* — 42. sunt *P*; incorporei — sint] *om. A.* — 43. secundum *add. S.* — 44. intelligendum est ut *add. S.* — 45. *om. V*; fuit *P.*

ARTICULUS XI.

Quod ¹ *impossibile est duos angelos esse eiusdem speciei* ².

Item ³, eadem ⁴ quaestione ⁵, articulo 4, in ⁶ responsione principali, et ⁷ quaestione 75 ⁸, articulo ultimo, in ⁹ responsione principali ¹⁰, dicit quod impossibile est duos angelos esse eiusdem ¹¹ speciei sicut ¹² impossibile esset ¹³ dicere ¹⁴ quod essent duae ¹⁵ albedines separatae cum non sint plures ¹⁶ albedines nisi secundum quod sunt in pluribus substantiis ¹⁷. Et etiam si angeli haberent materiam neque sic possent ¹⁸ esse plures eiusdem ¹⁹ speciei; sic enim oporteret quod principium distinctionis unius ab alio ²⁰ esset materia ²¹, non quidem ²² secundum divisionem ²³ quantitatis, cum sint incorporei, sed secundum diversitatem potentiarum ²⁴; quae quidem ²⁵ diversitas ²⁶ facit ²⁷ diversitatem non solum speciei sed etiam generis. Item in his ²⁸ quae sunt unius ²⁹ speciei non est invenire prius et posterius, ut dicitur in III° Metaphysicae (a). Sed in angelis ³⁰ ordinis unius sunt primi, medii et ultimi ut Dionysius dicit 10° ³¹ capitulo Angelicae Hierarchiae (b). Ergo angeli non sunt eiusdem ³² speciei ³³.

Haec ³⁴ dicit Thomas.

Illa ³⁵ positio videtur esse ³⁶ contraria fidei catholicae quia derogat omnipotentiae divinae. Cum enim multitudo ³⁷ angelorum vel unitas quaecumque non sit ab opere naturae sed potentiae divinae, dicere quod impossibile est duos angelos eiusdem speciei esse ³⁸, est dicere quod Deus non posset ³⁹ hoc ⁴⁰ facere aut fecisse, quod est damnatum per episcopum et magistros ⁴¹ Parisienses ⁴² (c).

Item illud quod adducit de duabus albedinibus separatis est falsum et contra altaris sacramentum ubi fide tenemus plures albedines ab omni ⁴³ materia separatas esse eiusdem ⁴⁴ speciei, opere ⁴⁵ vel actione

1. De hoc quod dicit Thomas quod *P A S*. — 2. Articulus — speciei] *om. O V*. — 3. *om. P A V*. — 4. *om. V*. — 5. 50 *add. V*. — 6. *om. V*. — 7. 2° *V*. — 8. 50 *P*. — 9. *om. V S*. — 10. et quaestione — principali] *om. A*. — 11. unius *V*. — 12. etiam *add. V*. — 13. est *P A S*. — 14. *om. P A* — 15. *om. O*; plures *V*. — 16. *om. V*. — 17. subiectis *P A S V*; dein *om. V*. usque ad Haec sunt verba; et hoc est quia angelus non est compositus ex materia et forma *add. S²*. — 18. possunt *O*. — 19. unius *P A*; angeli unius *S²*. — 20. alia *P*. — 21. esset materia *om. O A*. — 22. esset *add. O A*. — 23. distinctionem *P*. — 24. secundum quod aliquid est magis possibile vel minus *add. S²*. — 25. *om. P A S*. — 26. *om. P A*. — 27. faciet *P*. — 28. illis *P*. — 29. eiusdem *P A S*. — 30. Sed etiam angelus *A*. — 31. 4° *P A*; 4° cap. et 10. *S²*. — 32. unius *P S*. — 33. ordinis *A*. — 34. Hoc *A*. — 35. Ista *P*; haec *A S*. — 36. *om. S*. — 37. multiplicatio *O*. — 38. idem *add. O*. — 39. quod — posset] Deum non posse *P A S*. — 40. *om. O*. — 41. mar ^{res} *O*. — 42. *om. P A S*. — 43. omne *P S*. — 44. tamen *P*. — 45. operationes *O*.

(a) *Metaphysica*, I, III, c. 3. (II *Metaph.* iuxta ed. Didot, II, 494). — (b) DIONYSIUS, *De coelesti hierarchia*, c. 10 (P. G. 3, 274). — (c) Articulus 81 inter articulos condemnatos a Stephano Episcopo Parisiensi (éd. MANDONNET, *Siger de Brabant*, II, p. 179, n. 43).

potentiae divinae. [Ita ¹ dicimus in angelis etiamsi essent penitus immateriales.] ²

Uterius dicimus quod habent spirituales materiam, et tunc ³ materiae eorum distinguuntur ⁴, non per divisionem ⁵ quantitatis, nec ⁶ per ⁷ diversitatem potentiarum sicut dicit, sed per ⁸ multiplicationem numerabilitatis ⁹, sicut cum unus punctus fit duo puncta. De hoc respondebo ¹⁰ melius inter ¹¹ articulos determinatarum quaest. 253 ¹² (a).

Praeterea Damascenus, in Logica sua, capitulo 26 ¹³ de persona ¹⁴ ita dicit ¹⁵ quod ¹⁶ persona est quae per ¹⁷ proprias operationes et proprietates manifestam ¹⁸ et circumterminatam ¹⁹ ab his quae sunt unius naturae cum ipsa, tribuit nobis expressionem; verbi ²⁰ gratia, Gabriel cum Sancta Dei Genitrice disputans unus angelorum existens illic praesens disputavit, separatus a consimilibus angelis per eam quae in loco praesentiam et disputationem (b). Idem ²¹, eodem libro superius, capitulo 11 ²² de substantia et materia et ²³ forma individua ²⁴ persona ac hypostasi ita dicit: Eximiores philosophi materiam vocant speciem specialissimam ut angelum, hominem, equum (c). Et ²⁵ eodem capitulo, infra: Sancti Patres dimittentes garrulationes contentiosas, commune ²⁶ et de multis dictum, id est speciem specialissimam ²⁷, et ²⁸ materiam et formam vocaverunt, ut angelum, hominem, etc. ²⁹ (d). Ecce quod angelus est species specialissima, tam secundum doctrinam ³⁰ philosophorum quam secundum doctrinam Sanctorum Patrum.

Ad illud quod obicit ³¹ de Philosopho ³², III° Metaphysicae, quod inter individua unius speciei non est prius et posterius ³³, dicendum sicut dicit Commentator verbum exponens ³⁴, quod inter individua speciei ³⁵ eiusdem non est prius et posterius quia non est posterius ³⁶ quod ³⁷ constituatur per prius ³⁸, sicut videmus in linea praedicali quod prius est de essentia posterioris. Non autem ³⁹ est talis ordo in angelis.

1. etiam *add.* S². — 2. Ita—imateriales] *om.* O A. — 3. ita S. — 4. *om.* P A S. — 5. distinctionem P A S. — 6. vel divisionem vel P; vel per divisionem nec A; vel divisionem nec S. — 7. *om.* P. — 8. *om.* O. — 9. numerositatis O. — 10. responsio O. — 11. infra P; intra A. — 12. quaestiones determinatas q. 253. P A; ar. q. 253. P; ar. determinatarum q. ar. 12. S. — 13. 36 O. — 14. de persona *om.* P. — 15. sic ait P. — 16. *om.* P A. — 17. *om.* P A. — 18. manifestativa P; manifestant A. — 19. conterminativa O; circumterminativa P A. — 20. ut O. — 21. Item P; in *add.* P A S. — 22. 41. O; 10 P. — 23. et — et] natura ac P A S. — 24. individuum ac P; individui dei A. — 25. in *add.* P. — 26. quidem *add.* S². — 27. substantiam P S. — 28. *om.* S. — 29. et talia P A S. — 30. doctores A. — 31. obiciunt A; obicitur S. — 32. in *add.* P S. — 33. sed in angelis unius ordinis secundum Dionysium sunt primi medii et ultimi *add.* S². — 34. sicut — exponens] sicut exponit Commentator dictum verbum Aristotelis P A S. — 35. naturae S. — 36. quia — posterius] *om.* P A O. — 37. *om.* O; contineatur vel *add.* P. — 38. per prius *om.* O. — 39. *om.* O. —

(a) Vide infra, art. 88 (In quaest. de Anima, art. 3). — (b) IOANNES DAMASCENUS, *Dialectica*, c. 43 (P. G. 94, 614). — (c) *Idem*, *ibidem*, c. 30 (P. G. 94, 591). — (d) *Idem* (P. G. 94, 594).

Haec sunt verba eorum ¹.

Responsio ad haec per Thomam cum declaratione ².

Ex simplicitate angeli, articulo proximo declarata, manifestum est quod impossibile est duos angelos eiusdem speciei esse. Nec est hoc ³ contra fidem, nec ⁴ derogat potentiae divinae. Cum ⁵ enim, eo ipso quod sint ⁶ simplices formae, sine materia subsistentes, manifestum sit ⁷ eos differre sola differentia formali quae facit diversitatem in specie, dicere ⁸ eos non posse esse eiusdem speciei, non plus derogat potentiae divinae quam dicere quod quaecumque ⁹ differunt ¹⁰ specie non possunt ¹¹ esse eiusdem speciei. Dicere enim ¹² quod canis et lupus, vel quod ¹³ accipiter ¹⁴ et aquila, licet in actu sentiendi conveniant et in ¹⁵ multis actionibus aliis, nullo modo possunt ¹⁶ poni in una ¹⁷ specie ¹⁸ stante eorum natura, non est dicere ¹⁹ contra fidem nec derogat divinae potentiae, cum includat contradictionem. Similiter dico ²⁰ in proposito: licet enim ²¹ angeli in multis, ut in actu intelligendi et in ²² aliis sint similes, tamen ²³ differant ²⁴ secundum naturae gradum ut patet ex dictis ²⁵, dicere quod possent ²⁶ esse eiusdem speciei, et per consequens non sic ²⁷ differre, includit ²⁸ contradictionem; et ²⁹ posse fieri ³⁰ quod huiusmodi est ³¹, repugnat omni intellectui. Quod vero dicunt ³² damnatum ³³ per episcopum et ³⁴ magistros, salva pace eorum ³⁵ non dicunt verum; omnes enim doctores in hoc conveniunt quod ³⁶ quae sunt ³⁷ diversarum specierum non possunt in una specie poni stante ³⁸ natura utriusque, sicut quod homo et lapis sint eiusdem speciei amborum natura manente. Et per hoc patet responsio ad primum [quod ³⁹ hic dicitur, huic enim ⁴⁰ innititur suppositioni quod angeli cum sint formae simplices ⁴¹ secundum sanctos et philosophos ⁴², sola differentia formali et per consequens specifica differre possunt ⁴³, et hoc posito ⁴⁴ non posset Deus facere duos in sua tamen ⁴⁵ natura permanentes eiusdem speciei, propter contradictionem inclusam.] ⁴⁶

Ad secundum ⁴⁷ cum dicunt quod plures albedines sine omni materia sunt in sacramento altaris in diversis hostiis consecratis, dicendum quod quamvis in isto ⁴⁸ sacramento benedicto non remaneat materia quae ⁴⁹ sit ⁵⁰ subiecta formae substantiali, manet ⁵¹ tamen quantitas

1. W. V. — 2. Responsio — declaratione] *om. P A S*; improbatio istorum per Thomam. V. — 3. istud *P*; *om. V.* — 4. non enim *V.* — 5. tunc *V.* — 6. sunt *P A S V.* — 7. fit *O V*; est enim *P.* — 8. enim *add. P S.* — 9. quae *A S.* — 10. differentia *P.* — 11. posse *V A.* — 12. vero *P A V.* — 13. vel quod *om. S.* — 14. accipiter *P O S.* — 15. et in] ac in *A*; aut in *P*; ac *V S.* — 16. posse *O V A S.* — 17. eadem *P.* — 18. specialissima *add. P A.* — 19. *om. P A S.* — 20. similiter omnino *O A S*; simile enim est omnino *P.* — 21. *om. P A S V.* — 22. *om. P V.* — 23. cum *A S.* — 24. differunt *P A.* — 25. praedictis *V.* — 26. possunt *V A.* — 27. *om. A.* — 28. includat *O S.* — 29. hoc *add. P A S O.* — 30. et *add. O.* — 31. esse *A* — 32. quod *add. P.* — 33. est *add. P S*; esse *add. A.* — 34. per *add. P.* — 35. *om. V*; sua *S.* — 36. quae *V.* — 37. facit *A.* — 38. manente *O.* — 39. autem *add. S.* — 40. huic enim *om. S.* — 41. non videtur *add. S.* — 42. nisi *add. S.* — 43. *om. S.* — 44. ponunt quod *S.* — 45. tali *S.* — 46. quod — inclusam] *om. O P A*; contradictionem inclusam] quod dicitur *S.* — 47. dicendum *add. V.* — 48. illo *O V.* — 49. qua *O.* — 50. est *P A S V*; substantia *add. P.* — 51. remanet *P V.*

dimensiona quae est proprium subiectum albedinis per cuius divisionem numeratur ibidem, Sed duas albedines separatas a materia et a¹ quantitate dimensiona impossibile est intelligere, immo includit² contradictionem.

Quod tertio dicunt ulterius quod in angelis est materia spiritualis³ supra articulo proximo est improbatum, et⁴ ideo bene necesse est quod dicant melius et⁵ verius.

Quod⁶ quarto⁷ adducunt de Damasceno non facit pro eis in aliquo Licet enim praesentia Gabrielis in⁸ loco et⁹ eius cum Beata Virgine disputatio¹⁰ nobis notificent¹¹ aliquantulum eius distinctionem¹² ab aliis, nullo tamen modo natura incorporea per situm vel¹³ actionem numerari vel distingui realiter¹⁴ potest; hoc Damascenus nunquam¹⁵ intellexit¹⁶.

Ex hoc vero quod quinto adducunt¹⁷ de Damasceno non plus habent nisi quod angelum numerat¹⁸ inter species specialissimas, et hoc utique non ideo facit quod ibi velit intelligi realem communitatem¹⁹ unius speciei a²⁰ pluribus suppositis, sed propter nostrum²¹ modum intelligendi qui²² non concipimus²³ formas immateriales nisi per modum formarum materialium per quas in earum cognitionem consurgimus. Quia ergo²⁴ in his materialibus realem communitatem²⁵ videmus, formas immateriales cognitae per²⁶ ipsas cum quadam communitate²⁷ concipimus, cum nulla²⁸ ibi sit in eadem specie²⁹ secundum rem: ipsa enim natura angelica determinata ad gradum quemcumque in quo concipitur ut specifica seipsa realiter est³⁰ individua, cum non sit nata in aliquo³¹ esse nec³² sit aliquid dare per quod individuatur³³.

Quod vero sexto³⁴ respondendo dicunt quod dictum Philosophi³⁵ quod in suppositis eiusdem speciei non est prius et posterius sic habet intelligi quod posterius non constituitur³⁶ per prius in³⁷ individuis³⁸ eiusdem speciei³⁹, manifeste est contra mentem Philosophi et contra veritatem⁴⁰. Videmus enim quod supposita diversarum specierum sic se habent quod unum non est de constitutione alterius sicut suppositum lapidis⁴¹ non est de constitutione hominis, et tamen secundum Philosophum et secundum⁴² veritatem⁴³ dicuntur⁴⁴ differre secundum gradus, et secundum prius et posterius, quia natura generis, scilicet corpus,

1. om. O V S. — 2. implicat P. — 3. quod add. O. — 4. om. O. — 5. ac S. — 6. vero add. O A S; autem P. — 7. om. O. — 8. aliquo add. O. — 9. om. S. — 10. disputando S. — 11. notificet S. — 12. distinctio V; diffinitionem A. — 13. secundum O. — 14. totaliter P A S. — 15. nec unquam P S V. — 16. intelligit S. — 17. addunt V. — 18. numeret. P A; numerari S; numeras V. — 19. communicabilitatem O; convertibilitatem V. — 20. in S. — 21. om. S. — 22. quia S. — 23. concipitur O; accipimus S. — 24. vero P. — 25. convertibilitatem V. — 26. om. A. — 27. incommunicabilitatem V. — 28. ulla O. — 29. om. O. — 30. sic V. — 31. alio A S. — 32. ut V. — 33. dividatur A S; dividetur V. — 34. Thomae scilicet? V. — 35. dicit Philosophus V. — 36. constituatur O; conferantur A. — 37. om. P. — 38. dis. O. — 39. hoc add. V; sicut fit in linea predicamentali ubi prius est de essentia posterius add. S. — 40. et contra veritatem om. P A S. — 41. om. V. — 42. om. A. — 43. mentem A. — 44. videntur A.

sub alio gradu¹ invenitur in lapide et alio in homine², propter quod differunt specie sicut patet manifeste omnibus. Eodem modo, ex quo, secundum Dionysium in angelis sunt³ gradus naturae, licet unus angelus non sit de constitutione alterius, necessario tamen specie differunt. Nihil igitur⁴ dicunt isti homines⁵.

ARTICULUS XII.

Quod⁶ genus et differentia⁷ accipiuntur secundum considerationem determinati et indeterminati⁸.

Item⁹, quaestione eadem et¹⁰ eodem articulo¹¹, in responsione primi argumenti, dicit¹² quod genus et differentia in rebus immaterialibus¹³ accipiuntur secundum considerationem : inquantum enim accipitur res una¹⁴ ut quid¹⁵ indeterminatum, est ibi¹⁶ natura generis ; inquantum vero ut quid¹⁷ determinatum accipitur¹⁸, est ibi¹⁹ natura differentiae²⁰ ; alioquin oporteret quod omnia animalia²¹ essent eiusdem²² speciei vel quod in eis esset aliqua alia forma perfectior quam anima²³ sensibilis.

Haec sunt verba Thomae²⁴.

Hic error oritur ex duobus aliis erroribus quorum unus est quod res spirituales, ut angelus et anima, non sunt compositae²⁵ ex materia et forma ; secundus est quod in homine sit tantum una forma substantialis, et²⁶ similiter in quocumque²⁷ animali²⁸, ut infra patebit.

Quod autem dicit hic, patet esse falsum ; quia si ita esset nunquam in rebus immaterialibus²⁹ simul essent³⁰ genus et differentia apud eundem intelligentem³¹. Quando enim quis³² intelligit rem illam ut indeterminatam³³ non eam intelligit ut determinatam ; et ita quando intelligit eam³⁴ sub ratione generis³⁵, non potest³⁶ ei copulare rationem³⁷ differentiae³⁸, neque³⁹ e converso ; quod patet esse falsum.

Item propter considerationem nostram non attribuuntur rebus

1. et alio utrobique *add. P* ; etiam alio *add. A* ; et alio *add. S*. — 2. in lapide — homine] utrobique *A* ; *om. P S*. — 3. sint *O*. — 4. ergo *P A S V*. — 5. isti homines *om. P A*. — 6. De hoc quod dicit Thomas quod *P A S*. — 7. in immaterialibus *add. P S* ; in talibus *add. A*. — 8. determinati et indeterminati] penes determinatum et indeterminatum *P A S* ; Articulus — indeterminati] *om. O V*. — 9. *om. P A V*. — 10. *om. S*. — 11. quaestione 50, articulo 4. *V*. — 12. et eadem questione articulo 2 in responsione ad primum ar. *add. S*². — 13. materialibus *O V* ; in rebus immaterialibus *om. P A S*. — 14. illa *V*. — 15. aliquid *A S* ; aliquod *P*. — 16. in *V*. — 17. *om. P A S V*. — 18. *om. P A S V*. — 19. in *V*. — 20. differt *V* ; non autem sicut alia et alia natura *add. S*². — 21. irrationalia *add. V P*. — 22. unius *S*. — 23. perfectior quam anima *om. V*. — 24. Haec dicit Thomas *P S* ; hoc dicit Thomas *A* ; *om. V* : usque ad Haec sunt verba. — 25. compositi *O P A* ; composita *S*. — 26. *om. A*. — 27. quolibet *P A S*. — 28. *om. O*. — 29. materialibus *P S*. — 30. esset *P A S*. — 31. intellectum *S*. — 32. aliquis *S*. — 33. determinatam *A*. — 34. *om. A S*. — 35. tunc *add. A S*. — 36. possit *O*. — 37. intellectum *S* ; intentionem *A*. — 38. dicere *S*. — 39. nec *P A S*.

immaterialibus neque ¹ materialibus ² praedicata accidentalialia ; nam si considero angelum ut bonum vel ut malum ³, non propter hoc est bonus vel ⁴ malus ; vel ut scientem quae ventura sunt usque ⁵ ad mille annos, non propter hoc ipse ea ⁶ scit. Similiter de rebus materialibus : si considero ⁷ corvum vel ethiopem ⁸ ut ⁹ intenso colore album ¹⁰, non propter hoc sunt tales. Ergo si consideratio nostra ¹¹ non potest attribui praedicata accidentalialia, multo minus praedicata ¹² essentialialia ; talia autem sunt genus et differentia.

Ad argumentum ¹³ dici potest quod illud quod habet ¹⁴ pro inconvenienti, scilicet quod in bruto sit alia ¹⁵ forma nobilior quam sensitiva, non est inconveniens ; immo hoc consuevit ¹⁶ poni antiquitus communiter ¹⁷.

Haec sunt verba eorum ¹⁸ qui parvam ¹⁹ videntur habere intelligentiam ²⁰ eorum quae loquuntur ²¹.

Responsio ad ²² praedicta secundum Thomam ²³.

Qualiter autem ²⁴ genus et differentia sint secundae ²⁵ intentiones fundatae super diversos conceptus mentis de una ac ²⁶ eadem re ²⁷ determinate et indeterminate ²⁸ intellecta ²⁹ patet per Thomam in ³⁰ de Ente ³¹ et Essentia. Nisi enim genus ³² et differentia ³³ essent ³⁴ una res ³⁵ realiter ut dictum est diversimode ³⁶ accepta ³⁷, nec de una re ³⁸ essentialiter praedicarentur ³⁹, nec ⁴⁰ res quidem ⁴¹ naturae sed ⁴² rationis solum ⁴³ dicerentur ⁴⁴. Nunc autem de una et eadem re, id est ⁴⁵ specie, essentialiter praedicantur quia important eandem essentiam ; rationis etiam ⁴⁶ res ⁴⁷ non naturae dicuntur ⁴⁸ quia dicunt illam naturam unam non uno modo sed diversimode a ratione consideratam. Haec revera est sententia omnium philosophorum de hac materia loquentium. Unde patet quod non est erroneum nec ex erroribus habet ⁴⁹ ortum cum falsitas erroris mater veritatis esse non possit ⁵⁰.

Quod enim dicunt errorem primum, scilicet angelum non esse compositum ex ⁵¹ materia et forma, in praecedenti articulo ostensum est esse ⁵² verissimum ; quod vero ⁵³ asserunt errorem esse ⁵⁴ secundum, in sequentibus Deo adiuvante ⁵⁵ monstrabitur ab omni errore alienum.

1. vel *P A* ; *om. S.* — 2. *om. S.* — 3. vel ut malum *om. P A S.* — 4. aut ut malum non propter hoc est *P A S.* — 5. *om. P A.* — 6. *om. P A S.* — 7. considerem *A.* — 8. ethiopum *A.* — 9. nitentem *add. P A S.* — 10. albedinis *P A S.* — 11. *om. O.* — 12. nec *P A S.* — 13. argumenta *A.* — 14. haberet *P A S.* — 15. aliqua *P S.* — 16. solebat *P A S.* — 17. *om. P.* — 18. Haec sunt *W.* et aliorum *V.* — 19. parum *S.* ; per *V.* — 20. *om. A S.* — 21. qui parvam — loquuntur] *om. P.* — 22. *om. O.* — 23. Responsio — Thomam.] *om. P A S V.* — 24. *om. P A S V.* — 25. *om. O.* — 26. et *P A S V.* — 27. natura *P A S V.* — 28. determinata vel indeterminata *P A S.* — 29. intelligi *A.* ; *om. P.* — 30. *om. P A S V.* — 31. esse *V.* — 32. natura generis *P A S V.* — 33. differentiae *P A S* ; natura differentiae *V.* — 34. esset *P A S V.* — 35. *om. P A S V.* — 36. diversa *P.* diversum *S.* — 37. concepta *P A S V.* — 38. *om. S.* — 39. punirentur *V.* — 40. ut *V.* — 41. non quidem *P A* ; nec quid *S.* — 42. nec *add. P.* — 43. solius *P A S V.* — 44. determinentur *O.* ; different r differre *S.* — 45. id est] scilicet *V.* ; in *S.* ; *om. A.* — 46. et rationis *P A S V.* — 47. vero *add. P.* — 48. differre *add. S.* — 49. *om. V.* — 50. potest *P A* ; mater — possit] videtur veritas esse non poterit *S.* — 51. vera *add. P.* — 52. *om. S.* — 53. enim *O.* — 54. *om. O.* — 55. cum dicunt quod quando intellectus intelligit *add. S.*

Ad obiectum¹ primum : cum dicunt quod intellectus cum² intelligit rem³ determinate⁴ non intelligit eam⁵ indeterminate⁶, potest concedi ; verumtamen⁷ intellectus sic intelligens intentiones simplices generis et differentiae intelligit quod illae⁸ duae intentiones fundantur non⁹ super diversas naturas sed super diversos conceptus de una et eadem natura, aliter et aliter intellecta ; et inde est quod intellectus componens dicit ista¹⁰ duo, scilicet genus et differentiam de una¹¹ re, scilicet¹² specie praedicari essentialiter. Quid enim verius dici potest¹³ quam¹⁴ de eodem¹⁵ praedicari¹⁶ naturam¹⁷ aliquam¹⁸ essentialiter, quando intelligitur¹⁹ uno modo, scilicet indeterminate²⁰ per genus et²¹ quando intelligitur per differentiam determinate²². Si vero, ut isti²³ putant, genus et differentia dicant²⁴ duas²⁵ naturas reales²⁶ diversas, impossibile foret quod de²⁷ eadem natura specifica essentialiter dicerentur. Et forte hoc inferius in tractatu de unitate formae substantialis in eodem ostendetur²⁸. Et²⁹ tamen³⁰ qui ponunt plures formas substantiales in eodem, si velint salvare praedicationem generis et differentiae³¹ essentialem³² de eadem³³ specie³⁴, necesse³⁵ habent dicere quod nomen generis quod imponitur a forma priore³⁶ significet³⁷ totam quidditatem³⁸ rei³⁹ indeterminate et quod nomen differentiae impositum a forma posteriore⁴⁰ significet⁴¹ eandem quidditatem⁴² determinate⁴³ ; quomodo⁴⁴ enim aliter praedicarentur⁴⁵ de eodem⁴⁶ nisi denominative, sicut album et musicum ?⁴⁷

Ad secundum quod est risu dignum dici potest quod nostra consideratio non attribuit⁴⁸ rebus intellectis aliquas⁴⁹ formas accidentales vel substantiales ; intellectus tamen noster⁵⁰ potest unam⁵¹ formam vel naturam vario modo intelligere, et vario modo⁵² conceptam variis⁵³ nominibus ipsos conceptus notificantibus⁵⁴ significare⁵⁵ et sic plura praedicata eidem rei uno nomine, scilicet⁵⁶ speciei, significatae⁵⁷ attribuire⁵⁸. Et hoc deberent⁵⁹ qui alios contemnunt⁶⁰, et ipsi⁶¹ nihil⁶² intelligunt, didicisse⁶³.

1. igitur *add. P A S V.* — 2. quando *P A S V.* — 3. un. *O.* — 4. indeterminate *P A V.* — 5. illud *O* ; *om. P.* — 6. determinate *P A V.* — 7. quia verum est non autem *P* ; cum *add. O.* — 8. istae *P A S.* — 9. quidem *add. P A S V.* — 10. illa *P A.* — 11. et eadem *add. P A.* — 12. in *S.* — 13. poterit *V.* — 14. quod *add. O* ; dicere *add. S.* — 15. eadem re *P A.* — 16. praedicetur *V* ; praedicantur *S.* — 17. natura *V* ; *om. P A S.* — 18. aliqua *P A S* ; *om. V.* — 19. intelligit *P.* — 20. determinato *O.* — 21. *om. P A.* — 22. modo determinato *P A* ; per genus — determinate] *om. S.* — 23. ipsi *A.* — 24. dicerent *P A S V.* — 25. suas *V.* — 26. realiter *P A S V.* — 27. una et *add. P A S V.* — 28. ostenditur *S.* — 29. *om. A.* — 30. quando *V.* — 31. speciei *S.* — 32. *om. P A S.* — 33. *om. P A.* — 34. de eadem specie *om. S.* — 35. necessario *O.* — 36. prioris *V.* — 37. significat *V S* ; signat *P A.* — 38. quantitatem *S.* — 39. *om. P A S V.* — 40. posteriori *P S V.* — 41. significat *P S V.* — 42. totam *add. V.* — 43. et quod — determinate] *om. A.* — 44. quando *O.* — 45. praedicentur *S.* — 46. eadem *V* ; aliter *add. S.* — 47. sicut — musicum *om. P.* — 48. tribuit *P A S V.* — 49. alias *V.* — 50. non *P.* — 51. suam *V.* — 52. vario modo] animo *O* ; intelligere — modo] *om. V.* — 53. diversis *A S V.* — 54. significantibus *O.* — 55. notificare *A S.* — 56. vel *O.* — 57. et sic — significatae] *om. V.* — 58. ac tribuere *V.* — 59. debent *V.* — 60. condempnant *V.* — 61. alios — ipsi] aliquos condempnatos et ipsi *P A* ; *om. S.* — 62. *om. S.* — 63. dixisse *P.*

Quod vero ¹ tertio ² dicunt, ad ³ argumentum Thomae respondendo, quod non est inconueniens aliam formam nobiliorem quam sit sensitiva ⁴ poni in animali bruto, nimis est brutaliter dictum. Ex hoc enim sequeretur ⁵ quod haberent ⁶ intellectum, sive animam intellectivam quae secundum philosophos omnes immediate in ordine formarum substantialium sequitur animam sensitivam. Et revera si bruta animalia haberent ⁷ animam ⁸ intellectivam scientiae susceptivam, possent in ⁹ tantum edoceri quod ¹⁰ istos tam ¹¹ brutaliter loquentes in sapientia excederent ¹².

ARTICULUS XIII.

Quod ¹³ angelus, cum ¹⁴ sit forma subsistens, incorruptibilis ¹⁵ est ¹⁶ necessario ¹⁷.

Item ¹⁸ quaestione 50, articulo 5 ¹⁹, in responsione principali dicit ²⁰ quod ²¹ cum angelus sit ²² forma subsistens, impossibile est quod eius substantia sit corruptibilis ²³; quod enim convenit ²⁴ alicui secundum se, nunquam ²⁵ ab eo separari potest; ab eo tamen cui convenit per accidens potest separari, separato eo secundum quod ei conveniebat. Rotundum enim a circulo separari non potest quia convenit ei secundum seipsum; sed aeneus ²⁶ circulus potest amittere rotunditatem per hoc quod circularis figura ²⁷ separatur ab aere. Esse autem secundum se convenit formae: unumquodque enim est ens actu secundum quod habet formam. Compositum igitur ²⁸ ex materia et forma desinit ²⁹ esse actu per hoc quod forma separatur a materia. Sed si forma subsistat in suo esse, sicut ³⁰ est in angelo, ut dictum est, non potest amittere esse. Ipsa ³¹ igitur immaterialitas angeli ratio ³² est quare ³³ angelus incorruptibilis est secundum suam naturam.

Haec sunt verba Thomae ³⁴.

Hic dicit aliquid verum, scilicet quod ³⁵ angelus est incorruptibilis secundum naturam suam; item, aliquid ³⁶ quod ³⁷ est erroris ³⁸ figmentum, scilicet quod angelus est immaterialis ³⁹; nam si sic ⁴⁰, non esset ⁴¹ angelus capax alicuius accidentis, et per consequens nec culpa, ergo ⁴²

1. autem P. — 2. om. V. — 3. tertium add. V. — 4. quam sensitivam P A S; quam animam sensitivam V. — 5. sequitur S. — 6. haberet V. — 7. habent S. — 8. animae O. — 9. om. P A S V. — 10. ut O; quos A. — 11. om. P A S V. — 12. Sic ergo apparet quid dicendum add. P. — 13. De hoc quod dicit Thomas quod P A S. — 14. om. P A S. — 15. in corpore A. — 16. om. P A S. — 17. Articulus — necessario] om. O V. — 18. om. P A V. — 19. articulo 5 om. P A S. — 20. dicunt V. — 21. om. V. — 22. ipsa add. V. — 23. corporalis A; incorruptibilis V; dein om. V. usque ad Haec sunt verba. — 24. dicit O; om. A. — 25. nusquam A. — 26. ereus S. — 27. linea S. — 28. ergo P. — 29. deest S. — 30. ut O. — 31. quam A. — 32. causa P A S. — 33. quod S. — 34. Haec dicit Thomas P; Hoc dicit Thomas et optime A; Haec dicit Thomas et hoc optime S. — 35. om. S. — 36. aliud A; ad 4. S. — 37. quidem S. — 38. errorum P. — 39. incorruptibilis S. — 40. si sic] si sic est P; si sic esset A; sicut S. — 41. est S. — 42. om. P A S.

nec poenae ¹ nec gloriae ut alibi est ostensum. Et ideo cum angelus habeat materiam ², scilicet spirituales, cui dat ³ esse forma ⁴, sicut ⁵ potest intelligi huiusmodi formam ⁶ non dare esse, ita secundum hoc potest ⁷ intelligi angelus non esse vel corrumpi; et ideo ⁸ non dat veram causam incorruptibilitatis ⁹ angelicae ¹⁰.

Item quod dicit quod angelo ¹¹ convenit esse secundum se et ideo non potest separari ab eo, sicut nec ¹² rotunditas a circulo, aut ly ¹³ secundum se dicit conditionem causae ¹⁴ vel ¹⁵ subiecti; si causae ¹⁶, hoc est dicere quod angelo convenit esse secundum ¹⁷ quod est non per aliam causam quam per formam suam, quia forma dat esse ¹⁸, non alia causa; tunc verum dicit, sed nihil ad propositum quia forma non dat esse sibi sed composito ¹⁹. Si autem ly secundum se dicat ²⁰ conditionem subiecti, falsum est, quia forma, secundum quod forma, non est subiectum, nec per consequens alicuius secundum se est ²¹ subiectum, secundum quod ²² Boetius dicit, libro ²³ de Trinitate, capitulo 3. Et ideo nec secundum se habet esse subsistens in genere.

Praeterea, a circulo nec re ²⁴ nec intellectu ²⁵ rotunditas potest separari, quia convenit ei secundum se; sed ab ²⁶ angelo secundum intellectum potest ²⁷ separari esse ²⁸ quia omnis creatura potest intelligi non esse, ut dicit Anselmus, Proslogion libro III ° capitulo 3 et 23 ²⁹ (a). Igitur ³⁰ angelo non ³¹ convenit esse secundum se ³², sicut rotunditas circulo.

Haec sunt verba eorum ³³ quae non sunt in veritate nisi verba ³⁴.

Quod enim dicunt ³⁵ esse erroris ³⁶ figmentum ³⁷ quod angelus est immaterialis, manifestum est ³⁸ ex dictis supra, quaestione 10 ³⁹, quod dicunt falsum; immo oppositum huius multorum ⁴⁰ errorum foret ⁴¹ illativum. Si enim angelus compositus esset ex materia et forma non posset poni habere virtutem intellectualem ⁴² cuius est formam sine omni materia intueri, et per consequens non posset elevari ⁴³ per aliquem habitum ad videndum Deum per ⁴⁴ essentiam qui ⁴⁵ pura forma est, sicut nec sensus eo quod est materialis; et illud ⁴⁶ fidei repugnat. Inconvenientia autem ⁴⁷ quae dicunt sequi ad simplicitatem natu-

1. nec poenae *om.* P S. — 2. *om.* O. — 3. dum datur S. — 4. formale O; formaliter P; formatum A S. — 5. sic S. — 6. forma A S. — 7. intelligi — potest] *om.* O. — 8. et ideo *om.* O. — 9. incorruptionis O. — 10. naturae *add.* P; agnicio S. — 11. *om.* O. — 12. *om.* A S. — 13. enim A. — 14. esse P A. — 15. vel O. — 16. esse P A. — 17. hoc *add.* A O S. — 18. *om.* O. — 19. quia — composito] *om.* P A S. — 20. dicit P. — 21. subiectum — est] *om.* O. — 22. secundum quod] ut P A S. — 23. *om.* P A S. — 24. nec re *om.* S. — 25. intellectum S. — 26. *om.* S. — 27. separari — potest] *om.* O. — 28. quia — esse] *om.* P. — 29. cap. 2 et 13. O; cap. 3 et 33. S. — 30. ergo P. — 31. *om.* S. — 32. secundum se *om.* P A S. — 33. W. V. — 34. quae — verba] et secundum veritatem non sunt nisi verba. V P A S. — 35. quod *add.* A. — 36. *om.* A. — 37. scilicet *add.* P S V. — 38. quo *add.* V. — 39. 1^a. O; 4 S. — 40. falsorum *add.* A S; falsorum et *add.* P. — 41. est P A S; fieret V. — 42. intellectivam V; intelligibilem S. — 43. *om.* S. — 44. aliquam *add.* S. — 45. qua V. — 46. istud A S V; hoc P. — 47. vero. A S V; *om.* P.

(a) ANSELMUS, *Proslogion*, c. 3 et 23 (P. L. 158, 228 et 238.).

rae angelicae ¹, prout patuit ex dictis in praedicta ² questione 10 non sequuntur ex ipsa ³. Et ex his ⁴ evacuatur obiectio prima.

Ad secundum, cum dicunt formam non esse alicuius subiectum secundum Boetium, prout in quaestione 10 declaratum ⁵ est palam est ⁶ quod ⁷ dicunt falsum. Quod vero ⁸ dicunt quod ⁹ circulus non potest intelligi sine rotunditate ¹⁰, et omnis creatura secundum Anselmum potest intelligi non habere esse, quoad ¹¹ illud quod opponunt ¹² de suo ¹³, scilicet quod circulus non potest intelligi sine ¹⁴ rotunditate, falsum est. Cum enim rotunditas sit propria passio circuli sicut habere tres angulos ¹⁵ trianguli, et per consequens sit ¹⁶ extra quidditatem ¹⁷ ipsius, manifestum est quod non necessario ¹⁸ includitur ¹⁹ infra intellectum ipsius; potest ²⁰ enim subiectum ab intellectu considerari ²¹ sine sua passione quamvis ²² non posset ²³ intelligi sine ea subiectum poni in esse; et ²⁴ eodem ²⁵ modo potest quidditas cuiuslibet creaturae secundum Anselmum ab intellectu considerari sine esse suo ²⁶ quod non est ipsa, quamvis ²⁷ sine esse ²⁸ non posset ²⁹ intelligi esse. Isti autem diversi modi intelligendi unum sine altero, secundum ³⁰ quod consideratur ³¹ ab intellectu sine eo ³² quod intelligatur esse, fallunt ³² multos; ideo ³⁴ expedit istam distinctionem notare.

ARTICULUS XIV.

Quod ³⁵ multitudo secundum materiam ³⁶, cum in infinitum protendi possit, non intenditur ab agente ³⁷.

Item ³⁸, eadem ³⁹ quaestione ⁴⁰, articulo 4 ⁴¹, in responsione ultimi argumenti dicit quod multiplicatio ⁴² secundum numerum cum ⁴³ in infinitum protendi possit ⁴⁴, non intenditur ⁴⁵ ab agente, sed multiplicatio ⁴⁶ secundum speciem.

Haec sunt verba Thomae ⁴⁷.

Hoc est erroneum, primo quia ⁴⁸ cum multiplicatio ⁴⁹ hominum et

1. natura angelica V. — 2. dicta P. — 3. ex ipsa om. P A S. — 4. et ex his] per hoc S. — 5. determinatum V. — 6. om. S. — 7. ipsa add. P A S V. — 8. Quod vero] secundo quod O. — 9. om. S. — 10. sive profunditate add. O. — 11. quod ad V. — 12. ponunt P S V. — 13. deq^o. S. — 14. rotunditate — sine] om. A. — 15. om. O V S. — 16. om. O. — 17. rationem quidditativam V. — 18. non necessario] non necesse P; necessario V. — 19. intelligitur V. — 20. posset P A V. — 21. ab — considerari] intelligi P A. — 22. forte add. S. — 23. possit P A V. — 24. hoc autem videtur cum etiam quantitas possit intelligi sine qualitate S. — 25. eo V. — 26. sui V. — 27. quam non V; quod non ipsa quamvis A. — 28. suo add. V. — 29. possit P A S. — 30. scilicet P A V; patet secundum S. — 31. consideretur P A S O. — 32. vel add. P A S; esse vel V. — 33. fallit P A S V. — 34. et ideo P A S V; non O. — 35. De hoc quod dicit Thomas quod P A S. — 36. etiam add. P. — 37. Articulus — agente] om. O V. — 38. om. P A V. — 39. om. V. — 40. 50. add. V. — 41. eodem S. — 42. multitudo O P A S. — 43. om. O. — 44. protendit possit; proessendi posset V. — 45. intendatur S. — 46. multitudo P A S O. — 47. Haec — Thomae] Haec dicit Thomas P S; Hoc dicit Thomas A; om. V. et dein. usque ad Haec sunt verba. — 48. quidem P. — 49. multitudo P A S O; omnium add. P.

equorum et aliorum animalium non possit¹ esse secundum speciem sed tantum² secundum numerum³, quia⁴ per generationem⁵ animalium non multiplicatur⁶ species sed tantum⁷ individuum⁸, sequeretur quod Deus per illud Genesis I et VIII⁹ cap. Crescite et¹⁰ multiplicamini¹¹ (a), praecepisset implere quod non vellet¹² impleri, vel¹³ quod nec homo nec¹⁴ aliqua natura in aliis animalibus deberet¹⁵ intendere¹⁶.

Praeterea primum agens creans homines, multiplicationem electorum et¹⁷ reparationem ruinae¹⁸ angelorum intendebat; quod patet per effectum; et illud¹⁹ debet homo intendere generans. Haec autem multiplicatio²⁰ electorum et reparatio ruinae angelorum non fuit nisi secundum multiplicationem individuorum secundum materiam. Ergo hanc intendebat primum agens, et secundum.

Praeterea ratio sua nihil²¹ valet, quia secundum hoc homo nunquam intenderet dividere²² lineam vel aliquid²³ continuum, nec numerare aliquam rem, cum linea possit²⁴ dividi in infinitum; nemo enim intendit dividere lineam quantum potest dividi, [vel augere numerum quantum potest augeri. Sic etiam agens intendit multiplicationem²⁵ secundum numerum, non quantum procedit in infinitum]²⁶ sed quantum sufficit ad propositum suum²⁷.

Haec sunt verba eorum²⁸.

Responsio ad haec secundum Thomam²⁹.

Ad horum solutionem habendam, considerare debemus quod Thomas solvendo istud³⁰ argumentum intendit dicere³¹ quod ad perfectionem naturae angelicae non pertinet eius multiplicatio³² in³³ eadem specie secundum³⁴ numerum³⁵; et hoc, quia videmus quod ubi³⁶ aliqua natura propter perfectionem suam multiplicatur, multiplicatio secundum numerum³⁷ non attenditur ab agente ut finis³⁸ quia talis³⁹ multiplicatio secundum numerum⁴⁰ non habet⁴¹ certum⁴² terminum⁴³, prout docet Thomas in prima parte, quaestione 47⁴⁴, articulo ultimo, in responsione 2¹ argumenti⁴⁵. Hoc considerato⁴⁶ patet solutio ad ea quae obiciuntur.

Cum enim⁴⁷ Deus dicit: Crescite⁴⁸, etc.; quamvis intenderet⁴⁹

1. posset O. — 2. totum O. — 3. materiam O. — 4. quod O. — 5. generationes A S. — 6. multiplicatur A. — 7. om. P A S. — 8. individua P A S. — 9. 2 et 9. O; 3 et 9. P; 1 et 9. A S. — 10. etc. P. — 11. om. P; replete terram add. A S. — 12. intendebat P A S. — 13. om. O; nihil etiam add. P; etiam add. A. — 14. homo nec om. O. — 15. om. P A S. — 16. intenderet A S; intenderetur P. — 17. homines — et] hominum multitudinem electorum et hominum et O. — 18. om. A S. — 19. idem P A. — 20. multitudo P S O. — 21. non P A S. — 22. tendere S. — 23. aliquid A. — 24. posset O. — 25. multitudinem P; multiplicationi A. — 26. vel — infinitum] om. O. — 27. om. S. — 28. Haec sunt W. V. — 29. Responsio — Thomam] om. P A S. — 30. illud A S. — 31. docere O. — 32. multitudo A S. — 33. om. A. — 34. vel O; om. P. — 35. om. P. — 36. cum. S. — 37. materiam P A S. — 38. infinita P A; arguitur S. — 39. om. V. — 40. materiam P A S. — 41. non habet] secundum A. — 42. terminum O. — 43. numerum V. — 44. 49 S. — 45. 2¹ arg.] om. S. — 46. considerando. V. — 47. cum enim] Ad primum cum P A S V. — 48. et multiplicamini et impossibile V; et multiplicamini et replete A. — 49. intendat V S; intendebat P A. —

(a) Gen. I, 28; VIII, 17.

quod species animalium multiplicari deberent secundum numerum materialiter ¹, non tamen hoc intendebat ut finem ad quem alia ordinaret, sed tamquam ordinabile ² ad finem, ut ad hominum utilitatem et conservationem ³ specierum quae absque tali multiplicatione conservari ⁴ non possunt.

Eodem modo dicendum est ⁵ ad secundum, scilicet quod primum agens intendebat multiplicationem electorum ⁶ et reparationem angelorum, non intendendo ⁷ ipsam multiplicationem materialem secundum numerum ut finem, sed magis ordinando ⁸ ipsam ad perfectiorem ⁹ suae bonitatis repraesentationem.

Quod vero dicunt tertio ¹⁰ quod ratio sua non valet quia secundum hoc homo non intenderet dividere ¹¹ lineam, etc. ¹²; planum est quod ¹³ non sequitur quod ¹⁴ homo hoc nullo modo intenderet ¹⁵ ut ordinabile ¹⁶ scilicet ¹⁷ ad finem, sed ¹⁸ quod ¹⁹ vanum foret huiusmodi divisionem quae protendi potest in infinitum finaliter intendere ²⁰. Eodem modo dicendum ²¹ de divisione cuiuslibet ²² continui et ²³ additione numeri.

ARTICULUS XV.

Quod ²⁴ *Christus post resurrectionem habebat corpus talis naturae in quod* ²⁵ *posset cibus converti* ²⁶.

Item ²⁷, questione 51 ²⁸, articulo 3, in responsione 5 argumenti, dicit quod quamvis ²⁹ post resurrectionem cibus non converteretur in corpus Christi sed resolveretur in ³⁰ praeiacentem materiam, tamen Christus habebat corpus talis naturae in quod ³¹ posset cibus converti.

Haec ³² Thomas.

Hoc videtur erroneum; quia cum ³³ cibus non convertitur ³⁴ in corpus comedentis nisi propter restaurationem deperditi vel propter augmentum ³⁵ quantitatis alicuius, dicere quod in corpus Christi gloriosum potuit ³⁶ converti cibus hoc ³⁷ est idem ³⁸ dicere ³⁹ quod esse potuit in eo aliqua deperditio, quod ⁴⁰ est contra dotem impassibilitatis, vel quod in corpore Christi non fuit perfecta et fixa quantitas, cuius contrarium tenet fides.

1. materialem S. — 2. ordinarentur P A. — 3. ipsarum add. P A S V. — 4. consignari O; considerari A. — 5. om. O. — 6. clericorum V. — 7. intendens V. — 8. redi ⁴⁰ P; ipsam — ordinando] om. A. — 9. perfectionem P. — 10. Ad tertium cum dicunt V. — 11. dicere S; om. O. — 12. om. P A S V. — 13. hoc add. V A. — 14. scilicet add. O. — 15. nisi add. A; ut finem sed add. S. — 16. ordinabilem S. — 17. om. P S V. — 18. om. A. — 19. cum P A S O V. — 20. protendere P. — 21. est add. S. — 22. cuiuscumque V. — 23. de add. P A S V. — 24. De hoc quod dicit Thomas quod P A S. — 25. in quo P S; et quod A. — 26. Articulus — converti] om. O V. — 27. om. P A V. — 28. 5. P; 3. S. — 29. om. V. — 30. om. A. — 31. quo S; quid V. — 32. Hoc dicit A; dicit add. P; om. V. usque ad Haec sunt verba. — 33. om. O. — 34. convertatur P A. — 35. augmentationem P A S. — 36. potest P A; posset S. — 37. om. P. — 38. om. P. — 39. vel add. O P. — 40. que O.

Haec sunt verba eorum¹.

Ad istam² instantiam³ brevem⁴, breviter dici potest quod cibus convertitur in corpus comedentis, alimento indigentis propter deperditi⁵ restaurationem vel⁶ propter augmentationem; nec tamen sequitur quin possit⁷ in corpus Christi vel⁸ alicuius non indigentis talibus, si placeret⁹ Deo, converti. Et¹⁰ ideo dicit Thomas ibidem quod¹¹ angelus, quia non habet corpus sibi¹² unitum naturaliter in quod posset cibus converti¹³, ideo non fuit vera comestio angeli sed figurativa, de qua habetur¹⁴ in Tobia (a). Sed Christus post¹⁵ resurrectionem, ut dicit ibidem, habuit corpus naturaliter animae suae unitum in quod¹⁶ per naturam posset cibus converti et converteretur si oporteret, sicut videmus quod panis in sacramento altaris convertatur¹⁷ in corpus eius¹⁸; et¹⁹ ideo vera fuit post resurrectionem²⁰ comestio eius²¹.

ARTICULUS XVI.

Quod²² angelus potest transire de²³ extremo in extremum non²⁴ transeundo medium²⁵.

Item²⁶, quaestione 53, articulo 2, in responsione²⁷ quaestionis dicit quod prout²⁸ motus angeli non est continuus²⁹ non impossibile est quin pertranseat³⁰ de extremo ad³¹ extremum non pertranseundo³² medium. Et³³ addit³⁴ quod moveri ab³⁵ extremo in extremum et³⁶ non³⁷ per medium potest convenire angelo sed³⁸ non corpori quia corpus mensuratur et continetur³⁹ loco⁴⁰; sed substantia angeli non est subdita loco ut⁴¹ contenta⁴² sed superior⁴³ ut⁴⁴ continens. Unde⁴⁵ in eius potestate est applicare⁴⁶ se⁴⁷ loco prout vult, vel⁴⁸ per medium vel sine medio.

Haec sunt verba Thomae⁴⁹.

Ex his condemnatus error oritur⁵⁰, scilicet quod angelus aliquando

1. Haec sunt W. V. — 2. om. S. — 3. responsionem V. — 4. ad — brevem] om. A. — 5. perditum S; deperdita O. — 6. et O. — 7. posset S. — 8. Christi vel om. P A S V. — 9. placent V. — 10. om. P A. — 11. om. V. — 12. scilicet P. — 13. verti O; naturaliter add. V. — 14. dicitur P. — 15. suam add. P. — 16. quo V P. — 17. convertitur P A S V. — 18. Christi P. — 19. om. P. — 20. suam sua add. P. — 21. om. P. — 22. De hoc quod Thomas dicit quod P A S. — 23. ab A. — 24. sine P. — 25. Articulus — medium] om. O V. — 26. om. P A V. — 27. 52 articulo 3 responsione V. — 28. secundum quod V. — 29. continuum V. — 30. transeat P S V. — 31. in P A S O. — 32. transeundo P; per V. — 33. que O. — 34. ulterius add. P. — 35. de V S. — 36. om. A O V. — 37. om. V. — 38. et V; om. P. — 39. sub add. V. — 40. unde oportet quod sequatur leges loci in suo motu add. S². — 41. nec P A V O. — 42. contempta O. — 43. loco add. V. — 44. vel A. — 45. om. O. — 46. ampliare O. — 47. sed V. — 48. om. O. — 49. Haec dicit Thomas P S; hoc dicit Thomas A; om. V. usque ad Haec sunt verba. — 50.

(a) Tob. XII, 19.

nusquam est (a), quod est contra Evangelium Matthaei XVIII¹ : angeli, inquit, eorum, etc.² (b).

Item, hoc est³ contra Damascenum, libro I^o, capitulo 18 : Circumscribibile⁴, inquit⁵, est quod loco vel tempore vel apprehensione⁶ comprehenditur ; incircumscribibile vero⁷ quod nullo horum continetur (c). Igitur incircumscribibilis⁸ est solus Deus ; angelus enim⁹ tempore¹⁰ circumscribitur : incipit¹¹ enim esse ; et¹² loco, si¹³ intelligitur ut diximus¹⁴ ; et¹⁵ comprehensione : etenim¹⁶ essentiam¹⁷ suam ad¹⁸ invicem sciunt¹⁹.

Item, est contra Philosophum, I^o 20 Coeli et Mundi : Omnes, inquit²¹, homines sunt in loco huius corporis primi²² mobilis qui est locus spirituum (d). Commentator ibi : Graeci et²³ qui ex gentibus confitentur Deum et eius potentiam creandi²⁴ non confitentur hoc nisi in quantum res super quam non cadit corruptio²⁵ nec ingreditur eam remotio oportet quod sit in loco.

Item, Tullius libro I^o de Tusculanis quaestionibus²⁶ loquens de animabus miserorum separatim dicit sic : Si apud inferos miseri non sunt, non sunt quidem apud inferos ulli²⁷ ; ubi ergo sunt illi quos²⁸ miseros existimas, aut quem locum incolunt ? Si enim nusquam sunt dum nusquam illos pono, puto ergo²⁹ non esse quidem³⁰. Ergo³¹ a simili qui angelos³² nusquam ponunt³³ esse, ponunt³⁴ eos non esse. Qui autem ponit eos transire ab³⁵ extremo ad³⁶ extremum ita quod non sint aliquando in medio, ponit eos aliquando nusquam esse ; ergo aliquando non esse : hoc³⁷ vero³⁸ non dicimus³⁹ contrarium⁴⁰ fidei et⁴¹ bonis moribus, sed alias falsum reputamus.

Quod si verum esset de angelis, pari ratione⁴² de animabus exutis⁴³, quod utique non videtur. Nam⁴⁴ dicit⁴⁵ Hieronymus, in epistola ad Eustochium et Paulam (e) de assumptione Beatae Virginis quod credendum est militiam⁴⁶ angelorum cum suis agminibus obviam venisse Beatae Virgini in sua assumptione, et etiam⁴⁷ ipsum Dominum⁴⁸

1. IX scilicet. S. — 2. qui in coelis sunt P A S. — 3. hoc est om. O. — 4. incircumscribibile A. — 5. quod add. P. — 6. comprehensione P. — 7. om. A S. — 8. incircumscribibile O A. — 9. in add. S ; et add. A. — 10. om. P. — 11. inceptit S. — 12. in S. — 13. et P. — 14. praediximus P A. — 15. si — et] etsi intelligibili ut predictum est S. — 16. om. O. — 17. naturam P A S. — 18. om. P A S O. — 19. faciunt S. — 20. II°. P. 5. S. ; li. et A. — 21. inquam A. — 22. primo P. — 23. et Graeci et alii P S ; et Graeci alii A. — 24. et add. P A S. — 25. corpus A S O. — 26. quasi A S O. — 27. nulli P A S. — 28. cum add. O. — 29. et S. — 30. om. S. — 31. igitur A. — 32. eos P A. — 33. ponit P A. — 34. ponit P. — 35. de A. — 36. in O. — 37. ergo O. — 38. autem P. — 39. dico O. — 40. esse add. P. — 41. vel A S. — 42. verum esset add. P. — 43. exeuntibus P A S. — 44. om. S. — 45. om. P ; enim add. S. — 46. militationem S. — 47. om. P. — 48. ipsum Dominum om. A.

(a) Articulus 218 inter articulos condemnatos a Stephano Parisiensi Episcopo (éd. MANDONNET, *Siger*, II, p. 180, n. 53). — (b) Matth. XVIII, 10. — (c) IOANNES DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, I, 13 (P. G. 94, 854). — (d) *I Coeli et Mundi*, c. 3. text. 22 (éd. Didot, II, 370). — (e) HIERONYMUS, *Epistola* 39 (P. L. 22, 468) Non tamen agitur de B. M. V. Assumptione.

Iesum Christum, filium eius. Obviatio autem non est nisi in spatio medio ¹. Nec ² etiam ³ potest dici hoc dixisse Hieronymum quia assumpta fuit cum ⁴ corpore, cum ipse dicat ibidem : Incertum est ⁵ an sic fuerit ⁶ an abierit relicto corpore. Praeterea non videtur dicendum quod hoc factum fuerit ⁷ dispensative ; si enim subito et sine spatio medio ⁸ potuit pervenire ad thronum gloriae sibi in aeternis mansionibus praeparatum, qua utilitate transisset medium tantae distantiae ?

Item ⁹, de anima beati Martini legimus quod diabolus voluit eam detinere cum perduceretur ¹⁰ in coelum ; sed hoc non potuit esse nisi pertransisset spatium medium ; sed ¹¹ et si potuisset ¹² pervenire ad locum gloriae sine transitu medii, quare ¹³ transisset ¹⁴ ipsum ¹⁵ medium ubi passura erat impedimentum ?

Item ¹⁶, in officio ¹⁷ commendationis mortuorum dicitur : Splendidus angelorum coetus occurrat ; et ibidem ¹⁸ parum infra ¹⁹ : Ministri Satanae iter tuum impedire non audeant ²⁰ ; et in exequiis mortuorum cantat Ecclesia : Subvenite sancti Dei ²¹, occurrite angeli Domini. Occursus autem et impedimentum fieri non possunt nisi illis qui ²² transeunt per ²³ medium ; ergo beatae ²⁴ animae sic transeunt ²⁵ ; pari ratione ²⁶ et ²⁷ angeli ²⁸. Certe nos ²⁹ credimus auctoritatem officii ecclesiastici ³⁰ non esse ³¹ condemnandam ³² quasi falsam et ³³ erroneam et vanam.

Item, sint ³⁴ A D duo extrema, B C medium ; et transeat angelus ³⁵ ab A in D. Quaero : ubi est dum transit ? Non ³⁶ in A, quia quamdiu est in A non transit ; non in D quia ³⁷ quam ³⁸ cito est in D quiescit ; ergo dum transit vel nusquam est, vel est in B C. Sed non est dicere quod aliquando nusquam sit, quia ³⁹ dicit Augustinus, libro ⁴⁰ de Immortalitate ⁴¹ Animae : Quidquid est nusquam esse non potest (*u*). Restat ergo quod angelus, dum ⁴² transit, in medio est ; ergo ⁴³ transeundo ab extremo in extremum transit per ⁴⁴ medium.

Item ⁴⁵, res mobilis magis indiget loco dum movetur quam dum ⁴⁶ quiescit ; hoc patet per hoc quod dicit Philosophus IV ^o Physicorum ⁴⁷ quod non quaereretur ⁴⁸ locus nisi ⁴⁹ motus aliquis esset secundum

1. in — medio] in puncto medio uno si dampnate in puncto ad inferna descendunt quare non beate in puncto ad celos ascendunt S. — 2. non O. — 3. om. P A S. — 4. in P A. — 5. esse O. — 6. fuit S. — 7. fuit A S. — 8. spatio medio] transitu medii P A ; transitu meliori S. — 9. Praeterea P A S. — 10. produceretur O. — 11. om. P A S. — 12. potuit P A S. — 13. quod O. — 14. transiit P. — 15. om. P A S. — 16. Praeterea A P. — 17. offertorio P ; offio. S. — 18. ibi P A S. — 19. parum infra om. A. — 20. audeat O. — 21. etc. add. P. — 22. in illis que P. — 23. om. P A S. — 24. separatae P A ; sic separatae S. — 25. medium add. P A S. — 26. transeunt add. P S ; pertranseunt add. A. — 27. om. O. — 28. sed add. O. — 29. non P A S. — 30. om. P A S. — 31. non esse om. P A S. — 32. om. P. — 33. om. S. — 34. sicut A. — 35. om. P A O. — 36. est add. P A S. — 37. in D non transit sed add. P A S. — 38. quanto S. — 39. quod O. — 40. om. P A S. — 41. mor(a)-litate S. — 42. om. S. — 43. angelus add. P A S. — 44. om. P. — 45. Idem O A. — 46. cum O. — 47. per — Physicorum] per Philosophum 4 Physicorum ubi dicit. P. — 48. queritur S. — 49. ubi P.

(a) AUGUSTINUS, *De immortalitate animae*, c. 4. (P. L. 32, 1024).

locum (a) ; ubi Commentator dicit quod motus magis proprie¹ significat locum² esse quam quies³ (b) ; et ita patet maior. Sed angelus non potest non esse in loco dum quiescit ; ergo multo fortius nec⁴ dum movetur vel transit⁵. Minor⁶ patet per⁷ se, et etiam per hoc⁸ quod oppositum eius damnatum est.

Haec sunt verba eorum⁹.

Responsio ad praedicta secundum Thomam¹⁰.

Si attendamus quod angeli sunt incorporei per naturam, prout dicit Thomas et omnes doctores communiter, manifeste patet¹¹ quod in nullo a¹² situ vel loco¹³ corporeo poterunt¹⁴ dependere, cum omnino situales non sint¹⁵ supra omnem locum existentes, habentes virtutem exercendi suam operationem ad libitum circa ista¹⁶ corporalia¹⁷ in loco situata ; et per¹⁸ hoc dicuntur esse in loco¹⁹, quod virtutem suam applicant corpori locato, circa ipsum operando. His visis, facile est videre qualiter²⁰ angelus pertransire possit²¹ ab uno²² extremo in²³ aliud²⁴ extremum non pertranseundo²⁵ medium. Si enim modo sit applicans²⁶ suam virtutem uni extremo, potest²⁷ statim applicare virtutem suam alteri extremo absque hoc quod applicet virtutem suam corpori in spatio medio existenti.

Ad obiecta in contrarium dicendum ad²⁸ primum²⁹, quod³⁰ erroneum foret ponere quod angelus³¹ nusquam esset³² ita³³ quod non³⁴ posset³⁵ applicare virtutem suam ad aliquod corpus in determinato loco existens ; ponere tamen quod³⁶ possit³⁷ libere applicare virtutem suam nunc uni locato³⁸ nunc alteri³⁹, et hoc vel applicando⁴⁰ continue virtutem suam spatio toti et extremis, vel extremis ipsis ita quod non medio, et hoc⁴¹ immediate, est manifeste verum ut patet ex dictis Thomae in multis locis. Nec est hoc⁴² contra Evangelium⁴³ ubi dicitur⁴⁴ : Angeli eorum semper in coelis⁴⁵, etc.⁴⁶, ut patet cuilibet intelligenti.

Ad⁴⁷ secundum de Damasceno dicendum quod⁴⁸ non⁴⁹ omnino⁵⁰ plus⁵¹ facit nisi quod angeli dicuntur circumscribi loco ; et hoc intelli-

1. om. S. — 2. motum P A. — 3. quietem P A. — 4. om. S. — 5. sed angelus — transit] om. P A. — 6. et minor sed quod angelus indiget loco P A ; vel transit minor] etiam indiget loco S. — 7. de P A S. — 8. per hoc] quia A. — 9. Haec sunt W. V. — 10. Responsio — Thomam] om. P A S. — 11. apparet V ; manifestum est P. — 12. om. V. — 13. vel loco] om. V ; et loco P A ; vel in loco S. — 14. potuerunt V A. — 15. sed add. V P. — 16. illa V. — 17. corporea O. — 18. om. O. — 19. eo add. P. — 20. quomodo P. — 21. poterit S. — 22. om. P A S V. — 23. ad V. — 24. om. P A S V. — 25. per add. V S. — 26. applicatus A. — 27. possit V. — 28. quod P A. — 29. ad 7^m V. — 30. om. P. — 31. quod angelus] angelum P A S V. — 32. esse P A S V. — 33. sic P A S V. — 34. om. V. — 35. possit P S. — 36. om. S. — 37. posset V. — 38. loco V ; vocato A. — 39. alii V. — 40. et add. P A. — 41. et hoc] hoc est P A S ; et hoc est esse mediate vel V. — 42. om. A. — 43. Dam. S. — 44. quod add. V P. — 45. semper vident add. A. — 46. om. V S. — 47. Similiter ad. 8^m V. — 48. de — quod] dicendum quod dictum Damasceni P A ; dictum Damasceni S ; quod dictum Damasceni 2. V. — 49. nihil P A S O. — 50. om. V. — 51. om. O.

(a) IV *Physicorum*, c. 4, text. 32. (éd. Didot, II 289). — (b) AVERROES : IV *Physic.* text. 32 (éd. Venise 1562, p. 134).

gitur ¹ ut ipse dicit ², hoc est non ³ sicut ad modum corporis, sed virtualiter sicut spiritus creatus et in sua virtute ⁴ limitatus qui ⁵ circa corpora in ⁶ locis determinatis existentia ⁷ suam exercet ⁸ operationem. Deus autem cuius virtus attingit a fine usque ad finem fortiter, etc. ⁹, est omnino incircumscribibilis; et hoc intendit Damascenus ut patet intuenti illud capitulum ¹⁰.

Similiter ad tertium ¹¹ dicendum quod ista ¹² positio nullo modo negat quod ¹³ angeli sunt ¹⁴ in coelo qui ¹⁵ secundum Philosophum et eius ¹⁶ Commentatorem est locus spirituum ¹⁷; sed ponit quod angelus in coelo existens potest transire ¹⁸ ad terram, et hoc vel non applicando se ¹⁹ ad corpus aliquod medium ²⁰, et hoc est ipsum pertransire ²¹ non transeundo per ²² medium, vel ²³ applicando virtutem suam ²⁴ corporibus mediis ²⁵; primus transitus est motus ²⁶ non ²⁷ continuus, secundum Thomam ²⁸, secundus vero ²⁹ est motus ³⁰ continuus secundum ipsum ³¹.

Ad quartum ³² dicendum quod ista positio non ponit animas miseriorum non ³³ esse in inferno et per consequens non ³⁴ ponit eas nusquam; unde nihil ³⁵ est ad propositum. Nec ponit ipsos angelos ³⁶ sic nusquam quin semper ad libitum ³⁷ exerceant operationem ³⁸ circa corpus aliquod in loco, non tamen ita quod in ³⁹ aliquo ⁴⁰ loco determinato ⁴¹ detineantur ⁴² et ⁴³ commensurentur ⁴⁴ ad modum corporum.

Ad quintum, sextum et septimum ⁴⁵ quae ⁴⁶ innituntur ⁴⁷ occursui et obviatiōi angelorum ⁴⁸ in transitu Beatae Mariae ⁴⁹ Virginis benedictae ⁵⁰ in saecula ⁵¹, et beati Martini et aliorum sanctorum, eodem modo est respondendum, scilicet ⁵² quod occursus et obviatio in motu angelorum ⁵³ alio ⁵⁴ modo intelligitur ⁵⁵ qui ⁵⁶ ad libitum eorum ⁵⁷ potest continuus vel non continuus ⁵⁸ esse, similiter autem ⁵⁹ animarum sanctarum separatarum ⁶⁰, et alio modo istorum corporum qui semper est continuus necessario. Unde nulla est habitudo similis in illis ⁶¹ tribus rationibus.

1. intelligendum est *PA*; intelligibiliter intelligendum est *S*. — 2. ut — dicit] *om. P*. — 3. hoc est non] non *PA*; et hoc non est *V*; non est circumscribi *S*. — 4. et — virtute] et in sua veritate *V*; in sua virtute *PS*; et sua in virtute *A*. — 5. quia *V*. — 6. suis *add. PS*. — 7. *om. S*. — 8. exercit *O*. — 9. *om. A*. — 10. *Dam. S*. — 11. Similiter ad tertium *om. V*. — 12. haec *PA*. — 13. quin *A*. — 14. sint *PA SV*. — 15. et *V*; quod *OA*. — 16. *om. V*. — 17. qui — spirituum] *om. S*. — 18. pertransire *O*. — 19. virtutem suam *PA S*. — 20. ad — medium] corporibus mediis *P*. — 21. transire *PA S*; vel non — pertransire] *om. V*. — 22. *om. P*; corpus *add. V*. — 23. ut *V*. — 24. scilicet *O*. — 25. intermediis *V*. — 26. metus *V*. — 27. *om. O*. — 28. secundum Thomam *om. AS*. — 29. non *O*. — 30. est motus *om. PA SV*. — 31. secundum ipsum *om. PA SV*. — 32. 9^m *V*. — 33. *om. S*. — 34. nec *S*. — 35. *om. V*. — 36. *om. V*. — 37. ad libitum] alibi *V*. — 38. suam *add. VP*. — 39. *om. PA*. — 40. *om. PA SV*. — 41. vel *add. V*. — 42. contineatur determinetur *V*; contineantur *PA S*. — 43. ut *O*. — 44. mensuretur *V*. — 45. Ad — septimum] Ad secundum et tertium *V*; Ad 5 et 6. *A*. — 46. quando *P*; dicendum quod *O*. — 47. nitantur *O*. — 48. *om. O*. — 49. *om. O*. — 50. et benedictae *S*; *om. P*. — 51. in saecula *om. VP*. — 52. *om. P*; secundum *V*. — 53. motu angelorum] angelis et motu eorum *P*. — 54. *om. S*. — 55. est *PA V*; quo est *S*. — 56. quia *S*. — 57. eorundem *PA SV*. — 58. discontinuus *PA SV*. — 59. et *PA SV*. — 60. animae sanctorum separatorum *P*. — 61. habitudo — illis] habitudo in similis *O*; habitudo in illis *ASV*; habitudo in istis *P*.

Ad octavum ¹ dicendum ² quod innititur falso, scilicet quod inter instans quo ³ ponitur in uno extremo et alterum ⁴ instans quo ⁵ ponitur in alterum extremum ⁶ transire requiratur necessario tempus medium ; hoc enim non ponitur quando motus non est continuus. Quod vero dicit Augustinus quod ⁷ quidquid est nusquam esse non potest sic debet ⁸ intelligi non quod locus eodem modo pertineat ad omnia entia sed quod ⁹ loco quaedam ¹⁰ continentur, quaedam vero ¹¹ circa loca determinata ¹² ad quae applicant ¹³ suam virtutem operantur ¹⁴ ; quae ¹⁵ forsitan, si Deo placeret, possent ¹⁶ simpliciter ¹⁷ ad tempus nulli corpori suam virtutem operativam applicare, et ut tunc ¹⁸ non dicerentur ¹⁹ esse ²⁰ in loco, sicut oportuit Graecos ponere qui ponebant angelos ²¹ ante ²² mundum sensibilem ²³ corporeum ; quidam ²⁴ autem ²⁵ est qui ²⁶ ad omnia ²⁷ loca et entia se extendit, ut Deus, qui in sua aeternitate non ²⁸ dicebatur esse in loco quando ad locata vel ²⁹ loca ³⁰ quae nondum ³¹ producta erant suam virtutem non extendebat.

Ad nonum ³² dicendum quod motus et ³³ locus modo aequivoco corporibus et angelis incorporeis ³⁴ conveniunt ³⁵ ; unde proprie loquendo angelus ³⁶ loco non indiget nec quando movetur nec quando quiescit, sed magis locus indiget eo ³⁷ ut continente et ³⁸ circa locata per applicationem suae virtutis operante ³⁹, ut patet ex dictis. Unde illud, ⁴⁰ quod adducunt de Philosopho nihil facit ⁴¹ ad propositum.

ARTICULUS XVII.

Quod ⁴² non est possibile quod aliquid in toto tempore praecedenti sit in uno termino et in ultimo instanti ⁴³ illius temporis sit in alio termino ⁴⁴.

Item ⁴⁵, quaestione 53, articulo ⁴⁶ 3, in ⁴⁷ responsione principali dicit quod ⁴⁸ non est possibile quod aliquid ⁴⁹ in toto tempore praecedente ⁵⁰ quiescat in uno ⁵¹ termino et postea in ultimo ⁵² instanti illius temporis sit in alio termino ⁵³.

Haec sunt verba Thomae ⁵⁴.

Hoc videtur falsum in sacramento altaris. Constat enim quod est

1. quantum V. — 2. dicitur P S V. — 3. quod P S V O. — 4. om. P A S V. — 5. quod S ; in quo V. — 6. om. P A S V. — 7. om. P A S V. — 8. habet P A. — 9. om. P A. — 10. loquendo quidem O. — 11. om. P A S V. — 12. om. V. — 13. applicat S. — 14. sicut angeli add. P. — 15. qui S. — 16. possunt V. — 17. vel add. P S V. — 18. ut tunc] sic P ; ut iter S. — 19. dicantur O. — 20. om. V. — 21. esse add. P. — 22. istum add. P A S V. — 23. et add. P A S V. — 24. quoddam P A. — 25. aliud add. P A. — 26. quod O P A ; quo S. — 27. viam S. — 28. nec S. — 29. et P A S. — 30. locum O. — 31. minime (?) S. — 32. 5^m V. — 33. om. S. — 34. corporeis V ; om. P. — 35. debetur P. — 36. om. O. — 37. om. O. — 38. om. V. — 39. operativae V. — 40. om. P A S V. — 41. om. V. — 42. De hoc quod dicit Thomas quod P A S. — 43. om. A. — 44. Articulus — termino] om. O V. — 45. om. P A V. — 46. om. V. — 47. om. V. — 48. om. P A ; aliquid add. O. — 49. om. S. — 50. praesenti S. — 51. tempore add. V. — 52. uno A ; om. S. — 53. ultimo add. S. — 54. Haec dicit Thomas P S ; Hoc dicit Thomas A ; om. V. usque ad Haec sunt verba.

dare primum instans in quo est ¹ corpus Christi cum forma corporis ² sit forma quiescens, et constat simul cum hoc quod illud instans ³ quod est principium temporis mensurantis ⁴ esse corporis ⁵, est finis temporis praecedentis ⁶ in quo ⁷ est panis. Idem ⁸ enim instans quod est principium futuri temporis ⁹, finis est praeteriti, in quo ¹⁰ tempore fuit panis. Cum ergo in toto tempore in quo fuit ¹¹ panis non fuit abiectio formae ¹² panis ¹³ per transmutationem aliam ¹⁴, manifestum est quod ¹⁵ in praecedenti ¹⁶ tempore quievit panis in ¹⁷ forma sua ¹⁸, et tamen in ultimo instanti ¹⁹ illius temporis ²⁰ est sub forma corporis Christi.

Haec sunt verba eorum ²¹.

Responsio, declarata intentione ²².

Ista ²³ instantia facilliter ²⁴ solvi potest si verba ²⁵ Thomae bene ²⁶ intelligantur ²⁷. Non enim dicit ²⁸ esse impossibile quod aliquid sit in aliquo toto tempore ²⁹ sub una ³⁰ forma et in ultimo ³¹ illius temporis ³² sub alia forma; hoc enim contingit in generatione aeris ex igne ³³. Materia enim quae in ³⁴ praecedenti tempore est sub forma ignis, in ultimo illius est sub forma aeris ³⁵. Sed impossibile est, inquit, quod aliquid quiescat in aliquo tempore toto ³⁶ in uno termino, et in ultimo illius sit in alio termino; de ratione enim quietis est, ut ibidem docet Thomas, quod aliquid similiter se habeat nunc et prius ³⁷. Quod igitur ³ in aliquo tempore ³⁹ quiescit ⁴⁰ in toto illo tempore se habet ⁴¹ ut nunc et prius ⁴²; et per consequens in eius ultimo non potest poni in alio termino quam ⁴³ in eo in quo ponebatur ⁴⁴ quiescere.

Ad hoc quod dicunt ⁴⁵ de pane in sacramento altaris dicendum quod nec forma substantialis panis nec alicuius corporis ⁴⁶ abicitur ante ultimum instans in quo fit transmutatio ⁴⁷ vel corruptio; immo in toto praecedenti tempore manet materia sub sua ⁴⁸ forma substantiali quae non abicitur successive ⁴⁹ cum consistat in indivisibili secundum Philosophum. Nec tamen debet ⁵⁰ dici quod materia vel res illa quiescat sub forma sua substantiali sicut ⁵¹ nec quod moveatur ⁵² ad ipsam, licet materia per motum disponatur ⁵³ ad formae substantialis suscep-

1. primo *add.* P A. — 2. Christi *add.* P. — 3. idem P. — 4. *om.* S. — 5. Christi illud idem *add.* P; illud idem *add.* A S. — 6. praeceptis O. — 7. toto *add.* P A S. — 8. illud O. — 9. *om.* P A S. — 10. toto *add.* P A S. — 11. panis — fuit] *om.* S. — 12. *om.* O. — 13. *om.* P. — 14. aliquam P A S. — 15. *om.* O. — 16. toto *add.* P A S. — 17. sub P. — 18. hoc est sub forma panis *add.* P A S. — 19. *om.* P A S. — 20. *om.* P A S. — 21. W. V; haec — eorum] *om.* S. — 22. responsio — intentione] *om.* P A S V. — 23. haec P; est *add.* V. — 24. sic *add.* A S V. — 25. eius scilicet *add.* V; eius *add.* A; factis *add.* S. — 26. *om.* P A S V. — 27. inspiciantur S. — 28. hoc *add.* P A S V. — 29. *om.* O. — 30. aliqua S. — 31. instanti *add.* P. — 32. sit *add.* P A S V. — 33. aeris — igne] *om.* P A S V. — 34. toto *add.* P A S V. — 35. ex igne *add.* A; ex igne generati *add.* P; in generatione aeris ex igne *add.* V S. — 36. totus O. — 37. post V. — 38. ergo A S. — 39. toto S. — 40. requiescit S. — 41. eodem modo *add.* S. — 42. ut prius] nunc et ut prius S; quod igitur — prius] *om.* V P. — 43. aliquo O. — 44. ponitur P A S V. — 45. dicit O V. — 46. corruptibilis V; corporalis A. — 47. translatio V; transsubstantiatio P A S. — 48. una A; *om.* S. — 49. tamen constat quod *add.* S. — 50. oportet S. — 51. sic A. — 52. intueatur O; movetur S. — 53. disponitur S.

tionem quae fit in instanti, in naturalibus quidem per motum naturalem, in sacramento altaris vero, per motum sacramentalem, scilicet per ipsorum ² verborum prolationem. Et licet Deus posset ³ absque omni motu facere huiusmodi transsubstantiationem vel mutationem, non tamen debet dici quod materia vel ⁴ res transmutanda in ⁵ tempore praecedenti quiescat ⁶ sub sua forma substantiali, ut dictum est, sed quod ⁷ per ipsam ⁸ habet actu esse ⁹, quod quidem esse praecedit ¹⁰ tam quietem quam motum, et sic patet quod ista ¹¹ horum ¹² ratio ¹³ ex falso intellectu procedit.

ARTICULUS XVIII.

*Quod*¹⁴ *omnes species per quas angeli cognoscunt*¹⁵ *sunt*¹⁶ *eis connaturales*¹⁷.

Item ¹⁸, questione 55, articulo 2¹⁹, in ²⁰ responsione quaestionis ²¹ dicit quod omnes species per quas angeli intelligunt sunt eis connaturales, non a rebus acceptae; et in responsione 3¹ argumenti dicit quod cognitio angeli indifferenter se habet ad distans et propinquum secundum locum. Et ²² quaestione 58, articulo 1²³, in responsione principali dicit ²⁴ quod angeli non accipiunt ²⁵ cognitionem a rebus.

Haec sunt verba Thomae ²⁶.

Primum non credo esse verum licet multi illud ²⁷ dixerunt ²⁸; quia video ²⁹ quod ³⁰ singularia omnia variabilia sunt ³¹ et mutabilia ³²; modo quaero: aut ³³ angelus habet ³⁴ tot species unius ³⁵ rei quot modis ³⁶ res ³⁷ ipsa variatur aut unam ³⁸ tantum; si primo modo, ergo ³⁹ habet infinitas vel ⁴⁰ innumerabiles; si autem habet unam tantum, aut ergo ⁴¹ variabilem et ⁴² mutabilem secundum mutationem ⁴³ rei ⁴⁴, aut invariabilem ⁴⁵; si invariabilem ⁴⁶, ergo nunquam ⁴⁷ perfecte et ⁴⁸ vere cognosceret ipsam ⁴⁹ rem per illam ⁵⁰ speciem nisi quando res ⁵¹ est in ista ⁵² unica dispositione quam repraesentat ⁵³ species illa ⁵⁴, et ita necessario ⁵⁵ incomparabiliter plus ignorabit de illa re ⁵⁶ quam cognoscet, quod est inconveniens. Si autem habet mutabilem speciem secundum mutationem ⁵⁷ rei, ⁵⁸ eadem ratio erit de specie alterius ⁵⁹ cuiuslibet rei;

1. videlicet *P A S V*. — 2. illorum *P A S V*. — 3. possit *P A S*. — 4. et *A*. — 5. *om. P A*. — 6. quiescit *S*. — 7. *om. P*. — 8. tempora *A*. — 9. habet — esse] est actu *V*. — 10. praecepit *V*. — 11. illa *O*. — 12. eorum *A*. — 13. 1^a positio *O*. — 14. De hoc quod Thomas dicit quod *P A S*. — 15. cognoscant *P A*. — 16. inter *S*. — 17. Articulus — connaturales] *om. O V*. — 18. *om. P A V*. — 19. 3° *S*. — 20. *om. V*. — 21. *om. P*. — 22. in *add. V*. — 23. 2. *A*; 7. *V*. — 24. iterum *add. P S V*; item *A*. — 25. recipiunt *P A S*. — 26. Haec — Thomae] hoc dicit Thomas *A*; haec dicit Thomas *P*; *om. S*; *om. V. usque ad* Haec sunt verba. — 27. hoc *P A S*. — 28. dixerint *S*. — 29. in deo *S*. — 30. cum *S*; quia *A*. — 31. sint *P*. — 32. et mutabilia *om. P*. — 33. an *P A S*. — 34. habeat *P A S*. — 35. *om. P A S*. — 36. nobis *S*. — 37. *om. P*. — 38. una *O*. — 39. *om. P A*. — 40. et *S*. — 41. igitur *S*. — 42. sive *S*. — 43. variationem *O*. — 44. rerum *P A S*. — 45. immutabilem *O*. — 46. variabilem *S*. — 47. nequaquam *O*. — 48. *om. A*. — 49. illam *P A S*. — 50. aliam *O*. — 51. ipsa *add. P S*. — 52. illa *P A S*. — 53. repraesentet *A S O*. — 54. *om. O*. — 55. *om. P A*. — 56. *om. A*. — 57. dispositionem *P*. — 58. ibi *add. O*. — 59. *om. P*.

ergo necesse est fieri continuas mutationes infinitas vel quot sunt mutationes et motus in mundo ¹.

Item, si cognoscerent per species connaturales, tunc non indigerent existentia rerum ad cognoscendum; sed indigent; ergo ², etc. Probo maiorem, secundum ³ Philosophum III° de Anima dicentem ⁴: Intelligimus cum volumus ⁵ quia ⁶ intelligibilia ⁷, scilicet species intelligibiles ⁸ sunt praesentes ⁹ intellectui ¹⁰; non autem sentimus quando ¹¹ volumus quia sensibilia non semper praesentia sunt ¹² sensui ¹³ (a); sic patet maior ¹⁴. Minor patet ¹⁵ per Augustinum IV ¹⁶ super Genesim ¹⁷, capitulo 35: Minor, inquit, notitia ¹⁸ vespertina est dicta quam notitia matutina quam ¹⁹ sane praecedebant quae fiebant, quia praecedit cognitionem quidquid potest cognosci (b).

Item ²⁰ secundus articulus qui dicit ²¹ quod cognitio angeli indifferenter ²² se habet ad distans et propinquum secundum locum ²³ sequitur ²⁴ ex praecedenti. Si enim angeli intelligunt per species connaturales, cum in speciebus connaturalibus non fiat variatio ²⁵ propter distantiam rerum et propinquitatem, sequitur quod non fiat per eas ²⁶ diversa cognitio, sive res sint distantes sive ²⁷ propinquae. Sed contra ²⁸, videtur nobis falsum ²⁹. Manifeste enim experimur quod non aliter ³⁰ cognoscimus distantia ³¹ quam simpliciter ³² non entia; et voco ³³ distantia, sicut ³⁴ ipse vocat ut existimo ³⁵, ea quae extra prospectum nostrum sunt; si enim aliquid corrumpatur talium in penitus ³⁶ nihil non magis ipsum scimus non esse quam prius, nec aliam habemus notitiam de eius ³⁷ esse vel ³⁸ non esse ³⁹ magis ⁴⁰ nunc quam prius. Unde manifestum ⁴¹ est quod distantia et non existentia eodem modo se habent ad ⁴² notitiam. Si ergo angeli per species connaturales possunt ⁴³ cognoscere distantia ⁴⁴ sequitur quod per easdem ⁴⁵ possunt ⁴⁶ cognoscere futura et non entia, quod ⁴⁷ est contra Damascenum qui dicit, libro II°, capitulo 3: Futura quidem neque angeli neque daemo-

1. ergo — mundo] ergo infinitae mutationes erunt in angelis continue, vel ad minus tot mutationibus et motibus subiacebunt continue quot sunt mutationes et motus in mundo P A S. — 2. quare A S. — 3. Probo — secundum] Maior patet per P A S. — 4. om. O. — 5. intelligimus cum volumus om. P A. — 6. quod P A. — 7. intelligentia S. — 8. scil. — intelligibiles] om. P A S. — 9. praesentia P A S. — 10. secundum intellectum A; et ideo intelligimus quando volumus add. P A. — 11. cum A. — 12. intellectui — sunt] om. S. — 13. sensitivi O. — 14. sic — maior] om. P A S. — 15. probatur A. — 16. om. A S. — 17. ad litteram add. A S; 3 add. O. — 18. cognitio P A S. — 19. matutina quam om. O. — 20. om. P A S. — 21. qui dicit] scilicet P A S. — 22. non add. P. — 23. secundum locum om. P A S. — 24. patet P. — 25. mutatio A; numeratio S. — 26. eos A S. — 27. seu S. — 28. hoc P A S. — 29. et occasio erroris add. P A S. — 30. alio S; alio modo P. — 31. distantiam S. — 32. omnino P; omnia S. — 33. loco S; distantia — voco] om. A. — 34. prout P A S. — 35. aestimo P A S. — 36. impeditus O — 37. eo S. — 38. esse vel om. P A S. — 39. om. S. — 40. om. P A S. — 41. modum O. — 42. cognitionem sive add. A. — 43. possent P S. — 44. distantiam P A. — 45. eas dici P; possunt — easdem] om. O. — 46. possent S. — 47. non add. S.

(a) III de Anima, c. 7. (éd. Didot, III, 470). — (b) AUGUSTINUS, Super Genesim ad litteram, l. IV, c. 35 (P. L. 34, 317).

nes¹ noverunt (a). Praeterea si diabolus praescivisset² quod superandus fuisset a Christo et a beato³ Iob nunquam petivisset⁴ tentare⁵ eos⁶.

Tertium⁷ quod dicit, scilicet⁸ quod angeli non accipiunt cognitionem⁹ a rebus, quod similiter¹⁰ falsum reputamus¹¹, sequitur ex praedicto¹² primo. Si enim non cognoscerent nisi¹³ per species innatas, et non per acceptionem¹⁴ a rebus¹⁵, nihil posset eis¹⁶ abscondi; nihil enim potest¹⁷ abscondi nisi quod cognoscitur per receptionem. Sed diabolo possunt multa abscondi. Ergo ipse cognoscit per acceptionem¹⁸ a rebus. Minor patet¹⁹ per Chrysostomum, homilia VI super Matthaeum ubi dicit²⁰: Angelus²¹ bonus aliquando abscondit se²², invisibilem se reddens²³ ante diabolum, quoniam²⁴ nisi voluerit angelus bonus a diabolo non videtur. Item, homilia IV capitulo 2²⁵: De desponsata et domi habita natus est Christus ut partus Virginis diabolo celaretur²⁶ (b).

Item si tantum per species connaturales²⁷ et non per receptionem cognoscerent, non possent falli, ut videtur; potest autem falli diabolus²⁸, ut habetur ab Ambrosio, libro II° super Lucam²⁹, ubi dicitur³⁰, quod una causa desponsationis Beatae³¹ Virginis fuit ut matris³³ virginitas falleret principem mundi qui³³ cum³⁴ desponsatam viro cerneret³⁵, partum non potuit habere suspectum; et subditur³⁶: fallendi³⁷ principis mundi, ipsius Domini verba declarant³⁸ cum Apostoli iubentur tacere de Christo, sanati prohibentur gloriari de remedio, daemones praecipiuntur silere de Dei³⁹ Verbo (c).

Haec autem⁴⁰ sunt verba eorum⁴¹.

Responsio declarans rationem Thomae⁴².

Istae⁴³ obiectiones facilliter solvuntur si positio dicta⁴⁴ intelligatur. Cum enim, secundum quod docet beatus⁴⁵ Augustinus, res prius sint⁴⁶ factae in mente angelica quam in natura propria, manifestum est

1. cognoscere possunt vel *add. P.* — 2. scivisset *P A S.* — 3. bono *A.* — 4. potuisset *O*; expetivisset *P A.* — 5. eum vel *add. P.* — 6. eum *S.* — 7. Et tertium *A S.* — 8. *om. P A S.* — 9. *om. P A S.* — 10. sit *A.* — 11. hoc *add. O.* — 12. *om. P A S.* — 13. non — nisi] cognosceret *P A S.* — 14. receptionem *S.* — 15. tunc *add. P A.* — 16. ei *S.* — 17. abscondi — potest] *om. O A.* — 18. receptionem *P S.* — 19. probatur *P A S.* — 20. ubi dicit] *om. P A S.*; scil. in fine *add. S.*; in fine *add. A.* — 21. ait *add. P A S.* — 22. aliquando — se] cum vult se abscondi *A S.*; cum vult se abscondit et *P.* — 23. reddit *P A S.* — 24. qua *O*; *om. S.* — 25. homil. 9. cap. 2. *O*; homil. 4. cap. 3. *P*; homil. 4. c. 2. *A*; homil. 4. cap. *S.* — 26. non videtur declaratur *S.* — 27. innatas *P A S.* — 28. potest — diabolus] possunt autem falli *A S.* — 29. Bedam *A.* — 30. potest autem — dicitur] Sed secundum Ambrosium super Luc. cap. 2. possunt falli; dicit enim *P.* — 31. Mariae *add. S.* — 32. Mariae *add. P A S.* — 33. que *A*; quam *S.* — 34. *om. S.* — 35. crederet *P A*; *om. S.* — non *add. S.* — 36. subdit *P A S.* — 37. ut dixi *add. P A S.* — 38. ceteri querant *O.* — 39. omni *A.* — 40. *om. P A S V.* — 41. *W. V.* — 42. Responsio — Thomae] *om. P A S V.* — 43. Praedicta istae *V.* — 44. praedicta *V.* — 45. *om. A.* — 46. sunt *A S.*

(a) IOANNES DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, II, 4 (P. G. 94, 878). — (b) CHRYSOSTOMUS, *In Matthaeum homilia IV*, c. 2 (P. G. 57, 42). — (c) AMBROSIIUS, *Super Lucam*, II (P. L. 15, 1553).

secundum ipsum quod non a rebus in natura ¹ propria sed a rerum ² omnium causa, scilicet ³ sapientia divina, species illae derivantur per quas res ipsae ⁴ ab angelis intelliguntur. Sicut ergo illa sapientia absque sui mutatione mutabilia repraesentat ⁵ quantum ad ⁶ omnia quae in ipsis sunt quorum est ⁷ causa, sic ⁸ istae ⁹ species ¹⁰ repraesentant ¹¹ omnia quae ¹² sunt in istis materialibus ac ¹³ mutabilibus, sine sui mutatione reali ¹⁴, et hoc ¹⁵ quia a causa omnium rerum ¹⁶, ut dictum est, descendunt ¹⁷. Sicut enim ¹⁸ existens ¹⁹ album ²⁰ assimilatur de novo dealbato ²¹ sine mutatione suae albedinis, sic intellectus angelicus per speciem quam habet sibi innatam, rei de novo productae assimilatur absque illius sive ²² formae sive ²³ speciei mutatione.

Et per hoc patet responsio ²⁴ ad primum argumentum ²⁵. Unius enim ²⁶ mutabilis una est tantum species immutabilis ²⁷ in ²⁸ intellectu angelico; non tamen sequitur quod non potest repraesentare rem nisi quando ²⁹ est in una dispositione; quia species ista ³⁰ descendit non solum a prima ³¹ causa ³² sub una dispositione sed sub quacumque ³³; hinc est quod potest rem repraesentare non solum sub una dispositione sed sub quacumque ³⁴. Nec oportet ipsam mutari per mutationem rei ³⁵, sicut nec ³⁶ forma ipsius albi mutatur ³⁷ si ³⁸ alii mutantur ³⁹ acquirentes albedinem in qua sibi assimilentur ⁴⁰; quamcumque enim ⁴¹ dispositionem vel formam possibile est ⁴² rem ipsam per sui mutationem acquirere, potest species illas ⁴³ repraesentare; et hoc quia potest esse similitudo omnium ⁴⁴ illarum ⁴⁵ cum descendat ⁴⁶ a praedicta ⁴⁷ causa rei in qua ⁴⁸ omnia illa relucent ⁴⁹.

Ad secundum dicendum quod intellectus angelicus non indiget existentia rei ⁵⁰ in actu ad hoc quod intelligat, sed sufficit quod ⁵¹ habeat speciem rei intelligibilis. Istud ⁵² in intellectu humano ⁵³, qui longe inferior est per naturam, manifestum est ⁵⁴: non enim ad hoc quod intelligat rosam in hieme vel aliam rem quamcumque, existentia eius in actu requiritur sed per speciem actu ⁵⁵ in intellectu existentem ⁵⁶ perfecte intelligitur. Quod autem dicunt quod secundum Augusti-

1. propria — natura] *om. O.* — 2. a rerum] *an O.* — 3. a *add. P.* — 4. illae *P A S.* — 5. reputatur *S.* — 6. quantum ad] *om. S.* — 7. *om. O.* — 8. illa sapientia — sic] *om. V.* — 9. illae *V P A.* — 10. *om. P.* — 11. repraesentatur *O.* — 12. in ipsis — quae] *om. S.* — 13. et *P.* — 14. in istis — reali] absque sui mutatione mutabilia representant in quantum sui sine mutatione reali *V.* — 15. *om. V.* — 16. *om. P.* — 17. quantum ad omnia que in ipsis sunt quorum est causa sicut ipse species representant *add. S.* — 18. *om. A.* — 19. *om. P.* — 20. albus *P A S.* — 21. dealbate *O.* dealbato *S.* — 22. *om. P A S V.* — 23. seu *P.* sm. *V.* — 24. *om. A S.* — 25. *om. P.* — 26. *om. V.* — 27. *om. P A.* — 28. *om. V.* — 29. solum *S.* — 30. illa *P A.* — 31. *om. P A V.* — 32. est in una — causa] *om. S.* — 33. et *add. V.* — 34. hinc est — quacumque] *om. P A S.* — 35. per — rei] per mutationem ipsius rei *S.* per mutari rei *A.* permutata re *V.* ad mutationem rei *P.* — 36. sic neque *S.* — 37. permutatur *P.* — 38. licet *P.* sed *V.* — 39. mutetur *V.* — 40. sed *add. V.* — 41. *om. V.* — 42. *om. V.* — 43. ipsas *P S V.* illa *O.* ipsa *A.* — 44. causarum *A.* causerum *add. S.* — 45. istarum *V.* — 46. descendit *A.* — 47. ipsa *V S.* — 48. inquit *S.* — 49. resultant *O.* scilicet a causa prima *add. P A.* — 50. *om. P A S V.* — 51. si *A S.* — 52. illud *V.* autem *add. P.* sicut *S.* — 53. *om. O.* — 54. per — est] *om. S.* — 55. *om. P A S V.* — 56. existente *V.*

num, praecedit cognitionem quidquid cognosci potest, non est contra praedicta ; non enim intendit quod omnis cognitionis actus accipiatur a re actu existente, sed quod nihil potest habere rationem cognoscibilis nisi prius ¹, re vel ² ratione, habeat rationem entis. Et quod hoc intendat patet per hoc quod sequitur ibidem immediate : nisi ³ enim, dicit ⁴, sit ⁵ quod cognoscatur ⁶, cognosci non potest. Ergo cum ⁷ actus habeat nobilitatem ⁸ ex objecto, secundum quod obiectum cognitionis angelicae habuit esse in Verbo nobilius, ubi ⁹ videbatur ¹⁰ cognitione ¹¹ matutina, quam in natura propria ubi ¹² videbatur visione vespertina, nobilior erat utique ¹³ actus cognitionis unius quam alterius ; et hoc est quod ibidem intendit Augustinus, prout patet intuenti Super Genesim, libro IV°, capitulo 35 per totum.

Ad tertium ¹⁴ dicendum quod nulli habenti intellectum sanum vertitur ¹⁵ in dubium quod propinquitas localis ad actum cognitionis intellectivae nullatenus requiritur ¹⁶. Quando ¹⁷ ergo ¹⁸ dicunt ipsi quod experiuntur quod non aliter cognoscantur ¹⁹ distantia ²⁰ quam omnino non entia, manifestum est omni experto ²¹ quod ²² mentiuntur. Quod enim non est nullo modo est cognoscibile ; quod vero ²³ distans est et extra prospectum visus nostri ²⁴ qui in videndo iuvatur ²⁵ propinquitate proportionata sui obiecti et nimia ipsius impeditur distantia, non minus est intelligibile quam prius ²⁶ dummodo eius species intelligibilis quae a situ non dependet, habeatur perfecte ²⁷ ab intellectu ; quoniam nec praesentia nec etiam ²⁸ actualis existentia requiritur ²⁹ ad hoc quod ³⁰ res ipsa intelligatur, alioquin non intelligeremus cum vellemus, quod est contra Philosophum ³¹. Et hoc certe si ³² attendissent, auctoritatem II de Anima pro se ³³ non adduxissent ³⁴ cum sit ³⁵ manifeste contra eos sicut patet omni ³⁶ intelligenti. Si autem ponatur ³⁷ quod aliquid talium ³⁸ omnino annihilaretur, quod ³⁹ nec ⁴⁰ habeat esse in anima nec extra animam ut obiciunt, tunc ⁴¹ planum est quod non est ⁴² amplius intelligibile.

Quod vero ⁴³ subdunt ⁴⁴ : si angeli cognoscunt per species innatas distantia, ergo eadem ratione possunt cognoscere ⁴⁵ futura per easdem ⁴⁶, manifestum est cuilibet ⁴⁷ quod consequentia non valet. Quod enim futurum est, nec ⁴⁸ est nec habet ⁴⁹ similitudinem ; per consequens,

1. primo *PA*. — 2. re vel] in *S*. — 3. non *PV*; ubi *OA*. — 4. ait *PA*. — 5. sic *O* *A*. — 6. cognoscitur *PA SV*. — 7. ergo cum] cum cognitio *P*. — 8. noscibilitatem *S*. — 9. non *S*; ut *V*. — 10. videatur *V*. — 11. visione *PA SV*. — 12. non *S*; ut *V*. — 13. itaque *S*. — 14. ad argumentum tertium *V*; ad secundum *P*. — 15. incitat *PA*; est *S*. — 16. requiratur *V S*. — 17. cum *PA*. — 18. igitur *S*. — 19. cognoscitur *V*; cognoscat *P*; cognoscunt *A*. — 20. distantiam *S*. — 21. ex omni parte *PA V*. — 22. ipsi *add. P*. — 23. quod vero] cognoscibile enim *S*. — 24. *om. V*. — 25. nimia *S*. — 26. praesens. ? — 27. *om. V*. — 28. *om. O V*. — 29. requiratur *P*. — 30. ut *P*. — 31. falsum *A*. — 32. ipsi *add. V*; isti *add. PA S*. — 33. pro se *om. S*. — 34. auctoritatem — adduxissent] *om. O*. — 35. cum sit] est enim *V*. — 36. manifeste *V*. — 37. dicatur *P*. — 38. aliquod tale *P*. — 39. *om. V*. — 40. non *P*. — 41. iter *S*. — 42. erit *AS*; *om. V*. — 43. primo *V*. — 44. dicunt *P*. — 45. possunt cognoscere *om. O*. — 46. eadem *P*. — 47. *om. P*. — 48. non *ASV*. — 49. secundum *A*.

nec ¹ aliquam ² speciem ³ in intellectu per quam cognoscatur ; licet autem aliquid sit distans, nihilominus species ⁴ in intellectu existens est similitudo quidditatis seu entitatis eiusdem, ut ⁵ patet ex dictis. Unde quod adducunt de Damasceno quod angeli non cognoscunt futura nisi per revelationem, futura dico contingentia, concedendum ⁶ est.

Ad quartum ⁷ dicendum quod ⁸ cum dicunt : si angelus cognosceret per species innatas ⁹ et non per receptionem, tunc nihil posset ¹⁰ ei ¹¹ abscondi, consequentia non valet ¹² ; quia ad hoc quod ¹³ aliquid actu cognoscatur ¹⁴ non solum requiritur quod species eius ab intellectu habeatur, sed oportet quod intellectus specie illa habita actu utatur. Potest ergo angelus bonus se abscondere a diabolo, ut dicit Chrysostomus ¹⁵, et hoc ¹⁶, ipso Deo vel forsitan ipso ¹⁷ angelo bono impediente diabolum ne utatur specie ¹⁸ innata ad contuendum ¹⁹ ipsum angelum bonum ²⁰. Quod vero dicit Chrysostomus quod ²¹ de ²² desponsata et domi habita natus est Christus ut partus Virginis ²³ diabolo celaretur, non ²⁴ sic habet intelligi quod clausio ²⁵ in domo faceret partum virgineum ²⁶ occultatum ²⁷ a ²⁸ diabolo, sed quod eius custodia ac ²⁹ desponsatio ³⁰ faciebant diabolum non attendere Beatam Virginem ³¹ aliunde concepisse ³² quam a proprio sponso, et sic ³³ partus virgineus celaretur eidem.

Et ³⁴ per hoc patet responsio ad quintum ³⁵ argumentum ³⁶. Sic enim falebatur ³⁷ diabolus ³⁸ in partu Virginis, ut dicit Ambrosius, qui cum desponsatam ³⁹ viro cerneret ⁴⁰, partum non potuit habere suspectum ⁴¹, attendendo scilicet ipsam ⁴² aliunde concepisse quam ex ⁴³ sponso proprio. Eodem modo posset decipi ⁴⁴ circa ⁴⁵ potentiam visivam in ⁴⁶ caeco ⁴⁷ illuminato, attendendo ⁴⁸ scilicet ad ipsam ⁴⁹ non prout ⁵⁰ productam a Deo miraculose, sed ut productam ⁵¹ per naturae principia ; et hoc utique aestimando ⁵² falleretur ⁵³.

1. cum *P A S V O* ; non habeat *add. P.* — 2. aqua *A* ; aliqua *S.* — 3. specie *S.* — 4. eius *add. P A.* — 5. sicut *P.* — 6. verum *A S.* — 7. tertium *V.* — 8. dicendum quod *om. P A S V.* — 9. speciem innatam *P A S.* — 10. potest *S.* — 11. *om. V.* — 12. *om. A.* — 13. ad hoc quod *add. A.* — 14. cognoscitur *S.* — 15. secundum Chrysostomum *P.* — 16. vel *add. V.* — 17. *om. P A.* — 18. sibi *add. V.* — 19. continendum *A* ; intuendum *S.* — 20. *om. A.* — 21. *om. V.* — 22. *om. O.* — 23. virgineus *P A.* — 24. nec *O.* — 25. clauso *V.* — 26. virginis *O.* — 27. occultari *P A S V.* — 28. *om. P A.* — 29. in *O.* — 30. dispensatio *A.* — 31. non *add. V.* — 32. concipere *P.* — 33. *om. P.* — 34. *om. P A.* — 35. primum *A.* — 36. quid dicendum *P.* — 37. funebatur *A.* — 38. *om. P A S.* — 39. a *add. O.* — 40. post *add. S.* — 41. suspicere *S.* — 42. *om. S.* — 43. a *S* ; de *P A V.* — 44. accipi *V.* — 45. cum *S.* — 46. de *O.* — 47. toto *S.* — 48. accedendo *V* ; intendendo *S.* — 49. potentiam *add. O.* — 50. ut *P A V* ; *om. S.* — 51. ab eo *add. S.* — 52. existimando *P A.* — 53. fallimur *S.*

ARTICULUS XIX.

Quod¹ intellectus non potest ducere² ad esse intelligibile istas formas³ materiales nisi prius reduceret³ eas ad esse formarum imaginatarum⁴.

Item⁵, quaestione 55, articulo 2⁶, in responsione secundi argumenti⁷ dicit quod quantumcumque potens sit intellectus angelicus non potest⁸ formas materiales reducere⁹ ad esse intelligibile nisi prius reduceret eas ad esse formarum imaginatarum, quod est impossibile cum careat¹⁰ imaginatione. Hoc¹¹ insinuat¹² quod formae materiales non possunt ad esse intelligibile reduci nisi prius reducantur¹³ ad esse formarum imaginatarum.

[Haec¹⁴ dicit Thomas.]¹⁵

Hoc videtur falsum, et contra experientiam et contra philosophiam. Dicit enim Commentator, super¹⁶ III de Anima, super illam particulam¹⁷: *quoniam autem privatio passionis in sentiente*; Imaginativa¹⁸, cogitativa et memorativa non sunt nisi loco virtutis sensitivae, et ideo non indiget¹⁹ eis nisi in absentia sensibilis, et omnes iuvant se ad repraesentandum²⁰ imaginem rei sensibilis ut aspiciat eam virtus rationalis abstracta, et extrahat²¹ intentionem universalem (a). Item in libro IV²², super illam particulam²³: *et ita²⁴ de quaesito²⁵ et fugito²⁶*; Intentio²⁷ cogitationis²⁸ nihil aliud est²⁹ quam ut³⁰ virtus cogitativa³¹ faciat rem absentem³² a³³ sensu quasi rem sensatam; et parum infra: Et ideo cum comprehensibilia per³⁴ sensum fuerint³⁵ praesentia apud sensum, tunc³⁶ cadet³⁷ cogitatio et remanebit intellectus in eis (b). Ex praedictis³⁸ verbis Commentatoris quorum veritatem quilibet potest experiri in seipso, patet quod non est necesse formas materiales reduci ad esse formarum³⁹ imaginatarum ad hoc ut⁴⁰ fiant intelligibiles.

[Haec sunt verba eorum.]⁴¹

Ad articulum 19⁴².

In ista instantia duo sunt admiranda: unum quod dicunt se experiri quod nunquam homo est expertus; aliud quod dicunt Commentatorem

1. De hoc quod Thomas dicit quod *PA S.* — 2. adducere *S.* — 3. duceret *S.* — 4. Articulus — imaginatarum] *om. O V.* — 5. *om. PA V.* — 6. quaest. 5. art. 3. *S.* — 7. in responsione et articulo *A.* — 8. posset *P V.* — 9. producere *PA*; reproducere *S.* — 10. caret *O.* — 11. *om. V. usque ad* Haec sunt verba; et sic *PA S.* — 12. vult *PA S.* — 13. perducantur *S.* — 14. Hoc *A.* — 15. *om. O.* — 16. *om. P.* — 17. litteram *S.* — 18. et *add. P.* — 19. indiget *S.* — 20. praesentandum *O A.* — 21. abstrahat *O P.* — 22. Item in eodem *PA S.* — 23. litteram *PA S.* — 24. et ita *om. PA S.* — 25. quaesitum *PA S.* — 26. dicit *add. P A S.* — 27. intuitio *S.* — 28. cognitionis *P.* — 29. *om. P S.* — 30. haec scilicet *add. PA*; scilicet *add. S.* — 31. *om. O.* — 32. abstractam *O*; et *add. S.* — 33. *om. A.* — 34. secundum *P S.* — 35. sunt *PA S.* — 36. iter *S.* — 37. *om. A.* — 38. expeditis *A.* — 39. immaterialium *add. PA S.* — 40. quod *PA S.* — 41. *om. O*; haec sunt *W. V.* — 42. Ad — 19] *om. PA S V.*

(a) AVERROES, III de Anima, text. 7. (éd. Venise 1560, p. 107). — (b) *Id., ibid.* text. 33 (éd. Venise, 1560, p. 119 s.).

sensisse quod ¹ nunquam sensit ² nec philosophus aliquis. Ait enim ³ super III^m de Anima, super illam litteram ⁴: *in anima sensibili*, parum ante illud quod pro se adducunt in arguendo ⁵: Necesse fuit ut intellectus materialis ⁶ non intelligat aliquod sensibile absque imaginatione; et hoc dicit ⁷ expresse quod ⁸ universalia abstracta colligata ⁹ sunt cum imaginibus ¹⁰ et corrupta per corruptionem eorum (*a*). Haec Commentator. Patet ergo ¹¹ secundum ipsum in hoc loco et ubicumque loquitur de illa ¹² materia quod formae universales non abstrahuntur nisi ¹³ a phantasmatibus ¹⁴ quae sunt in virtute imaginativa. Et ideo ¹⁵ dicit Philosophus ¹⁶ quod nihil intelligit ¹⁷ anima sine imaginatione; ubi nostra ¹⁸ translatio ¹⁹ habet: nequaquam sine phantasmate intelligit anima, quod idem est. Quae ²⁰ ergo ²¹ obiciunt de Commentatore ex ²² falso intellectu procedunt et ²³ contra eos sunt potius si intelligantur ²⁴.

Quod enim dicunt ²⁵ primo quod illae tres virtutes interiores ²⁶ sunt loco virtutis sensitivae, et ideo non indiget ²⁷ eis nisi ²⁸ in absentia sensibilis, sic habet ²⁹ intelligi quod anima in praesentia sensibilis sufficienter per virtutem sensitivam percipit ipsum sensibile, et in absentia eiusdem utitur necessario illis tribus virtutibus. Quando enim coloratum est praesens non oportet ad hoc quod videatur sensu ³⁰ exteriore, quod anima convertat se ad phantasmata reposita ³¹ in memoria; verumtamen ad hoc quod intelligatur necesse est quod species intelligibilis a phantasmate quod est in ipsa imaginativa abstrahatur. Et hoc manifestum est per verba Commentatoris ³² quae ipsi adducunt ³³: quod omnes scilicet ³⁴ illae virtutes, imaginativa, cogitativa ³⁵ et ³⁶ memorativa iuvant se ad praesentandum ³⁷ imaginem rei sensibilis ut aspiat eam virtus rationalis et abstrahat intentionem ³⁸ universalem ³⁹. Ecce quam aperte vult quod virtus rationalis abstrahat intentionem universalem ⁴⁰ ab imagine ⁴¹ praesentata ⁴² per virtutem imaginativam coeoperantibus aliis duabus. Et sic patet quod illud quod adducunt contra ipsos est ⁴³.

Secundum etiam nihil facit pro eis. Quod enim ⁴⁴ dicit Commentator quod cum ⁴⁵ comprehensibilia per sensum praesentia sunt apud sensum tunc ⁴⁶ cadet ⁴⁷ cogitatio et ⁴⁸ remanebit actio intellectus in eis, non sic

1. ipse *add. O.* — 2. *sensit S.* — 3. ipse *add. P A S.* — 4. *et add. P A V.* — 5. *ar^{do} O;* articulo 2. *P A V;* articulo tertio *S.* — 6. *immaterialis P A V;* noster *O S.* — 7. *dixit P A S V.* — 8. *quia P A.* — 9. *constituta O.* — 10. *ymagilibus A.* — 11. *quod add. P.* — 12. *ista A V;* hac *P.* — 13. *om. O.* — 14. *formis materialibus P A S.* — 15. *non S.* — 16. *ibidem add. O V.* — 17. *intendit O.* — 18. *nova A S.* — 19. *om. S;* noster *textus V.* — 20. *quod P S.* — 21. *vero V.* — 22. *de S.* — 23. *om. S.* — 24. *intelligatur O;* intelligitur *S.* — 25. *ait V.* — 26. *inferiores A.* — 27. *indigent P.* — 28. *om. S.* — 29. *potest V.* — 30. *sensum S.* — 31. *deposita O;* sed reponitur *S.* — 32. *consequenter add. V S.* — 33. *et add. P A S V O.* — 34. *om. S.* — 35. *om. V P.* — 36. *om. O V A.* — 37. *repraesentandum V S.* — 38. *om. V.* — 39. *om. A.* — 40. *ecce — universalem] om. V.* — 41. *ymaginativa V.* — 42. *repraesentata P.* — 43. *et sic — est] om. P A S.* — 44. *dicunt quod add. P.* — 45. *om. V.* — 46. *et sic P;* et tunc *V.* — 47. *eadem V.* — 48. *om. V.*

(a) AVERROES, *III de Anima*, text. 30 (éd. Venise 1560, p. 118^v).

habet intelligi quin ¹ semper a phantasmate existente in virtute ² imaginativa fiat abstractio speciei ³ intelligibilis, sed ⁴ quod res praesens sensui ⁵ cognoscitur ab intellectu etiam esse praesens in se; quando vero absens est, cognoscitur esse praesens in sua imagine ⁶, in ⁷ virtute imaginativa existente. Et quod haec sit mens Commentatoris et etiam ⁸ ipsius ⁹ Philosophi satis patet cuilibet ¹⁰ intelligenti ¹¹.

ARTICULUS XX.

Quod ¹² angelus superior intelligit per species pauciores ¹³.

Item ¹⁴, quaestione 55, articulo 3, disputat utrum angeli superiores intelligant per species magis universales quam angeli inferiores; et ¹⁵ in responsione principali dicit quod ¹⁶ quanto angelus fuerit ¹⁷ superior, tanto ¹⁸ per pauciores species universalitatem ¹⁹ intelligibilium ²⁰ apprehendere ²¹ potest; et ideo oportet quod eius ²² formae sint universales, quasi ad plura se ²³ extendentes ²⁴. Et infra ²⁵, in solutione tertii ²⁶ argumenti dicit sic ²⁷: in ratione universali quae est in mente angeli propter eius excellentiam multa cognosci possunt ²⁸ propria cognitione. Et in ²⁹ quaestione 57 ³⁰, articulo 2, in responsione 3^a argumenti dicit ³¹ quod angeli cognoscunt singularia per formas universales quae tamen sunt similitudines rerum, et quantum ad principia universalia, et quantum ad individuationis principia ³². Simile ³³ dicit quaestione 89, articulo 1° ³⁴, in responsione principali.

Haec ³⁵ Thomas.

Haec positio ³⁶ videtur esse ³⁷ falsa. Dicit enim beatus ³⁸ Augustinus in libro LXXXIII Quaestionum, quaestione ³⁹ 46: Omnia ratione condita sunt, nec eadem ratione homo qua equus: hoc enim absurdum est aestimare ⁴⁰. Singula ⁴¹ igitur ⁴² propriis sunt ⁴³ causata ⁴⁴ rationibus (a). Item, Augustinus in epistola 48 ⁴⁵ ad Nebridium quae sic incipit: Recentissimis litteris vestris, ita dicit alloquens Nebridium:

1. quoniam P. — 2. in virtute] et O. — 3. om. O. — 4. secundum enim V. — 5. sensibus P A S; est sensibus V. — 6. magnitudine A; in cognitione add. S. — 7. ibi V. — 8. om. S. — 9. om. P A S. — 10. om. V; intuenti P A S. — 11. etc. S; om. P A. — 12. De hoc quod Thomas dicit quod P A S. — 13. Articulus — pauciores] om. O V. — 14. om. P A V; parte prima add. S. — 15. disputat — et] om. P A S. — 16. om. V. — 17. est P A S. — 18. om. V. — 19. universitatem O P A. — 20. om. S; intellectuum V. — 21. capere P A S. — 22. eiusmodi V. — 23. om. O. — 24. existentes O; unaquaeque earum add. V. — 25. et infra] Praeterea P; et probatur A. — 26. secundi V. — 27. quod P A S V. — 28. sive aspicere add. V. — 29. et in] item V; praeterea in solutione P A; dicit etiam in S. — 30. 52 A. — 31. om. A. — 32. et add. A S. — 33. similiter S. — 34. 89. q. ar. 2. O; q. 89 ar. 7. V; q. 89 ar. P; q. 6 ar. 1. A. — 35. dicit add. P A S; om. V. et dein usque ad Haec sunt verba. — 36. ratio A. — 37. om. P A S. — 38. om. P A S. — 39. om. A S. — 40. existimare P. — 41. singularia P A. — 42. ergo P S. — 43. om. O. — 44. creata A. — 45. et 146 add. S^a.

(a) AUGUSTINUS, *De diversis quaestionibus LXXXIII*, q. 46 (P. L. 40, 30).

Quaeris si ¹ summa ² illa veritas et ³ summa ⁴ sapientia ⁵ per quam facta sunt omnia, quam Filium Dei sacra doctrina profitetur ⁶ generaliter hominis aut ⁷ uniuscuiusque nostrum ratione. n. contineat ⁸, et ⁹ respondet ¹⁰: sed mihi, inquit ¹¹, videtur quod ¹² quantum ad faciendum hominem attinet, hominis quidem tantum, non meam vel tuam ibi ¹³ esse rationem; quantum vero ad ordinem ¹⁴ temporis, varias hominum rationes in illa ¹⁵ Sancta Trinitate vivere (a). Haec Augustinus. Ex auctoritate ¹⁶ igitur ¹⁷ LXXXIII Quaestionum ¹⁸, patet quod Deus non ¹⁹ una ²⁰ ratione generali cognoscit et ²¹ producit hominem et equum ²², nec eadem per consequens ratione cognoscitur homo et ²³ equus sed omnia propriis rationibus. Similiter ²⁴ ex auctoritate ad Nebridium patet quod non ²⁵ una ratione speciei cognoscit et producit individua contenta sub specie. Ergo si ²⁶ modus cognitionis angelicae non est nobilior modo cognitionis divinae, oportet quod angeli non ²⁷ cognoscant multa per formas paucas et universales, sed singula ²⁸ per ²⁹ formas proprias.

Praeterea ipse ³⁰ dicit, quaestione 89, articulo ³¹ r³¹, in responsione 3 argumenti quod intelligentiae separatae cognoscunt per species ex influentia divini luminis participatas; ergo cum in ³² lumine divino alia sit idea ³³ generis et ³⁴ specierum et ³⁵ alia individuorum ut praeostensum ³⁶ est per Augustinum ³⁷, necesse est quod aliae et aliae in intellectu angelico sint plures ³⁸ quia non est maior unitas essentiae in effectu quam in causa.

Praeterea si quanto angelus fuerit ³⁹ superior tanto per species pauciores universitatem intelligibilium ⁴⁰ apprehendere poterit ⁴¹, ut ipse dicit, cum novem sint ordines angelorum, et in unoquoque primi, medii et ultimi, ut dicit Dionysius ⁴², de Angelica Hierarchia, capitulo ⁴³ 10 (b), multo plures sunt gradus angelorum quam formarum in praedicamento substantiae discurrendo ⁴⁴ a genere generalissimo usque ad species specialissimas ⁴⁵ et individua earum ⁴⁶; sequitur igitur ⁴⁷ quod aliquis ⁴⁸ superior cognosceret ⁴⁹ per formam generis generalissimi omnia contenta in praedicamento substantiae; et superior illo ⁵⁰, et ⁵¹ si non est ⁵²

1. quaerit si O; quaerens utrum P A. — 2. om. A. — 3. in A. — 4. illa add. P A S. — 5. forma O. — 6. confitetur P A. — 7. generaliter — aut] generat hominem ante O. — 8. continuat O. — 9. om. P A. — 10. sic add. P A. — 11. om. P A. — 12. om. P A. — 13. in O. — 14. orbem O A. — 15. alias sinceritate add. S². — 16. ista add. P. — 17. om. O A. — 18. om. P. — 19. nec A. — 20. om. P. — 21. cognoscit et om. P A S. — 22. ergo add. P A S. — 23. qua P S; quam A. — 24. sic O. — 25. nisi add. P A. — 26. sed O. — 27. om. P. — 28. singulares O. — 29. formas — per] om. P A S. — 30. ipsemet A. — 31. om. P. — 32. ergo — in] cognitioni P; in om. S. — 33. ratio P. — 34. alia add. P A S. — 35. om. A S. — 36. ostensum P. — 37. angelum O. — 38. om. P A S. — 39. est P A S. — 40. intelligentium A; intellectuum O; apprehendit et add. P A S. — 41. potest P A S. — 42. Augustinus P. — 43. om. O. — 44. descendendo P A S. — 45. speciem specialissimam P A. — 46. eorum P; individuatarum A. — 47. om. O; ergo P A. — 48. om. P A S. — 49. cognoscet O. — 50. si est add. P A. — 51. vel A; om. S. — 52. et add. S.

(a) AUGUSTINUS, *Epistola XLVIII ad Nebridium* (P. L. 33, 80). — (b) DIONYSIUS, *De coelesti hierarchia*, c. 10 (P. G. 3, 274).

constat quod a Deo produci potest, intelligeret¹ omnia non per formam aliquam, quod est impossibile; vel si per unam tunc² non est universaliter verum quod angelus superior semper³ cognoscit per formas universales⁴ et pauciores.

Praeterea forma non est principium cognoscendi nisi illud⁵ cui assimilatur et quod sibi assimilatur⁶, sicut⁷ videmus in cognitione sensitiva⁸, imaginativa et intellectiva. Omnia ergo quae cognoscuntur per unam formam simplicem assimilantur illi uni⁹ formae simplici. Sed quaecumque assimilantur uni et eidem simplici assimilantur inter se, sicut quaecumque uni et eidem sunt aequalia, sibi invicem¹⁰ sunt aequalia. Ergo omnia quae¹¹ cognoscuntur per unam formam universalem inter se sunt similia; hoc autem falsum est; ergo et primum.

[Haec sunt verba eorum.]¹²

Ad horum dissolutionem, sciendum¹³ quod forma omnino prima¹⁴ quae Deus est, propter suae¹⁵ perfectionis plenitudinem est illud quo omnia ab eodem cognoscuntur sicut sunt; ab ista autem¹⁶ forma, quae est ratio intelligendi omnia, participant angeli formas sive species per quas intelligunt¹⁷, ita quod istae formae vel species¹⁸ sunt¹⁹ quasi quaedam illius unius formae²⁰ participationes. Et quia illa participatio plenior²¹ invenitur atque²² perfectior in angelis superioribus, hinc est quod species in eis²³ magis accedunt ad unitatem²⁴, et sunt per consequens pauciores, et in repraesentando magis universales, utpote illi²⁵ formae uni²⁶ quae universaliter²⁷ omnia repraesentat similiores.

Ad primum quod adducunt de Augustino, dicendum quod quamvis multae sunt²⁸ ideae, ac diversorum²⁹ diversae, non tamen multa sunt sed omnino unum est quo Deus omnia novit et omnia producit³⁰. Essentia enim³¹ divina quae est summe una, repraesentat Deo semetipsam perfectissime cum omni habitudine quam habet ad singulos gradus quibus est imitabilis³² a creatura; et inde³³ est quod Deus uno intelligit multa³⁴, immo³⁵ omnia, tam ideas quam ideata. Idea enim non est illud³⁶ quo Deus intelligit ideatum sed est illud quod³⁷ intelligendo ideatum intelligit; quia relatio sive respectus ad ideatum³⁸ quod est formale in ratione ideae, nihil facit ad actum intellectionis in Deo cum non sit in ipso nisi solum³⁹ secundum dici, sed a Deo intelligente⁴⁰ intelligitur essentia sua⁴¹. Essentia igitur divina intellecta

1. intelliget *O.* — 2. et sic *P.* — 3. *om. S* — 4. ultiores *O.* — 5. id *O A.* — 6. et assimilatur] *om. P S.* — 7. hoc *P A S.* — 8. et *add. P.* — 9. illi uni] *uni O;* illi *P A.* — 10. sibi invicem] inter se *P A S.* — 11. quaecumque *P.* — 12. haec sunt *W. V;* *om. O;* ad ar. 7. contra q. e. *add. O.* — 13. dicendum *P.* — 14. pura *P A S.* — 15. sui *A S.* — 16. una *P A S V.* — 17. intelliguntur *A.* — 18. istae — species] istae formae vel plures *O;* illae formae vel species *V;* ille secunde species *P;* iste secunde species *A;* istae formae sive species *S.* — 19. sint *A.* — 20. primae *V S.* — 21. plenius *S.* — 22. et *P A.* — 23. ipsis *S.* — 24. in unitate *P;* ad universalitatem, alias unitatem *S.* — 25. *om. S.* — 26. *om. P.* — 27. universalior *P.* — 28. sint *P A.* — 29. diversorum *add. A.* — 30. produxit *V.* — 31. *om. P.* — 32. mutabilis *A.* — 33. idem *O.* — 34. multo *V;* *om. S.* — 35. *om. S.* — 36. *om. P.* — 37. quo *A.* — 38. ad ideatum *om. V.* — 39. nisi solum *om. S;* solum *om. P.* — 40. *om. A.* — 41. essentia sua *om. P A S O.*

cum tali respectu imitabilitatis a creatura dicitur idea eiusdem ; et secundum quod sunt diversi ¹ gradus imitabilitatis, secundum hoc diversitas est in ideis ² quae omnes sunt una essentia Dei realiter et per eandem perfectissime intellectae ³. In hoc ergo ⁴ fuerunt isti ⁵ cavillatores decepti ⁶ quod ⁷ pluralitatem ⁸ quae invenitur in Deo a parte obiecti intellecti ⁹, ipsi ponebant, et falso, a parte principii intelligendi ; quod si vellent ¹⁰ pertinaciter ¹¹ defendere, nulli dubium ¹² quin ¹³ essent haeretici pessimi, cum ex hoc sequatur ¹⁴ pluralitas essentiae ¹⁵ in divinis ¹⁶, quod nefas est suspicari ; cum enim Deus essentia sua omnia intelligat ¹⁷, si pluribus intelligit, plures habet utique essentias, quo nihil absurdius, nihil auribus fidelium ¹⁸ intolerabilius.

Ex his patet responsio ad secundum. Ex hoc ¹⁹ ipso enim quod illae species causantur ex influentia divini luminis, derivatae ²⁰ ab illa forma una quae est ratio intelligendi omnia, ut dictum est, tanto sunt pauciores et magis in ²¹ repraesentando ²² universales, quanto illi ²³ unitati quam participant sunt similiores.

Ad tertium ²⁴ cum dicunt quod multo plures gradus sunt angelorum quam formarum in praedicamento ²⁵ substantiae, nulli dubium ²⁶ quin dicant falsum. Quot enim sunt ²⁷ angeli, tot sunt gradus in ordine ²⁸ formarum substantialium ²⁹ immaterialium ³⁰, formaliter et non materialiter, cum materia careant ut dictum est, differentium ; et praeter has, ut patet insipienti, sunt formae materiales substantiales specie differentes, quae nobis sunt innumerabiles, ut lapidum ³¹, herbarum ³², avium et aliorum ³³ huiusmodi. Sed forte ³⁴ isti putabant quod omnes gradus substantialium formarum notificentur in ³⁵ arbore Porphyrii ³⁶, ad verecundiam eorum ³⁷ loquor ³⁸. Nulla igitur ³⁹ forma una creata et per consequens limitata nata est omnia simpliciter repraesentare, sed hoc competit formae primae quae illimitata est et infinita.

Ad quartum ⁴⁰ cum dicunt quod quaecumque uni et eidem assimilantur inter se assimilantur, dicendum quod hoc non est verum ubi ⁴¹ aliqua dicuntur alicui ⁴² assimilari per quamdam participationem perfectionis ipsius ⁴³ secundum plus et minus ; sic enim omnes creaturae essent ⁴⁴ inter se similes, cum singulae in gradibus suis perfectionem ⁴⁵ primam ⁴⁶ quae est causa omnium ⁴⁷ participant ⁴⁸. Aliter vero est ubi

1. diverse O. — 2. idea O. — 3. intelligit P A. — 4. igitur S. — 5. ibi P. — 6. decipi O. — 7. qui S; om. P. — 8. om. P. — 9. intellectus quod pluralitatem P. — 10. volunt S. — 11. om. P A S V. — 12. est add. A. — 13. quod S. — 14. sequitur S; consequatur A. — 15. om. P A S. — 16. in divinis] divine V. — 17. intelligit S. — 18. fidelibus O. — 19. ex hoc] eo S. — 20. derivata P A. — 21. om. O. — 22. intelligendo O. — 23. om. S. — 24. dicendum add. V; quod add. S. — 25. genere V O. — 26. est add. A. — 27. om. A. — 28. in ordine om. P A S V. — 29. substantiarum P A V. — 30. et materialium O. — 31. et add. V. — 32. et add. O. — 33. om. S. — 34. forsitan A S V; forsitan P. — 35. om. V. — 36. porphyriana P V. — 37. illorum S. — 38. locorum O. — 39. ergo V. — 40. tamen dicendum quod add. O. — 41. ut O. — 42. om. P. — 43. om. O. — 44. creaturas esse V. — 45. perfectiora A; quae add. V; puram alias add. S². — 46. puram A. — 47. omni deo V. — 48. a deo add. P A; participant S.

aliqua alicui¹ uni et eidem sunt aequalia, ubi non est perfectionis participatio sed adaequatio magis. Species vero² in mente angelica, prout docet frater Thomas, non est adaequata uni intelligibili sed plurium repraesentativa³; unde non oportet quod⁴ ea quae in diversis⁵ gradibus participant perfectionem in qua assimilantur huic⁶ formae, inter se sint similia⁷.

ARTICULUS XXI.

Quod⁸ angelis data est gratia et gloria secundum gradum suorum naturalium⁹.

Item¹⁰, quaestione 62¹¹, articulo 6¹² in¹³ responsione quaestionis et argumentorum¹⁴, et quaestione 108¹⁵ articulo 4¹⁶ in¹⁷ responsione principali, et eadem quaestione, articulo 8, in¹⁸ responsione 1¹⁹ argumenti, dicit¹⁹ Thomas²⁰ quod angelis data est gratia et gloria secundum gradum suorum²¹ naturalium ita quod hi²² qui habuerunt²³ meliora naturalia habuerunt etiam plus de²⁴ gratia et de²⁵ gloria²⁶. Quod²⁷ probat primo²⁸ per Magistrum, II^o²⁹ Sententiarum, dist. 3³⁰, qui dicit³¹ quod angeli³² qui natura³³ magis subtiles³⁴ sunt³⁵ creati, hi etiam maioribus muneribus gratiae praediti³⁶ sunt (a). Secundo³⁷, quia sicut natura angelica facta est a Deo ad gratiam et gloriam consequendam, ita et gradus naturae angelicae ad diversos gradus gratiae et gloriae ordinari videntur; ergo quos altiores natura³⁸ fecit³⁹, ad maiorem gratiam et gloriam ordinavit. Tertio, hoc patet ex hoc quod angelus non est compositus ex diversis naturis ut inclinatio unius⁴⁰ naturae alterius⁴¹ impetum impediat vel retardet, sicut accidit in homine in quo motus⁴² intellectivae partis impeditur vel retardatur ex inclinatione partis sensitivae; quando autem non est retardans nec impediens, tunc natura⁴³ movetur secundum totam suam virtutem⁴⁴; et ideo rationabile est quod angeli qui habuerunt meliora naturalia, etiam⁴⁵ fortius et efficacius ad Deum sint conversi. Item etiam⁴⁶ hoc in hominibus con-

1. om. P A. — 2. sunt P. — 3. magis — repraesentativa] om. O. — 4. om. O. — 5. universis S. — 6. om. A. — 7. participant — similia] a species non in mente angelica prout docet frater Thomas non est adaequata uni intelligibili sed plurium. b. perfectioni in qua assimilantur huic formae inter se similia O. — 8. De hoc quod dicit Thomas quod A S. — 9. Articulus — naturalium] om. O V. — 10. om. V A. — 11. 63. A S V. — 12. art. 6. om. A S. — 13. om. V. — 14. et argumentorum] et argumento 2. O; articulorum A; et utroque articulorum S. — 15. et in 18. quaestione V. — 16. om. S. — 17. om. V. — 18. om. V. — 19. om. A. — 20. om. A S V. — 21. om. V. — 22. om. V. — 23. habent S. — 24. om. A S. — 25. om. A S V. — 26. gratiam et gloriam A. — 27. om. V. et dein. usque ad Haec sunt verba. — 28. quod — primo] om. S. — 29. libro add. A. — 30. 2. S. — 31. dicens S. — 32. om. A S. — 33. om. S. — 34. om. O. — 35. om. A. — 36. praedicti O. — 37. solutio O. — 38. om. A S. — 39. facit O; et add. S. — 40. huius A. — 41. nature S. — 42. actio A S. — 43. naturaliter S. — 44. naturam A. — 45. et O; om. A S. — 46. tem etiam] et A S.

(a) II Sententiarum, dist. 3, c. 2 (P. L. 192, 657).

tingit ; quia ¹ secundum intensionem conversionis ² in Deum^r datur maior gratia et gloria. Unde videtur quod angeli qui habuerunt meliora naturalia ³, habuerunt plus de gratia et gloria ⁴.

Haec Thomas ⁵.

Inter articulos olim condemnatos a Domino Guillelmo ⁶, venerabilis memoriae Parisiensi episcopo, iste ⁷ fuit nonus ⁸ quod angeli qui habuerunt meliora ⁹ naturalia de necessitate habuerunt maiorem ¹⁰ gratiam et gloriam (*a*) ; articulus autem quem habemus prae manibus parum vel ¹¹ nihil differt a praedicto ; et ideo praedicta condemnatio sufficere debet pro improbatione ¹² istius articuli et responsionibus ad argumenta. Ex abundanti tamen ¹³ dicimus quod hoc ¹⁴ videtur in praeiudicium gratiae dictum : quia si ¹⁵ secundum meliora naturalia datur maior gratia vel minor, ergo simpliciter gratia datur secundum naturalia quia si magis sequitur ¹⁶ magis, et simpliciter sequitur ¹⁷ simpliciter ; et si ¹⁸ gratia datur secundum ¹⁹ naturalia ²⁰, gratia non est gratia. Rom. XI. ²¹ (*b*).

Praeterea si hi qui meliora habuerunt naturalia, plus habuerunt ²² etiam ²³ de gratia et gloria, tunc Lucifer qui meliora habuit naturalia prae aliis plus habuisset de gratia et de ²⁴ gloria, quod est falsum et erroneum.

Praeterea gratia et gloria dantur ²⁵ secundum motum liberi arbitrii qui immediatius et ²⁶ ad gratiam et gloriam ²⁷ disponit ; in habente autem ²⁸ liberum arbitrium, motus disponens ad gratiam non fit secundum naturalia sed secundum libertatem ; ergo vel ²⁹ non habuerunt angeli liberum arbitrium, vel receperunt ³⁰ gratiam et gloriam secundum illius conatum ; non ergo secundum gradum naturalium.

Ad primum ergo ³¹ dicendum quod Magister non dicit quod secundum naturalia data ³² sit eis ³³ gratia et gloria ³⁴, sed ³⁵ qui natura et sapientia magis subtiles et amplius perspicaces fuerunt, maiori gratia praediti sunt ; praediti, inquam, sunt non propter meliora naturalia sed propter divinum beneplacitum et liberi arbitrii motum.

Ad secundum dicendum ³⁶, de gradus ³⁷ distinctione, quod ³⁸ si starent et conarentur proportionabiliter ³⁹ ad consimiles ⁴⁰ gradus gratiae et gloriae correspondentes pervenirent.

1. quia hoc *O* ; quod *A*. — 2. *om.* *S*. — 3. habuerunt plus ostendit *S*. — 4. Unde — gloria] *om.* *O*. — 5. Haec dicit Thomas *S* ; Hoc dicit Thomas *A*. — 6. a dno *W*. *O* ; a domino sce *A* ; *om.* *S*. — 7. ille *S*. — 8. unus *A*. *O* (?) ; scilicet *add.* *A*. — 9. memoria *S*. — 10. meliorem *S*. — 11. aut *S* ; ac *A*. — 12. reprobatione *A*. — 13. verumtamen *A* *S*. — 14. *om.* *A* *S*. — 15. *om.* *O*. — 16. ad *add.* *S*. — 17. ad *add.* *S*. — 18. sic *A* *S*. — 19. per *O*. — 20. ergo *add.* *A* *S*. — 21. Rom. XI *om.* *A* *S*. — 22. habent *A* *S*. — 23. *om.* *A* *S*. — 24. *om.* *A* *S*. — 25. datur *S*. — 26. *om.* *A* *S*. — 27. et gloriam *om.* *S*. — 28. ergo *O*. — 29. *om.* *A* *S*. — 30. recipiunt *O*. — 31. igitur *S*. — 32. fuerit *add.* *S*. — 33. *om.* *O*. — 34. et gloria *om.* *A* *S*. — 35. quod *add.* *O* *A*. — 36. *om.* *S*. — 37. graduum *A*. — 38. *om.* *O* *S*. — 39. proportionaliter *S*. — 40. *om.* *A* *S*.

(*a*) Articulus 9 inter articulos damnatos a Guillelmo episcopo Parisiensi, A. D. 1241 (éd. DENIFLE-CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, I, p. 170 s.). — (*b*) Rom. XI, 6.

Ad tertium dicendum quod licet angelus non habeat impedimentum motus sui ¹ ex parte ² naturae suae, potest tamen habere ex parte libertatis suae ³ qua potest minus se movere in Deum, immo etiam non movere ⁴ sed in contrarium ⁵, ut in Lucifero et suis ⁶ sequacibus patet. Quod etiam addit ⁷ : ubi non est impediens ⁸ tunc ⁹ movetur secundum totam suam ¹⁰ virtutem, verum est in natura non libera, sed falsum est in natura libera, saltem in via, quales fuerunt angeli antequam gloriam habuerunt ¹¹. Et quod addit quod rationabile ¹² est quod habentes meliora naturalia ¹³ fortius ad Deum sint ¹⁴ conversi, verum est quod ita ¹⁵ esse decuit et debuit ¹⁶, non tamen ita fuit, sicut patet de Lucifero et aliis cadentibus.

Ad quartum cum dicit quod in hominibus ita contingit ¹⁷, dicendum quod est ut ¹⁸ sic et ut ¹⁸ non. Nam si sic ¹⁹ homo plus se convertit in Deum plus de gratia accipit, non quia conversio huius ²⁰ sit causa ²¹ sed ²² Dei benevolentia. Non tamen semper ²³ homo qui habet meliora ²⁴ naturalia plus se convertit in Deum ²⁵; immo ex illis aliquando magis superbit et plus se avertit ²⁶, ut in Lucifero patet ²⁷.

[Haec sunt verba eorum ²⁸, qui quaerunt nodum in scirpo ²⁹.]

Ad articulum 21 contra artic. 6. quaest. 62 et contra art. 4 quaest. 108 et contra art. 8 eiusdem quaest. ³⁰.

Omnes cavillationes eorum ³¹ procedunt ac si frater ³² Thomas posuisset quod meliora naturalia in angelo ³³ essent causa principalis quare necessario maior gloria vel ³⁴ gratia daretur eidem; hoc tamen ³⁵ non ponit ³⁶; unde cum improbent ³⁷ suam phantasiam propriam ³⁸, non esset respondendum eis. Ex abundanti tamen, ne aliquid dixisse videantur, per singula dicta sua ³⁹ refellantur ⁴⁰.

Ad primum ⁴¹, cum dicunt quod ⁴² parum aut nihil differt dicere quod angeli qui meliora habuerunt ⁴³ naturalia plus gratiae et gloriae ⁴⁴ receperunt, et dicere quod tales ⁴⁵ de necessitate habuerunt maiorem gratiam et gloriam, puto nulli dubium quin dicant falsum; sic enim non differret ⁴⁶ dicere : homo sedet, et, homo de necessitate sedet; vel ⁴⁷ homo secundum quod ⁴⁸ plus habet de arte scribendi melius scribit, et, homo ⁴⁹ secundum quod ⁵⁰ plus habet de ⁵¹ arte illa, de necessitate melius scribit,

1. in deum *add.* A S. — 2. aliqua *add.* A S. — 3. *om.* S. — 4. movetur S. — 5. potest *add.* S. — 6. eius A S. — 7. additur A S. — 8. impeditus A. — 9. natura *add.* A. — 10. *om.* S. — 11. *om.* O. — 12. rationale O A. — 13. quod *add.* A S. — 14. sunt O. — 15. primo S. — 16. et debuit *om.* A. — 17. contingere O. — 18. vel S. — 19. hic S. — 20. huiusmodi S; *om.* O. — 21. *om.* S. — 22. *om.* S. — 23. sequitur A. — 24. natura S. — 25. in Deum *om.* O. — 26. convertit S. — 27. contigit S. — 28. Haec sunt W., et aliorum V. — 29. cirpo A V; qui — scirpo] *om.* S; Haec — scirpo] *om.* O. — 30. Ad ar. 21 contra ar. 6. q. 61 et contra ar. 4. 10 q. et contra ar. 8. 4 q. O; Ad — quaest.] *om.* A S V. — 31. illae A; istae V S. — 32. *om.* A S V. — 33. in angelo *om.* A. — 34. et A V; maior *add.* S. — 35. autem V. — 36. posuit S. — 37. secundum *add.* S. — 38. falsam *add.* O V. — 39. dicta sua *om.* V. — 40. per — refellantur] ad illas cavillationes respondemus sic A; respondetur S. — 41. ergo *add.* A. — 42. *om.* A. — 43. *om.* V. — 44. de gratia et gloria V. — 45. angeli qui habuerunt meliora naturalia A S V; necessario *add.* A S. — 46. differt A S. — 47. sed O. — 48. secundum quod] qui A. — 49. *om.* A S V. — 50. *om.* O. — 51. arte — de] *om.* V.

cum ¹ sit contingens quod scribat, et per consequens quod bene ² scribat ; et tamen posito quod uteretur arte illa secundum totam suam ³ virtutem, manifestum est quod quanto ⁴ plus haberet de arte, si nullum esset impediens, tanto meliorem litteram scriberet. Sic ⁵ angeli qui bene utebantur ⁶ suis naturalibus secundum suam virtutem totam, nullo impediens, plus meruerunt ⁷ et per consequens gratiam maiorem et gloriam habuerunt qui ⁸ melioribus donis praediti sunt.

Ad illud vero quod obiciunt : Si magis sequitur ⁹ ad magis, et ¹⁰ simpliciter ad simpliciter, potest dici ¹¹ quod ¹² secundum Philosophum e converso se habet regula, scilicet ¹³ si simpliciter ad simpliciter, et magis ad magis ; nec ¹⁴ tenet nisi in per se veris ¹⁵. Verumtamen concedi debet quod secundum naturalia datur gratia, non quidem eorum merito ; hoc ¹⁶ enim esset contra Apostolum, Rom. XI ; nec ita quod ipsa sint causa ¹⁷ necessaria ¹⁸ maioris gratiae et gloriae, sed sunt dispositio congrua, immo certe necessaria ¹⁹ ad utrumque ²⁰ ; non enim posset gratia vel ²¹ gloria communicari nisi naturae intellectuali ²².

Ad secundum patet ²³ ex dictis ; non enim ²⁴ sic secundum meliora naturalia dicimus ²⁵ communicari meliora dona, quod ipsa sint ²⁶ causa necessaria huius communicationis, sed pro tanto quod hi qui ²⁷ secundum totam virtutem suam ²⁸ utebantur donis ²⁹ naturae in conversione sui ³⁰, gratia cooperante, ab eo qui disponit omnia suaviter plus gratiae et gloriae acceperunt ; Lucifer vero non utebatur donis ³¹ collatis sed abutebatur avertendo se a Deo, et ideo non accepit sed perdidit illa meliora dona, sibi si stetisset conferenda.

Ad tertium dicendum quod illi qui habuerunt meliora naturalia, nobiliorem ³² motum liberi arbitrii in Deum habere potuerunt ³³ ; unde boni qui secundum totam virtutem suam ³⁴ actum exercuerunt, maiorem gratiam et gloriam acceperunt.

Quod ergo dicunt ad primum argumentum fratris ³⁵ Thomae quod Dei ³⁶ beneplacitum fuit causa, et ³⁷ motus liberi arbitrii utique dispositio congrua ³⁸ fuit quare dabantur illa ³⁹ dona, concedi debet ; quia tamen ⁴⁰ secundum gradum naturalium, ut dictum est, erat gradus illorum motuum, ideo conveniens erat ⁴¹ ut secundum eandem proportionem esset gradus donorum. Unde quod insinuant ⁴² in responsione ⁴³ ad secundum

1. tamen *add.* A S V. — 2. scribat — bene] *om.* O. — 3. *om.* S V. — 4. quantum V. — 5. si V. — 6. *om.* A. — 7. *om.* A. — 8. etiam *add.* V. — 9. *om.* S. — 10. ergo O A. — 11. potest dici *om.* S. — 12. *om.* V. — 13. ut V ; *om.* A S. — 14. et non V. — 15. presertim quando primum habet causalitatem per se in eo quod per modum positivum dicitur ut album disgregat *add.* S. — 16. sic S. — 17. enim A ; *om.* S. — 18. necessario S. — 19. est *add.* S. — 20. certe — utrumque] magis circa utramque partem V ; utramque A. — 21. et V. — 22. intelligibili O V. — 23. solutio *add.* V. — 24. *om.* A. — 25. dicuntur V. — 26. cum ipsa sit V. — 27. *om.* O. — 28. *om.* S. — 29. bonis collatis S. — 30. sua A. — 31. bonis A S V. — 32. meliorem V. — 33. poterant A. — 34. *om.* S. — 35. *om.* A S V. — 36. dicitur A ; divinum S. — 37. quod *add.* V. — 38. contraria A. — 39. illi S. — 40. concedi tamen debet quod S. — 41. est V. — 42. insinuet O ; insinuatum est V ; ipsi dicunt A. — 43. ratione V A.

argumentum, scilicet quod hi ¹ qui steterunt ² non conabantur ³ secundum naturae suae proportionem falsum est et interimendum ⁴.

Quod vero ⁵ dicunt ad tertium argumentum quod a parte libertatis arbitrii potest esse quod angelus non ⁶ moveatur ⁷ in Deum sed avertatur ⁸ ab eo, verum dicunt; sed quod volunt ⁹ quod minus moveatur in Deum ille qui meliora accipit et ¹⁰ qui movetur ¹¹ et convertitur cum nullum sit impedimentum, irrationabiliter et falsum dicunt. Sicut enim ¹² daemones toto conatu convertebantur ad amorem sui in sua aversione a Deo, sic boni angeli toto conatu convertebantur ad ¹³ amorem Dei in sui ¹⁴ conversione ad Deum ¹⁵. Sicut enim ¹⁶ angelus non intelligit se ¹⁷ per quemdam discursum ¹⁸ ad modum nostri, scilicet ¹⁹ successive unum post aliud, sed totum simul uno actu simplici apprehendit, ita ²⁰ ad seipsum apprehensum fertur totaliter et toto affectu; vel seipsum referendo in Deum ²¹ sicut bonus, vel in seipso finaliter sistendo sicut malus.

Quod vero ²² dicunt ad quartum argumentum quod homo ²³ qui habet meliora naturalia aliquando ²⁴ superbit, verum est, et hoc contingit angelis ²⁵; habentes tamen meliora naturalia et recte eisdem utentes ²⁶ secundum totam suam virtutem, gratiam et gloriam recipiunt ²⁷ ampliorem ²⁸.

ARTICULUS XXII.

Quod ²⁹ angeli boni non merentur praemium accidentale ³⁰.

Item ³¹, quaestione 62 ³², articulo ultimo ³³, in responsione ultimi argumenti ³⁴ dicit quod ³⁵ angeli beati non merentur ³⁶ praemium accidentale ³⁷.

Haec Thomas ³⁸.

Haec positio videtur favere errori sexto Parisiis condemnato qui est quod ³⁹ in substantiis separatis non est possibilis transmutatio (a); item errori ⁴⁰ XI° qui est quod angelus nihil intelligit de novo (b); item

1. om. A. — 2. starent S. — 3. conatur S. — 4. et interimendum om. S. — 5. autem S; om. A. — 6. om. V. — 7. movetur S. — 8. avertat se A S V. — 9. postea add. A. — 10. ille O; qui — et] om. A V. — 11. moveatur — movetur] et ita non movetur secundum totam suam virtutem et natura libera movetur in Deum ille qui modo S. — 12. om. V. — 13. amorem sui — ad] om. O. — 14. aversione — in sui] om. V A. — 15. et add. V. — 16. vero S; om. A V. — 17. om. O. — 18. per modum discursus A; per modum discursivum S. — 19. om. O. — 20. quod add. S. — 21. Deo O A S. — 22. om. A S V. — 23. argumentum quod homo] om. A. — 24. fit qualiter O. — 25. in angelo V; angelo A S. — 26. utendo V. — 27. receperunt V S. — 28. instantia procedit contra necessitatem non contra aptitudinem add. S. — 29. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 30. Articulus — accidentale] om. O V. — 31. om. A S V. — 32. q. 61. S; q. 63. V. — 33. articulo ultimo om. A S. — 34. om. V. — 35. dicit quod om. A V. — 36. meruerunt A. — 37. actuale S. — 38. Hoc dicit Thomas A; om. S; om. V et dein usque ad Haec sunt verba — 39. om. A. — 40. om. A S.

(a) Articulus 71 inter articulos condemnatos a Stephano episcopo Parisiensi (éd. MANDONNET, *Siger*, II, p. 179, n. 44). — (b) Ibidem, articulus 76 (MANDONNET, *Siger*, II, p. 180, n. 48).

errori ¹ XIII° qui est quod substantiae separatae ² habent bonum quod est eis possibile cum producuntur nec desiderant bonum aliquod ³ quo carent (*a*).

Videtur etiam esse in praeiudicium gratiae et officii ⁴ angelici ⁵. Cum enim secundum Gregorium, II° ⁶ Moralium (*b*), in angelis in nostrum ministerium missis duplex sit actus, scilicet actus contemplandi quo a Deo nunquam recedunt, et actus ministrandi quo exterius ad nos propter salutem nostram exeunt, et ⁷ actus ministrandi non est actus naturae vel ⁸ gloriae, oportet quod sit actus officii et gratiae. Talis autem actus in eo qui habet officium viatoris est necessario ⁹ meritorius; non praemii essentialis; ut patebit post; ergo ¹⁰ praemii accidentalis; alioquin fieret praeiudicium gratiae Dei in angelo et officio et ministerio ¹¹ eius. Unde Hugo, super illud Hierarchiae Angelicae, capitulo 2: *Unaquaeque hierarchiarum* ¹² *proficit divinis laudationibus suis*, dicit sic: Proficit, inquam, quia omnis dignitas et potestas, secundum officii ¹³ et ministerii gratiam qua Dei laudem et honorem praedicare et amplificare potest, in fructum ¹⁴ retributionis excrescit ¹⁵. Et ibidem loquens de angelis eisdem ait: Secundum gratiam igitur ¹⁶ sunt dona, secundum ¹⁷ dona merita, secundum ¹⁸ diversitatem meritorum constat diversitas praemiorum (*c*).

Praeterea cum angelus malus qui datur nobis in exercitium peccet, quare ipse ¹⁹ angelus bonus qui datur nobis ²⁰ ad suadendum ²¹ bonum salutiferum non meretur ²² praemium? ²³

Praeterea in legenda sancti Ioannis Evangelistae secundum usum Romanae Ecclesiae habetur sic: Vidi angelos nostros ²⁴ flentes, angelos vero Satanae in nostra ²⁵ deiectione gaudentes. Eo igitur modo quo illi boni angeli custodes eorum flebant de eorum apostasia, e contra congaudebant ²⁶ de eorum poenitentia et operatione bona ²⁷, secundum illud Lucae XV ²⁸: Gaudium est angelis Dei ²⁹ super uno peccatore ³⁰ poenitentiam agente (*d*).

Quod si dicas: de poenitentia peccatoris gaudent omnes etiam assistentes, placet, quia ³¹ hoc gaudium est accidentale et ³² ut de bono secundum se. Sed angeli custodes flebant, et ministrantes specialius gaudent ut ³³ de bono per eos in eis procurato, quod non potest dici ³⁴

I. om. A S. — 2. substantiae separatae] angeli boni A S. — 3. om. A S. — 4. om. A S. — 5. angeli A; in — angelici] impositio idu ge officii angelici O. — 6. III A S O. — 7. cum add. S. — 8. aut A S. — 9. om. O. — 10. igitur A. — 11. et ministerio om. A S. — 12. hierarchia parum S. — 13. officia A. — 14. fructu A S. — 15. exit S; exercet A. — 16. om. S; gratia A. — 17. dona secundum om. O. — 18. vero add. A S. — 19. om. A S. — 20. om. A. — 21. subad. S. — 22. merebitur A. — 23. accidentale add. A S. — 24. vestros A. — 25. vestra A. — 26. gaudent S; de eorum — congaudebant] om. A. — 27. et — bona] om. A. — 28. 3. A S O. — 29. om. O. — 30. pectore O. — 31. quod O. — 32. om. S. — 33. et S. — 34. om. A.

(a) Ibidem, articulus 78 (MANDONNET, Siger, II, p. 180, n. 51). — (b) GREGORIUS, Moralium, l. II, c. 3 (P. L. 75, 556 s.). — (c) HUGO A SANCTO VICTORE, *Expositio in coelestem hierarchiam*, l. III (P. L. 175, 963). — (d) Luc. XV, 10.

de angelis assistantibus non missis ; unde dicit : Vidi angelos nostros ¹ flentes, non angelos absolute.

Si autem aliquis obiciat sic : si angeli boni ² merentur ministrando nobis, cum per illud ³ ministerium non diminuatur fruitio, ut dicit Gregorius III° *Moralium* (a), melioris et nobilioris conditionis videntur ministrantes ⁴ esse quam assistentes, et ⁵ nobilitabitur ⁶, ut videtur, eorum conditio per ministerium.

Item ⁷, si ⁸ in ministrando merentur ⁹ gaudium ¹⁰ accidentale, iniuste agitur nisi maius gaudium attribuitur ¹¹ eis quam eis qui non meruerunt ; quod ¹² si ministrantibus plus gaudii retribuitur ¹³, sequitur quod melius et nobilius ¹⁴ sit ministrare quam non ¹⁵ ministrare ; quod videtur inconueniens sicut et primum. Ergo ¹⁶ si merentur in ministrando, ponendum videtur quod merentur praemium ¹⁷ essenziale, non ¹⁸ accidentale, prout dicit Magister Sententiarum II° ¹⁹ libro, distinctione 5, capitulo ultimo (b).

Responsio ²⁰ : ad primum dici potest quod ministrantes non sunt melioris conditionis ²¹ nec nobilioris simpliciter sed secundum ²² quid ²³, scilicet secundum quod angelus gaudebit de hoc homine ut ab ipso bene custodito et edocto ipsoque ²⁴ per eius ministerium ²⁵ salvato ; omnes alii ²⁶ gaudebunt de isto ²⁷ ut salvato solum, tamen per eius ministerium foris in missione exhibitum ²⁸. Loco tamen huius ²⁹ particularis et accidentalis gaudii habent assistentes multo maiora ut ³⁰ clariorem ³¹ cognitionem tam Verbi quam huius hominis sic salvati ³², et ferventiorum amorem et huiusmodi propter quae sunt adhuc ³³ melioris conditionis quam ministrantes ³⁴.

Ad secundum dicendum quod non iniuste agitur ³⁵ cum assistantibus et non ³⁶ ministrantibus si plus gaudii accidentalis retribuitur ³⁷ assistantibus non ministrantibus foris ³⁸. Tunc enim oculus eorum nequam esset quia Deus bonus ³⁹ est ⁴⁰. *Matt.* XX ⁴¹ (c). Praeterea si quando et ⁴² quantum meruerunt ministrantes datur etiam sine merito et ⁴³ sine ministerio assistantibus gratia Dei putatur ⁴⁴, et si tantum vel plus gaudii accidentalis habent assistentes, nulla iniustitia ⁴⁵ fit ministrantibus quia tollunt quod suum est ⁴⁶ ; nec minus habent propter hoc

1. vestros *A.* — 2. *om. A S.* — 3. eorum *A' S.* — 4. quando stantes *O* ; *om. A S.* — 5. quia *S.* — 6. nobilitatur *A S.* — 7. *om. S.* — 8. *om. O.* — 9. mereantur *A.* — 10. premium *A.* — 11. tribuatur *S.* — 12. quia *A S.* — 13. retribuatur *A.* — 14. et nobilius *om. A S.* — 15. omnino *S.* — 16. igitur *S.* — 17. *om. O.* — 18. essenziale non] *om. A S* ; substantiale non *O.* — 19. III. *S.* — 20. *om. A S.* — 21. quam assistentes *add. A S.* — 22. quoad *O.* — 23. tantum *add. A.* — 24. *om. O.* — 25. custodito et *add. O.* — 26. filii *O.* — 27. illo *A S.* — 28. ut salvato — exhibitum] *om. A S.* — 29. huiusmodi *S.* — 30. et *S.* — 31. claritatem *O.* — 32. tam huius hominis verbi quam salvati *O.* — 33. ad hoc *A.* — 34. contrarium stantes *O.* — 35. aggreditur *A.* — 36. assistantibus et non *om. A S.* — 37. attribuitur *A S.* — 38. *om. A S.* — 39. benignus *A.* — 40. *om. O.* — 41. *ro. O* ; 22. *A S.* — 42. quando et *om. A S.* — 43. idest *A.* — 44. gratia deputatur *A S.* — 45. iniuria *A.* — 46. *Matt.* 22 *add. A S.*

(a) GREGORIUS, *Moralium* l. II, c. 3. (P. L. 75, 556 s.) — (b) *II Sententiarum*, dist. 2. cap. 7. (P. L. 192, 662). — (c) *Matth.* XX, 15.

quia ¹ non ministrantes plus habent, quia invidi non sunt ² sed de ³ bono alterius quilibet gaudet et congaudet ⁴ ; et ideo non sequitur quod simpliciter melius ⁵ sit ministrare quam assistere sed ⁶ quod melius sit ministrare quoad aliquid.

Quod autem ministrando nobis praemium accidentale et non substantiale mereantur ⁷, sic patet : quia si merentur, aut habendum ⁸, aut iam habitum ; non habendum, quia tunc vel ⁹ praemium substantiale non haberent modo, quod falsum est cum sint comprehendentes ¹⁰, vel haberent imperfecte et eius augmentum vel perfectionem expectarent per ministerium ; quod etiam videtur falsum esse ¹¹, tum ¹² quia eorum appetitus non esset quietatus et ¹³ per consequens ¹⁴ nec beati perfecte essent cum beatitudo sit status omnium bonorum aggregatione perfectus ; tum quia sic ¹⁵ essent secundum utramque vitam, scilicet ¹⁶ activam et contemplativam viatores quod nullus dicit nec ¹⁷ diceret. Si autem dicatur quod ministrando ¹⁸ mereantur ¹⁹ praemium essenziale iam habitum, hoc est a sua conversione susceptum, hoc est contra Augustinum, de Correctione ²⁰ et Gratia ²¹ : Angeli, inquit, sancti ²² qui cadentibus aliis ²³ steterunt, illius vitae mercedem accipere meruerunt. Et eodem libro, capitulo 4 : Si diabolus ²⁴ et angeli eius per liberum arbitrium in veritate ²⁵ stetissent, donec istam ²⁶ summae beatitudinis plenitudinem ²⁷ praemium huiusmodi permansionis acciperent ²⁸, etc. ²⁹ (a). Ergo stando non ministrando praemium essenziale meruerunt ; praemium enim ³⁰ essenziale mercedem vitae appellat ³¹. Huic etiam stationi vel mansioni ³² praemium essenziale attribuit ³³ Gregorius, V^o Moraliū, capitulo 63 ³⁴ : Dominus ³⁵ Deus summorum spirituum naturam bonam sed mutabilem condidit ut qui permanere nollent ³⁶ ruerent, et qui in ³⁷ conditione persisterent tanto in ea iam ³⁸ dignius quanto et Dei arbitrio starent ³⁹ et eo ⁴⁰ apud Dominum ⁴¹ maioris ⁴² meriti fierent quo mutabilitatis ⁴³ motum voluntatis ⁴⁴ statione fixissent (b).

Praeterea, secundum Gregorium XVIII Moraliū, capitulo 22 (c) : Sicut gratia praecedit meritum, ita meritum ⁴⁵ praemium ; et hoc vel

1. quod A S. — 2. quia cum sunt mundi S. — 3. om. S. — 4. et congaudet om. A S. — 5. minus A. — 6. quod — sed] om. O. — 7. praemium — mereantur] non merentur praemium essenziale A ; non merentur praemium substantiale S. — 8. habent A. — 9. om. A S. — 10. comprehensoris S. — 11. om. S. — 12. tamen A. — 13. nec A. — 14. et permanent S. — 15. tunc A S. — 16. om. S. — 17. om. A S. — 18. nobis add. A S. — 19. merentur O. — 20. Correptione A ; corruptione S. — 21. qui dicit add. A S. — 22. om. S. — 23. angelis A. — 24. dicamus O. — 25. virtute S ; ne (cessita) te A. — 26. ipsam S. — 27. in add. A ; cum add. S. — 28. accepissent S. — 29. est S. — 30. praemium—enim] om. A S. — 31. appellant O. — 32. permanentiae A S. — 33. accidant A. — 34. om. A. — 35. dicat S. — 36. voluerunt S. — 37. om. O A. — 38. om. A S. — 39. statuunt S. — 40. quo S. — 41. et add. A O. — 42. maior O. — 43. mutabilitati O ; mutabiliores A. — 44. om. S. — 45. praecedit add. A S.

(a) AUGUSTINUS, *De correctione et gratia*, 4 (P. L. 44, 933). — (b) GREGORIUS, *Moraliū* l. V, c. 38 (P. L. 75, 718). — (c) GREGORIUS, *Moraliū* l. XVIII, c. 40 (P. L. 76, 73).

natura et tempore, vel natura tantum. Igitur¹, non merentur iam habitum; tunc enim meritum sequeretur² praemium³.

Praeterea Deus est motor omnis merentis praemium essentiale ad⁴ illud assequendum. Proprium est autem omnis motoris quod cesset movere suum mobile adepto suo intento. Cum igitur beatus angelus iam⁵ sit assecutus⁶ praemium essentiale ut finem ultimum, iam Deus non movet⁷ angelum ut per ministerium assequatur illud; nec⁸ a seipso⁹ ad hunc finem¹⁰ movetur quia¹¹ hic finis est supra posse omnis naturae creatae sine adiutorio gratiae. Merentur ergo¹² angeli¹³ beati nobis ministrando praemium accidentale, non essentiale¹⁴.

Hoc ipsi.¹⁵

Responsio ad articulum 22¹⁶.

Si verba pii doctoris huius¹⁷ Thomae rectis oculis intellecta¹⁸ inspexissent nunquam istam positionem suam errori favere dixissent, cum ex verbis ipsius¹⁹, etiam²⁰ in hoc loco, omnium illorum errorum quos nominant oppositum concludatur. Ait enim ibidem, in illius argumenti²¹ ultimī²² responsione, quod²³ praemium accidentale in angelis augeri potest²⁴ usque ad diem iudicii, non quod²⁵ illud mereantur cum²⁶ non sint viatores, sed magis praedictum²⁷ gaudium²⁸ acquirunt ex virtute beatitudinis, prout²⁹ ipse docet³⁰; ex quo sequitur necessario quod in substantiis separatis possibilis³¹ est transmutatio talis qualis invenitur³² in natura intellectuali³³; et hoc est oppositum contradictorie³⁴ illi errori sexto³⁵ Parisiis³⁶ condemnato qui³⁷ ponit³⁸ quod in substantiis separatis³⁹ non est possibilis⁴⁰ transmutatio. Item, ex hoc ipso quod gaudium illud⁴¹ potest augeri sequitur quod de aliquo possunt⁴² de novo⁴³ gaudere, ut⁴⁴ de nova conversione peccatoris; quod esset omnino impossibile nisi⁴⁵ possent⁴⁶ aliquid⁴⁷ de novo intelligere, cum actus intellectus necessario actum⁴⁸ voluntatis praecedat; et hoc est oppositum contradictorie⁴⁹ illi errori undecimo⁵⁰ qui ponit quod⁵¹ angelus nihil intelligit⁵² de novo. Item, ex hoc ipso etiam⁵³ quod gaudium illud potest augeri, secundum eundem⁵⁴, manifeste sequitur quod angeli non omne bonum possibile habent in sui⁵⁵ productione, et quod

1. ideo S. — 2. sequitur S. — 3. et hoc — praemium] *om. A.* — 4. *om. S.* — 5. *om. A S.* — 6. assecuturus S. — 7. non movet] moveret S. — 8. ille vere S. — 9. sine Deo *add. A*; sive Deo *add. S.* — 10. ad—finem *om. A S.* — 11. quod S. — 12. *om. S.* — 13. *om. A.* — 14. non essentiale *om. O.* — 15. Haec sunt verba eorum *A S*; Haec sunt *W. V.* — 16. Responsio — 22] responsio ad haec secundum Thomam *A S*; *om. V.* — 17. pii — huius] *om. A S V.* — 18. *om. S.* — 19. suis *A S V.* — 20. *om. V.* — 21. articuli *O.* — 22. ultima *A*; *om. V.* — 23. cum *V.* — 24. ponit S. — 25. quia *O.* — 26. qui S. — 27. primum *A.* — 28. gradum S. — 29. ut *A.* — 30. dicit *A S V.* — 31. possibile *V.* — 32. potest inveniri *A*; sumeretur S. — 33. intelligibili S. — 34. contradictorium S. — 35. scilicet *O.* — 36. *om. V.* — 37. quod S. — 38. potuit *O.* — 39. *om. O S.* — 40. talis *add. V.* — 41. *om. A.* — 42. possent *O.* — 43. *om. V.* — 44. *om. V.* — 45. non S. — 46. possunt *V.* — 47. de novo — aliquid] *om. O.* — 48. intellectum *O.* — 49. contradictorium *A S.* — 50. *om. O.* — 51. *om. A.* — 52. intendit *O*; angelum non posse intelligere *A.* — 53. ipso etiam] quod potentia et *A.* — 54. secundum eundem] ut dicit Thomas *A S V.* — 55. sua *V.*

desiderant consummationem ¹ gaudii accidentalis quam in die iudicii de omnium ² electorum salute consequuntur, acquirentes eandem ex virtute beatitudinis ³ suae; et hoc est oppositum ⁴ contradictorie ⁵ illi ⁶ errori ¹³ ⁷ qui ponit quod angeli beati habent bonum quod ⁸ sibi possibile ⁹ est ¹⁰ in sui ¹¹ productione, nec aliud ¹² desiderant quo carent ¹³. Unde non cesso mirari qua fronte dicere ¹⁴ potuit ¹⁵ istam doctrinam sanam ¹⁶ praedictis ¹⁷ erroribus favere, cum acquirere gaudium illud ex virtute ¹⁸ beatitudinis prout docet ¹⁹ frater ²⁰ Thomas antecedit ²¹ ad ²² contradictorie opposita ²³ omnium illorum, ut patet ex dictis.

Quod autem non debeat dici proprie quod angeli mereantur ²⁴ illud gaudium cum non sint in statu viae, patet per Augustinum, in *Enchiridion* (a), et alibi satis: nullus enim angelus simul est viator et comprehensor ut ad modum ²⁵ viatoris, simul ut viator ²⁶ mereatur et ut comprehensor fine ultimo perfruatur.

Ad illud ²⁷ quod obiciunt primo ²⁸, quod foret in praedudicium gratiae et officii angelici, dicendum quod non est verum. Quamvis enim non debeant ²⁹ dici proprie ³⁰ illud ³¹ gaudium mereri cum non sint viatores, tamen acquirunt ³² illud ex virtute beatitudinis, utpote comprehensores ³³. Et potest dici quod Hugo accipit ³⁴ meritum large pro eo ³⁵ ad quod sequitur augmentum gaudii in beatitudine ³⁶; ratione enim ³⁷ huius ³⁸ incrementi ³⁹ dicit Dionysius quod unaquaeque Hierarchia proficit ⁴⁰ divinis suis laudationibus, prout patet per eundem Hugonem in principio huius auctoritatis quam pro se allegant: Proficit, inquam ⁴¹, etc. ⁴².

Ad secundum ⁴³ dicendum ⁴⁴ quod licet diabolus nos tentando peccet, hoc ideo non est quia nos ad bonum nostrum ⁴⁵ exercet ⁴⁶ et sic nobis licet invitus ministret, sed hoc est propter suam ⁴⁷ perversam ⁴⁸ intentionem: non enim intendit exercere ⁴⁹ sed praecipitare; fur enim non venit nisi ut furetur et mactet et perdat, sicut dicitur in Ioanne (b). Et ⁵⁰ quamvis angelus nos custodiens habeat intentionem rectam propter quam gaudium accidentale ex virtute beatitudinis acquirit ⁵¹, non tamen dici debet quod illud mereatur cum ⁵² non sit in statu merendi ⁵³ sive viatoris.

1. confirmationem A. — 2. omni S. — 3. bonitatis A. — 4. om. A S. — 5. contradictorium A S. — 6. om. V. — 7. om. O. — 8. om. V S. — 9. impossibile V. — 10. om. S. — 11. sua A. — 12. aliquid A S V. — 13. careant S V. — 14. dici S V. — 15. posuit O; ponit A. — 16. Thomae A S V. — 17. prediti sunt A. — 18. illud — virtute] istum et virtutem A. — 19. dicit V. — 20. om. A S V. — 21. antecedit V. — 22. aliquid O. — 23. opponi O. — 24. merentur S. — 25. ipsius add. A V. — 26. comprehensor — viator] om. S. — 27. ergo add. A V. — 28. post O. — 29. debent A V. — 30. om. V. — 31. om. V. — 32. adquiescunt O. — 33. apprehensoris V. — 34. ibi add. A V. — 35. om. S. — 36. beatitudinem A; beatitudinis S. — 37. om. S. — 38. huiusmodi S. — 39. instrumenti V. — 40. profuit O; in add. V. — 41. in quantum O. — 42. proficit — etc.] om. V. — 43. tertium S. — 44. om. S. — 45. ipsum V. — 46. excitet S. — 47. om. V. — 48. versam O. — 49. excitare S. — 50. om. S. — 51. acquirat V; acquiritur S. — 52. quod A. — 53. ea add. S.

(a) AUGUSTINUS, *Enchiridion*, c. 58 (P. L. 40, 259). — (b) Ioann. X, 10.

Ad tertium¹ dicendum quod placet nobis sicut et² ipsis quod omnes angeli de conversione peccatorum gaudeant³. Quia⁴ tamen illud gaudium non merentur, sed⁵ ex virtute suae⁶ beatitudinis acquirunt⁷, hinc est quod in⁸ illis est illud⁹ maius qui habent plus de beatitudine, ut in¹⁰ superioribus assistentibus, prout isti¹¹ fatentur¹² solvendo objectionem secundam; hoc certe necesse est ponere, quia¹³ quidquid¹⁴ habetur communiter¹⁵ a superiore et inferiore, nobiliori modo est in superiore quam in inferiore¹⁶ sive sit gradus naturae¹⁷ sive¹⁸ gratiae¹⁹ sive²⁰ gloriae²¹. Primum patet; natura enim intellectualis quae²² communiter²³ habetur ab angelo superiore et inferiore, nobiliori modo est in superiore²⁴. Similiter secundum patet, quoad gratiam et gloriam essentialem in²⁵ eisdem²⁶ quia, prout patuit supra, qui meliora habent naturalia plus habent de gratia et gloria. Nec potest dici quod hoc solum verum est quoad gloriam essentialem non accidentalem; aureola enim martyrii, quae est praemium accidentale et communiter habetur ab omnibus martyribus, in illis utique²⁷ est nobiliori modo qui habent plus de gloria²⁸ essentiali.

De objectionibus igitur²⁹ quas faciunt sibi et earum³⁰ solutione apparenti³¹ secundum ipsos, pertranseo quia nihil est³² de quo est curandum.

Quod autem³³ nituntur probare quod angeli³⁴ nobis³⁵ ministrando non mereantur³⁶ praemium³⁷ substantiale, pro fratre³⁸ Thoma est. Ipse enim dicit quod cum sint plene³⁹ beati et comprehensores non sunt⁴⁰ iam⁴¹ in statu merendi suam beatitudinem ut⁴² viatores; unde illi quoad suum propositum laborant⁴³ in vanum. Et quando concludunt⁴⁴ in fine: si non merentur gaudium essentiali, ergo⁴⁵ accidentale, planum est pueris quod peccatum est⁴⁶ secundum consequens: ex negativa enim non infertur⁴⁷ affirmativa. Ipsi enim nec⁴⁸ merentur modo unum gaudium nec aliud, sed⁴⁹ prout dictum est gaudium⁵⁰ accidentale ex virtute beatitudinis acquirunt,⁵¹ licet illud proprie⁵² non dicantur⁵³ mereri cum non sint viatores⁵⁴.

1. quartum S. — 2. om. O. — 3. gaudent S V. — 4. quandoque A. — 5. seu A. — 6. om. A V. — 7. et add. V. — 8. om. V. — 9. istud A. — 10. om. V. — 11. ipsi A. — 12. prout — fatentur] ut necessario fateretur iste. S. — 13. quod V. — 14. quicumque O. — 15. communicatur S. — 16. nobiliori — inferiore] om. O. — 17. om. V. — 18. om. V O. — 19. om. O; sit add. A. — 20. etiam S. — 21. gradus add. A S. — 22. qui S. — 23. om. V. — 24. quam in inferiore add. V. — 25. om. S. — 26. ipsis V. — 27. verum A. — 28. gratia A. — 29. ergo S; om. V; illis add. A S V. — 30. eorum O V; eorumdem A. — 31. apparentem S. — 32. ibi add. A S V. — 33. om. A S V. — 34. angelus V. — 35. non A. — 36. meretur V. — 37. om. V. — 38. om. A S V. — 39. pleni O. — 40. fiunt A. — 41. om. A. — 42. nec A S. — 43. laborabant V. — 44. concludit S. — 45. merentur gaudium add. A S; gaudium add. V. — 46. quod peccant A S V. — 47. inferunt S. — 48. non V. — 49. aliud add. V. — 50. om. O A. — 51. ex — acquirunt] om. S. — 52. loquendo add. A S. — 53. dicatur S. — 54. om. O.

ARTICULUS XXIII.

*Quod*¹ *diabolus statim post primum instans suae creationis peccavit*².

Item³, quaestione 63, articulo 6⁴ ubi quaeritur⁵ an⁶ aliqua⁷ mora fuerit⁸ inter creationem angeli⁹ et lapsum¹⁰, in solutione principali dicit quod magis est consonum dictis sanctorum quod statim post primum instans suae creationis peccavit diabolus. Et dicit quod necesse est hoc dicere si ponatur quod¹¹ in¹² primo instanti suae creationis¹³ in actum¹⁴ liberi arbitrii proruperit¹⁵ et cum¹⁶ gratia fuerit¹⁷ creatus¹⁸, ut diximus. Cum¹⁹ enim angeli per actum unum²⁰ meritorium ad beatitudinem perveniant²¹, ut supra dictum est, si diabolus in primo instanti in gratia²² creatus²³ meruit, statim²⁴ post primum instans beatitudinem accepisset, nisi statim impedimentum praestitisset peccando. Et ibidem in solutione²⁵ 4¹ argumenti²⁶ dicit quod inter quaelibet duo instantia esse²⁷ tempus medium, habet veritatem in quantum est tempus continuum; sed in angelo qui non est subiectus motui coeli²⁸ qui primo per tempus continuum mensuratur, tempus accipitur pro ipsa²⁹ successione operationum intellectus vel etiam affectus.

Haec³⁰ Thomas.

Corruptorium³¹.

Praemisso³² absque calumnia hoc quod dicit, scilicet³³ quod angelus in gratia conditus fuerit³⁴, et in primo instanti suae creationis meruit³⁵, quia³⁶ hoc tenebant antiquitus aliqui³⁷ licet hoc³⁸ modo non teneatur communiter³⁹ a magistris, hoc inquam praemisso, adhuc⁴⁰ ad minus duo falsa continere videtur dicta positio⁴¹: unum⁴² est quod si angeli mali non peccassent statim in proximo instanti post instans suae creationis beatitudinem accepissent⁴³ quam meruerunt in primo instanti suae creationis; aliud continet positio⁴⁴ praedicta quod videtur⁴⁵ contrarium doctrinae sanctorum et philosophorum, scilicet quod duplex sit tempus, unum⁴⁶ scilicet continuum inter cuius quaelibet duo instantia cadit tempus medium, aliud tempus⁴⁷ discontinuum⁴⁸ inter cuius⁴⁹ instantia non cadit tempus medium.

1. De hoc quod Thomas dicit quod *A S.* — 2. cadit *S.* ; Articulus — peccavit] *om. O V.* — 3. *om. A S V.* — 4. *om. V.* — 5. ubi quaeritur] *om. S.* ; disputat *A V.* — 6. quod *V.* — 7. angelica *O.* — 8. fuit *V.* — 9. *om. A S V.* — 10. et *add. V.* — 11. si — quod] *om. A S.* — 12. sine *A.* ; si in *S.* — 13. suae creationis *om. V.* — 14. usum *V.* — 15. prorupit *O A.* ; prorumpit *S.* — 16. tamen in *O.* ; in *A.* — 17. fuit *A.* — 18. creati *O.* ; datus *A.* — 19. *om. V et dein usque ad* Haec sunt verba. — 20. et cum gratia — unum] et fuerit inde creatus unde *S.* — 21. perveniunt *A.* — 22. in gratia *om. S.* — 23. creationis *S.* — 24. cum enim angeli per actum *S.* — 25. responsione *A S.* — 26. *om. O.* — 27. est *A.* — 28. coelesti *A S.* — 29. ista *A.* — 30. Hoc *A.* ; dicit *add. A S.* — 31. *om. A S.* ; haec positio videtur continere duo falsa ad minus *add. A S.* — 32. praemisse *S.* — 33. *om. A S.* — 34. fuit *A S.* — 35. meruerunt *A.* — 36. quod *S.* — 37. tenuerunt aliqui antiqui *A S.* — 38. *om. A S.* — 39. *om. A S.* — 40. ad hoc *O.* — 41. hoc inquam — positio] *om. A S.* — 42. unde *S.* — 43. recepissent *O.* — 44. pars *S.* — 45. maxime est *A.* — 46. *om. A.* — 47. *om. A S.* — 48. discretum *A S.* — 49. duo *add. S.*

Primum ¹, scilicet quod ² angeli mali in secundo instanti ³ suae creationis percepissent ⁴ beatitudinem quam in primo meruerunt ⁵ nisi ⁶ peccassent in secundo ⁷, videtur falsum : quia ⁸ bene ponitur quod idem est tempus merendi et demerendi ⁹ et recipiendi ; sed statim incipiente tempore recipiendi cessat tempus merendi et demerendi, alioquin possent gloria et poena augeri in infinitum. Ergo si proximum instans post instans creationis sit ¹⁰ instans recipiendi beatitudinem, tunc ¹¹ non potuerunt mereri beatitudinem, nec peccare et impedire receptionem debitae beatitudinis.

Praeterea hoc quod ponit praedicta positio de duplici tempore videtur ¹² esse contra sanctos et philosophos. Anselmus enim in ¹³ libro suo de Veritate, dicit quod unum et idem est ¹⁴ tempus omnium quae in eodem tempore simul sunt (*a*) ; et beatus Augustinus, libro V^o super Genesim ad litteram ita ¹⁵ dicit de tempore quod unum et idem sit quod consequitur ¹⁶ motum corporalem et spirituales, ita docens ¹⁷ : si ¹⁸ motus nullus ¹⁹ esset spiritualis vel corporalis creaturae quo praesente ²⁰ praeteritis futura succedunt ²¹, nullum esset tempus (*b*) ; potius ergo tempus a creatura quam creatura coepit a tempore ²².

Et ²³ per intensionem Philosophi ²⁴ IV° Physicorum, capitulo de tempore, satis ostenditur quod non sit nisi unum ²⁵ tempus, et illud est continuum, et illud idem mensurat motum ²⁶ animae. Dicit enim sic : Si nos non fuerimus transmutati in nostra mente, aut si fuerimus transmutati ²⁷ et ²⁸ non perciperemus ²⁹, non reputabimus tempus esse factum. Et parum ³⁰ infra : Simul, inquit, sentimus et motum et tempus, quia si fuerimus in obscuro et nihil corporibus nostris accadat ³¹, sed ³² in anima nostra acciderit aliquis motus fieri et simul constituimus aliquod tempus fieri, reputabimus ³³ aliquem motum fieri ; ex quo sequitur quod ³⁴ tempus aut est motus aut ³⁵ aliquid motus (*c*). Haec sunt verba Philosophi de verbo ad verbum, ex quibus ³⁶ manifeste patet quod tempus de quo tractat ipse ³⁷, mensurat et ideo ³⁸ sequitur motum animae. Quod autem idem ipsum sit continuum patet per verba illius ³⁹ ibidem ; nam proxima particula subiungit : Motus etiam est continuus

1. *om.* S. — 2. in quo S. — 3. scilicet O. — 4. accepissent A ; in secundo — percepissent] *om.* S. — 5. habuissent S. — 6. si non S A. — 7. in secundo] insuper S. — 8. quod A. — 9. et recipiendi *add.* A usque ad poena augeri ; *dein del. et add.* : sed nullo modo ponitur quod idem est tempus merendi et demerendi. — 10. fuit A S. — 11. *om.* A ; primum in quo instanti recepissent S. — 12. dicitur A. — 13. *om.* S. — 14. *om.* S. — 15. *om.* S. — 16. sequitur A ; unum — consequitur] unum et idem quod sit sequatur S. — 17. dicens S ; decens est A. — 18. et si S. — 19. ullus O ; *om.* S. — 20. praesens S. — 21. succederent S ; quo — succedunt] *om.* A. — 22. inceptionem *add.* S. — 23. ita *add.* O. — 24. et — Philosophi] a Philosopho S. — 25. *om.* O. — 26. mensuratur motu A O. — 27. translati O ; *om.* A. — 28. sed O. — 29. percipimus S ; perceiverimus A. — 30. *om.* O. — 31. accidit O. — 32. si S. — 33. reputamus S. — 34. *om.* A. — 35. vel A S. — 36. quo A S ; satis *add.* A S. — 37. vel *add.* S. — 38. *om.* A S. — 39. ipsius A S.

(a) ANSELMUS, *De veritate*, c. 13 (P. L. 158, 486). — (b) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, V, (P. L. 34, 325). — (c) IV *Physicorum*, c. 11, text. 96, 98, 99 (éd. Didot II. 300).

et motus quia est continuus et tempus etiam est continuum ¹ (a). Haec sunt verba ² Philosophi ex quibus patet manifeste secundum intentionem suam quod non est tempus nisi continuum et quod illud ³ consequitur et mensurat motum animae sicut motus ⁴ rerum corporali-um. In libro etiam Praedicamentorum, ubi agit de quantitate ⁵ continua et discreta, ostendit ⁶ quod tempus continuum est et de nullo alio ⁷ tempore facit ⁸ mentionem; ex quo signum accipimus ⁹ quod non sit aliud tempus. Et ibidem dicit Commentator Simplicius in Com-mento: Videtur tempus continuum propriissime ¹⁰; aliorum enim ¹¹ continuorum unumquodque dividitur ¹², tempus autem semper conti-nuum et nunquam de tangentibus est.

[Haec sunt verba eorum.] ¹³

Ad articulum 23 ¹⁴.

Hoc ¹⁵ quod in ¹⁶ primis dicunt quod antiqui tenuerunt ¹⁷ angelos in gratia fuisse creatos ¹⁸, verum dicunt; quia ¹⁹ beatus Augustinus antiquorum ²⁰ doctorum omnium excellentissimus, hoc ipsum docet ²¹ in multis locis; quod vero ²² dicunt secundo ²³ quod modo non tenetur a magistris, non verum dicunt ²⁴; nam ²⁵ magistri ²⁶ magis approbati ²⁷ doctrinam beati Augustini sequentes ²⁸ hoc ponunt ²⁹ concorditer. Illa vero duo quae dicunt esse falsa satis ³⁰ patent ³¹ intelligentibus ³² esse vera et per omnia doctrinae sanctorum consona. Primum patet per Augustinum, ³³ super Genesim ad litteram, et ³⁴ de Civitate Dei (b); vult enim ³⁵ Augustinus utrobique quod diabolus statim cecidit post sui creationem quia videlicet in virtute ³⁶ non stetit; si enim ³⁷ illo instanti in ³⁸ gratia sibi collata ³⁹ et per consequens in virtute ⁴⁰ stetisset, una ⁴¹ cum aliis etiam in illo instanti beatitudinem accepisset ⁴²; non enim est personarum acceptor Deus.

Quod vero contra illud ⁴³ primum ⁴⁴ obiciunt quod incipiente tempore recipiendi cessat tempus merendi et ⁴⁵ demerendi est directe contra ipsosmet ⁴⁶ quoad hoc quod dixerunt de merito angelorum in ⁴⁷ proximo articulo ⁴⁸; in nullo vero ⁴⁹ est contra nostrum doctorem ⁵⁰; dicendum

1. motus etiam — continuum] est continuus et tempus etiam est continuum O; et motus quia est continuus et tempus continuum S; et motus etiam est continuus et quia motus est continuus tempus est continuum A. — 2. illa O. — 3. id S. — 4. et A S. — 5. qualitate O. — 6. convenit A; om. O. — 7. aliquo A. — 8. fecit A. — 9. accipimus S. — 10. proportionem S. — 11. quoque S. — 12. utique add. A S. — 13. Haec sunt verba W. V; om. O. — 14. Responsio ad haec secundum Thomam S; responsio ad singula secundum Thomam A; om. V. — 15. om. A S V. — 16. quod in] ex V. — 17. convenerunt V. — 18. datos A. — 19. quod V. — 20. et add. S. — 21. hoc tenuit et docuit A. — 22. om. A; ibi V. — 23. om. O. — 24. secundo — dicunt] om. S. — 25. verum S; om. A V. — 26. enim add. A V. — 27. utpote add. O. — 28. loquentes V. — 29. tenent A. — 30. om. A S. — 31. apparent S. — 32. unicuique V. — 33. per Augustinum om. S. — 34. om. S; in 2° add. O. — 35. beatus add. A V. — 36. veritate A V. — 37. in add. V. — 38. om. A S. — 39. fuisset add. S. — 40. veritate A V; non add. O. — 41. om. S. — 42. recepisset A S. — 43. istud A. — 44. primo A S. — 45. ut S; vel V. — 46. ipsos V. — 47. om. A S V. — 48. argumento S. — 49. om. S. — 50. contra Thomam A S V.

(a) IDEM, *ibidem*. — (b) AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, l. XI, c. 15 (P. L. 41, 330 s.).

est ¹ enim secundum ipsum quod quamvis in eodem instanti non possit ² unus et idem mereri vel demereri ³ et ⁴ recipere ⁵, tamen in illo ⁶ eodem instanti quo ⁷ unus qui ⁸ impedimentum non praebet recipit ⁹, potest alius ¹⁰ impedimentum praebere ne recipiat ¹¹; et sic contingit in proposito. Unde planum est quod illud argumentum non procedit.

Quod vero contra ¹² secundum ¹³ obiciunt, volentes probare ¹⁴ per sanctos et ¹⁵ philosophos unum esse omnium ¹⁶ tempus continuum ¹⁷, manifestum satis est intelligentibus esse frivolum; tempus enim continuum impossibile est esse ¹⁸ mensuram actus simplicis ¹⁹, indivisibilis, cuiusmodi ²⁰ est operatio intellectus et affectus in angelis.

Quod vero ²¹ dicunt secundum Anselmum ²² quod unum est tempus omnium quae in eodem tempore simul sunt, verum ²³ est, tamquam in propria ²⁴ mensura, cuiusmodi ²⁵ sunt corporalia ²⁶ sola; operatio tamen ²⁷ tam ²⁸ divina quam angelica quae idem tempus concomitantur ²⁹, illo ³⁰ tempore non mensurantur, sed Dei ³¹ operatio mensuratur aeternitate, operatio vero ³² angelica interior ³³ mensuratur tempore aliquo ³⁴ non continuo, cum nullam habeat continuitatem.

Auctoritas etiam ³⁵ Augustini in nullo est pro eis. Si enim nullus esset motus spiritualis vel corporalis ³⁶ creaturae, nec continuus nec non continuus ³⁷, tunc nullum tempus ³⁸ esset continuum vel non continuum, mensurans ³⁹ hunc motum ⁴⁰; hoc concedimus; nec plus potest haberi ex illis verbis Augustini.

Illud etiam quod accipiunt de ⁴¹ Philosopho nihil facit ⁴² pro eis; planum est enim quod ut ⁴³ naturalis philosophus, in ⁴⁴ IV° Physicorum, non habuit ⁴⁵ de alio ⁴⁶ tempore quam de tempore ⁴⁷ continuo motum continuum ⁴⁸ sequente ⁴⁹ determinare ⁵⁰; nec tempus ⁵¹ non continuum quod est ⁵² mensura actuum simplicium in substantiis separatis ⁵³ debebat ⁵⁴ in Praedicamentis explicare pueris. Signum ergo quod accipiunt nullum est.

Quod vero ⁵⁵ Philosophus insinuat quod tempus de quo determinat ⁵⁶ IV° Physicorum ⁵⁷ mensurat motus animae nostrae, concedi debet; et hoc quia motus animae nostrae ratione corporis conveniunt in continui-

1. dictum quod V. — 2. posset O; sit V. — 3. vel demereri om. A S. — 4. om. S. — 5. accipere A S. — 6. om. A; et add. S. — 7. quod A. — 8. quia V; om. A S. — 9. om. A. — 10. aliud V. — 11. retineat S. — 12. om. A. — 13. secundo A. — 14. om. A. — 15. per add. V. — 16. om. V. — 17. continens A. — 18. in add. S. — 19. intelligibilis add. S. — 20. cuius A; om. S. — 21. ergo A; igitur S; 3. V. — 22. Augustinum O. — 23. visum O. — 24. om. V. — 25. tamen S. — 26. corruptibilia O. — 27. om. A. — 28. in add. A. — 29. concomitatur A S. — 30. aliquo A. — 31. divina S. — 32. angelica quae — vero] om. V. — 33. se intelligere, velle add. S. — 34. alio A; tamen add. S. — 35. om. A S V. — 36. scilicet add. V. — 37. nec non continuus om. O. — 38. om. A. — 39. mensurant V. — 40. vel illum A S V. — 41. a O. — 42. est V. — 43. om. V S. — 44. om. A S O. — 45. arguit S. — 46. aliquo V. — 47. om. V. — 48. om. O. — 49. consequente O; sequentem V. — 50. determinate V. — 51. ipsum V. — 52. in add. S. — 53. substantiarum separatarum V. — 54. docebat V; debeat O; debebit S. — 55. om. A S; quod vero] et sic V. — 56. terminatur V. — 57. etc. add. O; ibi add. A.

tate ¹ cum motibus corporum ², per se vel ad minus per accidens ; planum est enim quod potentiae organicae ipsius animae ³ habent in operando actum sive motum continuum, utpote materialem ; actus vero potentiae intellectivae ⁴, licet sit ⁵ in se simplex et ⁶ immaterialis, tamen non est omnino sine illis ⁷ inferioribus materialibus, quia ⁸ non est sine phantasmate, et per consequens est ⁹ cum ¹⁰ continuo et ¹¹ tempore, secundum Philosophum, III° de Anima (*a*). Secus ¹² vero ¹³ est omnino de actu et operatione penitus simplici et indivisibili in substantiis separatis. Commentator quoque ¹⁴ Simplicius ¹⁵ loquitur de tempore continuo ¹⁶ quod mensurat motum, de quo agitur ¹⁷ in praedicamentis sicut ¹⁸ patet intuenti ¹⁹.

ARTICULUS XXIV.

Quod ²⁰ *vis appetitiva proportionatur apprehensioni a qua movetur sicut mobile motori* ²¹.

Item ²², quaestione 64, articulo 2, circa medium responsionis principalis ²³ dicit quod vis appetitiva in omnibus ²⁴ proportionatur apprehensioni ²⁵ a qua movetur sicut mobile motori.

Haec ²⁶ Thomas.

Si per hoc intelligat quod ²⁷ vis appetitiva nihil ²⁸ appetit aut respuit nisi quod vis apprehensiva sibi correspondens prius apprehendat ²⁹ et sibi ostendat ³⁰, verum est quod dicit secundum sanctos et philosophos. Si autem velit dicere quod vis appetitiva ³¹ in omnibus determinat ³² appetitum ad unum, necessitando ipsum, error est condemnatus Parisiis publice (*b*), quia nec vis apprehensiva sensitiva nec rationalis determinat vel ³³ necessitat ³⁴ voluntatem ad unum ; ideo ³⁵ postquam ³⁶ ratio ostenderit et ³⁷ iudicaverit de duobus alterum tantum ³⁸ volendum, voluntas manet libera ut illo dimisso velit oppositum ; unde ³⁹ positio haec cavenda est.

[Haec sunt verba eorum.]⁴⁰

1. continente S. — 2. corpo(rali)bus O. — 3. causae A. — 4. intellecte O; intellectum S. — 5. licet sit] sit sicut ille A. — 6. indivisibilis sive add. V. — 7. om. V. — 8. quod S. — 9. et S. — 10. om. S; in V. — 11. om. S. — 12. sicut V. — 13. autem S; om. A V. — 14. vero V. — 15. om. O. — 16. in praedicamentis add. A S. — 17. agit V. — 18. ut V; autem S. — 19. hoc secundum Thomam add. O. — 20. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 21. Articulus — motori] om. O V. — 22. om. A S V. — 23. circa — principalis] in responsione principali A S. — 24. hominibus S. — 25. apprehensione V. — 26. om. V et dein. usque ad Haec sunt verba ; dicit add. S. — 27. vis appetitiva in — quod] om. A. — 28. umquam add. A. — 29. apprehenderit A S. — 30. ostenderit A S. — 31. apprehensiva A S. — 32. om. O. — 33. nec S. — 34. accidat O. — 35. quia add. O. — 36. prius quam A O. — 37. ostenderit et om. A. — 38. om. A. — 39. et ideo A S. — 40. Haec sunt W.. V; om. O.

(a) III de Anima, c. 6 (éd. Didot III, 469). — (b) Cf. artic. 135, 158, 159, 163 inter articulos condemnatos a Stephano Episcopo Parisiensi (éd. MANDONNET, *Siger* II. p. 187 s., n°s 161, 165, 164, 163).

Ad articulum 24¹.

Quoniam frater² Thomas intendit quod vis appetitiva³ movet appetitum primo modo et non secundo,⁴ et hoc⁵ quantum ad appetitum intellectivum prout patet ex eius doctrina ubique, et hoc verum est sicut⁶ isti fatentur, secundum sanctos et philosophos ubique⁷, planum est quod iste⁸ modus ponendi non est cavendus, sed revera sermo verus et omni acceptione dignus.

ARTICULUS XXV.

Quod⁹ voluntas angeli inhaeret suo volito immobiliter¹⁰.

Item¹¹ quaestione eadem et¹² articulo eodem¹³, in¹⁴ responsione principali assignans causam obstinationis in daemonibus dicit quod differt apprehensio angeli ab apprehensione hominis¹⁵ in hoc quod¹⁶ angelus apprehendit immobiliter per intellectum sicut et nos immobiliter¹⁷ apprehendimus prima principia quorum est intellectus; homo vero per rationem mobiliter¹⁸ apprehendit, discurrendo de¹⁹ uno ad²⁰ aliud, habens viam procedendi²¹ ad utrumque²² oppositorum. Unde²³ et voluntas hominis adhaeret²⁴ alicui mobiliter, quasi potens ab eo recedere et contrario adhaerere; voluntas autem angeli fixe²⁵ et immobiliter. Et ideo si consideretur ante adhaesionem, potest²⁶ libere adhaerere huic et²⁷ opposito, in his scilicet quae non naturaliter vult; sed²⁸ postquam adhaesit, immobiliter adhaeret.

Haec²⁹ Thomas.

Ex his patet quod ipse ponit angelos³⁰ adhaerere, et apprehendere³¹, et³² velle³³ immobiliter, et hoc causam esse³⁴ obstinationis malorum et confirmationis bonorum, ut patet in fine responsionis huius.

Haec ratio et positio videtur favere errori sexto de angelis qui est quod in substantiis separatis non est possibilis transmutatio nec sunt in potentia ad aliud³⁵ (a). Si enim voluntas et apprehensio angelorum immobilis fuerit cum³⁶ rectitudine in qua conditi fuerunt, nunquam secundum rationem vel voluntatem moti fuissent ab illa rectitudine quam habuerunt³⁷ in primo instanti suae creationis; et si nunquam

1. Ad — 24] om. V; responsio ad haec secundum Thomam A S. — 2. om. A S V. — 3. apprehensiva A S. — 4. modo add. V. — 5. om. A S. — 6. ut A S V. — 7. om. S V; et ideo A. — 8. ille S V. — 9. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 10. Articulus — immobiliter] om. O V. — 11. om. A S V. — 12. om. V. — 13. 25. O. — 14. om. V. — 15. hominum O. — 16. in eo quod O; in quantum A S. — 17. per intellectum A; om. S. — 18. om. A S. — 19. ab A S V. — 20. in A S. — 21. om. A. — 22. utramque V. — 23. om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 24. habet S. — 25. om. O. — 26. patet O. — 27. eius add. A. — 28. sicut S. — 29. Hoc A; dicit add. A S. — 30. et add. A S. — 31. apprehensione S. — 32. om. S. — 33. universale S. — 34. est causa S. — 35. aliquid S. — 36. a A. — 37. habuerit O.

(a) Articulus 71 inter articulos condemnatos a Stephano episcopo Parisiensi (éd. MANDONNET, Siger, II, p. 179, n. 44).

moti fuissent, nunquam peccassent, quod ¹ constat esse falsum ; ergo positio de qua hoc ² sequitur.

Praeterea, hoc est contra Gregorium, V^o *Moralium*, 63 capitulo, qui dicit : Si angelorum substantia ³ a mutabilitatis natura fuisset aliena unde ⁴ a conditione condita ⁵, nunquam ⁶ reprobis spiritus a beatitudinis ⁷ suae ⁸ arce ⁹ cecidisset ; mire ¹⁰ autem ¹¹ omnipotens Deus naturam summorum spirituum ¹² bonam sed mutabilem condidit ¹³ ut et ¹⁴ qui permanere nollent ¹⁵ ruerent ¹⁶, et qui in conditione persisterent iam ¹⁷ tanto in ea dignius quanto ex ¹⁸ arbitrio starent, et ¹⁹ eo maioris meriti fierent apud Deum quo mutabilitatis ²⁰ suae motum voluntatis ²¹ suae ²² statione fixissent (a). Ex his patet quod causa obstinationis angelorum non fuit ²³ immobiliter ²⁴ intelligere vel velle ²⁵, neque etiam confirmationis ²⁶, sed voluntas standi et ruendi ²⁷ libera quae extra statum libertatis ²⁸ et merendi se libere posuit ²⁹.

[Haec sunt verba eorum.] ³⁰

Ad articulum 25 ³¹.

Quando dicunt post ³² verba fratris ³³ Thomae : ex his patet quod ipse ponit angelos ³⁴ adhaerere et apprehendere ³⁵ et velle immobiliter, imponentes eidem quod ponat ³⁶ in angelis omnimodam ³⁷ immobilitatem ³⁸, planum est quod non intellexerunt eum vel intelligere noluerunt quia nunquam hic vel alibi hoc posuit ³⁹ sed eius oppositum ⁴⁰. Ipse ⁴¹ enim ponit successionem in actu apprehensionis et affectionis in angelis, quam vocat tempus non continuum, sicut patuit ⁴² supra, articulo 23 ⁴³, quod non est sine mutabilitate ⁴⁴. Dicit enim ⁴⁵ in ista ⁴⁶ responsione, secundum quod dici solet, quod liberum arbitrium hominis est ⁴⁷ flexibile ante electionem ⁴⁸ et post, sed ⁴⁹ angeli solum ⁵⁰ ante ⁵¹ et ⁵² non post ⁵³. Certe ⁵⁴ si angelus esset immutabilis ⁵⁵ omnino ⁵⁶, nullo modo esset flexibilis eius voluntas ; et sic ⁵⁷ patet quod ista positio non favet illi ⁵⁸ errori qui est quod ⁵⁹ in angelis non ⁶⁰ est transmutatio. Nec

1. quia A. — 2. om. A S. — 3. om. O. — 4. ut S. — 5. conditus O. — 6. nequaquam O. — 7. habitudine S. — 8. sua A. — 9. arte O; artis S. — 10. unde A S O. — 11. cum O. — 12. spiritualium O. — 13. addidit A. — 14. om. A S. — 15. volunt S. — 16. merentur S; om. A. — 17. om. A S. — 18. om. A. — 19. in add. S. — 20. quam due immobilitatis S. — 21. om. S. — 22. om. A S. — 23. sit S. — 24. ymmobili S. — 25. universale S. — 26. affirmatio communis S. — 27. m(er)endi S. — 28. suae add. O. — 29. libertatis — posuit] libertatis velle merendi se libere ponunt S. — 30. om. O; Haec sunt W. V; et add. S. — 31. Ad — 25] Responsio ad haec secundum Thomam A S; om. V. — 32. contra A. — 33. om. A S V. — 34. et add. A S V. — 35. ad preciare S. — 36. quod ponit V; ponenti S. — 37. om. S. — 38. immutabilitatem A S V. — 39. ponit V; vel intelligere — posuit] om. S. — 40. contrarium add. S; sicut dicit in prima parte questionis 9. add. V. — 41. om. A. — 42. posuit S. — 43. articulo 23 om. A S V. — 44. immutatione S. — 45. etiam A V; om. S. — 46. illa V. — 47. om. S. — 48. ante electionem om. O. — 49. liberum arbitrium A; liberum vero arbitrium S. — 50. est flexibile A S. — 51. electionem add. A S. — 52. sed A. — 53. sed — post] om. V. — 54. et non post. certe] et post liberum, sed non quod necesse est fieri in instanti quod enim non intelligit con^{ne} et discursu non eligit cum dissensu et constat S. — 55. immobilis V. — 56. om. A. — 57. et sic] unde S; et per hoc V. — 58. om. S. — 59. qui est quod om. S. — 60. nec S.

(a) GREGORIUS, *Moralium*, l. V, c. 38 (P. L. 75, 718).

est ¹ contra Gregorium qui ² ponit in angelis mutabilitatem ³, ut ⁴ voluit obiectio secunda. Dicitur autem ⁵ angelus immobiliter apprehendere ⁶, non quia immobiliter ⁷ stet semper ⁸ in ⁹ unius rei apprehensione sed quia non apprehendit movendo ¹⁰, sive ¹¹ discurrendo ab uno in aliud ¹², sicut docet ¹³ frater ¹⁴ Thomas. Similiter dicitur ¹⁵ immobiliter velle, non quia immutabiliter ¹⁶ ac semper actu velit unum et idem, sed quia sua ¹⁷ voluntas est inflexibilis post ¹⁸ electionem, nec unquam ¹⁹ potest ex tunc velle eius oppositum; potest ²⁰ tamen ²¹ voluntatem ad alia et ²² alia convertere, una affectione in ipso alteri succedente, quod non fieret nisi mutabilis foret. Ex his patet quod ex falso intellectu, non dico malo affectu ²³, processit quod isti correctores vel corruptores ²⁴ dicunt veritatis doctorem ²⁵ hoc loco ²⁶ immutabilitatem ²⁷ in angelis posuisse.

Posset melius ²⁸ contra fratrem ²⁹ Thomam ³⁰ sic argui. Ipse enim dicit in responsione ultimi argumenti immediate praecedentis articuli ³¹ quod omnes angeli in gratia creati in primo instanti meruerunt ³²; sed quidam ³³ statim impedimentum ³⁴ praestiterunt ³⁵ suae beatitudinis, praecedens ³⁶ meritum mortificantes, et ideo ³⁷ beatitudine caruerunt. Verba sua ³⁸ sunt. Si ³⁹ in primo instanti meruerunt, videtur quod se et omnia alia in ⁴⁰ instanti illo ⁴¹ in Deum ⁴² ordinaverunt, eligentes sub Deo esse et sibi ⁴³ finaliter inhaerere. Si igitur ⁴⁴ voluntas eorum post ⁴⁵ apprehensionem intellectualem ⁴⁶ et electionem ipsam consequentem est inflexibilis ⁴⁷, secundum eundem ⁴⁸, sequitur quod nullus ⁴⁹ eorum post ⁵⁰ instans primum potuit ad aliud ⁵¹ flecti, vel peccare, cuius oppositum in daemonibus patuit. Ad hoc potest dici ⁵² quod postea non sunt flexi ad aliud volendum quam illud quod principaliter prius volebant; sed quia tunc non erant facti impeccabiles per gloriam, flexibiles fuerunt ad volendum idem quod prius alio modo quam prius. Qui igitur primum ⁵³ modum ⁵⁴ non dimiserunt in ⁵⁵ bono ⁵⁶ non virtute suae naturae sed per virtutem gloriae facti sunt ⁵⁷ ut immutabiliter illum modum tenerent, amantes scilicet seipsos et omnia alia eo modo quo prius ⁵⁸ propter Deum. Sed alii alium modum amandi elegerunt, amando omnia propter seipsos finaliter, et ideo rectum ⁵⁹ ordinem ⁶⁰ dimiserunt, et per

1. etiam *A S*. — 2. que *A*. — 3. *om. A*; inmutabilitatem *V*. — 4. nec hoc *V*. — 5. enim in *O*. — 6. est *add. A*. — 7. immutabiliter *A S V*. — 8. *om. V*. — 9. *om. O*. — 10. *mo(tu)m O*; *om. A*. — 11. seu *A S V*. — 12. immo *add. O*. — 13. dicit *A S V*. — 14. *om. A S V*. — 15. dicit quod *O*. — 16. *om. O*. — 17. una *A*. — 18. propter *O*; primam *add. A*. — 19. et nunquam *S*. — 20. *om. S*. — 21. nec *S*. — 22. ad *add. S V*. — 23. *om. A S V*. — 24. correctores *S*. — 25. veritatis doctorem] Thomam *A S V*. — 26. hoc loco] in ista quaestione *A S*; in ista positione *V*. — 27. mutabilitatem *S*. — 28. autem *A S V*. — 29. *om. A S V*. — 30. in proposito *add. A S*. — 31. argumenti *A*. — 32. *om. S*. — 33. quod *V*. — 34. impediti *S*. — 35. fuerunt *S*. — 36. praecedentis *V*; et praesens *S*. — 37. omni *O*. — 38. *om. S*. — 39. *om. V*. — 40. *om. S*. — 41. *om. V*. — 42. Deo *V*. — 43. *om. S*. — 44. ergo *S*. — 45. primam *add. A S V*. — 46. intelligibilem *S*. — 47. ut videtur *add. A S V*. — 48. Thomam *A S V*. — 49. intellectus *S*. — 50. illud *add. A S*. — 51. illud *S*. — 52. ad hoc dicendum *V*. — 53. verum *add. A S*. — 54. volendi seu amandi *add. V*. — 55. *om. A V*. — 56. *om. V*. — 57. *om. S*. — 58. scilicet *add. V*. — 59. rerum *S*. — 60. ac verum *add. A S V*.

consequens a virtute¹ impedimentum suae beatitudinis praestando, ceciderunt, et hoc statim, ut supra dictum est.

ARTICULUS XXVI.

Quod² locus non est poenalis angelo vel animae quasi afficiens alterando³ naturam sed afficiens contristando voluntatem⁴.

Item⁵, quaestione 64, articulo ultimo, in responsione principali dicit quod duplex est locus poenalis daemonibus, unus⁶ ratione culpae, et hic⁷ est infernus; alius ratione exercitationis humanae⁸, et hic⁹ est¹⁰ aer caliginosus. Et parum post¹¹, in responsione primi argumenti dicit quod locus non est poenalis animae vel angelo quasi afficiens alterando¹² naturam, sed quasi¹³ afficiens contristando¹⁴ voluntatem, dum anima vel angelus apprehendit se¹⁵ esse in loco non convenienti suae voluntati¹⁶.

Haec¹⁷ Thomas.

Hoc videtur¹⁸ erroneum quia secundum eamdem rationem si daemon vel anima digna punitione esset in paradiso et¹⁹ apprehenderet illum locum²⁰ non²¹ convenientem²² suae voluntati²³, quod etiam facere deberet quia paradisu non est locus conveniens merito et²⁴ dispositioni voluntatis daemonum, ita²⁵ paradisu esset²⁶ poenalis daemonibus et animabus separatis malis, sicut infernus.

Praeterea praedicta positio plane innuit quod daemones et animae non puniantur in inferno nisi intellectualiter, vel imaginarie²⁷ vel phantastice²⁸, non vere; quod est plane²⁹ contra Augustinum, de Fide ad Petrum, capitulo penultimo, qui dicit³⁰: Sempiterna atque³¹ immutabili prolata sententia, iniqui omnes³² ibunt in combustionem aeternam, iusti autem³³ in vitam aeternam; iniqui arsuri semper cum diabolo, iusti autem³⁴ sine fine regnaturi³⁵ cum Christo (a). Et XXI° de Civitate Dei, capitulo 10³⁶: Cur non dicemus³⁷ quamvis³⁸ miris veris tamen modis spiritus incorporeos³⁹ posse⁴⁰ poena corporali affligi (b). Notan-

1. veritate A V. — 2. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 3. alteratio A. — 4. Articulus — voluntatem] om. O V. — 5. om. A S V. — 6. est add. A. — 7. sic O; ille A; iste S — 8. naturae add. V. — 9. sic O; ille locus V; om. S. — 10. iste add. A S V. — 11. prius V. — 12. om. V. — 13. om. O A S. — 14. circumstantando V. — 15. apprehendat V. — 16. suae voluntati] sibi A S. — 17. Hoc A; dicit add. A S; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 18. esse add. S. — 19. in loco add. A. — 20. illum locum om. A. — 21. esse add. S; esset add. A. — 22. convenienti A. — 23. naturae A. — 24. merito et om. A S. — 25. tunc A. — 26. locus add. A S. — 27. ymaginative S. — 28. et add. S. — 29. om. A S. — 30. qui dicit] dicente A. — 31. ac S. — 32. dicimus S. — 33. om. A S. — 34. vero A S. — 35. sunt add. S. — 36. cap. 4. A S O. — 37. dicetur O. — 38. quam S. — 39. incorporei O. — 40. om. A S.

(a) [PSEUDO] AUGUSTINUS, *De fide ad Petrum* (P. L. 40, 777). — (b) AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, l. XXI, c. 10 (P. L. 41, 724).

dum¹, si tantum affligerentur² imaginaria vel alia quacumque apprehensione, tunc non diceret : miris modis.

Praeterea si³ solum punitur⁴ anima vel angelus ex hoc quod locus inferni⁵ apprehensus est ut⁶ inconveniens voluntati, cum nihil sit contrarium vel non conveniens⁷ voluntati nisi propter incommoditatem⁸ vel iniustitiam, sicut Hugo dicit, libro I de Sacramentis, parte 5, capitulo 2 (a), et idem vult Anselmus de Casu Diaboli, capitulo 5⁹ (b), et idem dicit de Concordia praedestinationis et praescientiae (c), et constat quod anima vel daemon non iudicat locum inferni¹⁰ non convenientem vel poenalem quia est¹¹ contrarius suae voluntati propter iniustitiam¹², tum quia damnatus non odit iniustitiam¹³, tum quia infernus non apprehenditur ab eo ut¹⁴ causa vel occasio iniustitiae, restat tunc¹⁵ quod iudicat contrarium sibi et¹⁶ suae voluntati propter incommoditatem et¹⁷ nocumentum. Aut ergo ignis inferni vel locus iste¹⁸ est nocivus vere¹⁹, et incommodus vere²⁰, et affligens sicut alia solent affligere, et tunc habeo propositum, scilicet quod positio Thomae²¹ est falsa²²; aut imaginarie aut²³ phantastice, et sic non vere punitur, quod est contra auctoritatem Augustini prae habitam et contra Evangelium, Matt. XXV. 24: Ite maledicti in ignem aeternum qui vobis paratus est²⁵, etc. (d); qui ignis non extinguetur, ut²⁶ habetur in eodem (e), et in²⁷ Isaia, ultimo (f). Constat autem quod Deus vere comminatur punctionem et²⁸ non phantastice.

Praeterea non est credibile quod hi qui²⁹ in aliis subtilissimi sunt et acutissimi, sic³⁰ sunt stultissimi et³¹ decepti³² in hoc solum quod putent³³ se affligi ab igne a quo non possunt affligi³⁴. Unde haec positio videtur³⁵ favere³⁶ errori alias condemnato Parisiis a Domino Stephano, Parisiensi episcopo, qui est quod anima³⁷ separata post mortem non affligitur nec patitur ab igne corporeo (g).

[Haec sunt verba eorum.]³⁸

Ad articulum 26. ³⁹

Sciendum quod⁴⁰ sicut dicit venerabilis doctor noster⁴¹ in illo arti-

1. Nota(ndu)m O; nam S. — 2. affligitur S. — 3. om. S — 4. patentur A. — 5. in infernum S. — 6. om. O. — 7. inconveniens O S. — 8. commoditatem S. — 9. cap. 31. O; cap. 13. A S. — 10. in infernum S. — 11. om. A. — 12. iniustum S. — 13. tum — iniustitiam] *ter repetitur in O.* — 14. vel S. — 15. om. A S. — 16. sibi et om. A S. — 17. vel A S. — 18. ille A S. — 19. om. A S. — 20. nec O. — 21. om. O A. — 22. quod puniatur intellectualiter *add. A.* — 23. vel S. — 24. 323. O; 23 A; 22 S. — 25. in — est] om. A S. — 26. sicut A S. — 27. om. A. — 28. om. A S. — 29. om. A. — 30. sed O. — 31. sic — et] sint A S. — 32. decrepiti O. — 33. putant A. — 34. pati A S. — 35. om. A. — 36. favetur A. — 37. natura O. — 38. om. O; haec sunt W. V. — 39. Ad — 26] Responsio ad haec secundum Thomam A S. — 40. om. A S. — 41. sicut — noster] prout docet Thomas A S V.

(a) HUGO A SANCTO VICTORE, *De sacramentis* l. I, par. 5, c. 2 (P. L. 176). — (b) ANSELMUS, *De casu diaboli*, c. 5 (P. L. 158, 334. Cf. etiam c. 342). — (c) ANSELMUS, *De concordia praedestinationis et praescientiae* (P. L. 158, 507 sq.). — (d) Matth. XXV, 41. — (e) Marc. IX, 43, 45, 47. — (f) Isai. LXVI, 24. — (g) Artic. 19 inter articulos condemnatos a Stephano episcopo Parisiensi (éd. MANDONNET, *Siger*, II, p. 191, n. 219).

culo ¹ quod locus quicumque paradisu etiam ², si apprehendatur ab angelo vel anima ³ separata ut non ⁴ conveniens suae naturae, et in quo divina virtute necesse habet aeternaliter assignari ⁵ et ⁶ detineri ⁷, licet ad ⁸ tempus sit alibi, non in phantasticam sed in verissimam ⁹ poenam cedit sibi ¹⁰, et quanto ¹¹ locus magis disconveniens est et deformior, per consequens ¹² tanto poena maior. Unde quia infernus est locus maximae deformitatis, et per consequens ¹³ maxime ¹⁴ disconveniens nobilitati intellectualis ¹⁵ naturae, hinc est quod daemones et animae ¹⁶ scientes ¹⁷ se invitos aeternaliter alligatos in illo ¹⁸ detineri ¹⁹, summe affliguntur licet ad tempus sint alibi.

Ex his patet responsio ad primum, quod ²⁰ non est inconveniens concedere paradisu ²¹, si non conveniens sit naturae intellectuali ²², quod ²³ daemones vel animae ²⁴ ibidem invite detenti possint ²⁵ affligi, licet minus forsitan quam si essent ²⁶ deputati ²⁷ loco viliori ²⁸.

Ad secundum dicendum ²⁹ quod Augustinus ³⁰ non ponit combustionem vel ardorem talem in spiritibus ³¹ separatis qualis ³² est in corporibus; hoc enim ³³ non est intelligibile cum sint incorporei. Sed vocat combustionem vel ardorem, eorum in corpore ignis quod est talis naturae detentionem ³⁴, et ³⁵ sensus tactus ³⁶ in corporibus damnatorum ab huiusmodi calore immutationem. Quod autem idem ³⁷ Augustinus dicit, de Civitate Dei: miris ³⁸ tamen veris modis ³⁹ spiritus incorporeos affligi poena corporali, non est contra praedicta. ⁴⁰ Mirum est enim, et ⁴¹ divinae virtuti tribuendum ⁴² quod spiritus incorporei ad suam ⁴³ maximam et ⁴⁴ verissimam afflictionem sic possunt in corpore aliquo detineri ⁴⁵. Unde illud *Notandum* ⁴⁶ eorum ⁴⁷ de nihilo ⁴⁸ servit, cum non ponatur ⁴⁹ ipsa poena ⁵⁰ phantastica, quasi apparens ⁵¹, sed, ut dictum est, veraciter affligens ⁵².

Ad tertium dicendum quod locus ille ⁵³ est ⁵⁴ contrarius sive ⁵⁵ incommodus ⁵⁶ voluntati propter incommoditatem ex praedicta detentione ac incarceratione ⁵⁷ provenientem ⁵⁸; est enim ⁵⁹ locus ille afficiens ⁶⁰

1. argumento S. — 2. et V; om. S. — 3. animas O. — 4. est add. V. — 5. alligari A S V. — 6. ac S. — 7. et detineri] ut dictum est V. — 8. aliud S. — 9. iustissimam S. — 10. illi V. — 11. quando O. — 12. per consequens om. A S V. — 13. maximae — consequens] om. A. — 14. magis V. — 15. intelligibilis S. — 16. angeli V. — 17. om. V. — 18. in illo] vinculo V. — 19. esse locum penale add. S. — 20. quia V. — 21. esse locum penale add. S. — 22. intelligibili ut S. — 23. si add. S. — 24. angeli V; essent add. S. — 25. possunt O S V. — 26. om. A. — 27. in add. V. — 28. meliori S. — 29. est add. S. — 30. angelus V. — 31. in spiritibus] om. O; in spiritualibus et S. — 32. sicut S. — 33. om. S. — 34. detentio A; et immutationem add. S. — 35. quod S. — 36. contactus S. — 37. ibidem O S V; om. A. — 38. nimis V. — 39. item add. S. — 40. dicta V. — 41. quod est S. — 42. recurrendum S. — 43. poenam add. A S V. — 44. ac A S V. — 45. in — detineri] om. V. — 46. nota O V; non A; nature S. — 47. om. A. — 48. in nullo V. — 49. ponitur S. — 50. eorum om. S. — 51. servit — apparens] om. A; fuerit existens add. A; et non existens add. S. — 52. cum non — affligens] et tamen veraciter est affligens V. — 53. iste S. — 54. quod O. — 55. om. A S V. — 56. incommodum O; om. A S V. — 57. coarctatione A. — 58. proveniente V; proveniens S. — 59. contrarius S. — 60. affligens O; om. S.

non quasi alterando naturam sed, prout docet ¹ frater ² Thomas ³; contristando voluntatem ⁴ secundum modum praedictum. Hoc quoque ⁵ non est contrarium dictis evangelicis : Ite maledicti in ignem aeternum ⁶, etc. ; nec ⁷ prophetis : Ignis eorum non extinguetur, sed per omnia eisdem ⁸ consonum, ut ex dictis patet. In hoc autem fuerunt ⁹ isti decepti quod non putabant spiritus incorporeos ¹⁰ posse affligi ab igne veraciter nisi ¹¹ eorum natura per actionem ignis esset alterata, quod falsum est ; non enim affliguntur ab igne per virtutem naturae ipsius ¹² ignis ¹³ sed prout ille ignis est instrumentum iustitiae divinae, illos spiritus superbos contra suam voluntatem detinens; quatenus ¹⁴ qui nolebant Deo creatori ¹⁵ se subicere ¹⁶ subiecti sint ¹⁷ propter ¹⁸ hoc, velint nolint, infimae ¹⁹ creaturae.

Ad quantum dicendum quod isti in hoc ²⁰ argumento ²¹ sicut ²² in omnibus aliis supponunt falsum, scilicet quod frater ²³ Thomas posuerit ²⁴ istam poenam non esse ²⁵ veram sed phantasticam ; illud autem non est verum ut ²⁶ patet intuenti ²⁷ per praedicta. Ergo non sunt in hoc decepti quod putent ²⁸ se affligi ²⁹ cum non affligantur ³⁰, vere enim affliguntur ³¹.

ARTICULUS XXVII.

Quod ³² materia non potest tempore praecedere suam ³³ formam ³⁴.

Item ³⁵, quaestione 66, articulo 1, in solutione ³⁶ quaestionis ³⁷ dicit quod impossibile est dicere quod informitas materiae tempore praecessit ³⁸ eius formationem. Ex ³⁹ quo hoc ⁴⁰ sequitur quod a principio non ⁴¹ fuit confusio quam dixerunt ⁴² antiqui chaos ⁴³. Secundo dicit sic : si ⁴⁴ materia informis praecessit duratione, ergo erat in actu ; hoc enim duratio ⁴⁵ importat ; creationis enim terminus ⁴⁶ est ens actu. Ipsum autem ⁴⁷ quod est actu ⁴⁸ est forma. Dicere ergo materiam ⁴⁹ praecedere sine forma est dicere ens actu sine actu quod importat ⁵⁰ contradictionem. Item ⁵¹, addit ibidem : si essent plures formae substantiales ⁵² in materia, posterior esset accidentalis et generatio esset alteratio.

1. dicit A S V. — 2. om. A S V. — 3. est afficiens add. A S V. — 4. om. O. — 5. Et hoc A. — 6. in ignem aeternum om. A V ; aeternum om. S. — 7. ut V. — 8. om. A ; eis est S. — 9. sunt V. — 10. nunquam per eos V. — 11. quia add. V. — 12. om. A. — 13. agentis S ; agentis add. A. — 14. om. A S V. — 15. suo add. V. — 16. unde add. A V. — 17. sunt A V. — 18. per A S V. — 19. in finem V ; om. S. — 20. om. A S O. — 21. articulo O. — 22. sic V. — 23. om. A S V. — 24. posuit A ; ponit S. — 25. om. O. — 26. et S. — 27. ipsum add. A V. — 28. putant A S. — 29. immediate add. A. — 30. affliguntur A ; habeant sibi add. A. — 31. affligitur S V ; hanc sibi add. S ; habeant sibi add. V. — 32. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 33. om. A. — 34. formationem A ; Articulus — formam] om. O V. — 35. om. A S V. — 36. responsione A S V. — 37. om. S. — 38. praecesserit A S. — 39. om. V et de in. usque ad Haec sunt verba. — 40. om. A ; ex quo hoc] ex hoc enim S. — 41. om. S. — 42. dicebant S ; vocabant A. — 43. vel dicebant add. A. — 44. om. S. — 45. forsitan creatio. — 46. creatus A. — 47. enim A. — 48. actus A S. — 49. modo A. — 50. implicat S. — 51. Iterum S. — 52. om. A.

Haec ¹ Thomas.

Haec positio derogat omnipotentiae divinae quia licet accidens dependeat ² a subiecto plus quam materia a forma, potest Deus, et facit in sacramento altaris ³ existere ⁴ accidens sine subiecto ⁵; et ideo facere ⁶ potest materiam actu existere ⁷ sine forma, licet a principio hoc non fecerit, quod sciatur; unde omnes magistri concordaverunt nuper quod erroneum est dicere quod Deus non potest dare esse actu materiae sine ⁸ forma ⁹.

Ad illud ¹⁰ in contrarium potest dici quod licet sit ipsi ¹¹ materiae ¹² impossibile vel operationi ¹³ eius vel causis inferioribus quod praecesserit ¹⁴ confusio vel chaos vel materia sine forma, non tamen fuit nec est ¹⁵ impossibile omnipotentiae ¹⁶ divinae seu ¹⁷ causis superioribus.

Ad secundum dicendum quod non est ibi contradictio. Materia enim comparatur ad formam ut a quo ¹⁸ potest recipere esse tale, et comparatur ad suum opificem ut ¹⁹ a quo accipit ²⁰ suam essentiam aliam ab essentia formae, cuius essentia non dependet a forma sed a suo creatore. Dico ergo quod si Deus daret esse materiae actu idem numero ²¹ quod ²² daret haec forma signata, sine ulla ²³ forma ²⁴, tunc esset implicatio contradictionis, sicut si ²⁵ daret parieti esse album sine albedine; hoc enim esse non potest. Si tamen ²⁶ essentiae materiae quae non dependet a ²⁷ forma sed a suo creatore daret esse actu sine forma, nulla esset ²⁸ contradictio.

Praeterea ²⁹, aliter potest dici ad illud ³⁰ quod implicatio contradictionis in aliqua materia potest intelligi dupliciter: vel ³¹ simpliciter ad omne tempus, sicut Socratem currentem ³² non moveri ³³; alio modo ³⁴ intelligitur implicatio contradictionis ut nunc, scilicet secundum statum et ³⁵ cursum naturae qui nunc ³⁶ est in rebus: isto enim modo, asinum dicere immortalem implicat contradictionem; et illud quod sic implicat contradictionem potest Deus facere, non quod simul faciat contradictoria, sed immutando ³⁷ cursum naturalem et dando alium, ut si faceret ³⁸ asinum immortalem, quod nullus auderet negare Deum posse facere ³⁹.

Quod si dicas ⁴⁰: non habet ideam distinctam, ergo nec essentiam ab essentia ⁴¹ formae distinctam ⁴²; hoc est falsum. Immo si ⁴³ non haberet

1. dicit *add.* A S. — 2. dependet S. — 3. potest — altaris] potest facere A S. — 4. *om.* A S. — 5. et facit in sacramento altaris *add.* A S. — 6. dare A S. — 7. esse A S. — 8. forma licet—sine] *om.* O. — 9. non tamen reperitur inter articulos Parisius condemnatos *add.* S². — 10. primum A S. — 11. ipsa A. — 12. nature S. — 13. operationem O. — 14. praecessit A S. — 15. nec est *om.* A S. — 16. potentiae A S. — 17. vel A S. — 18. qua A. — 19. *om.* S. — 20. accipit S. — 21. sic *add.* S². — 22. non *add.* S². — 23. illa S. — 24. *om.* A S. — 25. *om.* O. — 26. si tamen] cum A. — 27. sua *add.* A S. — 28. est A. — 29. vel A. — 30. potest — illud] *om.* A. — 31. uno modo *add.* S. — 32. currere S. — 33. et illud quod sic implicat contradictionem non potest deus facere *add.* S². — 34. non *add.* O. — 35. scilicet secundum O. — 36. tunc O. — 37. mutando A S. — 38. sisteret O. — 39. auderet dicere Deum non posse facere A S. — 40. dicat O. — 41. esse O. — 42. instinctam O. — 43. immo si] si enim S.

ideam in Deo ¹ distinctam ², non esset ab eo, et ³ esset ponere duo principia, quod nefarium est dicere.

Quod autem dicit ⁴ quod forma est actus, verum est, sed non omnis actus. Potest enim Deus facere ⁵ esse actu essentiam ⁶ materiae sine actu formae; ly forma enim et ⁷ ly actus aequivocantur ⁸, quando dicimus ⁹ quod forma est actus et quod esse est actus; forma enim est actus ut habitus; esse vero est actus ut actus ¹⁰.

Ad tertium ¹¹ quod ¹² habet pro inconvenienti posse esse plures formas substantiales in materia, dicimus quod non est inconveniens quia in veritate ¹³ plures sunt; unde positio sua quae negat gradus ¹⁴ formarum ponens tantum unam formam est a magistris ut erronea reprobata propter plures haereses inde sequentes, ut patebit infra. Nec ¹⁵ sua ratio cogit qua dicit, si essent plures formae, quod ¹⁶ posterior esset accidentalis. Haec ¹⁷ enim ¹⁸ consequentia ¹⁹ non tenet nisi de illa vel ²⁰ de illis quae adveniunt formae substantiali constituenti completum ²¹ et specificum ²² esse.

[Haec sunt verba eorum.] ²³

Ad articulum 27 ²⁴.

Supra, articulo ²⁵ 4, dictum est quod sufficit ad praedictorum dissolutionem ²⁶. Quod enim actus qui est unius potentiae proprius fiat actus potentiae alterius, ut videre qui est actus potentiae visivae fiat actus potentiae auditivae, omnino includit contradictionem. Actus autem ²⁷ proprius ipsius materiae est forma; esse vero, quod est actus entis, est actus ²⁸ et perfectio formae vel quidditatis compositae formam habentis, tamquam propriae potentiae. Unde ponere ipsum esse ²⁹ actum solius materiae est ponere ipsum esse ³⁰ actum alterius potentiae quam illius cuius est actus, et includit contradictionem.

Per ³¹ hoc patet responsio ³² ad primum. Accidentia enim ³³ quia sunt formae, et esse, ut dictum est, est actus formae vel ³⁴ formam habentis, hinc est quod esse potest communicari ipsis ³⁵, divina virtute, sine subiecto a quo naturaliter dependent ³⁶; hoc tamen ³⁷ non potest communicari materiae, licet dicatur quod accidentia plus dependeant a subiecto quam materia a forma. Et hoc ³⁸, quia materia non est potentia propria cuius actus immediatus est esse; forma vero accidentalis, in quantum forma, est potentia propria cuius ³⁹ actus et perfectio est.

1. distinctam — Deo] *om. A.* — 2. tunc *add. A.* — 3. sic *add. A.* — 4. dicitur *S.* — 5. dare *A S.* — 6. essentiae *A S.* — 7. ly — et] aut forme unde *S.* — 8. aequivocatur *S.* — 9. cum dico *A S.* — 10. forma enim — actus] *om. O.* — 11. dicendum *add. A S.* — 12. illud quod *add. S.* — 13. virtute *O.* — 14. gradum *S.* — 15. alia *A.* — 16. *om. A S.* — 17. hoc *S.* — 18. *om. S.* — 19. contraria *O*; *om. S.* — 20. de illa vel *om. A S.* — 21. complementum *O.* — 22. et specificum *om. A S.* — 23. Haec sunt *W. V*; *om. O.* — 24. Ad — 27] Responsio ad haec (hoc *A.*) secundum Thomam *A S*; solutio ad hoc secundum Thomam *V.* — 25. quaestione *A V.* — 26. dissolutiones *A.* — 27. potentiae visivae — autem] *om. A.* — 28. est actus *om. A* est forma *S.* — 29. *om. A.* — 30. actum — esse] *om. S.* — 31. et per *A.* — 32. *om. A S.* — 33. vero *V.* — 34. in *A.* — 35. accidentibus *add. V.* — 36. dependet *V.* — 37. autem *A*; *om. S.* — 38. *om. A.* — 39. est *add. O.*

esse actu, in quantum vero accidens ¹, non habet nec per naturam habere potest esse sine ² subiecto in quo est ³. Qualiter tamen per divinam virtutem potest esse sine subiecto in sacramento altaris, optime declarat frater ⁴ Thomas, in ultima parte Summae ⁵, quaestione ⁶ 77, articulo 2, in responsione principali, quia videlicet ⁷ quantitas dimensioniva includit in se rationem individuationis; propter ⁸ quod aliqua ⁹ accidentia ¹⁰ consequentia ¹¹ poterunt, mediante ipsa, participare ¹² esse individuale et per se subsistere sine substantia supportante, et hoc divina virtute, ut dictum est, et declaratur ¹³ ibidem ¹⁴.

Quod ergo dicunt quod ¹⁵ omnes magistri nuper concordaverunt quod erroneum esse dicere, etc. ¹⁶; non recipimus sine testimonio cum sciamus quod maiores naturam materiae et formae ¹⁷ rectius intelligentes, oppositum sentiant. Nec ¹⁸ hoc derogat potentiae divinae; nihil enim quod includit contradictionem potest habere rationem factibilis sive producibilis a Deo.

Hoc ergo quod dicunt respondendo ad primum argumentum, quod materiam esse sine forma est possibile causis superioribus, manifeste falsum est cum hoc ¹⁹ includat ²⁰ contradictionem, ut saepe dictum est.

Et quod dicunt ad secundum, quod illud non implicat ²¹ contradictionem, et hoc quia ²² materia comparatur ad formam ut ²³ a quo ²⁴ potest accipere esse tale, et ²⁵ ad suum opificem ut ²⁶ a quo potest ²⁷ et ²⁸ accipit essentiam aliam ab essentia formae a qua non dependet; si velint dicere quod essentia materiae non ²⁹ dependet a forma tamquam a causa efficiente ipsam ³⁰ producente, verum dicunt sed nihil ad propositum; sed si velint dicere quod essentia materiae non dependet ³¹ a forma quoad ³² actum essendi, cuius principium ³³ est ipsa forma secundum Philosophum, falsum dicunt. Idem enim est dicere quod a creatore communicetur esse actu quodcumque ³⁴ soli materiae et dicere quod actus visus ³⁵ communicetur potentiae auditivae, vel quod ³⁶ aliquis alius actus ³⁷ non ³⁸ suae propriae potentiae.

Praeterea ³⁹, sicut forma accidentalis est illud ⁴⁰ quo res est ⁴¹ quanta vel qualis et ⁴² huiusmodi, sic forma substantialis est illud ⁴³ quo res est simpliciter. Unde, secundum Philosophum, inductio ⁴⁴ huius formae accidentalis est generatio secundum quid, sed inductio ⁴⁵ formae sub-

1. potentia propria — accidens] *om. V.* — 2. nisi in *A S V.* — 3. in quo est *om. S.* — 4. *om. A S V.* — 5. *om. A S V.* — 6. questionis *V.* — 7. scilicet *V.* — 8. probatur *A V.* — 9. alia *A V.*; omnia *S.* — 10. scilicet *V.* — 11. communia *A V.* — 12. percipere *O.* — 13. declaratum *A.* — 14. *om. A*; et — ibidem] *om. S.* — 15. *om. A.* — 16. quod Deus non potest dare esse actu (*om. A S*) materiae sine forma *A S V.* — 17. secundum philosophos *add. A S.* — 18. ut *V.* — 19. hic *V.* — 20. includit *S.* — 21. contradictionem — implicat] *om. V.* — 22. ex hoc quod *S.* — 23. *om. S.* — 24. qua *A.* — 25. sed *V.* — 26. *om. O.* — 27. procedit *V.* — 28. potest et *om. A S.* — 29. dependet — non] *om. A.* — 30. et *add. A.* — 31. a forma tamquam — dependet] *om. V.* — 32. ad *O.* — 33. primum *add. S.* — 34. quocumque *A.* — 35. quicumque *add. S V.* — 36. *om. S.* — 37. *om. V.*; sit actus *add. A S V.* — 38. *om. V.* — 39. Item *A S V.* — 40. quo *V.* — 41. que est *add. V.* — 42. vel *A.* — 43. *om. V.* — 44. introductio *A.* — 45. introductio *A.*

stantialis dicitur¹ generatio simpliciter (*a*). Ergo sicut contradictionem implicat quod aliquid sit quantum vel quale carens quantitate vel qualitate, ita contradictionem implicat necessario quod aliquid simpliciter actu² sit, carens forma substantiali dante³ esse actu simpliciter. Et⁴ quod dicunt, tamquam in⁵ arcto⁶ positi⁷ aliter evadere cupientes, scilicet quod implicatio contradictionis dupliciter contingit⁸, ut nunc et simpliciter, non iuvat eos quia in proposito est implicatio contradictionis simpliciter⁹, eo¹⁰ modo quo in eorum exemplo, scilicet Socratem currentem non moveri. Sicut enim non est intelligibile quod¹¹ sit cursus sine motu, sic non est intelligibile, immo aequè impossibile, quod sit esse actu sine forma; esse enim actu¹² nihil aliud est quam completio¹³ et actualitas quidditatis¹⁴, quae¹⁵ forma est ut¹⁶ in angelis, vel formam habens¹⁷ ut¹⁸ in aliis¹⁹ compositis ex materia et forma; ponere autem actualitatem alicuius et non ipsum est ponere ipsum et non ponere²⁰ ipsum; et²¹ cui dubium quin ista sint contradictoria²².

Qualiter autem materia habeat²³ ideam et qualiter non, dictum est supra²⁴, articulo²⁵ 4.

Et²⁶ quod dicunt tandem²⁷ quod forma et esse dicuntur²⁸ actus diversimode, quia forma dicit actum primum et esse secundum, verum dicunt, sed non iuvat eos; quia qui ponit actum secundum provenientem ab actu primo et non ponit primum actum, ipse ponit actum primum et non ponit actum primum²⁹. Igitur³⁰ qui³¹ ponit esse³² actu, quod³³ est actus secundus, et non ponit³⁴ formam, actum primum et³⁵ principium eius, ipse³⁶ ponendo non formam ponit formam; et³⁷ sic ponunt isti qui sine forma volunt esse actu communicari materiae.

Et quod dicunt ad tertium quod plures haereses sequuntur³⁸ ex positione sua circa unitatem formae substantialis, propter quas reputatur erronea, ut ostendetur infra; dicendum quod cum ventum fuerit ad illud infra declarabitur (*b*), per Dei³⁹ gratiam, quod⁴⁰ positio ista⁴¹ non est erronea nec haeresis⁴² aliqua⁴³ ex ipsa⁴⁴ sequitur consequentia⁴⁵ recta.

1. est *A V.* — 2. acta *S*; in actu *A.* — 3. quae dat *V.* — 4. *om. V.* — 5. huic *V.* — 6. argumento *A S V.* — 7. positionem *A*; *om. V.* — 8. scilicet *add. S².* — 9. *om. V.* — 10. eodem *A.* — 11. possibile ut *V.* — 12. quia esse actu *A.* — 13. complexio *V.* — 14. quidditas *V.* — 15. sed *A.* — 16. *om. V.* — 17. habentis *S.* — 18. *om. A S.* — 19. vel formam — aliis] *om. O.* — 20. *om. V.* — 21. *om. S.* — 22. simpliciter *add. A.* — 23. habet *V.* — 24. *om. V.* — 25. quaestione *V A.* — 26. *om. A S V.* — 27. etiam *A.* — 28. dicunt *V.* — 29. *om. V.* — 30. ergo *S.* — 31. *om. O.* — 32. *om. V.* — 33. qui *A S.* — 34. *om. A S V.* — 35. ac *A S V.* — 36. ipsum *V.* — 37. sed *V S.* — 38. sequuntur *V.* — 39. divinam *S.* — 40. quia *S.* — 41. illa *A S V.* — 42. haereses *A.* — 43. *om. A.* — 44. ea *V.* — 45. *om. A.*

(*a*) *De Generatione*, lib. I, c. 3, text. 18 (éd. Didot, II, 438). — (*b*) *Infra* artic. 31.

ARTICULUS XXVIII.

Quod¹ anima non est composita ex materia et forma².

Item³, questione 75, articulo 5⁴, in responsione quaestionis dicit quod anima non est composita ex materia et forma. Quod⁵ probat primo per Augustinum⁶, VII Super Genesim ad litteram⁷ (a) ubi probat⁸ quod anima non est facta nec⁹ ex materia corporali nec¹⁰ ex materia spirituali.

Secundo sic¹¹: de ratione animae est quod sit forma alicuius corporis; aut ergo¹² est forma¹³ secundum se totam aut secundum sui¹⁴ partem. Si secundum se totam, impossibile est quod pars eius sit materia, si materia dicatur tantum¹⁵ ens in potentia; forma autem¹⁶ in quantum forma est actus; illud¹⁷ autem quod est in potentia tantum non potest esse pars¹⁸ actus, cum potentia repugnet actui utpote contra actum divisa. Si autem sit forma secundum aliquam partem sui, illam¹⁹ dicemus esse animam, et illam materiam²⁰ cuius primus²¹ est²² actus dicemus esse primum²³ animatum.

Tertio apparet ex hoc quod omne quod recipitur in aliquo²⁴, recipitur in eo per²⁵ modum recipientis; sic autem cognoscitur unumquodque sicut forma eius²⁶ est in cognoscente. Anima autem intellectiva cognoscit rem in sua natura absoluta²⁷, puta lapidem in quantum est lapis absolute. Est igitur²⁸ forma lapidis absolute secundum rationem propriam formalem in anima²⁹ intellectiva. Anima ergo³⁰ intellectiva³¹ est forma absoluta, non aliquid compositum ex materia et forma.

Praeterea si anima esset composita ex materia et forma, formae rerum reciperentur in ea ut individuales, et sic non cognosceret nisi singulare, sicut accidit in potentiis sensitivis quae recipiunt formas rerum in organo corporali. Materia enim est principium individuationis formarum. Relinquitur ergo quod anima intellectiva et omnis substantia intellectualis cognoscens formas absolute, caret compositione materiae et formae.

Hanc³² eandem positionem, scilicet quod anima non sit composita ex materia et forma³³, replicat quaestione 76, articulo 1, in³⁴ respon-

1. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 2. Articulus — forma] *om. O V.* — 3. *om. A S V.* — 4. artic. 5 *om. O V.* — 5. *om. V. et detn. usque ad* Haec sunt verba. — 6. libro *add. A.* — 7. scilicet *add. S.* — 8. in argumento ad oppositum *add. S.* — 9. *om. O A.* — 10. etiam *add. O*; ex materia — nec] *om. A.* — 11. quia *add. A.* — 12. igitur S. — 13. est forma *om. A S.* — 14. suam A S. — 15. aliquid S. — 16. vero S. — 17. aliquid A. — 18. actus — pars] *om. O.* — 19. sui illam *om. O*; partem *add. S.* — 20. naturam O; et id *add. S.* — 21. primo S. — 22. ponitur S; potentia A. — 23. actum *add. A.* — 24. in aliquo *om. A S.* — 25. secundum A. — 26. sua A S. — 27. absolute A S. — 28. ergo A. — 29. natura O. — 30. igitur S. — 31. *om. S.* — 32. et hanc A. — 33. scilicet — forma] *om. A S.* — 34. *om. S.*

(a) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, lib. VII, c. 47 (P. L. 34, 358 s.).

sione quaestionis in fine, replicans ad hoc ¹ confirmandum secundum ² rationem ³ superius positam.

Haec ⁴ Thomas.

Contra hanc ⁵ positionem sunt ea quae dicta sunt contra 10 articulum ⁶ scilicet ⁷ quod angeli ⁸ sunt compositi ex materia et forma.

Etiam ⁹ haec ¹⁰ positio ¹¹, scilicet quod anima non habet ¹² materiam, plane est contra Augustinum qui ubique VII° ¹³ super Genesim ad litteram ¹⁴ supponit eam habere materiam, sed quaerit disputando an eius materia praecesserit ¹⁵ eam tempore vel secundum ¹⁶ originem ¹⁷ solum; et hoc ultimum tenet. Unde VII° super Genesim, capitulo 47 ¹⁸: An sit ex aliqua re quae iam ab illo spiritualiter facta erat ¹⁹ quaeri potest; ita scilicet ²⁰ si quoddam ²¹ incommutabile ²² esset anima nullo ²³ modo eius materiam quaereremus, nunc autem eius mutabilitas satis ²⁴ indicat quod eam ²⁵ interim ²⁶ vitiis atque fallaciis deformem ²⁷ reddit, formari autem virtutibus veritatisque doctrina (*a*). Ecce Augustinus ponit animam ²⁸ habere materiam pro ²⁹ suo genere spiritualement ³⁰. Huic ³¹ videtur concordare Commentator super I^m de Anima ubi inquit an intellectus materialis sit aliquod ens et non est ³² aliqua forma nec prima materia ³³, sic dissolvit ³⁴: quemadmodum enim ³⁵ sensibile dividitur in materiam et formam, sic intellectualem ³⁶ omne oportet ³⁷ dividi in consimilia his duobus, scilicet ³⁸ in aliquod ³⁹ simile formae et in aliquod simile materiae; et hoc necesse est ponere in ⁴⁰ intelligentia abstracta quae intelligit aliud, etsi non esset multitudo ⁴¹ in formis abstractis (*b*). Nota quod Augustinus dicit materiam spiritualement, Commentator dicit, ut puto, aliquid simile materiae: philosophi enim non communiter loquuntur nisi de materia corporali.

Item, dicta positio est contra philosophiam quae tantum ⁴² potentiam rei attribuit ⁴³ ratione materiae et actionem ratione ⁴⁴ formae. Si anima ergo ⁴⁵ esset pura forma non composita ex materia et forma, omnes eius potentiae essent activae et nulla passiva, quod patet esse falsum.

Item videtur esse contra fidem quae dicit animam ⁴⁶ capacem poenae et gloriae; omnis autem passio et receptio, tam secundum philosophos

1. *om.* *A S.* — 2. secundum *S*; hanc secundam *A.* — 3. hic *add.* *A.* — 4. hoc *A*; dicit *add.* *A S.* — 5. istam *A S.* — 6. contra XI art. *O*; contra quantum art. *A*; X^o articulo *S.* — 7. *om.* *A S.* — 8. non *add.* *A.* — 9. praeterea *A*; *om.* *S.* — 10. igitur *add.* *S.* — 11. etiam *add.* *A.* — 12. habeat *A S.* — 13. *om.* *O.* — 14. ad litteram *om.* *S.* — 15. praecessit *A.* — 16. etiam *A S.* — 17. origine *A S.* — 18. 77 *O.* — 19. sed nondum erat merito de anima *add.* *S*². — 20. quod *add.* *S.* — 21. quidem *O.* — 22. immutabile *A S.* — 23. vero *O.* — 24. *om.* *A.* — 25. habere materiam quod *add.* *S*². — 26. iterum *O.* — 27. deformat *A*; atque deterioerem *add.* *S*². — 28. eam *A S.* — 29. in *A.* — 30. item infra de materia spirituali anima congruentius impeditur *add.* *S*². — 31. hic *O.* — 32. eius *add.* *O*; *om.* *S.* — 33. nec materia praeterea *A.* — 34. sic dispo^o dissolvitur *S.* — 35. *om.* *A.* — 36. intelligibile *A S.* — 37. debet *A.* — 38. id est *A.* — 39. aliquid *A.* — 40. *om.* *A.* — 41. intelligendo *A.* — 42. *om.* *S.* — 43. tribuit *S.* — 44. et due *O.* — 45. igitur *A S.* — 46. esse *add.* *A S.*

(*a*) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, lib. VII, c. 47 (P. L. 34, 359). — (*b*) AVERROES, *III de Anima*, text. 14 s. (ed. Venise 1560, p. 110 s.).

quam secundum sanctos attribuitur rei ratione materiae ; quod patet quia nihil secundum quod est actu recipit sed secundum quod¹ est in potentia² ; omnis autem potentia passiva reducitur ad materiam, ut habetur XI° Metaphysicae. Ergo si anima non habet materiam, non sustinet poenam ab igne³ inferni, nec recipit beatitudinem⁴ a Deo, quia non recipit hoc quod recipere non potest⁵ ; posse autem recipere est potentiae⁶ passivae.⁷, quod⁸ esse non potest nisi in eo quod habet materiam. Ea etiam quae superius posita sunt in⁹ compositione¹⁰ angeli, hic etiam¹¹ adduci possunt.

Ad primum quod adducit¹² de Augustino non inveni, licet diligenter¹³ quaesierim. Si tamen hoc dicit¹⁴, dicere intendit¹⁵ quod non est facta ex¹⁶ materia aliqua¹⁷ spirituali quae animam praecedat¹⁸ tempore, sed tantum¹⁹ ordine naturae. Unde Augustinus²⁰, VII° super Genesim, capitulo 4²¹ : Credibile²² est animae solam²³ condidisse rationem secundum quam²⁴ fieret, non etiam²⁵ quamdam pro²⁶ suo genere materiam de qua fieret ibi, id est in prima rerum conditione (a). Unde vult quod non habeat²⁷ materiam praeiacentem sicut corpus ; plane tamen vult²⁸ ibidem²⁹ quod anima habeat materiam spirituales convenientem³⁰ sibi, tantum³¹ ordine naturae non tempore praeiacentem.

Ad secundum, cum quaerit utrum anima sit forma secundum se totam vel secundum aliquam partem sui³², dicimus³³ quod³⁴ secundum se totam ; et cum infert³⁵ : ergo impossibile est quod pars eius sit materia quia materia est aliquid tantum³⁶ in potentia, forma³⁷ in quantum forma est actus, dico quod sicut in materiis compositis, hoc est in omnibus materiis³⁸ citra³⁹ primam, est aliquid quod est in potentia⁴⁰, scilicet⁴¹ materia prima⁴², et aliquid vel⁴³ aliqua⁴⁴ quae sunt actus, scilicet formae superadditae quae disponunt ad formam ultimam, et tunc illud compositum dicitur materia⁴⁵ formae ultimae, quia formae disponentes cedunt in partem materiae ; ita dico, in forma composita cuiusmodi est anima intellectiva quae tota debet dici forma corporis non obstante quod aliquid eius est⁴⁶ materia⁴⁷ ; licet enim materia animae rationalis secundum se considerata sit aliquid⁴⁸ ens in potentia, tamen ut perfecta est per formam actus⁴⁹, est⁵⁰ actus corporis.

1. om. O S. — 2. recipit add. A. — 3. ab igne om. A S. — 4. bonitatem S. — 5. hoc — potest] nisi recipere possit S². — 6. possibile O. — 7. quia non — passivae] om. A. — 8. que A. — 9. de A. — 10. comparatione O. — 11. om. A S. — 12. adducunt O. — 13. liditer O. — 14. diceret O. — 15. intelligit O. — 16. de A S. — 17. alia O A. — 18. quae eam praecesserit A S. — 19. om. A. — 20. om. A. — 21. dicit A S². — 22. odibile A. — 23. sibi add. S². — 24. quem A. — 25. om. S. — 26. de A. — 27. habuit A S. — 28. quod add. A. — 29. ibi S. — 30. concreatam O S². — 31. om. O. — 32. cum — sui] om. A S. — 33. dicendum S. — 34. anima est forma add. A S. — 35. fert O. — 36. om. S. — 37. autem add. S. — 38. compositis add. S. — 39. materiam add. S². — 40. tantum add. S ; nam add. A. — 41. sicut A S. — 42. simpliciter add. A S. — 43. aliquid vel om. A S. — 44. alia O. — 45. respectu add. S². — 46. sit A S. — 47. et aliquid forma add. S². — 48. aliquid O. — 49. om. S. — 50. et add. A.

(a) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, lib. VII, c. 47 (P. L. 34, 359).

Ad tertium cum ¹ arguit quod anima intellectiva debet esse penitus absoluta ² a materia quia cognoscit res absolutas ³, per formas absolutas a materia, formae autem absolutae a materia non possunt recipi nisi in substantia a materia absoluta ⁴, quia receptum est in recipiente per modum recipientis et non per modum recepti, dicendum quod illud non plus cogit ⁵ quod anima intellectiva ⁶ sit immaterialis quam sensitiva ⁷. Constat enim quod potentiae apprehensivae ipsius ⁸ sensitivae recipiunt species sensibilibus sine materia, sicut dicit Philosophus II ⁹ de Anima (a). Si ergo ¹⁰ receptum non potest ¹¹ recipi nisi ¹² per modum recipientis, oportet potentias sensitivas esse sine materia, quod constat esse falsum. Unde dicendum quod non oportet in omni receptione et dispositione, receptum assimilari recipienti; non enim oportet ¹³, si oculus sit materialiter aqueus quod omne visibile sit materialiter aqueum, vel quod ¹⁴ species omnis visibilis sit aquea ¹⁵. Tamen quantum ad puritatem vel impuritatem, perfectionem ¹⁶ vel imperfectionem ¹⁷, habet dicta ¹⁸ positio veritatem; purius enim et perfectius recipit organum bene dispositum species sensibilibus ¹⁹, impurius autem et imperfectius ²⁰ organum male dispositum. Ergo similiter intellectus acutior et subtilior, melius et acutius ²¹ apprehendit ²² intelligibilia; haebes ²³ vero ²⁴ tardius et minus perfecte.

Ad quartum dicendum quod ²⁵ concludit pro inconvenienti si anima esset composita ex materia et forma quod formae reciperentur in ea individuales, dicendum quod ²⁶ hoc non est inconveniens, immo necessarium ²⁷; necesse est enim omne ²⁸ accidens individuari per suum subiectum; si ergo haec ²⁹ anima intellectiva est individuum unum numero, vel ad minus hic homo, necesse est quod omne ³⁰ accidens quod est in hoc ³¹ homine vel in hac anima sit individuum. Cum ergo omnis forma intellectualis ³² recepta in intellectu huius hominis sit accidens, necessario erit individuum ³³, aliquo respectu. Unde dicendum est secundum ³⁴ Avicennam ³⁵ V^o Metaphysicae, capitulo 6 ³⁶: haec autem forma, scilicet animalis, in comparatione individuorum est universalis, tamen in comparatione animae singularis in qua imprimitur est individua.

Haec sunt verba eorum ³⁷.

Ad articulum 28 ³⁸.

1. quod S. — 2. omnino add. S. — 3. om. A. — 4. formae — absoluta] om. S. — 5. om. O; nisi add. S. — 6. intelligibilis A S. — 7. sensitive O. — 8. om. A S. — 9. III O. — 10. igitur A S. — 11. non potest] oportet A. — 12. om. A S. — 13. quod add. S. — 14. om. S; omne visibile — quod] om. A. — 15. om. A. — 16. perfectionum A. — 17. imperfectionum A. — 18. praedicta A S. — 19. species sensibilibus om. S. — 20. perfectius A. — 21. subtilius A S. — 22. comprehendit A S. — 23. alius S. — 24. qui est hebes add. S². — 25. non add. S². — 26. dicendum quod om. A S. — 27. est add. S; necessaria A. — 28. actum sive A. — 29. om. A S. — 30. omnino O. — 31. om. O A. — 32. intentionalis A S. — 33. singularis A S. — 34. sicut dicit A; quod sicut dicit S. — 35. Avicenna A S. — 36. 16. S. — 37. Haec sunt W.. V. — 38. Ad — 28] Responsio ad haec secundum Thomam A S; responsio secundum Thomam V.

(a) II de Anima, c. 12 (éd. Didot, III, 460).

Haec omnia quae isti dicunt contra venerabilem doctorem ¹ in proposito ² garrientes ³ manifeste frivola patent et falsa ⁴ esse per ea quae dicta sunt supra ⁵, circa compositionem ⁶ angeli ⁷, articulo 10. Unde ad praesens ista praetereo ⁸.

ARTICULUS XXIX.

Quod ⁹ in substantiis separatis non est diversitas secundum numerum absque diversitate secundum speciem ¹⁰.

Item ¹¹ quaestione 75, articulo ultimo ubi quaerit utrum anima et angelus sint eiusdem speciei ¹², in responsione principali dicit quod in substantiis separatis ¹³ incorporeis non est ¹⁴ diversitas secundum numerum absque diversitate secundum speciem et absque naturali inaequalitate, quia ¹⁵ cum ¹⁶ non sunt compositae ex materia et forma sed sunt formae subsistentes ¹⁷, manifestum est quod necesse ¹⁸ erit ¹⁹ in eis diversitatem ²⁰ esse ²¹ secundum speciem. Non enim potest intelligi quod aliqua forma separata ²² sit nisi una ²³ unius speciei, sicut si esset albedo separata non posset esse nisi una tantum. Et ita ²⁴ idem etiam ²⁵ sequeretur ²⁶ si huiusmodi substantiae essent compositae ex materia et forma. Si enim materia huius ²⁷ distinguitur ²⁸ a materia illius, necesse est vel quod forma sit principium distinctionis materiae, ut scilicet ²⁹ materiae sint diversae per habitudinem ad diversas formas; et ³⁰ tunc adhuc ³¹ sequitur ³² diversitas secundum speciem et inaequalitas ³³ naturae; vel si ³⁴ materia sit ³⁵ principium distinctionis formarum, non poterit dici materia haec alia ab ista ³⁶ nisi secundum divisionem ³⁷, quod non habet locum in substantiis incorporeis cuiusmodi sunt angeli et anima.

Haec ³⁸ Thomas.

Positio ista duo continet falsa, ut nobis videtur: unum est quod in substantiis incorporeis ³⁹ non potest esse diversitas secundum numerum absque diversitate secundum speciem; aliud falsum est ⁴⁰ de exemplo quod ponit quod si esset albedo separata, non posset esse nisi tantum una. Quod primum sit falsum patet per auctoritatem Ioannis Damasceni, in Logica sua, capitulo 43 ⁴¹, ubi ⁴² dicit: Gabriel cum sancta Dei

1. venerabilem doctorem] Thomam A S V. — 2. in proposito om. S. — 3. garrulantes S. — 4. et falsa om. V. — 5. om. A S. — 6. eandem positionem S²; positionem A. — 7. de angelo S; supra add. A. — 8. praetereo O. — 9. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 10. Articulus — speciem] om. O V. — 11. om. A S V. — 12. ubi — speciei] om. A S. — 13. om. V. — 14. potest esse V. — 15. om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 16. scilicet O; om. A S. — 17. unde add. A S. — 18. necessario A S. — 19. error A. — 20. diversitas A S. — 21. om. A S. — 22. om. A. — 23. om. AS. — 24. infra ?; om. A S. — 25. om. A. — 26. sequetur S. — 27. huiusmodi O A. — 28. separaretur A S. — 29. ut scilicet] vel quod A; vel quia S. — 30. om. O. — 31. ad hoc O. — 32. sequeretur A S. — 33. inaequalitatem A. — 34. om. O. — 35. erit O. — 36. illa A S. — 37. quantitativam add. A S. — 38. dicit add. A S. — 39. corporeis O. — 40. om. O. — 41. 26, O; 16, A S. — 42. qui ita A S.

Genitrice disputans ¹ unus angelorum existens illic ² praesens ³ separatus a consubstantialibus ⁴ angelis per eam quae in loco est praesentiam et disputationem (a). Si ergo angeli sunt consubstantiales ⁵, sunt eiusdem speciei. Idem ⁶, eodem libro, capitulo 30 ⁷ dicit ⁸ : proximiores philosophi materiam vocaverunt specialissimas species ut angelum, hominem, equum (b). Et eodem capitulo, parum infra ⁹ : Sancti ¹⁰ Patres dimittentes multas contentiosas ¹¹ garrulitates commune quidem et ¹² de multis dictum, scilicet ¹³ speciem specialissimam, et materiam et formam vocaverunt ut angelum et hominem et ¹⁴ equum et talia ¹⁵ (c). Haec Damascenus.

Praeterea hoc ¹⁶ derogat potentiae divinae. In his enim quae soli potentiae ¹⁷ divinae subiecta sunt, idem est dicere : hoc vel hoc non potest ¹⁸ esse, quod ¹⁹ Deus non potest hoc vel illud facere. Unde cum solius ²⁰ Dei sit producere substantias incorporeas, dicere quod non possunt plures esse numero sub una specie ²¹ est dicere quod Deus ²² non ²³ potest hoc facere ; et hoc ²⁴ est temerarium dicere ²⁵.

Exemplum etiam ²⁶ quod ponit de albedine dicens : si esset albedo separata non esset ²⁷ nisi una tantum ²⁸, falsum est et nihilominus derogat fidei christianae circa sacramentum altaris ; firmiter enim creditur ²⁹ esse albedo separata et tamen multae sunt in multis altaribus tempore ³⁰ sacramenti.

Responsio autem ³¹ quam pro ³² se adducit ita ³³ solvi potest : angeli aut sunt formae simplices ³⁴ et ³⁵ per se subsistentes, aut sunt ex materia et forma compositi. Si sunt ³⁶ formae simplices tunc oportet ³⁷ in eis esse diversitatem secundum speciem ; non enim ³⁸ potest intelligi quod sit aliqua forma nisi una ³⁹ unius speciei : dicimus quod ⁴⁰ quamvis illa videantur ⁴¹ secundum philosophiam, tamen nos videmus quod hoc fallit ⁴² per potentiam ⁴³ divinam in forma sacramenti illius ⁴⁴ sacratissimi panis et vini post transsubstantiationem. Et si tunc ⁴⁵ addit in suo argumento quod idem sequitur si angeli sunt ⁴⁶ compositi ex materia et forma : aut enim, etc., ut supra ⁴⁷ ; posset dici, si

1. disputat O A. — 2. illic A S. — 3. disputavit add. S. — 4. substantialibus O. — 5. ergo add. A S. — 6. Ibidem A. — 7. 11 O A S. — 8. quod add. A S. — 9. ita O. — 10. autem add. A S. — 11. ociosas S ; contentiones O. — 12. vel A S. — 13. id est A S. — 14. om. A S. — 15. alia A. — 16. haec S. — 17. potestati A S. — 18. posse A. — 19. dicere quod add. S. — 20. solum S. — 21. sub una specie om. A. — 22. dicere quod — Deus] om. S. — 23. et S. — 24. et hoc] quod dicere A S. — 25. om. A S. — 26. enim S ; om. A. — 27. enim S. — 28. om. S. — 29. credetur O ; ibi add. A. — 30. ipsius A. — 31. etiam A S. — 32. om. S. — 33. om. S. — 34. singulares A S. — 35. om. A S. — 36. autem A. — 37. necesse est A. — 38. non enim] nec S. — 39. unus A. — 40. om. A. — 41. licet hoc videatur A ; licet hoc utantur S. — 42. tamen — fallit] tamen secundum nos fallit in sacramento altaris A S. — 43. ipsam S. — 44. sacramenti illius om. A S. — 45. et tamen A ; et cum S. — 46. sint A S. — 47. etc., ut supra] ut ait, materia unius distinguitur a materia alterius propter habitudinem ad diversas formas, et tunc sequitur diversitas secundum speciem ; aut materia unius distinguitur a materia alterius per divisionem quanti-

(a) IOANNES DAMASCENUS, *Dialectica*, c. 43 (P. G. 94, 614). — (b) IOANNES DAMASCENUS, *Dialectica*, c. 30 (P. G. 94, 591). — (c) *Idem, ibidem*, c. 30 (P. G. 94, 591)

quis¹ vellet adhaerere opinioni Boetii², de Trinitate, et Porphyrii³ in libro suo, et⁴ Damasceni in Logica sua, capitulis 12 et 35, quod supponit falsum, scilicet quod causa multiplicationis individuorum sub una specie sit materia; secundum enim praedictos auctores causa individuationis et⁵ multiplicationis individuorum sub una specie sunt accidentia et varietates⁶ accidentium. Quia tamen opinio⁷ praedicta non tenetur communiter, potest aliter dici, scilicet quod divisio quam ipse ponit⁸ est insufficiens: supponit enim quod oportet materiam spirituum,⁹ ad hoc quod possit esse causa individuationis et¹⁰ multiplicationis individuorum sub una specie, vel habere diversas habitudines ad diversas¹¹ formas, vel habere divisionem in partes quantitativas. Nos autem dicimus per interemptionem¹², quod neutrum oportet, sed est tertium¹³ quod sufficit, scilicet quod eadem materia tota¹⁴ indivisibilis possit¹⁵ multiplicari secundum numerum et fieri multae in actu, sicut unus punctus indivisibilis potest fieri infiniti puncti¹⁶, sicut patet imaginanti¹⁷ infinitas lineas contingentes se in centro circuli¹⁸, separatas ab invicem super centrum; constat enim quod centrum ubi se contingebant¹⁹ non fuit nisi²⁰ punctus unus, et tamen quando separantur ab invicem quaelibet linea habet terminum²¹ punctum; hoc utique²² esse non posset nisi unus punctus fuisset²³ multi. Sic imaginamur de materia spirituali substantiarum²⁴ incorporearum, quod non dividitur²⁵ per²⁶ partes quantitativas, sed quod²⁷ multiplicatur²⁸ tota, vel secundum numerum individuorum numeratur.

[Haec sunt verba eorum.]²⁹

Ad articulum 29.³⁰

Haec omnia patent³¹ esse frivola et falsa per ea³² quae dicta sunt supra, articulo 11°, qualiter plures angeli prout docet Thomas, non possunt esse eiusdem speciei. Unde etiam nunc ista utpote prius dissoluta³³ praetereo.

ARTICULUS XXX.

*Quod*³⁴ *anima rationalis numeratur per numerationem corporis*³⁵.

Item³⁶, quaestione 76, articulo 2, in responsione 1^a argumenti dicit quod licet anima intellectiva³⁷ non habeat³⁸ materiam ex qua fiat³⁹,

tativam ipsius materiae; sed hoc non habet locum in substantiis incorporeis quae non habent materiam corporalem *A S.* — 1. aliquis *O.* — 2. in libro *add. A S.* — 3. Porphyrius *A S.* — 4. Ioannis *add. A S.* — 5. *om. O.* — 6. varietas *A S.* — 7. de causa individuationis *add. A S.* — 8. supponit *O.* — 9. spiritualium *A S.* — 10. vel *O.* — 11. habitudines ad diversas *om. O.* — 12. per interemptionem *om. A S.* — 13. tantum *A.* — 14. *om. S.* — 15. posset *A S.* — 16. sicut—puncti] *om. S.* — 17. potest imaginari *S.* — 18. *om. A.* — 19. attingebant *S.*; concurrebant (?) *O.* — 20. non *S.* — 21. rectum *A*; certum *S.* — 22. *om. A S.* — 23. esset *A S.* — 24. separatarum et *add. A.* — 25. dividatur *A S.* — 26. in *S.* — 27. *om. O.*; sed quod] hec ratio *S.* — 28. multiplicetur *A S.* — 29. *om. O.*; hec sunt *W...V.* — 30. Ad — 29] *om. AV*; responsio ad haec secundum Thomam *S.* — 31. ponunt *O.* — 32. propterea *O.*; per haec *VS.* — 33. ista soluta *A.* — 34. De hoc quod Thomas dicit quod *A S.* — 35. Articulus corporis] *om. OV.* — 36. *om. ASV.* — 37. *om. ASV.* — 38. habet *AS.* — 39. sit *V.*

sicut ¹ nec ² angelus, quia ³ tamen est forma alicuius materiae scilicet corporis, et non ⁴ angelus, ideo secundum ⁵ divisionem materiae sunt unius speciei multae animae, sed multi angeli unius ⁶ speciei ⁷ non possunt esse.

Haec Thomas ⁸.

Ex hoc videtur sequi duplex error : primus est ⁹ quod sit intellectus unus omnium vel anima intellectiva ; nam secundum Philosophum, in causis immediatis ita ¹⁰ est quod ¹¹ si affirmatio est causa affirmationis et ¹² negatio est ¹³ causa negationis ; ergo si informatio diversorum corporum est causa multiplicationis animarum ¹⁴, oportet quod separatio a corporibus sit causa unionis earum. Et sic redit error Averrois super III^m de Anima ¹⁵ quod saltem post mortem erit ¹⁶ unitas animarum.

Praeterea anima secundum quod est unibilis corpori est ens naturale¹⁷; unde sic pertinet ad considerationem naturalis et ¹⁸ non secundum quod est separabilis. Ergo proprietates quae conveniunt animabus secundum quod corporibus unibiles sunt, conveniunt ¹⁹ eis secundum quod sunt res naturales. Sed ²⁰ unitas et multitudo, sive unum et multum, communitas et ²¹ individuatio sive commune et individuum, sive universale et singulare non conveniunt alicui enti nisi secundum ²² quod est ²³ ens simpliciter, et ideo pertinent ²⁴ ad considerationem metaphysici. Ergo individuatio et singularitas non conveniunt animae secundum quod est ²⁵ unibilis vel unita corpori.

Si dicas quod animae separatae distinguuntur et individuantur unibilitate vel aptitudine uniendi ad tale corpus ; contra : esse distinctum vel individuatum est esse actuale ; unibilitas ²⁶ vel ²⁷ aptitudo uniendi dicit potentiam vel aliquid ad minus ²⁸ in potentia quia dicit dispositionem quamdam essentiae animae quae dispositio naturali ordine praecedit potentiam animae ; potentia autem ²⁹ non dat esse actuale ; ergo illa uniendi aptitudo non dat animae separatae esse individuatum. Ergo adhuc ³⁰ stat error ³¹ iste ³², scilicet quod saltem post mortem esset tantum unus intellectus ³³ vel anima intellectiva ³⁴.

Praeterea unibilitas ad corpus est animae naturalis ³⁵ ; ergo est eadem apud omnes. Ergo unibilitas ad hoc corpus determinate non est naturalis huic animae determinatae ; quia si unibilitas ad hoc corpus determinate esset naturalis illi animae ³⁶ tunc ³⁷ naturalia

1. ut V. — 2. om. V. — 3. om. V. — 4. et non] quod non est AS. — 5. ad AS. — 6. eiusdem S ; om. A. — 7. om. AS ; omnino add. V. — 8. Haec Thomas] Hoc dicit Thomas. A ; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba ; haec dicit Thomas S. — 9. om. A. — 10. regula S. — 11. om. A S. — 12. om. A S. — 13. erit S. — 14. immediate add. A ; immediata add. S. — 15. scilicet add. A S. — 16. est A S. — 17. naturae S. — 18. licet A S. — 19. congruunt O. — 20. om. S. — 21. om. S. — 22. om. O A ; vel S. — 23. unus est add. S. — 24. pertinet A S. — 25. om. A S. — 26. unitas S. — 27. et A S. — 28. vel addit^{us} minus O ; vel aliquid aliud A. — 29. separata add. S. — 30. ad hoc A. — 31. ens S. — 32. ille A S. — 33. omnium add. A. — 34. om. S. — 35. materialis O. — 36. quia — animae] quod si sic A ; quia si sic S. — 37. natura non esset eadem apud omnes sive add. A S.

non essent eadem apud omnes ¹. Restat ergo ² quod unibilitas ad corpus simpliciter, non quia hoc vel illud, est animae naturalis. Ergo cum hoc conveniat omni animae ³ eodem modo, hoc non potest esse causa individuationis; commune enim omnibus non est causa individuationis ⁴.

Secundus error est quod Deus non potest plures angelos facere unius ⁵ speciei, quia in eis quorum esse spectat tantum ⁶ ad divinam operationem, idem est ⁷ illud non posse esse ⁸ et Deum hoc ⁹ non posse facere; productio autem ¹⁰ angelorum ad esse sicut et multiplicatio ¹¹ in numero et ¹² specie, spectat tantum ad Dei ¹³ potentiam ¹⁴. Haec ratio tangitur supra, quaestione 75, ultimo articulo, in responsione quaestionis; et eodem modo reducebatur ¹⁵.

[Haec sunt verba eorum.] ¹⁶

Ad articulum 30. ¹⁷

Ex illa ¹⁸ positione ¹⁹ nullus sequitur error. Primum enim ²⁰ errorem ²¹ ipsius Averrois quod unus sit intellectus omnium ²², destruit frater ²³ Thomas in responsione ²⁴ principali huius articuli et alibi multoties ²⁵ quo ²⁶ nemo melius.

Ad primum ergo ²⁷ argumentum ²⁸ dicendum ²⁹ quod sicut docet ³⁰ frater ³¹ Thomas ³², quod ³³ eodem ³⁴ modo ³⁵ unumquodque habet ³⁶ unitatem quo habet ³⁷ esse, et per consequens idem est iudicium de multiplicatione ³⁸ rei ³⁹ et de ⁴⁰ ipsius esse. Manifestum est autem quod anima intellectiva secundum suum esse unitur ⁴¹ corpori sicut ⁴² forma, et tamen ⁴³ destructo corpore remanet ⁴⁴ anima intellectiva ⁴⁵ in suo esse ⁴⁶. Et ⁴⁷ eadem ratione multiplicatio ⁴⁸ animarum est ⁴⁹ secundum multiplicationem ⁵⁰ corporum; et tamen destructis corporibus remanent ⁵¹ animae in suo esse multiplicatae ⁵². Quod si isti ⁵³ verba fratris ⁵⁴ Thomae in responsione ad secundum argumentum huius articuli, quod ipsi opponendo primo recitant ⁵⁵, bono oculo respexissent ⁵⁶, utique ⁵⁷ ori suo digitum posuissent ⁵⁸.

Quod enim dicunt ⁵⁹: si affirmatio est causa affirmationis, etc. ⁶⁰;

1. apud omnes *om. A S.* — 2. igitur *S.* — 3. ergo—animae] ergo non hoc cum hec consequentia anime *S.* — 4. commune—individuationis] *om. A S.* — 5. eiusdem *A S.* — 6. solum *A S.* — 7. idem est *om. S.*; dicere *add. A*; dicit *add. S.* — 8. *om. O.* — 9. illud *A S.* — 10. enim *S.* — 11. multitudo *O.* — 12. vel *A*; vel in *S.* — 13. divinam *A S.* — 14. ut dictum est supra *add. A S.* — 15. Haec—reducebatur] *om. A S.* — 16. *om. O*; haec sunt *W... V.* — 17. Ad—30] responsio (solutio *V*) ad haec secundum Thomam *A S V.* — 18. ista *A S V.* — 19. ratione *A.* — 20. *om. A.* — 21. error *V.* — 22. hominum *add. A S V.* — 23. *om. A S V.* — 24. quaestione *V.* — 25. multipliciter *A S V.* — 26. *om. A S V.* — 27. *om. O.* — 28. *om. A.* — 29. *om. S.* — 30. dicit *A S V.* — 31. *om. A S V.* — 32. ibidem ad secundum *add. V.* — 33. *om. S.* — 34. eadem *V.* — 35. non *V.* — 36. se habet ad *V.* — 37. se habet ad *A V.* — 38. multitudine *V.* — 39. *om. A S O V.* — 40. *om. A S.* — 41. unitum *O.* — 42. ut *A S V.* — 43. dicitur *A.* — 44. remanere *A.* — 45. *om. V.* — 46. intellectivo *add. V.* — 47. *om. S.* — 48. multitudo *A S V.* — 49. *om. V.* — 50. multitudinem *A S.* — 51. remanet *S.* — 52. multiplicando *A*; multitudo *S.* — 53. Quod si isti] haec sunt *A S.* — 54. *om. A S V.* — 55. si *add. A S.* — 56. inspexissent *A.* — 57. videlicet *A.* — 58. imposuissent *A*; apposuissent *S.* — 59. quod *add. V.* — 60. et negatio est causa negationis *V*; per *add. A S V.*

hoc patet nimis ¹ esse infirmum ; procedit enim ac si animae intellectivae haberent esse a corporibus ; sic enim sequeretur quod illis destructis periret earum esse, quod falsum est ; immo esse ² quod a Deo creante ³ in corporibus formatis receperunt ⁴ perpetuo retinent, et sicut esse sic et multiplicationem, prout patet ⁵ ex doctoris egregii verbis supra positis.

Ad secundum dicendum quod anima intellectiva cum sit forma corporis, per suam essentiam unitur eidem, et in ipso ⁶ utpote in propria ⁷ materia recipit esse individuatum in sui creatione a Deo, et ⁸ in ipso multiplicato ⁹ recipit esse individuatum multiplicatum ¹⁰. Et certe ¹¹ ad metaphysicum magis quam ad ¹² physicum pertinet consideratio de anima intellectiva inquantum sic per essentiam suam est corpori unibilis ut eius forma ¹³ essentialis, licet ad physicum pertineat consideratio de anima ¹⁴, ratione corporis mobilis cuius ipsa est actus et motor. Nec ¹⁵ debet dici, sicut ex dictis patet, quod unibilitas ¹⁶ animae det ei ¹⁷ esse actu distinctum, vel actualiter multiplicatum, vel quod ipsa ¹⁸ sit causa individuationis eius ¹⁹ ; immo quod ²⁰ ipsa ²¹, quae per suam essentiam est unibilis corpori ²², esse actu distinctum et multiplicatum a Deo accepit ²³ in creatione sui ²⁴ in corporibus formatis. Et sicut ²⁵ anima est unibilis ²⁶ corpori naturaliter, ita ista anima huic corpori ; sicut enim risibilitas est proprietas naturalis hominis, ita ista huius hominis ²⁷ ; hoc dixi pro illa ²⁸ cavillatione ad suam responsionem propriam, quae parum valet.

Quod autem isti vocant secundum errorem, supra articulo ¹¹⁰ ²⁹, demonstratum est ³⁰ esse verum ; ponere enim duas formas omnino separatas non formaliter ³¹ sed ³² solo numero differre includit ³³ contradictionem, scilicet quod sint duae ³⁴ et non sint ³⁵ duae ³⁴ ; dicere autem Deum non posse ea quae huiusmodi sunt facere ³⁶, in nullo derogat omnino ³⁷ potentiae divinae ³⁸, sicut patet cuilibet intelligenti ³⁹.

ARTICULUS XXXI.

Quod ⁴⁰ in homine est tantum una forma substantialis ⁴¹.

Item ⁴², quaestione 76 ⁴³, articulo 3, in responsione principali dicit quod in homine est tantum una forma substantialis, scilicet anima

1. minus S. — 2. quod — esse] *om. O.* — 3. creature S. — 4. recipiunt A S V. — 5. habetur S. — 6. potentia S. — 7. in propria *om. A.* — 8. *om. A.* — 9. multitudo S. — 10. *om. S* ; materia recipit — multiplicatum] materia recipit quod individua-liter multiplicetur V. — 11. Et multa (?) recte S. — 12. *om. O.* — 13. formae O. — 14. eadem A S V. — 15. dici potest nec *add. V.* — 16. unitas V S. — 17. *om. A.* — 18. ex ipsa sicut A. — 19. ipsius V ; eorum A S. — 20. *om. A S.* — 21. *om. S.* — 22. *om. A S V.* — 23. accipit A S V. — 24. sua V. — 25. sic V. — 26. *om. S.* — 27. *om. S* ; ita ista anima — hominis] *om. V* ; et *add. V.* — 28. *om. O.* — 29. quaestione 11 A V ; supra — 11] quem S. — 30. non *add. O.* — 31. formatum O. — 32. quia V. — 33. dicit V. — 34. substantiae A S. — 35. *om. A S V.* — 36. *om. O V.* — 37. suae V ; *om. A S.* — 38. *om. V.* — 39. intuenti A S. — 40. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 41. Articulus — substantialis] *om. O V.* — 42. *om. A S V.* — 43. 7. A ; 75. V.

intellectiva qua homo est ¹ animal, vegetabile ², corpus . Quod ³ probat primo sic ⁵ : De Ecclesiasticis Dogmatibus : Neque duas animas esse dicimus in homine, sicut Iacobus et alii haeretici ⁶ scribunt, unam animalem quae corpus vivificat ⁷, qua animetur corpus ⁸ et immixta sit ⁹ sanguini ¹⁰ ; aliam spiritualem quae ¹¹ rationem ¹² ministret ; sed dicimus unam esse et eandem animam ¹³ quae et corpus sua societate vivificat et ipsum ¹⁴ sua ratione disponit (a). Ex hoc arguitur ¹⁵ sic : sicut ¹⁶ homo est in genere animalis ita est in genere corporis animati, et corporis, et substantiae ¹⁷. Sed per unam et eandem formam quae est anima, est homo et animal, ut ex praedicta ¹⁸ auctoritate patet. Ergo eadem ratione per unam et eandem ¹⁹ formam collocatur in generibus superioribus, et sic non praeexistit ante animam aliqua ²⁰ alia forma in materia.

Secundo sic : quia aliter ²¹ non esset simpliciter unum cuius ²² formae essent plures. Nihil enim est simpliciter unum nisi per formam unam per quam res habet esse. Est autem homo simpliciter unum. Ergo tantum habet unam formam ²³.

Tertio hoc apparet impossibile ex ²⁴ modo praedicationis. Quae enim sumuntur ²⁵ a diversis formis praedicantur de se invicem, vel per accidens si formae non sint ²⁶ ad invicem ordinatae, ut album est dulce ; vel si formae sint ad invicem ²⁷ ordinatae, erit praedicatio per se, secundo modo dicendi per se ²⁸. Si ergo alia ²⁹ sit forma a ³⁰ qua ³¹ dicatur ³² animal et alia a qua dicatur homo, sequitur unum praedictorum scilicet quod vel est praedicatio per accidens si hae duae formae ³³ non sint ordinatae ad invicem, vel quod sit praedicatio in ³⁴ secundo modo dicendi ³⁵ per se, si una istarum ³⁶ sit ad aliam ³⁷ praeambula. Utrumque autem horum manifeste ³⁸ falsum est, quia ³⁹ animal praedicatur de homine per se ⁴⁰, non per accidens ⁴¹ ; homo autem ⁴² non ponitur ⁴³ in definitione animalis sed e converso ⁴⁴. Oportet ergo eandem formam esse per quam aliquid est animal et per quam aliquid est homo, alioquin homo ⁴⁵ non esset vere unum nec animal per se de homine praedicaretur.

Quarto ⁴⁶ apparet hoc ⁴⁷ impossibile ex hoc quod una actio animae ⁴⁸

1. qua est homo V ; qua homo est homo S. — 2. et add. S². — 3. etc. add. A. — 4. om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 5. per hoc quod dicitur S² ; in add. A S. — 6. si eorum add. S². — 7. in add. A ; et add. S. — 8. om. A. — 9. qua — sit] qua anima est immixta S. — 10. et add. A. — 11. qui O. — 12. rationi A. — 13. in homine add. A. — 14. semetipsum S². — 15. arguit O. — 16. illud add. O. — 17. et substantiae] etc. A. — 18. supradicta A S. — 19. et eandem om. S. — 20. om. S. — 21. animal S. — 22. animae vel add. A S. — 23. animam A S. — 24. esse ex S ; est O. — 25. sumitur O. — 26. sunt A S. — 27. ordinatae — invicem] om. A. — 28. ut quando subiectum ponitur in definitione praedicati add. S². — 29. aliqua A S. — 30. om. O. — 31. aliquid add. A S. — 32. sit O. — 33. om. O. — 34. om. O A. — 35. om. A. — 36. earum A S. — 37. illam O. — 38. manifestum A. — 39. quod O. — 40. per se om. A. — 41. item non predicatur in secundo modo dicendi per se add. A. — 42. enim A S ; etiam O. — 43. posita O. — 44. contrario O. — 45. animal S. — 46. item S. — 47. esse add. A S. — 48. om. O.

(a) GENNADIUS, *De ecclesiasticis dogmatibus* (P. L. 42, 1216 inter opera Augustini).

cum fuerit intensa impedit aliam ¹ ; quod nullo modo contingeret ² nisi principium actionis esset per essentiam unum.

Praeterea Philosophus, II de Anima (*a*), comparat diversas animas ³ ad diversas species figurarum quarum una continet aliam sicut pentagonum continet ⁴ tetragonum ⁵ et excedit. Sic igitur anima intellectiva habet in sua ⁶ virtute quidquid habet sensitiva brutorum ⁷, et anima vegetativa sive nutritiva ⁸ plantarum. Ergo ⁹ sicut superficies quae habet figuram pentagonam, non per aliam figuram est tetragona et per aliam pentagona quia superflueret ¹⁰ figura ¹¹ tetragona, ex quo in pentagona continetur, ita nec per aliam formam Socrates est homo et per aliam formam est ¹² animal, sed per unam et eandem.

Praeterea, in responsione ⁴¹ articuli dicit quod si alia ¹³ forma substantialis praecederet in homine animam intellectivam, anima non daret esse simpliciter sed secundum quid solum ¹⁴ ; nec per eius accessum ¹⁵ et recessum corpus generaretur ¹⁶ et corrumpetur ¹⁷ simpliciter, sed secundum quid solum ; quae manifeste sunt falsa. Ergo oportet quod sicut anima intellectiva ¹⁸ continet in se ¹⁹ virtute ²⁰ sensitivam et vegetativam, ita etiam virtute ²¹ continet alias ²² formas inferiores ²³ et ipsa ²⁴ in homine facit quidquid aliae ²⁵ imperfectiores ²⁶ faciunt in aliis.

Haec ²⁷ Thomas.

Haec positio de unitate formae substantialis reprobatur a magistris, primo, quia ex ipsa plura sequuntur contraria fidei catholicae ; secundo, quia contradicit philosophiae ²⁸ , tertio, quia repugnat Sacrae Scripturae.

Primum patet ; quia fides ponit quod ²⁹ unum illud ³⁰ corpus numero ³¹ quod Filius Dei de Virgine sumpsit, quod Virgo ³² peperit ³³ et quod ³⁴ pependit in cruce, unum et idem fuit numero ³⁵ mortuum in patibulo et sepultum in triduo ; si autem illius ³⁶ corporis Christi non fuisset alia forma substantialis quam ³⁷ intellectiva, postquam fuit separata ³⁸, remansit prima materia sola vel alia forma substantialis fuit introducta. Ex quibus sequitur quod non fuit idem corpus ³⁹ numero mortuum in patibulo et sepultum ⁴⁰ in sepulchro. Si enim ⁴¹ remansit sola materia, non erat corpus ; ergo nec idem corpus numero , materia enim prima non est corpus ⁴². Praeterea ex hoc sequuntur multa alia ⁴³ contra fidem de corpore Christi mortuo, scilicet quod ex eo non exisset ⁴⁴ sanguis et

1. alteram *O*. — 2. esset *A*. — 3. formas *O*. — 4. *om.* *A*. — 5. trigonum *A*. — 6. *om.* *A*. — 7. unitorum *O*. — 8. intellectiva *A*. — 9. igitur *A S*. — 10. superfluet *A*. — 11. *om.* *A S* ; de *add.* *O*. — 12. formam est *om.* *A S*. — 13. aliqua *A S*. — 14. *om.* *A S*. — 15. abcessum *O*. — 16. generatur *O*. — 17. corrumpitur *O*. — 18. *om.* *S*. — 19. in se *om.* *A S*. — 20. sua *add.* *A S*. — 21. sua *add.* *A S*. — 22. omnes *A* ; omnes alias *S*. — 23. *om.* *S*. — 24. sola *add.* *A*. — 25. *om.* *A* ; inferiores *add.* *S*. — 26. inferiores *O* ; formae *add.* *A S*. — 27. dicit *add.* *A S*. — 28. philosopho *S*. — 29. quia *A*. — 30. est *A* ; et idem *S*. — 31. Christi *S*. — 32. *om.* *A*. — 33. quod — peperit] *om.* *S*. — 34. *om.* *O*. — 35. *om.* *A*. — 36. alius *A*. — 37. anima *add.* *A*. — 38. vel *add.* *A S*. — 39. *om.* *A*. — 40. *om.* *A S*. — 41. *om.* *A*. — 42. numero *add.* *A*. — 43. *om.* *A S*. — 44. fluxisset *A S*.

(*a*) II de Anima, c. 3. (éd. Didot, III, 448).

Correctorium corruptorii Thomae.

aqua, cuius contrarium dicit Ioannes Evangelista ¹ (a) et Glosa super illud I² Ioannis 5 : Spiritus ³, aqua et sanguis fluxerunt de latere ; quod fieri non potuisset ⁴ si materiam ⁵ carnis non haberet (b). [Praeterea, quantum non fuisset quia materia prima non habet situm de se nec locum] ⁶. Praeterea, materia prima non ⁷ est gravis nec levis ; corpus autem Christi in triduo fuit grave. Et multa sequuntur alia inconvenientia.

Si vero propter hoc ⁸ dicatur quod alia forma substantialis virtute coeli fuerit ⁹ introducta, sequitur ex hoc tunc ¹⁰ quod corpus Christi ¹¹ vivum et mortuum non fuit idem numero ; ubi enim est alia forma substantialis, ibi est et ¹² aliud corpus. Ergo in triduo non fuisset corpus ¹³ quod assumpsit.

Praeterea, fides ponit quod in sacramento altaris, totus ¹⁴ panis convertitur in verum corpus ¹⁵ Christi. Si igitur ¹⁶ in ¹⁷ corpore Christi non est nisi materia prima et anima, cum panis non convertatur ¹⁸ in animam, quia corpus non convertitur in spiritum, sequitur quod ¹⁹ panis convertitur in materiam primam, quod est contra fidem et contra illud verbum Domini ²⁰ : Hoc est corpus meum (c) ; non dicit : Hoc ²¹ est materia mea.

Item ²², fides ponit quod omnes alii a Christo contraxerunt originale peccatum, non ex hoc quod anima sit peccatrix vel causa originalis peccati, sed ipsa munda ²³ creata a Deo, ex unione ad carnem ex primis parentibus naturali propagatione ²⁴ introductam et in ipsis originaliter infectam ²⁵, non ex unione ad materiam primam. Si ergo in homine non est nisi una anima et ²⁶ materia prima, ex parte ²⁷ animae non potest contingere originale peccatum, quia nec fuit in primo ²⁸ parente, nec Deus ²⁹ creando animam ³⁰, originale creavit ³¹ ; nec etiam ³² ex ³³ parte materiae primae potest esse peccatum originale, quia tunc antequam fuisset peccatum actuale Adae, fuisset in eo peccatum originale ; et etiam ubicumque fuisset materia prima, ibi fuisset originale peccatum ³⁴, quod falsum est. Sequitur ergo quod in homine non esset peccatum originale, nec fuit, si est in homine una sola forma, scilicet anima intellectiva.

Secundo reprobat ³⁵ quia contradicit philosophiae. Si enim ³⁶ anima sola intellectiva immediate est perfectio materiae primae ³⁷,

1. Evangelium Ioannis 19. A S. — 2. om. O A. — 3. sanguis et aqua add. S. — 4. potest S ; posset A. — 5. si vera natura A ; si veram naturam S. — 6. om. O. — 7. nec A S. — 8. om. O. — 9. sit A ; fuit S. — 10. om. A S. — 11. corpus Christi om. A S. — 12. om. S. — 13. Christi add. A. — 14. corpus A. — 15. om. O. — 16. ergo S. — 17. vero add. S. — 18. convertitur O. — 19. panis convertitur — quod] om. A. — 20. Matth. 26. add. S². — 21. haec A. — 22. Praeterea S. — 23. a peccato add. S². — 24. et origine add. S². — 25. contraxit et quotidie contrahit originale peccatum add. S². — 26. anima et om. A. — 27. autem add. S². — 28. om. O. — 29. dei A. — 30. om. A ; dedit peccatum add. S². — 31. om. A S. — 32. om. A. — 33. a O. — 34. et etiam — peccatum] om. A S. — 35. probatur A. — 36. om. A. — 37. om. A S.

(a) Ioann. XIX, 34. (b) Glosa ordinaria, in epist. I. Ioann. (P. L. 114, 702). (c) Matth. XXVI, 26.

tunc non esset ¹ in homine forma elementi, nec forma ² mixti de quibus ³ philosophia multa dicit ⁴. Cessabit etiam ⁵ studium medicinae. Praeterea ⁶ forma una et eadem ⁷ numero dabit esse corporale et spirituale, et per consequens corporalis erit simul et spiritualis. Item sequitur ⁸ quod materia prima sit gravis et levis, et quod habeat corpus ab anima quod sit grave et leve et non ab elemento dominante in corpore.

Item, tertio ⁹, quia ¹⁰ repugnat Sacrae Scripturae ¹¹. Ioann. 2. : Solvite templum hoc ¹² et in tribus diebus ¹³ excitabo illud ; et sequitur : Hoc autem dicit ¹⁴ de templo corporis sui (a). Constat autem quod idem corpus Christi numero supponitur cum dicit : hoc, et demonstratur monstrando ¹⁵ cum dicit : illud. Per ly hoc autem demonstratur corpus Christi vivum, et per ly illud, mortuum, dum fuit sine anima, et idem numero ; quod non esset verum si non esset in corpore Christi alia ¹⁶ forma substantialis ¹⁷ praeter animam. Ergo plures formae substantiales fuerunt in corpore Christi, et qua ratione in ipso ¹⁸, et ¹⁹ in aliis quia unius naturae ²⁰ fuit homo nobiscum ²¹. Unde Anselmus, in ²² Monologium, ultimo capitulo ²³ : Cum aliquis ²⁴ homo ²⁵ dicatur ²⁶ et corpus et rationalis et homo, non uno modo vel una consideratione haec tria ²⁷ dicuntur ; secundum aliud enim est corpus et secundum aliud est rationale (b).

Et Augustinus, libro I ^o ²⁸ Retractationum, capitulo 58 : Illud quoque temere dictum est : A summa essentia speciem corpori per animam tribui qua ²⁹ quantumcumque ³⁰ est ³¹ corpus est ³². Corpus ³³ ergo per animam subsistit ³⁴, et ³⁵ eo ipso est quo animatur, sive universaliter ut mundus, sive particulariter ut quodcumque animal, etc. Hoc totum prorsus temere dictum est (c). His ergo verbis retractat quod dixerat ³⁶ libro ³⁷ de Immortalitate Animae. Si ergo temere dictum est ³⁸ quod anima dat speciem corporalem, id est formam ³⁹ qua ⁴⁰ est ⁴¹ quantumcumque ⁴² est, et hoc dicit praedicta positio, restat ergo ⁴³ per Augustinum quod temere dixerit ⁴⁴.

Sed ⁴⁵ contra hoc videtur esse quod dixit in quaestione 75, articulo 5, in responsione quaestionis : si anima est composita ex materia et forma, nullo modo potest ⁴⁶ dici forma ⁴⁷ corporis cum materia nullius sit

1. erit A S. — 2. om. A. — 3. quo O. — 4. et scribit add. S ; et scribit et add. A. — 5. om. A. — 6. sequitur quod add. A. — 7. in add. A. — 8. om. A. — 9. om. A S. — 10. quod S ; om. A. — 11. patet sic add. S^a. — 12. om. A. — 13. in triduo S. — 14. dicebat A. — 15. om. A S. — 16. aliqua A. — 17. om. S. — 18. corpore Christi S. — 19. qua ratione — et] om. A. — 20. unius naturae] unitate A. — 21. fuit nobiscum ille homo et nobis communis S. — 22. om. A S. — 23. cap. 17. A S. — 24. aliquid S. — 25. om. A S. — 26. dicitur S ; om. A. — 27. om. A. — 28. om. A S. — 29. quae O A. — 30. quantum A S. — 31. et add. S. — 32. corpus est om. O S. — 33. om. A. — 34. consistit O. — 35. in add. A. — 36. in add. S. — 37. om. A. — 38. om. O. — 39. forma S. — 40. quae A S V. — 41. in add. A S. — 42. quocumque S ; quamcumque O. — 43. om. A S. — 44. dicit S ; dixit A. — 45. et add. S. — 46. poterit A S ; posset O. — 47. materia S.

(a) Ioann. II, 19, 21. — (b) ANSELMUS, *Monologium*, c. 17 (P. L. 158, 166). — (c) AUGUSTINUS, *Retractationum lib. I*, c. 58 (P. L. 32, 591).

forma ¹. Responsio ²: sicut ponimus virtutes animae sensitivae perficere materiam ³ grossiorem corporis mediante corpore subtili quod est spiritus qui est delativus ⁴ huiusmodi virium, sicut ⁵ vult ⁶ Augustinus ⁷, de Differentia spiritus et animae, ita ponimus ⁸ formam animae intellectivae primo perficere materiam suam spiritualem et, hac ⁹ mediante, materiam ¹⁰ corporalem. Ulterius ¹¹ ergo dico quod materia animae non est forma ¹² corporis, sed mediante ipsa forma animae ¹³ informat corpus.

Ad primum ergo ¹⁴ dicendum quod cum dicitur ¹⁵: in uno corpore una est anima quae corpus vivificat, et ratione discernit; verum est quod una est, scilicet rationalis quae totum complet et perficit; sunt ¹⁶ autem aliae duae quae sunt incompletae et ¹⁷ dant incompletum esse humano corpori quod perficitur et completur adveniente anima rationali. Unde ¹⁸ quidam ¹⁹ dixerunt tres animas in homine esse distantes loco, unam in epate, aliam in corde, tertiam ²⁰ in cerebro; forte eos movit quod anima actiones quas non potest exercere sine corpore, facit mediantibus spiritibus; et ideo unam ponebant in epate quae per spiritus naturales facit operationes naturales ²¹; aliam in corde quae per spiritus vitales facit operationes vitales; aliam in cerebro quae per spiritus animales facit operationes animales. Alii autem qui tantum posuerunt duos spiritus, scilicet vitales et animales, tantum duas animas posuerunt, unam in corde, aliam in cerebro, volentes istam ²² quae est in corde facere operationes vitales per spiritus vitales et etiam ²³ illas quas ²⁴ nos nunc dicimus naturales. Potest ergo dici quod non debent ²⁵ poni sic ²⁶ duae animae eo ²⁷ modo quo ²⁸ isti posuerunt; vel potest dici quod vegetativa, sensitiva et intellectiva sunt tres formae quae tamen se habent secundum esse incompletum et completum, secundum potentiam et actum, convenientes ad essentialem unitatem; et ²⁹ ideo eas ³⁰ plures animas dicere noluerunt ³¹ sed unam.

Vel potest dici ad illud primum ³², et melius puto ³³, quod non concludit quod in homine sit tantum una forma substantialis, sed tantum una anima, quod plures concedunt ³⁴; et de hoc non est modo quaestio. Adhuc ³⁵ potest dici quod liber Ecclesiasticorum Dogmatum totus est editus contra diversas haereses, sicut patet inspicienti libri ³⁶ processum. Unde capitulum allegatum ³⁷ non intendit negare in homine animam intellectivam, sensitivam et vegetativam ³⁸ sicut philosophi posuerunt: si enim hoc negare intendisset ³⁹, dixisset: neque tres animas dicimus

1. nulli esse forma possit *A*. — 2. Respondeo *A*. — 3. ergo *add. A*. — 4. dolutus *O*. — 5. ut *A S*. — 6. *om. A*. — 7. in *add. S*. — 8. animam *add. A*. — 9. habet *A*. — 10. suam *add. A*. — 11. *om. A S*. — 12. materia *S*. — 13. ipsa anima *A S*. — 14. *om. A*. — 15. quod cum dicitur] quando dicitur quod *A S*. — 16. similiter *A*. — 17. quae *S*. — 18. quod *add. A S*. — 19. quidem *O*. — 20. aliam *S*. — 21. et *add. A S*. — 22. eam *A S*. — 23. et etiam *om. S*. — 24. *om. O*. — 25. conveniunt *O*; deberent *A*. — 26. *om. A S*. — 27. tali *A S*. — 28. sicut *A S*. — 29. *om. A*. — 30. ens *A*. — 31. nolunt *A S*. — 32. ad — primum] *om. S*. — 33. primo *A S*. — 34. concederent *A S*. — 35. vel *A*. — 36. li. vel intellectum libri et *O*. — 37. alligatum *A*. — 38. rationalem *add. A*; seu rationalem *add. S*. — 39. nunquam *add. A*.

in homine esse ; immo potius dixit : neque duas animas dicimus in homine esse. Unde dicendum quod intendebat negare duas animas in homine ¹ esse sicut haeretici posuerunt, forte sicut Massaliani ² de quibus ³ Damascenus, libro de Haeresibus, capitulo 40 dicit ⁴ quod inter multos errores eorum iste ⁵ fuit unus quod oportet hominem possidere duas animas unam communem hominibus et ⁶ aliam supercoelestem (*a*). Signum autem quod contra istam ⁷ haeresim dictum sit, illud videtur esse quod in ⁸ capitulo 3 dicit : neque duas animas esse in uno homine dicimus sicut Iacobus et alii Syrorum ⁹ scribunt. Damascenus autem, ubi supra, ¹⁰ de praedicta ¹¹ haeresi ita ¹² dicit : Manifestata autem ¹³ hac aegritudine, a Syria quidem ¹⁴ eiecti ¹⁵ sunt in Pamphiliam aut recesserunt (*b*).

Ad secundum dicendum quod quaelibet istarum formarum dat aliquod ¹⁶ esse ; sed ¹⁷ sicut prima forma est in potentia ad secundam completivam ipsius, ita ¹⁸ esse quod dat prima forma est incompletum et in potentia ad ¹⁹ esse completum. Pluralitas ergo formarum non est contra unitatem compositi ²⁰ essentialem nisi sint tales quae non se habent ²¹ secundum esse completum et incompletum ita quod non possint ²² convenire ad ²³ aliquam unitatem essentialem.

Ad tertium cum dicitur ²⁴ quod haec : homo est animal, est ²⁵ praedicatio per accidens ²⁶, dicendum quod non oportet ; formae enim ordinatae quae praedicantur ad invicem sunt dupliciter ²⁷ : quaedam enim sunt accidentia illi supposito immediate ²⁸, quae ²⁹ praedicantur de se invicem ³⁰ praedicatione accidentali, sicut cum dicitur superficies est ³¹ coloratum, quia nec superficies est de essentia subiecti nec color ; item ³² nec reponitur in specie completa per colorem qui accidit ei ; aliae autem formae sunt quae sunt de essentialibus suppositi ³³, ratione cuius de se invicem praedicantur ³⁴ in concretionem ³⁵, ubi nequaquam est praedicatio accidentalis.

Ad quartum, scilicet quod actio unius potentiae intensa non impediret aliam nisi essent fundatae in una ³⁶ essentia, dico quod ³⁷ non oportet, sed ³⁸ potius quod ³⁹ illae tres essentiae naturalem et essentialem habent colligantiam ⁴⁰. Item ⁴¹ potentiae illis correspondentes impedire

1. esse unde — homine] *om. O.* — 2. massiliani *O* ; massabei *A.* — 3. Ioannes *add. A S.* — 4. *om. O.* — 5. ille *A.* — 6. *om. A S.* — 7. illam *A S.* — 8. *om. A S.* — 9. *om. A.* — 10. ut supra *O* ; *om. A S.* — 11. supradicta *A S.* — 12. *om. A S.* — 13. *om. A S.* — 14. quidam *S²* ; *om. A.* — 15. erepti *O.* — 16. aliquid *S.* — 17. *om. O.* — 18. ut *A.* — 19. *om. S.* — 20. compositam *A.* — 21. habeant *A.* — 22. posunt *A.* — 23. in *S.* — 24. arguitur *A.* — 25. esset *A S.* — 26. etc. *add. S.* — 27. duplices *S.* — 28. *om. A.* — 29. ratione cuius *A.* — 30. et tunc praedicantur de se invicem *add. A.* — 31. esse *S²* — 32. ideo *S.* — 33. compositi *S.* — 34. etiam *add. A.* — 35. contritione *O* ; con... *A.* — 36. eadem *A S* ; animae *add. S²* — 37. hoc *add. S.* — 38. immo *A S.* — 39. quia *S* ; ex hoc quod *A.* — 40. colligationem *O.* — 41. ideo *A.*

(*a*) IOANNES DAMASCENUS, *De haeresibus*, c. 80 (P. G. 94, 738). — (*b*) IDEM *ibidem*, (P. G. 94, 738).

sese¹ possunt in suis actionibus et passionibus corporis, et corpus compatitur animae et sequitur animam² in suis actionibus³ quas habet illa, non propter foundationem in essentia eadem sed propter unionem ad invicem ut perfectio et perfectibile; et sic est de anima vegetativa, sensitiva et intellectiva in homine. Exemplum ad hoc: si lignum grave cum levi ponatur et mergatur⁴, videtur quod⁵ grave cuius motus est deorsum⁶ impedit operationem⁷ levis; unde⁸ multo magis hoc fieret si esset unum alteri naturaliter colligatum. Unde Avicenna, VI° Naturalium, parte 5, capitulo 7 ita⁹ dicit¹⁰: Quaelibet virtus si non haberet in quo coniungeretur alii¹¹ non prohiberet aliam¹² virtutem a sua operatione, scilicet si instrumentum non esset commune.

Ad quintum¹³, scilicet¹⁴ de similitudine ad figuras¹⁵ dicendum quod similitudo non debet attendi¹⁶ in omnibus sed in aliquo sic¹⁷ et in aliquo non. Est enim similitudo in hoc quod¹⁸ sicut pentagonum non habetur nisi prae habitis¹⁹ quatuor angulis, sic intellectiva non habetur²⁰ nisi prae habitis²¹ sensitiva et vegetativa. Item²² sicut²³ pentagonum praesupponit ante se²⁴ tetragonum in potentia et sub esse incompleto, sic intellectiva²⁵ praesupponit ante se vegetativum et sensitivum in potentia et²⁶ sub esse incompleto²⁷. Sed dissimilitudo est quoad²⁸ hoc quod illi²⁹ quatuor anguli quos supponit³⁰ pentagonum, et tetragonum sub esse incompleto, sunt de essentia pentagoni quando est³¹ completum; vegetativa autem et sensitiva non sunt de essentia intellectivae³².

Ad sextum, scilicet³³ quod aliter intellectiva non daret esse simpliciter, dicendum quod si per ly esse simpliciter intelligat totum esse quod est in composito, verum est quod³⁴ non dat illud esse totum quod datur per formas praecedentes³⁵, sed esse quod dat est completivum³⁶ et perfectivum omnium formarum praecedentium³⁷, et esse istarum³⁸ formarum. Si autem intelligat³⁹ esse simpliciter, secundum⁴⁰ quod dividitur ex opposito⁴¹ contra esse quod dat accidens, secundum quem modum dicit Philosophus, I^o de Generatione (a), quod⁴² quando substantia generatur dicitur generatio simpliciter, sic dico⁴³ quod forma⁴⁴ intellectiva dat esse simpliciter; quia sicut formae praecedentes⁴⁵ erant in potentia ad illam tamquam ad essentiale complementum⁴⁶,

1. se *A S.* — 2. eam *A S.* — 3. corporis *add. A.* — 4. immergatur *A S.* — 5. dicitur *A.* — 6. de *O.* — 7. actionem *S.* — 8. *om. A S.* — 9. *om. A S.* — 10. quod *add. S.* — 11. alteri *A S.* — 12. alteram *A S.* — 13. argumentum *add. A S.* — 14. *om. A.* — 15. filias *O.* — 16. intelligi *A S.* — 17. *om. S.* — 18. quia *A.* — 19. prius habitis *A*; prius naturaliter habitis *S.* — 20. habeatur *A.* — 21. prius habitis *A.* — 22. et *A S.* — 23. sic *A.* — 24. ante se *om. A S.* — 25. intellectivum *S.* — 26. in — et] *om. S.* — 27. et — incompleto] *om. O*; sic intellectiva — incompleto] sic, etc. *A.* — 28. in *A S.* — 29. isti *A.* — 30. supponunt *S.* — 31. quando est] qui est quoddam *A.* — 32. intellectiva *S.* — 33. *om. A*; cum dicit *add. S.* — 34. quia *S.* — 35. praeeistentes *S.* — 36. completum *O*; esse completivum *S.* — 37. praeeistentium *S.* — 38. illarum *A S.* — 39. intelligatur *A S.* — 40. *om. A S.* — 41. supposito *A.* — 42. scilicet *S.* — 43. dicit *O.* — 44. anima *A.* — 45. praeeistentes *S.* — 46. completivum *S.* —

(a) *De Generatione*, lib. I, c. 3, text. 20 (éd. Didot, II, 439).

sic etiam esse formarum praecedentium¹ ad esse eius; et ideo in adventu formae completivae est generatio vera, vel generationis essentialia complementum, quamvis non sit² generatio vera³ in adventu formae accidentalis.

Haec ipsi.⁴

Ad articulum 31.⁵

Multifarie multisque modis magni⁶ et multi circa unitatem formae substantialis eiusdem rei⁷ laboraverunt, quidam⁸ unitatem⁹ istam¹⁰ impugnantes, alii vero e converso¹¹ rationibus et auctoritatibus¹² philosophorum ipsam declarantes. Nostrum autem¹³ in proposito¹⁴ erit ostendere quod nullum inconveniens vel haeresis sequitur ex illa¹⁵ positione, et¹⁶ quod isti per suas responsiones¹⁷, argumenta fratris¹⁸ Thomae¹⁹ non evadunt²⁰.

Ad primum²¹ respondet²² ipse frater²³ Thomas²⁴ in ultima parte Summae²⁵ dicens quod corpus Christi²⁶ mortuum et vivum est²⁷ idem numero simpliciter, prout simpliciter dicitur²⁸ quod²⁹ nullo addito dicitur, id est³⁰ absolute, et hoc³¹ propter unitatem suppositi divinae personae sive Verbi³² quo subsistebat. Non fuit tamen idem simpliciter prout simpliciter dicit idem quod totaliter; tunc enim non³³ fuisset mutatum nec per consequens mortuum, quod haereticum est dicere.³⁴ Et licet³⁵ corpus sit³⁶ mutatum per mortem, non tamen³⁷ sequitur quod in morte novam naturam assumpsit³⁸, tum quia illa forma substantialis in morte inducta non est per se assumptibilis, tum quia natura sic fuit in principio suae³⁹ incarnationis assumpta, videlicet mutabilis ac mortalis, tandem per mortem mutanda⁴⁰ et per gloriam resurrectionis reparanda. Ad⁴¹ hoc sunt⁴² exempla plura⁴³. Ecce⁴⁴ dolium plenum vino; pone⁴⁵ quod⁴⁶ vinum illud⁴⁷ mutetur⁴⁸ in acetum; dolium non de novo impletur sed ratione primae impletionis continet acetum de novo⁴⁹ generatum in quod contentum suum primum est transmutatum⁵⁰; sic Verbum ratione primae susceptionis humani corporis illud⁵¹ in quod⁵² corpus prius susceptum in morte est⁵³ mutatum, in unitate personae retinuit sibi unitum. Aliud exemplum familiare ad

1. praeeistentium S. — 2. ita add. A. — 3. sed generatio secundum quid add. S². — 4. Haec sunt W...V; Haec sunt verba eorum. A S. — 5. Ad — 31] om. V; responsio ad haec secundum Thomam A S. — 6. magistri A S. — 7. eiusdem rei om. V. — 8. quidem O. — 9. veritatem V. — 10. om. O. — 11. e contrario A S. — 12. auctoritate A. — 13. ad A. — 14. in proposito] propositum A S. — 15. ista A S V. — 16. om. O. — 17. sua responsa A S; isti — responsiones] om. V; illa add. V. — 18. om. A S V. — 19. quae pro ipso (ipsa A S) faciunt add. A S V. — 20. evadent V. — 21. argumentum add. V; eis add. S; cum add. A. — 22. respondendum et O. — 23. om. A S V. — 24. q. 50. a. 5. in responsione principali add. S². — 25. suae summae V; om. O. — 26. om. O S V. — 27. dicitur V. — 28. dicit O S. — 29. et A. — 30. et hoc est S. — 31. et hoc om. S. — 32. in add. O S. — 33. om. V. — 34. om. V S. — 35. hoc si V. — 36. sic add. S. — 37. om. V S. — 38. assumpsit A S. — 39. om. S. — 40. mutata V. — 41. om. O. — 42. possent V A; possunt S. — 43. adduci add. A S V. — 44. om. A S. — 45. pene O; pono S; om. V. — 46. et V. — 47. om. V. — 48. mutatur V. — 49. de novo om. V S. — 50. mutatum S. — 51. id S. — 52. om. V. — 53. transmutatum vel add. A.

idem ¹ : pone aliquem indutum ² laneo indumento quod transmutetur ³ divinitus in lineum, et iterum a lineo ⁴ in laneum ⁵ ; propter istas ⁶ plures transmutationes. non diceretur iste ⁷ pluries indutus sed per ⁸ unicam induitionem ⁹ haberet indumentum ¹⁰ pluries mutatum ; sic Filius Dei qui ¹¹ secundum Apostolum ¹² habitu ¹³ inventus est ut homo ¹⁴ (a), carnem humanam in sua incarnatione semel ¹⁵ induit quae postea per mortem fuit mutata et tandem per resurrectionem reparata. Fuit igitur ¹⁶ corpus Christi vivum et mortuum unum et ¹⁷ idem ¹⁸ numero propter unitatem suppositi quo subsistebat ; nec debet dici Christus ¹⁹ de novo incarnari vel corpori de novo tunc uniri, licet corpus illud ²⁰ benedictum in vita et in ²¹ morte formam substantialem aliam et aliam ²² dicatur habere, sicut patet aliquialiter ex praedictis ²³.

Ad secundum, de sacramentō altaris, respondet frater ²⁴ Thomas in ultima parte ²⁵, sic dicens : anima est forma corporis dans ei ²⁶ totum ²⁷ ordinem esse perfecti, scilicet esse, et esse corporeum, et esse animatum ²⁸, et sic de aliis ; convertitur ergo forma panis in formam corporis Christi secundum quod dat esse corporeum, non autem ²⁹ secundum quod dat ³⁰ esse ³¹ animatum tali anima. Verba eius sunt. Quod ergo dicunt quod corpus non transit in spiritum, verum est in quantum huiusmodi ; tamen ³² forma panis, sive corporis ³³, bene potest dici ³⁴ divina virtute transire in formam corporis Christi in quantum dat esse corporeum ³⁵ ; quae ³⁶ quidem forma, ratione suae perfectionis habet quod dat esse non solum corporeum, ratione cuius dicitur forma corporis, sed etiam dat esse animatum anima intellectiva, ratione cuius dicitur spiritus. Et haec planius patebunt ex sequentibus.

Ad tertium dicendum quod peccatum originale a primo parente traducitur in posteros ³⁷ in quantum moventur ³⁸ ab ipso ³⁹ per generationem, sicut membra moventur ab anima ad peccatum actuale. Non autem est motio ad generationem nisi per virtutem activam in semine deciso existentem ⁴⁰ ; unde per ⁴¹ virtutem activam ⁴² seminis ⁴³ traducitur ⁴⁴ peccatum originale ⁴⁵ in prolem ⁴⁶ simul cum natura humana. Quia enim ⁴⁷ infectio ⁴⁸ illa quae est in semine disponente ad productionem humanae naturae in prole, descendebat a voluntate ⁴⁹ primi parentis peccantis sicut ⁵⁰ inordinatio quae est in manu homicidae a perversa

1. potest esse illud *add.* A S V. — 2. pone aliquid inducit O. — 3. transmutaretur A. — 4. ab illo V. — 5. iste *add.* A S V. — 6. has A. — 7. *om.* A S V. — 8. propter A. — 9. inductionem V. — 10. pluries — indumentum] *om.* S. — 11. *om.* S. — 12. *om.* S. — 13. habitum S V. — 14. ad Phil. 2. *add.* S². — 15. solum V. — 16. ergo S. — 17. unum et *om.* V. — 18. in *add.* V. — 19. *om.* V. — 20. *om.* O. — 21. *om.* S. — 22. et aliam *om.* V. — 23. dictis A S ; sicut — praedictis] *om.* V. — 24. ipse A S V. — 25. sue somme q. 75 art. 6 ad 2. *add.* S². — 26. eidem V. — 27. tunc A. — 28. natum S. — 29. *om.* V. — 30. *om.* O. — 31. *om.* V. — 32. *om.* O ; in ipsum *add.* A. — 33. sive corporis *om.* A S ; Christi *add.* V. — 34. *om.* V S. — 35. ut dicit Thomas *add.* A S V. — 36. quod O. — 37. posteriores O. — 38. mo(ven)tur O S. — 39. eo V. — 40. existente V. — 41. virtutem activam — per] *om.* O A. — 42. *om.* S. — 43. quo *add.* A. — 44. introducitur V. — 45. *om.* O. — 46. prole V. — 47. *om.* V. — 48. perfectio A. — 49. perversa *add.* V. — 50. ergo *add.* O.

(a) Phil. II, 7.

voluntate eiusdem procedit ; hinc est quod ¹ sicut voluntas hominis ² homicidae est causa peccati illius ³ principaliter ⁴ et manus instrumentaliter, sic voluntas primi hominis est causa principalis ⁵ peccati originalis, semen autem ⁶ instrumentalis ⁷ eiusdem. Ex his patet quod peccatum originale non causatur, ut isti imaginantur, ex ipsis ⁸ principiis naturae humanae productae ⁹ in prole ¹⁰, videlicet nec a ¹¹ materia, nec a forma sed, prout dictum est, a malo voluntate hominis primo ¹² peccantis in quo omnes peccaverunt, ¹³ principaliter, et ¹⁴ a semine corrupto, propter illud peccatum naturae ¹⁵ corruptivum ¹⁶, defective ¹⁷ dispositae ad productionem naturae humanae in prole, instrumentaliter. Procedit ergo illa obiectio ex falso fundamento, ut patet ¹⁸ [quasi in ipsis ¹⁹ principiis naturae humanae in prole productae esset ²⁰ causa traductionis peccati originalis requirenda, quod falsum est ²¹.] ²²

His visis patet quod ista tria argumenta non concludunt quod praedicta ²³ positio ²⁴ repugnet ²⁵ fidei catholicae.

Ad quantum ²⁶ dicendum quod nec repugnat philosophiae, immo totaliter eidem ²⁷ innititur. Philosophia enim non ponit formas elementorum esse in corpore humano vel mixti alicuius actualiter sed solum virtualiter ²⁸ ; qualitates ²⁹ enim activae et passivae elementorum quae sunt virtutes formarum substantialium eorundem ³⁰ in mixto ³¹ inveniuntur. Ipsa ³² quoque anima est forma mixti in quantum est ³³ actus corporis talem complexionem habentis, ex proportionem primarum qualitatum provenientem ³⁴. Circa ³⁵ autem ³⁶ istam ³⁷ complexionem conservandam ³⁸ vel reparandam ³⁹ versatur studium ⁴⁰ medicinae ; nec ratione istius ⁴¹ positionis habetur ⁴² quare ⁴³ debeat dici ⁴⁴ cessare.

Ad quintum dicendum quod non est inconveniens quod anima in quantum est forma corporis dicatur forma corporea sive corporalis ; quia ⁴⁵ tamen minime ⁴⁶ est ⁴⁷ immersa materiae, et ⁴⁸ in tantum nobilitate ⁴⁹ naturae sublimata ⁵⁰ quod ⁵¹ habet potentias ⁵² et actus penitus immateriales ⁵³ et spirituales, inde est spiritus et forma ⁵⁴ spiritualis ⁵⁵.

1. om. A. — 2. om. S A. — 3. actualis add. A S V. — 4. simpliciter S. — 5. illius V ; istius A S. — 6. cause est add. S ; decusum est add. V. — 7. instrumentum V S. — 8. istis V. — 9. om. V. — 10. prolem A. — 11. om. V. — 12. primi A. — 13. quia erat principium totius humanae naturae. non autem sic est de posteris qui ab illo descendunt add. S². — 14. om. S. — 15. per corruptionem alias add. S². — 16. corruptum O. — 17. quia perdidit iustitiam originalem humanae naturae datam add. S². — 18. ut patet om. A S V. — 19. primus S. — 20. est V. — 21. quod patet esse falsum V ; quod patet falsum A. — 22. om. O. — 23. ista A. — 24. de unitate formae add. A S V. — 25. in aliquo add. S V. — 26. quoque add. A V. — 27. ei A. — 28. virtutis O. — 29. qualitas A. — 30. eorum S ; ex eodem A. — 31. inmixti A. — 32. in prima A. — 33. om. A. — 34. proveniente V. — 35. ad hanc S. — 36. om. V. — 37. om. A S. — 38. servandam V. — 39. reparandum A S V. — 40. opus V. — 41. ipsius V. — 42. habet V. — 43. quod A S. — 44. om. S. — 45. et V. — 46. om. A. — 47. om. A. — 48. om. S. — 49. per nobilitatem V S. — 50. sublimate est V ; est add. S². — 51. quia A. — 52. potentiam A. — 53. et materiales O. — 54. spiritus formalis et A. — 55. nec tamen est contra doc. si tantum ponat unam formam substantialem in homine et tamen ponit formam totius realiter differre a forma partis in eodem quia quando dicit quod est tantum una

Ad sextum dicendum quod illa ¹ positio non ponit ² quod materia prima ³ sit gravis vel ⁴ levis, nec ⁵ quod ab anima habeat corpus quod sit ⁶ grave vel leve effective ; sed ⁷ quod est actus primus corporis ⁸ in quo, virtute ipsius agentis, huiusmodi qualitates ⁹ elementares inducuntur ita quod elementum illud dicitur in tali corpore dominari cuius qualitas alias ¹⁰ in eodem mixto excedit. Non oportet autem, prout putant isti in hoc turpiter ¹¹ decepti, ibi ¹² esse elementi formam substantialem ubi ¹³ invenitur eius qualitas, licet illa qualitas ¹⁴ multum intendatur, sicut patet de qualitate ignis in aere ignito.

Ad septimum ¹⁵ dicendum quod nec ¹⁶ repugnat ¹⁷ Sacrae Scripturae. In scriptura enim illa ¹⁸ : Solvite templum hoc, etc., idem per hoc demonstratur et ¹⁹ per ly ²⁰ illud, scilicet corpus Christi idem ²¹ numero, prout dictum est prius ²², morte ²³ solutum et postmodum in resurrectione excitatum ²⁴ ; quod tamen in morte non esset solutum nisi per animae separationem et alterius formae inductionem fuisset mutatum. Quomodo ²⁵ enim ²⁶, Scriptura teste, solvi diceretur si una et eadem forma substantiali et eadem hypostasi Verbi continue ²⁷ contineretur. Ecce ²⁸ praedicta positio verbis Sacrae ²⁹ Scripturae ³⁰ non solum non ³¹ repugnat, sed consonat et concordat.

Quod vero adducunt ³² de Anselmo, multum facit pro illa ³³ positione si intelligatur. Homo enim, prout ³⁴ ipse dicit, secundum aliud est corpus et secundum aliud est ³⁵ rationale, ideo ³⁶ revera, ut ³⁷ praemittit ³⁸, quia non una consideratione sive uno considerandi modo dicitur corpus, rationale et homo ; eadem tamen ³⁹ quidditas est sive natura substantialis quam consequitur quantitas ⁴⁰ dimensiva determinata, virtus sensitiva et rationalis. Haec ergo ⁴¹ natura tota, prout ipsam consequitur illa ⁴² quantitas dimensiva dicitur corpus ; et prout ipsam consequitur ⁴³ virtus sensitiva dicitur animal ; et prout ipsam consequitur virtus ⁴⁴ intellectiva dicitur homo vel ⁴⁵ rationalis ⁴⁶. Modi igitur considerandi istam quidditatem unam sunt, secundum Anselmum, diversi et hoc propter diversas proprietates quae ipsam consequuntur, ut praedictum ⁴⁷ est.

Hoc quoque quod adducunt de Augustino, libro ⁴⁸ Retractationum ⁴⁹, non est contra istam positionem si ⁵⁰ intelligatur. Dicere enim ⁵¹ animam

forma in homine debet intelligi de forma que est pars essentie et non de forma que est tota essentia quia opposite sunt rationes totius et partis relative *add. S.* — 1. ista *A S.* — 2. posuit *O.* — 3. *om. V.* — 4. nec *A S V.* — 5. vel *A.* — 6. corpus *add. O.* — 7. secundum *S.* — 8. ipsius *V.* — 9. virtutes *A.* — 10. *om. A.* — 11. sunt *add. V.* — 12. in *V.* — 13. ut *V.* — 14. licet — qualitas] *om. V.* — 15. tantumdem *add. V.* — 16. non *V S.* — 17. positio illa *V* ; positio ista *S* ; potentia illa *A.* — 18. *om. A.* — 19. quod *S.* — 20. *om. V.* — 21. in *add. V.* — 22. primo *V A* ; in responsione ad primum, post *add. S.* — 23. mortem *S.* — 24. recitatum *O* ; suscitatum *V.* — 25. quare *A S V.* — 26. in *V.* — 27. *om. V.* — 28. quomodo *add. S.* — 29. verbis sacrae] *om. A S V.* — 30. huic *add. A S V.* — 31. *om. V.* — 32. adducit *V.* — 33. ista *A S.* — 34. sicut *A S.* — 35. *om. S.* — 36. solvitur ratio *S.* — 37. prout *A S V.* — 38. praeterimitur *add. V* premittitur *S.* — 39. enim *O A V.* — 40. quidditas *V.* — 41. igitur *A.* — 42. ista *S* ; *om. A V.* — 43. sequitur *V* ; sensus vel *add. A S V.* — 44. anima *V.* — 45. *om. V.* — 46. animal rationale *A.* — 47. dictum *V S.* — 48. in *V* ; *om. S.* — 49. *om. S.* — 50. inquam *add. V.* — 51. *om. V.*

tribuere speciem ¹ corpori per quam est effective, quod ² verba illa quae retractat ibidem, de Immortalitate Animae ³, sonant ⁴, est temere dictum; dicere ⁵ tamen quod anima tribuit speciem corpori ⁶ per quam est formaliter, cum sit forma et actus ⁷ corporis ⁸, ut dicit ⁹ Philosophus ¹⁰(a), non est temere dictum. Hoc autem ponit illa ¹¹positio et ¹²non primum. Patet ergo ¹³quod auctoritas ¹⁴ista recte intellecta nihil facit ad eorum propositum.

Quod ¹⁵autem supra dixerant ¹⁶, articulo ¹⁷28, in responsione ad secundum argumentum Thomae ¹⁸ quod licet materia ¹⁹ animae rationalis secundum se considerata sit aliquid in potentia, tamen ut perfecta ²⁰ per formam est actus et forma corporis, inducta ²¹ obiectione, in proposito satis ²² impertinente ²³, intendebant ²⁴ illud minus ²⁵ bene ²⁶ dictum corrigere. Quid enim absurdius dicitur ²⁷ quam ²⁸ quod aliqua ²⁹ materia quae per suam essentiam est in potentia, fiat actus et forma? Et ³⁰ cum potentia et actus opponantur et unum ³¹ oppositorum impossibile est fieri reliquum, materia quoque ³² et forma nunquam coincidunt secundum Philosophum, propter hoc nunc ³³ moti sunt aliter fingere quod sicut virtutes sensitivae ³⁴ perficiunt grossiorem corporis materiam mediante ³⁵ corpore subtili quod est spiritus, sic forma animae rationalis primo perficit suam materiam ³⁶ subtilem ³⁷ spirituales, et mediante hac ³⁸ materiam corporalem, quamvis materia animae non sit actus vel ³⁹ forma corporis sed mediante ipsa ⁴⁰ anima ⁴¹ informet corpus. Revera hoc totum ⁴² temere dictum est. Si enim ⁴³ anima rationalis habeat ⁴⁴ suam materiam, sensitiva ⁴⁵ quae secundum ipsos alia substantia ⁴⁶ est, habebit et ipsa ⁴⁷ suam ⁴⁸ materiam cum magis sit materialis, et ⁴⁹ similiter, immo ⁵⁰ multo magis ⁵¹ vegetativa suam, et tandem ipsum corpus suam; et oportebit tunc ipsos ⁵² secundum modum quo loquuntur, fingere quod forma ⁵³ animae rationalis primo perficiat ⁵⁴ suam materiam pure spirituales, et mediante hac ⁵⁵ materiam sensitivae minus spirituales, et mediantibus illis ⁵⁶ materiam vegetativae ⁵⁷ minime spirituales, et tandem ultimo materiam corporalem; et

1. om. V. — 2. videntur add. A. S V. — 3. om. A. — 4. sonare A S V. — 5. vide A. — 6. om. O. — 7. ens A. — 8. eius A; ipsius V S. — 9. ut dicit] secundum A. — 10. Philosophum A. — 11. ista A S V. — 12. om. A. — 13. vero A. — 14. austeritas V. — 15. quia A. — 16. dixerunt V; dixerat A. — 17. in quaestione V; quaestione A. — 18. om. A S. — 19. quantum O. — 20. perfectam O; est add. V A. — 21. indirecta O; in add. A. — 22. quadam satis A. — 23. inopportune V; pertinace A. — 24. intendebat O A. — 25. nimis A; verius V. — 26. om. A S V. — 27. dici potest V; om. A S. — 28. dicere add. A S. — 29. om. V. — 30. om. V A. — 31. et unum om. A; rationum add. A. — 32. enim A. — 33. propter — nunc] propter quod V. — 34. seu potentiae add. S^a. — 35. om. A. — 36. formam V. — 37. et add. V. — 38. ulterius add. A S V. — 39. et A. — 40. hac V. — 41. om. O. — 42. om. V. — 43. si enim] sicut A. — 44. habet A S V. — 45. sensitivam V A; et add. V. — 46. forma substantialis A. — 47. et ipsa om. A V. — 48. materiam — suam] om. O. — 49. om. A. — 50. om. A S. — 51. fortius A S V. — 52. istos A S V. — 53. forme O. — 54. perficit V. — 55. om. A. — 56. ulterius add. A S V. — 57. vegetativa O; vegetabilem A.

(a) II de Anima, c. 2, text 6 (éd. Didot, III, 446 s.)

erunt quatuor ¹ substantiae compositae ex materia et forma ad minus, quarum prima ², corpus scilicet ³, perficitur ⁴ per tres ⁵ alias sequentes ordine praedicto, immo ⁶ praeficto ⁷. Quomodo enim ⁸ stabit quod anima sit corporis actus primus eidem unitus ⁹ sine aliquo medio? Immo ¹⁰, qualiter cum hoc stabit quod nunquam in his terminis ¹¹ locutus est aliquis philosophus approbatus? Cum igitur ¹² istia ¹³ nimis sint absurda, surda ¹⁴ aure transeamus.

Quod aestimant autem ¹⁵ Augustinum sensisse animam ¹⁶ mediante corpore subtili materiam corporis ¹⁷ perficere ¹⁸, decepti sunt ¹⁹ in hoc quod differt ²⁰ de anima loqui prout est motor corporis, seecundum quem modum loquitur Augustinus, et ²¹ prout est actus et forma corporis, sicut loquitur ²² Philosophus; quia inquantum est forma immediate unitur materiae, ita tamen quod cum ipsa in eodem instanti inducuntur ²³ in eadem materia ²⁴ diversae organorum dispositiones et complexiones ²⁵ diversis potentiis organicis supervenientes ²⁶; in quantum vero motor est, per unum instrumentum movet alia, quia sicut docet ²⁷ frater ²⁸ Thomas, Contra Gentiles, libro 2, capitulo 70²⁹, in motu quo anima movet corpus est ordo mobilium et motorum; anima ³⁰ enim omnes operationes suas efficit per suas potentias; unde mediante potentia sua movet corpus, et adhuc membra mediante spiritu ³¹, et ulterius organum ³² unum mediante alio ³³.

Ex his patet quod argumenta eorum ³⁴ non concludunt. Restat videre nunc ³⁵ qualiter ipsi ³⁶ per suas rationes ³⁷ argumenta fratris ³⁸ Thomae ³⁹ non ⁴⁰ evadant ⁴¹.

Respondendo ⁴² ad primum argumentum concedunt suum intentum, in ista ⁴³ responsione scilicet quam ⁴⁴ dicunt meliorem. Non enim ad aliud inducit ⁴⁵ frater ⁴⁶ Thomas illam ⁴⁷ auctoritatem Augustini ⁴⁸ nisi ⁴⁹ ad ostendendum quod est tantum una anima in homine. Et manifestum est quod ⁵⁰ aequae facit contra eos qui dicunt vegetativam, sensitivam et intellectivam tres substantias, sicut contra illos Syros ⁵¹ qui ponebant tantum ⁵² duas animas, cum secundum ipsum una et eadem sit ⁵³ anima quae seipsam ratione disponit et corpus sua societate vivi-

1. *om. O.* — 2. *om. S.* — 3. *om. S.* — 4. *consequenter add. A S V.* — 5. *om. V.* — 6. *sive A; om. V.* — 7. *presunto S; om. V.* — 8. *hic S; autem V; secundum hoc add. V A.* — 9. *unita S; eidem unitus om. O.* — 10. *uno S.* — 11. *certius A.* — 12. *ergo A V.* — 13. *om. V.* — 14. *absurda V.* — 15. *om. S.* — 16. *quod anima S.* — 17. *om. S.* — 18. *perficeret A.* — 19. *fuerunt A S.* — 20. *dicunt A.* — 21. *prout est — et] om. O.* — 22. *dicat A S V.* — 23. *inducuntur A; indicuntur S V.* — 24. *potentia O.* — 25. *conditiones S.* — 26. *servientes A S V.* — 27. *dicat A S V.* — 28. *om. A S V.* — 29. *ul. 90. S.* — 30. *ipsa V.* — 31. *spiritum V.* — 32. *ordinem V.* — 33. *ordine add. V; organo add. A S.* — 34. *quae isti afferunt (apponunt V) contra istam positionem A S V.* — 35. *tunc V.* — 36. *isti A.* — 37. *per suas rationes om. A S V.* — 38. *om. A S V.* — 39. *quae pro eo (eis V) facere videntur add. A S V.* — 40. *om. S.* — 41. *evadunt A S V.* — 42. *enim add. S.* — 43. *illa V S;* — 44. *quod S.* — 45. *ducit O; adducit S V.* — 46. *om. A S V.* — 47. *om. V.* — 48. *et corpus sua societate vivificat et pari ratione add. S.* — 49. *om. S.* — 50. *haec add. S.* — 51. *suos S V.* — 52. *om. V.* — 53. *est A; potest V.*

ficat, et pari ratione ¹ sensificat, quod non esset ² verum nisi ³ una et eadem esset vegetativa, sensitiva et ⁴ intellectiva.

Quod vero dicunt ad secundum quod ⁵ prima ⁶ forma est incompleta, dans esse incompletum et completur ac ⁷ perficitur per secundam ⁸, non potest stare; quia cum illae ⁹ formae eiusdem generis sint, oportet illam formam quae perfectior est includere in se perfectionem totam quae est in forma imperfectiore, ratione cuius pertinet ad idem genus, et aliquid perfectionis ¹⁰ eidem superaddere; si enim perfectio unius formae est omnino extra rationem perfectionis alterius, nihil penitus idem participant ratione cuius ad idem genus pertineant, licet ¹¹ ponatur quod una per aliam perficiatur sicut color ¹² perficit ¹³ superficiem cum ¹⁴ qua nihil idem participat, propter quod ¹⁵ alterius generis est. Cum ergo forma ¹⁶ perfectior ¹⁷ includat ¹⁸ in se perfectionem illam quae est in forma ¹⁹ imperfectiore cum ulteriore perfectione ²⁰ superaddita, et nihil sui ipsius sit perfectivum ²¹, impossibile est dicere ²² quod forma perfectior sit perfectiva formae imperfectioris, cuius nimirum perfectionem ²³ totam intra ²⁴ suam ²⁵ includit essentiam. Praeterea completum et incompletum eiusdem generis non patiuntur ²⁶ se in eodem susceptivo, sicut color completus et incompletus ²⁷, et ²⁸ sapor vel aliud huiusmodi sicut manifestum est sensui ²⁹. Ratio vero iudicat ³⁰ hoc impossibile propter repugnantiam quae invenitur inter completum et incompletum eiusdem generis circa idem susceptivum; quamvis autem ³¹ sensus non percipiat ³² differentias formarum substantialium, ratio tamen illas differentias discernens non minus ³³ debet istam ³⁴ impossibilitatem ³⁵ concludere ³⁶. Cum igitur non possunt ³⁷ istae ³⁸ formae esse simul in eodem, manifestum est quod una ³⁹ non est alterius perfectiva.

Quod vero dicunt ⁴⁰ ad tertium quod praedicatio est per se primo modo quando illae formae inter ⁴¹ se ordinatae sunt essentiales ipsi supposito in quo sunt et quando forma secunda ponit in specie primam, quod non contingit ⁴² in superficie et colore ⁴³, stare non potest. Si enim istae ⁴⁴ formae, quantumcumque fingantur ⁴⁵ substantiales, sic sunt ⁴⁶ ordinatae quod secunda sit actus et perfectio formae primae, quae per consequens est potentia respectu eius ⁴⁷, cum potentia sit extra rationem et ⁴⁸ definitionem ⁴⁹ sui actus, praedicatum, quod sumitur a forma

1. et corpus — ratione] post S. — 2. est S. — 3. ipsi *add. V*; potentia *add. S.* — 4. *om. A*. — 5. *om. S.* — 6. propria *V.* — 7. et *S V.* — 8. hoc *add. A S V.* — 9. istae *A S V.* — 10. etiam *add. V.* — 11. nisi *O.* — 12. cum *add. V.* — 13. per *V.* — 14. *om. V.* — 15. et *add. V.* — 16. substantia *V.* — 17. imperfectior *A S.* — 18. includit *S.* — 19. *om. S.* — 20. *om. A.* — 21. perfectissimum *S.* — 22. *om. V.* — 23. cuius — perfectionem] imperfectionem *nnr S.* — 24. infra *A S V.* — 25. suum *S.* — 26. compatiuntur *V.* — 27. completus *S.* — 28. vel *A S V.* — 29. sensitivi *O.* — 30. inducit *V.* — 31. enim *V.* — 32. participat *A S V.* — 33. unus *A.* — 34. illam *V.* — 35. impossibilitatem *V.* — 36. contradere *A.* — 37. possint *A.* — 38. illae *V.* — 39. secunda *A.* — 40. *om. O.* — 41. per *V.* — 42. convenit *S.* — 43. hoc *add. V.* — 44. illae *V.* — 45. signantur *O.* — 46. sint *A S V.* — 47. eiusdem *S.* — 48. ac *A S*; ad *V.* — 49. defectum *V.*

prima, nullo modo cadet in definitione subiecti, quod sumitur a forma secunda, verbi gratia cum dicitur : homo est animal ; et per consequens nullo modo erit ¹ ibi praedicatio per se primo modo ², quae ³ est quando praedicatum cadit in definitione subiecti, secundum Philosophum (*a*)

Praeterea quod dicunt ad quartum quod potentiae animae mutuo se impediunt propter naturalem colligantiam ⁴ istarum ⁵ trium animarum, non stat ⁶ cum mente Philosophi. Ipse enim quaereret ⁷ ab eis quod a Platone quaesivit, videlicet quid est quod ⁸ ligat illas ⁹ tres animas ad invicem. Cum enim sunt ¹⁰ tres substantiae, quarum unaquaeque secundum eos ¹¹ habet propriam operationem, cum nihil operetur nisi secundum quod est actu, necessarium est dicere quod unaquaeque harum ¹² habeat actum essendi proprium ; quid ¹³ ligat igitur ¹⁴ ipsas ¹⁵ simul ? Si autem una in essendo completur et ¹⁶ perficitur per aliam, cum unumquodque sic se habeat ad ¹⁷ agere sicut se habet ad esse, necesse erit ¹⁸ quod una earum alteram compleat in operando ¹⁹ sicut ²⁰ in essendo. Igitur ²¹ operatio unius nunquam impediret operationem alterius, quod falsum est. Et ideo ²² necesse est dicere, sicut dixit ²³ Avicenna, quod illae ²⁴ potentiae mutuo se impediunt in operatione sua quia ²⁵ radicatae ²⁶ sunt in essentia una, quae exercendo ²⁷ actum intensum potentiae unius retrahitur ac impeditur ab exercitio actus ²⁸ potentiae alterius.

Respondendo autem ²⁹ ad quintum ipsi negant similitudinem ³⁰ inter formas substantiales et figurarum ³¹ species in hoc ipso in quo Philosophus assignavit eandem (*b*). Ipse enim, sicut manifeste patet omni intelligenti ³², ponit in hoc istam similitudinem quod sicut in figuris angularibus, posterior ³³ semper ³⁴ includit in se ³⁵ priorem cum additione, similiter ³⁶ forma substantialis perfectior in se habet includere, et includit, perfectionem imperfectioris ³⁷ formae, et addit supra ³⁸ ipsam.

Quod tandem dicunt ad sextum quod formae praecedentes ³⁹ dant esse quod completur ⁴⁰ per esse quod datur ⁴¹ a forma ultima, et ideo in adventu ultimae est generatio vera, stare non potest. Primae enim formae cum sint substantiales dant esse actu substantiale, quod ⁴² est per se subsistere. Forma igitur ultima quae perfectior est, dabit esse non minus perfectum ⁴³ ; et per consequens sicut est alia forma substantialis a priore, ipsa perfectior, ita dabit aliud esse ⁴⁴ substantiale sive

1. est *V*. — 2. *om. A*. — 3. qui *A*. — 4. colligationem *O*. — 5. illarum *A S V*. — 6. fuit *A*. — 7. quaeret *V*. — 8. qui *V*. — 9. istas *A S V*. — 10. sint *A S V*. — 11. ipsos *A S V*. — 12. *om. O*. — 13. quod *V* ; qui *A*. — 14. ergo *A S V*. — 15. eas *S V* ; eos *A*. — 16. ac *A S V*. — 17. *om. A*. — 18. est *A*. — 19. ad operandum *O* ; vel operando *A* ; et perficiet *add. A S V*. — 20. sicuti *V* ; et *add. S*. — 21. ergo *V S* ; et *A*. — 22. et ideo] non *O*. — 23. dicit *V*. — 24. ipsae *V* ; istae *S*. — 25. et *V*. — 26. indicatae *A*. — 27. essendo *O*. — 28. *om. V*. — 29. *om. A S*. — 30. similitudines *V*. — 31. formarum *V*. — 32. intellectu *A*. — 33. posteriorum *O*. — 34. *om. A*. — 35. in se *om. V* ; in re *O*. — 36. sic *V* ; sicut *A*. — 37. in perfectione *S*. — 38. super *A S V*. — 39. praexistentes *S*. — 40. impletur *V*. — 41. quod datur] datum *A*. — 42. qui *O*. — 43. perfectior *A*. — 44. *om. S*.

(*a*) *I Physicorum*, c. 3 (éd Didot II, 251) — (*b*) *II de Anima*, c. 3. (éd. Didot, III, 448).

aliud actum essendi vel ¹ subsistendi perfectiorem ². Ex quo sequitur quod in illa ³ una re cuius sunt illae ⁴ formae ⁵, sunt ⁶ duae existentiae ⁷, vel duo actus essendi sive ⁸ subsistendi; quod est impossibile. Esse enim est ipsa actualitas quidditatis vel naturae cuius est; unaquaeque autem ⁹ quidditas vel ¹⁰ natura completa actualitate sibi propria eo ipso distinguitur ab omni alia. Quod ergo sint duae naturae vel quidditates habentes proprias actualitates ¹¹, et tamen ¹² indistincte ¹³ sint ¹⁴ unam essentiam compositam constituentes, contradictionem includit. Si vero dicatur quod forma posterior non dat novum actum subsistendi sed complet illud ¹⁵ esse habitum per formas praecedentes ¹⁶, ex hoc sequitur quod forma posterior erit imperfectior et minoris efficaciae quam formae praecedentes ¹⁷. Nulla enim forma dat esse substantiale, sive actum subsistendi, nisi forma substantialis, et hoc certe ratione perfectionis suae naturae. Si ergo aliqua ¹⁸ forma substantialis inveniat quae non dat ¹⁹ actum huiusmodi, illa forma minime vel ²⁰ nihil participabit de ratione talis perfectionis; et sic tandem ²¹, cum adveniat ²² habenti actum subsistendi, erit ²³ forma non substantialis sed accidentalis; et ²⁴ cum suum susceptivum sit ens actu et per consequens mobile, eius inductio erit motus et ²⁵ non ²⁶ generatio ²⁷ cuius subiectum est ²⁸ ens ²⁹ in potentia tantum et ideo non ³⁰ mobile; propter quod ipsa non est ³¹ motus sed mutatio subita ³², secundum Philosophum.

Multa nimis sunt inconvenientia quae ex dictis istorum ³³ possunt ³⁴ concludi; unde quidquid sit de veritate in hac parte, impossibile est omnino, per modum quo isti ponunt, pluralitatem formarum substantialium ³⁵ in eodem sustinere ³⁶. Ergo modus alius, si quidem ³⁷ possibile est, inveniat; quo invento nihil amplius erroris ³⁸ in fide vel philosophia ex positione ³⁹ quae ponit unitatem formae concludi ⁴⁰ poterit. Et hoc ex dicendis ⁴¹ in articulo proximo sequente ⁴², Domino adiuvante ⁴³, patebit.

ARTICULUS XXXII.

Quod ⁴⁴ nulla dispositio accidentalis praeeexistit in materia ante inductionem formae substantialis ⁴⁵.

Item ⁴⁶, quaestione 76, articulo 6, in responsione quaestionis dicit quod impossibile est quasdam ⁴⁷ dispositiones accidentales praeeexistere

1. sive S. — 2. perfectiori O. — 3. in illa] nulla S. — 4. istae S. — 5. om. S. — 6. sint V; om. S. — 7. essentiae V. — 8. vel A; om. O. — 9. aut S. — 10. et A S; om. V. — 11. auctoritates O. — 12. cum S. — 13. infine (?) S. — 14. sic O; sicut V. — 15. om. V. — 16. praeeistentes S. — 17. praeeistentes S. — 18. alia A. — 19. det A. — 20. potius add. A S V. — 21. om. S. — 22. proveniat S. — 23. esset V. — 24. om. S. — 25. unde add. A. — 26. vera add. S V; est vera add. A. — 27. nisi add. A. — 28. erit S. — 29. om. V S. — 30. om. O. — 31. erit O. — 32. sed mo⁴¹ subiecta S. — 33. ipsorum A. — 34. possent A. — 35. substantiarum A. — 36. subsistere O. — 37. scilicet quidem V. — 38. error aliquis A V. — 39. ista add. A S V. — 40. concedi S. — 41. dictis O. — 42. sequenti S. — 43. instante V. — 44. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 45. Articulus — substantialis]. om. O V — 46. om. A S V. — 47. aliquas A; quascumque V.

in materia ante animam, vel¹ inter corpus et animam, et² quamcumque materiam et formam. Quod³ patet primo quia accidens est posterius⁴ substantia et⁵ tempore et ratione, ut dicitur in⁶ VII° Metaphysicae (a); non ergo forma accidentalis aliqua potest intelligi⁷ in materia⁸ ante animam quae est forma substantialis.

Secundo hoc patet ex hoc quod cum materia sit in potentia ad omnes actus ordine quodam, oportet quod illud quod est primum in actibus, primo intelligatur in materia⁹. Primum autem inter¹⁰ omnes actus est esse. Impossibile est ergo prius intelligere materiam calidam vel quantam¹¹ quam esse in actu, quod¹² habetur¹³ per¹⁴ formam substantialem quae facit esse simpliciter, ut dictum est. Et ideo in materia ante formam¹⁵ nulla dispositio praecedit.

Haec sunt verba Thomae¹⁶.

Ex¹⁷ hac positione quae sequitur ex praecedenti de unitate formae, sequitur unus alius¹⁸ error scilicet quod Filius Dei non assumpsit carnem de purissimis sanguinibus Beatae Virginis, quod Damascenus tamen dicit libro III°, capitulo 2 (b); et¹⁹ etiam illud tenet fides; sed potius ex illo sequitur quod accepit materiam primam et nudam. Ex quo etiam, ut videtur, sequitur peior error, scilicet quod Christus non fuit filius Beatae²⁰ Virginis, nec ipsa mater eius quia non ministravit carnem sibi²¹ et²² corpus sed tantum materiam primam, quam si assumpsisset de alia re non diceretur²³ illius rei filius propter hoc.

Praeterea praedicta²⁴ positio est contra Philosophum dicentem, libro de Anima, quod propria forma²⁵ habet fieri in propria materia (c). Non est autem materia²⁶ propria²⁷ tali formae²⁸ nisi mediante dispositione ad talem formam magis quam ad aliam. Unde etiam, ut dicit²⁹, anima est actus non materiae³⁰ indispositae sed corporis physici organici, potentia vitam habentis; quae omnia dicunt dispositionem ad formam³¹ quae est anima³². Ergo falsa est haec³³ positio tum quia contra fidem, tum quia contra³⁴ philosophiam.

Praeterea constat quod³⁵ ante infusionem animae rationalis est in corpore forma mixti, et qualitatum remissarum³⁶ ab actibus suis, et forma et figura membrorum organicorum. Item³⁷, post animae infusionem sunt haec omnia in corpore omnino³⁸ similia prioribus. Et quod

1. et hoc est V. — 2. vel inter A. — 3. om. V et dein usque ad Haec sunt verba. — 4. posterior O. — 5. om. A S. — 6. om. A S. — 7. praetelligi A S. — 8. in materia om. O. — 9. materiam O. — 10. in S. — 11. quamdam O. — 12. quem A; quoniam S. — 13. actum habet A S. — 14. a S. — 15. substantialem add. A. — 16. Haec — Thomae] Haec dicit Thomas A S. — 17. De S. — 18. illius A. — 19. om. S. — 20. om. A S. — 21. om. A. — 22. vel A S. — 23. videretur A. — 24. dicta A S. — 25. om. A. — 26. om. O. — 27. prima S. — 28. propria add. S. — 29. ut dicit om. A. — 30. non add. S. — 31. animam S. — 32. forma S. — 33. ista S. — 34. tum quia contra om. O. — 35. quia A. — 36. et qualitates elementorum remissae S. — 37. Iterum S. — 38. om. A.

(a) *Metaphysica*, lib. VII, c. 1, text. 4 (VI *Metaph.* iuxta éd. Di lot, II, 538). — (b) IOANNES DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, l. III, c. 2 (P. G., 94, 986). — (c) *II de Anima*, c. 2. (éd. Didot, III, 447).

non sint ¹ alia quam prius, videtur ² per ³ omnimodam similitudinem ; quod ⁴ enim per omnia simile est, idem ⁵ est, ut dicit Damascenus, libro III°, capitulo 16 (a).

Praeterea nunquam ⁶ corrumpitur unum similiū ad inducendum alia similia ; hoc enim otiosum esset. Ergo natura non corrumpit ⁷ accidentia praecedentia infusionem ⁸ ad inducendum alia penitus similia post infusionem ; restat ergo quod sunt ⁹ eadem ¹⁰ accidentia permanentia. Sed praecedentia praecedebant animam rationalem in materia, ergo et ¹¹ illa quae ¹² constat ibi esse post ¹³ infusionem. Et ideo ¹⁴ media sunt inter animam et corpus, sive inter ¹⁵ animam rationalem et materiam ¹⁶.

Ad argumenta ¹⁷ dicendum quod ambo peccant secundum consequens vel procedunt ex suppositione falsa ¹⁸. Supponendo enim, sicut ¹⁹ veritas est, quod in homine et in ²⁰ coeteris animatis sunt ²¹ gradus formarum, manifestum est quod non sequitur : accidens est posterius forma substantiali, ergo est ²² posterius anima ; sed est fallacia consequentis. Supponendo ²³ autem ²⁴ quod in homine et in coeteris animatis non est ²⁵ alia forma praeter animam sicut ipse opinatur, tenet consequentia ; sed suppositio falsa est, et a magistris Parisius condemnata ²⁶.

Peccat eodem modo secundum argumentum. Non enim sequitur : esse ²⁷ quod est per formam substantialem praecedit in materia omne ²⁸ accidens ²⁹, ergo esse quod est per animam ; sed est fallacia consequentis, nisi supposito ut prius quod in homine et in aliis animatis non sit alia forma quam ³⁰ anima, quod reprobatur est Parisius ³¹.

Haec sunt verba eorum ³².

Ad articulum 32 ³³.

Ista positio nec est contra fidem nec contra ³⁴ philosophiam si pium habeat ³⁵ inspectorem modum positionis istius ³⁶ intelligentem ; quia prout tactum est supra, articulo proximo ³⁷, dispositiones et omnes formae accidentales quae sunt in aliqua substantia simul inducuntur ab efficiente in materia cum sua forma substantiali. Contingit ergo ³⁸ accipere ordinem inter formam substantialem et dispositiones accidentales ³⁹ simul in eodem instanti cum ipsa forma ⁴⁰ in materia inductas ⁴¹ dupliciter, videlicet ⁴² quantum ad esse vel quantum ad fieri. Si ergo

1. sunt O. — 2. dicitur A. — 3. quoad O. — 4. quia O. — 5. utique add. A S. — 6. unde A. — 7. aliqua add. S. — 8. om. O. — 9. sint S. — 10. om. O. — 11. om. A. — 12. om. O A. — 13. animae add. A. — 14. ita S. — 15. animam — inter] om. A S. — 16. prius add. A S. — 17. Thomae add. A. — 18. falsi S. — 19. om. O. — 20. om. A S. — 21. sint A S. — 22. om. A. — 23. supposito A S. — 24. enim A. — 25. sit A. — 26. nota articulum quia non est articulus ; vide in 3^a p. q. 50. ar. 4 et 5 et q. 2. ar. 2 ; vide etiam superius articulos p. add. in marg. S². — 27. omne O. — 28. esse A. — 29. in materia add. A S. — 30. praeter A S. — 31. sicut dictum est add. A S. — 32. Haec sunt W...V. — 33. Ad — 32] Responsio ad haec secundum Thomam A S ; om. V. — 34. om. S. — 35. habeant O. — 36. om. O. — 37. quaestione proxima A S V. — 38. igitur S. — 39. om. A S. — 40. om. A S V. — 41. inducta O. — 42. scilicet V ; vel A.

(a) IOANNES DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, l. III, c. 16 (P. G. 94, 1063).

Correctorium corruptorii Thomae.

ordo attendatur in essendo, sic necesse est ¹ dicere quod istae dispositiones cum sint accidentales praesupponant ² ipsam quidditatem compositam ex materia et forma in esse constitutam, cui insunt ³ cum eorum esse sit inesse ⁴. Si vero attendatur ⁵ ordo ⁶ quantum ad ⁷ fieri sic secundum modum intelligendi istae dispositiones accidentales praecedunt in materia formam substantialem, non quidem duratione sed sub illa ⁸ consideratione qua ⁹ consideramus quod forma substantialis inducitur ab agente in materia per hoc quod illa ¹⁰ inducuntur et non e converso. Et secundum illum ¹¹ modum ¹² nihil prohibet ponere dispositiones istas ¹³ quasi ¹⁴ medias ante ¹⁵ animam ¹⁶ vel aliam ¹⁷ formam substantialem in materia, secundum quod docet frater ¹⁸ Thomas, Contra Gentiles, libro II, capitulo 70. Videamus autem ¹⁹ quae dicta sunt, si placet ²⁰, in exemplo. Ecce ignis agit in aerem ipsum ²¹ primo alterando, qualitates igneas in ipso inducens ac ²² promovens ²³, et qualitates aereas minuens et ²⁴ quoad aliquos ²⁵ gradus corrumpens; et per istum modum disponit ²⁶ materiam aeris ad ²⁷ susceptionem formae substantialis ipsius ignis; tandem in termino ²⁸ istius ²⁹ alterationis ³⁰ qualitates igneae virtute ³¹ ignis agentis tantum ³² intenduntur ut per earum inductionem necessario corrumpatur ³³ aeris natura cui repugnant ³⁴, et inducatur ³⁵ eadem necessitate natura ignis cui in tali gradu competunt. In illo ³⁶ ergo ³⁷ eodem instanti quo alteratio terminatur ipsa forma substantialis inducitur, inductis scilicet simul cum illa ³⁸ qualitatibus igneis ³⁹ in gradu illo ad quem terminatur praecedens alteratio, et ⁴⁰ in eodem instanti corrumpitur aer cum omnibus qualitatibus igneis in gradu imperfectiore ⁴¹ in ipso existentibus tempore toto ⁴² dum durabat praecedens ⁴³ alteratio. Sic igitur ⁴⁴ patet qualiter ignis inducit suam formam substantialem in materia aeris ⁴⁵, primo inducendo suas qualitates sub gradu ⁴⁶ quidem imperfectiore, ipso aere manente et ⁴⁷ alterationi ⁴⁸ subiecte, et tandem in gradu perfecto in ipsius alterationis termino ⁴⁹, aere cui in gradu tali repugnat ⁵⁰ corrupto, et igne ⁵¹, cuius sunt proprietates in ⁵² illo gradu ⁵³ eodem ⁵⁴ generato. Quantum ergo ad fieri, primo est ⁵⁵ intelligere illas ⁵⁶ qualitates ante formam substantialem dicto modo inductas, pro tanto quod forma substantialis inducitur per hoc quod agens alterando, motu alterationis inducit

1. om. A. — 2. praesupponunt S. — 3. in esse O; insint V. — 4. esse S. — 5. intendatur V. — 6. om. A V. — 7. eorum add. A. — 8. ista A S V. — 9. quam V. — 10. ista A S V. — 11. istum A S; istam V. — 12. positionem V. — 13. illas V. — 14. om. A. — 15. inter S. — 16. materiam V. — 17. om. V; animam A. — 18. om. A S V. — 19. si placet V. — 20. om. V A. — 21. om. V. — 22. et A; om. O. — 23. om. O. — 24. om. O. — 25. alios A. — 26. corrumpit V. — 27. in S. — 28. in termino] ultimo V. — 29. ipsius V. — 30. omnes add. V. — 31. virtutis O. — 32. in tantum A S V. — 33. corrumpitur S. — 34. repugnat A. — 35. producat V. — 36. in illo] nullo V. — 37. igitur V S. — 38. ipsa V S; ipsis A; illis add. V S. — 39. om. A S O; et V. — 40. ac V. — 41. imperfecto S. — 42. et loco V. — 43. praexistens S. — 44. Sic igitur] ex his A S V. — 45. in] aeris] om. V. — 46. om. V. — 47. in A. — 48. alterationis A S; alterato V. — 49. ipso add. A S V. — 50. repugnet V. — 51. illo A. — 52. om. A V. — 53. illo gradu om. S V. — 54. om. V. — 55. oportet A S V. — 56. istas A S.

ipsas, et non e converso sicut patet ex dictis. Illae ¹ autem qualitates sic praecedentes ² in productione et fieri, necessario habent intelligi ³ subsequentes in via ⁴ essendi, quia ⁵ non possunt habere esse nisi per suum subiectum in esse constitutum ⁶, cuius principium est forma substantialis. Sicut igitur ⁷ dicuntur praecedere ⁸ in quantum per earum inductionem inducitur forma substantialis, sic et ⁹ consequuntur ¹⁰ in essendo ¹¹, in quantum forma substantialis est principium essendi subiecto earumdem ¹². Praecedunt ergo sicut ¹³ dictum est quoad fieri et consequuntur ¹⁴ quoad esse. Ponendo ¹⁵ ergo ¹⁶ quod in homine non sit nisi una forma substantialis, ipsa scilicet anima ¹⁷ intellectiva, sic dicendum est ¹⁸ : virtus formativa ¹⁹ quae est in semine deciso a patre ²⁰ materiam exhibitam ²¹ a matre in qua est sicut manus figuli in olla, secundum Philosophum (*a*), disponit continue ad formae hominis susceptionem sicut virtus ²² ignis in aerem agentis disponit materiam illam ad suae formae susceptionem. Disponit autem virtus illa ²³ formativa ²⁴ materiam illam existentem sub forma sanguinis inducendo primo dispositiones ²⁵ ad susceptionem formae hominis sub gradu imperfecto quas consequenter ²⁶ continue promovet ²⁷ donec in termino istius alterationis primo ²⁸ inducantur ²⁹ dispositiones ³⁰ in gradu tali in quo repugnant naturae illius formae imperfectae ³¹ quae in illo ³² instanti corrumpitur et forma ³³ naturae perfectioris cum dispositionibus illis in gradu tali in eodem instanti inducitur ³⁴. Licet vero ista ³⁵ forma embrionis secunda ³⁶ perfectior sit quam prima, non tamen est ³⁷ tantae perfectionis quod constituat ³⁸ naturam humanam in esse ; et ideo virtus formativa ³⁹ existens in semine sive in ⁴⁰ spiritibus illis, nondum cessat influere, agendo in corpus illud sic ⁴¹ generatum, et ⁴² inducendo dispositiones respectu formae hominis inducendae ⁴³ sub gradu perfectiore ⁴⁴ ; et in fine illius ⁴⁵ alterationis secundae inducuntur illae ⁴⁶ dispositiones in gradu ⁴⁷ in quo repugnant naturae imperfectioris formae quae in illo ⁴⁸ instanti corrumpitur, et cum illis in eodem instanti forma perfectior inducitur ; et sic semper ⁴⁹ procedit. Plura enim forsitan sunt media antequam perveniatur ad alterationem ultimam ⁵⁰

1. istae *A S V*. — 2. praeeistentes *S*. — 3. subintelligi *V* ; ut *add. S*. — 4. materia *A*. — 5. quod *S*. — 6. constituto *S*. — 7. ergo *A S V*. — 8. praecedentia *O*. — 9. dicuntur — sic et] *om. V*. — 10. sequitur *A* ; sequuntur *S*. — 11. in essendo *om. A S V*. — 12. eorumdem *A V*. — 13. ut *S V*. — 14. sequuntur *A S*. — 15. po(s)i^o *O*. — 16. *om. S*. — 17. *om. O*. — 18. *om. V* ; quod *add. A V*. — 19. informativa *S*. — 20. disponit continue *add. S* ; secundum *add. A*. — 21. esse habitam *O*. — 22. *om. O*. — 23. ista *A S V*. — 24. informativa *S*. — 25. dispositionem *V*. — 26. *om. O*. — 27. promovere *O*. — 28. primae *A S*. — 29. inducuntur *A S V* ; istae *add. V S* ; illae *add. A*. — 30. praedispositiones *S*. — 31. imperfectio *O* ; imperfectioris *V*. — 32. isto *S*. — 33. naturae illius — forma] *om. V*. — 34. inducuntur *A*. — 35. vero ista] nominata *O*. — 36. *om. A V*. — 37. *om. A*. — 38. confirmet *A*. — 39. informativa *S*. — 40. sive in] scilicet viri et *V*. — 41. causatum vel *add. V*. — 42. *om. V S*. — 43. *om. V*. — 44. imperfectiori *V*. — 45. istius *A S*. — 46. istae *A S*. — 47. isto *add. A*. — 48. isto *S*. — 49. forma *add. A*. — 50. seu transmutationem *add. S*.

(*a*) *II Physicorum*, c. 2, text 24 (éd. Didot, II, 263).

in cuius termino inducuntur per dictam informativam¹ virtutem continue² agentem³ dispositiones illae quas requirit natura humana in gradu ultimo ac perfecto in quo repugnant⁴ naturae formae praeexistentis⁵ quae in illo eodem⁶ instanti corrumpitur et forma hominis, anima scilicet intellectiva, in eodem instanti creatur⁷ et⁸ in materia cum illis⁹ dispositionibus, Deo efficiente et virtute formativa¹⁰ disponente, inducitur¹¹. Dispositiones enim inductae cum¹² anima rationali a Deo creata, efficiuntur et inducuntur¹³ per praedictam¹⁴ virtutem formativam¹⁵; propter quod homo a quo¹⁶ semen illud descendens est, generans et pater dicitur; sed mulier materiam exhibens sic dispositam sua vi generativa ut possit a virtute informativa¹⁷ moveri dicto modo¹⁸, dicitur generans et mater, et sic patet quod iste¹⁹ modus ponendi non repugnat consanguinitati ut quidam putant²⁰.

Ad primum ergo²¹ dicendum quod Beatissima Virgo verissime Dei mater dicitur. Ipsa enim exhibuit²² materiam optime dispositam de qua, non per virtutem seminis sed per virtutem Sancti Flaminis formaretur Christi corpus²³, de purissimis utique²⁴ sanguinibus sui corporis ut²⁵ dicit Damascenus. Non tamen debet dici quod forma sanguinis praeexistens in materia²⁶ in actu remanserit in materia illa benedicta²⁷ post formationem²⁸ corporis²⁹ Christi, sicut³⁰ nec forma terrae unde formabatur corpus Adae, actu remanebat post ipsius formationem³¹. Si autem Christus accepisset carnem de alia re³² quae non haberet virtutem generativam, non deberet dici filius eius quia non fuisset ab illa re³³ generatus, sicut nec Adam dictus est³⁴ filius terrae, nec³⁵ Eva³⁶ costae. In Benedicta³⁷ autem Virgine erat virtus generativa per quam exhibuit materiam praeparatam ac dispositam unde corpus Christi formabatur; et³⁸ sicut aliae mulieres exhibent materiam dispositam formandam per virtutem seminis viri, sic ipsa per virtutem Spiritus Sancti³⁹ Filium suum genuit. Virtus enim⁴⁰ generativa in muliere, sicut docet⁴¹ frater⁴² Thomas, in ultima⁴³ parte, quaestione 32⁴⁴, articulo ultimo, est imperfecta respectu potentiae generativae quae est in mare; et sicut in artibus ars inferior disponit materiam et ars superior inducit formam, ut dicitur⁴⁵ in⁴⁶ II° Physicorum (a), ita virtus generativa

1. per dictam in conformativam O; perditivam et fortivam V. — 2. om. V. — 3. agente O. — 4. repugnat S. — 5. praecedentis V. — 6. om. A S V. — 7. terminatur A. — 8. formae add. V; formatur add. S. — 9. istis A S V. — 10. informativa V S. — 11. inducuntur S. — 12. forma add. V; forma scilicet add. A S. — 13. et inducuntur om. V. — 14. propter dictam O A. — 15. informativam V. — 16. a quo om. A S V. — 17. formativa A S. — 18. etiam add. S. — 19. ille A. — 20. dicunt V. — 21. om. A V; argumentum add. S. — 22. exhibet O. — 23. ut dicit Damascenus add. S². — 24. om. A. — 25. sicut S. — 26. illa add. A S V. — 27. in — benedicta] in ipsa A S V. — 28. informationem V. — 29. ipsius add. S². — 30. sed A. — 31. informationem V. — 32. de illa carne V. — 33. carnem de — re] om. O. — 34. dictus est om. A. — 35. vel V S. — 36. filia add. A. — 37. beata A S V. — 38. om. S. — 39. formandam tunc materiam quam ipsa ministravit add. S. — 40. autem V. — 41. dicit A S V. — 42. om. A S V. — 43. in ultima] ultima autem V. — 44. 33. O. — 45. patet V. — 46. om. A S.

(a) II Physicorum, c. 2. (éd. Didot, II, 263).

foeminae praeparat materiam, virtus vero maris activa format¹ materiam praeparatam ; in aliis utique a Beata Virgine ; in ipsa enim erat virtus superior activa² Spiritus Sancti³ formans de materia praeparata quam exhibuit ipsa, corpus Christi⁴. Et⁵ prout docet frater⁶ Thomas ubi⁷ supra, quaestione 33⁸, articulis 1, 2 et 3⁹, eodem instanti¹⁰ quo terminabatur motus localis per quem¹¹ illa materia sive illi purissimi sanguines¹² ad locum generationis sunt¹³ delati, per virtutem infinitam Spiritus¹⁴ Sancti inducebantur in materia illa¹⁵ dispositiones corporis Christi in gradu completo ac¹⁶ perfecto cum quibus eidem materiae simul¹⁷ uniebatur anima rationalis creata ab ipsomet Deo, et totum sic¹⁸ ineffabiliter productum¹⁹ a Verbo Dei in unitate²⁰ personali est assumptum in eodem illo instanti ; propter quod Beata Virgo concepit hominem tunc²¹ simul et Deum²². In uno enim²³ instanti, o²⁴ Beata Domina, in te fuit²⁵ unio matris et virginis, in tuo²⁶ Filio Dei et hominis. Igitur doctrina illa²⁷ tam²⁸ egregii²⁹ doctoris non est fidei contraria sed eiusdem potius per omnia luce clarius expositiva.

Ad secundum³⁰, quod dicit Philosophus³¹ si intelligatur recte totaliter³² facit³³ pro ista positione. Forma enim³⁴ nunquam inducitur nisi in materia disposita ; sed³⁵ dispositiones³⁶ inductae primo in³⁷ subiecto alterationis³⁸ in gradu imperfecto corrumpuntur in termino illius alterationis per corruptionem sui subiecti, quia destructis primis³⁹ impossibile est aliquid⁴⁰ aliorum⁴¹ remanere, ut dicit Philosophus in Praedicamentis (a). Praecedens⁴² enim⁴³ alteratio materiam disponens terminatur ad dispositiones⁴⁴ completas in gradu perfecto⁴⁵ cum quibus nova substantialis forma, corrupta praecedente⁴⁶, inducitur ut saepe dictum est, et⁴⁷ iterare non piget⁴⁸ quia⁴⁹ multum facit ad intelligendum quod dicitur.

Per idem patet⁵⁰ ad tertium. Dispositiones enim quae praecedunt in embrione ante infusionem animae sunt incompletae, et corrumpuntur cum suo subiecto, inductis completis simul cum infusione⁵¹ animae ;

1. informat S. — 2. formativa A ; scilicet add. A S V. — 3. Spiritus Sancti om. A V. — 4. in eodem instanti add. A S. — 5. om. A S V. — 6. om. A S V. — 7. om. A. — 8. 23. A. — 9. et add. O. — 10. eodem instanti om. S. — 11. quam O S. — 12. sanguinis A. — 13. fuerunt S ; om. V. — 14. autem add. V. — 15. illae add. S. — 16. atque A S V. — 17. inducebantur — simul] om. A. — 18. operatum et totum sic add. V. — 19. efficaciter producti V. — 20. virtute A. — 21. hominem tunc om. A. — 22. vel add. V. — 23. om. V. — 24. om. O. — 25. fit V. — 26. in tuo ymo A. — 27. ista A S V. — 28. huius A S V. — 29. om. A S. — 30. dicit quod add. V. — 31. dicunt philosophi S. — 32. totum V. — 33. poni add. V. — 34. vero S. — 35. om. A ; sibi licet enim S. — 36. sibi add. A. — 37. om. A. — 38. om. A. — 39. substantiis add. V ; principiis add. S. — 40. aliquid O. — 41. eorum S. — 42. praecedentes O. — 43. tamen S. — 44. terminatur ad dispositiones om. O. — 45. completo A S. — 46. praeeistente S. — 47. om. O. — 48. iterum non dicere pigeret V. — 49. istud add. A S V. — 50. responsio add. A S. — 51. animae sunt — infusione] om. O.

quibus per¹ mortem corruptis inducuntur aliae incompletae cum quibus, anima recedente, inducitur alia forma substantialis.

Ad quantum dicendum quod unum simile non inducitur ad corrumpendum aliud² simil.³ per se ; sed per accidens bene contingit ; verbi gratia, in aere enim similis est qualitas et⁴ quantitas praecipue post alterationem ipsius ab agente⁵, qualitati et quantitati⁶ in igne existenti, ista⁷ tamen⁸ qualitas et quantitas aeris corrumpuntur per corruptionem aeris, igne generato. Simili modo contingit in⁹ proposito, sicut satis clarum est ex dictis.

Et sic¹⁰ multa possunt solvi¹¹ argumenta¹² quae sunt¹³ contra positionem istam¹⁴.

Plures enim sic arguunt¹⁵ : materia prima primo recipit formam universalem, et post, mediante forma universali, recipit alias formas usque ad individuales¹⁶, secundum Commentatorem¹⁷ super Im¹⁸ Metaphysicae (a). Ex¹⁹ quo²⁰ videtur²¹, secundum ipsum²², quod forma magis universalis et forma minus universalis sint²³ diversae secundum²⁴ rem quia²⁵ una mediante²⁶ alia in materia recipitur ; simul etiam sunt in eodem individuo ; simul enim Petrus est substantia²⁷ vel²⁸ corpus per formam magis universalem, et homo per formam minus universalem. Ergo in uno²⁹ individuo sunt plures formae secundum rem diversae.

Praeterea³⁰, actio generantis terminatur ad formam substantialem, sed in generatione hominis³¹, homo est generans³². Ergo sua actio terminatur ad aliquam³³ formam substantialem. Non ad animam rationalem, quia ipsa a Deo creatur immediate. Ergo praeter animam rationalem oportet ponere³⁴ in homine aliam³⁵ formam substantialem ad³⁶ quam terminatur³⁷ actio naturae.

Praeterea, impossibile est aliquod accidens manere sine subiecto suo a quo et in quo creatur³⁸ ; sed recedente anima rationali³⁹ a corpore, videmus ad sensum remanere⁴⁰ eadem accidentia, puta eandem quantitatem, situm partium, gravitatem, figuram et huiusmodi multa⁴¹, circa quae sensus non decipitur cum sint⁴² per se sensibilia. Ergo remanet subiectum eorum idem⁴³, scilicet idem⁴⁴ corpus quod prius, et per consequens eadem forma quae prius⁴⁵. Non ergo est actu corpus⁴⁶ in homine per animam sed per aliam formam.

1. primo post V. — 2. aliquid S V ; om. A. — 3. si vult A. — 4. similis add. A V. — 5. agenti A. — 6. qualitate et quantitate S. — 7. a qua A. — 8. om. S. — 9. om. O. — 10. et sic] per quae A S V. — 11. dissolvi A S V ; alia add. A S. — 12. om. A. — 13. fiunt V. — 14. de unitate formae substantialis A S V. — 15. Solet enim sic argui A. — 16. individuas S. — 17. ut dicit Commentator A S V. — 18. primo V S. — 19. om. A. — 20. hoc A S V. — 21. sequi add. S. — 22. om. A. — 23. distinctae vel A. — 24. per A. — 25. ex qua A ; ex quo V S. — 26. prius quam A S V. — 27. substantiale A. — 28. om. A ; et V. — 29. om. V. — 30. Item A S V. — 31. om. S. — 32. generatur add. O. — 33. aliam O. — 34. om. V ; esse A S. — 35. est aliquam V. — 36. in S. — 37. terminetur A S. — 38. terminatur V ; causatur S. — 39. humana A S V. — 40. manere A S V. — 41. alia add. S. — 42. sit O. — 43. om. A V. — 44. om. O. — 45. quae prius] corporis A S V. — 46. corporis V.

(a) AVERROES, *Metaphysica* l. I, c. 3, text. 17 (éd. Lyon, 1542, p. 15 s.)

Praeterea, recedente anima quod remanet est corpus subsistens ; ergo habet formam ¹ substantialem sine qua nihil subsistit. Sed non videtur ibi ² forma substantialis de novo inducta ; quia forma substantialis est terminus generationis alicuius ³ ; ibi autem ⁴ non videtur esse aliqua ⁵ generatio ⁶ cum ⁷ generatio sit ⁸ terminus alterationis. Ex vivo autem ⁹ aliquando ¹⁰ fit mortuum sine alteratione ¹¹ praecedente ¹² puta ex ¹³ uno ictu ¹⁴ subito occisionis ¹⁵. Ergo corpus mortuum est subsistens per formam quae praefuit in materia cum anima rationali.

Praeterea materia prolis, secundum Philosophum, exhibetur a matre, et ¹⁶ anima rationalis est ab extra, a Deo scilicet creata. Si ergo in hominis substantia nihil sit nisi ¹⁷ materia prima et anima rationalis, sequitur quo nihil habet ¹⁸ filius ¹⁹ a patre, et per consequens non plus attinet sibi quam extraneo cuicumque, quod est nimis ²⁰ absurdum.

Praeterea ²¹ in eodem instanti quo corpus Christi in utero Virginis per Spiritum Sanctum formabatur, anima rationalis a Deo creata eidem uniebatur. Aut ergo forma corporis inducta per Spiritum Sanctum mansit ²² post infusionem ²³ animae ²⁴ ; et tunc habeo propositum, quia ²⁵ tunc fuerunt in sua ²⁶ natura humana duae formae substantiales, et pari ratione ²⁷ in quacumque alia ; aut forma ²⁸ illa recessit adveniente anima, et tunc in eodem instanti quo ²⁹ inducebatur removebatur ³⁰ et sic per consequens simul ³¹ fuit et non fuit, quod est impossibile et contradictionem includit.

Ad primum ergo ³² dicendum quod posterioritas illa quam ponit Commentator ³³ non est attendenda ³⁴ secundum ordinem temporis ³⁵ sed secundum ordinem naturae. Sic enim prius dicitur illud ³⁶ a quo non convertitur ³⁷ consequentia essendi, universale scilicet respectu sui contenti. Unde ³⁸ non sequitur quod inter formam magis universalem et ³⁹ minus universalem sit diversitas secundum rem sed secundum rationem solum. Ad cuius evidentiam considerandum ⁴⁰ est quod omnes formae substantiales tam materiales quam immateriales seu ⁴¹ separatae a materia, in hac proprietate conveniunt quod quaelibet dat esse subsistentiae ⁴², et sic ⁴³ constituit ⁴⁴ ens subsistens ⁴⁵. Et ideo intellectus noster habet unum communem conceptum de omnibus, et

1. Praeterea — formam] *om. V.* — 2. non est ibi ut videtur *A S V.* — 3. *om. A S V.* — 4. aut *A.* — 5. alia *A.* — 6. alicuius — generatio] *om. V.* — 7. quia *A S ;* quare *V.* — 8. est *A S V.* — 9. enim *V.* — 10. non *V ; om. A S.* — 11. generatione *A.* — 12. praeeistente *S.* — 13. *om. A.* — 14. actu *O.* — 15. occidentis *A S V.* — 16. forma intellectiva sive *add. V.* — 17. in *O.* — 18. habeat *V.* — 19. homo *A S V.* — 20. *om. A S V.* — 21. Item *A S V.* — 22. remansit *S.* — 23. intransionem *V.* — 24. intellectivae *add. V.* — 25. quod *S.* — 26. ipsa *V.* — 27. pari ratione] per consequens *S.* — 28. *om. S.* — 29. que *A.* — 30. movebatur *V.* — 31. *om. S.* — 32. igitur *A S V ;* argumentum *add. S V ;* cum arguitur *add. A.* — 33. quod — iCommentator] quod cum dicit Commentator formam universalem primo recipi in materia et deinde alias *ASV.* — 34. intelligenda *S V ;* intellecta *A ;* illa prioritas et posterioritas *add. A S V.* — 35. secundum tempus *A S V.* — 36. *om. A S V.* — 37. subsistente *add. V.* — 38. et ideo *A S V.* — 39. *om. A.* — 40. sciendum *V.* — 41. immateriales seu *om. A S V.* — 42. et substantiam *add. V.* — 43. *om. A S V.* — 44. sustinet *A.* — 45. sustinens *A.*

abstrahit unam formam communem ¹ secundum quam quodlibet constitutum dicitur substantia ²; et illa ³ forma dicitur primo recipi in ⁴ materia quia secundum illam ⁵ rationem forma dat esse ⁶ quod est subsistere, quod oportet praeintelligi ⁷ omnibus accidentibus ⁸. Ulterius, omnes formae materiales sive corruptibiles sive incorruptibiles in hoc conveniunt quod ad eas consequuntur tres dimensiones; et ideo de eis ⁹ omnibus habemus unum ¹⁰ communem conceptum, abstrahendo ab ¹¹ eis unam formam communem secundum quam quodlibet constitutum per eas dicitur corpus; et secundum istam rationem forma dicitur posterius recipi in materia quam secundum primam rationem; quia sicut ¹² dimensiones in subiecto naturaliter praesupponunt esse subsistentiae in ¹³ subiecto ¹⁴, ita et ¹⁵ forma secundum rationem qua ¹⁶ ad ipsam sequuntur dimensiones, praesupponit ¹⁷ semetipsam prout dat esse subsistentiae. Et sic dicendum ¹⁸ est ¹⁹ de generibus et speciebus sibi ad ²⁰ invicem ordinatis, quod ²¹ non praedicantur de ²² aliquo individuo per formas realiter diversas, sicut putavit Avicebra ²³, sed per eandem formam differentem ²⁴ solum secundum diversam ²⁵ considerationem rationis; et istud ²⁶ necesse est dicere ²⁷. Cum enim species sit hoc ipsum ²⁸ quod genus ²⁹, puta homo est ³⁰ hoc ³¹ ipsum quod ³² animal prout animal de homine praedicatur, nec ³³ animal est pars hominis secundum rem sed solum secundum rationem quia ratio hominis includit illud a quo sumitur ratio animalis et non e converso, similiter oportet dicere formam speciei esse formam ipsius generis; sicut enim abstrahitur genus a speciebus, ita forma ³⁴ generis a formis ³⁵ specierum. Unde Commentator dicit in ³⁶ I de Anima, quod intellectus ³⁷ facit universalitatem in rebus ³⁸ (a). Una igitur ³⁹ forma secundum rem est plures secundum rationem, scilicet magis universalis et minus universalis; et sic materiam recipere formam magis universalem ante ⁴⁰ aliam, non est aliud quam materiam recipere formam conceptam, sive ⁴¹ intellectam secundum rationem unam, ante ⁴² semetipsam conceptam vel intellectam secundum rationem aliam.

Ad secundum dicendum quod generatio hominis aliter terminatur ad formam substantialem quam generatio aliarum rerum; aliae enim ⁴³ generationes sic terminantur ad eam quod ipsa naturalia agentia non solum inducunt dispositiones accidentales sed etiam ipsam inducunt formam substantialem per quam ⁴⁴ generatum assimilatur generanti

1. om. A. — 2. subiecto A. — 3. ista A S. — 4. et O. — 5. istam A S V. — 6. om. V. — 7. intelligi in S. — 8. actibus A. — 9. hiis S. — 10. om. V. — 11. de S V. — 12. om. A S. — 13. subiecto — in] om. V. — 14. eodem add. S. — 15. etiam S. — 16. secundum quam V. — 17. praesupponunt A. — 18. intelligendum A S V. — 19. om. A. — 20. om. A S V. — 21. quia S. — 22. ex O. — 23. om. A. — 24. differunt V. — 25. om. V. — 26. idem O. — 27. om. V. — 28. in hoc ipsum O. — 29. homo V. — 30. om. V. — 31. om. S. — 32. genus — quod] om. A. — 33. ut V. — 34. generis sicut — forma] om. V. — 35. forma A. — 36. om. O. — 37. noster add. O. — 38. ergo add. V. — 39. ergo V. — 40. antequam A. — 41. vel A S V. — 42. aut V. — 43. aliae enim] quia aliarum rerum V. — 44. om. A; quod S.

(a) AVERROES, I de Anima, text. 8 (éd. Venise 1560, p. 7.)

in specie. Sed homo generans dispositiones accidentales ¹ inducit in materiam perfectas ac completas, ut ² dictum est supra, cum quibus anima rationalis, ratione suae nobilitatis a solo Deo immediate creata, infunditur et ³ materiae sic dicto modo dispositae ut forma ⁴ unitur, dans ei totum ordinem ⁵ esse perfecti ⁶. Et ideo actio naturae ibi non terminatur ad formam substantialem quam ultimo inducat ⁷, sed ad quam in ipso termino alterationis ultime disponat ⁸, sicut patet ex supra dictis.

Ad tertium dicendum quod, ut ⁹ praetactum est, in corpore vivo et mortuo accidentia non manent eadem numero sed specie, sicut eadem sunt accidentia ¹⁰ specie in aceto quae prius erant in vino. Nec est illud ¹¹ contra sensum, quia sensus non est ¹² distinguere inter accidentia omnino similia quando subito inducuntur in eadem materia, puta quod humiditas vel dimensio sit alia in aceto de novo generato et ¹³ vino praeexistente. Cuius ¹⁴ ratio est quod ¹⁵ accidentia numerantur secundum ¹⁶ numerationem ¹⁷ subiectorum ¹⁸; unde ubi sensus ¹⁹ potest distinguere inter subiecta ²⁰ per ²¹ accidentia distincta ²² in illis ²³, ibi potest distinguere inter alia accidentia similia inter se in eisdem ²⁴; verbi gratia per distinctam quantitatem Petri et Pauli quam consequitur ²⁵ dualitas, cognoscit sensus distinctionem ²⁶ inter Petrum et Paulum et ²⁷ inter albedinem unius et alterius. Ubi autem ²⁸ ex generatione unius ex altero ²⁹ inducitur alia forma substantialis cum quantitate ³⁰ consimili et aliis ³¹ accidentibus consimilibus consequentibus ³², non habet sensus distinguere inter ³³ illa subiecta, sed sola ratio cuius est formam substantialem apprehendere; sensus vero ³⁴ per accidentia similia ³⁵ apprehensa quibus solis ³⁶ immutatur, non potest ad istam distinctionem cognoscendam penetrare ³⁷.

Et quia mirum videtur aliquibus quomodo ³⁸ talis ³⁹ organisatio subito possit ⁴⁰ induci in materia in separatione ⁴¹ qualis inducta fuit per longa tempora per virtutem patris in semine, ideo advertendum est quod quandoque in materia aliqua sunt accidentia plura iam inducta quae habent similitudinem cum accidentibus rei generandae, nec per consequens habent corrumpi nisi per corruptionem sui subiecti, verbi ⁴² gratia caliditas ⁴³ et raritas in ⁴⁴ aere alterato ab igne agente ⁴⁵ habent ⁴⁶ similitudinem cum accidentibus ignis generandi, nec corrumpuntur

1. om. S. — 2. prout S. — 3. om. S. — 4. ei add. S². — 5. ad add. V. — 6. perfectum S. — 7. inducit S. — 8. disponitur S. — 9. prout V. — 10. numero — accidentia] om. V. — 11. istud A; om. S. — 12. potest A S; proponit V. — 13. ac S. — 14. quia V. — 15. quia A S V. — 16. om. V. — 17. om. O; numerum S; numeratione V. — 18. subiecti V. — 19. non add. S. — 20. substantiam A. — 21. aliqua add. A S V. — 22. distincti A; apprehensa add. A S V. — 23. nec add. S. — 24. in eisdem om. A. — 25. consequuntur A. — 26. distractionem O S. — 27. om. A. — 28. quod V. — 29. altera A. — 30. qualitate O. — 31. om. V. — 32. om. A S. — 33. in S. — 34. et non O. — 35. consimilia S. — 36. solum A S. — 37. pervenire S. — 38. quando O. — 39. quia add. V. — 40. potest A V. — 41. animae add. A. — 42. ut O. — 43. caritas O. — 44. raritas in om. O. — 45. generante O; om. S. — 46. habet A S; om. V.

nisi per corruptionem aeris subiecti. Et quando ita est, eo ipso quod sunt iam inducta in gradu uno in materia existente adhuc sub forma corrumpenda, potens est agens ipsum propter istam¹ subiecti dispositionem suscipientis², inducere accidentia consimilia³ in gradu alio cum forma substantiali subiecti de novo generati⁴; verbi gratia⁵, eo ipso quod caliditas et⁶ raritas et siccitas cum quantitate⁷ dimensiva subito⁸ sunt inducta in gradu multum intenso⁹ in aere alterato, potens est ignis agens subito in alterationis termino consimilia accidentia in gradu alio, secundum sensum a praecedentibus indistincto, inducere cum forma substantiali¹⁰ ignis generati¹¹; et hoc certe non contingeret si aer ille¹² contrarias dispositiones haberet et in nullo prius¹³ similibus¹⁴ accidentibus inductis alteratus¹⁵ foret; et ideo dicit Philosophus¹⁶ quod in habentibus symbolum facilius est¹⁷ transmutatio (a), inquantum scilicet nulla transmutatio cadit super symbolum sive accidens quod est simile in corrupto et in¹⁸ generato, nisi per accidens; ex¹⁹ eo²⁰ quod praeinductum²¹ est in subiecto corrumpendo in gradu uno, subito potest simile induci cum substantiali forma rei²² generandae²³ in gradu alio, inter quos gradus propter eorum approximationem sensus non potest iudicare²⁴. Quia igitur in corpore animalis mortalis sunt plura accidentia similia cum accidentibus corporis²⁵ animalis²⁶ omnino mortui, hinc est quod quasi subito possunt, soluta harmonia et²⁷ gradu perfecto quem habent in corpore animalis vivi, cum forma substantiali²⁸ animalis mortui, natura vel²⁹ violentia alterante, induci accidentia consimilia³⁰ in gradu alio, ita quod sensus non discernit inter gradus istos³¹. Et hinc est quod necesse est in separatione animae a corpore quod illa³² similia accidentia subito³³ inducantur³⁴ cum³⁵ forma substantiali corporis mortui inducta in ipso eodem instanti³⁶. In generatione autem³⁷ hominis vel animalis non est talis similitudo accidentium in principio in subiecto alterando cum accidentibus corporis animalis vel³⁸ hominis, sed magna diversitas; et ideo longa requiritur et magna³⁹ transmutatio donec ultimo⁴⁰ inducantur accidentia fere⁴¹ similia; et tunc certe sicut in proposito, istis per⁴² corruptionem sui subiecti⁴³ corruptis, subito inducuntur alia accidentia similia.

Ad quantum dicendum quod in morte animalis quaedam forma

1. illam S; ista A. — 2. subsistentis et S; recipientis A. — 3. alia V. — 4. generanti O; generali V. — 5. v. g. om. A. — 6. om. A V. — 7. qualitate O. — 8. subtracta A S V. — 9. extenso V S. — 10. substantialis O A. — 11. generanti O. — 12. om. V. — 13. om. A. — 14. similis S. — 15. om. S. — 16. 2 de gen. add. S². — 17. transitus vel add. A; transitus seu add. S. — 18. om. A S V. — 19. et S V. — 20. ideo S. — 21. inductum S. — 22. om. V. — 23. generando O; generatae A. — 24. distinctionem add. A. — 25. corporibus A. — 26. om. S; mortalis — animalis] om. V. — 27. in S. — 28. corporis add. A S V. — 29. natura vel] naturali O. — 30. similia A. — 31. illos V. — 32. ista A S V. — 33. om. A; in subiectum V. — 34. in subiecto add. S². — 35. sub A S. — 36. sed add. V. — 37. istius V. — 38. et V. — 39. maior S. — 40. termino add. V. — 41. formae O. — 42. propter S. — 43. ibi A.

(a) II de Generatione, c. 4, text. 25 (éd. Didot II, 457).

imperfecta inducitur in materia ; non ¹ tamen ibi proprie ² dicitur esse generatio nisi ³ secundum quid, eo quod illud a quo est transmutatio, est perfectum, illud ⁴ autem in ⁵ quod ⁶ transmutatum est, est imperfectum, et ⁷ quid corruptum ⁸, et ⁹ praeter ¹⁰ intentionem ¹¹ naturae : unde Philosophus VIII ¹² Metaphysicae (a), vocat mortuum corruptionem vivi sicut acetum corruptionem vini ¹³. Quidquid igitur ¹⁴ dissolvit harmoniam dispositionum ¹⁵ accidentalium debitam animae, sive sit calor innaturalis ¹⁶ in corpore sive aliud agens extrinsecum, illud est causa inductionis illius formae imperfectae, et eadem facilitate ¹⁷ qua harmonia illa debita animae solvitur, et forma illa ¹⁸ cum suis dispositionibus similibus inducitur. Praedicta ¹⁹ tamen ²⁰ harmonia sine alteratione praecedente non dissolvitur actione alicuius agentis particularis, licet ipsa ²¹ alteratio aliquando quidem ²² sit longa propter actionis remissionem et aliquando ²³ brevis et quasi ²⁴ momentanea propter actionis vehementiam vel violentiam, sicut accidit in subito occisis ²⁵ in quibus motum divisionis alicuius membri principalis concomitatur ²⁶ motus alterationis circa dispositiones omnis ²⁷ corporis, ²⁸ et in eodem instanti quo terminatur motus instrumenti dividendi terminatur ²⁹ motus istius ³⁰ alterationis concomitantis in quo anima separatur et forma ista ³¹ imperfecta inducitur cum dispositionibus illis ³² ad quas terminatur illa ³³ praecedens alteratio. Et illud fit ³⁴ in amputatione et divisione cordis ³⁵. Simile est quando uno ictu fulminis vinum convertitur ³⁶ in acetum ; tunc ³⁷ enim ³⁸ motum ictus ³⁹ illius concomitatur ⁴⁰ vini alteratio ita quod in eodem instanti terminatur ⁴¹ ille ictus, seu motus ille localis et motus ipsius alterationis ; unde sicut unus ⁴² motus, scilicet ipse ictus est quasi subitus, sic et alterationis motus ipsum concomitans ⁴³. Simili modo contingit de veloci ⁴⁴ et quasi subita divisione corporis ⁴⁵ hominis et motu alterationis illam divisionem concomitante ⁴⁶ in subito occisis.

Ad quintum dicendum ⁴⁷, sicut tactum ⁴⁸ est supra ⁴⁹, quod ⁵⁰ consanguinitas ⁵¹ humana ⁵² ad parentes non attenditur penes hoc quod aliqua forma substantialis quae erat in patre transeat ab ipso in prolem ; hoc enim est impossibile quod forma eadem quae actu est in materia una

1. om. S. — 2. om. V. — 3. non S. — 4. id O. — 5. om. S. — 6. om. O. — 7. om. S. — 8. corruptivum A S. — 9. om. A S. — 10. per V. — 11. unionem S. — 12. IV. V. — 13. sicut — vini] om. O. — 14. ergo V. — 15. harmonicam dispositionem O. — 16. materialis A ; agens add. V. — 17. facilitatem V. — 18. ista A S V. — 19. om. V. — 20. autem A. — 21. illa S V. — 22. om. S. — 23. sit add. S V. — 24. et quasi] sive V. — 25. decisis S. — 26. comitatur V. — 27. omnes A S V. — 28. om. V. — 29. terminat O A. — 30. illius A S. — 31. illa A S V. — 32. istis V. — 33. ista V. — 34. patet V ; om. A S. — 35. corporis A. — 36. vertitur A S V. — 37. om. A. — 38. om. S V ; esse A. — 39. om. A. — 40. comitatur A. — 41. perficitur V ; vini — terminatur] om. O. — 42. illius A. — 43. communicans V. — 44. cum veloci S ; de re loci V ; devenire O. — 45. cordis V. — 46. concomitantem O ; communicantis V. — 47. est add. V. — 48. dictum A. — 49. om. S. — 50. dictum est enim in quantum V. — 51. sanguinitas S. — 52. humanae prolis A S V.

^a (a) Metaphysica, lib. VIII. c. 5 (lib. VII iuxta éd. Didot II, 562).

migret¹ vel transeat in² materiam aliam. Sed virtus in semine deciso³, adiuta per virtutem coelestem et⁴ maxime solis, inducit dispositiones ultimas sine quibus anima non⁵ unitur materiae; immo in⁶ termino ultimae⁷ alterationis inducitur anima rationalis a Deo⁸ creata, hominis in esse constitutiva. Et ideo dicit Philosophus quod homo generat hominem et sol (a). Igitur⁹ homo qui generat eo ipso¹⁰ dicitur pater, et qui ab ipso¹¹ generatur eo ipso dicitur filius, et qui ab eodem geniti eo ipso¹² dicuntur fratres¹³, et sic¹⁴ deinceps secundum gradus consanguinitatis in hominibus¹⁵. Ex his¹⁶ patet quod¹⁷ ratione¹⁸ generationis sive propagationis carnalis est nexus consanguinitatis in hominibus¹⁹. Ad generationem vero in muliere spectat materiam dispositam ac²⁰ praeparatam²¹ exhibere, ad generationem vero in²² mare, per virtutem activam in semine deciso illam materiam sic²³ exhibitam a muliere, quae primo est sub forma substantiali imperfecta utpote sanguinis²⁴, informare disponendo motu alterationis donec, prout dictum est, in termino alterationis ultimae inducantur²⁵ dispositiones tales completae²⁶ cum quibus in materia inducitur²⁷ anima²⁸ rationalis a Deo creata. Hinc est quod omnes homines²⁹, excepto Christo, dicuntur fuisse in lumbis Adae secundum rationem seminalem, quia scilicet³⁰ per virtutem seminis existentem in lumbis eius primo, et per actionem eius in lumbis aliorum ab ipso genitorum usque ad ultimum lege concupiscentiae in esse productum, omnes alii a Christo sunt ab ipso Adam in esse producti³¹. Sed corpus Christi non dicitur fuisse in lumbis Adae vel Abrahae secundum rationem seminalem, quia non fuit formatum per virtutem seminis; et tamen³² dicitur ibi fuisse secundum corpulentam substantiam pro tanto³³ quia Beata Virgo³⁴ Maria quae fuit ibi sicut alii secundum rationem seminalem, exhibuit materiam unde per virtutem Spiritus Sancti formabatur, supra dicto modo, corpus Christi. Igitur corpus³⁵ Christi³⁶ non fuit ibi secundum rationem seminalem quia³⁷ corpus eius non fuit virtute³⁸ seminis informatum³⁹; corpus tamen⁴⁰ Virginis fuit formatum per virtutem seminis existentem in Adam et Abraham; et⁴¹ quia ipsa⁴² sic producta exhibuit materiam unde forma-

1. migrat S. — 2. ad A S. — 3. quae est in seminis decisione V. — 4. om. A V. — 5. om. S. — 6. cum V; cum in S. — 7. ultimo S. — 8. a Deo om. V. — 9. ideo V. — 10. modo V. — 11. ab ipso om. A S V. — 12. eo ipso om. V. — 13. filii O V; nepotes A S. — 14. om. S. — 15. deinceps — hominibus] de aliis consanguineis secundum gradus A S V. — 16. ex his] et sic V. — 17. om. V. — 18. rationem O. — 19. homine S. — 20. et A; om. S. — 21. om. S. — 22. viro alias in add. S². — 23. exhibere — sic] om. V. — 24. consanguinis V. — 25. inducuntur A S. — 26. complet A S. — 27. inducatur S. — 28. om. S. — 29. om. A S. — 30. si A. — 31. producto V. — 32. et tamen] tamen et cum S. — 33. dicitur add. A. — 34. om. A. — 35. om. A. — 36. Christus S; om. A. — 37. corpus Christi — quia] om. V. — 38. ratione S. — 39. formatum A S V. — 40. beatæ add. A. — 41. om. O. — 42. om. V.

batur corpus Christi, ideo Christus vel corpus Christi ¹ fuit in lumbis eorum virtute ² quoad corpulentam substantiam, licet non secundum rationem seminalem ; et ideo certe Christus, mediante Beata Virgine et aliis a quibus illa ³ ipsa secundum rationem seminalem descendit, dicitur semen Abrahae ; unde ⁴ in semine tuo, ait ⁵ Apostolus, quod est Christus (a). Ex his patet quod filii a parentibus nihil aliud debent habere nisi quod ipsis descendant per generationem modo praedicto ; et istud ⁶ non est contra positionem de unitate formae ⁷, immo pulcherrime salvatur secundum illam ⁸ doctrinam iam dictam nostri doctoris ⁹, sicut ¹⁰ patet ex dictis ¹¹.

Ad sextum dicendum, sicut dictum est supra, quod Deus ratione potentiae suae infinitae non indiget motu alterationis ad hoc quod producat suum ¹² effectum in esse. Et ideo licet in productione humani corporis indigeat natura particularis motu alterationis, immo multis alterationibus, ad hoc quod inducantur tandem dispositiones illae cum quibus anima a Deo creata infunditur, Deus tamen ¹³ in termino ¹⁴ motus localis quo illi sanguines purissimi ad locum generationis sunt delati, sine aliquo alterationis motu ¹⁵ successivo ¹⁶ medio ¹⁷ potuit inducere et ¹⁸ induxit ¹⁹ perfectas dispositiones cum quibus anima illa beata ab ipsomet ²⁰ Deo, eodem instanti creata corpori Christi infundebatur, dans eidem totum ordinem esse perfecti, quod scilicet sit ens, et quod sit corpus, et ²¹ quod sit ²² corpus animatum anima humana, et naturae ²³ sic ineffabiliter in esse productae ²⁴ in ipso ²⁵ instanti eodem ²⁶ uniebatur Filius Dei in unitate personae, communicans scilicet suam ²⁷ subsistentiam ²⁸ eidem ²⁹ ut sic sit una persona Verbi Dei subsistens in duplici natura, humana scilicet ³⁰ et ³¹ divina ; cui ³² soli ³³ honor et gloria per infinita saeculorum saecula. Amen ³⁴.

ARTICULUS XXXIII.

Quod ³⁵ memoria prout est in parte intellectiva non respicit praeteritum ut praeteritum ³⁶.

Item ³⁷ quaestione 79, articulo 6 ³⁸, in responsione principali ³⁹ dicit quod si memoria accipiat solum pro vi conservativa specierum, oportet

1. ideo — Christi] *om. A S.* — 2. virtualiter *A S V.* — 3. *om. A S V.* — 4. *om. A S V.* 5. inquit *O.* — 6. ita *O*; illud *V.* — 7. formarum *A S V.* — 8. essentiam *V*; ipsam *A S.* — 9. doctrinam — doctoris] *om. A S V.* — 10. ut *V S.* — 11. praedictis *A S.* — 12. simpliciter *A S.* — 13. cum *S V.* — 14. illius *add. V.* — 15. *om. S.* — 16. successive *O.* — 17. me(di)am *S.* — 18. etiam *add. A S.* — 19. inducit *O A.* — 20. ipso movet *V.* — 21. quod sit — et] *om. S.* — 22. *om. A.* — 23. anima humanae naturae *A S V.* — 24. *om. S.* — 25. in eodem *add. V.* — 26. *om. V.* — 27. *om. O.* — 28. substantiam *A S V.* — 29. scilicet *add. V.* — 30. *om. V.* — 31. *om. O.* — 32. qui *O*; ipsi ergo *A S V.* — 33. Deo *add. A S V.* — 34. *om. A*; per — Amen] etc. *S.* — 35. de hoc quod Thomas dicit quod *A S.* — 36. Articulus — praeteritum] *om. O V.* — 37. *om. A S V.* — 38. *om. A.* — 39. solutione *add. V.*

(a) Gal. III, 16.

tet dicere memoriam esse in parte intellectiva ¹ ; si vero de ratione memoriae sit quod obiectum eius ² sit praeteritum ut praeteritum ³, sic ⁴ memoria non erit in parte intellectiva sed in ⁵ sensitiva tantum quae est apprehensiva particulariam ; praeteritum enim ⁶ ut praeteritum cum significet ⁷ sub determinato tempore ad conditionem ⁸ particularis ⁹ pertinet.

Haec Thomas ¹⁰.

Ex hac positione necessario sequitur error, scilicet quod angelus ¹¹ non habet ¹² memoriam praeteriti ut praeteritum est ¹³, et per consequens non ¹⁴ certam ¹⁵ cognitionem ; quod videtur erroneum et etiam ¹⁶ in praeiudicium eorum et ¹⁷ nostrum quorum habent custodiam. Et ideo dicendum est quod ¹⁸ sive accipiat memoria pro potentia intellectiva specierum conservativa, sive pro actu memorandi praeteritum ut praeteritum ¹⁹, non solum est memoria in sensitiva : tunc enim non esset in angelis in quibus non est aliqua vis sensitiva. Quod autem angelus non tantum habeat memoriam intellectivam sed etiam memoriam praeteriti ut praeteriti ²⁰ patet, Tobias V, ubi dicit Raphael angelus : Novi viam quae ducit in Rages ²¹ civitatem Medorum et ²² omnia itinera eius frequenter ambulavi et mansi apud Gabelum ²³ (a). Et in ²⁴ eodem libro ²⁵ : Quando orabas ²⁶ cum lacrymis et sepeliebas ²⁷ mortuos, etc. ²⁸, ego obtuli ²⁹ orationem tuam Domino (b). Ecce ³⁰ Danielis X ³¹, dicit angelus : Princeps regni ³² Persarum restitit mihi viginti et uno ³³ diebus (c). Ex quo patet quod memoria ³⁴, sive accipiat pro vi conservativa specierum, sive pro actu memorandi ³⁵ praeteritum ut praeteritum debet poni ³⁶ non solum in parte sensitiva sed etiam in parte intellectiva ³⁷.

Ad illud ³⁸ quod pro ratione ³⁹ insinuat ⁴⁰, scilicet quod apprehensiva sensitiva est particularium sub hic et nunc, et tale est praeteritum ut praeteritum ⁴¹, dicendum quod non solum sensitiva ⁴² apprehendit particularia sub hic et nunc, sed ⁴³ etiam intellectus, et recordatur. Nec differt sensus ab intellectu ⁴⁴ in hoc quod sensus apprehendit singularia ⁴⁵, intellectus vero ⁴⁶ universalialia abstracta, sed in hoc differunt quod sensus apprehendit particularia ⁴⁷ sola ⁴⁸, intellectus autem non

1. add. V. — 2. illud V. — 3. ut praeteritum om. O. — 4. om. V. — 5. om. V. — 6. tamen O. — 7. esse add. V. — 8. traditionem V ; cognitionem A ; communionem S. — 9. spectat vel add. V. — 10. Haec de Thoma A ; Haec dicit Thomas S ; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 11. angeli A. — 12. habeant A. — 13. ut — est] om. S. — 14. nec A S. — 15. creatam A ; creaturam S. — 16. om. A S. — 17. in add. S. — 18. om. S ; est quod om. A. — 19. praeteriti ut praeteriti A S. — 20. praeteritum est A S. — 21. viam ad Rachel S. — 22. Medorum et om. S. — 23. Gabriel S ; Raguelm A. — 24. om. A S. — 25. licet S ; 13° A. — 26. orabat S. — 27. sepeliebat S. — 28. om. A S. — 29. detuli A ; ego obtuli om. S. — 30. om. S. — 31. secundo O ; 4° A S. — 32. regis O. — 33. viginti duo O. — 34. membra A. — 35. rem(oran)di O. — 36. debet poni] dicit potentiam O. — 37. specierum sive — intellectiva] etc. S. — 38. ideo add. S. — 39. sui add. O. — 40. adducit A. — 41. etc. add. A. — 42. sensus A S. — 43. om. A. — 44. intellectus a sensu A S. — 45. solum add. A ; sola et add. S. — 46. solum add. A S. — 47. singularia S. — 48. om. S ; abstracta — sola] om. A ; ymo add. A.

(a) Tob. V, 8. — (b) Tob. XII, 12. — (c) Dan. X, 13.

sola ¹ universalia sed etiam ² particularia ³. Alias angelus et anima non apprehenderent ⁴ Christum, qui est ⁵ quoddam singulare, cum ⁶ non habeant potentiam sensitivam; cuius contrarium habetur Ioann. XVII ⁷: Haec est enim ⁸ vita aeterna ut cognoscant te solum Deum et quem misisti Iesum Christum ⁹ (a). Item, ex hac positione ¹⁰ sequitur ¹¹ quod animae iam beatae non essent memores ¹² passionis Christi et aliorum beneficiorum particularium iam ¹³ praeteritorum, et peccatorum suorum, et ita non essent gratiae Deo in reddendo gratias sibi ¹⁴ pro remissione peccatorum et exhibitione beneficiorum, quod est plane erroneum.

Praeterea, si ¹⁵ opponatur ¹⁶ quod Philosophus non ponit nisi memoriam sensitivam, unde in libro de Memoria et Reminiscentia dicit loquens de memoria quod est primo et per se sensitiva ¹⁷, intellectus autem per accidens; ratio ¹⁸ supponit falsum quia Philosophus in ¹⁹ Magnorum Moraliū capitulo XVII ²⁰ ponit memoriam in vi ²¹ rationem habente (b). Praeterea Augustinus plane ponit memoriam intellectivam, IV ²² de Trinitate, capitulis 13 et 15 ²³ et libro VII ²⁴ capitulis 21 et 33 ²⁵ (c).

Haec sunt verba eorum ²⁶.

Ad articulum 33 ²⁷.

Ex dictis ²⁸ supra, articulo ²⁹ 2, qualiter intellectus noster cognoscit ³⁰ singularia et qualiter non, satis evidenter patet responsio quantum ³¹ ad omnia quae hic obiciuntur, si simul cum hoc attendamus quod aliter angelus ³² et aliter intellectus noster cognoscit illa ³³ singularia ³⁴. Angelus enim ³⁵ cognoscit ea directe sicut sunt, per species innatas quae rem repraesentant omnino sicut est in se: intellectus noster ³⁶ directe intelligit universalia a conditionibus materialibus abstracta, sicut patet per Philosophum et Commentatorem ubique; singularia vero cognoscit indirecte ³⁷, per conversionem scilicet ³⁸ vel ³⁹ reflexionem ad phantasmata. Propter quod, etsi ⁴⁰ in parte intellectiva in nobis non sit ponenda memoria ut respicit praeteritum ut praeteritum ⁴¹, sicut docet hic frater Thomas ⁴², eo quod intellectus noster ⁴³ abstrahit ab huiusmodi conditionibus nec cognoscit ⁴⁴ huiusmodi ⁴⁵ nisi indirecte ⁴⁶.

1. solum A. — 2. sed etiam om. S. — 3. apprehendit add. A. — 4. apprehenderet O. — 5. qui est] cum sit A S. — 6. et ipsi A S. — 7. XIX. S. — 8. om. S. — 9. solum — Christum] om. S; etc. A. — 10. ratione A S. — 11. sequeretur A S. — 12. meliores S. — 13. om. A — 14. ei A S. — 15. praeterea si] si autem A S. — 16. ponitur S. — 17. sensitivae O. — 18. etc. A. — 19. libro add. S. — 20. 10 O; 19 A S. — 21. om. S V. — 22. IV. O; libro S; 10. A. — 23. 14. S. — 24. 5. A; II. S; VII. O. — 25. 22 S; 33 A O. — 26. Haec sunt W... V. — 27. Ad — 33] Respon-
sio ad haec secundum Thomam A S V — 28. patet add. S. — 29. argumento S. — 30. intelligit O. — 31. quasi A; questionis. S; om. V. — 32. quod — angelus] om. V. — 33. ista A S V. — 34. materialia add. A S V. — 35. om. O. — 36. autem add. A. — 37. scilicet add. V. — 38. om. V; sui A S. — 39. per add. A V. — 40. si A S. — 41. praeteritum ut praeteritum om. A; ut praeteritum om. S. — 42. sicut — Thomas] sicut (ut V) Thomas dicit hic A S V. — 43. om. A. — 44. cognoscimus A. — 45. om. A. — 46 et add. A.

(a) Ioann. XVII, 3. — (b) Magna Moralia I, 17 (éd. Didot. II, 143). — (c) AUGUSTINUS, De Trinitate, l. X, c. 11, 12; XIV, 8, 14; XV, 421, 22 (P L. 42, 982 s., 1044, 1049, 1088 s.).

modo praedicto, non ideo ¹ sequitur quod angelus non possit praeteritum cognoscere ut praeteritum, cum ipse alio modo apprehendat, per speciem scilicet quae rem repraesentat ² directe et ³ sicut est per omnia. Unde obiectio ista ⁴ cui principaliter innituntur ⁵ vana est ⁶ et risu digna ⁷.

Et ⁸ quod dicunt respondendo ⁹ ad rationem fratris ¹⁰ Thomae, nulli dubium ¹¹ quin sit falsum et manifeste contra Philosophum ¹², Commentatorem ¹³ et Boetium qui dicit ¹⁴: Singulare est dum sentitur, universale dum intelligitur (*a*). Haec sunt manifesta ex dictis supra, articulo 2. Quae autem ¹⁵ ad confirmandum responsionem ¹⁶ adducunt de angelo et anima separata, soluta sunt supra ¹⁷, eodem ¹⁸ articulo 2.

Ad illud quod dicunt quod si in parte intellectiva non esset memoria praeteriti ut praeteriti ¹⁹, tunc animae beatae ²⁰ separatae ²¹ non haberent passionis ²² Christi ²³ et huiusmodi ²⁴ memoriam; dicendum quod animae separatae beatae vident res ²⁵ in Verbo non solum abstractas sed sub ²⁶ omni conditione quam habent vel habuerunt ²⁷ vel habiturae ²⁸ sunt ²⁹ in rerum natura; unde illa ³⁰ obiectio est nulla. Loquendo tamen de cognitione naturali ³¹ animae separatae quae communis est beatis et non beatis, dicendum ³² quod modus intelligendi in animabus separatis est per influentiam specierum a Deo, et secundum ³³ istum modum habet intellectus ipsa ³⁴ singularia sicut ³⁵ sunt cognoscere; sicut enim ipse Deus per suam essentiam, in quantum est causa universalium et individuantium ³⁶ principiorum cognoscit universalia et singularia, ita substantiae separatae per species ³⁷ impressas, quae sunt quaedam participatae similitudines illius divinae essentiae, possunt universalia et singularia cognoscere. In hoc tamen est differentia inter angelos et animas separatas quod angeli ³⁸ per huiusmodi species impressas ³⁹, propter efficaciam sui intellectus non solum naturas rerum ⁴⁰ in speciali cognoscere possunt, sed etiam condiciones quascumque individuales ⁴¹ in eisdem; animae vero separatae, quarum naturalis cognitio est imperfectior et confusior secundum modum naturae suae, non possunt per huiusmodi species cognoscere nisi illarum rerum condiciones individuales ⁴² ad ⁴³ quas cognoscendas quodammodo determinantur vel per ⁴⁴ praecedentem ⁴⁵ cognitionem vel per aliquam affec-

1. tamen S; igitur V A. — 2. per species et que res representant S. — 3. om. A S V. — 4. illa O. — 5. innititur V. — 6. om. A. — 7. visa est risu digna V. — 8. hoc add. A. — 9. om. A. — 10. om. A S V. — 11. est add. A. — 12. et add. V. — 13. om. A. — 14. dicunt A; ait V S. — 15. quae autem] quaedam V. — 16. rationem O A. — 17. ibi A. — 18. in S; om. A V. — 19. ut praeteriti] om. V; ut praeteritum A S. — 20. om. V S. — 21. om. A. — 22. passionis O. — 23. om. O. — 24. aliorum beneficiorum (om. V S) iam praeteritorum A S V. — 25. vident res] videntes V. — 26. om. A. — 27. vel habuerunt om. A S V. — 28. vel habiturae] inhabitare A. — 29. vel prius habuerunt add. A S V. — 30. ista A S V. — 31. om. A S. — 32. est add. V. — 33. per V. — 34. ista S; etiam add. V. — 35. sicuti A S V. — 36. individuantiam S. — 37. sibi add. A. — 38. angelus V. — 39. om. A S V. — 40. om. A S V. — 41. indivisibiles V. — 42. om. O. — 43. per S. — 44. secundum V; om. O. — 45. praexistentem S.

(a) BOETIUS, *I Posteriorum*, c. 24 (P. L. 64, 741).

tionem, vel ¹ per naturalem ² habitudinem ³ vel per ⁴ divinam ordinationem ; quia omne quod recipitur ⁵ in aliquo determinatur ⁶ in eodem ⁷ secundum ⁸ modum recipientis. Illa ⁹ est doctrina fratris ¹⁰ Thomae, parte prima, 89 quaestione, articulo 4, ubi docet qualiter anima separata cognoscat ¹¹ singularia ; et per hoc ¹² solvuntur omnia obiecta eorum ¹³.

Quod vero ¹⁴ tandem dicunt Philosophum et Augustinum posuisse memoriam in vi rationem habente sive in intellectu ¹⁵ ; dicendum quod habet intelligi de memoria ¹⁶ prout sumitur pro vi specierum intelligibilium conservativa ; vel in quantum intellectus potest cognoscere huiusmodi praeterita ¹⁷ ut praeterita ¹⁸ indirecte, convertendo se ad phantasmata.

ARTICULUS XXXIV.

Quod ¹⁹ intellectus est simpliciter potentia altior quam voluntas ²⁰.

Item ²¹, quaestione 82 ²², articulo 3, in responsione principali ²³ dicit quod ²⁴ intellectus et voluntas si considerentur secundum se, sic ²⁵ intellectus est eminentior ²⁶ ; secundum quid autem, et per comparisonem ²⁷ ad alterum voluntas invenitur interdum altior quam intellectus eo quod obiectum voluntatis in altiori invenitur quam obiectum intellectus.

Haec ²⁸ Thomas.

Hoc nobis videtur ²⁹ falsum et antecedens ad multa falsa licet non videatur directe contrarium fidei vel bonis ³⁰ moribus. Dicit enim Anselmus³¹, libro de Conceptu virginali ³² et originali peccato ³³, capitulo 4 : Si de actionibus voluntariis quae iniustae sunt arguantur membra et sensus corporis quibus fiunt, respondere ³⁴ possunt : Deus nos et potestatem ³⁵ quae in nobis est subiecit voluntati ut ad eius imperium non possumus non ³⁶ movere nos et facere quod ipsa ³⁷ vult ; et ita non possumus nec debemus non obedire dominae quam nobis Deus dedit (a). Et infra, sequenti capitulo : Voluntas cui ³⁸ subditi sunt ³⁹ omnes volun-

1. et V. — 2. similem V ; aliquam S. — 3. om. O. — 4. om. A S V. — 5. quia — recipitur] om. S. — 6. recipitur V. — 7. in eo A S ; om. V. — 8. per V. — 9. ista A V. — 10. om. A S V. — 11. cognoscit A S V. — 12. et per hoc] ex hiis patet qualiter A S V. — 13. istorum A S V. — 14. om. A ; quae vero S. — 15. sive in intellectu] sine intellectu O ; om. A. — 16. in vi rationem — memoria] om. V. — 17. praecepta S. — 18. ut praeterita om. A S. — 19. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 20. Articulus — voluntas] om. O V. — 21. om. A S V. — 22. 34. V. — 23. quaestionis et argumentorum V. — 24. om. V. — 25. om. V A. — 26. evidentior V. — 27. in comparatione A S. — 28. om. V. et dein. usque ad Haec sunt verba ; dicit add. S ; de add. A. — 29. esse add. A. — 30. hominis S. — 31. in add. A S. — 32. conceptione virginis O. — 33. et — peccato] om. A. — 34. om. S. — 35. et potestatem] potestati A. — 36. om. S. — 37. ipse S. — 38. est A. — 39. om. S.

(a) ANSELMUS, *De conceptu virginali et originali peccato*, c. 4 (P. L. 158, 438).

Correctorium corruptorii Thomae.

tarii motus totius hominis. Haec auctoritas attribuit plane ¹ voluntati non rationi ² dominium (a).

Praeterea ³ melioris vel ⁴ superioris est uti deterioribus et inferioribus. Hoc videmus ad sensum in his ⁵ in quibus naturalis et ⁶ debitus ordo seryatur. Et Commentator, super ⁷ VI^m Ethicorum, super illud : *Postquam igitur* ⁸ dictum est duas esse partes, etc. ; qualiter, inquit, deterius meliori utetur ? Sed voluntas utitur ratione et coeteris potentiis animae ; uti enim ⁹ est assumere aliquid in ¹⁰ facultatem voluntatis, ut ait Augustinus ¹¹, IV° de Trinitate, capitulo X ¹². [Ergo voluntas est superior intellectu et coeteris potentiis animae.] ¹³

Praeterea ¹⁴ illud est melius cuius perfectio ¹⁵ est melior, sicut ¹⁶ dicit Commentator in fine prologi VI Ethicorum : qualiter, inquit, non erit melior melioris virtus et perfectio. Sed caritas quae est perfectio voluntatis, optima est virtus et perfectio, sicut dicit Augustinus de Trinitate libro II capitulis 17 et 18 ¹⁷ : Dilectio, inquit, Dei diffusa ¹⁸ est in cordibus ¹⁹ nostris, etc. , nullum ²⁰ est isto Dei dono excellentius quod solum dividit inter filios regni ²¹ et filios perditionis ²² (b).

Item ²³, Philosophus dicit III ²⁴ Topicorum, de magis bono et magis conferente : melius est quod omnes eligunt ²⁵ quam quod ²⁶ non omnes, et quod plures quam quod ²⁷ pauciores (c). Sed bonum omnia appetunt, ut ipse dicit ²⁸ in eodem capitulo ²⁹ (d), et I Ethicorum (e). Sed verum non omnia ³⁰ appetunt, per se loquendo, sed sola rationalia ³¹. Ergo bonum est melius vero ³² ; ergo ³³ obiectum melioris potentiae. *

Item nobiliori obiecto respondet nobilior potentia ut videtur, et dicit Augustinus in quadam epistola ad Nebridium, scilicet ³⁴ quod mens atque intelligentia oculis atque ³⁵ vulgari aspectu ³⁶ meliora ³⁷ sunt (f) ; quod non esset ita ³⁸ nisi meliora essent illa quae intelligimus quam illa ³⁹ quae discernimus. Sed si discernimus ⁴⁰ verum a bono, secundum quod per rationem separabilia sunt, videtur bonum melius esse quam verum, et per consequens nobilius. Ergo bonum secundum quod bonum, est obiectum melioris potentiae quam ⁴¹ verum secundum quod verum ; et ita voluntas nobilior erit ⁴² intellectu. Probatio ⁴³ assumptae ⁴⁴ : bonum

1. om. A S. — 2. voluntati non rationi] non animae respondemus et rationi S. — 3. item A S. — 4. et A S. — 5. in his om. A. — 6. om. S. — 7. om. A S. — 8. ergo S ; om. A. — 9. non O. — 10. ut S. — 11. secundum Augustinum A. — 12. capitulo 4. O ; om. A S. — 13. ergo — animae] etc. O. — 14. item A S. — 15. perfectior A. — 16. ut A. — 17. lib. II. cap. 17 et 18. O ; lib. 25. cap. 17 et cap. 18. A ; lib. V. cap. 19 et 18. S. — 18. infusa S. — 19. corporibus S. — 20. nullo O. — 21. regis O ; om. S. — 22. perfectionis S. — 23. Praeterea A S. — 24. IV. O ; I. A. — 25. obligant A. — 26. om. A. — 27. om. A. — 28. om. O. — 29. 23 topicorum add. S. — 30. appetunt — omnia] om. A. — 31. naturalia S. — 32. quam verum A S. — 33. est add. A. — 34. qui dicit A. — 35. hoc add. A. — 36. appetitu A. — 37. meliores A S. — 38. om. A. — 39. ea A. — 40. discernimus A. — 41. verum et per — quam] om. O. — 42. voluntas et nobile A. — 43. pro (batio) O ; pro bono A S. — 44. assumpti S.

(a) Idem, ibidem (P. L. 158, 439). — (b) AUGUSTINUS, *De Trinitate* II, 17 s. (P. L. 42, 1082). — (c) III *Topicorum*, c. 1. (éd. Didot. I, 198). — (d) Id. ibid. — (e) *Ethica Nicomach.* I, I, c. 1. (éd. Didot II, 1). — (f) AUGUSTINUS, *Epistola III ad Nebridium* (P. L. 33, 65).

secundum quod bonum est bonum per se ; verum autem secundum quod verum, non est bonum nisi per bonum ; sed ¹ quod est per se bonum est melius quam ² quod est ³ per aliud. Ergo bonum melius est vero.

Praeterea ⁴ quando multi ⁵ conveniunt et cooperantur sibi in perpetracione ⁶ alicuius maleficii, ille cui magis imputatur, reputatur magis principalis ; et e converso, qui reputatur principalis, illi magis imputatur ⁷ ; unde et ⁸ principalius trahitur in causa. Sed omne peccatum maxime imputatur voluntati ; ergo voluntas est principalior etiam ⁹ in peccato quam intellectus. Verbi ¹⁰ gratia, incredulitas sive perfidia magis imputatur voluntati quam intellectui : Ioann. XII ¹¹ : Propterea non poterant credere quia dicit iterum, etc. (a) ; super hoc dicit ¹² Augustinus, et Chrysostomus : Non poterant, id est non volebant ¹³ (b), Chrysostomus, homilia 68 ; et Augustinus, homilia 51 : Si a me quaeratur quare non poterant, respondeo : quia nolebant (c).

Ratio autem quam ponit ad confirmationem suae opinionis est talis : obiectum intellectus et ¹⁴ simplicius est et magis absolutum quam obiectum voluntatis, nam ¹⁵ obiectum intellectus est ipsa ¹⁶ ratio boni appetibilis ¹⁷ ; bonum autem ¹⁸ appetibile cuius ratio est in intellectu ¹⁹, est obiectum voluntatis. Cum ergo ipsa ratio potentiae attendatur secundum ordinem ad obiectum, sequitur quod per se et simpliciter intellectus sit altior et nobilior voluntate. Responsio ²⁰ : cum dicit quod intellectus obiectum simplicius sit quam obiectum voluntatis quia ratio boni est obiectum intellectus et bonum ipsum appetibile est obiectum ²¹ voluntatis et ratio boni simplicior ²² est quam ipsum bonum, dicendum est per interemptionem primae quia ²³ dicit quod ²⁴ obiectum intellectus simplicius est quam obiectum voluntatis ; et cum probat quia ratio boni est obiectum intellectus et bonum ipsum ²⁵ voluntatis ²⁶ ; dico quod ita bene et magis per se est obiectum voluntatis ratio boni quam ²⁷ bonum appetibile, cuius contrarium ipse supponit. Et hoc patet sic : constat enim quod essentia ²⁸ boni quam ²⁹ ipse vocat rationem boni, verius et essentialius est ³⁰ ipsi bono quam quidquid non est essentia boni ³¹ ; essentia ³² enim cuiuscumque ³³ rei est illud quod per se primo ³⁴ significatur per nomen rei. Si igitur ³⁵ essentia boni est ³⁶ ratio boni verissime, est ipsum bonum verissime ³⁷ ; et illud quod verissime est bonum, verissime est obiectum voluntatis.

1. illud add. A S. — 2. illud add. A S. — 3. bonum add. A S. — 4. Item A S. — 5. om. A. — 6. petracione O ; preperacione A. — 7. qui — imputatur] om. A S. — 8. om. A. — 9. om. S. — 10. ut O. — 11. XXI. O ; XIII. S. — 12. super — dicit] om. A S. — 13. nolebant S. — 14. om. A S. — 15. quia A S. — 16. om. A S. — 17. om. A S. — 18. bonum autem] et ipsum bonum A S. — 19. cuius — intellectu om. A S. — 20. ratio O. — 21. voluntatis ; cum — obiectum] om. A S. — 22. bono simplicius A. — 23. qua ? — 24. dicendum — quod] dicimus interimentes hanc A S. — 25. appetibile est obiectum add. S. — 26. et cum — voluntatis] om. A. — 27. ipsum add. A S. — 28. esse S. — 29. quod S. — 30. inest A. — 31. essentia boni om. S. — 32. esse A S. — 33. uniuscuiusque A S. — 34. per se et primo A S ; per seipso O. — 35. ergo A S. — 36. ipsa add. A S. — 37. om. A S.

— (a) Ioann. XII, 39 — (b) CHRYSOSTOMUS, In Ioannem homilia LXVIII (P. G. 59, 376) — (c) AUGUSTINUS, In Ioannem homilia LI (P. L. 35, 1777).

Sequitur ergo necessario quod essentia boni, hoc est ratio boni¹, verisime et primo et per se sit obiectum voluntatis, cuius contrarium ipse² supponit.

Haec sunt verba eorum³.

Ad articulum 34, dicendum⁴.

Isti si solutionem huius⁵ quaestionis et proximo⁶ sequentis, secundum fratrem⁷ Thomam bono oculo inspectam⁸ intellexissent⁹ nunquam¹⁰ istam¹¹ positionem¹² falsam et ad multa falsa antecedentem¹³ asseruissent. Verba igitur¹⁴ fratris¹⁵ Thomae in¹⁶ supradictis duabus quaestionibus respiciantur¹⁷, et omnia obiecta eorum¹⁸ nullius momenti apparebunt.

Ad primum enim¹⁹, prout ipse²⁰ docet ibidem, sic est²¹ dicendum : aliquid movere dicitur dupliciter : uno modo²² sicut finis movet efficientem, et hoc modo intellectus movet²³ voluntatem²⁴ quia bonum intellectum²⁵ est²⁶ obiectum voluntatis et²⁷ movet ipsam ut finis ; alio modo dicitur aliquid movere per modum agentis, sicut alterans movet alteratum et impellens²⁸ impulsus ; et²⁹ hoc modo movet voluntas³⁰ intellectum et omnes alias vires animae, prout dicit Anselmus. Igitur sicut quoad aliquid³¹ voluntas est nobilior quia movet³², ita³³ quoad aliquid est minus nobilis, in quantum scilicet³⁴ movetur ; sed simpliciter loquendo, ratione obiecti magis absoluti, est intellectus nobilior, prout³⁵ docet³⁶ frater³⁷ Thomas.

Ad secundum³⁸ dicendum, secundum ipsum³⁹ ubi supra, quod intellectus dupliciter potest considerari : uno modo secundum quod est apprehensivus⁴⁰ entis et veri⁴¹ universalis, alio modo secundum quod est quaedam particularis potentia habens actum determinatum ; et similiter voluntas dupliciter potest considerari, vel⁴² secundum communitatem sui obiecti prout est appetitiva boni communis, vel⁴³ secundum quod est⁴⁴ determinata potentia⁴⁵, habens⁴⁶ determinatum actum. Si igitur⁴⁷ intellectus et voluntas comparentur ad invicem secundum communitatem⁴⁸ obiecti utriusque, sic intellectus est simpliciter altior et nobilior voluntate, quia simpliciter loquendo ratio boni intel-

1. hoc — boni] *om. O* ; et cum ratio boni *S.* — 2. ipsum *A S.* — 3. Haec sunt *W... V.* — 4. Ad — dicendum] ad haec solutio secundum Thomam *V* ; responsio ad haec secundum Thomam *A S.* — 5. istius *A S V.* — 6. proxime *A S.* — 7. *om. A S V.* — 8. inspexissent et *V.* — 9. inspexissent *A.* — 10. posuissent *add. V S.* — 11. illam *S.* — 12. *om. S.* — 13. attendere *O V* ; antecedere *S.* — 14. ergo *A.* — 15. *om. A S V.* — 16. *om. S.* — 17. respiciant *O* ; inspiciantur *V.* — 18. obiecta eorum] ista quae obiciunt *A S V.* — 19. igitur *V.* — 20. *om. V.* — 21. *om. A S.* — 22. ut finis *add. S.* — 23. efficientem — movet] *om. O* ; secundum *add. S.* — 24. bonitatem *A.* — 25. intellectus *V S.* — 26. bonum *add. S.* — 27. est *S.* — 28. movet *add. A S.* — 29. *om. S.* — 30. bonitas *A.* — 31. quid *O.* — 32. intellectum *add. S.* — 33. in *A.* — 34. *om. A S* ; in quantum scilicet] quia *V.* — 35. sicut *A.* — 36. dicit *A S V.* — 37. *om. A S V.* — 38. etiam *add. A S V.* — 39. secundum ipsum] prout ipse Thomas docet *A S V.* — 40. apprehensibilis *A.* — 41. et veri] tantum *S.* — 42. uno modo *A S V.* — 43. alio modo *A S V.* — 44. quaedam *add. A S V.* — 45. *om. S.* — 46. habet *S.* — 47. ergo *A S V.* — 48. rationem communitatis *A S V.*

lecti¹ quae est obiectum intellectus, est quid simplicius et abstractius atque absolutius, utpote habens esse in² ipso intellectu, bono communi quod³ est obiectum voluntatis secundum quod esse habet⁴ in re extra. Verum enim et falsum, quae sunt obiectum intellectus, sunt in anima; sed⁵ bonum et malum quae sunt obiecta⁶ voluntatis sunt in rebus⁷ extra⁸. Interdum tamen contingit quod bonum⁹ secundum esse quod habet in se, simplicius est quam ratio eiusdem boni intellecta, qua habet esse¹⁰ in intellectu; quale¹¹ bonum¹² est Deus. Et respectu huius¹³ obiecti¹⁴, prout docet frater¹⁵ Thomas, nihil prohibet nobiliorrem voluntatem esse¹⁶ intellectu; universaliter tamen et simpliciter loquendo, intellectus habet¹⁷ dici¹⁸ nobilior sub ista consideratione, ut dictum est. Si autem consideretur intellectus secundum communitatem sui obiecti et voluntas secundum quod est quaedam¹⁹ determinata potentia, sic iterum intellectus est altior et nobilior, utpote²⁰ comprehendens sub communitate sui obiecti²¹, entis²² et veri²³ universalis, ipsam voluntatem et actus eius et obiectum sicut et²⁴ alia intelligibilia specialia²⁵ ut lapidem, et²⁶ lignum et coetera²⁷ quae continentur sub ratione entis et veri. Si autem²⁸ consideretur²⁹ alio modo³⁰, voluntas secundum communem rationem sui obiecti quod est bonum in communi, et intellectus ut est quaedam res et potentia specialis³¹, sic³² sub obiecto³³ voluntatis continentur³⁴ etiam³⁵ intellectus et³⁶ actus eius³⁷ et obiectum³⁸ sicut alia bona specialia; et secundum hoc est ipsa voluntas altior et nobilior, et³⁹ utitur ipso⁴⁰ intellectu et actu eius⁴¹ et obiecto sicut aliis bonis particularibus, amando scilicet⁴² ipsa propter Deum qui est fons et origo bonorum omnium. Sic considerando⁴³, voluntas est⁴⁴ nobilior⁴⁵; simpliciter tamen⁴⁶, intellectus⁴⁷.

Ad tertium⁴⁸ dicendum, sicut dicit frater⁴⁹ Thomas, et tactum est supra, quod in comparatione ad obiectum aliquod quod est⁵⁰ mente nobilior, cuiusmodi est Deus in quem principaliter⁵¹ inclinatur caritas, nihil prohibet, immo necesse est ponere quod voluntas sit sublimior⁵²,

1. intellecta *A S V*. — 2. *om. V*. — 3. qui *A*. — 4. in se *add. S*. — 5. et *S*. — 6. obiectum *A S V*. — 7. re *V*. — 8. *om. S*. — 9. obiectum *O*. — 10. qua — esse] secundum esse quod habet *O*; in se — esse] *om. S*. — 11. tale *A S V*. — 12. utique *add. A S V*. — 13. talis *A S V*. — 14. boni *S*. — 15. *om. A S V*. — 16. quod voluntas sit nobilior *A S V*. — 17. debet *A S V*. — 18. esse *A S*. — 19. quae *S*. — 20. plura *V*. — 21. scilicet *add. A S V*. — 22. universalis *add. S*. — 23. et *add. A*. — 24. *om. A*. — 25. *om. S*; spiritualia *V*. — 26. *om. A S V*. — 27. huiusmodi *A S V*. — 28. vero *S*. — 29. consideratur *V*. — 30. alio modo *om. A S V*. — 31. res spiritualis et potentia *V*; voluntas — specialis] *om. O*. — 32. sicut *S*. — 33. ubi obiecto] subiecto *O*; sub subiecto *A*; illo *add. V*; isto *add. A*; isto istius *add. S*. — 34. continetur *A S V*. — 35. *om. A S V*. — 36. *om. A*. — 37. quod est intelligere *add. A S V*. — 38. eius quod est verum *add. A S V*. — 39. secundum hoc *add. A S V*. — 40. *om. V*. — 41. *om. A*. — 42. *om. V*. — 43. sub ista ergo (igitur *V*) consideratione *A S V*. — 44. voluntas est] qua voluntas dicitur utens dicitur *A V*; *om. S*. — 45. et nobilior *A*; *om. S*; alia tamen consideratione et *add. A S*. — 46. loquendo *A S V*. — 47. est superior ut patet ex dictis *add. A S V*. — 48. Ad tertium] iterum *A*. — 49. *om. A S V*. — 50. in *add. S*. — 51. principia *S*. — 52. nobilior *V*; subtilior *S*.

ratione praedicta ¹ ; non tamen ² simpliciter ³ loquendo, ut dictum est ⁴.

Ad quartum dicendum quod proprie ⁵ loquendo comparatio non est ⁶ accipienda nisi inter aliqua duo diversa quae sunt eiusdem rationis ; verbi ⁷ gratia, si hoc debeat dici ⁸ illo ⁹ albius ¹⁰, necesse est quod albedo utrique conveniat secundum eandem rationem. Nunc ¹¹ autem verum et bonum convertuntur et sunt idem secundum rem, sed differunt solum secundum rationem. Unde illa ¹² comparatio nulla est qua dicitur bonum melius vero quoniam idipsum est ¹³ cui convenit ¹⁴ bonitas sub ratione una et veritas sub ratione altera. Notandum est etiam verbum fratris Thomae, ubi supra ¹⁵, quod sicut voluntas et intellectus possunt dupliciter considerari, sic ¹⁶ verum et bonum. Si enim ¹⁷ verum ¹⁸ consideretur in sua communitate, bonum continetur sub ipso vero in quantum ipsum ¹⁹ bonum ²⁰ est quoddam speciale verum intellectus ²¹ ; similiter si consideretur bonum ²² in sua communitate, verum continetur sub bono in quantum verum est quoddam speciale bonum ²³. Ex his apparet quod ²⁴ hae potentiae suis actibus se includunt cum obiectum unius potentiae ²⁵ sub ratione una includatur ²⁶ sub ²⁷ obiecto ²⁸ alterius sub ratione altera et e converso, ut patet ex dictis ²⁹ satis pulchre ³⁰.

Ad quintum similiter ³¹ dicendum sicut ad quartum quod inter bonum et verum, cum sint idem re et differant ratione sola ³² nulla est comparatio in bonitate ; inter vero ³³ duo diversa, prout in diverso gradu rationem bonitatis participant, bene cadit comparatio ³⁴. Et cum dicunt quod bonum est bonum per se, et verum est bonum non nisi per bonum, et ³⁵ ita est bonum ³⁶ per aliud ; dicendum quod idem est quod est verum et quod est bonum realiter ; in eodem et ab ³⁷ eodem ³⁸ realiter habet res entitatem, veritatem et bonitatem ; qualis enim est dispositio uniuscuiusque in entitate, talis est dispositio eiusdem in veritate ³⁹, secundum Philosophum (a), et etiam ⁴⁰ in bonitate. Non igitur per aliud, sed sub alia ratione dicitur aliquid verum et bonum.

Ad sextum patet responsio ex supradictis : voluntas enim ea ratione qua movet ut agens, nobilior et ⁴¹ altior est intellectu ; et sub hac ratione

1. propter rationem praedictam *A S V.* — 2. non tamen] nihilominus *A S* ; nihilominus tamen *V.* — 3. *om. O.* — 4. intellectus debet dici nobilior *add. A S V.* — 5. loquendo — proprie] *om. V.* — 6. *om. A.* — 7. ut *O.* — 8. *om. O.* — 9. *om. V.* — 10. albius *V.* — 11. non *V.* — 12. ista *A S V.* — 13. id ipsum est] illud est ipsum *A* ; idem est *S.* — 14. competit *V.* — 15. Notandum — supra] hoc etiam ut dicit Thomas ubi supra notandum est *V.* ; Hoc autem quod dicit Thomas ubi notandum est *A* ; hoc autem dicit Thomas ubi supra notandum *S.* — 16. sicut *V.* — 17. *om. V.* — 18. bonum *add. V.* — 19. *om. V.* — 20. quod *add. S.* — 21. intellectum *V.* — 22. *om. O.* — 23. et *add. A V.* — 24. quare *A V.* — 25. *om. A S V.* — 26. concludatur *O* ; includitur *S* ; includat *A.* — 27. infra *A S V.* — 28. obiectum *A S V.* — 29. et *add. A* ; et est *add. S V.* — 30. pulchra doctrina *A S V.* — 31. *om. A S V.* — 32. solum *V.* — 33. inter vero] tamen et inter *O.* — 34. operatio *V.* — 35. *om. A.* — 36. ita — bonum *om. A S.* — 37. realiter — ab] et *A S V.* — 38. modo *add. S.* — 39. dispositio — veritate] veritas *V.* — 40. *om. V.* — 41. nobilior et *om. A S V.*

(a) *Metaphysica*, I VI, c. 4 (lib. V iuxta éd. Didot II, 537).

principaliter adscribitur sibi ¹ fructus vel defectus, meritum vel demeritum motum voluntatis ² consequens. Et tamen simpliciter loquendo ³ intellectus est nobilior ⁴.

Quod vero dicunt septimo respondendo ad rationem fratris ⁵ Thomae, quod ipse ⁶ vocat rationem boni ipsam ⁷ essentiam boni ⁸, ex falso intellectu eorum procedit. Ratio enim rei in ⁹ intellectu non est idem penitus cum ipsa re ¹⁰ quamvis ¹¹ sit eius expressa similitudo. Ratio igitur ¹² boni vel alterius cuiuscumque ¹³ intellecta est eius definitio ¹⁴ ab intellectu cognoscente rem ipsam formata ¹⁵ in ipso intellectu esse habens, et differt ab essentia rei sub esse quod habet in se. Nec est dicendum ¹⁶ quod ratio boni intellecta est ¹⁷ ipsa essentia boni simpliciter nisi sit sermo de illius ¹⁸ boni essentia ac ratione intellecta cui idem est ¹⁹ esse simpliciter et ²⁰ a seipso intelligi ²¹, cuiusmodi ²² est Deus; propter quod ²³ ratio Dei a Deo intellecta, sive similitudo Dei quae est imago et verbum eius ²⁴, est verus Deus, cui est honor et gloria per infinita saeculorum saecula. Amen ²⁵.

ARTICULUS XXXV.

Quod ²⁶ quanto corpus est nobilius tanto meliorem sortitur animam ²⁷.

Item ²⁸, quaestione 85, articulo 7 ²⁹, in responsione principali ³⁰ dicit quod ³¹ quanto corpus est melius dispositum tanto meliorem sortitur animam; et loquitur de anima intellectiva ut patet ibidem. Cuius ratio est quia forma recipitur in materia secundum capacitatem materiae; unde etiam ³² cum in hominibus qui habent ³³ corpus nobilius ³⁴ sit materia capacior ³⁵, nobiliorem ³⁶ sortiuntur animam et ³⁷ maioris ³⁸ virtutis ³⁹ in ⁴⁰ intelligendo.

Haec ⁴¹ Thomas ⁴².

Credimus quod loquatur de meliori dispositione secundum corporis complexionem, non secundum robur et ⁴³ velocitatem, pulchritudinem vel magnitudinem, quasi velit dicere: corpus melius complexionatum meliorem sortitur ⁴⁴ animam et aptiorem ad operationes ⁴⁵ intellectuales ⁴⁶ et morales. Et putamus quod hoc et bene et male possit intelligi. Et dicimus quod in animabus humanis, secundum se et a creatione sua ⁴⁷

1. prius add. A. — 2. om. A S V. — 3. om. A S V; ipse add. A S V. — 4. sublimior A S V. — 5. om. A S V. — 6. om. V. — 7. om. O S A. — 8. essentiam boni om. O S A. — 9. om. S. — 10. res O. — 11. quam V. — 12. vero A. — 13. cuiusque A S. — 14. dispositio A. — 15. formatam O S A. — 16. idem A. — 17. om. S. — 18. illicitis A. — 19. om. S. — 20. om. O. — 21. om. O. — 22. eius S. — 23. ipsa add. A S V. — 24. om. A S. — 25. et — amen] etc. S V. — 26. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 27. Articulus — animam] om. O V. — 28. om. A S V. — 29. 5. A S; 2. V. — 30. quaestione A S V. — 31. om. S. — 32. om. A. — 33. quidam habeant V. — 34. melius V. — 35. etiam cum — capacior] om. S. — 36. sit — nobiliorem] om. V. — 37. om. V. — 38. amoris O. — 39. virtutem O. — 40. om. S V. — 41. dicit add. S; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 42. Hoc de Thoma A. — 43. om. S. — 44. sorti S. — 45. actiones A S. — 46. intelligibiles A. — 47. om. O.

est differentia quantum ad habilitates partis apprehensivae et partis¹ motivae, sive quantum ad mores. Dicit enim Magister², II° Sententiarum, distinctione 32³: Pluribus, inquit⁴, non irrationabiliter⁵ videtur quod ex ipsa creatione aliae⁶ animae⁷ alias excellant in⁸ naturalibus donis, ut in essentia alia aliis⁹ sit nobilior sive¹⁰ subtilior et¹¹ ad intelligendum habilior; quod non improbabiler dicitur cum etiam in angelis constet ita¹² fuisse (a). Et hoc quod dicit Magister est sententia Hugonis, libro III° Sententiarum¹³, capitulo 29¹⁴ (b). Huic sententiae attestari videtur Commentator super illum locum¹⁵: *et aliquando*¹⁶ *quaerunt loqui*, etc.: membra autem leonis non differunt a membris cervi nisi¹⁷ quia anima¹⁸ leonis¹⁹ differt ab anima cervi²⁰: hoc enim²¹ est manifestum in individuis unius²² speciei, et ideo diversi sunt mores. His verbis Commentator insinuat quod diversitas membrorum in animalibus diversarum specierum, et eiusdem speciei etiam²³ diversitas morum²⁴ causatur a diversitate animae.

Item dicimus quod animae humanae diversificantur in moribus et coeteris²⁵ habilitatibus²⁶ penes diversam complexionem corporis. Hinc est quod dicit Philosophus, II° de Anima: Duros carne ineptos mente, et molles carne bene²⁷ aptos mente dicimus (c). Hinc etiam dicit in²⁸ libro de Problematibus quod infirmi secundum mores sunt quicumque²⁹ in superabundantiis caloris et frigoris existunt. Sic³⁰ ergo patet quod habilitates³¹ et mores³² animae humanae causari³³ habent tum ex ipsa natura animae tum ex³⁴ complexione corporis. Cum ergo dicit quod³⁵ quanto melius corpus est dispositum³⁶ tanto meliorem sortitur animam, si intelligat³⁷ de melioribus³⁸ habilitatibus et moribus animae quatenus³⁹ causari⁴⁰ habent ex complexione⁴¹ corporis, credimus quod verum dicat; si autem intendat dicere quod solum ex meliori complexione⁴² corporis⁴³ sit in⁴⁴ animabus humanis melior aptitudo ad mores et intellectuales⁴⁵ operationes, credimus quod falsum dicat⁴⁶.

Haec sunt verba eorum⁴⁷.

Ad articulum 35⁴⁸.

1. om. A S. — 2. libro add. A. — 3. 33. S. — 4. enim A. — 5. non irrationabiliter] rationabiliter A S. — 6. aliquae S. — 7. causae A. — 8. om. S. — 9. alia aliis om. S. — 10. nobilior sive om. A S. — 11. item A. — 12. ista A. — 13. om. A. — 14. cum add. S. — 15. super — locum] super illud primo de Anima A S. — 16. illi quando A S. — 17. hoc add. A. — 18. natura A. — 19. om. A S. — 20. om. A S. — 21. et add. A. — 22. etiam A S. — 23. eiusdem A S. — 24. diversitas morum om. A S. — 25. aliis A; in aliis S. — 26. tam add. S. — 27. om. A S. — 28. om. A S. — 29. quicumque A. — 30. si O. — 31. habilitas S. — 32. more O. — 33. causam O A. — 34. om. O; ipsa add. A S. — 35. om. A S. — 36. om. A S. — 37. intelligitur S. — 38. nobilioribus O. — 39. quos S. — 40. causam A; om. S. — 41. conditione S. — 42. conditione S. — 43. om. S. — 44. om. S. — 45. intelligibiles S. — 46. dicit A. — 47. Haec sunt W... V. — 48. 34. O; Ad — 35] Responso (om. V) ad haec (hoc A) secundum Thomam A S V.

(a) II Sententiarum, dist. 32, c. 9 (P. L. 192, 729). — (b) HUGO A SANCTO VICTORE, Summa Sententiarum, tract. III, c. 9 (P. L. 176, 104). — (c) II de Anima, c. 9 (éd. Didot, III, 456).

De ista ¹ credulitate quam proponunt ² non est multum curandum ; de verbo autem isto fratris Thomae si intelligatur recte, certum est quod ³ habet veritatem. Non videtur enim ⁴ quod duae formae eiusdem speciei habeant unde in aliquo gradu differant ⁵ nisi ⁶ per materiam ; et per consequens penes meliores et ⁷ peiores dispositiones. Si enim a parte ⁸ formarum ⁹ in se consideratarum esset diversitas secundum gradum aliquem, iam non essent eiusdem speciei sed differrent ¹⁰ inter se formaliter, et per consequens essent diversarum specierum.

Quod ergo dicit Magister Sententiarum, et Hugo, habet intelligi de gradu subtilitatis quem habent humanae animae ex diversa dispositione materiae. Dictum vero Commentatoris non potest attestari sententiae ¹¹ istorum ponentium intellectus humanos habere gradum naturae alium ¹² ab illo quem habent propter diversam dispositionem materiae ¹³; ipse enim posuit ¹⁴, licet falso, quod intellectus unus numero est in omnibus hominibus ¹⁵, et per consequens nullam in naturae posuit ¹⁶ gradu differentiam. Nec ¹⁷ diversitas ¹⁸ morum ¹⁹ in individuis ²⁰ concluditur ²¹ ex hoc ²² quod formae eorum quae ²³ in specie ²⁴ conveniunt ratione sui in gradu naturae differant. Hoc enim ²⁵ est impossibile et contra Philosophum manifeste. Videmus enim, prout docet Philosophus, quod formae quae differunt secundum gradum naturae necessario differunt specie ; sicut enim unitas addita numero constituit novam speciem aliam a praecedente ²⁶, sic gradus naturae in formis substantialibus si est diversus ad diversam speciem pertinet, secundum Philosophum. Non plus pro ²⁷ ista horum ²⁸ credulitate dicere oportet nisi ²⁹ quod non ³⁰ intelligunt quae loquuntur ³¹ neque de quibus affirmant.

ARTICULUS XXXVI.

Quod ³² anima separata intelligit per species ex influentia divini luminis participatas ³⁸.

Item ³⁴, quaestione 89, articulo 1 ³⁵, ubi quaerit utrum anima separata intelligat per species innatas vel per species quas tunc abstrahit ³⁶,

1. om. V. — 2. isti ponunt V ; ponunt A S. — 3. de verbo — [quod] Certum enim est (erit V) quod si dictum illud Thomae recte intelligatur V S ; sed si dictum istud Thomae intelligatur recte A. — 4. etiam O. — 5. differunt S. — 6. non V. — 7. vel A S. — 8. aperte A ; ipsarum add. O V. — 9. animalium O. — 10. etiam add. A S. — 11. formae V ; sive S. — 12. alterum V. — 13. om. A. — 14. ponit A S. — 15. om. O. — 16. ponit S. — 17. quod vero ponunt V ; quod vero ponit A S. — 18. diversitatem A S V. — 19. membrorum V. — 20. eiusdem speciei non add. A S V. — 21. concludit A S V. — 22. ex hoc om. A S V ; quod ponat (posuit V) istam diversitatem provenire ex hoc add. A S V. — 23. om. A S V. — 24. in specie om. V. — 25. om. A S V. — 26. praeeistente S. — 27. per O. — 28. eorum A S. — 29. non V. — 30. om. V. — 31. loquuntur S V. — 32. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 33. Articulus — participatas] om. O V. — 34. om. A S V. — 35. in responsione ad tertium argumentum add. A S. — 36. ubi — abstrahit] om. A S.

dicit quod intelligit non solum per species conservatas ¹ sed etiam ² per species ex influentia divini luminis participatas, quarum anima fit particeps sicut et aliae substantiae separatae, quamvis ³ inferiori modo. Unde tam cito cessante conversione ad corpus, ad superiora convertitur. Nec tamen propter hoc cognitio ⁴ non est naturalis quia Deus est auctor non solum influentiae ⁵ gratuiti luminis sed etiam naturalis. Simile dicit ⁶ eadem quaestione, articulo 3, in responsione principali ⁷.

Haec Thomas ⁸.

Videtur nobis ⁹ quod istud ¹⁰ sit ¹¹ falsum et occasio erroris. Ex hoc enim sequitur quod animae separatae non patiantur ¹² vere ab igne infernali quia per eandem speciem caloris ignis sentitur caliditas ipsius ¹³ ignis, et affligitur sentiens, si sit calor excellens; et universaliter, per eandem speciem ipsius ¹⁴ sensibilis ¹⁵ fit cognitio et laesio sentientis quando sensibile excellit sensum. Ergo si animae separatae nihil cognoscant ¹⁶ per species receptas, ergo ¹⁷ animae damnatorum nihil patiuntur ab igne infernali, nec etiam daemones; frustra ergo in ipsum ¹⁸ mittuntur et in ipso ¹⁹ detinentur, et ²⁰ frustra praeparatus est, de qua praeparatione et missione dicitur ²¹ Matth. XXV (a).

Iterum huiusmodi influentia specierum a divino lumine si esset gratuita, nullo modo fieret in animas damnatas quae omni gratia ²² indignae sunt et quae mittuntur in tenebras exteriores; si vero est naturalis ut ipse insinuat, — per hoc enim, ait ²³, quod anima avertitur a ²⁴ corpore ²⁵ convertitur ad superiora, — si inquam ²⁶ propter hoc est naturalis, tunc animabus contemplativis in raptu, quando anima avertitur totaliter a corpore et convertitur ad superiora, debetur ²⁷ huiusmodi influxus ²⁸ specierum, vel ²⁹ omnium vel ³⁰ saltem aliquarum fieri, vel distincte vel ³¹ saltem confuse. Constat autem ³² quod non fit istis nec sic nec sic; ergo nec illis.

Praeterea si animae separatae cognoscerent solum ³³ per species sibi inditas ³⁴ in separatione, ergo ad cognoscendum ³⁵ ea quae aguntur apud vivos procul positos ab eis ³⁶, non esset necesse aliquam vel aliquas ipsarum ³⁷ mitti ad ipsos vivos; similiter nec esset discere ab angelis

1. ubi quaerit — conservatas] ubi quaerit utrum anima separata a corpore possit aliquid intelligere, in responsione tertii argumenti dicit quod anima separata a corpore non intelligit per species innatas nec per species quas tunc abstrahit nec solum per species conservatas V. — 2. om. V S. — 3. licet V. — 4. positio A; potentia S; participatio V. — 5. om. A S. — 6. dicit add. V. — 7. et articulo 4 in responsione principali add. V A. — 8. Haec de Thoma A; haec dicit Thomas S; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 9. notandum A. — 10. illud S. — 11. om. A. — 12. patiuntur A S. — 13. om. A S. — 14. om. A S. — 15. sensibilem A. — 16. cognoscunt A S. — 17. om. A. — 18. illum A S. — 19. illum A S. — 20. om. A. — 21. loquitur S; om. A. — 22. omnis gratiae S. — 23. om. A S. — 24. om. O. — 25. et add. S. — 26. ut ipse dicit A S. — 27. deberent A S. — 28. fluxus A; influentiae S. — 29. om. O. — 30. om. S. — 31. om. A. — 32. om. A S. — 33. om. A. — 34. inditas A. — 35. ad cognoscendum om. A. — 36. per se cognoscerent add. S. — 37. ipsorum A; specierum S.

(a) Matth. XXV, 41.

quod interfuissent eis quae acta essent apud¹ vivos; quorum utrumque ponit Augustinus², libro de Cura pro mortuis agenda³: Fatendum est, inquit Augustinus⁴, nescire mortuos quid hic agatur⁵; posse vero audire⁶ ab eis qui hinc⁷ ad eos moriendo pergunt non quidem omnia⁸ sed quae indicare sinuntur. Possent⁹ etiam ab angelis qui rebus quae aguntur hic praesto¹⁰ sunt, audire aliquid¹¹ mortui¹², quod unumquemque¹³ eorumdem¹⁴ audire¹⁵ iudicat¹⁶ cui¹⁷ cuncta subiecta sunt¹⁸; et infra: mitti quoque¹⁹ ad vivos²⁰ aliquos ex mortuis, sicut e contrario²¹ Paulus ex vivis in paradysum raptus est²², divina scriptura testatur (a). Haec Augustinus²³.

Haec sunt verba eorum²⁴.

Ad articulum 36²⁵.

Si ea quae dicta sunt supra, articulo 33²⁶ attendantur obiectiones istae²⁷ facillime dissolvuntur.

Primum tamen quod obiciunt²⁸ solvitur supra²⁹ per hoc quod dictum est³⁰ de loco poenali daemonum ubi declaratur qualiter³¹ daemones et animae separatae puniuntur³² igne inferni³³, non per aliquid quod ipsis³⁴ immittatur³⁵ ab eodem³⁶, sed³⁷ daemones quidem per speciem³⁸ illius ignis³⁹ sibi innatam, et animae separatae per speciem eiusdem⁴⁰ sibi⁴¹ in sui separatione infusam apprehendunt esse se⁴² in loco illo et⁴³ aeternaliter fore⁴⁴ contra suam voluntatem; super quo verissime et summe affliguntur propter loci illius deformitatem naturae intellectuali⁴⁵ minime convenientem, sicut patuit supra, articulo 26⁴⁶.

Ad secundum dicendum quod ista influentia⁴⁷ specierum est naturalis sicut dicit⁴⁸ Thomas; nec tamen sequitur quod huiusmodi influxus⁴⁹ specierum fiat animabus contemplativorum⁵⁰ in raptu quamdiu sunt unitae necdum⁵¹ separatae⁵² a corporibus, quia substantiae immateriales actu separatae participant huiusmodi specierum influentiam et non aliae⁵³, secundum doctrinam fratris Thomae⁵⁴.

1. vivos — apud] *om. A S.* — 2. in *add. A S.* — 3. dictans *A*; domus *S.* — 4. inquit Aug. *om. A S.* — 5. quid — agatur] *om. O*; sed quid agitur hic *add. A S.* — 6. posse — audire] possunt scire *A*; possunt *S.* — 7. *om. A S.* — 8. anima *S.* — 9. possunt *A S.* — 10. praesentes *A S.* — 11. aliquid *O*; *om. A S.* — 12. mortuum *O.* — 13. unusquisque *O A S.* — 14. eorum *A S.* — 15. debeat *add. A S.* — 16. indicant *A.* — 17. enim *A.* — 18. *om. O.* — 19. *om. S.* — 20. mitti — vivos] non mitti vivos *A.* — 21. converso *S.* — 22. prout *add. A S.* — 23. Haec Aug. *om. A S.* — 24. Haec sunt *W... V.* — 25. Ad — 36] Responsio (solutio *V*) ad haec secundum Thomam *A S V.* — 26. 23. *A.* — 27. ista omnia obiecta *A S V.* — 28. obicitur *V.* — 29. *om. A S V.* — 30. supra in questione *add. V*; supra in responsione *add. A S.* — 31. quare *S.* — 32. patiuntur *A*; pugniuntur *S*; ab *add. A S.* — 33. infernali *V*; *om. A S.* — 34. propriis *O.* — 35. immittitur *O.* — 36. inferni — eodem] *om. A S.* — 37. sed per hoc quia *A*; et per hoc quod *V*; scilicet per hoc quod *S.* — 38. species *O.* — 39. illius ignis *om. V.* — 40. ignis *A S.* — 41. *om. A S V.* — 42. *om. A.* — 43. *om. A*; vel *V S.* — 44. *om. A.* — 45. intelligibili *V.* — 46. 36. *S.* — 47. sive participatio *add. A S V.* — 48. *om. A S.* — 49. specierum — influxus] *om. O.* — 50. contemplationibus *V.* — 51. nedum *S*; *om. O.* — 52. *om. O.* — 53. animae *V.* — 54. secundum — Thomae] sicut docet Thomas *A S V*; unde ista obiectio non concludit *add. A V.*

(a) AUGUSTINUS, *De cura pro mortuis agenda* (P. L. 40, 605 s.).

Ad tertium, sicut ¹ tactum ² est, patet per hoc quod dictum est ³ supra ⁴, articulo 33, de differentia cognitionis angeli et animae, videlicet ⁵ quod quia ⁶ cognitio naturalis ⁷ animae separatae est imperfectior et confusior secundum conditionem ⁸ suae naturae quam naturalis cognitio angeli, non possunt animae separatae cognoscere determinate nisi conditiones individuales illarum rerum ad quas cognoscendas ⁹ quodammodo determinantur vel per praecedentem ¹⁰ cognitionem vel per aliquam affectionem vel per naturalem (habitudinem) ¹¹ vel ¹² divinam ordinationem. Potest ergo ¹³ cognitio animae separatae determinari ¹⁴ ad cognoscendum determinate quae circa nos sunt, secundum quod placet Deo ordinanti, sive mediantibus ¹⁵ illis qui ¹⁶ ad illos ¹⁷ moriendo pergunt, sive mediantibus angelis sicut docet ¹⁸ Augustinus. Nec ¹⁹ tamen sequitur ex hoc ²⁰ quod animae separatae ²¹ recipiant aliquam speciem ab animabus ad se post ²² mortem venientibus, vel ²³ etiam ab ²⁴ angelis, sed per locutionem intellectualem ²⁵ secundum Dei ²⁶ ordinationem sibi factam ab eis ²⁷ determinatur eorum cognitio ut species illa infusa sive participata ab ipso Deo, sit in ratione principii ²⁸ perfecte ²⁹ repraesentantis conditiones individuales ³⁰ eorum quae hic fiunt, sicut contingit quando ³¹ unus angelus ducitur in actuale ³² cognitionem alicuius rei per locutionem alterius; non enim hoc fit per speciei alicuius impressionem de novo, sed per hoc quod unus angelus mediante alterius conceptu sibi ostenso per locutionem illam intellectualem ³³, ordinatur ad cognoscendum ³⁴ aliquid, mediante specie a principio suae creationis ³⁵ sibi innata ³⁶, quod prius actu non cognoscebat per eandem. Illud ³⁷ patebit infra quando ³⁸ erit sermo de angelorum locutione ³⁹.

ARTICULUS XXXVII.

Quod ⁴⁰ anima separata cognoscit seipsam per seipsam ⁴¹.

Item ⁴², quaestione 89, articulo 2 in responsione quaestionis ⁴³, dicitur quod anima separata seipsam per seipsam intelligit ⁴⁴.

Haec Thomas ⁴⁵.

1. prout *A S V.* — 2. dictum *S.* — 3. dictum est] dicitur *A S V.* — 4. *om. V;* in responsione *add. A S V.* — 5. de differentia — videlicet] *om. A S V.* — 6. quod quia] quod *O;* quia prout videlicet *V;* quod prout dicitur quod *A S.* — 7. angeli non possunt *add. O.* — 8. additionem. *V.* — 9. cognitas *S.* — 10. pra-existentem *S.* — 11. *om. O A S V.* — 12. per *add. V.* — 13. enim *O;* igitur *A S.* — 14. determinatur *V.* — 15. inordinationibus *A.* — 16. quod *O;* que *A.* — 17. illo *V.* — 18. dicit *A S V.* — 19. non *A V.* — 20. ex hoc *om. V.* — 21. prius *add. A S V.* — 22. per *A S V.* — 23. *om. V.* — 24. illis *add. V;* ipsis *add. A S.* — 25. intellectualiter *S.* — 26. divinam *S.* — 27. eisdem *A S V.* — 28. principali *S.* — 29. perfectione *A.* — 30. *om. V.* — 31. quod *S V.* — 32. accidentalem *O.* — 33. intelligibilem *S.* — 34. cogitandum *V.* — 35. increationis *V.* — 36. innate *O A S V.* — 37. istud *A.* — 38. cum *A.* — 39. de angelo et locutione eius *S.* — 40. De hoc quod Thomas dicit quod *A S.* — 41. Articulus — seipsam] *om. O V.* — 42. *om. A S V.* — 43. 5^a *A.* — 44. cognoscit *A S.* — 45. Haec de Thoma *A;* Haec dicit Thomas *S;* *om. V. et dein. usque ad* Haec sunt verba.

Hoc non videtur reprehendendum tamquam fidei contrarium et ¹ bonis moribus. Sed alias videtur nobis falsum. Dicit enim Anselmus ², Monologium, capitulo 33 : Nulla, inquit ³, ratione negari potest cum mens ⁴ rationalis seipsam cogitando ⁵ intelligit, imaginem ⁶ ipsius nasci ⁷ in sua cognitione ⁸ (a).

Praeterea Commentator, super ⁹ III^m de Anima, super illud : *et est etiam intellectum sicut intellecta* ¹⁰ ; Dubitavit, inquit ¹¹, Aristoteles de ¹² intellectu ¹³ materiali utrum ¹⁴ intellectum ex eo ¹⁵ est ipse intellectus aut ¹⁶ aliud aliquo ¹⁷ alio modo. Et parum infra subdit ¹⁸ : Incipit determinare quod est intellectum per intentionem in eo sicut aliae res intellectae (b). Haec sunt verba Commentatoris ¹⁹. Si ergo intellectus intelligit seipsum per intentionem, non ergo per illud ipsum, id est per essentiam suam.

Praeterea si anima esset sibi ipsi ratio intelligendi sicut verbum rei intellectae, sequitur quod anima esset sui ipsius verbum ; et cum generatur ²⁰ verbum ab eo cuius est verbum, ut ²¹ Augustinus IX de Trinitate, capitulis 7, 8 et 25 determinat et pluribus capitulis, necessario sequeretur quod illud idem generaretur a seipso, quod est impossibile secundum Augustinum, I de Trinitate, capitulo 1, et etiam per Philosophum II de Anima et XVI de Animalibus.

[Haec sunt verba eorum.] ²²

Ad articulum 37 ²³.

Qualiter ²⁴ anima ²⁵ intellectiva corpori unita intelligat ²⁶ se per speciem non quidem sui sed per ²⁷ speciem sui obiecti secundum sententiam Philosophi et Commentatoris sui, patet ex dictis ²⁸ supra in responsione ²⁹ articuli 1. Anima vero separata, sicut habet ³⁰ consimilem ³¹ modum essendi cum ³² aliis substantiis separatis ³³, ita habet consimilem ³⁴ modum intelligendi. Unde sicut essentia ³⁵ huiusmodi substantiarum, cum sit simplex ³⁶ forma et immaterialis, sit sufficiens ratio ac principium intelligendi seipsam a proprio intellectu, sic essentia animae separatae est sufficiens ratio ac principium quod ³⁷ semetipsam ³⁸ intelligat.

1. aut S. — 2. Augustinus O. — 3. om. A S. — 4. modo anima add. A ; permovens anima S. — 5. cognoscendo S. — 6. imaginationem O. — 7. om. A S. — 8. in sui cogitatione A. — 9. om. A S. — 10. et — intellecta] et etiam intelligit se sicut intellecta dicit S. ; et intelligit se sicut aliud dicit A. — 11. om. A S. — 12. om. S. — 13. intellecta S. — 14. est add. O. — 15. quod add. O. — 16. an S. — 17. om. A S. — 18. om. A S. — 19. Haec — Commentatoris] Haec sunt Commentatoris S ; haec dicit Commentator A ; dein. om. A S usque ad Haec sunt verba. — 20. sig(na)-tur O. — 21. per O. — 22. Haec sunt W... V ; om. O. — 23. Ad — 37] Responsio (solutio V) ad haec secundum Thomam A V ; om. S. — 24. autem add. A. — 25. om. S. — 26. intelligit A. — 27. speciem — per] om. A S. — 28. ex dictis om. S. — 29. questione 12. V. — 30. secundum sententiam — habet] om. A. — 31. utilem A. — 32. in S. — 33. substantiis separatis om. S. — 34. consimilitudinem O. — 35. est V. — 36. simpliciter V. — 37. per quod V ; ut A S. — 38. seipsam A ; per semetipsam add. A S.

(a) ANSELMUS, *Monologium* c. 23 (P. L. 158, 187). — (b) AVERROES, *III de Anima*, text. 15 (éd. Venise 1560, p. 110^v)

Ad primum igitur ¹ dictum est ² supra, in responsione ³ ad primum articulum ⁴. Illa enim imago de ⁵ qua ⁶ loquitur Anselmus ⁷ non est ratio vel principium intelligendi sed potius tenet se a ⁸ parte obiecti intellecti, cum sit secundum Anselmum ipsa cognitio ⁹ formata et ipsa ratio rei intellectae in ¹⁰ intellectu ¹¹ cognoscente expressa ¹², ut patuit ¹³ supra.

Ad secundum similiter responsum ¹⁴ est ibidem ¹⁵; non enim intelligit ¹⁶ Philosophus vel Commentator quod intellectus ¹⁷ intelligit ¹⁸ seipsum per speciem propriam a ¹⁹ se genitam sed per speciem sui obiecti, ut ²⁰ patuit ibidem ²¹.

ARTICULUS XXXVIII.

Quod ²² distantia localis non impedit cognitionem animae separatae ²³.

Item ²⁴, quaestione 89, articulo 7 ²⁵, ubi quaerit ²⁶ an distantia localis impediat ²⁷ cognitionem animae separatae, in responsione principali ²⁸ dicit quod quidam posuerunt quod anima separata cognosceret singularia ²⁹ abstrahendo a sensibilibus ³⁰; sed ³¹ abstractio specierum ³² a sensibilibus ³³ fit ³⁴ mediantibus sensibus et aliis potentiis sensitivis quae in anima separata non manent ³⁵; intelligit autem ³⁶ anima ³⁷ separata singularia per influxum specierum ³⁸ a divino lumine, quod quidem lumen aequaliter se habet ad propinquum et distans. Unde distantia localis nullo modo impedit eius ³⁹ cognitionem.

Haec Thomas ⁴⁰.

Positio ista sine dubio ⁴¹ tria falsa continere videtur ⁴². Primum est quod anima separata non intelligat ⁴³ per abstractionem vel receptionem ⁴⁴ a sensibus quia in anima separata non manent ⁴⁵ potentiae sensitivae. Secundum est quod ⁴⁶ cognoscit ⁴⁷ singularia per influxum specierum ⁴⁸ a divino lumine. Tertium est quod, quia ⁴⁹ divinum lumen ⁵⁰ aequaliter se habet ad propinquum et distans, propter hoc distantia localis nullo modo impedit animae separatae cognitionem.

Primum videtur nobis falsum: tunc ⁵¹ enim nihil pateretur per recep-

1. ergo V. — 2. om. S V. — 3. quaestione V. — 4. primi articuli A S V. — 5. om. A. — 6. om. A V. — 7. Augustinus O. — 8. ex V. — 9. cogitatio A V. — 10. et A S V. — 11. intellectum S. — 12. expresse S. — 13. ibi add. V; ubi add. S. — 14. dicendum S. — 15. om. S. — 16. intendit A S V. — 17. om. O. — 18. intelligat A S. — 19. per A. — 20. prout A S V. — 21. sicut Responsio ad 4 argumentum W... add. V. — 22. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 23. Articulus — separatae] om. O V. — 24. om. A S V. — 25. 2. V. — 26. quaeritur A S. — 27. locutionem add. O. — 28. in — principali] om. A. — 29. principia (?) universalis S. — 30. sensibus A. — 31. praedicta positio est impossibilis quia add. V. — 32. rerum A; om. O. — 33. sensibus A S; a sensibilibus om. O. — 34. fuit V. — 35. autem S. — 36. om. S. — 37. om. V. — 38. om. A S V. — 39. animae separatae A S V. — 40. Haec de Thoma A; haec dicit Thomas S; om. V. et dein. usque ad Haec sunt verba. — 41. sine dubio om. A S. — 42. vel dubia add. A S. — 43. intelligit A S. — 44. acceptionem O. — 45. sunt S. — 46. anima separata add. A S. — 47. cognoscat A. — 48. om. A S. — 49. om. A S. — 50. lumine S. — 51. sic A; sicut S.

tionem a sensibilibus ¹ ; quia, ut ostensum est, per easdem species habet fieri sensitiva cognitio cum sensibilia ² proportionabiliter ³ se habent ⁴ ad sensum, et sensibilis ⁵ laesio et afflictio ⁶ cum excellunt ⁷ sensum. Et sic sequeretur quod nec animae separatae ⁸ mediocriter bonorum aliquam poenam sentirent ab igne purgatorii, cuius ⁹ contrarium est tenendum ¹⁰ ; nec animae valde malorum ab igne et aqua in inferno, cuius contrarium ponit fides, iuxta ¹¹ sententiam ¹² Lucae XVI, ubi dicit Salvator quod dives epulo contra cruciatum flammae petiit guttam aquae (*a*) ; et Iob XXIV de reprobis : transiet ab ¹³ aquis nivium ad calorem nimium (*b*).

Contra secundum, scilicet contra ¹⁴ influxum specierum ¹⁵ a ¹⁶ divino lumine, dictum est ¹⁷ in proximo praecedenti articulo ¹⁸ ; require ibi ¹⁹.

Tertium ²⁰, videlicet quod quia divinum lumen aequaliter se habet ad propinquum, ideo, etc. ²¹ ; videtur falsum et contra Augustinum, in libro ²² de Cura pro mortuis agenda ²³ (*c*). Si enim localis propinquitas et distantia nihil operatur ad cognitionem animae separatae, nihil prodesset aliquos ex mortuis mitti ad vivos ad cognoscendum ea quae geruntur ²⁴ apud vivos et ad renuntiandum illis ²⁵ qui remanent in sedibus suis, cuius contrarium ponit Augustinus.

Praeterea si distantia localis impedit ²⁶ cognitionem animae ²⁷ etiam ²⁸ post resurrectionem, tunc perfectiorem cognitionem haberet anima separata de rebus, quando scilicet ²⁹ est in statu et dispositione innaturali ³⁰ separationis a corpore, quam anima ³¹ unita, quando scilicet est in statu et dispositione naturali unionis cum corpore ³² ; hoc autem ³³ est impossibile.

Praeterea, si esset propter aequidistantiam divini luminis, pari ratione cum ³⁴ divinum lumen ³⁵ aequaliter se habet ad praesens et futura ³⁶, distantia ³⁷ in nullo impediret cognitionem animae separatae, et ³⁸ ita anima separata aequaliter cognosceret futura sicut praesentia ; quod falsum est. Dicit enim Ioannes Damascenus ³⁹, libro II°, capitulo

1. sensibus *A S.* — 2. sensitiva *A.* — 3. proportionaliter *A.* — 4. habeant *A S.* — 5. sensibile *A S.* — 6. et afflictio *om. A S.* — 7. excellit *A S.* — 8. *om. A S.* — 9. *om. S.* — 10. est omis *O* ; omnes ponunt *A S.* — 11. *om. A S.* — 12. *om. A.* — 13. ad *O.* — 14. scilicet contra] de cognitione per *A S.* — 15. *om. A.* — 16. *om. O.* — 17. *om. S.* — 18. in — articulo] parum supra *A S.* — 19. illud *A S.* — 20. secundum *A.* — 21. videlicet — etc.] *om. A S.* — 22. in libro *om. A S.* — 23. agendum *S.* — 24. generantur *S.* — 25. ipsis *A S.* — 26. in nullo impediret *A S.* — 27. cognitionem animae *om. S* ; separatae (*om. S*) et constat quod impedit (ad *add. S*) cognitionem animae unitae, in quocumque statu, et naturae lapsae et naturae (*om. S*) reparaetae *add. A S.* — 28. *om. A S.* — 29. *om. A S.* — 30. non naturali *A S.* — 31. *om. S.* — 32. concorpore *S* ; quam anima — corpore] *om. O.* — 33. hoc autem] quod *O.* — 34. si esset — cum] si propter hoc quod *A* ; si propter hoc *S.* — 35. a quo influuntur species *add. A S.* — 36. ad — futura] ad propinquum et distans *A S.* — 37. localis *add. A S.* — 38. *om. A S.* — 39. *om. S* ; dicit — Damascenus] et cuius contrarium dicit Ieronymus *A.*

(*a*) Luc, XVI, 24. — (*b*) Iob, XXIV, 19. — (*c*) AUGUSTINUS, *De cura pro mortuis agenda* (P L. 40, 605 s.).

4 : (a) Futura quidem nec angeli nec daemones noverunt ; multo fortius¹ nec² animae³.

Haec sunt verba eorum⁴.

Ad articulum 38⁵.

Supposito quod anima separata intelligat per species infusas⁶, ut supra dictum est, articulo 36, manifestum est quod distantia localis non poterit⁷ cognitionem animae separatae in aliquo impedire. Habens enim speciem intelligibilem alicuius rei aequè intelligit eamdem⁸ localiter praesentem vel⁹ distantem ; alioquin non esset verum quod ait¹⁰ Philosophus : Intelligimus cum volumus (b). Habentes igitur¹¹ species rerum sibi influxas¹², poterunt animae separatae cognoscere omnia quorum sunt species illae, sive propinqua¹³ sive distantia¹⁴. Nihil igitur falsi continetur in ista¹⁵ ratione¹⁶ fratris¹⁷ Thomae.

Quod enim in primis dicunt esse falsum, scilicet quod¹⁸ anima separata non cognoscit res¹⁹ per abstractionem a sensibilibus²⁰, salva pace eorum non debet²¹ dici²² falsum, quia abstractio non²³ fit nisi²⁴ mediantibus potentiis²⁵ sensitivis, secundum veram doctrinam fratris Thomae²⁶. Et²⁷ quod obiciunt contra hoc de anima separata quae patitur²⁸ ab igne quem²⁹ sentit³⁰, ex falso intellectus procedit ac si natura intellectualis³¹ separata immutaretur ab igne ad modum sensitivae virtutis, quod³² falsum est. Immo per³³ hoc dicitur ignem illum sentire et ab eodem³⁴ pati quia³⁵ apprehendit se alligari, ut ita loquar³⁶, et³⁷ deputari³⁸ tali loco contra suam voluntatem³⁹ aeternaliter, quod et⁴⁰ cedit sibi in veram et maximam poenam, quia hoc⁴¹ est maxime contra voluntatem⁴² ; et haec est poena intellectualis naturae separatae⁴³, sive per ignem, sive per aquam in⁴⁴ inferno.

Ad illud quod dicunt : contra⁴⁵ influxum⁴⁶ specierum a lumine divino⁴⁷, supra requirendum⁴⁸, parum supra⁴⁹ scilicet⁵⁰ in⁵¹ responsione 36 articuli est declaratum⁵² et ad obiecta⁵³ responsum.

1. minus A ; minus enim S. — 2. om. A. — 3. separatae add. A S. — 4. Haec sunt W... V. — 5. Ad — 38] Responsio (solutio V) ad haec secundum Thomam A S V. — 6. influxas V ; fluxas S. — 7. potest A. — 8. eam A. — 9. et S. — 10. dicit A. — 11. enim V. — 12. infusas A. — 13. sint localiter add. S V ; sive localiter add. A. — 14. ita quod dictae species determinantur modo supra dicto (praedicto S) in responsione (principali add. S) articuli 36. add. A S V. — 15. ipsa V. — 16. responsione A S V. — 17. om. A S V. — 18. om. A. — 19. nisi add. A. — 20. sensibus A S V. — 21. oportet A ; om. V. — 22. est V. — 23. om. A S. — 24. om. S. — 25. om. V. — 26. secundum — Thomae] prout docet (dicit A) Thomas A S V. — 27. om. S. — 28. om. V. — 29. om. V. — 30. quae add. V. — 31. intelligat S. — 32. quia O. — 33. quod S. — 34. hoc V. — 35. quod cognoscit vel V ; quia cognoscit vel A ; quia regit vel S. — 36. ut vere loquantur A ; ut vera loquamur S. — 37. vel A S V. — 38. reputari A. — 39. et add. V. — 40. om. A S V. — 41. quia hoc] quod A S ; quia V. — 42. eius add. A S. — 43. om. A S. — 44. om. A. — 45. Ad — contra] Ad secundum dicendum de V ; secundum de A S. — 46. influxu A S V. — 47. contra quod dicunt parum add. A S V. — 48. eius scilicet inquirendum S. — 49. parum supra om. V. — 50. om. S V. — 51. om. S. — 52. determinatum A. — 53. contra hoc add. A S V.

(a) IOANNES DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, l. II, c. 4 (P. G. 94, 878). — (b) *III de Anima*, c. 53 (éd. Didot, III, 469):

Tertium quoque, quod est ¹ in proposito principale ², scilicet quod propinquitas vel distantia nihil operatur ad cognitionem animae separatae non est falsum, sicut patet ex his quae dicta sunt supra ³, in principio huius responsionis.

Ad primum igitur quod obiciunt ⁴ de Augustino ⁵, dicendum ⁶ est ⁷ sicut ⁸ dictum est supra in ⁹ responsione articuli 36 quod huiusmodi missio de qua loquitur Augustinus fit non ut aliqua ¹⁰ species in anima separata recipiatur ab extra, sed ut cognitio animae separatae quam per species influxas habet de huiusmodi singularibus ¹¹ imperfecte et confuse, aliqua ordinatione ¹² naturali vel affectione vel etiam ¹³ Deo sic ordinante ¹⁴ ut per talem modum fiat, determinetur ¹⁵ sicut dictum est ibidem.

Ad secundum ¹⁶ dicendum ¹⁷ quod distantia vel ¹⁸ propinquitas localis nihil facit ad cognitionem intellectivam ¹⁹ in anima corpori unita nisi quatenus mediante ²⁰ sensu ²¹ accipitur in principio ; sed ²² accepta ²³ specie et ²⁴ retenta ²⁵, potest intellectus etiam corpori unitus aequae ²⁶ in absentia sicut in praesentia, sicut ²⁷ patet experimentaliter omnibus ²⁸; et eodem modo anima ²⁹ separata se habet ad speciem sibi influxam, et anima post resurrectionem ad speciem ³⁰ undecumque acceptam.

Ad tertium ³¹ dicendum ³² quod aliud est rem esse absentem loco ³³ et aliud ipsam esse ³⁴ futuram, et per consequens non esse ; propter quod cum ³⁵ non entis non sit species influxa in animam separatam ³⁶ nec etiam ³⁷ aliquo ³⁸ modo accepta ³⁹ in angelo bono vel malo, hinc est quod nullo modo possunt cognoscere futura quae non sunt, nisi Deus qui omnia futura novit per suam essentiam in qua ⁴⁰ relucent, ipsis ⁴¹ revelet ⁴². Illa vero quae sunt, quorum habent species, sive propinqua sive remota secundum locum ⁴³ indifferenter cognoscere ⁴⁴ possunt ut patet ex dictis.

ARTICULUS XXXIX.

Quod ⁴⁵ praemium essentiale solum respondet quantitati caritatis, non quantitati operis ⁴⁶.

Item ⁴⁷, quaestione 95, articulo ultimo, in responsione principali ⁴⁸ dicit quod praemium essentiale solum respondet quantitati caritatis,

1. quod est *om. A S.* — 2. est *add. A S.* — 3. *om. V.* — 4. contra hoc *add. A S V.* — 5. de dicto Augustini *S.* — 6. *om. S.* — 7. *om. A S V.* — 8. quod *V.* — 9. de *V.* — 10. alia *V.* — 11. singulari habet *S.* — 12. aliquo ordine *V.* — 13. a *add. A.* — 14. ordinate *S V.* — 15. determinentur *V.* — 16. contra *add. V.* — 17. est *add. V.* — 18. sive *A.* — 19. intelligibilem *S.* — 20. mediate *O.* — 21. substantia *S.* — 22. *om. A S V.* — 23. vero *add. V.* — 24. in intellectu et *V.* ; *om. A.* — 25. reunita *S.* — 26. intelligere *add. V.* — 27. ut *S.* — 28. patet ex superioribus *S.* — 29. *om. O.* — 30. *om. V.* — 31. secundum *S.* — 32. est *add. A S V.* — 33. *om. A.* — 34. *om. A.* — 35. et *A.* ; *om. S.* — 36. anima separata *A S V.* — 37. in *S.* — 38. alio *A.* — 39. acceptam *O.* — 40. quo *A S.* ; omnia *add. A S V.* — 41. nisi ipsas *S.* — 42. revelent *A O.* — 43. secundum locum *om. V.* — 44. cognoscere *S.* — 45. De hoc quod Thomas dicit quod *A S.* — 46. Articulus — operis] *om. O V.* — 47. *om. A S V.* — 48. quaestionis *A V.* ; *om. S.*

non quantitati operis ullo modo, sed praemium accidentale. Et ad hoc nec rationem nec auctoritatem adducit.

[Haec de Thoma.]¹

De hoc ² fuit opinio ³ vel ⁴ error potius ⁵ Ioviniani ⁶ prout ⁷ Hieronymus dicit ⁸, libro III contra Iovinianum ⁹, sic dicens ¹⁰: Si mihi opponatur ¹¹ quare iustus laborat in pace aut persecutionibus si nullus profectus aut maiora ¹² praemia, scias hoc ¹³ eum facere non ut plus quidem mereatur sed ne perdat quod accepit (*a*). Hoc beatus Hieronymus reputat errorem et reprobatur eodem libro per parabolam ¹⁴ de decem talentis (*b*).

Praeterea certum est quod habitus ordinatur ¹⁵ ad actum ut ad finem et datur ¹⁶ propter actum, ut patet I^o Ethicorum et X^o (*c*); finis autem est melior illo ¹⁷ quod est ad ¹⁸ finem illum ¹⁹; quod autem melius est, Deus plus diligit et plus ²⁰ acceptat; et quod plus diligit et acceptat, plus remunerat. Ergo ²¹ plus ²² remunerat propter actum caritatis quam propter habitum. Non autem plus remuneraret ²³ si habitui caritatis responderet ²⁴ praemium essentiale, actui vero ²⁵ solum ²⁶ accidentale. Ergo habitui caritatis non solum respondet praemium essentiale ²⁷ sed ²⁸ et actui eius, immo magis quam habitui ²⁹.

Praeterea Scriptura Sacra non habitui sed potius ³⁰ operi attribuit praemia, quod non faceret nisi maius praemium deberetur operi quam habitui ³¹. Unde Psalm.: Tu reddes unicuique iuxta ³² opera sua (*d*); et Matth.: Filius hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis et reddet unicuique iuxta opera sua (*e*); et ³³ Matth.: Voca operarios et redde illis mercedem (*f*); et Rom.: qui reddet unicuique iuxta opera sua (*g*). Attende quod ibi merces non fuit reddita nec secundum quando nec secundum quantum; debuisse autem ³⁴ secundum apicem quantitati ³⁵ operis quantitatem respondere mercedis ³⁶.

Haec sunt verba eorum ³⁷.

Ad articulum ³⁸ 39.

Si ³⁹ attendissent quod Thomas loquitur ibidem ⁴⁰ de opere exteriori

1. Haec dicit Thomas S; om. O; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 2. De hoc] haec A S. — 3. positio A. — 4. seu A S. — 5. om. A S. — 6. om. S. — 7. contra quam A; om. S. — 8. ait A. — 9. contra Iovinianum om. A. — 10. dicit S. — 11. opponit A; opponat S. — 12. manifesta S. — 13. hic A; hic et S. — 14. libro parabola S. — 15. ordinantur O A S. — 16. dantur A. — 17. est — illo] meliores eo S. — 18. finem et — ad] om. A. — 19. illud A. — 20. om. A S. — 21. quod plus — ergo] om. S. — 22. remunerat ergo plus om. A. — 23. propter actum — remuneraret] om. O. — 24. respondet A S. — 25. om. S. — 26. om. A S. — 27. accidentale A. — 28. om. A. — 29. Ergo — habitui] ergo magis etc. O. — 30. magis A S. — 31. praemia — habitui] om. A. — 32. secundum A S. — 33. Matth. — et] om. A S; XXII. add. A S. — 34. aut O. — 35. quantitatis O. — 36. et Rom — mercedis] om. A S. — 37. Haec sunt W... V; quibus quaedam verba addunt quae non potui intelligere propter corruptionem exemplaris; ideo non plus scripsi add. S. — 38. Ad — 39] Responsio (solutio V) ad haec secundum Thomam A S V. — 39. om. S. — 40. ibi A.

(a) HIERONYMUS, *Contra Iovinianum* lib. II (P. L. 23, 313). — (b) *Id. ibidem* (P. L. 23, 330). — (c) *Ethica Nicomach.* I, X, c. 1 (éd. Didot. II, 116). — (d) Psalm. LXI, 13. — (e) Matth. XVI, 27. — (f) Matth. XX, 8. — (g) Rom. II, 6.

et non de actu interiore ¹ ab impugnatione ista ² cessassent hac vice. Quod enim dicit Hieronymus erroneum esse, ab isto ³ dicto Thomae est omnino diversum; non enim ponit Thomas quod homo non meretur ⁴ laborando, quod ⁵ dicit Hieronymus esse erroneum ⁶, sed intendit quod caritati et eius actui interiori ⁷ debetur praemium essenziale ⁸, operi vero exteriori debetur praemium ⁹ accidentale ¹⁰; unde qui plus habent de caritate et eius actu interiore plus habebunt de praemio essentiali quam illi ¹¹ qui plus ¹² laboraverunt et plura ¹³ opera ¹⁴ exercuerunt ex minore caritate; aliquod tamen gaudium accidentale habebunt ¹⁵ hi quod ¹⁶ non illi.

Ex his patet responsio ad secundum. Procedit enim ex falso intellectu ac si Thomas ¹⁷ dixisset ¹⁸ quod praemium essenziale respondet ¹⁹ habitui caritatis soli ²⁰, circumscripto ²¹ actu eius proprio interiore ²², quod falsum est.

Ad tertium dicendum quod Scriptura attribuit praemia operibus ²³ quia ²⁴ sunt signa ²⁵ actus et habitus caritatis interioris cui ²⁶ debetur praemium essenziale; ipsis vero operibus exterioribus debetur ²⁷ praemium accidentale, ut dictum est.

ARTICULUS XL.

Quod ²⁸ nihil omnino in nihilum redigitur ²⁹.

Item ³⁰, quaestione 104 ³¹, articulo 4, in responsione principali dicit quod ³² nihil omnino in nihilum redigitur.

[Haec de Thoma] ³³.

Hoc videtur error, quia gratia faciens gratum ³⁴ est aliquid in anima et tamen ipsa, aliquo ³⁵ peccante, penitus esse desinit vel simul est cum peccato mortali, quod est erroneum. Hoc est etiam ³⁶ contra Augustinum, in pluribus locis, utpote in ³⁷ VI° Musicae, XI° de Trinitate; manifeste enim insinuat quod species in memoria totaliter deleri potest per oblivionem. Hoc idem videtur de luce ³⁸ in medio.

Praeterea, Philosophus, De Somno et Vigilia (a), ponit experimentum ex quo videtur quod signum vel species alicuius rei splendidae recepta in oculo corrumpitur in nihil. Dicit enim: Si aliquis multo

1. et non — interiore] *om. V.* — 2. *om. V.* — 3. illo *V.* — 4. meretur *A.* — 5. quia *A.* — 6. errorem *S.* — 7. meritoria *S.* — 8. *om. S.* — 9. operi — praemium] *om. A S.* — 10. *om. A.* — 11. hii *A.* — 12. prius *V.* — 13. plus *A.* — 14. *om. A.* — 15. habent *A.* — 16. et *V.* — 17. *om. S.* — 18. dixisset *S.* — 19. correspondet *A V.*; quod correspondet *S.* — 20. deo *add. S.* — 21. circumscribendo *V.* — 22. actum eius proprium interiorem *V.* — 23. corporibus *S.* — 24. quae *O.* — 25. signant *S.* — 26. enim *A.* — 27. praemium — debetur] *cm. V.* — 28. De hoc quod Thomas dicit quod *A S.* — 29. Articulus — redigitur] *cm. O V.* — 30. *cm. A S V.* — 31. 40 *S.* — 32. 4 — quod] *cm. V.* — 33. *cm. O; cm. V. et dein. usque ad Haec sunt verba.* — 34. gratiam *A.* — 35. anima *S; cm. A.* — 36. *cm. S.* — 37. *cm. A.* — 38. lumine *A S.*

(a) *De Insomniis*, c. 2 (éd. Didot, III, 508).

aspiciat ¹ ad aliquem colorem album vel alium valde splendidum ² et demum claudat oculos, accidit ³ visum videre primo ⁴ talem colorem qualem primo vidit; deinde ⁵ mutatur ⁶ in puniceum, deinde ⁷ in purpureum, deinde in nigrum donec evanescat. Idem ⁸ experimentum ponit Augustinus, XI de Trinitate ⁹, sub ¹⁰ his verbis ¹¹: Plerumque cum attendimus quaeque luminaria donec oculos claudimus ¹² quasi versantur in conspectu quidam ¹³ colores lucidi et quidam ¹⁴ colores varie ¹⁵ sese commutantes ¹⁶ et minus ¹⁷ minusque ¹⁸ fulgentes donec omnino desistant ¹⁹ esse ²⁰ (a).

Haec sunt verba eorum ²¹.

Ad articulum 40 ²².

Ad omnia ista ²³ patet solutio ²⁴ ex his ²⁵ quae Thomas dicit in solutione tertii argumenti illius ²⁶ articuli. Accidentia enim omnia ²⁷, cuiusmodi ²⁸ sunt quae isti instando ²⁹ enumerant, non sunt entia completa ³⁰ cum non subsistant, sed quodlibet eorum est aliquid ³¹ entis: sic enim accidens dicitur ens quia eo ³² aliquid est ³³. Unde ³⁴ licet aliqua huiusmodi accidentia penitus evanescant, non tamen debet dici simpliciter quod aliquod ens in nihilum redigatur. Et tamen, prout ³⁵ subdit ³⁶ consequenter ³⁷, eo ³⁸ modo quo sunt non ³⁹ omnino in nihilum ⁴⁰ rediguntur, non quia aliqua pars eorum remaneat, sed quia ⁴¹ remanent in potentia materiae ⁴² vel ⁴³ subiecti. Per hoc patet responsio ad obiecta, sicut patet intuenti ⁴⁴.

ARTICULUS XLI

Quod ⁴⁵ angeli superiores quidquid ⁴⁶ a Deo recipiunt subiectis impartiuntur ⁴⁷.

Item, ⁴⁸, quaestione 106, articulo ultimo, in responsione principali dicit ⁴⁹ sic: Quidquid superiores angeli qui sunt in plenissima participatione bonitatis divinae, a Deo recipiunt subiectis ⁵⁰ impartiuntur.

1. aspirant O. — 2. splendide S. — 3. non add. S. — 4. om. S. — 5. demum S. — 6. om. A. — 7. demum S. — 8. item S. — 9. cap. 3. add. A S. — 10. sed O; om. A. — 11. om. S. — 12. clausimus S; clausurimus A. — 13. quidem O S. — 14. quidem S. — 15. varii S. — 16. concomitantes O. — 17. om. O S. — 18. uniusque S. — 19. discant S. — 20. nota quod dicit omnino add. S. — 21. Haec sunt W... V. — 22. Ad — 40] Responsio (solutio V) ad haec secundum Thomam A S V. — 23. haec V. — 24. tertio A. — 25. om. S. — 26. istius A S V. — 27. om. V. — 28. eius S V. — 29. stando V. — 30. composita A. — 31. aliquid O S. — 32. eius A. — 33. quia — est] om. V; entis eius aliquid est unum S. — 34. om. S. — 35. non tamen — prout] om. A S. — 36. Augustinus add. V. — 37. tamen add. A; cum add. S. — 38. eodem V. — 39. om. S; vel V. — 40. verbum O. — 41. om. A S. — 42. naturae V. — 43. om. V. — 44. responsio ad obiecta sicut intuenti A. — 45. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 46. quit A. — 47. impartiuntur A S; articulus — impartiuntur] om. O V. — 48. om. A S V. — 49. ostendit A. — 50. sive inferioribus add. A.

(a) AUGUSTINUS, *De Trinitate*, XI, 3 (P. L. 42, 987).

[Haec de Thoma] ¹.

Hoc est contra Isaïam ² LXIII ³. : Quis est iste qui venit de Edom ⁴, etc ⁵ (a). Glosa interlinearis ⁶ : Hoc ⁷ dicitur in persona angelorum tamquam mysterium Incarnationis ignorantium qui, secundum aliam Glosam, hoc ⁸ requirebant ab aliis angelis qui hoc etiam ante Incarnationem sciebant ; non ergo iam revelaverant ⁹ hoc aliis.

Item, Ephes. III : Data ¹⁰ est mihi ¹¹ gratia illuminare omnes quae sit dispensatio sacramenti absconditi a ¹² saeculis ¹³ ut innotescat in caelestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei (b). Glosa : Per hoc attribuit aliquid angelis, quod ¹⁴ multa secreta in his didicerunt. Alia autem ¹⁵ Glosa ibi dicit quod angeli haec secreta Incarnationis cognoverunt ¹⁶ ; et tertia Glosa ¹⁷ concordat, sic : quae ¹⁸, inquit ¹⁹, dicta sunt, illis angelis qui maioris dignitatis sunt et per quos nuntiata ²⁰ sunt, cognita fuerunt ex parte utpote familiaribus et nuntiis, non illis ²¹ angelis qui minoris dignitatis erant cognita fuerunt. Ex quo patet quod superiores et ²² familiares non omnia quae a Deo percipiunt inferioribus impartiuntur, quia haec ²³ per Ecclesiam ²⁴ postea didicerunt et addiscunt.

Item Hugo in commento supra VII° ²⁵ capitulo Caelestis ²⁶ Hierarchiae dicit sic : Salvator secundum carnem assumptam in coelis ascendente, quibusdam angelorum humanitatis exaltationem ignorantibus et dicentibus : quis est iste rex gloriae, ab aliis amplius illuminatis dictum est : Dominus virtutum ipse est rex gloriae (c). Item, idem Hugo ²⁷ dicit supra ²⁸ V^o capitulo : Superiores omnem ²⁹ illuminationem et virtutem ³⁰ inferiorum ³¹ habent, sed inferiores superiorum ordinum ³² illuminationem et virtutem ³³ omnino non habent. Et ³⁴ sequitur : Illuminationes intelligimus in cognitione veritatis ³⁵, virtutes vero in amore bonitatis ³⁶ et perfectione operis (d).

Ratio vero suae positionis est quod ³⁷ de ratione boni est quod ³⁸ communicet ³⁹ se aliis ; et inde est quod agentia corporalia similitudinem suam ⁴⁰ aliis tradunt quantum possibile est ⁴¹. Quanto ⁴² ergo aliqua agentia in participatione divinae bonitatis plus constituuntur ⁴³, tanto magis suas perfectiones ⁴⁴ in alios ⁴⁵ transfundere nituntur quantum possibile est ⁴⁶. Et ideo ⁴⁷ angeli superiores, etc. Responsio : non est

1. om. O ; haec dicit Thomas S ; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 2. illud Isaïae A S. — 3. om. A ; sed add. A. — 4. eodem O ; ebdem S. — 5. usque Bosra add. A S. — 6. intelligibilis O. — 7. sed S. — 8. hic A. — 9. revelaverunt S. — 10. dictum A. — 11. om. A S. — 12. om. A S. — 13. similiter A. — 14. quia S. — 15. Glosa — autem] om. A. — 16. etc. A. — 17. om. S. — 18. aut S. — 19. inquit A. — 20. initerata S. — 21. aliis A. — 22. om. A S. — 23. hoc S. — 24. essentiam S. — 25. 9. S. — 26. angelicae A. — 27. om. A S ; sic add. S. — 28. super O A. — 29. omnium A S. — 30. virtutum S. — 31. inferiorem A. — 32. ordinem O. — 33. illuminationes et virtutes A S. — 34. om. A S. — 35. virtutis A. — 36. perfectione add. A. — 37. quia A. — 38. quid A. — 39. communicent A. — 40. in add. S. — 41. om. A. — 42. om. S. — 43. constituentur O. — 44. suos perfectiores O. — 45. aliis O. — 46. quantum — est om. A S. — 47. omnino O.

(a) Isa. LXIII, 1. — (b) Eph. III, 10. — (c) HUGO A SANCTO VICTORE, *Expositio in coelestem hierarchiam*, l. VII (P. L. 175, 1058). — (d) *Id. ibid.* l. V (P. L. 175, 1022).

simile, quia agens corporale agit communicando suam bonitatem vel suam similitudinem per naturae necessitatem; angelus autem communicat suam perfectionem per voluntatem, et ideo non communicat necessario totum sed quantum vult et decet¹ alterum recipere. Et² quia decet superiores plura cognoscere et posse quam inferiores, ideo superiores non quae³ a Deo percipiunt⁴ semper inferioribus impartuntur.

Haec sunt verba eorum⁵.

Ad articulum 41⁶.

Quod angeli superiores ea quae a Deo percipiunt inferioribus impartantur⁷ probat Thomas per auctoritatem Gregorii et Dionysii. Et ad argumenta illa⁸ de angelis, quod⁹ dicuntur ignorare¹⁰ mysterium Incarnationis, respondet¹¹ per hoc quod¹² dicit in solutione¹³ secundi argumenti istius articuli, quia¹⁴ non est intelligendum, ut ipse¹⁵ dicit ibidem, quod inferiores penitus ignoraverunt¹⁶ mysterium Incarnationis¹⁷, sed quia non ita plene cognoverunt sicut superiores, unde¹⁸ in eius cognitione¹⁹ postmodum profecerunt dum illud mysterium²⁰ impletur. Sic ergo habent intelligi illae²¹ Glosae et hoc²² quod adducunt²³ primo de Hugone.

Quod vero adducunt²⁴ secundo de²⁵ Hugone²⁶ pro²⁷ Thoma facit. Dicit enim Thomas quod superiores habent²⁸ nobiliori modo in se quod²⁹ communicant inferioribus minus perfecte illa eadem³⁰ participantibus; et ponit³¹ exemplum de scientia³² magistri quae nobiliori modo est in ipso quam in discipulo cui eandem scientiam communicat.

Quod tandem dicunt³³ ad rationem³⁴ Thomae³⁵ non multum³⁶ valet, quia decet³⁷ quod superiores angeli perfectiones suas³⁸ inferioribus communicent secundum gradum³⁹ capacitatis eorum⁴⁰; unde superiores hoc volunt⁴¹ et⁴² faciunt⁴³. Ideo recte dicit Thomas quod superiores ea quae a Deo percipiunt inferioribus impartuntur.

1. dedecet *A*. — 2. sed *S*. — 3. quod *A S*. — 4. recipiunt *A*. — 5. Haec sunt *W... V*. — 6. Ad — 41] Responso (solutio *V*) ad haec secundum Thomam *A S V*. — 7. impartuntur *O S V*. — 8. ista *S V*; *om. A*. — 9. quae *A*; qui *V S*. — 10. ignorasse *A S V*. — 11. respondendo *A*. — 12. Thomas *add. A*. — 13. responsione *A S*. — 14. quod *S*. — 15. dicit — ipse] *om. V*. — 16. ignorant *S*. — 17. mysterium incarnationis *om. O*. — 18. ideo *V*; et ideo *A S*. — 19. cognitio *V*. — 20. mysteria *O*; ministerium *S*. — 21. istae *V*. — 22. quo ad hoc *add. S*. — 23. de *add. S*. — 24. quod — adducunt] *om. V*. — 25. *om. V S*. — 26. *om. V*; 2° Respondeo *add. A*. — 27. prout *A*. — 28. *om. S*. — 29. aliquod *O*. — 30. *om. S*. — 31. pp. *V*. — 32. discipuli et *add. V*. — 33. dicit *O V*. — 34. rationes *V*. — 35. *om. S*. — 36. *om. A S*. — 37. non — decet] *om. V*. — 38. suam *V*. — 39. gradus *S*. — 40. eorundem *A S V*. — 41. nolunt *A*. — 42. *om. S*. — 43. et *add. A S V*.

ARTICULUS XLII.

Quod ¹ distantia localis nullum facit impedimentum in locutione angelorum ².

Item ³, quaestione 107 ⁴, articulo 4 ⁵, disputat utrum ⁶ distantia localis aliquid operetur ⁷ in locutione angeli ⁸; et in responsione principali ita dicit: Locutio ⁹ angeli in ¹⁰ intellectuali operatione ¹¹ consistit; intellectualis autem operatio angeli omnino abstracta est a loco et tempore, nam etiam ¹² nostra intellectualis operatio est per abstractionem ab hic et nunc, uisi ¹³ per accidens ¹⁴ ex parte phantasmatum, quae in angelis nulla sunt. In eo autem quod omnino abstractum est a loco et tempore nihil operatur nec temporis diversitas nec loci distantia. Unde in locutione angeli nullum impedimentum facit distantia loci ¹⁵.

Haec Thomas ¹⁶.

Principale quod hic intendit, scilicet quod in locutione angeli nullum impedimentum facit distantia loci, credimus esse falsum. Alia duo quibus hoc confirmat vel sunt falsa, vel eo modo quo veritatem habent, non inferunt propositum suum. Unum eorum ¹⁷ est quod ¹⁸ locutio angeli consistit in intellectuali operatione; aliud est quod intellectualis ¹⁹ operatio angeli omnino abstracta est a loco et tempore.

Quod autem distantia loci impediatur locutionem angeli videtur ²⁰ quia ²¹ I Corinth. 13, super illud: si linguis hominum loquar et angelorum ²² (a); Glosa: Angeli praepositi significant minoribus ²³ quod Dei voluntate ²⁴ primum sentiunt, quod fit quibusdam nutibus aut ²⁵ signis. Isti nutus aut ²⁵ signa non ²⁶ sunt ipsamet conceptio angeli propter quam apprehendendam ²⁷ fiunt, quia nihil est signum sui ipsius. Isti etiam nutus et signa non sunt desiderium ²⁸ angeli ²⁹ quo desiderat ³⁰ ut alius ³¹ percipiat cogitatum suum, quia signa et nutus sunt manifestiora quam illud propter quod perspicendum ³² fiunt; desiderium autem aequae vel ³³ magis est occultum quam ipsa cogitatio. Ergo oportet quod nutus et signa sint operationes exterius protensae ad alium. Sed omnes tales operationes impedire potest distantia loci. Ergo locutionem angeli impedire potest distantia loci ³⁴.

Praeterea, Augustinus in libro de Cura pro mortuis agenda: Possunt,

1. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 2. Articulus — angelorum] om. O V. — 3. Idem O; om. A S V. — 4. 106. S; 147. A. — 5. art. 4. om. S. — 6. an V. — 7. operatur A S V. — 8. angelica V. — 9. angeli — locutio] om. O. — 10. om. S. — 11. opere O A. — 12. et A S. — 13. non O V. — 14. accidentia O. — 15. localis A. — 16. et hoc Thomas O; haec de Thoma A; Haec dicit Thomas S; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 17. illorum A S. — 18. om. S. — 19. intelligibilis S. — 20. om. A S. — 21. om. A S. — 22. et angelorum om. A S. — 23. maioribus O. — 24. voluntatem A. — 25. et A. — 26. om. S. — 27. ad apprehendendum S. — 28. quare add. S. — 29. sive add. A; sine add. S. — 30. desiderant A S. — 31. eius A. — 32. percipiende S. — 33. aequae vel] aequalis A. — 34. ergo — loci] om. O.

(a) I Cor. XIII, 1.

inquit, ab angelis ¹ qui rebus ² quae hic aguntur praesto sunt, audire aliquid ³ mortui quod unumquemque ⁴ illorum audire iudicat cui ⁵ cuncta subiecta sunt. Nisi enim possent angeli interesse vivorum et ⁶ mortuorum locis ⁷, non dixisset Dominus : Contingit autem et illum ferri ab angelis in sinum Abrahae. Ergo ⁸ hic et ⁹ nunc esse poterunt ¹⁰ (a). Ex his verbis Augustini patet quod loci ¹¹ distantia impedit locutionem angeli ad mortuos ; alioquin frustra transirent de loco istorum ad illos nuntiaturi ¹² quae vidissent apud illos ¹³. Qua ratione autem potest distantia localis impedire locutionem angelorum ¹⁴ ad homines ¹⁵ mortuos, pari ratione ad angelos ¹⁶ quibus pares sunt.

Illud vero quod primo dicit ad huius confirmationem, scilicet quod locutio angeli consistit in intellectuali ¹⁷ operatione, dupliciter intelligi potest : cum praecisione ¹⁸ vel sine. Si intelligatur cum praecisione ¹⁸ scilicet quod locutio angeli nihil aliud sit quam intellectualis operatio scilicet cogitatio sola, vel cogitatio cum desiderio ut alius comprehendat ¹⁹ suam ²⁰ cogitationem, dicimus quod falsum est, sicut supra ostensum est quod illi nutus vel signa quibus mediantibus fit locutio angeli, aliud sunt quam ²¹ cogitatio vel desiderium. Si autem intelligatur sine praecisione, scilicet ²² quod ²³ locutio angeli consistat ²⁴ in intellectuali ²⁵ operatione et etiam ²⁶ in alia operatione protensa exterius ad aliud per signum, tunc credimus quod verum dicat ; sed ex tali intellectu non sequitur conclusio quam intendit, scilicet quod locutionem ²⁷ angeli non impediatur distantia localis. Operatio enim exterius protensa per distantiam potest impediri.

Ad aliud quod etiam dicit, quod ²⁸ intellectualis ²⁹ operatio angeli omnino abstracta est a loco et tempore, multipliciter ³⁰ potest intelligi. Si ³¹ intelligatur ³² quod ipsa essentia operationis angelicae non sit in loco nec in ³³ tempore sed praeter utrumque, dicimus quod falsum est ³⁴. Ex quo enim substantia angeli definitive est hic, necesse est quod eius operationes secundum id ³⁵ quod sunt definiant locum et tempus ; alioquin operatio esset nobilior ³⁶, quod est impossibile. Si vero intelligatur ³⁷ quod operatio angeli est respectu obiecti ³⁸ abstracti ab hic et nunc, dicimus quod est ut sic et ³⁹ est ut non ⁴⁰. Constat enim quod angeli intelligent ⁴¹ quae sunt hic et nunc, verbi gratia ⁴² quos custodiunt, et eorum operationes, et circumstantias operationum, quae

1. angeli A. — 2. res A. — 3. aliqui A S. — 4. unumquodque O A ; utrumque S. — 5. circa O. — 6. om. O. — 7. loci S. — 8. igitur A S. — 9. hic A ; hoc O. — 10. Haec Augustinus add. A S. — 11. localis A S. — 12. renuntiaturi A ; nuntiari S. — 13. istos A S. — 14. om. A. — 15. om. A S. — 16. ad angelos om. O. — 17. intelligibili S. — 18. cum praecisione] comprehensione S. — 19. apprehendat S. — 20. om. S. — 21. ipsa add. A. — 22. om. A S. — 23. quia O. — 24. considerat O ; consistit S. — 25. intelligibili S. — 26. om. A S. — 27. locutione A. — 28. om. S. — 29. intelligibilis S. — 30. magr. S. — 31. enim add. A. — 32. intelligitur S. — 33. nec in] nec S ; vel A. — 34. om. A. — 35. illud A S. — 36. quam substantia cuius est operatio add. A S. — 37. intelligitur S ; sic add. A S. — 38. subiecto O. — 39. om. A. — 40. quod—non] quod falsum est S. — 41. intelligunt A S ; singularia add. A S. — 42. v. g.] ut gratia O ; ut S.

(a) AUGUSTINUS, *De cura pro mortuis agenda* (P. L. 40, 605 s.).

omnia singularia sunt hic et nunc; angeli etiam intelligunt abstracta ab hic et nunc, sicut Deum ¹ et universalia. Et ideo non sequitur ex hoc propositum.

Ratio ² quam ponit ad hoc est talis: Lucae XVI (a) dicitur ³ quod dives in inferno positus loquebatur ⁴ Abrahae non impediens ⁵ loci distantia; ergo multo fortius localis distantia non potest impedire locutionem angeli unius ad alterum. Ad hoc dici potest quod locus quietis ⁶ Abrahae et Lazari pro tempore illo fuit in superiore margine inferni, et habebant ⁷ aliquam ⁸ lucem sine omni poena materiali ⁹, sicut dicit Magister in Historiis (b); unde ¹⁰ secundum hoc forte ¹¹ non fuit tanta ¹² distantia inter Abraham et divitem quin posset unus alteri loqui.

Haec sunt verba eorum ¹³.

Ad articulum 42 ¹⁴.

Ista obiecta procedunt ex quodam ¹⁵ falso ¹⁶: quod angeli intelligant per novam specierum receptionem etiam a rebus istis sensibilibus quas intelligunt, et ¹⁷ non per species intelligibiles a divino lumine sibi impressas vel in eorum intellectu, secundum naturae suae capacitatem, a principio ¹⁸ suae creationis ¹⁹ derivatas ²⁰ per ipsius lucis incommutabilis participationem naturae singulorum congruentem; cuius oppositum Thomas in multis locis declarat, sicut patet supra ²¹ in responsione articuli 41 ²².

Ad primum ²³ quod obiciunt, dicendum quod nutus et ²⁴ signa de quibus Glosa illa loquitur non sunt operationes protensae in alterum protensione materiali diffusa ²⁵ vel expansa ²⁶ localiter, quae per ²⁷ consequens distantia locali posset impediri, prout isti imaginantur et falso ²⁸; sed possunt dici uno modi ipsi ²⁹ conceptus angeli loquentis ³⁰ ordinati ³¹ ad alterum cui loquitur; habet ³² enim quilibet angelus species sibi inditas a primo lumine per quas potest cognoscere conceptus quoscunque alterius ordinatos per voluntatem alterius ad ipsum. Et quod dicunt quod nihil est signum sui ipsius, sumpto signo pro indicativo ³³ vel manifestativo ³⁴ principio, negandum est tamquam falsum et contra sanctos Anselmum et Augustinum quorum sententia est quod verbum non solum est indicativum eorum quae dicuntur per verbum sed etiam sui ³⁵ ipsius quodammodo per prius, sicut ³⁶ patet de ³⁷ verbo vocali ³⁸ quod indicat alia indicando seipsum. Conceptus ergo angeli,

1. divina A. — 2. responsio A. — 3. videtur A. — 4. loquitur S. — 5. impe(dimen)to S. — 6. conveniens A. — 7. habebat A S. — 8. aliquantulum A S. — 9. sive sensibili add. A. — 10. hic O. — 11. om. A. — 12. om. S. — 13. Haec sunt W... V. — 14. Ad — 42] ad ar. 14. O; responsio ad haec (hoc S) secundum Thomam A S V. — 15. om. S. — 16. scilicet add. A. — 17. om. A. — 18. suae — principio] om. A S. — 19. statum add. A S. — 20. divinitas O S. — 21. om. V. — 22. om. A S V; 14. O. — 23. ergo add. A S V. — 24. vel S V. — 25. om. V. — 26. expressa S. — 27. quae per] qua S. — 28. false S. — 29. quando A; ipso O. — 30. alloquentis S; om. V. — 31. ordinanti S. — 32. licet O. — 33. indicamento O. — 34. nominativo V. — 35. om. O. — 36. similiter V. — 37. in V. — 38. om. S.

(a) Luc. XVI, 23 s. — (b) PETRUS COMESTOR, *Historia scolastica in Evangelia*, c. 103 (P. L. 198, 1590).

in quantum scipsos indicant vel manifestant illis¹ ad quos ordinantur² possunt dici signa vel nutus semetipsa notificantia. Vel potius dici potest quod ipsi conceptus angeli in alterum ordinati, sunt signa vel nutus suorummet permanentium in concipiente circumscripta huiusmodi ordinatione; et ita³ non sub eadem ratione dicuntur signa et signata; et redit in idem quod prius realiter.

Aliter⁴ videtur Thomas dicere super II^m 5 Sententiarum, distinctione II, scilicet quod aliqua naturaliter⁶ cognita ab angelo cui fit coniuncta locutio ab angelo loquente cum suis conceptibus⁷, fiunt signa vel nutus⁸ eorundem per quae⁹ conceptus illi notificantur¹⁰ angelo illi¹¹ cui fit locutio. Sed primum quod hic dicit Thomas in prima parte, quaestione 107¹², articulo 1, magis intelligo. Non enim video ad quid requiratur talis coniunctio¹³ conceptuum cum illis naturaliter cognitis,¹⁴ cum conceptus illi fiant actu intelligibiles ab angelo illo in quem ordinantur, et hoc ratione illius ordinationis¹⁵, sicut alia¹⁶ naturaliter entia sunt actu intelligibilia ab eodem, eo ipso quod sunt¹⁷ in ordine naturae actum¹⁸ habentia, praecipue cum de ratione verbi sit quod semetipsum¹⁹ notificet sicut²⁰ dictum est, et²¹ ex voluntate loquentis dependet quod verbum mentale ordinem habeat sive ad ipsum loquentem sive ad alterum. Et hinc est quod angelus²² loquitur sibi et²³ alteri quando vult et non aliter.

Ad secundum dicendum quod Augustinus intendit dicere quod ea quae hic fiunt, animabus alibi existentibus nuntiantur²⁴, et²⁵ per angelos qui hinc²⁶ inde transeunt; non quod transitus localis sit necessarius ad hoc quod creaturae intelligibiles²⁷ suos conceptus mutuo manifestent²⁸, sed quia congruum est quod illi angeli potissime animabus alibi existentibus, de his quae hic aguntur nuntient, qui mittuntur ad hoc quod circa loca ista pro nobis et ipsis operentur²⁹ aliqua³⁰ illis vel³¹ nobis³² convenientia: verbi³³ gratia, si angelus qui mittitur hic ad operandum aliquid circa filium, consequenter mittatur³⁴ ad operandum aliquid³⁵ circa animam patris quae detinetur³⁶, prout³⁷ congruit³⁸ satis conveniens videtur quod ille angelus potius quam³⁹ alius suos conceptus manifestet illi animae, nuntiando quae aguntur⁴⁰ hic eidem, cum⁴¹ omnia secundum ordinem fiant in⁴² illis.

Quod vero supponunt tertio a locutione angeli non posse praescindi

1. illos S; vel O. — 2. ordinari S. — 3. et ita] et A; vel S. — 4. et hoc V. — 5. ordine S. — 6. est add. A. — 7. loquentis add. V. — 8. notus A; conceptus S. — 9. quos S. — 10. angelo cum — notificantur] om. O. — 11. om. O. — 12. 109. S. — 13. cong^o O. — 14. om. S. — 15. ordinis A S. — 16. aliqua V. — 17. sint. S. — 18. naturaliter actu S. — 19. seipsum A. — 20. ut S V. — 21. sed A. — 22. ans. add. S. — 23. vel A V. — 24. initiatur S. — 25. om. A S V. — 26. hic V. — 27. intellectuales A V. — 28. mutuos manifestant S. — 29. operetur V. — 30. om. A S. — 31. et S. — 32. aliis V. — 33. ut O. — 34. consequenter mittatur] committatur S; mittitur V. — 35. circa — aliquid] om. A. — 36. patris quae detinetur] detinetur V; determinetur A S. — 37. om. S. — 38. congrue S. — 39. potius quam] postquam S. — 40. arguuntur V. — 41. tamen A. — 42. om. O.

operationem quamdam ¹ localiter protensam ² vel expansam ³ ad circumstantes, procedit ex falso fundamento, et tamquam falsum et ⁴ rationi dissonum ⁵ est interimendum prout patet in responsione ad primum argumentum huius articuli ⁶.

Quod vero ⁷ dicunt quarto quod essentia angeli ⁸ et similiter ⁹ eius operationes ¹⁰ sunt ¹¹ definitive ¹² in loco, et similiter quod angeli cognoscunt quaedam quae sunt in loco et tempore, veritatem habet ¹³ si intelligatur ¹⁴, nec est contra Thomam. Essentia ¹⁵ enim angeli non sic est in loco ut ¹⁶ a loco contenta vel ¹⁷ circumscripta ¹⁸, tunc enim esset in loco circumscriptive, sed quia circa talem locum et non alium operatur ¹⁹ aliquid seu aliquid ²⁰ influit ²¹ eidem, ratione cuius dicitur esse in loco definitive. Quia natura summa regit infima ²² per media, secundum doctrinam beati Dionysii, hinc est quod angeli essentia semper alicubi est ponenda, non propter sui indigentiam quia ²³ locum requirat, sed eo quod in loco aliquo semper aliquid operetur, vel aliquid, quodcumque ²⁴ sit illud, illo locatis ²⁵ loco ibidem influat. Sic cognoscit angelus ea quae sunt in loco et tempore ut nihil ab ipsis recipiat sed per species ²⁶ a divino lumine sibi impressas in principio suae conditionis ²⁷ omnia illa ²⁸ cognoscit, ut patuit supra. Unde ²⁹ nulla conditio loci sicut ³⁰ nec temporis potest ³¹ impedire aliquo modo operationem intellectualem in angelis.

Quod vero dicunt quinto quod non fuit ³² tanta distantia inter sinum Abrahae et infernum quae posset ³³ impedire locutionem mutuam illarum animarum divitis et Abrahae, pro Thoma ³⁴ est, quia ut dictum est nec illa distantia nec alia quantacumque ³⁵ potest locutionem angelorum impedire.

ARTICULUS XLIII

Quod ³⁶ omnes angeli sunt inaequales ³⁷.

Item ³⁸, quaestione 108, articulo 3, ³⁹ in responsione primi argumenti dicit quod omnes angeli sunt ⁴⁰ inaequales.

[Haec dicit Thomas] ⁴¹.

1. operatio quaedam *A S*; operatione quasi *V*. — 2. protensa *A V*; praetensa *S*. — 3. expressam *V*; expansa *A*; extensa *S*. — 4. ac *V S*. — 5. dissolutum *O*. — 6. *om. O*. — 7. quod vero *om. S*. — 8. Quod — angeli] *om. O*; cognoscunt *add. O*; angeli *om. A S*. — 9. *om. A S*. — 10. operatio *A S V*. — 11. sint *V A*; — 12. distincte *A S*. — 13. verum est *S*. — 14. intelligitur *S*. — 15. natura *V*. — 16. non — ut] non (nec *A*) sic habet in loco esse ut *A S*; non sit in loco nec *V*. — 17. et *S*. — 18. dependeat *add. A S V*. — 19. operetur *A V*. — 20. seu aliquid *om. O*; sive aliquid *V*. — 21. influat *A S V*. — 22. ima *A V*; regit infima] regressiva *S*. — 23. quia *V*. — 24. quidquid *V*. — 25. locutis *O*; et *add. V*. — 26. rationes *V*. — 27. creationis *A*. — 28. ista *A S V*. — 29. patet quod *add. V*. — 30. sic *A*. — 31. poterit *A S*. — 32. sit *V*. — 33. quod potest *S*; quod posset *V*. — 34. pro Thoma] prout *O*. — 35. quetumque *V*; distantia quandocumque *S*. — 36. De hoc quod Thomas dicit quod *A S*. — 37. Articulus — inaequales] *om O V*. — 38. *om. A S*. — 39. *10 A*; in primo argu(ment)o et 3 et *V*. — 40. sint *O*. — 41. *om. O*; haec de Thoma *A*; *om. V et deim. usque ad* Haec sunt verba.

Hoc non reprehendimus ut erroneum, tamen contrarium videtur magis probabile scilicet quod aliqui angeli sint ad invicem aequales. Et ad hoc movere potest hoc quod firmiter tenemus, scilicet quod homines possunt ¹ esse aequales angelis ; alioquin non posset ruina angelorum per homines reparari. Praeterea possunt homines ² aequales ³ sibi invicem fieri, alioquin non posset unus sortiri coronam alterius, sicut habetur Apocalypsis III ⁴ : Tene quod habes ⁵ ne alius accipiat coronam tuam (*a*). Ergo si homines possunt esse aequales angelis et sibi invicem, probabile est per simile quod etiam angeli possunt ⁶ esse aequales sibi invicem ⁷.

Praeterea, Philosophus in ⁸ VIII° Ethicorum, et Commentator ibidem dicunt quod amicitia maxime aequalitatem ⁹ facit ¹⁰ ; et Commentator ¹¹ : Oportet, inquit, veros amicos aequales esse ad invicem ; non enim vult amicitia esse ¹² in ¹³ abundantia alterius ¹⁴. Si ergo ibi ¹⁵ est verissima amicitia non est probabile quod ibi sit omnimoda inaequalitas.

Item Augustinus, in libro de Quantitate animae, ita dicit : aequalitatem ¹⁶ inaequalitati iure praeponis, nec quisquam est, ut opinor, humano spiritu praeditus cui hoc non videatur (*b*). Ergo si in illis beatis ordinibus ponendum est quod ¹⁷ melius est, magis ponenda est ¹⁸ aequalitas quam inaequalitas.

Haec sunt verba eorum ¹⁹.

Ad articulum 43 ²⁰.

Supposito quod angeli sint formae simplices et per consequens solum formaliter secundum diversum ²¹ gradum naturae differentes, manifestum est quod duo ²² angeli non possunt in eodem naturae gradu inveniri. Unde, cum uterentur omnes dono naturae secundum totum conatum simul, manifestum est quod receperunt donum gratiae et gloriae secundum differentem ²³ gradum naturae suae. Ex quo consequens est quod angeli omnes in natura ²⁴, gratia et gloria sint ²⁵ inaequales.

Ad primum ergo in ²⁶ contrarium, dicendum quod non est simile de angelis et hominibus. Omnes enim angeli secundum totum conatum suae naturae per gratiam informatae, actum meritorium unum exercebant ; propter quod secundum diversum naturae gradum, diversum gradum gloriae ²⁷ recipiebant, et per consequens ut prius inaequales in natura, sic postmodum inaequales in gloria permanebant. Homines

1. possint *A*. — 2. *om.* *O S.* — 3. *om.* *O.* — 4. 3. *S.* — 5. homines *O.* — 6. possint *S.* — 7. probabile — invicem] *bis A.* — 8. *om.* *A S.* — 9. maximum qualitatem *S.* — 10. habent *A.* — 11. *om.* *A.* — 12. *om.* *A S.* — 13. *om.* *S.* — 14. Haec (hoc *A*) Commentator *add.* *A S.* — 15. si — ibi] signum *A.* — 16. qualitatem *O.* — 17. *om.* *S.* — 18. ibi *add.* *A S.* — 19. Haec sunt *W... V.* — 20. Ad — 43] Responso ad haec secundum Thomam *A S.* — 21. *om.* *A.* — 22. angeli — duo] *om.* *V.* — 23. differentiae *O* ; *om.* *S.* — 24. *om.* *A.* — 25. sunt *A S V.* — 26. *om.* *S.* — 27. diversum — gloriae] *om.* *A.*

(*a*) Apocal. III, 11. — (*b*) AUGUSTINUS, *De quantitate animae* (P. L. 32, 1044).

vero non sic simul et secundum totum conatum exercent ¹ actum meritorium, sed partialiter ac ² successive, et ³ per consequens illi qui habent de gratia minus, possunt per frequentem actum ⁴ vel ⁵ unum ⁶ meritum ⁷ intensum, augmentum gratiae promereri, et sic tandem non solum hominibus bonis, verum etiam angelis quoad hoc poterunt ⁸ aequari ⁹ ut ¹⁰ aequalem cum ipsis gloriam consequantur ¹¹. Unde dissimilitudo ¹² invenitur inter ¹³ homines et angelos penes hoc quod ad aequalitatem vel inaequalitatem per ¹⁴ se facit. Et sic ¹⁵ ratio ¹⁶ illa quae innititur ¹⁷ similitudini quantum ad hoc non valet, sicut patet cuilibet intelligenti.

Ad secundum dicendum quod aequalitas quae requiritur ad amicitiam veram non est dicenda semper aequalitas quantitatis, sed proportionis; alioquin non posset esse vera amicitia ¹⁸ inter aliquos ¹⁹ nisi essent omnino ²⁰ pares ²¹, ad minus quoad magnitudinem virtutis ²² quae per se facit ad amicitiam veram sicut patet per ²³ Philosophum ²⁴; et per consequens ²⁵ Petrus et Linus ²⁶ non forent ²⁷ in patria veri amici cum non sint in ²⁸ gratia aequales et gloria; quod qui pertinaciter voluerit ²⁹ asserere non immerito haereticus et non solum erroneus poterit appellari ³⁰.

Per hoc idem ³¹, patet ad tertium: aequalitas enim quantitatis non est illa aequalitas quae universaliter praeponitur ³² inaequalitati ³³, secundum Augustinum, sed aequalitas proportionis, quae summa ³⁴ invenitur in angelis in quibus secundum proportionem ³⁵ in diverso gradu ³⁶ naturae diversus invenitur gradus gratiae et gloriae. Ex his patet quod ³⁷ obiecta non procedunt.

ARTICULUS XLIV.

Quod ³⁸ angeli qui sunt in terminis duorum ordinum magis secum conveniunt secundum propinquitatem ³⁹ naturae quam unus eorum cum aliquibus aliis sui ordinis ⁴⁰.

Item, quaestione 108 ⁴¹, articulo 3 ⁴², in responsione 3^a argumenti dicit quod angeli qui sunt in terminis duorum ordinum magis secum ⁴³ conveniunt ⁴⁴ secundum propinquitatem ⁴⁵ naturae quam unus eorum ⁴⁶

1. exercuerunt V. — 2. om. S. — 3. ita add. A V. — 4. om. V. — 5. et S. — 6. om. S; actum add. A S V. — 7. meritorium A S; vel meritorium V. — 8. possunt V. — 9. adaequari S. — 10. om. S. — 11. consequentur S. — 12. et add. V. — 13. omnes add. O. — 14. pro S. — 15. om. S. — 16. ideo S. — 17. qua innituntur S. — 18. om. A S. — 19. amicos S. — 20. omnes V. — 21. vel add. V. — 22. veritatis A. — 23. sicut — per] secundum V. — 24. philosophiam S; et Commentatorem add. A S. — 25. et sic A S. — 26. Paulus A S. — 27. essent A; om. S. — 28. om. A. — 29. voluerunt V. — 30. potest dici V. — 31. om. A. — 32. praeponatur A; proponitur O; opponitur et proponitur V. — 33. inaequalitate V. — 34. summe S. — 35. proportionum O. — 36. suae add. V. — 37. ista add. A S V. — 38. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 39. proprietatem A. — 40. Articulus — ordinis] om. O V. — 41. 109. O; in add. O. — 42. art. 8. V. — 43. tecum O. — 44. convenienter S. — 45. proprietatem A S. — 46. unus eorum om. O.

cum aliquibus aliis ¹ sui ordinis, minus ² autem secundum idoneitatem ad similia officia.

Item, ³ eadem quaestione ⁴, articulo 4 ⁵ in responsione principali repetit ⁶ quod iam supra ⁷ dixerat, scilicet quod angelis data sunt dona ⁸ gratuita secundum capacitatem suorum ⁹ naturalium.

[Haec de Thoma] ¹⁰.

Contra istud ¹¹ etiam ¹² dictum est supra, articulo 21 ¹³.

De primo vero non dicimus ¹⁴ quod sit error sed putamus quod sit falsam. Credimus enim quod omnes angeli sunt unius speciei, sicut ostensum est supra, articulo 11 ¹⁵, per auctoritates ¹⁶ Ioannis ¹⁷ Damasceni, quas ¹⁸ pro parte repetimus. Dicit enim in Logica sua, capitulo 26 ¹⁹: Gabriel cum sancta Dei Genitrice disputans, unus angelorum existens illic praesens disputavit separatus a consubstantialibus ²⁰ (a). Ergo si angeli sunt consubstantiales, sunt eiusdem speciei; res enim diversarum specierum non dicimus consubstantiales. Item ²¹, eodem libro, capitulo 11 ²² dicit quod maiores philosophi naturam vocaverunt species specialissimas, ut angelum, hominem et equum (b). Et supra, capitulo 10 ²³ ita dicit: Sancti autem patres dimittentes multas contentiosas garrulationes ²⁴ commune quidem et de multis dictum speciem specialissimam ²⁵, substantiam ²⁶ et materiam ²⁷ et formam vocaverunt ut angelum, hominem ²⁸, equum et similia ²⁹ (c). Ex quibus patet secundum ipsum ³⁰ quod tam secundum philosophos quam secundum sanctos, angelus est nomen speciei specialissimae.

Praeterea, ex praedictis duobus, scilicet quod angeli vicini in terminis ³¹ duorum ordinum magis conveniunt secundum propinquitatem ³² naturae et aliud ³³ quod dixerat quaestione 62, articulo 6, scilicet ³⁴ quod angelis data sunt ³⁵ dona gratuita secundum capacitatem suorum naturalium, sequitur quod angeli vicinantes in terminis duorum ordinum cum magis conveniant ³⁶ in naturalibus, magis conveniant in gratuitis. Et constat quod angeli qui magis conveniunt in naturalibus et ³⁷ gratuitis, magis ³⁸ conveniunt in ³⁹ idoneitate similium officiorum, et qui in istis ⁴⁰ conveniunt, magis conveniunt in ordine. Ergo de necessitate sequitur ⁴¹ ex praedictis quod angeli vicinantes in terminis duo-

1. om. A. — 2. unus O. — 3. ipse add. S. — 4. 5 add. S. — 5. 6. V. — 6. recipit hoc V. — 7. q. VI add. O. — 8. om. O. — 9. om. V. — 10. om. O; haec dicit Thomas S.; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 11. illud S. — 12. 7^m A. — 13. articulo q. O; questione 62 A S. — 14. omnis A. — 15. articulo 11. om. A S. — 16. auctoritatem A S. — 17. ipsius A; ipsius Ioannis S. — 18. qualibet S I quam A. — 19. 16 O. — 20. om. A; Haec Damascenus add. A S. — 21. in add. A S. — 22. ita add. A S. — 23. 4. A S. — 24. garrulitates S; vel garrulitates add. A. — 25. species specialissimas S. — 26. om. A. — 27. naturam A S. — 28. et add. S. — 29. Haec sunt verba Damasceni add. A S. — 30. secundum ipsum om. A; secundum Philosophum S. — 31. in terminis om. A. — 32. proprietatem A. — 33. alio O. — 34. aliud — scilicet] articulo 78. A S. — 35. fuit S. — 36. conveniunt S. — 37. in gratuitis — et] om. S. — 38. conveniunt in naturalibus et gratuitis magis om. O. — 39. om. S. — 40. magis add. A. — 41. sequetur S.

(a) IOANNES DAMASCENUS, *Dialectica* c. 43 (P. G. 94, 614). — (b) *Id. ibid.* c. 30 (P. G. 94, 591). — (c) *Id. ibid.* c. 30 (P. G. 94, 594).

rum ordinum magis conveniunt in ¹ idoneitate similium officiorum, et etiam magis conveniunt ² in ordine, quod constat esse falsum.

Haec sunt verba eorum ³.

Ad articulum 44 ⁴.

Quod dicunt supra esse reprobatum, scilicet quod angeli receperunt dona gratuita ⁵ secundum capacitatem suorum naturalium, est ⁶ ibidem ⁷ rationabiliter ⁸ in responsione illius articuli ⁹ declaratum ¹⁰.

Primum vero hic propositum non oportet quod putent ¹¹ esse falsum. Auctoritates enim ¹² Damasceni supra expositae sunt in responsione ¹³ articuli II ¹⁴; unde patet ex dictis ibidem quod omnes angeli non ¹⁵ sunt eiusdem speciei licet quilibet ¹⁶ in una specie ¹⁷ specialissima inveniat, ita tamen quod in illis non est ¹⁸ nisi unum individuum unius speciei.

Et per hoc patet responsio ad primum et ad ¹⁹ secundum quae tamen non videntur multum ad propositum. Quamvis enim omnes angeli essent eiusdem ²⁰ speciei adhuc ²¹ rationabiliter debet ²² dici quod vicinantes ²³ sibi in terminis duorum ordinum magis convenirent ²⁴ quoad aliquid; quoniam ²⁵ in quolibet ordine inveniuntur ²⁶ supremi, medii et infimi; et ²⁷ etiam in supremis, vel ²⁸ inter supremos eiusdem ordinis sunt aliqui supremi, aliqui medii ²⁹, aliqui infimi, et inter medios et infimos, secundum Dionysium (*a*). Cum ergo ille angelus ³⁰ qui est simpliciter ³¹ in ordine uno infimus per multos gradus distet ab eo qui est supremus simpliciter in eodem ordine secundum multitudinem ³² angelorum in illo ordine existentium, et ab ³³ angelo summo ³⁴ simpliciter in ordine inferiori ³⁵ sibi vicino ³⁶ non distet nisi per gradum unum ³⁷, manifestum est quod multo plus ³⁸ distat a supremo angelo sui ordinis quam a supremo angelo ³⁹ ordinis ⁴⁰ inferioris. Ista vero distantia non attenditur ⁴¹ penes situm, cum non sint situales; in aliquo ergo ⁴² alio ⁴³, sive ⁴⁴ naturae simplicitate ⁴⁵, sive officiorum similium ⁴⁶ idoneitate ponenda est ⁴⁷ propinquitas vel distantia maior vel minor. Et hoc est verum. Magis enim convenit infimus angelus cum supremo angelo ⁴⁸ sui ordinis quoad officiorum similium idoneitatem, ratione

1. vel *A*; om. *S*. — 2. convenient *A*. — 3. Haec sunt *W...* *V*. — 4. Ad — 44] Responsio ad haec secundum Thomam *A S V*. — 5. naturalia *S*. — 6. esse *A S*. — 7. om. *A S*. — 8. rationale *A*. — 9. scilicet 29 *add. V*; est *add. A*. — 10. determinatum *V*. — 11. putetur *S*. — 12. autem *A S V*. — 13. praedicti *add. S*. — 14. om. *A S*. — 15. om. *A S V*. — 16. angelus *add. A S*. — 17. om. *A S*. — 18. om. *O*. — 19. om. *A S V*. — 20. unius *V*. — 21. ad hoc *A*. — 22. oportet *A*. — 23. invicinantes *S*. — 24. communicet *V*. — 25. quam *S O*. — 26. invenirentur *A*. — 27. vel *S*. — 28. et *A*. — 29. et *add. S*. — 30. om. *V*. — 31. angelus *add. V*. — 32. institutionem *V*. — 33. illo *add. V*. — 34. supremo *V*. — 35. om. *V*; illo inferiore *A*; superiore *S*. — 36. sibi vicino] sibi immediato *A*; immediatus *S*. — 37. per — unum] in gradu uno *V*. — 38. fortius *A*. — 39. angelorum *O*; sui ordinis — angelo] om. *V*. — 40. om. *A S*. — 41. attendenda est *A*. — 42. igitur *A V*; om. *S*. — 43. om. *O*. — 44. sue *O*; sue *add. V*. — 45. simplicitatem *A V*. — 46. consimilium *S*. — 47. ista *add. A S V*. — 48. om. *A S V*.

(*a*) DIONYSIUS, *De coelesti hierarchia*, c. 10 (P. G. 3, 274).

cuius pertinent ad talem ordinem¹, licet minus conveniat cum eodem quoad naturae² simplicitatem.

Ad tertium³ dicendum quod licet angeli vicini in terminis duorum ordinum plus conveniant quoad gradum⁴ naturae⁵, gratiae et gloriae, non tamen sequitur quod sint eiusdem ordinis; idoneitas enim illa⁶ officiorum similium sic participatur⁷ ab infimo angelo illius ordinis quod non est nata participari ab⁸ aliquo inferiori⁹ angelo modo consimili¹⁰; propter quod ordo ille¹¹ in angelo illo terminatur. Natura vero, gratia et gloria uniformiter ab omnibus, licet secundum diversos¹² gradus participatur¹³. Et per hoc¹⁴ patet responsio ad illa¹⁵.

ARTICULUS XLV.

Quod¹⁶ ens per accidens non habet causam¹⁷.

Item¹⁸, quaestione 115,¹⁹ articulo 6, in responsione principali²⁰ dicit quod ens per²¹ accidens non habet causam, quia non est vere ens, quia non est unum²².

[Haec dicit Thomas]²³.

Hoc dicimus esse contra fidem et contra philosophiam.

Contra²⁴ fidem, quia ex hoc sequitur quod sit aliquid, immo quod sint plura quae nec²⁵ sunt Deus nec a Deo. Constat enim quod ens per accidens non est Deus; et constat quod si ens per accidens non habet causam, non est a Deo; et ita omne ens²⁶ per²⁷ accidens non est Deus nec a Deo, quod est impossibile.

Hoc²⁸ etiam est contra philosophiam. Dicit enim Aristoteles²⁹, VI° Metaphysicae: Causae eorum quae sunt, aut erunt per se aut per accidens (*a*). Et Commentator dicit ibidem³⁰: Causae³¹ eorum quae sunt³² per accidens sunt etiam per accidens, scilicet quaecumque causae³³ sint³⁴, immo³⁵ causae infinitae³⁶ (*b*).

Praeterea³⁷ utraque³⁸ consequentia³⁹ sui argumenti fallit. Non enim sequitur: ens per accidens non est vere ens, ergo non habet causam; sed est fallacia⁴⁰ consequentis. Alia etiam⁴¹ consequentia non valet⁴²:

1. om. S. — 2. suae add. V. — 3. igitur add. A S. — 4. gradus S. — 5. om. A. — 6. ista S. — 7. percipitur O V. — 8. infimo angelo — ab] om. V. — 9. infirmari A. — 10. simili A. — 11. illius O. — 12. om. A S. — 13. participantur V. — 14. et sic S. — 15. ista A S V. — 16. De hoc quod dicit Thomas quod A S — 17. Articulus — causam] om. O V — 18. om. A S V. — 19. q. 109 A; q. 135 V. — 20. quaestionis A S V. — 21. om. O. — 22. quia — unum] cum non sit vere unum S V. — 23. om. O; haec de Thoma A; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 24. fidem — contra] om. A. — 25. non O. — 26. om. S. — 27. accidens — non] om. O. — 28. et hoc S. — 29. Philosophus A S. — 30. idem A. — 31. esse O. — 32. fiunt S. — 33. om. A. — 34. essent A S. — 35. etiam add. A. — 36. si essent infinitae. Haec Commentator add. S; Haec Commentator add. A. — 37. om. A. — 38. autem adu. A. — 39. om. O. — 40. falsa O. — 41. enim A. — 42. oportet A;

(*a*) Metaphysica, lib. VI, c. 3 (lib. V iuxta éd. Didot, II, 536). — (*b*) AVERROES, Metaphysica I, VI, c. 2. t. 5 (éd. Lyon, 1542, p. 144).

ens per accidens non est vere unum, ergo non est vere ens ; quia vere ens dividitur in unum et multa : et unum quod convertitur cum ente non¹ est vere unum, sed unum² est commune ad vere unum et multa³.

Praeterea, si quidquid⁴ non est⁵ unum non est vere ens nec habet causam, cum mundus inter omnia entia sit minime vere unus, et maximae aggregationis⁶ ex multis in actu et potentia, sequeretur⁷ quod non esset vere ens, nec haberet causam ; quae sunt falsissima.

Haec sunt verba eorum⁸.

Ad articulum 45⁹.

Ad intelligendum qualiter ens per accidens non habet¹⁰ causam, sicut dicit hic¹¹ Thomas, et accipitur a Philosopho VI° Metaphysicae, considerandum est¹² quod licet album habeat causam et similiter musicum, tamen album musicum¹³ quod est ens¹⁴ per accidens dicitur secundum Philosophum non habere causam quia non est vere ens nec vere unum quod habeat aliquam unam causam determinatam. Concursus enim istarum¹⁵ duarum causarum quarum una est per se causa¹⁶ albi et altera¹⁷ per se causa musici, est accidentalis¹⁸ ; et ideo effectus consequens, scilicet¹⁹ album²⁰ musicum, non habet reduci in aliquam²¹ causam unam determinatam ex qua talis²² sequatur²³ effectus. Ex his patet ad obiecta.

Ad primum igitur²⁴ dicendum quod procedit ex falso intellectu: non enim²⁵ intendit Philosophus vel Thomas quod ens per accidens sit aliquid²⁶ increatum²⁷, ut ipsi suspicantur, sed quod non habeat²⁸ unam causam determinatam, sed plures quarum concursus est accidentalis et²⁹ praeter intentionem agentis, sicut³⁰ patet³¹ in casualibus et fortuitis secundum Philosophum³², II^o³³ Physicorum (a).

Ad secundum dicendum quod Thomas non habet negare, nec³⁴ Philosophus, quin ens per accidens habeat³⁵ causam per accidens³⁶. Concursus enim³⁷ causarum respectu alicuius effectus qui est ens³⁸ per accidens, accidentalis est ; et³⁹ hoc docet Thomas, et Philosophus similiter. Unde quod adducunt de Philosopho et⁴⁰ Commentatore, pro Thoma facit.

Quod vero dicunt tertio, quod illa⁴¹ consequentia fallit⁴² : ens per accidens non est vere ens, ergo non habet causam⁴³ ; procedit ex hoc

1. vel O. — 2. om. A S. — 3. ut 5 metaphysicae add. S. — 4. quitquam A. — 5. vere add. S. — 6. aggregatus A. — 7. sequitur S. — 8. Haec sunt W... V. — 9. Ad — 45] om. V ; responsio ad haec secundum Thomam A S. — 10. habens A. — 11. ibi S. — 12. om. A. — 13. om. V ; tamen album musicum om. O. — 14. om. S. — 15. om. A S. — 16. om. A. — 17. om. V. — 18. accidentaliter A. — 19. om. O. — 20. et add. S. — 21. quam O. — 22. om. A. — 23. sequitur V. — 24. ergo A ; om. V. — 25. propter hoc add. V. — 26. aliquod A. — 27. determinatum V. — 28. habet O S V. — 29. vel A S V. — 30. ut A. — 31. accidit V. — 32. secundum Philosophum om. A. — 33. I^o V. — 34. ut A. — 35. habet O. — 36. per accidens om. V. — 37. autem V. — 38. per accidens — ens] om. O. — 39. per add. O. — 40. om. O ; similiter de add. S. — 41. ista A S V. — 42. om. S. — 43. non valet add. A S.

(a) II Physicorum, c. 5, t. 50 (éd. Didot, II, 267 n. 4).

Correctorium corruptorii Thomae.

quod non attendebant qualiter ens per accidens dicitur ¹ non habere causam, unam ² videlicet ³ et ⁴ determinatam. Similiter quod dicunt quod illa ⁵ consequentia fallit : non est vere unum, ergo non est vere ⁶ ens, ⁷, ponentes quod unum quod convertitur cum ente non est vere unum ⁸, ex falso intellectu procedit : idem enim est ponere quod unum quod convertitur cum ente non sit ⁹ vere ¹⁰ unum et ponere quod vere ¹¹ ens non sit vere ens, et hoc est ¹² contradictoria esse ¹³ simul cum dispositio uniuscuiusque in entitate sit dispositio eius in unitate ¹⁴ secundum Philosophum. Sciendum etiam quod ¹⁵ prout docet Thomas supra, quaestione II, articulo 2, ¹⁶ ens ¹⁷ dividitur et ¹⁸ per unum et per ¹⁹ multa quasi ²⁰ per unum simpliciter et ²¹ per ²² multa secundum quid. Nulla enim privatio tollit totaliter ²³ esse quia privatio est negatio in subiecto secundum Philosophum (*a*) ; sed ²⁴ tamen omnis privatio tollit aliquod esse ²⁵. In ente ratione suae communitatis accedit quod ²⁶ privatio entis fundetur ²⁷ in ente ²⁸ quod non accedit in privatione aliarum formarum specialium. Et sicut est de ente, sic est ²⁹ de uno et ³⁰ bono quae convertuntur ³¹ cum ente, nam privatio boni fundatur in aliquo bono, secundum Augustinum in Enchiridion (*b*) ; et similiter remotio ³² unitatis sive multitudo fundatur in aliquo uno secundum Dionysium, 3 capitulo de Divinis nominibus. Et inde ³³ contingit quod ³⁴ multitudo est quoddam unum et malum est quoddam ³⁵ bonum, et non ³⁶ ens est quoddam ens. Non ³⁷ tamen ³⁸ praedicatur oppositum de opposito quia alterum est simpliciter ³⁹ et ⁴⁰ alterum secundum quid, ut quod est ⁴¹ secundum quid ut ⁴² in potentia ⁴³ non est simpliciter, id est ⁴⁴ actu ; et consimiliter ⁴⁵ quod unum est simpliciter ⁴⁶, est ⁴⁷ multa secundum quid. Ex his patet quod unum eodem modo se habet ad unum et multa sicut et ens ; propter quod optime sequitur, si aliquid non sit vere unum quod non sit vere ens ; eodem enim ⁴⁸ modo deficiet ab entitate ⁴⁹ quo deficit ab unitate, loquendo de uno quod convertitur cum ente, de quo loquitur Thomas in proposito.

Ad quantum dicendum quod multa, immo omnia quae sunt in universo sive mundo ⁵⁰, habent causas determinatas inter quas ⁵¹ est ordo

1. videtur *A*. — 2. *om. A*. — 3. *om. S*. — 4. *om. S V*. — 5. ista *A S V*. — 6. *om. O*. — 7. fallit *add. V*. — 8. et *add. V*. — 9. est *A*. — 10. *om. O*. — 11. *om. A S V*. — 12. *om. V*. — 13. *om. O A S*. — 14. sit — unitate] et unitate sit eadem *A*. — 15. sit dispositio — quod] *om. S*. — 16. q. 42. a. 17. *A* ; q. 11. art. 12. *O V* ; q. 11. art. *S*. — 17. enim *add. S V*. — 18. innotescit eadem *add. S*. — 19. *om. A S V*. — 20. scilicet *A*. — 21. sed *V*. — 22. *om. O A S*. — 23. tam (?) *V*. — 24. et *O* ; licet *S*. — 25. et *add. A S*. — 26. privatio tollit — quod] *om. V*. — 27. fundatur *V*. — 28. entitate *V*. — 29. et *V*. — 30. quod et *S* ; de *add. V*. — 31. quod convertitur *A S*. — 32. *om. V*. — 33. et inde] unde *A*. — 34. *om. V*. — 35. *om. A V*. — 36. est *add. S*. — 37. et *O*. — 38. cum *S*. — 39. non tamen — simpliciter] *om. V*. — 40. *om. A*. — 41. ens *S*. — 42. et *S*. — 43. ut quod est in potentia est secundum quid *A*. — 44. id est] scilicet in *A* ; in *S*. — 45. et consimiliter] similiter *A S V*. — 46. similiter *S*. — 47. *om. S*. — 48. *om. A*. — 49. ente *V*. — 50. hoc *add. A S V*. — 51. non *add. V*.

(*a*) *Metaphysica* l. IV, c. 22 (éd. Didot, II, 529). — (*b*) AUGUSTINUS, *Enchiridion* c. 11 (P. L. 40, 236).

essentialis ac ¹ dependentia, cum omnes causae secundae a causa prima dependeant. Unde concursus earum non est accidentalis vel ² non intentus ab ipsis causis ; propter quod effectus consequens, scilicet mundus, non est ens per accidens carens causa determinata, cum aliquae eius partes immediate a ³ causa prima ⁴ producantur, et alia omnia quae sunt in mundo, etiam ab eodem sunt per causas secundas ab ipso ordinatas ⁵, ita tamen quod ipse sit semper plus influens. Concursus vero causarum ad quem consequitur ⁶ effectus qui dicitur per accidens, quamvis non ⁷ accidat ⁸ praeter intentionem Dei ⁹ omnia disponentis, accidentalis tamen est in se consideratus ¹⁰ et ¹¹ praeter intentionem agentis particularis secundum naturam vel etiam secundum propositum ; propter quod huiusmodi effectus dicitur ens per accidens vel ¹² fortuitus sive casualis, non habens unam causam determinatam ¹³, ut dictum est.

ARTICULUS XLVI.

Quod ¹⁴ omnes humani intellectus sunt unius gradus ¹⁵.

Item ¹⁶, quaestione 117 ¹⁷, articulo 1, in responsione principali dicit quod omnes humani intellectus unius sunt gradus in ordine naturae.

[Haec dicit Thomas] ¹⁸.

Si nomine naturae ¹⁹ intelligat ²⁰ speciem vel specificam differentiam, sic verum dicit, secundum Damascenum in Logica sua, capitulo 11 (*a*), et secundum Boetium in libro De duabus naturis et una persona Christi ubi dicit quod natura uno modo idem est quod unamquamque rem ²¹ informans specifica differentia (*b*) ; sic enim accepta natura non recipit magis et minus. Sed hoc modo non videtur ²² intelligere sicut patet ibidem ²³ intuenti. Alio modo accipitur natura pro ²⁴ naturali proprietate ²⁵ vel virtute, prout dicit Philosophus, II° Physicorum ²⁶ quod naturas cognoscere possibile est ²⁷ si quis ²⁸ concedat ²⁹ transmutari corpus (*c*). Et hoc modo videtur ibi loqui, nam praemisit quod angeli aliqua virtute activa ³⁰ quasi superioris naturae confortant intellectum hominis ³¹ addiscentis, non sic homo, quia omnes humani intellectus sunt unius gradus in ordine naturae ; et sub hoc sensu falsum est quod dicit ;

1. sive S. — 2. om. V. — 3. om. V. — 4. om. V. — 5. determinatas A. — 6. sequitur S. — 7. om. V. — 8. accidit V. — 9. om. A S V. — 10. consideratis A. — 11. vel A S V. — 12. et A S. — 13. om. S. — 14. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 15. Articulus — gradus] om. O V. — 16. om. A S V. — 17. q. 4. A. — 18. om. O ; hoc de Thoma. A ; om. V. et dein usque ad Haec sunt verba. — 19. Si — naturae] om. O. — 20. intelligi S. — 21. unaquaeque res S. — 22. dicitur A. — 23. eidem A. — 24. quod O. — 25. vel dignitate add. S². — 26. II Physicorum A ; et 2 Priorum add. S. — 27. om. A. — 28. om. A. — 29. simul add. S². — 30. nam — activa] om. A. — 31. om. S.

(a) IOANNES DAMASCENUS, *Dialectica*, c. 30 (P. G. 94, 591 et 594). — (b) BOETIUS, *De duabus naturis et una persona Christi*, c. 1 (P. L. 64, 1342). — (c) II Physicorum, c. 1 (éd. Didot, II, 260).

nam una anima aliam excedit proprietate ¹, dignitate, et virtute ² naturali, alias ³ anima Christi non esset nobilior aliis animabus, nec intellectus unus nobilior quam alius quod tamquam erroneum est nuper damnatum Parisius sub his verbis : Inconveniens est ponere aliquos intellectus nobiliores aliis (*a*) ; et est ⁴ error 33 ⁵ capituli 8 de anima vel intellectu, quod patet quia anima hoc modo sumpta recipit ⁶ magis et minus.

[Haec sunt verba eorum] ⁷.

Ad articulum 46 ⁸.

Ad dissolutionem eorum quae hic obiciuntur ⁹ contra Thomam sciendum quod sicut natura specifica non suscipit ¹⁰ magis ¹¹ et minus prout isti fatentur, sic nec proprietas naturalis consequens speciem, sicut patet de homine risibili ¹². Et isto ¹³ modo intelligit ¹⁴ Thomas quod omnes humani intellectus sunt ¹⁵ eiusdem gradus in ordine naturae ; quod patet per hoc quod ¹⁶ intellectus angelicus quem dicit esse superioris naturae differt specie ab intellectu humano, et ¹⁷ ideo ipsum excedit in natura et in ¹⁸ virtute activa naturali speciem consequente. Licet ergo unus intellectus humanus alterum ¹⁹ in multis excedat, sive propter meliorem corporis dispositionem, sive propter meliora ²⁰ dona gratuita propter quae virtutes naturales nobilitantur ²¹, unde virtutes naturales in anima Christi propter ²² donorum gratuitorum plenitudinem et propter unionem eorundem ²³ cum Verbo summae ²⁴ sunt nobilitate et perfectione ²⁵, unde illa beata ²⁶ anima Christi non solum alias ²⁷ animas sed etiam ²⁸ omnes alias creaturas in nobilitate et perfectione excedit ; propter quod erroneum foret ²⁹ ponere omnes intellectus humanos eiusdem nobilitatis penitus, et nullum alio nobiliorem, quod ³⁰ non immerito damnatum est Parisius ; tamen ³¹ omnes intellectus humani sunt eiusdem ³² speciei, et per consequens eiusdem gradus in ordine naturae ³³ quantum ad virtutes et proprietates ³⁴ speciem consequentes si considerentur in sua natura ³⁵ absolute ³⁶ ; et hoc, ut dictum est, et ³⁷ non aliud intendit frater ³⁸ Thomas.

1. et add. S. — 2. et virtute om. S. — 3. enim add. S. — 4. et est om. S. — 5. 23. S. — 6. accipit A. — 7. om. O ; Haec sunt W... V. — 8. Ad — 46] Responsio ad haec secundum Thomam A S V. — 9. obiciunt S. — 10. recipit V. — 11. maius A. — 12. et risibili A S V ; visibili O. — 13. illo V. — 14. intendit A S V. — 15. sint V. — 16. om. S. — 17. om. V. — 18. om. A S. — 19. om. A. — 20. nobiliora S. — 21. debilitantur S. — 22. om. O. — 23. eorum S ; eorundem A. — 24. sine me S. — 25. perfecte V. — 26. verba O ; bona S. — 27. om. V. — 28. om. O. — 29. fuit A. — 30. quia O. — 31. cum A. — 32. unius A S V. — 33. in — naturae] om. A S. — 34. ipsius intellectus add. S. — 35. sola V. — 36. abstracta A. — 37. infra V. — 38. om. A.

(a) Articulus 124 inter articulos condemnatos a Stephano episcopo Parisiensi (éd. MANDONNET, *Siger*, II, p. 186 n. 147).

ARTICULUS XLVII.

*Quod*¹ *additio perfectionis*² *ad formam substantialem mutat speciem*³.

Item⁴, quaestione 118, articulo 2, in responsione⁵ 2⁶ argumenti dicit quod additio⁷ perfectionis⁸ ad formam substantialem mutat speciem.

[Haec dicit Thomas]⁹.

Si intelligat de additione perfectionis naturalis¹⁰ quae ab aliquibus¹¹ vocatur perfectio prima, quae etiam mutat definitionem, verum est secundum¹² Philosophum IV¹³ Metaphysicae (a). Si¹⁴ intelligat¹⁵ de additione perfectionis accidentalis vel de¹⁶ additione per intensionem proprietatis virtutum naturalium, quae vocatur aliquando perfectio secunda vel posterior, falsum est, et videtur vicinum illi errori qui ponit omnes humanos intellectus naturaliter aequales esse, nec unum¹⁷ alio nobiliorem.

[Haec sunt verba eorum]¹⁸.

Ad articulum 47¹⁹.

Manifestum est cuilibet intuenti quod Thomas intelligit primo modo et non secundo modo²⁰. Qualiter tamen debet dici²¹ quod intellectus humani sint aequales et qualiter non, patuit supra, articulo proximo.

ARTICULUS XLVIII.

*Quod*²² *in*²³ *homine est tantum una forma substantialis*²⁴.

Item, ibidem etiam²⁵ ponit quod tantum est²⁶ una forma substantialis in homine, et²⁷ in quolibet²⁸ composito.

[Haec dicit Thomas]²⁹.

Hoc superius, articulo 31³⁰, improbatum³¹ est ut erroneum.

[Haec sunt verba eorum]³².

Ad articulum 48³³.

Superius utcumque³⁴ declaratum est quod nullus error in fide vel³⁵ philosophia sequitur³⁶ ex dicta opinione³⁷ de³⁸ unitate formae substan-

1. De hoc quod Thomas dicit quod *A S*. — 2. *om. A P*. — 3. Articulus — speciem] *om. O V*. — 4. *om. A S V*. — 5. quaest. 117. articulo *V*. — 6. tertii *A*. — 7. formae substantialis *add. V*; maioris *add. S*. — 8. *om. A*. — 9. Haec de Thoma *A*; *om. O*; *om. V et dein. usque ad* Haec sunt verba. — 10. essentialis *P*; substantialis *A S*. — 11. aliquo *O*. — 12. *om. A*. — 13. VII. *P A*; 8 et 4. *S*. — 14. vero *add. P*. — 15. intelligit *S*. — 16. additione — de] *om. A*. — 17. esse *add. P A S*. — 18. *om. O*. — 19. Ad — 47] Responsio ad haec secundum Thomam *P A S*. — 20. *om. A*. — 21. debet dici] dicit *S*. — 22. De hoc quod Thomas dicit et (*om. A*) repetit quod *P A S*. — 23. hoc *add. S*². — 24. Articulus — substantialis] *om. O*. — 25. *om. P A S*. — 26. *om. A*. — 27. *om. O*. — 28. quocumque *A*; alio *add. P A*. — 29. Haec de Thoma *A*; *om. O*. — 30. articulo 31. *om. P A S*. — 31. reprobaturum *P A S*. — 32. Haec sunt W... *V*; *om. O*. — 33. Ad — 48] *om. V*; responsio ad haec secundum Thomam *P A S*. — 34. *om. V*; utique *A*. — 35. *om. O*; et *A S*. — 36. *om. P A*. — 37. et positione *add. S*². — 38. vel *V*.

(a) *Metaphysica*, I. IV, c. 22 (éd. Didot, II, 529).

tialis in eodem¹; hic igitur ponentur aliquae persuasiones quibus videtur aliquibus necessario concludi quod omnino est impossibile² oppositum intelligere.

Quod³ probant : quia⁴ duae formae eiusdem rationis nullo modo possunt eidem subiecto vel susceptibili simul inesse ; sed omnes formae substantiales materiales sunt unius rationis ; ergo nullo modo huiusmodi duae formae poterunt eidem simul inesse. Maior patet, tam in formis inter quas est contrarietas quam in aliis⁵ inter quas nulla contrarietas invenitur⁶ ; sicut enim albedo et nigredo nullo modo possunt simul eidem inesse cum sint formae contrariae unius rationis, in hoc quod utraque⁷ est color, sic nec duae albedines nec duae figurae⁸, quae sunt formae eiusdem rationis non contrariae, possunt eidem subiecto⁹ secundum idem simul inesse¹⁰. Minor patet sic : omnes istae¹¹ formae sunt unius generis, secundum Philosophum, inter quas cadit transmutatio per se et non per accidens ; sed huiusmodi sunt omnes materiales formae. Videmus enim quod materia a forma una elementari vel mixti¹² transmutatur ad¹³ aliam per se et non per accidens, sicut quando ex¹⁴ aere fit aqua vel ex¹⁵ vino acetum. Igitur, ut videtur¹⁶, huiusmodi duae¹⁷ formae nullo modo poterunt simul eidem¹⁸ inesse¹⁹. Cum sit enim²⁰ transmutatio aequae²¹ per se quando ex aqua alterata in stipite vitis fit vinum, sicut quando ex aere alterato fit aqua, manifestum est quod forma aquae et forma vini aequae sunt unius generis physici, secundum determinationem Philosophi, sicut²² forma aeris et forma aquae. Igitur²³ sicut illae non compatiuntur²⁴ se simul²⁵ in eadem materia, sic nec istae²⁶ ; et consimilis²⁷ est ratio de omnibus formis inter quas cadit transmutatio per se et non per accidens.

Item²⁸ probatur²⁹ sic : quod est per se³⁰ terminus a quo alicuius transmutationis, impossibile est quod compatiatur secum in eodem³¹ susceptivo illam formam quae est per se terminus ad quem transmutationis eiusdem. Sed manifestum est quod inter formas substantiales est transmutatio, et non per accidens³², non solum quando ex uno elemento fit aliud sed etiam quando ex elemento vel³³ elementis fit mixtum ; verbi gratia, ex aqua fit vinum vel aliud³⁴ alimentum, et³⁵ ex illo alimento semen, et ex semine sanguis et ex sanguine embrio, et ex embrione equus vel homo. Ergo³⁶, ut videtur, impossibile est quod³⁷

1. in eodem] incidit *P* ; incedat *A* ; secundum quod doctor intendit *S*. — 2. *om. V*. — 3. sic *add. P*. — 4. quod *A S* ; *om. P*. — 5. formis *V* ; in aliis *om. S*. — 6. est *S V*. — 7. in utraque *P* ; utrumque *S*. — 8. formae *S*. — 9. convenire *add. V*. — 10. simul inesse *om. V*. — 11. illae *A S V P*. — 12. vel mixti *om. S*. — 13. in *S*. — 14. in *A*. — 15. vel de *A* ; et ex *P*. — 16. ut videtur *om. V*. — 17. *om. S*. — 18. *om. O V A*. — 19. esse *S V*. — 20. cum fit enim *P* ; cum sit ibi *A*. — 21. aquae *A S V P*. — 22. forma aquae — sicut] *om. O*. — 23. ergo *O A S V*. — 24. patiuntur *O*. — 25. *om. V*. — 26. illa *A*. — 27. similis *P*. — 28. idem *O V*. — 29. probant *P A*. — 30. per se *om. P A S*. — 31. aliquo *P*. — 32. solum *add. V*. — 33. ex *add. S*. — 34. aliquod *P S*. — 35. *om. V A*. — 36. igitur *P*. — 37. videtur impossibile quod *O*.

in ¹ huiusmodi idem ² susceptivum sive ³ materia simul maneat sub termino a quo et sub ⁴ termino ad quem. Sed in qualibet transmutatione praedictarum harum ⁵, cum sint transmutationes per se et non per accidens ⁶, terminus ad quem expellit ⁷ terminum a quo ; et per consequens ad unius formae substantialis ⁸ inductionem in huiusmodi ⁹, necesse est illam ¹⁰ quae fuit ¹¹ in eadem materia corrumpi, ita quod semper ¹² generatio unius sit corruptio alterius sicut ¹³ docet Philosophus (a).

Item, omnis forma accidentalis tribuit suo susceptivo aliquod esse ¹⁴ sui generis, puta quantitas esse ¹⁵ quantum, et qualitas esse ¹⁶ quale, et ita ¹⁷ de aliis. Ergo ¹⁸ eadem ratione, immo ¹⁹ multo fortius, omnis forma substantialis de cuius ratione verius ²⁰ est quod ²¹ sit principium essendi, dabit esse aliquod ²² sui ²³ generis suo susceptivo, esse scilicet substantiale, quod est idem quod per se subsistere : sicut enim ²⁴ accidentis esse est inesse ²⁵, ita ²⁶ esse substantiale sive esse substantiae ²⁷ est per se ²⁸ subsistere. Si igitur duae formae substantiales essent in eadem materia, iam essent in eodem ²⁹ composito duo subsistere ³⁰, et per consequens duo subsistentia ³¹, ex quibus impossibile est fieri ³² unum nisi per contactum vel ³³ ligamentum, sicut dicit Commentator super II ³⁴ de Anima (b) ; et ideo a ponentibus in homine plures animas recte quaerebat Philosophus quid contineret eas ³⁵, secundum Commeratorem ibidem.

Item, omnis forma adveniens actu ³⁶ enti ³⁷ est extra eius quidditatem, et per consequens erit accidentalis eidem ³⁸; quia quidditas vel ³⁹ rei essentia necessario praecedat ordine ⁴⁰ naturae quodcumque esse eiusdem, sive esse illud dicatur substantiale ⁴¹ sive ⁴² accidentale, completum vel incompletum. Si igitur aliqua forma substantialis adveniat alicui composito habenti ⁴³ actuale ⁴⁴ esse per aliquam ⁴⁵ aliam ⁴⁶ formam ⁴⁷ substantialem praecedentem, illa ⁴⁸ forma adveniens cum sequatur ⁴⁹ esse talis compositi quod est posterius, necesse est quod sequatur ⁵⁰ ipsius quidditatem vel essentiam quae secundum naturam prior est ⁵¹, utpote participans tale esse, et sic erit extra essentiam

1. om. A S V. — 2. om. P A. — 3. sine P. — 4. om. A. — 5. illarum V ; semper forma praecedens est terminus a quo ; ergo add. P A. — 6. semper add. P A S V. — 7. expellerit O. — 8. generalis V ; om. A. — 9. materia P A. — 10. eam A ; illa O. — 11. praefuit A S V. — 12. om. P S. — 13. ut S. — 14. om. O. — 15. om. P A. — 16. om. P A S. — 17. sic P. — 18. igitur P. — 19. et add. V. — 20. virtus A. — 21. cum S. — 22. aliquid S. — 23. om. S. — 24. accidens add. S. — 25. substantiae add. P A. — 26. sic A. — 27. esse substantiae substantiale A ; sive esse substantiae om. P. — 28. subsistere — per se] om. V. — 29. illo P A V ; isto S. — 30. existere P A S. — 31. existentia P A. — 32. aliquod add. V. — 33. et P A S V. — 34. primo V ; tertium A. — 35. om. S. — 36. alicui O. — 37. existenti P. — 38. om. V ; si tamen ipsum aliquomodo informat add. P A. — 39. et P A S. — 40. ordinem A. — 41. essentielle S. — 42. vel P A S. — 43. habens S. — 44. substantiale P A S. — 45. om. P. — 46. om. V. — 47. actuale — formam] om. S. — 48. om. V. — 49. cum sequatur] consequitur P S. — 50. consequatur P. — 51. om. O ; priorem V.

(a) De Generatione et Corruptione I. I, c. 3, t. 17 (éd. Didot, II, 439). — (b) AVERROES, II de Anima, text. 7 (éd. Venise 1560, p. 39).

talis compositi. Cum enim ¹ esse sit extra essentiam vel quidditatem rei et posterius ipsa, manifestum est quod illud quod advenit ² post esse eius ³, est forma adveniens composito prae habenti ⁴ esse actu, et sic ⁵ est omnino extra quidditatem et essentiam talis compositi, et per consequens est forma accidentalis eiusdem, si tamen ipsum aliquo modo informet ⁶.

Item ⁷, probatur ⁸ per Commentatorem, II ⁹ de Anima, qui ponit ¹⁰ differentiam inter animam et ¹¹ formam ¹² accidentalem in hoc quod forma accidentalis quaecumque ¹³ est in subiecto actu ente, anima vero ¹⁴ est in ¹⁵ subiecto quod non habet esse nisi per ipsam. Ex quo patet ¹⁶ secundum ipsum quod anima est forma substantialis. Vult enim ¹⁷ ibidem quod subiectum accidentis est compositum ex materia et forma quod non indiget in suo esse accidenti; subiectum autem formae substantialis non habet esse actu nisi per formam illam ¹⁸ (a). Et parum infra dicit ¹⁹ quod formae naturales sunt ²⁰ substantiae quia ²¹ cum fuerint ablatae aufertur nomen ²² quod demonstrat eas ²³, secundum quod est individuum substantiae (b); et per consequens, ut videtur, impossibile est aliquod aliorum remanere cum individuum substantiae ²⁴ sit substantia prima: de primis ²⁵ enim substantiis dicit Philosophus in Praedicamentis ²⁶: Destructis primis, etc.; et hoc est quod subdit Commentator ipse ibidem consequenter, quod ²⁷ aufertur genus et differentia et ²⁸ nihil remanet. Haec omnia dicit Commentator ad ostendendum qualiter secundum Philosophum anima est ²⁹ actus primus corporis ante quem non habet actum vel ³⁰ formam priorem. Et ideo dicit idem ³¹ Commentator, VIII° ³² Metaphysicae quod corpus non existit sine anima (c); quod esset manifeste falsum ³³ si corpus mortuum, anima recedente, existeret idem quod prius.

Idem probant ³⁴ sic ³⁵: forma substantiali recedente, quod remanet non est eiusdem speciei, sicut patet de corpore vivo et ³⁶ mortuo. Sed ³⁷ quae differunt specie ³⁸ differunt numero, secundum Philosophum. Hoc autem non foret si in corpore vivo essent ³⁹ plures formae substantiales; tunc ⁴⁰ enim posset una et eadem numero remanere, alia rece-

1. ergo V. — 2. est P S; om. A. — 3. cuius [P A. — 4. om. S. — 5. per consequens P A S V. — 6. ut dictum est add. P A S. — 7. idem V. — 8. probant A P. V. — 9. III. P. — 10. qui ponit] ponentem P. — 11. animam et om. V. — 12. substantialem et add. V. — 13. sit add. V. — 14. vere V. — 15. subiecto — in] om. O. — 16. om. O. — 17. om. A. — 18. om. P A S. — 19. et — dicit] et quod. p. dicit V; dicit etiam ibidem parum post P A; et per hoc dicit S. — 20. sint A S. — 21. quae P A V. — 22. et definitio add. P A S. — 23. eos V. — 24. om. P. — 25. individuum — primis] om. V. — 26. quod add. P. — 27. quia A S V; quia cum P. — 28. om. P V. — 29. anima est om. S. — 30. et P A S V. — 31. ibidem O. — 32. IV° V. — 33. om. A S. — 34. Item probatur P S. — 35. om. V. — 36. vivo et om. P A S. — 37. om. S. — 38. differunt specie om. S. — 39. esse A. — 40. aut S. —

(a) AVERROES, II de Anima, text. 4 (éd. Venise 1560, p. 37^v). — (b) Id. ibid. text. 8 (éd. Venise 1560, p. 39^v). — (c) AVERROES, Metaphysica l. VIII, c. 5, t. 16 (éd. Lyon 1542, p. 215^v).

dente. Ex his videtur quod in animatis, de quibus ¹ videtur, non potest ² poni nisi una forma substantialis in eodem.

Item ³ probant ⁴ per sententiam Philosophi et Commentatoris VIII° Metaphysicae, qui sic ait : Omnis qui ponit quod corpus et anima sint duo diversa, convenit ⁵ eum ⁶ dicere quid ⁷ sit causa ligamenti animae cum corpore ; qui autem dicit quod anima est perfectio corporis et corpus non existit sine anima ⁸, corpus et anima non erunt ⁹ duo diversa ¹⁰ nec accidit ¹¹ quaestio haec quia ¹² anima cum corpore est unum, sicut dicimus ¹³ quod materia prima cum forma est ¹⁴ unum (*a*). Ecce ¹⁵ hic ¹⁶ manifeste habetur quod sicut materia prima formae unita nullum habet actum nisi per ipsam ¹⁷, nec est aliquid ¹⁸ aliud ¹⁹ actu ab ipsa, cum forma sit actus eius primus ²⁰ et perfectio, similiter corpus animae unitum nullum habet actum ²¹ nisi ab ipsa, nec est aliquid aliud ab ipsa actu, sed ipsa anima est eius actus primus ²² et perfectio prima ; quod non esset verum si corpus constitueretur in esse corporeo per aliquam formam praecedentem animam ²³.

Item ²⁴ idem probant ²⁵ per sententiam Philosophi et Commentatoris I^o Physicorum ²⁶, ubi dicit Commentator quod si materia prima ²⁷ haberet aliquam ²⁸ formam sibi propriam, nullam aliam ²⁹ reciperet ipsa manente. Et ³⁰ post dicit quod si haberet aliquam ³¹ formam, formae aliae ³² essent accidentia. Ista non ³³ sequerentur si ³⁴ una ³⁵ forma substantialis manens in materia posset supra se aliam recipere ³⁶ in eadem ³⁷.

Idem probant per dictum Philosophi, I^o de Generatione ³⁸, ubi ³⁹ universaliter loquens de generatione, sicut patet ex hoc ⁴⁰ quod reprehendit Platonem ⁴¹ pro ⁴² eo quod non est locutus nisi ⁴³ de generatione simplicium, sic ⁴⁴ dicit : Subiectum ⁴⁵ generationis non ⁴⁶ est quid, nec ⁴⁷ quantum nec quale, sed solum hyle ⁴⁸, ens in potentia (*b*). Et per hoc probat, V^o Physicorum (*c*), quod generatio non est motus quia scilicet ⁴⁹ huiusmodi ens in potentia nullo modo est mobile, prout ⁵⁰ patet ex verbis Philosophi ⁵¹ et Commentatoris ibidem ⁵². Sed si anima vel

1. minus *add.* *P A S V*. — 2. habet *V*. — 3. idem *V A*. — 4. probatur *S*. — 5. contingit *A*. — 6. enim *V*; ei *P A S*. — 7. quod *S*. — 8. ipsum *add.* *P A*; ipsa *add.* *S*; apud ipsum *add.* *V*. — 9. essent *V*. — 10. in actu *add.* *P A*; manentium cum in actu *add.* *S*. — 11. *om.* *V*. — 12. quod *P*. — 13. omnes *A*. — 14. unum — est] *om.* *S*. — 15. *om.* *S*. — 16. sic *S*. — 17. ab ipsa *P*. — 18. *om.* *A*. — 19. *om.* *S*. — 20. *om.* *P A S*. — 21. effectum *S*; unitum *add.* *V*. — 22. purus *A*. — 23. manentem cum ea *add.* *P A*. — 24. Praeterea *P A S*. — 25. probatur *V*. — 26. *om.* *P S*. — 27. *om.* *P A S V*. — 28. aliam *A S*. — 29. naturam *A*. — 30. paulo *add.* *A*; parum *add.* *S V*. — 31. aliam *V*. — 32. *om.* *P A S V*. — 33. autem *V*. — 34. in *O*. — 35. ista *P S*; ista una *A*. — 36. percipere *O*. — 37. in eadem *om.* *P S*; et eadem *A*. — 38. Idem — Generatione] *om.* *S*. — 39. qui *V*. — 40. eo *P*. — 41. Philosophum *A*. — 42. ex *P*. — 43. *om.* *P*. — 44. sed sicut *P*. — 45. obiectum *V*. — 46. nec *V*. — 47. est *add.* *V*; *om.* *O*. — 48. aliquid *P A*; aliquid *S*. — 49. *om.* *V*; si *S*. — 50. ut *P*. — 51. eius *P A S V*. — 52. eiusdem *V*.

(*a*) *Idem, ibidem*. — (*b*) *De Generatione et Corruptione*, l. I, c. 3, t. 16 (éd. Didot, II, 438; Cf. etiam cap. 4; ibid. p. 440). — (*c*) *V Physicorum*, c. 1, t. 8 (éd. Didot, II, 309).

alia ¹ forma induceretur in materia prius informata forma substantiali praecedente et ² postmodum remanente in eadem materia, post inductionem formae illius in ipsa ³ materia ⁴, cum illa forma quae continue maneret ⁵ in ea foret ⁶ subiectum generationis, et cum ex materia et ⁷ forma tali substantiali necessario oporteat ⁸ ponere quoddam compositum, quod est quid ⁹, ut ¹⁰ scilicet corpus, et per consequens quantum et ¹¹ quale et sic ¹² etiam ¹³ per consequens mobile, non solum ens in potentia, sed formam et actum habens, manifestum est quod omnia praedicta a Philosopho, V^o Physicorum, et I^o de Génératione ¹⁴ de subiecto generationis, scilicet quod nec ¹⁵ est quid nec est ¹⁶ quantum nec quale nec per consequens mobile sed solum ¹⁷ hyle ¹⁸ et ens in potentia falsa erunt ¹⁹.

Qualiter vero ²⁰ non oportet ²¹ ponere plures formas substantiales in eodem, sic declarant qui tenent ²² opinionem praedictam : universaliter videmus quod unam formam substantialem concomitantur et sequuntur ²³ plures formae ²⁴ accidentales, sicut patet in uno elemento simplici, ut ²⁵ igne vel ²⁶ aere, in quo frustra fingerentur ²⁷ plures formae substantiales, et ²⁸ multae inveniuntur accidentales, utpote caliditas ²⁹, raritas ³⁰, levitas et ³¹ diaphaneitas; quod utique contingit quia ³², ad hoc quod aliqua forma substantialis in materia inducatur ³³, necesse est ³⁴ quod per ³⁵ quasdam formas accidentales materia disponatur : verbi gratia, si in materia aeris induci debeat forma ignis primo inducuntur ³⁷ in illa materia formae accidentales, ut ³⁸ raritas, et ³⁹ caliditas et huiusmodi, ad susceptionem ⁴⁰ formae substantialis ipsius ignis disponentes ; et in eodem instanti quo terminatur ⁴¹ alteratio ad huiusmodi qualitates in summo inducitur ⁴² forma substantialis ⁴³ ignis, et est corruptio ⁴⁴ aeris. Et quia formae elementorum substantiales sunt imperfectissimae, hinc est quod sunt ⁴⁵ totaliter materiae immersae et maxime materiales, in tantum quod ipsas ⁴⁶ non consequitur aliqua virtus activa vel proprietas, nisi illae formae ⁴⁷ accidentales quae erant ⁴⁸ dispositio ⁴⁹ materiae respectu earundem ; verbi gratia, caliditas et raritas et huiusmodi quae prius disponunt materiam aeris ad susceptionem formae ignis, in gradu incompleto ⁵⁰, postea consequuntur ⁵¹ eius ⁵² inductionem in gradu completo ⁵³ et nullae aliae. Sicut vero ⁵⁴ aliqua una ⁵⁵ qualitas prima ⁵⁶ consequitur ⁵⁷ inductionem for-

1. om. V. — 2. om. P A S. — 3. propria P A. — 4. materia enim add. S. — 5. remaneret S. — 6. forma V. — 7. ex add. A V. — 8. oportet V. — 9. et quid V P ; in quid A. — 10. om. V. — 11. aut O ; in A. — 12. et sic om. O. — 13. et A ; om. P V. — 14. est add. S. — 15. non P V. — 16. om. P S. — 17. om. S. — 18. ille A. — 19. om. O. — 20. autem V. — 21. oportet P S V. — 22. tenet P. — 23. consequuntur A S. — 24. om. V ; substantiales add. O. — 25. in add. P. — 26. om. A ; et V. — 27. signentur O. — 28. ubi P A S ; om. V. — 29. claritas V ; vel add. S. — 30. et add. O S. — 31. om. P. — 32. om. P A S. — 33. reducatur V. — 34. om. P. — 35. om. A. — 36. ut O. — 37. introducuntur S. — 38. sicut S. — 39. vel V ; om. A. — 40. huius add. S. — 41. terminantur V. — 42. inducatur A. — 43. ipsius add. V. — 44. corpus S. — 45. sicut V. — 46. ipsis A. — 47. om. P. — 48. sunt P. — 49. dispositiones V. — 50. completo O A. — 51. sequuntur P. — 52. huiusmodi P A S. — 53. in — completo vel compositionem V. — 54. neque A ; nec P. — 55. alia V. — 56. primo P A. — 57. sequitur S.

mae elementi unius in corruptione alterius ¹, sic ² ad inductionem ³ formae mixti sequitur quaedam adaequatio secundum aliquam proportionem ⁴ omnium quatuor ⁵ qualitatum elementarium ⁶, in cuius inductione necesse est formas ⁷ elementorum corrumpi quae praeerant in materia illa secundum substantiam. Non enim ⁸ potest intelligi quod formae ⁹ diversae elementares maneant in eadem parte materiae ¹⁰ ipsius mixti quam ¹¹ impossibile est ¹² perfici simul ¹³ diversis formis ¹⁴ specificis, cuiusmodi sunt istae ¹⁵ formae substantiales elementorum. Nec potest dici quod ¹⁶ maneant ¹⁷ in diversis partibus materiae eiusdem; tunc enim in mixto manerent elementa actu distincta, nec esset ¹⁸ per consequens distincta ¹⁹ mixtio ²⁰, nisi quoad sensum ²¹ forsitan ²². Et ideo ²³ oportet dicere, secundum Philosophum, quod formae substantiales elementorum ²⁴ non manent ²⁵ in mixto actu sed virtute; licet enim in ²⁶ inductione ²⁷ formae substantialis ipsius mixti corrumpantur formae elementorum substantiales, quia tamen quatuor qualitates eorundem aliquantulum adaequatae consequuntur ipsam ²⁸ formam substantialem mixti, quae quidem quatuor qualitates sunt virtutes activae ipsorum ²⁹ et quasi instrumenta ³⁰ formarum suarum ³¹ substantialium, hinc est quod elementa dicuntur manere in mixto virtute et non actu secundum suam ³² substantiam.

Ex his evidenter apparet ³³ quod in mixto non oportet ponere plures formas substantiales, sicut nec in uno simplici elemento ³⁴, licet in mixto sint plures formae accidentales quam in uno ³⁵ elemento, quoniam praeter quatuor qualitates elementares per quas disponitur materia ad susceptionem formae mixti et quae ipsam consequuntur in quadam media proportionem, consequitur ipsam formam mixti aliqua virtus activa propria ³⁶ quae dicitur virtus consequens speciem; verbi gratia, virtus qua adamas trahit ferrum ³⁷ et saphirus ³⁸ occidit ³⁹ anthracem ⁴⁰ et huiusmodi. Et sic ⁴¹ patet qualiter ⁴² forma mixti ⁴³ quae perfectior et nobilior est habet in se virtute ⁴⁴ ipsas quatuor qualitates ⁴⁵ quae sunt virtutes propriae elementorum cum quadam virtute ulteriore ⁴⁶ sibi propria. Sicut autem ⁴⁷ naturali ordine ex elementis quorum ⁴⁸ formae ⁴⁹ inter formas substantiales sunt imperfectissimae et ⁵⁰ maxime ⁵¹ mate-

1. elementi *add.* *P A S.* — 2. *om.* *A.* — 3. formae elementi — inductionem] *om. V.* — 4. aliquarum *P.* — 5. *om.* *P A S.* — 6. elementorum *V.* — 7. forme *S.* — 8. non enim] et non *P A S.* — 9. qualitates *V.* — 10. *om. P.* — 11. quod *S.* — 12. eandem materiam *add.* *P A S.* — 13. *om. V.* — 14. perfectionis *V.* — 15. illae *V.* — 16. maneant — quod] *om. O.* — 17. manent *V.* — 18. essent *A S.* — 19. *om. P A S V.* — 20. mixta *P A S.* — 21. sensus *V.* — 22. *om. S.* — 23. cum *S.* — 24. *om. S.* — 25. manifestant *S.* — 26. *om. S.* — 27. productione *V.* — 28. formam ipsam *O*; *om. S.* — 29. quatuor elementorum *add. V.* — 30. materia *V.* — 31. *om. P A S.* — 32. *om. P A.* — 33. patet *P A S V.* — 34. *om. V.* — 35. elemento — uno] *om. A.* — 36. *om. P A.* — 37. furtum *V.* — 38. zepirus *A.* — 39. accidit *O.* — 40. auctoritatem *P S V*; *om. A.* — 41. et sic] sicut *V.* — 42. quod *P.* — 43. et *add. V.* — 44. virtualiter *P A V*; virtutes *S.* — 45. primas *add. P A S V.* — 46. vel vi interiore *P*; in vi interiore *A*; vel interiore *S.* — 47. etiam *O*; sic autem *S.* — 48. quarum *A.* — 49. ordine *S.* — 50. *om. A.* — 51. *om. P A S.*

riales, ut praedictum est, generatur¹ mixtum cuius forma est perfectior et propter hoc etiam² virtuosior, continens in se³ virtute⁴ ipsas formas substantiales elementorum, et addens ulteriorem virtutem et perfectionem⁵, simili modo ex uno mixto minus⁶ nobili naturali ordine generatur⁷ mixtum nobilius cuius forma non solum addit virtutem supra virtutes⁸ elementares sed etiam supra virtutem⁹ ipsius mixti ex quo generatur : verbi¹⁰ gratia, sicut lapides fiunt¹¹ ex elementis tamquam ex propria materia, quorum formae substantiales addunt virtutes speciales¹² consequentes speciem¹³ supra virtutes¹⁴ elementorum, sic de lapidibus quibusdam¹⁵ fiunt¹⁶ diversa metalla, quasi ex materia propria : lapis¹⁷ quidem calore solutus in aes convertitur¹⁸, ut in Iob dicitur (a) ; et illae¹⁹ formae substantiales metallorum non solum addunt supra virtutes elementorum in ipsis magis proportionatas quam in lapidibus ex quibus generantur, sed etiam aliquam²⁰ specialem virtutem ulteriorem supra virtutem ipsorum lapidum ex²¹ quibus generantur ; aurum enim habet virtutem mundificativam, immo alias virtutes multas quae excedunt non solum virtutes elementorum sed etiam²² mixti, quodcumque²³ sit illud, ex quo aurum generatur. Illud²⁴ magis evidens est in alimento²⁵ quod fit ex elementis, cuius²⁶ forma substantialis²⁷ addit virtutem consequentem speciem²⁸ supra virtutes elementares ; ex quo quidem alimento ab animali sumpto generatur semen cuius forma est nobilior et addens ulteriorem²⁹ virtutem, ex quo³⁰ semine generatur sanguis cuius forma adhuc est nobilior et addens ulteriorem perfectionem, ex quo sanguine generatur embrio cuius forma³¹ est nobilior, addens adhuc plures ac³² nobiliores virtutes, utpote vegetativam et sensitivam ; et³³ ex hoc generatur tandem equus vel homo, cuius forma nobilior est³⁴, addens virtutem sensitivam perfectiorem³⁵ quoad formam equi, et simul³⁶ cum hoc virtutem intellectivam, quoad³⁷ formam hominis. Ex his patet quod illa³⁸ corpora quorum natura est imperfectior et ignobilior sunt principia materialia ex quibus fiunt corpora nobilioris³⁹ naturae, quae habent in se virtutes⁴⁰ illorum corporum ex quibus⁴¹ fiunt, supra⁴² quas addunt virtutes et perfectiones ultiores, plures vel pauciores secundum gradum perfectionis ac⁴³ nobilitatis suae naturae : in illis enim in quibus ratione perfectionis

1. generatum *A*. — 2. *om. V.* — 3. in se *om. P.* — 4. virtualiter *P A S V.* — 5. perfectiorem *P.* — 6. unus *S.* — 7. generatum *A.* — 8. virtutem *O.* — 9. *om. O* ; virtutes *A.* — 10. ut *O.* — 11. sunt *S.* — 12. *om. V.* — 13. vel species *add. V.* — 14. virtutem *V.* — 15. *om. S.* — 16. sunt *A S.* — 17. lapidus *A.* — 18. vertitur *P A* ; utitur *S.* — 19. istae *P A S.* — 20. aliam *V.* — 21. et in *V.* — 22. istius *V* ; illius *P A S.* — 23. quocumque *O.* — 24. istud *P V.* — 25. elemento *A.* — 26. et cum *V.* — 27. substantiali *V* — 28. *om. A.* — 29. nobiliorem *P A.* — 30. etiam *add. V.* — 31. adhuc *add. P.* — 32. alias *S.* — 33. *om. P A S.* — 34. *om. V.* — 35. *om. P A S* ; nobiliorem et hoc *V.* — 36. similiter *P A S.* — 37. formam equi — quoad] *om. V.* — 38. illorum *A.* — 39. melioris *A.* — 40. virtutem *P A.* — 41. fiunt corpora — quibus] *om. S.* — 42. *om. A.* — 43. ut *A* ; et *V S.*

(a) Iob, XXVIII, 2.

suae naturae, est ¹ nobilior ac melior ² dispositio materiae, plures ac nobiliores inveniuntur virtutes consequentes formam substantialem materiam taliter ³ dispositam perficientem ; verbi ⁴ gratia, quia in aliquibus ⁵ perfectis animalibus ⁶ nobiliter ⁷ ac multipliciter ⁸ disponitur materia ad illius formae nobilis ⁹ susceptionem, idcirco substantialem formam huiusmodi animalium perfectorum multae ac nobiles consequuntur virtutes tam vegetativae quam sensitivae. Et quod omnes illae ¹⁰ virtutes possint ¹¹ consequi unam formam substantialem simplicem ¹² sic declarant ¹³ : manifestum est ¹⁴ quod anima sensitiva est forma simplex ¹⁵ existens in toto animali et in qualibet ¹⁶ eius parte et tamen ipsam consequuntur valde ¹⁷ multae virtutes, quarum quaedam sunt aliis nobiliores secundum nobiliorem ¹⁸ dispositionem materiae vel minus nobilem in partibus ipsius animalis. In illis enim ¹⁹ partibus materiae ²⁰ animalis in quibus minus nobilis dispositio invenitur ad animam illam partem materiae perficientem ²¹, non sequitur ²² nisi virtus sensitiva, scilicet ²³ tactus, minimae nobilitatis ; in aliis ²⁴ vero partibus nobiliori modo dispositis, consequitur, una cum virtute tactus, ²⁵ alia ²⁶ virtus ulterior, scilicet gustativa ²⁷, visiva vel auditiva vel olfactiva quae differunt in gradu nobilitatis secundum differentem dispositionem materiae ²⁸ nobiliorem ²⁹ vel minus nobilem ³⁰. Aliqua ³¹ vero pars materiae ³² animalis tam ³³ nobilem ³⁴ habet dispositionem quod ³⁵ animam sensitivam perficientem illam partem materiae ³⁶ consequitur virtus sensitiva communis ; et partes aliae materiae eiusdem adhuc ³⁷ nobiliorem habent dispositionem ita ut ad ³⁸ animam sensitivam perficientem illam partem ³⁹, ulterius ⁴⁰ consequantur ⁴¹ quaedam virtutes ⁴² quae dicuntur viribus sensitivis nobiliores et superiores ⁴³, cuiusmodi sunt imaginativa et aestimativa quae quamdam similitudinem ⁴⁴ habent cum potentia rationalis animae. Ecce qualiter ad unam animam sensitivam quae est una ⁴⁵ forma simplex, secundum quod perficit eandem materiam diversimode in diversis partibus suis dispositam tam diversae ⁴⁶ consequuntur sensitivae virtutes, quarum aliqua ⁴⁷ parum excedit virtutem vegetativam, verbi gratia ⁴⁸ tactus, et alia ⁴⁹, ut aestimativa praecipue ⁵⁰, quae percipit intentiones non

1. perfectior *add.* *P A*. — 2. multiplicior *P S V*. — 3. rationabiliter *S*. — 4. ut *O*. — 5. *om.* *P A S*. — 6. *om.* *O*. — 7. nobilitatur *A*. — 8. multiformiter *P A*; plures ac nobiliores — multipliciter] *om.* *V*. — 9. dispositionem *add.* *S*. — 10. istae *P A S*; huiusmodi *V*. — 11. possunt *P S V*. — 12. *om.* *V*. — 13. *om.* *V*. — 14. manifestum est *om.* *A*. — 15. et *add.* *V*. — 16. quolibet *O*. — 17. *om.* *V*. — 18. naturae *add.* *S*. — 19. *om.* *S*. — 20. *om.* *P*. — 21. perficient *O*. — 22. consequitur *P S V*. — 23. si *V*; id est *P*. — 24. illis *A*. — 25. tactiva *P A S V*. — 26. aliqua *V S*; *om.* *P A*. — 27. scilicet gustativa] sensitiva *O*. — 28. *om.* *O*. — 29. *om.* *A*. — 30. nobiliorem *V*. — 31. alia *V*. — 32. *om.* *P*. — 33. quamdam *P A*. — 34. nobiliorem *P*. — 35. et *P A S*. — 36. ad quam *add.* *O*. — 37. ad hoc *A*. — 38. *om.* *S*. — 39. illas partes materiae *P A S V*. — 40. *om.* *P A S V*. — 41. consequuntur *A V*. — 42. virtutem *O*. — 43. et superiores *om.* *P*. — 44. quasdam similitudines *S*. — 45. *om.* *O*; et una *A*. — 46. in diversis — diversae] *om.* *P A*. — 47. virtus *add.* *V*. — 48. verbi gratia] scilicet *P*. — 49. aliqua alia *V*; aliqua praecipue *P*; alia virtus *S*. — 50. *om.* *A*.

sensatas ¹, habet vicinitatem et similitudinem cum natura rationali.

Similiter ² etiam ³ ponendum est, secundum Sanctos ⁴, quod in homine non est nisi una anima simplex ad quam consequuntur ⁵ vires vegetativae, et eatenus dicitur anima vegetativa; et omnes praedictae ⁶ virtutes sensitivae, et eatenus ⁷ dicitur ⁸ eadem ipsa anima ⁹ sensitiva; et ulterius virtus intellectiva, et ¹⁰ eatenus dicitur anima rationalis. Illud ¹¹ tenendum est pro certo, quia ¹² huius ¹³ oppositum recitatur ab Augustino inter ¹⁴ errores, et merito; quia si virtus vegetativa et sensitiva non radicarentur ¹⁵ in ipsa ¹⁶ essentia animae rationalis in homine, nec ipsam perficientem materiam corporis humani ¹⁷ consequerentur ¹⁸, manifestum est quod nulla virtus esset in humano corpore, ratione intellectivae animae sibi unitae; ex quo posset ¹⁹ concludi quod non unitur corpori humano ²⁰ ut forma, sed solum ut motor, quod est haereticum. Videmus enim quod ²¹ ad ²² omnem formam perficientem materiam quamcumque ²³ consequitur ²⁴ aliqua virtus, ex hoc ipso quod materia ²⁵ a forma illa perficitur, sicut patet in omnibus inductive. Nec potest fingi instantia ²⁶ nisi ²⁷ in proposito, et huiusmodi instantia²⁸, quoniam ²⁹ nulli innititur rationi ³⁰, omnino ³¹ frivola est et vana. Sed ³² nulla ratio cogit ponere in homine tres animas, immo, ut videtur ³³, nec per consequens plures formas substantiales. Et hoc patere potest ex dictis supra in solutione articulorum 31 et 32 ³⁴.

Tamen ne videar ³⁵ magnis hominibus qui sunt contrariae opinionis derogare ³⁶, vel praesumptuose ³⁷ non deferre, nihil ³⁸ assero nec eorum opinionem contra fidem et ³⁹ philosophiam esse ⁴⁰ dico. Tamen hoc mihi videtur quod aliqua errori propinqua videntur sequi ex illa opinione quae ponit plures formas substantiales in eodem ⁴¹, praecipue in philosophia cuius principia secundum doctrinam Aristotelis et Commentatoris falsificantur si positio illa ⁴² vera dicatur, quantum ego scio eam ⁴³ intelligere. Et ecce coram Deo quia non mentior, si scirem argumenta quae hoc ⁴⁴ ostendunt dissolvere, ut quandoque credebam, responsionem per singula posuissem; sicut enim ⁴⁵ nihil pertinaciter ⁴⁶ affirmo ne videar fieri ⁴⁷ praesumptuosus, sic ⁴⁸ meam cognoscens ⁴⁹ impotentiam vel ignorantiam nihil respondeo ad argumenta praedicta, ne ficta et ⁵⁰ fatua dicere cogar. Forsan Dominus Cantuariensis vel ⁵¹ aliquis cui

1. sensitivas *PA*. — 2. sic *PA*. — 3. et *O*. — 4. secundum sanctos *V*. — 5. sequuntur *S*. — 6. *om. A*. — 7. et eatenus *om. O*. — 8. dicuntur *O*. — 9. *om. PA S*. — 10. *om. V*. — 11. Istud *PA V*; idem *S*. — 12. quod *A*. — 13. eius *PA S*. — 14. *om. A*. — 15. radicaretur *PA*. — 16. *om. V*. — 17. et *add. O*. — 18. conformarentur *A*. — 19. potest *P*. — 20. *om. P*. — 21. *om. PA S*. — 22. *om. V*. — 23. quod *PA*. — 24. sequitur *V*. — 25. et *add. O*. — 26. *om. V*. — 27. *om. P*. — 28. nisi *V*. — 29. quando *S V*. — 30. rationem *O*. — 31. *om. S*. — 32. quia *P*. — 33. ut videtur *om. P*. — 34. 32 et 33. *V*; 33 et 33. *P*; 22 et 23. *A*; 33 articuli *S*. — 35. videatur *AS*. — 36. denegare *V*. — 37. presuppo^{te} *O*. — 38. dissero vel *add. P*. — 39. vel *PA S V*. — 40. est *O*. — 41. individuū *add. O*. — 42. ista *A V*. — 43. ea *AS V*; illam *P*. — 44. hic *AS*. — 45. et sicut *V*; autem *P*; *om. AS*. — 46. pertinatum *S*. — 47. ne fieri] ne sim *PA S V*. — 48. ut *S*. — 49. recognoscens *PA V*; praecognoscens *S*. — 50. ficta et *om. V*. — 51. Dominus — vel] *om. PS V*.

Dominus istam veritatem ¹ lucidius ² voluerit revelare docebit nos respondere. Ipse Dominus Noster Iesus Christus doceat nos in hoc et ³ in aliis ⁴ articulis ⁵ praetactis ⁶ veritatem investigatam intelligere, intellectam ⁷ docendo declarare ad eius ⁸ honorem et laudem cui est honor et gloria per infinita ⁹ saeculorum saecula. Amen.

[Sequuntur quaedam ¹⁰ pertractationes rationum praedictarum ¹¹ per quas posset apparere ¹² quod ponere plures formas substantiales in eodem repugnat fidei christianae.

Qui voluerit ¹³ rationes praedictas ad ea quae fidei sunt pertractare, inveniet ¹⁴ positionem de pluralitate formarum substantialium in eodem, multo amplius quam illa ¹⁵ de unitate, christianae fidei repugnare. Quod sic potest patere. Si enim duae formae substantiales non compatiuntur se in eadem materia numero propter implicitam ¹⁶ contradictionem, prout probant duae rationes primae, manifestum est quod qui ¹⁷, hoc supposito, poneret in corpore Christi aliquam formam substantialem aliam ab ipsa ¹⁸ anima, eo ipso necesse ¹⁹ haberet ²⁰ negare animam eidem corpori Christi ²¹ inesse; et per consequens illud corpus assumptum a Verbo nunquam fuisse ²² animatum vel vivum, nec per consequens mortuum. Et non ²³ solum illam mortem, sed mortis illius causam et rationem ²⁴ evacuaret sic dicendo, quia hoc ²⁵ eodem posito cogeretur ponere quod anima intellectiva non unitur corpori, aliam formam substantialem habenti, ut forma; et per ²⁶ consequens peccatum originale a corpore non contraheret, pro quo tamen ²⁷ delendo mortuus est Christus, et ad quod delendum sacramentum mortis suae, baptisma scilicet, principaliter ²⁸ ordinatur.

Et idem patet si quaelibet forma substantialis ponatur dare suo susceptivo aliquod esse sui generis quod est per se subsistere, prout probat ratio tertia ²⁹; sic enim necesse est ³⁰ positores multarum formarum dicere ³¹ quod corpus ante adventum animae per se subsistat, et pari ratione, immo multo fortius, quod ³² anima a Deo creata, ad minus esse habeat prius natura quam uniatur corpori; et ex ³³ hoc sequitur ³⁴, ut ³⁵ videtur, quod ex tali corpore et ex ³⁶ tali anima, cum sint duo actu diversa cum ³⁷ esse diverso, et ³⁸ per proprias formas ³⁹ seorsum subsistentia, nunquam poterit fieri vere unum. Ex quo sequitur non solum quod anima intellectiva ⁴⁰ nihil a corpore, cui non unitur ⁴¹ ut forma,

1. virtutem A. — 2. om. V. — 3. ad hoc et A; in hoc et om. P. — 4. in aliis om. A. — 5. argumentis S; om. V. — 6. praetactam V; et add. V. — 7. et intellectam docere et V. — 8. huius P. — 9. per infinita om. S; in add. S. — 10. sequuntur quaedam] quod A S; post P; om. O usque ad finem articuli. — 11. veritati congruunt et rationi add. S². — 12. tamen add. S². — 13. volunt P A S. — 14. invenient P A S. — 15. illam P A S. — 16. implicitam A. — 17. om. A. — 18. eius A S V. — 19. om. P. — 20. habet P A. — 21. om. P V. — 22. fuit S V. — 23. et non] nec P A S. — 24. et rationem om. P A. — 25. sic — hoc] item hoc dicendo P A. — 26. et per] per quod V. — 27. delicto alias add. S². — 28. primum A. — 29. determinata tertio S². — 30. habent P A S. — 31. intelligere P A S. — 32. si A. — 33. sic V. — 34. sequi S. — 35. om. S. — 36. om. A. — 37. sive V. — 38. diversa add. P; diverso fine add. S; diverso A. — 39. diverso add. V. — 40. om. A. — 41. cui innititur S.

hiis concessis, contrahat, immo ¹ quod ipsa eadem ² numero prout finxit Averroes in omnibus existat, et multa alia quae secundum ³ fidem christianam utpote ⁴ falsissima merito condemnantur, ex praefata positione de ⁵ formarum substantialium pluralitate in eodem, ut nonnulli existimant, consequuntur. Hoc autem ⁶ qualiter debeat definiri, alterius est negotii : in hoc enim opere, ad ⁷ nihil aliud quam ⁸ ad ea quae adversarii nostri doctoris eximii obiciunt responsio ponitur et ponetur ⁹.]

*
* *

[Explicit Responsorium ad ea quae obiciuntur ¹⁰ contra primam partem Summae fratris Thomae de Aquino.

Sequitur ¹¹ Responsorium ad ea quae obiciuntur contra primam partem secundae ¹².] ¹³

*
* *

ARTICULUS I. ¹⁴

*Quod ¹⁵ essentia beatitudinis consistit in actu intellectus
et non in ipso ¹⁶ actu voluntatis ¹⁷.*

In ¹⁸ prima parte secundi ¹⁹ libri ²⁰, quaestione 3 ²¹, articulo 4 ²², in responsione principali dicit ²³ quod ad beatitudinem duo requiruntur : unum quod est essentia beatitudinis ²⁴, aliud quod ²⁵ est quasi ²⁶ per se accidens eius, scilicet delectatio ei adiuncta ²⁷. Dicit ²⁸ ergo quod quantum ad illud ²⁹ quod ³⁰ est essentialiter ipsa ³¹ beatitudo, impossibile est quod consistat in actu voluntatis ; cuius ³² ratio est quod ³³ beatitudo est consecutio finis ultimi ; consecutio autem finis ³⁴ non consistit in ³⁵ actu voluntatis ; voluntas enim fertur in finem et absentem cum ³⁶ desiderat, et praesentem cum in ipso quiescens ³⁷ delectatur. Manifestum est autem quod ipsum ³⁸ desiderium finis non est consecutio finis sed est motus ad finem ; delectatio autem advenit voluntati ex hoc ³⁹ quod finis est praesens, non autem ⁴⁰ e converso ex hoc fit aliquid praesens quia ⁴¹ voluntas delectatur in ipso. Oportet igitur ⁴² aliquid aliud

1. numero *A.* — 2. *om. A.* — 3. *om. A.* — 4. *om. V* ; utputo *S.* — 5. *om. O.* — 6. Hoc autem] sed hoc quod *P A S.* — 7. *om. A S V.* — 8. aliud quam *om. A.* — 9. et debet poni inter questiones prime secunde. due reprobationes *W.* sequentes non sunt reprobate *add. V ubi ponuntur duo illi articuli de quibus supra, (Introduction.)* — 10. ad obiecta *S.* — 11. autem *add. S* ; consequenter *A.* — 12. Responsorium — secundae] rubrica ad obiecta contra primam partem secunde *A* ; Correctorium prime partis secunde Thomae (*om. S*) summe *add. A S.* — 13. Explicit — secundae] *om. P O* ; explicant articuli prime partis *V.* — 14. contra primam secundae *add. P S* ; contra primam partem secundae *add. A.* — 15. De hoc quod dicit Thomas quod *P A S.* — 16. *om. P.* — 17. Articulus — voluntatis *om. O V.* — 18. *om. S.* — 19. *om. A S.* — 20. In — libri] *om. P V.* — 21. *om. O.* — 22. *V.* — 23. Thomas *add. A S.* — 24. et *add. A S.* — 25. *om. P A.* — 26. *om. V* ; quare *A.* — 27. adveniens *P.* — 28. dico *V.* — 29. id *V.* — 30. *om. S.* — 31. *om. P A S.* — 32. *om. V et dein. usque ad Haec sunt verba.* — 33. quia *A S.* — 34. *om. S.* — 35. actu voluntatis — in] *om. P* ; ipso *add. A S.* — 36. ipsum *add. P A S.* — 37. quiescit vel *P A.* — 38. *om. P A S.* — 39. eo *O.* — 40. *om. P.* — 41. ex hoc — quia] ex eo enim (autem *S*) quod aliquid sit praesens *P A S.* — 42. ergo *P A S.*

esse quam actum voluntatis per quod ¹ finis iste sit praesens voluntati.

[Haec dicit Thomas.] ²

Tria hic dicit vel dubia vel simpliciter falsa. Primum est quod delectatio ³ adiuncta beatitudini est accidens beatitudinis et non de ⁴ essentia eius ⁵. Secundum est ⁶ quod actus voluntatis non pertinet essentialiter ad beatitudinem. Tertium non dicit ⁷ hic ⁸ expresse sed ex argumento quod facit patet quod hoc intendit, scilicet quod delectatio concomitans ⁹ visionem divinae ¹⁰ essentiae vere est actus voluntatis ; et hoc dicit expresse, quaestione 4, articulo 2, in responsione principali sub his verbis : Oportet ¹¹ quod operatio intellectus quae est visio sit potior delectatione ; delectatio enim consistit in quadam quietatione voluntatis.

Primum igitur quod dicit ¹², quod delectatio est accidens beatitudinis et ¹³ non essentialis ei, vel ¹⁴ dubium est vel ¹⁵ simpliciter falsum. Dicit enim Augustinus X⁰ Confessionum, loquens ad Deum : Beata vita est gaudere ¹⁷ de te propter te, ipsa est et non ¹⁸ altera (a). Et ibidem ¹⁹ : Beata vita est gaudium de veritate (b). Ex his verbis Augustini patet quod gaudium est ²⁰ essentialiter ipsa beatitudo vel aliquid de essentia ²¹ eius ; et si gaudium utique ²² et delectatio, quia ²³ delectatio est genus et gaudium est ²⁴ species eius, sicut dicit Avicenna, VI⁰ Naturalium, parte 4, capitulo 5. Ad idem facit auctoritas Philosophi VIII⁰ Ethicorum, capitulo 6 et Commentatoris ibidem. Dicit enim Philosophus (c) : Continue ²⁵ autem ²⁶ nullus utique ²⁷ sustineret ²⁸ neque ipsum bonum si triste ²⁹ ipsi inerit ³⁰ ; ubi ³¹ Commentator : Ipsum bonum quid aliud est ³² quam felicitas ³³, quod est impossibile triste esse ; sed tamen ³⁴ quod ³⁵ ex suppositione Aristoteles ³⁶ dicit ³⁷, si tristem felicitas faceret vitam, nullus utique felix ³⁸ vellet esse. Haec Commentator. Et constat quod illud ³⁹ est de essentia beatitudinis sine quo beatitudo non est appetibilis.

Secundum quod dicit, scilicet ⁴⁰ quod actus voluntatis non est de essentia beatitudinis, falsum videtur. Constat enim ⁴¹ quod beatitudo est summum bonum rationalis creaturae ; ergo necesse est quod beatitudo, ex quo consistit in actu ⁴², consistat ⁴³ in actu ⁴⁴ eiusdem potentiae in ⁴⁵ cuius actu consistit essentialiter rationalis creaturae bonitas ; sed

1. quem O. — 2. hoc de Thoma A ; om. O. — 3. dilectio O. — 4. om. O. — 5. beatitudinis P A S. — 6. om. A S. — 7. est A. — 8. hoc P O S. — 9. communicans S. — 10. om. S. — 11. enim add. O. — 12. quod dicit om. P A S. — 13. om. P S. — 14. om. P A S. — 15. et A. — 16. IV. P A S O. — 17. ad te add. O. — 18. est add. A S. — 19. beata — ibidem] om. P. — 20. om. A. — 21. de essentia] essentialia O. — 22. om. A. — 23. delectatio quia om. S. — 24. om. P A S. — 25. om. P A. — 26. quod P A S. — 27. om. P A S. — 28. sustinere S. — 29. stricte O. — 30. ipse non erit S. — 31. ibi P A S. — 32. om. A S. — 33. om. A. — 34. esse A. — 35. om. P A S. — 36. om. P A S. — 37. addit P A S. — 38. recte A. — 39. idem A. — 40. om. P A. — 41. om. A S. — 42. ergo voluntatis qui est delectatio perfecta quae add. S ; quod add. P A. — 43. consistit A ; om. O. — 44. in actu om. O. — 45. om. O.

(a) AUGUSTINUS, *Confessionum* lib. X, c. 22 (P. L. 32, 793). — (b) *Id. ibid.*, c. 23 (P. L. 32, 793). — (c) *Ethica Nicomach.* VIII, c. 6 (éd. Didot. II, 95⁴).

hoc est in actu voluntatis, quia in delectatione ¹ perfecta ; ergo in actu ² voluntatis qui ³ est perfecta delectatio ⁴ essentialiter et principaliter consistit ⁵ ipsa beatitudo.

Item ⁶ constat quod rationalis creatura summe debet ⁷ appetere quod Deus summe expetit ⁸ ab ipsa ⁹, et magis quod ¹⁰ magis ; sed Deus a rationali creatura expetit ¹¹ magis ¹² perfecte amari quam perfecte ¹³ videri ; et hoc ¹⁴ magis approbat in creatura ¹⁵ tam in patria quam in via ; ergo creatura rationalis hoc magis habet ¹⁶ appetere, et hoc faciendo magis quietari. Sed ¹⁷ talis actus essentialis est, immo essentialissimus beatitudini ¹⁸. Ergo perfecta delectatio est essentialissima beatitudini ¹⁹ ; et constat quod ipsa ²⁰ est actus voluntatis.

Item Augustinus, libro ²¹ I^o de Doctrina christiana : Dicimur ²², inquit ²³, ea re frui quam diligimus propter se, et ea re ²⁴ fruendum est nobis qua efficimur beati (a). Ex quo patet quod fruitione et delectatione qui sunt actus voluntatis, sumus beati²⁵.

Item Augustinus, libro²⁶ XII⁰²⁷ super Genesim ad litteram²⁸, loquens de statu patriae²⁹: Vita est, inquit, et tota ³⁰ virtus amare quod videas et summa felicitas est³¹ habere quod amas (b). Sed Deus potius³² habetur per amorem quam per cognitionem. Ergo, etc. ³³

Item Hugo, in Hierarchia Angelica loquens de beatitudine patriae dicit : Ibi cognitio illuminat et delectatio satiat. Et ibidem in eodem loco : Dilectio ³⁴ supereminet scientiae et melior est quam intelligentia ; plus enim diligitur ³⁵ Deus quam intelligatur (c). Sed in actu supereminenti et meliori ³⁶ est beatitudo ³⁷.

Tertium ³⁸ quod dicit quod ³⁹ delectatio ⁴⁰ concomitans visionem divinae essentiae est actus voluntatis, dicimus hoc esse falsum, quia delectatio concomitans ⁴¹ actum alicuius potentiae ⁴² non impeditae ⁴³ est in⁴⁴ eadem potentia in qua est ipsa operatio ; delectatio enim quae ⁴⁵ est in videndo pulchra et ⁴⁶ delectabilia est in oculis, teste Eccl. XI : Dulce lumen ⁴⁷, et delectabile oculis videre solem (d). Non dicit delec-

1. quia intellectione O. — 2. voluntatis quia — actu] om. P A S. — 3. que O P A. — 4. qui — delectatio om. S ; ergo add. A. — 5. in add. P ; ibi add. S. — 6. Praeterea P A S. — 7. dicitur O. — 8. appetit P A ; expedit O. — 9. ab ea S ; de ea A ; de ipsa P. — 10. et S. — 11. appetit P A ; expedit O ; om. S. — 12. om. S. — 13. om. P A S. — 14. om. S. — 15. in creatura om. P A. — 16. debet P A S. — 17. et P A S. — 18. immo — beatitudini] beatitudo S. — 19. ergo — beatitudini] om. P A. — 20. ipse P A. — 21. om. P A S. — 22. dicimus A S. — 23. inquam S. — 24. om. P A S. — 25. ex quo — beati] om. P A S. — 26. om. P A S. — 27. 13. O S. — 28. ad litteram om. P A. — 29. praesenti S. — 30. ideo S. — 31. om. P. — 32. prius S. — 33. essentia beatitudinis magis est (consistit P) in amare qui est actus voluntatis quam in videre vel cognoscere qui est actus intellectus P A S. — 34. delectatio O. — 35. diligit A. — 36. supereminet et melior S. — 37. ergo est in amare qui est actus voluntatis add. P A S. — 38. tertio S. — 39. om. O. — 40. dilectio P A S. — 41. om. O. — 42. om. O. — 43. impedire A S. — 44. ab O. — 45. qui S. — 46. om. A S. — 47. om. O.

(a) AUGUSTINUS, *De doctrina christiana*, I. I. c. 3. (P. L. 34, 20). — (b) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, XII, 26 (P. L. 34, 476). — (c) HUGO A SANCTO VICTORE, *Expositio in coelestem hierarchiam*, I. IV (P. L. 175, 999). — (d) Eccl. XI, 7.

tabile voluntati; et tamen ponimus quod si voluntas appetit¹ videre solem, quod² videndo per oculos delectatur voluntas³ alia⁴ delectatione quia⁵ impletur appetitus eius. Ad hoc autem quod operatio et⁶ concomitans delectatio sint in eadem potentia facit Avicenna, I^o 7 libro Canonum, capitulo ultimo: Delectabile est⁸, inquit, sentire conveniens. Et in Metaphysica⁹ sua, libro III°, capitulo ultimo: Scias, inquit, quod delectatio uniuscuiusque¹⁰ virtutis plena¹¹ est acquisitio suae perfectionis, et ideo¹² sensui¹³ convenientia sensata et irae vindicta¹⁴ et spei¹⁵ consecutio et uniuscuiusque rei id¹⁶ quod est proprium sibi. Item Algazel, Metaphysicae suae capitulo¹⁷ 13: Delectatio est perceptio rei convenientis, dolor autem est perceptio rei nocivae. Unde absque dubio delectatio concomitans Dei manifestam visionem est in¹⁸ intellectu et delectatio concomitans¹⁹ Dei dilectionem est²⁰ in voluntate.

Ad rationem suam respondendum est²¹ quod principium²² rationis²³ est verum, scilicet quod beatitudo est consecutio ultimi finis; sed secundum est falsum, scilicet quod hunc non attingit voluntas; quia licet non attingat vel non assequatur²⁴ eum²⁵ per desiderium vel delectationem, assequitur tamen hunc²⁶ finem per actum voluntatis qui est diligere, ut visum est supra; de quo actu tacet quasi non esset in voluntate alius²⁷ actus quam²⁸ desiderium vel delectatio, quod falsum est. Quod²⁹ enim diligere sit actus alius quam desiderare vel delectari patet quia desiderium, in eo quod huiusmodi rei absentis vel praesentis est, non secundum quod praesens est sed aliquo modo ut³⁰ futura est ad usum vel ad³¹ fruitionem; delectatio autem, praecipue rei spiritualis, est potissime ut praesens³² et ut habita; dilectio³³ autem est causa delectationis et desiderii; causa autem non est effectus; ergo dilectio³⁴ cum³⁵ non³⁶ desiderium est nec³⁷ delectatio, est tamen actus voluntatis; delectatio tamen³⁸ non est proprius actus voluntatis sed accidens concomitans actus cuiuslibet potentiae et virtutis circa proprium obiectum.

Ad illud dictum³⁹ in⁴⁰ Ioann. XVII⁴¹: Haec est vita aeterna ut cognoscant te⁴², etc (a); dicendum quod Dominus vitam aeternam attribuit⁴³ cognitioni, non quia in cognitione consummatur⁴⁴ sed quia

1. appetat P S. — 2. quia A S. — 3. est add. P A. — 4. a add. P A. — 5. qua P A S. — 6. om. O. — 7. in P. — 8. om. A. — 9. ethica A. — 10. cuiuscumque P A S. — 11. plene P A S. — 12. idea A. — 13. secundum A S. — 14. et nemi dicta S. — 15. speciei S. — 16. rei id] scilicet A; rei illud P S. — 17. om. P A S. — 18. om. A S. — 19. Dei — concomitans] om. O. — 20. om. P. — 21. cum dicit sicut dictum (ut praetactum P) est quod beatitudo est consecutio finis ultimi quem (quod S) non attingit voluntas vel actus eius qui est desiderium vel delectatio, etc., dicendum est add. P A S. — 22. primum P A S. — 23. om. P A S. — 24. et non consequatur S; vel non consequatur A; vel consequatur P. — 25. eam S. — 26. habet A. — 27. alicuius O; illius A. — 28. quem A. — 29. cum O. — 30. et S. — 31. om. S. — 32. est add. S. — 33. delectatio O S. — 34. delectatio O S. — 35. om. P A S. — 36. nec P. — 37. est add. P. — 38. om. P. — 39. om. A. — 40. om. P. — 41. 19. S. — 42. om. O S; ut cognoscant te om. P. — 43. tribuit A S. — 44. consumetur P A; assumatur O.

(a) Ioann. XVII, 3.

ibi ¹ initiatur ² quoniam ³ non amatur nisi cognitum ; attribuitur etiam potius ⁵ cognitioni quam amoris quia visio essentiae divinae magis distinguit statum viae et statum ⁶ patriae quam dilectio ⁷, quia non videtur in sua essentia nisi in patria ; in via autem ⁸ fertur dilectio in divinam essentiam et etiam in patria ⁹, sed huiusmodi non est nisi inchoatio in via et ¹⁰ consummatio in patria.

[Haec sunt verba eorum] ¹¹.

Ad articulum ¹² contra primam secundae ¹³.

Qualiter ¹⁴ beatitudo creaturae ¹⁵ principaliter et essentialiter ¹⁶ pertineat ad actum intellectus, et qualiter obiectiones ¹⁷ in contrarium solvi debeant, luce clarius ¹⁸ declarat ¹⁹ frater ²⁰ Thomas ²¹, Contra Gentiles, libro III°, capitulo 24 ²² per totum. Unde dicta istorum ²³ totaliter ²⁴ annihilantur si ²⁵ dicta ipsius doctoris egregii ²⁶ applicentur ²⁷. Auctoritates vero quas pro se adducunt, si recte intelligantur, nihil pro ipsis ²⁸ faciunt.

Prima enim ²⁹ auctoritas Augustini qua dicitur ³⁰ Deo : Vita beata est gaudere de te propter te ; et similiter illa eiusdem ³¹ quod ³² : Beatitudo est gaudium de veritate, sic habet ³³ intelligi quod ipsam visionem Dei per essentiam in qua consistit ipsa essentia beatitudinis, concomitatur summum ³⁴ gaudium ex ipsa ³⁵ visione Dei seu primae ³⁶ veritatis proveniens. Et quia in praesenti possumus aliquo modo ³⁷ in ipsam essentiam divinam ³⁸ ferri ³⁹ per amorem ⁴⁰ et ⁴¹ de ipsa gaudere ac delectari propter se, sed ⁴² in visionem divinae essentiae intuitum intellectus nostri ferre ⁴³ non possumus in praesenti ⁴⁴, hinc est quod huiusmodi gaudium de Deo propter Deum quod essentiam ⁴⁵ beatitudinis concomitatur magis est nobis notum quam huiusmodi visio ⁴⁶ in qua consistit ⁴⁷ beatitudinis essentia ⁴⁸ ; propter quod ipsa beatitudo ⁴⁹ satis congrue in ⁵⁰ verbis praedictis Augustini describitur nobis per illud gaudium tamquam per quoddam ⁵¹ nobis magis notum ; sic ⁵² quando natura rei sive ⁵³ essentia nos latet vel ⁵⁴ non satis patet ⁵⁵, describimus ipsam per proprietates ipsam consequentes, nobis ⁵⁶ magis notas, sicut si dicam

1. om. P A S. — 2. inchoatur P A. — 3. quia P A S. — 4. attribuit P A S. — 5. om. O. — 6. a statu P A S. — 7. delectatio S. — 8. enim A. — 9. patriam A. — 10. sed A S. — 11. Haec sunt W... V ; om. O. — 12. 19. O. — 13. Ad — secundae] om. V ; Responso ad haec secundum Thomam P A S. — 14. om. V. — 15. creata P A S V. — 16. et essentialiter om. V. — 17. obiecta P A S V ; quae fiunt add. P V ; quae sunt add. A S. — 18. om. V. — 19. declaratur V. — 20. om. P A S V. — 21. om. V A. — 22. 14 O. — 23. dicta istorum] ista quae dicunt hic ibi V ; illa quae dicunt hic ibi P A ; ista quae dicunt hic isti S. — 24. rationabiliter S. — 25. vero add. V. — 26. dicta — egregii] dicta Thomae dictis eorum P A S V. — 27. applicantur S. — 28. eis P. — 29. om. P V. — 30. de add. P A S. — 31. infra eodem V ; secunda eiusdem S. — 32. om. S. — 33. habent S. — 34. communicant suum V. — 35. illa P A V. — 36. seu primae] suprema O. — 37. om. S. — 38. om. P A. — 39. om S ; dei P A. — 40. per amorem om. S ; attingere add. P. — 41. in ipsa ac add. P A S. — 42. et P A S ; ac V. — 43. inferre V ; figere P. — 44. in praesenti om. V. — 45. essentia V. — 46. Dei per essentiam add. P A S V. — 47. ipsa add. P A S V. — 48. existentia V. — 49. essentiae add. O. — 50. om. A. — 51. quiddam O A ; aliquid V. — 52. sicut A S. — 53. in O S V. — 54. et V. — 55. vel — patet] om. P. — 56. om. S.

quod ¹ ignis est maxime ² calidus, vel adamas est ferri attractivus ³ ; sic certe ⁴ Augustinus describit naturam beatitudinis minus notam, non enim oculus vidit Deus absque te, etc, per delectationem ⁵ ex ⁶ visione provenientem nobis ⁷ notioem, licet alibi eam ⁸ definiat per illud quod est sibi essenziale dicens : Visio est tota merces, quod definitioni ⁹ consonat ipsius Veritatis dicentis ¹⁰, Ioann. 17 : Haec est vita aeterna ut cognoscant te, etc ; quod attendens ¹¹ illa beata aquila ¹² ait ¹³ : Similes ¹⁴ ei erimus quia ¹⁵ videbimus eum sicuti est.

Ex dicto autem Philosophi et Commentatoris sui ¹⁶ VIII ¹⁷ Ethicorum non plus potest concludi ¹⁸ nisi quod delectatio necessario ¹⁹ consequitur consecutionem felicitatis sive ²⁰ ultimi finis, non quod sit de ²¹ eius essentia, sicut habere tres ²² necessario consequitur esse ipsius trianguli quamvis non sit de essentia eius ; unde sicut non esset ²³ triangulus qui non haberet tres ita non esset bonum finale sive ²⁴ felicitas secundum Philosophum et ²⁵ Commentatorem, ad cuius consecutionem non ²⁶ delectatio sed tristitia consequeretur ²⁷. Est ²⁸ igitur beatitudo appetibilis absque eo quod delectatio infra ²⁹ suam essentiam includatur, quamvis necesse sit quod delectatio eius assecutionem ³⁰ consequatur, sicut ad esse subiecti necessario sequitur ³¹ propria passio quae ³² non est de eius essentia, sicut patet in exemplo praetacto.

Primum igitur quod dicit frater ³³ Thomas, scilicet delectationem non esse de essentia beatitudinis nec dubium nec falsum propter istas ³⁴ auctoritates poterit iudicari. Secundum etiam ³⁵, scilicet actum voluntatis non esse de essentia beatitudinis, quod nituntur improbare ex dictis fratris ³⁶ Thomae ³⁷ hic et alibi evidentissime declaratur.

Nullius enim ³⁸ potentiae actus est principale ac ³⁹ primum obiectum eius. Cum igitur beatitudo creata in aliquo actu consistens ⁴⁰ sit primum ac ⁴¹ principale obiectum ipsius voluntatis inter omnia creata impossibile est quod actus beatitudinis ⁴² ponatur ⁴³ actus ⁴⁴ voluntatis. Licet enim ponatur quod delectationis ⁴⁵ actus in patria qui est actus ⁴⁶ ipsius voluntatis sit aequae bonus vel ⁴⁷ etiam melior, non tamen potest poni ⁴⁸ pertinere ad essentiam ⁴⁹ beatitudinis quae consistit in actu qui ⁵⁰ est obiectum ipsius primum, ut dictum est ⁵¹.

1. *om. V.* — 2. *summe P A S V.* — 3. *abstractivus V; attractivum S.* — 4. *sic certe] sicut O.* — 5. *nobis add. P A S.* — 6. *in A.* — 7. *nobisque A S; nobis quasi P.* — 8. *esse A.* — 9. *dictis S².* — 10. *om. O.* — 11. *ad sedem V.* — 12. *Ioannes scilicet evangelista add. P A S V.* — 13. *in canonica sua V P; in canone suo A; can. S.* — 14. *enim add. O.* — 15. *et P A; quoniam O.* — 16. *om. S V.* — 17. *6. P A S V.* — 18. *haberi P.* — 19. *non V.* — 20. *seu V.* — 21. *om. O.* — 22. *angulos add. V.* — 23. *est O; trianguli — esset] om. S.* — 24. *vel P A S V.* — 25. *vel V.* — 26. *sequitur add. V.* — 27. *sequeretur A V.* — 28. *et P.* — 29. *absque A.* — 30. *ad consecutionem eius V.* — 31. *consequitur S V; ad esse — consequitur] om. P.* — 32. *tamen add. P A S.* — 33. *om. P A S V.* — 34. *illas P A.* — 35. *om. V.* — 36. *om. P A S V.* — 37. *om. A.* — 38. *nullius enim] quod nullius S; quia nullius P A.* — 39. *et P A.* — 40. *existens V.* — 41. *et P; om. O.* — 42. *iste sive ista beatitudo P A S V.* — 43. *ponitur S.* — 44. *ipsius add. P A S V.* — 45. *dilectionis A S V.* — 46. *om. V.* — 47. *et V.* — 48. *om. V.* — 49. *obiectum P A.* — 50. *que V.* — 51. *ut dictum est om. P A.*

Aliae autem ¹ rationes sunt ² efficaces ad idem, Contra Gentiles libro III, capitulo 26 ³ ubi respondetur sic ⁴ ad illud quod isti primo ⁵ obiciunt ⁶: Non oportet, inquit, quod omne illud quo ⁷ res quocumque ⁸ modo perficitur sit finis eius. Est ⁹ enim aliquid ¹⁰ perfectio alicuius ¹¹ dupliciter ¹²: uno modo ut habentis speciem; alio modo ut ad speciem habendam ¹³, sicut perfectio domus secundum quod iam habet speciem est illud ¹⁴ ad quod species ¹⁵ ordinatur, scilicet habitatio; non enim domus fieret nisi propter hoc; unde ¹⁶ et in definitione domus ¹⁷ debet ¹⁸ hoc poni si debeat definitio ¹⁹ esse perfecta. Perfectio vero ²⁰ ad speciem domus ²¹ est tam illud quod ordinatur ad speciem constituendam ²², sicut principia substantialia ipsius, quam illud quod ordinatur ad ²³ speciei conservationem ²⁴, quam illa etiam quae faciunt ad eius ²⁵ pulchritudinem. Illud ²⁶ igitur quod est perfectio rei secundum ²⁷ quod ²⁸ iam ²⁹ habet speciem est finis eius, ut habitatio ³⁰ est finis domus ³¹; similiter propria operatio cuiuslibet rei quae est quasi usus eius est finis eius. ³² Quae autem sunt perfectiones rei ad speciem ³³ non sunt finis rei, sed res est ³⁴ finis ipsarum; materia enim ³⁵ et forma sunt propter ³⁶ speciem; licet enim forma sit finis generationis, non tamen est finis generati et ³⁷ speciem habentis; immo ³⁸ ad hoc quaeritur ³⁹ forma ut species sit completa. Similiter conservantia rem in sua specie, ut sanitas et ⁴⁰ vis nutritiva, licet perficiant animal non tamen sunt ⁴¹ finis animalis, sed magis e converso ⁴². Ea etiam quibus aptatur res ad proprias operationes speciei perficiendas et ad debitum finem congruentius consequendum non sunt finis rei, sed magis e converso, sicut pulchritudo ⁴³ hominis et robur corporis et alia huiusmodi de quibus dicit ⁴⁴ Philosophus ⁴⁵, I^o ⁴⁶ Ethicorum quod ⁴⁷ organice deserviunt felicitati. Delectatio ⁴⁸ autem est perfectio operationis, non ita quod ad ipsam ordinetur operatio secundum speciem suam, sed ordinatur ad alios ⁴⁹ fines, sicut comestio ordinatur secundum speciem suam ad conservationem individui; sed est similis perfectioni ⁵⁰ quae ordinatur ad speciem rei, nam propter delectationem attentius et diutius insistimus operationi in qua delectamur. Unde in X^o ⁵¹ Ethicorum Philosophus dicit quod delectatio perficit operationem sicut decor iuventutem (a), qui ⁵² scilicet decor est propter eum cui inest iuventus et non e converso.

1. om. S V. — 2. satis add. S V. — 3. 24. O A S; 28. P; 30. V. — 4. om. P A S V. — 5. om. V. — 6. in proposito sic add. P A S V. — 7. quod V. — 8. quoque S. — 9. et S. — 10. om. P. — 11. alterius S. — 12. om. O S. — 13. habentem O; habitam V. — 14. id V. — 15. speciem O. — 16. om. A. — 17. om. P. — 18. oportet P A S. — 19. dispositio V. — 20. autem V; domus add. V. — 21. habenda P; habendam A; habenda add. S. — 22. constitutivam O. — 23. speciem — ad] om. V. — 24. speciem conservandam S. — 25. ipsius P. — 26. id A. — 27. sed P S. — 28. quam A. — 29. om. A. — 30. domus add. A. — 31. eius P A. — 32. om. O; eiusdem A; si add. S. — 33. habendam add. P. — 34. om. V. — 35. autem V. — 36. om. S. — 37. om. S. — 38. uno V. — 39. acquiritur S. — 40. om. O. — 41. est P. — 42. sed — converso] om. V; licet add. V. — 43. plenitudo V. — 44. dicitur A. — 45. om. A. — 46. II° O. — 47. quia vires V. — 48. declaratio V. — 49. aliquos P. — 50. est simul perfectio O. — 51. IV. P A O V. — 52. quia V.

(a) *Ethica Nicomach.* X, c. 4 (éd. Didot II, 120^b).

Bonitas ergo ¹ creaturae rationalis ² consistit in ³ delectatione perfecta tamquam in eo quod ordinatur ad eius ⁴ operationem nobilissimam, visionem scilicet divinae essentiae, quam delectatio ipsa ⁵ comitatur. Et ⁶ ex hoc non potest concludi quod ista ⁷ debeat ⁸ dici finis, sed illa operatio benedicta ⁹.

Si tamen velint dicere quod bonitas creaturae rationalis consistit ¹⁰ in dilectione perfecta secundum quod praetendit ¹¹ secunda ratio, tunc ad istam ¹² rationem primam et illam ¹³ secundam respondeatur ¹⁴ eodem modo, videlicet quod quamvis ¹⁵ dilectio perfecta pertineat ad bonitatem rationalis creaturae, prout ¹⁶ dicitur in argumento, et illud etiam sit ¹⁷ quod Deus magis ¹⁸ expetit ¹⁹ a creatura rationali, non tamen potest habere rationem finis ultimi ²⁰ et beatitudinis propter rationem praedictam ²¹ : non enim potest esse primum ²² obiectum voluntatis quod pertinet ad rationem beatitudinis cum sit actus eius per quem tali obiecto copulatur. Illud tamen ²³ quod Deus maxime expetit ²⁴ a creatura rationali, scilicet ²⁵ quod ipsum diligat ²⁶, habet intelligi in via et sub ratione meriti ; per hoc enim quod praeceptum Dei de eius dilectione ²⁷ implemus ²⁸ ut nobis ²⁹ possibile est in via, quod ipse pro merito vitae aeternae quae consistit in Dei ³⁰ visione ³¹ a nobis expetit, consequimur ³² visionem ³³ in patria ; expetit ³⁴ ergo Deus dilectionem ³⁵ sui a creatura ³⁶ tamquam id ³⁷ per quod ad finem, divinam scilicet visionem, pertingat, non quod ipsa rationem ³⁸ finis habeat.

Ad tertium dicendum est ³⁹ quod ⁴⁰ secundum Augustinum, ea re fruendum est qua efficimur beati ; non tamen sequitur quod beatitudo consistat in fruitione ⁴¹ sed in illo ⁴² ex quo causatur ista fruitio ; et hoc ⁴³ est actus visionis essentiae ⁴⁴ divinae.

Ad quartum dicendum ⁴⁵ quod illud verbum Augustini quod ⁴⁶ adducunt ⁴⁷ contra ⁴⁸, facit pro nobis ⁴⁹. Ait ⁵⁰ enim : Summa felicitas est habere quod amas. Habere enim non est amare ; amatur enim natura ⁵¹ antequam habeatur ; ex amore enim est quod non habitum a desiderio ⁵² quaeratur, etsi amor iam habiti ⁵³ perfectior sit ⁵⁴ ex hoc ⁵⁵ quod iam ⁵⁶ bonum amatum ⁵⁷ habetur. Aliud igitur est habere bonum quod est finis

1. igitur V ; om. O. — 2. om. P. — 3. bonitas — in] loquens igitur consistit creature in A. — 4. om. V. — 5. om. S. — 6. om. V. — 7. ipsa P. — 8. debeant A S. — 9. habita S ; bene determinata V. — 10. consistat S. — 11. protendit O. — 12. illam S V. — 13. om. P A S V. — 14. respondetur V. — 15. omnis P. — 16. ut V. — 17. sic P. — 18. maxime A S. — 19. expedit O. — 20. om. P A. — 21. praetactam P A S V. — 22. proprium V ; om. A. — 23. illud tamen] ad id V. — 24. expedit O. — 25. om. P S V. — 26. et add. S. — 27. delectatione O. — 28. implevimus S ; imploramus A. — 29. om. A. — 30. in Dei om. V. — 31. in divisione O. — 32. consequitur A. — 33. Dei add. P A. — 34. expedit V. — 35. delectationem O. — 36. a creatura om. S. — 37. illud P A S. — 38. ipsam rationem A ; ipsa ratio S. — 39. om. P A. — 40. om. S. — 41. fruitionem O. — 42. eo V. — 43. hic V. — 44. existentie S ; om. V. — 45. Ad — dicendum] unde patet V. — 46. om. P O S. — 47. adductum P S — 48. Thomam add. P A. — 49. Thoma P A S ; om. V. — 50. sic O ; ut V. — 51. res P A S V. — 52. a desiderio] desiderio P V ; desiderium S ; om. A. — 53. habenti S. — 54. fit S. — 55. est add. P. — 56. om. P A S V. — 57. emanatum A.

quam amare, quia¹ scilicet amare² ante habere est imperfectum, post habere est³ perfectum. Habere igitur quod amas in patria est videre Deum per essentiam quem⁴ summe amas⁵; illud⁶ enim habere cum praecedat⁷ istum amorem summum, sicut patet ex dictis, et sit⁸ eius⁹ causa¹⁰, necesse est¹¹ quod pertineat ad¹² actum illius visionis beatae¹³ et non ad actum dilectionis vel amoris¹⁴. Et¹⁵ quod dicunt isti¹⁶ quod Deus potius¹⁷ habetur per amorem quam per cognitionem, hoc pro tanto habet veritatem in statu viae¹⁸; quia habere Deum per gratiam¹⁹ inhabitantem in via semper actum gratuiti amoris concomitatur et non semper²⁰ actum cognitionis, quia habetur fidei cognitio quandoque sine gratia quando fides²¹ informis est; sed in patria ubi Deum videbimus²² per essentiam, actu cognitionis perfecte habebitur Deus et²³ eo ipso revera ipsum sic habitum et apprehensum summo²⁴ amabimus.

Ad quantum dicendum quod Deus in statu viae plus diligitur quam intelligitur²⁵. Et huius²⁶ ratio est quia in praesenti non intelligitur Deus nisi per speculum²⁷ et in aenigmate per cognitionem creaturarum²⁸, quae quidem cognitio Dei infra rationem suam imperfectionem quamdam²⁹ includit; tamen³⁰ ipsum Deum sic³¹ imperfecte cognitum³² per aliud possumus per se diligere et non per aliud; nec³³ per consequens³⁴ propter³⁵ aliquid aliud; unde ista Dei dilectio infra rationem sui³⁶ imperfectionem non includit. Quod enim non est dilectio³⁷ perfecta³⁸ in via accidit aliunde, videlicet³⁹ vel quia concupiscentia est in membris quae mentem⁴⁰ retrahit ne possit Deum toto affectu diligere, quod est diligere⁴¹ ex toto corde secundum Augustinum; vel potius ideo⁴² non est tantae perfectionis in via, etiam circumscripta omni⁴³ concupiscentia, sicut in patria propter imperfectionem⁴⁴ cognitionis in via cui innititur; nihil enim nisi cognitum diligitur; quando igitur dilectio quae de sua ratione perfecta est, propter quod secundum Apostolum caritas⁴⁵ nunquam excidit (a), innititur⁴⁶ perfectae cognitioni⁴⁷ divinae per essentiam, tunc revera habebit perfectionem consummatam, quam cognitionem non habemus⁴⁸ in via, sed solum in patria.

Quod autem dicit Hugo⁴⁹: Dilectio supereminet scientiae et est me-

1. quod S; quasi O. — 2. aliud igitur — amare] om. V. — 3. om. P A. — 4. quod V; et S. — 5. ibidem add. P A S V. — 6. illum V. — 7. praecedentia A. — 8. et sic A S; cum sit V. — 9. cuius P. — 10. materia A. — 11. cum praecedat — est] om. O. — 12. om. S. — 13. dicitur O. — 14. vel amoris] et amicitiae V; delectationis vel O. — 15. om. V. — 16. ipsi P A S V. — 17. om. V. — 18. vitae V. — 19. substantiam V. — 20. om. V. — 21. om. S. — 22. Deus videbitur S. — 23. om. S. — 24. summe P S V om. A. — 25. intelligatur P A S. — 26. huiusmodi S. — 27. om. S. — 28. causarum O; sive per creaturas add. P A S V. — 29. imperfectionem quamdam om. O. — 30. om. A. — 31. ac V. — 32. et add. P. — 33. et A. — 34. non add. A. — 35. per O; aliud — propter] om. V. — 36. in ratione sua P A; in ratione sui S V. — 37. omnino P A S; omnino add. V. — 38. om. S. — 39. scilicet V; om. A. — 40. mente O. — 41. est diligere om. S; deum add. P A. — 42. om. A. — 43. omnino S. — 44. divinae add. P A S V. — 45. om. V. — 46. innitere V. — 47. cognitionem V. — 48. habuit S. — 49. dicit Hugo] dicunt hii V; quod add. P S.

(a) I Cor. XIII 8.

lior ¹, sic ² habet intelligi secundum doctrinam fratris Thomae ³, in responsione ⁴ ⁴ argumenti huius articuli ⁵, quod dilectio supereminet scientiae ⁶ in movendo sed cognitio dilectioni ⁷ in attingendo; non enim diligitur nisi cognitum, secundum Augustinum ⁸ X ⁹ de Trinitate (a). Et ideo ¹⁰ intelligibilem ¹¹ finem primo attingimus ¹² per actionem intellectus, ipsum scilicet finem per suam essentiam apprehendentis multo nobilius quam finem sensibilem ¹³ per actionem ¹⁴ sensus apprehendentis ¹⁵ ipsum solum per speciem suam; unde consecutio finis intelligibilis intellecti ¹⁶ per suam essentiam consummatur perfectissime in actione ipsius intellectus sic intelligentis; propter quod ipsa essentia beatitudinis ¹⁷ creatae in eius actione consistit ¹⁸.

Quod autem tertium ¹⁹ dicunt esse falsum, scilicet delectationem ²⁰ actum cognitionis vel visionis concomitantem esse actum voluntatis, videtur fundari super sententiam beati ²¹ Augustini. Docet enim ²² Augustinus²³, de Trinitate, libro XI²⁴ quod in visione tam exteriori quam interiori²⁵ ipsa voluntas copulat et tenet aciem²⁶ virtutis visivae cum specie rei quae videtur. De visione²⁷ enim²⁸ exteriori dicit sic ibidem, capitulo 7²⁹: Voluntas animi³⁰ rei sensibili sensum admoveat³¹ et in eam³² ipsam visionem ³³ tenet ³⁴; et parum post ³⁵: Voluntas enim ³⁶ habet tantam vim copulandi haec duo ut et ³⁷ sensum formandum admoveat ³⁸ rei ei quae cernitur et in ea formatum ³⁹ teneat (b). De visione autem interiori sic ait ⁴⁰ infra, capitulo 9: Ita fit illa trinitas ex memoria et ⁴¹ interna visione et quae ⁴² utrumque copulat voluntate (c). Si igitur illud cum quo fit illa ⁴³ copula fuerit conveniens, oritur delectatio; si disconveniens ⁴⁴, tristitia et ⁴⁵ dolor. Delectatio igitur inventa in actione potentiae visivae, seu cognitivae cuiuscumque quoniam ⁴⁶ eadem ratio ⁴⁷ est ⁴⁸, ad voluntatem pertinet sicut patet ex illa doctrina beati Augustini.

Istud ⁴⁹ etiam patet manifeste per hoc quod idem est principium motus et quietis ipsum terminantis, sicut patet quod ⁵⁰ grave vel leve

1. etc. add. P A V; ita S. — 2. sicut S. — 3. secundum quod dicit Tho; mas P A S V. — 4. om. S. — 5. huius articuli om. S. — 6. cognitioni P A V cognitionem S. — 7. delectationem O; plerumque dilectioni V; supereminet dilectioni P; pereminet dilectioni A; preeminet dilectioni S. — 8. ut (sicut V). dicit Augustinus P A S V. — 9. IV. P A S V O. — 10. om. P; in S. — 11. intelligendo S. — 12. attingemus A S. — 13. finalem V. — 14. ipsius add. P A. — 15. apprehendens V. — 16. in intelligibili O; intellectum A; intellecta S. — 17. virtutis A. — 18. existit S. — 19. tertio A S V. — 20. dilectionem O. — 21. om. P A S. — 22. docet enim om. O; ipse add. A. — 23. om. O V; ipse S. — 24. 41. O; 5. P. — 25. interiori quam exteriori A S. — 26. actum P A. — 27. visu A O S. — 28. om. A. — 29. 9. S. — 30. causa A. — 31. amovet S. — 32. ea forma P A. — 33. formam A. — 34. aciem — tenet] om. V. — 35. parum post] post pauca P; Voluntas — post] om. O. — 36. autem A V. — 37. etiam O; om. V. — 38. amoveat A; om. P. — 39. forma A. — 40. dicit V. — 41. ex add. V. — 42. quia S. — 43. ista P S. — 44. oritur add. P. — 45. vel A V. — 46. cum A. — 47. ratione P A S. — 48. om. P A S. — 49. illud A S V. — 50. quoniam P A S V.

(a) AUGUSTINUS. De Trinitate, l. IV, c. 1 et 2 (P. L. 42, 971-975). — (b) AUGUSTINUS, De Trinitate, l. XI, c. 2 (P. L. 42, 987-988). — (c) Id. ibid., l. XI c. 7. (P. L. 42, 994).

per illud idem quo movetur ad suum ¹ ubi, quiescit in eodem ². Cum ergo ³ desiderium quo quis ⁴ desiderat aliquid ⁵ videre sit motus quidam cuius principium est voluntas, manifestum est quod ipsa voluntas erit principium delectationis ⁶ concomitantis actum visionis, cum ⁷ delectatio sit ⁸ quaedam quietatio in quam ⁹ praecedens ¹⁰ desiderii ¹¹ motus terminatur. Hoc enim ¹² negare est signum ignorantiae.

Ad primum, cum ¹³ dicunt ¹⁴ quod quaelibet potentia delectatur in actu circa obiectum ¹⁵ conveniens, secundum illud ¹⁶: Dulce lumen et delectabile oculis videre solem ¹⁷; dicendum quod ista delectatio dicitur ad actum aliarum potentiarum pertinere ¹⁸ propter hoc quod oritur et causatur ¹⁹ mediante actione aliarum potentiarum ²⁰ apprehensivarum ²¹; et ²², ut dictum est etiam ²³ ipsam concomitatur in apprehensione obiecti ²⁴ convenientis, non ²⁵ quod ab ipsis potentiis cognitivis ²⁶ per se eliciatur ²⁷; hoc enim non est intelligibile; sicut enim potentia cognitiva non movetur motu desiderii suae perfectionis per se sed per voluntatem, sicut patet per verba Augustini praetacta, sic nec ²⁸ tenetur ²⁹ nec ³⁰ quietatur in sua actione vel perfectione, quod ³¹ est delectari ³², nisi ³³ per actum voluntatis, sicut patet ex verbis ³⁴ Augustini prius habitis ³⁵.

Ad secundum ³⁶ dicendum quod ³⁷ delectatio ³⁸ secundum Avicennam est sentire conveniens, non quod delectatio ³⁹ sit ipse actus a sensu ⁴⁰ per se elicitus; sed pro tanto delectatio ⁴¹ sentire ⁴² conveniens ⁴³ dicitur quod ⁴⁴ ipsum concomitatur et ab ipso causatur ⁴⁵, sicut patet ex dictis ⁴⁶. Quod ⁴⁷ etiam ⁴⁸ dicit Avicenna ⁴⁹ quod delectatio cuiuscumque ⁵⁰ virtutis est acquisitio suae perfectionis, intelligit ⁵¹ ratione causalitatis et concomitantis praedictae, sicut ⁵² dicit ⁵³; perfectio enim potentiae cuiuslibet ⁵⁴ est sua ⁵⁵ propria operatio, ex cuius acquisitione acquiritur ⁵⁶ vel ⁵⁷ oritur delectatio, et ipsam ut dictum est concomitatur.

Ad tertium patet ⁵⁸ per ⁵⁹ idem ⁶⁰. Quod enim ⁶¹ dicit Algazel quod delectatio ⁶² dicitur ⁶³ perceptio rei convenientis, eo ⁶⁴ modo habet intelligi quo prius, non quod perceptio ista ⁶⁵ sit delectatio ⁶⁶ formaliter ⁶⁷

1. om. O. — 2. in eodem] medium V. — 3. igitur P A S V. — 4. aliquis V. — 5. om. V. — 6. dilectionis O V. — 7. ipsa add. P A S V. — 8. est P. — 9. qua P S V. — 10. procedens V. — 11. desiderium V. — 12. Hoc enim] illud igitur S V; istud igitur P A. — 13. quod P; om. V. — 14. dicendum V. — 15. sibi add. P A S V. — 16. secundum illud] prout dicitur S V; dicitur Eccli. A; prout dicitur etc. II° P. — 17. videre solem om. P A S; etc. add. A S. — 18. et delectabile — pertinere] om. V. — 19. creatur O; sibi add. P; ibi add. S. — 20. pertinere — potentiarum] om. A. — 21. apprehensarum V. — 22. om. V. — 23. om. P A S V. — 24. om. V. — 25. et ideo S. — 26. om. V. — 27. eliciantur V. — 28. non V. — 29. delectatur P. — 30. vel S V. — 31. que P. — 32. declarari V. — 33. om. V. — 34. per verba S. — 35. prae habitis V; habita S. — 36. aliud S. — 37. om. S. — 38. dilectio O. — 39. sentire add. O. — 40. sensibili O. — 41. dilectio O. — 42. sentiri P. — 43. om. P A S. — 44. quia P A S V. — 45. et — causatur] om. V; creatur O. — 46. Augustini add. P; Avicennae add. A. — 47. om. P A. — 48. om. S. — 49. om. P A V. — 50. cuiuslibet V. — 51. om. P A S O. — 52. et sic verum V. — 53. om. S. — 54. cuiuscumque S. — 55. om. S. — 56. om. P A S. — 57. om. P A S; et V. — 58. om. S. — 59. om. V. — 60. illud O. — 61. om. P. — 62. dilectio O. — 63. est P A S V. — 64. eodem P. — 65. ipsa P S; ipsa sola A. — 66. ipsa add. P. — 67. formatum O.

sed ut tactum est causaliter et concomitanter ¹ ; per actum enim ² perceptionis ³ ipsius ⁴ apprehensivae ⁵ causatur delectatio quae est actus ipsius motivae. Unde, sine dubio, nullo modo ⁶ concludi ⁷ potest ex istis ⁸ quae adducunt ⁹ quod delectatio ¹⁰ concomitans visionem Dei ¹¹ sit in intellectu tamquam ab ipso elicita, immo a voluntate potius. Ex hoc enim quod ibi res summe dilecta ¹² videbitur sicut est, summa quaedam ¹³ delectatio ¹⁴, unica ¹⁵, perfectissima orietur. Nec debet dici quod ¹⁶ una ¹⁷ concomitatur actum dilectionis et alia ¹⁸ actum dilectionis ; hoc enim ¹⁹ ex falso intellectu procedit eorum qui non attendunt ²⁰ quod actus potentiae cognitivae et affectivae sunt connexi ²¹ ita quod actus ipsius affectivae sive voluntatis causatur ab actu intellectivae ; unde delectatio ²² quae causatur ex Dei visione est ²³ ipsius voluntatis.

Quod ipsi ²⁴ dicunt, respondendo ad argumentum ²⁵ fratris ²⁶ Thomae, quod voluntas attingit ultimum finem per actum dilectionis quem frater ²⁷ Thomas arguendo omittit ²⁸ quasi non esset ²⁹, salva pace eorum non dicunt verum. Non enim intendit frater ³⁰ Thomas ³¹ quod actus dilectionis non sit ³², vel ³³ quod ³⁴ sit omnino indifferens a desiderio vel ³⁵ delectatione ³⁶ ; et ideo probat Contra Gentiles, libro III°, capitulo 26, quod nec in amare ³⁷ nec in desiderare ³⁸ nec in ³⁹ delectari potest consistere essentia beatitudinis. De ⁴⁰ desiderio planum est, et de ⁴¹ delectatione similiter ex his quae dicit hic et ibi ⁴² ; de ipso autem ⁴³ actu dilectionis quo voluntas, ut dicunt, ultimum finem attingit, sciendum quod licet ⁴⁴ ipsa ⁴⁵ voluntas ⁴⁶ per actum dilectionis ⁴⁷ ipsi ⁴⁸ copuletur et coniungatur, attingitur tamen et habetur finis per actum cognitionis ; et per hoc voluntas ipsi fini ⁴⁹ habito et consecuto ⁵⁰ copulatur actu amoris summo. Unde in actu cognitionis sic ⁵¹ finem ⁵² in assequendo attingente consistit ⁵³ essentia beatitudinis. Actus etiam dilectionis qui ipsius voluntatis ⁵⁴ est actus, non potest esse ⁵⁵ primum ⁵⁶ obiectum eiusdem, et per consequens, secundum praedicta ⁵⁷, non potest in eo essentia beatitudinis consistere ⁵⁸.

Quod vero ⁵⁹ dicunt consequenter quod delectatio ⁶⁰ non est actus

1. *om. P A S V* ; quia *add. P A S V*. — 2. *om. P A S V*. — 3. *acceptionis V*. — 4. *om. P*. — 5. *apprehensione A*. — 6. *om. O* ; nullo modo *om. V*. — 7. *non add. V*. — 8. *ipsis V*. — 9. *addunt S*. — 10. *dilectio O*. — 11. *beati V*. — 12. *delectata V*. — 13. *om. S*. — 14. *dilectio O* ; et *add. P A S V*. — 15. et *add. V*. — 16. *om. A S*. — 17. cum *add. S*. — 18. *om. P*. — 19. *adhuc P A* ; ad hoc *S*. — 20. *intendunt P S*. — 21. *annexi S*. — 22. *dilectio O*. — 23. *actus add. V*. — 24. *isti P A S* ; illi *V*. — 25. *rationem V* ; augustinum *S*. — 26. *om. P A S V*. — 27. *om. P A S V*. — 28. *obtinuit V* ; *dimisit P* ; *dimittat vel omittit A*. — 29. in voluntate alterius actus quam desiderium et delectatio *add. V*. — 30. *om. P A S V*. — 31. *scilicet add. V*. — 32. aliud quam desiderium delectationis *add. V*. — 33. *sed V*. — 34. *om. P* ; non *add. V*. — 35. et *P A* ; nec *O*. — 36. indifferens cum actu desiderii vel dilectionis *V*. — 37. *om. S*. — 38. *desiderari O* ; *om. S*. — 39. nec in *om. S*. — 40. *om. O S*. — 41. et de *om. S*. — 42. ex hiis patet *add. S*. — 43. *om. O V*. — 44. *om. O*. — 45. *om. P A S V*. — 46. *nobilitas O*. — 47. *cognitionis V*. — 48. *fini add. P A S V*. — 49. ipso fine *S*. — 50. *assecuto S V* ; *secuto P*. — 51. *sicut O*. — 52. *fine V*. — 53. *contingit A*. — 54. *om. V*. — 55. *non est V*. — 56. *om. O V*. — 57. secundum praedicta] ut patet ex dictis *P A S V*. — 58. in eo — consistere] in eo poni beatitudo quantum ad suam essentiam *P A S V*. — 59. *om. V*. — 60. *dilectio O*.

voluntatis proprius, planum est ex praedictis ¹ quod falsum dicunt ; immo est actus voluntatis proveniens ² ex hoc quod potentia apprehensiva actu sibi conveniente perficitur ³ ; unde est actus ipsius voluntatis, utpote ⁴ ab ipsa ⁵ elicitus ⁶ ; et ⁷ dicitur ⁸ esse aliarum potentiarum ⁹ quarum actus, ut dictum est, concomitatur.

Et quod dicunt ad illud quod Thomas adducit ¹⁰ de Ioann. XVII ¹¹ : Haec est vita aeterna, ut cognoscant ¹², etc; quod ¹³ scilicet ¹⁴ Dominus attribuit beatitudinem ¹⁵ cognitioni eo quod in ea ¹⁶ inchoatur vel initiatur ¹⁷, quae quidem cognitio ¹⁸ Dei per essentiam distinguit statum viae a statu patriae ; si bene pertractetur ¹⁹ non solvit ²⁰ sed magis concludit propositum ²¹ fratris Thomae ²². Illud enim potius ponitur ²³ de essentia rei, ipsam rem in specie constituens, per quod ab ²⁴ aliis distinguitur ²⁵ quam illud quod non est huiusmodi. Sed tunc habetur beatitudo quando habetur actus visionis divinae essentiae, et non oportet quod habeatur beatitudo quando habetur ²⁶ actus dilectionis eiusdem ; fertur ²⁷ enim actus ²⁸ dilectionis in divinam essentiam ²⁹ etiam ³⁰ in via, ut patet ex dictis prius ³¹ ; et isti hoc volunt et dicunt ³². Ex ³³ hoc manifestum est quod actus dilectionis non est ³⁴ ipsa essentia beatitudinis ; sic enim ipsa habita haberetur ³⁵ vita aeterna. Sed ³⁶ actus cognitionis Dei per essentiam ³⁷ sic beatitudinem initiat ut in eo ³⁸ finem ultimum intelligibilem perfectissime in patria assequendo ³⁹ et attingendo aeterna vita ⁴⁰ consistat : haec est enim vita aeterna ut cognoscant, etc. Quam cognitionem perfectam et ⁴¹ dilectionem consummatam tandem ⁴² nobis concedat qui via, veritas et vita est, Deus super omnia benedictus ⁴³. Amen ⁴⁴.

ARTICULUS II.

Quod ⁴⁵ intellectus est optima potentia ⁴⁶.

Item ⁴⁷, quaestione 3, articulo 5 ⁴⁸, in responsione principali ⁴⁹ dicit quod intellectus est potentia optima.

1. dictis *P A S V*. — 2. provenientis *V*. — 3. proficitur *V*. — 4. qui *P A*. — 5. illa *V*. — 6. elicitur *P A*. — 7. *om. V*. — 8. autem *add. V*. — 9. *om. V*. — 10. dicit *P*. — 11. *XI. A*. — 12. cognosci *O* ; *om. P A S V*. — 13. quia *S*. — 14. *om. P A S V*. — 15. vitam aeternam *P A S V*. — 16. eo — ea] quia in cognitione beatitudo *P A S V*. — 17. vel initiatur *om. P*. — 18. eo quod — cognitio] non quia in cognitione beatitudo consumatur sed ibi inchoatur vel initiatur et etiam id attribuitur visioni sive cognitioni quia visio sive cognitio *V*. — 19. perpenditur *S* ; pertractaretur *P A* ; scribetur *V*. — 20. argumentum quod facit Thomas *add. P A S V*. — 21. oppositum *S V*. — 22. fratris Thomae] eius *P A S V*. — 23. potest dici *V*. — 24. *om. O*. — 25. distinguatur *S*. — 26. actus visionis — habetur] *om. O*. — 27. habetur *A S*. — 28. dilectionis — actus] *om. P*. — 29. divina essentia *S*. — 30. et *O*. — 31. ex praedictis *V*. — 32. et hic nolunt et ponunt hoc *A* ; hoc *add. S* ; hic *add. P*. — 33. de *S*. — 34. in *add. V*. — 35. habetur *O*. — 36. si *add. S*. — 37. que *add. P A V* ; quoniam *add. S*. — 38. *om. S* ; ut vita *V*. — 39. consequendo *P A S V*. — 40. *om. V*. — 41. dei *P A S*. — 42. *om. A V*. — 43. super omnia benedictus *om. P* ; in saecula *add. P A* ; in saecula saeculorum *add. V*. — 44. qui via — Amen] qui est vita, etc. *S*. — 45. de hoc quod Thomas dicit *P A S*. — 46. intellectum esse potentiam optimam *P A* ; Articulus — potentia] *om. O V*. — 47. *om. P A S V*. — 48. art. 7. *P*. — 49. quaestionis *P A V* ; item — principali] quaestione 35. *S*.

[Haec dicit Thomas.]¹

Dicimus quod si intellectus dicatur optima potentia, id est valde bona², verum est³; nec obstat quod voluntas est melior vel aequae bona. Si autem dicatur⁴ optima, id est bona super omnes potentias sic dicimus quod⁵ falsum est. Quod patet ex quatuor, scilicet⁶ ex mutua operatione⁷, ex obiectis⁸, actibus, habitibus⁹. Primo modo¹⁰ nobilior¹¹ est voluntas, tum quia imperat omnibus¹² ut dicit¹³ Anselmus¹⁴, de Conceptu virginali (a); tum quia ratio deservit sibi, scilicet voluntati, ut comes et pedissequa, ut dicit Bernardus, de Gratia et libero arbitrio, capitulo 3¹⁵ (b).

Secundum¹⁶ patet quia obiectum voluntatis est bonum sub ratione boni, obiectum autem intellectus est verum, vel bonum sub ratione veri. Nobilior autem est bonum sub ratione boni quam bonum sub ratione¹⁷ veri. Ergo¹⁸, etc.¹⁹

Tertium patet²⁰ quia nobilior est actus, scilicet Deum²¹ finem ultimum diligere perfecte²² quam cognoscere perfecte²³ quia illud²⁴ secundum²⁵ est ordinatum ad primum. Sed diligere est actus voluntatis. Ergo²⁶, etc.²⁷

Quantum patet quia voluntas perficitur²⁸ habitu caritatis, qui²⁹ est habitus nobilior: [I] Cor. 13: Maior autem³⁰ horum est caritas³¹ (c).

Praeterea intellectus potest cogi³², non voluntas.³³

Item in eadem responsione subdit quod ultima³⁴ et perfecta beatitudo quae expectatur in vita futura tota³⁵ consistit in Dei contemplatione³⁶. Hoc plane patet esse falsum ex dictis, ubi habetur quod plus consistit in Dei consummata³⁷ dilectione; vel dicendo sic³⁸, minus bene³⁹ dixit.

[Haec sunt verba eorum.]⁴⁰

Ad articulum 2.⁴¹

Ista quaestio soluta est quasi plane⁴² ex dictis supra⁴³ ubi patet⁴⁴ qualiter⁴⁵ intellectus⁴⁶ est nobilior⁴⁷ voluntate et qualiter non⁴⁸. Unde

1. *om. O S*; hoc de Thoma *A*; *om. V et dein. usque ad* Haec sunt verba. — 2. dicatur *add. S*. — 3. quod *add. S*. — 4. quod sit *add. A*. — 5. *om. S*. — 6. Sententiarum *S*. — 7. comparatione *P*. — 8. ex *add. P*. — 9. et habitibus *PA*; *om. S*. — 10. Primo *O*; primum patet *P*; quia *add. PAS*. — 11. *om. A*; potentia *add. PAS*. — 12. viribus *S*. — 13. ait *S*. — 14. Augustinus *O*. — 15. 23. *S*. — 16. secundo modo *S*. — 17. veri — ratione] *om. PAS*. — 18. igitur *P*. — 19. primum patet *add. S*. — 20. *om. A*. — 21. domini *S*. — 22. perfectum *O*. — 23. quam — perfecte *om. O*. — 24. *om. A*. — 25. *om. O*. — 26. igitur *P*. — 27. ergo, etc.] cuius est causa *O*. — 28. perfectissime *A*. — 29. quidem *O*. — 30. *om. PA*. — 31. ergo, etc., *add. A*; igitur, etc. *add. P*. — 32. et *add. PAS*. — 33. et ita altior (potentia *add. A*) est voluntas quam intellectus *add. PAS*. — 34. *om. A*. — 35. *om. PAS*. — 36. et *add. S*. — 37. virtute et *add. S*. — 38. dicendo sic *om. A*. — 39. *om. SO*. — 40. *om. O*; haec sunt *W... V*. — 41. Ad — 2] *om. V*; responsio ad haec secundum Thomam *PAS*. — 42. quasi plane] plane *V*; plene *PAS*. — 43. art. 34 (24. *S*) primae partis *add. PASV*. — 44. ubi patet *om. PASV*. — 45. enim *add. PASV*. — 46. intelligens *O*. — 47. altior *PASV*. — 48. patet ibidem *add. PASV*.

(a) ANSELMUS, *De conceptu virginali* (P. L. 158, 438). — (b) BERNARDUS, *De gratia et libero arbitrio* c. 2 (P. L. 182, 1003). — (c) I Cor. XIII, 13.

est tantum dicendum ad primum¹ quod voluntas² movet ut efficiens, sed intellectus ut finis ; unde simpliciter³ est nobilior.

Ad secundum dicendum⁴ quod⁵ bonum sub ratione boni et⁶ verum vel bonum sub ratione⁷ veri eiusdem sunt⁸ nobilitatis : rationes⁹ enim diversae de eadem re formatae sive¹⁰ conceptae¹¹ nihil faciunt circa maiorem ipsius nobilitatem vel minorem.¹²

Ad tertium dicendum quod licet respectu alicuius obiecti actus¹³ voluntatis¹⁴ sit nobilior¹⁵, non¹⁶ tamen simpliciter loquendo, sed¹⁷ actus intellectus quia¹⁸ absolutior¹⁹, ut patet supra²⁰, articulo primo²¹.

Per idem patet²² ad quartum : caritas enim ordinatur²³ ad Deum, et²⁴ respectu talis obiecti²⁵ voluntas est nobilior.

Ad quintum dicendum quod coactio²⁶ intellectus potest intelligi²⁷ dupliciter, vel quantum ad exercitium sui actus, vel quantum ad specificationem sui²⁸ actus ab obiecto. Primo modo potest intellectus cogi a voluntate in quantum necesse habet²⁹ ad imperium³⁰ voluntatis moventis suum actum exercere ; ex hoc tamen non sequitur quod voluntas sit intellectu nobilior simpliciter sed quoad aliquid, in quantum scilicet³¹ movet. Secundo³² modo coactionis non cogitur intellectus nisi proponatur³³ sibi obiectum tale quod nullo modo³⁴ deficere³⁵ potest³⁶ a veritate, cuiusmodi³⁷ sunt necessaria³⁸. Et talis coactio vel motus determinatus³⁹ magis proprie convenit ipsi⁴⁰ voluntati quando proponitur⁴¹ sibi obiectum tale quod in⁴² nullo deficit a bonitate⁴³, cuiusmodi⁴⁴ est beatitudo quam non potest voluntas non velle⁴⁵ si⁴⁶ circa ipsam⁴⁷ actum suum exercent⁴⁸. Ergo⁴⁹ simile⁵⁰ est de intellectu et de voluntate quoad hoc, nec per consequens poterit⁵¹ penes hoc istarum potentiarum attendi in nobilitate⁵² excessus. Breviter illud⁵³ perstringo⁵⁴ quod⁵⁵ superius⁵⁶ evidentius declaratur⁵⁷.

Quod ultimo⁵⁸ imponunt ei falsum dixisse, iam patet articulo primo quod dixit verum, nec rationes eorum contrarium concludunt⁵⁹.

1. Unde — primum] Ad primum igitur (*om. A*) nunc (*om. S*) breviter dicendum *P A S V*. — 2. *om. A* ; imperat et *add. P A S* ; vult nec imperat et *add. V*. — 3. similiter *V*. — 4. *om. S V*. — 5. *om. S*. — 6. bonum — et] *om. S*. — 7. boni et — ratione] *om. O*. — 8. est *V* ; sue *S*. — 9. ratione *S*. — 10. simul *A*. — 11. excepte *S* ; de eadem *add. S*. — 12. vel minorem *om. P*. — 13. alterius *A* ; *om. V*. — 14. voluntas *V*. — 15. potior *S* ; potior vel nobilior *V A* ; potior vel perfectior *P*. — 16. *om. P A S V*. — 17. *om. P A S V*. — 18. altior est et *P A S V*. — 19. et nobilior *add. V*. — 20. ibidem *P*. — 21. articulo primo *om. P A S V* ; et *add. S*. — 22. responsio *add. A P*. — 23. ordinat *S V* ; ordinat hominem *P A*. — 24. in *A S* ; in *add. V* ; unde in *P*. — 25. ad tale obiectum *P S V* ; ad obiectum *A*. — 26. actio *V*. — 27. cogi *add. V*. — 28. actus vel — sui] *om. O*. — 29. intellectum *add. A*. — 30. primum *O*. — 31. *om. P A S V*. — 32. sub *S*. — 33. proportionetur *A S*. — 34. nullo modo] in nullo *P A*. — 35. deficit *P A* ; fugere *S*. — 36. *om. P A*. — 37. quibus *O*. — 38. necesse *S*. — 39. declaratus *A*. — 40. *om. A*. — 41. proportionatur *A*. — 42. *om. O*. — 43. ab entitate *V*. — 44. cuius *A*. — 45. non velle *om. V*. — 46. sed *O*. — 47. eam *P A S*. — 48. exercentur *S* ; non velle *add. V*. — 49. unde velle *P A*. — 50. sibi *add. P A*. — 51. debet *P*. — 52. in nobilitate] nobilitatis *S* ; in nob. illicite *O*. — 53. ista *P A S V*. — 54. pertranseo *S V* ; perstringi *A*. — 55. quia *P A S V*. — 56. finis *A* ; ut dictum est *add. P A S V*. — 57. sunt declarata *P A V* ; fuit declaratum *S* ; et *add. P A*. — 58. intimo *O* ; tandem *P A S V*. — 59. imponunt — concludunt] isti dicunt in fine (finem *S*) quod plane falsum est quod beatitudo, prout

ARTICULUS III.

Quod ¹ *rectitudo voluntatis requiritur ad beatitudinem antecedenter et concomitanter* ².

Item ³, quaestione 4, articulo 4 ⁴, in responsione principali dicit quod beatitudo consistit in visione divinae ⁵ essentiae ⁶, sed ⁷ rectitudo voluntatis ⁸ requiritur ad beatitudinem antecedenter et concomitanter ⁹.

[Haec dicit Thomas.] ¹⁰

Quod autem ¹¹ hoc ¹² est ¹³ imperfecte dictum sic ¹⁴ ad minus patet ex praedictis ¹⁵ quia actus voluntatis est ¹⁶ de essentia ipsius ¹⁷ beatitudinis.

[Haec sunt verba eorum.] ¹⁸

Ad articulum 3. ¹⁹

Quod verbum illud Thomae sit perfecte dictum loquendo de essentia beatitudinis patet in responsione articuli primi ²⁰.

ARTICULUS IV.

Quod ²¹ *anima hominis habet esse compositi separata* ²².

Item ²³, quaestione 4, articulo 5, in responsione 2 ²⁴ argumenti dicit quod animae humanae remanet esse compositi post separationem a corpore ²⁵, et hoc ideo quia idem esse est ²⁶ formae et ²⁷ materiae et hoc est esse compositi.

[Haec dicit Thomas.] ²⁸

Si hoc est verum, cum quaelibet forma substantialis det ²⁹ aliquod esse ³⁰, non ³¹ esset ³² alia forma in homine quam anima, quod est erro-
neum propter ³³ multa contraria fidei ³⁴ quae ex hoc consequuntur ³⁵,

dicit Thomas, consistat (consistit *P*) in Dei contemplatione quam expectamus ex dictis in (*om. V*) responsione articuli proximi patet quod (quia *P V*) minus veraciter dicunt, nec rationes eorum, ut ibi (ubi *S*) liquet, hoc concludunt *P A S V*. — 1. de hoc quod Thomas dicit quod *P A S*. — 2. antecedentem et concomitantem *S*; Articulus — concomitanter] *om. O V*. — 3. *om. P A S V*. — 4. art. 4. *om. O P*. — 5. divina *P A S*. — 6. *om. P A S*. — 7. scilicet *S*; *om. V et dein. usque ad* Haec sunt verba. — 8. bonitatis *A*. — 9. antecedentem et concomitantem *A*. — 10. *om. O*; Haec de Thoma *A*. — 11. *om. P*. — 12. *om. S*. — 13. sit *P A S*. — 14. *om. P A*; est *S*. — 15. dictis *P A S*. — 16. *om. A*. — 17. *om. P A S*. — 18. *om. O*. — 19. Ad — 3] *om. A V*; responsio ad haec secundum Thomam *P S*. — 20. Quod — primi] Quod illud (istud *S*; hoc *V*; *om. A*) sit perfecte dictum quod hic dicit Thomas (quod — Thomas *om. S*) manifestum est ex dictis in responsione articuli primi loquendo de (*om. A*) eo in quo (*om. A*) ipsa (*om. P*) ratio essentiae beatitudinis consistit, sicut (ut *P*) patet ibidem *P A S V*; principali. *O* — 21. De hoc quod Thomas dicit quod *P A S*. — 22. Articulus — separata] *om. O V*. — 23. *om. P A S V*. — 24. tertii *O A S*. — 25. post destructionem corporis *P A S V*. — 26. idem esse est] deest esse *A*. — 27. *om. O*. — 28. *om. O*; haec de Thoma *A*; *om. V et dein. usque ad* Haec sunt verba. — 29. debet *A*. — 30. tunc *add. A S*. — 31. *om. S*. — 32. erit *P A S*. — 33. quod *add. S*. — 34. fieri *A*. — 35. sequuntur *P A S*.

ut in primo ostensum est. Ergo ¹ error ² est dicere quod animae humanae remanet ³ esse compositi.

Praeterea, suppono hanc, scilicet quod ⁴ totaliter destruitur quod perdit esse suum quod habet, quia perdere esse suum totaliter ⁵ est destrui ⁶ plene et perfecte et e converso. Ergo ⁷ si materia vel corpus hominis nullum aliud habet esse quam animae intellectivae, materia vel corpus ⁸ hominis in ⁹ instanti separationis animae perdit omne esse; ergo ¹⁰ destruitur totaliter et perfecte; cuius contrarium videmus, et est contra Philosophum in ¹¹ I^o Physicorum qui dicit quod materia est ingenerata et incorruptibilis. Si autem dicas quod manet materia vel corpus quia advenit vel ¹² succedit alia forma dans esse, quia corruptio unius est generatio alterius et e converso secundum Philosophum; contra: prius saltem naturaliter est separatio formae quae est anima quam alterius formae successio vel ¹³ introductio; ergo materia vel corpus perdit necessario ¹⁴ omne esse et ¹⁵ destruitur cedens ¹⁶ in nihilum; et ita generatio fit ¹⁷ ex non ente ¹⁸ simpliciter ad esse, et hoc est creare; ergo ¹⁹ generatio erit ²⁰ creatio; et hoc est erroneum; ergo ²¹ illud ex quo sequitur.

Praeterea, videtur quod alia forma ²² de novo ²³ inducatur ²⁴, quando anima separatur, per actionem intelligentiae, non per actionem corporum coelestium. Nam videtur ²⁵ quod corpora coelestia requirunt situm determinatum et aspectum super materiam in quam agunt ²⁶; et secundum diversitatem situs eorum ²⁷ et aspectus ²⁸, manifeste videmus variari omnes actiones illorum corporum; aliter enim generat et corrumpit sol ²⁹ illa ³⁰ inferiora in ³¹ aestate et aliter in hyeme; aliter generat, corrumpit ³² et transmutat ea quae sunt in aere sub divo ³³ et aliter ea ³⁴ quae sunt ³⁵ sub tecto. Sed nos ³⁶ videmus quod corpus ³⁷ eodem modo se habet in aestate et ³⁸ in hyeme, et in ³⁹ omni tempore, sub tecto et divo et ubique post animae separationem. Ergo ⁴⁰ forma quam tunc habet non est ⁴¹ a ⁴² corporibus coelestibus.

[Haec sunt verba eorum.] ⁴³

Ad articulum 4. ⁴⁴

Quod nihil contrarium fidei sequitur ⁴⁵ ex unitate formae substantialis

1. igitur *P*. — 2. erroneum *S*. — 3. remaneat *S*. — 4. illud *add. P A*; id *add. S*. — 5. destruitur — totaliter] *om. S*. — 6. destructum *S*. — 7. igitur *P*. — 8. hominis — corpus] *om. P*. — 9. *om. S*. — 10. igitur *P*; *om. S*; et *add. A O S*. — 11. *om. P A S*. — 12. advenit vel *om. P A S*. — 13. sive *P A*; et *S*. — 14. *om. S*. — 15. quod *O*. — 16. cadens *S*. — 17. erit *P A S*. — 18. esse *P A S*. — 19. igitur *P S*. — 20. erat *O*; est *P A S*. — 21. igitur *P*. — 22. *om. S*. — 23. de novo] nova *P A S*. — 24. introducatur *P S*. — 25. videmus *P*. — 26. agant *A*. — 27. *om. P A S*. — 28. appetitus *S*. — 29. *om. S*. — 30. ista *P A S*. — 31. et *O*. — 32. aliter — corrumpit] *om. O*. — 33. domo *S*. — 34. *om. P S*. — 35. quae sunt *om. S*. — 36. non *O*; *om. P*. — 37. corrumpi *S*. — 38. *om. A*. — 39. *om. P A S*. — 40. igitur *P*. — 41. esse *O*. — 42. *om. P*. — 43. *om. O*; haec sunt *W. V.* — 44. Ad — 4] *om. V*: responsio ad haec secundum Thomam *P A S*. — 45. consequitur *S*; sequatur *A V*.

in homine ¹ probatum aestimo et declaratum supra ², prima parte ³, articulo 48 ⁴. Unde non reputo inconueniens quod ipsi pro inconuenienti concludunt ⁵. Praeterea ⁶, hoc posito etiam quod in homine essent plures formae substantiales, oporteret omnes praeter ultimam esse materiales et in ⁷ potentia respectu ultimae dantis actum et esse completum. Unde cum unius entis non sit nisi unum esse, necesse est dicere quod idem est esse animae humanae et totius compositi. Cum igitur ipsa post separationem habeat ⁸ esse, manifestum est quod esse totius compositi remanet sibi.

Ad secundum dicendum quod ⁹ ponendo unam formam substantialem in homine, oportet concedere quod in separatione animae ¹⁰ in morte, inducitur ¹¹ nova forma in corpore remanente quae dat novum ¹² esse. Ad obiectum vero in contrarium, dicendum ¹³ quod in eodem instanti ¹⁴ est animae separatio et illius novae formae inductio, sicut ¹⁵ eodem instanti quo ¹⁶ generatur aer corrumpitur ignis ¹⁷ et e converso. Unde materia nunquam est sine morphea, id est ¹⁸ sine forma, secundum Philosophum ¹⁹ (a) quia ²⁰ generatio unius est corruptio alterius, modo iam dicto ²¹. Quod vero ²² separatio animae praecedat ²³ naturaliter, si intelligatur ²⁴ prius ²⁵ naturaliter quoad durationem, falsum est ²⁶; si vero ²⁷ quoad conceptum nostrum, rursus secundum unam considerationem negatur et secundum aliam concedatur ²⁸. Considerando enim ²⁹ quod dispositiones quae sunt viae ³⁰ ad formam illam corporis mortui repugnant ³¹ dispositionibus materiae existentis ³² sub forma corporis vivi ³³, prius ³⁴ concipimus ³⁵ harum ³⁶ dispositionum ³⁷ materiae corruptionem ³⁸ in animae separatione quam illius novae formae corporis mor-

1. ex — homine] ex hoc quod ponitur in homine (corpore *V*; *om. P*) tantum (solum *P*) una forma substantialis quae est ipsa anima intellectiva *PA S V*. — 2. probatum — supra] supra, ut aestimo, probabiliter est declaratum *PA S V*. — 3. huius operis *add. S V*. — 4. art. 31 *V*; prima — 48] *om. PA*. — 5. Quod ergo isti (igitur ista *S*) concludunt pro inconuenienti in primo argumento (hoc articulo *A*) non est inconueniens *PA S V*. — 6. Praeter *PA S*; *om. V*. — 7. ita *A*; *om. P*. — 8. habet *V*; habeant *S*. — 9. *om. A S V*. — 10. in — animae] anima hominis separata *PA S V*. — 11. inducatur *P S*; induatur *A*; substantialem — inducitur] *om. V*. — 12. *om. V*. — 13. est *add. V*. — 14. et simul *add. PA V*. — 15. ita quod in *PA V*. — 16. quod *O*; est animae — quo] *om. S*. — 17. aqua *PA S*. — 18. sine — est] *om. S*. — 19. et hoc ideo *add. P S V*. — 20. secundum modum istum *add. P S V*. — 21. modo iam dicto] et e converso *P S*; *om. V*; unde — dicto] *om. A*. — 22. dicunt quod *add. PA S V*. — 23. est prius saltem *PA S V*. — 24. intelligitur *S*. — 25. *om. V*. — 26. simpliciter *add. V*; simpliciter quod dicunt *add. P S*. — 27. autem *V*; *om. P S*; quoad — vero] *om. A*; intelligatur *add. P*; intelligatur prius naturaliter *add. S V*. — 28. quoad — concedatur] eo quod prius sit in conceptu nostro sive (*om. P*) secundum rationem, licet simul sit cum novae formae inductione secundum rem, (licet *add. V*) concedi posset (possit *V*) uno modo facta consideratione, et (est *A*) negandum (non tamen *V*) facta consideratione alio modo (*om. V*) *PA S V*. — 29. Quando enim (*om. V*) consideramus *PA S V*. — 30. quae sunt viae] materiae *PA S V*. — 31. repugnat *S V*. — 32. existentibus *O*. — 33. quae anima est *add. PA S V*. — 34. primo *PA O*. — 35. concipimus *A S*; accipimus *V*. — 36. illarum *PA S*; illorum *V*. — 37. dispositionem *AV*. — 38. quae fit *add. S*.

(a) *De Generatione et corruptione*, l. I, c. 5, t. 28 (éd. Didot, II, 441).

tui inductionem in morte ¹. Considerando vero ² quod materia ³ nullo modo potest ⁴ esse sine esse formae ⁵, et per consequens quod non potest formam quam habet perdere nisi aliam acquirendo, sive per hoc quod aliam requirit ⁶ necessario, prius cadit ⁷ secundum hoc in conceptu nostro novae ⁸ formae inductio quam animae quae ⁹ ipsam ¹⁰ sequitur ¹¹ separatio. [Simul ergo ¹² sunt secundum durationem animae separatio et illius novae formae inductio, licet una ¹³ secundum rationem sit ¹⁴ prior alia, et e converso, sicut patet ¹⁵ ex dictis. Argumentum igitur ¹⁶ illud ¹⁷ sic ¹⁸ dissolvitur.]

Ad tertium dicendum quod non sola ¹⁹ virtus coelestis agit ad ²⁰ inductionem istius ²¹ formae in corpore mortuo de novo inductae, immo violentia vel infirmitas nobilem solvens ²² dispositionem quae est in materia corporis vivi inducit ²³ dispositionem ²⁴ oppositam ²⁵ repugnantem ²⁶ naturae formae nobilioris ²⁷; et ita ²⁸ illa eadem dispositio ignobilis congruit, immo necessitas ²⁹ est respectu formae ³⁰ vilioris, [cuiusmodi est illa forma nova in animae ³¹ separatione inducta, quae utique est forma illius corporis mortui remanentis; istud ³² declaratum est ubi supra.] ³³ Quia vero sive ³⁴ moriatur quis in hyeme sive in aestate, sive sub tecto sive sub divo, sive ³⁵ quocumque ³⁶ tempore vel loco, semper ³⁷ uniformiter invenitur aliquid ³⁸, quodcumque ³⁹ sit illud ⁴⁰, nobiles ⁴¹ dispositiones ⁴² corrumpens et ignobiliores ⁴³ inducens, propter hoc ⁴⁴ universaliter et ⁴⁵ uniformiter sequitur ⁴⁶ formae ⁴⁷ vivi separatio et ⁴⁸ novae formae inductio in corpore mortuo, licet ⁴⁹ in acceleratione sit differentia propter hoc quod complexio loci ⁵⁰ vel temporis plus vel minus iuvat vel ⁵¹ impedit ⁵² actionem illius virtutis quae dissolvens harmoniam nobilem ⁵³ corporis vivi inducit ⁵⁴ dispositiones quae sunt necessariae ad formam corporis mortui ⁵⁵. Suppositis adhuc pluribus

1. in morte *om. A.* — 2. Quando vero consideramus *P A S V.* — 3. quod *add. O.* — 4. habet *P.* — 5. sine forma *P A S V.* — 6. acquirit *P A V*; quod per aliam acquiritur *S.* — 7. in definitione *add. V.* — 8. illius *V.* — 9. *om. S*; quam *P.* — 10. ipsa *P.* — 11. sequatur *S.* — 12. igitur *A S.* — 13. Simul — una] Patet ergo qualiter anima *V.* — 14. possit esse *V.* — 15. et — patet] *om. V.* — 16. ergo *P.* — 17. contra *add. P A.* — 18. *om. P A.* — 19. solum *V.* — 20. et *O.* — 21. illius *P.* — 22. dissolvens *P.* — 23. dispositionem — inducit] *om. V.* — 24. *om. S.* — 25. operatam *S.* — 26. quae repugnat *P A S V.* — 27. cuiusmodi est anima quae est forma corporis hominis vivi *add. P A S V.* — 28. *om. P A S V.* — 29. necessaria *P*; necesse *A.* — 30. substantialis *add. V.* — 31. *om. P.* — 32. illud *A.* — 33. cuiusmodi — supra] *om. O.* — 34. si *V*; *om. S.* — 35. sub *add. V.* — 36. quoque *S.* — 37. hic *add. V.* — 38. hoc aliquid scilicet *P*; huiusmodi aliquid scilicet *A.* — 39. quantumcumque *V.* — 40. *om. O.* — 41. in nobile *V*; nobilem *P A S.* — 42. dispositionem *P A S V*; materiae sub forma corporis vivi *add. P A S*; materiae sub forma *add. V.* — 43. oppositas dispositiones *P A V*; *om. S.* — 44. propter hoc *om. P A S V.* — 45. universaliter et *om. V.* — 46. animae quae est *add. P A S V.* — 47. forma *P A S*; corporis *add. P A S V.* — 48. illius *add. P A S V.* — 49. non *add. S.* — 50. situs *V.* — 51. etiam *V.* — 52. impedit *V.* — 53. et nobilem dispositionem *P A S V.* — 54. in *V.* — 55. *om. O*; dispositiones — mortui] dispositionem oppositam in eadem materia cum qua in ipsa materia inducitur necessario forma (materia *A*) corporis mortui *P A S V.*

formis ¹ necesse est ² corpus mortuum non habere ³ idem esse quod habuit ⁴ vivum; illud enim erat ⁵ vivere; nec potest esse ⁶ in uno ente nisi unicum esse; sed planum est quod non ⁷ habet idem esse quod erat ⁸ vivere ⁹. Nihil igitur ¹⁰ est quod adducunt in proposito ¹¹.

ARTICULUS V.

Quod ¹² *beatitudo non crescit, corpore resumpto, intensive sed extensive* ¹³.

Item ¹⁴, quaestione 4, articulo 5, in responsione 5 argumenti ponit ¹⁵ quod ¹⁶ corpore resumpto beatitudo crescat ¹⁷ non intensive sed extensive ¹⁸.

[Haec dicit Thomas.] ¹⁹

Quod dicit ²⁰ extensive, dicit bene; quod ²¹ negat ²² intensive dicit male et contra ²³ Bernardum de Diligendo ²⁴ Deo, ²⁵ capitulo 12; loquens enim de animabus exutis ita dicit: Donec mors absorpta sit in victoria. Et sequitur: Non possunt animae seipsas ex toto ²⁶ exponere et transire in Deum vivum ligatae corporibus, etiam affectu tunc detrahente naturali, ita ut sine ²⁷ his neque velint ²⁸ neque valeant consummari (a). Itaque ante restaurationem corporum non erit ille defectus animarum perfectus qui summus est illarum status.

Item est contra Augustinum, XII super Genesim, c. 35 ²⁹: Minime dubitandum est ³⁰, et raptam hominis a carnis sensibus ³¹ mentem, et post mortem ipsa carne deposita transcens ³² etiam similitudinibus corporeae naturae ³³, nec ³⁴ sic posse videre incommutabilem substantiam ut sancti angeli vident, sive ³⁵ alia latentiore causa sive ideo ³⁶ quia ³⁷ inest ei ³⁸ quidam naturalis appetitus corpus administrandi ³⁹ quo appetitu ⁴⁰ retardatur quodam modo ⁴¹ ne tota intentione pergat in illud summum coelum, quamdiu non subest corpus cuius ⁴² administratione appetitus ille conquiescat ⁴³ (b). Ex hac auctoritate patet quod visio

1. Suppositis —formis] Si vero quis ponat plures (om. S) formas (om. V) substantiales adhuc P A S V. — 2. habet ponere quod P A S V. — 3. habet P A S V. — 4. corpus A. — 5. om. V. — 6. inde sic non potest esse add. V. — 7. om. O; corpus mortuum non P A S V. — 8. est P A S V. — 9. Igitur (ergo A) manifestum est quod non habet idem esse quod prius, qualitercumque sit forma substantiali add. P A S V. — 10. ergo V. — 11. contra Thomam add. P A S V. — 12. De hoc quod Thomas dicit quod P A S. — 13. Articulus —extensive] om. O V. — 14. om. P S. — 15. dicit V. — 16. in add. P A. — 17. crescit V; crescit A S. — 18. non —extensive] intensive extensive S; extensive sed non intensive P A; sed extensive V. — 19. om. O; Haec de Thoma A; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 20. om. S; crescere add. P A S. — 21. autem add. P. — 22. ne: et P; tamen add. A; eam crescere add. P. — 23. dicit bene —contra] om. S. — 24. deliberando S. — 25. Deum O. — 26. ex toto om. P A S. — 27. om. S. — 28. neque velint om. S. — 29. 10 O; ad litteram P A; ad litteram 10. S. — 30. om. S. — 31. ossibus O. — 32. transemitis S. — 33. corporalium P A S. — 34. non P A S. — 35. seu O A V. — 36. eo P. — 37. quod P. — 38. om. A; tamen S. — 39. quia —administrandi] om. O. — 40. appetitum A. — 41. quo modo S. — 42. est O. — 43. requiescat O; tum quiescat S.

(a) BERNARDUS, De diligendo Deo, c. 11 (P. L. 182, 993 s.). — (b) AUGUSTINUS, Super Genesim ad litteram, l. XII, c. 35 (P. L. 34, 483).

animarum beatarum ¹ ante resurrectionem ² corporum et post diversificatur ³ penes intensionem ⁴ totam. Sed hoc facit differre visionem intensive.

Item, Bernardus. de Diligendo Deo, hoc ⁵ capitulo 13 ⁶ exponens illud Cantici : Bibite et inebriamini (*a*), etc : Qui, inquit, adhuc in carne gravati gemunt, cari habentur pro caritate ⁷ quam habent ; qui iam soluti carnis compede, sunt eo cariores quo promptiores ⁸ et expeditiores ⁹ facti ¹⁰ ad amandum ; porro prae ¹¹ utrisque ¹² nominantur et sunt carissimi ¹³ qui recepta secunda stola in corporibus utique ¹⁴ cum gloria resumptis tanto feruntur ¹⁵ in Dei amore liberiores et alacriores ¹⁶ quanto eis de proprio iam ¹⁷ nihil residuum est quod eos ¹⁸ sollicitet aliquatenus vel retardet, quod quidem ¹⁹ neuter sibi reliquorum statuum vindicat ²⁰. Et ²¹ infra : Bibi ²² vinum meum cum lacte meo. Vino divini amoris miscet etiam ²³ tunc dulcedinem naturalis affectionis per quam resumere corpus suum ipsumque ²⁴ glorificatum ²⁵ desiderat ; aestuat ergo ²⁶ iam tunc ²⁷ sanctae ²⁸ caritatis potato vino, sed plane ²⁹ nondum usque ad ebrietatem, quoniam temperat ardorem interim huius lactis permixtio (*b*).

[Haec sunt verba eorum.] ³⁰

Ad articulum 5 ³¹.

Si responsio ³² fratris ³³ Thomae ad ³⁴ argumentum illud ³⁵ 5^m ³⁶ ex integro accipiat ³⁷, quod ³⁸ nihil faciunt contra ipsum istae ³⁹ auctoritates praeallegatae ⁴⁰ declaratur. Ait enim ⁴¹ sic : Desiderium animae separatae totaliter quiescit ex parte appetibilis quia scilicet habet illud ⁴² quod suo appetitui sufficit ; sed non totaliter quiescit ex ⁴³ parte appetentis qui ⁴⁴ illud bonum non possidet omni modo quo ⁴⁵ possidere vellet ⁴⁶ ; et ideo resumpto corpore beatitudo crescit non intensive sed extensive ⁴⁶. Verba eius sunt, quae sic declarantur ⁴⁷ : anima separata videns Deum per essentiam non potest limpidius videre Deum quam videt nec intensius per consequens in ipso delectari quam delectatur ; quia licet gloria vel lumen gloriae quo ⁴⁸ anima separata ad ⁴⁹

1. beata et *A*. — 2. resurrectionem *O* ; in *add. A*. — 3. diversificant *A* ; diversificantur *O*. — 4. corporum *add. S*. — 5. *om. P A S*. — 6. 5. *P*. — 7. per caritatem *S*. — 8. promiores *O* ; propiniores *P*. — 9. expeditioribus *P*. — 10. et sunt *O*. — 11. primi *P* ; pri *A* ; *om. S*. — 12. utrique *A*. — 13. incarissimi *S* ; tamen *A*. — 14. *om. O* ; itaque *A*. — 15. firmiter *O* ; finitur *A*. — 16. altores *P*. — 17. *om. O*. — 18. eas *A O S*. — 19. quid *A*. — 20. vindicat *O A*. — 21. *om. S*. — 22. ubi *S*. — 23. *om. O* ; et *A*. — 24. ipsum quoque *O*. — 25. gloriatum *O* ; clarificatum *A*. — 26. igitur *P*. — 27. *om. P*. — 28. scientia *P A* ; semen *S*. — 29. sed plane *om. S*. — 30. *om. O* ; Haec sunt *W... V*. — 31. Ad — 5] *om. V* ; responsio ad haec secundum Thomam *P A S*. — 32. ratio *O*. — 33. *om. S V* ; si — fratris] sic enim *V*. — 34. Si — ad] si illud *A* ; si istud *P*. — 35. *om. P A V*. — 36. quinti articuli *V* ; predicti articuli *A* ; primum predicti *P* ; predicti articuli *add. S*. — 37. aspiciatur *P A S*. — 38. quam *O*. — 39. illae *V*. — 40. praedictae *P* ; ipsorum *add. O*. — 41. *om. O*. — 42. iam *V*. — 43. a *A*. — 44. secundum modum quo *P A S* ; quo sicut *V*. — 45. *om. V*. — 46. Haec *add. P A S V*. — 47. declaratur *O* ; possunt declarari *P A S*. — 48. qua *A S*. — 49. in illa *P* ; in illam *A S V*.

(*a*) Cant. V, 1. — (*b*) BERNARDUS, *De diligendo Deo*, c. 11 (*P. L.* 182, 993 s.).

visionem Dei per essentiam elevatur debeat ¹ in corpus resumptum redundare ², non tamen per corporis resumptionem poterit intendi, et ³ per consequens nec ⁴ ad limpidius ⁵ videndum ⁶ elevari. Tamen quia anima per suam naturam corpori est ⁷ unibilis, hinc ⁸ est quod naturaliter appetit ⁹ esse in corpore et bonum participatum corpori pro ¹⁰ sua capacitate communicare. Idem igitur bonum quod iam habet et ¹¹ in quo ¹² quietatur sic quod illius non desiderat ¹³ augmentum vel intensiorem ¹⁴, appetit habere in eodem gradu non intensiore ¹⁵ sed ¹⁶ sub ¹⁷ modo alio ita scilicet ¹⁸ quod queat ¹⁹ in resumptum corpus redundare; et cum ille ²⁰ appetitus resumpto corpore fuerit quietatus ²¹, crescit beatitudo non quidem intensive sed extensive, sicut patet ex dictis.

Ad primum ergo ²² dicendum ²³ quod defectus quem dicit Bernardus non posse perfici nisi ²⁴ corpore resumpto prout ipse insinuat est iste ²⁵ appetitus, sive secundum ipsum ²⁶, affectus naturalis quo retrahitur anima ne ²⁷ totaliter quietetur ²⁸ donec bonum iam adeptum redundaret ²⁹ in corpus iam ³⁰ resumptum; quod non est habere maius bonum sed illud idem sub eodem gradu sed alio modo.

Ad secundum similiter ³¹ dicendum quod Augustinus dicit animam separatam a corpore, isto ³² appetitu ³³ retardari ne totaliter pergat in summum coelum ³⁴ pro tanto quod ³⁵ adhuc ³⁶ appetit bonitatem ³⁷ in Dei ³⁸ contemplatione ³⁹ consistentem et ⁴⁰ ex ipsa proveniente quam ⁴¹ nunc ⁴² habet, ⁴³ habere etiam ⁴⁴ alio modo, illam ⁴⁵ scilicet in corpus resumptum refundendo ⁴⁶. Et ⁴⁷ pro tanto dicit animam separatam non sic posse videre Deum ut ⁴⁸ sancti ⁴⁹ angeli ⁵⁰ vident, quia ⁵¹ angeli suam beatitudinem in Dei visione ⁵² consistentem non alio modo appetunt quam habent, unde eorum appetitus est undique ⁵³ quietatus; appetitus vero animae separatae licet sit quietatus quantum ad ⁵⁴ bonum adeptum, non tamen quantum ad ⁵⁵ habendi modum, ut dictum est.

Ad tertium ⁵⁶ quod animae beatae ⁵⁷, secundum Bernardum ⁵⁸, corporibus cum gloria resumptis tanto feruntur ⁵⁹ in amore ⁶⁰ liberiores ⁶¹

1. debeant S. — 2. redundari V. — 3. nec P A S V. — 4. om. P A S V; anima add. S V; ipsamet anima add. P A. — 5. limpidiorem P A V. — 6. visionem Dei P A V; visionem divinam S; quam prius poterit add. P A V; quam poterat prius add. S. — 7. unita vel add. V. — 8. hoc S. — 9. om. V. — 10. per V. — 11. om. P A. — 12. aliquo V. — 13. deficiat O. — 14. sed add. V. — 15. intensive O; intensiorem V. — 16. om. O A. — 17. om. P. — 18. ita scilicet] in O. — 19. queratur A. — 20. iste P A V. — 21. quietus S. — 22. igitur P; om. A S V. — 23. est add. V. — 24. a O. — 25. ipse O V; et iste S. — 26. ipsos V. — 27. om. S. — 28. quiescere S. — 29. redundet P A S V. — 30. om. P A S V. — 31. om. V. — 32. illo V. — 33. appetitum S. — 34. vel (et V) tota intentione add. P A S V. — 35. quia P A. — 36. om. P. — 37. beatitudinem P. — 38. omni A. — 39. contemplationem V. — 40. om. O V. — 41. quoniam A. — 42. vero P A. — 43. om. P A; appetit add. P A; vel appetit add. S. — 44. om. P A S V. — 45. quam habet add. P A. — 46. redundando P; resumendo A; retundendo V. — 47. om. P A. — 48. sicut V. — 49. om. V. — 50. videre angeli ut sancti S. — 51. enim add. A; enim sancti add. P. — 52. in — visione] in Deo S; in eam V. — 53. om. O. — 54. quoad P A S V. — 55. quoad P S. — 56. dicendum add. P A S. — 57. om. V. — 58. hoc S; licet add. V. — 59. ferantur V. — 60. amorem P V; Dei add. V. — 61. liberiores A.

et alacriores ¹ quanto de proprio iam nihil ² residuum est ³, etc ⁴, nullus videlicet appetitus ⁵ quo appetant illud quod habent alio modo ⁶ habere, ut dictum est ⁷. Quod vero ait ⁸ Bernardus animam separatam aestuare ⁹ vino sanctae caritatis nondum usque ¹⁰ ad ebrietatem pro tanto ¹¹ quia ¹² bonum illud ¹³ iam adeptum nondum ¹⁴ redundat ¹⁵ in corpus et vires corporis inferiores ¹⁶ sicut fiet post resurrectionem ¹⁷; quem potum ¹⁸ sic inebriativum ¹⁹ det ²⁰ nobis Iesus Christus. Amen ²¹.

ARTICULUS VI.

Quod ²² homo est dominus sui actus quia habet deliberationem de suis actibus ²³.

Item ²⁴, quaestione 6, articulo 2 ²⁵, in responsione 2 ²⁶ argumenti dicit quod homo est dominus sui actus quia habet deliberationem de ²⁷ suis actibus; ex hoc enim quod deliberans ratio se habet ad opposita potest ²⁸ voluntas in utrumque.

[Haec dicit Thomas.] ²⁹

Istud ³⁰ reputamus falsum esse ³¹. Ex hoc enim ³² sequitur quod homo non facit libere ea quae facit sine deliberatione; quod patet esse falsissimum tam in bonis et perfectis hominibus quam in pessimis. Manifeste enim videmus quod viri sancti et ³³ perfecti ³⁴, in saeculo sive in religione, cum ³⁵ intellexerint ³⁶ aliquod bonum mox appetunt, et cum appetierint ³⁷ mox frequenter faciunt absque ³⁸ deliberatione; verbi gratia dant eleemosynas, respuunt illecebras; similiter viri religiosi statim in ³⁹ auditum ⁴⁰ auris ⁴¹ obediunt absque ⁴² deliberatione; et tamen constat quod libere ⁴³. Et ⁴⁴ sic ⁴⁵ videmus in valde malis et pessimis ⁴⁶ hominibus quod ⁴⁷ mox cum ⁴⁸ aliquod ⁴⁹ malum appetierint ⁵⁰, verbi ⁵¹ gratia detrahare, blasphemare, maledicere et ⁵² conviciare ⁵³, et similia, incontinenti ⁵⁴, sine omni ⁵⁵ deliberatione, si possunt perficiunt quod desiderant; et constat quod libere.

1. et alacriores *om. V.* — 2. *om. O;* nobili *S.* — 3. *om. V.* — 4. quia *add. P A S.* — 5. est in eis *add. P A.* — 6. iam *add. V.* — 7. nullus — est] quia nullus videt animam separatam *S.* — 8. dicit *V.* — 9. animam — aestuare] *om. S.* — 10. *om. O.* — 11. dicit *add. P S V;* dicitur *add. A.* — 12. quod *P A S V.* — 13. *om. P S.* — 14. transfunditur nec *add. P A V;* iam transfunditur sed tantum *S.* — 15. transfundat *V.* — 16. vires cum corporis intentiones *V.* — 17. corporum *add. V.* — 18. quem potum] hoc vinum *P A S;* *om. V.* — 19. inebrians *P;* ebriari *V;* in patria *add. P;* patria *add. V.* — 20. tribuat *P A V.* — 21. Iesus — Amen] *om. S;* quem potum — Amen] *om. O.* — 22. De hoc quod Thomas dicit quod *P A S.* — 23. Articulus — actibus] *om. O V.* — 24. *om. P S V.* — 25. 3. *A S O.* — 26. secundi *V;* 33. *O;* 3 ¹ *S.* — 27. in *S.* — 28. prout *A.* — 29. *om. O;* hoc de Thoma *A;* *om. V et dein. usque ad* Haec sunt verba. — 30. illud *S.* — 31. *om. P A S;* quia *add. S².* — 32. *om. S.* — 33. sive *P S.* — 34. sive *add. P A S.* — 35. sive *O.* — 36. intelligunt *S;* intellexerunt *P.* — 37. appetum *O.* — 38. omni *add. P A S.* — 39. *om. P A S* — 40. auditu *P A S.* — 41. aure *O.* — 42. sine aliqua *P A;* et sine aliqua *S.* — 43. faciunt *add. P;* sic faciunt *add. A S.* — 44. etiam *P.* — 45. sicut *O;* etiam *add. S².* — 46. perversis *P A S.* — 47. cum *A.* — 48. quod *P A.* — 49. *om. A.* — 50. appetit *O.* — 51. ut *O.* — 52. *om. P A S V.* — 53. convitiari *P A S.* — 54. et *add. S.* — 55. *om. P A.*

Praeterea si propter ¹ deliberationem esset ² dominus sui actus ³ et ⁴ libere ageret ⁵, cum respectu finis eligendi non sit deliberatio ⁶ sed respectu eorum quae sunt ad finem, sequeretur quod non libere sed serviliter appeteret homo finem, libere autem ⁷ quae sunt ad finem.

Praeterea, manifeste videmus quod quando voluntati proponitur aliquid ⁸ appetibile, verbi ⁹ gratia honor vel ¹⁰ scientia, si appetierit illum honorem vel istam ¹¹ scientiam potest anima illum appetitum refrenare usquequo deliberet an debeat vel liceat vel expediat sic appetere. Constat autem quod anima est domina talis refrenationis ¹² et libere facit eam ante ¹³ deliberationem ¹⁴; quod ¹⁵ patet per ¹⁶ auctoritatem ¹⁷ Damasceni, libro III°, capitulo 26, ubi ita dicit ¹⁸: Irrationalia non sunt libera arbitrio, aguntur ¹⁹ enim magis quam agant, et ideo ²⁰ non contradicunt naturali appetitui, sed simul ²¹ cum appetierint aliquid et appetitum ²² faciunt et ²³ actum; homo autem existens ²⁴ rationalis ²⁵ agit magis secundum naturam ²⁶ quam agatur ²⁷, quodcumque appetens, si quid ²⁸ velit potestatem habet refrenandi appetitum suum vel sequi eum (*a*). Nota quod dicit ²⁹: irrationalia non ³⁰ sunt libera arbitrio.

[Haec sunt verba eorum.] ³¹

Ad articulum 6 ³².

Aestimo ³³ quod decepti ³⁴ sunt ³⁵ isti per quamdam deliberationis aequivocationem cum sic obiciunt ³⁶. Deliberatio enim dicitur consultatio vel ³⁷ praemeditatio de aliquo faciendo ³⁸; et sub hoc sensu certe non ideo est homo dominus sui actus quia habet deliberationem ³⁹, sed potius ⁴⁰ e converso; ideo enim ⁴¹ habet homo quod de agendis sic deliberare potest quia est dominus sui actus ⁴². Aliter ⁴³ potest deliberatio sumi pro facultate libere agendi quod placuerit, ratione cuius anima potest in utrumque oppositorum. Et ⁴⁴ sub hoc sensu habet intelligi quod dicit frater ⁴⁵ Thomas quod homo ⁴⁶ est dominus sui actus quia habet deliberationem, id est ⁴⁷ liberam agendi facultatem ⁴⁸; quia enim potestas rationalis in homine valet ⁴⁹ ad opposita secundum Philoso-

1. om. O. — 2. homo add. P A S². — 3. solum add. P A S. — 4. id est O P; scilicet A S. — 5. facere O. — 6. dilectio O. — 7. appeteret ea add. A S; appeteret easolum add. P. — 8. aliquid S; om. O. — 9. ut O. — 10. et O. — 11. illam S. — 12. reservationis S; deliberationis P. — 13. om. O. — 14. ergo manifestum est quod dominium illius refrenationis non est propter deliberationem add. P A S. — 15. autem huiusmodi refrenationem (deliberationem S) faciat libere add. P A S. — 16. om. P A S. — 17. auctoritate P A S. — 18. ubi inquit S. — 19. agantur A. — 20. om. P A S. — 21. solum P; similiter O A. — 22. impetum P A. — 23. ad P A. — 24. ens P A O S. — 25. rationis S. — 26. secundum naturam om. P. — 27. agat A; cum add. P. — 28. hoc P; quod A; hoc quod S. — 29. quod add. S². — 30. nulla S. — 31. om. O; haec sunt W... V. — 32. Ad — 6] om. V; responsio ad haec secundum Thomam P A S. — 33. existimo V. — 34. recepti A. — 35. sint P. — 36. cum sic obiciunt] hoc obtinentes V; hoc obaudientes P A; hoc obicientes S. — 37. et V. — 38. fulcra O; si debeat fieri vel non fieri amari vel vitari P A S V. — 39. de agendis add. V. — 40. om. V. — 41. non O. — 42. quia — actus] om. O. — 43. alio modo A. — 44. sic add. P A S V. — 45. om. P A S V. — 46. non A. — 47. habet add. S². — 48. voluntatem V. — 49. videlicet A.

plum¹ (a) hinc est² quod voluntas libere potest in utrumque oppositorum. Et hoc est recte³ quod dicit frater⁴ Thomas quod⁵ ex hoc quod ratio deliberans se habet ad opposita, habens scilicet potestatem ad ipsa, potest voluntas in utrumque. Unde⁶ obiecta⁷ non procedunt⁸ in sensu quo loquitur, ut⁹ patet intuenti¹⁰.

ARTICULUS VII.

Quod¹¹ homo per rationem determinat se ad volendum hoc vel illud¹².

Item,¹³ quaestione 9¹⁴, articulo 6¹⁵, in responsione 3 argumenti dicit quod homo per rationem determinat se ad volendum hoc vel¹⁶ illud quod est vere bonum vel apparens bonum.

[Haec dicit Thomas.]¹⁷

Si¹⁸ per actum determinandi intelligit quod ratio inquirendo, concludendo, sententiando¹⁹ offert vel praesentat²⁰ alterum oppositorum voluntati ut illud velit et²¹ assequatur²², non contrarium, non videtur reprehensibile²³ sed bene²⁴ dictum. Si vero per actum determinandi intelligat quod ratio concludens unum contrariorum²⁵ esse volendum alicui²⁶ et prosequendum²⁷, per hoc determinet, id est necessitet voluntatem ad illud ita²⁸ quod contrarium voluntas non possit velle nec prosequi²⁹, hoc est contra Bernardum, de Gratia et libero arbitrio, capitulo 3° 30 (b), et contra Philosophum, IX° Metaphysicae³¹ (c); et erroneum et damnatum³² nuper³³ cum pluribus articulis, capitulo 9° 34 de voluntate, ubi pro errore condemnatum³⁵ est quod post³⁶ conclusionem de aliquo faciendo³⁷ voluntas non manet³⁸ libera; item quod voluntas hominis necessitatur per suam cognitionem sicut appetitus bruti³⁹; item, quod voluntas necessario prosequitur⁴⁰ quod firmiter creditum⁴¹ est a ratione, et non potest abstinere ab eo quod ratio determinat (d).

1. IX metaphysicae add. S². — 2. hinc est] habemus P A V. — 3. om. P A S V. — 4. om. P A S V. — 5. om. V. — 6. om. P A S V. — 7. igitur praedicta add. P A S V. — 8. praecedunt V; contra Thomam add. P A S V. — 9. sicut A S. — 10. ut — intuenti] om. P; etc. add. S. — 11. De hoc quod dicit Thomas quod P A S. — 12. Articulus — illud] om. O V. — 13. om. P S. — 14. responsione tertii argumenti dicit quod quantum ad determinationem quae est ex parte obiecti intellectus movet voluntatem. Item eadem quaestione add. V. — 15. primo P A O S. — 16. et S. — 17. om. O; haec de Thoma A; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 18. sed O. — 19. seu determinando P. — 20. praesentet P; repraesentat A S². — 21. om. O. — 22. exequatur P A S. — 23. apprehensibile O. — 24. sed bene om. P A S. — 25. contrarium P. — 26. om. P A. — 27. prosequendum O; et sic add. S. — 28. ad — ita] additam O. — 29. prosequi P. — 30. cap. 3 om. P S. — 31. IX Met. om. P A. — 32. condemnatum P A S. — 33. quam add. O. — 34. om. S. — 35. dampnatum S. — 36. plus A. — 37. de — faciendo] aliquam A. — 38. maneat A. — 39. boni A; bi. P. — 40. sequitur S; prosequatur P; necesse prosequatur A. — 41. traditum P.

(a) Metaphysica, l. IX, c. 5 (lib. VIII iuxta éd. Didot, II, 567). — (b) BERNARDUS, De gratia et libero arbitrio, c. 2 (P. L. 182, 1003 s.). — (c) Metaphysica, l. IX, c. 5 (lib. VIII iuxta éd. Didot, II, 567). — (d) Articuli 158, 159, 163 inter articulos condemnatos a Stephano episcopo Parisiensi (éd. MANDONNET Siger, I, p. 187 s., n 165, 164, 163).

[Haec sunt verba eorum] ¹.

Ad articulum 7 ².

Non cesso mirari quomodo ³ isti trahunt ⁴ verba Thomae ⁵ ad ⁶ sensum suum falsum ⁷, cum ipse in toto processu ⁸ doceat oppositum ⁹. Unde huic fictioni non est respondendum ¹⁰.

ARTICULUS VIII.

Quod ¹¹ imperare est actus rationis ¹².

Item ¹³ quaestione 17, articulo 1 ¹⁴, in responsione principali dicit quod ¹⁵ imperare est actus rationis, praesupposito actu voluntatis; et subdit quod ¹⁶ imperare ¹⁷ est essentialiter actus ¹⁸ rationis. Et in eadem ¹⁹ quaestione, articulo 3, in responsione 1 ²⁰ argumenti, dicit quod ²¹ voluntas per actum qui est uti ²², exequitur imperium rationis. Et eadem quaestione, articulo 5 ²³, in responsione principali dicit quod imperium nihil aliud est quam actus ²⁴ rationis ordinantis cum quadam motione ad aliquid agendum.

[Haec dicit Thomas] ²⁵.

Haec positio ²⁶ non solum videtur nobis ²⁷ falsa sed erronea quia ut idem ²⁸ dicit eadem ²⁹ quaestione, articulo 5, in responsione ultimi argumenti, ille actus imperatur qui rationi subditur. Ergo si ratio imperat voluntati, voluntas subditur rationi. Sed quod ³⁰ alii imperat ut ³¹ subdito, sibi non ³² dat libertatem operandi. Ergo ³³ voluntas non est libera nec domina suorum actuum, quod est contra Damascenum, libro III ³⁴ (a) et contra Philosophum, IX° Metaphysicae (b). Item hoc est ³⁵ contra Anselmum, libro ³⁶ De Conceptu virginali 4° capitulo ³⁷, ubi in persona membrorum et sensuum ³⁸: Deus, inquit, nos fecit ³⁹ et potestatem nostram ⁴⁰ quae in nobis est subiecit ⁴¹ voluntati, ut ⁴² ad eius imperium non possumus ⁴³ non movere nos (c). Item, est ⁴⁴ contra Bernardum, De gratia et libero arbitrio, 3° capitulo: Voluntas, inquit, est motus rationalis sensui et appetitui praesidens ⁴⁵; et sequi-

1. om. O; haec sunt W. . V. — 2. Ad — 7] om. V; responsio ad haec secundum Thomam P A S. — 3. ad quid P A S V. — 4. trahant S. — 5. praedicta P A V; praedicta Thomae S. — 6. illum add. P A S V. — 7. om. A V; secundum P. — 8. suo add. P S V. — 9. ut patet in articulo praeallegato add. S². — 10. credendum V. — 11. De hoc quod dicit Thomas quod P A S. — 12. Articulus — rationis] om. O V. — 13. om. P S V. — 14. om. A. — 15. om. V. — 16. om. P A S. — 17. quidam add. V. — 18. ipsius add. V. — 19. X. O. — 20. principali O. — 21. om. O. — 22. ita O. — 23. 7. O; 35. A. — 24. actum V. — 25. om. O; haec de Thoma A; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 26. om. O. — 27. om. A S; esse P. — 28. ibidem O P; Thomas add. S. — 29. 4. O. — 30. qui A. — 31. om. O. — 32. om. P A S. — 33. igitur P. — 34. II. S. — 35. etiam add. S². — 36. om. P A S. — 37. om. A. — 38. dicit add. S². — 39. om. S. — 40. om. P. — 41. subiecit O. — 42. et P A S. — 43. possumus A. — 44. om. P A S. — 45. residens A; praecedens O.

(a) IOANNES DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, II, 27. (P. G. 94, 959). — (b) *Metaphysica*, I. IX, c. 5 (lib. VIII, iuxta éd. Didot, II, 567). — (c) ANSELMUS, *De conceptu virginali*, c. 4 (P. L. 158, 438).

tur : Voluntas autem ad quodcumque se voverit, habet rationem comitem et quodam modo pedissequam (a). Inde sic : non est comitis imperare praesidenti et imperanti ; sed voluntas est praesidens et imperans, ut patet ex dictis ; ratio autem¹ comes et pedissequa² voluntatis ; ergo³, etc.⁴.

Item, hoc⁵ videtur falsum⁶ ex auctoritate⁷ Philosophi⁸, IX° Metaphysicae, cuius sententia haec est, secundum Commentatorem (b), quod potentiae rationales possunt facere⁹ duo contraria ; unde necesse est¹⁰ quod voluntas¹¹ id est¹² primum¹³ principium agendi unum contrarium quandoque et¹⁴ alterum quandoque¹⁵ fit¹⁶ aliud¹⁷ ; et hoc est appetitus vel¹⁸ voluntas. Ex hac auctoritate Philosophi et Commentatoris patet quod voluntas est principalior in agendo quam aliqua alia¹⁹ potentia rationalis.

Item quando aliquis facit imperium nostrum dicimus quod facit voluntatem nostram, non autem dicimus quod facit scientiam nostram vel fidem vel opinionem nostram, quae²⁰ tria pertinent ad rationem²¹, secundum Augustinum²², De utilitate²³ credendi (c). Item, quando scio et spero aliquem subditum facturum quod volo²⁴ perfecte²⁵ statim impero ; si autem scio eum facturum quod scio, verbi gratia scio ipsum²⁶ fornicaturum, vel opinor²⁷ vel credo, non ideo²⁸ impero²⁹. Si³⁰ ergo³¹ voluntas est quae imperat, non ratio.

[Haec sunt verba eorum]³².

Ad articulum 8³³.

Ista omnia³⁴ fere³⁵ obiecta procedunt ex falso intellectu auctoris³⁶, ac si dixisset³⁷ quod imperare est per se actus³⁸ rationis³⁹, actu voluntatis non praesupposito⁴⁰ ; cuius contrarium, testibus⁴¹ ipsis, dicit⁴² ut patet in verbis quae ponunt⁴³.

Ad primum igitur⁴⁴ dicendum quod cum imperium quod est⁴⁵ actus rationis, praesupponat⁴⁶ actum voluntatis, non debet dici⁴⁷ quod ratio imperat voluntati⁴⁸, sed⁴⁹ quod⁵⁰ imperat ratio⁵¹ per

1. est A ; et add. P. — 2. et pedissequa om. A. — 3. igitur P. — 4. ratio non imperat voluntati P A S. — 5. om. P A S. — 6. esse add. S². — 7. ratione P. — 8. om. O. — 9. om. P A. — 10. ut verum dicens add. P A. — 11. unus deus O ; quod voluntas sit aliquid A ; sit aliud P. — 12. scilicet A. — 13. om. A. — 14. relinquendo facit add. S². — 15. om. S. — 16. om. S ; sit P. — 17. om. S. — 18. et P A. — 19. om. O. — 20. quaedam A ; tamen add. P S. — 21. nostram add. P. — 22. libro add. P. — 23. necessitate O. — 24. nolo A. — 25. perficere O ; ideo facere S. — 26. eum P A S. — 27. oppo(situm) O. — 28. idem P ; iam S. — 29. sibi add. S. — 30. sic P ; om. A S. — 31. igitur P. — 32. om. O ; Haec sunt W... V. — 33. Ad — 8] om. V ; responsio ad haec secundum Thomam P A S. — 34. om. S V. — 35. vere S. — 36. ex — auctoris] ex falsa acceptione dicti Thomae P A S V. — 37. diceret V. — 38. ipsius add. P A S. — 39. sive add. P A. — 40. praesupponendo A. — 41. istis add. O. — 42. dicunt O. — 43. hic ponuntur P ; ponunt superius S V ; ponuntur superius A. — 44. ergo V. — 45. quod est] quidem P. — 46. quae supponat O. — 47. om. O. — 48. actum voluntatis A. — 49. magis debet dici add. A S ; magis add. P. — 50. om. P. — 51. om. P A S ; voluntati — ratio] om. V.

(a) BERNARDUS, *De gratia et libero arbitrio*, c. 2. (P. L. 182, 1003). — (b) AVERROES, *Metaphysica*, l. IX, c. 4, t. 10 (éd. Lyon, 1542, p. 225). — (c) AUGUSTINUS, *De utilitate credendi*, c. 11 (P. L. 42, 83 s.).

voluntatem cuius actum praesuppositum requirit ¹ ad hoc quod impe-
ret de aliquo alio ² agendo. Unde auctoritates quas adducunt ³ ad
ostendendum ⁴ quod voluntas movet rationem et alias ⁵ potentias
animae ⁶ omnes non faciunt contra hoc, ut ⁷ patet intuenti.

Et per hoc patet ad secundum. Principium enim agendi unum con-
trariorum quandoque ⁸, et alterum quandoque, est voluntas secun-
dum Philosophum et Commentatorem. Ad actionem vero ipsius ⁹ vo-
luntatis requiritur ¹⁰ actus imperii, qui est actus ¹¹ ipsius rationis se-
cundum quod in ipsa ¹² manet virtute aliquid de actu voluntatis, prout
virtus actus praecedentis ¹³ manet ¹⁴ virtute in actu sequente, secun-
dum doctrinam fratris Thomae ¹⁵. Imperans ¹⁶ enim ordinat eum cui ¹⁷
imperat ad ¹⁸ aliquid agendum, intimando vel denuntiando non abso-
lute ¹⁹; cuius denuntiatio exprimitur per verbum indicativi modi, ut ²⁰
cum dicitur ²¹: hoc est agendum; aut ²² movendo et excitando, et talis
denuntiatio et excitatio ²³ imperium est, et ²⁴ exprimitur per verbum
imperativi modi, ut ²⁵ cum dicitur ²⁶: fac ²⁷ hoc vel illud ²⁸. Cum ergo
primum movens in viribus animae sit voluntas, et secundum movens
non moveat ²⁹ nisi in virtute primi moventis, sequitur quod hoc ipsum
quod ratio movet imperando fit ³⁰ ex virtute voluntatis. Et ³¹ inde est
quod quando ³² aliquis ³³ facit imperium nostrum dicimus quod facit
voluntatem nostram, quoniam actus voluntatis praecedens causa est
huius ³⁴ denuntiationis moventis et excitantis ³⁵ ad agendum; qui ³⁶
utique conceptus mentis est per vocem ³⁷ modi imperativi expressus
et ³⁸ significatus ³⁹, et per consequens pertinet ad actum rationis.

Et per hoc ⁴⁰ patet responsio ⁴¹ ad tertium. Simplex quidem ⁴² et
absoluta ⁴³ denuntiatio de aliquo scito, ⁴⁴ credito vel opinato non est
imperium, nec exprimitur per imperativum modum; unde licet aliquid ⁴⁵
sciatur ⁴⁶, credatur vel opinetur ⁴⁷ non tamen imperatur nisi sit per-
fecte volitum; actus enim voluntatis est causa denuntiationis vel inti-
mationis excitantis aut ⁴⁸ moventis, quae utique ⁴⁹, ut dictum est, ac-
tus ⁵⁰ rationis est.

1. requirat *V.* — 2. *om. A V.* — 3. inducunt *O.* — 4. hoc *O.* — 5. ceteras *P A.*
— 6. *om. P.* — 7. *om. V.* — 8. alterum *add. S.* — 9. *om. P.* — 10. sequitur *P A S.*
— 11. *om. P;* ipsius — actus] *om. V.* — 12. ea *V.* — 13. praexistentis *S.* — 14. in
O. — 15. secundum — Thomae] prout dicit Thomas *P A S V.* — 16. imperat *A.*
— 17. eum cui] cum *V* — 18. enim *V.* — 19. ab(solven)do *A;* tantum *add. P*
A S V. — 20. sicut *V.* — 21. dicit *V.* — 22. sed *P A O V;* sed etiam *S.* — 23.
vel intimatio *P A S V.* — 24. vel *V.* — 25. et *V.* — 26. dicit aliquis alteri *S.*
— 27. fiat *P.* — 28. hec et illa *A V;* ista vel illud *S;* hoc vel illa *O.* — 29. movet *V.*
— 30. sit *P.* — 31. *om. V.* — 32. cum *S.* — 33. quis *S;* aliquid *V.* — 34. huius-
modi *A;* excitationis et *add. V.* — 35. et excitantis *om. V.* — 36. que *O;* qua *S.*
— 37. voluntatem *V.* — 38. vel *P A S.* — 39. signatus *A S.* — 40. illud *V.* — 41.
solutio *V.* — 42. *om. V;* quidam *S.* — 43. ad obiecta *V.* — 44. vel *add. P A S V.*
— 45. aliquod *V;* aliquis *O.* — 46. vel *add. P A S.* — 47. opinatur *V.* — 48. ac *P*
A S V. — 49. *om. P.* — 50. *om. S.*

ARTICULUS IX.

Quod ¹ *primum movens in viribus animae* ² *ad exercitium actus est voluntas* ³.

Item ⁴, quaestione 17 ⁵, articulo 1 ⁶, in responsione principali dicit quod primum movens in viribus animae ad exercitium actus est voluntas.

[Haec dicit Thomas] ⁷.

Videtur mihi quod hoc bene vel ⁸ male possit intelligi. Si enim intelligat quod primum eorum quae sunt ⁹ necessaria ad movendum ¹⁰ sive intelligat ¹¹ quod ¹² primum movens ad exercitium actus est ¹³ voluntas, utrumque ¹⁴ falsum est quia ¹⁵ secundum philosophos et sanctos qui in hac materia loquuntur, primum moveas non motum est obiectum appetibile. Praeterea, prius necessaria ¹⁶ sunt obiectum, et vis apprehensiva obiecti, et eius apprehensio quam voluntas moveat ; ipsa enim ¹⁷ non movet nisi mota ab apprehenso appetibili ¹⁸, unde impossibile est quod voluntas sit primum movens.

Si autem intelligat quod inter vires animae prima ¹⁹ motiva sive prima virtus movendi est voluntas sic dico ²⁰ quod verum dicit. Obiectum enim quod est primum movens non est virtus animae, et virtus apprehensiva quamvis prius sit necessaria ad motum quam voluntas ²¹, non tamen prius movet nec dicitur virtus motiva, sed voluntas movet prius, sive appetitas ²². Hic enim ²³ est ordo : primo ²⁴ enim obiectum bonum movet vim apprehensivam motu apprehensionis ; deinde obiectum ²⁵ sic ²⁶ apprehensum movet appetitum sive ²⁷ voluntatem. Unde illud quod movet voluntatem non est ipsa ratio vel ²⁸ eius apprehensio sed bonum apprehensum a ratione. Deinde voluntas sic mota ab appetibili apprehenso ²⁹ movet alias virtutes et ³⁰ organa, sive totum animal, ad exercitium actus.

[Haec sunt verba eorum] ³¹.

Ad articulum 9 ³² non oportet respondere ³³ cum ³⁴ Thomas ubique doceat ³⁵ quod voluntas movet mota ab ³⁶ appetibili apprehenso ³⁷.

1. De hoc quod Thomas dicit quod *P A S*. — 2. *om. P A*. — 3. Articulus — voluntas] *om. O V*. — 4. *om. P S V*. — 5. eadem et *P A S*. — 6. eodem *P A S*. — 7. *om. O* ; haec de Thoma *A* ; *om. V et dein, usque ad Haec sunt verba*. — 8. et *P A S*. — 9. sit *O*. — 10. est voluntas *add. S*. — 11. aut intelligitur *S*. — 12. primum — quod] *om. P A*. — 13. sit *P A S*. — 14. *om. P*. — 15. *om. P A*. — 16. necessario *P S*. — 17. ipsa enim] quia ipsa *P A*. — 18. *om. P*. — 19. potentia *add. A* ; vis *add. P*. — 20. dicimus *P*. — 21. quod voluntas *O* ; *om. P A S*. — 22. appetens *A*. — 23. *om. S*. — 24. primum *A*. — 25. bonum *A S*. — 26. *om. P A S*. — 27. naturalem *add. S*. — 28. est *add. O*. — 29. apprehensio *O* ; ab — apprehenso] *om. P A S*. — 30. sive *P A*. — 31. *om. O* ; Haec sunt *W. V*. — 32. Ad — 9] ad ista *P A V* ; Responsio ad haec secundum Thomam. Ad ista *S*. — 33. pro Thoma. Manifestum est enim omni intelligenti quid (quod *P A*) Thomas intendat (intendit *P A*) in hoc articulo. Unde mirum est ad quid voluit iste primum illum (*om. V*) intellectum ex verbis Thomae fabricare cum ista verba oppositum sonent *add. P A S V*. — 34. et ipse *A S V* ; et ipsemet *P*. — 35. docet *P A S V*. — 36. mota ab] moto *V*. — 37. apprehensivo *O* ; haec igitur pertranseo *add. A S V*.

ARTICULUS X.

Quod¹ ratio est causa libertatis².

Item³, quaestione 17, articulo 1⁴, in responsione 2⁵ argumenti dicit quod radix⁶ libertatis voluntas est ut subiectum, sed ratio sicut⁷ causa⁸. Ex hoc enim voluntas potest libere⁹ in¹⁰ diversa ferri quia ratio habere potest diversas conceptiones boni. Et ideo philosophi definierunt liberum arbitrium¹¹, liberum de ratione¹² iudicium, quasi causa libertatis sit ratio.

[Haec dicit Thomas]¹³.

Illud¹⁴ autem¹⁵ reputamus falsum, quia ex hoc sequitur quod voluntas nihil¹⁶ facit libere antequam ratio diversas conceptiones boni habuerit¹⁷; et ita viri perfecti qui sequuntur prius¹⁸ primum appetitum boni¹⁹ quam²⁰ huiusmodi²¹ varias conceptiones habeant²² de eo²³, et similiter mali et²⁴ pessimi qui similiter sequuntur primum appetitum mali²⁵, nec isti nec illi libere facerent, quod constat esse falsum. Unde dicendum²⁶ quod libertas est in voluntate ex sua naturali proprietate, non a ratione; immo secundum²⁷ quod²⁸ libertas est in ratione et in²⁹ aliis viribus potius est a³⁰ voluntate³¹, secundum Bernardum, libro de Gratia et libero arbitrio³²: Universa³³, inquit, quae sunt hominis propter solam voluntatem libera sunt (*a*), et ita sola voluntas quae est sola ingenita³⁴ libertate, nulla vi, nulla³⁵ cogitur necessitate (*b*). Item³⁶, eodem libro, capitulo 1: Ubi voluntas, ibi libertas (*c*); et capitulo 3: Ipse consensus liber³⁷ ob³⁸ voluntatis inamissibilem³⁹ libertatem⁴⁰ et rationis quam⁴¹ secum defert⁴² indeclinabile iudicium⁴³ dicitur liberum arbitrium; ipse liber sui propter voluntatem et ipse [iudex]⁴⁴ sui propter rationem⁴⁵ (*d*); et capitulo 3: Cum voluntas in se⁴⁶ nihil liberum habeat nisi se, merito non iudicatur libera⁴⁷ nisi ex se (*e*). Ex⁴⁸ his patet quod voluntas libera est ex sua⁴⁹

1. De hoc quod Thomas dicit quod *P A S*. — 2. Articulus — libertatis] *om. O V*. — 3. *om. P S V*. — 4. eadem quaest. et eodem art. *P A S*. — 5. 3. *O*. — 6. *om. O*. — 7. est *V*; est sicut *S*. — 8. radix — causa] libertas est voluntatis ut subiecti sed rationis ut causae *P A*. — 9. *om. O*. — 10. ad *V*. — 11. quod est *add. S*. — 12. voluntate *V*. — 13. *om. O*; haec de Thoma *A*; *om. V et dein. usque ad* Haec sunt verba. — 14. istud *P A S*. — 15. *om. P A S*. — 16. non *P A*. — 17. habuit *A*. — 18. primo *S*. — 19. *om. O*. — 20. quoniam *P A*; quantum ad *S*. — 21. eius huius *O*. — 22. boni *S*. — 23. de eo *om. P A S*. — 24. *om. P A*. — 25. secundum aliquam inclinationem habitalem antequam istas conceptiones diversas haberent *add. S²*. — 26. est *add. S²*. — 27. etiam *P A S*. — 28. quidquid *S*. — 29. *om. A*. — 30. in *O*. — 31. ex sua naturali proprietate *add. O*. — 32. cap. 3. *add. P A S*. — 33. enim *add. S²*. — 34. ingenti *P A*. — 35. vi nulla] vero *P A*. — 36. in *add. S*. — 37. *om. P A S*. — 38. *om. O P A*. — 39. *om. P A*. — 40. *om. P A*. — 41. quantum *A*; quod *P*. — 42. differt *O*. — 43. indeclinationem in deum *P A O S*. — 44. *om. O S*; liber *P A*. — 45. voluntatem *O*. — 46. in se *om. P A S*. — 47. *om. P A S*. — 48. *om. S*. — 49. sui *S*.

(*a*) BERNARDUS, *De gratia et libero arbitrio*, c. 2 (P. L. 182, 1004). — (*b*) *Id. ibid.* c. 3 (P. L. 182, 1004). — (*c*) *Id. ibid.* c. 1. (P. L. 182, 1003). — (*d*) *Id. ibid.* c. 3. P. L. 182, 1004). — (*e*) *Id. ibid.*

ingenita ¹ et naturali proprietate ², non ex ratione vel ³ eius deliberatione.

Item, I^o Metaphysicae : Liberum est quod est causa sui. Sed ratio non est causa sui, sed ad ministerium voluntatis facta, et eius comes et ⁴ pedissequa, ut dicit Bernardus, libro ⁵ de Gratia et libero arbitrio ⁶ (a).

Item illa potentia est libera et causa libertatis cuius est potestas faciendi et non faciendi, et ⁷ cuius est elicere actum electionis. Sed haec potentia non est ratio sed voluntas, ut dicit Damascenus, libro III° ⁸, capitulo 26 ⁹ (b).

Item, in prima parte ¹⁰, quaestione 82 ¹¹, articulo 2 ¹², in responsione 3 argumenti ¹³ ubi ¹⁴ loquitur de ista materia ¹⁵ dicit quod vis sensitiva non est collativa ¹⁶ diversorum sicut ratio sed simpliciter ¹⁷ unum apprehendit, et ideo per illud determinate movet appetitum sensitivum ; sed ratio est collativa ¹⁸ plurium, et ¹⁹ ideo ex pluribus moveri potest appetitus intellectivus ²⁰, scilicet ²¹ voluntas ²², et non ex uno de ²³ necessitate ²⁴. His verbis ²⁵ nititur dare causam quare appetitus sensitivus non est liber sui sicut intellectus ²⁶, quia scilicet potentia sensitiva non est collativa plurium sensorum sicut ratio plurium intellectuum.

Primum quod dicit de potentia sensitiva veritatem habet de singulis ²⁷ sensibus ; sed ²⁸ de sensu communi falsum dicit ²⁹ ; dicit ³⁰ enim Philosophus versus finem II ³¹ de Anima (c), et aliquantulum post principium ³² De Somno et vigilia (d) quod opus sensus communis est distinguere dulcia ab albis ³³ ; et ita eius est conferre sensata sensuum ³⁴ particularium ; tamen propter hoc non ponitur aliqua libertas in appetitu sensitivo.

Item, per secundum ³⁵ quod dicit ³⁶ quod ³⁷ quia ³⁸ ratio est collativa plurium intellectuum ideo voluntas moveri potest a diversis et non ab uno ex necessitate, insinuare videtur quod si ratio non proponat ³⁹ voluntati plura appetibilia sed unum solum, quod voluntas necessario ferretur ⁴⁰ in illud ⁴¹ sicut appetitus sensibilis. Hoc mon-

1. ingenua *PAO*. — 2. et *add. PA*. — 3. et *PA S*. — 4. eius *add. P S*. — 5. *om. PA S*. — 6. 2 et 3 cap. *add. S²*. — 7. *om. PA*. — 8. 2° *S*. — 9. ergo (igitur *P*) non ratio sed voluntas est libera et causa libertatis in aliis *add. PA S*. — 10. summarum *add. PA S*. — 11. quaest. 83. *O* ; quaest. 6. *P* ; q. 8. *A* ; alius articulus *add. in marg. S*. — 12. art. 1. *OP*. — 13. in responsione principali *PA S O*. — 14. *om. PA S*. — 15. ubi *add. PA S*. — 16. collectiva *O*. — 17. simplex et aliquid *PA* ; aliquid *add. S*. — 18. collectiva *O*. — 19. *om. S*. — 20. *om. S*. — 21. vel *PA* ; *om. S*. — 22. voluntatis *S*. — 23. ex *P*. — 24. Haec dicit Thomas *add. P S* ; haec de Thoma *add. A*. — 25. per haec verba *P*. — 26. appetitus intellectivus *P*. — 27. particularibus *PA S*. — 28. se *O*. — 29. *om. S*. — 30. habet *O*. — 31. libri *add. S*. — 32. libri *add. S*. — 33. dulce ab albo *PA S*. — 34. sensibilibus *O*. — 35. hoc *PA S*. — 36. secundo *add. PA S*. — 37. *om. O*. — 38. *om. S*. — 39. proponit *S*. — 40. fertur *PA* ; feratur *S*. — 41. id *O*.

(a) *Id. ibid.* c. 2 (P. L. 182, 1003). — (b) IOANNES DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, II, 27 (P. G. 94, 959). — (c) *De Anima*, l. III, c. 2 (éd. Didot III, 464). — (d) *De somno et vigilia*, c. 2. (éd. Didot, III, 502).

tratum est ¹ esse falsum tam in bonis quam in malis qui statim ad unius appetibilis apprehensionem moventur ad actum ² et hoc libere ; alioquin nec boni mererentur ³ nec mali demererentur ⁴.

[Haec sunt verba eorum] ⁵.

Ad articulum 10 ⁶.

Omnes illae ⁷ obiectiones procedunt ex falso intellectu verborum ⁸ fratris ⁹ Thomae ¹⁰ ac si ¹¹ dixisset quod voluntas non posset ¹² esse libera nisi actu ratio conciperet diversa vel nisi actu formaret diversas conceptiones de eodem. Ipse enim ¹³ hoc non intendit, sicut patet ex verbis eius quibus ait : Ex hoc voluntas potest in ¹⁴ diversa ferri quia ¹⁵ ratio potest habere diversas boni conceptiones. Et illud est optime dictum si intelligatur. Nam ex hoc quod ratio concipiens bonum aliquod sub ratione una ¹⁶ potest concipere bonum illud ¹⁷ sub ratione alia, videlicet in ordine ad finem vel ¹⁸ praeter ordinem ad finem ¹⁹, et sub diversis circumstantiis debitis vel indebitis ²⁰, appetitus qui consequenter ²¹ se habet ad talem potentiam sic apprehensivam non ²² habet necesse moveri vel non moveri ²³ in bonum sic apprehensum. Quia vero virtus sensitiva non habet nisi unam aestimationem de obiecto conveniente vel ²⁴ disconveniente apprehenso nec habere potest, hinc est quod appetitus ipsam ²⁵ consequens non potest quin moveatur sic vel ²⁶ sic ²⁷, et ²⁸ est necessario determinatus ad unum. Intelligit ²⁹ igitur Thomas quod pro tanto debet dici quod ratio causa est libertatis quia videlicet potentiam sic apprehensivam ³⁰ naturaliter consequitur potentia ³¹ sic motiva.

Ad primum ergo ³² dicendum quod licet tam boni quam ³³ mali ³⁴, aliquo habitu ³⁵ bono vel malo inclinati, sequantur ³⁶ primum ³⁷ appetitum, dicuntur tamen hoc facere libere ; et hoc ³⁸ quia licet non forment ³⁹ actu aliquam aliam ⁴⁰ conceptionem de obiecto apprehenso quam ⁴¹ illam ad quam formandam ex tali habitu inclinantur, possent ⁴² tamen aliam conceptionem formare et aliam aestimationem ⁴³ aestimare ⁴⁴ de eodem ⁴⁵ obiecto apprehenso, et per consequens aliter moveri ; unde ex ipsa ⁴⁶ conceptione sive aestimatione non compelluntur sic moveri, licet ⁴⁷ sic moveantur ⁴⁸. Et sic patet ⁴⁹ causa quare tales actiones sunt liberae : hoc est enim ⁵⁰ quia ratio posset aliter conci-

1. Hoc videtur S ; hoc tamen videtur P A. — 2. ad actum] om. P A. — 3. merentur O. — 4. demererentur O. — 5. om. O ; haec sunt W... V. — 6. Ad — 10] om. P A V ; responsio ad haec secundum Thomam S. — 7. istae P A S. — 8. om. S V. — 9. om. P A S V. — 10. om. S. — 11. Thomas add. S. — 12. potest O ; possit V. — 13. autem P. — 14. om. O A. — 15. quod P. — 16. om. A ; aliqua una S. — 17. om. A V. — 18. om. A. — 19. vel — finem] om. P. — 20. non debitis P. — 21. consequitur A. — 22. om. S. — 23. vel non moveri om. V. — 24. et P A. — 25. ipsum S. — 26. et V ; om. S. — 27. om. S. — 28. om. V. — 29. intellectum dicit V. — 30. apprehen. O. — 31. virtus A. — 32. igitur P A S V. — 33. om. A. — 34. tam in bonis quam in malis S. — 35. habito S. — 36. sequuntur A V ; inclinatio in eis sequitur S. — 37. om. P A. — 38. et hoc om. S. — 39. forent O. — 40. om. P A S V. — 41. nisi A V. — 42. posset A ; possunt V. — 43. om. P A S ; estimare O. — 44. et aliter aestimare V. — 45. om. V. — 46. prima P A S V. — 47. vel V. — 48. om. V. — 49. quod add. P A S V. — 50. om. P A S V.

pere, et voluntas ¹ per consequens aliter moveri et agere ². Auctoritates vero ³ omnes ⁴ debent concedi, quibus ⁵ nihil aliud ostenditur ⁶ nisi quod libertas soli voluntati inest formaliter ⁷, quod etiam ⁸ docet ⁹ Thomas ut ¹⁰ patet intuenti.

Ad secundum dicendum quod nec ratio nec voluntas est causa sui ita quod ad nihil aliud debeat ¹¹ ordinari; unde licet ratio habeat ¹² ordinem ad voluntatem ut ad primum ¹³ movens per modum efficientis ¹⁴, ratione cuius dicit Bernardus quod ratio est comes et pedissequa voluntatis, ex hoc tamen non concluditur quod non sit causa ¹⁵ libertatis; sicut licet voluntas ordinetur ad bonum apprehensum a ratione, et per consequens ad rationem ¹⁶ tamquam ad principium movens per modum finis, nihilominus tamen est subiectum illius ¹⁷ libertatis ¹⁸.

Tertia ratio probat quod voluntati inest libertas ¹⁹ formaliter; et hoc ²⁰ concedimus.

Quod vero dicit frater ²¹ Thomas in prima parte loquens de ²² hac ²³ materia prout isti hic ²⁴ recitant, similiter habet veritatem si ²⁵ intelligatur. Non enim intendit frater ²⁶ Thomas dicere quod virtus sensitiva apprehendit ²⁷ tantum unum ita quod nulla virtus sensitiva ²⁸ possit simul ²⁹ apprehendere multa ³⁰, cuius oppositum patet in sensu communi qui apprehendit obiecta diversorum ³¹ sensuum particularium prout isti ³² obiciunt; sed intendit quod nulla virtus sensitiva facit plures aestimationes nec ³³ facere potest de eodem obiecto; et impossibile est quod virtus motiva sive ³⁴ appetitiva ³⁵ sensitiva ³⁶ moveatur ³⁷ nisi uno et eodem modo circa idem obiectum. Nec intendit, ut isti ³⁸ imponunt, quod si ratio non proponat nisi unum appetibile ipsi ³⁹ voluntati, quod ⁴⁰ voluntas feratur ⁴¹ in illud ⁴²; immo ⁴³ quia de isto ⁴⁴ eodem appetibili posset ratio formare aliam conceptionem quam format ⁴⁵ quando in illud movetur ⁴⁶, posset voluntas ⁴⁷ per consequens non moveri ⁴⁸ in illud; et ideo ⁴⁹ certe non cogitur per aliquam aestimationem unam ad modum virtutis sensitivae determinatae ⁵⁰ sic moveri in illud in ⁵¹ quod movetur. Obiecta ⁵² igitur contra ⁵³ haec ⁵⁴, ex falso intellectu procedunt ⁵⁵, sicut patet verba doctoris egregii ⁵⁶ intuenti ⁵⁷.

1. et voluntas *add. S.* — 2. *om. A.* — 3. *om. P A S V.* — 4. Bernardi *add. P A S V.* — 5. quia *V.* — 6. dicitur *P*; dicit *A*; concluditur *S.* — 7. quod — formaliter] quod voluntas libera est formaliter *V.* — 8. *om. V.* — 9. dicit *P A S V.* — 10. sicut *P A S V.* — 11. debeant *A S.* — 12. *om. O.* — 13. principium *A.* — 14. efficientis *O.* — 15. tamen *A.* — 16. a ratione *S.* — 17. istius *A S*; ipsius *P.* — 18. sicut licet — libertatis] *om. V.* — 19. ratio quod *V.* — 20. *om. S*; et hoc *om. V.* — 21. *om. P A S V.* — 22. in *O.* — 23. ista *P.* — 24. *om. A.* — 25. bene *add. S.* — 26. *om. P A S V.* — 27. apprehendat *P A.* — 28. ita — sensitiva] et non *P A.* — 29. *om. P A S V.* — 30. plura *P A S V.* — 31. diversa *V.* — 32. ipsi *P S V.* — 33. vel *A.* — 34. seu *S.* — 35. apprehensiva *P.* — 36. *om. S V.* — 37. movetur *S*; moveat *V*; *om. A.* — 38. sibi *add. P A S.* — 39. *om. P.* — 40. quidem *add. V.* — 41. de necessitate *add. P A S.* — 42. idem *S.* — 43. *om. S.* — 44. illo *P A S*; *om. V.* — 45. formaret *P.* — 46. quando — movetur] posset in illud moveri *V.* — 47. posset voluntas] *om. P A S V*; et sic *add. P A V*; et *add. S.* — 48. movetur *P.* — 49. et ideo] voluntas *S.* — 50. *om. P.* — 51. *om. P.* — 52. obiectio *O.* — 53. circa *A*; *om. P.* — 54. hoc *S V.* — 55. protenduntur *A.* — 56. doctoris egregii] Thomae *S*; ipsius Thomae *A V.* — 57. sicut — intuenti] *om. P.*

ARTICULUS XI.

Quod ¹ ratio est proprium ² principium mali actus ³.

Item ⁴, quaestione 88, articulo 2 ⁵, in responsione principali ⁶ dicit ⁷ quod ⁸ ratio ⁹ est proprium ¹⁰ principium mali actus ; et ¹¹ ut videtur ¹² ibidem ¹³ loquitur de ratione divisa contra voluntatem. [Istud dicunt se invenisse ¹⁴ in ¹⁵ dictis Thomae, quod tamen non est verum] ¹⁶.

Si sic intelligatur ¹⁷ proprium principium mali actus, illud scilicet ¹⁸ quod proprie malum facit est ratio ¹⁹, falsum est ²⁰ et ²¹ etiam videtur erroneum ; tum ²² quia ex hoc sequitur quod non sit ²³ peccatum in voluntate ²⁴ nisi prius ²⁵ fuerit error in ratione, quod reputatur erroneum ²⁶ ut alibi ²⁷ ostensum est, et est contra Augustinum, de Natura et gratia, capitulo 5 : De necessitatibus, inquit, educ me in ²⁸ quibus positi vel non possumus vel nolumus intelligere, vel quod intelligimus nolumus vel non ²⁹ possumus adimplere ³⁰ (a) ; tum quia sic aliquid esset peccatum propter defectum rationis, non voluntatis, et sic non omne ³¹ peccatum esset voluntarium ; tum etiam ³² quia ratio cum cogi possit, faciet ³³ homo peccatum etiam invitus.

Quod autem non ratio sed voluntas sit proprium ³⁴ principium mali actus dicit Augustinus, libro 3 ³⁵ de Duabus animabus : Non nisi, inquit, voluntate peccatur (b). Item XXII ³⁶ contra Faustum, capitulo 44 : Nisi iniquitas et iniustitia essent in voluntate non essent in potestate ³⁷ (c). Item, de Vita Clericorum ³⁸, capitulo 5 (d) : Haec omnia mala ³⁹ de uno radice ⁴⁰ pullulant propriae voluntatis. Item Anselmus ⁴¹, libro de Similitudinibus ⁴², capitulo 9 ⁴³ : Propria voluntas in homine est exordium omnis mali (e) ; et idem, de Casu diaboli, 19 capitulo : Nulla res dicitur ⁴⁴ mala nisi voluntas aut ⁴⁵ propter voluntatem (f).

1. De hoc quod Thomas dicit quod V ; de hoc quod Thomas videtur dicere quod P A ; de hoc quod dicunt Thomam dicere quod S. — 2. et primum add. S². — 3. Articulus — actus] om. O. — 4. om. P. — 5. quaest. 88 ar. 1. O ; q. 88. a. 3. P ; q. 86. a. 2. S. — 6. quaestione — principali] om. A V. — 7. om. O. — 8. om. V. — 9. idem O. — 10. et primum add. P. — 11. om. A S V. — 12. dicunt A S V ; patet P. — 13. et A S V. — 14. investigasse A. — 15. ex A. — 16. istud — verum] om. O. — 17. intelligat P A ; intelligeretur V. — 18. illud scilicet] vel V ; id est illud P ; ita quod illud A S. — 19. est ratio om. P. — 20. quod dicit add. P A S V. — 21. om. V. — 22. tamen V. — 23. est P A S V. — 24. vollente A. — 25. primum P. — 26. error A. — 27. alias P ; ut alibi om. V. — 28. sub S. — 29. possumus — non] om. S². — 30. implere S² ; cap. 5 — adimplere] om. P A V. — 31. esse V. — 32. om. V. — 33. posset faciat V ; facit O. — 34. om. V. — 35. libro 3 om. P A S V. — 36. quia V. — 37. peccante P A S. — 38. aliorum A. — 39. om. A. — 40. ratione V. — 41. Augustinus O ; atque (?) V. — 42. similibus V. — 43. cap. 5 P A V ; om. S ; dicit add. P S. — 44. est V. — 45. et S.

(a) AUGUSTINUS, *De natura et gratia*, c. 17 (P. L. 44, 255). — (b) AUGUSTINUS, *De duabus animabus*, c. 10 (P. L. 40, 104). — (c) AUGUSTINUS, *Contra Faustum*, lib. XXII (P. L. 42, 426 sq. ; Cf. praesertim l. XXII, c. 22. P. L. 42, 414). — (d) AUGUSTINUS, *De vita clericorum* (P. L. 39, 1568-1581). — (e) EADMER, (*inter opera Anselmi*), *De Similitudinibus*, c. 8 (P. L. 159, 607). — (f) ANSELMUS, *De casu diaboli*, c. 19 (P. L. 158, 351).

Si autem intelligatur ¹ proprium principium mali actus distinctum ² principium actus mali ³, hoc est ⁴ illud per ⁵ quod est distinctio in malo, sic videtur verum ⁶ quod dicit, scilicet ⁷ quod ratio est proprium principium ⁸ actus mali. Quod enim ⁹ voluntas distincte appetit hoc ab illo ¹⁰, sive bonum ¹¹, sive malum, hoc habet a ministrante et apprehendente ratione ita quod ostensio rationis intelligatur ¹² distinctiva ¹³ causa sine ¹⁴ qua non solum. Et licet ¹⁵ hoc quod dicit ¹⁶, scilicet ¹⁷ quod ratio est proprium principium mali ¹⁸, possit esse verum sub hoc sensu, tamen hoc secundum membrum distinctionis non videtur implicari in hoc ¹⁹ quod dicit, nec hunc ²⁰ videtur ipse ²¹ prosequi ²² in sua responsione ²³. Unde non videtur ²⁴ multum sufficienter ²⁵ per hoc excusari.

[Haec sunt verba eorum] ²⁶.

Ad articulum **II** ²⁷.

Non ²⁸ potui ²⁹ invenire illud sub his verbis.

Qualiter autem ratio est principium vel causa immediata actus humani, docet Thomas in **Ia IIae**, ³⁰ quaestione 75, articulo 2 ; per quod patet quod ea quae hic contra eum ³¹ obiciuntur ³² non sunt contra ipsum ³³. In ³⁴ responsione ³⁵ enim principali illius articuli sic ait : Immediata causa humani actus est ratio, et voluntas secundum quod homo est liber arbitrio. Causa autem ³⁶ remota est apprehensio sensitivae partis et etiam ³⁷ appetitus sensitivus ³⁸. Sicut enim ex iudicio rationis voluntas movetur ad aliquid ³⁹ secundum rationem, ita etiam ⁴⁰ ex apprehensione sensus appetitus ⁴¹ sensitivus ⁴² in aliquid ⁴³ inclinatur ; quae quidem inclinatio interdum movet et ⁴⁴ trahit voluntatem et rationem. Sic igitur ⁴⁵ duplex causa interior peccati potest assignari : una proxima a ⁴⁶ parte rationis et voluntatis ; alia vero ⁴⁷ remota a parte imaginationis et appetitus sensitivi. Sed quia ⁴⁸ causa peccati est aliquod bonum apparens cum ⁴⁹ defectu debiti motivi, scilicet regulae ⁵⁰ rationis ⁵¹ vel ⁵² legis ⁵³ divinae, ipsum motivum quod est apparens bonum pertinet ad sensus apprehensionem et appetitum sensitivum ⁵⁴ ; ipsa vero ⁵⁵ absentia regulae ⁵⁶ pertinet ad rationem

1. quod add. P A S. — 2. scilicet defectum A. — 3. distinctum — mali] om. P V. — 4. id est P A S V. — 5. om. O. — 6. om. O. — 7. om. P. — 8. om. V. — 9. om. A V ; autem P. — 10. in illo A ; vel illud P V. — 11. si bonum fuerit P. — 12. dicatur P A ; sine qua add. V. — 13. distincta V. — 14. secundum V. — 15. et licet] licet autem P. — 16. Thomas add. P. — 17. om. A. — 18. actus add. P S. — 19. eo A S V. — 20. habet A ; sensum add. P A S ; rationem add. V. — 21. om. P A V. — 22. videtur ipse prosequi] prosequitur S. — 23. intentione P, quaestione V. — 24. om. V. — 25. praesufficiens V. — 26. om. O. — 27. XII. O ; Ad — II] om. P A S V. — 28. nec V. — 29. potuit O. — 30. prima parte P A. — 31. ipsum V. — 32. obiciunt V. — 33. eum P S ; vel add. V. — 34. om. O. — 35. quaestione V. — 36. vero S. — 37. om. S V. — 38. sensitivi A. — 39. in aliquid P A S ; in aliquem sensum V. — 40. om. V. — 41. om. S. — 42. om. S V. — 43. in aliquid om. V. — 44. movet et om. P A S V. — 45. ergo A. — 46. ex V. — 47. om. A S. — 48. quod V. — 49. ex V. — 50. regula A. — 51. communis P. — 52. om. O. — 53. aeternae sive add. P. — 54. appetitus sensitivi V. — 55. om. V. — 56. regula O V ; rei S.

quae nata est huiusmodi ¹ regulam ² considerare ; sed ipsa perfectio actus voluntarii pertinet ad voluntatem ita quod ipse actus voluntatis, praemissis suppositis ³, iam est peccatum quoddam. Haec sunt verba Thomae ex quibus patet quod non ponit quod ratio ⁴, exclusa voluntate, prout isti falso imponunt sibi, sit proprium principium vel causa mali actus, cum ponat peccatum in ipso actu voluntatis consistere. Unde mirum est quod huiusmodi falsa volebant imponere ⁵ viri sancti ⁶ tanto doctore ; nec est facile eos qui in hoc ⁷ nituntur, sine aliqua ratione ut ex dictis patet, inexcusabilem eum ⁸ comprobare ⁹ aliquid ¹⁰, in hoc ¹¹ ipso ¹² excusari ¹³ posse ¹⁴.

ARTICULUS XII.

Quod ¹⁵ matrimonium in Veteri Lege in officium naturae et non ut sacramentum coniunctionis Christi et Ecclesiae fuerat institutum ¹⁶.

Item ¹⁷, in prima secundae ¹⁸, quaestione 102 ¹⁹, articulo 5, in responsione 3 argumenti, dicit quod matrimonium fuit in Veteri Lege prout fuit ²⁰ in officium naturae, non prout fuit ²¹ sacramentum coniunctionis ²² Christi et Ecclesiae quae nondum ²³ erat facta ²⁴ ; unde ²⁵ in Veteri Lege dabatur libellus repudii quod est contra rationem sacramenti.

[Haec dicit ²⁶ Thomas] ²⁷.

Haec positio videtur esse ²⁸ contra Apostolum, Ephes. 5 : Propter hoc, inquit, relinquet ²⁹ homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae et erunt duo in carne una : sacramentum hoc magnum est ³⁰, dico autem in Christo et in ³¹ Ecclesia (a) ; ubi dicit Glosa (b) quod praedicta auctoritas sumpta est ³² de Genesi, capitulo 2, secundum ³³ quod accipitur de ³⁴ Christo et ³⁵ Ecclesia, iam non duo sunt ³⁶. Et infra ³⁷ dicit alia ³⁸ Glosa : Huius, inquit, spiritualis unitatis ³⁹, scilicet Christi et Ecclesiae, sacramentum fuit illud ⁴⁰ quod in Genesi de unione coniugii ad litteram legitur ⁴¹ (c). Patet ergo ⁴² ex textu Apostoli, et

1. huius O P S. — 2. rectam A. — 3. suppositus A S. — 4. non A. — 5. volebant imponere] ponebant poni S ; tanti add. S. — 6. sancto et V. — 7. eis qui hoc V ; eos qui hoc P ; eos que hic A ; quod hi qui S. — 8. om. V ; cum A. — 9. comprobatur V. — 10. inexcusabilem — aliquid] om. P ; valeant add. P A S V. — 11. om. V. — 12. facto P. — 13. excusare P. — 14. om. P A S V. — 15. De hoc quod Thomas dicit quod P A S. — 16. Articulus — institutum] om. O V. — 17. unde S. — 18. item — secundae] om. P V. — 19. in — 102] quaest. 102 eiusdem partis, scilicet prime secundae A S. — 20. erat V. — 21. erat V ; est S ; om. P A. — 22. om. S. — 23. non S ; interdum A. — 24. forma A. — 25. et add. V. — 26. docet A. — 27. om. O ; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 28. om. A. — 29. om. O. — 30. ego add. P A S. — 31. om. O. — 32. om. O. — 33. sed P. — 34. in P. — 35. in add. P. — 36. sed una caro, etc. add. P S ; sed non una caro, etc. add. A. — 37. ita S. — 38. om. A. — 39. unitas P A. — 40. istud O. — 41. locuntur A. — 42. igitur P.

(a) Eph. V, 31. — (b) HIERONYMUS. *Expositio in Epist. ad Ephes.* l. III, c. 5 (P. L. 26, 534). — (c) Glosa, in *epist. ad Eph.* (P. L. 114, 599).

similiter ex Glosis quod matrimonium in Veteri Lege fuit sacramentum coniunctionis Christi et Ecclesiae ¹.

Quod vero dicit ² quod ³ nondum fuit ⁴ facta, nihil ⁵ videtur valere ⁶ quia immolatio agni paschalis et quaedam alia sacrificia fuerunt sacramentum ⁷ immolationis ⁸ Christi quae tamen ⁹ nonquid ¹⁰ erat facta.

Item, quod addit de libello repudii nihil valet quia repudiare uxorem non fuit ¹¹ de institutione matrimonii, sed contra institutionem ¹²; fuit tamen permissum a Moyse non ut minus bonum sed ¹³ ne peiora fierent, et etiam ¹⁴ hoc ¹⁵ factum ¹⁶ fuit ad duritiam ¹⁷ cordis eorum, ut habetur Matth. 19 (a). Et ideo cum divisio per repudiationem fuerit illicita, patet quod matrimonium Veteris Legis ¹⁸, indivisibile ex institutione ¹⁹ et ideo non obstante repudio illicito, fuit sacramentum coniunctionis indivisibilis Christi et Ecclesiae, cuius contrarium dicit.

Haec sunt verba ²⁰ eorum qui ²¹ nisi sunt ²² capere hominem in ²³ sermone ²⁴, plura contra primam ²⁵ secundae non habentes ²⁶.

Ad articulum 12 ²⁷.

Quod ²⁸ isti ²⁹ etiam ³⁰ in hoc articulo ³¹ huic ³² doctori nostro contradicunt et ³³ arguunt ³⁴ minus recte ³⁵, patet ex doctrina eius ³⁶, IV Sententiarum, distinctione 26, quaestione 2 ³⁷ in solutione quaestionis ubi sic ³⁸ dicit : Matrimonium ³⁹ secundum quod ordinatur ad procreationem prolis ⁴⁰ quae erat necessaria etiam peccato non existente ⁴¹, institutum fuit ⁴² ante peccatum ; secundum autem quod remedium praebet contra vulnus ⁴³ peccati, institutum fuit post peccatum, tempore ⁴⁴ legis naturae ; secundum autem determinationem ⁴⁵ personarum, institutionem habuit ⁴⁶ tempore legis ⁴⁷ Moysi ; sed ⁴⁸ secundum quod repraesentat mysterium coniunctionis ⁴⁹ Christi et Ecclesiae ⁵⁰, institutionem habuit in Nova Lege, et ⁵¹ secundum hoc est sacramentum Novae Legis. Unde quantum ad hoc quod matrimonium est ⁵² sacramentum Novae Legis non erat ⁵³ ante Christum institutum ; sicut

1. cuius contrarium dicit *add. P A S.* — 2. Quod vero dicit] item quod addit pro ratione suae positionis scilicet *PS* ; item addit quod ratio positionis suae *A.* — 3. coniunctio Christi et Ecclesiae (suae *add. P*) *add. P A S.* — 4. fuerat *P.* — 5. vel *S.* — 6. valde *O.* — 7. sacrificium *A.* — 8. unionis *O.* — 9. *om. P A.* — 10. interdum *A.* — 11. erat *P A S.* — 12. Matth. 14 *add. O* ; Matth. 19 *add. P A S.* — 13. ut minus malum *add. P A S.* — 14. *om. S.* — 15. *om. P A.* — 16. facta *A.* — 17. durationem *O.* — 18. fuit *add. P A S.* — 19. domini *add. P A S.* — 20. *W.* et *add. V.* — 21. hii *P.* — 22. nihil sciunt nisi *V.* — 23. verbis vel in *add. P A.* — 24. verbis *S* ; et *add. A.* — 25. partem *add. P S.* — 26. non potui invenire illud sub hiis verbis *add. O.* — 27. Ad — 12] *om. P A V* ; responsio ad haec secundum Thomam *S.* — 28. quia *V.* — 29. *om. P.* — 30. *om. V.* — 31. ultimo huius partis *add. A V* ; ultimae huius partis *add. P S.* — 32. *om. P A S V.* — 33. quia et *S* ; *om. P.* — 34. *om. P* ; arguant *V* ; ipsum *add. A S V.* — 35. iuste *P A S V.* — 36. super *add. P A S V.* — 37. quaest. 3 art. 2. *S.* — 38. sicut *V.* — 39. in matrimonio *O.* — 40. principalis *A O V.* — 41. inexistente *S.* — 42. etiam *add. A.* — 43. nullius *O* ; inscius *V.* — 44. temporale *V.* — 45. doctrinam *V.* — 46. habuerunt *O.* — 47. in lege *S.* — 48. *om. A.* — 49. corporis *V.* — 50. in ecclesia *V.* — 51. hec ibidem *V.* — 52. sacramentum — est] *om. V.* — 53. erit *V.*

(a) Matth. XIX, 8.

enim ipsa Lex Nova ante Christum ¹ non erat lata nec promulgata ², sic ³ nec sacramenta ⁴ Novae Legis ante Christum instituta erant ⁵.

Ad primum quod in contrarium isti ⁶ obiciunt, respondet Thomas, parte ultima, quaestione 61, articulo 2 ⁷ in responsione ⁸ ultimi argumenti, ubi sic ait: Matrimonium fuit institutum ⁹ in statu innocentiae ¹⁰, secundum quod est in officium naturae; ex consequenti tamen aliquid significabat ¹¹ futurum circa Christum et Ecclesiam, sicut et ¹² omnia ¹³ alia quae in figura Christi praecesserunt ¹⁴. Quorum quaedam fuerunt sacramenta Veteris Legis ¹⁵ quae futura erant significantia ¹⁶ circa Christum; a quibus differunt sacramenta Novae Legis in hoc quod significant ¹⁷ ea quae iam facta sunt, scilicet ¹⁸ circa ¹⁹ Christum, sicut ²⁰ baptismus et ²¹ eucharistia quae significant passionem vel mortem Christi iam factam. Unde matrimonium non potuit esse sacramentum Novae Legis donec ²² significare ²³ potuit coniunctionem Christi et Ecclesiae iam factam; quod facere non potuit antequam esset. Potuit tamen prius praefigurare illam futuram ²⁴, sicut immolatio agni paschalis quae ²⁵ praefigurabat passionem Christi ²⁶ futuram, quae tamen non erat sacramentum Novae Legis; eodem modo nec ²⁷ matrimonium quamdiu significabat ²⁸ istam ²⁹ coniunctionem Christi et Ecclesiae ut futuram ³⁰ dici ³¹ potuit sacramentum Novae Legis. Unde ut dictum est quantum ad hoc quod sacramentum Novae ³² Legis non ³³ erat ante Christum institutum, prout tamen ³⁴ habetur in Glosa quam secundo ³⁵ allegant, potuit ³⁶ prius ³⁷ illius ineffabilis unionis ³⁸ dici sacramentum, inquantum illud ³⁹ praefigurat ⁴⁰.

Ex his patet quod nihil valet ⁴¹ quod obiciunt secundo. Manifestum est enim ⁴² quod licet ⁴³ immolatio agni paschalis et quaedam alia sacrificia passionem Christi futuram ⁴⁴ praefigurabant ⁴⁵, propter hoc tamen sacramenta ⁴⁶ Novae Legis dici non poterant, sed potius ad legem in qua erat promissio Christi venturi ⁴⁷ pertinebant.

Quod dicunt tertio nihil valere, salva pace eorum satis pulchre dicitur ⁴⁸ si intelligatur. Minus enim decuit ⁴⁹ permissio ⁵⁰ de libello repu-

1. sicut — Christum] *om. A.* — 2. privilegiata *V.* — 3. sicut *A.* — 4. sacramentum *P A.* — 5. institutum erat *P A.* — 6. *om. V.* — 7. art. 3. *P A V.* — 8. solutione *V.* — 9. *om. O.* — 10. non secundum quod est sacramentum *add. S².* — 11. significavit *O*; significat *P V*; signat *A.* — 12. sicut et] secundum quod et *O.* — 13. circa *V.* — 14. expresserunt *V.* — 15. alia quae — Legis] testamenti signa *O*; quae in figura — legis] *om. P*; *om. V.* — 16. signantia *A*; signa *O.* — 17. secundum *S.* — 18. *om. P A S.* — 19. Christum — circa] *om. V.* — 20. sic *P S.* — 21. *om. P.* — 22. nec *P.* — 23. *om. A.* — 24. figuram *V.* — 25. *om. P A S V.* — 26. illam *A.* — 27. *om. P S.* — 28. figurabat *P S.* — 29. illam *S V.* — 30. ut ut futura *O.* — 31. non *add. P.* — 32. legis — novae] *om. V.* — 33. *om. O*; ergo *add. V.* — 34. prout tamen] praeterea cum *O.* — 35. sensus *O.* — 36. poterit *V*; potest *O.* — 37. sensus *O.* — 38. divina (?) *add. O.* — 39. illam *S.* — 40. praefigurat *O*; praefiguratur *P*; praefigat *A*; ut dictum est *add. P A S V.* — 41. valeat *A V.* — 42. *om. V.* — 43. *om. A.* — 44. figuram *O.* — 45. praefigurent *P*; praefigurabat *A.* — 46. sacramentum *S.* — 47. futuri *V.* — 48. videtur *A.* — 49. licuit *P A S.* — 50. promissio *V.*

dii postquam ¹ matrimonium in Nova Lege institutum est ut sacramentum unionis Christi et Ecclesiae iam factae, quam in Veteri Lege quando huiusmodi institutionem ² habere non potuit, ut ³ ex dictis patet. Unde tunc pemittebantur ⁴ uxorem dimittere ⁵ et etiam plures uxores simul habere, quae ⁶ non decet nunc ⁷ permitti, propter quod nec aliqua ratione permittuntur, propter praedictam matrimonii institutionem in Nova Lege. Nec intendit Thomas dicere quod matrimonium Veteris Legis haberet divisibilitatem, vel quod non esset indivisibile; ⁸ nec dicit repudium esse ⁹ licitum, sed, ut dictum est, quod permissio de repudio magis repugnat matrimonio in Nova Lege quam in Veteri, ut dictum est.

*
* *

Explicit responsio ¹⁰ ad ea quae circa ¹¹ primam secundae obiciunt ¹² qui nodum in scirpo ¹³ quaerunt ¹⁴.

*
* *

ARTICULUS I

Quod ¹⁵ caritas non augetur per additionem. ¹⁶

In secunda parte partis secundae ¹⁷, quaestione 24 ¹⁸, articulo 5, quaerit utrum caritas augeatur per additionem caritatis ¹⁹, et ²⁰ in responsione principali determinando dicit quod caritas nullo modo potest augeri per additionem caritatis ad caritatem, sed secundum ²¹ quod ²² subiectum magis ac magis participat caritatem, id est magis reducitur in actum illius et magis subicitur ²³ illi.

[Haec dicit Thomas.] ²⁴

Primum quod dicit, quod caritas nullo modo potest augeri per additionem caritatis ad caritatem videtur falsum, et sonare etiam ²⁵ in praeiudicium divinae potentiae. Secundum ²⁶ etiam quod ponit, caritatem augeri per hoc quod subiectum reducitur in actum illius et magis subditur ²⁷ illi, non videtur ²⁸ esse verum.

Primum videtur esse ²⁹ falsum per hoc quod ³⁰ nos videmus Christum bis dedisse Spiritum Sanctum ³¹, semel in terra post resurrectionem, Ioann. ³² 20 ³³ (a) et semel de coelo, Act. I ³⁴ (b); et utraque vice diffusa

1. priusquam V. — 2. quando — institutionem] cum igitur huius unionem V. — 3. om. V. — 4. permittebatur P A S; permittebant O. — 5. permitttere V. — 6. quod P S V. — 7. om. O. — 8. vel — indivisibile] om. V. — 9. fuisse P A S V. — 10. explicantur responsiones V. — 11. contra A S V. — 12. obiciuntur A V. — 13. scripto O; id est iunco non nodoso add. S². — 14. quaerere comprobantur A S; qui — quaerunt] om. V; explicit — quaerunt] om. P. — 15. de hoc quod Thomas dicit quod A S. — 16. Articulus — additionem] om. O V. — 17. In — secundae] om. V; in tertia parte summae A S; q. 22. dr. add. S². — 18. q. 4. O A; q. 34. V. — 19. om. V. — 20. quaerit — et] om. S. — 21. solum per hoc V. — 22. om. A. — 23. subditur V. — 24. om. O; haec de Thoma A; om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 25. om. A S. — 26. sed O. — 27. subicitur A S. — 28. om. O. — 29. quod sit A S. — 30. per hoc quod] quia A S. — 31. discipulis add. S. — 32. om. O. — 33. 1° O; om. A; 24. S. — 34. om. O.

(a) Ioann. XX, 22, — (b) Act. I, 8; II, 4.

est caritas per Spiritum Sanctum, sicut dicit Apostolus ¹, Rom. V (a). Ergo ² vel in secunda ³ datione ⁴ amiserant caritatem quam primo acceperant, quod non creditur ⁵, vel augmentata est caritas per additionem ab extrinseco ⁶, sicut prima vice ⁷.

Praeterea ⁸, quod Deus sanctis aliquibus, ut Beatae Virgini et beato Paulo in prima infusione multo maiorem dederit ⁹ gratiam ¹⁰ quam aliis sanctis, ut Lino ¹¹, non est dubium. Sed omne excedens dividitur ¹² in illud ¹³ quod exceditur ¹⁴ et in augmentum, ut habetur ¹⁵ IV Physicorum (b). Ergo maior ¹⁶ caritas Pauli dividi potest in tantumdem minorem ¹⁷ quantum ¹⁸ habet Linus, et amplius. Sed omne divisibile quod Deus dat simul et semel, potest ipse dare per partes successive, ex quo divisim partes dari et haberi possunt. Ergo illam ¹⁹ magnam caritatem quam Deus dedit ²⁰ una vice, potuit ²¹ dedisse pluribus vicibus. Sed hoc non est possibile nisi caritas possit augeri per additionem caritatis. Ergo quod ipse dicit est impossibile ²².

Uterius ²³, modum augmenti caritatis quem ²⁴ ipse ²⁵ ponit non reputamus verum, scilicet per hoc quod subiectum magis ac magis ²⁶ reducitur in actum illius, et magis subditur illi; quia ²⁷ aut ²⁸ loquitur de actu caritatis qui est actus ut habitus aut qui est actus ut usus. Si loquitur de actu caritatis ²⁹ ut ³⁰ habitus, tunc est ³¹ idem ac si diceret quod habitus caritatis augetur per hoc quod anima vel voluntas magis reducitur in habitum illius, scilicet ³² caritatis, et haec est positio quam ³³ debet ostendere; tamquam si diceret: quantitas pueri ³⁴ augetur per hoc quod magis reducitur in quantitatem; et hoc nihil est dictu ³⁵. Si vero loquatur ³⁶ de actu ut usus ³⁷, sub hoc sensu habitus caritatis magis ac magis augetur solum per hoc quod anima vel voluntas magis ac magis reducitur in usum caritatis absque additione extrinseca ³⁸. Sic intelligendo non videtur ³⁹ nobis quod ⁴⁰ sit verum quia secundum hoc, solum prima generatio caritatis esset per infusionem et totum augmentum ⁴¹ per assuefactionem et exercitium, ita quod ⁴² caritas ratione eius ⁴³ quod primo infunditur esset virtus infusa, ratione vero totius augmenti esset virtus consuetudinalis, immo in multis plus consuetudinalis quam infusa quia in multis multo plus est quod advenit per augmentum quam quod infunditur primo, sicut videtur in naturalibus ⁴⁴ quod ⁴⁵ modicum semen plantae vel animalis crescit in magnam arbo-

1. ad add A S. — 2. om. S. — 3. prima O. — 4. Spiritus Sancti add. S². — 5. credatur A. — 6. proveniente add. A; provenientem add. S. — 7. sicut — vice] om. A. — 8. constat add. S². — 9. dedit A S. — 10. et caritatem add. S². — 11. et hoc add. S. — 12. dividi potest S. — 13. id S. — 14. om. A. — 15. dicit Philosophus A S. — 16. magna S. — 17. minori S; om. A. — 18. quam S. — 19. istam A S. — 20. Paulo add. S². — 21. add. A S. — 22. ergo hoc est possibile A S. — 23. autem add. A S. — 24. quam S. — 25. om. A. — 26. ac magis om. A. — 27. om. A S. — 28. enim add. S². — 29. om. S. — 30. habitus — ut] om. A. — 31. om. A S. — 32. om. S. — 33. ethoc est petere quod S. — 34. primi A. — 35. dictum A. — 36. loquitur A S. — 37. usu O. — 38. et add. S. — 39. dicitur A. — 40. ut A. — 41. esset add. A S². — 42. ita quod] et ita A S. — 43. huius S. — 44. materialibus O. — 45. quia A.

(a) Rom, V. 5. — (b) VII Physicorum, c. 8 (éd. Didot, II, 295)

rem vel in magnum animal. Hoc autem nullus dicit¹ quod caritas secundum aliquid² sui vel pro magna parte sui sit virtus consuetudinalis.

Praeterea: tam virtutes intellectuales quam morales³ illo⁴ modo quo generantur illo⁵ modo augmentantur⁶. Ergo similiter⁷ virtutes infusae. De intellectualibus virtutibus⁸ dicit Philosophus in II^o⁹ Ethicorum quod¹⁰ intellectualis¹¹ virtus plurimum¹² ex doctrina habet generationem et augmentum. Item¹³, eodem libro, capitulo 3¹⁴, ita¹⁵ de moralibus dicit: Non solum generationes et augmentationes et corruptiones ex eisdem¹⁶ et ab eisdem fiunt, sed¹⁷ operationes in eisdem erunt. Et infra¹⁸ ibidem¹⁹, capitulo 3: Quod²⁰ quidem²¹ igitur virtus circa²² delectationes et tristitias et quoniam fit ex eisdem²³ augetur et corrumpitur. Tantum²⁴ dictum sit²⁵.

Rationes quas pro se adducit non cogunt.

Prima est talis: simplex additum simplici non facit maius²⁶, ut probatur²⁷ VI° Physicorum (a). Sed caritas est simplex. Ergo non fit maior per additionem. — Responsio: sicut duplex est quantitas, scilicet²⁸ molis et²⁹ virtutis secundum Augustinum, ita duplex simplex est³⁰, mole et virtute³¹; et similiter³² maius³³. Et etiam³⁴ simplex mole est³⁵ quantum virtute. Unde et potest esse ita³⁶ in omnibus formis praeterquam³⁷ in mathematicis. Unde³⁸ caritas est simplex mole et quanta virtute³⁹.

Secunda ratio quam ponit est ita⁴⁰: si caritas augetur⁴¹ per additionem caritatis, oportet illam⁴² cui⁴³ fit additio et quae additur distinguere⁴⁴ saltem per intellectum. Sed caritas a caritate in eadem anima non potest distinguere⁴⁵; quia nec secundum speciem nec secundum numerum⁴⁶. Non secundum⁴⁷ speciem, quia talis distinctio habituum sumitur⁴⁸ penes obiecta; sed caritas a caritate penes obiecta non distinguitur, sed respectu eorumdem obiectorum sunt.⁴⁹ Nec secundum numerum⁵⁰ distinguuntur; quia talis distinctio est per subiecta⁵¹ et talis non potest esse in anima⁵². — Respondeo⁵³ quod⁵⁴ arguit⁵⁵ ab

1. scilicet *add.* S². — 2. aliquod S. — 3. naturales A; secundum Philosophum 1° Ethic. *add.* S². — 4. isto A. — 5. isto A S. — 6. augentur S. — 7. *om.* A. — 8. *om.* A S. — 9. III° A. — 10. *om.* A S. — 11. inquit *add.* O A S. — 12. plurimum S; plurimam A. — 13. in *add.* S. — 14. 2. S. — 15. infra O. — 16. ab eiusdem O. — 17. et *add.* S. — 18. ita O. — 19. idem A. — 20. quoniam S. — 21. quid A. — 22. est gratia S². — 23. fit ab eisdem S; sic eisdem A. — 24. non similiter S². — 25. dictum sit *om.* A. — 26. magis A. — 27. probat O. — 28. *om.* S. — 29. *om.* O. — 30. scilicet *add.* A S. — 31. et virtute *om.* O. — 32. simpliciter O. — 33. magis A. — 34. et etiam] quod est S². — 35. et O; bene potest esse S². — 36. unde — ita] et ita est S; illa A. — 37. praeter O. — 38. et *add.* A S. — 39. et ideo caritas addita caritati non facit maius mole sed maius virtute *add.* S². — 40. ista A S. — 41. augetur A. — 42. istam A S. — 43. enim A. — 44. distinguitur A. — 45. saltem — distinguere] *om.* A. — 46. naturam A. — 47. speciem — secundum] *om.* O. — 48. sumi O. — 49. *om.* A. — 50. materiam O; naturam A. — 51. substantiam A. — 52. non est in anima eadem S. — 53. *om.* O. — 54. *om.* A S. — 55. arguitur A.

insufficienti, quia alius est modus distinctionis secundum numerum ¹ quam secundum subiecta ², secundum ³ scilicet ⁴ tempora ⁵ per ⁶ immutationem temporis, sicut dicit Philosophus, V^o Physicorum (*a*) ; et patet per se quod ⁷ est alia sanitas quae praecedit infirmitatem et quae sequitur eam ; consimiliter de caritate quae infunditur in ⁸ uno tempore et quae infunditur in alio.

[Haec sunt verba eorum.] ⁹

Ad articulum I. ¹⁰

Istae cavillationes procedunt ex falsa imaginatione, quia imaginati sunt augmentum caritatis ad modum augmenti corporalis in quo ¹¹ fit additio quantitatis ad quantitatem, non attendentes ¹² quod alio modo augmentantur vel intenduntur qualitates ¹³ simplices ex suis causis, scilicet ex causa agente et recipiente. Agens enim in naturalibus intendit reducere patiens quod est in potentia suae similitudinis, quantum potest. Sicut autem non calidum ¹⁴ est ¹⁵ potentia ¹⁶ calidum, ita ¹⁷ minus calidum est in potentia ad magis calidum ¹⁸ ; unde sicut per actionem calidi efficitur de non calido calidum quia calor qui est in potentia reducitur ad actum, ita etiam minus calidum ¹⁹ efficitur magis calidum per actionem calidi, in quantum educitur calor qui erat in actu imperfectus ²⁰ ad maiorem perfectionem et ²¹ maiorem assimilationem ²² agentis ; et hoc ²³ secundum quod ²⁴ potentia subiecta ²⁵ actui ; quae ²⁶ quidem ²⁷, quantum de se est, ad multa se habens ²⁸ magis ac magis terminatur ab ²⁹ actu illo ³⁰. Quod fit, vel quia augetur virtus agentis, sicut ex coniunctione plurium luminarium, vel quia ex parte ipsius materiae inducitur aliqua dispositio propter ³¹ quam efficitur ³² susceptibilior ³³ illius ³⁴ actus ; sicut aer quanto plus attenuatur, tanto fit ³⁵ susceptibilior ³⁶ luminis. Intensio ³⁷ autem caritatis non contingit ³⁸ ex hoc quod virtus agentis fortificetur, sed tantum ex hoc ³⁹ quod natura recipiens, quae ⁴⁰ quantum in se est ⁴¹ dispositionem ⁴² quamdam habet secundum quod est in potentia pura ⁴³, magis ac magis praeparatur ad susceptionem gratiae ; et hoc secundum quod ex dicta multitudine seu ⁴⁴ confusione potentialitatis, in ⁴⁵ unum colligitur per operationes ⁴⁶ quibus ad caritatem maiorem suscipiendam praeparatur. Ideo Diony-

1. naturam *A*. — 2. substantiam *A*. — 3. *om. O A S*. — 4. per *S* ; *om. A*. — 5. sive *add. S* ; et *add. A*. — 6. numerationem aut *add. S*. — 7. quia *A S*. — 8. *om. A*. — 9. *om. O* ; haec sunt *W... V*. — 10. Ad — 11] Responsio ad haec secundum Thomam *A S V*. — 11. quibus *O* ; quidem *add. V*. — 12. attemptantes *A*. — 13. quantitates *A*. — 14. calido *V*. — 15. fit *V* ; in *add. S*. — 16. *om. V*. — 17. sic *S*. — 18. ita — calidum] *om. V* ; vide durandelum in 2° Sent. d. 3. a. 2. in sp. durandi *add. S*². — 19. ex minus calido *V*. — 20. et perfectus *A* ; imperfectis *V*. — 21. ad *add. A S*. — 22. similationem *V*. — 23. contingit *add. A S V*. — 24. secundum quod] quia *A S* ; ex hoc quod *V*. — 25. subest *V* ; est *add. A S*. — 26. quod *V*. — 27. quia *add. S*². — 28. habet *A O V*. — 29. sub *A S V*. — 30. isto *A S V*. — 31. per *V*. — 32. effectus *A S*. — 33. susceptibile *V*. — 34. est unius *A S*. — 35. plus *V*. — 36. susceptibile *V*. — 37. susceptio *A*. — 38. convenit *S*. — 39. ex hoc *om. A S V*. — 40. in *V*. — 41. quia *add. S*². — 42. alias distentionem *add. S*². — 43. quia *A* ; et *add. V*. — 44. *om. V* ; scilicet *A S*. — 45. *om. O*. — 46. comparationes *A*.

(a) *V Physicorum*, c. 1, (éd. Didot, II, 308).

sus perfectionem sanctitatis semper ¹ designat per hoc ² quod est ex partita vita in unitam consurgere. Et sic patet quod augmentum caritatis simile ³ est ⁴ non quidem augmento quantitatis quod fit per additionem quantitatis, ut isti imaginantur et falso, sed augmento qualitatis simplicis quod fit per intensionem, per hoc scilicet quod ab imperfecto reducit ad perfectum, ut dictum est.

Ad primum in contrarium dicendum quod licet ⁵ Christus bis legatur dedisse Spiritum Sanctum discipulis, ad quod consequens est quod ipsa ⁶ caritas augmentata fuit in eis, non tamen sequitur ex hoc modus augmentationis per additionem, ut ipsi fingunt ⁷, sed ⁸ quod Spiritus Sanctus secundo ⁹ adveniens ¹⁰ caritatem quae prius erat minus perfecta ad ulteriorem deduxit ¹¹ perfectionem ac maiorem sui similitudinem, sicut calidum intensum agendo in minus calidum calorem prius imperfectum ad gradum deducit perfectiorem ¹². Ratio autem non plus concludit nisi quod causa agens in augmento caritatis ¹³ fuit ab extra; sed ¹⁴ ipsi imaginati sunt quod aliquid caritatis esset ab extra creatum et postmodum animae infusum et priori caritati coniunctum, quod ¹⁵ puerile ¹⁶ ac frivolum est ¹⁷. Illud enim caritatis ¹⁸ de novo creatum non potest ¹⁹ accipere esse ²⁰ nisi in subiecto, cum sit accidens; in eodem autem subiecto non possunt esse duae caritates; impossibile est enim formam eiusdem ²¹ speciei in uno subiecto ²² numero multiplicari ²³, sicut patet ex dictis Thomae, hic et ²⁴ primo libro Sententiarum, distinctione 17, quaestione 2.

Ad secundum ²⁵ dicendum quod magnitudo caritatis collatae ²⁶ Beatae Virgini vel sancto ²⁷ quantumcumque ²⁸ magno non habet divisibilitatem ²⁹ ad intra ³⁰ cum tam ³¹ ratione sui ipsius quam ratione sui subiecti ³² sit per se et etiam ³³ per accidens indivisibilis. Illa ³⁴ autem cavillatio procedit ac si haberet partibilitatem ad intra per modum quantitatis quia tunc enim posset una pars ei ³⁵ dari ³⁶ sine alia vel simul cum alia; nunc autem ³⁷ partes huiusmodi non habet ³⁸. Dicitur autem ³⁹ huiusmodi ⁴⁰ habitus caritatis vel alius ⁴¹ consimilis maior vel ⁴² minor secundum quod est intensior vel remissior, quae quidem magnitudo est ⁴³ virtutis non molis ⁴⁴, quae pertinet ad ⁴⁵ genus quantitatis ubi contingit ⁴⁶ partem et partem accipere, et per consequens partem parti copulando ⁴⁷ augmentum per additionem invenire.

1. *om. A S V.* — 2. *per id S*; propter hoc *A.* — 3. *om. V.* — 4. *sit V.* — 5. *si V.* — 6. *ita V.* — 7. *fingerunt V.* — 8. *secundum V.* — 9. *sit A*; *om. S.* — 10. *ad A.* — 11. *deducit S*; *reduxit A*; *duxit V.* — 12. *ad quamdam deducit perfectionem A S*; *ad ulteriorem aliquam deducit perfectiorem V.* — 13. *in agendo caritatem V.* — 14. *quia O.* — 15. *et A*; *om. S.* — 16. *hoc add. S².* — 17. *esse A.* — 18. *augmentum add. S.* — 19. *posset V.* — 20. *om. A.* — 21. *unius A S V.* — 22. *in add. V.* — 23. *plurificari A S V.* — 24. *in add. V.* — 25. *aliud A S.* — 26. *collata V.* — 27. *alii V.* — 28. *quocumque A.* — 29. *diversitatem A*; *debilitatem V.* — 30. *ab infra O.* — 31. *tum O.* — 32. *quam — subiecti om. O.* — 33. *om. V.* — 34. *ista S A.* — 35. *eiusdem A*; *eius S.* — 36. *esse A.* — 37. *quia add. S.* — 38. *sunt V.* — 39. *om. S.* — 40. *om. O.* — 41. *aliis O.* — 42. *aut V.* — 43. *erit V*; *magnitudo add. V A.* — 44. *mobilis O.* — 45. *augmentum et add. S.* — 46. *perfecte add. A.* — 47. *comparando V.*

Quod autem dicit : Omne excedens dividi potest ¹ ; si intelligat de divisione reali et ² excessu virtuali, falsum est et impossibile. Manifestum est enim quod forma ³ una simplex et indivisibilis, quam impossibile est vel per partes dividi cum ⁴ nullas habeat, potest aliam ⁵ in virtute excedere ⁶. Potest tamen ibi ⁷ esse divisio secundum rationem ex ⁸ eo quod intellectus potest illam ⁹ virtutem partialiter ¹⁰ intelligere, accipiendo illud in quo aequatur alteri et in quo excedit ¹¹ illud ¹² idem ¹³ ; verbi gratia, possum accipere per intellectum in caritate Beatae Virginis gradum in quo aequatur caritati Lini et gradum in quo aequatur caritati ¹⁴ Petri¹⁵ et gradum ulteriorem in quo excedit caritatem utriusque ¹⁶ ; ista autem partibilitas ¹⁷ non cadit ¹⁸ in ipsa re quae indivisibilis est, sed in ratione ¹⁹ quae ²⁰ eandem rem gradatim ²¹ et ²² partialiter ²³ considerat.

Ad tertium dicendum quod ipse Thomas ²⁴ loquitur de actu caritatis qui est habitus ; et verum est ²⁵ quod idem est animam subici huic actui et ²⁶ ipsi ²⁷ caritati ; nec tamen sequitur ex hoc ²⁸ quod illud ²⁹ non faciat ³⁰ ad ³¹ declarationem ³² suae positionis. Planum est enim quod istam veritatem ignorabant qui augmentum caritatis, non per hoc quod ei ³³ anima amplius ³⁴ subicitur ³⁵ sed per hoc quod nova ³⁶ priori additur ³⁷ fieri aestimabant. Quantitas ³⁸ vero ³⁹ pueri alio modo quam per intensionem huiusmodi ⁴⁰, scilicet ⁴¹ per extensionem et additionem habet ⁴² fieri. Unde manifestum est pro eis quod fecit Thomas ⁴³ in hac parte.

Ad quartum dicendum quod illud quod adducunt de Philosopho, II ⁴⁴ Ethicorum, quod virtutes ⁴⁵ eisdem generantur et corrumpuntur et augmentantur, nihil ⁴⁶ facit pro eis ; non enim intendit Thomas quod actus caritatis secundus, qui non est sua essentia, inducat ⁴⁷ augmentum caritatis per modum causae agentis sed per modum meriti de congruo ⁴⁸ disponentis.

Quod dicunt quinto ad rationem primam, quod caritas habet quantitatem virtutis ⁴⁹, licet ⁵⁰ non molis, ratione cuius augeri potest per additionem, frivolum est quia quantitas ⁵¹ virtutis ⁵² nullam ⁵³ ponit divisibilitatem ⁵⁴ vel ⁵⁵ partium pluralitatem in eo cuius est ; ⁵⁶ unde ⁵⁷ per consequens non potest intelligi ratione huius ⁵⁸ quantitatis aliquam

1. etc. *add. V.* — 2. *de add. V.* — 3. *om. V.* — 4. *tamen O.* — 5. *tamen V.* — 6. *et add. V.* — 7. *tamen ibi om. V.* ; *ibidem S.* — 8. *om. A S V.* — 9. *istam A S V.* — 10. *particulariter A S V.* — 11. *excedat A.* — 12. *om. A S.* — 13. *ibidem A.* — 14. *Lini — caritati] om. A.* — 15. *aut Pauli add. S.* — 16. *ulterius quod O.* — 17. *particularitas O.* — 18. *cadat O.* — 19. *responsione A.* — 20. *om. A V.* — 21. *et gradum S.* — 22. *om. S.* — 23. *particulariter A V.* — 24. *om. V.* — 25. *om. V.* — 26. *'subici et add. O.* — 27. *om. V.* — 28. *de hoc A ; om. V.* — 29. *id S ; istud A V.* — 30. *faciet A ; sufficiat O.* — 31. *om. O.* — 32. *delectationem O.* — 33. *om. V.* — 34. *om. V.* — 35. *subiciatur A S.* — 36. *caritas add. A S V.* — 37. *adicitur V.* — 38. *quatenus A.* — 39. *enim V.* — 40. *habetur S.* — 41. *sed S.* — 42. *huius O ; habent A.* — 43. *quod pro eis non facit dictum Thomae S.* — 44. *III. A.* — 45. *ex add. V.* — 46. *ideo A ; non S.* — 47. *inducit A.* — 48. *consensu V.* — 49. *virtus O.* — 50. *quamvis A S V.* — 51. *caritas add. V.* — 52. *virtus O.* — 53. *nulla V.* — 54. *diversitatem S.* — 55. *et A.* — 56. *in — est] om. A.* — 57. *et V.* — 58. *illius V.*

partem unam alteri supervenire ¹ et sic per ² additionem augmentationem facere.

Quod ³ dicunt sexto ad rationem secundam quod alius est modus distinctionis ⁴ secundum numerum ⁵ quam secundum subiecta, per tempora scilicet sive ⁶ per mutationem temporis, manifestum est qualiter non intelligunt ⁷ quod dicunt. Quod enim aliqua forma in subiecto manens varietur vel distinguatur ex sola varietate vel distinctione temporis, absque sui corruptione media ⁸, est omnino ⁹ impossibile, sicut patet in exemplo ¹⁰ quod ipsi pro se adducunt ¹¹: impossibile enim foret sanitatem in eodem subiecto numero distinguui vel numerari ex ¹² sola temporis varietate, nisi scilicet ¹³ per mediam infirmitatem corrumpetur. Similiter ¹⁴ ergo et ¹⁵ impossibile est caritatem priorem distinguui a caritate sequente ex ¹⁶ sola temporis varietate nisi contingat ¹⁷ medio tempore ipsam caritatem priorem ¹⁸ corrumpi. Unde patet quod praedicta responsio frivola est et nulla ¹⁹, quod scilicet caritas quae infunditur in ²⁰ uno ²¹ tempore distinguatur ab illa caritate ²² quae infunditur in alio tempore; manente enim ²³ caritate priore, nulla alia infunditur nova, sed illa ²⁴ quae praefuit ²⁵ ad maiorem perfectionem ac similitudinem cum caritate summa Spiritus Sancti agentis ²⁶ reducit ²⁷.

ARTICULUS II.

Quod ²⁸ caritas possit augeri in infinitum. ²⁹

Item ³⁰, quaestione 24, articulo 7, disputat utrum caritas possit augeri in infinitum ³¹. In responsione principali dicit quod augmento ³² caritatis in vita ista nullus terminus praefigi potest.

[Haec sunt verba Thomae.] ³³

Putamus quod non sit verum istud ³⁴. Omne enim finitum per augmentum in infinitum potest pervenire ³⁵ ad quantitatem cuiuslibet alterius ³⁶ finiti sui generis, immo incomparabiliter transcendere ³⁷. Cum ergo caritas Christi finita fuerit et ³⁸ Beatae Virginis, et etiam ³⁹ sit ⁴⁰ eiusdem generis ⁴¹ cum caritate aliorum hominum, posset caritas cuiuslibet viatoris si cresceret in infinitum, transcendere caritatem Christi et Beatae Virginis, quod est horribile audire piis auribus.

Praeterea quanto magis augetur ⁴² habitus dilectionis, tanto magis

1. subvenire *A S V.* — 2. de *O.* — 3. autem *add. V.* — 4. discretionis *A.* — 5. materiam *A V.* — 6. *om. V.* — 7. intelligant *A.* — 8. manifeste *S V*; manifestum *A.* — 9. *om. A S V.* — 10. sicut — exemplo] *om. A S V.* — 11. quod ipsi dicunt *V.* — 12. *om. S.* — 13. videlicet *A S V.* — 14. sic *A V.* — 15. etiam *V.* — 16. *om. A.* — 17. ubi contingit *A.* — 18. *om. V.* — 19. vana *A S V.* — 20. *om. A S.* — 21. illo *V.* — 22. *om. A S V.* — 23. autem *A.* — 24. ista *A S V.* — 25. prius fuit *V.* — 26. agenti *A S.* — 27. educitur *A*; deducitur *S.* — 28. De hoc quod Thomas dicit *A S.* — 29. Articulus — infinitum] *om. O V.* — 30. *om. S V.* — 31. et *add. A S V.* — 32. augmentum *O.* — 33. *om. O*; *om. V et de in. usque ad* Haec sunt verba. — 34. illud *S.* — 35. venire *S.* — 36. *om. S.* — 37. transcendendo *O.* — 38. etiam *add. A.* — 39. et etiam *om. A*; et sic *S.* — 40. fuit *S.* — 41. et — generis] *om. O.* — 42. augetur *S.*

intenditur¹ actus diligendi. Ergo si habitus augeri potest in infinitum, et actus ; sed² actus non potest ; ergo³ nec habitus ; quare, etc.

Praeterea hoc est contra Augustinum ; dicit enim⁴ libro I^o ⁵ Retractationum, capitulo 7°, ubi ponitur retractatio libri De moribus Ecclesiae : Hoc quod dixi : Deum quem cognoscere volumus⁷, plena prius caritate diligamus, melius diceretur⁸ sincera quam plena, ne⁹ forte putetur¹⁰ caritatem Dei futuram non esse maiorem quando videbimus eum¹¹ facie ad faciem. Sic itaque hoc accipiatur tamquam plena dicta sit qua¹² maior esse non possit quamdiu ambulamus per fidem (a). Erit enim plenior, immo plenissima per speciem¹³. Idem¹⁴, in libro De perfectione iustitiae, ante medium : Caritas ut¹⁵ habeatur tanta¹⁶ quanta haberi potest in corpore mortis huius, parum est nostrae voluntatis arbitrium¹⁷ nisi adiuvet gratia Dei per Iesum Christum Dominum Nostrum (b). Ex his auctoritatibus patet quod non est¹⁸ caritas augmentabilis¹⁹ in hac vita in infinitum ; alioquin non²⁰ posset in hac vita²¹ tam plena esse quod maior esse non posset, cuius contrarium ostendit²² prima²³ auctoritas ; praeterea si esset augmentabilis in infinitum, nunquam haberetur tanta quanta haberi²⁴ potest, cuius contrarium dicit secunda auctoritas.

Praeterea ratio quam adducit in²⁵ confirmationem positionis praedictae²⁶, sumitur²⁷ de Glosa Philipp. III : Non quod iam acceperim aut iam perfectus sim (c) ; Glosa²⁸ : Nemo fidelium etsi multum profecerit dicat : sufficit mihi ; qui enim²⁹ hoc dicit quiescit³⁰ in via ante finem. — Responsio : duplex sufficientia caritatis potest intelligi : una est sufficientia habitus, alia secundum usum et numerum meritorum. Glosa ergo³¹ illa³² non negat tantam in via posse haberi sufficientiam caritatis qua maior non possit haberi³³, sed negat hoc de usu et sufficientia meritorum quae vere nunquam sunt tot et³⁴ tanta in via quin plura et maiora³⁵ possint esse et quin adhuc³⁶ ad maiora debeat conari. Quod³⁷ sic intelligendum sit patet ibidem per Glosam quae ita dicit : Hoc de se dicit³⁸ Apostolus : non quod acceperim vel³⁹ iam perfectus sim, quia homines laborandum sibi intelligere debent ut iustificationum merita aliquid perfectionis adipiscantur.

Alia ratio est talis quam ponit : terminus non praefigitur⁴⁰ augmento⁴¹ formae alicuius nisi vel⁴² ratione formae in se vel ex parte cau-

1. dicitur A. — 2. si A. — 3. om. A. — 4. in A S. — 5. om. S. — 6. 6. A S. — 7. velimus A. — 8. dicere O. — 9. nisi O A S. — 10. putemus S. — 11. om. A S. — 12. quam A. — 13. erit — speciem] om. A S. — 14. ideo O A. — 15. om. A. — 16. om. A. — 17. om. A. — 18. potest A S. — 19. augeri A S. — 20. om. A. — 21. in infinitum add. O. — 22. dicit A S. — 23. om. A S. — 24. augeri S. — 25. ad A S. — 26. suae A S. — 27. om. A S. — 28. quia add. S. — 29. om. A S. — 30. heat A ; hesit S. — 31. igitur S. — 32. ista A S. — 33. om. A. — 34. tot et om. S. — 35. non add. A S. — 36. om. A S. — 37. autem add. S. — 38. ait A ; om. S. — 39. et S ; aut quod A. — 40. praefigi non potest S. — 41. augende A. — 42. om. A S.

(a) AUGUSTINUS, *Retractationum*, lib. I, c. 7 (P. L. 32, 593). — (b) AUGUSTINUS, *De perfectione iustitiae*, c. 10 (P. L. 44, 302). — (c) Phil. III, 12.

sae¹ agentis vel ex parte² subiecti recipientis. Ratione ipsius caritatis in se, terminus praefigi non potest : ipsa enim caritas secundum rationem propriae speciei terminum non habet ; est enim participatio infinitae caritatis quae³ est Spiritus Sanctus. Nec ratione etiam causae agentis, scilicet Dei, quia ipse est infinitae virtutis. Nec etiam ratione subiecti⁴ recipientis quia crescente caritate semper crescitabilitas ad maiorem adhuc caritatem participandum⁵. — Responsio : dicimus quod ad minus duobus modis praefigitur terminus⁶ augmento⁷ caritatis : primo ratione ipsius in se, eo ipso⁸ quod est forma habens contrarium ; formae enim augmentabiles in infinitum non habent contrarium, sicut patet in speciebus quantitatis cui nihil est contrarium, ut dicit Philosophus ; cuius ratio est quia contraria secundum suam definitionem⁹ maxime¹⁰ distant¹¹. Si ergo¹² aliqua¹³ duo contraria¹⁴ essent quorum utrumque vel alterum augetur¹⁵ in infinitum, distantia eorum necessario augetur¹⁶ in infinitum et nunquam esset maxima ; et ideo illa quorum ambo vel alterum crescit in infinitum non possunt esse contraria. Et ideo¹⁷ caritas ipsa quae est forma habens contrarium, necesse est ut non possit augeri in infinitum. Ratio ista trahitur ex verbis Commentatoris¹⁸ IV Coeli et Mundi, super illam¹⁹ partem : Manifestum est si supra²⁰ leve esset²¹ levius²² accipere usque²³ in infinitum, leve non esset contrarium gravi quia contraria maxime distant. Nec²⁴ valet quod²⁵ caritas est quaedam divinae et²⁶ infinitae caritatis participatio quae est Spiritus Sanctus²⁷ ; ergo potest crescere in infinitum ; quia non solum ex hoc²⁸ posset inferri²⁹ quod ista³⁰ posset³¹ augeri in infinitum, sed quod³² ipsa sit³³ infinita quia est quaedam participatio illius quod³⁴ est actu infinitum³⁵ ; et constat quod hoc non sequitur. Similiter dicimus quod augmentum caritatis statum habet ratione subiecti recipientis ; et quando dicit³⁶ quod subiectum caritatis, crescente caritate, semper crescit, dicimus quod sive loquatur³⁷ de subiecto proximo, scilicet de potentia voluntatis³⁸, sive de remoto, scilicet de essentia animae, dicimus, inquam³⁹, quod falsum est ; essentia enim animae nec⁴⁰ est infinita nec crescit in infinitum ; hoc constat ; similiter⁴¹ nec⁴² potentiae animae sunt infinitae ; unde⁴³ dicit Aristoteles, in⁴⁴ libro de Problematibus, in particula hac⁴⁵ : Potentias non⁴⁶ infinitas⁴⁷ habemus receptivas et activas, sed

1. animae O. — 2. agentis — parte] om. S. — 3. quando S. — 4. om. A S. — 5. accipiendam A. — 6. om. S. — 7. augmentatio S ; augendo A. — 8. om. S. — 9. dispositionem A. — 10. om. S. — 11. differunt A. — 12. si ergo om. A S. — 13. vero add. A. — 14. om. A S. — 15. ageretur O ; augetur A S. — 16. augetur A. — 17. et ideo] non O. — 18. super add. A S. — 19. istam A. — 20. sit A ; om. S. — 21. oportet S. — 22. levius S. — 23. om. S. — 24. istud autem non A ; illud autem non S. — 25. quia A. — 26. om. O. — 27. sancti A. — 28. ex hoc om. S. — 29. inferre S. — 30. ipsa A. — 31. possit A S. — 32. quia S. — 33. om. S. — 34. que A S. — 35. infinita A. — 36. dicunt A. — 37. loquitur S. — 38. voluntaria A S. — 39. quidem A ; om. S. — 40. non A. — 41. si S. — 42. nullae S. — 43. ut S. — 44. om. A S. — 45. 3. A S. — 46. om. S ; vero A. — 47. om. S.

finitas ¹ quae adipiscuntur commensurationem ². Praeterea, potentiae quae sunt naturales, posito etiam quod ³ augerentur ⁴, adhuc non augerentur in infinitum ; dicit enim Philosophus in ⁵ II° de Anima : Omnium natura constantium est terminus et ratio ⁶ magnitudinis et augmenti (a).

[Haec sunt verba eorum.] ⁷

Ad articulum 2. ⁸

Hoc quod isti putant in proposito falsum, tam hic quam super I ⁹ Sententiarum, distinctione 17, est ab ipso Thoma pulcherrime ¹⁰ declaratum, quod videlicet terminus augmenti caritatis in via nullatenus praefigi potest, cum tamen ¹¹ caritas viae nullo modo possit adaequari ¹² caritati in patria ¹³ quae finita est. Quod quidem ¹⁴ qualiter ¹⁵ fieri possit ¹⁶ exemplo tali declarari poterit : in aere manente aere ¹⁷ non contingit praefigi terminum ¹⁸ augmenti caloris in eodem ; semper enim manente aere, manent potentiae ¹⁹ ad calorem maiorem quia forma ²⁰ aeris non secum ²¹ compatitur calorem summum qui ²² naturaliter comitatur et sequitur ²³ formam alterius naturae ²⁴, utpote ²⁵ formam ignis ; sic ²⁶ caritatis ²⁷ viae quae innitur cognitioni aenigmaticae ²⁸, scilicet ²⁹ fidei, non potest praefigi terminus augmenti ³⁰, statu viae permanente ; semper ³¹ enim ³² manente ³³ huiusmodi cognitione in statu viae, remanet ³⁴ caritas vel amor sub quadam imperfectione, eo quod innitur illi cognitioni imperfectae quae non compatitur secum illam ³⁵ caritatis perfectionem quae in patria ad perfectam Dei ³⁶ cognitionem consequitur. In hoc ³⁷ tamen est differentia ³⁸ in proposito et exemplo adducto ³⁹, quod calor in aere per actionem aliquam in tantum potest intendi quod necesse erit in fine actionis illius formam aeris corrumpi et summum calorem cum ⁴⁰ forma ignis ⁴¹ ad quam consequitur induci ; sed caritas in statu viae nunquam potest per actionem aliquam viatoris augmentum caritatis promerentis in tantum ⁴² intendi quod necesse sit cognitionem aenigmaticam evacuari et ⁴³ caritatem patriae cum visione perfecta quam consequitur ⁴⁴ induci ⁴⁵, cum hoc a ⁴⁶ beneplacito divinae voluntatis dependeat ⁴⁷ ; quin potius quanto caritas in via fuerit maior, tanto etiam ⁴⁸ cognitio fidei aenigmaticae ⁴⁹ est ⁵⁰

1. perfectas A S. — 2. commensurant S ; commensurati A. — 3. om. S. — 4. augmento S. — 5. om. A. — 6. et ratio] ratione S. — 7. om. O ; haec sunt W. . V. — 8. Ad — 2] responsio ad haec secundum Thomam A S V. — 9. om. O. — 10. dictum sive add. V. — 11. om A S. — 12. aequiparari S. — 13. caritati patriae S V ; caritati primae A. — 14. om. A S V. — 15. quo modo S. — 16. posset S ; potest V. — 17. manente aere] manifeste enim aere O ; manifeste aeri enim V ; om. S. — 18. terminus O. — 19. manet potentia A S V. — 20. ei add. V. — 21. subter (?) V. — 22. quia V. — 23. consequitur A S. — 24. om. A S V. — 25. scilicet A. — 26. similiter S. — 27. caritati A V. — 28. in aenigmate V. — 29. om. A S V. — 30. in add. S. — 31. sed V. — 32. om. V. — 33. manifeste O. — 34. manet V. — 35. istam A S V. — 36. visionem et add. V. — 37. in hoc om. S. — 38. etiam A. — 39. assumpto S. — 40. quasi O. — 41. illius — ignis] om. V. — 42. in tantum om. A. — 43. per S. — 44. causetur S. — 45. inducit S. — 46. in V. — 47. impendeat V. — 48. et S ; om. V. — 49. evangelica O. — 50. erit V.

(a) De Anima, I, II, c. 4 (éd. Didot, III, 449).

perfectior et certior ; aucta enim caritate et per consequens fide, cum virtutes sint connexae, certius ac firmitus mens ¹ adhaeret ² propter ³ veritatis primae auctoritatem ⁴ illis quae ⁵ non videt ⁶. Ratio ⁷ huius differentiae assignatae ⁸ haec ⁹ est : quia ¹⁰ potentiae materiales ¹¹ sunt determinatae et finitae ¹² secundum exigentiam materiae ; unde potentia in materia ¹³ aeris ad calorem ¹⁴ finita ¹⁵ est et limitata ¹⁶ ; unde quando ¹⁷ ab actione calefacientis transcenditur potentia illa ¹⁸, necesse est quod ipsa cum aere subiecto ¹⁹ corrumpatur ; sic ²⁰ et potentia sensus eo quod materialis est et per materiam limitata, a sensibili superexcellenti ²¹ corrumpitur ²². Secus est de potentiis immaterialibus quae non limitantur ²³ ex materia, sed magis per participationem bonitatis divinae in eis perceptae ; unde quanto amplius additur eisdem bonitatis ²⁴, tanto magis inest eis ²⁵ potentia et capacitas ad ulteriorem ²⁶ ; ideo intellectus, secundum Philosophum ²⁷, III° ²⁸ de Anima (a) confortatur ²⁹ ab excellentibus intelligibilibus ita quod ³⁰ quanto ³¹ plus elevatur ad alta cognoscenda ³², tanto magis ampliatur eius ³³ capacitas ad capiendum altiora. Isti ³⁴ autem comparantes capacitatem substantiae spiritualis capacitati substantiae materialis putaverunt quod terminus in augmento caritatis esset praefigendus ³⁵ ratione potentiae limitatae, quia sic videtur ³⁶ contingere ³⁷ in augmento qualitatis ³⁸ in substantia materiali ac ³⁹ sensibili ; ipsi enim utpote minus intelligentes, ad modum puerorum per omnia, in hoc ⁴⁰ et in aliis, sensui innituntur, spiritualia et ⁴¹ intelligibilia per ista sensibilia commensurantes.

Ad primum ergo ⁴² dicendum quod ad hoc quod finitum adaequetur ⁴³ finito per additionem, necesse est quod sint eiusdem rationis, sicut patet in linea, superficie et corpore quae licet sint finita, tamen per additionem nunquam possunt adaequari cum non sint eiusdem rationis. Sed ⁴⁴ caritas Christi non est eiusdem rationis cum caritate ⁴⁵ viatoris, tum quia est dispositio ad unionem ⁴⁶ cum Verbo, et ex hoc quamdam habet infinitatem, tum quia innititur visioni ⁴⁷ perfectissimae ipsius Verbi, et hoc a primo instanti suae conceptionis ; caritas vero

1. om V. — 2. habet S ; h(abe)ret V. — 3. om. S. — 4. veritatem illius primae auctoritatis A S V. — 5. qui A S. — 6. vident A S ; nec sic de potentiis materialibus add. V. — 7. rationem A S. — 8. assignare A S ; huius — assignatae] om. V. — 9. hoc A. — 10. quoniam V ; quod A. — 11. haec — materiales] cum S. — 12. infinitae S. — 13. in materia] materiae S. — 14. ad calorem om. A S V. — 15. si A. — 16. et limitata] quia potentia materialis S. — 17. om. A. — 18. ista A S V. — 19. ipsa aeris substantia et potentia V. — 20. sicut A S V. — 21. superintelligenti V. — 22. sic — corrumpitur] om. O. — 23. habilitantur V. — 24. eis de bonitate A S V. — 25. est in eis V. — 26. perfectum et add. V. — 27. secundum Philosophum om. A. — 28. II. S. — 29. confortantur A ; cum forma S. — 30. ita quod om. A. — 31. quando V. — 32. cognoscendum et S ; cognoscendo V. — 33. eis V. — 34. istam S. — 35. proficiendus V. — 36. viderunt A S. — 37. esse S. — 38. quantitatis A S V. — 39. aut S. — 40. per hec in dia V. — 41. non carnalia vel add. V. — 42. om. A S V. — 43. adaequatur S. — 44. sic A. — 45. viationis vel add. O. — 46. ad unionem] unionis S. — 47. divinae add. V.

(a) De Anima, I. III, c. 4 (éd. Didot, III, 467).

viatoris innititur, ut dictum est, cognitioni fidei ¹ aenigmatica². Propter quod, quantumcumque ³ crescat caritas ⁴ viatoris semper exceditur incomparabiliter ⁵ a caritate Christi; et ⁶ similiter a caritate ⁷ Virginis Matris eiusdem, eadem ratione. Si tamen loquamur ⁸ de caritate ⁹ Beatae Virginis ¹⁰ in via, certum ¹¹ est quod caritas eius potuit augeri; unde ipsa in ¹² caritate profecit ¹³ et per consequens augmentum caritatis promeruit; nullus tamen tantam plenitudinem ¹⁴ gratiae ¹⁵ recepit ut ipsi in huius profectu ¹⁶ possit ¹⁷ adaequari; istud pia¹⁸ aures non abhorreant, nisi forte ¹⁸ sint asinae et sine intellectu existant.

Ad secundum dicendum quod nullum inconueniens ¹⁹ est ponere quod actus caritatis possit intendi aucta caritate. Sicut enim caritas viae, ut dictum est, quantumcumque aucta semper est finita ²⁰, immo etiam ²¹ respectu ²² caritatis patriae imperfecta, sic ²³ actus eiusdem ²⁴ semper erit finitus et respectu ²⁵ caritatis in patria imperfectus.

Ad tertium dicendum ²⁶ et ad ²⁷ quantum quod Augustinus in utraque auctoritate loquitur de quantitate et plenitudine caritatis in genere quae est ut Deus in via diligatur prae omnibus, licet penitus ²⁸ peccato carere non valeamus ²⁹, omnia et singula in ipsum ³⁰ semper actu ³¹ ordinantes. Tamen in hoc ipso quod est sic ³² Deum in vita ista diligere ³³ modo ³⁴ praedicto ³⁵ quo possumus, continuus potest esse profectus ³⁶ sicut patet ³⁷ per Augustinum in eodem libro et capitulo, scilicet ³⁸ primo libro Retractationum ³⁹, capitulo 7 ⁴⁰ ubi sic ait: Ardor quippe ⁴¹ caritatis sequendo Deum factus ydoneus et tam ⁴² magnus ut ⁴³ vitia cuncta consumat ⁴⁴ in vita hac nasci et crescere potest; perficere ⁴⁵ vero ⁴⁶ propter quod nascitur ut nullum insit homini vitium, nec ⁴⁷ consequenter ⁴⁸ hic ⁴⁹ potest, quamvis tanta res eodem ardore caritatis perficiatur ⁵⁰, ubi ⁵¹ perfici et quando perfici potest (a), hoc est ⁵² in patria. Ecce hic dicit ⁵³ Augustinus quod caritas vel amor etiam ⁵⁴ magis ⁵⁵ crescere potest, cum nimirum ⁵⁶ secundum eum non possit esse tanta quin aliqua ⁵⁷ vitia ⁵⁸ stent cum ea, quae quanto magis per

1. om. A. — 2. in aenigmate S V. — 3. constat quantum S. — 4. quantitas V. — 5. comparabiliter O. — 6. om. S. — 7. similiter a caritate] similiter quantitate V; om. A; beatae add. A S. — 8. loquatur S. — 9. virginis — caritate] om. V. — 10. beatae virginis om. O. — 11. in via certum om. V. — 12. unde ipsa in] unde ipsa S; unde in ipsa V. — 13. profecit O; procedit V. — 14. tanta plenitudine S. — 15. om. V. — 16. recipit — profectu] recipit ut imperfectum V. — 17. ei add. V. — 18. om. A S V. — 19. om. S. — 20. om. S. — 21. in V. — 22. sit add. S. — 23. sicut S. — 24. eius V. — 25. actus add. A. — 26. quod add. O. — 27. om. A S V. — 28. licet penitus] sed cum A S. — 29. et add. S. — 30. in ipsum] in ipso A S; om. V. — 31. om. A. — 32. sicut S. — 33. tamen — diligere] om. A. — 34. esse non A. — 35. om. V. — 36. perfectus A O S. — 37. om. V. — 38. et O V; libro — scilicet] om. S. — 39. 14 add. O. — 40. retractatione 6 add. O. — 41. quidam O. — 42. ydoneus et tam] est A S; est et V. — 43. om. S. — 44. consumet V. — 45. perfecte S. — 46. non O. — 47. non A S V. — 48. communiter A S; consequitur V. — 49. om. S. — 50. potest perficere V. — 51. nisi S. — 52. om. V. — 53. dixit V. — 54. vel amor etiam] sic certior et V. — 55. magna S. — 56. minutum S. — 57. aut V; aliquam O. — 58. vitam O.

(a) AUGUSTINUS, *Retractationum* lib. I, c. 7 (P. L. 32, 593).

Correctorium corruptorii Thomae.

actum¹ caritatis reprimuntur, tanto² magis meretur ipsa caritas augmentari. Quod sic patet : actus caritatis maioris³, maioris est virtutis in merendo quam⁴ sit actus caritatis minoris⁵; sed⁶ actus caritatis minoris meretur augmentum caritatis; ergo⁷ multo fortius hoc⁸ meretur actus caritatis maioris, stante statu merendi. Et huic concordat Glosa quam adducunt : Nemo fidelium etsi multum profecerit⁹, etc.

Et¹⁰ quod dicunt quinto, respondendo illi Glosae et rationi Thomae¹¹ quod non negatur¹² ibi¹³ sufficientia¹⁴ habitus sed sufficientia meritorum, stare non potest; quia si non negatur sufficientia habitus sed sufficientia¹⁵ meritorum¹⁶, et merita caritatis posterioris quae perfectior est, sunt¹⁷ maioris efficaciae quam merita caritatis prioris¹⁸ et imperfectioris¹⁹, consequens est²⁰ quod²¹ per ipsam contingit maiorem perfectionem caritatis promereri. Unde si attendamus ad virtutem promerendi quae tanto maior est ad promerendum augmentum caritatis quanto²² a maiore procedit caritate, inveniemus quod in positione sua includuntur²³ contradictoria, scilicet quod caritas in aliquo gradu status²⁴ viae non potest augeri, et tamen quod possit augeri²⁵ ex hoc quod²⁶ merita quae maioris sunt²⁷ efficaciae quam priora possunt ab ipsa elici.

Quod²⁸ dicunt sexto²⁹ respondendo ad rationem Thomae quod formae augmentabiles in infinitum non habent contrarium, cuius³⁰ oppositum videmus³¹ in caritate, propter quod videtur eis quod non possit in infinitum augeri quia nunquam³² esset maxima distantia, nihil valet si praedicta intelligantur. Caritas enim, cuius augmenti³³ terminus³⁴ praefigi non potest, est³⁵ caritas viae; inter quam et culpam vel³⁶ cupiditatem non est distantia maxima, quia inter caritatem patriae et praedictam³⁷ est distantia incomparabiliter maior. Unde³⁸ ista ratio, si recte³⁹ super praemissas veras fundetur, pro nobis facit; ex quo enim⁴⁰ caritas in statu viae nunquam potest habere⁴¹, quantumcumque crescat, distantiam summam vel maximam ad culpam vel⁴² cupiditatem quae sunt⁴³ sibi⁴⁴ in ratione contrarii, sequitur quod in infinitum in statu viae possit augeri.

Quod vero imponunt Thomae ibidem⁴⁵ quod ipse ponit⁴⁶ subiectum caritatis crescere, ipsa caritate crescente, non est de intentione Thomae; et mirum est, cum hoc non posuerit⁴⁷, quare hoc volebant sibi impo-

1. affectum V. — 2. om. S. — 3. om. A S V O. — 4. quod A. — 5. quam — minoris] om. O. — 6. et S. — 7. om. S. — 8. contra V. — 9. profecit S; fecit V; om. A. — 10. om. V. — 11. om. V. — 12. negat O. — 13. om. A. — 14. om. A. — 15. habitus sed sufficientia om. V; habitus sed — sed sufficientia] om. O. — 16. habitus add. V. — 17. sit A V. — 18. priora V. — 19. et imperfectioris] quae est imperfectior A V; cum sit maioris efficaciae quam caritas perfectior est add. V. — 20. et S. — 21. om. V. — 22. amore vel add. S. — 23. includunt A S V. — 24. in statu A V; om. S. — 25. et — augeri] om. S; patet add. A. — 26. vero S. — 27. erant V; erunt A S. — 28. autem add. A. — 29. om. A. — 30. cum V. — 31. videamus V. — 32. non S. — 33. augmentatio V. — 34. om. V. — 35. om. S. — 36. et A S V. — 37. praedicta A V; perfecta praedicta S. — 38. videtur A. — 39. sit A. — 40. om. A. — 41. potest habere] haberent S. — 42. et S. — 43. om. O. — 44. om. S. — 45. idem A; aliquid S; om. V. — 46. posuit S. — 47. ponat A S V.

nere, nisi forte quia eum ¹ non intelligebant ; et hoc revera in multis quae loquuntur ² evidenter ostendunt. Dicit autem ³ Thomas non ⁴ quidem ⁵ quod ⁶ crescat essentia ⁷ animae vel eius potentiae, ut isti putabant et ⁸ falso ⁹, sed ¹⁰ quod crescente caritate crescat ¹¹ habilitas ¹² ipsius potentiae volitivae ¹³ ad maiorem caritatem percipiendam ¹⁴, quae potest crescere in infinitum ; licet enim capacitas ¹⁵ animae sit finita ¹⁶ actu tamen ¹⁷ potest plus et plus ¹⁸ in infinitum ampliari, secundum quod plus et plus ¹⁹ recipit ²⁰ de participatione bonitatis divinae ²¹. Nunquam tamen erit infinita ²² nec recipiet ²³ perfectionem infinitam, sicut patet etiam in additione numeri quae ²⁴ potest procedere in infinitum ; nunquam tamen erit actu aliquis ²⁵ numerus infinitus, quia potentia in additione numerorum non est una, ut ²⁶ dicit Commentator III ²⁷ Physicorum (a), sed semper ex nova additione efficitur alia ²⁸ potentia in numero ; unde quaelibet potentia potest exire in actum, non tamen potest esse ut omnes exeant in actum nam semper ²⁹ actu posito ³⁰ additur nova potentia quae prius non infuit ³¹. Simili modo ³² intelligamus ³³ de habilitate ³⁴ et capacitate ipsius animae : semper enim ³⁵ crescente caritate advenit nova capacitas vel habilitas ³⁶ respectu amplioris ³⁷ perfectionis percipiendae ³⁸.

ARTICULUS III.

Quod ³⁹ *praelato non est* ⁴⁰ *obediendum contra praeceptum divinum* ⁴¹.

Item ⁴², quaestione 33, articulo 7 ⁴³, quaerit ⁴⁴ utrum secreta correctio debeat ⁴⁵ praecedere denuntiationem ; et ⁴⁶ in responsione 5 argumenti dicit ⁴⁷ : Praelato non est obediendum contra praeceptum divinum, ut habetur ⁴⁸ Act. V ⁴⁹ : Obedire magis oportet Deo quam hominibus (b). Et ideo quando praelatus praecipit ut sibi dicatur quod aliquis ⁵⁰ sciverit ⁵¹ corrigendum, intelligendum est praeceptum sane, salvo scilicet ordine correctionis fraternae, sive praeceptum fiat ⁵² universaliter ad

1. ipsum A V ; ipsi S. — 2. sequuntur S V. — 3. enim A S V. — 4. om. V. — 5. om. A S V. — 6. non add. V. — 7. esse S. — 8. om. S V. — 9. false A ; om. V. — 10. et S. — 11. crescit V. — 12. humilitas V. — 13. voluntative V ; vel naturae S. — 14. participandam S ; perficiendam V. — 15. caritas A S V. — 16. ficta V. — 17. actu tamen om. V. — 18. actu add. V. — 19. et plus om. A. — 20. recepit S. — 21. dei S. — 22. finita V. — 23. sic recipit V. — 24. quod V ; qui S. — 25. aliquid V. — 26. nec V. — 27. primo V. — 28. efficitur alia] perficitur illa V. — 29. super A V. — 30. posita S. — 31. fuit V. — 32. Similiter V. — 33. intelligimus A S V. — 34. humilitate V. — 35. sic enim semper V. — 36. caritas vel humilitas V ; habitus O. — 37. amplificationis V. — 38. perficiendae A ; participandae S. — 39. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 40. sit A. — 41. Articulus — divinum] om. O V. — 42. om. A V. — 43. om. V. — 44. disputatur V. — 45. debet O. — 46. om. V. — 47. quod add. A V. — 48. sicut dicitur A V ; sicut dicit S. — 49. 4. A O S V. — 50. quis V. — 51. ad add. V. — 52. fuit S ; om. V.

(a) AVERROES, in III Physicorum, c. 7, t. 68 (éd. Venise, 1562, p. 117), — (b) Act. V, 29.

omnes sive specialiter ¹ ad aliquem. Sed ² si praelatus praeciperet ³ expresse contra hunc ordinem a Domino ⁴ institutum, et ipse peccaret ⁵ praecipiens et ei obediens, scilicet quasi ⁶ contra praeceptum Domini ⁷ agens. Unde non esset ei obediendum, quia praelatus non est ⁸ iudex occultorum sed solus Deus; unde non habet potestatem praecipiendi aliquid de occultis nisi in quantum per aliqua indicia manifestantur ⁹, puta ¹⁰ per infamiam vel aliquid tale; in quibus casibus ¹¹ potest praelatus praecipere ¹², sicut iudex ¹³ saecularis vel ecclesiasticus exigere ¹⁴ iuramentum de veritate dicenda.

[Haec dicit Thomas.] ¹⁵

Constat istud nimis ¹⁶ esse contrarium regulari ¹⁷ observantiae; secundum hoc enim nunquam esset facienda secreta inquisitio nisi praemissa admonitione vel praecepto de correptione fraterna ¹⁸ prius facienda, secundum ordinem a Domino ¹⁹ constitutum; quod minime fieri consuevit.

Et istud ²⁰ etiam ²¹ reputamus falsum, quia ²² certum est quod in omnibus obediendum est praecepto inferioris ubi praeceptum inferioris impleri potest cum ²³ praecepto superioris ²⁴; sed hoc est ²⁵ possibile ²⁶ in casu proposito; ergo, etc. Maior patet per se ²⁷. Minor declaratur sic: secreta denuntiatio facta praelato non tollit ordinem correctionis institutum a Domino ²⁸, immo post denuntiationem complete ²⁹, integre et perfecte fieri potest; non enim hoc prohibet vel aliquo modo impedit praelatus ³⁰ ratione ³¹ denuntiationis sibi factae. Ergo in hoc ³² tantum obediendum est praelato.

Item videtur quod si non praecipiat praelatus ³³, denuntiandum tamen sit ei. Constat enim quod ³⁴ fraterna correctio et ordō correctionis ad lucrifactionem, id est ³⁵ ad correctionem fratris peccantis ³⁶ ordinatur. Ergo et illa via et ³⁷ omnes viae tenendae sunt quae magis et directius et probabilius proficiunt ³⁸ ad eius correctionem ³⁹. Sed ⁴⁰ denuntiatio facta praelato etiam ⁴¹ cum correctione secreta magis proficit ad fratris correctionem, scilicet peccantis, quam correctio sola ⁴². Ergo videtur potius secundum rationem rectam quod utraque ⁴³ potius ⁴⁴ facienda sit quam altera ⁴⁵ solum ⁴⁶.

Praeterea, esto quod utraque via simul servari non possit ⁴⁷, quod tamen falsum videtur, adhuc ⁴⁸ videtur ⁴⁹ quod magis eligenda est

1. sit add. A S. — 2. om. V et dein. usque ad Haec sunt verba. — 3. praecipit S; praeciperit A. — 4. a Deo O; om. S. — 5. om. O. — 6. tamquam A S. — 7. divinum A S. — 8. om. A. — 9. manifestetur S. — 10. quod add. O. — 11. in quo casu A; in qua S. — 12. praecipue A. — 13. potest — iudex] om. S. — 14. videlicet A; elicere potest S. — 15. om. A S O. — 16. manifeste A S. — 17. om. O. — 18. om. A S. — 19. Deo O A. — 20. illud A; id S. — 21. om. S. — 22. et S. — 23. per A S. — 24. sive cum eo add. A S. — 25. sed — est] om. S. — 26. impossibile A S. — 27. per se om. S. — 28. a Domino om. S. — 29. et add. S. — 30. praelatum A; praelato S. — 31. suae add. A. — 32. om. A S. — 33. quod add. S. — 34. Constat — quod] et S. — 35. id est] et A S. — 36. om. A S. — 37. om. S. — 38. perficiunt S. — 39. ergo — correctionem] om. A. — 40. om. S. — 41. om. S. — 42. om. O. — 43. utrumque A. — 44. om. S. — 45. alterum A. — 46. tantum A S. — 47. posset A S. — 48. ad hoc A S. — 49. om. O.

fienda ¹ peccantis denuntiatio praelato existenti bono et ² pio et discreto, quam privata correctio. Ex quo enim per haec ³ duo nihil aliud intenditur quam peccantis emendatio, illa ⁴ via ⁵ est eligenda magis per quam speratur et creditur melius posse corrigi; sed ut frequentius, haec est via ⁶ denuntiationis. Correctio enim peccantis in duobus consistit, scilicet in cautela de futuro et in poenitentia de praeterito; primum est cautela, quia sine hac non potest esse poenitentia de praeterito fructuosa; unde hoc ⁷ ordine praecipitur Eccli. XXI ⁸: Semel peccasti; ne adicias iterum; sed etiam de pristinis deprecare ut dimittantur ⁹ tibi (a). Sed ¹⁰ constat quod ad cautelam futurorum, semper vel ut frequentius ubi peccatum iterari ¹¹ potest, plus potest praelatus quam simplex subditus; ergo via denuntiationis ad hanc ¹² cautelam correctionis ¹³ fortior est et potentior; ergo magis eligenda. Similiter ad aliam partem correctionis ¹⁴ quae est poenitentia de praeterito ¹⁵, plus videtur posse praelatus quam subditus. Duo enim sunt per quae maxime inducitur peccator ad poenitentiam, scilicet promissio et comminatio; ad quorum utrumque maior ¹⁶ et ¹⁷ sufficientior esse debet praelatus quam subditus, sive fuerit comminatio et promissio de temporalibus, sive de aeternis. Ergo via denuntiationis est efficacior ad fraternam ¹⁸ correctionem; ergo magis eligenda.

Rationes quas insinuat ¹⁹ pro confirmatione positionis non valent.

Prima est ²⁰ quod est contra praeceptum divinum denunciare praelato peccatum fratris occultum nisi ²¹ prius facta correctione secundum ordinem a Domino ²² constitutum ²³; et praelato praecipienti ²⁴ aliquid contra praeceptum divinum non est obediendum iuxta illud Act. V ²⁵: Obedire magis, etc. Ad hoc dicimus quod Salvator quando praecipit correctionem fraternam et ordinem eius, non prohibet ²⁶ facere ²⁷ denuntiationem secretam praelato; quando enim dicit: dic ²⁸ Ecclesiae (b), illud dicitur ²⁹ de accusatione sub testibus qui ³⁰ in secunda correctione adhibiti sunt. Unde constat quod Salvator explicite non prohibet eam fieri ³¹ nec implicite nec ³² ex consequenti, quia denuntiatio et correctio ambae ³³ possunt ³⁴ fieri, et neutra ³⁵ per alteram ³⁶ impediri. Unde ³⁷ videtur ³⁸ quod praelatus exigens huiusmodi denuntiationem per praeceptum nihil praecipit contra praeceptum divinum, sicut ipse posuit ³⁹.

Secunda ratio quam ponit est talis: praelatus non est iudex occultum

1. facienda S. — 2. om. A. — 3. hoc S; quod add. O. — 4. ista A; et illa S. — 5. haec add. O. — 6. haec est via] hoc est illa correptio S. — 7. contra A. — 8. praecipi esset II. S. — 9. dimittentur S. — 10. tibi sed] etiam si S. — 11. alterari O. — 12. om. S. — 13. corporis S. — 14. corporis S. — 15. de praeterito om. S. — 16. violentior A S. — 17. ac A S. — 18. supernam S. — 19. assignat S. — 20. om. A. — 21. non A. — 22. deo S. — 23. institutum A. — 24. praecipitur A. — 25. 4. A S O. — 26. non prohibet] non est non per he S. — 27. fieri S. — 28. om. O. — 29. dic — dicitur] om. S. — 30. quibus O. — 31. fratri A. — 32. sed S; om. A. — 33. ambo O A. — 34. possint A. — 35. neutrum A. — 36. alterum A. — 37. om. A S. — 38. om. O. — 39. supponit A S.

(a) Eccli. XXI, 1. — (b) Matth. XVIII, 17.

torum sed solus Deus ; unde ¹ non habet potestatem praecipiendi de occultis ², et si praecipiat ³ non est ⁴ ei ⁵ obediendum. Ad hoc dicimus quod praelatus exigens denuntiationem de occultis non intendit circa denuntiationes ⁶ procedere per viam ⁷ iudicii ⁸ prout ⁹ iudex, scilicet ¹⁰ puniendo et condemnando, quia propter vocem unius nullus potest iudicialiter condemnari, Deut. XVII et XIX (a) ; sed intendit procedere ut pater et pastor et medicus curando ¹¹ sicut potest ¹² sine famae laesione et sinistrae opinionis occasione ; famae enim laesio et sinistrae opinionis occasio ¹³ vergunt in poenam publicam quae non debet infligi pro occultis.

[Haec sunt verba eorum.] ¹⁴

Ad articulum 3. ¹⁵

Qui dicta Thomae ¹⁶ in solutione huius quaestionis et in ¹⁷ responsione ad argumenta diligenter consideraverit ¹⁸, quando videlicet ¹⁹ facienda est denuntiatio sine ²⁰ correctione praehabita et quando non ²¹, et ²² in quo casu et in quo non, quam ²³ nihil contra ²⁴ ipsum ²⁵ faciunt omnia quae isti ²⁶ adducunt intelligit ²⁷ evidenter. Unde ne ²⁸ semper ²⁹ singulis verbis per singula respondeatur, applicatio responsionis novae ad praesens per singula praetereatur : tamen ³⁰, quod ³¹ ad ³² huiusmodi declarationem dicit idem frater ³³ Thomas ³⁴, IV° Sententiarum, distinctione 19 ³⁵, quaestione 3, ubi agitur ³⁶ de correctione fraterna ³⁷, attendatur ; ubi sic ³⁸ dicit : in peccatis denuntiandis considerandum est utrum peccatum sit omnino occultum aut in notitiam aliorum ³⁹ devenerit, aut in promptu sit ut veniat ⁴⁰. Si enim peccatum iam ad aliorum ⁴¹ notitiam devenerit ⁴² tunc ⁴³ debet denuntiari illi ⁴⁴ qui habet potestatem corrigendi ⁴⁵ ut qui scandalizati sunt de culpa aedificentur ⁴⁶ de ⁴⁷ poena. Si autem ⁴⁸ nondum in publicum ⁴⁹ devenerit, sed ⁵⁰ est in via deveniendi, tunc etiam denuntiandum est ut scandalo futuro occurratur. Si autem sit omnino occultum, tunc considerandum est ⁵¹ utrum emendatio peccantis expectari possit probabiliter aut non ; quod quidem facile ⁵² adverti ⁵³ poterit si consideretur ⁵⁴ utrum aliquis ⁵⁵ passione

1. ergo S. — 2. talibus A S. — 3. praeciperet A S. — 4. esset S. — 5. om. A S. — 6. denuntiationem A. — 7. modum A. — 8. vel per viam iudicii add. A. — 9. sicut A. — 10. om. A S. — 11. medicando (?) et persuadendo A. — 12. et praeservando sicut potest add. S. — 13. famae — occasio] om. O. — 14. om. O ; haec sunt W. . V. — 15. Ad — 3] solutio ad haec secundum Thomam V ; responsio ad haec secundum Thomam A ; om. S. — 16. qui — Thomae] om. V. — 17. om. S. — 18. inspicit A ; inspiceret S ; inspicerit V ; videret add. S. — 19. scilicet S. — 20. denuntiatio sine om. V. — 21. et — non] om. V. — 22. om. S. — 23. quia S ; quod A V. — 24. pro V. — 25. ipsis V ; ipsa A. — 26. garriendo add. V. — 27. intelligerent V. — 28. om. O ; non A S. — 29. om. V. — 30. tum S. — 31. quia S. — 32. ab O. — 33. om. A S. — 34. om. S ; et super add. S ; super add. A. — 35. 219 A S. — 36. ad praesens — agitur] om. V. — 37. superna S. — 38. ubi sic] quod sicut S. — 39. aliquorum S V. — 40. eveniat A S V. — 41. aliquorum S. — 42. advenerit O. — 43. om. A S ; aut in — tunc] om. V. — 44. om. V. — 45. corripiendi V. — 46. deficerent V ; edicerent A S. — 47. fide a add. S. — 48. vero V. — 49. in publicum om. S ; notabiliter A V. — 50. si V. — 51. om. V. — 52. faciliter V. — 53. ad A ; averti S. — 54. consideratur S V. — 55. om. A.

(a) Deut. XVII, 6 ; XIX, 15.

vel electione peccaverit, sive ex infirmitate vel ¹ malitia, quod idem est ²; quod perpendi ³ potest ex conditione peccantis et ⁴ ex iteratione ⁵, quia si aliquis frequenter et quasi incohibiliter ⁶ et ⁷ sine freno in peccatum ⁸ lapsus fuerit ⁹ signum est quod ex malitia vel ex electione ¹⁰ peccat et non ¹¹ facile ¹² emendetur ¹³; si autem semel occasione peccandi oblata in peccatum ruit, et postea verecundiam et tristitiam de peccato ostendit, signum est quod sit ¹⁴ peccatum ex passione vel ex ¹⁵ infirmitate. Si ¹⁶ ergo ¹⁷ emendatio ¹⁸ speretur ¹⁹, debet admonitio praecedere et denuntiatio differri quousque ²⁰ videatur quod non emendetur ²¹ peccator, nisi forte immineret occasio similis ²² in peccatum ²³ ruendi quam ²⁴ declinare non vellet admonitus; tunc enim ²⁵ deberet ²⁶ praelato denuntiari ne in praecipitium ²⁷ iret. Si autem non speretur emendatio, tunc considerandum est ²⁸ an illud ²⁹ peccatum sit infectivum ³⁰ aliorum, sicut ³¹ haeresis vel fornicatio vel aliquid ³² huiusmodi, vel etiam cedat ³³ in aliquod damnum alterius, sicut furtum, homicidium et huiusmodi. Si enim non cedat ³⁴ in damnum ³⁵ alterius nec ³⁶ sit infectivum alterius ³⁷, tunc potest denuntiatio differri ³⁸ quousque videatur admonitionis ³⁹ effectus, praecipue si emendationem promittit. Si autem ⁴⁰ sit infectivum ⁴¹ aliorum debet denuntiari praelato ut gregi suo caveat. Unde rationes istorum ⁴² non plus probant nec probare possunt nisi quod ⁴³ in aliquibus casibus denuntiatio potest fieri praelato non praehabita correctione secreta, quod concedit Thomas ut ⁴⁴ patet ex dictis.

Quod autem ⁴⁵ dicunt ad rationem Thomae ⁴⁶ primam quod Salvator non prohibet facere denuntiationem secretam praelato, verum est ordine debito. Iste ⁴⁷ autem est ordo ut ⁴⁸ in casu, prout dictum est supra, primo corripiatur, deinde si ⁴⁹ se non ⁵⁰ correxerit praelato, non quidem in iudicio ⁵¹ praesidenti ⁵², quia hoc est dicere Ecclesiae, sed ⁵³ secretius extra iudicium existenti ⁵⁴; et sic ⁵⁵ dicere praelato non est nisi dicere quasi ⁵⁶ personae privatae quae potest prodesse et ⁵⁷ non obesse, quia nullus potest magis prodesse quam praelatus; qui tamen ⁵⁸ si admonitus neglexerit corrigi aliis per quos ⁵⁹ convincendus ⁶⁰ est si negaverit debet osten-

1, et V. — 2. quod idem est om. S. — 3. percipi V. — 4. vel S. — 5. et add. V. — 6. incohibite S V; inchoabiliter O; om. A. — 7. om. S; quasi add. A. — 8. peccato S. — 9. est A S. — 10. in peccatum — electione] om. V. — 11. om. O A. — 12. faciliter S. — 13. emendatur A V; signum est quod sit ex malitia add. V. — 14. peccatum ruit — sit] om. V. — 15. om. S V. — 16. sic V. — 17. autem A. — 18. emendationem V. — 19. om. V. — 20. usque V. — 21. emendatur V. — 22. inveniret (invenisset V) occasionem similem A S V. — 23. in peccatum om. V. — 24. quod V. — 25. om. V. — 26. debet V. — 27. principium S. — 28. om. V. — 29. idem V. — 30. infectivorum V. — 31. ut V. — 32. aliquod A; aliud V. — 33. vel incedat V. — 34. cadit A S. — 35. alterius — damnum] om. V. — 36. om. O. — 37. peccatum A S V. — 38. deferri V. — 39. a remotionis S. — 40. vero V. — 41. effectivum O. — 42. eorum V. — 43. nisi quod om. S. — 44. om. S. — 45. om. A. — 46. om. S. — 47. ille A S V. — 48. om. V. — 49. om. O. — 50. om. S. — 51. non — iudicio] indeo V. — 52. residenti S. — 53. si V. — 54. residenti S. — 55. et sic] vel ex S. — 56. om. V. — 57. om. V. — 58. qui tamen om. A S V. — 59. aliis per quos] aliquis per aliud V. — 60. convincendum S.

di. Iste ordo declaratur in regula beati ¹ Augustini ubi primo docet admonitionem fieri quam peccatum praelato ostendi, etiam ubi ² praelatus non intendit procedere per viam iudicii ³, puniendo publice et condemnando, sed tamquam pastor et medicus pro cura adhibenda secretius admonendo; unde ipse ait: Prius praeposito ⁴ debet ostendi, utique ⁵ post admonitionem, ut secretius ⁶ correctus non innotescat ceteris (a).

Ex quo patet quod ⁷ hoc quod dicunt ad secundam rationem nihil valet; quia secundum ⁸ praeceptum Salvatoris ⁹ satagere debemus peccatum fratris in casu curare sola secreta ¹⁰ admonitione si est possibile. Et hoc praeceptum de correctione ¹¹ fraterna videtur processisse ex nimia Christi dulcedine ¹² qui cum dilexisset suos in finem ¹³ dilexit eos, quorum conscientiam ¹⁴ vult curare sine omni ¹⁵ sui ¹⁶ famae laesione, in casu et quando hoc fuerit possibile.

ARTICULUS IV.

Quod ¹⁷ subditi non ¹⁸ tenentur obedire praelatis in omnibus. ¹⁹

Item ²⁰, quaestione 104 ²¹, articulo 5, disputat utrum subditi teneantur in omnibus obedire superioribus suis; et in responsione principali dicit ita ²²: Mens est sui iuris; et ideo secundum ²³ ea ²⁴ quae pertinent ad interiorum motum voluntatis homo non tenetur obedire homini sed soli Deo; tenetur autem ²⁵ homo ²⁶ homini ²⁷ in his quae per corpus ²⁸ exterius sunt agenda.

[Haec de Thoma.] ²⁹

Istud non videtur nobis verum ³⁰. Constat enim ³¹ quod eadem intentione ³² qua tenetur aliquis ³³ ad aliquem ³⁴ actum tenetur ad consequentia sine quibus actus impleri non potest, ut si teneor interesse matutinis in choro ³⁵ teneor surgere de lecto et ire ad ecclesiam. Ergo ³⁶ cum actus corporales ³⁷ in quibus ³⁸ tenentur subditi obedire praelatis, perfici non possunt sine imperio voluntatis, restat quod una et eadem intentione tenentur ³⁹ subditi ad utrumque. Ex hoc arguitur ⁴⁰ ulterius: si ⁴¹ subditi tenentur obedire praelatis in actu ⁴² corporali exterius et in motu voluntatis quando coniuncti sunt, multo fortius tenentur obedire

1. in regula beati om. O. — 2. etiam ubi] et nisi V. — 3. iudicis V. — 4. postponendo V. — 5. utriusque S; dum A. — 6. admonitus add. V. — 7. ad add. V. — 8. per S. — 9. secundum add. S. — 10. om. S. — 11. de correctione om. V. — 12. dilectione V. — 13. fine S. — 14. conscientias A; g g scientia S. — 15. om. S. — 16. sue S. — 17. de hoc quod Thomas dicit A S. — 18. om. A. — 19. Articulus — omnibus] om. O V. — 20. om. A V. — 21. 105. V. — 22. ista A; illa add. S. — 23. om. O S V. — 24. in hiis V. — 25. om. V. — 26. om. S; homini V. — 27. obedire add. V. — 28. corpora V. — 29. om. O V. — 30. etc. V. dein. om. usque ad Haec sunt verba. — 31. om. A S. — 32. ratione A; actione S. — 33. quis A S. — 34. ali-quod A. — 35. teneor — choro] om. A S. — 36. om. S. — 37. corporalibus S. — 38. quo S. — 39. subditi — tenentur] om. A S. — 40. argumento A. — 41. om. O. — 42. in actu om. S.

(a) AUGUSTINUS, *Regula*, c. 7 (P. L. 32, 1381).

in solo motu ¹ voluntatis si ² singulariter praecipitur. Eodem modo ostenditur ³ de motu cognitionis : si praelatus praeciperet subditis deliberare super aliquo negotio quid foret agendum, ut ⁴ de aliquo casu dubio quid esset respondendum, aestimo quod nullus diceret subditos non teneri deliberare ut post caute procederent et sane responderent. Si ergo subditi tenentur ⁵ praelato in actu deliberationis ubi ⁶ subsequitur operatio et responsio, probabile est quod et similiter ⁷ tenerentur si sola deliberatio eis praeciperetur. Et ideo ⁸ religiosius et verius videntur ⁹ nobiscum ¹⁰ sentire qui dicunt quod per ¹¹ hoc intelligitur ¹² quod ¹³ in omnibus actibus, ut patet in exemplo, si etiam impossibile ¹⁴ praelatus ¹⁵ praeciperet, saltem voluntate et desiderio tenetur obedire subditus ; sicut in ¹⁶ II° libro Dialogorum scribit ¹⁷ Gregorius de quodam corvo cui beatus ¹⁸ Benedictus praecepit ut panem veneno intinctum portaret in loco ubi a nemine ¹⁹ reperiretur ²⁰ : Corvus, inquit, aperto ore, expansis alis circa panem cepit discurrere, atque ²¹ crocitare ac si aperte diceret et se obedire velle et iussa implere non posse (a).

Item hoc videtur ²² consonum doctrinae apostolicae : dicit enim Apostolus ²³, Eph. VI (b) : Servi obedite ²⁴ dominis carnalibus cum timore et tremore in ²⁵ simplicitate cordis vestri ²⁶ ; Glosa : ut sicut subditi extra ²⁷, sic ²⁸ sit in voluntate vestra. Unde ibidem Apostolus subdit : Non ad oculum ²⁹ servientes sed sicut servi Christi cum bona voluntate servientes sicut Domino, non sicut hominibus.

Hoc vero quod obicit, quod ratio ³⁰ sui iuris est ³¹ non cogit. Sicut enim ipsa est iuris proprii, ita in homine libero corpus pertinet totaliter ad ius rationis ; et ³² sicut ratio ³³ per votum ³⁴ obedientiae potest dare ius alteri ³⁵ quod habet in corpore ³⁶, ita ³⁷ et ius quod habet in ³⁸ ratione sui ipsius.

[Haec sunt verba eorum.] ³⁹

Ad articulum 4. ⁴⁰

Si dicta Thomae in ista ⁴¹ parte intellexissent ipsimet ⁴² ista ⁴³ verba ⁴⁴ inania reputassent. Ubi enim dicit quod mens est sui ⁴⁵ iuris intendit quod ⁴⁶ etsi ⁴⁷ corpore homo homini iure politico ⁴⁸ ac ⁴⁹ civili domineatur, ipsa tamen mens huiusmodi servituti non substernitur ⁵⁰ ; quod declarat per verba ⁵¹ Senecae, in III° ⁵² de Beneficiis : Errat si quis

1. actu S. — 2. om. S. — 3. arguitur A S. — 4. om. A S. — 5. teneantur S. — 6. non O. — 7. et similiter] sic A S. — 8. si S. — 9. videtur S. — 10. nobis A S. — 11. om. S. — 12. intelligendum est S. — 13. om. A S. — 14. si impossibile] et sic possibile S. — 15. actus A. — 16. om. A. — 17. scribitur O. — 18. om. O. — 19. a nemine] nemo S. — 20. inveniretur A S. — 21. atque add. O. — 22. etiam add. A. — 23. om. O. — 24. obedire A. — 25. etiam A. — 26. dicit add. A. — 27. videlicet S. — 28. si S. — 29. om. S. — 30. om. S. — 31. om. A. — 32. om. O. — 33. homo S. — 34. vim A S. — 35. alicui A. — 36. incorporeum S. — 37. etiam A. — 38. om. A S. — 39. om. O ; haec sunt W... V. — 40. Ad — 4] om. S V ; Responsio ad haec secundum Thomam A. — 41 illa S. — 42. istimet A. — 43. ipsa O. — 44. sicut add. V. — 45. om. O. — 46. om. A S V. — 47. sic et V. — 48. publico V. — 49. aut S. — 50. submittitur S. — 51. verbum A S V. — 52. libro V.

(a) GREGORIUS, II Dialogorum, c. 8 (P. L. 66, 148). — (b) Eph. VI, 5.

existimet ¹ servitutem ² in toto ³ homine descendere ; pars ⁴ eius melior excepta ⁵ est ⁶ ; corpora o' noxia sunt et ⁷ constricta ⁸ dominis. ⁹ Ecce manifestum est quod loquitur ibi ¹⁰ de servitute et ¹¹ subiectione civili qua ¹² servi dominis subiciuntur ¹³, ut filii parentibus ; quibus ¹⁴ non tenentur obedire nisi ¹⁵ quantum ad ea quae per corpus exterius sunt agenda, quae videlicet per ¹⁶ vires ¹⁷ corporales exequuntur¹⁸, licet a motu voluntatis ¹⁹ interioris imperentur²⁰; unde tam ipsa opera quam motus interioris²¹ voluntatis ²² ad ipsa, ad corpus pertinent et ad ea quae per corpus sunt agenda: sicut enim ambulare vel fodere ²³ pertinent ad ea quae per corpus sunt agenda²⁴, similiter et velle²⁵ ambulare et ²⁶ fodere ad idem pertinere dicuntur, non quia actus²⁷ exteriores a voluntate eliciantur, sed quia ²⁸ ab ipsa imperantur. Unde qui tenetur ad actus huiusmodi exteriores obedire, verbi²⁹ gratia fodere ³⁰ vel ambulare, tenetur hoc idem velle ; et ³¹ ideo servi ³² qui ³³ nolunt ³⁴ facere praeceptum domini sui³⁵, puniuntur civiliter ³⁶ ab eisdem. Ex his patet responsio ab obiecta.

Ad primum ³⁷ dicendum, ut dictum est, quod qui tenetur ad actum exteriorem tenetur ³⁸ ad actum voluntatis interioriorem illum actum ³⁹ a viribus ⁴⁰ inferioribus elici ⁴¹ praecipientem; sed ex hoc non ⁴² sequitur quod teneatur ⁴³ ad ⁴⁴ actus interiores simpliciter, prout nituntur ex hoc concludere in argumento ⁴⁵ secundo ; non enim sequitur ⁴⁶, si ⁴⁷ tenetur aliquis⁴⁸ fodere ⁴⁹ vel fodere velle ⁵⁰ quod propter hoc teneatur ⁵¹ simpliciter velle quidquid ille ⁵² vult cui in hoc tenetur ; verbi gratia, si dominus praeciperet ⁵³ suo ⁵⁴ servo qui tenetur sibi in fossura ⁵⁵, bene ⁵⁶ sequitur quod ⁵⁷ tenetur ⁵⁸ sibi velle fodere ⁵⁹ ; si praecipiat tamen ⁶⁰ sibi ⁶¹ quod velit ⁶² regem esse in Hispania, numquid ⁶³ in hoc tenetur ⁶⁴ obedire ? ⁶⁵ Frivolum est.

Ad tertium dicendum quod actus cognitionis per quos ⁶⁶ regulatur homo quantum ad actus exteriores in quibus ⁶⁷ homo tenetur alicui ⁶⁸ superiori, sunt eiusdem rationis cum actibus voluntatis a quibus ⁶⁹ eadem ⁷⁰ operationes imperantur. Unde sicut tenetur ad actum volun-

x. existimat *A V.* — 2. secundum veritatem *O.* — 3. *om. A.* — 4. semper *S.* — 5. accepta *V.* — 6. et *S.* — 7. *om. O.* — 8. abstricta *S.* ; adstricta *A V.* — 9. divinis *S.* — 10. *om. V.* — 11. a *O.* — 12. secundum quam *S.* — 13. *om. S.* — 14. *om. O.* ; qui *V.* — 15. nec *O.* ; in *add. S.* — 16. *om. A S.* — 17. per vires] pertinens ad *O.* — 18. exequatur *S.* ; exerunt *O.* — 19. sunt agenda — voluntatis] *om. V.* — 20. impere *S.* — 21. interior *V.* — 22. ordinati *add. A S V.* — 23. sedere *V.* — 24. sicut agenda *om. A O.* ; sic *add. A.* — 25. et *add. V.* — 26. *om. O.* — 27. est *add. O.* — 28. *om. S.* — 29. ut *O.* — 30. sedere *V.* — 31. *om. V.* — 32. secundum *O.* — 33. quando *A V.* ; quod *O.* — 34. voluerit *O.* — 35. *om. O.* — 36. causaliter *O.* — 37. enim *add. A S V.* — 38. tenentur *V.* — 39. illum actum *om. V.* — 40. a viribus] a materialibus *O.* ; auribus *V.* — 41. *om. S.* ; elicium *V.* — 42. sed — non] ex quo *V.* — 43. tenetur *O.* ; teneantur *A.* — 44. *om. O.* — 45. articulo *A.* — 46. quod *add. A.* — 47. sed *O.* — 48. quis *A.* — 49. facere *V.* — 50. vel — velle] *om. S.* — 51. teneantur *V.* — 52. iste *A S V.* — 53. praecipiat *S.* — 54. *om. A S V.* — 55. in fossura] facere fossum *V.* — 56. unde *A.* — 57. *om. S.* — 58. sibi — tenetur] *om. O.* — 59. facere *V.* — 60. vero *S.* — 61. ei *V.* — 62. eum *add. V.* — 63. nunquam *S.* — 64. ei *add. A S V.* — 65. quia hoc *add. V.* — 66. quem *V.* — 67. quo *S V.* — 68. agere *V.* — 69. quo *V.* — 70. omnes *V.*

tatis huiusmodi opera praecipientem ¹, ita ² tenetur ad actum cognitionis eadem dirigentem ³; unde sicut tenetur ⁴ velle operari, sic ⁵ tenetur ⁶ deliberare de opere, sive opus ⁷ pertineat ad factionem ⁸, cuiusmodi ⁹ sunt ¹⁰ fodere et aedificare, sive ¹¹ ad ¹² actionem, cuiusmodi ¹³ sunt consulere et respondere. Ex his tamen non sequitur quod simpliciter teneantur aliqui superioribus suis in actibus cognitionis obedire; si enim rex praeciperet ¹⁴ consiliario ¹⁵ suo ¹⁶ subdito, numquid ¹⁷ quia tenetur cogitare de responsione ¹⁸ vel ¹⁹ consilio sibi dando, tenetur simpliciter ²⁰ cogitare quidquid ipse vult, verbi gratia numquid ²¹ ad eius imperium habet cogitare de musicis vel geometricis, vel esse huius vel illius opinionis ²²? Constat ²³ quod haec ²⁴ frivola sunt.

Quod tandem dicunt de religiosis quod ²⁵ debent ²⁶ simpliciter ²⁷ obedire ²⁸, saltem voluntate ²⁹ si facultas implendi desit; sciendum quod hoc sic habet intelligi quod quantum ad ea sola tenentur ³⁰ de necessitate ³¹ obedire religiosi quae pertinent ad regularem ³² observantiam ³³ ad quam se voto professionis obligaverunt. Si autem ³⁴ in aliis obedire voluerint ³⁵, hoc pertinet ad cumulum ³⁶ perfectionis, dum ³⁷ tamen illa ³⁸ non sint contra Deum nec professionem ³⁹ suam. Nec ⁴⁰ tamen ⁴¹ tenentur ad motus consistentes ⁴² interius in mente ⁴³, simpliciter loquendo; verbi gratia, si praelatus praecipiat mihi quod sentiam sic vel sic in tali opinione, vel ⁴⁴ quod diligam plus vel minus stare in tali loco vel tali, vel ⁴⁴ talem hominem vel talem diligere plus vel minus prout ipse facit, nec ⁴⁵ ad ⁴⁶ huiusmodi actus ⁴⁷ cognitionis vel ⁴⁸ voluntatis tenetur aliquis superiori obtemperare ⁴⁹.

ARTICULUS V.

Quod ⁵⁰ non ⁵¹ omne mendacium est peccatum mortale ⁵².

Item ⁵³, quaestione 110, articulo 4, quaerit ⁵⁴ utrum omne mendacium sit ⁵⁵ mortale peccatum ⁵⁶; in responsione 5 ⁵⁷ argumenti dicit quod

1. praecedentem S; praeciperet V. — 2. om. V. — 3. dignitate O S; sicut add. O. — 4. tenentur O V. — 5. ita A. — 6. tenentur V. — 7. operis actus S. — 8. affectionem S; fassionem V. — 9. eius O; cuius A. — 10. sicut O. — 11. vel V. — 12. om. O. — 13. eius V. — 14. praecipit A; om. V. — 15. consilio V. — 16. sibi add. A S V. — 17. nunquam S; propter hoc add. A S V. — 22. vel — opinionis] om. V. — 23. per hoc add. S. — 24. om. S. — 25. om. A S V. — 26. debere A S V. — 27. in omnibus add. A S. — 28. debere add. V. — 29. voluntati S. — 30. teneantur A. — 31. de necessitate om. A. — 32. om. S; regulatorum V. — 33. servantiam V. — 34. et add. A. — 35. volunt V. — 36. statum S; actum A; actum cultum V. — 37. de V. — 38. ista A V. — 39. perfectionem S. — 40. om. S. — 41. om. V. — 42. sistentes A S; subsistentes V. — 43. in mente om. S. — 44. vel tali vel om. V. — 45. op. S. — 46. in A S V. — 47. actibus A S V. — 48. nec A V. — 49. obimperare V; voluntatis obtemperare non tenetur S. — 50. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 51. om. A. — 52. Articulus — mortale] om. O V. — 53. om. A. — 54. om. A. — 55. est V. — 56. item — peccatum] om. S; et add. S. — 57. 3. A S.

quidam dicunt quod omne mendacium est mortale peccatum viris perfectis ; sed hoc irrationabiliter ¹ dicitur ² ; nulla enim ³ circumstantia aggravat peccatum in infinitum nisi quae transfert ⁴ in aliam speciem ; circumstantia autem personae non transfert in aliam speciem ⁵ nisi forte ratione alicuius annexi, puta si sit contra votum ipsius ; quod non potest dici ⁶ de mendacio officioso vel ⁷ iocoso ; et ideo mendacium officiosum vel iocosum non est ⁸ mortale in viris perfectis, nisi forte ratione scandali.

[Haec dicit Thomas.] ⁹

Istud ¹⁰ quod dicit de mendacio officioso vel iocoso in viris perfectis, videtur ¹¹ falsum et contra Augustinum, libro de Mendacio ¹², capitulo 8 ¹³ : Aut ¹⁴, inquit, non est credendum bonis aut credendum est illis quos credimus aliquando ¹⁵ mentiri, aut non est credendum bonos aliquando mentiri ; horum trium, primum est perniciosum, secundum stultum ; restat ergo quod ¹⁶ nunquam mentiantur boni (a). Haec est ratio et illatio Augustini ¹⁷. Ex conclusione autem Augustini ¹⁸ arguitur sic : boni existentes boni nunquam mentiuntur ; ergo mendacium perimit bonitatem ; sed non perimit bonitatem nisi quia est ¹⁹ peccatum mortale ; ergo mendacium est mortale peccatum. Nec feratur instantia in mendaciis iocosis, quia ut ²⁰ dicit Augustinus in I^o libro ²¹ : ioca ²² nunquam sunt pura ²³ mendacia ; habent enim evidentissimam ²⁴ ex pronuntiatione ²⁵ atque ²⁶ loquentis affectu significationem animi nequaquam fallentis (b).

Item ²⁷, si non est peccatum mortale mentiri officiose, ergo non est peccatum mortale mentiri ²⁸ pro salute animarum, quia hoc est summe officiosum ; ex quo sequitur quod non est peccatum ²⁹ mortale mentiri in praedicatione fidei et morum, quia ibi est maxime salus animarum ; ex quo sequitur quod stultum est credere praedicatoribus mentientibus et si hoc ³⁰ stultum semper est credere, et ³¹ non credere licitum quia fides non est ut plurimum ³² nisi per auditum ³³ praedicationis. Ergo, a primo, si non est peccatum mortale viris perfectis mentiri officiose, non est peccatum mortale non credere, immo stultissimum ³⁴ est credere ; hoc ³⁵ falsissimum ³⁶ est ; ergo et ³⁷ primum.

1. non rationabiliter S V. — 2. dicit O A S ; dicunt V. — 3. nulla enim] enim quod nulla O. — 4. qua transfertur S. — 5. circumstantia — speciem] om. A O S V. — 6. enim A. — 7. et A S. — 8. peccatum add. A S V. — 9. om. O ; haec de Thoma A. — 10. illud S ; om. V. et dein. usque ad Haec sunt verba. — 11. esse add. S. — 12. 3 add. O. — 13. 10. A S O ; August. add. S. — 14. om. O. — 15. de vero add. O. — 16. ut A S. — 17. et — Augustini] et dicit Aug. A ; ut dicit Aug. S. — 18. ex — Augustini] quod A ; contra S. — 19. om. A. — 20. om. A S. — 21. animarum add. O. — 22. ioca A S. — 23. plura S. — 24. evidentiam S. — 25. experi^{ne} O. — 26. iam O. — 27. praeterea A S. — 28. ergo — mentiri] om. S ; officiose add. A. — 29. om. A. — 30. est add. A. — 31. est S. — 32. ut plurimum] plurium O. — 33. per auditum] auditu S. — 34. stultum S. — 35. autem add. S. — 36. falsum A. — 37. om. A.

(a) AUGUSTINUS, *De Mendacio*, c. 8 (P. L. 40, 497). — (b) AUGUSTINUS, *De mendacio*, c. 2 (P. L. 40, 488 s.).

Argumenta quibus innititur facilliter ¹ poterunt ² solvi. Primum ponitur ³ pro obiectione in contrarium, et ⁴ est tale : Sicut dicit Glosa super illud Psalmi : perdes omnes ⁵ qui loquuntur mendacium (*a*), duo sunt genera mendaciorum quae non ⁶ sunt sine culpa sed non cum ⁷ magna, sicut ⁸ cum ⁹ iocamur aut proximo consulendo ¹⁰ mentimur ¹¹. Sed omne peccatum mortale habet magnam aut gravem culpam. Ergo mendacium officiosum et iocosum non sunt peccata mortalia ¹². — Dicendum ¹³ quod omne peccatum mortale absolute loquendo est culpa gravis ¹⁴; et hoc modo, scilicet ¹⁵ absolute loquendo, mendacium officiosum ¹⁶ est grandis culpa ad minus viris perfectis; loquendo tamen ¹⁷ per comparisonem ¹⁸ ad graviolem culpam, tam in canone quam in scripturis sanctorum peccatum mortale minus grave dicitur ¹⁹ non grandis culpa, sicut Proverb. VI (*b*) dicitur de furto per comparisonem ad adulterium : Non est grandis culpa cum aliquis ²⁰ furatus fuerit; et ²¹ Glosa interlinearis : Non grandis est culpa in comparatione adulterii ²²; et Glosa magistralis ²³ (*c*) : Furtum non ex se sed ex comparatione maioris peccati, id est ²⁴ adulterii, non grandis culpa ²⁵ est, sicut de Ierusalem ²⁶ gravius peccante ²⁷ dicitur Ezechiel. XVI : Iustificata est Sodoma ex te ²⁸ (*d*). Et hoc modo dicitur in praedicta glosa Augustini super Psalmum quod ²⁹ non est magna culpa proximo consulendo mentiri. Et quod ita intelligat patet per eundem, libro de Mendacio, parum post medium, loquens de mendacio obstetricum : Pro ³⁰ gradu, inquit, suo dicunt eas approbatas et remuneratas a Deo; qui enim causa nocendi consuevit mentiri multum profecit si iam consulendi causa mentiatur, nam in Scripturis ipsis iustificata Sodoma dicitur in comparatione scelerati populi Israel (*e*).

Secunda ratio quam Thomas ³¹ insinuat est talis, et hanc ponit in responsione principali : proprie ³² peccatum mortale repugnat caritati; unde si finis intentus in mendacio non sit contrarius caritati, nec mendacium secundum hanc rationem erit mortale, sicut apparet in ³³ mendacio iocoso et officioso, in quorum primo intenditur ³⁴ levis delectatio, et in alio proximi utilitas. — Responsio : in mendacio officioso bene ³⁵ potest attendi utilitas alicuius singularis ³⁶ personae vel aliquorum ³⁷ temporalis; inde ³⁸ tamen sequitur subversio et impedimentum fidei ³⁹

1. facile O. — 2. poterit O. — 3. argumentum S; ob. add. O. — 4. om. S; ut. O. — 5. om. O. — 6. om. A. — 7. tamen S; tam A. — 8. aut A; om. S. — 9. aut add. S. — 10. consistendum S. — 11. mentiuntur S. — 12. et [mortalia] etc. A; om. S. — 13. est add. S. — 14. et grandis add. A S. — 15. om. S. — 16. om. O; peccatum add. A. — 17. quantum S. — 18. de comparatione O. — 19. om. A. — 20. quis A S. — 21. om. A S. — 22. sed add. S. — 23. marginalis A S. — 24. scilicet S. — 25. culpe A. — 26. de Ierusalem] adductum S. — 27. peccatum S. — 28. hec sunt verba glose add. A S. — 29. om. S. — 30. quod O. — 31. om. A S. — 32. om. A; propter S. — 33. de S. — 34. attenditur S. — 35. om. A. — 36. singulariter O. — 37. aliorum O; alicuius rei S. — 38. sed A; si S. — 39. a dei O.

(a) Psalm. V, 7. — (b) Prov. VI, 30. — (c) Glosa ordin. (P. L. 113, 1089) Cf. RABAN MAUR, *Expositio in Prov.* (P. L. 111, 705). — (d) Ezech. XVI, 52. — (e) AUGUSTINUS, *De mendacio*, c. 5 (P. L. 40, 492).

et auctoritatis catholicae doctrinae et hoc ¹ in multo ² pluribus, maxime si viri perfecti mentiuntur ³, ut ostensum est; quod autem impedit vel subvertit fidem, impedit vel ⁴ subvertit caritatem.

Tertia ratio quam insinuat est talis, et ponitur in responsione 5 argumenti ⁵: Nulla circumstantia aggravat peccatum in infinitum nisi quae transfert in aliam speciem; circumstantia autem personae non transfert in aliam speciem ⁶; ergo, etc. — Ad hoc dicendum est ⁷ interimendo maiorem ⁸: circumstantia personae aggravat peccatum in infinitum, id est ⁹ quod est veniale secundum genus facit mortale. Constat enim quod infirmitas ¹⁰, imperitia et malitia sunt conditiones ¹¹ personae, et tamen ¹² aliquod genus peccati quod est veniale ratione infirmitatis vel imperitiae ¹³ fit mortale propter malitiam, sicut dicit Augustinus, libro ¹⁴ LXXXIII Quaestionum, quaestione ¹⁵ 26: Quisquis, inquit, novit quid sit ¹⁶ virtus et sapientia Dei, potest aestimare quae sunt ¹⁷ venialia peccata; et quisquis novit quae ¹⁸ sit bonitas Dei, potest aestimare quibus peccatis poena debetur aeterna, hic et ¹⁹ in futuro saeculo (a). Item videmus quod carnalis copula solutis est peccatum mortale, coniugatis autem ²⁰ vel non est peccatum vel est peccatum veniale; ergo ²¹ idem actus vel alleviatur ²² vel aggravatur in infinitum propter coniugium et absolutionem a coniugio quae non sunt nisi circumstantiae personae. Item si quis habeat ²³ conscientiam ²⁴ erroneam de peccato veniali quod sit mortale et tamen ²⁵ cum ²⁶ tali ²⁷ conscientia ²⁸ illud committit peccat mortaliter; et tamen conscientia ²⁹ erronea sive error ³⁰ conscientiae ³¹ est conditio sive circumstantia personae. Item videmus in statu naturae conditae et lapsae ³², quod ³³ in statu ³⁴ innocentiae fuerunt ³⁵ mortalia ³⁶ peccata et ³⁷ secundum aliquos ³⁸ omnia fuissent mortalia; in statu ³⁹ naturae lapsae multa sunt venialia; et tamen innocentia ⁴⁰ et lapsus sunt conditiones et circumstantiae personae.

Ad argumentum vero dicimus quod omnibus modis una praemissarum est falsa. Aliqui enim dicunt quod veniale et ⁴¹ mortale sunt differentiae essentiales peccati ⁴², dividentes peccatum secundum genus et secundum speciem; et secundum istos maior est vera, scilicet quod ⁴³ nihil aggravat in infinitum nisi quod transfert in aliam speciem, et

1. om. A S. — 2. multis A. — 3. mentiuntur A S. — 4. et A. — 5. et — argumenti] om. A S. — 6. om. S; circumstantia — speciem] om. A. — 7. ad hoc autem est responsio primo S. — 8. conclusionem A; rationem S; quod add. A. — 9. illud add. A S. — 10. et add. A. — 11. et circumstantiae add. A S. — 12. cum A. — 13. peritiae O. — 14. om. A O S. — 15. om. A. — 16. om. A. — 17. sint S. — 18. quid S. — 19. et hic et A; et hoc S. — 20. alias O. — 21. igitur A. — 22. vel alleviatur om. A. — 23. habet A S. — 24. scientiam S. — 25. om. A. — 26. om. O S. — 27. om. S. — 28. om. O. — 29. scientia S. — 30. om. S. — 31. conscientia S. — 32. et lapsae add. O. — 33. et S. — 34. in statu add. O. — 35. om. O S; quod fuerunt] om. A. — 36. multa A S; multata O. — 37. tamen add. A. — 38. alios O; aliquod S; in statu innocentiae add. A. — 39. autem S. — 40. naturae S. — 41. om. O. — 42. peccatorum A. — 43. om. O.

(a) AUGUSTINUS, *De diversis quaestionibus LXXXIII*, q. 26 (P. L. 40, 17 s.).

minor est falsa ¹, quod circumstantiae personae non aggravant in infinitum. Alii vero ² dicunt quod veniale et mortale sunt differentiae accidentales actuum et peccatorum, sicut album et nigrum corporis ; et secundum illos maior est falsa et minor vera ³.

[Haec sunt verba eorum] ⁴

Ad articulum 5. ⁵

Si mendacium aliquod non habet rationem peccati mortalis eo quod non est contra dilectionem Dei, cuiusmodi est illud quod fit in doctrina religionis, nec etiam ⁶ contra dilectionem ⁷ proximi, sicut illud quod vergit in detrimentum iustitiae, vel ad ⁸ perversionem iudicii ⁹ ordinatur ¹⁰ sicut ¹¹ cum quis loco iudicii mendacium dicit, vel alias ¹² in nocumentum proximi, manifestum est quod nec ¹³ viris sanctis ¹⁴ poterit huiusmodi mendacium fieri mortale ¹⁵ nisi fuerit contra eorum votum. Per accidens vero potest eis mortale fieri ¹⁶ sicut et aliis, scilicet ratione scandali, vel si credant huiusmodi mendacium peccatum mortale esse ; stante enim illa opinione non poterunt mentiri tali mendacio sine mortali peccato ¹⁷ ; unde qui sunt huius ¹⁸ opinionis omnino ¹⁹ necesse habent huiusmodi mendacium tamquam peccatum mortale vitare.

Ad primum in contrarium dicendum quod Augustinus facit istam ²⁰ deductionem investigando, nec ²¹ intendit illam conclusionem asserere quam infert ²², scilicet ut ²³ nunquam mentiantur boni ; quod patet ex littera immediate sequente. Consequenter enim ait sic ²⁴ : illa ²⁵ quaestione ²⁶ ex utraque parte considerata et tractata ²⁷, non facile ferenda ²⁸ est sententia (a). Ecce isti adducentes pro se ²⁹ Augustinum manifeste faciunt contra eum, asserentes pro certo quod ipse relinquit ³⁰ sub dubio. Conclusio tamen ³¹ illa ³² quod boni nunquam mentiantur sic potest intelligi, scilicet quod boni nunquam ³³ mentiuntur in quantum boni, quia quodcumque mendacium, etiam ³⁴ officiosum vel ³⁵ iocosum, cum ³⁶ habeat ³⁷ rationem peccati, licet venialis, defectus quidam est bonitatis ; vel quia boni manentes boni ³⁸ nunquam mentiuntur ³⁹ peccato pernicioso.

Ad secundum dicendum quod consequentia nulla ⁴⁰ est ⁴¹ : si pecca-

1. scilicet *add.* A S. — 2. *om.* A S. — 3. et minor vera *om.* A S. — 4. *om.* O ; hec sunt W. . V. — 5. Ad — 5] *om.* S ; solutio ad ista V. — 6. est A S. — 7. Dei — dilectionem] *om.* V. — 8. *om.* S. — 9. ordicii *add.* V. — 10. ordinatur *add.* V. — 11. etc. V. — 12. vel alias *om.* V. — 13. in V. — 14. perfectis A S V ; non *add.* V. — 15. per se *add.* V. — 16. esse A S V. — 17. sicut — peccato] in quantum credunt (per votum *add.* S) non posse mentiri sine peccato mortali A S V ; mendacio tali *add.* A S. — 18. huiusmodi A. — 19. qui *add.* O. — 20. illam A S. — 21. ut S. — 22. inferunt S. — 23. *om.* A. — 24. ita quod *add.* S. — 25. in V ; ista A S. — 26. quasi A. — 27. et tractata *om.* A S V. — 28. proferenda S. — 29. magnam *add.* S. — 30. relinquit A. — 31. conclusio tamen] quo cum S. — 32. ista A S. — 33. mentiantur — nunquam] *om.* A V. — 34. *om.* S. — 35. et V. — 36. *om.* S. — 37. habet S. — 38. *om.* A. — 39. *om.* A. — 40. mala A. — 41. *om.* O ; quod *add.* S.

(a) AUGUSTINUS, *De mendacio*, c. 9 (P. L. 40, 497).

tum mortale non est ¹ mentiri officiose, ergo ² peccatum mortale non est mentiri ³ officiose ⁴ pro salute animarum in praedicatione fidei et morum. Huiusmodi enim ⁵ mendacium in praedicatione fidei et morum est mendacium perniciosum, nec ullo ⁶ modo poterit dici peccatum ⁷ officiosum cum sit contra caritatem Dei ⁸, fidem et bonos mores enervans ⁹; unde et ¹⁰ haberet ¹¹ rationem peccati mortalis, et per consequens ¹² perniciosum foret etiam si fieret ¹³ pro salute animarum infinitarum. Praeter ¹⁴ hoc ipsi supponunt falsum quod videlicet ¹⁵ huiusmodi mendacium possit facere ¹⁶ ad salutem animarum sicut mendacium officiosum facit ad conservationem temporalium; quod ¹⁷ falsum est. Manifestum est enim quod per ¹⁸ mendacium officiosum potest quandoque homo ¹⁹ liberari ²⁰ a morte et ab ²¹ aliis malis huiusmodi; sed ²² per mendacium in doctrina non potest homo liberari ²³ a morte aeterna sed magis praecipitari in illam ²⁴; unde huiusmodi mendacium pro salute animarum fieri non potest. Si ²⁵ enim ²⁶ quoad aliquid ²⁷ posset forsan aliquid ²⁸ huiusmodi mendacium fingi quod prodesset, incomparabiliter tamen plus obesset; unde semper ²⁹ simpliciter perniciosum foret ³⁰ et ex hoc ³¹ manifestum est quod illa ratio ³² nulla est.

Quod dicunt tertio, ad primam rationem Thomae, quod absolute loquendo omne ³³ peccatum mortale est ³⁴ culpa grandis, et hoc modo ³⁵ officiosum mendacium ³⁶ est culpa gravis ³⁷ viris perfectis, ex praedictis ³⁸ patet non esse ³⁹ verum. Et quod adducunt de hoc quod unum peccatum mortale dicitur ⁴⁰ minus grave quam aliud, concedendum est; quod autem inferunt ⁴¹ quod peccatum officiosum obstetricum ⁴² hoc modo dicitur minus grave peccatum secundum Augustinum ⁴³, salva pace eorum non est verum; verumtamen Augustinus intendit ibi ⁴⁴ probare ⁴⁵ quod ex hoc quod illud mendacium non fuit ⁴⁶ reprehensum sicut nec ⁴⁷ quaedam alia mendacia ⁴⁸ in Veteri Lege, concludi non potest quod huiusmodi mendacia ⁴⁹ essent laudabilia et rationem boni haberent; quod probat ⁵⁰ per ⁵¹ modum loquendi in Scriptura: Iustificata est Sodoma, etc; unde ⁵² subdit parum infra: Si vitam moresque ⁵³ sanctorum et facta et ⁵⁴ dicta consideres ⁵⁵, nihil tale pro-

1. est mortale non *add.* S. — 2. igitur *A* S. — 3. mentitur *O.* — 4. *om.* *A* V. — 5. est *O.* — 6. illo *O.*; perniciosum — ullo] quod nullo *V.* — 7. mendacium *A*; *om.* S. — 8. et *add.* *A* S. — 9. enervatis *V.*; enervatos *S.* — 10. *om.* S. — 11. habet *A* S. — 12. per consequens *om.* *V.* — 13. fuerit *A.* — 14. propter *O.* — 15. videt *O.*; scilicet *A*; *om.* S. — 16. pro salute — facere] *om.* *V.* — 17. *om.* *A*; ponere *add.* *V.* — 18. *om.* *V.* — 19. hominem *V.* — 20. liberare *V.* — 21. *om.* *A* S V. — 22. *om.* *V.* — 23. liberare *A.* — 24. ad ipsam *V.* — 25. nisi *V.* — 26. vero *S.* — 27. quo aliquid *A.* — 28. *om.* S. — 29. et *V.*; et *add.* *A* S. — 30. esset *S.* — 31. et ex hoc] unde *A* S V. — 32. illa ratio] ista responsio *A* S. — 33. esse *A.*; esset *S.* — 34. et *S.* — 35. *om.* *V.* — 36. peccatum *V.* — 37. grandis *S* V. — 38. ex praedictis] ex hoc *V.*; et hoc *A*; et *S.* — 39. quod hoc non est *S.* — 40. dicimus *V.* — 41. inservunt *A.* — 42. ob. *O.*; abtectum *V.* — 43. hoc modo — Augustinum] sit minus grave peccatum *V.* — 44. *om.* *A.* — 45. improbare *A.* — 46. ibi *add.* *V.* — 47. ne *O.* — 48. et *add.* *A.* — 49. non *add.* *V.* — 50. quod *add.* *S.* — 51. huiusmodi *add.* *A* S V. — 52. etc. unde] et etiam ubi *A* S. — 53. si — moresque] si in ea esset amor *V.* — 54. *om.* S. — 55. consimiles *V.*

ferri potest quod ad imitationem provocet ¹ mentiendi (a). Ex ² hac littera patet quod ipse intendit ostendere quod mendacium non potest habere rationem boni in quo debeamus ³ sanctos imitari ; ex ⁴ hoc tamen non sequitur quod sit tantum malum quod faciat peccatum mortale sicut patet intuenti. ⁵

Quod dicunt quarto ⁶ ad rationem secundam Thomae, quod in mendacio officioso, licet ⁷ sit aliqua ⁸ utilitas temporalis ⁹ alicuius personae singularis, tamen inde sequitur subversio et impedimentum fidei ¹⁰ ; manifestum est quod non dicunt verum. Mendacium ¹¹ enim ad quod ¹² haec ¹³ sequuntur ¹⁴ non est officiosum sed perniciosum ; unde si viri perfecti mentiantur pro aliquo commodo temporali ¹⁵ aliquo mendacio ¹⁶ ad ¹⁷ quod ratione sui vel scandali annexi ¹⁸ praedicta consequuntur ¹⁹, manifestum est quod mortaliter peccant. Sed haec non consequuntur ²⁰ ad mendacium viri perfecti ratione ipsius mendacii nisi fuerit in doctrina, nec ²¹ ratione scandali ubi ²² nullum contingit ²³, quod ²⁴ fieri potest ²⁵ quando occulte ²⁶ committitur ²⁷ et ²⁸ sic quod ad ²⁹ aliorum ³⁰ notitiam nullo modo ³¹ vel non de facili poterit devenire ³², vel ³³ in aliquo casu ³⁴ consimili ubi ³⁵ ratio scandali locum non habet ³⁶.

Quod dicunt quinto ³⁷ ad tertiam rationem Thomae, conclusionem primo ³⁸ fore interimendam, manifestum est quod dicunt contra artem et ordinem respondendi ³⁹. Primum ⁴⁰ enim esset illatio ⁴¹ impedienda vel aliqua praemissarum interimenda ⁴². Ipsam etiam conclusionem non interimunt secundum quod ex ⁴³ praemissis ⁴⁴ infertur ⁴⁵ ; quod patet quia ⁴⁶ nulla conditio personae auget peccatum in infinitum nisi fuerit ⁴⁷ talis quae possit ⁴⁸ transferre vel transferat actum ⁴⁹ in aliam speciem, cuiusmodi ⁵⁰ non est circumstantia personae de qua intendit in propositione minore ; quia ⁵¹ status viri perfecti ⁵², de ⁵³ quo intendit, non transfert actum illum qui de se est peccatum veniale in ⁵⁴ aliam speciem, ut scilicet sit mortale, nisi fuerit contra suum ⁵⁵ votum, ut dictum est ⁵⁶. Quod ergo ⁵⁷ dicunt ⁵⁸ primo quod ⁵⁹ malitia ⁶⁰, imperitia vel ⁶¹ infirmitas sunt conditiones personae, verum est ; sed manifes-

1. provocat V. — 2. de O. — 3. debeatos S. — 4. et O. — 5. ex hoc — intuenti] om. V. — 6. quod — quarto] om. S. — 7. solet A. — 8. ita S. — 9. corporalis V. — 10. etc. add. A S V. — 11. illud A S V. — 12. hoc S. — 13. hoc S. — 14. sequitur S V. — 15. cum add. S. — 16. aliqua mendacia V. — 17. om. A S V. — 18. annexa S — 19. consequuntur A ; consequitur V. — 20. sequitur V ; sequuntur A. — 21. vel V ; nisi A S. — 22. quorum V ; non stat quod S. — 23. om. S. — 24. om. S. V. — 25. fieri potest om. V. — 26. om. S ; occultum O. — 27. contractatur A. — 28. om. V. — 29. om. V. — 30. aliquorum S. — 31. nullo modo] 20 quod dicunt 50 S. — 32. deveniri V. — 33. om. V. — 34. modo V. — 35. nisi S. — 36. habeat A S V. — 37. Quod dicunt quinto om. S. — 38. primam O. — 39. respondetur S. — 40. primo S V. — 41. conclusio S. — 42. interimendam S. — 43. a S. — 44. premissa A. — 45. informatur S. — 46. quia patet quod V. — 47. sit A. — 48. posset V. — 49. actus V ; actu A. — 50. eius S. — 51. qua S. — 52. om. S. — 53. om. O S. — 54. secundum V ; quamcumque add. S. — 55. om. V. — 56. om. V. — 57. igitur V. — 58. dicit OS V. — 59. mali add. S. — 60. et add. A S V. — 61. et A S V.

(a) AUGUSTINUS, *De mendacio*, c. 8 (P. L. 40, 497).

Correctorium corruptorii Thomae.

tum ¹ est quod faciunt in aliam speciem transire ; unde non solum illud quod quando fit ex imperitia vel ² infirmitate est veniale, sed etiam illud ³ quod de se est indifferens, si ex malitia fiat in aliam speciem transit ⁴ et est mortale, sicut frangere festucam ex malitia vel cum ⁵ contemptu Dei. Auctoritas ⁶ vero quam adducunt nihil facit pro eis, nec ⁷ est ad propositum ; quod enim viri a Deo illustrati possunt ⁸ discernere inter peccata ⁹ venialia et mortalia nulli ¹⁰ dubium ¹¹, prout dicit auctoritas ¹² ; sed quid ¹³ ad Thomam ¹⁴. Quod vero ¹⁵ dicunt secundo ¹⁶ quod status soluti et coniugati pertinet ¹⁷ ad conditiones personae, verum est ; sed non est ¹⁸ minus manifestum quin ¹⁹ sint conditiones facientes actum transire de una specie in aliam ; et ideo instantia illa ²⁰ sicut praecedens nulla est. — Eodem modo dicendum est de instantia tertia : conscientia ²¹ enim ²² erronea est circumstantia ²³ faciens actum transire in aliam speciem ; unde nec ista instantia ²⁴ aliquid valet. Quarta vero instantia de statu ²⁵ innocentiae et naturae lapsae quae dicuntur circumstantiae vel conditiones personae, non est multum ad propositum : sive ²⁶ enim in statu naturae conditae in innocentia ²⁷ potuissent ²⁸ fuisse peccata venialia sive non ²⁹, nullo modo potuit ibi poni ³⁰ peccatum mortale nisi averteret a fine ; unde si aliquis actus hic non avertat a ³¹ fine qui tamen a fine ³² ibi avertisset, manifestum est quod ratione ³³ huiusmodi circumstantiae, scilicet status innocentiae, huiusmodi actus ad aliam speciem transisset. Unde patet quod nec ³⁴ instantia ³⁵ illa ³⁶ aliquid valet.

Quod tandem dicunt respondendo ad argumentum, quod debuerunt prius solvisse ³⁷ quam conclusionem falso, ut iam ³⁸ patet, interemisse, omnibus modis unam praemissarum esse falsam, si placeat ³⁹ audire ⁴⁰ non dicunt verum ⁴¹ : maior enim propositio, scilicet ⁴² quod circumstantia non aggravat in infinitum nisi ⁴³, etc ; manifeste ⁴⁴ vera est ⁴⁵ ; similiter minor propositio ⁴⁶, scilicet quod huiusmodi circumstantia personae ⁴⁷, scilicet status perfectionis ⁴⁸, non facit actum qui non est ⁴⁹ contra votum perfectionis ⁵⁰ transire in aliam speciem ⁵¹, est aequae vera. Qui ⁵² vero ⁵³ ponunt peccatum mortale et veniale differre essentialiter

1. modum *O.* — 2. et *A S.* — 3. quod quando — illud] *om. V.* — 4. transfert *A S.* — 5. *om. S V.* — 6. auctoritatem *V.* — 7. ut *V.* — 8. possint *V.* — 9. predicta *A.* — 10. cum est *add. S.* — 11. quin possunt *add. A S.* ; quin possint *add. V.* — 12. auctor *V.* — 13. sed quid] scilicet *S.* — 14. ad b. *A O S.* ; sed — Thomam] *om. V.* — 15. autem *S.* — 16. sexto *O.* — 17. pertinet *O.* — 18. *om. V.* — 19. quoniam *V.* — 20. ista *A V.* — 21. conscientiam *S.* — 22. est *O.* — 23. enim — circumstantia] *om. S.* — 24. ad *add. V.* — 25. actu *A.* — 26. sic *V.* ; si *O.* — 27. in statu — innocentia] in statu innocentie *V.* ; in innocentia] vel innocentiae *A.* — 28. potuisset *O.* — 29. *om. V.* — 30. fieri *V.* — 31. fine — a] *om. S.* — 32. a fine *om. A S.* — 33. ratio *V.* — 34. neque *S.* — 35. *om. S.* — 36. ad *add. V.* — 37. fecisse *V.* — 38. falsam prout nam *V.* — 39. placeret *A.* ; placet *S.* ; ad prius *add. V.* ; ad praesens *add. A S.* — 40. asserere *O.* — 41. non — verum] ipsi dicunt falsum *A S V.* — 42. maior — scilicet] manifeste vera est ; similiter minor proportio scilicet *O.* — 43. *om. V.* — 44. maxime *A V.* — 45. et *add. V.* — 46. proportio *O.* — 47. *om. V.* — 48. perfectus *S.* — 49. quia *add. S.* — 50. suae professionis *V.* ; suae perfectionis *A S O.* — 51. que *add. O.* — 52. quando *V.* — 53. non *S.*

et praedictam maiorem veram simpliciter, in utroque ¹ verum ² dicunt ; sed in tertio ³, scilicet propositionem ⁴ minorem interimendo, falsum dicunt ⁵ sicut patet ex dictis. Qui ⁶ vero dicunt peccatum veniale et mortale differre accidentaliter solum ⁷, propositionem maiorem interimentes, in ⁸ utroque falsum dicunt ⁹. Et sic tam illud ¹⁰ quod illi ¹¹ dicunt ¹² pro se quam illud ¹³ quod ab aliis pro se adducunt ¹⁴, mendacio ¹⁵ vel ¹⁶ falsitate ad minus, utpote doctrina falsa invenitur admixtum ¹⁷.

ARTICULUS VI. ¹⁸

Quod ¹⁹ Spiritus Sanctus ²⁰ movet mentem alicuius ad aliquid faciendum cuius significationem ignorat, sicut milites mittentes sortem ²¹ super vestimenta ²² Domini. ²³

Item ²⁴, quaestione 173, articulo 4, disputat ²⁵ utrum prophetae ²⁶ semper cognoscant ea quae prophetant ²⁷ ; in responsione principali tangens ²⁸ plures modos quibus mens prophetae tangitur a Spiritu Sancto ²⁹ : Cum ³⁰, inquit, Spiritus Sanctus ³¹ movet mentem alicuius ad aliquid ³² faciendum, quandoque quidem intelligit ³³ quid ³⁴ significet ³⁵ hoc, sicut patet de Ieremia qui abscondit in Euphrate lumbare ³⁶ suum ³⁷, ut habetur Ierem. XIII ³⁸ (a) ; quandoque vero non intelligit sicut milites dividentes vestimenta Christi non intelligebant quid significaret.

[Haec dicit Thomas.] ³⁹

Istud ⁴⁰ nobis non videtur verum, scilicet quod Spiritus Sanctus movit ⁴¹ mentes militum ad hoc ⁴² faciendum, sed cupiditas, si pauperes fuerunt ⁴³; vel secundum alios ludus et derisio ⁴⁴, si divites fuerunt et non indigentes talibus vestimentis. Quia, qua ⁴⁵ ratione possunt dici moti ⁴⁶ a Spiritu Sancto ad faciendum illam divisionem quia significativa erat

1. utrumque O. — 2. est quod add. V. — 3. intentio S. — 4. om. V. — 5. falsum dicunt] mentiuntur A S V; esse add. O. — 6. quod V. — 7. solam V. — 8. om. S. — 9. falsum dicunt] mentiuntur A S V. — 10. tam illud] tam A; huic V; tam illa S. — 11. quod illi] quod ipsi V; quod isti A; quam illi S; quam illud O. — 12. om. V. — 13. om. A S V. — 14. addunt S. — 15. contra mendacium V. — 16. om. V. — 17. admixta A S; adnichilata V. — 18. Septimus V; ibi enim habetur interversio inter hunc et sequentem articulum. — 19. de hoc quod dicit Thomas quod A S V. — 20. Spiritus Sanctus] sensus V. — 21. om. V. — 22. vestem V. — 23. Christi S; Articulus — Domini] om. O. — 24. om. A. — 25. queritur V; om. A S. — 26. articulus 67 add. O. — 27. prophetisant S; et add. S. — 28. dicit et tangit A; dicit quod tangit V; ostendit quod sic aliquando et aliquando non, et tangit, S. — 29. et subdit add. V S². — 30. et A. — 31. om. O. — 32. om. A. — 33. intelligat A. — 34. quidem — quid] om. V. — 35. significat V A. — 36. luminare A. — 37. quid autem hoc significaret ibi declaratur, quia significat putrefactionem populi iudaici propter peccata sua add. in marg. S². — 38. 3. I. O; cap. 3. S. — 39. Haec de Thoma. A; om. O. — 40. Illud S; om. V et dein usque ad Responsio ad ista; vero add. S. — 41. moveret A S. — 42. sic S. — 43. si — fuerunt] sunt pauperum S; ut dicunt aliqui add. A. — 44. vel derisio S; et desiderio A. — 45. quia quaj qua enim S. — 46. motu O.

(a) Ierem. XIII, 4-7.

divisionis Ecclesiae per haereticos vel alicuius consimilis mysterii, pari ratione dici posset quod moti a Spiritu Sancto occiderunt ¹ Christum quia, ut dicit Augustinus, in ² Enchiridion, capitulo 40 (a) : Illa ³ crucifixio figurativa ⁴ fuit spiritualis crucifixionis de qua dicit Apostolus ⁵, Gal. V : Qui autem sunt Christi carnem suam ⁶, etc. (b) ; pari ⁷ ratione dici posset quod Cain a Spiritu Sancto motus occiderit ⁸ fratrem suum quia illa ⁹ occisio significativa fuit occisionis Christi a fratribus suis, scilicet Iudaeis. Sed nullus hoc diceret.

Nec oportet si ordinatio divisionis vestimentorum ad significandum aliquid ¹⁰ in Ecclesia fuit ¹¹, quod propter hoc ipsum ¹² fuerit a Spiritu Sancto ; sicut enim homo ¹³ lapidem vel lignum vel quancumque materiam quam ipse non fecit, potest ponere in signum, ita Spiritus Sanctus, immo multo fortius.

[Haec sunt verba eorum.] ¹⁴

Ad articulum 6. ¹⁵

Nullum inconueniens ¹⁶ est ponere, sed satis consonat ¹⁷ veritati, quod milites a Spiritu Sancto movebantur ut Christi ¹⁸ vestimenta dividerent ¹⁹ pro praesagio futurorum, praecipue cum actus iste ²⁰ divisionis in se consideratus non sit ²¹ peccatum sed ²² actus indifferens ²³. Unde argumenta quae adducunt nullius ponderis sunt. Crucifixio enim Christi maximum peccatum fuit ipsis ²⁴ crucifigentibus ; unde impossibile est dicere quod ad hoc ipsum ²⁵ a Spiritu Sancto moverentur ; non sic ²⁶ actus divisionis vestimentorum praecipue si in se consideretur, scilicet ²⁷ circumscripto odio et contumelia Christo illata ²⁸. Et praeter ²⁹ hoc crucifixio Christi sub ea ³⁰ ratione qua ³¹ a Iudaeis illata, sub qua ratione peccatum erat, non significabat crucifixionem spirituales in fidelibus, sed ³² ea ratione qua a Christo ³³ suscepta, cuius ³⁴ exemplo qui Christi sunt carnem suam cum ³⁵ vitiis et concupiscentiis crucifixerunt ³⁶ ; et ³⁷ constat ³⁸ quod Christus ³⁹ ad crucifixionem istam ⁴⁰ suscipiendam a Spiritu Sancto ⁴¹ movebatur ⁴². Similiter occisio Abel sub ea ⁴³ ratione qua fuit a Cain illata et ⁴⁴ peccatum, non ⁴⁵ instinctu Spiritus Sancti fiebat ; eatenus ⁴⁶ tamen ⁴⁷ qua fuit ab Abel suscepta patienter, quod ⁴⁸

1. crucifixissent S. — 2. om. A S. — 3. ita A ; ista S. — 4. significativa A S. — 5. ad add. A S. — 6. om. S ; crucifixerunt add. A. — 7. et pari S. — 8. occidit A S. — 9. ista A. — 10. futurum add. S². — 11. fuerit a Spiritu Sancto S. — 12. factum add. A S. — 13. et add. A. — 14. om. O V. — 15. Ad 6] Responsio ad haec (ista V) secundum Thomam A S V. — 16. Nullum inconueniens] hoc enim non est inconueniens V ; stultum in communibus A. — 17. conuenienter V ; aspernatur A. — 18. om. V. — 19. diuidentes A. — 20. ille S. — 21. om. A S — 22. actus — sed] om. V. — 23. comprobetur add. A S V. — 24. in illis A. — 25. ipsi A S V. — 26. autem add. S². — 27. om. V. — 28. illam A. — 29. propter A S V. — 30. eadem V. — 31. fuit add. V. — 32. sub A V. — 33. Deo V. — 34. eius V. — 35. in O. — 36. crucifigent S. — 37. om. A V. — 38. autem add. V. — 39. Christo V. — 40. illam V. — 41. om. O. — 42. moveretur S. — 43. eadem A S V. — 44. sic erat V ; et sic erat A. — 45. neque V. — 46. om. V. — 47. sub illa ratione add. V. — 48. que V.

(a) AUGUSTINUS, *Enchiridion*, c. 41 vel potius 53 (P. L. 40, 253 et 257). — (b) Gal. V, 24.

sine instinctu Spiritus Sancti fieri non potuit ¹, occisionem Christi a Iudaeis congrue, Spiritu Sancto ordinante, potuit significare. Ex his liquet quod ista ² reprehensio ³ facta est sine causa.

Quod vero ⁴ dicunt quod sicut homo potest ⁵ aliquid ordinare et ⁶ pro signo statuere ⁷ quod ipse non fecit, ex quo concludunt quod multo fortius hoc ⁸ potest Spiritus Sanctus, pueris ⁹ liquet ¹⁰ quod non ¹¹ concludunt ¹². Nihil enim est ¹³ in rerum natura quod possit substerni ¹⁴ habitudini ¹⁵ vel relationi ¹⁶ signi ¹⁷, sive sit substantia sive ¹⁸ accidens sive actio quaecumque in quantum ens sit ¹⁹, quod non causetur ²⁰ aliquo modo ²¹ a Spiritu Sancto. Unde peccatum quantum ad id ²² quod carentiae et difformitatis in ipso est, sub qua ratione etiam nihil dici potest, non est ordinabile a Spiritu Sancto ad aliquid significandum. Unde in summa nihil est ²³ quod ²⁴ dicunt ad propositum ²⁵ contra Thomam ²⁶.

ARTICULUS VII. 27

Quod in ²⁸ *prophetis est alienatio sensuum sine* ²⁹ *naturae inordinatione.* ³⁰

Item ³¹, quaestione 173, ³² articulo 3, ³³ quaerit ³⁴ utrum visio prophetica semper sit cum abstractione a sensibus corporis, et ³⁵ in responsione principali dicit quod alienatio a sensibus in prophetis non fit cum aliqua inordinatione naturae sicut in arreptitiis et furiosis, sed fit per causam aliquam ordinatam vel naturalem ³⁶ sicut per somnium, vel per vim animalem sicut per vehementiam contemplationis, sicut ³⁷ de Petro legitur Act. X ³⁸ quod ³⁹ cum oraret in coenaculo factus est in excessu mentis ⁴⁰ (a), vel virtute divina rapiente, secundum illud Ezechiel. I : Facta est super me manus Domini. (b)

[Haec de Thoma.] ⁴¹

Si ⁴² intellexerimus ⁴³ secundum membrum sine exclusionem divinae virtutis sic ut vis animalis vel vehementia contemplationis sit ⁴⁴ dispositio ad raptum et excessum qui fit ⁴⁵ in contemplatione ⁴⁶ per divinam virtutem, sic videtur habere veritatem ; quoniam Petrus in oratione ⁴⁷

1. potest O. — 2. illa V. — 3. [responsio A S V. — 4. om. V. — 5. potuit S V. — 6. vel V. — 7. statue O. — 8. om. V. — 9. prius V ; p. A ; om. S. — 10. loquit. O. — 11. om. O. — 12. concludit A S V. — 13. om. A. — 14. subiectum esse V. — 15. beatitudinis V. — 16. religioni O ; rationis V. — 17. om. S. — 18. sit add. V. — 19. est A S V. — 20. ordinetur V. — 21. om. V. — 22. illud A ; hoc S ; om. V. — 23. in proposito add. A. — 24. ipsi add. S. — 25. in proposito S. — 26. ad — Thomam] om. V ; quia prophetis est alienatio sensuum sine nature deordinatione. questiones de raptu quere in fine add. V. — 27. sextus V ; de hoc quod Thomas dicit add. A S V. — 28. quod in] quia V. — 29. aliqua add. S. — 30. ordinatione V ; Articulus — inordinatione] om. O. — 31. om. A. — 32. 103. V. — 33. art. 3. om. A. — 34. quaeritur V. — 35. om. S. — 36. vel naturalem om. A S. — 37. om. V. — 38. IV. A O V. — 39. om. A O V. — 40. factus — mentis] cecidit super eum mentis excessus V. — 41. Haec dicit Thomas V ; om. O. — 42. om. V. et dein. usque ad Haec sunt verba. — 43. intelligamus A S. — 44. sunt A. — 45. sive completur add. S ; sive contemplatur add. A. — 46. in contemplatione om. A S. — 47. ordine O.

(a) Act. X, 10. — (b) Ezech. I, 3.

erat quando super eum cecidit excessus mentis secundum textum. Si vero intelligatur secundum membrum cum praecisione et exclusionem, sicut divisio prima facie¹ praetendit², — quia divisio est disparatorium et separatorium, tertium vero³ est eius⁴ membrum quod⁵ quandoque⁶ fit ex divina virtute — quod autem fiat⁷ solum per⁸ vim animalem propriam ex vehementia contemplationis, omnino est falsum et inconueniens, quia textus⁹ videtur contrarius¹⁰; si autem propria virtute fuisset raptus, non dixisset: cecidit super eum, sed factus est in excessu vel alienatus est, vel aliquid tale. Item praemittitur quod Cornelius in visione¹¹ vidit angelum Domini intrantem ad se et dixit ei quod Petrum accersiret, etc, qui dicet tibi quid te oporteat facere. Et nuntiis venientibus¹² dictum est¹³ quod mactaret et manducaret¹⁴, in quo accepit revelationem de conversione gentium. Ergo visio Petri ordinabatur ad visionem Cornelii; sicut ergo illa fuit divinitus missa¹⁵, ita et excessus Petri.

Uterius est contra Augustinum, in libro¹⁶ XIII super Genesim ad litteram (a) ubi dicit quod nulla visio est significativa nisi assumpto spiritu humano vel¹⁷ a spiritu creato bono vel malo vel a spiritu divino. Si ergo visio Petri fuit¹⁸ significativa et prophetica, ergo fuit spiritus eius assumptus a superiori virtute; non a spiritu malo, quia tunc fuisset arreptitius vel propheta falsus quod est inconueniens de tanto Apostolo dicere; ergo¹⁹ a spiritu angelico bono, iussu divino, vel immediate a Spiritu Sancto. Et reddit rationem Augustinus²⁰ quia anima humana non habet vim divinationis²¹ ut quidam dixerunt. Ergo ille excessus Petri non fuit tantum per vim animalem ut dicit²², sed cecidit super eum ut textus etiam²³ dicit. Et ipse idem²⁴ post²⁵, quaestione 175, articulo 3, in responsione primi argumenti dicit contrarium; dicit enim²⁶ quod²⁷ mens Petri fuit rapta divinitus quia²⁸ cum oraret cecidit super²⁹ eum excessus mentis.

[Haec sunt verba eorum.]³⁰

Ad articulum 7.³¹

Thomas³² intendit dicere quod prophetia vera semper fit per virtutem divinam principaliter; illam tamen alienationem ordinatam in sensibus prophetae factam, quandoque dicit fieri mediante somnio,

1. facere *A.* — 2. videtur *add. S.* — 3. *om. A S.* — 4. enim *S;* *om. A.* — 5. *om. S.* — 6. quando *S.* — 7. fuerit ille excessus mentis in Petro *S.* — 8. propter *A S.* — 9. recte *add. S.* — 10. dicitur enim quod cecidit super eum mentis excessus *add. S.* — 11. in visione *om. A.* — 12. factus est Petrus in mentis excessu ubi vidit quadripedia animalia in disco *add. S.* — 13. ei *add. S.* — 14. etc — manducaret] *om. O.* — 15. immissa *S.* — 16. in libro *om. A S.* — 17. et *O A;* *om. S.* — 18. sit *A S.* — 19. dicere, ergo] oportet ergo dicere *A.* — 20. An¹¹, *O.* — 21. indiationis *O.* — 22. ut dicit *om. A.* — 23. *om. A S.* — 24. ipsemet Thomas *A;* Thomas *add. S.* — 25. prius *S;* *om. A.* — 26. dicit enim *om. A.* — 27. quia *A.* — 28. quoniam *O S.* — 29. in *A.* — 30. Haec sunt *W. V;* *om. O.* — 31. Ad — 7] *om. V;* responsio ad haec secundum Thomam *A S.* — 32. *om. V.*

(a) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, l. XII, c. 22 (P. L. 34, 472).

quandoque per vim animalem ¹, ex vehementia ² contemplationis, quandoque sine his repente et mediante virtute divina. Nec ³ intendit dicere quod ipsa ⁴ prophetia fiat per solam vim animalem prout ipsi sibi imponunt ⁵ et falso.

Quod ⁶ enim dicunt quod divisio ⁷ sua hoc praetendat ⁸ quia ⁹ divisio disparatorum ¹⁰ esse debet, falsum est quod dicunt quia ipse non facit illam ¹¹ divisionem ex qua hoc concludi ¹² possit ¹³, ratione dicta. ¹⁴ Non enim dicit quod prophetia quandoque fit ¹⁵ per somnium, quandoque per vim animalem ¹⁶, quandoque per divinam virtutem, immo quod ad ipsam alienationem quandoque facit somnus, quandoque vis animalis, quandoque divina virtus ¹⁷ sine his, ut dictum est, ita quod semper ipsa prophetia fit ¹⁸ Spiritus Sancti illustratione. Unde nec ¹⁹ dicit contra Augustinum, nec ²⁰ contra textum nec contra ²¹ seipsum ut ipsi verba eius, secundum quod ²² videtur, non intelligentes et suam sententiam ²³ improprie ²⁴ referentes ²⁵, salva pace sua ²⁶, minus ²⁷ benivole protestantur ²⁸.

ARTICULUS VIII.

Quod ²⁹ possibile est diutius persistere in opere contemplativae quam activae. ³⁰

Item ³¹, quaestione 180 ³², articulo 8 quaerens ³³ de diuturnitate contemplationis ³⁴ scilicet an vita contemplativa sit diuturna ³⁵, dicit quod possibile est magis persistere et ³⁶ diutius in opere contemplativae quam activae, in statu etiam ³⁷ huius vitae. Cuius ³⁸ ratio est quoniam competit nobis secundum actionem incorruptibilis partis animae, scilicet intellectus; cuius signum est quod durat post hanc vitam. Alia ratio est quod ³⁹ in ⁴⁰ huiusmodi operibus non laboramus corporaliter ⁴¹.

[Haec de Thoma.] ⁴²

Sed ⁴³ hoc esse falsum docet experientia. Si enim operatio contemplativae est meditatio, lectio ⁴⁴ et oratio et similia ⁴⁵, quilibet ⁴⁶ experitur

1. per — animalem] *om. A S V.* — 2. per vehementiam *A S.* — 3. neque *V.* — 4. illa *S.* — 5. prout — supponunt] prout ipsi supponunt *A*; prout supponunt *V*; prout ipsi somniant *S.* — 6. quia *V.* — 7. de *V.* — 8. praetendit *A S V.* — 9. eo quod *A.* — 10. dispensatorum *V.* — 11. istam *A S.* — 12. concludere *V.* — 13. posset *A S V.* — 14. rationem dictam *V*; ratione predicta *S.* — 15. sit *O.* — 16. quandoque — animalem] *om. S.* — 17. quandoque fit virtute divina *A S V.* — 18. sit *O.* — 19. non *A S*; *om. V.* — 20. est *add. S.* — 21. textum — contra] *om. V.* — 22. secundum quod] ut *A S V.* — 23. scientiam *O.* — 24. proprie *O*; improbe vel improprie vel precipiter *V*; propriam improprie *S.* — 25. proferentes *A O V.* — 26. eorum *S.* — 27. *om. V.* — 28. hic communiter ponitur unus articulus utrum raptus magis pertineat ad vim appetitivam quam cognitivam, hoc habetur in 2. 2^e q. 175 ar. 2. et additio corrupt¹ reperitur in fine *add. S². in marg.* — 29. de hoc quod dicit, Thomas quod *A S V.* — 30. Articulus — activae] *om. O.* — 31. *om. A.* — 32. 184 *V.* — 33. quaerit *S.* — 34. in contemplatione *A S V.* — 35. scilicet — diuturna] *om. A S V*; in solutione principali *add. S².* — 36. *om. A V.* — 37. et *V*; *om. A S.* — 38. *om. V et dein. usque ad Ad art. 8.* — 39. quia *A S.* — 40. *om. A.* — 41. *om. A.* — 42. *om. O.* — 43. si *A.* — 44. vel occio *O*; dilectio *A.* — 45. substantia *O.* — 46. quibus *A S.*

quod in huiusmodi parum possumus immorari¹; vix enim ad momentum intentio potest fingi aut teneri in uno statu, immo statim distrahitur et incipit divagari. Cuius ratio potest esse triplex: una est propter curam corporis animalis et sarcinam corporis carnalis²; nam Sapientiae IX³ dicitur⁴: Corpus quod corrumpitur⁵ aggravat animam et terrena cogitatio deprimit⁶ sensum multa cogitantem (*a*); unde dormiente⁷ corpore terreno et indigentia corporis terreni sollicitante⁸ spiritum, vix ad momentum permittitur⁹ ad superiora animus intendere. Alia ratio est¹⁰ propter proprietatem sensuum quorum phantasmata intrant ad animam et perturbant eius quietem¹¹, ut per momentum vix possit quiescere; unde in prosa¹²: Incursu tot¹³ phantasmatum, turbatur cordis sabbatum¹⁴. Operationes vero contemplativae indigent otio¹⁵ et quiete; et propter hoc Augustinus, in¹⁶ IV° de Trinitate, in prologo: Ego certe¹⁷ sentio, inquit, quanta figmenta percurrit¹⁸ cor humanum (*b*). Tertia ratio est propter difficultatem et subtilitatem rerum quae sunt obiectum¹⁹ contemplativae, ad quas vix mens humana pertingit. Obiectum enim²⁰ contemplativae sunt res aeternae, secundum Apostolum²¹: Contemplantibus²² nobis quae non videntur²³ (*c*); et Augustinus XIII° de Trinitate dicit quod pars superior cuius est²⁴ contemplativa²⁵ aspicit ad aeterna (*d*); quamdiu autem corruptioni subditi sumus vix ad momentum ad res aeternas intendere possumus²⁶; ad illas enim oculus²⁷ est excoecatus, secundum Hugonem²⁸.

Ad rationes suas dico²⁹: ad primam³⁰ quod quamvis operatio contemplativae sit operatio incorruptibilis partis ac per hoc remaneat post hanc vitam, tamen quamdiu hic vivimus tum propter distractionem et sollicitudinem³¹ quibus anima circa corpus intendit, tum propter³² turbationem phantasmatum et huiusmodi, parum permittitur³³ anima³⁴ immorari: quamdiu enim est³⁵ in statu viae est aptior ad opera activae; opera enim contemplativae quodammodo statum³⁶ viae transcendunt.

Ad secundum³⁷ dicendum quod in huiusmodi non laboramus prout labor dicit motum corporis aut prout ex motu corporis causatur; sed tamen quanto mens altius elevatur et ad opera spiritualia intendit³⁸ vehementius, tanto minus curam corporis gerit; et inde est quod ali-

1. immanere S. — 2. corruptibilis corporis S; carnis corruptibilis A. — 3. enim O. — 4. scribitur S. — 5. et add. S². — 6. om. O. — 7. dominante S; om. A. — 8. so. A. — 9. permittit A S. — 10. om. A. — 11. adeo add. A; in tantum add. S. — 12. superne matris etc add. S². — 13. om. A. — 14. om. A. — 15. magno add. S². — 16. om. A S. — 17. om. A S. — 18. perturbant et occupant S². — 19. obiecta S. — 20. autem O. — 21. 2 Cor. 4 add. S². — 22. inquit. add. S². — 23. etc add. A S. — 24. sunt O. — 25. contemplari S². — 26. possumus O. — 27. oculos O. — 28. Augustinum S. — 29. dicendum A S. — 30. dicendum add. S. — 31. solitudinem O. — 32. om. O. — 33. permittitur A. — 34. om. A. — 35. om. O. — 36. viae — statum] om. O. — 37. om. O. — 38. intendat O.

(a) Sap. IX, 15. — (b) AUGUSTINUS, *De Trinitate*, l. IV (P. L. 42, 887). — (c) II Cor. IV, 18. — (d) AUGUSTINUS, *De Trinitate*, l. XIV, c. 2 (P. L. 42, 1038); l. XIII, c. 8 (P. L. 42, 1022).

quando ex huiusmodi ¹ vehementia ² homo ³ a corporis sensibus alienatur ⁴, eo quod anima corpus destituit ; et in talibus magis lassatur et enervatur quam in aliis ; et tanta posset esse vehementia quod anima a corpore separaretur. Praeterea, quantumcumque laboret corpus in operibus activae ⁵, ille ⁶ labor interdum habet recreationem et solatium annexum, nec requirit tantam intentionem sicut opera contemplativae.

[Haec sunt verba eorum.] ⁷

Ad articulum 8. ⁸

In primis imponunt ei ⁹ falsum : non enim dicit contemplativam ¹⁰ magis diuturnam quam activam ¹¹ in statu viae sed solum ipsam esse diuturnam. Verum quidem ¹² est quod ¹³ rationem huius assignat unam quia contemplativa ¹⁴ in vita remanet futura. Cui tamen homo diutius possit ¹⁵ insistere, contemplativae ¹⁶ videlicet vel ¹⁷ activae, non dicit, sed ¹⁸ solum declarat qualiter contemplativa in statu viae potest esse ¹⁹ diuturna, maxime quantum ad actum citra summum ²⁰, prout dicit ²¹ in responsione ad secundum argumentum.

Rationes vero et auctoritates quas ponit ²² ille ²³, satis probant quam homo non potest ²⁴ diu immorari ²⁵ in actu contemplationis summo in quo ipsa beatitudo aeterna praelibatur, secundum Augustinum ²⁶. Aliis tamen ad contemplativam actibus pertinentibus, cuiusmodi sunt investigare, legere et orare, potest ²⁷ homo in statu viae quoad maiorem eius partem, pro tempore dico ²⁸ vigiliae, prout docet experientia immorari.

His visis, obiecta solvuntur : quod vero dicunt ad argumentum primum Thomae ²⁹, quod ³⁰ distractio ³¹ et turbatio ³² phantasmatum impediunt moram contemplationis in statu viae, verum ³³ dicunt quoad actum aius summum in ³⁴ quo gustamus quoniam ³⁵ suavis est Dominus (a) ; non tamen impediunt ³⁶ actus eius inferiores praedictos prout ³⁷ patet in illis quorum vita totaliter huiusmodi actibus dedita est.

Quod vero dicunt ad secundum quod ³⁸ quanto mens altius ³⁹ elevatur ad spiritualia, etc ; verum est quoad hoc ; verumtamen alias ⁴⁰ posset ex altera parte labor magis ⁴¹ intendi ; nec ⁴² labor iste ⁴³ excessivus ⁴⁴ est supra vires naturae in ⁴⁵ contemplatione nisi quando exercetur ⁴⁶

1. huius O. — 2. tanto minus — vehementia] om A. — 3. in tantum A. — 4. elevatur O. — 5. activis O S. — 6. iste A S. — 7. om. O V. — 8. Ad — 8] om. V ; responsio ad haec secundum Thomam A S. — 9. eis V. — 10. contemplationem V. — 11. actionem V. — 12. om. A S V. — 13. pro V. — 14. contemplatio S. — 15. posset S. — 16. in contemplatione S. — 17. om. O. — 18. secundum A. — 19. diuturnam — esse] om. V. — 20. circa sui summum S ; suum V ; bonum add. O. — 21. ostendit S. — 22. ponunt A S. — 23. om. A S V. — 24. possit A S V. — 25. morari S V. — 26. etiam add. O ; in add. A S V. — 27. prout A. — 28. debito S. — 29. ad argumenta Thomae primum A. — 30. om. V. — 31. detractio V. — 32. conturbatio V ; perturbatio A. — 33. unde V. — 34. om. V. — 35. quam A S V. — 36. prepediunt A. — 37. ut S. — 38. om. V. — 39. amplius A O S ; om. V. — 40. aliquis V. — 41. om. A V. — 42. ut V. — 43. ille A. — 44. excessus A. — 45. om. V. — 46. exceditur O ; excitetur V.

(a) Psalm. XXXIII, 9.

contemplationis actus iste summus vel quia aliis¹ actibus eius² citra³ summum insistitur⁴ supra modum.

ARTICULUS IX.

Quod⁵ perfectio vitae christianae consistit in consiliis et praeceptis.⁶

Item⁷, questione 184⁸, articulo 3, quaerit⁹ utrum perfectio vitae christianae¹⁰ consistat¹¹ principaliter¹² in praeceptis vel in¹³ consiliis ; et¹⁴ in responsione principali dicit quod perfectio vitae christianae per se et¹⁵ essentialiter consistit in caritate Dei et proximi, quia caritas est finis, de qua dantur principalia praecepta divinae legis ; unde patet quod perfectio principaliter consistit in praeceptis, secundario autem et instrumentaliter consistit perfectio¹⁶ etiam¹⁷ in consiliis quae omnia, sicut praecepta, ordinantur ad caritatem, sed aliter et¹⁸ aliter ; nam¹⁹ praecepta ordinantur ad removendum ea quae sunt contraria caritati, cum quibus caritas esse non potest ; consilia autem ordinantur ad removendum impedimenta actus caritatis quae tamen caritati non contrariantur, sicut et²⁰ matrimonium et occupatio negotiorum saecularium. Haec²¹ est abbreviatio solutionis suae.

[Haec dicit Thomas.]²²

Haec²³ ratio ad hoc²⁴ deducit sermonem quod humana perfectio consistit essentialiter in duobus praeceptis caritatis ; in aliis autem consiliis et praeceptis quae ordinantur ad caritatem²⁵ consistit instrumentaliter ; et quod ille²⁶ sit²⁷ intellectus eius patet ex conclusione per hoc quod dicit²⁸ infra, quaestione 185²⁹, articulo 6, in responsione primi argumenti³⁰ ; dicit enim sic : Perfectio vitae christianae non consistit essentialiter in voluntaria paupertate, sed voluntaria paupertas operatur instrumentaliter³¹ ad perfectionem vitae. Et hoc videtur nobis insufficienter dictum³², et quia³³ intelligit hoc ex conclusione, videtur nobis falsum. Constat enim³⁴ quod in aliis praeceptis et consiliis consistat³⁵ perfectio essentialiter et non tantum³⁶ instrumentaliter ; quod sic ostendi potest : omnis virtus est essentialiter perfectio ; dicit enim Philosophus VII° Physicorum (a) : Virtus quaedam perfectio est ; unumquodque enim tunc dicitur perfectum cum attingit virtuti propriae. Et iterum II° Ethicorum, capitulo 5 : Omnis virtus, cuiuscum-

1. om. A S V. — 2. om. A S V. — 3. circa V. — 4. insistat V. — 5. de hoc quod dicit Thomas quod A S. — 6. Articulus — praeceptis] om. O V. — 7. om. A V. — 8. 481. A. — 9. quaeritur S. — 10. contemplativae O ; om. V. — 11. consistit A O S. — 12. prin(cipi)um V. — 13. vel in] et S. — 14. om. V. — 15. om. A. — 16. om. S. — 17. om. A S V. — 18. om. V. — 19. om. V et dein. usque ad Ad art. 9. — 20. om. A S. — 21. Hoc A. — 22. Haec de Thoma A ; haec sunt verba Thomae S ; om. O. — 23. ista A S. — 24. hunc A S. — 25. quae — caritatem] caritatis S. — 26. iste O S. — 27. fuit O. — 28. dicunt A. — 29. eodem add. A. — 30. primi argumenti] om. A ; principali eadem O. — 31. om. A. — 32. dicta S. — 33. quod S. — 34. nobis add. A S^a. — 35. consistit A. — 36. om. O.

(a) VII Physicorum, c. 3, text. 18 (éd. Didot, II, 337).

que virtus fuerit, habentem perficit et eius opus bonum reddit (a). Et constat quod humana perfectio consistit essentialiter ¹ in omni virtute ; et si perfectio consistit essentialiter in virtutibus ², multo fortius in operibus virtutum nam virtutes sunt propter opera ³ ; ait enim Philosophus III° Coeli et Mundi : Omnis res cuius ⁴ operatio est, fit propter operationem suam. Et iterum etiam opera ⁵ sunt perfectiones virtutum ; habitus enim sunt ⁶ perfectiones primae, operationes vero sunt perfectiones postremae, quasi ⁷ perfectiones perfectionum. Et si perfectio consistit ⁸ essentialiter in virtutibus et operationibus virtutum, ergo essentialiter in observantia praeceptorum moralium et consiliorum ⁹ ; praecepta enim moralia nihil praecipiunt nisi virtutes et operationes ¹⁰ virtutum, et prohibent contraria ; et consilia etiam nihil aliud prohibent et ¹¹ consulunt. Ex his ¹² patet quod perfectio hominis in via consistit essentialiter non solum in praeceptis caritatis sed ¹³ in aliis ¹⁴ praeceptis moralibus et consiliis. Nihilominus tamen concedi debet quod in eisdem consistit perfectio instrumentaliter ; nec ¹⁵ est hoc inconveniens ¹⁶. Simile etiam ¹⁷ huius ¹⁸ videmus in natura : nam in corporibus animalium videmus quod perfectio eorum ¹⁹ essentialiter et instrumentaliter consistit in membris et organis sensuum, quae ²⁰ membra ²¹ et organa sunt instrumenta totius corporis et sunt partes integrantes essentiam eius : in scientiis etiam videmus quod scientiae rationales sunt instrumenta philosophiae et partes essentiales eius, sicut dicit Boetius in commento Porphyrii, in principio. Similiter et virtutes aliae a caritate et opera earum perfectiones sunt et ²² nihilominus ²³ instrumenta cooperantia et ordinata ad ulteriorem perfectionem (b). Etiam ipsa caritas viae est perfectio, et nihilominus ²⁴ instrumentum ordinatum ad beatitudinem ; et propter hoc dicit Magister Sententiarum libro I^o distinctione I^o ²⁵ capitulo penultimo ²⁶, quod virtutes propter se appetendae sunt et amandae et propter beatitudinem (c) ; propter se, ergo perfectiones ; propter beatitudinem, ergo instrumenta. Et per hoc potest exponi illa ²⁷ auctoritas ²⁸ Cassiodori ²⁹ in ³⁰ Collationibus Patrum ³¹ quam ³² ille ³³ allegat ³⁴, quae talis est : Ieiunia ³⁵, vigiliae, meditatio Scripturarum, nuditas ac privatio omnium facultatum non perfectio sed perfectionis instrumenta sunt quia non

1. in illo quod est perfectio essentialiter ; ergo humana perfectio consistit essentialiter *add.* S. — 2. in omni virtute S. — 3. opere O. — 4. aliqua *add.* S. — 5. Et — opera] et ita operationes S. — 6. om. O. — 7. quia A. — 8. consistat S. — 9. nihil *add.* O. — 10. opera A S. — 11. prohibent et om. A S. — 12. ex quo S. — 13. etiam *add.* A. — 14. om. S. — 15. neque A S. — 16. in consiliis A ; in consiliis solum et hoc non est inconveniens S. — 17. om. A S. — 18. hoc S. — 19. et *add.* A S. — 20. om. A S. — 21. enim *add.* S². — 22. in O ; om. S. — 23. sunt *add.* S². — 24. est *add.* S. — 25. om. O. — 26. secundum mag¹ secundum parva cap. 12. *add.* O. — 27. om. S. — 28. Ioannis *add.* S. — 29. Cassia S ; et abbas Moyses *add.* S². — 30. de S. — 31. proximum O. — 32. illud *add.* O. — 33. ipse S. — 34. allate A. — 35. disciplina *add.* S.

(a) *Ethica Nicomach.* I. II, c. 6 (éd. Didot, II, 19). — (b) BOETIUS, *In Porphyrium Comment.* I. I, c. I. (P. L. 64, 74 s.). — (c) *I Sententiarum*, dist. I, cap. 8 (P. L. 192, 525).

in istis consistit disciplina illius finis, sed per illa¹ pervenitur ad finem (a). Intelligendum est² quod illa³ non tantum⁴ sunt perfectio, id est ultima perfectio quae est caritas⁵ et mentis puritas, sed ita⁶ sunt perfectiones quod⁷ sunt⁸ instrumenta veniendi ad ultimam perfectionem⁹ in via.

Sic¹⁰ ergo habetur¹¹ quod perfectio hominis in via consistit essentialiter in praeceptis moralibus et consiliis; sed aliter et aliter. Duplex enim perfectio est, sicut solet distingui a magistris: una est perfectio sufficientiae et necessitatis; alia est abundantiae et supererogationis. Prima consistit principaliter in observantia praeceptorum, quia in illis potest esse absque consiliis et in consiliis non potest esse absque illis¹² praeceptis. Secundaria perfectio abundantiae et¹³ supererogationis consistit non solum in praeceptis, nec¹⁴ in consiliis sed in ambobus simul. Sed in quibus¹⁵ principaliter? Dicimus, ut nobis videtur, quod¹⁶ principaliter in consilis. Signum est ad hoc quod ingredienti religionem¹⁷ et voventes, et inducentes eos ad hoc, vel omnes¹⁸ vel pro maiori parte dirigunt intentionem suam, hii vovendo¹⁹, illi inducendo²⁰, ad observationem²¹ consiliorum et non ad observationem²² praeceptorum, neque simpliciter neque perfectius quam in saeculo. Frustra autem ad hoc dirigerent²³ intentionem nisi in hoc consisteret principaliter²⁴ perfectio quam intendunt. Praeterea ipsa²⁵ observatio²⁶ consiliorum est essentialiter²⁷ perfectio, et non²⁸ perfectio necessitatis; hoc constat; est ergo perfectio abundantiae²⁹ essentialiter³⁰ et supererogationis³¹; non tamen ipsa essentia³²; certum est³³ quia³⁴ per³⁵ illud habet homo perfici principaliter, quocumque genere perfectionis, quod est ipsa perfectio essentialiter quam³⁶ per illud quod non est ipsa perfectio³⁷ essentialiter; principaliter enim³⁸ perficitur homo³⁹ perfectione abundantiae⁴⁰ et supererogationis per consilia quam per praecepta. Sic ergo patet, ut videtur, quod perfectio hominis in via consistit non solum instrumentaliter sed⁴¹ essentialiter in consiliis et in omnibus praeceptis moralibus. Patet ergo⁴² quod perfectio abundantiae sive⁴³ supererogationis⁴⁴ principaliter consistit in consiliis quam in praeceptis aliis a caritate sive a⁴⁵ praeceptis caritatis⁴⁶.

1. ista A S. — 2. enim add. S². — 3. ista A S. — 4. dicta A. — 5. caritatis A. — 6. ista S. — 7. quasi S; om. A. — 8. om. A S. — 9. ad ultimum finem perfectum S. — 10. sicut A. — 11. videtur S. — 12. absque illis] sine S. — 13. supererogationis — et] add. A. — 14. vel A S. — 15. quo S. — 16. om. S. — 17. religiones S. — 18. omnino A. — 19. movendo O S. — 20. alii promittendo add. S². — 21. observationem O. — 22. observationem O. — 23. suam add. A. — 24. prius A; principaliter S. — 25. om. A. — 26. observantia S. — 27. essentialis S. — 28. et non] modo O. — 29. et add. O. — 30. om. S. — 31. licet enim observantia praeceptorum sit necessaria ad perfectionem superabundantiae et supererogationis add. S². — 32. essentialiter perfectio add. S. — 33. autem add. S². — 34. quod A S. — 35. aliud habet esse quam per illud quod non est ipsa perfectio essentialiter quia per add. S. — 36. quod A. — 37. essentialiter — perfectio] om. S; perfectio om. A. — 38. ergo S. — 39. hac add. A S. — 40. superabundantiae S. — 41. etiam add. S². — 42. etiam A S. — 43. om. O. — 44. erogationis A. — 45. aliis O. — 46. sive aliis a caritate add. S².

(a) CASSIANUS, *Collationes Patrum*, II c. 2. (P. L. 49, 525 s.).

Uterius dicimus quod si aliqua perfectio principalius consistit ¹ in praeceptis aliis a caritate quam in consiliis, tamen ² maioris meriti est observatio consiliorum et perfectio ista quam observatio praeceptorum et ³ perfectio ⁴ illa. Hoc manifeste patet loquendo de observantia praeceptorum per se, sicut communiter observatur ⁵ a saecularibus, et de observantia ⁶ consiliorum a religiosis. Religiosus ⁷ enim ⁸ observando consilia observat ⁹ et ¹⁰ praecepta necessitatis perfectiori modo quam saecularis ¹¹, pro maiori parte; et nullus dubitat quin perfectius sit et maioris meriti observare ¹² utrumque ¹³ simul quam praecepta sola. Adhuc in viris religiosis qui ambo simul observant, perfectius et maioris meriti esse videtur quod ¹⁴ observant consilia quam quod ¹⁵ observant praecepta alia ¹⁶ a praeceptis caritatis. Et ad hoc facit auctoritas Ambrosii, libro ¹⁷ de Officiis, capitulo 10: Officium, inquit, omne aut ¹⁸ medium est aut perfectum; quod Scripturarum Sacrarum auctoritate probare possumus: non homicidium facies, non adulterabis nec falsum testimonium dices, honora patrem ¹⁹ et matrem ²⁰, diliges ²¹ proximum tuum sicut te ipsum: haec sunt media officia quibus aliquid deest. Et parum infra: Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quae habes ²² et veni ²³ sequere me; et quod orandum dicit ²⁴ pro calumniantibus et persequentibus, et ²⁵ benedicere maledicentibus, hoc ostendit Christus nos debere facere si volumus esse perfecti sicut Pater noster qui est in coelis; hoc ergo ²⁶ perfectum est officium ²⁷ (a). Ex ²⁸ his ergo verbis Ambrosii patet ²⁹ propositum, ut videtur.

Praeterea unum opus ³⁰ est magis meritorium reliquo vel propter maiorem arduum operis, sicut ieiunium in pane et aqua quam in pane et ³¹ vino et piscibus; vel propter maiorem voluntatem operantis, verbi gratia si duo opera quae ³² per omnia sint ³³ paria, hoc excepto quod unum fit libentius quam reliquum ³⁴, constat quod magis meritorium est illud quod libentius fit. Sed haec duo concurrere videntur in observatione consiliorum respectu observationis praeceptorum: opera enim consiliorum magis ardua sunt quam opera praeceptorum ³⁵: maius enim ³⁶ est abstinere ab omni concupiscentia carnali quam continere tantum ab ³⁷ illicita; et magis ³⁸ contemnere omne dominium et omnem possessionem temporalem ³⁹ quam solam ⁴⁰ illicitam ⁴¹. Item,

1. consistat A. — 2. cum O. — 3. etiam add. S. — 4. ista—perfectio] om. O. — 5. observantur S. — 6. de observantia] observatio O. — 7. in religione A S. — 8. ubi add. A. — 9. observantur A S. — 10. om. S. — 11. saeculares A S; dico add. A S. — 12. observari O. — 13. ambo A. — 14. qui A S. — 15. observant — quod] om O. — 16. dico add. S². — 17. primo S. — 18. ante A. — 19. tuum add. A. — 20. tuam add. O A. — 21. dilige A S. — 22. et da pauperibus add. A. — 23. om. S; et add. A. — 24. sit S — 25. om. O. — 26. igitur S². — 27. si ergo perfectum est officium add. S. — 28. om. A. — 29. habetur S. — 30. om. O. — 31. om. A S. — 32. om. A S. — 33. sunt A. — 34. aliud S; aliud vel reliquum A. — 35. opera — praeceptorum] om. A. — 36. magis enim arduum S. — 37. ad O. — 38. maius A. — 39. temporalium A; rerum temporalium S². — 40. solum A S. — 41. illicitum A.

(a) AMBROSIIUS, *De officiis*, l. I, c. 11 (P. L. 16, 34).

opera consiliorum observantur quia consulta sunt, et ¹ opera praeceptorum quia praecepta sunt, dico ² per se loquendo. Certum est autem quod ille libentius operatur qui operatur solo intuitu id quod ³ consultum est quam qui operatur solo intuitu ⁴ quod praeceptum est. Ergo utroque modo maioris meriti est observatio ⁵ consiliorum quam praeceptorum; ergo observatio consiliorum est maioris perfectionis in eodem quam observatio praeceptorum ⁶.

Praeterea ab Aristotele ⁷ habetur VIII° Topicorum (a) quod maiori bono malum minus ⁸ opponitur, nisi alterum inferat alterum; tunc enim minori ⁹ bono opponitur maius malum, sicut patet in vivere et feliciter vivere: magis enim bonum est feliciter vivere quam vivere, et tamen maius malum est non vivere quam non feliciter vivere, quia infeliciter ¹⁰ vivere infert vivere. Cum ergo ad obedientiam consiliorum sequatur observantia praeceptorum et non e converso, et maius malum sit transgressio praeceptorum ¹¹ quam ¹² consiliorum, sequitur necessario quod observatio ¹³ praeceptorum sit minus bonum quam observatio ¹⁴ consiliorum ¹⁵.

[Haec sunt verba eorum.] ¹⁶

Ad articulum 9. ¹⁷

Sciendum ¹⁸ quod ¹⁹ tria ²⁰ falsa ²¹ dicunt quibus innituntur ²² ad dicta Thomae reprobanda, quorum primum est quod praecepta ordinantur tantum ²³ ad perfectionem necessitatis, volentes, ut patet ex dictis eorum, quod virtus vel actus virtutis non cadat ²⁴ sub praecepto nisi in gradu infimo, quo non ²⁵ posito necesse est perfectionem vitae christianae non haberi ²⁶; secundum est ²⁷ quod consilia ²⁸ et ²⁹ quaedam praecepta moralia ordinantur ad virtutes et ad ³⁰ actus virtutum in gradu ulteriore in quo consistit perfectio maior ³¹ quam vocant ³² perfectionem superabundantiae.

Utriusque ³³ eorum ³⁴ falsitas patet ex doctrina Thomae, in illa quaestione 184 ³⁵, articulo 3, in illa ³⁶ responsione principali ³⁷ sic dicentis ³⁸: Dilectio Dei et proximi non cadit sub praecepto secundum aliquam mensuram ita quod illud quod est ³⁹ plus, sub consilio remaneat, ut

1. om. O. — 2. dic O. — 3. illud quia A; illo quia S. — 4. illud add. A. — 5. operatio O. — 6. ergo — praeceptorum] om. O. — 7. a Philosopho A S. — 8. maius A S. — 9. maiori A. — 10. vivere quam — infeliciter] om. O; feliciter A S. — 11. et non — praeceptorum] om. O. — 12. quod O. — 13. observantia S; ad observationem A. — 14. observantia A S. — 15. Quere post p. h. 10^a ubi habetur Responsio ad ista et ibi totum invenies et precedentium et sequentium add. S². immediate enim sequitur art. 10 in A S. — 16. om. A S O V. — 17. Ad — 9] om. V; responsio ad ista A S. — 18. est add. S. Responsio haec invenitur in A S. post artic. 16. — 19. articulo nono add. S; articulo 9 supra. add. A; in hoc 9 articulo questione add. V. — 20. multa V; duo A S V. — 21. om. A S. — 22. om. O. — 23. om. V. — 24. cadit A V. — 25. vero V. — 26. et consilia add. A V; et consimiliter add. S. — 27. om. A V. — 28. om. A S V. — 29. secundum O. — 30. om. O S. — 31. magna V. — 32. vocabant V. — 33. utrumque O; vero add. A S. — 34. istorum S V; illorum A. — 35. in 2. 2. q. 184. S; in ista quaest. 881. A; in solutione quaest. 184. V. — 36. sola V; om. S. — 37. om. A. — 38. dicens S V. — 39. illud quod est om. V.

(a) VIII Topicorum, c. 2. (éd. Didot, I, 264).

patet ex ipsa forma praecepti quae perfectionem demonstrat¹, ut cum dicitur: Diliges² Dominum Deum tuum³ ex toto corde tuo (*a*), etc⁴; totum enim⁵ et perfectum idem sunt⁶ secundum Philosophum (*b*); et⁷ similiter cum dicitur: Diliges⁸ proximum tuum sicut teipsum; unusquisque enim⁹ seipsum maxime diligit. Unde patet quod actus dilectionis minimae gratificantis non cadit sub praecepto ita quod praeceptum obliget ad caritatem in tali mensura, quae pertinet ad necessitatem perfectionis. Et hoc ideo quia finis praecepti caritas est, secundum Apostolum¹⁰ I Tim. I (*c*); in fine autem non adhibetur aliqua mensura sed solum in his quae sunt ad finem¹¹, ut habetur¹² ab Aristotele¹³, I^o 14 Politicorum, sicut medicus non adhibet mensuram, quantum¹⁵ sanet, sed quanta¹⁶ medicina vel dieta utatur¹⁷ ad sanandum. Sicut¹⁸ autem praeceptum caritatis ordinatur ad caritatem non sub aliqua¹⁹ mensura sed simpliciter sub gradu quocumque, etiam²⁰ perfectissimo²¹, sicut²² patet per Augustinum in libro De perfectione iustitiae²³ (*d*), similiter praecepta moralia quae ordinantur ad alias virtutes morales sine quibus²⁴ non habetur²⁵ caritas, cum²⁶ virtutes sint connexae, non ordinantur ad ipsas sub aliqua certa mensura quae requiratur ad necessitatem perfectionis ita quod consilia ordinentur²⁷ ad ultiores gradus earumdem qui²⁸ pertinent ad perfectionem supererogationis, sed ordinantur ad ipsas sub quocumque gradu²⁹ quantumcumque³⁰ perfecto. Consilia vero ordinantur ad³¹ removendum impedimenta quae praebent³² occasionem impedimenti respectu huiusmodi actuum perfectorum³³, ut Thomas declarat³⁴. Quod vero³⁵ dicunt quod virtus pertineat³⁶ ad essentiam perfectionis pro Thoma³⁷ facit, quia praecepta legis divinae ordinantur ad omnes virtutes cum ordinentur ad caritatem, quoniam sine aliis virtutibus impossibile est caritatem inesse.³⁸

Tertium³⁹ falsum⁴⁰ quod dicunt est quod duplex est⁴¹ perfectio, una sufficientiae et necessitatis ad quam omnes obligantur, alia supererogationis quae consistit in observantia consiliorum, quam⁴² principaliter intendunt ingredientes religionem et non observantiam⁴³ mandatorum. Omnis enim⁴⁴ perfectio consistit in virtutibus caritate informatis, ad quas, ut dictum est, praecepta legis⁴⁵ divinae ordinantur. Nec ullo⁴⁶

1. dicit S. — 2. dilige A V. — 3. deum tuum om. A. — 4. corde tuo, etc. om. V. — 5. om. V. — 6. dicit V. — 7. om. V. — 8. dilige A O S V. — 9. autem A O S; in add. V. — 10. et dicit Apostolus A S V. — 11. ad finem om. A. — 12. om. Q. — 13. Philosopho A S V. — 14. om. V. — 15. quando V. — 16. quam O. — 17. vocatur V. — 18. sic S. — 19. om. A S. — 20. om. V. — 21. imperfectissimo V. — 22. ut O. — 23. sic add. A S. — 24. qua V. — 25. haberetur V. — 26. et ubi O. — 27. ordinantur A. — 28. eorum quae A S; eorumdem qui V. — 29. modo V. — 30. quantum oportet S. — 31. perfecto — ad] perfectio vero consiliorum datur ad S. — 32. praebet V. — 33. imperfectorum O. — 34. docet V; determinat A; dicit et declarat S. — 35. ergo A S V. — 36. pertinet A S V. — 37. pro Thoma] prout V. — 38. esse A V. — 39. secundum A S V. — 40. est add. S. — 41. om. V. — 42. quod V. — 43. observandam V. — 44. om. S. — 45. novae add. V. — 46. illo S.

(a) Matth. XXII, 37-39. — (b) III Physicorum, c. 6. text. 64 (éd. Didot, II, 282); I Coeli et Mundi, c. I, (éd. Didot, II, 367). — (c) I Tim. I, 5 — (d) AUGUSTINUS, De perfectione iustitiae, c. 10 (P. L. 44, 302).

modo haberi potest ¹ perfectio ista ² supererogationis quae ³ amplior est ⁴ et maior ⁵, nisi ⁶ ex hoc ipso quod virtutes caritate informatae intenduntur seu augmentantur, ad ipsas autem sub ⁷ quocumque gradu, ut dictum est, praecepta divina ordinantur. Falsum ergo est quod dicunt praecepta divina ordinari ad perfectionem minorem quam vocant necessitatis et ⁸ consilia ad maiorem quam vocant supererogationis, cum ipsa praecepta ad perfectionem ordinentur ⁹ ut dictum est. Item ¹⁰ etiam illud ¹¹ patet esse falsum quod ingredienti ¹² religionem non ¹³ intendant ¹⁴ principaliter observantiam mandatorum; hoc enim est dicere quod non intendunt ¹⁵ intrare ¹⁶ religionem propter amorem Dei ¹⁷ ad quem in gradu summo ordinantur praecepta divina.

Verba autem Ambrosii quae adducunt, pro ipsis non faciunt si intelligentur. Dicit ¹⁸ enim praecepta: Non occides, etc, ad media officia pertinere quibus aliquid deest pro tanto quod qui ¹⁹ sola implet praecepta et non consilia ²⁰ nondum ²¹ removel ²² quaedam ²³ impedimenta retardantia ²⁴ ab exercitio virtutum perfectarum ²⁵; quod ²⁶ si ²⁷ faceret maiorem utique perfectionem haberet vel ad minus ²⁸ ad maioris caritatis perfectionem se ²⁹ disponderet; ad quam tamen totam, ut dictum est ³⁰, caritatis praeceptum ordinatur.

Quod tandem dicunt: illud opus est ³¹ magis meritorium quod ³² consistit in observantia consiliorum quam illud quod consistit ³³ in observantia ³⁴ praeceptorum, absurde ³⁵ dictum videtur, quia ³⁶ nullum opus est ³⁷ meritorium nisi ratione caritatis ad quam observandam in quocumque gradu ipsa praecepta, ut supra patuit, principaliter ordinantur.

Quod vero infirmare ³⁸ nituntur quod observatio ³⁹ praeceptorum est minus bonum quam observatio ⁴⁰ consiliorum, si intelligent observantiam ⁴¹ consiliorum praescindendo observantiam praeceptorum ⁴², falsum dicunt; observare enim consilia sive continentiae sive paupertatis et ⁴³ transgredi praecepta, nullius est bonitatis vel meriti. Si autem intelligent quod observatio ⁴⁴ consiliorum inclusa in ⁴⁵ observantia ⁴⁶ mandatorum ⁴⁷ est melius quam observatio ⁴⁸ sola ⁴⁹ mandatorum, verum dicunt, et hoc concludit argumentum eorum. Verumtamen ista ⁵⁰

1. huiusmodi *add.* S. — 2. illa A; *om.* V. — 3. quia S V. — 4. *om.* A S V. — 5. habetur S V; haberetur A. — 6. *om.* A S V. — 7. *om.* V. — 8. *om.* A. — 9. ordinantur S. — 10. iterum 4; et S V. — 11. *om.* S. — 12. ingrediens V. — 13. *om.* V. — 14. intendit S; intendunt A. — 15. intendit V. — 16. *om.* A V; principaliter — intrare] *om.* S. — 17. divinum S. — 18. dicunt V. — 19. caritas V. — 20. considerata V. — 21. unde V. — 22. remanent V. — 23. *om.* S. — 24. retrahentia A; impediencia V; quibus retrahitur S. — 25. perfectorum A. — 26. et V; quia O. — 27. *om.* O. — 28. vel ad minus *om.* V. — 29. *om.* V. — 30. per *add.* V. — 31. esse A S V. — 32. que A. — 33. quod consistit *om.* V. — 34. consiliorum quam opus *add.* O. — 35. absurdum O. — 36. cum V. — 37. sit V. — 38. asserere S V; affirmare A. — 39. observantia S. — 40. observantia V. — 41. consiliorum — observantia] *om.* V. — 42. mandatorum A V. — 43. vel V. — 44. observantia S. — 45. *om.* A. — 46. observatione A S. — 47. praeceptorum A. — 48. observantia V. — 49. solum A; *om.* V. — 50. illa V.

bonitas maior¹ principaliter pertinet ad virtutes caritate informatas² ad quas³ praecepta ordinantur; ad ipsa vero consilia pertinet instrumentaliter in quantum per eorum observantiam impedimenta quae tamen⁴ possent cum illis virtutibus stare, removentur⁵ prout docet Thomas.⁶

ARTICULUS X.

*Quod episcopi sunt simpliciter perfectiores quam religiosi.*⁷

Item⁸ quaestione 184⁹, articulo 7¹⁰, quaerit¹¹ utrum perfectior sit status praelatorum quam¹² religiosorum; et¹³ in responsione principali dicit¹⁴ quod status praelatorum est perfectior simpliciter quam religiosorum quia ipsi sunt perfectiores simpliciter¹⁵, secundum Dionysium¹⁶ VI capitulo¹⁷ Ecclesiasticae¹⁸ Hierarchiae (a).

Item, quaestione 185, articulo 8 quaerit utrum religiosi qui promouentur in episcopos¹⁹ teneantur ad observantias regulares; et in responsione²⁰ principali dicit quod status religiosorum²¹ est quasi quaedam via tendendi ad perfectionem; status autem episcoporum sive²² episcopalis pertinet ad perfectionem tamquam quoddam²³ perfectionis²⁴ magisterium. Et confirmat²⁵ dictum suum per canonem 16, quest. 1.²⁶ ubi dicitur quod sacra ordinatio de monacho facit episcopum; sed nulli²⁷ licet de statu superiori²⁸ ad inferiorem²⁹ transire³⁰.

[Haec dicit Thomas.]³¹

Non negamus quin status praelatorum sit multipliciter³² perfectior quam status³³ religiosorum; ad reprimendum tamen aliquorum vilificationem³⁴ exponendum videtur quo modo³⁵ sit perfectior et quo modo non. Dicit enim³⁶ Augustinus libro³⁷ de Baptismo parvulorum, ante medium: Cum dicitur status cuiuscumque perfectior³⁸, qua in re³⁹ dicatur videndum est. Nam ex Apostolo habemus⁴⁰ ubi se fatetur in acceptione iustitiae quam desiderabat nondum esse perfectum; et tamen⁴¹ continuo dicit: Quotquot ergo⁴² perfecti sumus hoc⁴³ sapiamus, Philipp. 3⁴⁴ (b), quod utique non diceret nisi⁴⁵ in alia⁴⁶ re⁴⁷

1. magis V; om. A. — 2. caritate informatas om. V; et add. A; que add. S. — 3. om. A S; quam V. — 4. non S. — 5. removeantur A. — 6. Immediate sequitur responsio ad art. 10. A S. — 7. quod — religiosi] om. S; Articulus — religiosi] om. O V. — 8. om. A S V. — 9. 481. A. — 10. articulo A; art. 7 om. O. — 11. quaeritur S. — 12. an status V. — 13. om. S. — 14. ostendit S. — 15. aliorum V. — 16. in add. V. — 17. om. A V. — 18. ce(lestis) S. — 19. episcopis A. — 20. solutione A SV. — 21. religionis AV; religiosi S. — 22. episcoporum sive om. V. — 23. quedam V. — 24. ministerium sive add. S. — 25. firmat V. — 26. per cap. 18. q. V; per c. 8. q. licet persona A; per c. 18. q. 1. S. — 27. nullum V. — 28. inferiori V. — 29. superiorem V. — 30. Haec sunt W... add. V et sic explicat. — 31. Hoc de Thoma A; om. O. — 32. institutus A. — 33. om. A. — 34. ambitionem S; vilitudinem A. — 35. quando O. — 36. om: A. — 37. primo add. A S. — 38. perfectorum S. — 39. quo iure A S. — 40. testimonium add. S². — 41. om. A. — 42. om. O. — 43. idem S. — 44. Phil. 3] per hoc patet O. — 45. aut O. — 46. aliqua A S. — 47. per rationem add. A.

(a) DIONYSIUS, *De ecclesiastica hierarchia*, c. 5 (P. G. 3, 505). — (b) Phil. III, 15.

esset perfectus ¹ et in alia re non esset perfectus ; quia ² potest fieri ut ³ sit aliquis sapientiae ⁴ perfectus auditor ⁵ qui non sit perfectus et doctor ⁶ (a). Haec Augustinus. Dicimus ergo quod status praelatorum auctoritate, dignitate et officio perfectior sit quam ⁷ religiosorum ⁸. Sed an ⁹ merito ? Hoc ¹⁰ non videtur. Dico tamen sine praeiudicio quod etiam merito, dummodo sit bonus praelatus secundum exigentiam status sui, nihil omittens de essentialibus contingentibus ¹¹ officium ¹² suum ¹³. Comparationes autem statuum et aliarum rerum cuiuscumque generis ¹⁴, faciendae sunt secundum essentialia ¹⁵ et secundum ¹⁶ bona in illo genere et non secundum mala. Unde si praelatus salutem animarum procuret prout debet ¹⁷, docendo publice et privatim orando, et offerendo dona et sacrificia pro peccatis propriis et alienis, conversando sine querela ; et religiosus a ¹⁸ parte sua perficiat ¹⁹ essentialia status sui, vivendo in obedientia, sine proprio ²⁰, in castitate, videtur, sicut dictum est, maius ²¹ esse meritum praelati quam religiosi. Et ad hoc facit auctoritas Augustini, in epistola 26 ad Valerianum ²² : Nihil ²³ est in hac vita, maxime hoc tempore, difficilius, laboriosius, periculosius episcopi, presbyteri, diaconi officio ; sed nihil beatius si eo modo militetur quo Imperator noster Christus ²⁴ iubet (b). Item Dionysius, 3° capitulo Angelicae Hierarchiae (c) : Omnium divinissimum Dei cooperatorem fieri constat quia ²⁵ nobilissimum opus est salus animarum. Cooperatores autem Dei in hac operatione ²⁶ sunt propriissime praelati, quantum est de essentia status. Ergo status eorum est divinissimus ²⁷. Item Gregorius, homilia XII super Ezechielem 8 : Nullum omnipotenti Deo tale est sacrificium sicut zelus animarum (d). Sed hoc ²⁸ pertinet ad statum praelatorum. Praelatus enim solus ²⁹ est sponsus Ecclesiae sicut testificatur ³⁰ anulus ³¹. Ergo sacrificium quod maxime pertinet ad statum eorum est Deo gratissimum.

Praeterea status praelationis ³² maiorem requirit perfectionem in professoribus suis quam religio ³³ in suis, sicut dicit Glosa super illud Jacobi : Qui non offendit ³⁴ verbo, etc (e) ; Eum, inquit, qui cupit ³⁵ praeesse ³⁶ aliis ³⁷ oportet aliis perfectiorem esse (f). Ex hoc sic arguitur : status qui de congruo requirit meliores et perfectiores personas, de

1. om. A. — 2. quod O S. — 3. si add. S. — 4. sapientia S. — 5. et officio perfectior add. A. — 6. et doctor] doctor O ; eductor A ; ut eductor S. — 7. status add. A. — 8. Hoc constat add. A S. — 9. etiam add. A. — 10. sic S. — 11. om. S. — 12. officii S. — 13. om. A S. — 14. sint add. S. — 15. et non accidentalibus add. S². — 16. om. S. — 17. in add. A. — 18. ex A. — 19. proficiat A. — 20. et add. S. — 21. magis O. — 22. 7. add. A. — 23. inquit add. A S. — 24. Iesus S. — 25. quod O V ; in add. O. — 26. in hoc opere A. — 27. ergo perfectissimus add. A S. — 28. sed hoc] quod A S ; maxime add. A S. — 29. solum O. — 30. testatur S. — 31. a multis O A. — 32. praelatorum S. — 33. religiosi O. — 34. in add. A. — 35. rippit O. — 36. prae aliis esse A. — 37. om. A S.

(a) AUGUSTINUS, *De baptismo parvulorum*, II, 15 (P. L. 44, 164). — (b) AUGUSTINUS, *Epistola XXI ad Valerianum*, (P. L. 33, 86). — (c) DIONYSIUS, *De coelesti hierarchia*, c. 3. (P. G. 3, 166). — (d) GREGORIUS, *Super Ezechielem, homilia XII* (P. L. 76, 932). — (e) Jacob. III, 2. — (f) Glosa ordinaria, in Jacob. III, (P. L. 114, 675).

congruo requirit meliora et perfectiora opera. Sed ubi sunt meliora et perfectiora opera¹, ibi sunt perfectiora et meliora merita. Ergo in praelatione², per se loquendo, sunt meliora et³ perfectiora merita quam in religione⁴; dico autem⁵ quantum est de exigentia essentialium utrique statui.

Salva tamen pace et gratia praelatorum, videtur quod status religionis quodammodo⁶ potest dici perfectior quam status praelationis⁷, propter maiorem et⁸ districtiorem disciplinam cui subduntur religiosi et maiorem elongationem a mundo et ab⁹ occupationibus et¹⁰ occasionibus peccatorum. Huius signum est quod illi qui de religione assumuntur in praelaturam, si in praelatione laudabiliter se habeant, statum religionis statui praelationis praeferunt¹¹, et statum in quo sunt plangunt in¹² comparatione¹³ illius¹⁴ quem dimiserunt. Hoc legitur fecisse Gregorius; unde ipse scribit de seipso, in principio libri Dialogorum: Maoror, Petre, quem¹⁵ patior quotidie et semper mihi per usum vetus est et semper¹⁶ per augmentum novus. Infelix quippe animus meus occupationis suae pulsatus¹⁷ vulnere meminit qualis¹⁸ aliquando in monasterio fuit quando¹⁹ labentia²⁰ cuncta subtererant, quando²¹ rebus cunctis quae volvuntur eminebat, quod²² nulla nisi²³ coelestia consueverat²⁴ cogitare, quod²⁵ etiam retentus²⁶ corpore ipsa iam carnis claustra²⁷ contemplatione transcendebat, quod mortem quoque quae in²⁸ cunctis pene poena est, ut ingressum vitae et laboris²⁹ praemium amabat. Et nunc ex occasione curae pastoralis saecularium hominum negotia patitur, et post tam pulchram quietis suae speciem terreni actus pulvere foedatur³⁰, dumque³¹ se pro defensione multorum ad exteriora sparsit³², etiam³³ cum³⁴ interiora appetit ad haec³⁵ procul dubio minor redit³⁶ (a).

Adhuc, illi pauci qui de statu praelationis transeunt ad religionem et in religione sicut debent profecerint³⁷, statum religionis statui praelationis praeponunt. Denique in morte, ubi³⁸ consideratio et conscientia meritorum³⁹ consolatur, multi vel paucissimi inveniuntur tam de⁴⁰ praelatis quam de religiosis quibus⁴¹ si daretur optio non mallent ut tota vita sua in religione⁴² vixissent; et hoc satis⁴³ multum⁴⁴ est⁴⁵ ad

1. ergo add. A. — 2. plantis A. — 3. meliora et om. A S. — 4. religiosos A. — 5. om. A S. — 6. quodam alio modo A. — 7. in quantum scilicet suos professores magis habet promovere de imperfectione ad perfectionem quam status praelationis suos professores add. S². — 8. om. O. — 9. om. O. — 10. ac O. — 11. praeferunt A. — 12. om. O S. — 13. operatione O. — 14. naturalius A. — 15. quoniam A. — 16. mihi add. S. — 17. pulsatis A S. — 18. qualiter O. — 19. quomodo S; om. A. — 20. ei add. S². — 21. quantum S; qualis A. — 22. cum A. — 23. ibi O. — 24. om. O. — 25. qui O; que A. — 26. recentius A. — 27. et add. O. — 28. om. S. — 29. sui add. S². — 30. fetatur O. — 31. unde que A. — 32. spergit A; sparserit S. — 33. et O. — 34. vel A. — 35. hoc A. — 36. Haec Gregorius add. A S. — 37. et — profecerint] sive O; proficiunt A. — 38. sola add. A. — 39. animam add. A S². — 40. praedictis add. S. — 41. qui S. — 42. quam in praelatione add. A S. — 43. facit A; om. S. — 44. om. A. — 45. om. O A.

(a) GREGORIUS, *Dialogorum lib. I*, prol. (P. L. 77, 149 s.).

commendationem religionis. Ait enim Philosophus, I^o Rhetoricae capitulo¹ de magis conferente quod in maiori necessitate sunt² opportuna maiora puta³ ut quae⁴ in senectute et⁵ aegritudinibus⁶ (a).

[Haec sunt verba eorum.]⁷

[Ad articulum 10.]⁸

Quod dicunt⁹ non est contra Thomam in aliquo, sicut patet intuenti.

Quod enim dicunt in fine quod in religione maior est districtio disciplinae regularis¹⁰ et¹¹ maior esse potest quies contemplationis quam in praelatis, non concludit quin praelati, praecipue episcopi prout declarat Thomas, sint simpliciter in statu perfectiori¹². Quod vero¹³ dicunt quosdam praelatos statum religionis statui praelationis praetulisse, non est adscribendum ipsius status imperfectioni¹⁴ sed illarum personarum humilitati vel imbecillitati, eo quod non potuerunt¹⁵ vel se posse non reputaverunt¹⁶ perfectioni illius status conformare; et ex hoc provenit¹⁷ timor quem tangunt in hora mortis.¹⁸

ARTICULUS XI.

*Quod¹⁹ perfectio vitae christianae non consistit essentialiter in voluntaria paupertate.*²⁰

Item²¹, quaestione 185²², articulo 6, quaerit utrum liceat episcopo aliquid possidere; et in responsione primi argumenti dicit quod perfectio vitae christianae non consistit essentialiter in voluntaria paupertate, sed voluntaria paupertas operatur instrumentaliter ad perfectionem²³; immo potest esse summa perfectio cum magna²⁴ opulencia, nam Abraham, cui dictum est²⁵ Gen. XVII: Ambula coram me²⁶ et esto perfectus (b), legitur fuisse dives.

[Haec dicit Thomas.]²⁷

Quod dicit perfectionem vitae²⁸ christianae²⁹ in voluntaria paupertate non consistere, uno modo habet veritatem, alio modo non. Perfectio enim vitae christianae³⁰, sicut communiter distinguunt magistri ut supra habitum est, est duplex³¹: est enim una perfectio sufficientiae sive³² necessitatis, alia abundantiae³³ et supererogationis. Voluntaria paupertas non est essentialiter perfectio necessitatis nec³⁴ aliquid de

1. primo add. A. — 2. aptiora et magis S. — 3. postant A. — 4. om. S. — 5. etiam O; in add. A S. — 6. immediate sequitur Art. II. A S. — 7. om. A O S. — 8. om. A S. — 9. 10 articulo add. A S. — 10. om. S. — 11. ideo S. — 12. perfectionis A S. — 13. autem A S. — 14. perfectioni S. — 15. poterant A. — 16. putaverunt A. — 17. pervenit O A. — 18. Immediate sequitur responsio ad artic. II. A S. — 19. de hoc quod dicit Thomas quod A. — 20. Articulus — paupertate] om. O S. — 21. om. A. — 22. q. 581. — 23. vitae, unde non oportet, quod ubi est maior paupertas quod ibi sit maior perfectio add. A S. — 24. magnitudine et S. — 25. fuit S. — 26. om. O. — 27. Haec de Thoma A; haec sunt verba Thomae S; om. O. — 28. om. S. — 29. om. A S. — 30. duplex est add. S². — 31. est duplex om. S. — 32. et S. — 33. superabundantie A. — 34. sicut S.

(a) I Rhetorices, c. 8 (éd. Didot, I, 328). — (b) Gen. XVII, 1.

eius essentia, quia sine illa ¹ sufficienter haberi potest per observantiam praeceptorum. Sed voluntaria paupertas est essentialiter una perfectionum ² supererogationis, et pars essentialis illius perfectionis totalis quae ³ consistit in consiliis, sicut et ⁴ liberalitas ⁵ est essentialiter quaedam prima perfectio necessitatis, et operatio eius quae consistit in licito usu divitiarum ⁶ temporalium est quaedam ⁷ secunda ⁸ perfectio necessitatis. Ita voluntaria paupertas secundum habitum dicta est quodammodo ⁹ perfectio prima supererogationis et eius usus perfectio secunda et pars essentialis illius totalis perfectionis quae consistit in consiliis ¹⁰. Valde enim absurdum esse videtur quod liberalitas quae libere ¹¹ utitur divitiis temporalibus sit virtus, et per consequens perfectio prima, et eius usus sit perfectio secunda ¹², et voluntaria paupertas non sit ¹³ perfectio nec ¹⁴ de essentia perfectionis, cum dicat ¹⁵ Glosa super illud Lucae XIV (a): Distat ¹⁶ inter ¹⁷ renuntiare omnibus et relinquere omnia, quia renuntiare convenit omnibus ¹⁸ qui ita licite utuntur omnibus quae possident ut tamen mente tendant ad aeterna; relinquere vero omnia perfectorum tantum ¹⁹ est qui omnia terrena postponunt et solum aeternis ²⁰ inhiant (b).

Unde dicimus quod perfectio vitae christianae nec ²¹ totaliter nec maxime consistit in voluntaria paupertate; totalis enim perfectio christianae vitae consistit in aggregatione omnium ²² virtutum et in operibus earum pro loco et tempore, maxime vero consistit in caritate ad quam et per quam omnes virtutes et virtutum opera, sive quae sunt in praecepto sive quae sunt in consilio, ordinantur et perficiuntur ²³. Nihilominus dicimus quod maxima perfectio vitae christianae quantum ad aliquid, scilicet quantum ad usum divitiarum temporalium, in voluntaria paupertate consistit. Homo dicitur enim uti illis rebus a quibus abstinet ad ²⁴ temperantiam et abstinentiam, secundum Augustinum ²⁵, LXXXIII Quaest., questione 20 ²⁶ (c). Et quantum ad hoc dicimus quod ubi est ²⁷ maior paupertas voluntaria ibi est maior perfectio. Huic ²⁸ attestatur Augustinus, De bono coniugali, ita dicens: Bonum erat quod faciebant qui de substantia sua Christo ac ²⁹ discipulis suis ministrabant necessaria; sed melius qui substantiam dimiserunt ³⁰ ut expeditiores Dominum ³¹ sequerentur (d). Item, ³² De Ecclesiasticis Dogmatibus, capitulo 38: Bonum est facultates cum dispensatione

1. ista A. — 2. per perfectionem O. — 3. totalis quae] quae totaliter O. — 4. enim A; om. S. — 5. libertas O. — 6. et add. O. — 7. est quaedam om. O; alia add. S. — 8. secundaria S. — 9. quaedam S. — 10. aliis A. — 11. bene A. — 12. secundaria S. — 13. essentialiter add. S². — 14. neque S. — 15. dicit S. — 16. inquit add. A S. — 17. se add. S. — 18. renuntiare omnibus convenit illis S. — 19. tantummodo S. — 20. ad aeterna A. — 21. non O A; in via nec S. — 22. om. S. — 23. perficeretur O. — 24. secundum A S. — 25. de add. O. — 26. q. 30 et 20. S². — 27. magis et add. S. — 28. hinc O. — 29. sic O. — 30. diviserunt A O. — 31. Christum A. — 32. in add. S.

(a) Luc, XIV, 33. — (b) Glosa ordin. (BEDAE) (P. L. 92, 518). — (c) AUGUSTINUS, De diversis quaestionibus LXXXIII, q. 30 (P. L. 40, 20). — (d) AUGUSTINUS De bono coniugali, c. 8 (P. L. 40, 380).

pauperibus erogare ; melius est ¹ cum intentione sequendi Dominum ² omnia ³ simul ⁴ donare et absolutum sollicitudine egere cum Christo (a). Unde de Abraham et de quocumque alio qui legitur fuisse perfectus et dives, considerandum est secundum quid dicatur esse perfectus ⁵, sicut dicit ⁶ Augustinus, libro I^o de Baptismo parvulorum ante medium : Cum dicitur cuiuslibet ⁷ status perfectio ⁸ qua in re ⁹ dicatur videndum est (b). Nihil enim ¹⁰ prohibet quin possit ¹¹ operari instrumentaliter ad ulteriorem perfectionem quamvis essentialiter ¹² sit perfectio vel pars perfectionis ¹³, sicut ¹⁴ supra ostensum est, articulo 9. ¹⁵

[Haec sunt verba eorum.] ¹⁶

Ad articulum II. ¹⁷

In primis ¹⁸ duo falsa supponunt : unum est ¹⁹ quod perfectio supererogationis et abundantiae attendi ²⁰ debeat ²¹ vel principaliter consistat ²² in voluntaria paupertate ; aliud est quod paupertas est virtus quaedam sive perfectio animae prima cuius actus vel usus est perfectio ²³ animae secunda ²⁴.

Falsitas prima patet sic. Sicut perfectio sufficientiae vel necessitatis consistit in virtutibus ²⁵ caritate informatis et earum ²⁶ actibus in gradu primo et ²⁷ infimo, sic ²⁸ perfectio maior in quocumque consistit in eisdem virtutibus et earum ²⁹ actibus in gradu ulteriore ac ³⁰ perfectione. Quantumcumque ³¹ enim ³² removeantur ea quae pertinent ad ³³ impedimenta perfectionis, nunquam anima est perfecta quousque habeantur virtutes caritate informatae in quibus consistit ipsa perfectio essentialiter ; nec per consequens poterit per ipsa eadem ³⁴ anima esse essentialiter perfectior ³⁵ nisi eaedem virtutes intenduntur vel augmententur ; propter quod augmentatio perfectionis et per consequens perfectio supererogationis quam vocant ³⁶, essentialiter ³⁷ consistit in augmentatione virtutum caritate informatarum, ad quam paupertas voluntaria et ³⁸ huiusmodi faciunt instrumentaliter, in quantum faciunt ad removendum impedimentum huiusmodi augmentationis.

Falsitas secunda ³⁹ sic patet : paupertas enim voluntaria ⁴⁰ non est virtus, ut supponunt, sed quaedam poenalitas voluntarie assumpta sicut nuditas, vigiliae ⁴¹ et huiusmodi ; quod ⁴² patet per hoc quod

1. tamen *add.* A S. — 2. deum S. — 3. relinquere et *add.* S. — 4. *om.* A. — 5. perfectionem O ; perfectio A ; eius perfectio S. — 6. docet A S. — 7. quolibet O. — 8. perfectior A O. — 9. quam quid re O ; quo iure A ; inquit *add.* S. — 10. etiam S. — 11. posset A. — 12. *om.* S. — 13. vel pars perfectionis *om.* S. — 14. ut S. — 15. art. 2. A ; art. 3. S. — *Hic immediate sequitur in A S artic. 12. — 16. om. A O S. — 17. Articulo XI. A S. — 18. in primis om. A S. — 19. om. A S. — 20. intentatur A ; attenduntur S. — 21. om. A S. — 22. consistunt S. — 23. animae — perfectio] om. S. — 24. secundum S. — 25. eisdem S. — 26. eorum A S ; a(li)arum O. — 27. ita *add.* O. — 28. sicut S. — 29. eorum A. — 30. et A. — 31. quantum O. — 32. *om.* S. — 33. removendum *add.* A S. — 34. ipsas easdem S. — 35. perfecta A S. — 36. perfectionem *add.* A. — 37. perfectio *add.* S². — 38. alia *add.* A S. — 39. quantum O ; secundi A. — 40. *om.* A S. — 41. vige O. — 42. que S ; *om.* A.*

(a) GENNADIUS, *De ecclesiasticis dogmatibus*, 38 (P. L. 40, 1219). — (b) AUGUSTINUS, *De baptismo parvulorum*, l. II, c. 15 (P. L. 44, 164).

inter huiusmodi ¹ in Collationibus Patrum enumeratur ². Si enim paupertas esset per se loquendo virtus, non diceretur ³ laudabilis solum per additionem, in quantum voluntaria, sed per se ; omnes ⁴ enim virtutes sunt per se ⁵ laudabiles ; nec etiam diceretur ⁶ voluntarie assumpta sed magis ipsius voluntatis ad sic operandum inclinativa ; est enim virtus habitus inclinans per modum naturae ut ⁷ dicit Aristoteles in ⁸ II° Ethicorum.

Quod ergo dicunt quod absurdum esse videtur quod liberalitas quae libere utitur divitiis temporalibus sit virtus et per consequens perfectio prima, et eius usus sit perfectio secunda, et voluntaria paupertas non sit perfectio nec de essentia perfectionis, patet quod nulli recte intelligenti absurdum esse videbitur ⁹. Licet enim, prout dicit Glosa illa, relinquere omnia perfectorum tantum ¹⁰ sit, utique quoad hoc quod instrumentaliter facit ad ¹¹ perfectionem, non tamen sequitur quod ipsa paupertas vel temporalium rerum nuditas ¹² et carentia consequens ¹³, sit virtus animam perficiens ¹⁴ ; sicut non sequitur : si mori pro Christo tantummodo sit perfectorum quantum ad potissimum signum perfectionis, quod propter hoc ipsa mors voluntarie assumpta sit aliqua animae perfectio prima ; immo tam haec ¹⁵ quam illa in carentia quadam ¹⁶ seu ¹⁷ privatione ad poenalitatem pertinente consistunt. Unde inter alias poenalitates pro Christo assumptas cuiusmodi ¹⁸ sunt vigiliae, ieiunia et huiusmodi, loco paupertatis privatio ¹⁹ omnium ²⁰ facultatum ponitur. Et verum est quidem quod ubi maior est paupertas et purior aut ²¹ discretior, ibi maior ²² perfectio ²³, quantum ad illud quod ²⁴ instrumentaliter facit ad perfectionem ; et hoc concludunt auctoritates quae sequuntur et non aliud. Quod vero dicunt quod paupertas ita ²⁵ est instrumentum perfectionis quod ²⁶ est quaedam pars eius essentialis, ex praedictis patet esse falsum. ²⁷

ARTICULUS XII.

Quod ²⁸ ista verba Domini : Nolite possidere aurum neque argentum neque pecuniam in zonis ²⁹ vestris, exponenda sunt ut intelligantur dicta ³⁰ non praecipiendo sed permittendo. ³¹

Item ³², quaestione 185 ³³, articulo 6 ³⁴, in responsione 2 ³⁵ argumenti dicit quod ista verba ³⁶ Domini, Matth. X ³⁷ : Nolite possidere aurum

1. patet — huiusmodi] *om. A S.* — 2. enumerantur *S.* — 3. diceret *O.* — 4. per se *S.* — 5. per se *om. S.* — 6. diceret *O.* — 7. *om. A.* — 8. *om. A.* — 9. videtur *S.* — 10. *om. A S.* — 11. *om. O.* — 12. muta(bili)tas *O.* — 13. *om. S.* — 14. perficientis *A.* — 15. *om. O.* — 16. quedam *S.* — 17. sine *A.* — 18. *om. A.* — 19. privationem *O.* — 20. *om. O.* — 21. ac *S.* — 22. magis *O.* — 23. in *add. S².* — 24. *om. S.* — 25. illa *O.* ; ista *S.* ; que *add. S.* — 26. *om. S.* — 27. Immediate sequitur in *A S* responsio ad artic. 12. — 28. De hoc quod Thomas dicit quod *A S.* — 29. donis *A.* — 30. dicti *A.* — 31. non — permittendo] *om. A* ; Articulus — permittendo] *om. O.* — 32. *om. A.* — 33. 1875. *O.* — 34. quaest. eadem et eodem articulo *A S.* — 35. primi *A O.* — 36. quod in verbo *A.* — 37. Matth. X *om. A.*

neque argentum neque pecuniam in zonis ¹ vestris (a), uno modo exponi possunt sicut exposuit ea ² Augustinus, De consensu evangelistarum ³, ut intelligatur hoc dictum non praecipiendo sed permittendo ⁴. Permisit enim ⁵ ut absque argento et auro ⁶ ad praedicandum irent, assumpturi ⁷ sumptus vitae ab his quibus praedicarent. ⁸

[Haec dicit Thomas.] ⁹

Quod dicit Dominum non praecipiendo sed permittendo dixisse ¹⁰: Nolite possidere aurum, etc, dicimus quod falsum est, et contra Evangelia ¹¹ et contra testimonia sanctorum. Matth. X scribitur ¹²: Hos duodecim misit Iesus praeciens, et dixit ¹³: In viam gentium ne abieritis; et paucis interpositis subditur ¹⁴: Nolite possidere argentum neque ¹⁵ aurum, etc. (b). Et Marc. VI expressius ¹⁶: Et ¹⁷ praecepit ne quid tollerent in via nisi virgam tantum, non peram non panem neque in zona ¹⁸ aces sed calceatos ¹⁹ sandaliis et ne induerentur duabus tunicis (c); expresse dicit quod ²⁰ praecepit eis. Et Ambrosius, super Lucam VI ²¹, super illud: Nolite portare neque peram neque saccum, Luc. X ²² (d): Inquit Matthaeus quoniam ²³ dixit ad discipulos Dominus: Nolite possidere aurum neque argentum; si prohibemur ²⁴ aurum possidere, quid eripere ²⁵, quid auferre? Si ²⁶ quod habes donare praeciperis, quemadmodum congeris quod non habes ²⁷? (e) Et infra tangens illud Act. III ²⁸: aurum et argentum non est mihi (f), etc; ita dicit ²⁹: Non tam gloriatur Petrus quod argentum non habet ³⁰ quam quod servet Domini ³¹ praeceptum vel mandatum quod praeceptum est ³²: Nolite possidere aurum neque argentum; hoc est dictu ³³: Vides me Christi discipulum et a me aurum requiris ³⁴? Item, super illud Act. ³⁵: Argentum et ³⁶ aurum ³⁷ non est mihi: Glosa: Memores praecepti illius: Nolite possidere aurum neque argentum neque pecuniam, quae ad pedes Apostolorum reponebantur, non sibi sed ad usus pauperum recondabantur ³⁸ (g).

Ex his patet quod illud: Nolite possidere aurum neque argentum ³⁹, etc, prohibitum fuit apostolis, non permissum; sumere vero ⁴⁰ sumptus et alimenta ex ipsa praedicatione concessum fuit non autem praecep-

1. donis A. — 2. om. S. — 3. evangeliorum O. — 4. dixisse add. S². — 5. eis add. A S. — 6. et aliis sumptibus add. S². — 7. assumpti A. — 8. assumpturi — praedicarent] om. O. — 9. Haec de Thoma A; om. O. — 10. permisit enim eis ut absque argento et auro, etc. Unde dicit add. S. — 11. evangelium A. — 12. dicitur S. — 13. praeciens eis et dicens S. — 14. subditus O. — 15. argentum neque om. S. — 16. dixit add. A. — 17. om. S. — 18. zonis A. — 19. calciatis A. — 20. om. O. — 21. enim add. O; libro add. A S. — 22. IV. O A. — 23. quando S. — 24. prohibemus A; prohibetur S. — 25. rapere A; capere S. — 26. sed S. — 27. quem — habes] temper admodum augens quidem non habes O; quid auges quod non habes A; quid auges quod modo hec habes S. — 28. 3. S. — 29. dicitur A. — 30. in add. O. — 31. divinum S. — 32. om. O; quod praecepit A. — 33. dictum A. — 34. petis O. — 35. 2 add. A S. — 36. neque S; om. A. — 37. om. A. — 38. recondabant A. — 39. aurum neque argentum om. S; neque argentum om. A. — 40. enim O.

(a) Matth. X, 9-10. — (b) Matth. X, 5, 9. — (c) Marc. VI, 8. — (d) Luc. X, 4. — (e) AMBROSIIUS *Expositio super Lucam*, l. VII (P. L. 15, 1712 s.). — (f) Act. III, 6. — (g) *Glosa ordinaria in Act.* (P. L. 114, 434).

tum. Et hoc dicit Gregorius, homilia 17 Evangelii ¹ : Qui panem, inquit, et sacculum portare prohibuit, sumptus et alimenta ex ipsa praedicatione concessit, nam sequitur : In eadem domo manete ² edentes et bibentes quae apud eos sunt (a). Ex his verbis Gregorii patet quod pars auctoritatis ³ scilicet : Nolite portare aurum vel ⁴ argentum non peram, non saccum, prohibitum fuit ; sumptio vero necessariorum quae intelligitur in fine auctoritatis : Dignus est enim operarius mercede sua, sive cibo suo ⁵, quod expressius dicit in Luca : edentes et bibentes quae apud illos sunt, hoc inquam ⁶, concessum ⁷ fuit et ⁸ non praeceptum. Et ⁹ de ista concessione ¹⁰ dicitur in Glosa ¹¹, Corinth. : Numquid non ¹² habemus potestatem manducandi et bibendi (b), Glosa : Permisit Dominus, sed non iussit ¹³ apostolis accipere necessaria a subditis ut quisquis ¹⁴ vellet eo uteretur ¹⁵ quod sibi ¹⁶ liceret ¹⁷ ex Domini concessione ¹⁸, si quis nollet ¹⁹ eo uti non contra iussum faceret, sed de suo iure cederet ²⁰ (c).

[Haec sunt verba eorum.] ²¹

Ad articulum 12. ²²

Dictum beati Augustini quod Thomas adducit reprehendunt et destruere conantur ; in ²³ quo ²⁴ eos amplius peccare cui ²⁵ dubium est ? Et supra modum admirandum quod praedictum testimonium beati Augustini ²⁶ in expositione dictorum verborum dicunt esse ²⁷ contra Evangelia et ²⁸ sanctorum testimonia. Argumenta vero ²⁹ quibus non quidem ³⁰ Thomam sed sententiam beati ³¹ Augustini destruere nituntur in hac parte, per aequivocationem sive per diversam acceptionem huius nominis : praecepti, utpote sophistica ³² solvuntur ³³. Nam omnes auctoritates ³⁴ quibus dicitur Dominum praecepisse illud : Nolite possidere aurum, etc, de praecepto large accepto, sive ³⁵ pro ³⁶ permissione, secundum dictam ³⁷ expositionem ³⁸ Augustini ³⁹ de Consensu Evangelistarum ⁴⁰ (d) sive pro consilio, ut reducatur ad illud : Si vis perfectus esse, etc, debent intelligi. Si vero pro ⁴¹ praecepto proprie dicto debet intelligi, non ⁴² nisi ad tempus, quantum ad illam ⁴³ missionem qua ⁴⁴ mittebantur ad praedicandum Iudaeis praecipiebatur ⁴⁵, ut per hoc

1. evangelium S. — 2. manentes S. — 3. actus O. — 4. neque S. — 5. illo O ; concessio add. S. — 6. inquit S. — 7. concessio A S. — 8. om. A. — 9. om. A. — 10. confessione O. — 11. I ad. add. A ; I add. S. — 12. om. S. — 13. misit S. — 14. quid quis O ; quidquid A ; si quid S. — 15. om. S. — 16. om. S. — 17. debet add. S. — 18. ex — concessione] constitutione O ; ex institutione S. — 19. vellet O. — 20. Immediate sequitur in A S artic. 13. — 21. om. A O S. — 22. Ad — 12] Articulo 12. A S. — 23. om. O. — 24. quibus A S. — 25. ibi O ; nulli S. — 26. quasi add. A S. — 27. extra et add. S. — 28. contra add. A S. — 29. in add. A S. — 30. om. A S. — 31. om. A S. — 32. sophistice S. — 33. dissolvuntur A. — 34. in add. A S. — 35. seu O ; sine S. — 36. om. S. — 37. om. A. — 38. expositionis A ; om. S. — 39. exponit ipse add. S². — 40. evangelii A. — 41. si — proj sive de S ; sive pro A. — 42. tamen add. S². — 43. istam A S. — 44. quo O. — 45. praecipiebantur O.

(a) GREGORIUS, *Homilia XVII super Evangelium* (P. L. 76, 1141). — (b) I Cor. IX. 4. — (c) RABAN. MAUR., *Enarrationes in epistolas Pauli* (P. L. 112, 81). — (d) AUGUSTINUS, *De Consensu Evangelistarum*, c. 29 (P. L. 34, 1113 s.).

excitarentur ad confidendum¹ de virtute ipsius quia² eis absque sump-
tibus provideret, secundum expositionem Chrysostomi. In sensu
etiam³ mystico habet⁴ rationem praecepti⁵ proprie⁶ dicti, quod⁷
scilicet praedicatores non innitantur⁸ principaliter sapientiae et elo-
quentiae quae auro et argento designantur secundum expositionem
Hieronymi. Auctoritates igitur quas isti adducunt, nec contra sanctos
istos, nec contra Thomam illis innitentem⁹, in aliquo¹⁰ faciunt si recte
intelligantur scilicet nomine praecepti¹¹ vel prohibitionis modis prae-
dictis utentes.¹²

ARTICULUS XIII.

*Quod¹³ paupertas, continentia et¹⁴ obedientia¹⁵ pertinent ad perfectionem
instrumentaliter.¹⁶*

Item¹⁷, quaestione 186¹⁸, articulo 2, quaerit utrum quilibet religiosus
teneatur ad omnia consilia; et in responsione¹⁹ principali dicit quod
ad perfectionem aliquid tripliciter pertinet: uno modo essentialiter, et
sic ad perfectionem pertinet²⁰ perfecta²¹ observantia praeceptorum
caritatis; alio modo consequenter, sicut illa²² quae consequuntur ex
perfectione caritatis, utpote maledicenti benedicere, praecipue extra
casum necessitatis; tertio²³ modo instrumentaliter et dispositive sicut
paupertas, continentia et abstinencia et huiusmodi. Et sic paupertas,
continentia et abstinencia non pertinent essentialiter ad perfectionem²⁴
nec consequenter, sed dispositive et instrumentaliter.

[Haec de Thoma.]²⁵

Nobis autem non videtur quod hoc sit verum²⁶, immo quod sint per-
fectiones et per consequens pertineant essentialiter ad perfectionem;
et quod magis et frequentius pertineant ad caritatem consequenter
quam instrumentaliter. Nihilominus bene nobis videtur quod ad per-
fectionem caritatis pertineant instrumentaliter et dispositive.

Quod autem voluntaria paupertas sit perfectio videtur per auctori-
tatem Hieronymi ad Demetriadem. Dicit²⁷ enim sic: Apostolici fastigii
est perfectaeque²⁸ virtutis vendere omnia et pauperibus distribuere
et sic levem et²⁹ expeditum ad coelestia subvolare³⁰ (a). Igitur³¹ pau-
pertas secundum Hieronymum est perfecta virtus; ergo perfectio.

1. considerandum O. — 2. quod S. — 3. in — etiam] om. S. — 4. habuit A S. — 5. om. S. — 6. proprii S. — 7. quia S. — 8. mittebantur S. — 9. esse add. O. — 10. in aliquo] aliquid S. — 11. praeceptionis A S. — 12. Immediate sequitur in A S responsio ad artic. 13. — 13. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 14. om. A. — 15. observantia A. — 16. Articulus — instrumentaliter] om. O. — 17. om. A. — 18. 681 A. — 19. solutione A S. — 20. ad add. S. — 21. perfectio A. — 22. ista non S. — 23. secundo S. — 24. ad perfectionem om. O. — 25. Haec sunt verba Thomae S.; om. O. — 26. Nobis autem hoc non videtur esse verum A S. — 27. ostendit S. — 28. perfectione A; perfectio eius S. — 29. atque A. — 30. convolare A. — 31. ergo S.

(a) HIERONYMUS, *Epistola CXXX ad Demetriadem* (P. L. 22, 1118).

Praeterea, quaelibet earum est virtus vel gradus virtutis. Si virtus, ergo ¹ perfectio ². Dicit enim Aristoteles ³ VII° Physicorum ⁴ : Virtus perfectio est, et unumquodque tunc maxime perfectum est cum attingit propriae virtuti ⁵ (a). Idem, II° Ethicorum, capitulo 5 : Omnis virtus cuiuscumque fuerit virtus, habentem perficit et opus eius ⁶ bonum reddit (b). Si autem sunt gradus virtutum, constat ⁷ quod eminentissimi gradus ; verbi ⁸ gratia voluntaria paupertas quae ⁹ simul et semel dat omnia pauperibus, altissimus gradus liberalitatis vel ¹⁰ corporalis misericordiae est ; viduitas vel ¹¹ virginitas, quae excellentior est ¹², excellentissimus gradus continentiae ; abstinentia, excellentissimus gradus temperantiae. Cum ergo ¹³ gradus inferiores praedictarum virtutum, quibus gradibus potest fieri additio, sint ¹⁴ perfectio ¹⁵, sicut liberalitas secundum quam libere ¹⁶ homo utitur bonis temporalibus, et misericordia secundum quam particulariter vel successive dispensat ¹⁷ indigentibus bona sua ¹⁸, multo magis praedicti gradus quibus fieri additio non potest, perfectio ¹⁹ dici possunt.

Item, Algazel in principio Logicae suae dicit sic : Perfectio, inquit, animae in duobus consistit : in munditia et ornatu ²⁰ ; munditia eius ²¹ est ²² ut expietur ²³ a ²⁴ sordidis moribus et sequestretur ²⁵ a phantasiis turpibus ; ornatus eius ²⁶ est ut depingatur in ea certitudo virtutis. Et infra : Felicitas aeterna non potest haberi ²⁷ nisi ²⁸ per ²⁹ perfectionem animae quae non est nisi munditia et ornatus. Ex hoc arguitur sic : munditia a sordidis moribus et phantasiis turpibus maxime sunt paupertas voluntaria, continentia et ³⁰ abstinentia et obedientia, quia voluntaria paupertas est munditia a ³¹ concupiscentia oculorum, continentia est ³² munditia a concupiscentia carnis, obedientia est munditia a superbia vitae. Ergo ³³ haec tria sunt vera perfectio vel verae perfectiones.

Quod autem illa ³⁴ quandoque pertineant ad perfectionem caritatis consequenter ³⁵, manifeste apparet in Christo. Caritas enim Christi a ³⁶ primo instanti suae conceptionis ³⁷ ita ³⁸ perfecta fuit ³⁹ quod nunquam deinceps augeri potuit ⁴⁰. Paupertas igitur et continentia et abstinentia ⁴¹ ad perfectionem caritatis eius non pertinebant instrumentaliter et ⁴² dispositive quia ⁴³ nec disponebant ad eius inductionem nec ad eius augmentationem, sed ⁴⁴ pertinebant ad eam ⁴⁵ consequenter. Et de paupertate Christi dicit Apostolus, II Cor. 8 : Scitis gratiam ⁴⁶ Domini

1. est S. — 2. Praeterea — perfectio] *om. O.* — 3. Philosophus *A S.* — 4. quod *add. A.* — 5. virtutem S. — 6. *om. S.* — 7. conveniat S. — 8. ut *O.* — 9. aut non S. — 10. et S. — 11. et *A S.* — 12. et *add. S.* — 13. que S. — 14. sicut *A.* — 15. perfectiones S. — 16. licite *A.* — 17. dispendat *O.* — 18. bona sua *om. O.* — 19. perfectiones *A.* — 20. et *add. A.* — 21. enim S. — 22. *om. O A.* — 23. expurgetur S ; pietur *A.* — 24. *om. A.* — 25. seques (ti)bus S. — 26. *om. A S.* — 27. habere S. — 28. *om. A O S.* — 29. *om. S.* — 30. *om. S.* — 31. *om. O.* — 32. et S. — 33. igitur *A.* — 34. ista *A S.* — 35. *om. S.* — 36. in S. — 37. perfectionis *O.* — 38. *om. S.* — 39. sic *add. S.* — 40. poterit S. — 41. et abstinentia *om. S.* — 42. nec S. — 43. quoniam *add. S.* — 44. ergo *A S.* — 45. esse *A.* — 46. gratia *A.*

(a) VII *Physicorum*, c. 3, text. 18 (éd. Didot, II, 337). — (b) *Ethica Nicomach.*, l. II (éd. Didot, II, p. 14 sq.).

Nostri Iesu Christi ¹, id est caritatem, quoniam propter nos egenus ² factus ³ est cum esset ⁴ dives (a).

Praeterea, videtur quod praedicta magis pertineant ad perfectionem, quae caritas ⁵ est, consequenter quam instrumentaliter et dispositive, et ⁶ quod magis fieri debeant ex caritate habita quam ad caritatem habendam. Dicit enim Augustinus, VI° Musicae ⁷ : Amor, inquit, rerum temporalium non expugnatur nisi aliqua suavitate aeternorum ⁸ (b). Constat quod suavitas rerum aeternarum vel est id ipsum ⁹ quod amor earum, vel effectus amoris ipsarum. Item Glosa Cantic. VIII : Si dederit homo omnem substantiam ¹⁰ domus suae pro dilectione (c), etc ¹¹ ; Glosa : Ubi ¹² abundat amor aeternorum, mox ¹³ vilescit possessio labentium (d). Item Gregorius, homilia XI Evangelii ¹⁴ : Sicut mors corpus interimit, sic ab amore rerum temporalium ¹⁵ aeternae vitae caritas occidit ¹⁶ (e). Praeterea manifeste videmus homines habentes perfectam caritatem uberius eleemosynas facere et ¹⁷ districtius abstinere et ¹⁸ sollicitius ¹⁹ continere et humiliter obedire quam non habentes caritatem vel imperfectam habentes ²⁰. Igitur ²¹ ista habent magis sequi ex perfecta caritate quam instrumentaliter disponere ad illam ²² habendam vel augendam ²³.

Uterius videtur per Apostolum ²⁴ quod aliae virtutes possunt dici perfectio vel perfectiones, et caritas instrumentum ²⁵. Dicit enim, Col. III, de pluribus virtutibus loquens : Super omnia autem caritatem habentes quae est vinculum perfectionis (f). Glosa : Cetera perfectionem faciunt, caritas omnia ligat ne abeant ²⁶ (g). Ergo ²⁷ cetera sunt perfectiones et caritas instrumentum quod est vinculum. Et hoc videtur nobis verum tam de caritate quam de aliis virtutibus, quod secundum diversas rationes possunt dici instrumenta et perfectiones ²⁸.

[Haec sunt verba eorum.] ²⁹

Ad articulum 13. ³⁰

[Nituntur probare primo quod paupertas, abstinencia ³¹ et huiusmodi sint ³² perfectiones essentialiter, ita scilicet quod ad ipsam essentiam perfectionis humanae pertineant ³³ ; cuius oppositum supra est declaratum.] ³⁴

1. glosa add. A. — 2. scitis — egenus] om. S. — 3. satis S. — 4. essem S. — 5. carnis A. — 6. om. O. — 7. metaphysicae S. — 8. aeternarum A. — 9. propter add. S. — 10. omnem substantiam] bona S. — 11. et S. — 12. inquit add. A. — 13. inquit S. — 14. 10 in Evangelium S. — 15. corporalium O. — 16. cecidit S. — 17. om. A. — 18. om. S. — 19. felicius O. — 20. om. O. — 21. ergo A S. — 22. ipsam A ; istam S. — 23. vel augendam om. S ; agendam O. — 24. apostolis O. — 25. instrumentaliter A S. — 26. ne abeant om. O. — 27. igitur S. — 28. Immediate sequitur in A S artic. 14. — 29. om. A O S. — 30. Articulo 13. A S. — 31. abstinencia A. — 32. sunt S. — 33. pertinent S. — 34. Nituntur — declaratum] om. O.

(a) II Cor. VIII, 9. — (b) AUGUSTINUS, lib. Musicae, l. VI, c. 16 (P. L. 32, 1190). — (c) Cant. VIII, 7. — (d) Glosa ord. in Cant. (P. L. 113, 1165). — (e) GREGORIUS, Homilia XI super Evangelium (P. L. 76, 1115). — (f) Col. III, 14. — (g) Glosa ord. in epist. ad Col. (P. L. 114, 614).

Ad illud¹ quod isti obiciunt de Hieronymo quod perfectio virtutis² est vendere omnia³, etc, verum est⁴ quod ad perfectam virtutem pertinet tamquam instrumentum ad perfectam⁵ virtutem⁶ veniendi, non tamen sit ipsa⁷ virtus perfecta quae⁸ haberi potest etiam sine ipsa sicut patuit in Abraham. Potest etiam dici hoc esse⁹ perfectae virtutis quia nonnunquam est perfectae virtutis effectus ut quando perfecta virtute inflammatus omnia relinquit quae praestare impedimentum poterant.¹⁰

Ad secundum¹¹ cum dicunt : quaelibet earum est virtus, etc ; respondendum¹² per interemptionem, quoniam nec sunt virtutes, ut dictum¹³ est articulo 11¹⁴, in gradu primo nec in gradu ulteriore et¹⁵ perfectiore ; possunt enim virtutes quae connexae sunt et¹⁶ haberi et ad gradum perfectum¹⁷ augmentari sine his, licet faciant instrumentaliter ad huiusmodi perfectionem¹⁸, prout dictum est. Unde tota illa¹⁹ ratio cum suo processu innititur falsitati.

Ad tertium dicendum²⁰ quod verum est quod praedicta faciunt ad mentis munditiam instrumentaliter, sed gratia²¹ et virtutes faciunt mentis²² munditiam essentialiter.

Secundo consequenter nituntur probare quod ista pertineant²³ quandoque ad perfectionem caritatis consequenter ; et²⁴ hoc concedimus²⁵.

Tertio nituntur probare quod magis pertineant ad perfectionem, quae est caritas²⁶, consequenter quam instrumentaliter. Quod non videtur rationabiliter²⁷ dictum, quoniam ad caritatem habitam²⁸ in summa plenitudine non sequuntur ista, quia²⁹ tunc essent³⁰ in patria. Sed dicuntur potius ad caritatem perfectam dispositive et instrumentaliter se habere quia universaliter assumuntur vel ut perfectus caritatis³¹ gradus acquiratur, vel ne ipse gradus caritatis perfectus, prout in via possibile est, iam adeptus alicuius impedimenti occasione aliquatenus³² retardetur. Quod³³ licet in³⁴ paupertate Christi dici non possit³⁵ quantum ad caritatem in eo existentem dici tamen potest³⁶ in aliis³⁷ fidelibus.

Ad primum ergo in oppositum dicendum quod illa auctoritas Augustini, similiter illa Glosa³⁸ Cantic. VIII, similiter auctoritas Gregorii nihil pro eis faciunt. In omnibus enim habetur quod propter amorem, suavitatem vel dilectionem aeternorum inflammatur homo ad con-

1. ergo *add.* *A S.* — 2. virtus *O.* — 3. que *add.* *O.* — 4. *om.* *S.* — 5. perfectionem *S.* — 6. *om.* *S.* — 7. ipsum *A S.* — 8. quia *A S.* — 9. *om.* *O.* — 10. poterunt *A S.* — 11. dicendum *add.* *A S.* — 12. responsio *A* ; respondeo *S.* — 13. praedictum *A S.* — 14. artic. 11. *om.* *A S.* — 15. ac *A.* — 16. *om.* *A.* — 17. unde dicitur *add.* *S.* — 18. perfectio *A* ; *om.* *S.* — 19. ista *O.* — 20. est *add.* *A.* — 21. *om.* *O.* — 22. munditiam — mentis] *om.* *S.* — 23. quod — pertineant] *om.* *O.* — 24. *om.* *S.* — 25. concedo *S.* — 26. caritatis *A.* — 27. rationabile *A.* — 28. habitandem *O.* — 29. quoniam *A* ; quandoque *S.* — 30. erunt *S.* — 31. *om.* *S.* — 32. quatenus *A.* — 33. quia *S.* — 34. quod — in] quodlibet enim *O.* — 35. possint *S.* — 36. quod et (*om.* *S.*) ipsa instrumentaliter et dispositive egit (*om.* *S.*) ad perfectam caritatem *add.* *A S.* — 37. *om.* *A S.* — 38. Ambrosii *add.* *A S.*

temptum terrenorum : quod utique verum est eo quod ipsa terrena relinquere facit ¹ instrumentaliter ad perfectum gradum amoris pervenire.

Per idem solvitur ratio quam ponunt consequenter ; habentes enim maiorem caritatem et perfectionem uberius ac promptius faciunt praedicta per quae ad ulteriorem perfectionem, ut saepe dictum est, instrumentaliter promoventur.

Quarto nituntur ostendere quod ipsa ² etiam ³ caritas debeat dici instrumentum ⁴ perfectionis pro eo quod ab Apostolo dicitur vinculum perfectionis. Quod, salva pace eorum, improprie ⁵, ne dicam falso, dicitur ; non enim finis potest poni ⁶ in ratione instrumenti quo ad finem devenitur ; nunc ⁷ autem ⁸ finis praecepti est caritas, secundum Apostolum, quam dicit vinculum perfectionis pro eo quod in ipsa ⁹ perfectio consummatur.

Quod vero dicit Glosa : Cetera perfectionem ¹⁰ faciunt, caritas autem omnia ligat, etc ; metaphorice dictum est ¹¹ ; locutio autem figurativa non est extendenda. Non enim debet intelligi quod caritas adveniat virtutibus perfectis quasi quoddam vinculum superveniens, sed quod perfectionem quam habent virtutes habent a caritate ¹² quae est earum ¹³ forma, qua recedente remanent imperfectae ; et ¹⁴ illud intendit Glosa. Per hoc ergo quod caritas dicitur vinculum aliarum virtutum non sequitur ¹⁵ quod sit instrumentum earum sed potius perfectio ac finis ¹⁶ et forma. Quod de aliis virtutibus dicunt in fine quod possunt secundum diversas ¹⁷ rationes ¹⁸ dici instrumenta et ¹⁹ perfectiones, concedi potest, nec est contra nos ²⁰.

ARTICULUS XIV.

Quod ²¹ profitens regulam non vovet ²² servare omnia quae continentur ²³ in regula sed regularem vitam ²⁴.

Item ²⁵, eadem quaestione 186 ²⁶, articulo 9, quaerit ²⁷ utrum religiosus peccet mortaliter transgrediendo ea quae sunt in regula ; et arguit ²⁸ quod sic, tali ratione : facere contra votum est peccatum mortale ; sed ²⁹ religiosi voto professionis ³⁰ astringuntur ad regulam ; ergo peccant mortaliter ³¹ transgrediendo ea quae in regula continentur ³². Et respondendo dicit quod ille ³³ qui profitetur regulam non vovet ³⁴ servare omnia quae sunt in regula, sed vovet regularem vitam quae consistit in tribus,

1. ei add. S. — 2. om. S. — 3. om. A S. — 4. ministrum vel add. S. — 5. dictum add. S. — 6. finis ponitur S. — 7. non A ; om. O. — 8. aut O. — 9. ipso S. — 10. perfectum O ; perfectam A. — 11. om. A. — 12. a caritate om. A. — 13. eorum A. — 14. ut S. — 15. intelligitur A S. — 16. earum add. S. — 17. om. S. — 18. rationem S. — 19. om. S. — 20. Immediate sequitur in A S responsio ad artic. 14. — 21. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 22. vovit A ; foveret S. — 23. sunt S. — 24. Articulus — vitam] om. O. — 25. om. A. — 26. om. A S. — 27. cum quaeritur S. — 28. arguitur A. — 29. quia A. — 30. profectionis O. — 31. om. A. — 32. quae sunt regula S. — 33. iste A S. — 34. vovit A ; venit S.

in ¹ continentia, paupertate et obedientia. Unde in quibusdam religionibus aliqui ² cautius profitentur non quidem servare regulam sed vivere secundum regulam, id est tendere ³ ad hoc quod informant mores suos secundum regulam sicut ⁴ iuxta quoddam exemplar ; in quibusdam autem religionibus adhuc cautius profitentur ⁵ secundum ⁶ regulam ⁷ obedientiam, ita quod professioni ⁸ non contrariatur ⁹ nisi quod est contra praeceptum regulae, transgressio vero aliorum vel omissio non obligat nisi ad peccatum ¹⁰ tantum ¹¹ veniale.

Ex hiis ¹² verbis istius solutionis totaliter ¹³ tollitur argumentum quod solvere intendit. Expresse enim intelligitur quod secundum ipsum religiosi profitentes regulam aliquam servare non vovent ¹⁴ servare omnia quae in ¹⁵ regula continentur ; alioquin transgrediendo aliquid istorum ¹⁶ peccarent ¹⁷ mortaliter. Et quod ista fuerit sua opinio manifeste videtur in quaestionibus determinatis ¹⁸, quaestione 410 quae est ¹⁹: utrum monachus mortaliter peccet concedendo carnes vel non ²⁰. Ibi ²¹ enim in responsione principali ita ²² dicit : ²³ Si religiosus profitendo voveret ²⁴ se regulam servaturum, videtur ²⁵ se obligare voto ²⁶ ad singula quae continentur in regula ut ²⁷ contra quodlibet eorum ²⁸ faciens ²⁹ peccet ³⁰ mortaliter.

[Haec sunt verba Thomae.] ³¹

Istud videtur nobis falsum, nam Exod. XXIV, legitur quod postquam Moyses narraverat populo omnia verba Domini atque iudicia, respondit omnis populus una voce : Omnia ³² quae locutus est nobis Dominus ³³ faciemus et erimus obedientes (a). Et hac promissione facta Moyses sanguinem ³⁴ foederis respersit in populum dicens : Hic est sanguis ³⁵ foederis quod Dominus Deus pepigit nobiscum ³⁶. Item Iosue ultimo, foedus hoc habetur ³⁷ innovatum ³⁸ dicente populo ad ³⁹ Iosue : Domino Deo ⁴⁰ nostro serviemus et erimus obedientes praeceptis eius. Percussit ⁴¹ igitur ⁴² in die illo ⁴³ foedus Iosue cum populo et imposuit ⁴⁴ populo praecepta atque iudicia (b). Et ⁴⁵ Apostolus, Gal. III ita ⁴⁶ dicit : Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quae scripta sunt in lege ⁴⁷ ut faciat ea (c) ; quod ⁴⁸ sumpsit ⁴⁹ de Deuteron. 7. Et iterum Gal. V dicit Apostolus : Testificor rursus ⁵⁰ omni homini circum-

1. om. A S. — 2. om. O. — 3. intendere A. — 4. et A ; id est S. — 5. non quidem — profitentur] om. O. — 6. om. A. — 7. regularem O ; om. A. — 8. professionem O ; secundum professionem S. — 9. contrarietur A. — 10. tempus O. — 11. om. A S. — 12. om. A S. — 13. om. A S. — 14. ut movent O ; non volunt A. — 15. illa add. A. — 16. illorum A. — 17. peccaret O. — 18. disputatis add. S. — 19. om. S. — 20. vel non om. A S. — 21. ille A ; si add. S. — 22. om. A. — 23. quod add. S. — 24. voveret S. — 25. videretur A. — 26. sic faciens S. — 27. et S. — 28. illorum S. — 29. faciendo A ; om. O. — 30. peccat S. — 31. om. O. — 32. om. O. — 33. om. A. — 34. sanitatem S. — 35. Haec sanitas S. — 36. vobiscum S. — 37. dicitur A ; populo add. A S. — 38. in votum S. — 39. om. O. — 40. om. S. — 41. permisit S. — 42. ergo A. — 43. isto S. — 44. posuit O. — 45. iterum add. A S. — 46. qua S. — 47. libro legis A S. — 48. om. S. — 49. sumpta sunt S ; scriptum est A. — 50. rursum S.

(a) Exod. XXIV, 7. — (b) Iosue, XXIV, 24 s. — (c) Gal. III, 10.

cidenti ¹ se quoniam debitor est universae legis ² faciendae (a). Ex quibus omnibus manifestum est quod Iudaei firmissima ³ promissione sub ⁴ maledictionis ⁵ susceptione ⁶ obligati erant servare omnia contenta in lege ; et tamen constat quod plurima fuerunt in ⁷ lege quorum transgressio ⁸ non erat mortale, ut est illud Exod. XXIII : Si occurreris ovi vel bovi vicini tui, reduc ⁹ ad eum (b) ; et illud Levitici XIX : Coram ¹⁰ cano capite surge et honora personam senis (c). A simili qui promittit servare regulam et ea quae sunt in regula non oportet quod peccet mortaliter transgrediendo vel omittendo quodlibet eorum.

Praeterea in regula beati Benedicti (d), scilicet ¹¹ de disciplina suscipiendorum fratrum, praecipitur quod primo ¹² post duos menses legatur regula novitio, et iterum secundo ¹³ post sex menses et adhuc tertio post quatuor ¹⁴ menses ; et si novitius habita secum deliberatione promiserit ¹⁵ se omnia custodire et cuncta sibi imperata servare, tunc suscipiatur in congregatione sciens se ex ¹⁶ lege regulae constitutum ¹⁷, quod ex illa ¹⁸ die non liceat ei ¹⁹ de monasterio exire nec collum excutere de sub iugo regulae. Ecce quod novitii secundum regulam beati Benedicti promittunt se ²⁰ omnia custodire quae ²¹ in regula continentur ; et tamen insania esset dicere ²² quod peccarent mortaliter quodlibet eorum transgrediendo.

Item, in principio regulae beati Francisci quam approbavit Innocentius papa III ²³ et confirmavit Honorius papa ²⁴ III successor eiusdem, ita dicitur ²⁵ : Regula et vita Fratrum Minorum haec est ²⁶ : Domini Nostri ²⁷ Iesu Christi sanctum ²⁸ evangelium observare. Et ²⁹ in fine eiusdem sic ³⁰ dicitur : Paupertatem et humilitatem et ³¹ evangelium Domini Nostri Iesu Christi, quod firmiter proposuimus ³², observemus ³³ (e). Et tamen Gregorius IX qui ³⁴ regulam ³⁵ dictavit et intentionem beati Francisci se plenius nosse testatur, exponens regulam ³⁶ ita dicit : Fratres, inquit, scire desiderant an ad omnia Evangelii consilia teneantur an ³⁷ ad ista ³⁸ quae ³⁹ in ipsa regula praeceptorie vel inhibitorie sunt expressa, praesertim cum se ad alia obligare non intenderint ⁴⁰ et vix aut nunquam possint ⁴¹ omnia ad litteram observare ⁴².

1. circumstanti O. — 2. legi O. — 3. firma A S. — 4. om. A S O. — 5. maledictione A S ; circumcisionis add. A S. — 6. susceptionem A. — 7. lege — in] om. S. — 8. vel omissio add. A S. — 9. reddite S. — 10. 20 A ; 28 S. — 11. capitulo A S. — 12. om. S. — 13. primo O ; et A. — 14. 8. A ; decem S. — 15. promisit S. — 16. om. S. — 17. constrictum A ; om. S. — 18. ista S. — 19. om. O A. — 20. mo. add. S. — 21. hec S. — 22. om. A S. — 23. om. S. — 24. om. A S. — 25. dicit O S. — 26. in add. O ; scilicet add. A. — 27. om. O. — 28. om. O. — 29. om. O. — 30. iterum add. A. — 31. om. S ; secundum A. — 32. promissimus A. — 33. om. O. — 34. per O. — 35. illam S. — 36. et intentionem — regulam] om. O. — 37. ad omnia — an] om. O. — 38. an ad ista om. S ; alia O. — 39. quam O. — 40. intenderunt S. — 41. possunt O S. — 42. observari A.

(a) Gal. V, 3. — (b) Exod. XXIII, 4. — (c) Levit. XIX, 32. — (d) S. BENEDICTUS, *Regula*, cap. 58, de disciplina suscipiendorum fratrum (P.L. 66, 804 s.). — (e) *Regula FF. Minorum*, cap. 1 et cap. 12.

Nos autem breviter ¹ dicimus ² vos ad alia ³ Evangelii consilia non teneri per regulam nisi ad ea ⁴ ad quae obligastis vos in ipsa ; ad ⁵ cetera vero non tenemini ⁶ nisi sicut ceteri christiani, et eo magis ex bono ⁷ et aequo quod ⁸ vos obtulistis in holocaustum medullatum per contemptum omnium mundanorum. Haec papa⁹ Gregorius. Igitur per¹⁰ expositionem domini Papae liquet quod quamvis Fratres Minores promiserint¹¹ observare evangelium¹², non tamen tenentur ad omnia¹³ evangelii consilia nisi ad ea quae in ipsa regula praeceptorie¹⁴ sunt expressa¹⁵.

Praeterea, quicumque ¹⁶ regulam aliquam vel contenta in ea promittit ¹⁷ et ¹⁸ vovet, nihil aliud intendit vel intendere debet quam conformare ¹⁹ voluntatem suam ²⁰ et conversationem ²¹ partibus regulae secundum intentionem illius qui regulam condidit. Sed constat quod conditor cuiuscumque ²² regulae non intendit quod professores sui, vel ²³ illius regulae ²⁴, ad omnia ipsius regulae aequaliter obligentur ²⁵ et ad omnia aequaliter teneantur nisi ²⁶ tale sit quod transgrediendo peccent ²⁷ mortaliter. Hoc autem ²⁸ esset stultissimum, ²⁹ et laqueum ³⁰ illis immittens ³¹ quorum ³² deberet salutem quaerere ; et maxime ubi regula distinguit inter monita ³³ et praecepta, sicut ³⁴ in regula beati Francisci. Ergo nullus vovens aliquam regulam ³⁵ sic obligatur proficundo ³⁶ ut si transgrediatur quodcumque ³⁷ contentorum ³⁸ in regula peccet mortaliter.

Secundum quod dicit ³⁹ quod illi cautius ⁴⁰ profitentur qui non profitentur regulam sed vivere secundum regulam ⁴¹, et adhuc ⁴² cautius aliqui ⁴³ profitentur regulam ⁴⁴ in aliquibus religionibus ⁴⁵ qui ⁴⁶ profitentur ⁴⁷ tantum secundum regulam obedientiam ⁴⁸ ; in his verbis insinuat quod ingredientes religionem non debent profiteri regulam, alioquin minus caute faciunt. Et hoc reputamus ⁴⁹ falsum, quia Extra. de regularibus ⁵⁰ et transeuntibus ad religionem, cap. Ex parte tua fuit ⁵¹ propositum ⁵², ita dicitur : Mandamus quod quicumque ⁵³ tali ⁵⁴ lege dioecesana subiectis qui praedicto modo terram duabus viis ingredi non verentur ⁵⁵, ut, postquam per annum gestaverint habitum monachalem, regulam secundum formam ordinis ⁵⁶ profiteantur et servant ⁵⁷,

1. hoc inter S. — 2. respondemus A. — 3. illa A ; omnia S. — 4. ad ea om. A. — 5. de O. — 6. tenemur O. — 7. dono O ; honesto A. — 8. quo A O. — 9. om. O. — 10. om. O. — 11. promiserunt A S. — 12. evangelia A. — 13. om. O. — 14. praecipitur A ; vel inhibitorie add. A ; vel inhibitione add. S. — 15. sunt expressa om. S. — 16. secundum add. S. — 17. promittat A. — 18. vel A. — 19. confirmare O. — 20. om. A S. — 21. conversionem O ; suam add. A. — 22. cuiuslibet A. — 23. om. O. — 24. quod add. O. — 25. obligantur S. — 26. ubi S. — 27. peccet O. — 28. enim A. — 29. fatuissimum A. — 30. et laqueum om. O. — 31. imminens O ; immitteret A ; imponeret S. — 32. quod O. — 33. monitiva S. — 34. est add. A S. — 35. aliquam regulam om. S. — 36. regulam add. S. — 37. quodlibet S. — 38. om. S. — 39. in illa solutione add. A. — 40. in illa religione add. S. — 41. sed — regulam] om. S. — 42. illi cautius — adhuc] om. O. — 43. illi S ; om. A. — 44. profitentur regulam om. A S. — 45. om. O. — 46. quod O. — 47. non add. S. — 48. sed solum vivere secundum regulam add. S. — 49. reputatur A. — 50. renunciantibus O. — 51. aut O. — 52. et add. S. — 53. quilibet A. — 54. tibi A. — 55. noverentur O. — 56. secundum — ordinis] om. O. — 57. servare S.

ecclesiastica censura compellas. In quibus verbis hoc notandum est quod ingredientes ordinem illius ordinis regulam debent profiteri, quia ¹ dicit : regulam secundum ordinis ² formam profiteantur. Adhuc in verbis praedictis quia ³ dicitur ⁴ : postquam per annum gestaverint habitum monachalem, notandum videtur quod forma profitendi in ordine monachorum, est profiteri regulam beati Benedicti et promittere conversionem ⁵ morum secundum illam ⁶ formam. Sed istam formam ⁷ profitendi, tamquam homo qui velit ⁸ monachis suis ⁹ immittere ¹⁰ laqueum beatus ¹¹ Benedictus instituit, sicut dicit ¹² Thomas in quaestionibus determinatis, quaestione 410 ¹³ quae est utrum monachus mortaliter peccet comedendo carnes (a) ; et in responsione quam prae manibus habebus insinuat idipsum, excepto quod nomen ¹⁴ Benedicti non explicat ¹⁵.

[Haec sunt verba eorum.] ¹⁶

Ad articulum 14. ¹⁷

Duo ¹⁸ nituntur ostendere, sicut patet ex eorum processu ; quorum primum est quod licet religiosi obligent se voto professionis ¹⁹ ad singula quae sunt in regula, non tamen peccant ²⁰ mortaliter singula eorum transgrediendo ; secundum est quod Thomas evacuat Decretalem in hoc quod dicit cautius quosdam profiteri obedientiam secundum regulam.

Primum patet falsissimum esse ²¹ ; quoniam si quis voto vel iuramento obligaret se directe et ²² ex intentione quod non moveret vel frangeret festucam, sic obligatus mortaliter peccaret hoc faciendo ²³ ; nulli dubium est ; eodem modo si religiosus intenderet ²⁴ se voto obligare ad singula quae in regula continentur ²⁵ ; vel quare non ? Et ²⁶ hoc intendit Thomas cum dicit : Si religiosus profitendo voveret, etc, in quaestionibus determinatis, quaestione 410.

Ad primum in oppositum, dicendum quod populus non erat obligatus ad omnia ²⁷ quae erant in lege ita quod ipsa ²⁸ transgrediendo peccaret mortaliter, nisi ²⁹ ea quae cadebant sub praecepto proprie accepto ³⁰ ; ad illa ³¹ enim sola intendebat legislator et eius successor eos obligare.

Quod autem dicitur : Maledictus omnis qui non manserit ³², etc ; habet intelligi de his quae imposita erant sub praecepto, vel quia ³³ omnes ³⁴ ante Christum qui legem implere ³⁵ non poterant sub male-

1. quod S. — 2. ordinem O ; om. A S. — 3. quod S ; om. A. — 4. om. A. — 5. conversationem A S. — 6. istam A S. — 7. sed — formam] om. O A S. — 8. nollet A ; volet S. — 9. om. S. — 10. parare S. — 11. om. A. — 12. frater add. A. — 13. 416. O ; 410. A ; XI. S. — 14. beati add. A. — 15. Immediate sequitur in A S artic. 15. — 16. om. O A S. — 17. Articulo 14. A S. — 18. om S. — 19. religionis A S. — 20. peccarent A S. — 21. om. A S. — 22. om. S. — 23. faciendum S. — 24. intendit S. — 25. om. O ; peccaret mortaliter transgrediendo quodcumque (singula quaeque S.) eorum add. A S. — 26. om. S. — 27. ista A S. — 28. ipsam O. — 29. ad add. A S. — 30. proprie accepto om. S. — 31. ista A S. — 32. permanserit A S. — 33. quod A S. — 34. homines add. A S. — 35. adimplere S.

(a) S. Thom., Quodl. I q. 20.

dictione erant, pro quibus ab illa ¹ maledictione liberandis Christus dignatus est dici maledictus, secundum illud : Maledictus omnis qui pendet in ligno, sicut dicit Apostolus (a). Unde quod idem dicit Apostolus ² : Testificor omni homini, etc, quod ipsi pro se adducunt secundo, sic habet intelligi quod circumcidens se et per consequens Christi fidem negans, in praedictam incidat ³ maledictionem a qua ⁴ per Christum liberantur electi; unde ⁵ laedit ad litteram observatores. Et etiam licet ⁶ talis dicatur debitor universae legis faciendae, non tamen ⁷ sequitur quod transgrediendo ea quae in lege scribuntur nec ⁸ tamen praeci- piuntur peccaret ⁹ mortaliter. Licet enim monachus debitor sit alicuius observantiae regularis quae non cadit sub praecepto, utpote ¹⁰ quod sileat in claustro, non tamen sequitur quod frangendo silentium pec- caret ¹¹ mortaliter.

Quod opponunt tertio de regula beati Benedicti quod ibi praecipitur regulam debere legi, etc ; oportet intelligi quod utatur ¹² praecepto large, pro monitione ¹³ vel consilio ; vel certe si ¹⁴ cadat sub praecepto proprie, professor regulae illius novitius ¹⁵ intendens praecepto illi obtemperare ¹⁶ aut ¹⁷ mortaliter peccare ¹⁸ sine distinctione tenetur. Novitii vero promittentes se omnia servare quae sunt in regula non intendunt, nec intendere deberent ¹⁹, singulis in ea contentis se voto astringere. Aliquid enim, prout dicit Thomas, continetur in regula dupliciter ²⁰ : uno modo sicut finis regulae, puta ea quae pertinent ²¹ ad actus virtutum, et horum transgressio, quantum ad ea quae cadunt sub praecepto, ad quae necesse est quod se extendat eorum promissio, obligat ad mortale ; alio modo continetur aliquid in regula ad exerci- tium exterius ²² pertinens, sicut ²³ sunt omnes ²⁴ exteriores observantiae ; inter quas ²⁵ quaedam sunt ad quas obligatur ²⁶ religiosus ex voto pro- fessionis. Votum autem religionis principaliter respicit tria : pauper- tatem, obedientiam, continentiam quae etiam promittunt se novitii illi ²⁷ observaturos ²⁸. Alia vero omnia quae ordinantur ad haec, ²⁹ pro- mittunt se observaturos ³⁰ in quantum proponunt talia se ³¹ pro posse servare, non tamen ita ³² quod per eorum transgressionem, quae non sunt ³³ de substantia religionis nec cadunt sub praecepto, cuiusmodi est silere in claustro, obligentur ad mortale.

Quod opponunt ³⁴ quarto de regula beati Francisci approbata et con- firmata in cuius fine subditur : Sanctum ³⁵ evangelium Domini Nostri

1. ista A S. — 2. om. A S. — 3. incidit A S. — 4. a qua] quo S. — 5. non O S ; om. A. — 6. om. O. — 7. om. O. — 8. non A. — 9. peccatoque A ; peccet S. — 10. ut si O. — 11. peccet S. — 12. regula vel add. S. — 13. admonitione A S. — 14. certe si om. S ; stricte add. A S. — 15. novitiis A S. — 16. ob temperantiae S. — 17. ad S. — 18. peccaret O. — 19. nec intendere debent A ; nec intendebunt S. — 20. intelligitur add. S. — 21. tinent O. — 22. exercitus S. — 23. ut S. — 24. om. S. — 25. quarum S. — 26. obligat O. — 27. om. S. — 28. servaturos A S. — 29. hoc A. — 30. servaturos A S. — 31. om. O. — 32. om. O. — 33. om. O. — 34. apponit S. — 35. secundum A ; om. S.

(a) Gal. III, 13.

Iesu Christi, quod firmiter promissimus, observemus, secundum quod, prout dicunt, a Gregorio IX exponitur pro Thoma facit. Ex hoc ¹ enim quod promiserunt servare evangelium Domini Nostri Iesu Christi, non tenentur ex voto suae professionis nisi ad illa ² consilia quae in ipsa regula praeceptorie vel inhibitorie sunt expressa ³; manifestum est quod qui promittit vel profitetur se servare ⁴ aliquam regulam non vovet se servare singula quae sunt in ⁵ regula, ita scilicet quod obliget se ⁶ voto ad singula, sicut nec isti, ut ⁷ dicunt, intendebant se voto ⁸ obligare ad singula consilia, sed vovet regularem vitam quae essentialiter consistit in tribus praedictis; nec obligatur ⁹ suo voto nisi ad ¹⁰ ea quae praeceptorie vel inhibitorie in ipsa regula sunt expressa, ita scilicet quod alia transgrediendo non peccet mortaliter.

Quinta ¹¹ ratio per omnia facit pro Thoma. Planum est enim quod neque regulam condens ¹² aequae intendit ad omnia obligare, neque ¹³ profitens aequae ¹⁴ ad omnia obligari. Unde miror ad quid ¹⁵ hanc rationem posuerunt cum potius ¹⁶ ad oppositum quam ad ¹⁷ eorum faciat propositum quoad hoc.

Secundum quod improbant ¹⁸ est ¹⁹ quod cautius profitentur qui profitentur obedientiam secundum regulam, per hoc quod videtur eis quod illud inferat ²⁰ ingredientem religionem non debere regulam profiteri ²¹. Dicimus quod, salva pace eorum, non videtur eis verum. Concedimus enim, prout volunt iura ²², quod ingredientem religionem tenentur post annum regulam profiteri; regulam autem profiteri, prout ²³ dicit Thomas, est profiteri vitam regularem vel obedientiam secundum regulam; quod caute quidam exprimunt in sua professione, regulam quidem ²⁴ profitentes ²⁵; sed ²⁶ quid ²⁷ sit ²⁸ regulam profiteri secundum iura eo ²⁹ cautius quo evidentius exprimentes ³⁰.

ARTICULUS XV.

Quod ³¹ habere moderatas divitias in communi, humanae vitae necessarias, tempore congruo procuratas ³² non repugnat, nec distrahit aliquid de perfectione ³³.

Item ³⁴, quaestione 188 ³⁵, articulo 7, quaerit ³⁶ utrum habere aliquid in communi diminuat de perfectione ³⁷ religionis; et in responsione

1. quo A. — 2. ipsa S. — 3. praecepta O. — 4. se servare om. A S. — 5. illa add. A. — 6. ita — se] sive obligare se A S. — 7. qui O. — 8. om. S. — 9. obligantur O. — 10. ab O. — 11. que S. — 12. cum deus S. — 13. nec AS. — 14. eque add. O; om. S. — 15. ad quid] quare S. — 16. magis A. — 17. quam ad] quod O; quam A S. — 18. improbatum O. — 19. om. A. — 20. insinuat A; insinuet S. — 21. et add. A S. — 22. ita S. — 23. ut A S. — 24. quidam S. — 25. proficientes O. — 26. tamen add. A S. — 27. quidam S; quidem A. — 28. secundum S. — 29. est A S. — 30. Immediate sequitur in A S responsio ad artic. 15. — 31. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 32. procreatas S; paratas A. — 33. aliquam perfectionem S; Articulus — perfectione] om. O. — 34. om. A. — 35. 881. A. — 36. quaeritur S. — 37. de perfectione] perfectionem A S.

principali dicit ¹ quod si res exteriores non quaerantur nec ² habeantur nisi ³ in modica quantitate, quantum sufficit ad simplicem victum, talis sollicitudo non multum impedit hominem ; unde nec perfectioni ⁴ humanae ⁵ nec ⁶ christianae vitae ⁷ repugnat ⁸. Et ⁹ aliquantulum infra subiungit : Differt circa ¹⁰ hoc utrum divitiae in proprio vel in communi habeantur ; nam sollicitudo circa propria ¹¹ pertinet ad amorem privatum, sed sollicitudo quae habetur circa res communes pertinet ad amorem caritatis quae non quaerit quae sua sunt. Et quoniam religio ad perfectionem caritatis ordinatur ¹² quam perficit amor Dei usque ¹³ ad contemptum sui ¹⁴, aliquid habere proprium repugnat perfectioni religionis ; sed sollicitudo quae est circa bona communia ad caritatem pertinere potest, licet per hoc impediri possit aliquis altior actus caritatis, ut contemplationis Dei et instructionis proximi. Ex quo patet quod habere superabundantes divitias in communi est impedimentum perfectionis ¹⁵, sive in rebus mobilibus sive in immobilibus ; habere autem de rebus exterioribus in communi ¹⁶ sive mobilibus sive ¹⁷ immobilibus quantum sufficit ad simplicem ¹⁸ victum ¹⁹, perfectionem religionis non impedit, si consideretur paupertas ²⁰ in comparatione ²¹ ad communem finem religionis qui ²² est ²³ vacare divinis obsequiis. Si autem consideretur paupertas ²⁴ per comparationem ad speciales fines religionum, sic tanto erit ²⁵ religio perfectior secundum paupertatem quanto habet paupertatem suo fini magis proportionatam. Et infra : Illis vero ²⁶ religionibus quae ordinantur ad contemplandum et contemplata aliis ²⁷ tradendum ²⁸ per doctrinam, competit habere paupertatem maxime ab exterioribus sollicitudinibus expeditam ; quod fit dum modica quae sunt necessaria vitae congruo tempore procurata conservantur ²⁹. Et hoc Dominus, paupertatis institutor, docuit ; legitur enim Ioann. XII ³⁰ quod Iudas habebat oculos in quibus ea quae mittebantur portabat (a) ; et Ioann. IV ³¹ legitur quod cum Dominus loqueretur cum Samaritana discipuli abierant ³² in civitatem ³³ ut cibos emerent (b) ; et legitur ³⁴ Ioann. XIII quod cum Dominus dixisset ³⁵ Iudae : quod facis, fac ³⁶ citius, putaverunt discipuli ³⁷, quia ³⁸ Iudas habebat oculos, quod Dominus diceret ei quod ³⁹ emeret necessaria ad diem festum aut ut egenis aliquid daret ⁴⁰ (c). Ergo exemplo Christi ⁴¹ licet pecuniam vel ⁴² quaecumque rem aliam in communi servare ad

1. om. S. — 2. ut A. — 3. om. A. — 4. perfectionem A S. — 5. vitae add. S. — 6. vel S. — 7. om. S. — 8. repugnant A. — 9. om. S. — 10. dicit tamen A. — 11. divitias A. — 12. om. S. — 13. utrum S. — 14. sed add. S. — 15. quam add. O. — 16. in communi om. O. — 17. immobilibus — sive] om. S. — 18. ad simplicem om. O. — 19. vitam S. — 20. paucitas S. — 21. in comparatione om. O. — 22. quae O. — 23. habere et add. S. — 24. om. A. — 25. unaquaeque add. A. — 26. om. A. — 27. om. O. — 28. tradendo quamvis aliis S. — 29. conserventur S. — 30. om. S. — 31. Ioann. IV] quod S. — 32. erant O ; ierunt A ; ierant S. — 33. civitate O. — 34. loquitur O ; legitur etiam A S. — 35. diceret A. — 36. quod faciat fac ergo S. — 37. om. O. — 38. quod O ; quod quia A S. — 39. ut A. — 40. erogaret S. — 41. om. A. — 42. om. O.

(a) Ioann. XII. 6, — (b) Ioann. IV, 8, — (c) Ioann. XIII, 27-29.

usus alicuius congregationis eo¹ quod non repugnat immo est conforme perfectioni² Christi, quod Christus docuit suo exemplo. Sed et discipuli a quibus omnis religio sumpsit³ exordium, post resurrectionem⁴ pretia praediorum conservabant et distribuebant⁵ prout unicuique opus erat.

Ad idem adducit auctoritatem Prosperi de Vita contemplativa, XII⁶ quaestione 1. Satis, inquit, ostenditur⁷ et propria debere⁸ propter perfectionem contemni et sine impedimento perfectionis Ecclesiae⁹ posse facultates quae sunt profecto communes, ¹⁰ possideri (a).

Adhuc in solutione 2¹¹ argumenti dicit quod per hoc quod Dominus dicit, Matth. VI: Nolite solliciti esse in crastinum (b), non¹² intelligitur¹³ quod nihil servetur in futurum; hoc enim beatus Antonius asserit¹⁴ periculosum, in Collationibus Patrum, ita dicens¹⁵ quod privationem omnium facultatum ita sectantes ut ex ipsis¹⁶ nec unius quidem¹⁷ diei¹⁸ victum sibimetipsis unumve denarium superesse¹⁹ paterentur, et²⁰ alia huiusmodi facientes, ita vidimus²¹ repente²² deceptos²³ ut acceptum²⁴ opus non poterunt²⁵ exitu congruo terminare (c).

[Haec dicit Thomas].²⁶

In praedictis solutionibus, tam ex verbis quae dicit quam ex quaestione quam solvere intendit, tria ad minus reprehendenda videntur: primum²⁷ est quod habere aliquid, scilicet moderatas divitias usui humanae²⁸ vitae²⁹ necessarias tempore congruo procuratas, nec³⁰ repugnat nec retrahit³¹ aliquid de perfectione; secundum est quod tanto unaquaeque religio perfectior est³² secundum paupertatem quanto habet paupertatem fini suo³³ magis proportionatam; tertium³⁴ est quod periculum est ita omnes facultates relinquere ut nec unus denarius conservetur ad victum in³⁵ posterum.

Quantum ad primum: religiones quae³⁶ habent aliquid in communi nullatenus vituperamus de imperfectione; sed tamen cum³⁷ confidentia, et pace omnium, et sine³⁸ dubitatione omni³⁹, credimus et asserimus quod maioris est perfectionis penitus nihil habere nec in communi nec in proprio. Si enim de paupertate agitur, constat⁴⁰ quod maior est et perfectior⁴¹ paupertas illorum qui nihil penitus⁴² habent⁴³ nec⁴⁴

1. ita A S. — 2. perfectior O. — 3. assumpsit O. — 4. post resurrectionem om. A S. — 5. om. S. — 6. 33. S. — 7. ostendit O. — 8. propria debere om. O S. — 9. congruant add. S. — 10. quae — communes] quae profecto communia O; quae conveniant perfectioni A; quae communia perfectioni S. — 11. 3¹ A S. — 12. in O. — 13. intenditur S. — 14. esse add. A. — 15. dicimus S. — 16. ex ipsis om. S. — 17. om. S. — 18. tedii O. — 19. om. A S. — 20. aliqua add. A S. — 21. videmus A S. — 22. eos esse add. A S. — 23. receptos O. — 24. inceptum A. — 25. poterant A. — 26. Haec de Thoma A; haec sunt verba extracta de Thoma S; om. O. — 27. unum A S. — 28. humano S. — 29. om. S. — 30. nihil A. — 31. detrahit A; distrahit S. — 32. om. O. — 33. sui O A. — 34. secundum A. — 35. et O. — 36. qui A. — 37. om. S. — 38. absque A. — 39. om. S. — 40. om. A. — 41. est add. S. — 42. om. A. — 43. om. O. — 44. neque S.

(a) IULIANUS POMERIUS, *De vita contemplativa*, l. II, c. 9 (P. L. 59, 453). — (b) Matth. VI, 25. — (c) IOANN. CASSIANUS, *Collationes patrum*, II, c. 2 (P. L. 49, 525).

in proprio nec ¹ in communi quam illorum ² qui ³ sufficienter habent tamen ⁴ in communi ; in religione enim non est considerare nisi vel personas communes vel personas singulares ⁵ ; constat autem ⁶ quod maior ⁷ est paupertas singularis personae nihil ⁸ habendo quam aliquid habendo ⁹ ; constat ¹⁰ ergo ¹¹ pari ratione quod maior est paupertas communitatis nihil penitus ¹² habendo ¹³ communiter ¹⁴ quam sufficientia possidendo. Cum ergo in his duobus totalitas religionis constat ¹⁵, scilicet ¹⁶ in personarum singularitate ¹⁷ et personarum communitate, sequitur quod maior ¹⁸ est paupertas ¹⁹ religionis ²⁰ ubi nec ²¹ communitas aliquid habet. Et si quis hoc negare praesumpserit pari ratione poterit negare maiorem continentiam esse eorum qui nullatenus uxores habent quam eorum ²² qui uxores habent ²³ in communi. — Si vero de poenitentia agatur ²⁴, constat quod perfectior ²⁵ est poenitentia ubi omnia relinquuntur et in proprio et in communi quam ubi habent necessaria in communi ²⁶ sufficienter. Hoc constat testimonio omnium ²⁷ qui poenitencias recipiunt et faciunt. Huic concordat Gregorius, homilia 31 ²⁸ super Ezechielem : Quicumque ²⁹ potuerit hoc saeculum contemnere et derelinquens omnia semetipsum Domino holocaustum dare, ipse iam perfecte novit et ³⁰ peccata ³¹ operis plangere, et peccata ³² cogitationis ³³ vel mala quae ³⁴ fecit vel quod ³⁵ debuit facere bonum quod non fecit ; qui enim totum dimisit, iam culpas suas liberius in fletibus conspicit ³⁶ (a). Si ergo paupertas et poenitentia perfectiones ³⁷ quaedam ³⁸ sunt, sequitur quod habere divitias in communi, quantum diminuit de paupertate tantum diminuit de perfectione. Si vero dicatur quod poenitentia et paupertas ³⁹ non sunt perfectiones sed instrumenta ⁴⁰ et viae ⁴¹ ad perfectionem ducentes, quae quidem perfectio est caritas ⁴², constat quod haec instrumenta optima ⁴³, convenientissima proportionem ad finem praedictum inducendum ⁴⁴ instituta sunt et ordinata, quia per Christum in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae reconditi ; adhuc relinquitur idem quod prius, scilicet ⁴⁵ quod quidquid diminuit de paupertate et poenitentia ⁴⁶ diminuit de perfectione quae per illa inducitur.

1. neque S. — 2. eorum S. — 3. nihil penitus *add.* O. — 4. *om.* S. — 5. communes — singulares] singulariter (*acceptas add.* S.) vel personas communiter id est communitatem A S. — 6. ergo A S. — 7. et perfectior *add.* A. — 8. penitus *add.* A S. — 9. cum ergo communitas ex personis singularibus in unum congregatis consistat (*consistit* S) *add.* A S. — 10. *om.* S. — 11. *om.* A S. — 12. habentis *add.* A O S. — 13. habenda S ; *om.* A ; quam *add.* A S. — 14. communitas A. — 15. consistat A S. — 16. *om.* A S. — 17. singulare O. — 18. et perfectior *add.* S ; vel perfectior *add.* A. — 19. totius *add.* A. — 20. quam *add.* A. — 21. *om.* A. — 22. illorum A S. — 23. haberent A S. — 24. agitur S. — 25. et maior *add.* A. — 26. in communi *om.* A. — 27. eorum A. — 28. 3. S. — 29. inquit *add.* A S. — 30. *om.* S. — 31. peccatum A ; secreta *add.* S. — 32. peccatum A. — 33. cognitionis S. — 34. vel — quae] vel malum quod A ; quod S. — 35. *om.* S. — 36. Haec Gregorius *add.* A S. — 37. perfectionis O. — 38. *om.* A. — 39. paupertates S. — 40. instrumentaliter S. — 41. et viae] et via A ; *om.* S. — 42. et *add.* O. — 43. et *add.* A. — 44. inducere dum S. — 45. sapientiae — scilicet] *om.* S. — 46. et poenitentia *om.* S.

(a) GREGORIUS, *Super Ezechielem*, lib. II, homilia 10 (P. L. 76, 1069).

Adhuc si de praedicatione et doctrina agitur, constat quod tanto credibilior et receptibilior et magis persuasiva et minus suspecta ¹ est praedicatio quanto quod praedicatur ² magis ³ relucet ⁴ in praedicantis ⁵ et doctoris ⁶ vita. Unde super illud Matth. V : Sic luceat ⁷, etc (a) ; Glosa : Opera require ut videantur et sic doctrina confirmetur ⁸ (b). Et super illud ⁹ Matth. X : Nolite possidere ¹⁰, etc ¹¹ (c) ; Glosa : Si ¹² hoc haberent non viderentur gratia salutis praedicare ¹³ sed lucri (d). Si ¹⁴ ergo perfectior ¹⁵ mundi contemptus et poenitentia perfectior ¹⁶ apparet in vita illorum ¹⁷ qui penitus nihil habent nec habere volunt quam illorum qui sufficienter habent communia, constat quod credibilior ¹⁸ et receptibilior et magis persuasiva talium sit praedicatio et doctrina quam aliorum. Huic concordat Gregorius¹⁹, homilia²⁰ XVIII super Ezechielem : Quanto ²¹ sanctior est vita doctoris ²² tanto fit humilior sensus audientis ²³ et ²⁴ semetipsum respicit dum praedicatoris sui vitam in magna altitudine perpendit (e). Constat autem ²⁵ quod generare filios Dei per semen verbi divini magnae perfectionis est ²⁶ et magis perfectorum, sicut et ²⁷ generatio naturalis nonnisi perfectis convenit.

Adhuc, si de caritate agitur, occurrit illud Augustini, de Doctrina christiana, libro III, capitulo 37 ²⁸ : Quanto magis regnum cupiditatis destruitur tanto magis ²⁹ regnum ³⁰ caritatis augetur (f) ; et illud de LXXXIII Quaestionibus, quaestione 36 ³¹ : Nutrimentum caritatis est diminutio cupiditatis (g). Ubi ergo magis minoratur ³² et annihilatur cupiditas ibi magis augetur et nutritur caritas et perficitur. Sed ³³ constat quod hoc fit magis in religione ubi est omnimoda expropriatio ³⁴ quam ubi saltem communitas non expropriatur. Ergo ³⁵ quantum est de conditione statuum perfectior erit caritas ubi religio pauperior ³⁶.

Quod autem dicit postea quod tanto ³⁷ erit unaquaeque religio perfectior secundum paupertatem ³⁸ quanto habet paupertatem suo fini magis ³⁹ proportionatam ; dicimus : si intelligatur ⁴⁰ de fine propinquo, sicut ipse intelligit, ut ⁴¹ patet ex dictis ⁴² suis, tunc non est simpliciter verum. Potest enim esse quod finis propinquus ⁴³ unius religionis

1. suscepta S. — 2. praedicat A. — 3. et S. — 4. resultat A S. — 5. in praedicantis] praedictis S. — 6. docentis A. — 7. siliceat S. — 8. confirmatur A. — 9. om. A. — 10. aurum add. A. — 11. dicit add. A. — 12. om. O. — 13. praedicante S. — 14. om. O. — 15. maior perfectio S. — 16. mundi — perfectior] om. S. — 17. istorum S. — 18. credibile A. — 19. Augustinus A. — 20. om. S. — 21. inquit altior vel add. A. — 22. est vita doctoris om. S. — 23. auditoris A. — 24. om. O. — 25. enim O. — 26. om. O. — 27. om. S. — 28. 31. S. ; om. A. — 29. om. A S. ; regnum — magis] om. O. — 30. regimen O. — 31. quaest. 36] 36 quod S. — 32. minuitur A S. — 33. quod O. ; et A. ; om. S. — 34. expoliatio A S. — 35. om. S. — 36. ergo — pauperior] om. A. — 37. quanto O. — 38. secundum paupertatem om. S. — 39. om. A S. — 40. intelligitur S. — 41. sicut S. — 42. verbis A S. — 43. proprius A S.

(a) Matth. V, 16. — (b) Glosa ordin. in Matth. V (P. L. 114, 92). — (c) Matth. X, 9. — (d) Glosa ordin. in Matth. X (P. L. 114, 118). — (e) GREGORIUS, *Super Ezechielem*, lib. II, homil. 6 (P. L. 76, 1002). — (f) AUGUSTINUS, *De doctrina christiana*, III, 10 (P. L. 34, 72). — (g) AUGUSTINUS, *De diversis quaestionibus LXXXIII*, quaest. 36 (P. L. 40, 25).

valde¹ per omnem modum excedat² finem alterius, verbi gratia praedicatio et doctrina hospitalitatem; cum hoc, est³ etiam possibile quod illa⁴ religio cuius finis proprius est hospitalitas habeat paupertatem aliquantulum fini suo magis proportionatam quam cuius finis proprius est praedicatio et doctrina; numquid propter hoc dicendum est quod paupertas ordinata ad hospitalitatem perfectior sit quam paupertas quae ordinatur ad praedicationem et doctrinam, propter hoc solum quod illa⁵ est magis proportionata aliquantulum ad hospitalitatem quam haec⁶ ad praedicationem et⁷ doctrinam? Absit. Tale enim est ac si diceret⁸ quod musica proportionata⁹, ordinata¹⁰ ad confortandum¹¹ infirmitatem corporalem est melior¹² quam musica minus proportionata sed¹³ sufficienter ordinata¹⁴ ad excitandum devotionem, sicut fuit in Elisaio, IV Regum 3; quod constat utique¹⁵ esse falsum. Si vero intelligatur de communi et ultimo fine religionis, scilicet de profectu in¹⁶ perfectione caritatis, sic habet veritatem. In omni¹⁷ enim arte et in omni¹⁸ negotio hoc videmus quod instrumenta et operationes quando¹⁹ magis proportionatae sunt ad consequendum finem illum, tanto perfectiores sunt, et ars est perfectior secundum illas. Quae²⁰ sit autem illa²¹ paupertas quae est magis proportionata perfectioni caritatis satis patet ex auctoritatibus praeallegatis²² de Doctrina Christiana²³ libro III, capitulo 37, et²⁴ de LXXXIII Quaestionibus, 36 quaestione. Patet ergo quod solum de fine communi et ultimo in via, scilicet de profectu²⁵ et²⁶ perfectione²⁷ caritatis verum est quod tanto unaquaeque religio est perfectior secundum²⁸ paupertatem quanto habet paupertatem magis suo fini proportionatam; patet etiam quod haec²⁹ est religio illa³⁰ quae nihil habet nec³¹ in communi nec in proprio quia ibi maxime et³² destruitur et annihilatur cupiditas.

Sed ille³³ qui hoc dixit³⁴ non solum³⁵ intellexit verbum suum praedictum de communi fine religionis³⁶ sed de proprio³⁷; et³⁸ ideo falsum est quod³⁹ dixit⁴⁰ in eadem quaestione, articulo eodem, in responsione primi argumenti: Non oportet, inquit, quod religio tanto sit perfectior quanto maiorem habet paupertatem, sed quanto eius paupertas est magis proportionata⁴¹ communi fini et speciali. Et⁴² de communi fine dicit verum⁴³; ex hoc ipso⁴⁴ enim⁴⁵ paupertas est maior quod⁴⁶ fini communi est⁴⁷ magis⁴⁸ proportionata⁴⁹; et de hoc solo fine habet

1. om. A S. — 2. excedit S. — 3. om. A. — 4. ista S. — 5. om. S. — 6. om. S. — 7. doctrinam — et] om. A. — 8. diceretur O S. — 9. proportionabilis A O S. — 10. est add. O. — 11. confirmandum S. — 12. est melior om. O S; ac nobilior add. A. — 13. et S. — 14. est add. S. — 15. om. A. — 16. et A; profectu in om. S. — 17. communi S. — 18. in omni om. S. — 19. aliquid add. O. — 20. quod O. — 21. ista A S. — 22. auctoritate praeallegata S. — 23. Christi O. — 24. cap. 3. q. 1. add. S. — 25. fine S. — 26. in add. O. — 27. communi — perfectione] om. A. — 28. quantitatem add. O. — 29. hoc O. — 30. om. A S. — 31. nisi A. — 32. om. A S. — 33. iste S; illud O. — 34. dicit S. — 35. om. S. — 36. religionem O. — 37. sed de propria om. O. — 38. om. O S. — 39. om. O. — 40. dicit S. — 41. suo add. A S. — 42. quod add. A S. — 43. dicit verum] habet veritatem A; est add. S. — 44. om. A. — 45. quod add. A. — 46. est A; et S. — 47. om. A S. — 48. om. A. — 49. proportionator A.

veritatem sicut ostensum est, non autem de speciali ¹. Et tamen certum est quod intendit principaliter ² de speciali cum ³ hoc dicit, sicut consideranti ⁴ verba eius in principali solutione patere potest, quae sunt haec : si consideretur paupertas ⁵ per comparationem ad speciales fines religionum ⁶, sic praesupposito ⁷ tali fine paupertas maior vel minor est religioni accommodata ⁸; et tanto erit ⁹ unaquaeque religio perfectior secundum paupertatem quanto habet paupertatem magis proportionatam suo fini. Dicit ergo ad confirmationem suae solutionis quod aliquid habere in communi est ¹⁰ conforme paupertati Christi; Christus enim ¹¹ suo ¹² exemplo hoc docuit qui etiam fuit paupertatis institutor ¹³; habuit enim loculos in quibus Iudas ea quae mittebantur portabat ¹⁴, Ioann. XII ¹⁵ (a); item ¹⁶ Ioann. IV ¹⁷ legitur quod discipuli ierant ¹⁸ in civitatem ut cibos emerent (b). Hoc ¹⁹ dicimus, quod quidquid legitur de loculis si diligenter pensetur, sicut Glosa et sancti exponunt, magis probat ²⁰ quod habere aliquid in communi sit imperfectionis quam ²¹ perfectionis. Tribus enim de causis Salvatorem loculos legimus habuisse et ²² necessaria emisisse scilicet ad sustentationem vitae, ad subventionem pauperum et ad usus proprios et suorum, propter ²³ imminentem necessitatem ²⁴ et condescensionem ²⁵ et dispensationem propter infirmos qui talia erant facturi in Ecclesia.

De loculis propter subventionem ²⁶ pauperum dicit Chrysostomus ²⁷ super Ioannem ²⁸, homilia 73, super illud : aut ut egenis aliquid daret, Ioann. XIII (c) : Qualiter autem ²⁹ non peram, inquit, neque virgam, neque aes portare aut deferre iubens ³⁰, marsupium ferebat ³¹? Ad ministerium inopum. Hoc enim ³² existimaverunt discipuli ut inopibus aliquid daret (d). Item, super illud Matth. XVII : Aperiens os eius ³³ invenies ³⁴ staterem (e), dicit Glosa Hieronymi ³⁵: Dominus tantae fuit paupertatis quod ³⁶ unde daret tributa non haberet. Iudas quidem in loculis communia habebat, sed aes pauperum in suos usus convertere nefas duxit ³⁷, seipsum dans exemplum nobis ³⁸ (f).

Secundo, sicut dictum est, legitur habuisse loculos ut emeret necessaria ad ³⁹ usus suorum; tali enim de causa habuit ut emeret necessaria quando transibat per Samariam, sicut legitur Ioann. IV quod disci-

1. fine add. A S. — 2. prima A. — 3. tamen A. — 4. considerata A. — 5. quae — paupertas] om. A. — 6. religionem O; religionis S. — 7. supposito A S. — 8. accommodata A. — 9. est S. — 10. aliquid add. S. — 11. paupertatis institutor add. A. — 12. solo S. — 13. qui — institutor] om. A. — 14. om. O. — 15. XI. A S. — 16. et S. — 17. X. S. — 18. erant O. — 19. nos autem A; haec dicit, nos autem S. — 20. probant A. — 21. quod O. — 22. om. S. — 23. vitae — propter] om. O. — 24. paupertatem S. — 25. et condescensionem om. S. — 26. subiectionem S. — 27. Ieronymus A S. — 28. super Ioannem om. A. — 29. qualiter autem om. A S. — 30. ponitur add. A S. — 31. deferebat O; responsio add. O. — 32. hoc enim] ex hoc S. — 33. suum A. — 34. et inveniens S. — 35. dicit Hieronymus in Glosa A; om. S; ideo add. S. — 36. ut A S. — 37. dixit A; dicit S. — 38. Hoc Hieronymus add. A; Ieronymus add. S. — 39. ut O.

(a) Ioann. XII, 6. — (b) Ioann. IV, 8. — (c) Ioann. XIII, 29. — (d) IOANN. CHRYSOSTOMUS, *Homilia LXXII super Ioannem* (P. G. 59, 392). — (e) Matth. XVII, 27. — (f) HIERONYMUS, *Expositio in Matth.* lib. III, c. 17. (P. L. 26, 128).

puli¹ ierant in civitatem ut emerent necessaria (a) ; Samaritani enim erant inhospitales Iudaeis, unde alibi legitur quod cum iret² in Ierusalem Samaritani noluerunt eum recipere, Luc. IX (b). Hac eadem causa ingruente passione et persecutione³ discipulorum, et⁴ tunc⁵ ipse⁶ habuit loculos et discipulos⁷ habere permisit ; unde Luc. XXII⁸ legitur : Quando misi vos sine baculo⁹ et¹⁰ pera et sine calceamentis, numquid aliquid defuit vobis ? At illi dixerunt : Nihil. Dixit ergo eis : Sed nunc¹¹ qui habet sacculum, tollat¹² similiter¹³ et peram, etc¹⁴ (c) ; ubi Glosa marginalis dicit, et est Bedae : Non eadem regula vivendi persecutionis¹⁵ tempore¹⁶ discipulos informat quam¹⁷ pacis tempore ; missis quidem discipulis ad¹⁸ praedicandum, ne quid tollant¹⁹ in via praecepit, ordinans scilicet²⁰ ut qui evangelium nuntiat de evangelio vivat ; instante vero mortis articulo et tota illa gente pastorem et gregem persequente²¹ congruam ipsos regulam docuit, permittens ut tollant²² necessaria victui²³ donec sopita²⁴ persecutorum insania²⁵ tempus evangelizandi redeat²⁶ (d). Item alia Glosa : In hoc quoque datur nobis exemplum ut nonnunquam²⁷ causa instante, de nostri rigore propositi sine culpa quaedam intermittere possimus²⁸ (e).

Tertio adhuc²⁹ legitur habuisse loculos condescensive³⁰ et propter infirmos, sicut dicit Glosa super illud Psalmi³¹ : Producing foenum iumentis (f) ; Dominus³² habuit loculos in usus eorum³³ qui cum eo erant ; religiosae mulieres quae erant in eius comitatu et ministrabant ei de substantia sua ; infirmorum personam magis suscipiens providit³⁴ ut³⁵ multos infirmos futuros³⁶ et ita³⁷ quaesituros, quibus praebeuit exemplum necessaria sumendi³⁸ a³⁹ subditis⁴⁰. Item Augustinus, de Opere Monachorum, aliquantulum⁴¹ post principium : Dominus⁴² more misericordiae suae⁴³ infirmioribus⁴⁴ compatiens, cui cum⁴⁵ angeli ministrarent⁴⁶, loculos tamen⁴⁷ habebat⁴⁸ in⁴⁹ quibus mitteretur pecunia⁵⁰ quae conferebatur a bonis fidelibus victui eorum necessaria, quos loculos Iudae commendavit (g). Item⁵¹ Augustinus homilia LXXXVIII super Ioannem⁵² : Fur erat et loculos habens⁵³ ; Quare

1. eius *add.* A. — 2. venisset A S. — 3. persecutionem O. — 4. *om.* A S. — 5. *om.* A. — 6. et propter ipsum *add.* S. — 7. et discipulos *om.* S. — 8. 22 A ; 33. S. — 9. saeculo A S. — 10. sine *add.* A. — 11. numquid S. — 12. *om.* O. — 13. *om.* O S. — 14. *om.* A. — 15. perfectionis S. — 16. et *add.* S. — 17. quae A S. — 18. missis — ad] misit discipulos ad S. — 19. tollerent A S. — 20. *om.* A S. — 21. persecutorum A. — 22. tollerent S. — 23. victus S. — 24. sepita S. — 25. insipientia O. — 26. Haec Glosa *add.* A S. — 27. nunquam O. — 28. possumus O ; haec Glosa *add.* A S. — 29. ad hoc O. — 30. cum descensa(tio)ne S. — 31. pot. S ; *om.* O. — 32. producing dominus michi fenum S. — 33. fenum mentis glosa *add.* S. — 34. praevicens A ; praesidium S. — 35. *om.* A. — 36. *om.* O. — 37. magis *add.* A S. — 38. sumenda O. — 39. *om.* O S. — 40. Haec glosa *add.* A S. — 41. aliquam talem O. — 42. Deus O S. — 43. more — suae] *om.* A. — 44. inferioris O ; inferioribus S. — 45. *om.* A. — 46. ministrant A ; ministrabant S ; cum *add.* A. — 47. *om.* A. — 48. nominat O. — 49. *om.* O. — 50. petra S. — 51. haec *add.* S. — 52. illud A. — 53. habuit A.

(a) Ioann. IV, 8. — (b) Luc. IX, 53. — (c) Luc. XXII, 35. — (d) Glosa (BEDAE) in Lucam (P. L. II4. 339). — (e) Glosa ord. (P. L. II4. 340). — (f) Psalm. CIII, 13. — (g) AUGUSTINUS, De opere monachorum, c. 5 (40, 552).

habuit loculos cui angeli ministrabant nisi quia illius ¹ Ecclesia loculos habitura erat ? ² (a)

Ex nullo igitur ³ dictorum ⁴ modorum potest haberi ⁵ quod habere aliquid in communi sit perfectionis in viris religiosis. Nam habere aliquid vel aliqua communia ⁶ primo modo⁷, scilicet ad dispensationem ⁸ pauperum tantum ⁹, non est habere aliquid in communi sicut habent ¹⁰ religiosi sed sicut habent ¹¹ praelati qui sunt procuratores et dispensatores bonorum¹² Ecclesiae, non domini. Unde ex¹³ isto modo habendi non potest ostendi perfectio religionis quae habet aliquid in communi sed potius ¹⁴ ostenditur perfectio praelationis.

Similiter nec secundus modus habendi, scilicet ¹⁵ propter necessitatem. Illud enim quod quandoque fit solum ¹⁶ propter necessitatem simpliciter magis est imperfectionis quam perfectionis ¹⁷; verbi gratia David et ¹⁸ pueri eius necessitate compulsi comederunt panes propositionis quos non licebat comedere nisi solis ¹⁹ sacerdotibus, ut habetur I Regum XXI ²⁰ (b); simpliciter enim huiusmodi ²¹ panes comedere illicitum erat laicis, non perfectio ²²; Machabaei etiam necessitate compulsi pugnabant in diebus sabbatorum, ut habetur I Mach. II (c) et Iosue (d); tamen simpliciter ²³ dicit ²⁴ Gregorius, homilia XI super Ezechielem: Quia, inquit ²⁵, necessitate loci saepe ²⁶ viris ²⁷ saecularibus iungor ²⁸, nonnunquam mihi disciplinam linguae ²⁹ relaxo ³⁰ (e); numquid propter hoc dicendum est quod linguae ³¹ relaxare disciplinam ³² sit simpliciter perfectionis? Absit. Similiter ³³ Christus necessitate temporis et loci habuit loculos et ³⁴ habere permisit; ergo habere loculos et haberi ³⁵ aliquid in communi est ³⁶ perfectionis simpliciter? Immo ³⁷ sequitur oppositum.

Idem dicimus ³⁸ de tertio modo habendi ³⁹, de condescensione propter infirmos. Illud enim quod tantum fit propter ⁴⁰ infirmos, ut ⁴¹ plurimum et secundum se magis est imperfectionis quam perfectionis ⁴²; verbi gratia, imperfectio Gregorii qui dicit de seipso, homilia XI super Ezechielem, ubi ⁴³ prius (f): Si in assiduo consuetudinis meae rigore ⁴⁴ me teneo, scio quod ab infirmis fugior eosque ⁴⁵ ad id ⁴⁶ quod appeto ⁴⁷

1. eius A. — 2. Haec ibi add. A S. — 3. ergo A S. — 4. omnium O. — 5. potest haberi] habetur S. — 6. om. A. — 7. communia add. S. — 8. disputationem S. — 9. om. A. — 10. om. S. — 11. religiosi — habent] om. O. — 12. om. O. — 13. om. A S. — 14. ibi add. S. — 15. om. S. — 16. om. S. — 17. quam perfectionis om. O. — 18. que O. — 19. solum S. — 20. II Reg. 23. A; III. Reg. 33. S. — 21. huius O. — 22. perfectionis A S. — 23. tamen simpliciter om. A. — 24. etiam add. A; per add. S. — 25. est add. O. — 26. om. O S. — 27. in S. — 28. iungimur O. — 29. disciplinae linguam O A S. — 30. Haec Gregorius add. A S. — 31. linguam A O S. — 32. disciplinae A S. — 33. sic S; om. O. — 34. aliis add. A. — 35. et haberi] vel A S. — 36. sit A. — 37. dicimus quod magis A S. — 38. quod add. O. — 39. scilicet add. A. — 40. infirmos — propter] om. O. — 41. vel O. — 42. quam perfectionis om. S. — 43. quod O; om. S. — 44. rigori A. — 45. usque S. — 46. illud A S. — 47. quo appetito S.

(a) Cf. AUGUSTINUS, *De opere monachorum*, c. 5 (P. L. 40, 552). — (b) I Reg. XXI, 6 s. — (c) I Mach. II, 38. — (d) Forsan Jos. VII, 5. — (e) GREGORIUS, *Super Ezechielem*, homilia XI (P. L. 76, 908). — (f) *Id. ibidem*.

nunquam traho ; unde fit saepe ut eorum otiosa ¹ patienter audiam. Sed quia ipse cum ² quemlibet infirmum in otiosis sermonibus paulatim tractus libenter loqui ³ audio quae audire ceperam invitus ⁴. Numquid ⁵ ideo dicendum est quod patienter audire verba ⁶ otiosa sit perfectionis ? Nullo modo ⁷. Similiter cum praelatus dispensat cum infirmo aliquo totaliter vel specialiter ⁸ in aliquo ⁹ quod est contra observantias communes in religione vel extra, verbi ¹⁰ gratia comedere carnes in die ieiunii, certe non ¹¹ propter hoc est existimandum quod sic comedere carnes vel ¹² dispensare, secundum se et simpliciter sit perfectionis ; absit, immo magis imperfectionis, ¹³ quod videtur. Revera necessaria circa necessitatem instantem ¹⁴ habere, quandoque ¹⁵ propter infirmorum ¹⁶ necessitatem, maximae perfectionis fuit in Christo ; ista tamen facere ¹⁷ simpliciter et absolute ¹⁸ imperfectionis est ; verbi gratia maximae perfectionis in magistro est dispensare doctrinam secundum capacitatem auditorum, subtilibus ¹⁹ et perfectis tradendo subtiliora ²⁰, rudibus vero ²¹ et grossis historialia et grossa ; et tamen ipsa historialis doctrina et grossa non est doctrina ²² perfecta et perfectis ²³ conveniens.

Si quis vero contendat ²⁴ Dominum loculos ²⁵ habuisse non solum propter causas praedictas sed unde ²⁶ necessaria procuraret simpliciter et ²⁷ propter se, noverit profecto ²⁸ contra sanctorum manifesta testimonia se ²⁹ dicere et docere. Dicit enim Hieronymus, sicut allegatum est, super illud Matth. : Aperto ³⁰ ore eius invenies staterem : Glosa dicit ita ³¹ : Tanta paupertatis Dominus fuit ut unde daret tributa ³² non habuit (a). Item ³³, super illud Matth. XI (b) : Circumspectis ³⁴ omnibus cum iam vespera ³⁵ esset ³⁶ ; Glosa : Si quis eum susciperet hospitio ³⁷ ; tanta enim ³⁸ paupertatis Dominus ³⁹ fuit ut ⁴⁰ nulli ⁴¹ adulatus in tanta necessitate nullum hospitium inveniret ⁴² (c). Item Chrysostomus ⁴³ super illud Luc. IX ⁴⁴ : Filius autem ⁴⁵ hominis non habet, etc. ⁴⁶ (d) : Aspice, inquit, qualiter ⁴⁷ paupertatem quam docuit per opera ⁴⁸ demonstravit : non erat mensa nec candelabrum ⁴⁹ nec domus nec quidquam ⁵⁰ aliud ⁵¹ talium. Hanc auctoritatem ponit frater ⁵² Thomas in sua glosa continua ⁵³ in eodem loco super Lucam.

1. otiosas occasiones A ; otiosas actiones S. — 2. om. O. — 3. ea add. S. — 4. Haec Gregorius add. A S. — 5. non add. S. — 6. om. A S. — 7. Nullo modo] Absit ymo (sed A) magis imperfectionis A S. — 8. corporaliter vel spiritualiter A S. — 9. in aliquo om. A. — 10. ut O. — 11. om. A S. — 12. sic add. A. — 13. absit — imperfectionis] om. S. — 14. instantiam O. — 15. quando O. — 16. necessitatem — infirmorum] om. A. — 17. habere A. — 18. et absolute om. O. — 19. subtilioribus A. — 20. subtilia S. — 21. et imperfectis add. A. — 22. om. A. — 23. et add. O. — 24. concedat O ; et dicit add. S. — 25. om. S. — 26. ut A. — 27. secundum se vel add. A. — 28. pro certo A S. — 29. sic S. — 30. operto O. — 31. om. A S. — 32. tributum S. — 33. unde A. — 34. circumscriptis O. — 35. vesperae A S. — 36. essent A. — 37. suo add. S. — 38. om. S. — 39. om. A S. — 40. om. S. — 41. nullus A. — 42. inveniet A. — 43. dicitur S. — 44. 20 A ; 30 S. — 45. om. A. — 46. ubi caput reclinet A. — 47. om. O. — 48. omnia A. — 49. candelabra A. — 50. quidquid A ; om. S. — 51. aliquid A. — 52. hic super S. — 53. continuo A.

(a) HIERONYMUS, *Expositio in Matth.* l. III, c. 17 (P. L. 26, 128). — (b) Marc. XI, 11. — (c) *Glosa ordin. in Marc. XI* (P. L. 114, 153). — (d) Luc. IX, 58.

Item, Chrysostomus ¹ super illud ² Matth. VIII ³ : Filius hominis non habet, etc (a), et est ⁴ homilia XXVII: Non dixit quoniam quae ⁵ habeo omnia ⁶ contemno, sed quoniam ⁷ non habeo (b). Item Augustinus ⁸, in epistola de Sacramentis Ecclesiae : Christus ita pauper fuit ut veniens in mundum non in sua sed aliena domo nasceretur, et natus propter inopiam loci in praeseptum ⁹ animalium poneretur, et vivens ¹⁰ in ¹¹ mundo non haberet ubi caput ¹² reclinaret, nec moriens unde nuditatem suam tegeret, nec mortuus unde involveretur nec sepulchrum ubi corpus mortuum poneretur.

Denique si quis pertinaciter asserit perfectionis esse imitari ¹³ Christum in loculis, pari ratione dicere potest et debet quod perfectionis sit ¹⁴ Christum ¹⁵ imitari in gladio ; et debet ¹⁶, ut sit perfectus Christi imitator, portare ¹⁷ vel saltem habere ¹⁸ in communi ; quod stultum esset ¹⁹ facere et docere.

Illud vero quod allegat de pretiis ²⁰ agrorum quae ponebantur ²¹ ad pedes Apostolorum et reservebantur, non facit pro eo ; quia ²² pecunia ista ²³ non fuit Apostolorum nec in eorum usus convertebatur ²⁴ sed tantum per eos prout cuique ²⁵ opus erat distribuebatur ²⁶. Unde super illud Act. : Argentum et aurum non est mihi ²⁷, etc., Glosa : Memor illius praecepti : Nolite possidere aurum, etc. ; pecuniam ²⁸ quae ad pedes Apostolorum reponebatur ²⁹ non ³⁰ sibi recondebant sed ad usus pauperum qui sua patrimonialia reliquerant (c) ; sicut dicit ³¹ Ambrosius super Lucam : Nolite ³² portare sacculum ³³, etc., ³⁴ tractans ³⁵ praedicatum verbum : argentum et aurum, etc., ³⁶ dicit sic: Non tam gloriatur Petrus quod ³⁷ argentum et aurum non habet quam quod servet mandatum Domini : Nolite ³⁸ possidere aurum, etc., ³⁹ hoc est dicere : vides me Christi discipulum et aurum a me requiris ; sed nobis auro multo ⁴⁰ pretiosius donavit ut in nomine eius faciamus virtutes ⁴¹ ; itaque non habeo quod non ⁴² dedit sed quod dedit habeo ⁴³ ; surge et ambula ⁴⁴ (d). Aliter dici potest quod forte ⁴⁵ Apostoli de illa pecunia quae ponebatur ad pedes eorum ⁴⁶, sumebant vitae necessaria ratione laboris in praedicando, sicut ab illis ⁴⁷ quibus praedicabant ex ordinatione autem Domini ⁴⁸ sumebant ⁴⁹ necessaria vitae, id est sumere ⁵⁰

1. omilia S. — 2. om. A S. — 3. XI. S ; scilicet add. S. — 4. om. S. — 5. quem O ; que A. — 6. om. O. — 7. quem O. — 8. Anselmus A. — 9. praeseptio A. — 10. dives A. — 11. mundum — in] om. O. — 12. suum add. A. — 13. imitatum S. — 14. est A S. — 15. ipsum S. — 16. operam add. A ; opera add. S². — 17. portator A. — 18. om. A. — 19. est S. — 20. prediis A S. — 21. ponebant O. — 22. quod O. — 23. illa A ; om. O. — 24. converteretur S. — 25. unicuique A S. — 26. distribueretur S. — 27. non — mihi] om. A ; mihi om. S. — 28. pecunia A S. — 29. ponebatur S. — 30. nec A ; solum add. A S. — 31. om. A. — 32. non licet A. — 33. om. S. — 34. om. O S. — 35. tractat O. — 36. non est mihi A. — 37. quia O. — 38. noluit A. — 39. et add. S. — 40. isto S. — 41. virtute O. — 42. om. O. — 43. in nomine Domini add. A. — 44. Haec Ambrosius add. A S. — 45. om. A. — 46. quandoque add. A S. — 47. aliis O. — 48. sumebant — Domini] om. S. — 49. servabant S. — 50. id est sumere] suae S.

(a) Matt. VIII, 20. — (b) IOANN. CHRYSOSTOMUS, *Homilia XXVII in Matth.* (P. G. 57, 347). — (c) *Glosa ord. in Act.* III (P. L. 114, 434). — (d) AMBROSIIUS, *Super Lucam*, l. VII (P. L. 15, 1713).

poterant ratione laboris in praedicando ¹, nec tamen cum istis aliquid habebant in communi sicut neque ² cum illis.

Illud vero Prosperi quod ille³ allegat XII⁴ quaestione I, non facit ⁵ pro eo : illud enim capitulum ⁶, sicut patet, proprie est de praelatis ; dicit enim ⁷ sic : Quisquis, omnibus quae habuit dimissis vel venditis, sit rei suae contemptor, cum praepositus ⁸ factus fuerit ⁹ occasione omnium ¹⁰ quae habet ¹¹ Ecclesiae efficitur dispensator ; et subdit exempla ¹² de sancto Paulino et sancto Hilario episcopo (a). Manifestum est igitur ¹³ quod de praelatis intendit ; praelati vero ¹⁴ quia sunt dispensatores bonorum Ecclesiae sine diminutione perfectionis ¹⁵ possidere possunt aliis dispensanda ; regulares vero qui huiusmodi ¹⁶ causam ¹⁷ non habent sine diminutione ¹⁸ perfectionis non possunt.

Quod vero ¹⁹ dicit in solutione ²¹ ²⁰ argumenti, periculosum esse sic ²¹ omnia relinquere ut victui ²² in posterum nihil ²³ reservetur, secundum quod dicit Antonius in Collationibus Patrum se vidisse aliquos sic facientes penitus fuisse deceptos ²⁴, falso ²⁵ et non secundum intentionem auctoris ²⁶ inducitur. Ibi enim ²⁷ narrat Moyses quod semel tempore pueritiae suae convenerant plures seniores ad ²⁸ abbatem Antonium, quaerentes ab eo quaenam virtus vel observantia posset monachum a diaboli laqueis custodire ; nam ²⁹ alii ³⁰ dixerunt ³¹ ieiuniorum, alii ³² vigiliarum ³³ studio hoc esse collatum ³⁴ ; alii dixerunt in contemptu omnium ³⁵ temporalium ³⁶, alii in anachorisii ³⁷ remansione ³⁸ et vita eremitica, alii in officiis humilitatis. Post quae omnia ³⁹ dicit sanctus ⁴⁰ Antonius : Omnia haec ⁴¹ quae dixistis necessaria et utilia sitientibus ⁴² Deum atque ad eum cupientibus pervenire, sed his ⁴³ principaliter ⁴⁴ tribuere ⁴⁵ gratiam evadendi ⁴⁶, nequaquam innumeri ⁴⁷ casus ⁴⁸ et ⁴⁹ multorum etiam ⁵⁰ maiorum ⁵¹ experimenta praemittunt ⁵². Et subiungit quod ⁵³ etiam ⁵⁴ visum est quandoque ⁵⁵ omnium praedictorum sectatores aliquando fuisse deceptos. Et infert : Quamobrem ⁵⁶ quid ⁵⁷ principaliter ducat ⁵⁸ in Deum manifeste poterimus cognoscere si ruinae ac deceptionis eorum causa a nobis diligentius ⁵⁹ fuerit indagata : his ⁶⁰ autem, cum exuberarent praedictarum opera virtutum, discretio

1. quandoque *add.* S. — 2. nec A. — 3. ipse A ; iste S. — 4. hic A ; 13. S. — 5. facio O. — 6. quod dicit S. — 7. scilicet S ; articulus O. — 8. prepositus S. — 9. fuit S. — 10. omni occasione eorum O. — 11. habent O. — 12. exemplum A S. — 13. *om.* A S. — 14. enim A. — 15. sine — perfectionis] sive distribuendo perfectis quae O ; sine qua S. — 16. diminutionem perfectionis *add.* S. — 17. tamen S. — 18. diminutionem S. — 19. autem A S. — 20. tertii A S. — 21. semper S. — 22. pro victu A ; ut victui] nec S. — 23. *om.* S. — 24. receptos A. — 25. falsum A. — 26. auctoritatis S. — 27. Ubi vero S. — 28. *om.* S. — 29. *om.* O. — 30. aliqui A S. — 31. *om.* O. — 32. aliqui S. — 33. aliqui *add.* S. — 34. tollandum S. — 35. rerum S ; rerum *add.* A. — 36. *om.* S. — 37. anastorii A ; contrathorisii S. — 38. remotione A S. — 39. ita *add.* A S. — 40. *om.* A S. — 41. *om.* S. — 42. scientibus O A. — 43. sed his *om.* O S. — 44. prius A ; *om.* S. — 45. *om.* O. — 46. *om.* O. — 47. tribuitur O. — 48. *om.* O. — 49. *om.* S. — 50. *om.* O S. — 51. malorum A S ; *om.* O. — 52. docuerunt A S. — 53. quem A. — 54. *om.* O. — 55. quando O. — 56. inquit *add.* A. — 57. quidquid S. — 58. ducit S ; inducat O. — 59. diligimus A. — 60. in hiis A S.

(a) IULIANUS POMERIUS, *De vita contemplativa*, l. II, c. 9 (P.L. 59, 453).

sola deficiens ¹ usque ad finem ea durare ² non sinebat (a). In ³ his verbis non ⁴ dicit beatus Antonius omnia relinquere esse periculosum ; immo dicit quod et illa ⁵ necessaria et utilia sunt ad ⁶ Deum pervenire cupientibus, sed quod hiis ⁷ non est tribuenda principaliter gratia evadendi laqueos diaboli, sed discretioni ⁸ sine qua homines in aliis quandoque decipiuntur ; et hoc quidem verum est, nec plus potest inferri ex verbis beati Antonii ⁹ quod sit periculosum omnia relinquere quam ¹⁰ ieiunare vel solitariam vitam ducere, vel ¹¹ humilitatis et ¹² misericordiae operibus insistere ; quia omnium praedictorum sectatores dicit aliquando fuisse deceptos propter defectum discretionis ¹³.

[Haec sunt verba eorum.] ¹⁴

Ad articulum 15. ¹⁵

Ad haec ¹⁶ quae ¹⁷ ad praesens obiciuntur per singula non decrevimus ¹⁸ respondere ¹⁹, pro eo praecipue quod propter paupertatem quam se ²⁰ profitentur habere, non solum et ²¹ re et nomine praedicatoribus veritatis verum etiam omnibus simpliciter et universaliter cuiuscumque status, conantur se superiores ac ²² sanctiores seu perfectiores per omnia declarare ; cum igitur comparationes, praecipue in tanto excessu, odiosae comprobentur, melius est huiusmodi sub silentio praeterire quam proterve ac litigiose, statum quemlibet praefato statui praeponere vel praeferre. Verumtamen quemlibet istius ²³ articuli lectorem intelligentem latere non arbitramur quam multas auctoritates a suo sensu extorqueant, quantas etiam rationes sophisticas pro ²⁴ suo proposito extorquendo adducant ; quarum una est : si quis negare praesumpserit hoc quod ²⁵ dicunt de sua superabundantia perfectionis, pari ratione negare poterit maiorem continentiam illorum ²⁶ qui nullatenus uxores habent quam illorum qui ²⁷ uxores ²⁸ habent in communi. Huiusmodi autem consequentiae ²⁹ improbabilitas ³⁰ lectoris arbitrio relinquatur, cui intelligenti ³¹ dubium non erit uxores in communi habere semper fuisse nefarium, utpote divinae legi contrarium ; res autem victui necessarias habere in communi, a sanctis patribus, immo a Patre luminum Spiritu Sancto ipsos ³² dirigente in christianae religionis exordio fuisse institutum. Et praeter ³³ haec, falsa quaedam ³⁴ in processu suo Thomae imponunt, sicut patet applicantibus dicta eorum dictis eius. [Et alia similia, in isto et in ³⁵ aliis similiter faciunt multa quae omnino, si essent tantae perfectionis quantae se faciunt,

1. desines A. — 2. ducere S. — 3. om. A S. — 4. vero S. — 5. hec illa O ; et ista A ; ista S. — 6. om. O. — 7. ipsis A S. — 8. discretionem O A. — 9. de verbo Antonii A. — 10. vel O. — 11. om. O. — 12. id est A. — 13. etc. add. S. — *Hic immediate sequitur in A S artic. 16.* — 14. om. O A S. — 15. Ad — 15] om. A S. — 16. ea A S. — 17. articulo 15 add. A S. — 18. determinavimus A S. — 19. om. A S. — 20. profitendum add. S. — 21. in S. — 22. om. A S. — 23. illius A S. — 24. om S. — 25. om. A. — 26. eorum A S. — 27. solas add. A. — 28. habent — uxores] om. S. — 29. instantiae A S. — 30. vilis add. A S. — 31. intellectui A. — 32. nos O ; om. S. — 33. propter O S. — 34. quidem A ; quidam S. — 35. om. A.

(a) IOANN. CASSIANUS, *Collationes Patrum*, l. II, c. 2 (P. L. 49, 525 s.).

tacuisse; quod utique in isto articulo praecipue si spiritu humilitatis agerentur observassent¹. Alias² forsán eis³ per singula responderetur et quod⁴ nihil agant, non quidem contra homines sed contra ipsam veritatem quam in isto⁵ impugnant articulo, evidentius ostendetur.]⁶

ARTICULUS XVI.

Quod⁷ monachi possunt transire ad ordinem canonicorum⁸.

Item⁹, quaestione 189¹⁰, articulo 8, quaerit utrum liceat transire de una religione ad aliam etiam arctiorem¹¹; et in responsione 2¹² argumenti dicit¹³ quod quamvis ordo monachorum sit arctioris¹⁴ observantiae, si monachi essent laici liceret de ordine monachorum transire ad ordinem canonicorum regularium, secundum¹⁵ illud Hieronymi ad Rusticum monachum: Sic vive in¹⁶ monasterio ut clericus esse merearis. Rationem vero ad hoc praemittit quae talis est: uterque ordo, scilicet monachorum et canonicorum ordinatur ad vitam contemplativam sive ad opera vitae contemplativae inter quae praecipua sunt quae¹⁷ aguntur in divinis ministeriis; et ad hoc ordinatur directe ordo canonicorum, quia canonicis per se competit ut sint clerici religiosi, monachis autem non per se competit, sicut habetur XVIII, q. 1.

[Haec sunt verba Thomae.]¹⁸

Hic insinuatur expresse quod propter promotionem¹⁹ ad clericatum licet²⁰ transire de ordine monachorum ad ordinem canonicorum et²¹ de ordine arctiori²² ad ordinem laxiorem. Sed nos reputamus hoc falsum. Dicit enim Innocentius, ut²³ habetur XIX,²⁴ q. 3.²⁵: Monachi qui diu morantur in monasterio²⁶ postquam ad clericatum pervenerint statuimus non debere eos a priori proposito recedere²⁷. Iura enim²⁸ in transitu de una religione ad²⁹ aliam non attendunt³⁰ promotionem de laicatu ad clericatum in religione ad quam transfertur³¹, sed tantummodo maiorem conversationis distractionem³², sicut dicitur Extra. de Regularibus³³ et transeuntibus³⁴ ad religionem, capitulo *Sane*³⁵, ubi determinatur³⁶ de quodam qui in ecclesia quadam professus fuerat, et inde fugiens a quodam abbate receptus est in monachum³⁷, quod si locus ubi³⁸ receptus³⁹ erat, maioris esset religionis permitti deberet ibidem, sin autem ut ad priorem ecclesiam rediret compelli⁴⁰. Et⁴¹ de

1. observarent S. — 2. ad alia S. — 3. om. A. — 4. quam A. — 5. ipso S. — 6. Et alia — ostendetur] om. O. Immediate sequitur in A S responsio ad artic. 16. — 7. De hoc quod Thomas dicit quod A S. — 8. Articulus — canonicorum] om. O. — 9. om. A. — 10. 891. A. — 11. altiore A. — 12. tertii O A. — 13. om. O. — 14. altioris A. — 15. propter O A. — 16. illo add. S. — 17. hic add. A. — 18. om. O. — 19. de laicatu A; laycatus S. — 20. liceat A. — 21. om. O. — 22. altiori A. — 23. et A. — 24. 16 et 20. S². — 25. q. 1. A. — 26. monasteriis A S. — 27. discedere A S. — 28. om. O; iura enim om. A. — 29. in O. — 30. accedant A; intendunt S. — 31. transiit A S. — 32. discretionem A S. — 33. religione O. — 34. transitu O. — 35. de canonicis add. A. — 36. casus add. S. — 37. dicit papa add. S². — 38. in quo S. — 39. deceptus O. — 40. compellitur S. — 41. om. S.

quibusdam monachis ¹ in fine sic dicitur : Cum monachus vester ad fratres Cisterciensis Ordinis transmigravit non ut vestro ordini ² derogaret sed ut apud ipsos ³ vitam duceret arctiorem, mandamus vobis ⁴ quatenus ⁵ nullatenus ⁶ molestetis, quia caritas est fons proprius cui non communicat alienus.

Auctoritas ⁷ Hieronymi ⁸ si recte intelligatur ⁹, non facit pro eo ; potius enim hortatur Rusticum ¹⁰ vivere tam religiose in conversatione, tam ¹¹ studiose in Scripturarum meditatione, ut clericus effici ¹² mereretur in ¹³ ordine ; nullatenus autem ¹⁴ propter promotionem sui ad clericatum licet ab ordine ¹⁵ recedere, sicut expresse dicit capitulum prius allegatum ¹⁶. Unde ista ¹⁷ admonitio ¹⁸ Hieronymi locum haberet cum effectu ¹⁹ si monachi in proprio ordine promoveri non possent, sicut antiquitus usque ad tempora Eusebii et Zosimi ²⁰, ita monachi fuerunt quod non clerici ²¹, id est ²² non ordinati, sicut XVI q. I. superiori auctoritate ²³ habetur ²⁴. Utilis ²⁵ autem fuit admonitio pro tempore Rustici et Hieronymi ²⁶ quia tunc religiosi et monachi literati ²⁷ ad ordines promovebantur.

Ratio ²⁸ autem quam insinuat, scilicet quod ea quae aguntur in divinis ministeriis sunt praecipue in operibus vitae ²⁹ contemplativae, etc. ³⁰, facile solvit. Quando enim aliqua duo sic se habent quod unum est necessitatis et ³¹ alterum eminentiae et nobilitatis, magis est eligendum ³² quod est necessitatis ³³ sicut dicit Philosophus ³⁴ et exemplificat de philosophari et ditari (a) : nobilius enim et melius simpliciter ³⁵ est philosophari quam ditari ; tamen indigenti necessariis ³⁶ est magis eligendum ditari ³⁷. Consimiliter est ³⁸ in proposito ; maioris enim ³⁹ excellentiae est officium clerici quam humilitas monachi, ut offerre Eucharistiam ⁴⁰ et ⁴¹ celebrare divina et populo praedicare quam in humilitate et abiectioe ⁴² propria peccata et populi plangere ; tamen peccatori quaerenti salvare animam suam magis est necessarium hoc quam illud ⁴³ ; et ideo simpliciter ⁴⁴ magis est eligendum et tenendum.

1. infra c. licet *add.* S². — 2. aliquantulum *add.* S². — 3. eos O ; ipsum A. — 4. *om.* A S. — 5. super eo quod de corde puro et conscientia bona et fide non ficta fecisse dignoscitur *add.* S². — 6. eum *add.* S². — 7. etiam *add.* A S. — 8. *om.* A. — 9. intelligitur O S. — 10. Rusticus A. — 11. quam A S. — 12. effectus in eo manere S. — 13. *om.* S. — 14. enim A S. — 15. suo *add.* A S. — 16. praeallegatum A S. — 17. illa A S. — 18. ordinatio O. — 19. cum effectu *om.* S. — 20. *om.* A ; et Simplici etc. *add.* S². — 21. tali O. — 22. id est *om.* A. — 23. superioris auctoritatis A ; cum pro utilitate S. — 24. *om.* O. — 25. verius A. — 26. admonitio Rustici pro tempore Hieronymi S. — 27. ex monachis habentis A ; ex monachis litteratis S. — 28. responsio A S. — 29. *om.* A. — 30. *om.* S. — 31. *om.* A S. — 32. et pensandum illud *add.* A ; et pensandum atque sectandum illud *add.* S². — 33. quam illud quod est nobilitatis et dignitatis *add.* A S. — 34. 3° topicorum *add.* S². — 35. *om.* O. — 36. *om.* A S. — 37. quam philosophari *add.* A S. — 38. enim S. — 39. nobilitatis et *add.* A S. — 40. officiare ecclesiam A ; officiare in ecclesia S. — 41. *om.* S. — 42. obiectione A ; subiectione S. — 43. aliud O ; hoc quam illud *om.* S. — 44. sibi *add.* S².

(a) *Topicorum*, lib. III, c. 2 (éd. Didot, I, 201).

[Haec sunt verba eorum.] ¹

Ad articulum 16. ²

Quod dicunt ³ in nullo penitus facit contra Thomae intentionem. Monachis enim qui in proprio monasterio possunt in proprio statu ad clericatum et sacros ordines promoveri sicut nunc fit, non licet transire ad ordinem canonicorum; ipsi ⁴ enim habent id ⁵ quod est canonicorum regularium cum maiori arctatione; et sic procedunt quae contra Thomam in hac parte obiciunt. Si tamen essent monachi qui in suo statu manentes ad sacros ordines promoveri non possent, tunc pro sua promotione ad ordinem canonicorum propter excellentiam actuum ad quos sacri ordines instituuntur, liceret ⁶ transire; et sic habet intelligi dictum Hieronymi et ea quae dicit Thomas in hac parte.

Responsio autem quam afferunt ⁷ ad rationem Thomae ⁸ est inconueniens ⁹; exemplum enim eorum de philosophari et ditari turpiter claudicat quantum ad propositum, quoniam philosophari non semper habet secum ¹⁰ annexum id ¹¹ quod est minus bonum, scilicet ditari; sed rite ministrare in ordinibus sacris semper habet secum annexum quod animae ¹² salutem ¹³ homo studeat procurare ¹⁴; unde hoc commune, licet viis diversis, habet ¹⁵ ordo uterque ¹⁶.

*
* *

Explicit responsio ad ea quae obiciuntur contra secundam secundae ¹⁷.

Incipit responsorium ad ea ¹⁸ quae obiciuntur contra dicta ¹⁹ Thomae ²⁰ in quaestionibus disputatis.

*
* *

ARTICULUS I.

Quod Deus potest facere actu infinitum. ²¹

Quaestione 22, quaerit ²² utrum Deus possit facere infinita ²³, et ²⁴ in responsione quaestionis dicit ²⁵: Si infinitum esse actu possit secundum rei naturam, vel etiam si non possit, impediens aliquo alio quam ipsa ratione infiniti, dico quod Deus potest facere actu infinitum esse. Si autem actu esse repugnet infinito ²⁶ secundum suam rationem Deus hoc facere non potest. (a)

1. om. O. — Hec sunt rationes a 9° articulo citra. Responsio ad ista. Sciendum est... add. S. vide supra p. 286; Responsio ad ista. Sciendum quod... add. A; vide supra p. 286. — 2. Ad — 16] om. A S. — 3. contra Thomam articulo 16. add. A S. — 4. illi S. — 5. illud A S. — 6. possent A S. — 7. asserunt A. — 8. om. O. — 9. non est conueniens A S. — 10. om. A. — 11. illud S. — 12. om. O. — 13. saluti A S. — 14. curare O; procurando A S. — 15. hic add. S. — 16. Explicit add. S. — 17. Explicit — secundae] om. O. — 18. Incipit — ad ea] Incipit correctorium illorum corruptorum O. — 19. fratris add. A. — 20. de ordine fratrum praedicatorum add. A. — 21. Quod — infinitum] om. P A; Articulus — infinitum] om. O. — 22. om. P A. — 23. infinitum O. — 24. om. P A. — 25. sanctus Thomas add. P. — 26. in aliquo esse O.

(a) De Veritate, q. II, art. 10.

Haec de Thoma. ¹

Hoc videtur occasio ² erroris ³. Insinuat enim quod Deus potest facere omne ⁴ illud cuius rationi non repugnat esse ⁵; et constat ⁶ hoc esse ⁷ falsum. Rationi enim peccati et ⁸ mendacii non repugnat esse⁹; et tamen neutrum potest Deus facere; et huiusmodi¹⁰ sunt multa.

Item actu esse non videtur repugnare rationi infiniti; quod patet in Deo qui summe actu est et tamen infinitus est summe, et ideas ¹¹ infinitas habet in se. Sed fieri a sapiente in summo hoc repugnat ratione infiniti vel per se passioni ¹² infiniti. Infinitas enim in multitudine importat confusionem ¹³ et inordinationem; Deus autem cum sit ¹⁴ summe sapiens non potest facere aliquid inordinatum; sapientis enim est ordinare ut habetur ¹⁵ in principio Metaphysicae. Infinitas etiam in magnitudine de necessitate ¹⁶ importat infinitatem in virtute; infinita autem virtus de necessitate ¹⁷ excludit omnem indigentiam et dependentiam; Deus autem nihil potest quod non dependeat ab eo. Unde omnino ¹⁸ non est haec sola causa ¹⁹ quare Deus non potest facere aliquid ²⁰ quia esse repugnat rationi illius rei, sed etiam ²¹ quod ²² facere tale aliquid repugnat divinae voluntati.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec ²³ secundum Thomam. ²⁴

Ista reprehensio nulla penitus invenitur si ratio dicti Thomae sobrie concipiatur. Intendit enim quod si ²⁵ rationi infiniti non repugnat esse actu, poterit ²⁶ a Deo fieri ²⁷. Ex hac tamen negativa non sequitur illa universalis affirmativa quam ipsi ²⁸ eum insinuare affirmant, et falso, scilicet quod Deus potest facere omne illud cui convenit actu esse. Et verum quidem est quod Deus potest in omne illud cui convenit ²⁹ esse actu, quod facientis non derogat perfectioni, cuiusmodi est ³⁰ mendacium et peccatum.

Quod vero dicunt quod rationi infiniti non repugnat esse actu quia Deus est summe infinitus et habet in se ideas infinitas, manifesta ³¹ cavillatio est ³². Loquitur enim Thomas de infinito factibili ³³ a Deo, sive ³⁴ de infinito causando ³⁵ vel causato ³⁶ si qualis ³⁷ esset possibile. Quaerere vero utrum Deus vel ideae in ipso, quae sunt ipse, possunt ³⁸ fieri a Deo, est quaerere utrum idem possit a seipso³⁹ fieri vel creari ⁴⁰.

Quod tandem dicunt ipsi ⁴¹: infinitas ⁴² quaecumque creata ⁴³ inducit quamdam confusionem, nec competit huiusmodi fieri a summo sapien-

1. Haec dicit Sanctus Thomas *P.* — 2. esse *add. A.* — 3. Hoc videtur necessario error *P.* — 4. esse *A.* — 5. et quod fecit *add. A.*; quod et fecit *add. P.* — 6. *om. P. A.* — 7. est *P. A.* — 8. vel *A.* — 9. actu *add. P. A.* — 10. hec *P.* — 11. etiam *add. P. A.* — 12. passione *O.* — 13. infusionem *O.* — 14. cum sit *om. P. A.* — 15. dicitur *P. A.* — 16. etiam *add. P.* — 17. de necessitate *om. P. A.* — 18. *om. P. A.* — 19. ratio *P. A.* — 20. infinitum *add. P. A.* — 21. tunc *O.* — 22. quia *P.*; *om. A.* — 23. ad haec] autem *P.* — 24. beati Thomae *A.* — 25. *om. O.* — 26. poterat *P.* — 27. *om. O.* — 28. illi *A.* — 29. actu esse — convenit] *om. P.* — 30. sunt *P. A.* — 31. *om. P. A.* — 32. non *add. P. A.* — 33. scibili *P.* — 34. sed *P. A.* — 35. causante *A.*; creando *P.* — 36. creato *P.* — 37. si quid *P.*; quod *A.* — 38. possint *P. A.* — 39. se *P. A.* — 40. causari *A.*; summo sapiente fieri *P.* — 41. *om. A.* — 42. finitas *O.* — 43. creatas *O.*

te ¹, concedi potest, nec est contra Thomam qui non habuit necesse omnia ² quae dici possent ³ unius quaestionis solutione exprimere.

ARTICULUS II.

Quod ⁴ aeternitas est praesens omni differentiae temporis.

Item ⁵, quaestione 24 ⁶ quaerit utrum Deus sciat singularia et futura contingentia (a), et in responsione dicit quod contingens ut futurum est ⁷ nullam cognitionem habet cui falsitas subesse non possit ; unde cum scientiae Dei ⁸ non subsit falsitas ⁹ nec subesse possit, impossibile esset ¹⁰ quod de futuris ¹¹ contingentibus ¹² Deus scientiam haberet ¹³ si cognosceret ea ¹⁴ ut futura sunt. Et deinceps eadem quaestione et articulo, in responsione dicit ¹⁵ quod Deus non cognoscit futura contingentia ut futura sed ut praesentia. Et ibidem in fine solutionis dicit quod ¹⁶ si significaretur ¹⁷ ut est in ¹⁸ Dei scientia magis deberet dici quod Deus scit hoc esse quam quod sciat ¹⁹ futurum, quia sibi nunquam sunt ²⁰ futura sed ut semper ²¹ praesentia. Eandem sententiam dicit in fine solutionis ²² quaestionis quae est ²³ utrum scientia Dei sit variabilis. (b)

Haec dicit Thomas. ²⁴

Si ²⁵ intenderet dicere quod Deus certitudinaliter cognoscit contingentia futura ac si essent actualiter praesentia, verum diceret ; quod non intendit, ut videtur, sed potius quod ²⁶ aeternitas est praesens omni differentiae temporis et omnis differentia temporis ²⁷ praesens est aeternitati, et ideo ²⁸ divinae ²⁹ visioni omnia ³⁰ contingentia futura ³¹ realiter et actualiter sunt praesentia, licet in tempore sint futura ; et ideo cognitioni divinae de contingentibus falsitas subesse ³² non potest sicut nec nostrae quando videmus aliquod ³³ contingens praesentialiter et realiter esse, sicut ³⁴ Socratem sedere cum ³⁵ sedet. Hic videtur ³⁶ error maximus, quod scilicet tempore vere, essentialiter et naturaliter fuerint ³⁷ ab aeterno, sicut aliqua eorum aliquando sunt in tempore, cum tamen secundum veritatem fidei catholicae solus Deus sit ab aeterno.

Ratio etiam ³⁸ positionis non cogit. Quando ³⁹ enim dicimus quod aeternitas praesens est omni differentiae temporis et omnis ⁴⁰ differen-

1. quod tandem — sapiente] *om. P.* — 2. *om. O.* — 3. in *add. P.* — 4. De hoc quod Thomas dicit quod *PA.* — 5. *om. PA.* — 6. 20. *O.* ; qua *add. P.* — 7. per *add. O.* — 8. divinae *P.* — 9. falsum *P.* ; falsum vel falsitas *A.* — 10. est *PA.* — 11. *om. PA.* — 12. *om. O.* — 13. habeat *PA.* — 14. si — ea] *om. PA.* — 15. dicitur *A.* — 16. *om. PA.* — 17. consideretur *PA.* — 18. *om. PA.* — 19. facit *A.* ; scia *O.* — 20. futurum — sunt] *om. O.* — 21. *om. PA.* — 22. conclusionis *A.* — 23. quae est *om. A.* — 24. Haec dicta Tho. *O.* ; haec de Thoma *PA.* — 25. sed *A.* — 26. quia *PA.* — 27. *om. P.* — 28. et ideo] omnino et omnia *O.* — 29. dicendum est *A.* — 30. *om. O.* — 31. et *add. P.* — 32. adesse *PA.* — 33. ad *A.* — 34. ut *PA.* — 35. dum *PA.* — 36. Hoc videtur *P.* ; hoc dicitur *A.* — 37. fuerunt *A.* — 38. autem *PA.* — 39. cum *PA.* — 40. et omnis] rationis *O.*

(a) De Veritate, q. II, art. 12. — (b) De Veritate, q. II, art. 13.

tia temporis praesens est aeternitati, aestimo quod intelligendum est sub hoc sensu quod aeternitas praesens est omnibus rationibus cognoscitivis et rationes cognoscitivae omnium¹ rerum praesentes aeternitati²; Deus enim aeternus, praesentialiter et³ certitudinaliter omnia futura et praeterita et praesentia in rationibus eorum cognoscit; unde praetitorum, praesentium et futurorum rationes cognoscitivae sunt praesentes aeternitati et Deo ab aeterno, et cognitio eorum semper est praesens et non ipsae res cognitae. Huic concordat Augustinus, XI Confessionum, post medium: Videri, inquit⁴, dicuntur futura⁵, non ipsa⁶ quae⁷ omnino⁸ nondum sunt, id est quae futura sunt, sed eorum signa vel causae⁹ videntur forsitan quae iam sunt; ideo non futura sed praesentia sunt iam¹⁰ videntibus ex quibus futura praedicantur¹¹ animo¹² iam concepta, quae rursus conceptiones¹³ iam sunt, et eas praesentes apud se¹⁴ intuentur¹⁵ qui¹⁶ ista praedicant¹⁷ (a). Haec Augustinus.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec pro Thoma¹⁸.

Quae hic¹⁹ obiciuntur, per ea²⁰ quae dicta sunt supra, in responsione ad ea quae dicuntur contra dicta Thomae in prima²¹ parte summae, articulo 3, luce clarius dissolvuntur.

Quod tamen hic dicunt quod aeternitas solum dicitur esse²² praesens omni differentiae temporis pro eo quod praesens est rationibus cognoscitivis earundem, manifestam continet falsitatem. Non solum enim aeternitas praesens est rationibus temporum et rerum omnium cognoscitivis, verum omni rei et²³ omni tempori, sine cuius praesentia nimirum omnia nihil forent. Qualiter autem futura²⁴ contingentia divino aspectui sint²⁵ praesentia aeternaliter, ut²⁶ dictum est²⁷, patuit supra²⁸.

ARTICULUS III.

Quod²⁹ materia non habet ideam propriam in Deo.

Item³⁰, quaestione 32³¹, utrum materia prima³² habeat ideam³³ in Deo³⁴ (b), dicit in responsione principali et in solutione³⁵ 1¹ argumenti et 4¹ quod idea proprie dicta rem respicit secundum quod est producibilis in esse; materia autem non potest exire in esse sine³⁶ forma, nec e converso³⁷; nec propria idea respondet materiae tantum³⁸ nec for-

1. cognoscitivae omnium om. O. — 2. cognoscitive add. O. — 3. om. A. — 4. om. O. — 5. om. A. — 6. tempore A. — 7. qui A. — 8. om. P A. — 9. causa P. — 10. unde add. P. — 11. praedicuntur A. — 12. omnino P A. — 13. conceptionis O. — 14. iam add. P A. — 15. nituntur A. — 16. quae P A. — 17. praedicantur O; praedicunt P A. — 18. secundum Thomam P A. — 19. quae hic] quod O. — 20. om. P A. — 21. om. P. — 22. om. A. — 23. rei et] rationi O. — 24. om. P A. — 25. sunt O A. — 26. om. P A. — 27. et add. P A. — 28. artic. 3. add. A. — 29. De hoc quod Thomas dicit quod P A. — 30. om. P A. — 31. 31. P A.; quaerit add. P. — 32. om. P. — 33. propriam add. P A. — 34. et add. P A. — 35. responsione P A. — 36. sub O. — 37. et ideo add. P A. — 38. om. O.

(a) AUGUSTINUS, *Confessionum* lib. XI, c. 18 (P. L. 32, 818). — (b) De Veritate, q. III, art. 5.

mae tantum, sed toti composito respondet una idea quae est factiva totius ¹, quantum ad ² materiam et quantum ad ³ formam.

Haec de Thoma.

Haec positio videtur ⁴ erronea pluribus magistris, quia Deus potest dare materiae esse sine forma et e converso sicut in sacramento altaris ⁵ dat esse accidentibus sine subiecto, cum tamen accidentia magis dependeant a subiecto quam materia a forma.

Secundo oportet quod omne quod habet essentiam distinctam habeat etiam ⁶ ideam in Deo correspondentem; alias ⁷ esset ponere aliud ⁸ principium a Deo in quo esset principium illius, quod est erroneum. Cum igitur ⁹ alia ¹⁰ sit essentia materiae, alia formae, necesse est habere materiam aliam ¹¹ ideam distinctam ab idea formae, et e converso; et etiam aliam esse ideam compositi.

Tertio quidquid potest Deus dare ¹² per causam secundam, potest ¹³ per seipsum, causam primam. Cum ergo Deus ¹⁴ per formam det esse actuale, ¹⁵ poterit per se ¹⁶ dare materiae esse actuale, non quod ipse sit formalis ¹⁷ actus eius sed quod sua potestate infinita potest dare esse materiae ¹⁸ sine forma et e converso, sicut accidenti sine subiecto.

Item magis videtur ponendum ¹⁹ Deum habere distinctas ideas materiae et formae quam compositi. Dicit enim Commentator super I Physicorum, super 3 particulam, quod in rebus artificialibus causae sunt notiores apud artificem quam compositum; unde si nos faceremus res naturales, tunc nobis ²⁰ essent causae notiores secundum Commentatorem (a). Ergo apud Deum qui est opifex ²¹ rerum naturalium, notiores sunt materia et forma quam compositum ex his, si tamen ibi sit aliquid alio ²² notius. Ergo secundum rationem intelligendi ²³ prius et ²⁴ expressius et distinctius habet ideas ²⁵ materiae et formae ²⁶ quam compositi.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Haec omnia sufficienter sunt discussa in responsione contra primam partem summae, articulo 4, sicut patet ²⁷ intuenti.

ARTICULUS IV.

Quod ²⁸ accidentia non habent propriam ideam in Deo.

Item ²⁹, quaestione 34, quaerit ³⁰ utrum accidentia habeant ³¹ ideam in Deo (b), et in solutione quaestionis dicit quod loquendo de acciden-

1. et add. *PA*. — 2. quoad *O*. — 3. quoad *O*. — 4. dicitur *A*. — 5. altare *O*. — 6. et *PA*. — 7. enim add. *PA*. — 8. aliquod *O*; ad *A*. — 9. ergo *P*. — 10. essentia add. *A*. — 11. om. *PA*. — 12. dicere *O*. — 13. etiam dare add. *PA*. — 14. om. *P*. — 15. aeternale *A*. — 16. seipsum *PA*. — 17. forma vel *PA*. — 18. om. *O*. — 19. ponderandum *O*; quod ponendum sit *PA*. — 20. om. *O*. — 21. omnium add. *PA*. — 22. aliud *P*; om. *O*. — 23. intelligendum *A*. — 24. ex add. *A*. — 25. ideam *PA*; in Deo add. *PA*. — 26. materia et forma *PA*. — 27. patebit *PA*. — 28. De hoc quod ²⁸ Thomas dicit quod *PA*. — 29. om. *PA*. — 30. quaeritur *A*; om. *O*. — 31. habent *P*.

(a) AVERROES, *I Physicorum*, c. 2. text. 3 (éd. Venise, 1562, p. 7). — (b) De Veritate, q. III, art. 7.

tibus quae nunquam separantur a suis subiectis et una operatione ¹ producuntur cum suo subiecto, cum idea proprie loquendo sit forma operabilis ² in quantum huiusmodi, non erit talium accidentium idea distincta, sed subiecti cum omnibus ³ accidentibus erit ⁴ una idea.

Haec de Thoma. ⁵

Contra istam positionem ⁶ sunt tria prima argumenta quae dicta sunt supra immediate contra ⁷ positionem de materia prima. Praeterea sicut Deus omnia fecit, ita omnia distincta distinxit, ut patet Gen. I. Ergo sicut ⁸ omnium quae fecit erant ⁹ ideae ¹⁰, ita omnium ¹¹ quae distinxit erant distinctae ideae et sunt in Deo ¹². Sed essentia accidentium est vere distincta ab essentia subiecti. Ergo necesse est quod sint distinctae ideae accidentium ab ideis subiectorum.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam ¹³.

Ad tria illa argumenta superius facta ¹⁴, responsum est ¹⁵ ubi supra, scilicet in responsione ad articulum 4 contra primam partem summae ¹⁶.

Quartum etiam argumentum quod apponunt similiter solvitur ex dictis ibidem. Non enim probat nisi quod ¹⁷ accidentia habent ideas proprias prout idea dicitur ratio innotescendi uniuscuiusque, prout aliquid ¹⁸ potest aliquo modo ¹⁹ considerari in ratione propria, quo modo considerantur accidentia ²⁰ in rationibus ²¹ propriis ²² quibus a substantia differunt. Et isto modo concedit Thomas quod huiusmodi accidentia habent ideas proprias.

ARTICULUS V.

Quod ²³ una idea correspondet generi et speciei et individuo.

In eodem, quaestione 35 ²⁴ : utrum singularia habeant ideam in Deo (a), et in responsione 2 ¹ ²⁵ argumenti dicit quod proprie loquendo de idea secundum quod est rei, eo ²⁶ modo quo est in esse ²⁷ producibilis, sic una idea respondet singulari, speciei et genere individuatis ²⁸ in ipso singulari. Si autem accipiat idea ²⁹ communiter pro similitudine vel ratione, sic, cum diversa ³⁰ sit consideratio Socratis ut Socrates est, et ut homo est, et ut animal est sic ³¹ respondebunt ei diversae ³² ideae vel similitudines. Et ³³ prima ³⁴ parte summae, quaestione 15 ³⁵,

1. in esse *add. P.* — 2. comparabilis *A.* — 3. *om. P.* — 4. est *PA.* — 5. Haec de Thoma *om. O.* — 6. rationem *A.* — 7. suam *add. PA.* — 8. *om. O.* — 9. sunt *PA.* — 10. cum Deo *add. A.* — 11. omnia *O.* — 12. ita omnium — in Deo] *om. P.* — 13. *om. O.* — 14. superius facta *om. P.* — 15. *om. O.* — 16. *om. O.* — 17. huiusmodi *add. PA.* — 18. *om. PA.* — 19. aliquo modo] ab eo *O.* — 20. huiusmodi *add. PA.* — 21. suis *add. PA.* — 22. a *add. PA.* — 23. De hoc quod dicit Thomas quod *PA.* — 24. quaerit *add. A.* ; quaeritur *add. P.* — 25. tertii *PA.* — 26. eodem *O.* — 27. in esse *om. O.* — 28. et individuantes principiis *PA.* ; sic una — individuat] *om. O.* — 29. accipiamus ideam *PA.* — 30. dicitur versa *A.* — 31. *om. PA.* — 32. plures *PA.* — 33. in *A.* — 34. *om. P.* — 35. summae — 15] factae quia 51. *A.*

(a) De Veritate, q. III, art. 8.

articulo 3¹, in responsione 4² argumenti dicit quod genera non possunt habere aliam ideam ab idea speciei secundum 3³ quod idea significat exemplar quia nunquam est genus 4⁴ nisi in aliqua specie. Taliter 5⁵ etiam est de accidentibus quae consequuntur subiectum quia 6⁶ haec sunt in illo 7⁷; accidentia autem 8⁸ quae superveniunt subiecto habent ideam specialem; artifex enim per ideam domus facit omnia accidentia quae concomitantur a principio domum, sed 9⁹ quae superveniunt domui iam factae, ut picturae et huiusmodi, talia facit per 10¹⁰ aliam formam.

Haec 11¹¹ de Thoma.

Hoc videtur contra Augustinum in epistola ad Nebridium quae sic incipit: Recentissimis litteris mihi 12¹², etc.; ubi dicit quod quantum ad hominem faciendum 13¹³ attinet 14¹⁴, hominis quidem 15¹⁵, tamen non 16¹⁶ meam vel tuam esse 17¹⁷ rationem; quod 18¹⁸ autem ad eiusdem temporis varias rationes hominum 19¹⁹ in ista 20²⁰ sacra Trinitate vivere (a). Nota quod Augustinus dicit: ad hominem faciendum, non cognoscendum. Quod autem dicit de rationibus intelligendum est 21²¹ de ideis. Et quod Augustinus habeat pro eodem rationem et ideam, sic patet, VI° de Trinitate 22²²: (b) Omnia, inquit, ratione sunt condita 23²³, nec eadem ratione homo quam equus; hoc enim absurdum est aestimare; singula enim propriis creata 24²⁴ sunt rationibus. Et infra: Atque has rationes rerum principales ideas appellat 25²⁵ Plato. Et eadem quaestione ubi 26²⁶ supra (c): Sunt ideae 27²⁷ principales formae vel rationes rerum substantiales 28²⁸.

Contra istum articulum, require supra, quaestione 32²⁹, quae est: utrum materia habeat ideam in Deo; et in 30³⁰ quaestione 34³¹ quae est utrum accidentia habeant ideam in Deo. Item require melius supra 32³² contra 33³³ primam partem summae quaestione 15³⁴, articulo 3, ubi quaeritur utrum omnium quae cognoscit Deus sint ideae in Deo.

Item, distinctio quam facit inter esse rei prout est producibilis et esse rei solum prout est cognoscibilis 35³⁵ non videtur conveniens, quia secundum hoc aliam ideam haberet res quamdiu est in fieri vel fienda et aliam quando est facta; quod non ponitur, et in nobis apparet esse falsum. Praeterea in nobis videmus quod quando ad ideam per quam aliqua res cognoscitur accedit potentia vel voluntas faciendi illam rem, tunc illa idea est idea illius rei producibilis in esse; quando vero non

1. quaest. 51 art. 9. O. — 2. et A. — 3. sed O. — 4. quia — genus] om. A. — 5. similiter P. — 6. quare O. — 7. in illo] simul cum illo A; simul cum subiecto P. — 8. vero A. — 9. ea add. P. — 10. aliquam add. P. — 11. autem sunt add. O. — 12. om. P A. — 13. quod add. O. — 14. ratio add. P A. — 15. quod P A. — 16. in add. A. — 17. om. P. — 18. in deo te O. — 19. habeam A. — 20. illa P A. — 21. om. P. — 22. de Trinitate om. P. — 23. Et quod — condita] om. A. — 24. tanta A. — 25. appellavit P. — 26. unde P. — 27. quidem add. P. — 28. ideas — substantiales] om. A. — 29. 39. O; 31. P. — 30. om. P A. — 31. 31. O. — 32. om. O. — 33. in P A. — 34. 42. O; 53. A. — 35. ignoscibilis A.

(a) AUGUSTINUS, *Epistola XIV ad Nebridium* (P. L. 33, 80). — (b) *Falso indicatur pro AUG. De diversis quaestionibus LXXXIII*, quaest. 46 (P. L. 40, 30). — (c) Id. ibid.

accedit ¹ illi notitiae quam habemus de re ² potentia vel ³ voluntas faciendi, remanet eadem idea quae prius, et solum est rei cognoscibilis. Ergo videtur quod distinctio non sit ex parte ideae.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Ad hoc quoque patet, pro parte, per ea quae dicta sunt in responsione ⁴ ad articulum ⁵ proximo ⁶ dictum. Auctoritates ⁷ autem ⁸ Augustini quas ⁹ adducunt in proposito non possunt ¹⁰ pro eis facere, secundum verum eius ¹¹ intellectum. Quod ¹² enim dicit quod quantum ad hominem faciendum attinet ¹³, etc., non potest dici quod Augustinus intelligat quod hominis faciendi in sua communitate sine omni individuo seu supposito humanae naturae, sit idea una in Deo, cum homo non sic sit faciendus vel producendus; intelligit igitur ¹⁴ quod ad hominem faciendum utique ¹⁵ in aliquo supposito, correspondet aliqua idea prout sumitur in sua communitate abstracta ab illo et aliis suppositis; et hoc non secundum quod idea est exemplar hominis sub ea ratione qua faciendus vel ¹⁶ producibilis ¹⁷, sed ¹⁸ prout idea dicitur ratio innotescendi hominis, secundum quod ¹⁹ potest in sua ratione propria sine conditionibus individuantiis considerari. Quod autem probant secundum Augustinum pro eodem sumi ideam et rationem, concedimus; verumtamen quando ²⁰ sumuntur ²¹ in ratione propria, differt ²² loqui ²³ de idea prout sumitur pro exemplari forma rei producibilis et prout sumitur ²⁴ pro ratione innotescendi uniuscuiusque secundum quod potest aliquo modo in propria ratione considerari.

Quod autem monent plura requirere obiecta contra unum ²⁵ istum ²⁶ articulum supra ²⁷, et nos monemus quod ibidem respiciantur ²⁸ responsiones ad ipsa, ubi supra ²⁹.

Quod postmodum obiciunt quod secundum illud quod Thomas dicit, videretur quod aliam ideam haberet res secundum quod est in fieri et aliam secundum quod est facta, dicendum quod hoc videri poterit non intelligenti dicta eius ³⁰. Ex dicto tamen eius sequitur oppositum. Cum enim, prout ³¹ ipse dicit, idea sub ratione exemplaris correspondeat rei secundum quod est in esse producibilis ³², et ³³ cum nihil aliud sit in re producta quam illud quod a Deo in sua productione ³⁴ accipit, ³⁵ manifestum est quod non aliam ideam habebit res iam actu producta quam ³⁶ habebat prius quando erat producibilis, nec per consequens aliam quam habuit in suo fieri vel productione sua ³⁷.

Ad aliud ³⁸ quod obiciunt de accessu potentiae vel voluntatis ad fa-

1. accedunt *P*; accidit *A*. — 2. de re *om. P A*. — 3. et *P*. — 4. in responsione *om. P*. — 5. supra *add. A*; scilicet *add. P*. — 6. proximum *P*; proxime *A*. — 7. auctoritas *P A*. — 8. etiam *P A*. — 9. quam *P A*. — 10. potest *P A*. — 11. illius *P*. — 12. quando *A*. — 13. continet *A*. — 14. ergo *P A*. — 15. *om. O*. — 16. et *P A*. — 17. producendus *P*. — 18. *R. O*. — 19. que quidem *P A*. — 20. ut *O*. — 21. sumitur *A*. — 22. differenter *P A*. — 23. loquitur *A*. — 24. pro — sumitur] *om. A* — 25. *om. P A*. — 26. ipsum *P*. — 27. similiter *P*. — 28. despiciantur *O*. — 29. ad illud *add. P A*. — 30. *om. P A*. — 31. sicut *P*. — 32. productibilis *P*. — 33. *om. P A*. — 34. per suam productionem *P A*. — 35. recipit *P*; recepit *A*. — 36. habebit — quam] *om. P A*. — 37. *om. O*. — 38. illud *P A*.

ciendum illam rem cuius ponitur idea, procedit ex falso intellectu ac si idea prout est ratio innotescendi sumatur ¹ pro formali ac primo ² principio cognoscendi talem rem ; quod falsum est quia ³ unum ⁴ est principium formale penitus ipsi Deo quo cognoscit omnia ; ipsa autem ratio innotescendi sicut et ⁵ ratio producibilis vel producendi in Deo, quarum utraque plurificatur ⁶, tenet ⁷ se ex ⁸ parte obiecti cogniti ⁹ a Deo, in quantum scilicet essentia divina est intellecta cum habitudine sub qua aliqua creatura producibilis ipsam imitatur, vel secundum quod ratio propria in qua unumquodque potest aliquo modo considerari, ipsa cognita cognoscitur ¹⁰ a Deo. Et patet quod ¹¹ cum in Deo non sit voluntas aliqua accedens, non potest poni quod per accessum et recessum voluntatis ¹² sit idem ¹³ penitus ¹⁴ secundum rationem quod dicitur nomine ideae vel ¹⁵ ut est exemplar rei producibilis vel ¹⁶ prout est ratio innotescendi dicto modo. Illa ¹⁷ ergo non faciunt quod ¹⁸ praedicta distinctio ex parte ideae sit conveniens.

ARTICULUS VI.

Quod ¹⁹ defectus ²⁰ in ratione praecedat peccatum ²¹ in motu voluntatis.

Item ²², quaestione 204 ²³ quaerit utrum liberum arbitrium creaturae possit confirmari in bono per aliquod donum gratiae (a), et in solutione principali circa medium dicit quod non potest esse peccatum in motu voluntatis, scilicet quod malum appetat, nisi in apprehensiva virtute defectus praexistat per quem ²⁴ sibi malum non ut malum proponatur; quod est defectus rationis. Et ex hoc accidit quod existimat ²⁵ aliquod particulare bonum esse finem, quod non est finis nec utile ad finem. Vel ²⁶ per aliquid ab extrinseco deficit ratio quia scilicet propter vires inferiores ²⁷ quae intense moventur in aliquid ²⁸, intercipitur actus ²⁹ rationis ut non firmiter et liquide suum iudicium de bono ³⁰ proponat voluntati. Et quaestione eadem ³¹, articulo sequenti : utrum liberum arbitrium hominis ³² in statu viae possit confirmari in bono (b), in solutione principali dicit circa medium quod origo peccati vel est ex rationis errore quae in particulari decipitur ³³, vel propter aliquam passionem virium inferiorum.

Haec de Thoma.

Licet istud ³⁴ secundum aliquos videatur concordare Philosopho, VIII° Ethicorum, tamen ³⁵ hoc videtur sapere errorem Pelagii contra gratiam. Si enim peccatum voluntatis causatur semper ex defectu

1. sumeretur P A. — 2. proprio P A. — 3. quoniam P A. — 4. om. O. — 5. sicut et] vel P; et A. — 6. om. P. — 7. donec O. — 8. se ex] seu A. — 9. cognosci O. — 10. cognoscetur O. — 11. om. P. — 12. om. P. — 13. ibidem P. — 14. petatur A. — 15. om. P A. — 16. et P A. — 17. ista P A. — 18. quin P A. — 19. De hoc quod dicit Thomas quod P A. — 20. om. P A. — 21. quod est add. P A. — 22. om. P A. — 23. 150 P A. — 24. quam P A. — 25. aestimat A O. — 26. et A. — 27. om. O. — 28. in aliquid] aliquis P A. — 29. actu P. — 30. de bono om. O. — 31. 4. P A. — 32. hic P A. — 33. recipitur A. — 34. illud A. — 35. in add. P A.

(a) De Veritate, q. 24. art. 8. — (b) De Veritate, q. 24. art. 9.

rationis et errore eius, per se vel propter passionem ¹ virium inferiorum, cum ad directionem voluntatis in bonum necessaria sit scientia et doctrina sicut dicit ² Pelagius haereticus ponens quod Deus nos adiuuat per legem et doctrinam ut discamus quae sapere et quae ³ facere debeamus, non autem ⁴ per donum Spiritus Sancti ⁵ gratiae nos adiuuat ut quae didiceramus facienda faciamus.

Praeterea quilibet potest experiri in seipso quod ratione dictante vere aliquid esse ⁶ peccatum, ut fornicari vel aliquid aliud ⁷, tamen voluntas durante ipso ⁸ iudicio potest movere corpus ad peccatum et committere peccatum. Si dicas quod nonnisi ratio inducta per imperium voluntatis iudicet illud faciendum, sic magis ⁹ prius fuit perversum ¹⁰ imperium in voluntate quam malum iudicium in ratione.

Item interius maxime contingit videre quod potest voluntas peccare in volendo et eligendo absque defectu rationis in procuratione ¹¹ universalis boni vel ¹² utilis ad particulare ¹³ bonum, vel interceptione ¹⁴ iudicii ¹⁵ per ¹⁶ vehementiam passionis in viribus inferioribus. Sicut dicit Philosophus, in Rhetorica, capitulo de delectationibus : Honor, inquit, et complacentia sunt delectabilissimorum (a). Praeterea honores ¹⁷, concupiscentiae et complacentiae ¹⁸ non sunt in viribus inferioribus quia ista non apprehenduntur per sensus ; unde Philosophus in III° Ethicorum dicit quod honore ¹⁹ et disciplina gaudet amicus horum, nihil patiente corpore sed mente. Pono ergo quod intellectus dicat : honor vel nihil vel parum prodest ad salutem ; idem ²⁰ pono quod ²¹ dicat de complacentia hominum ²² propter se. Sic dicendo constat quod verum dicit. Item pono quod intellectus dicat : honor et complacentia delectabilia ²³ sunt. Constat quod adhuc dicendo hoc, non errat sed verum dicit. Praeterea illud iudicium rationis non potest intercipi per passionem virium inferiorum in concupiscendo ²⁴ ista, quia, ut dictum est, concupiscentia istorum ²⁵ ad vires inferiores non spectat sed ad solam mentem. Hiis itaque ²⁶ sic se habentibus, constat quod voluntas non ²⁷ potest appetere et eligere honores humanos et complacentiam hominis ²⁸ propter delectationem quae est in eis. Ex his manifestum est quod potest voluntas peccare in volendo et eligendo absque aliquo defectu rationis modis ²⁹ praedictis.

Item Chrysostomus, super Matth. homilia ³⁰ 24 (b) : Attendite a falsis prophetis, etc. ; circa medium : Bonis, inquit, operibus invigilan-

1. passionum *PA*. — 2. dixit *O*. — 3. sapere et quae] *om. PA*. — 4. non autem *om. O*. — 5. vel *add. PA*. — 6. erit *O*; est *P*. — 7. et *add. O*. — 8. isto *PA*. — 9. igitur *P*; ergo *A*. — 10. *om. O*. — 11. procurare *O*. — 12. iam *PA*. — 13. participare *P*. — 14. perturbatione *PA*; interpositione *O*. — 15. medii *O*. — 16. propter *A*. — 17. honorem *PA*. — 18. concupiscentia et complacentia *PA*. — 19. honores *O*. — 20. item *A*. — 21. pono quod *om. PA*. — 22. honoris *A*; honorum *P*. — 23. delectantia *PA*. — 24. concipiendo *O*. — 25. horum *PA*. — 26. hiis itaque] et tunc hiis *PA*. — 27. *om. P*. — 28. honorum *PA*. — 29. manifestum — modis] *om. O*. — 30. *om. O*.

(a) *Rhetorices*, I. I, c. II¹ (éd. Didot I, 336). — (b) IOANN. CHRYSOSTOMUS *Homilia XXIV in Matth.* (P. G. 57, 315).

dum ¹ est quia error non generat peccata sed peccata errorem, sicut dicit Sapientia : Impietas hominum trahit ad errorem. Et ² simile dicit Gregorius XX *Moralium*, super illud : in desertis ³ habitat ⁴ torrentium etc. (a). Item, Augustinus in *Enchiridion*, capitulo 19 ⁵ : Ipse error per seipsum aut ⁶ magnus in re magna, aut parvus ⁷ in re parva, tamen semper est malum. Quis ⁸ enim nisi ⁹ errans neget malum approbare falsa pro veris ? (b) Igitur ¹⁰ secundum Augustinum semper error secundum se est malum, saltem poenae. Constat autem ¹¹ secundum fidem ipsam quod in Adam non fuit poena aut culpam ¹² ; nec est culpa ¹³ nisi in voluntate vel non sine culpa voluntatis ¹⁴. Ergo cum error omnis sit poena, prius fuit erroris ¹⁵ poena in intellectu Adae quam culpa ; quod est falsum et erroneum. Ergo non necessario ¹⁶ prius error in ratione quam peccatum in voluntate sed e converso.

Item, Glosa Augustini super illud Psalmi ¹⁷ : Concupiscit et deficit anima mea (c) ; Videmus, inquit ¹⁸, nonnunquam ratione quam ¹⁹ utiles sunt iustificationes ²⁰ Dei, id est opera iusta ; sed infirmitate praepediti aliquando non desideramus. Praevolat ergo intellectus, sequitur tardus aut nullus ²¹ affectus. Ex quibus ²² patet quod intellectum sequitur voluntas ; non enim sunt simul ²³ inseparabiliter ut splendor et lux, sed posterius ut ²⁴ scire sequitur ad discere et sanum esse ad ²⁵ medicari ²⁶. Sed in talibus, secundum Philosophum in II° Posteriorum et in fine II ²⁷ de Generatione et Corruptione, nunquam tenet consequentia de priori ad posterius sed e converso. Non sequitur ergo : ratio est recta, ergo voluntas est recta vel bona. Si autem hoc non sequitur, ergo oppositum consequentis potest stare cum antecedente, scilicet voluntas non recta cum ratione recta ²⁸. Non ergo necesse est ²⁹ si peccatum vel curvitas est in voluntate quod error praecesserit in ratione.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Istud dictum Thomae, prout ipsi ³⁰ fatentur, Philosopho consonat ³¹ VIII *Ethicorum* ³². Errorem non sapit Pelagii contra gratiam, salva gratia eorum. Pelagius enim posuit quod ad bonum meritorium sine gratia sufficebat voluntas humana quam posuit adiuvari per legem et doctrinam ut discamus quae facere et ³³ sapere debeamus, ut ipsi ³⁴ dicunt. Cui in nullo consonat positio ista. Licet enim ex defectu rationis proveniat defectus in motu voluntatis, nescio qua evidenter immo

1. iniungendum A. — 2. om. PA. — 3. defectu PA. — 4. om. A. — 5. 14. O. — 6. magis ante A. — 7. penitus A. — 8. qui PA. — 9. non O. — 10. ergo P. — 11. om. O ; enim A. — 12. poena aut culpa P. — 13. nec est culpa] sed culpa non est PA. — 14. vel — voluntatis] om. P. — 15. error O. — 16. necessaria P. — 17. 9. add. O. — 18. inquam A. — 19. quod P. — 20. institutiones OA. — 21. vel nullus PA ; aut malus O. — 22. quo PA. — 23. et add. PA. — 24. sicut PA. — 25. om. A. — 26. meditari A. — 27. om. PA. — 28. cum — recta] om. A. — 29. Non — est] non enim sequitur O. — 30. om. A. — 31. consonans P. — 32. in ethicis PA. — 33. quae add. PA. — 34. ipsimet PA.

(a) GREGORIUS, XX *Moralium*, c. 12 (P. L. 76, 151). — (b) AUGUSTINUS, *Enchiridion*, c. 19 (P. L. 40, 241). — (c) Psalm. LXXXIII, 3.

qua¹ sophistica apparentia concludi possit quod voluntas vel liberum arbitrium hominis gratia non² indigeat ad opus meritorium exequendum. Unde³ mirum est⁴ quod errorem istum tam effronter⁵ sine causa imponere audebant tanto doctore. Unde prima ratio eorum⁶ quam ponunt⁷ contra eum patet ex hiis nimis⁸ irrationabilis.

Ad secundum argumentum⁹, cum dicunt quod durante iudicio rationis quod aliquid non est faciendum, potest voluntas movere ad illud; dicendum quod iste¹⁰ malus motus voluntatis provenit ex aliquo defectu rationis praecedente istud¹¹ iudicium contra cuius dictamen voluntas fertur¹² in malum illud; verbi gratia, ut eorum utamur exemplo, nisi prius aliqua passione ligata ratio obtulisset actum fornicationis ipsi voluntati sub ratione boni utique voluntas non moveretur¹³ in illud postmodum contra dictamen vel iudicium rationis eiusdem. Et praeter hoc, licet ratio etiam iudicet illud¹⁴ esse malum simpliciter, tamen non videtur quod stante tali iudicio possit voluntas in illud moveri nisi etiam ratio iudicans illud esse malum¹⁵ simpliciter aliquo modo deficeret, passione ligata vel¹⁶ alio modo, ad iudicandum illud bonum ut nunc; quoniam nihil movet virtutem appetitivam nisi¹⁷ secundum quod aliquo modo apprehenditur sub ratione boni. Illa ergo ratio nihil concludit.

Ad tertium dicendum quod licet ratio non erret dicendo honorem¹⁸ et complacentiam hominum¹⁹ et huiusmodi esse²⁰ delectabilia, nec intercipiatur²¹ eius iudicium circa hoc per passionem virium inferiorum, potest tamen aliquomodo in eorum²² iudicio deficere, aestimando scilicet aliquid eorum esse finem cum non sit finis vel²³ utile ad finem cum non²⁴ sit utile; et ex hoc defectu rationis contingit voluntatem huiusmodi male²⁵ appetere dum²⁶ movetur tamquam in finem in illud²⁷ quod sibi proponitur a ratione errante in particulari sub ratione finis cum tamen non sit finis, vel utilis²⁸ ad finem cum tamen non sit²⁹.

Ad quartum dicendum quod³⁰ secundum Chrysostomum, peccata generant³¹ errorem coecitatis³², quae³³ est sequela culpae sive³⁴ poena quae semper a peccato praevenitur, secundum illud Sapientiae: Excoecavit³⁵ eos malitia eorum (a). Praedictus autem defectus rationis non habet rationem culpae proprie loquendo, nec etiam³⁶ rationem³⁷ poenae; quod patet ex doctrina Thomae, Contra Gentiles, libro III capitulo 10³⁸, ubi dicit quod duo principia voluntatem praecedunt,

1. quasi O; quative P A. — 2. ut O. — 3. om. P A. — 4. om. O. — 5. tam effronter om. A. — 6. om. P A. — 7. ponit O. — 8. summe P A. — 9. om. P A. — 10. illud A. — 11. iustum A. — 12. formatur O. — 13. moveret P A. — 14. om. A. — 15. simpliciter — malum] om. O. — 16. om. A. — 17. om. A. — 18. quod honor P A. — 19. complacentia honorum P A. — 20. sint P A. — 21. vel impediatur add. P in marg. — 22. eo A. — 23. nec P A. — 24. cum non] nec P A. — 25. om. P A. — 26. et P A. — 27. illo A. — 28. nec utile P; vel utile A. — 29. cum — sit] cum nec sit utile P A. — 30. om. O. — 31. peccatum generat A. — 32. om. P A. — 33. quoniam P. — 34. sit A. — 35. excogitavit P; excecante A. — 36. et A. — 37. om. P A. — 38. cap. 8. P A; cap. 4. O.

(a) Sap. II, 21.

scilicet vis apprehensiva et obiectum apprehensum, quod est finis. Cum autem unicuique mobili respondeat proprium motivum ¹, non quaelibet vis apprehensiva est debitum motivum cuiuslibet ² appetitus, sed istius ³ haec et illius alia. Sicut ⁴ igitur ⁵ appetitus sensitivi proprium motivum ⁶ est vis apprehensiva sensibilis ⁷, ita voluntatis proprium ⁸ motivum est ipsa ratio ei ⁹ respondens ¹⁰. Rursus cum ratio multa bona et multos fines apprehendere possit et cuiuslibet rei ¹¹ sit proprius finis, igitur et voluntatis erit finis et proprium motivum non bonum quodlibet ¹² sed bonum quoddam ¹³ determinatum. Cum igitur ¹⁴ voluntas tendat in actum mota ab ¹⁵ apprehensione rationis repraesentantis sibi proprium bonum, sequitur debita actio; cum autem voluntas in actionem ¹⁶ prorumpit ad apprehensionem apprehensivae sensualis vel ipsius rationis repraesentantis sibi ¹⁷ aliquod aliud bonum a proprio bono diversum, sequitur in actione voluntatis peccatum ¹⁸. Praecedit ¹⁹ ergo peccatum actionis in voluntate defectus ordinis ad rationem et ²⁰ ad proprium finem: ad rationem quidem, sicut cum ad subitam apprehensionem sensus voluntas ad bonum delectabile secundum sensum tendit; ad finem vero debitum, sicut cum ratio in aliquod bonum ratiocinando devenit quod non est ²¹ vel ²² nunc vel hoc modo bonum ²³, et tamen voluntas in illud tendit ²⁴ quasi ²⁵ in proprium bonum. Hic autem ordinis defectus voluntarius est, nam in potestate ipsius voluntatis est velle et non velle; item, quia ²⁶ in potestate ipsius est quod ratio actu consideret vel a consideratione desistat, aut quod hoc vel illud consideret. Nec tamen iste ²⁷ defectus est malum ²⁸ morale; si enim ratio nihil consideret, vel consideret bonum quodcumque ²⁹, nondum est peccatum quousque ³⁰ voluntas in finem indebitum tendat, quod iam est voluntatis actus. Ex his dictis Thomae, satis liquet quod iste ³¹ defectus malum culpae praeveniens consistit in quadam negatione ordinis quae ratione sui nec habet rationem culpae nec poenae. Ista ³² autem negatio ordinis in ³³ actu apprehensivae transit ad privationem ordinis sive ³⁴ deordinationem in actu ³⁵ motivae ³⁶; nec dicitur huiusmodi defectus apprehensivae error quia non est ibi deceptio sed vera apprehensio, quae tamen ideo dicitur defectiva quia illud quod apprehenditur, non apprehenditur sub illo ordine sub quo apprehendi deberet antequam voluntas in illud tenderet; verbi gratia, ratio apprehendit ³⁷ honorem ³⁸ sub ratione boni; ista apprehensio vera est; tamen adhuc ³⁹ non est completa, nec deberet voluntas

1. motum *O*. — 2. est — cuiuslibet] *om. O*. — 3. huius *PA*. — 4. sic *AO*. — 5. enim *PA*. — 6. motum *O*; in *add. O*. — 7. sensualis *P*. — 8. principium *A*. — 9. rei *AO P*. — 10. *om. PA*. — 11. *om. PA*. — 12. *om. O*. — 13. *om. O*. — 14. ergo *P*. — 15. *om. O*. — 16. actione *A*. — 17. *om. PA*. — 18. mortale *add. PA*. — 19. processent *A*; procedit *O*. — 20. vel *O*. — 21. quod non est] quamvis sit *O*. — 22. *om. O*. — 23. non tamen proprium bonum *add. O*. — 24. intendit *A*. — 25. tamquam *O*; quod *A*. — 26. quae *A*; *om. OP*. — 27. ille *O*. — 28. *om. O*. — 29. quoddam *O*. — 30. quousque *PA*. — 31. ille *A*. — 32. illa *O*. — 33. cum *PA*. — 34. seu *O*. — 35. extra actum *PA*. — 36. moventem *O*. — 37. apprehendit *A*. — 38. *om. O*. — 39. *om. PA*.

adhuc ad honorem moveri donec plenius consideraretur non solum in se, sed ad Deum ¹ ut ² finem ultimum ³ ordinabile. Quod ergo dicunt quod omnis error poena est, concedatur ; quod autem supponunt quod iste defectus apprehensivae sit error, interimatur. Et sic ratio ista ⁴ exsufflatur ⁵.

Per hoc patet ad quintum. Concedimus enim quod error sive deceptio semper habet rationem mali, prout dicit Augustinus. Istum autem defectum errorem ⁶ esse negamus.

Ad sextum per idem patet. Verum est enim quod voluntas potest esse non ⁷ recta stante rectitudine rationis quoad aliquid, scilicet quod nondum sit in ea defectus qui sit error vel deceptio, ut dictum est. Tamen cum hoc simul stat ⁸ quod in ratione praedictus defectus inveniatur qui est apprehendere aliquid sine ordine ; quod non est culpa, sed solum in voluntate est culpa eo quod in illud movetur priusquam sub debito ordine apprehendatur ⁹, et per consequens movetur in motivum indebitum, propter quod non est recta.

ARTICULUS VII.

Quod ¹⁰ anima separata patitur ab igne corporeo in quantum impeditur a propria operatione vel ab ¹¹ aliquo sibi competente.

Quaestione 220 ¹², ubi ¹³ quaerit qualiter ¹⁴ anima separata patiatur ab igne corporeo (*a*), in solutione principali ponit tres acceptiones huius nominis¹⁵: passio ; et dicit quod tertio modo quo transumptive¹⁶ dicitur passio¹⁷, anima patitur eo modo quo eius operatio¹⁸ potest impedi. Et infra : Patiatur, inquit, anima ab igne corporeo modo supradicto, prout pati dicimus omne illud quod impeditur a propria operatione vel ab ¹⁹ aliquo sibi competente.

Haec de Thoma.

Ex his videtur sentire animas separatas et angelos reprobos cruciari impedimento propriae operationis vel alicuius ²⁰ sibi competentis, non poena arboris; unde etiam et in IV suo ²¹ super ²² Sententias, distinctione 21, in solutione principali ultimae quaestionis ita dicit : Ille ignis in quantum est instrumentum divinae iustitiae habet ut spiritum quodam modo retineat alligatum et in hoc veraciter ²³ ille ignis spiritui est nocivus ²⁴ ; et sic anima ignem sibi ²⁵ noxium videns ab igne turbatur. Haec sunt dicta Thomae ²⁶ ibidem quae videntur erronea

1. ad Deum *om. P A.* — 2. ad debitum *add. P A.* — 3. *om. P A.* — 4. illa *P A.* — 5. annihilatur *P A.* — 6. *om. P A.* — 7. nec *A.* — 8. fuit *A.* — 9. apprehendatur *A O.* — 10. De hoc quod dicit Thomas quod *P A.* — 11. *om. O.* — 12. 22. *P.* — 13. *om. P A.* — 14. utrum *P A.* — 15. quod est *add. O.* — 16. transsumptum *A.* — 17. nomen passionis *P A.* — 18. operari *O.* — 19. *om. A.* — 20. actus *P A.* — 21. *om. A.* — 22. *om. P A.* — 23. non disciunt *O.* — 24. esse nocivum *O.* — 25. esse *add. P.* — 26. *om. O A.*

quia sunt contra evangelium et doctrinam sanctorum : Matth. 25 ¹ : Ite maledicti, etc. (a) ; et Luc. ² : Mortuus est dives et sepultus, etc. ; et sequitur ³ : elevans autem oculos suos cum esset ⁴ in tormentis ⁵ ; et sequitur : Mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquam ut refrigeret linguam meam quia crucior ⁶ in hac flamma (b) ; super quod dicit Ambrosius quod haec ⁷ magis est tenenda ⁸ narratio quam parabola (c).

Item sancti dicunt reprobos puniri poena ardoris veri, ut Augustinus ⁹, de Fide ad Petrum, capitulo ¹⁰ ultimo ¹¹ : Iniqui omnes ibunt in ¹² combustionem aeternam, iusti autem in ¹³ vitam aeternam, iniqui autem ¹⁴ semper ¹⁵ arsure cum diabolo, iusti vero semper regnaturi cum Christo (d). Item, libro ¹⁶ de Civitate Dei, capitulo 9 et 10 multum loquitur de ista materia : Cur, inquit, non dicimus quamvis miris, veris tamen modis spiritus incorporeos poena corporalis ignis affligi (e). Et Gregorius, IV° Dialogorum : Sic fit ut res corporea rem incorpoream exurat, dum ex ¹⁷ igne invisibili ardor et dolor invisibiliter ¹⁸ trahitur ut per ignem corporeum ¹⁹, mens incorporea etiam ²⁰ incorporea ²¹ flamma crucietur. Quod colligere ²² ex dictis evangelicis ²³ possumus ²⁴ quod incendium non solum anima videndo sed etiam experiendo patiatur ²⁵ (f). Huic concordat quod ²⁶ supra ²⁷ dictum est de divite epulone ; quare enim peteret dives refrigerari per aquam si non sentiret flammae ardorem ²⁸ ? Numquid aquam petiit ad dissolvendam ²⁹ detentionem vel ligationem ³⁰ eius ab igne ? Ex his verbis patet catholice et evangelice pulsantibus quod spiritus incorporeus ³¹ cruciatur ab igne corporeo et ignei ardoris poena, et hoc inquantum ignis est instrumentum divinae iustitiae, non tamen ³² virtute suae naturae.

Item, contra illud quod dicit IV Sententiarum : spiritus ideo ³³ pati quia vident ignem ³⁴ sibi noxium, aut igitur ³⁵ intellexit ³⁶ de nocumento detentionis ³⁷ et ³⁸ impediendi ab operatione desiderata vel alias competenti, aut de ³⁹ nocumento ardoris, scilicet quod ideo patiantur ab igne poenam ardoris ⁴⁰ quia vident ignem hoc modo sibi noxium. Si intelligat primo modo, hoc supra iam ⁴¹ improbatum est. Si secundo modo, aut ergo intelligit de visione sensitiva tantum, aut imaginativa,

1. 3. 5. O. — 2. alibi O. — 3. etc. et sequitur] est in inferno P A. — 4. essent O. — 5. etc. add. P. — 6. et add. O. — 7. om. P A. — 8. om. P A. — 9. dicit add. P. — 10. om. P O. — 11. om. P. — 12. ad O. — 13. ad O. — 14. om. A. — 15. om. O. — 16. in Augustino P. — 17. om. O. — 18. invisibilis A. — 19. incorporeum O. — 20. om. O. — 21. corporea P A ; om. O. — 22. tollunt O. — 23. evangelii A. — 24. posuimus O. — 25. patitur O. — 26. om. A. — 27. scilicet P. — 28. flammam corpoream O. — 29. resolvendum A. — 30. linguam O. — 31. corporeus P ; in corporibus O. — 32. om. P A. — 33. ab igne add. P. — 34. eum P ; om. O. — 35. ergo P. — 36. intelligit O. — 37. intentionis P A. — 38. aut de nocumento O. — 39. aut de] vel A. — 40. quod — ardoris] om. P A. — 41. om. P A.

(a) Matth. XXV, 41. — (b) Luc. XVI, 24. — (c) AMBROSIIUS, *In Lucam*, lib. VIII° (P. L. 15, 1768). — (d) [Pseudo] AUGUSTINUS, *De fide ad Petrum*, c. 43 (P. L. 40, 777). — (e) AUGUSTINUS, *De Civitate Dei*, l. XXI, c. 10 (P. L. 41, 724 s.). — (f) GREGORIUS, *Dialogorum*, lib. IV, c. 29 (P. L. 77, 368).

aut intellectuali, opinativa scilicet, aut de duabus ¹ istis aut omnibus simul. Si ergo ² intelligat ³ quod vident illum ignem noxium sibi nocumento ardoris, cum tamen non ardeat ⁴ secundum veritatem, et sic patiuntur, hoc est sic laeduntur ab illo igne quia apprehendunt illum apprehensione sensitiva ⁵ sensus visus non autem apprehensione sensus tactus, tunc ⁶ sine dubio magis ponendus esset ille ⁷ ignis lucidus quam calidus, et separari ab eo calorem ⁸ quam splendorem ⁹, cuius contrarium dicit Basilius in Hexameron. Item si punirentur solummodo ¹⁰ videndo ignem non quidem ¹¹ tangendo, debuit Christus dixisse ¹², Matth. XXV ¹³ (a) : Ite maledicti *ad* ignem aeternum et ¹⁴ non *in* ignem aeternum, quia haec ¹⁵ propositio *ad* importat distantiam quae necessaria ¹⁶ est ad visum, haec autem propositio *in* importat indistantiam ¹⁷ quae impedit visum et requiritur ¹⁸ ad tactum.

Praeterea, si patiantur ¹⁹ ab igne videndo illum ²⁰ et imaginando eum ut sibi noxium, non autem opinando ²¹, quia daemones sunt sagacissimi et noverunt quod ignis agere non potest in spiritum ²², hoc non videtur posse stare ; quia Philosophus, in III° de Anima (b), dat differentiam inter opinionem et imaginationem quod imaginationem deponere possumus ²³, opinionem nequaquam ²⁴. Si autem ²⁵ solum torquentur imaginando tormentum ignis et non opinando, tunc possent quandoque ²⁶ vellent, imaginationem ²⁷ istam ²⁸ deponere, et per consequens poenam ardoris. Praeterea Philosophus dicit in ²⁹ II° de Anima : Cum terribile opinamur ³⁰, non statim compatimur (c) ; ex quo patet quod fortior est opinio ad inducendum vel prohibendum passionem quam imaginatio. Cum igitur daemones habeant opinionem suam sanam quod non patiuntur nec pati possunt ab igne corporeo, quantumcumque imaginentur eum sibi ³¹ noxium ³², non propter hoc patientur ab ipso.

Si autem intelligat tertio illo ³³ modo, scilicet quod daemones vident se in illo ³⁴ cremari vel cruciari cum tamen in veritate ³⁵ non cremantur ³⁶ nec ardeant, hoc iam improbatum est supra ³⁷ per auctoritates sanctorum. Praeterea nos videmus quod daemones ³⁸ sagacissimi sunt et ³⁹ habent opiniones sanas et veras in aliis ⁴⁰ ; quomodo ⁴¹ ergo in hoc solo quod magis experiuntur, errarent ita ⁴² quod putarent se in igne cre-

1. duobus O. — 2. igitur O. — 3. intelligit O ; intellexit A. — 4. ardeant P A. — 5. om. P A. — 6. actus autem A. — 7. iste P. — 8. calor P A. — 9. splendor P A. — 10. tantummodo P A. — 11. quasi O. — 12. om. P. — 13. 4. 5. O. — 14. om. P. — 15. om. O. — 16. necessariis O. — 17. distantiam O ; approximationem P A. — 18. necessaria est A. — 19. patiatetur O. — 20. om. A. — 21. opinandum O. — 22. si inquam ita intelligat add. P A. — 23. cum volumus add. P A. — 24. non autem opinionem P A. — 25. ergo P A. — 26. quandoque O. — 27. magnitudinem O. — 28. illam P A. — 29. fine add. O. — 30. aliquid add. P ; aliquid add. A ; vel audacitum add. P A. — 31. om. P A. — 32. nocivum P. — 33. om. P A. — 34. in illo om. P A. — 35. secundum veritatem P A. — 36. nec crucientur add. P A. — 37. superius P A. — 38. quod daemones om. A. — 39. om. O. — 40. sensu O. — 41. quanto O. — 42. in A.

(a) Matth. XXV, 41. — (b) II De Anima, c. 11. (éd. Didot, III, 466 s.). — (c) III De Anima, c. 3. (éd. Didot, III, 465).

mari cum ¹ nullo modo cremari possint ? Praeterea si torquentur ab igne solum quia vident illum et opinantur se torqueri ab igne, tunc qui habent saniores opiniones et iudicia, et forte astutiores sunt inter eos ut Lucifer ², minus punirentur ; quod falsum est quia scientia aggravat peccata illorum ³ et per consequens poenam.

Auctoritates vero ⁴ quas ⁵ adducit in ⁶ confirmationem sui dicti, male adductae sunt ⁷, sicut patet per inspectionem originalium.

Exempla vero ⁸ poni possunt ⁹ quibus declarari potest quod ignis ¹⁰ corporeus in spiritum imprimere possit poenam ardoris ita tamen quod non calefaciat eum nec consumat. Unum est quod oculus vel imaginativa virtus apprehendit albedinem vel nigredinem ¹¹ per species suas, et non fit oculus album vel nigrum ¹² sed nec talis propter species quas recipit ; eodem modo spiritus nudi vel separati apprehendunt et quasi sentiunt calores et algores vere ¹³, et tamen non sunt calidi vel frigidi. Unde non oportet quod spiritus calefiat ¹⁴ ab igne quem apprehendit ut corpus, et tamen ¹⁵ vere apprehendit ¹⁶ ut corporalem, sicut corpus vel ¹⁷ oculi colorem ¹⁸ et sicut ¹⁹ organum olfactus odorem. Et huic ²⁰ aliquantulum concordare videtur ²¹ quod dicit Philosophus in libro de Causa motus animalium ²², capitulo 7 : Phantasia, inquit, et ²³ intelligentia habent rerum virtutem ; aliquo ²⁴ enim modo species intellecta calidi vel ²⁵ frigidi delectabilis aut tristabilis aut talis sic ²⁶ existit qualis quidem rerum est ²⁷ unaquaeque, propter quod ²⁸ tremunt et timent intelligentes solum (a). Quod autem in corporibus damnatorum post iudicium et ante, et ²⁹ in spiritibus possit esse poena ardoris sine consumptione ostenditur tum etiam ³⁰ quia ³¹ hoc est possibile in corpore passibili ; unde Magister in Historiis ³² super Genesim ³³, capitulo de eiectione ³⁴ primi hominis de paradiso dicit : Si quaeritur quid ignis ille consumat potest dici quod quaedam species ignis est, sicut in vita beati Nicolai legitur, cui si manum adhibes, sentis ardorem sed ³⁵ non pateris ³⁶ adustionem (b). Item, idem dicit in Historia super ³⁷ Evangelium Lucae ³⁸, de divite epulone et Lazaro (c). Si ergo hoc est possibile in corruptibili, multo fortius est verum ³⁹ in corporibus incorruptibilibus et spiritibus nudis. Praeterea experimentaliter sentimus quod quando aliquod corpus vehementer calefit ab igne, longe prius sentitur ⁴⁰ poena ⁴¹ ardoris sive immoderati caloris quam ipsum corpus possit consumi et

1. in quo *PA.* — 2. et *add. O.* — 3. eorum *PA.* — 4. autem *P.* — 5. quis *A.* — 6. ad *A.* — 7. male — sunt] manifeste aliud dicunt *PA.* — 8. autem *O.* — 9. possint *P.* — 10. igneus *O.* — 11. magnitudinem *O.* — 12. albus vel niger *PA.* — 13. *om. P.* — 14. calefac. *O.* — 15. cum *O.* — 16. apprehendat *O.* — 17. sicut *add. O.* — 18. calorem *A.* — 19. *om. PA.* — 20. hoc *O.* — 21. illud *add. P.* — 22. aliunde *O.* — 23. *om. O.* — 24. alio *P.* — 25. aut *P.* ; et *A.* — 26. huiusmodi talis *O.* — 27. *om. O.* — 28. quae *A.* — 29. *om. O.* — 30. *om. O.* — 31. quod *A.* — 32. hystoria *A.* — 33. 4. *add. O.* — 34. *om. A.* — 35. *om. P.* — 36. sentis *P.* — 37. historia super *om. P.* — 38. *om. PA.* — 39. est verum *om. PA.* — 40. sectatur *A.* — 41. pene *O.*

(a) De causa motus animalium, c. 7 (éd. Didot, III, 522). — (b) PETRUS COMESTOR, *Historia scolastica in lib. Gen.* c. 24 (P. L. 198, 1075). — (c) PETRUS COMESTOR, *Historia scolastica in Evangelia* (P. L. 198, 1590).

comburī. Ex quo ergo ¹ ista separabilia sunt tempore ², constat quod Deus potest separare simpliciter prius a posteriore ³ in aeternum, etiam si unum esset causa efficiens alterius. Potest ergo ignis ut est instrumentum divinae iustitiae damnatis inferre poenam ardoris absque calefactione corporis incorruptibilis vel spiritus nudi.

Ad argumenta autem quae ponit contra iam dicta in dicta quaestione respondetur.

Primum est tale ⁴. III° de Anima dicitur ⁵ : Semper honorabilius est agens patiente. Et Augustinus super Genesim ad litteram ⁶ : Omnimode quod facit praestantius est ea re de qua aliquid facit (a). Ergo anima ab igne pati non potest. — Responsio : agens in quantum habet actu ⁷ formam quam, vel cuius similitudinem patiens tantum habet in potentia, in ⁸ tantum est nobilius patiente ; sed non oportet quod simpliciter ; nam secundum Philosophum omne agens physice patitur (b) ; et ideo si agens est nobilius patiente simpliciter sequeretur de necessitate quod idem ⁹ respectu eiusdem esset nobilius et ignobilius. Unde oportet dicere quod agens est nobilius in quantum huiusmodi ¹⁰, non simpliciter ; et sic ¹¹ ignis corporeus ¹² in quantum est ¹³ instrumentum divinae iustitiae est nobilior ipso peccatore in quantum est peccator.

Secunda ratio de his quae ¹⁴ videntur ponderanda est quia ¹⁵ Damascenus, IV libro ¹⁶, 6 capitulo : Traduntur ¹⁷ inquit, daemones et huiusmodi, iniquus scilicet ¹⁸ Antichristus et impii et ¹⁹ peccatores in ignem aeternum, non materialem qualis est hic apud nos sed qualem ²⁰ utique novit Deus (c). Omnis autem ignis corporeus ²¹ est materialis. Ergo ignis a quo ²² anima separata patitur non est materialis neque corporeus. Sed ardorem non infert ²³ nisi corporeus ²⁴. Ergo non patientur poenam ardoris. — Responsio : Negatio non sistit super hunc accusativum casum ²⁵ : materialem, tantum sed super totum illud ²⁶ : materialem ²⁷ qualis ²⁸ apud nos est ; et hoc verum est. Praeter enim alias differentias ignis ille ²⁹ differt a nostro usuali igne quia ignis ³⁰ noster succenditur et ³¹ nutritur, ignis ³² vero ille non. Iob XX : Devorabit eos ³³ ignis qui non succenditur (d) ; super quo Gregorius : Ignis ille maxime calet et minime ³⁴ lucet ; noster plus lucet quam calet quia longe remotius illuminat quam calefacit ³⁵ (e). Et ideo dicit Damascenus quod non est materialis qualis est qui ³⁶ apud nos est ³⁷.

1. om. P. — 2. tempori O. — 3. et add. P. — 4. de O. — 5. om. O A. — 6. dicit add. P A. — 7. actum O. — 8. om. A. — 9. ille A. — 10. huius O. — 11. et sic] ergo O. — 12. om. O. — 13. om. O. — 14. om. O. — 15. contra O. — 16. vel O. — 17. detrahentur P A. — 18. et — scilicet] etiam homo eius id est P A. — 19. om. P. — 20. ubi O. — 21. corporalis O. — 22. a quo] quem O. — 23. fert O. — 24. corpus P A. — 25. om. P A. — 26. illum O. — 27. naturalem A. — 28. hic add. P. — 29. iste O A. — 30. om. O. — 31. om. O. — 32. om. P O. — 33. eo O. — 34. non P A. — 35. calefaciat P. — 36. om. O. — 37. om. O A.

(a) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, l. XII, c. 16 (P. L. 34, 467). — (b) *De Generatione et corruptione*, l. I, c. 7, text. 50 (éd. Didot, II, 446). — (c) IOANN. DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, l. IV, c. 27 (P. G. 94, 1227). — (d) Iob. XX, 26. — (e) GREGORIUS, *Moralium* lib. XV, c. 29 (P. L. 75, 1098).

Tertia ratio talis est : Ignis ille ¹ affligit ² animam ; ergo sentitur nocivus. Haec consequentia per se patet, secundum Augustinum in ³ *Enchiridion* capitulo XII ⁴. Si sentitur nocivus, aliquid per ipsum adimitur (*a*). Ignis autem corporeus nihil potest ab anima adimere. Ergo non potest eam affligere. — Responsio : Augustinus sic ⁵ dicit : Nocet autem ⁶ adimendo bonum. Unde dico quod ignis ille ⁷ nihil adimit de substantia animae vel angeli, quia sunt intransmutabiles in sua substantia ; sed adimit illam delectationem quam habitura erat virtus apprehensiva in apprehensione sui obiecti ⁸ in debita et moderata proportionem, et illam pacem ⁹ quam substantia ¹⁰ cognitiva habet cum virtutes suae non gravantur ¹¹ ab obiecto excellenti. Et huiusmodi ¹² simile reperimus in libro de Coelo et Mundo ¹³ II ¹⁴ ubi Philosophus dicit : Si essent in unoquoque orbium ¹⁵ multae stellae errantium ¹⁶ esset ultimus orbis in poena et labore cum ipse non ¹⁷ moveret orbis qui sunt post ipsum motum ¹⁸ (*b*). Quaero autem ¹⁹, si omnis poena et labor ²⁰ adimit ²¹ aliquid ²², quid est quod adimitur ultimo orbi et ²³ intelligentiae moventi ipsum ? Certe ²⁴ non est dicere quod aliquid quod est ²⁵ substantiae per hoc ²⁶ adimatur ; sed sicut Commentator exponit, solvitur debita proportio moventis ad movendum ²⁷ et moti ad resistendum ; et hoc ²⁸ esset causa laboris et poenae si essent multae stellae in aliquo orbe errantes.

Quarta talis est : omne quod agit in alterum imprimit similitudinem suae ²⁹ formae per quam agit in ipsum. Sed ignis agit per calorem. Ergo anima cum non possit calefieri, videtur quod non possit pati ab igne. — Responsio : Ignis imprimit in animam ³⁰ similitudinem caloris, non calorem ³¹, sicut coloratum ³² imprimit in oculum similitudinem coloris ³³ non colorem, et sic de aliis sensibus. Ratio vero ³⁴ quare ignis imprimit in animam similitudinem caloris tantum, in corpus vero calefactum verum calorem, potest esse quia ignis agendo ³⁵ in corpus imprimit suam speciem et per speciem immissam verum calorem qui est in corpore ³⁶ passo in potentia et per speciem ignis trahitur ³⁷ ad actum. Unde verus ³⁸ calor qui fit in corpore calefacto per actionem ignis non est immissus ab igne sed eductus in passo de potentia ad ³⁹ actum. In spiritu autem nudo non est potentia ad verum calorem ; unde ignis agens in spiritu solam speciem immittit, et sic immittendo non educit de potentia ad actum aliquem calorem ; et sic ⁴⁰ coloratum ⁴¹ immittit

1. iste *A.* — 2. affligit *PA.* — 3. *om. O.* — 4. cap. 6] 96. *O.* — 5. sicut *O.* — 6. *om. O.* — 7. corporeus *PA.* — 8. subiecti *A.* — 9. panem *O.* — 10. qua secunda *O.* — 11. graventur *O A.* — 12. huius *PO* ; et huiusmodi *add. A.* — 13. coeli et mundi *P.* — 14. *om. O.* — 15. orbe *P.* — 16. errantice *P.* — 17. *om. O.* — 18. motu *O.* — 19. enim *O.* — 20. nocent et nocendo *add. PA.* — 21. adimunt *PA.* — 22. *om. P A.* — 23. vel *add. O* ; vel *PA.* — 24. et *O.* — 25. quod est *om. P A.* — 26. quod *add. A.* — 27. modum *A.* — 28. hec *O.* — 29. *om. PA.* — 30. anima *P.* — 31. colorem *A.* — 32. color *P* ; calor *A.* — 33. *om. O.* — 34. *om. A.* — 35. agens *O.* — 36. eodem *A.* — 37. trahit *O.* — 38. ut in *O.* — 39. in *P.* — 40. sicut *P.* — 41. coloratam *A.*

(*a*) AUGUSTINUS, *Enchiridion*, c. 12 (*P. L.* 40, 237). — (*b*) *De Coelo et Mundo*, I, II, c. 8 (éd. Didot. II, 397 ; cf. etiam II, 402).

speciem in oculum ¹, non verum colorem educit de potentia ad ² actum quia ³ ibi non erat talis ⁴ potentia ⁵. In hoc tamen est differentia quia ignis ultra suam similitudinem immittit in spiritum absque calore ⁶ veram ⁷ poenam ⁸ ardoris secundum quod exigit illum ⁹ spiritum puniri in quem ¹⁰ ille ignis ¹¹ agit in quantum est instrumentum divinae iustitiae punientis, et in quantum potentia agens ¹² ipsius ignis excedit in ¹³ proportionem indebita ¹⁴ potentiam passivam ipsius spiritus, sicut visibile sive sit ¹⁵ lux sive color laedit ¹⁶ visum et nocet ¹⁷, quamvis non immittatur in oculum nisi intentio lucis aut coloris.

Quinta ratio talis est. Omne quod patitur ab aliquo movetur ab eo, quia movens generalius est agente, ut dicit Commentator super I^m de Generatione et Corruptione, capitulo de tangibili. Sed secundum nullam speciem motus anima potest moveri ab igne corporeo; quod patet inductive ¹⁸. Ergo anima non patitur ab igne corporeo. — Responsio: sicut dicit Simplicius, super Praedicamenta, capitulo de motu: Tria sunt genera motuum: intellectualis ¹⁹, naturalis, animalis; in praedicamentis autem Aristoteles ²⁰ non determinat nisi de motu ²¹ naturali vel corporeo ²², ut ibidem ²³ dicit. Dico ergo quod spiritus non movetur ab igne ²⁴ corporaliter ²⁵ vel naturaliter ²⁶ sed motu alterationis intellectualis vel animalis. Talis autem alteratio vel passio non ²⁷ abicit a substantia intellectuali vel spirituali.

Sexta ratio talis est: quod patitur ab aliquo communicat cum illo ²⁸ in materia, ut dicit ²⁹ Boetius, de Duabus naturis et una persona Christi (a). Sed anima et ignis corporeus ³⁰ non communicant in materia, secundum Boetium ibidem. Ergo ab igne corporeo pati non potest. — Responsio. Maior praedicta non potest haberi a Boetio ibidem. Esto tamen quod Boetius hoc dicere intendat ³¹. Dico quod intelligenda est de passo quod patiendo agit in illud ³² a quo patitur; quia ³³ quae mutuo agunt et patiuntur communicant in materia; quae vero ³⁴ sic patiuntur quod versa vice non agunt, non communicant ³⁵ in materia cum agentibus; et ³⁶ sic se habent ista inferiora respectu supercoelestium ³⁷, et spiritus respectu ignis corporei. Et hoc est quod dicit Philosophus in ³⁸ libro ³⁹ de Generatione et ⁴⁰ corruptione ⁴¹, capitulo de actione et passione: Quaecumque, inquit, non habent materiam eandem faciunt impassibilia entia ⁴² (b); et alia multa ibidem ⁴³ de hoc.

1. oculo *PO*. — 2. in *O*. — 3. qui *O*. — 4. calor *P*; in *add. PA*. — 5. talis potentia *add. P corr. in marg.* — 6. absque calore *om. O*. — 7. unde *A*. — 8. poena *A*. — 9. *om. O*. — 10. quam *O*. — 11. *om. O*. — 12. agentis *OA*. — 13. excedit in] exceditur *O*. — 14. indebitam *O*; debita *A*. — 15. sicut *O*. — 16. redit *O*. — 17. et nocet *om. P*. — 18. inducenti *PA*. — 19. intelligibilis *A*; et *add. O*. — 20. *om. A*. — 21. mo(ve)ri *O*. — 22. corporali *O*. — 23. idem *A*. — 24. corporeo a quo patitur non *add. PA*. — 25. motu corporali *PA*. — 26. naturali *PA*. — 27. *om. P*. — 28. cum illo] ei *O*; cum aliquo *A*. — 29. videtur velle *O*. — 30. corpus *O*. — 31. dicere intendat] dicat *O*. — 32. illo *A*; aliud *O*. — 33. quod *A*. — 34. non *A*. — 35. nisi communicat *O*. — 36. cum — et] *om. O*. — 37. rerum coelestium *O*. — 38. *om. P*. — 39. *om. O*. — 40. *om. PO A*. — 41. *om. PA*. — 42. vel activa *add. A*. — 43. inducuntur *O*.

(a) BOETIUS, *De duabus naturis et una persona Christi*, c. 6 (P. L. 64, 1350). — (b) *De Generatione et Corruptione*, l. I, c. 10, text. 87 (éd. Didot, II, 152).

Haec sunt verba eorum ¹.

Responsio ad haec ² secundum Thomam.

Qualiter ³ spiritus separatus, secundum Thomam ⁴, patitur ab igne corporeo patuit supra ⁵ in responsione articuli 36 contra primam partem.

Quod autem de hac materia hic impugnant habetur in quaestionibus de Anima, quaestione ultima ubi Thomas sic ⁶ dicit : Ad investigandum ⁷ quomodo ignis corporeus daemone vel animae separatae ⁸ nocivus esse possit considerandum est quod nocumentum alicui non infertur secundum quod recipit illud quo perficitur, sed secundum quod a suo contrario impeditur. Unde passio animae ab igne ⁹ non est secundum ¹⁰ receptionem tantum ¹¹ sicut patitur intellectus ab intelligibili et sensus a sensibili, sed secundum quod aliquid patitur ab altero secundum ¹² viam contrarietatis et obstaculi. Hoc autem contingit dupliciter : impeditur enim aliquid a suo contrario uno modo quantum ad esse suum quod habet ex aliqua forma inhaerente ; et sic patitur aliquid a suo contrario per alterationem et corruptionem, sicut lignum ab igne comburitur. Aliquid autem ¹³ impeditur ab aliquo ¹⁴ obstante et ¹⁵ contrariante quantum ad suam inclinationem ; sicut naturalis inclinatio lapidis est ut feratur deorsum ; impeditur enim ¹⁶ ab aliquo obstante et vim inferente ut per violentiam quiescat vel per ¹⁷ violentiam moveatur. Neuter autem modus passionis ¹⁸ poenalis est in re cognitione carente ; nam ubi non potest esse ¹⁹ dolor et tristitia non competit ratio afflictionis ²⁰. Sed in habente cognitionem ex utroque modo ²¹ passionis ²² consequitur ²³ afflictio et poena ; sed diversimode, nam passio quae est secundum ²⁴ alterationem a contrariis infert ²⁵ afflictionem et poenam ²⁶ secundum sensibilem dolorem, sicut sensibile excellens corrumpit harmoniam sensus ; et ideo excellentiae sensibilibus et maxime tangibilium dolorem inferunt, contemperationes autem eorum delectationem ²⁷ propter convenientiam ad sensum ²⁸. Sed secunda passio non infert poenam secundum dolorem sensibilem, sed secundum interiorem tristitiam quae oritur in homine vel ²⁹ animali ex hoc quod aliquid interiori ³⁰ via ³¹ apprehendunt ³² ut repugnans voluntati vel ³³ appetitui cuicumque ; unde ea quae sunt contraria voluntati vel ³⁴ appetitui affligunt etiam magis interdum quam ea quae sunt dolorosa secundum sensum ; praeeligeret enim aliquis verberari et graviter secundum sensum affligi quam vituperia sustinere vel aliqua huiusmodi quae voluntati repugnarent.

Secundum igitur primum modum passionis, anima non potest pati

1. Haec — eorum] *om. O.* — 2. praedicta *O.* — 3. autem *add. A.* — 4. secundum Thomam *om. P.* — 5. *om. O.* — 6. *om. A.* — 7. investigando *O.* — 8. *om. A.* — 9. per ignem *P.* — 10. omnem *add. O.* — 11. *om. O.* — 12. per *P.* — 13. verò *P. A.* — 14. suo *A.* — 15. vel *P.* — 16. autem *P.* — 17. violentiam — per] *om. O. A.* — 18. *om. O. A.* — 19. non est *O.* — 20. et poenae *add. P.* — 21. *om. O.* — 22. *om. O. A.* — 23. sequitur *O. A.* — 24. per *O.* — 25. insuper *A.* — 26. et *add. O.* — 27. delectant *P.* — 28. sensus *O.* — 29. in *add. P.* — 30. interior *A.* — 31. aliqua vi *P.* — 32. apprehenditur *P.* ; apprehendit *A.* — 33. et *A.* — 34. et *P.*

poenam ¹ ab igne corporeo ; non enim possibile est quod ab eo alteretur et corrumpatur ; et ideo non eo modo ab igne affligitur ut ex ² eo dolorem sensibilem patiat. Potest autem ³ pati anima ab igne corporeo secundo modo passionis, in quantum ab igne ⁴ impeditur a sua inclinatione vel ⁵ voluntate. Quod sic patet : anima enim et quaelibet incorporealis substantia, quantum est de sui natura non est alligata ⁶ alicui loco sed transcendit totum ordinem corporalium. Quod autem alligetur ⁷ alicui corpori et determinetur ad aliquem locum per quamdam necessitatem est ⁸ contra eius naturam et contra appetitum naturalem ⁹ ; et hoc dico nisi ¹⁰ in quantum coniungitur corpori cuius est forma naturalis in quo aliquam perfectionem consequitur. Quod autem aliqua spiritualis substantia ¹¹ alicui corpori alligetur ¹² non est ex virtute ¹³ corporis potentis substantiam incorpoream detinere, sed ¹⁴ ex virtute alicuius ¹⁵ superioris ¹⁶ substantiae alligantis ¹⁷ substantiam incorpoream vel ¹⁸ spiritualem tali corpori, sicut etiam per artes ¹⁹ magicas ²⁰ permissione divina virtute ²¹ superiorum daemonum aliqui ²² spiritus rebus aliquibus alligantur ²³, vel anulis ²⁴ vel imaginibus vel aliquibus ²⁵ huiusmodi rebus. Et per hunc modum animae et daemones alligantur virtute divina in sui poenam igni corporeo. Unde dicit Augustinus, XXI de Civitate Dei (a) : Cur non dicamus quamvis miris, veris tamen modis etiam ²⁷ spiritus ²⁸ incorporeos posse poena corporalis ignis affligi, si ²⁹ spiritus humani et ³⁰ ipsi profecto incorporei et nunc ³¹ potuerunt ³² includi corporalibus membris et tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter ³³ alligari ? Adhaerebunt ergo spiritus ³⁴, licet incorporei, corporalibus ignibus cruciandi, accipientes ex ignibus poenam, non dantes ignibus vitam. Et sic verum est ³⁵ quod ignis ille ³⁶ in quantum virtute divina ³⁷ detinet animam alligatam, agit in illam ³⁸ ut ³⁹ instrumentum divinae iustitiae ; et ⁴⁰ in quantum anima apprehendit illum ignem ut sibi nocivum, interiori tristitia affligitur, quae quidem maxima est eo quod considerat se infimis rebus subdi quae nata fuit Deo per fruitionem ⁴¹ uniri. Maxima igitur ⁴² afflictio damnatorum erit ex eo ⁴³ quod a Deo separabuntur ; secunda ⁴⁴ vero ex hoc quod rebus corporalibus subdentur ⁴⁵ et infimo ⁴⁶ et abiectissimo loco. Idem ⁴⁷ docet Thomas in quaestionibus de Veritate ⁴⁸, quaestione 25, articulo 1.

1. om. O. — 2. ab A. — 3. tamen A. — 4. per huiusmodi ignem P. — 5. et O. — 6. obligata P A. — 7. quod ergo obligetur P. — 8. et add. A. — 9. et contrarium appetitui naturali O. — 10. non O A. — 11. anima O. — 12. obligetur P A. — 13. virtutis P. — 14. est add. O. — 15. corporis — alicuius] om. A. — 16. superiori A. — 17. alliganti A. — 18. et P. — 19. per artes] partes O. — 20. fit add. O. — 21. non A ; ut O. — 22. aliquis A. — 23. alligatur A. — 24. om. A. — 25. om. A. — 26. 20. P A. — 27. om. A. — 28. propter A. — 29. sed A. — 30. etiam O A. — 31. non O. — 32. potuerunt A. — 33. insolutum O. — 34. daemonum add. O. — 35. verum est] videtur A. — 36. om. A ; iste O. — 37. om. O. — 38. animam P. — 39. virtute — ut] est A. — 40. om. P. — 41. Deo perfectissime A. — 42. ergo P. — 43. ex eo om. O. — 44. secundo A. — 45. subduntur O. — 46. et in infernum A. — 47. item A. — 48. potentia O A.

(a) AUGUSTINUS, De Civitate Dei, l. XXI, c. 10 (P. L. 41, 724 s.).

Ista autem ¹ sententia verbis ² evangelicis et sanctorum dictis ³ non est contraria sed in omnibus consonat ut ⁴ per dictam Thomae ⁵ declarationem comprobatur. Unde et ipsa auctoritas ⁶ Gregorii quam adducunt sic habet intelligi, scilicet quod spiritus ab igne mente patiuntur in quantum ignibus alligati detinentur. Et hoc ⁷ idem Gregorius dicit, libro IV scilicet Dialogorum : Dum, inquit, Veritas divitem epulonem ⁸ damnatum in igne perhibet ⁹ quisnam ¹⁰ sapiens reproborum animas ignibus detineri neget (a).

Et quod postmodum arguunt contra illud quod dicit Thomas IV Sententiarum, distinctione ¹¹ 44, scilicet spiritus ideo ab igne pati, miro modo sophistice procedunt ¹². Dimittentes enim declarationem qualiter anima separata ab igne corporeo patiatur, quae quasi in nullo differt a declaratione praedicta in quaestionibus de Anima, quaestione ultima, et in ¹³ quaestionibus de Veritate quaestione 25 ¹⁴, ultimum verbum reprehendunt ubi dicit in fine : anima ignem sibi noxium videns cruciatur ¹⁵, inquirentes de intellectu huius in hac parte ac si sufficienter in praemissis non fuisset ¹⁶ expressus.

Quod autem dicunt nocumentum detentionis aut ¹⁷ impedimenti ab actione desiderata supra esse improbatum ¹⁸, respicienti ea quae supra dixerunt cum his quae de Thoma adducta sunt, falsum esse patet et ¹⁹ figmentum.

Quod vero quaerunt ²⁰, si intelligit ²¹ de visione sensitiva tantum, etc. ; ex ignorantia nimia ²² procedere ²³ videtur. Quis enim unquam posuit visionem sensitivam ²⁴ quae fit per ²⁵ virtutes organicas ²⁶ in spiritibus separatis ? Et quod habent pro inconvenienti quod spiritus non tangendo sed videndo cruciatur, quoad hoc quod ²⁷ insinuant quod necesse est spiritus separatos cruciari ignem ²⁸ tangendo sive sentiendo per sensum tactus ²⁹, nimis absurdum esse videtur, quoniam ³⁰ si virtus visiva sensitiva eo quod organica, ut dictum est, ac materialis nullo modo potest poni ³¹ in spiritu a materia ³² separato, quanto magis sensus tactus qui est ³³ ignobilior et ³⁴ longe materialior nec fingi quidem poterit in huiusmodi spiritibus separatis ³⁵. Quod vero adducunt pro se de Matth. : Ite maledicti, etc., nihil facit pro eis ; immo pro Thoma ³⁶ facit ipsa verborum significatio, quia ³⁷ non ³⁸ dicitur spiritibus separatis : Ite maledicti ³⁹, etc., ratione sensus visus nec ⁴⁰ ratione sensus

I. om. O. — 2. dictis O. — 3. verbis O. — 4. sicut A. — 5. om. P. — 6. quod add. O. — 7. est quod add. P A. — 8. om. P A. — 9. prohibet A. — 10. quis O. — 11. om. O. — 12. procedendo P A. — 13. om. P. — 14. 15 P A. — 15. cruciantur P ; et add. A. — 16. fuerit P. — 17. ac P A. — 18. improbata O. — 19. quod O. — 20. quaerit O. — 21. intelligat A. — 22. non minima P A. — 23. processisse P. — 24. vel imaginativam add. O. — 25. fit per] sunt O. — 26. organicae O. — 27. om. P A. — 28. igne O. — 29. quod add. P. — 30. quia P. — 31. esse add. P A. — 32. a materia] aliqua O. — 33. om. P. — 34. vel O. — 35. a materia add. P A. — 36. facit — Thoma] om. P A. — 37. quod P. — 38. nec O. — 39. om. P. — 40. om. P.

(a) GREGORIUS, *Dialogorum*, lib. IV, c. 29 (P. L. 77, 368).

tactus, cum neutra harum virium organicarum in spiritu vigeat incorporeo, sed quia ¹ prout ipsa verba sonant in illum ignem ² sunt ituri in ipso ³ ad suam poenam aeternaliter detinendi.

Quae consequenter opponunt de imaginatione et opinione propter quas solas ⁴ ostendunt spiritus ab igne pati non posse, contra Thomam nihil faciunt ⁵ quia hoc idem ipse concedit et efficaciter ostendit, sicut diximus ⁶ ubi supra, scilicet ⁷ IV Sententiarum ⁸, distinctione ⁹ 44. Quamvis possit esse secundum rei veritatem aliqua ¹⁰ passio tristitiae vel doloris ex aliqua falsa imaginatione, ut Augustinus dicit XII ¹¹ super Genesim ¹² ad litteram (a), tamen non potest dici quod secundum illam passionem vere patiatur a re, et multo minus dici posset pati a re veraciter per falsas conceptiones quas anima errans opinando ¹³ fingeret, prout ipse subdit infra, ubi ¹⁴ consequenter dicit ¹⁵ : Non est probabile quod animae separatae vel ¹⁶ daemones qui subtilitate ingenii pollent putarent ignem corporeum sibi nocere ¹⁷ posse si ¹⁸ ab illo nullatenus gravarentur ¹⁹. Ex his verbis Thomae patet quod non posuit Thomas spiritus ²⁰ ab igne ²¹ pati istis modis fictis et falsis prout isti ²² sibi imponunt. Unde argumenta per quae illos ²³ modos improbant contra ipsum nihil penitus facere manifestum est.

Quod vero ²⁴ dicunt ²⁵ auctoritates quas Thomas pro se adducit ²⁶ male ²⁷ adductas sicut dicunt ²⁸ patere ²⁹ per inspectionem originalium ³⁰, originalia inspicienti et ³¹ intelligenti patet esse falsum. Exempla autem quae ponunt ad declarandum quod ignis corporeus in spiritum imprimere possit poenam ardoris ita tamen quod non ³² calefaciat eum ³³ nec ³⁴ consumat, non sunt convenientia. Non est enim simile de oculo vel de ³⁵ virtute imaginativa et de spiritu incorporeo sive anima separata in quibus huiusmodi virtutes organicae non inveniuntur per quas huiusmodi impressiones ab igne corporeo in ³⁶ ipsos fieri sit possibile.

Quod autem ipsi asserunt quod spiritus nudi vel ³⁷ separati apprehendunt et quasi sentiunt algores et calores, si intelligant ³⁸ quod recipiunt ³⁹ species talium rerum per quas cognoscunt ⁴⁰, prout videntur insinuare, non est ad propositum eorum : quia cum principium intelligendi pertineat ad perfectionem intellectus, nullo modo potest poni ⁴¹ ad afflictionem seu poenam pertinere nec per se nec etiam per accidens eo modo quo videmus sensum affligi per speciem sensibilis excellentis propter dispositionem organi corporalis, cuiusmodi ⁴² in ⁴³ intellectu

1. om. P. — 2. om. O. — 3. illo P. — 4. solum O. — 5. facit P. — 6. dicimus A ; dicens O. — 7. super add. A. — 8. om. P. — 9. om. O. — 10. vera P A. — 11. VII. P A. — 12. om. O. — 13. om. P. — 14. ipse add. P. — 15. ait P A. — 16. nec A. — 17. in esse O. — 18. sed P. — 19. generarentur A. — 20. om. P A. — 21. ab igne om. O. — 22. ipsi P A. — 23. istos O. — 24. autem A. — 25. quod add. O. — 26. pro se adducit add. P. — 27. manifeste A. — 28. om. P. — 29. patet P. — 30. quod add. A. — 31. om. P. — 32. nec P A. — 33. om. O. — 34. vel O. — 35. om. P A. — 36. om. O. — 37. et P. — 38. intelligunt O. — 39. recipiant P. — 40. species — cognoscunt] om. P. — 41. om. P. — 42. cuius P ; eius A. — 43. om. O.

(a) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, l. XII, c. 32 (P. L. 34, 480).

vel spiritu separato fingere non est possibile ; et propter hoc spiritus separatos a rebus corporalibus ¹ species vel formas intelligibiles ² assumere ³, falsum est et multipliciter per dicta Thomae improbatum sicut prima ⁴ parte ⁵ patuit supra.

Quod autem dicunt quod ⁶ in corporibus damnatorum post iudicium et ante etiam ⁷ in spiritibus possit esse ⁸ poena ardoris sine consumptione, concedimus ; nec huius oppositum unquam ⁹ dixit Thomas ; sed verum ¹⁰ modum quo spiritus poenam ardoris ¹¹ patiantur ¹² coeteris, ut dictum est, evidentius declaravit ¹³. Tamen quae isti ad huius ¹⁴ veritatis confirmationem ¹⁵ adducunt, ut patet intuenti ¹⁶, modicum ad eius declarationem faciunt ; unde ¹⁷ patet quod in vacuum quasi per omnia laboraverunt.

Argumenta vero quae solvere conantur ¹⁸ quasi ¹⁹ Thomas ea pro confirmatione ²⁰ suae opinionis posuisset, ponuntur cum multis aliis a fratre ²¹ Thoma ad primam partem quaestionis obiciente, quaestione 25 de Potentia, veritate articulo 1. Et quod non adducat pro sua positione, ut isti putaverunt et falso, manifestum est ex hoc quod ipse ²² ista argumenta cum aliis solvit ibidem, non quidem fingendo, ut isti, sed veritatem declarando ut patet intuenti.

Ad primum enim sic dicit ²³ quod non oportet simpliciter agens praestantius esse patiente sed secundum quod est ²⁴ agens ; et sic ignis in quantum agit in animam ut instrumentum divinae iustitiae est anima praestantior quamvis non simpliciter. Et hoc ipsi ²⁵ in responsione ad idem ²⁶ argumentum tetigerunt ; unde ²⁷ ab eo accipientes quem vituperare conati sunt, approbare veritate cogente sunt compulsi.

Ad secundam rationem, quae 5^a est ²⁸ in quaestione ²⁹ Thomae, sic respondet quod in poena animae separatae duo est considerare, scilicet affligens primum et proximum. Affligens primum est ipse ignis corporalis detinens animam per modum praedictum ; sed tristitiam animae non ingereret nisi hoc esset ab ipsa ³⁰ apprehensum. Unde proximum affligens est ignis ipse detinens apprehensus ; et iste ignis non est materialis sed spiritualis, et sic potest verificari dictum Damasceni. Vel potest dici quod dicit eum ³¹ non materialem ³² in quantum non punit ³³ animam materialiter agendo ³⁴ sicut punit ³⁵ corpora.

Ad tertiam rationem quae 10^a est in quaestione Thomae, respondet quod ignis ille ³⁶ nocet animae non ita quod adinat ei aliquam formam absolute inhaerentem, sed in quantum eius actionem impedit ut dictum est, ipsam detinens.

1. affligi per *add. P. A.* — 2. a rebus corporalibus acceptas *add. P. A.* — 3. sumere *P. A.* — 4. pro *A.* ; *qm. P.* — 5. *om. P.* — 6. *om. P. O. A.* — 7. et post *P. A.* — 8. in *add. O.* — 9. nusquam *O.* — 10. ullum *O.* — 11. sine consumptione *add. P.* — 12. patiat *P. A.* ; quod *add. O.* — 13. ea *add. P.* — 14. huiusmodi *A.* — 15. *om. A.* — 16. intellgenti *O.* — 17. et *P.* — 18. conatur *P.* — 19. quod *A.* — 20. ad confirmationem *P. A.* — 21. sancto *P.* — 22. *om. P. A.* — 23. dicunt *P.* ; dicendum *A.* — 24. *om. A.* — 25. et haec ipsa *P.* — 26. de idem *O.* ; ad primum *P.* — 27. ut *A.* — 28. *om. O.* — 29. quaestionibus *P.* — 30. anima *A. O.* — 31. *om. O.* — 32. naturalem *O.* — 33. ponit *O.* — 34. *om. P.* — 35. ponit *O.* — 36. iste *O.* ; agendo *add. P.*

Ad quartam rationem quae 12^a est in quaestione Thomae, respondet quod anima non patitur ab igne ¹ quasi alterata ab eo sed per modum praedictum ²; propter quod non oportet quod ignis in ipsam ³ agens aliquid in ea imprimat.

Ad quintam rationem quae in quaestione Thomae est 14^a, dicit quod obiectio illa procedit de passione proprie dicta quae in motu consistit, de qua nunc non loquimur.

Ad sextam rationem quae in quaestione Thomae est 15^a dicit quod ad hoc ⁴ quod sit passio proprie loquendo oportet quod aliquid habeat materiam contrarietati subiectam, et ad hoc quod sit passio mutua oportet quod sit materia communis. Tamen ⁵ aliquid potest pati ab altero ⁶ cum quo ⁷ non communicat in materia, sicut corpora inferiora a sole; et aliquid potest aliquo modo pati quod nullo ⁸ modo habet materiam ⁹, sicut ex praedictis ¹⁰ patet.

Ecce quod argumenta praefata ¹¹ sunt ab ipsomet Thoma veraciter dissoluta; unde eorum responsione, in qua, ut patet inspicienti, quaedam ficta et falsa continentur ¹², non indigebant; nec ad alicuius positionis Thomae confirmationem adducta erant ut ipsi falso innuebant ¹³.

ARTICULUS VIII.

Quod ¹⁴ ignis materialis non agit ut instrumentum divinae iustitiae nisi in quod ¹⁵ exercet aliquam actionem ¹⁶.

Quaestione 220 ¹⁷, ubi quaerit ¹⁸ qualiter anima ¹⁹ separata ab igne patiatur (a), in responsione principali et in 2 argumento plane sentire videtur, immo expresse ²⁰ dicere quod ignis infernalis non potest agere in spiritum, etiam ut instrumentum divinae iustitiae, nisi exercendo in eo actionem aliquam naturalem.

Haec de Thoma.

Hoc videtur ²¹ contra opinionem communem, et est occasio erroris quia ponit ²² divinam potentiam restringi ²³ sub natura. Et contra istud ²⁴ est illud ²⁵ Dan. III ubi dicitur ²⁶ quod angelus fecit medium ²⁷ fornacis quasi ventum roris flantem (b); unde constat quod ibi ²⁸ ignis ut ²⁹ instrumentum divinae misericordiae refrigeravit, sine aliqua operatione naturali. Nec potest aliquis subterfugere per hoc ³⁰ quod ibi praemittitur ³¹ quod angelus Domini excussit flammam ignis de for-

1. quod adimat — igne] *om. A.* — 2. dictum *O.* — 3. ipsa *A.* — 4. adhuc *A.* — 5. in *A.* — 6. aliquo *PA.* — 7. cum quo] *cui P.*; enim *A.* — 8. illo *O.* — 9. materia *O.* — 10. dictis *P.* — 11. Thomae *O.* — 12. continere *O.* — 13. asserebant *O.* — 14. De hoc quod Thomas dicit quod *PA.* — 15. in quod *om. P.* — 16. Articulus — actionem] *om. O.* — 17. 022. *A.* — 18. quaeritur *A O.* — 19. materia *A.* — 20. *om. PA.* — 21. sonare *add. P.* — 22. *om. PA.* — 23. restringit *PA.* — 24. illud *OA.* — 25. *om. O.* — 26. ubi dicitur *om. P.* — 27. stetit in medio *O.* — 28. *om. P.* — 29. *om. P.* — 30. illud *P.* — 31. permittitur *P.*

(a) De Veritate, q. 26, art. 1. — (b) Dan. III, 50.

nace ut per hoc dicat quod ignis fuerit totaliter ¹ separatus ab illis pueris ²; nam sequitur: Ecce, inquit Nabuchodonosor, video quatuor viros ambulantes in medio ³ ignis; et infra: Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium ⁴ fornacis ardentis; sed illa ⁵ excussio intelligitur per angelum Domini facta quoad partem flammae quae accendit ⁶ Chaldaeos iuxta fornacem.

Praeterea, dicit beatus Laurentius: Disce miser quod carbones hi ⁷ non ardorem ⁸ sed refrigerium mihi praestant. Et beatus Tiburtius ambulans ⁹ super carbones dixit Sabino ¹⁰ iudici, sicut legitur in passione eiusdem ¹¹ martyris: In nomine Domini ¹² Iesu Christi videtur mihi quod super flores roseos gradior. Sic ergo in his exemplis fuit ignis instrumentum divinae misericordiae ¹³ ad refrigerandum absque actione naturali quae est calefacere ¹⁴.

Haec sunt verba eorum.

[Responsio ad haec secundum Thomam] ¹⁵.

Mirum est per quam phantasiam apparuit eis quod aliquid haberet rationem instrumenti ad aliquid producendum, a quo omnino nulla actio exerceretur ad illius rei productionem. Hoc enim dicere est duo ¹⁶ contradictoria simul affirmare. Quod enim fit ab aliquo sine ¹⁷ omnimoda alterius ¹⁸ cooperatione, procedit ab eo immediate et per consequens sine instrumento. Igitur ¹⁹ ponere in tali productione instrumentum est simul ponere instrumentum et negare.

Quod ²⁰ autem ignis aliquid ²¹ faciat ²² circa spiritum ratione cuius dicitur ²³ divinae iustitiae instrumentum satis pulchre docet Thomas in illa quaestione de Veritate XXV articulo 1, sic: Substantiam incorpoream ²⁴ corpori uniri contingit dupliciter, uno modo ut formam ²⁵, in quantum vivificat corpus; alio modo ut motorem mobili vel locatum loco, per aliquam operationem sive per aliquam habitudinem. Quia ²⁶ vero formae et illius ²⁷ cuius est forma unum est esse, unio ²⁸ substantiae spiritualis ad corporalem ²⁹ per modum formae est unio quantum ad esse ³⁰. Nullius ³¹ autem rei esse est suae potestati ³² subiectum; et ideo non est in potestate substantiae spiritualis uniri corpori vel ab eo separari per modum formae; sed lege naturae agitur ³³ vel virtute divina. Sed operatio ³⁴ est ³⁵ in potestate operantis voluntarie; ideo in potestate naturae ³⁶ spiritualis est uniri corpori per modum motoris aut locati et separari ³⁷ ab eo secundum ordinem naturae. Sed quod substantia spiritualis hoc modo corpori unita ab eo detineatur et impediatur et quasi ligetur est

1. corporaliter *P A.* — 2. penis *O.* — 3. per medium *P.* — 4. hostium *P O.* — 5. ista *O.* — 6. incendit *A.* — 7. hiis *O.* — 8. arborem *O.* — 9. gradiens *P A.* — 10. Solino *P.* — 11. dicti *P A.* — 12. nostri *add. P A.* — 13. iustitiae *P.* — 14. tale, facere *A.* — 15. *om. O.* — 16. *om. P A.* — 17. *om. A.* — 18. *om. A.* — 19. ergo *P.* — 20. quid *P.* — 21. *om. O.* — 22. agat *O.* — 23. dicatur *O.* — 24. *om. O.* — 25. forma *P O.* — 26. quod *O.* — 27. eius *O.* — 28. autem *add. A.* — 29. corpora *A.* — 30. eius *add. O.* — 31. illius *P.* — 32. potestatis *P O.* — 33. agit *O.* — 34. rei *add. P O.* — 35. *om. A O.* — 36. substantiae *O.* — 37. et per se parati *P.*

supra naturam ignis. Ergo iste ¹ agens ut instrumentum divinae iustitiae facit aliquid supra virtutem naturae suae, scilicet animam detinere ² vel ³ ligare; sed ipsa unio per modum praedictum est naturalis, et sic patitur anima ⁴ ab igne corporeo ⁵ tertio modo supra dicto ⁶, prout dicimus pati omne illud quod impeditur ab actione propria vel ab aliquo sibi competenti. Et hunc modum passionis Augustinus ponit, libro ⁷ de Civitate Dei XXI ⁸ sic dicens: Cur non dicamus quamvis miris veris tamen modis, etc. ⁹ (a). Respiciatur ista auctoritas seriatim ¹⁰ supra adducta articulo proximo, et videbimus eam omnino huic sententiae Thomae concordare.

Ad hoc autem quod obiciunt ¹¹ de divina potentia quod ¹² videtur per hoc restringi sub natura, dicendum quod ¹³ non est verum. Ad divinam enim potentiam pertinet agere per se et immediate, vel ¹⁴ cum ¹⁵ natura instrumentaliter operante ¹⁶; quae in nullo restringitur si ¹⁷ ratio instrumenti sine cooperatione ¹⁸ aliqua non tam necessaria quam congrua, iuxta ordinem divinae sapientiae, tam misericordiae quam punitionis effectus per medias causas agentis ¹⁹, valeat inveniri.

Ad illud Danielis ²⁰ dicendum quod ad illud refrigerium puerorum fecit ²¹ ros ²² instrumentaliter, segregatus ²³ a materia ignis vel flammae sicut docet Augustinus in ²⁴ libro de Mirabilibus Sacrae ²⁵ Scripturae, sic dicens: Cum potens gubernator ignis naturam inter inimicos et servos suos ²⁶ dividere voluit, ardorem inimicis, flabilem et humidam aeris substantiam ²⁷ famulis suis convertit, ut et illi per comburentem naturam accensi ²⁸ arderent ²⁹, et hi in flabili ³⁰ et lymphatico ³¹ vapore nihil adversitatis perpassi ³² sentirent. Quapropter et ³³ Scriptura dicit: Angelus autem Domini ³⁴ descendit cum Azaria et coeteris ³⁵ et ³⁶ excussit flammam ignis de camino et fecit medium fornacis sicut ³⁷ spiritum roris flantem: ex aere ³⁸ enim spiritum ³⁹ et aqua rorem invenit in ipso ignis medio (b). Ecce quam aperte expositio ⁴⁰ Augustini repugnat extorsioni quam isti fingunt dicentes ⁴¹: Nec potest aliquis subterfugere, etc. Unde ex nunc poscendum ⁴² est eis de eo quod sententias Thomae depravare nituntur, cum beato Augustino, immo ipsi ⁴³ textui Sacrae Scripturae prout exponitur ab eodem, contradicere comprobentur ⁴⁴?

1. ille *PA*; ignis corporeus *add. PA*. — 2. retinere *A*. — 3. et *PA*. — 4. ipsa *PA*. — 5. *om. O*; illo *add. PA*. — 6. supra dicto] sumpto *P*; supra *A*. — 7. in XII. *P*; in XXI. *A*. — 8. *om. PA*; cap. 21. *O*. — 9. et tamen *O*. — 10. *om. P*. — 11. obicit *O*. — 12. quae *PA*. — 13. hoc *add. PA*. — 14. *om. O A*. — 15. *om. PA*. — 16. cooperante *PA*. — 17. sed *O*. — 18. comparatione *A*. — 19. non tam — agentis] *om. PA*. — 20. de Daniele *PA*. — 21. facit *P*. — 22. eos *A*. — 23. segregata *P*; segregatos *A*. — 24. *om. O*. — 25. divinae *PA*. — 26. *om. A*. — 27. et servos — substantiam] *om. P*. — 28. succensi *O*. — 29. ardent *O*. — 30. inflammabili *PO*. — 31. liquefacto *P*. — 32. *om. P*. — 33. *om. O*. — 34. *om. O*. — 35. in caminum *add. PA*. — 36. *om. O*. — 37. ut *PA*. — 38. aeris *P*. — 39. spiritu *P*. — 40. *om. P*. — 41. nota *add. O*. — 42. pertendum *P*; poscendum *A O*. — 43. *om. O*. — 44. comprobantur *P*; approbantur *O*.

(a) AUGUSTINUS, *De Civitate Dei*, l. XXI, c. 10. (P. L. 41, 724 s.). — (b) AUGUSTINUS, *De mirabilibus Sacrae Scripturae*, l. II, c. 31 (P. L. 35, 2190).

Ad illud vero quod pro se ¹ adducunt quod Nabuchodonosor vidit eos ambulantes in medio ignis ², et quod ³ Nabuchodonosor accessit, nihil facit pro eis; quoniam ⁴ secundum dictam ⁵ expositionem Augustini (a), ipse ros in quo erant pueri in medio ignis erat, et fornax ipse ⁶ undique ⁷ ardebat; cuius ⁸ divisio, scilicet ⁹ materiae roridae ¹⁰ a flamma sive a vapore inflammato, divina virtute, angelico ministerio cooperante, fiebat ¹¹. Quod etiam in ¹² igne sanctorum ¹³ Laurentii et Tiburtii divinitus fieri poterat; vel forsitan de refrigerio ¹⁴ spirituali loquebatur Laurentius, et propter interiorum delectationem quam in Dei contemplatione inveniebat ¹⁵ prunas rosas ¹⁶ Tiburtius comparabat.

ARTICULUS IX.

Quod ¹⁷ potentiae activae non sunt in materia.

Quaestione 234 ¹⁸ quaerit ¹⁹ utrum liberum arbitrium ad iustificationem impii requiratur (b) et in responsione ¹⁶ argumenti dicit quod res naturales per quamdam violentiam possunt ²⁰ disponi ad formam ut scilicet principium dispositionis sit ²¹ extra, nihil conferente vim passo; unde in eis non est dispositio ad ²² formam ²³ ab aliquo principio intrinseco sed ab extra.

Haec sunt verba Thomae ²⁴.

Per ista verba ²⁵ videtur negare inchoationes formarum sive potentias activas in materia quas ponunt philosophi et etiam Augustinus, et vocat ²⁶ eas potentias sive rationes ²⁷ seminales. De istis potentiis seminalibus loquitur Augustinus in pluribus locis; nam super Genesim ²⁸ ad litteram ²⁹ ita ³⁰ dicit: Omnis cursus istius vitae causatus ³¹ usitatissimus ³² habet ³³ quasdam ³⁴ naturales leges suas secundum quas et spiritus vitae qui creatus est habet quosdam ³⁵ appetitus determinatos quodam modo, quos etiam mala voluntas non possit excedere; et elementa corporea ³⁶ huius mundi habent definitam vim qualitatemque suam, quasi ³⁷ unumquodque valeat quidam ³⁸ de quo ³⁹ fieri possit vel non possit ⁴⁰. Ex his vero primordiis rerum ⁴¹ quae gignuntur sub quolibet tempore exitus processusque sumunt finem quia dispositiones sui ⁴² cuiusque ⁴³ generis. Unde fit quod ⁴⁴ de grano tritici non nascuntur

1. pro se] post A. — 2. om. P. — 3. Nabuchodonosor — quod] om. O. — 4. quia P A. — 5. om. P. — 6. ipsa P. — 7. et circumquaque add. P A. — 8. cuiusmodi A. — 9. om. O. — 10. roris P. — 11. et add. P. — 12. om. O. — 13. sancti P A. — 14. refrigerii O. — 15. inveniebant P. — 16. rei. O. — 17. De hoc quod dicit Thomas quod P A. — 18. 24. P; 224. A; 234. O. — 19. om. O. — 20. possint P O. — 21. om. A. — 22. formam — ad] om. P. — 23. ad formam om. O. — 24. Haec de Thoma A; om. P. — 25. om. O. — 26. om. O. — 27. sive rationes om. P A. — 28. om. O. — 29. ad litteram om. O; prima P. — 30. om. P. — 31. tantus est O. — 32. usitans status A; om. O. — 33. apud O. — 34. quosdam O. — 35. naturales — quosdam] om. O. — 36. om. O. — 37. quam A. — 38. quid P A. — 39. hoc P. — 40. vel non possit om. O. — 41. omnia add. P A. — 42. sunt P. — 43. cuiuscumque A. — 44. ut O.

(a) Id. ibidem. — (b) De Veritate, q. 28, art. 3.

fabae vel ¹ de faba triticum vel de pecude homo vel de homine pecus. Super hunc motum cursum supernaturalem ² habet Deus apud se de omnibus his posse facere alia quam rationes ³ eorum seminales ⁴ habent ⁵. Item libro III de Trinitate, capitulo 14 distinguit triplex ⁶ seminarium, scilicet ⁷ surculus qui convenienter ⁸ terrae innodatus arborem facit ; aliud subtilius, semen scilicet generis eiusdem grani ; et haec duo sunt visibilia ; tertium huius grani semen quamvis oculis videre nequeamus ⁹, ratione tamen conicere ¹⁰ possumus quia nisi ¹¹ talis aliqua vis ¹² esset ipsis ¹³ elementis insita non plerumque nascerentur ¹⁴ ex terra quae ibi seminata non essent ¹⁵. Et parum infra ¹⁶ : Invisibilibus seminum causator ipse creator est ¹⁷ omnium rerum, quoniam quaecumque nascendo ad oculos nostros exeunt ex occultis seminibus ¹⁸ accipiunt progrediendi primordia vel incrementa debitae magnitudinis distinctionesque ¹⁹ formarum ab originalibus tamquam regulas sumunt ²⁰ (a).

Item Ambrosius in Hexameron : Nascentibus singulis aut semen aut ²¹ virtus alia ²² seminaria vel ea secundum genus ut quod nascitur simile exeat eorum quae sata sunt vel de radice germinent ²³, sicut de tritico triticum et ²⁴ de ²⁵ milio milium et ²⁶ de piro pirus (b).

Etiam ²⁷ philosophi inveniuntur aliquando ²⁸ uti nomine rationum seminalium ²⁹. Unde in III° libro Macrobiani de Saturnalibus, parum ante finem ita dicit ³⁰ : Rationes ³¹ seminales quae in ovo sunt velut quaedam gallinae elementa credenda sunt. Et Philosophus, XI Metaphysicae (c), expresse ponit inchoationes sive potentias formarum in materia ut ³³ ex albo in potentia fiat ³⁴ aliquod album in actu ; similiter in ³⁵ De Generatione et Corruptione (d) : ut sint omnia ex ente in potentia et non ente in ³⁶ actu. Et Commentator super eundem librum aliquantulum infra, super illam particulam ³⁷ : et dubium est in hoc ³⁸ dicendum ex quo non ente fiat generatio : non enim ³⁹ quodlibet ⁴⁰ ens fit ex qualibet potentia sed unumquodque entium fit ex eo quod est in potentia illud quod fit in potentia propria ⁴¹ ita quod numerus potentiarum sit sicut numerus specierum entium ⁴² generalium. Et dicit, scilicet Aristoteles

1. nec A. — 2. cursumque naturalem O. — 3. om. P. — 4. sensibiles A ; om. P. — 5. om. P. — 6. om. P. — 7. unum sicut O. — 8. communiter A. — 9. non queamus O. — 10. convincere P O ; cognoscere A. — 11. nihil O. — 12. vix add. A. — 13. ipsius O ; in istis P A. — 14. om. A. — 15. non plerumque — essent] etc. O. — 16. istorum add. P A. — 17. om. P. — 18. ex — seminibus] om. P. — 19. distinctiones P A. — 20. sumant O. — 21. om. P. — 22. aut add. A. — 23. germinant P. — 24. om. A. — 25. om. O. — 26. om. O A. — 27. et P A. — 28. quandoque P. — 29. nomine — seminalium] non erroneo O. — 30. de — dicit] dicit Saturnus parum ante finem O. — 31. om. O. — 33. om. O. — 34. om. O. — 35. om. P A. — 36. potentia et non ente et add. A. — 37. partem A. — 38. et add. O A. — 39. om. O. — 40. quamlibet O. — 41. illud — propria] om. O. — 42. scilicet add. P.

(a) AUGUSTINUS, *De Trinitate*, l. III, c. 8 (P. L. 42, 876). — (b) AMBROSIUS, *Hexameron*, l. III, c. 8 (P. L. 14, 169). — (c) *Metaphysica*, lib. XI, c. 6. (lib. X. iuxta éd. Didot, II, 590). — (d) *De Generatione et Corruptione*, l. I, c. 10, text. 84 (éd. Didot, II, 452).

quod opinabatur ¹ quod sit una ² secundum substantiam ³ et multa secundum habitudines sive ⁴ habilitates. Haec Commentator. Item Philosophus III° Physicorum aliquantulum ante finem secundum antiquam translationem : Si autem ars ⁵ aedificandi naves esset in ipsis lignis operatio eorum ⁶ esset ad modum operationum ⁷ naturae (a). Super quo ⁸ dicit Commentator : Verum est quod non est differentia inter artem et naturam nisi quia ⁹ ars agit extra, natura vero ¹⁰ intra ¹¹. Eamdem sententiam insinuat Philosophus, et expresse ponit Commentator, ¹² VI Ethicorum capitulo 6 (b). Unde manifestum est quod negare rationes seminales sive potentias activas est negare ¹³ doctrinam philosophorum et sanctorum.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Eorum ¹⁴ qui ponunt inchoationes formarum vel potentias activas in materia duplex est via. Quidam enim ponunt substantialem formam recipere ¹⁵ magis et minus, et ¹⁶ isti ¹⁷ ponunt eam ¹⁸ praeexistere generationi non secundum omnes suos gradus sed secundum gradum quemdam ¹⁹ incompletum, et per generationem promoveri ad gradum perfectum. Alii vero ponentes ²⁰ formam substantialem ²¹ non suscipere magis et minus, eo quod hoc ²² manifeste dicunt auctores, dicunt ²³ essentiam formae totaliter praeexistere generationi et non secundum aliquem eius gradum imperfectum ²⁴, quia gradus non habet. Utraque autem via est impossibilis; et ideo contra primam ²⁵ primo adducam ²⁶ auctoritates et rationes, et postea contra secundam viam ²⁷.

Quod forma substantialis ²⁸ non suscipiat magis et minus habetur ab Aristotele VIII Metaphysicae (c); dicit enim quod formae sunt sicut ²⁹ numeri in quibus ³⁰ addita unitate vel subtracta resultat nova species. Dicit etiam ibidem ³¹ quod sicut in materia non est magis et minus ³², ita ³³ nec in substantia quae est forma. Nec moveat aliquem ³⁴ littera quam immediate subiungit : sed siquidem cum materia ; vel secundum aliam translationem : nisi sit substantia quae est cum ³⁵ materia, quod ³⁶ videtur ³⁷ adversari intentioni nostrae. Non enim potest esse intentio Aristotelis quod ³⁸ forma substantialis non suscipit magis et ³⁹ minus nisi quando est in materia, tum quia fatua esset huiusmodi ⁴⁰ locutio

1. quod opinabatur *om. O.* — 2. unum *P.* — 3. subiectum *P.* — 4. et *A.* — 5. a regula *add. A.* — 6. earum *PO.* — 7. *om. O.* — 8. quod *O.* — 9. nisi quia] sed *PA.* — 10. *om. PA.* — 11. necessaria *A.* ; istam *add. PA.* — 12. super *add. O.* — 13. contra *PA.* — 14. horum *A.* — 15. ponunt — recipere] qui sonant quod forma substantialis suscipit *PA.* — 16. *om. PA.* — 17. ipsi *P.* — 18. ipsam *P.* — 19. aliquem *PA.* — 20. ponunt *PA.* — 21. naturalem *A.* — 22. non *A.* — 23. enim *add. PA.* — 24. perfectum *A.* ; imperfectiorem *P.* — 25. partem *add. P.* — 26. adducamus *P.* — 27. *om. PA.* — 28. *om. P.* — 29. *om. O.* — 30. quo *PA.* — 31. idem *A.* — 32. nisi quando est in materia non est magis et minus *add. A.* — 33. et *P.* ; etenim *A.* — 34. aerem *A.* — 35. materia — cum] *om. O.* — 36. quae *PA.* — 37. dicitur *A.* — 38. quae *A.* — 39. aut *P.* — 40. talis *PA.*

(a) II Physicorum, c. 8 (éd. Didot, II, 272). — (b) AVERROES, VI Ethicorum (éd. Lyon, 1542, p. 94). — (c) Metaphysica, l. VII, c. 3 (l. VI, iuxta éd. Didot, II, 561).

Correctorium corruptorii Thomae.

etiam si verum esset quod forma substantialis susciperet magis et minus. Cum enim ¹ semper sit in materia, fatuum esset negare eam suscipere magis et minus excipiendo tempus in quo est in materia, sicut si diceretur sic : lapis non est animal nisi cum est gravis ² ; ita ³ homo non est animal nisi quando ⁴ est risibilis. Tum etiam quoniam si sic exponatur littera, nulla est similitudo inter formas et numeros quantum ad id ⁵ in quo ponit similitudinem ; sic ⁶ enim simpliciter verum est dicere quod forma suscipit magis et minus, cum tamen hoc non conveniat numero. Unde necesse est alium intellectum habere ex littera. Est autem intentio Aristotelis ⁷ hic ⁸ quod in forma non est magis et minus secundum seipsam, sed quidem ⁹ cum materia, hoc est secundum ¹⁰ materiales dispositiones invenitur ibi magis et minus.

Praeterea in Praedicamentis dicit Aristoteles quod substantia non suscipit magis et minus (a). Et hoc dictum non est minus ¹¹ ad propositum quod ¹² dicitur de substantia composita ¹³ quam si diceretur de substantia quae est forma. Sequitur enim si non sit magis et minus in substantia ¹⁴ composita quod nec erit ¹⁵ in forma ipsius ¹⁶, et si in forma sit sequitur quod ¹⁷ in composito ; compositum enim denominatur a forma ; ergo oportet ¹⁸ si forma intenderetur et remitteretur quod compositum denominaretur magis et minus tale ¹⁹, sicut secundum albedinem intensam et remissam dicitur aliquid magis et ²⁰ minus album. Praeterea Commentator, V Metaphysicae, dicit ²¹ quod forma ²² est indivisibilis (b).

Praeterea per rationes ²³ hoc ostenditur ²⁴ sic. Omnis forma suscipiens magis et minus, successive inducitur in materia, et non ²⁵ in instanti. Sed forma substantialis inducitur in materiam ²⁶ in instanti ²⁷ ; ergo forma substantialis non suscipit magis et minus. Minor probatur. Per auctoritatem ²⁸ : dicit enim Commentator VI° Physicorum (c), quod generatio quae est inductio formae substantialis est finis transmutationis ²⁹ quae ³⁰ est alteratio, et est indivisibilis ; non enim generatio et corruptio sunt motus sed sequuntur motum. Dicit etiam ³¹ in eodem quod generatio quae est ³² transmutatio ³³ in substantia est non in tempore, scilicet proventus formae substantialis. Et paulo post : Quando caro fit ex sanguine primo amittuntur qualitates et accidentia pro-

1. om. O. — 2. nisi — gravis] om. O. — 3. similiter P A. — 4. cum P A. — 5. illud P A. — 6. sit P. — 7. om. P. — 8. haec P A. — 9. siquidem A ; secundum P. — 10. cum — secundum] om. P. — 11. non — minus] melius est P A. — 12. quia A. — 13. compositi A. — 14. quae est add. P. — 15. om. P ; erit A. — 16. compositae substantiae add. P A. — 17. sit add. O. — 18. oporteret A. — 19. om. A. — 20. vel P. — 21. dicitur A. — 22. forme A. — 23. perfectiones O. — 24. ostendit O. — 25. et non om. O. — 26. in materiam om. O. — 27. in instanti] infinita A. — 28. et rationem add. O. — 29. transitus P A. — 30. qui P. — 31. enim A. — 32. generatio — est] om. P A. — 33. translatio quae est P A.

(a) *Lib. Praedicamentorum*, c. 3. (éd. Didot, I, 5). — (b) AVERROES, *Metaphysica*, I. V, c. 7, text. 12 (éd. Lyon 1542, p. 111^v). — (c) AVERROES, *VI Physicorum* (éd. Venise 1562, p. 273).

pria sanguinis et fiunt ¹ accidentia ² propria carnis ; et hoc in non tempore, scilicet in fine motus. — Praeterea, per rationem minor ³ assumpta ⁴ potest ostendi sic : inductio formae substantialis est generatio proprie dicta sicut inductio qualitatis est alteratio proprie ⁵ dicta. Si ergo ⁶ forma substantialis continue ⁷ in tempore inducitur et non subito, sequitur quod generatio proprie dicta sit motus continuus ; quod demonstratur esse falsum V Physicorum quia ⁸ sequeretur quod non ens actu moveretur (a).

Alia ratione ostenditur principale propositum, sic : omne medium ⁹ est inter duo ¹⁰ contraria, sicut probat Philosophus in X Metaphysicae (b). Sed si forma substantialis intenderetur et remitteretur, esset ¹¹ medium in substantia ; esset enim transitus de imperfecto ad perfectionem per gradus medios. Ergo in substantia esset ¹² contrarietas, quod est contra Philosophum in Praedicamentis et V Physicorum ubi Commentator dicit quod in substantia non est ¹³ contrarietas quantum ad formas sed quantum ¹⁴ ad qualitates (c).

Praeterea, omnis differentia secundum formam substantialem variat speciem ; formae enim substantiales sunt sicut numeri in ¹⁵ quibus ¹⁶, quocumque ¹⁷ numero addito vel subtracto species variatur. Si igitur ¹⁸ forma substantialis suscipiat ¹⁹ magis et ²⁰ minus, in gradu scilicet facta ²¹ magis ²² et minus variabit speciem, et ita non erit eadem forma sed alia ; non enim una et ²³ eadem forma est diversarum ²⁴ specierum. Quaelibet ergo una substantialis forma consistit in indivisibili. Ex quo patet quod illa via quae ponit eam ²⁵ per gradus ²⁶ promoveri, et per consequens suscipere magis et minus, penitus est impossibilis et merito reprobanda.

Nunc restat videre quare ²⁷ reliqua via est impossibilis quae dicit quod essentia ²⁸ formae totaliter generationi ²⁹ praeexistit ³⁰ in materia, non ³¹ tamen nomen formae vel rationem meretur eo quod materiam ³² actu nondum perficiat. Hoc autem patere potest sic. Cum enim essentia materiae necessario generationi ³³ praeexistat et similiter, secundum istam positionem, tota essentia formae ³⁴, sequitur quod tota essentia eius quod generatur sit ante generationem ; ex materia enim et forma essentia constituitur rei ipsius³⁵; sed posita essentia³⁶ alicuius ³⁷, ponitur

1. finem O. — 2. propria — accidentia] om. P. — 3. om. A O. — 4. assumptum O. — 5. dicta — proprie] om. P A. — 6. igitur O. — 7. vel add. A. — 8. et P. — 9. mendacium A. — 10. om. P A. — 11. esse A. — 12. om. O. — 13. contrarietas — est] om. A. — 14. ad — quantum] om. O. — 15. om. P. — 16. om. A ; quibusdam O. — 17. autem add. P. — 18. ergo P. — 19. suscipit O. — 20. vel P. — 21. magis — facta] om. A. — 22. vel A. — 23. non erit — et] om. O. — 24. est diversarum om. P. — 25. ipsam P A. — 26. gradum P. — 27. qualiter P A. — 28. esse P. — 29. generationem O. — 30. praeexistat A. — 31. nondum P A. — 32. materia O. — 33. rei add. A. — 34. essentia formae om. P. — 35. om. P. — 36. om. O. — 37. actus A ; om. P.

(a) V Physicorum, c. 1, text. 8 (éd. Didot, II, 309). — (b) Metaphysica, lib. X, c. 7 (l. IX iuxta éd. Didot, II, 581). — (c) AVERROES, V Physicorum, c. 3, text. 10 (éd. Venise 1562, p. 215^v).

ipsum ; ergo illud quod generatur est antequam generetur. Et eodem ¹ modo sequitur ² quod res sit quoad suam substantiam postquam est corrupta ; quae sunt manifeste impossibilia.

Si autem aliquis dicat quod forma praexistat generationi non actu sed potentia, ideo bene concluditur quod illud quod generatur est ³ in potentia antequam generetur, et hoc non est inconueniens ; qui sic dicit ⁴, propositum nostrum ⁵ realiter concedit. Si enim ⁶ forma post generationem est actu in materia et ante ⁷ generationem est tantum in potentia, cum esse in potentia tantum ⁸ sit ⁹ propter defectum alicuius quod non deficit quando est actu, oportet quod ante generationem aliquid deficiat de forma quod post generationem non deficit ; forma autem indivisibilis est, ut ostensum est ; ergo necesse est dicere quod ipsa totaliter defuit ante generationem ; et hoc est propositum.

Praeterea, cum dicitur forma esse ¹⁰ in potentia ante generationem ita quod in materia ¹¹ praexistat ¹² quoddam esse formae diminutum ratione cuius dicitur in potentia, tunc quaero de essentia formae quae habet illud esse : aut unitur materiae ita quod unionem talis essentiae formae cum materia consequatur illud esse ; et tunc necesse est ponere quod cum ¹³ coniunctio vel unio formae et materiae ¹⁴ alicuius rei ¹⁵ materialis ¹⁶ constituat eius quidditatem et ¹⁷ essentiam, necesse est ¹⁸ quod tota quidditas rei sit constituta ante eius ¹⁹ generationem, quod ut diximus est absurdum. Si autem ista ²⁰ essentia formae habeat ²¹ illud esse solum ratione sui non ratione alicuius suae ²² unionis cum materia ²³, sequitur quod huiusmodi essentia formae sit in natura ²⁴ sua ²⁵ penitus immaterialis ; omnis autem essentia huiusmodi ²⁶ habens esse praeter materiam est ²⁷ natura intellectualis. Ex quo sequitur quod omnis forma quae secundum veritatem est materialis, erit secundum istam positionem in sua natura immaterialis, et per consequens quaedam substantia separata cui ²⁸ secundum philosophos potentia intellectiva non posset denegari ²⁹ ; et hoc quid absurdius ? Nec potest dici quod ista ratio non procedit quia illud esse ³⁰ quod habet ista essentia formae ante rei ³¹ generationem est ³² diminutum ³³. Cum enim unicuique potentiae proprius ³⁴ debeatur actus secundum suae naturae perfectionem, cum ista essentia formae sit in se perfecta cui nihil deest de propria natura quae ad ipsam pertinet essentiam, prout ponunt, necesse est quod actus vel ³⁵ esse sibi debitum ³⁶ sit ³⁷ perfectum, et sit concludere ³⁸ quod essentia formalis habens esse perfectum ratione

1. nullo P ; modo nullo add. A. — 2. quod sequitur add. A. — 3. sit O A. — 4. ipse add. O. — 5. om. O. — 6. autem A. — 7. generationem — ante] om. O. — 8. cum — tantum] om. O. — 9. sic O. — 10. est P. — 11. in materia om. P A. — 12. existat P ; existit A. — 13. om. O. — 14. formae et materiae om. P A. — 15. om. P. — 16. om. P A. — 17. vel P A. — 18. ponere add. P. — 19. om. P A. — 20. illa P A. — 21. om. O. — 22. om. O. — 23. cum materia] quam O. — 24. materia P. — 25. om. P A. — 26. huius O. — 27. quaedam add. P A. — 28. cum O ; item A. — 29. om. O. — 30. om. A. — 31. om. A. — 32. om. A. — 33. terminum A. — 34. prius O. — 35. sive P A. — 36. sibi debitum] quod ei debetur P A. — 37. quid add. A. — 38. et tunc concludere P ; et tunc concluditur A.

sui est naturae intellectualis. Sed omnem formam, materialem secundum veritatem, sequitur esse huiusmodi ¹ secundum istam opinionem. Ergo omnem formam materialem ², secundum eandem ³, necesse est ⁴ dicere in sua natura propria immaterialem, in proprio suo esse perfecto existentem in se, et intellectum habentem. Vel si velint ⁵ hoc negare et dicere quod illud esse habet ⁶ ratione materiae, necesse habent ⁷ aliud inconueniens praetactum concedere, scilicet quod tota essentia rei est ante eius generationem, et per consequens quod nihil secundum veritatem generetur et sic quodlibet ⁸ in quolibet fore, et alia inconuenientia multa quorum non est numerus.

Ad obiecta ergo ⁹ quae ipsi afferunt ¹⁰ pro se, dicendum : ad primum, quod Augustinus non vocavit ¹¹ rationes seminales in materia ipsas essentias formarum ¹² vel inchoationes earumdem sed causas seu ¹³ rationes seminales in materia elementorum posuit respectu omnium miscibilium ¹⁴ mutabilium propter ipsius ¹⁵ materiae habilitates et ipsorum elementorum activas et passivas virtutes. Cum enim in ¹⁶ materia ¹⁷ sitabilitas ad omnem formam naturalem ¹⁸, et elementa mutuo ¹⁹ agentia faciant ad qualitatis ²⁰ mediae ²¹, sub quadam scilicet proportionem in materia ²² inductionem, quae secundum ²³ proportionis ²⁴ suae ²⁵ diversitatem formarum diversorum mixtorum est necessitas ²⁶, liquet in ipsis elementis ac in ²⁷ materia elementorum causas ac rationes seminarias ²⁸ respectu mixtorum omnium naturaliter inhaerere. Et quod haec fuerit intentio Augustini patet ex verbis eius quae ipsi adducunt. Ait enim : Elementa huius ²⁹ mundi corporea ³⁰ habent ³¹ vim qualitatemque suam, etc. ; ecce quid ³² vocat ³³ rationem seminalem ³⁴, vim scilicet ac qualitatem ³⁵ qua ³⁶ elementa agunt ut dictum est, ad mixtorum ³⁷ productionem.

Quod autem dicit quod ³⁸ de ³⁹ grano tritici non nascuntur fabae nec e converso, huic eidem sententiae attestatur ⁴⁰. Nam si ad formam existentem in potentia in materia respexisset, secundum modum positionis eorum, istam diversitatem non posuisset ; quoniam forma fabae invenitur in potentia in ⁴¹ materia grani tritici et e converso, prout istimet ⁴² necessario ⁴³ habent ponere. Diversitas igitur ⁴⁴ est a parte virtutis activae ⁴⁵, quia scilicet in grano tritici est potentia activa ad triticum, et haec est virtus ipsius grani, non aliqua essentia formae

1. huius *PO*. — 2. omnis forma materialis *PA*. — 3. eam *O*. — 4. erit *PA*. — 5. velit *PA*. — 6. habeat *A*. — 7. est *PA*. — 8. quilibet *A*. — 9. igitur *P*. — 10. asserunt *A* ; affirmant *O*. — 11. dotavit *A*. — 12. forme *O*. — 13. vel *O*. — 14. mixtibilium *P*. — 15. huiusmodi *PA*. — 16. *om. A*. — 17. *om. P* ; natura *A*. — 18. materialem *PA*. — 19. ad qualitates *add. A*. — 20. qualitates *O* ; faciant ad qualitatis *om. A*. — 21. medio *A* ; in esse *O*. — 22. in materia *om. P*. — 23. scilicet *PA*. — 24. proportionabilitas *PA*. — 25. secundum *PA*. — 26. necessaria *A* ; necessitatis *P*. — 27. *om. PA*. — 28. seminales *P*. — 29. *om. O*. — 30. corpoream *O*. — 31. diffinitivam *add. PA*. — 32. quod *A*. — 33. vocatur *A*. — 34. *om. O*. — 35. vim — qualitatem] *om. P*. — 36. que *A*. — 37. meritorum *A*. — 38. *om. A*. — 39. ex *P*. — 40. intestatur *PA*. — 41. et *P*. — 42. ipsimet *P*. — 43. necesse *PA*. — 44. enim *A*. — 45. *om. O*.

substantialis sub esse diminuto ; et ideo certe per illam virtutem disponitur materia donec inducatur forma substantialis tritici generandi ; similiter in faba est virtus activa ¹ per quam disponitur materia ad productionem illius quod ex ipsa ² generatur. Istas ergo diversas virtutes activas ³ vocat Augustinus rationes seminales ; sunt autem istae virtutes, ut tactum est, naturales proprietates talium seminum, propter quod congrue rationes seminales appellantur.

Ad secundum similiter dicendum quod Augustinus vocat semen invisibile illud in quo sensu non percipimus ⁴ virtutem activam esse respectu ⁵ productionis alicuius, sed solum ratione, prout ipse dicit ; sicut vocat semen visibile surculum vel semen in quo ⁶ sensu experimur esse virtutem activam diversam ac diversam ⁷ ad diversarum productionem plantarum. Sicut ergo virtus activa ⁸ seminis vel surculi non fit forma plantae inde ⁹ generatae, — sic enim forma de subiecto in subiectum migraret, — sic nec virtutes activae elementorum fiunt formae mixtorum ¹⁰ ; ad quarum cognitionem nonnisi per rationis investigationem pervenitur ¹¹, inquantum scilicet agunt ad mixtorum productionem, prout dicit Augustinus ibidem, de Trinitate libro III, capitulo 14 ¹² : Quamvis, inquit, oculis videre nequeamus, ratione tamen conicimus ¹³ quod ¹⁴ nisi talis vis aliqua esset in istis elementis non plerumque nascerentur ¹⁵ ex terra quae ibi seminata non essent (a) ; et hoc vocat Augustinus semen invisibile, sicut patet intuenti. Et quod dicit ¹⁶ infra : Invisibilium seminum creator est omnium rerum etc., pro ¹⁷ nobis facit ; ex hoc enim quod Deus virtutem omnium formarum huiusmodi productivam ¹⁸ concreavit ¹⁹, recte ²⁰ dicitur omnes formas huiusmodi creare ²¹, quoniam causa primaria ²² plus est influens quam secundaria ²³. Utitur autem Augustinus hoc nomine creationis ²⁴ pro productione, sicut patet.

Ad tertium dicendum quod eodem modo habet intelligi dictum Ambrosii. Dicunt enim sancti, ut diximus, virtutes istas activas rationes rerum seminales. Sciendum autem quod omnis virtus activa ²⁵ inest ipsi agenti et nullo modo potest fieri forma effectus producti. In hoc tamen est differentia quod virtutes ²⁶ activae inveniuntur in quibusdam ²⁷ quae manent post suorum effectuum productionem, sicut patet de virtute solis et de ²⁸ virtute etiam ipsius ²⁹ elementi per quam produxit ³⁰ elementum suae speciei, et universaliter ³¹ de virtute agentium perfectorum ; quaedam ³² vero sunt virtutes activae quarundam rerum

1. om. O. — 2. ipso O. — 3. om. A. — 4. percipitur PA. — 5. ratione P. — 6. cuius P. — 7. ac diversam om. PA. — 8. om. O. — 9. om. PA. — 10. meritum A. — 11. provenitur P. — 12. cap. 2 P ; cap. 20. A. — 13. convincimus O ; cognoscimus A. — 14. quia PA. — 15. nasceretur A. — 16. om. P. — 17. quod O. — 18. productarum P ; productorum A. — 19. communicat A. — 20. ipse add. PA. — 21. creari O. — 22. prima PA ; prima lia O. — 23. secunda PA. — 24. causa rationis O. — 25. rei add. PA. — 26. virtus O. — 27. quadam perfectione P. — 28. om. O. — 29. om. PA. — 30. producit PO — 31. om. O. — 32. que O.

(a) AUGUSTINUS, *De Trinitate*, l. III, c. 8. (P. L. 42, 876).

quae a natura ¹ ordinantur ad alia perfectiora respectu quorum sunt imperfecta, sicut patet de semine animalis et plantae in quibus est virtus generativa sive ² activa ad eorum productionem, ita tamen ³ quod semen illud non manet et ⁴ per consequens nec virtus eius quae sibi ut ⁵ subiecto inluit ⁶, ipsis in esse productis; et huiusmodi virtus dicitur proprie seminalis sicut et illud cuius est virtus illa dicitur ⁷ semen.

Ad quartum dicendum, cum dicunt quod philosophi locuti sunt de ⁸ rationibus seminalibus, verum dicunt, sed non secundum eorum existimationem sed in sensu supradicto; sic enim et non aliter est in ovo virtus activa vel ratio seminalis respectu gallinae ⁹.

Quod autem dicit Philosophus quod ex albo in potentia fit album in actu, et quod numerus potentiarum est secundum numerum entium generabilium ¹⁰, nihil facit pro eis. Certum est enim quod albedinis essentia ¹¹ non ¹² potest poni in materia ante productionem albi, quoniam accidentia sequuntur necessario ¹³ esse subiecti sui, etiam ¹⁴ secundum suam essentiam; unde impossibile est per naturam ponere essentiam accidentis habere esse quod non ad esse subiecti sui ¹⁵ consequatur. Nec hoc etiam dicere voluerunt illi ¹⁶ qui huiusmodi ¹⁷ positionis erant defensores subtiliores. Igitur ¹⁸ omne quod fit, fit ex eo quod est in potentia tale, non quidem activa sed passiva; lignum enim fit album ex non albo in potentia sicut patet. Quot etiam sunt formae, tot sunt in materia habilitates; propter quod etiam ¹⁹ materia dicitur una secundum substantiam et multa secundum habilitates, secundum Commentatorem quem adducunt.

Ad ultimum dicendum quod ars et ²⁰ natura dicuntur differenter ²¹ agere, secundum Philosophum (*a*) et Commentatorem; sed hoc neminem compellit ad ponendum potentias activas in materia eo modo quo ipsi ponunt ²². In solis enim animatis est ²³ verum quod ²⁴ principium sui motus ²⁵ est intrinsecum ²⁶; in inanimatis vero hoc penitus est impossibile; unde Philosophus VIII Physicorum dicit quod proprium est animatorum moveri a seipsis (*b*). Si ergo quaeritur ²⁷ utrum differentia ista inter naturalia et artificialia debet ²⁸ intelligi quantum ad principium activum et ²⁹ passivum, neutrum dandum est, sed utrumque accidit. Sed hoc dandum esset ³⁰ quod differentia ex parte ³¹ artificialium habet attendi ³² penes principium ³³ factionis, in quantum arti-

1. a natura] an(te) *A*. — 2. et *O*. — 3. vero *O*. — 4. nec *PA*. — 5. sibi ut] sibi in *O*; ipsi *PA*. — 6. in *add. P*. — 7. vocatur *PA*. — 8. *om. A*. — 9. generationis *A*. — 10. generalium *A*. — 11. esse *PA*. — 12. in *O*. — 13. *om. O*. — 14. esse *A*. — 15. *om. O*. — 16. *om. O*. — 17. huius *P*. — 18. ergo *A*. — 19. *om. PA*. — 20. in *O*. — 21. indifferenter *P*. — 22. posuerunt *A*. — 23. hoc *add. PA*. — 24. *om. O*. — 25. activum *add. PA*. — 26. intrinsecus *A*. — 27. si igitur quaeratur *PA*. — 28. debeant *A*; debeat *P*. — 29. vel quantum ad *PA*. — 30. sed — esset] *om. O*. — 31. ex parte *om. O*. — 32. intelligi *PA*. — 33. de principio *PA*.

(*a*) II Physicorum, c. 1. (éd. Didot, II, 261). — (*b*) VIII Physicorum, c. 4, text. 17 (éd. Didot, II, 348; 350).

ficialia sunt ab arte quae quidem¹ est quoddam principium activum ; ex parte autem naturalium similiter² habet³ intelligi de principio generationis eorum in quantum naturalia sunt, scilicet de materia quae in generatione quorundam ut inanimatorum est principium passivum tantum, in generatione vero animatorum est non solum principium passivum sed etiam activum. Et ita non est necesse quod intelligatur illa differentia quantum ad idem genus principii utrobique, sed aliquando quantum ad diversa genera principiorum, ut quando comparatur factio artificialium⁴ ad generationem inanimatorum⁵ ; licet autem in inanimatis non inveniatur principium motus nisi passivum tantum secundum Philosophum, nihilominus tamen dicitur motus naturalis propter naturalem habilitatem⁶ quae est in subiecto ad illam formam quae per motum inducitur, et propter⁷ naturalem inclinationem quam habet mobile⁸ ad formam illam ; violentum enim est cuius principium est extra quod fit⁹ contra naturalem inclinationem rei, sicut patet in motu lapidis sursum ; naturalis vero motus est ubi in¹⁰ ipsa re¹¹ inclinatio¹² naturalis reperitur, quantumcumque principium effectivum sit ab extra.

Item sciendum quod ista positio¹³ non ponit formam substantialem¹⁴ creari¹⁵ sed virtute agentis causari¹⁶, quod non possunt dicere qui ponunt eius essentiam in materia praeexistere. Qualiter autem¹⁷ ab agente causetur, potest sic patere. Idem¹⁸ est principium productivum formae¹⁹, proprietatis naturalis²⁰, virtutis formam illam consequentis, sicut patet : idem est²¹ principium productivum²² trianguli²³ et eius²⁴ quod est habere tres, etc. ; et similiter animae humanae et suae virtutis²⁵ intellectivae ; et sic²⁶ in singulis. Cum ergo²⁷ agens particulare possit in productionem proprietatis consequentis²⁸ formam substantialem, necesse est quod possit in productionem eiusdem²⁹. Quod autem producatur proprietas naturalis³⁰ per agens particulare patet in igne³¹ qui producit³² calorem, sicut patet per sensum³³. Et sicut producit calorem in³⁴ gradu uno, sic manifestum est quod facta maiori assimilatione in susceptibili, poterit producere maiorem calorem in gradu alio et sic tandem³⁵ in summo ; sed calor in summo est proprietas et propria virtus consequens³⁶ formam ignis. Ergo³⁷ necesse est quod possit simul producere ipsam formam³⁸ ignis ; quod et³⁹ facit⁴⁰, quoniam in

1. *om. P. A.* — 2. *sic O.* — 3. *debet O.* — 4. *accidentium O.* — 5. *animatorum O. A.* — 6. *propter materiae humilitatem A ; propter naturalem habitudinem P.* — 7. *per P. A.* — 8. *om. A.* — 9. *sit O.* — 10. *om. P. A.* — 11. *om. P ; rei A.* — 12. *veri add. P. A.* — 13. *positione P. A.* — 14. *falsum est A.* — 15. *causare P. A.* — 16. *creari P ; om. O.* — 17. *aug. O ; om. P. A.* — 18. *enim add. P. A.* — 19. *et add. P. A.* — 20. *om. P. A.* — 21. *enim P.* — 22. *est add. P.* — 23. *eramanguli A.* — 24. *et eius] istius O.* — 25. *virtutes O.* — 26. *patet add. P ; patet quod add. A.* — 27. *igitur P. A.* — 28. *ipsam add. P. A.* — 29. *eius cuius dicitur P. A.* — 30. *formae substantialis P. A.* — 31. *agente add. P. A.* — 32. *inducit P. A.* — 33. *sicut — sensum] sicut sensui (sensum P.) manifestum est P. A.* — 34. *cum A.* — 35. *dandum A.* — 36. *contines P.* — 37. *igitur P.* — 38. *ignis — formam] om. O.* — 39. *etiam P ; etiam quod etiam A.* — 40. *fateor A.*

termino alterationis inducto summo calore necesse est aerem vel aliud in quod ignis agit corrumpi, et eadem necessitate necesse est ignem generari. Et sic patet qualiter forma substantialis per virtutem agentis particularis in esse producitur.

* *

Explicit responsum ad ea quae obiciuntur contra quaestiones disputatas ¹

Incipit responsum ad ea quae obiciuntur contra quaestiones de Anima ².

* *

ARTICULUS I.

Quod³ esse animae communicatur corpori.

Quaestione 1 quaerit ⁴ utrum anima possit ⁵ esse forma et hoc aliquid ; et ⁶ in responsione principali dicit quod idem esse animae communicatur corpori ut sit ⁷ unum esse totius speciei. Et in I^o super Sententias, distinctione 8, quaerit utrum anima sit ⁸ simplex ; dicit ⁹ hoc idem planius ¹⁰ in solutione ¹¹ 3 argumenti scilicet quod unum ¹² esse quod est animae per se fit ¹³ coniuncti et ¹⁴ non est ibi esse nisi ¹⁵ ipsius formae. Et hoc idem dicit ¹⁶ in prima parte summae ¹⁷ quaestione 76 ¹⁸ articulo 1 in responsione 5 argumenti ¹⁹.

Haec de Thoma ²⁰.

Haec ²¹ positio videtur nobis tendere ad errorem, ad hoc scilicet quod non fuit idem numero ²² corpus Christi vivum et mortuum ²³ neque alicuius alterius. Si enim non est aliud esse corporis vel coniuncti quam esse ipsius animae, cum omne esse ²⁴ sit a forma sicut dicit Philosophus in III° de Anima et Boetius libro III° de Trinitate (a), post separationem ipsius ²⁵ animae corpus habebit aliud esse ; convenit ²⁶ enim vere dicere : hoc est corpus ; nec tamen praedicatur esse animae de hoc corpore quod constat esse corpus ; ergo ²⁷ oportet de necessitate quod hoc corpus, in quantum hoc corpus, aliunde habeat formam quam ab anima quae sola dedit esse corpori in coniunctione. Sed si hoc corpus in quantum hoc ²⁸ corpus aliam habet ²⁹ formam post separationem quam ante, impossibile est quod sit idem numero corpus Christi secun-

1. Explicit — disputatas] *om. P* ; responsum — disputatas] *om. O*. — 2. Incipit — anima] *om. P* ; Responso ad corruptorium questionum de anima *O*. — 3. de hoc quod dicit (frater *add. O*) Thomas quod *PAO*. — 4. quaeritur *PA*. — 5. potest *P*. — 6. *om. A*. — 7. *om. O*. — 8. *om. O*. — 9. et *A*. — 10. plenius *O*. — 11. responsione *PA*. — 12. hoc ipsum *PA*. — 13. esse *add. PA*. — 14. quod *add. PA*. — 15. esse *add. PA*. — 16. dicitur *A* ; *om. P*. — 17. *om. PA*. — 18. 7. *PO* ; 76. *A*. — 19. et quaest. 76 in responsione 2^a, ar^{ti}. *add. A*. — 20. Haec dicit Thomas *P*. — 21. ista *P*. — 22. *om. O*. — 23. vivi et mortui *P* ; vivi mortui *A*. — 24. et omne esse *add. P*. — 25. *om. PA*. — 26. contingit *PA*. — 27. igitur *P*. — 28. *om. O*. — 29. habeat *PA*.

(a) BOETIUS; *De Trinitate*, l. 1, c. 2 (P. L. 64, 1250).

dum quod corpus. Hoc autem damnatum est tamquam falsum.

Praeterea certum est quod corpus habet¹ esse antequam anima sibi uniatur et postquam separata fuerit. Ergo totum esse corporis et coniuncti non est² esse animae.

Praeterea in aliis compositis ex materia et forma, verbi gratia in elementis, videmus manifeste quod³ compositum est⁴ ex componentibus, quod tamen esse compositi⁵ non est⁶ alicuius componentium quia neutrum⁷ habet esse per se; ergo in homine in quo utrumque componentium habet esse⁸ per se, sicut corpus et anima ut patet post separationem animae a corpore, potest vere dici quod hoc corpus est; et constat quod tunc non praedicatur de corpore esse animae⁹, nec ob aliud dicitur¹⁰: hoc corpus est, nisi quia¹¹ hoc¹² est corpus; si enim non esset corpus sicut non est homo, tunc non posset vere dici hoc est corpus sicut nec dicitur¹³ quod sit¹⁴ homo. Si igitur¹⁵ est idem corpus numero post separationem animae quam ante, idem habet esse numero post¹⁶ separationem quam ante; sed hoc non posset esse¹⁷ si totum esse corporis¹⁸ et coniuncti esset ipsius animae. Igitur restat hoc esse falsum.

Quaestione etiam¹⁹ tertia²⁰: utrum intellectus possibilis sive anima intellectiva sit una in omnibus²¹, in responsione principali dicit: quod haec²² anima sit²³ unibilis huic corpori et illa illi²⁴, multiplicat animam²⁵ secundum numerum. Et idem in eadem quaestione²⁶ in responsione 3 argumenti; et idem super I^m Sententiarum, distinctione 4 quaestione penultima in responsione penultimi argumenti; et idem²⁷ in prima parte²⁸ Summae, quaestione 76, articulo 3 in responsione 3 argumenti; et hoc²⁹ ibi improbatum est³⁰.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam³¹.

Quod illud idem esse quod est animae communicatur corpori ut sit unum esse compositi, ut³² in³³ pluribus locis dicit Thomas³⁴, dictum est supra in responsionibus contra primam partem secundae, articulo 4³⁵, ubi ad obiecta contra haec³⁶ respondetur.

Ad illud³⁷ vero quod hic dicunt de corpore Christi, dicendum quod si ipsi vellent dicere quod aliud esset esse corporis Christi et aliud esset esse animae eius et tertium³⁸ esse personale, manifestum est quod

1. habeat *A.* — 2. solum *add. O.* — 3. *om. P. A.* — 4. esse *P. A.* — 5. esse compositi *om. P. A.* — 6. per se *add. P. A.* — 7. componentium *add. P. A.* — 8. per se — esse] *om. A.* — 9. tale *O.* — 10. esse *A.* — 11. quod *A.* — 12. *om. A.* — 13. sicut nec dicitur] quoniam non potest vere dici *P.*; quoniam non potest dici *A.* — 14. quod sit] hoc est *P. A.* — 15. ergo *P. A.* — 16. separationem — post] *om. O.* — 17. *om. O.* — 18. corporeum *A.* — 19. Iterum etiam quaestione *A.*; item etiam quaestione *P.* — 20. secunda *O.*; quaerit *add. P. A.* — 21. et *add. P. A.* — 22. cum *P.*; *om. A.* — 23. est *O.* — 24. et — illi] vel illi *P.*; vel ipsi *A.* — 25. multiplicantur animae *O.*; multiplicat ipsam animam *P.*; multiplicat ipsa anima *A.* — 26. et *add. A.* — 27. dicit *add. P. A.* — 28. *om. P.* — 29. *om. P.* — 30. improbatum *P. A.* — 31. Ad — Thomam] *om. O.* — 32. *om. P. A.* — 33. *om. P.* — 34. ut *add. P. A.* — 35. art. 4] art. *P.*; art. 8. *A.*; *om. O.* — 36. hoc *A.* — 37. idem *A.* — 38. etiam *P. A.*

sumpto esse quod est actus entis qui etiam est ¹ ipsa rei existentia, errare intolerabiliter invenirentur ² ; quoniam si ³ in Christo ponerentur ⁴ huiusmodi plura esse, esset ⁵ ponere in Christo ⁶ plura existentia et per consequens plura supposita quod est haereticum ⁷. Si autem loquantur ⁸ de esse quidditativo, sic esse formae non est aliud secundum rem ab ipsa forma ; et ponere sic ⁹ plura esse non est aliud realiter quam ponere plures formas, et ponere unum esse ¹⁰ est ponere unam formam.

Qualiter autem sustineri valeat quod ¹¹ in homine sit tantum una forma substantialis licet ¹² corpus Christi sit idem et unum ¹³ numero simpliciter vivum et mortuum, non quidem ab unitate formae sed ab unitate suppositi ¹⁴, est dictum supra in responsionibus ad obiecta contra ¹⁵ primam partem ¹⁶, ubi etiam declaratur via per quam ponitur quod corpus mortuum nec habet eandem formam ¹⁷ nec idem esse ¹⁸, cuius ¹⁹ oppositum isti supponunt in his quae contra Thomam in hac parte obiciunt ; unde ponentes unitatem formae substantialis dicerent eis quod nihil est penitus quod dicunt in hac parte.

Quod vero dicunt supra improbatum animam multiplicari secundum numerum corporum, prout dicit Thomas in locis diversis, dicendum quod ubi illi nitebantur ²⁰ hoc improbare, ostensum est supra ²¹, in responsionibus ²² ad obiecta contra primam partem, articulo 30 ²³, quod eorum argumenta nihil concludunt contra Thomam ; et si qua videbantur ²⁴ in eis apparentia, sicut patet intuenti dissolvuntur evidenter ibidem.

ARTICULUS II.

Quod ²⁵ in his quae sunt separata non est distinctio nisi secundum speciem.

Quaestione eadem in responsione 6 argumenti dicit quod in his quae sunt secundum esse separata a materia non potest esse distinctio nisi secundum speciem.

Haec de Thoma ²⁶.

Quod est expresse contra illud quod fides ponit ²⁷ de sacramento altaris de quo fideliter tenemus quod ibi est quantitas, albedo, sapor, figura ²⁸ separata ²⁹ ab omni materia, et tamen ³⁰ ista accidentia differunt numero ab accidentibus similibus in alio altari.

Haec sunt verba eorum.

1. qui etiam est] qui est existere sine *PA*. — 2. inveniretur *A*. — 3. *om. PA*. — 4. ponere *PA*. — 5. est *P*. — 6. in Christo *om. A*. — 7. *om. P*. — 8. loquamur *A*. — 9. *om. A*. — 10. similiter *add. P*; simpliciter *add. A*. — 11. qualiter *OA*. — 12. hoc *P*. — 13. et unum *om. PA*. — 14. praesuppositi *O*. — 15. obiecta contra *om. O*. — 16. articulo *add. PA*. — 17. substantialem *add. A*. — 18. nec idem esse *om. P*. — 19. penitus *add. PA*. — 20. nisi sunt *P*; nihil sunt *A*. — 21. scilicet *P*. — 22. in responsione *A*; *om. O*. — 23. articulo *P*; *om. O*. — 24. videbatur *P*. — 25. De hoc quod Thomas dicit quod *PA*. — 26. Haec dicit Thomas *P*. — 27. Quod — ponit] Huius contrarium expresse tenet fides *PA*. — 28. ibi — figura] ibi accidentia *PA*. — 29. sunt *add. PA*. — 30. quod *add. PA*.

Responsio ad haec ¹.

Si scirent viam per quam Thomas ponit accidentia in sacramento altaris remanere et numero ² tamen in uno altari differre ab his quae sunt ³ in alio altari, quam ⁴ utique ⁵ nihil hoc quod dicunt sit ad propositum non utique ignorarent. Licet enim accidentia in ⁶ sacramento altaris ⁷ sint sine subiecto et per consequens sine materia, non tamen sunt sine quantitate dimensionis quae est principium individuationis et multiplicationis formae eiusdem speciei; cum enim de ratione quantitatis ⁸ dimensionis sit situs qui est quaedam ⁹ conditio individualis, de cuius etiam ratione est quod habeat in sui natura divisibilitatem, manifestum est quod ex ¹⁰ ipsa natura quantitatis dimensionis sumitur individuationis et divisionis principium ac per consequens multiplicationis individuorum eiusdem speciei. Et hinc est quod licet accidentia in sacramento altaris sint sine subiecto et materia, ratione tamen quantitatis dimensionis remanentis, sunt individua et individualiter distincta secundum numerum. Istud declarat Thomas libro IV Contra Gentiles, capitulo 65 ubi sic dicit: Hoc autem habet proprium ¹¹ quantitas ¹² dimensionis ¹³ inter accidentia reliqua, quod ipsa secundum se individuatur; quod ideo est quia positio quae est ordo partium in toto in eius ratione includitur; est enim quantitas positionem habens. Ubi cumque autem intelligitur diversitas partium eiusdem speciei, necesse est intelligi individuationem; nam quae ¹⁴ sunt eiusdem speciei non multiplicantur nisi secundum individuum; et inde est quod non possunt ¹⁵ apprehendi ¹⁶ multae albedines nisi secundum quod sunt ¹⁷ in diversis subiectis; possunt autem apprehendi multae lineae etiam ¹⁸ secundum se considerentur; diversus enim situs qui per se lineae inest ad pluralitatem linearum sufficiens est. Et quia sola quantitas dimensionis de sui ratione habet unde multiplicatio ¹⁹ individuorum in eadem specie possit accidere, prima ²⁰ radix istius ²¹ multiplicationis ex dimensione ²² esse videtur quia et ²³ in genere substantiae multiplicatio fit secundum divisionem materiae quae nec intelligi posset nisi secundum quod materia sub dimensionibus consideratur; nam remota quantitate substantia omnis indivisibilis est sicut ²⁴ patet per Philosophum, I^o Physicorum. Manifestum est autem quod in aliis generibus accidentium ²⁵ multiplicatur individua eiusdem speciei ex parte subiecti. Et sic relinquitur quod cum in huiusmodi sacramento ponamus dimensiones per se subsistere et alia accidentia in ²⁶ eis sicut ²⁷ in subiecto fundari, non ²⁸ oportet nos ²⁹ dicere quod accidentia huiusmodi individuata non sint ³⁰; remanet ³¹ enim in huiusmodi dimensionibus ³² individuationis radix.

1. secundum Thomam *add.* *PA.* — 2. numeraliter *PA.* — 3. *om. O.* — 4. quod *A.* — 5. *om. PA.* — 6. *om. O.* — 7. altare *O.* — 8. quantitas *OA.* — 9. *om. PA.* — 10. *om. O.* — 11. propria *A.* — 12. quantitatis *A.* — 13. dimensionem *A.*; *om. P.* — 14. qui *A.* — 15. possint *O.* — 16. comprehendi *A.* — 17. *om. OA.* — 18. si *PA.* — 19. multitudo *P.* — 20. praeterea *P.* — 21. *om. PO.* — 22. quantitate *O.* — 23. etiam *A.*; *om. O.* — 24. ut *PA.* — 25. *om. O.* — 26. *om. O.* — 27. sint *A.* — 28. nec *P.* — 29. non *O.* — 30. sic *A.* — 31. remouet *A.* — 32. accidentibus *O.*

Qualiter autem diversimode quantitas dimensiva sit individuationis principium et materia prima¹, declarat Thomas parte ultima summae², quaestione 77, articulo 2³ in responsione principali, sic dicens quod cum⁴ subiectum sit principium individuationis accidentium⁵ oportet illud quod ponitur aliquorum accidentium subiectum esse aliquo modo individuationis principium; est enim in ratione individui quod non possit in pluribus esse; quod quidem contingit dupliciter: uno modo quia non est natum⁶ in aliquo esse, et hoc modo formae immateriales per se subsistentes⁷ sunt etiam⁸ per seipsas⁹ individuae; alio modo ex eo quod forma substantialis vel accidentalis est quidem nata esse in aliquo, non tamen in pluribus sed in uno solo, sicut haec albedo quae est in hoc¹⁰ corpore. Quantum igitur ad primum materia¹¹ est individuationis principium omnibus formis inhaerentibus; quia cum huiusmodi formae, quantum est de se, natae sunt¹² esse in aliquo sicut in subiecto¹³ ex quo aliqua¹⁴ earum¹⁵ recipitur in materia quae¹⁶ non est in aliquo, nec ipsa forma sic¹⁷ existens potest in alio¹⁸ esse. Quantum autem ad secundum dicendum est quod individuationis principium est quantitas dimensiva; ex hoc enim aliquid natum est esse in uno solo quod illud est in se indivisum et divisum ab omnibus aliis; divisio autem accidit¹⁹ substantiae²⁰ ratione quantitatis ut dicitur in²¹ I^o Physicorum. Et ideo²² ipsa quantitas dimensiva est quoddam individuationis principium huiusmodi²³ formis²⁴, in quantum scilicet diversae²⁵ formae numero²⁶ sunt in diversis partibus materiae²⁷; unde ipsa quantitas dimensiva secundum²⁸ se habet quamdam individuationem.

ARTICULUS III.

Quod²⁹ angeli differunt³⁰ specie.

Quaestione 7 quaerit³¹ utrum angelus³² et anima³³ differunt³⁴ specie, et³⁵ in responsione principali vult quod non solum angeli³⁶ ab anima sed etiam ab invicem differant specie. Et in responsione 5 argumenti³⁷ dicit quod intelligere diversorum angelorum non est eiusdem speciei. Et ad hoc innuit talem rationem: Hoc, inquit, remoto quod angeli non sunt³⁸ formae corporum sicut animae, si non sint compositi ex materia et forma, non remanet angelorum ad animam vel ad invicem differentia³⁹ nisi⁴⁰ formalis. Formalis autem differentia speciem variat,

1. om. P A. — 2. in summa P A. — 3. et add. O. — 4. quod cum] quodcumque P A. — 5. om. P A. — 6. necessarium A. — 7. et separatae add. O. — 8. om. A. — 9. se P. — 10. om. P A. — 11. om. O. — 12. sint A. — 13. sicut in aliquo add. A. — 14. aliquo A. — 15. eorum A. — 16. quod O. — 17. om. P A. — 18. aliquo O. — 19. om. P A. — 20. fit add. P. — 21. om. P A. — 22. et ideo] non O. — 23. ipsius O. — 24. formae O. — 25. duae P O A. — 26. differentes add. P A. — 27. naturae O. — 28. de O. — 29. de hoc quod dicit Thomas quod P A. — 30. differant O. — 31. om. P. — 32. angeli P. — 33. et anima om. P. — 34. differant P. — 35. om. O. — 36. omnes add. P A. — 37. om. O. — 38. sit O. — 39. differentiam O. — 40. non A.

nam forma est quae dat speciem. Et sic relinquitur ¹ quod non solum angeli ab animabus sed etiam ² ab invicem differant ³ specie. Si quis autem ponat quod angeli sint ⁴ compositi ex materia et forma, et similiter anima, adhuc hoc non potest stare. Si enim tam in angelis quam ⁵ in anima sit materia, oportet quod illa de se sit una, sicut omnium corporum est una materia de se, diversificata tamen secundum formam; et si est de se una oportebit quod divisio illius unius materiae in communi sit principium distinctionis angelorum ab invicem et ab anima. Sed ⁶ haec ⁷ diversitas materiae ante receptionem formae quae secundum divisionem materiae multiplicatur ⁸, non potest intelligi fieri praeter dimensiones quantitativas. Si autem ⁹ talis diversitas praeexistebat ¹⁰ in materia animae vel angeli, sequitur quod anima ¹¹ et angeli sint ¹² compositi ex materia corporea, quod nullus dicit. Si vero materia eorum non sit una communis sed diversorum ordinum, hoc non potest poni nisi secundum ordinem ad formas diversas. Sed talis diversitas ordinis exigit formas diversarum ¹³ specierum. Ergo ¹⁴ adhuc angeli ab ¹⁵ anima et ab invicem ¹⁶ differunt specie.

Haec de Thoma ¹⁷.

Quod angeli ¹⁸ et anima differant specie, hoc concedimus; sed quod angeli omnes differant specie ¹⁹ ab invicem hoc negamus. Unde Damascenus, in Logica sua, capitulo 11, de substantia et natura, etc.: Eximiores, inquit, philosophi naturas vocaverunt species specialissimas, ut ²⁰ angelum, hominem ²¹, equum et asinum et similia ²², ut universaliores et ²³ constitutivae hypostasum ²⁴ (a). Et infra 14 ²⁵ capitulo: Sancti Patres dimittentes multas contentiosas garrulitates, commune ²⁶ quidem et de multis dictum, id est ²⁷ speciem specialissimam substantiam ²⁸ et naturam vocaverunt, ut angelum, hominem ²⁹, equum et canem (b). Ecce, teste Damasceno, tam secundum philosophos quam secundum sanctos Patres, angelus ³⁰ est species specialissima. Et infra, capitulo 19, de persona Gabrielis: Cum sancta Dei Genitrice disputans unus angelorum existens solus illic ³¹ praesens disputavit separatus a consubstantialibus angelis per eam ³² quae in loco est praesentiam et ³³ disputationem (c).

Ad argumentum dici potest quod non est una materia communis spiritualium sicut corporalium. Materia enim ³⁴ corporalium dicitur ³⁵ una et communis secundum primam significationem communis quae

1. et sic relinquitur] unde sequitur *P.* — 2. *om. O.* — 3. differunt *A.* — 4. sunt *A.* — 5. et *O.* — 6. *om. O.* — 7. *om. P A.* — 8. multiplicetur *O A.* — 9. igitur *P;* enim *A.* — 10. praeexistat *A.* — 11. animae *P.* — 12. sicut *A.* — 13. diversas *O.* — 14. igitur *P.* — 15. et *O.* — 16. et ab invicem *om. O.* — 17. Haec dicit Thomas *P.* — 18. angelus *A.* — 19. sed — specie] sed de angelis *A;* sed de angelis omnibus *P.* — 20. *om. P A.* — 21. et *add. O.* — 22. consimilia *A;* similiores *O.* — 23. *om. O A.* — 24. preposteris *A.* — 25. *om. P A.* — 26. que *P A.* — 27. id est] est scilicet *O.* — 28. *om. O.* — 29. hominum *P.* — 30. angelos *O.* — 31. illuc *A.* — 32. eum *A.* — 33. *om. O.* — 34. vero *O.* — 35. *om. A.*

(a) IOANN. DAMASCENUS, *Dialectica*, c. 30 (P. G. 94, 591). — (b) *Id. ibid.* c. 30 (P. G. 94, 594). — (c) *Id. ibid.* c. 43 (P. G. 94, 614).

est quod commune dicitur quod in partes dividitur ; et hoc modo totum commune est, sed partes eius sunt singularium et singulorum ut ¹ punctus factus sicut dicit Boetius distinguens quatuor acceptiones communis ², in principio Commentii super Praedicamenta (*a*). Et hoc modo materia ³ corporalis dicitur communis quia ex alia et alia eius parte fiunt corporalia et singularia, ita quod nequaquam quodlibet ex tota. Et haec est divisio quantitativa, sicut species intelligibilis per ⁴ quam possunt fieri multa individua unius speciei in corporalibus. Talem ⁵ autem communitatem et talem ⁶ diversitatem ⁷ non ponimus in materia spiritualium, sed ponimus ⁸ individuum in spiritualibus causari simul ⁹ scilicet ¹⁰ quantum ad materiam et ¹¹ quantum ad formam, et totam materiam in unoquoque comprehendi ; et propter hoc plures possunt esse sub una et eadem specie licet materia non sit divisibilis ¹² secundum quantitatem dimensionem quae est tota multiplex secundum numerum ¹³. Quando ¹⁴ igitur dicit Philosophus (*b*) quod non possunt esse plures mundi quia mundus constat ex tota materia sua, dictum suum ¹⁵ intelligibile est secundum falsam opinionem suam ¹⁶ quam habet de materia, scilicet quod ¹⁷ materia est ingenerabilis et incorruptibilis ; hoc posito non est possibile ¹⁸ plures mundos esse ; sicut ¹⁹ certe si ipse credidisset, ²⁰ sicut veritas est ²¹, materiam corporalem totius mundi fuisse creatam et ²² eodem ²³ modo Deum potuisse ²⁴ creare secundam et tertiam, nunquam ipse negasset positionem plurium mundorum quamquam iste ²⁵ mundus occuparet totam istam ²⁶ materiam primo creatam, quia multae materiae possent creari quotidie similes illi. Eodem modo dico ²⁷ in spiritualibus. Unde dico quod in illis multiplicatio individuorum non est per hoc quod unum habet partem materiae spiritualis ²⁸ divisam ab alio ²⁹, quia cum materia spiritualis non sit quanta non est divisibilis in partes quantitativas, sed unumquodque habet materiam ³⁰ suam totam in se ³¹, non tempore sed origine praecedentem. Unde Augustinus super Genesim ad litteram libro V ³² capitulo 21 ponit hoc exemplum ³³ : Imaginemur ³⁴ de centro circuli exire infinitas lineas. Constat quod quaelibet illarum ³⁵ est ducta a centro ad circumferentiam, et ³⁶ quod centrum est punctus unus et idem, terminans lineas omnes ; dividuntur ³⁷ tamen ³⁸ omnes ab ³⁹ invicem secundum punctum sicut prius et illud est quod erat prius ; et hoc non posset esse prius ⁴⁰ nisi unus et idem punctus factus ⁴¹ esset

1. sicut *O*. — 2. *om. O*. — 3. *om. A*. — 4. propter *PA*. — 5. talium *PA*. — 6. talium *PA*. — 7. divisibilitatem *A*. — 8. unumquodque *add. PA*. — 9. vel *O*. — 10. *om. O*. — 11. vel *O*. — 12. dira similis *A*. — 13. materiam *P*. — 14. aut *O*. — 15. falsum (?) *O*. — 16. *om. O*. — 17. materia — quod] *om. A*. — 18. ponere *add. P A*. — 19. sed *PA*. — 20. dedisset *O*. — 21. scilicet *add. PA*. — 22. credidisset *add. A*. — 23. eo *O*. — 24. posse *PA*. — 25. ipse *O*. — 26. *om. PA*. — 27. *om. A*. — 28. ibi *add. P*. — 29. alia *A*. — 30. *om. P*. — 31. in se] sed *A*. — 32. *om. O*. — 33. de centro *add. PA*. — 34. imaginem *A* ; ymaginemus *O*. — 35. earum *PA*. — 36. *om. PA*. — 37. dividentes *O*. — 38. *om. O*. — 39. ad *O*. — 40. *om. PA*. — 41. *om. O*.

(*a*) BOETIUS, *In Porphyrium Commentarium*, I. I (P. L. 64, 83). — (*b*) *I Coeli et mundi*, c. 8 text. 76 ; c. 9, text. 98 (éd. Didot. III, 378 ; 382).

multa puncta. Et tamen non convenit dicere quod ille punctus terminatus dum continuat omnes illas lineas ¹ esset divisibilis in partes dimensionales sive quantitativas, sed divisibiles per habitudinem ² et ordinem ad diversas formas, sed est unum ³ indivisibile secundum materiam, et sic multa indivisibilia ⁴ secundum potentiam. Unde, ad formam argumenti : cum dicit quod oportet materiam spiritualium ad ⁵ hoc quod possit esse causa multiplicationis ⁶ suppositorum sub una forma, habere diversitatem in partes quantitativas ad diversas formas, respondemus ⁷ per interemptionem ⁸ quod nec sic nec sic ; sed sufficit quod eadem tota possit multiplicari secundum numerum et sit multa in potentia.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Ad ea quae hic obiciuntur responsum ⁹ est supra in responsionibus ad obiecta contra primam partem summae, articulo 10, ubi et responsio eorum ad argumenta Thomae evacuatur ¹⁰.

Quod autem respondent ad dictum Philosophi de unitate mundi nihil est ad propositum. Planum est enim quod materia mundi quoad plures eius partes quantitati dimensionales est subiecta. Unde bene contingeret intelligere distinctionem ¹¹ materiae partium mundi ¹² consimilium ¹³ de novo creaturarum ratione quantitatis dimensionales consimilis ; quam divisionem ¹⁴ non contingit in sola materia invenire omni quantitate circumscripta qualis ¹⁵ in angelis poneretur si materia aliqua ¹⁶ esset in eis ¹⁷. Item, supposito quod aliqua materia sit occupata totaliter a sua forma, nihilominus posset distinguere ab alia ¹⁸ materia eiusdem rationis ubi quantitas dimensionales posset inveniri, sicut si Deus in esse produceret plures soles ; sed hoc non potest poni in materia angeli quae posset fingi a forma sua totaliter occupata, quia nulla huiusmodi quantitas ¹⁹ etiam ab ipsis ²⁰ fictoribus fingitur in eodem.

Quod dicunt de puncto centrali, nec ubi ²¹ dicunt nec alibi, ad istam materiam ab Augustino inveni applicatum ²². Sed esto quod Augustinus ponat multas lineas in centro terminari ; nunquam ²³ tamen ponit, quia ²⁴ hoc veritati adversatur, quod idem punctus centralis per hoc realiter ²⁵ numeretur. Est enim ²⁶ idem punctus re, variatus solum ratione, ex diversa sui habitudine ut patet per Philosophum II de Anima (a), ubi per hoc exemplum sensus communis declarat unitatem.

1. om. P. — 2. habilitates P ; om. A. — 3. et add. P A. — 4. potentia vel add. A ; in potentia vel add. P. — 5. de O. — 6. multitudinis A. — 7. respondendum est P A. — 8. scilicet add. P. — 9. rursum O. — 10. evacuantur A. — 11. divisionem P. — 12. om. P A. — 13. similitudinem P A. — 14. distinctionem A. — 15. quamvis materia O. — 16. om. P A. — 17. esset in eis] ibi esset P A. — 18. aliqua P. — 19. quantitatis A. — 20. istis P. — 21. bene O. — 22. applicant P. — 23. nusquam P. — 24. quod P. — 25. om. P A. — 26. est enim] et sit P ; et ut A.

(a) De Anima, l. III, c. 2 (éd. Didot, III, 464).

ARTICULUS IV.

Quod¹ coeli secundum philosophos sunt animati.

Quaestione 8 quaerit² utrum anima rationalis tali³ corpori debeat uniri, et in responsione 3 argumenti sustinet aliquam⁴ substantiam⁵ intellectualem⁶ esse perfectionem corporis coelestis ut forma, quae quidem habet potentiam intellectualem non autem sensitivam, ut ex verbis Aristotelis colligi⁷ vel accipi potest. Et⁸ in responsione 4⁹ argumenti dicit¹⁰ quod licet¹¹ per naturam suam intellectuales substantiae omnes¹² possent peccare, tamen ex electione divina et¹³ praedestinatione¹⁴ per auxilium gratiae¹⁵ plures fuerunt conservatae ne peccarent, inter quas posset aliquis ponere animas corporum coelestium.

Haec de Thoma¹⁶.

Ad hanc positionem¹⁷ videtur fuisse inductus tali ratione quae dicebatur a respondente : corpus humanum quamvis sit elementatum, ex hoc tamen quod reductum est ad aequalitatem complexionis habet similitudinem cum coelo quod omnino elongatum est a contrariis, et inde est sic nobilitatum ut¹⁸ anima rationalis possit ei¹⁹ convenienter uniri. Et²⁰ hanc materiam videtur aperte²¹ tangere Avicenna in²² VI° Naturalium, parte 8^a, articulo 5 : complexionis²³ corporis²⁴ quae magis accessit²⁵ ad medium, quod magis²⁶ est²⁷ complexionatum²⁸ magis fiet aptum ad recipiendum augmentum perfectionis vitae ; cum vero aptissimum²⁹ fuerit ita ut contraria aequaliter sint in eo et aequaliter operentur, adaptabitur perfectioni vitae rationalis vel vitae coelestis. Haec autem aptitudo³⁰ est in spiritu³¹ humano. Et idem dicit³² parte ultima capitulo ultimo³³. Et ex hoc formatur talis ratio : si nobilitas corporis humani in hoc consistit quod vicinatur³⁴ et assimilatur³⁵ corpori coelesti, videtur quod³⁶ corpus coeleste³⁷ nobilius sit. Et propter hoc cum perfectio debeat proportionari perfectibili corpus coeleste debet³⁸ habere nobiliorem perfectionem quam sit anima rationalis.

Revera opinio videtur Philosophi quod corpora coelestia sint³⁹ animata, ut patet libro De Coelo et Mundo (a) ; et Avicenna et omnes Peripatetici idem dicunt. Et Augustinus⁴⁰ in Enchiridion de hac materia dubitare videtur, capitulo 58⁴¹ : Certum⁴², inquit, non habeo⁴³ utrum

1. De hoc quod Thomas dicit quod *PA*. — 2. qua quaerit *P*; *om. O*. — 3. toti *O*. — 4. animam *PA*. — 5. *om. PA*. — 6. aliquam *add. PA*. — 7. colligitur *A*. — 8. etiam *A*. — 9. *om. A*. — 10. *om. P*. — 11. sicut *POA*. — 12. communes *O*. — 13. *a O*. — 14. *om. P*. — 15. *om. A*. — 16. haec dicit Thomas *P*. — 17. opinionem *P*. — 18. prout *P*. — 19. enim *A*. — 20. secundum *add. O*. — 21. in parte *O*. — 22. *om. PA*. — 23. complexioni *PA*. — 24. inquit *PA*. — 25. accesserit *P*. — 26. quod magis *om. PA*. — 27. erit *PA*. — 28. et *add. PA*. — 29. ad pertissimum *O*. — 30. aptanda *A*; accipiendo *O*. — 31. corpore *P*. — 32. *om. O*. — 33. tertio *P*. — 34. vinciat *A*; uniatur *O*. — 35. assimiletur *A*. — 36. videtur quod *om. A*. — 37. *om. A*. — 38. debeat *O A*. — 39. *om. O*. — 40. etiam *add. A*. — 41. cap. 18. *A*; 4. *O*. — 42. causam *O*. — 43. habet homo *O*.

(a) *De Coelo et mundo*, l. II, c. 2 et 3 (éd. Didot, III, 391 s.)

Correctorium corruptorii Thomae.

ad societatem angelorum pertineant sol et luna et cuncta sidera, quamvis ¹ nonnullis hoc ambiguum videatur ²; vere tamen tenendum ³ est quod corpus coeli non est animatum (*a*). Unde Damascenus, libro II, capitulo 6: Nullus coelos animatos vel ⁴ luminaria existimet; inanimati enim sunt et insensibiles; coelum, terra, lapis vitam non habent, et tamen in Deo vita ⁵ sunt ⁶ (*b*). Signum ad hoc videtur quod beatus Dionysius, homo totus ⁷ divinus ab apostolis ⁸ eruditus, praecipue a Paulo usque ad tertium coelum raptus, qui cum omnem dispositionem hierarchiae ecclesiasticae et angelicae vel coelestis ⁹ tradidit, nunquam tradidit ¹⁰ de dispositione hierarchiae stellarum ¹¹; si autem coeli essent animati, certe essent hierarchiae, et ¹² si essent non saltasset Dionysius a hierarchia angelica ad ecclesiasticam nisi aliquid tangeret de stellarum; neque ¹³ aliquem ¹⁴ moveat ita quod dicat quod Dionysius de coelesti hierarchia loquitur ¹⁵ quia absque dubio coelestem vocat angelicam.

Item si coeli essent animati constat quod sicut illa corpora sunt nobiliora nostris, ita proportionabiliter anima illorum ¹⁶ anima nostra, et per consequens coeli essent nobiliores hominibus; et ita cum nobilius non sit propter ignobilius non essent corpora coelestia creata propter homines, cuius contrarium scribitur Deuter. IV: Ne inquit, elevatis oculis ¹⁷ in coelum videas ¹⁸ solem et lunam et omnia astra coeli et errore deceptus adores ea et colas quae creavit ¹⁹ Deus in ministerium cunctis gentibus quae sunt sub coelo. (*c*)

Ad argumentum ²⁰ potest dici quod corpora superiora ²¹ nobiliora sunt corporibus animalium secundum quid, in quantum ²² illa incorruptibilia sunt, haec autem corruptibilia; simpliciter autem e converso ²³, omne ²⁴ animatum ordine naturae nobilius est inanimato et omne corpus, ut ita dicam, animabile ²⁵ nobilius est inanimati. Et quod dicit quod elongatio a contrarietate ²⁶, vel per naturam sicut ²⁷ quinta essentia, vel per accessum ad temperamentum et aequalitatem complexionis est adaptatio corporis ad recipiendum formam perfectiorem, videtur non esse verum simpliciter loquendo. Huius ²⁸ signum in partibus corporis habemus; constat enim quod ²⁹ cor et spiritus sunt aptiora ad recipiendum ³⁰ perfectionem ab anima quam caro vel cutis; et tamen caro et cutis magis accedunt ³¹ ad temperamentum quam cor et spiritus sicut dicit Avicenna ³² in primo libro ³³ canonis, capitulo 3 de compositi-

1. autem *add.* O. — 2. hoc — videatur] lucida essent corpora *PA.* — 3. concedendum O. — 4. et *PA.* — 5. vitam *A.*; vitae O. — 6. habent *A.* — 7. doctus *A.* — 8. Apostolo *P.* — 9. vel coelestis *om.* *P.* — 10. aliquid *add.* *PA.* — 11. stellaris *PA.* — 12. vel O. — 13. scilicet *A.* — 14. aliquam *A.* — 15. *om.* *P.* — 16. eorum *PA.*; esset nobilior *add.* *PA.* — 17. elevans oculos *PA.* — 18. videns O. — 19. fecit O. — 20. rationem *PA.* — 21. coelestia *PA.* — 22. scilicet *add.* *PA.* — 23. est *add.* *PA.* — 24. enim *add.* *PA.* — 25. animale *PA.* — 26. contrario O. — 27. ut *PA.* — 28. autem *add.* *PA.* — 29. corpus O *A.* — 30. recipiendam *A.* — 31. excedunt O. — 32. Augustinus *PA.* — 33. in — libro] vel O.

(*a*) AUGUSTINUS, *Enchiridion*, c. 58 (P. L. 40, 260). — (*b*) IOANN. DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, II, 6. (P. G. 94, 886). — (*c*) Deut. IV, 19.

tionibus membrorum¹, inquiens: Quod autem calidius est in corpore est cor et spiritus a quibus² procedit. Et in³ capitulo praecedenti ita dicit his verbis⁴: Manifestum fit⁵ quod membra principalia non sunt aequalitati recte multum propinqua, immo⁶ quod caro⁷ sit membrorum⁸ aequalitati⁹ magis¹⁰ propinquius quam coetera membra, cutis tamen carne¹¹ propinquior.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec¹² secundum Thomam.

Positio illa¹³ quod coeli sunt¹⁴ animati a Thoma¹⁵ nec hic nec alibi affirmatur; ipse enim sub dubio sine assertione¹⁶ eam¹⁷ derelinquit. Quod¹⁸ patet per verba eius in huius quaestionis determinatione¹⁹. Postquam enim dixit quosdam philosophos et catholicos doctores sensisse²⁰ coelos esse²¹ animatos, et Augustinum sub dubio hoc reliquisse²², Damasceno vero²³ oppositum asserente, subiungit quod haec positio²⁴ apud modernos theologos communior²⁵ est²⁶ quod coeli non sunt animati ut dicit Damascenus; super quo haesitavit Augustinus, super Genesim, libro I capitulo ultimo (a), et in²⁷ Enchiridion²⁸, capitulo 58 (b). Cuius exemplo etiam Thomas hoc sub dubio derelinquit, Contra Gentiles, libro II²⁹, capitulo 69³⁰, sic dicens: Hoc autem quod dictum est de animatione coeli, non diximus quasi asserendo secundum fidei doctrinam ad quam nihil pertinet sive sic sive aliter³¹ dicatur. Unde Augustinus in Enchiridion³²: Nec illud quidem certum habeo utrum ad eandem³³ societatem angelorum pertineant sol et luna et cuncta sidera, quamvis nonnullis³⁴ lucida esse corpora³⁵ non tamen³⁶ sensu vel³⁷ intelligentia³⁸ videatur. Ecce³⁹ doctor noster⁴⁰ eximius egregio⁴¹ doctori beato Augustino sic in hoc articulo se coniungit⁴² ut unus sine alio nequeat reprehendi. Quando igitur isti sibi⁴³ imponunt quod ad istam⁴⁴ positionem quadam ratione quam ipsi explicant fuerit inductus, manifestum est falsum eos dixisse⁴⁵; quod patet ex verbis eius in huius quaestionis responsione ubi ait: Hoc pro firmo⁴⁶ tenentes dicimus quod corpora coelestia ab aliquo intellectu moventur saltem separato, propter argumenta⁴⁷ tamen⁴⁸ utramque⁴⁹ partem sustentantes dicamus, etc. Ecce eum⁵⁰ nullum argumentum ad alteram

1. de — membrorum] *om. P A*; ita *add. P A*. — 2. quo *P A*. — 3. *om. A*. — 4. iam *add. P*; tam *add. A*. — 5. *om. P A*. — 6. oportet *add. P A*. — 7. secundum quod caro est *add. P A*. — 8. membrum *P A*. — 9. aequaliter *A*. — 10. *om. P A*. — 11. *om. O*. — 12. ad haec *om. O*. — 13. positionem illam *P A*. — 14. sint *A*. — 15. a. s. T. O. — 16. affectione *O*. — 17. hoc *P*; haec *A*. — 18. ut *P*. — 19. determinationis quaestione *O*. — 20. posuisse *P A*. — 21. *om. P A*. — 22. dereliquisse *A*; relinquisse *O*. — 23. *om. P*. — 24. habet *add. O*. — 25. convenientior *P O A*. — 26. scilicet *A*. — 27. *om. O A*. — 28. tertio *add. P A*. — 29. n. 3. *O*. — 30. cap. 16. *A*. — 31. sic *O*. — 32. dicit *add. P A*. — 33. *om. O*. — 34. nonnulla *P*; tamen in illis *A*. — 35. corporea *O*. — 36. tam *O*. — 37. quam *O*. — 38. intellectu *O A*. — 39. *om. A*. — 40. egregius vel *add. A*. — 41. *om. A*. — 42. dicit *add. A*. — 43. *om. O*. — 44. hanc *P A*. — 45. falsum — dixisse] quod falsum dicunt *P A*. — 46. hoc profecto *O*. — 47. argumentum *A*. — 48. *om. A*. — 49. utrumque *A*. — 50. *om. P A*.

(a) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, l. I, c. 19 (P. L. 34, 261 s.). — (b) AUGUSTINUS, *Enchiridion*, c. 58 (P. L. 40, 260).

partem ¹ opinandum ² induxisse ³, cum rationes ad utramque partem dissolvat.

Rationes autem ⁴ quas ipsi ⁵ hic ponunt parum valent. Ad primum ⁶ igitur Dionysii dicendum quod Dionysius loquens de angelica hierarchia satis ⁷ determinavit de intellectibus quibus coeli animantur, cum illi si qui tales sunt, ad societatem angelorum pertineant secundum Augustinum. Unde non oportuit hic saltum aliquem imaginari.

Ad secundum cum dicunt ⁸ corpora ⁹ coelestia esse facta ¹⁰ propter hominem, ex quo videtur quod homo ¹¹ sit nobilius ipsis, dicendum quod hoc ¹² non sequitur. Planum est ¹³ enim quod angeli sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui haereditatem capiunt salutis; nec tamen sequitur quod homines pro quibus mittuntur sint ipsis nobiliores. Item posset dici quod homo est nobilior ¹⁴ quam illud quod oculo corporali in corporibus coelestibus potest perpendi, quod utique cedit hominibus ad utilitatem; unde recte praecipitur in scriptura illa ne horum consideratione aliqui corpora ista adorent. Ratione vero illi non oportebat eos tam studiose respondere cum ipse Thomas eam non ponat nec illi ullatenus ¹⁵ innitatur.

ARTICULUS V.

Quod ¹⁶ anima unitur ¹⁷ materiae corporali sine medio.

Quaestione 9 ¹⁸: utrum anima rationalis uniatur materiae corporali per aliquod medium ¹⁹, in responsione principali dicit quod eadem forma est numero per quam res habet quod sit in ultima specie specialissima et intermediis generibus omnibus. Et infra: Non est, inquit, aliqua forma media inter animam et materiam primam, sed homo ²⁰ habet ²¹ perfici ²² ab anima secundum diversos perfectionis gradus ut sit corpus et animatum et rationale. Et infra: Sic igitur anima secundum quod est forma dans esse non habet aliquod medium inter se et materiam primam. Simile dicit in responsione 5 argumenti ²³. Et infra, quaestione 11 ²⁴ in responsione principali dicit quod nulla forma ²⁵ substantialis unitur materiae mediante alia forma substantiali.

Haec de Thoma ²⁶

Haec positio merito condemnata est a magistris ut erronea: tum quia si non est nisi una ²⁷ forma substantialis in homine sequitur quod in sacramento altaris panis convertitur tantum in materiam primam vel simul in animam rationalem, quorum utrumque est contra fidem; tum

1. om. O. — 2. opinandam A. — 3. cum dixisse O. — 4. vero P A. — 5. om. O. — 6. primam P A. — 7. om. P A. — 8. dicuntur A. — 9. om. A. — 10. om. P A. — 11. non add. P A. — 12. om. P. — 13. Planum est] constat P. — 14. nobilius P A. — 15. nullatenus A. — 16. de hoc quod dicit Thomas quod P A. — 17. uniatur O. — 18. qua quaerit add. P; quaerit add. A. — 19. et add. P A. — 20. om. O. — 21. om. P A. — 22. perficitur P A. — 23. Et infra quaestione 25 utrum in homine anima rationalis, vegetativa et sensibilis sint una substantia add. P A. — 24. 33. P A; 30. O. — 25. om. O. — 26. haec dicit Thomas P. — 27. vita A.

quia sequitur quod corpus Christi in triduo mortuum non fuisset idem numero, quod est erroneum ; immo etiam corpus non fuisset cum materia prima quae, ut constat, non est corpus, non praedicetur de corpore Christi mortuo. Praeterea quia fluxit sanguis et aqua quae non fluunt de materia prima, fuit igitur ¹ in eo alia forma substantialis praeter animam rationalem. Praeterea secundum ² hoc non esset ³ in nobis nec esse potuisset peccatum originale ; nam si nihil est medium inter animam rationalem et materiam primam, anima autem nostra nec de se nec a suo conditore habet originale, nec a materia prima, constat cum ⁴ nullum actum habeat nec aliquid quod inficere quoquo modo posset, sequitur quod originale non traxit ⁵.

⁶ Praeterea hoc quod dicit quod nulla forma substantialis unitur materiae mediante alia forma substantiali, sed omnis forma substantialis unitur materiae primae immediate, est contra Commentatorem ut videtur, qui dicit super II Physicorum ⁶ super illam ⁷ particulam quae incipit ⁸ *et quandoque* ⁹ *istorum fit* ¹⁰ *unus modus* : Secundum quod ¹¹ dicitur natura est ¹² materia prima subiecta omnibus formis quoniam non est composita ex materia et forma. Item, simile huius dicit idem super XI Metaphysicae, super illud : *dubitandum videlicet est* ¹³ : Quodlibet, inquit, ens habet ¹⁴ cum materia communi ¹⁵ materiam propriam ¹⁶ (a).

Quaestione II ¹⁷, utrum anima rationalis, sensibilis et vegetabilis sint ¹⁸ una substantia in homine ¹⁹, in responsione principali dicit ²⁰ : Relinquitur ereo ²¹ quod in homine sit tantum una ²² anima secundum substantiam quae est rationalis et ²³ vegetabilis et sensibilis ; et ²⁴ hoc consequens ²⁵ est ei quod ostendimus in praecedentibus de ordine formarum substantialium, quod nulla forma unitur materiae mediante alia ²⁶ forma substantiali, sed forma perfectior dat ²⁷ materiae ²⁸ quidquid dat forma imperfectior et ²⁹ amplius. Unde anima rationalis dat corpori humano quidquid dat anima sensibilis brutis et vegetabilis plantis.

³⁰ Haec sunt verba Thomae ³⁰.

Haec positio in quantum negat gradus ³¹ formarum superius reprobata est ³². [*al.* Haec positio quantum ad hoc quod negat gradus formarum in homine et quocumque composito condemnata est a magistris

1. ergo A. — 2. si A. — 3. fuisset A. — 4. tamen A. — 5. Haec positio merito — non traxit! Haec positio, quantum ad hoc quod negat gradum formarum superius est reprobata in prima parte O. — 6. philosophiae primae O. — 7. illud P A. — 8. particulam — incipit] om. P A. — 9. quodcumque P A. — 10. sit A. — 11. quem P A. — 12. et A. — 13. dubitandum — est] dubium esse videtur A. — 14. habetur C. — 15. qui A ; om. O. — 16. primam A ; praeparatam O ; item add. P A. — 17. quaerit add. P A. — 18. sunt P. — 19. in homine om. P A ; et add. P A. — 20. om. A. — 21. igitur P. — 22. forma add. O. — 23. om. P A. — 24. sed O. — 25. conveniens O. — 26. aliqua O. — 27. om. A. — 28. om. P A. — 29. adhuc add. P. — 30. Haec dicit Thomas P ; haec de Thoma A. — 31. om. O. — 32. Haec — est] om. P A.

(a) AVERROES, *Metaphysica*, l. XII, c. 1. text, 11 (éd. Lyon, 1542, p. 280v).

sicut tactum est in articulo praecedenti ; et hoc sufficit.] ¹ Verumtamen quia praedictam positionem conatur munire ² rationibus, tentandum est ³ eas dissolvere.

Dicit ergo ⁴ in responsione principali eiusdem ⁵ quaestionis ⁶ parum supra : si dicatur homo est animal, et ⁷ animal ⁸ est corpus et ⁹ corpus est substantia erit homo ¹⁰ per accidens substantia si hoc totum non sit una forma sed plures, si quidem homo dicitur haec omnia ¹¹. Et infra ¹² : Sequitur aliud ¹³ inconveniens : ex pluribus ¹⁴ actu existentibus non fit ¹⁵ unum simpliciter nisi sit ¹⁶ aliquod unum uniens ¹⁷ et aliquo modo ligans ea ad invicem. Si ergo secundum diversas formas Socrates est homo et ¹⁸ animal, indigerent haec duo ad hoc ut unirenter ¹⁹ simpliciter aliquo quod faceret ea unum. Unde cum hoc ²⁰ non sit assignare remanebit quod homo non erit ²¹ unum nisi aggregative sicut acervus qui est secundum quid unum et simpliciter multa. Et iterum ²² aliud inconveniens sequitur ²³ quod anima rationalis sit accidentalis forma. Quod sic declarat : cum ²⁴ genus sit substantiale praedicatum, oportet quod forma secundum quam individuum habet ²⁵ praedicationem generis sit forma substantialis : et ita oportet quod forma sensibilis secundum quam Socrates dicitur animal sit substantialis in eo, et sic necesse est quod det esse simpliciter corpori et faciat ipsum hoc aliquid. Anima igitur rationalis si est alia secundum substantiam non facit hoc aliquid nec esse simpliciter sed esse ²⁶ secundum quid cum adveniat ei iam subsistenti. Unde non erit forma substantialis sed accidentalis, et sic non dabit esse specificum. Haec ²⁷ inconvenientia vel rationes confirmant positionem de unitate formae substantialis ²⁸ in ²⁹ composito.

Ad primum ergo ³⁰ in oppositum ³¹ dicendum quod illud est verum ³² in formis non habentibus ordinem essentialem ³³ ad invicem, sicut est album et musicum et huiusmodi ; in formis autem habentibus essentialem ³⁴ ordinem ad invicem secundum magis et minus perfectum, fallit tam in accidentalibus quam in substantialibus. Si enim nix vel Socrates est albus, et ³⁵ est coloratus, essentiali praedicatione, album est coloratum ; similiter in substantialibus : Socrates est homo et homo est animal ; ergo ³⁶ Socrates est animal.

Ad secundum ³⁷ dicendum quod ex pluribus existentibus in actu non fit unum, verum est ³⁸ quando actus ita completus est quod non est in potentia ad ulteriorem perfectionem. In formis autem substan-

1. Haec — sufficit] *om. O.* — 2. conatur nimirum *O.* — 3. *om. A.* — 4. igitur *P.* — 5. *om. P A.* — 6. quaestioni *A* ; *om. P.* — 7. *om. A.* — 8. *om. O.* — 9. *om. P A.* — 10. *om. P A.* — 11. substantia — omnia] et quod homo non est vere illud quod est animal (per se *add. P*) *P A.* — 12. ita *P A.* — 13. *om. A.* — 14. enim *add. A* ; enim in *add. P.* — 15. aliquod *add. O.* — 16. fit *O.* — 17. vivens *O.* — 18. est *add. O.* — 19. ad invicem *add. O.* — 20. *om. O.* — 21. est *A.* — 22. ita *P A.* — 23. *om. O.* — 24. ad *P.* — 25. individua habent *P A.* — 26. *om. P A* ; aliquid vel *add. O.* — 27. vel *O.* — 28. *om. P A.* — 29. *om. O.* — 30. igitur *P.* — 31. in oppositum *om. P A.* — 32. *om. O.* — 33. *om. P.* — 34. specialem *P A.* — 35. Socrates *P A.* — 36. igitur *P.* — 37. tertium *A.* — 38. verum est *om. P.*

tialibus ¹ ad invicem ordinatis formae generaliores, etsi aliquo ² modo sint actu et completivae, tamen sunt ³ imperfectae et in potentia respectu ulterioris complementi per formas minus universales usque ad formam specialissimam.

Et cum addit : si secundum ⁴ diversas formas Socrates est homo et est ⁵ animal indigerent ⁶, etc. ; dicendum ⁷ quod una illarum formarum, prior ⁸ scilicet, est in potentia et quasi materialis respectu ulterioris ⁹ vel ¹⁰ posterioris ¹¹, materialis inquam non secundum se sed quia ¹² disponit materiam et aptat respectu formae posterioris ¹³. Et ideo sicut forma et materia uniuntur absque medio uniente ea, sicut dicit Philosophus, in fine IV Metaphysicae ¹⁴ (a), nec illae formae ¹⁵ indigent aliquo medio uniente eas.

Ad tertium inconveniens, scilicet quod anima rationalis esset ¹⁶ forma accidentalis, etc. ¹⁷; dicendum quod non omnis ¹⁸ forma substantialis ¹⁹ adveniens alicui ²⁰ dat ei ²¹ esse ultimum et completum in specie specialissima ; quod expresse argui potest ex eo quod dicit Philosophus ²² VI° de Animalibus (b), scilicet quod embrio non est simul animal et equus, alioquin ²³ forma per quam est ²⁴ equus, cum prius tempore ²⁵ sit ²⁶ animal esset forma accidentalis, quod constat esse falsum.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam ²⁷.

Verum est quod hanc positionem supra repronaverunt, articulo 31 ²⁸ contra primam partem ; ubi via ²⁹ est declarata ³⁰ qualiter argumenta eorum nullius sunt ³¹ momenti et responsiones ³² eorum ad argumenta Thomae multa impossibilia includere concluduntur. Quia ³³ vero rationes quas hic afferunt ³⁴ in nullo realiter differunt ³⁵ ab illis nec quippe realiter addunt, per ipsa eadem quae ibi habentur poterunt improbari ³⁶.

ARTICULUS VI.

Quod ³⁷ anima non est composita ex materia et forma.

Quaestione 14 ³⁸ quaerit de immortalitate animae ³⁹ et ⁴⁰ in responsione principali dicit sic : Manifestum est quod principium ⁴¹, scilicet ⁴²

1. om. A. — 2. alio add. A. — 3. quasi add. O. — 4. per O. — 5. om. P A. — 6. indigent O ; magis erit A. — 7. est add. O. — 8. prima P. — 9. alterius P A. — 10. scilicet P A. — 11. om. A. — 12. secundum quod P. — 13. adaptat ad formam posteriorem P A. — 14. ita add. P A. — 15. ad invicem add. P. — 16. est P. — 17. om. A. — 18. omne P A. — 19. forma substantialis om. P A. — 20. habenti esse est accidens sed quod advenit add. P. — 21. dat ei] habenti P A. — 22. in add. P A. — 23. etiam add. A. — 24. embrio sit homo et P A. — 25. om. P A. — 26. esset P A. — 27. Responsio ad ista O. — 28. om. P A. — 29. om. P. — 30. declaratum P. — 31. sint P. — 32. rationes A. — 33. quod P A. — 34. affuerunt A. — 35. in — differunt] om. O. — 36. poterit comprobati P ; poterit approbati A. — 37. De hoc quod Thomas dicit quod P A. — 38. qua add. P. — 39. om. O. — 40. om. A. — 41. quo homo intelligit add. P A. — 42. sive A.

(a) Metaphysica, l. VIII, c. 6 (l. VII iuxta éd. Didot, II, 563). — (b) De animalium generatione, l. II, c. 3 (éd. Didot, III, 351),

anima de qua loquitur¹, non est compositum ex materia et forma quia species recipiuntur in ea immaterialiter ; quod declarat ex hoc quod intellectus est universalium quae² abstrahuntur a materia et a conditionibus materiae. Item, ubi³ quaerit an anima rationalis sit creata in corpore vel extra corpus, in responsione principali dicit quod anima non est composita⁴ ex materia et forma.

Haec de Thoma⁵.

Haec positio videtur⁶ contra fidem. Nam quod nullam habet materiam nullius videtur⁷ esse⁸ transmutationis susceptivum ; erro⁹ si anima non habet materiam non transmutatur de vitiis ad virtutes nec e converso, nec de gratia ad gloriam, nec de tristitia ad laetitiam, nec de aquis nivium ad calorem nimium, Iob 34 (a). Unde Augustinus, VII super Genesim ad litteram, capitulo 4 : Si quoddam immutabile esset anima, etc. (b) ; illud est supra in prima parte, ubi quaeritur utrum anima sit composita ex materia et forma¹⁰. Et super Genesim VII, capitulo 27¹¹ loquens de materia animae : Quam, inquit, formationem¹² suam non tempore sed origine praecederet quid nisi de materia¹³ spirituali facta anima congruentius creatur (c) Praeterea, libro VI¹⁴ super Genesim¹⁵, capitulo 3, expresse dicit Augustinus esse¹⁶ materiam corporalem et materiam¹⁷ spiritualement : ait enim : Non temporali sed causali ordine prius facta est informis formalisque¹⁸ materies et corporalis et spiritualis de qua fieret quod faciendum esset (d). Haec Augustinus. Constat autem quod de materia spirituali non sunt facta corporalia ; erro spiritualia¹⁹. Unde haec²⁰ positio videtur favere sexto errori de angelis condemnato qui est quod in abstractis substantiis nulla possibilis²¹ est²² transmutatio nec sunt in potentia ad aliquid quia²³ aeternae sunt et immunes a materia.

Praeterea si non haberet materiam et esset forma tantum²⁴, nihil pateretur, dicente Philosopho I de Generatione (e), quod materiae est pati, et eadem²⁵ materia secundum quod materia passivum est.

Praeterea si est forma sine materia²⁶ nullius esset accidentis subiectum, et ita nec²⁷ reciperet vitium nec virtutem, nec poenam nec beatitudinem, dicente Boetio de Trinitate, capitulo 13 (f) : Neque Deus

1. om. A. — 2. quod O. — 3. om. O. — 4. potentia O. — 5. Haec dicit Thomas P. — 6. esse add. P. — 7. om. P A. — 8. est P A. — 9. igitur P. — 10. etc — forma] nullo modo eius materiam quaerere deberemus ; nunc (statum A) autem eius mutabilitas indicat eam interim vitiis et fallaciis deformem reddi (om. P) formari autem virtutibus veritatisque doctrina P A. — 11. Et infra libro XV cap. 8. P A. — 12. formam P. — 13. materiali A. — 14. XV. A. — 15. ad litteram add. A. — 16. om. O. — 17. om. P A. — 18. forat'sque P ; formatisque A. — 19. Constat — spiritualia] om. P A. — 20. dicta P A. — 21. potentia P. — 22. vel P. — 23. quod A. — 24. tunc P. — 25. eodem P. — 26. sine materia] tantum P A. — 27. non P A.

(a) Iob. xxiv. 10. — (b) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, l. VII. c. 6 (P. L. 34, 350). — (c) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, l. VII. c. 27 (P. L. 34, 370). — (d) *Id. ibid.*, l. V. c. 5 (P. L. 34, 326). — (e) *De Generatione et Corruptione*, l. I, c. 7, text. 55 (éd. Didot, II, 447). — (f) BOETIUS, *De Trinitate*, l. I, c. 2 (P. L. 64, 1250).

feri¹ potest² subiectum, etc. : forma enim quae est sine materia subiectum esse non poterit³.

Hoc⁴ etiam patet per⁵ rationem, sic : In omnibus quae ordinate agunt, secundum agens non agit nisi in virtute primi agentis, quod⁶ etiam⁷ plus influit in causatum quam⁸ secundum agens, ut habetur in⁹ libro de Causis. Igitur¹⁰ similiter in patientibus nihil patietur nisi¹¹ ratione primi passivi. Sicut autem forma est primum principium sive prima ratio agendi, omne enim quod agit per formam suam agit, ita primum principium vel prima ratio patiendi est materia. Igitur sicut illud quod caret omni forma non agit, ita si¹² anima caret omni¹³ materia non patietur.

Ad rationem positionis dici potest quod haec consequentia non tenet¹⁴ : species recipitur in intellectu immaterialiter, ergo¹⁵ est immaterialis. Instantia manifesta est in omni sensu et imaginatione ; sensus enim sunt¹⁶ susceptivi¹⁷ specierum sine materia, et tamen non sunt immateriales¹⁸, sed constat quod sunt virtutes in materia ; oculus enim pupilla est et visus, ut dicit Philosophus II de Anima (a). Praeterea si oportet intellectum et animam assimilari conditionibus¹⁹ rei quam recipit, ergo²⁰ quando recipit²¹ abstracta ab hic et²² nunc et ab omni differentia loci et²³ temporis, tunc non alicubi et aliquando est ; sed hoc²⁴ est impossibile. Restat igitur²⁵ quod ista²⁶ consequentia non valet.

Adhuc alio modo ostenditur quod ratio positionis non cogit. Nam abstractum²⁷ a materia et a conditionibus eius potest intelligi dupliciter, scilicet vel quia²⁸ illud quod intelligitur in sua natura sit a materia separatum²⁹, vel quia absque omni³⁰ materia et conditionibus materiae consideratur. Primum est falsum, nam obiectum intellectus est quid vel quidditas, ut habetur III de Anima (b) et IV° Metaphysicae, et ab Avicenna ubi addit³¹ quod quidditas rei quae intelligitur non est materia neque forma sed compositum complectens materiam et formam. Secundum etiam non est simpliciter verum, nam licet intellectus abstrahat a³² materia³³ corporali dimensiva³⁴, non tamen ab omni.

1. om. A. — 2. si add. A. — 3. forma — poterit] forma enim est ; formae autem subiectum esse non possunt ; nam quod formae subiectae sunt accidentibus ut humanitas, non ista accidentia accipit (suscipit A) in eo quod ipsa est sed in eo quod sibi materia subiecta est ; dum enim materia subiecta humanitati suscipit quodlibet accidens, ipsa humanitas suscipere videtur ; forma enim quae est sine materia subiectum esse non poterit P A. — 4. et hoc P. — 5. om. P. — 6. qui P A. — 7. om. P A. — 8. etiam add. P A. — 9. om. A. — 10. ergo A. — 11. in add. P A. — 12. om. P. — 13. non agit — omni] om. O. — 14. om. A. — 15. igitur P. — 16. est P A. — 17. susceptivus P A ; susceptive O. — 18. est immaterialis P A. — 19. conditioni O. — 20. igitur P. — 21. etiam add. P A. — 22. om. O. — 23. loci et om. P. — 24. sed hoc] et hoc A ; quod O. — 25. ergo A. — 26. illa P. — 27. abstracta A ; abstrahi P. — 28. om. O. — 29. sit — separatum] non completa O. — 30. om. P. — 31. ubi addit] qui ait P A. — 32. ab omni O. — 33. ut a add. P A. — 34. et dimensionata P A.

(a) De Anima, lib. II, c. 1 (éd. Didot, III, 445). — (b) De Anima, l. III, c. 7 (éd. Didot, III, 470).

Praeterea nullum inconueniens est quod universale abstractum a materia corporali sit in intellectu habente materiam ¹ spiritualement et intelligibilem ². Nam ut dicit Avicenna, V Metaphysicae, loquens de universali forma quae respectu individuorum universalis est, respectu tamen animae cui imprimitur individualis ³ est et singularis est ⁴. Cum igitur singulare non repugnet materiae et universale secundum quod est in anima est forma individua et singularis, ut iam dixit Avicenna, nullum est inconueniens intellectum ⁵ habere materiam propter hoc quod recipit universale.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Quod ⁶ hic dicunt innititur cuidam falsitati qua fingunt ⁷ quamdam materiam spiritualement ex qua cum forma ⁸ angelus et anima componentur, quam nunquam Philosophus posuit, nec etiam Augustinus de huiusmodi ⁹ materia intellexit ubi materiam spiritualement nominavit ¹⁰. Immo sicut dictum est supra in responsionibus ad obiecta contra primam ¹¹ partem, articulo 10, materiam spiritualement vocavit naturam ¹² angelicam nondum gratia et gloria perfectam, sicut per textum Augustini probatur ibidem, ubi etiam declaratur qualiter nulla forma in materia circumscriptis ¹³ dimensionibus individuatur, cuiusmodi tamen ¹⁴ foret ¹⁵ illa materia spiritualis quam fingunt. Unde cum verba eorum huic fictioni innitantur ¹⁶, sufficienter ex hoc falsitati obnoxia comprobantur ¹⁷.

ARTICULUS VII.

Quod ¹⁸ substantiae spirituales superiores intelligunt per species pauciores.

Quaestione 15 ¹⁹ : utrum anima separata possit intelligere ²⁰, in responsione principali dicit sic : Substantiae spirituales, quanto unaquaque est altior, tanto habet pauciores ²¹ formas et virtutem magis potentem ad intelligendum omnia per formas paucas. Simile huic ²² dicit in responsione 20 ²³ quaestionis quae est ²⁴ : utrum anima separata cognoscat singularia, et ²⁵ idem in responsione 5 argumenti. Et quaestione 67, quae est ²⁶ utrum angeli cognoscant multa ; et in responsione principali dicit sic : Quilibet angelus eadem forma intelligit multa, ad minus omnia singularia unius speciei ; superiores vero angeli plura possunt una specie intelligere quam inferiores quia per paucas formas plura ²⁷

1. materiale *A.* — 2. intellectualem *A.* — 3. indivisibilis *PA.* — 4. et singulariter *O.* — 5. *om. PA.* — 6. Totum quod *P.* ; totum hoc quod *A.* — 7. fringunt *O.* — 8. et *add. PA.* — 9. hac *P.* — 10. ubi de (*om. A.*) materia spirituali mentionem fecit *PA.* — 11. *om. P.* — 12. materiam *O.* — 13. circumscriptum *O.* — 14. cum *P.* — 15. forma *P.* ; formam habet *A.* — 16. innitatur *A.* — 17. comprobatur *A.* — 18. de hoc quod Thomas dicit quod *PA.* — 19. qua quaerit *add. P.* ; quaerit *add. A.* — 20. et *add. PA.* — 21. solos *A.* — 22. sbe. hic *O.* — 23. 10. *PA.* — 24. qua quaerit *add. P.* — 25. *om. PA.* — 26. *om. O.* — 27. possunt — plura] *om. PA.*

possunt perfecte et distincte intelligere (a). Simile dicit in prima parte summae in multis locis tam de angelis quam de animabus¹.

Haec de Thoma².

Istud falsum videtur. Nam si hoc esset possibile, cum hoc sit nobilitatis debet³ maxime convenire Deo, cuius contrarium⁴ dicit Augustinus in epistola ad Nebridium⁵ : Recentissimis mihi litteris⁶, etc. : Quod⁷ ad hominem⁸ faciendum attinet, hominis quidem tantum⁹, non¹⁰ meam vel¹¹ tuam ibi esse rationem ; quod autem ad orbem temporis varias hominum rationes in illa¹² sancta Trinitate vivere. Ecce quod praeter formas universales¹³ Augustinus ponit in Deo rationes vel formas singularium.

Praeterea, demus aliquem numerum formarum per quas summa intelligentia creata¹⁴ intelligit omnia intelligibilia sive cognoscibilia, verbi¹⁵ gratia centum formas. Constat quod Deus innumerabiles intelligentias et superiores gradatim super illam¹⁶ nobilissimam creare potest. Ergo¹⁷ si secundum gradum¹⁸ nobilitatis¹⁹ decrescat formarum numerus per quas intelligentia intelligit, erit devenire ad aliquam intelligentiam quae intelliget²⁰ plura, immo omnia quae intelligit per unam solam²¹ formam, et aliae superiores intelligent²² sine aliqua forma, quod est inconveniens ; sic enim excederent²³ divini²⁴ nobilitatem²⁵ intelligendi, ut videtur²⁶ ; vel intelligent per unam formam²⁷ et tunc inferiores erunt pares superioribus quantum ad hoc ; quod est inconveniens, secundum etiam²⁸ suam positionem²⁹.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam³⁰.

Ad haec vero³¹ quae hic³² obiciuntur superius patet solutio³³ in responsionibus ad obiecta contra primam partem, articulo 20³⁴ ; et quia nihil realiter addunt, ideo nihil novum apponere decrevimus.

ARTICULUS VIII.

Quod³⁵ anima in statu viae non potest intelligere sine phantasmatibus.

Quaestione 15 quaerit³⁶ utrum anima separata³⁷ possit intelligere et in responsione duorum ultimorum³⁸ argumentorum ita³⁹ dicit⁴⁰ : scientia in anima nostra est causari a phantasmatibus, secundum statum quo

1. Simile — animabus] *om. O.* — 2. Haec dicit Thomas *P.* — 3. deberet hoc *P. A.* — 4. oppositum *P.* — 5. quae sic incipit *add. P. A.* — 6. *om. P. A.* — 7. *om. P. A.* — 8. inquit *add. P. A.* — 9. *om. P. A.* — 10. ut *O.* — 11. sed *A.* — 12. ista *O.* — 13. formam universalem *P. A.* — 14. *om. A.* — 15. ut *O.* — 16. istam *P. A.* — 17. igitur *P.* — 18. graduum *P.* ; *om. A.* — 19. nobilitatem *P.* — 20. intelligit *O.* — 21. solum *P. A.* — 22. intelligunt *O.* — 23. excedunt *O.* — 24. deum ut videtur in *P. A.* — 25. nobilitate *P.* — 26. ut videtur *om. P. A.* — 27. *om. P. A.* — 28. *om. P. A.* — 29. perfectionem *P. A.* — 30. ad — Thomam] *om. O.* — 31. *om. P.* — 32. *om. P. A.* — 33. responsio *P.* — 34. *om. P. A.* — 35. De hoc quod Thomas dicit quod *P. A.* — 36. qua quaerit *P.* ; *om. O.* — 37. *om. A.* — 38. obiectorum *A.* — 39. *om. P. A.* — 40. quod *add. P. A.*

(a) De Veritate, q. VIII, a. 14.

est corpori unita secundum quem statum non poterit causari a superioribus agentibus tantum. Et statim in responsione sequenti dicit quod ex hoc quod scientia substantiarum separatarum non est proportionata animae non sequitur quod nullam intelligentiam ex earum ¹ influxu capere possit, sed solum quod non possit capere perfectam et distinctam, ut dictum est.

Haec sunt verba Thomae ².

Primum videtur erroneum, quia videtur derogare divinae potentiae quasi ³ Deus non posset ⁴ dare scientiam prophetalem alicui vel etiam scientiam universalem nisi de illis rebus ⁵ quarum per sensus accepit phantasmata seu ⁶ speciem, quod constat esse falsum. Immo posset Deus alicui caeco a nativitate dare scientiam colorum et aliarum intentionum visibilium; constat enim quod multo plus potest Deus per seipsum quam natura per ministerium suum.

Secundum etiam videtur esse ⁷ falsum, quia prophetae in revelationibus sibi factis perfectam et distinctam praescientiam futurorum et scientiam occultorum receperunt ⁸ vel immediate a Deo vel mediantibus angelis, et hoc sive in somnis sive in viis. 574

Ratio ⁹ etiam ¹⁰ sumpta ex improportione scientiae non coërit quia ¹¹ aërens a proposito non agit proportionabiliter secundum suam dispositionem ¹² naturalem ¹³ sicut aërens naturale, sed ¹⁴ secundum beneplacitum arbitrii sui ¹⁵. Gigas enim qui et de ¹⁶ excellentia potestatis suae posset ¹⁷ tenere taurum vel dextrarium quod non evaderet, potest ita tenue tenere arietem, si vult, quod evadat. Exemplum est Anselmi, de Originali Peccato ¹⁸. Constat autem quod Deus et angeli infundendo scientiam agunt a proposito; et ideo ratio non valet.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Dicere quod aliquid conveniat ¹⁹ rei naturaliter ita quod salvo naturae ordine non posset ²⁰ aliter contingere non derogat divinae potentiae quae ²¹ potest super ordinem naturae. Propter quod ad primum patet solutio.

Sciendum etiam ²² est quod in revelatione facta prophetis, ut communiter servatus ²³ est ordo naturae; patet enim quod formabantur in eis imagines rerum sensatarum, licet forte alicui facta fuerit revelatio alio modo, sicut patet de ²⁴ Paulo rpto. Et sic patet solutio ad secundum.

1. eorum *P*. — 2. Haec dicit Thomas *P*; haec de Thoma *A*. — 3. scilicet quod *A*. — 4. possit *PA*. — 5. et earum *add. A*; et earum universalibus *add. P*. — 6. nisi — seu] *om. O*. — 7. *om. PA*. — 8. recipiunt *O*. — 9. responsio *O*. — 10. autem *PA*. — 11. quod *O*. — 12. proportionem *A*. — 13. *om. PA*. — 14. quod *O*. — 15. *om. PA*. — 16. qui et de *om. PA*. — 17. possit *PO*. — 18. exemplum — peccato] *om. A*. — 19. proveniat *O*. — 20. possit *PA*. — 21. quia *A*. — 22. *om. P*. — 23. salvatus *O*. — 24. patet de *om. PA*.

ARTICULUS IX.

Quod ¹ cognitio animae quoad aliqua est confusa et universalis.

Quaestione 18 ², utrum anima separata cognoscat omnia naturalia ³, in responsione 2 ⁴ argumenti dicit ⁵ quod in illis qui scientiam aliquorum sensibilibus naturalium acquisierunt in hac vita erit determinata cognitio in speciali eorum quae hic acquisierunt, aliorum vero confusa et universalis.

Haec de Thoma ⁶.

Si intelligat de omnibus actionibus ⁷ naturalibus falsum ⁸ est, et videtur erroneum. Constat enim quod animae beatorum ⁹ aliqua ¹⁰ naturalia cognoscent in Verbo quorum cognitionem hic non acquisierunt. Cognitio autem rerum in Verbo est perfectior et certior, et per consequens non confusa, sed specialis et distincta etiam ¹¹ magis quam rerum ¹² cognitio vespertina et quam aliqua cognitio acquisita hic ¹³ per experientiam sensuum ¹⁴ vel doctrinam.

Praeterea, tunc vacantes studio et scientiae perfectiorem scientiam habent ¹⁵ in patria quam illi qui vacant caritati et pietati; quod falsum videtur quia plus ¹⁶ remunerabitur caritas et pietas quam scientia et studium sciendi.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Quod hic dicit Thomas non habet intelligi de notitia rerum in Verbo sed de notitia rerum quodam modo naturali ipsi animae separatae, prout patet intuenti. Unde obiectiones non sunt contra eum. Et mirum est quod viri litterati ¹⁷ contra eum tam superficialiter arguere ¹⁸ voluerunt.

ARTICULUS X.

Quod ¹⁹ intellectus noster non cognoscit singularia ²⁰ materialia primo.

Quaestione 20 ²¹, utrum anima separata cognoscat singularia ²², in responsione 1 argumenti dicit quod intellectus noster cognoscit ²³ per species a rebus acceptas quae abstractae sunt a materia et ab omnibus conditionibus materiae, et ideo non potest cognoscere singularia quorum principium est materia. Et in prima parte, quaestione 56 ²⁴, articulo 1 in responsione 2 ²⁵ argumenti dicit quod singularium ²⁶ quae sunt in rebus materialibus non est intellectus apud nos, non ratione singula-

1. De hoc quod Thomas dicit quod *P A.* — 2. 24 vel 14. *O*; qua quaerit *add. P*; quaerit *add. A.* — 3. et *add. P A.* — 4. primi *P A.* — 5. dicitur *A.* — 6. Haec dicit Thomas *P.* — 7. *om. P.* — 8. primum *A.* — 9. bonorum *O.* — 10. alia *P.* — 11. et *O.* — 12. *om. P.* — 13. vel *A*; *om. P.* — 14. sensibilibus *O.* — 15. habent *A.* — 16. prius *O.* — 17. quod viriliter *P.* — 18. agere *P O.* — 19. De hoc quod Thomas dicit quod *P A.* — 20. singula *O.* — 21. qua quaerit *add. P*; quaerit *add. A.* — 22. et *add. P A.* — 23. intelligit *O.* — 24. 58. *O.* — 25. primi *P A.* — 26. singularia *A.*

ritatis sed ratione materiae quae est in eis principium individuationis.

Haec de Thoma ¹.

Hoc videtur ² erroneum et contra evangelium ubi ³ dicitur in Ioanne : Haec est vita aeterna ut cognoscant te verum Deum et quem misisti Iesum Christum (a). Constat ⁴ quod Christus est individuum et singulare quod ⁵ constat animam beatam vivere ; non sensu ⁶ visus sed intellectu ⁷, vel non esset beata ; est autem beata ⁸ ; ergo intelligit Christum.

Insuper una anima cognoscit aliam et tamen quaelibet ⁹ est singulare quoddam. Praeterea constat quod peccata ¹⁰ particularia et singularia possunt esse in superiori parte rationis quam sensus ¹¹ non apprehendit. Si ergo homo per intellectum ea non apprehendat ¹² nunquam poenitebit ; non enim poenitet ¹³ nisi de hoc ¹⁴ quod malum intelligit vel cognoscit.

Praeterea haec positio est contra philosophos ¹⁵ et bonos mores ; nam si ¹⁶ intellectus etiam non separatus non cognoscit vel ¹⁷ intelligit singularia ¹⁸, sequitur quod non possit consiliari de operabilibus, nec invenire rectam rationem actionum politicarum ¹⁹ cum omnis actio sit singularis et etiam ²⁰ circa singularia ²¹. Praeterea ²², quomodo posset intellectus intelligibilem ²³ formam, etiam sibi cognoscibilem a singularibus abstrahere si singularia non cognosceret ; nec posset, terminum aliquem singularem ad componendum aliquam propositionem assumere, nec de veritate nec de ²⁴ significatione ²⁵ propositionis in qua ponitur terminus singularis iudicare ; nec posset distinguere ²⁶ universale et singulare nisi cognosceret utrumque. Unde constat quod intellectus cognoscit universale et singulare, sicut Commentator III de Anima dicit ²⁷, sed differenter, quia universale per se et non ²⁸ cum sensu, licet cum ministerio sensus, singulare autem mediante ²⁹ sensu ; hoc est dicere quod intellectus et sensus cognoscunt singulare, sed solus ³⁰ intellectus ³¹ universale ³².

Quaestione 20 ³³, utrum anima separata cognoscat singularia ³⁴, in responsione 3 argumenti dicit quod animae separatae non impediuntur a cognoscendis ³⁵ his quae ³⁶ hic sunt propter ³⁷ loci distantiam.

Hoc est plane contra Augustinum, de Cura pro mortuis agenda, ubi ³⁸ dicit ³⁹ quod mortui nesciunt quae hic aguntur sed discunt ab

1. Haec dicit Thomas P. — 2. dicitur A. — 3. unde P. — 4. autem add. P. — 5. quem P ; quae A. — 6. secundum sensum P A. — 7. secundum intellectum P A. — 8. est — beata] om. P A. — 9. quaedam A. — 10. praedicta P A. — 11. quam sensus] quae tamen cum sensu P A. — 12. Si — apprehendat] vel P A. — 13. poenitebit O A. — 14. eo P A. — 15. philosophiam P A. — 16. nisi P. — 17. alias O. — 18. singula O. — 19. licitarum O. — 20. om. P A. — 21. singula O. — 22. item P. — 23. intellectualem A. — 24. om. O. — 25. omnis add. P A. — 26. inter add. P A. — 27. om. P A. — 28. et non] id est A. — 29. sensu — mediante] om. O. — 30. solum P. — 31. cognoscit add. P A. — 32. item add. P A. — 33. quaerit add. P A. — 34. om. O ; et add. P. — 35. ad cognoscendum O. — 36. qui A. — 37. per O. — 38. Hoc — ubi] om. O. — 39. etiam add. O.

illis ¹ qui hinc transeunt ² ad eos ³ ea quae indicare sinuntur et quae eos audire oportet. Similiter quandoque discunt ⁴ ab angelis revelatione divina, sicut etiam ⁵ multa revelata sunt prophetis viventibus, et quandoque mittuntur aliqui ex mortuis ad vivos a quibus discunt, sicut ⁶ converso Paulus raptus est vivus in paradysum ubi didicit arcana verba (a). Ex his verbis Augustini ⁶ colligitur quod localis propinquitas et distantia facit ad cognitionem animarum separatarum, alioquin non oportebit ⁷ aliquos ⁸ hinc ⁹ transire ad illos vel ab illis ¹⁰ mitti ad istos et etiam sic ab illis et istis discere.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Qualiter ¹¹ intellectus cognoscit quidditatem rei materialis abstractam ¹² a conditionibus materiae et per consequens universale ipsum per se et directe, et singularia materialia indirecte, et quod istae obiectiones dignae sunt risu, patet per ¹³ ea quae dicta sunt supra in responsionibus ad obiecta contra primam ¹⁴ partem, articulo 2 ¹⁵.

Item, qualiter distantia localis ¹⁶ non impedit ¹⁷ cognitionem angeli, nec per consequens animae separatae, et qualiter habet intelligi quod de Augustino adducunt, patet supra ¹⁸, articulo ¹⁹ 38.

* *

Explicit responsorium ad ea quae obiciuntur contra quaestiones de Anima.

Incipit responsorium ad ea quae obiciuntur contra quaestiones de Virtutibus ²⁰.

* *

ARTICULUS I.

Quod ²¹ ista verba : Nihil tuleritis in via ²², etc. non pertinent ad perfectionem.

Quaestione 24 ²³, utrum omnes teneantur ad perfectam caritatem ²⁴, in responsione 7 argumendi dicit ²⁵ : Sciendum quod ista ²⁶ quae Dominus dixit discipulis suis : Nihil tuleritis in via, etc.; secundum quod ²⁷ Augustinus exponit, libro ²⁸ de Consensu Evangelistarum ²⁹ (b), non pertinent ad perfectionem vitae sed ad potestatem dignitatis apostolicae per ³⁰

1. eis O. — 2. transeant P. — 3. illos P O. — 4. discerent O. — 5. om. O. — 6. plane add. P A. — 7. oportet P. — 8. alios O. — 9. hec A ; ex hinc O. — 10. ab illis om. O. — 11. per se add. P. — 12. abstracta O. — 13. om. P. — 14. om. P. — 15. 20. O. — 16. loci P A. — 17. impediatur P A. — 18. ibidem P. — 19. 36 et add. P. — 20. Explicit — Virtutibus] om. P O. — 21. De hoc quod Thomas dicit quod P A. — 22. neque aurum add. O. — 23. 20 P A ; qua quaerit add. P ; quaerit add. A. — 24. et add. P O A. — 25. om. O. — 26. illa verba P A. — 27. om. O. — 28. om. O. — 29. evangeliorum A. — 30. quia A.

(a) AUGUSTINUS, *De cura pro mortuis agenda*, c. 15 (P. L. 40, 605). — (b) AUGUSTINUS, *De consensu evangelistarum*, c. 29 (P. L. 34, 1113 s.).

quam nihil secum ferentes¹ vivere de his quae ministrabantur ab his quibus Evangelium praedicabant, poterant², ut ibidem dicitur, quia dignus est operarius mercede sua vel cibo suo. Unde nec praeceptum fuit nec consilium sed concessum. Et propter hoc Paulus qui secum necessaria ferebat non³ utens hac concessione supererogabat quasi militans propriis stipendiis.

Haec de Thoma⁴.

Haec verba, si bene advertantur, et falsitatem continent et perfectioni apostolicae derogant. Quatuor enim dicuntur⁵ in his verbis fratris⁶ Thomae : unum est⁷ quod praedicta verba Salvatoris : Nolite⁸, etc. usque ad mercede sua⁹, non pertinent ad perfectionem vitae ; secundum est quod pertinent ad dignitatem apostolicam ; tertium est¹⁰ quod haec habentur de expositione Augustini in libro¹¹ de Consensu Evangelistarum¹² ; quartum est quod totum illud : Nolite possidere aurum¹³, etc. usque mercede sua¹⁴, non de consilio loquitur, sicut patet consideranti verba sua : Totum, inquit, illud non est praeceptum nec consilium¹⁵ sed concessum.

Primum ergo¹⁶ quod dicit¹⁷, praedicta verba Salvatoris¹⁸ : Nolite, etc., non pertinere¹⁹ ad perfectionem vitae, falsum est et contra sanctos. Dicit enim Chrysostomus, homilia 33²⁰ super Matthaeum (a) : forte diceret aliquis²¹ quoniam quidem aliam rationem haberent non habere peram in via²² aut²³ duas tunicas nec²⁴ virgam nec²⁵ calceamenta quae de causa iniunxerit, etc. ; et paucis interpositis respondet : Etenim orbis terrarum doctores erat²⁶ missurus eos²⁷ et propter hoc eligens²⁸ eos ex hominibus ista duplici de causa²⁹ constituit ab omni absolutos huius³⁰ vitae sollicitudine ut³¹ una sola detineantur quae est doctrina ; magis autem et ab ista³² eos absolvit Dominus dicens : Nolite cogitare qualiter³³ aut quid loquamini (b). Nihil enim ita³⁴ gaudere facit ut a cura et sollicitudine esse ereptum, et maxime cum possibile sit³⁵ ereptum ab hac immorari in illo³⁶ Deo praesente³⁷ et prae omnibus eius officio (c). Item Ambrosius, libro VI super Lucam (d), super illud : Nolite³⁸ portare³⁹ sacculum, etc (e) : Apostolus Petrus cum posceretur a paupere ut aliquid ei pecuniae largiretur ait : Argentum et aurum non habeo. Ille⁴⁰ gloriatur quod non habebat argentum. Ergo paupertas

1. in via *add. P.* — 2. potuerunt *O.* — 3. nec *O.* — 4. Haec dicit Thomas *P.* — 5. *om. O.* — 6. *om. P. A.* — 7. *om. O.* — 8. possidere aurum *add. P. A.* — 9. mercedem suam *O.* — 10. *om. P. A.* — 11. in libro *om. P. A.* — 12. evangeliorum *A.* — 13. possidere aurum *om. P.* — 14. suam *O.* — 15. nec consilium *om. O.* — 16. igitur *P.* — 17. quod *add. P.* — 18. *om. P.* — 19. pertinent *P.* — 20. forte *add. O.* — 21. dicerent alii *O.* — 22. manu *P. A.* — 23. non *add. O.* — 24. neque *P.* — 25. neque *P.* — 26. erant *O.* — 27. missurus eos *om. O.* — 28. angelos *O.* — 29. ista — causa] *om. O.* — 30. *om. P. A.* — 31. *om. O.* — 32. illa *P. A.* — 33. quomodo *P.* — 34. *om. O.* — 35. ereptum — sit] *om. O.* — 36. nullo *O.* — 37. petitur *P. A.* — 38. *om. O.* — 39. portate *O.* — 40. iste *P. A.*

(a) Matth. X, 10. — (b) Matth. X, 19. — (c) IOANN. CHRYSOSTOMUS, *Homilia XXXII super Matth.* (P. G. 57, 382). — (d) AMBROSIIUS, *Super Lucam*, l. VII (P. L. 15, 1713). — (e) Luc. X, 4.

est gloriosa, quia ¹ et beata est paupertas, sicut scriptum est : Beati pauperes spiritu (*a*). Ex his auctoritatibus Chrysostomi et Ambrosii patet ² quod praedictorum abdicatio angelis assimilatur ³, et ⁴ maxime secundum Deum laetificat, et ⁵ quod pertinet ad beatam et gloriosam paupertatem ; et si ⁶ hoc, constat quod pertinet ad perfectionem vitae ⁷.

Praeterea, ostenditur quod potestas dignitatis apostolicae in sump-tione necessariorum de Evangelio non praeiudicat paupertati et perfectioni vitae consistenti in paupertate. Et ad hoc arguitur sic ⁸ : quando Christus ordinavit ⁹ apostolos de ¹⁰ Evangelio vivere, constat quod non ordinavit eos sumere a credentibus ¹¹ necessaria, extorquendo per lites et violentias, sed petendo et mendicando. Sed dominium et potestas in re ¹² quae non potest haberi nisi petendo et mendicando in nullo differt a paupertate, sicut haeres quanto tempore parvulus fuerit ¹³ non ¹⁴ differt a servo, cum sit dominus omnium ¹⁵ (*b*). Ergo ¹⁶ potestas dignitatis apostolicae in nullo elongatur ¹⁷ eos a perfectione vitae quae est in paupertate. Ergo bene compatiuntur se perfectio vitae quae est in ¹⁸ paupertate et potestas dignitatis ¹⁹ apostolicae.

Circa ²⁰ secundum quod dicit quod ²¹ verba praedicta ²² Salvatoris pertinent ad dignitatem apostolicae potestatis, advertendum est ²³ quod Salvator duo dicit : unum mandando, scilicet non possidere aurum neque ²⁴ argentum neque aes, etc. ; aliud insinuando, scilicet ²⁵ necessaria eis debere ab aliis ministrari, cum dicit : Dignus est enim ²⁶ operarius mercede sua ; quasi diceret ²⁷ : digni estis haec ²⁸ ab illis recipere quibus praedicatis. De hoc secundo satis patet quod pertinet ²⁹ ad dignitatem potestatis apostolicae ; sed ³⁰ de primo non videtur verum. Quis enim diceret quod potestatis et ³¹ dignitatis alicui ³² sit non portare aurum neque argentum neque aes ³³, scilicet ³⁴ non pretium victualium, non peram, id est non victualia, non vestes duplices ³⁵, non calceamenta ? Non utique ³⁶ ista sed horum contraria sunt potestatis et dignitatis.

Praeterea, quomodo ³⁷ concessa sunt haec ³⁸ apostolis ad ³⁹ potestatem et dignitatem quae quilibet potest habere qui vult et quandocumque ⁴⁰ vult ? Certe si aliquo modo et aliquando potestatis et dignitatis sunt, constat quod hoc non est nisi ⁴¹ in eo qui cum ⁴² auctoritate ⁴³ et potestate ⁴⁴ potest repetere et sumere ab aliis etiam quod sibi debetur, ut si dominus rex transiret sine argento et auro per civitatem et maneria ⁴⁵

1. quod *O*. — 2. colligitur *PA*. — 3. assimilatur *A*. — 4. *om. O*. — 5. *om. O*. — 6. sic ex *P*. — 7. *om. O*. — 8. *om. P*. — 9. ordinabat *O*. — 10. *om. O*. — 11. a sacerdotibus *PA* ; accedentibus *O*. — 12. rem *A*. — 13. est *PA*. — 14. in nullo *PA*. — 15. *om. PA*. — 16. igitur *P*. — 17. elongavit *PA*. — 18. paupertate — in] *om. OA*. — 19. dignitas potestatis *O*. — 20. contra *P*. — 21. per *O*. — 22. *om. PA*. — 23. *om. P*. — 24. et *P*. — 25. haec add. *PA*. — 26. *om. A*. — 27. dicat *P*. — 28. hoc *A*. — 29. patet *A*. — 30. *om. O*. — 31. potestatis et] potestas *O*. — 32. alicuius *PA*. — 33. neque argentum neque aes *om. O*. — 34. id est *PA*. — 35. id est add. *O*. — 36. itaque *O*. — 37. *om. O*. — 38. ista *A*. — 39. in *PA*. — 40. quando *PA* ; quandoque *O*. — 41. *om. O*. — 42. sine *PA*. — 43. austeritate *PA*. — 44. paupertate *PA*. — 45. *om. A*.

(*a*) Matth. V, 3. — (*b*) Gal. IV, 1.

regni sui. Sed talis modus petendi et sumendi quod debetur non fuit licitus ¹ apostolis. Ergo ² praedicta abdicatio non potest dici ³ pertinere ad dignitatem potestatis apostolicae, sed ad perfectionem vitae quatenus consistit in paupertate.

Tertium quod dicit, quod praedicta verba Salvatoris : Nolite portare ⁴, etc., usque mercede sua ⁵, exponit Augustinus non pertinere ⁶ ad perfectionem vitae sed ad dignitatem, dupliciter intelligi ⁷ potest. Si intelligat quod de expositione Augustini non habetur quod praedicta verba ⁸ pertineant ad perfectionem vitae ⁹, verum dicit ¹⁰, quia nec Augustinus nec alii ¹¹ sancti semper exponunt Scripturam omnibus modis quibus ¹² convenienter exponi potest. Si autem ¹³ intelligat quod per expositionem Augustini haberi potest quod praedicta verba Christi non pertinent ad perfectionem vitae, sic falsum dicit, sicut patet consideranti verba Augustini quae sunt haec : Cum secundum ¹⁴ Matthaeum, diceret eis Christus, id est Apostolis : Nolite portare ¹⁵ aurum, etc. ; continuo ¹⁶ subiecit : Dignus est operarius mercede sua sive cibo suo. Unde satis ¹⁷ patet cur eos haec ¹⁸ possidere aut ¹⁹ ferre noluerit, non quia non sint necessaria sustentationi huius vitae sed quia sic eos mittebat ut haec ²⁰ eis adhiberi monstraret ab illis ²¹ quibus ²² Evangelium credentibus nuntiarent (a). Haec Augustinus. In his verbis non ²³ negat Augustinus ²⁴ praedictorum necessariorum abdicationem ²⁵ pertinere ad perfectionem vitae, quamvis insinuet eorum ministratorem a credentibus deberi. Igitur ²⁶ Salvator per ²⁷ praedicta verba abstulit ab eis ²⁸ necessaria et ²⁹ indixit eis necessitatem ; et ideo ³⁰ ne timerent penuriam et verecundiam, ostendit ³¹ eis necessaria debere ³² ministrari ³³ ab auditoribus. Unde dicit Ambrosius (b), homilia 33 super Matthaeum : Et ne ³⁴ dicant Apostoli : mendicantes ³⁵ iubet nos vivere et verecundanter ³⁶, in hoc monstrat hoc debitum existere, operarios ³⁷ eos ³⁸ vocando, et quod datur ³⁹ mercedem nominando.

Quod infert quarto quod totum illud : Nolite portare ⁴⁰ aurum, etc., non est ⁴¹ praeceptum nec consilium sed concessio et permissio ⁴², hoc revera videtur esse contra Evangelium et contra sanctos. Matth. X scribitur : Hos ⁴³ duodecim misit Iesus praeciens eis et dicens : In viam gentium ne abieritis ⁴⁴, etc. ; et paucis interpositis subiunguntur ⁴⁵ verba

1. in *add. A.* — 2. igitur *P.* — 3. elici *P.* — 4. *om. P.* ; etiam *add. O.* — 5. secundum quod *add. P. A.* — 6. pertinent *P. A.* — 7. intelligere *P.* — 8. Salvatoris *add. A.* — 9. *om. O.* — 10. est *A.* — 11. aliqui *O.* — 12. qui *O.* — 13. tamen *P. O.* — 14. scilicet *O.* — 15. neque *add. O.* — 16. consilio *A.* — 17. *om. A.* — 18. hoc *P. A.* — 19. et *O.* — 20. hoc *P. A.* — 21. eis *P. A.* — 22. qui *O.* — 23. *om. A.* — 24. usum *add. O.* — 25. *om. O.* — 26. ergo *A.* — 27. *om. O.* — 28. ab eis] apostolis *P. A.* — 29. sic *add. P. A.* — 30. *om. P. A.* — 31. aut *A.* — 32. deberi *P. A.* — 33. *om. P. A.* — 34. non *P. A.* — 35. mendicatores *A.* — 36. verecundentur *A.* — 37. operatores *O.* — 38. eas *O.* — 39. detur *P. A.* — 40. possidere *A.* — 41. *om. O.* — 42. et permissio *om. P. A.* — 43. hoc *P.* — 44. ne abieritis *om. O.* — 45. subditur *P. A.*

(a) AUGUSTINUS, *De consensu evangelistarum*, c. 29 (P. L. 34, 1113). — (b) Revera est IOANN. CHRYSOSTOMUS, *Homilia XXXII super Matth.* (P. G. 57, 382).

praedicta, scilicet ¹ : Nolite portare aurum, etc. (a). In ² Marco ³ expressius praecipit, capitulo 6 ⁴, ne quid tollerent in via nisi virgam tantum, non peram, non panem neque in zona aes sed calceatos ⁵ sandaliis ⁶ et ne induerentur duabus tunicis (b). Et Ambrosius super Lucam, libro 5 (c), super illud : *Nolite portare* ⁷, etc. (d), ibi ait Ambrosius : Matthaeus scribit ⁸ quoniam dixit ad discipulos ⁹ Dominus : Nolite portare ¹⁰ aurum ¹¹, etc. ; si prohibemur aurum possidere, quid eripere, quid auferre ? Si quod habeas ¹² donare ¹³ praeciperis quemadmodum cogeris quod non habeas ¹⁴ ? Et infra : Non tam ¹⁵ gloriatur Petrus quod aurum et argentum non habeat quam quod ¹⁶ servet Domini praeceptum : Nolite ¹⁷ possidere, etc. Item, super illud Act. III (e) : Argentum ¹⁸ et aurum, etc. ¹⁹ ; Memores ²⁰ praecepti illius : Nolite ²¹ possidere aurum, etc., pecunia ²² quae ad pedes apostolorum ponebatur non sibi sed ad usus pauperum recondebatur. Item ²³ Gregorius, homilia XVII Evangelii ²⁴ : Qui ²⁵ peram et sacculum ²⁶ portare prohibuit, sumptus et alimenta ex eadem praedicatione concessit, nam sequitur : In eadem domo manete edentes ²⁷ et bibentes quae apud illos ²⁸ sunt (f). Ex his patet quod pars praedictae auctoritatis praeceptorie vel prohibitorie dicta est ; finis enim vel ²⁹ illud quod intelligitur per finem, scilicet sumptio necessariorum ab audientibus ³⁰ dicitur per modum concessionis. Unde super illud I ad Corinth. 9 : Numquid non habemus potestatem manducandi et bibendi (g), dicit Glosa : Permisit Dominus sed non iussit apostolis accipere necessaria a subditis ³¹ ut quisquis vellet ³² uteretur eo quod sibi liceret ex divina institutione, si quis vero eo uti nollet, non contra iussum faceret ³³ sed suo iuri cederet.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Ista verba Thomae si bene advertantur sententiae beati ³⁴ Augustini, de Consensu Evangelistarum ³⁵, plenarie innituntur. Ait enim Augustinus ibi sic : Cum enim secundum Matthaeum diceret eis : Nolite possidere neque ³⁶ aurum neque argentum neque pecuniam in zonis vestris, nec peram in via, nec duas tunicas nec ³⁷ calceamenta neque virgam, continuo adiecit : Dignus est enim operarius mercede sua ³⁸. Unde satis ostendit cur eos haec ³⁹ possidere et ⁴⁰ ferre noluerit, non

1. verba — scilicet] *om. P. A.* — 2. et *A* ; *om. P.* — 3. *Matth. A* ; sexto *add. P. A.* — 4. cap. 6. *om. P. A.* — 5. calciatis *O. A.* — 6. sandaliis *A* ; candaliis *O.* — 7. in peram *add. P* ; neque peram *add. A.* — 8. scripsit *P. A.* — 9. suos *add. O.* — 10. *om. P.* — 11. *om. P. A.* — 12. habens *A* ; hanc *P.* — 13. donari *O.* — 14. hanc *P.* — 15. tamen *A.* — 16. quam *O.* — 17. noluit *A.* — 18. *om. O.* — 19. non est mihi *P. A.* — 20. memor *O.* — 21. *om. O.* — 22. pecuniam *A.* — 23. et *P.* — 24. evangelium *O.* — 25. quod *O.* — 26. saccum *P. O.* — 27. comedentes *O.* — 28. eos *O.* — 29. secundum *O.* — 30. auditoribus *P.* — 31. a subditis *om. O.* — 32. *om. O.* — 33. fieret *O.* — 34. *om. P.* — 35. evangeliorum *A.* — 36. *om. P.* — 37. neque *P. A.* — 38. cibo suo *P. A.* — 39. hoc *P* ; *om. A.* — 40. aut *P. A.*

(a) Matth. X, 5 s. — (b) Marc. VI, 8. — (c) AMBROSIIUS, *Super Lucam*, l. VII (P. L. 15, 1712 s.). — (d) Matth. X, 9. — (e) Act. III, 6. — (f) GREGORIUS, *Homilia XVII in Evangelium*, l. I, homil. 17 (P. L. 76, 1141). — (g) I Cor. IX, 4.

quod ¹ necessaria non sint ² sustentationi ³ vitae, sed quia eos sic mittebat ut eis haec ⁴ deberi monstraret ab illis ipsis quibus Evangelium credentibus annuntiarent ⁵, tamquam stipendia ⁶ militantibus, tamquam vineae fructum ⁷ cultoribus, tamquam lac gregis pastoribus. Unde Paulus dicit : Quis militat suis stipendiis unquam ? et ⁸ quis plantat vineam et de fructu illius ⁹ nunquam edit ? quis pascit gregem et de lacte gregis ¹⁰ non percipit ? (a) Tunc enim loquebatur de his quae sunt necessaria praedicatoribus Evangelii. Unde paulo post dicit : Si nos vobis spiritualia ¹¹ seminamus, magnum est ¹² si ¹³ carnalia vestra metamus ? Si alii potestatis vestrae ¹⁴ participes sunt, quare ¹⁵ non potius ¹⁶ nos ¹⁷ ? Sed non usi sumus hac potestate (b). Unde apparet hoc non ita praecepisse Dominum tamquam evangelistae ¹⁸ aliunde vivere non debeant quam ¹⁹ eis praebentibus ²⁰ quibus annuntiant Evangelium, alioquin contra hoc praeceptum fecit idem apostolus qui victum de ²¹ manuum suarum laboribus acquirebat ne ²² cuiquam gravis esset ; sed potestatem ²³ dedisse in qua scirent ista sibi deberi. Cum autem a Domino aliquid imperatur, nisi fiat inobedientiae culpa est ; cum autem potestas datur, licet ²⁴ cuique non uti et tamquam de suo iure recedere. Haec ergo ²⁵ Dominus loquens discipulis id ²⁶ agebat quod ipse Apostolus paulo post apertius ²⁷ ita explicat : Nescitis quod ²⁸ qui ²⁹ in templis operantur quae de templo sunt edunt, qui altari deserviunt ³⁰ altari compartiuntur ³¹ ; sic et Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant ³², de Evangelio vivere : ego autem nullius horum usus sum (c). Cum itaque ³³ dicit Dominum ea ³⁴ ordinasse, se ³⁵ autem ³⁶ usum non esse, utique ostendit utendi ³⁷ potestatem datam, non impositam ³⁸ serviendi necessitatem. ³⁹ Hoc ergo ⁴⁰ ordinans Dominus quod ⁴¹ eum ordinasse dicit Apostolus, qui Evangelium ⁴² annuntiant de Evangelio vivere ; illa Dominus ⁴³ loquebatur apostolis ⁴⁴ ut securi non possiderent neque portarent huic vitae necessaria, nec magna nec minima ; ideo ⁴⁵ posuit : nec virgam, ostendens a fidelibus suis ⁴⁶ omnia deberi ⁴⁷ ministris suis nulla superflua ⁴⁸ requirentibus ; ac ⁴⁹ per hoc addendo : Dignus est operarius mercede sua ⁵⁰ prorsus ⁵¹ aperuit et illustravit unde et quare omnia loquebatur ⁵². Hanc igitur potestatem nomine

1. quia P A. — 2. huiusmodi add. P A. — 3. huius add. O. — 4. hoc P A. — 5. amministrarent P ; ministraret et A. — 6. om. O. — 7. fructus P ; om. A. — 8. om. P A. — 9. om. P. — 10. eius P A. — 11. spirituali O. — 12. magnum est om. P. — 13. sed O. — 14. nostrae P A. — 15. cur P. — 16. magis P. — 17. Si alii — nos] om. O. — 18. evangelice A. — 19. tamquam P. — 20. praecentibus P O A. — 21. inde O. — 22. nec O. — 23. potestate O. — 24. eadem add. P A. — 25. Hic igitur P. — 26. hoc P. — 27. om. P A. — 28. quoniam P A. — 29. om. O. — 30. cum add. P A. — 31. participantur P A. — 32. nuntiant O. — 33. ita A. — 34. om. P A. — 35. seu A. — 36. om. A. — 37. ondi A ; om. O. — 38. imponit tamen P. — 39. sumendi P. — 40. igitur P. — 41. quia O. — 42. evangelio O. — 43. om. P A. — 44. apostolus P A. — 45. et add. O. — 46. quod add. P A. — 47. debentur P ; darentur A. — 48. autem add. P. — 49. aut P. — 50. cibo suo P A. — 51. apertius P A. — 52. loqueretur P A.

(a) I Cor. IX, 7. — (b) I Cor. IX, 11 s. — (c) Ibid. IX, 13 s.

virgae significavit cum dicit¹ ne quid tollerent² in via nisi virgam tantum; potuit enim³ sic breviter dici: nihil⁴ necessariorum vobiscum feratis nisi virgam tantum (a).

Cum igitur praedicta sententia Thomae tam plenarie⁵, sicut patet intuenti, in praedictis verbis⁶ Augustini contineatur⁷, nimis est⁸ verecundum, immo errori propinquum, eandem sententiam fore contrariam dictis Sanctorum et ipsam contra sancta Evangelia dicere quam pro consensu evangelistarum⁹ tantus doctor protulit. Non tamen negamus quin verba illa aliter valeant exponi¹⁰, quod non¹¹ habere argentum¹² et¹³ aurum in paupertate voluntarie¹⁴ assumpta ad perfectionem¹⁵ pertineat¹⁶, prout praedictum¹⁷ est, quod et ipsi in proposito prout patet¹⁸ multipliciter astruere nituntur. Ex his tamen non sequitur quin verba praedicta Domini, eo modo quo ea exponit Augustinus loco praedicto, non pertineant ad perfectionem vitae sed ad potestatem dignitatis¹⁹ apostolicae. Quod, quia evidenter ex²⁰ verbis Augustini praeallegatis relucet²¹, ad refellendum²² omnia quae dicunt ad praesens plura adducere non oportebit²³; qualiter enim non habere huiusmodi pertineat ad perfectionem, dictum est supra in responsionibus ad obiecta contra secundam secundae, articulo 12, ubi obiecta eorum quae contra Thomam habent in hac parte evidenter dissolvuntur; per quae²⁴ patet responsio ad ea²⁵ quae hic obiciuntur ad idem intentum suum concludendum. Quid autem in hoc toto principaliter intenderint, lectoris arbitrio relinquatur.

* * *

Incipit responsorium ad ea quae obiciuntur contra quaestiones de Potentia²⁶.

* * *

ARTICULUS I.

Quod²⁷ materia proprie loquendo non habet ideam in Deo.

Quaestione²⁸ 14 quaerit²⁹ utrum Deus possit creare aliquid de nihilo, et in responsione 13 argumenti dicit quod materia proprie loquendo non habet ideam; et in prima³⁰ parte, quaestione 15, articulo 3³¹, in

1. dicitur O; cum dicit om. A. — 2. tollantur O. — 3. etiam add. A. — 4. inquit O. — 5. plenaria O. — 6. beati add. P A. — 7. contineatur O; om. P. — 8. nimis est] maxime P A. — 9. evangeliorum P; evangelisti O. — 10. et add. P A. — 11. nunc P. — 12. argumentum O. — 13. om. O. — 14. om. P. — 15. vitae add. P A. — 16. pertineant P A. — 17. dictum P A. — 18. prout patet om. P A. — 19. dignitatem potestatis P A. — 20. in P A. — 21. praelucet P. — 22. repellendum O. — 23. oportet P A. — 24. quod A. — 25. obiecta A. — 26. Incipit — potentia] om. P; contra quaestiones de potentia obiciuntur O. — 27. De hoc quod Thomas (om. A) dicit quod P A; quaest. 14 quod O. — 28. ratione O. — 29. qua quaerit P; om. O. — 30. om. P. — 31. secundo P A.

(a) AUGUSTINUS, *De consensu evangelistarum*, c. 29 (P. L. 34, III 3 s.).

responsione principali et 3 argumenti ¹ dicit quod materia habet ideam in Deo non tamen aliam ab idea compositi, nam ² secundum se nec ³ esse habet nec ³ cognoscibilis est.

Haec de Thoma ⁴.

Hoc est falsum quia cum materia proprie loquendo habeat aliam ⁵ essentiam ab essentia formae et compositi, necesse est quod materia in Deo habeat ideam suae essentiae correspondentem, vel erit ponere principium aliud a Deo in quo materia suam habebit ideam, quod ⁶ erit ⁷ materiae effectivum, vel quod materia habet ⁸ esse aeternum non a Deo vel ab aliquo ⁹ principio causatum ¹⁰, quorum utrumque est erroneum. Hoc ¹¹ alibi est improbatum aliter et magis diffuse supra, articulo tertio ¹².

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Verum est istud ¹³, quod ¹⁴ nisi sunt supra ¹⁵ improbare ; sed ad illa quae diffusius ibi dicunt et ad illud quod hic repetunt, patet solutio ¹⁶ per ea quae dicta sunt ¹⁷ in responsionibus ad obiecta contra primam ¹⁸ partem, articulo quarto ¹⁹.

ARTICULUS II.

Quod ²⁰ *anima vegetativa* ²¹, *sensitiva et rationalis sunt* ²² *una substantia* ²³ *in homine* ²⁴.

Hic nihil novi adducunt quam supra ; unde praetereundum est ²⁵.

[Quaestione 22 ²⁶ quaerit utrum anima rationalis educatur in esse per creationem, et ²⁷ in responsione 9 argumenti loquens de generatione hominis ita dicit : Per virtutem formativam quae a principio est in semine, primo abiecta forma spermatis, etc. ; tandem abiectis aliis formis inducitur a creante anima quae simul est rationalis, sensibilis et vegetabilis.

Haec de ²⁸ Thoma.

Hoc redit ad unitatem formae in homine quod reprobatur est quaestione 247, in illis de veritate.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad ista data est supra sufficienter articulo 31 ²⁹. Unde hic non oportet redire ad responsiones quae datae sunt supra ad obiecta contra primam ³⁰ partem articulo 31.] ³¹

1. et quarti argumenti *P* ; et quarto argumento *A* ; et secundi argumenti *O*. — 2. materia *add. P A*. — 3. neque *P A*. — 4. Haec dicit Thomas *P*. — 5. aliquam aliam *P* ; *om. A*. — 6. quia *A*. — 7. *om. O*. — 8. habeat *P A*. — 9. alio *A* ; *om. P*. — 10. causaliter *O*. — 11. etiam *add. P A*. — 12. huius operis *add. P A*. — 13. verum est istud] dictum istud *P A*. — 14. *om. P A*. — 15. diffusius *add. P*. — 16. falso *A*. — 17. supra *add. A*. — 18. *om. P*. — 19. art. 1° 4° *O*. — 20. de hoc quod dicit Thomas quod *P A*. — 21. vegetabilis *P A* ; et *add. O*. — 22. sint *O*. — 23. anima *P A*. — 24. in homine *om. P A*. — 25. Hic — est] *om. P A*. — 26. qua *add. P*. — 27. *om. A*. — 28. dicit *P*. — 29. *om. A*. — 30. *om. P*. — 31. *om. P* ; Quaestione — art. 31] *om. O*.

ARTICULUS III.

Quod ¹ *non alia operatione Deus producit res in esse et in esse eas conservat* ².

Item ³, quaestione 35, utrum res conserventur in esse a Deo ⁴, in responsione ² ⁵ argumenti dicit quod non alia operatione Deus res producit in esse et in esse eas ⁶ conservat.

Haec de Thoma ⁷.

Contra ⁸ hoc est quod ⁹ creatio nec est nec esse potest per cooperationem ¹⁰ alicuius alterius ; conservatio autem multorum in esse potest esse ¹¹ per cooperationem gratiae et ¹² artis et naturae et ¹³ huiusmodi. Ergo ¹⁴ non sunt idem.

Praeterea, operatio qua Deus producit res in esse et ¹⁵ eas¹⁶ conservat in esse ¹⁷, dupliciter potest intelligi : vel operatio operans, id est voluntas qua res ¹⁸ in esse producit ¹⁹ de ²⁰ nihilo et voluntas iuxta quam res sic productas ²¹ in esse conservat ²² ; et si sic accipiat, alia dicenda est haec ²³ operatio ab illa secundum rationem, non secundum rem ²⁴, quia alia est voluntas secundum rationem qua Deus vult rem in esse produci et alia qua vult rem productam in esse conservari ; nisi ²⁵ enim poni posset diversitas ²⁶ voluntatum ²⁷ secundum rationem non secundum rem, sicut idearum, posset dici quod eadem esset voluntas Dei qua vult ²⁸ solem oriri et Luciferum damnari et Petrum salvari, quod non videtur. Item ²⁹ operatio qua Deus res producit ³⁰ in esse et operatio qua res in esse conservat ³¹ potest intelligi operatio operata ³² videlicet inchoatio essendi et continuatio essendi, sive res primo incipiens esse et res permanens in esse ; et sic non sunt adhuc penitus idem operatio productionis et operatio conservationis. Nam Gen. II dicitur quod die septimo requievit Deus ab omni opere quod fecerat ³³ (a). Et Ioann. V dicitur : Pater meus usque modo operatur et ego operor (b). Sed alia est operatio a qua requievit et ³⁴ qua semper operatur ; quievit enim a productione rerum productarum, et usque nunc operatur ³⁵ conservationem earum ; alias enim in nihilum tenderent ³⁶ secundum Gregorium. Alia ergo ³⁷ operation. producit res in esse et alia conservat res ³⁸ in esse. Item, Augustinus super Genesim I

1. De hoc quod Thomas dicit quod *PA*: — 2. et — conservat] *om. P.* — 3. idem *A.* — 4. utrum Deus res conservat in esse *O.* — 5. tertii *O.* — 6. eos *O.* ; *om. PA.* — 7. Haec dicit Thomas *P.* — 8. Quod nam *A.* — 9. *om. A.* — 10. operationem *PA.* — 11. potest esse *om. O.* — 12. *om. PA.* — 13. *om. O.* — 14. igitur *P.* — 15. qua *add. A.* — 16. *om. PA.* — 17. in esse *om. PA.* — 18. *om. O.* — 19. producantur *PA.* — 20. ex *O.* — 21. producta *P.* ; productae *A.* — 22. conservatur *P.* ; conservantur *A.* — 23. *om. O A.* — 24. non — rem] *om. O.* — 25. non *O.* — 26. sive pluralitas *add. PA.* — 27. voluntatis *A.* ; nisi *add. O.* — 28. qua vult] quoad *PA.* — 29. potest etiam *O.* — 30. produxit *A.* — 31. conservatur *O.* — 32. optima *O.* — 33. fecit *A.* — 34. in *A.* — 35. ad *add. PA.* — 36. in nullum tendunt *O.* — 37. igitur *P.* — 38. *om. PA.*

(a) Gen., II, 2. — (b) Ioann. V, 17.

dicat quod aliud est opus conditionis et ¹ aliud conservationis ; sed idem est conditio et productio ; ergo ², etc. ³

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

In quaestionibus de Potentia, quaestione 35 ⁴ ponitur quod impugnatur ; ubi ⁵ Thomas in responsione illius argumenti 2, eius quod dicitur rationem reddit dicens : Ipsum esse rerum permanentium non est divisibile ⁶ nisi per accidens, prout alicui ⁷ motui subiacet ; secundum se autem est in instanti ; unde operatio Dei quae est per se causa quod res sit, non est alia secundum quod ⁸ facit principium essendi et essendi continuationem.

Ad ea autem quae obiciunt, dicendum : ad primum : quod ea quae producuntur a Deo per creationem immediate ab eo conservantur in esse ; et loquor de his quae alia via in esse produci non possunt, cuiusmodi sunt animae ⁹ intellectivae ¹⁰, angeli et corpora coelestia et huiusmodi ; quae vero producuntur vel produci possunt de sui ¹¹ natura a Deo per causas medias, illa apta nata sunt per aliquas causas medias in esse conservari.

Ad secundum dicendum quod operatio Dei ¹² operans nihil aliud est quam sua essentia quae est omnino invariabilis. Nec est ¹³ inconveniens quod sit eadem operatio vel voluntas Dei ad quam consequuntur ¹⁴ diversi effectus dummodo tamen sint tales qui ¹⁵ convenient ipsi ; hoc dixerim propter ¹⁶ hoc quod interserunt de Luciferi damnatione ; ipsa enim culpa pro qua ¹⁷ damnatur, a voluntate Dei non processit ; verumtamen concedendum est quod eadem est voluntas Dei invariabilis qua vult bonos pro suis meritis praemiari ¹⁸ et malos pro demeritis damnari ¹⁹. Operatio Dei operata ²⁰, hoc ²¹ est creatio vel productio-passio ²², et similiter conservatio-passio ²³, non dicit ²⁴ aliam rem absolutam additam rei vel eius esse ²⁵ a Deo accepto ²⁶ ; quoniam creatio ²⁷-passio dicit mihi ipsam acceptionem esse ²⁸ rei ²⁹ cum quadam novitate, conservatio vero includit eandem acceptionem ³⁰ circumscripta illa ³¹ novitate, et intellecta secundum nostrum ³² modum intelligendi quadam continuatione, quamvis in ipso esse rei permanentis continuitas ³³ nulla cadat cum totum sit simul et in indivisibili ³⁴ consistat ³⁵.

Quod autem dicitur Ioann. V : Pater meus usque modo operatur ³⁶, potest verificari uno modo quia ³⁷ non cessat a rerum productione ; et

1. om. P. A. — 2. igitur P. — 3. om. P. — 4. quaest. 12. O ; quaest. 25 P. — 5. ibi O. — 6. difficile (?) O. — 7. alicuius O. — 8. quam O. — 9. om. P. — 10. intelligentiae P ; et add. P. A. — 11. sua P. A. — 12. dicitur O. — 13. videtur P ; dicitur A. — 14. consequantur P. — 15. que P. — 16. pro O. — 17. per quam O. — 18. praemiare P. — 19. damnare P. A. — 20. opera A. — 21. haec O. — 22. passive O. — 23. passive O. — 24. dicunt O. — 25. essentiae P. — 26. acceptae P. A. — 27. et add. O. — 28. essentiae P. — 29. rerum O. — 30. novitatem P. — 31. novitate — illa] om. A. — 32. unum P ; rem O. — 33. et continentis O. — 34. individuali O. — 35. constet P. A. — 36. etc. add. P ; et ego operor add. A. — 37. quod P.

tunc ¹ sicut res sunt aliae ita ² productiones sunt aliae et similiter conservationes. Si autem intelligatur quod quae ³ prius operatus est per creationem, adhuc dicitur ea ⁴ operari propter ⁵ earum ⁶ conservationem, tunc istae ⁷ duae operationes, ut dictum est, realiter differre non possunt, quoniam acceptio esse cum ⁸ novitate vel cum ⁹ quadam continuatione intellecta, penitus eadem realiter reperitur.

Ad tertium, cum ¹⁰ dicit Augustinus ¹¹ aliud esse ¹² opus conditionis, aliud conservationis, habet intelligi de alietate ¹³ secundum rationem; et eo modo concedimus ista duo ¹⁴ esse diversa; hoc vero non est contra Thomam qui ponit utrumque ad eandem operationem realiter pertinere.

ARTICULUS IV.

Quod ¹⁵ substantiae separatae non sunt compositae ex materia et forma.

Quaestione 42 ¹⁶, utrum cessante motu coeli ¹⁷ remaneat ¹⁸ actio et passio in elementis ¹⁹, in responsione principali dicit quod substantiae separatae ²⁰ sunt perfectiores ²¹ in agendo quam corpora coelestia quia non sunt compositae ex materia et forma.

Haec de Thoma ²².

Hoc ultimum est falsum, scilicet quod substantiae separatae non sunt compositae ²³ ex materia et forma, sicut supra ostensum est prima parte ²⁴.

[Nam omne quod agit et patitur est compositum ex materia et forma; actio enim est per formam, passio vero per materiam, ut habetur I^o de Generatione (a); sed substantiae separatae agunt et patiuntur; igitur ²⁵. Item super VII Metaphysicae dicit Commentator: Compositum est omne illud cui potentia admiscetur. Item super VIII Physicorum, super illam partem: *Nunc ²⁶ autem ²⁷ volumus probare*, etc., ita dicit ²⁸: Haec propositio est convertibilis, scilicet quod simplex est caret potentia et quod caret potentia est simplex; potentia enim est causa compositionis alicuius ex duabus substantiis, et ideo non solum ex potentia et actu secundum quod aliqui solent dicere] ²⁹.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

In responsionibus ³⁰ ad obiecta contra primam partem, articulo 10,

1. etiam A. — 2. sic P A. — 3. om. P. — 4. om. P A. — 5. per O. — 6. eorum A. — 7. illae A. — 8. sui add. P A. — 9. om. A. — 10. quod O A. — 11. quod add. P. — 12. est P. — 13. om. A. — 14. om. O. — 15. de hoc quod Thomas dicit quod P A. — 16. qua quaerit add. P; quaerit add. A. — 17. om. O. — 18. remaneant P. — 19. et add. P. — 20. spirituales O. — 21. perfectiones A. — 22. Haec dicit Thomas P. — 23. compositum P. — 24. sicut — parte] om. P A. — 25. ergo etc. A. — 26. om. P. — 27. aut P. — 28. ita dicit om. A. — 29. Nam — dicere] om. O. — 30. ad haec — responsionibus] om. O.

(a) De Generatione et Corruptione, l. I, c. 7 (éd. Didot, II, 447).

patuit quam ¹ nulla sit eorum ostensio et quam falsa eorum ² positio in hac parte.

* *

Incipit responsorium ad ea quae obiciuntur contra quaestiones de Quolibet ³.

* *

ARTICULUS I. ⁴

Quod ⁵ angelus per applicationem virtutis est in loco.

Quaestione ⁴ ⁶ in primo Quolibet : utrum angelus dependeat a loco corporali, dicit quod angelus est in loco per contactum virtutis, hoc est per operationem. Et in ⁷ prima ⁸ parte, quaestione 52, articulo 1 in responsione principali dicit quod angelus per applicationem ⁹ virtutis angelicae ad aliquem locum ¹⁰ qualitercumque dicitur esse in loco corporeo ¹¹ ; unde non oportet quod sit in ¹² loco ut contentum sed ut continens aliquo modo. Et eadem quaestione, articulo 3 ¹³ in responsione principali dicit quod angelus dicitur esse in loco per hoc quod virtus eius immediate contingit ¹⁴ locum per modum continentis perfecti.

Haec de Thoma ¹⁵.

Si intelligat ¹⁶ ibi quod non sit aliter ¹⁷ in loco quam ¹⁸ hic et alibi verba sua praetendere videntur, multipliciter ¹⁹ est erroneum, et contra Evangelium, Matth. 18 (a) : Angeli eorum semper vident faciem patris mei ²⁰, etc. ²¹ Cum enim ²² angelus ad operationem vel in operatione quae est Dei visio, non contingit ²³ locum ²⁴ nec indiget loco, angeli soli contemplationi ²⁵ Dei vacantes qui dicuntur assistentes iam non erunt in loco; et per consequens nec in coelis ²⁶ cuius contrarium tenet fides et ²⁷ Evangelium. Unde Gregorius, II° Moralium (b) : Angelorum spiritus loco quidem circumscripti sunt ; et ²⁸ sequitur quod ²⁹ per hoc quod ³⁰ circumscripti sunt ³¹, exeunt ³², per hoc autem quod intus ³³ praesentes existunt, nunquam recedunt.

Item dictae positiones sunt contrariae cuidam assertioni ³⁴ a Guillelmo, Parisiensi episcopo factae ³⁵ per sententiam (c) quae est quod ange-

1. quod O A. — 2. om. O. — 3. Incipit — Quolibet] om. PO. — 4. contra quaestiones de quolibet add. O. — 5. De hoc quod Thomas dicit quod PA. — 6. 10. A. — 7. om. A. — 8. om. P. — 9. virtutis — applicationem] om. O. — 10. et add. P. — 11. in loco corporeo] in esse etiam aliquo corpore O. — 12. sint in] contineatur in aliquo O. — 13. Et 12 q. art. 3. PA ; tertio quolibet art. 3. O. — 14. contingat A. — 15. Haec dicit Thomas P. — 16. praecise add. PA. — 17. alicui A. — 18. quod PA. — 19. om. A. — 20. om. P. — 21. qui in coelis est A. — 22. ergo A ; igitur P. — 23. attingit A ; attingat P. — 24. om. A. — 25. contemplatione P. — 26. coelum A. — 27. in A. — 28. om. PA. — 29. quidem PA. — 30. quia A. — 31. om. P. — 32. existunt P. — 33. inter A. — 34. positionis PA. — 35. item A.

(a) Matth. XVIII, 10. — (b) Gregorius, *Moralium* lib. II, c. 3 (P. L. 75, 556). — (c) Articulus 4 inter articulos damnatos a Guillelmo episcopo Parisiensi, A. D. 1241 (éd. DENIFLE-CHATELAIN, *Chartul. Univ. Paris. I*, p. 170 s.).

lus est in loco per definitionem, et idem¹ est² locus angelorum et animarum sanctarum³ qui⁴ erit corporum glorificatorum, scilicet coelum empireum.

Item videtur favere errori²⁴ nuper condemnato de angelis, qui est quod substantiae separatae non sunt alicubi nisi per operationem, et non possunt moveri ab extremo ad⁵ extremum per medium nisi quia possunt operari velle in medio vel extremis; error est si intelligat⁶ substantiam angeli non esse in loco nec transire de loco ad locum (a).

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Qualiter hoc quod⁷ hic et alibi dicit Thomas circa locum angeli⁸ nullius assertioni verae contrarietur, immo ipsam contineat veritatem, dictum est supra in responsionibus ad obiecta contra primam⁹ partem, articulo eodem¹⁰. In nullo enim obviat sua positio quin¹¹ angeli¹² sint in coelo sive in alio quocumque loco ut ipsi, hic et alibi, sibi falso imponunt; sed prout¹³ patet insipienti, pulcherrime docet modum quo spiritus incorporei¹⁴ in loco sint¹⁵ ponendi et qualiter eorum transitus, quem non negat, sed declarat¹⁶, debeat intelligi. Unde contra eum non sunt quae hic et alibi contra eum¹⁷ obiciuntur, sicut in supra-dicto¹⁸ articulo est ostensum.

ARTICULUS II.

Quod¹⁹ impossibile est plures formas substantiales²⁰ esse in eodem.

Quaestione 6²¹, utrum anima rationali²² adveniente corpori²³, corrumpantur omnes formae quae prius inerant²⁴, et substantiales, et accidentales²⁵, in responsione principali dicit quod impossibile est in uno et eodem esse plures formas substantiales²⁶; et hoc ideo quia ab eodem habet res esse et unitatem. Manifestum est autem quod res habet esse per formam; unde et per formam habet²⁷ unitatem; et propter hoc ubicumque est multitudo formarum²⁸ non est unum simpliciter. Et infra: Unde adveniente anima²⁹ humana tollitur forma substantialis quae prius inerat; alioquin generatio unius non esset corruptio alterius. Formae vero accidentales quae prius inerant disponentes ad animam corrumpuntur non quidem per se sed per accidens ad corruptionem subiecti.

1. ideo A. — 2. om. P A. — 3. beatarum P A. — 4. que P; om. A. — 5. in P A. — 6. intelligitur A; intelligitur P. — 7. haec quod P A; om. O. — 8. circa — angeli] om. P A. — 9. om. P. — 10. 16. P A. — 11. quod P A. — 12. non add. P. — 13. ut P. — 14. in corpore et A. — 15. sunt P A. — 16. determinat A. — 17. ipsum P A. — 18. supra in dicto P. — 19. de hoc quod Thomas dicit quod P A. — 20. om. P A. — 21. quaerit add. P A. — 22. rationalis A. — 23. om. O. — 24. fuerant P. — 25. et add. P. — 26. om. O. — 27. unitatem — habet] om. O. — 28. illud add. P A. — 29. forma P A.

(a) Articulus 204 inter articulos damnatos a Stephano episcopo Parisiensi (éd. MANDONNET, *Siger*, II, p. 180, n° 55.)

Haec de Thoma¹.

Haec positio reprobata est supra. Ad illud tamen quod multitudo formarum est contra rationem unitatis, dicendum quod res in qua est multitudo et gradus formarum, est una per formam ultimam, ut² expresse dicit Philosophus VIII Metaphysicae et Commentator eius in parte illa : Et ideo manifestum est quod³ si substantiae sunt⁴ omnes⁵ : Nos, inquit Commentator, dicimus quod unum quod significat definitio una est unum per substantiam quae est forma, scilicet per ultimam formam⁶ et ultimam differentiam (a). Est ergo⁷ talis res una simpliciter, hoc⁸ est indivisibilis.

Ad illud quod adveniente anima rationali, etc. ; dicendum quod illa propositio Philosophi (b) : generatio unius est corruptio alterius⁹, habet veritatem semper in generatione simplicis, sicut quando elementum generatur ex¹⁰ elemento ; non autem habet¹¹ semper¹² veritatem in generatione compositi, scilicet quando compositum generatur ex simplicibus, vel unum¹³ composito ex alio composito¹⁴. Quamvis in singulis elementis sint plures formae substantiales ut forma substantiae, forma corporis, forma elementi, tamen sola forma elementaris facit elementum existere¹⁵ actu¹⁶ ; ergo¹⁷ elementa non existunt¹⁸ actu nisi¹⁹ per formas elementares, quae contrariae sunt²⁰ ; ideo quando unum elementum²¹ generatur aliud corrumpitur. Non sic autem est in generatione mixti ex simplicibus elementis ; quando enim mixtum generatur ex simplicibus²² elementis non corrumpuntur elementa, absit, sed alterantur²³ secundum Philosophum ; generatio ergo²⁴ unius non²⁵ est corruptio alterius in talibus.

Aliter potest dici quod propositio habet veritatem si recte intelligatur²⁶ secundum mentem auctoris. Non enim²⁷ dicit Philosophus quod generatio unius²⁸ est corruptio eiusdem sed alterius ; quod patet : nam²⁹ in³⁰ generatione hominis ex³¹ semine primo inducitur³² esse, secundo³³ anima vegetabilis, postea³⁴ sensitiva et tandem infunditur rationalis ; et haec omnia pertinent ad generationem unius et eiusdem ; et ideo non oportet quod per infusionem animae rationalis corrumpatur sensibilis et vegetabilis quia ad eiusdem individui³⁵ generationem pertinent.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

1. Haec dicit Thomas P. — 2. hoc A. — 3. et — quod] et est modus quod O. — 4. sint P A. — 5. ens O. — 6. om. O. — 7. igitur P. — 8. id P A. — 9. et e converso add. P A. — 10. alio add. P A. — 11. om. O. — 12. per O. — 13. vel unum] sive P A. — 14. om. O. — 15. esse P ; in add. P A. — 16. existere add. P. — 17. igitur P ; quod add. O. — 18. existant O ; in add. P A. — 19. om. O. — 20. et add. P A. — 21. om. P A. — 22. elementis — simplicibus] om. O. — 23. sed alterantur om. O. — 24. igitur P. — 25. om. A. — 26. intelligitur A ; et add. P A. — 27. autem O. — 28. alicuius P A. — 29. om. P A. — 30. ex P. — 31. in P. — 32. in add. O. — 33. om. O. — 34. post anima P. — 35. individuum A.

(a) AVERROES, *Metaphysica*, lib. VIII, c. 5, text. 16 (éd. Lyon, 1542, p. 215^v). — (b) *De Generatione et corruptione*, l. I, c. 4, text. 17 (éd. Didot, II, 439).

Haec positio declarata est supra in responsionibus ad obiecta contra ¹ primam² partem, artículo 31³. Quae autem hic dicunt nullius momenti sunt. Quod enim ⁴ dicunt de Philosopho et Commentatore quod definitio est una per formam ultimam, nihil facit pro eis quia Philosophus et Commentator non posuerunt ⁵ aliquam aliam formam nisi unam, quae sub una ratione ⁶ significatur ⁷ nomine generis vel differentiae prioris, sub alia ratione significatur ⁸ illa eadem⁹ sub ¹⁰ nomine ¹¹ differentiae ulterioris sive ultimae. Et quod haec sit eorum intentio patet expresse per hoc quod dicit ¹² Commentator consequenter in eodem, scilicet VIII Metaphysicae (a), cuius verba adducta sunt supra, artículo supradicto.

Quod dicunt consequenter elementa manere in mixto non corrupta sed alterata, manifeste est contra Philosophum (b). Quod enim est ¹³ alteratum et non corruptum, actu manet; si igitur elementa sic essent in mixto, essent ibi actu; quod est contra textum Philosophi qui dicit quod non sunt ibi ¹⁴ actu sed virtute. Quod qualiter debeat intelligi patet ex dictis ubi supra.

Item alia ¹⁵ responsio quam fingunt nihil valet ¹⁶. Quamvis enim concedendus ¹⁷ sit ¹⁸ totus iste ¹⁹ processus dispositionis materiae a semine ²⁰ usque ²¹ ad ²² infusionem animae ²³ rationalis, tamen necesse est ponere quod semen differt ab embrione et embrio ab homine. Cum igitur generatio unius sit corruptio alterius, necesse est ²⁴ quod generatio embrionis sit ²⁵ corruptio seminis, et consimiliter ²⁶ generatio hominis ²⁷ corruptio embrionis.

Quod etiam fingunt animas tres ²⁸ est contra Augustinum et tamquam erroneum ²⁹ merito reprobandum.

ARTICULUS III.

Quod ³⁰ religiosus non tenetur ³¹ in ³² casu revelare praelato secretum ³³ sibi ³⁴ commissum.

Quaestione 15, utrum religiosus teneatur secretum fidei suae commissum revelare praelato praecipienti ³⁵, in responsione principali dicit quod duplex est secretum: unum quod vergit in periculum aliorum quibus aliquis tenetur cavere, et hoc non tenetur celare sed potius revelare; aliud secretum est quod de se celari potest sine peccato, et

1. que A. — 2. om. P. — 3. om. P. — 4. autem hic P. — 5. ponunt P A. — 6. sub uno nomine O. — 7. signatur A. — 8. signatur A. — 9. non alia add. P A. — 10. om. P A. — 11. non A. — 12. om. P. — 13. om. A. — 14. in O; om. A. — 15. illa O. — 16. videt O. — 17. om. P. — 18. om. P. — 19. ille P A. — 20. a semine om. O. — 21. debet A. — 22. ab A. — 23. om. O. — 24. ponere add. P A. — 25. est P. — 26. consimili P. — 27. est add. P. — 28. 3° A. — 29. tamquam erroneum om. P A. — 30. De hoc quod Thomas dicit quod P A. — 31. teneatur O. — 32. aliquo add. P. — 33. secreta O. — 34. fidei suae A. — 35. principali A.

(a) AVERROES, *Metaphysica*, l. VIII, c. 5, text. 16 (éd. Lyon, 1542, p. 215^v). — (b) *De Generatione et corruptione*, l. I, c. 10, text. 84 (éd. Didot, II, 452).

tale secretum nullo modo religiosus tenetur praelato pandere etiam praecipienti, si est fidei suae commissum. Cuius ratio est quia ¹ solemnior est obligatio ad servandum ea quae sunt fidei et caritatis, quae est ex lege naturali ² et ex promissione quae est in baptismo quam ea quae est ex ³ promissione quae est in religione.

Haec de Thoma ⁴.

Secundum membrum divisionis ⁵ non videtur verum, immo occasio ad non obediendum. Primum patet quia sicut quod ⁶ de se licet quando prohibetur iam non licet, ita quod de se celari potest sine peccato, superveniente praecepto praelati ⁷ non sine peccato potest praelato celari ⁸, praecipue cum possit, velit et debeat prodesse et non obesse. Secundum patet, scilicet quod hoc ⁹ sit contra bonum et debitum obediendiae et ob hoc occasio inobedientiae; quia ¹⁰, secundum Bernardum, subditus profitendo se ¹¹ totum ¹² quoad corpus et animam dat et committit ¹³ praelato suo, nihil ¹⁴ sibi de se et de ¹⁵ rebus suis retinendo ¹⁶. Si ergo ¹⁷ recipit secretum fidei suae commissum ita quod praelato praecipienti et prodesse et non obesse cupienti non revelet, utique ¹⁸ illicita est promissio et in praeiudicium tam praelati quam ¹⁹ subditi sui qui per praelatum debet dirigi et in praeiudicium ipsius ²⁰ secreti in quo per praelatum debet et potest iuvare; et ideo ²¹ non tenetur celare sed debet praecipienti revelare, non obstante stulta promissione secundum illud Isidori : In malis promissis rescinde fidem, in turpi voto ²² muta decretum.

Praeterea per hoc quod recipit iste ²³ secretum fidei suae commissum non absolvitur aliquis a fide quam debet praelato ²⁴ vel reipublicae; quia ergo ²⁵ subditus debet fidem praelato, et quilibet ²⁶ proximo, et magis ²⁷ reipublicae quia ut dicit Tullius, II de Officiis, nulla res magis rempublicam continet quam fides; sed ²⁸ huiusmodi secretum celare ²⁹ est in praeiudicium reipublicae, proximi et praelati; non ergo ³⁰ tenetur praelato praecipienti celare sed revelare.

Ad rationem suam dicendum quod obligatio fidei quae virtus theologica ³¹ est, solemnior est quam obligatio promissionis in religione; non tamen obligatio fidei, id est ³² fidelitatis ³³, quae est virtus moralis species ³⁴ iustitiae; quia sicut iure naturali obligamur ad observandum ³⁵ fidelitatem proximo, ita et ³⁶ ad obediendum praelato; et ultra hoc, ad obediendum praelato obligamur voto solemni professionis seu religionis.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

1. quod *P.* — 2. naturae *P.* — 3. in *O.* — 4. Haec dicit Thomas *P.* — 5. distinctionis *A.* — 6. *om. O.* — 7. iam *add. P. A.* — 8. celare *O.* — 9. haec *A.* — 10. quod *O.* — 11. seipsum *P.* — 12. *om. P.* — 13. de *add. O.* — 14. vel *O.* — 15. *om. P.* — 16. recipiendo *O.* — 17. igitur *P.* — 18. itaque *A.* — 19. tam — quam] *om. O.* — 20. *om. O.* — 21. et *add. O.* — 22. in — voto] *om. A.* — 23. ipse *P. A.* — 24. *om. O.* — 25. igitur *P.* — 26. cuilibet *P.* — 27. reipublicae — magis] *om. O.* — 28. quare cum *P. A.* — 29. *om. P.* — 30. *om. P. A.* — 31. catholica *O. A.* — 32. id est] scilicet *A.*; in *O.* — 33. felicitatis *O.* — 34. et *P. A.* — 35. servandum *P.* — 36. *om. P.*

Professi in religione nunquam sic sunt obligati praelato quin possint ¹ fidelitatem proximo ² promittere et promissam in licitis servare. Ex quo patet quod ista Thomae sententia est vera ; quae ³ vero obiciunt frivola sunt et vana.

Ad primum dicendum quod ratione praecepti praelati non potest fieri licitum et debitum quod de se est illicitum, cuiusmodi est fidelitatem in promisso licito non ⁴ servare. Et per idem patet ad secundum quoniam non est obediendum quantumcumque praeciens praelatus poterit ⁵ prodesse, quia non sunt facienda mala ut eveniant ⁶ bona, secundum Apostolum (a). Quod autem dicunt stultam promissionem esse mutandum ⁷ verum dicunt ; sed talis non est promissio licita de qua loquitur Thomas.

Ad rationem quoque male respondent quia contra virtutem moralem ⁸ praecepto ⁹ praelati non est agendum sicut ¹⁰ nec contra virtutem theologicam.

ARTICULUS IV.

Quod ¹¹ subditus non tenetur revelare ¹² occultam ¹³ culpam fratris ¹⁴, praelato etiam praecipienti, non ¹⁵ praecedente admonitione.

Quaestione 16, utrum subditus teneatur revelare praelato occultam culpam fratris sui, Thomas ¹⁶ in responsione dicit ¹⁷ : Si proceditur ¹⁸ via simplicis denuntiationis non tenetur subditus praelato praecipienti culpam fratris revelare nisi praecedente monitione viderit ¹⁹ eum incorrectum ²⁰ ; immo magis peccaret si ad praeceptum praelati revelaret, quoniam plus tenetur obedire praecepto Evangelii quam praelato ; et multo magis ²¹ peccaret praelatus si induceret subditum ad pervertendum ordinem Evangelii.

Haec de Thoma ²².

Circa hoc quod praecipientem et obedientem condemnat ad mortale peccatum videtur errare quia iudicat ²³ de praecepto affirmativo sicut de negativo. Illud enim Matth. : Si peccaverit in te frater tuus (b), etc. non ²⁴ est praeceptum negativum quod obligat ²⁵ semper et ad semper, sed est praeceptum affirmativum quod obligat ²⁶ semper sed non ad semper sed tantum pro loco et tempore necessitatis, sicut illud : Honora patrem tuum, etc. Sunt autem sex casus quibus concurrentibus peccat qui fratrem peccantem non corripit secundum ordinem illum evangelicum ; aliquo autem illorum deficiente non habet necesse

1. possunt P. — 2. proximi A. — 3. quod A. — 4. om. O. — 5. potest P A. — 6. veniant O. — 7. vitandam P. — 8. moraliter O. — 9. praecepti O. — 10. contra add. O. — 11. De hoc quod dicit Thomas quod P A. — 12. praelato add. P. — 13. om. O. — 14. sui add. P. — 15. nisi P A. — 16. respondet add. P. — 17. quaestionis dicens P. — 18. procedatur P. — 19. videret A. — 20. incorruptum A. — 21. peccaret — magis] om. O. — 22. Haec dicit Thomas P. — 23. iudicat A. — 24. om. P. — 25. obliget A ; et add. P. — 26. semper et — obligat] om. O.

(a) Rom. III, 8. — (b) Matth. XVIII, 15 sq.

corripere sed potest vel non ¹ corripere vel ² differre ³ ; et tunc si quis ⁴ praelatus qui potest et ⁵ vult prodesse, praecepit sibi revelare culpam fratris sui ad corripiendum, propter praecepti necessitatem necesse habet subditus ⁶ revelare tali qui vult et potest prodesse et ⁷ non obesse ; revelare, inquam, culpam fratris sicut scit, ita quod si scit ⁸ solus revelet solus praelato, si scit cum pluribus revelet cum pluribus vel coram illis ut secundum Augustinum : ibi culpa moriatur ubi oritur. De illis autem sex casibus sumuntur tres a parte fratris peccantis ⁹, tres vero ¹⁰ a parte corripientis.

Primus a ¹¹ parte peccantis est quod peccatum non sit tantum veniale sed mortale ; quod patet ex praecepti tenore, Matth. XVIII ubi dicitur : Si te audierit lucratus es fratrem tuum ; et sequitur : Si te et Ecclesiam non audierit sit tibi tamquam ¹² ethnicus et publicanus, hoc est excommunicatus. Constat autem quod fratrem lucrari supponit ipsum amissum fuisse ¹³ ; sed non amittitur nisi per mortale peccatum ; praeterea non debet aliquis ¹⁴ excommunicari nisi propter peccatum mortale ¹⁵. Igitur praeceptum corripiendi datum est tantum pro ¹⁶ mortali peccato non ¹⁷ veniali. Qui igitur ¹⁸ revelat ex causa veniale praelato non facit contra Evangelium, nec per ¹⁹ consequens peccat obediens aut ²⁰ praecipiens

Secundus casus est ²¹ si sit spes de peccantis ²² emendatione ²³, non timor probabilis de eius ob hoc ²⁴ peioratione. Unde Proverb. IX : Noli arguere derisorem ne oderit te (a) ; Gregorius, in Glosa : Non est tibi ²⁵ timendum ne derisor cum arguitur contumeliam tibi ²⁶ inferat, sed ²⁷ potius providendum ne tractus ad odium inde ²⁸ peior fiat ; et ideo tibi ²⁹ quandoque ab eius correptione non ³⁰ commoditatis tuae sed dilectionis gratia cessandum (b). Et Augustinus, de Civitate Dei, IX (c) : Si obiurgandis ³¹ corripiendisque male agentibus quis parcat quia eisdem ipsis metuit ne deteriores efficiantur, non videtur esse ³² occasio cupiditatis sed consilium caritatis. In hoc casu non tenetur frater ³³ peccantem corripere. Quia tamen ³⁴ praelatus tenetur cognoscere ³⁵ vultum pecoris sui ut eius vulnere ³⁶ possit medelam proprio ³⁷ loco et tempore adhibere, certum est quod in hoc casu tenetur subditus praelato praeciipienti obedire.

Tertius casus est quando ³⁸ expectatur tempus ³⁹ magis opportunum pro facienda correptione ; nam si rationabilem causam habet, potest

1. corripere — vel non] *om. O.* — 2. saltem *add. P A.* — 3. deferre *O.* — 4. *om. P A.* — 5. vel *P.* — 6. revelare — subditus] *om. O.* — 7. *om. P.* — 8. sit *O.* — 9. et *add. P A.* — 10. *om. P A.* — 11. ex *P A.* — 12. sicut *P A.* — 13. esse *P.* — 14. quis *P A.* — 15. pro peccato mortali *P A.* ; non veniali *add. P A.* — 16. de *P A.* — 17. de *add. A.* — 18. ergo *A.* — 19. et *P A.* — 20. nec *P A.* — 21. quod *add. P A.* — 22. peccati *O.* — 23. et *add. P A.* — 24. ob hoc *om. P A.* — 25. *om. P A.* — 26. Christi *O.* — 27. hoc *add. P A.* — 28. *om. A.* — 29. ibi *A.* — 30. *om. A.* — 31. propter *add. O.* — 32. *om. O.* — 33. semper *O.* — 34. tunc *O.* — 35. agnoscere *P A.* — 36. *om. P A.* — 37. pro *P A.* — 38. non *add. O.* — 39. ipse *O.*

(a) Prov. IX, 8. — (b) RABAN. MAUR., *Expositio in Proverb.* (P. L. III, 711). — (c) AUGUSTINUS, *De Civitate Dei*, I, I, c. 9 (P. L. 41, 22).

trater differre. Unde ¹ Augustinus, supra ubi prius ² : Si propterea obiurgandis corripiendisque ³ male agentibus quis ⁴ parcat quia tempus opportunum inquit ⁵, non est occasio cupiditatis sed consilium necessitatis (a). Et in libro de Conflictu vitiorum et virtutum, IV : Aptum tempus expectans peccatorem ⁶ arguam et eius delicta contra eius faciem statuam ⁷ (b). Quando ergo ⁸ fratri sic expectanti praecipitur ut revelet, tenetur revelare quia praelatus potest frequenter tempus aptum habere ubi ⁹ subditus non habet ; sic enim correptio ¹⁰ acceleratur.

Ex parte autem corripientis debent ¹¹ concurrere tria ¹² ad hoc quod statim debeat corripere. Primum est peccati cognitio, quia non sufficit suspicio ¹³ nec ¹⁴ aliquorum ¹⁵ levis relatio. Unde Augustinus, de Verbis Domini ¹⁶, sermone 16, tractans illud Matth. XVIII : Si peccaverit in te frater tuus, etc. ; Quid est in te ¹⁷ peccaverit ¹⁸ nisi quod cum scis quod ¹⁹ peccaverit (c). Et infra : Scio, inquit, adulteros ²⁰ ab uxoribus scilicet ²¹ occupatos ; non dico : tu adulter corrige te, ne forte dicerem quod nescirem et quod temere audiverim ²² suspicarer ²³. Propter hoc ²⁴ dicitur Eccli. XI (d) : Priusquam interroges ²⁵, ne vituperes quemquam ²⁶; et cum interrogaveris, corripe iuste.

Cetera quae addit corruptor sunt satis praedicabilia sed nihil ad propositum ; et quia supra sunt soluta, ideo nunc sunt praetereunda tamquam frivola ²⁷.

[Secundum est ²⁸ quod in tempore correptionis sit in corripiente mansuetudo, quia ²⁹ si quis iratus corripiat ³⁰, ad peius magis provocat quam corrigit ³¹. Unde Iob XXXVI : Non superet te ira ³² (e). Super quo Gregorius XXVI Moralium : Dignum quippe est ut cum aliena corripimus nostra metiamur ³³, ut mens quae a sua actione scilicet deservat prius intra semetipsam zeli sui impetum tranquilla aequitate componat, ne si ad animadvertenda vitia abrupto fervore ³⁴ trahamur, corripiendo fratrem peccemus ; in correptione quidem vitiorum, menti subesse debet iracundia non praeesse ; si enim quod corrigere nititur ira superetur, plus opprimit quam correxit (f). Unde Iacob. I : Ira viri iustitiam Dei non operatur (g) ; et in Psalmo : Supervenit mansuetudo et corripiemur (h).

1. ut P A. — 2. supra — prius] de Civitate Dei 9. P A. — 3. corrigendis O ; corripiendis quia P. — 4. om. O. — 5. non videtur P. — 6. peccet A. — 7. fatuam A. — 8. igitur P. — 9. frater add. P A. — 10. collectio O. — 11. dicunt P. — 12. tres P. — 13. suspicatio P A. — 14. vel P A. — 15. aliorum P A. — 16. super Matth. add. O. — 17. quid est in te] quod et certe P A. — 18. peccaveris A. — 19. quia P. — 20. adultero A. — 21. om. P A. — 22. om. O. — 23. suspicarem A ; supplicatione P. — 24. quod P A. — 25. interroget P A. — 26. quamquam A. — 27. Cetera — frivola] om. P A. — 28. om. A. — 29. quod A. — 30. corripierit A. — 31. corrigit A. — 32. om. A. — 33. metiamus A. — 34. facere A.

(a) Id. ibidem. — (b) AUGUSTINUS, *De conflictu vitiorum et virtutum*, c. 8 (P. L. 40, 1096). — (c) AUGUSTINUS, *De verbis Evangelii Matth.* c. XVIII, sermo LXXXII (P. L. 38, 510 s.). — (d) Eccli. XI, 7. — (e) Iob. XXXVI, 18. — (f) GREGORIUS, *Moralium* lib. XXVI, c. 43 (P. L. 76, 394). — (g) Iacob. I, 20. — (h) Psalm. LXXXIX, 10.

Tertium est quod in aliquo non sit maior corripiendi ¹ obligatio. Nam si subditus videt una cum praelato fratrem, illius subditum, peccare, potest licite frater non peccans supponere ² quod praelatus eum corripiat sicut debet ³; ut habetur ad Hebr. XII ⁴: Quis enim filius quem non corripiat ⁵ pater (a); quia ut dicitur III ⁶ Regum XX: Custodi virum istum ⁷; qui si lapsus fuerit erit anima tua pro anima illius (b).

Dico ergo ⁸ quod quandocumque tria praedicta ⁹ in fratre vel sciente peccantem concurrunt cum tribus praehabitis ex parte fratris peccantis, tunc est tempus et locus necessitatis ita quod si non corripit transgressor est ¹⁰ illius praecepti affirmativi ¹¹: Si peccaverit in te, frater ¹², etc. Si aliquid horum defuerit, non tenetur corripere quantum est de virtute praecepti evangelici quod est affirmativum. Evangelium enim intendit peccantis emendationem; et ideo corripiens ¹³ debet sic habere se quod valeat hunc finem adipisci; quia ut dicit Tullius, in Rhetorica sua, I^o libro: Ex utilitate reipublicae non ex legis inscriptione quae in litteris ¹⁴ est, leges interpretari debent. Ob causam enim interpretari debent ob quam institutae ¹⁵ sunt. Et quia praelatus facilius et melius potest subditum ¹⁶ corrigere quam frater subditus, eius correptionem intendit Evangelium. Hinc est quod in his casibus, ex vi illius praecepti Matth. XVIII: Si peccaverit in te frater ¹⁷, etc., non tenetur ut tunc corripere fratrem; tenetur tamen eius ¹⁸ praelato praecipienti eius culpam ut corrigatur revelare, Matth. XXIII: Quaecumque dixerint vobis facite (c); quia, ut dicit Augustinus, sive plectendo sive ignoscendo solum hoc unum arguitur ut vita hominum corrigatur. Licet enim secundum quaedam iura denuntians praelati peccatum etiam ad correctionem non auditur sed repellitur nisi praemiserit caritativam ¹⁹ admonitionem, quod fit in favorem pacis et ne detur occasio subditis insurgendi ²⁰ contra praelatos, quia hoc de facili faciunt, tamen quando praelatus religionis alicuius in capitulo vel alibi agit familiariter et ex statuto religionis ad subditorum correctionem, non semper est necesse ordinem corripiendi ²¹ positum Matth. XVIII, observari ut dicitur extra, de accusationibus ²², qualiter et quando debeant ²³, etc. Hunc quidem ordinem non credimus circa religiosos usquequaque observandum. Non igitur ²⁴, ut dicit Thomas, dicendum quod religiosus praelato praecipienti culpam fratris revelare peccat obediendo, et praelatus praecipiendo ²⁵; nec in hoc ²⁶ ordinem evangelicum pervertunt sed observant, quia sicut ²⁷ ordo quidem ²⁸ regiminis fit quod rex iudicat de factis baronum, praepositus vero de factis civium, quando

1. cari(ta)ti A. — 2. om. A. — 3. oportet quia A. — 4. om. P. — 5. corripit A. — 6. om. A. — 7. illum A. — 8. igitur P. — 9. tria praedicta om. A. — 10. transgressorem A. — 11. affirmati A. — 12. om. P. — 13. corripientis A. — 14. hiis A. — 15. in fraude A. — 16. subesse A. — 17. om. A. — 18. om. A. — 19. curativam A. — 20. om. A. — 21. corrigendi P. — 22. om. A. — 23. debeat P. — 24. ergo A. — 25. obediendo A. — 26. in hoc om. P. — 27. sic A. — 28. quidam A.

(a) Hebr. XII, 7. — (b) III Reg. XX, 39. — (c) Matth. XXIII, 3.

praepositus videt quod factum civis non potest iudicare vel non ita bene saltem sicut rex, si dimittit iudicare vel punire ex hoc quod ¹ defert regi, non pervertit ordinem.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Via ac forma denuntiationis ac fraternae correctionis ² secundum doctrinam fratris ³ Thomae, declarata est supra, in responsionibus ad obiecta contra secundam secundae, articulo 3; ex quibus patet quod multa quae hic tanguntur sunt pro fratre Thoma, et ea quae contraria videntur ibidem dissolvuntur] ⁴.

ARTICULUS V.

Quod ⁵ periurium est maius ⁶ peccatum quam homicidium.

Quaestione 18 ⁷, utrum periurium sit maius peccatum et gravius ⁸ quam homicidium; et dicit quod sic ⁹. Quod confirmat per illud ad ¹⁰ Hebr. VI ¹¹: Omnis controversiae finis est iuramentum (a). Unde ex hoc ipso ¹² quod in causa ¹³ cuiuscumque defertur iuramento maxime ostenditur quod periurium pro maximo peccato debet haberi; nec immerito ¹⁴, quia periurium ¹⁵ videtur quaedam divini nominis abnegatio ¹⁶.

Haec de Thoma ¹⁷.

Simpliciter loquendo hoc ¹⁸ non videtur verum ¹⁹. Plura enim mala quae proximum ²⁰ laedunt et Deum offendunt ²¹ inveniuntur in homicidio quam in periurio ²². Unde si alicui adest ²³ haec necessitas iudicio suo, scilicet quod occidat vel periurium ²⁴ faciat, secundum rectam rationem videtur quod magis debeat vitare homicidium quam periurium. Unde David qui ²⁵ iuraverat occidere Nabal poenituit, et magis iudicavit vitandum homicidium quam periurium; unde benedixit Deum et ²⁶ Abigail cuius persuasione ²⁷ retraxit se ab homicidio. Reg. XXV (b).

Ad rationem quam facit ad ²⁸ confirmationem dicti ²⁹ sui ³⁰, pari ratione concludi posset quod periurium gravius peccatum ³¹ esset ³² idololatria ³³ et peccato sodomiae ³⁴ quia in peccato cuiuslibet criminis si fama laboret ³⁵ contra aliquem ³⁶ et factum ³⁷ probari non potest, indu-

1. om. A. — 2. correctionis P. — 3. sancti P. — 4. Secundum est — dissolvuntur] om. O. — 5. De hoc quod Thomas dicit quod P A. — 6. magis O. — 7. 14. O; quae-rit add. P A. — 8. et gravius om. P A. — 9. et — sic] et in responsione quaestionis concedit quod periurium sit maius peccatum et gravius quam homicidium P A. — 10. om. A. — 11. 4. O; 10. P A. — 12. om. O A. — 13. in causa] incia O. — 14. meruit A. — 15. periuratio O. — 16. abiurgatio A. — 17. Haec dicit Thomas P. — 18. om. P A. — 19. quod dicit add. P A. — 20. maximum A. — 21. et add. A. — 22. in (ex P) eo quod huiusmodi add. P A. — 23. imponatur P A. — 24. iudicium P A. — 25. quando O. — 26. om. O. — 27. per sua sbe susione O. — 28. in P A. — 29. om. A. — 30. dicendum quod add. P A. — 31. om. P A. — 32. quam add. O. — 33. om. P. — 34. sodomico O. — 35. laboris O. — 36. aliquod A. — 37. it. O.

(a) Hebr. vi, 16. — (b) I Reg. xxv, 32, 33.

citur purgatio per iuramentum. Sed hoc non est quia periurium sit gravius ¹ quocumque, sicut ipse supponit, sed quia alius ² modus quo purget se ³ non videtur, et quia etiam in iuramentis ⁴ Deus testis invocatur qui est veritas quae nec fallit nec fallitur.

Ad illud vero quod addit quod periurium est quaedam abnegatio Dei, attendendum quod non est verum quia sunt multi qui non solum leviter sed scienter peierant ⁵ qui nulla ratione, etiam pro morte vitanda, nomen Dei denegarent ⁶.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Licet aliquando ⁷ plura mala sequantur ad homicidium quam ad periurium ⁸, in casu tamen posset contrarium evenire. Unde secundum rationem Thomae ⁹ simpliciter dicendum est quod maior ratio culpae invenitur in periurio quod committitur [directe ¹⁰ contra Deum quam in homicidio quod committitur contra proximum. Et quod dicunt quod secundum rectam rationem in casu necessitatis, si quis fingatur casus talis cum tamen hoc non sit possibile cum nemo ad periurium posset compelli, debet homo magis ¹¹ vitare homicidium quam periurium, ex ipsa ratione Thomae patet esse falsum. Probatio vero quam ad hoc afferunt nullam efficaciam habet, quoniam David minus recte iuraverat, et ideo melius sibi erat de malo illius iuramenti inconsiderati poenitere quam super hoc ipsum peccatum homicidii superaddere; unde illa Abigail David a iuramento illo revocans inconsiderato ait: Non erit tibi hoc in singultum et in scrupulum coram domino meo quod effuderis sanguinem innoxium aut ipse te ultus fueris (a). Ex quo manifeste datur intelligi quod multo melius erat de iuramento pro ultione ferenda poenitere quam illum ¹² qui mortem non meruerat ipso genere facti ¹³, ratione cuius et sanguis in textu ¹⁴ dicitur innoxius, pro illo ¹⁵ iuramento servando interimere; in malis enim promissis rescinde fidem, etc. Ex hoc ergo ¹⁶ non sequitur quod simpliciter homicidium sit magis fugiendum quam periurium.

Quod autem dicunt ad rationem Thomae quod pari ratione posset concludi quod periurium esset gravius idololatria, etc.; planum est intelligenti quod non dicunt verum. Probatio vero ¹⁷ quam ad hoc afferunt non valet. Iuramentum enim quod fit in purgatione, alterius rationis est quam illud quod fit in aliis causis iudicialiter ¹⁸ determinandis; nam de ratione iuramenti quod fit in purgatione ¹⁹ alicuius est quod agatur ad hoc quod accusatus famae pristinae restituatur, non quia periurium ipsis peccatis de quibus accusatur praeponderet in ²⁰ omnibus;

1. quia *add. A.* — 2. *om. P A.* — 3. purget se] purgetur *P A.* — 4. iuramento *P A.* — 5. periurant *P*; peioratum *O.* — 6. negarent *P.* — 7. quandoque *P A.* — 8. periuramentum *O.* — 9. *om. A.* — 10. *om. O et dein. usque ad finem art.* — 11. *om. A.* — 12. ille *P.* — 13. seu *A.* — 14. incestu *A.* — 15. illi *A.* — 16. igitur *P.* — 17. quoque *A.* — 18. iudicialis *A.* — 19. purgationem *P.* — 20. cum *A.*

(a) I Reg. xxv, 31.

in causis vero aliis iudicialiter exequendis iuramentum praestatur quia hoc modo similiter praesumitur quod periurium magis debeat evitari cum sit directe contra Deum quam laesio quaecumque quae tangit proximum.

Quod vero dicunt quod multi sunt qui scienter peierant ¹ qui nulla ratione nomen Dei denegarent etiam pro morte vitanda, manifestum est quod falsum dicunt quia in dicto suo contradictoria ² includunt : qui enim peierant scienter nomen Dei negant, et per ipsam peierationem non potest aliud intelligi quam quaedam ipsius nominis Dei abnegatio ; unde peierare et Deum non negare omnino repugnant, sicut esse hominem et non esse animal.]

ARTICULUS VI.

Quod ³ intendens vovere omnia quae sunt in regula peccat mortaliter transgrediendo ea. ⁴

Item ⁵, quaestione 20, utrum monachus peccet mortaliter comedendo carnes, in responsione dicit sic : Est considerandum ad quid se religiosus voto religionis astringat ; et si quidem vovet ⁶ se regulam servaturum, videtur ⁷ se obligare voto ad singula quae continentur in regula, et sic contra quodlibet eorum agendo ⁸ mortaliter peccaret. Et infra dicit sic : Ideo sancti qui ordines ⁹ instituerunt ne immitterent hominibus laqueos damnationis ordinauerunt modum profitendi quo religiosus non promittit ¹⁰ regulam servare sed obedientiam secundum regulam. Beatus ¹¹ vero ¹² Benedictus statuit monachum profiteri non quidem servare ¹³ regulam, sed quod ¹⁴ profitens promittit ¹⁵ obedientiam secundum regulam et observationem morum, conversionem scilicet morum suorum ¹⁶ secundum regulam.

Haec de Thoma ¹⁷.

Primum, scilicet ¹⁸ quod profitens regulam astringit se ad omnia quae in ¹⁹ regula continentur ita quod peccat mortaliter contrarium faciendo, reprobaturum est a Gregorio IX, Innocentio IV ²⁰, Alexandro IV qui tres exponendo regulam beati ²¹ Francisci ²² dicunt quod Fratres per regulam non obligantur nisi ad ea quae in ipsa ²³ praeceptorie vel inhibitorie sunt expressa ; ad cetera vero evangelica consilia quae in ipsa ²⁴ continentur, tenentur sicut et ²⁵ ceteri christiani, et eo magis de bono et aequo, etc. Hoc etiam patet secundum Apostolum, Gal. V : Qui suscipit circumcisionem debitor efficitur universae legis,

1. perierant P A. — 2. contradictionem P. — 3. De hoc quod Thomas dicit quod P A. — 4. Articulus — ea] om. O. — 5. om. P A. — 6. devovet A. — 7. dicitur A. — 8. pergendo A. — 9. ordinem P O. — 10. promittat P A. — 11. om. O. — 12. enim P A. — 13. observare A. — 14. om. P O. — 15. promittat P A. — 16. scilicet — suorum] om. P A. — 17. Haec dicit Thomas P; om. O. — 18. om. A. — 19. infra P. — 20. et add. P A. — 21. om. P. — 22. om. P. — 23. in ipsa om. A. — 24. ipso A. — 25. om. A.

etc. (a) ; quae patent supra, contra secundam secundae, 14 articulo ¹, utrum religiosus peccet mortaliter transgrediendo ea quae sunt in regula. Et etiam baptizatus promittit ² se Evangelium ³ servaturum, mandata scilicet ut ad salutem necessaria, consilia ⁴ ut expedientia et ⁵ ad perfectionem perducentia ⁶. Similiter ergo cum in regulis patrum sint quaedam data per modum praecepti et inhibitionis, quaedam per modum statuti, quaedam per modum admonitionis ⁷, illi qui regulam profitentur non se astringunt ad omnia per modum praecepti, sed ad aliqua sic et ⁸ ad aliqua non.

Praeterea quia quaelibet regula ⁹ est proprio professori pro lege, si Patres instituentes ¹⁰ religiones voluissent regulam profitentes ad omnia aequaliter ¹¹ obligari ¹², ad quid distinxissent regulam per ¹³ capitula quorum quaedam continent ¹⁴ substantialia illius regulae, scilicet paupertatem, continentiam, obedientiam, quaedam vero ¹⁵ continent superadditiones praeceptorum et inhibitionum, quaedam vero informationes agendorum, quaedam monitiones ¹⁶ cavendorum, quaedam exhortationes perfectionum, secundum quem modum distinxit beatus Franciscus regulam suam ? Falsum est ¹⁷ ergo ¹⁸ quod dicit profitentes regulam obligari ad singula contenta ¹⁹ in regula.

Secundum, scilicet ²⁰ quod religiosus non debet profiteri regulam sed ²¹ obedientiam secundum regulam, est contra ²² illam decretalem, Extra. de regularibus, etc., sicut patuit supra. Et praeterea si sufficit promittere obedientiam secundum regulam ²³, ut dicit, ergo ²⁴ si regula non astringit ad continentiam ²⁵ per modum praecepti et si ²⁶ praelatus per obedientiam ²⁷ non prohibet, poterit religiosus professus ²⁸ per dictam formam, si non est in sacris ordinibus ducere uxorem ; quod est absurdum dicere ²⁹. Oportet ergo ³⁰ dicere quod idem est profiteri obedientiam secundum regulam et observationem morum secundum regulam quam profiteri regulam, et e converso ; alioquin eiusmodi professio quae fit promittendo obedientiam secundum regulam et observationem ³¹ morum secundum regulam esset rectae rationi et iuri canonico contraria.

Haec ³² sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Qualiter habeat ³³ intelligi quod voventes regulam aliquam vel vivere secundum regulam vel obedientiam secundum regulam aliquam ;

1. 14 artic.] 7. artic. O ; scilicet P A. — 2. promittat A. — 3. evangelica P. — 4. alia vero P A. — 5. om. O. — 6. producentia P. — 7. monitionis P A. — 8. om. P. — 9. regule O. — 10. institutores P. — 11. om. P A. — 12. obligare P A. — 13. a. O. — 14. om. O. — 15. om. P A. — 16. agendorum — monitiones] om. P A. — 17. om. A. — 18. igitur P. — 19. quae continentur P. — 20. quod dicit P A. — 21. secundum O. — 22. supra A. — 23. secundum regulam om. P A. — 24. igitur P. — 25. continendum P. — 26. om. A. — 27. modum obedientiae P A. — 28. processus O. — 29. om. P A. — 30. igitur P. — 31. observantiam A. — 32. om. O. et dein. usque ad finem artic. — 33. habet P.

et ad ea quae ¹ hic et alibi obiciuntur contra sententiam Thomae in hac parte, patet ex dictis supra in responsionibus ad obiecta contra secundam secundae, articulo 14 ².

ARTICULUS VII.

Quod ³ corpus Christi in triduo quoad aliquid non fuit idem quod prius ⁴.

Item ⁵, quaestione 23, utrum Christus in triduo fuerit ⁶ idem homo numero (a), in responsione principali dicit sic : Non potest dici quod corpus Christi ⁷ simpliciter fuerit idem numero quia quaelibet differentia substantialis excludit idem simpliciter ; animatum autem est differentia substantialis, et ideo mori est corrumpi. Nec ⁸ iterum potest dici quod sit simpliciter non idem vel aliud, quia non est secundum totam substantiam non idem aut aliud ; dicendum ergo ⁹ quod secundum quid est idem et secundum quid non ¹⁰ idem ¹¹.

Haec dicit Thomas ¹².

Hanc positionem ¹³ videtur retractasse, ut dicitur ; sed quia retractatio non invenitur scripta, dicendum quod corpus Christi vivum et corpus ¹⁴ Christi mortuum in triduo fuit idem corpus numero simpliciter, non solum ¹⁵ propter unitatem suppositi divini quod solum ibi erat ¹⁶, sed etiam propter unitatem et identitatem formae substantialis corporis in quantum corpus ; eadem enim ¹⁷ forma corporis in quantum ¹⁸ corpus est vivi et mortui.

Ad rationem dicendum quod animatum non est ¹⁹ differentia substantialis corporis ut corpus est sed in quantum vivum ²⁰ ; est enim aliquid ²¹ vere corpus sine anima ; unde mori est corrumpi non quidem ²² corporis in quantum corpus sed ²³ in quantum vivum ²⁴. Et catholice est tenendum ²⁵ quod non secundum quid fuit idem sed simpliciter quia eandem habuit materiam et formam substantialem scilicet corporalem

Aliter potest dici aliquantulum ²⁶ ad rationem quam insinuat, quae sic formari potest : differentiae substantiales secundum Porphyrium faciunt aliud et aliud ²⁷ ; animatum et inanimatum sunt differentiae substantiales et ²⁸ divisivae corporis, secundum eundem ; ergo ²⁹ faciunt corpus aliud et aliud. Ergo ³⁰ corpus Christi prius animatum et postea inanimatum fuit aliud et aliud ³¹. Dicit potest quod ³² inanima-

1. et ad quam A. — 2. om. P. — 3. de hoc quod dicit Thomas quod P A. — 4. Articulus — prius] om. O. — 5. om. P A. — 6. fuit A. — 7. om. O. — 8. sicut A. — 9. igitur P. — 10. est add. A. — 11. aut aliud add. P. — 12. Haec de Thoma A ; om. O. — 13. responsionem O. — 14. Christi — corpus] om. P A. — 15. om. O. — 16. erit O. — 17. est add. A. — 18. in quantum] ut P A. — 19. ut add. O. — 20. est add. P A. — 21. aliquod O. — 22. om. P A. — 23. corporis vivi add. P A. — 24. fuit add. P A. — 25. et dicendum add. P A. — 26. om. P. — 27. et aliud om. P A. — 28. om. P A. — 29. igitur P. — 30. igitur P. — 31. aliud et aliud om. O. — 32. in add. A.

(a) Quodl. II, q. I.

tum potest dupliciter accipi, scilicet ¹ privative, et sic non est differentia constitutiva corporis quia privatio nihil constituit ; ergo ² nec sic ³ est ⁴ differentia divisiva corporis, quia secundum Porphyrium, eadem differentiae sunt ⁵ constitutivae inferiorum et divisivae superiorum. Inanimatum ergo sic acceptum privative non facit corpus Christi aliud ; immo potius arguit quod sit idem numero ; absentia enim ⁶ formae necessario ⁷ fit in eodem secundum numerum ubi fuit praesentia, sicut in Praedicamentis dicitur quod ⁸ privatio et habitus dicuntur circa idem aliquid ; et hoc ⁹ modo succedit inanimatum animato in corpore Christi. Alio modo accipitur inanimatum positive et quasi contrarie ; et sic ¹⁰ accipitur ¹¹ inanimatum in divisione corporis ¹² ; positivam ¹³ enim ¹⁴ oportet esse differentiam quae constituit inferius et dividit superius ; et sic ¹⁵ acceptum ¹⁶ facit aliud ; et ¹⁷ sic non accipitur in corpore Christi mortui vel in quolibet mortuo.

Haec ¹⁸ sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Generaliter, veraciter secundum Thomam dici potest quod corpus Christi vivum et mortuum est idem numero simpliciter ratione suppositi divini ¹⁹, ut dictum est supra in responsionibus ad obiecta contra primam ²⁰ partem, articulo 31 ²¹.

Responsiones vero quas hic afferunt ad argumentum Thomae nihil valent sicut patet intelligenti. Quod enim primo affirmant quod eadem est forma substantialis corporis vivi et mortui est contra philosophiam et contra omnem ²², ut creditur, veritatem.

Quod vero quasi corrigendo se, consequenter dicunt de inanimato privative et positive sumpto, fictitium est secundum Philosophum et omnes eum intelligentes ; nusquam enim est privatio formae substantialis nisi cum positione alicuius quae non compatitur secum privationem. Quod vero dicunt quod privatio et habitus habent fieri circa idem, sic intelligitur secundum Philosophum, quod ²³ privatio et habitus in genere accidentis habent fieri circa idem subiectum actu ; sed privatio et habitus in genere substantiae non habent fieri circa idem subiectum ²⁴ actu existens sed in genere substantiae circa materiam primam quae est ens ²⁵ in potentia, sicut patet per Philosophum ubique.

1. *om. O.* — 2. *igitur P* ; et sic non est differentia constitutiva ergo *A.* — 3. *fit P A.* — 4. *etiam P A.* — 5. *divisivae generum et constitutivae specierum sive add. P A.* — 6. *om. O.* — 7. *om. A.* — 8. *om. O.* — 9. *om. O.* — 10. *om. P.* — 11. *accipit P.* — 12. *positive add. P A.* — 13. *positivum O.* — 14. *aut O.* — 15. *om. O.* — 16. *inanimatum add. P A.* — 17. *om. O.* — 18. *om. O. et dein. usque ad finem artic.* — 19. *vivi A.* — 20. *om. P.* — 21. *om. P.* — 22. *deum A.* — 23. *quia A.* — 24. *actu — subiectum] om. P.* — 25. *om. A.*

ARTICULUS VIII.

Quod ¹ *Deus non potest facere materiam esse sine forma* ².

Item ³, quaestione 1 ⁴, utrum Deus possit facere quod materia sit sine forma ⁵ (a), in responsione quaestionis dicit quod hoc ⁶ non potest facere quia includit contradictionem, scilicet materiam esse actu et non esse actu.

Haec de Thoma ⁷.

Haec positio non est tenenda quia praeiudicat sacramento altaris ; quod patet sic. Accidens plus dependet a subiecto quam materia ⁸ a forma ; ergo ⁹ si non potest esse materia sine forma, multo plus ¹⁰ non potest esse accidens sine subiecto. Sed Deus potest ¹¹, immo facit accidens esse sine subiecto ut patet in sacramento altaris. Ergo potest facere materiam sine forma ¹².

Maiores patet ; primo, quia materia est substantia, accidens autem non. Secundo, quia licet ¹³ materia sustentetur ¹⁴ per formam secundum quod forma est eius complementum, et non potest denudari ab omni forma per actionem naturae, nihilominus tamen ipsa ¹⁵ materia sustentat formam secundum quod forma non potest esse sine ¹⁶ materia ¹⁷, ut dicit Commentator super illud I Physicorum (b) : et ¹⁸ iam diximus quoniam ¹⁹ illa sunt, etc. ²⁰ Accidens autem ²¹ nihil sustentat, nec formam nec materiam nec compositum, sed solum sustentatur. Unde manifestum est quod accidens est maioris dependentiae quam materia.

Ad hoc respondet ibidem dicens quod accidens secundum suum esse dependet a suo ²² subiecto sicut a causa sustentante ipsum ; et quia Deus potest producere ²³ omnes effectus causarum secundarum absque ipsis causis secundis ²⁴, ideo potest conservare in esse ²⁵ accidens sine subiecto ; sed materia secundum esse actuale dependet a forma in quantum forma est ipse actus eius ; unde non est simile. Haec est responsio ²⁶ eius. Sed ex hoc probatur illud quod ipse negat de materia ; cum enim omne esse sit a forma ²⁷, ut dicit Philosophus II de Anima (c), et Boetius, de Trinitate, libro III (d), et formam constat non esse primam causam sed Deum, cum Deus, ut ipse dicit, possit producere omnes effectus causarum secundarum absque ipsis causis secundis, sequitur necessario quod Deus possit facere materiam subsistere ²⁸

1. De hoc quod dicit Thomas quod *PA*. — 2. Articulus — forma] *om. O.* — 3. *om. PA*. — 4. quaerit *add. PA*. — 5. et *add. PA*. — 6. *om. O.* — 7. Haec dicit Thomas *P* ; *om. O.* — 8. *om. A.* — 9. igitur *P*. — 10. fortius *PA*. — 11. sed — potest] sed hoc est falsum *PA*. — 12. ergo — forma] ergo, etc. *PA*. — 13. haec *A*. — 14. sustentatur *A*. — 15. ista *P*. — 16. nisi in *PA*. — 17. subiecta *add. PA*. — 18. *om. P*. — 19. quando *P*. — 20. *om. PA*. — 21. *om. O.* — 22. *om. PA*. — 23. conservare *PA*. — 24. *om. PA*. — 25. in esse *om. PA*. — 26. ratio *PO*. — 27. materia *A*. — 28. subsistentem *A*.

(a) Quodl. III, q. 1. — (b) AVERROES, *I Physicorum*, c. 5, text. 82 (éd. Venise, 1562, p. 47). — (c) *De Anima*, lib. II, c. 2 (éd. Didot, III, 447). — (d) BOETIUS, *De Trinitate*, l. I, c. 2 (P. L. 64, 1250).

sine omni forma sicut hoc facit forma, cum prima causa magis ¹ influat ² in effectum quam secunda. Unde dicta positio videtur favere errori ²⁵ ³ nuper condemnato qui est quod Deus non potest in effectum ⁴ causae secundariae ⁵ sine causa secundaria (a).

Ad illud de contradictione, dicendum quod implicari ⁶ contradictionem potest intelligi dupliciter, scilicet simpliciter et ⁷ secundum omne tempus, ut currens non movetur, aut ut nunc et ⁸ secundum cursum naturalem qui est nunc in rebus; talem contradictionem implicant ⁹ ista ¹⁰: asinus loquitur, virgo parit, mortui resurgunt. Illud vero quod primo modo implicat ¹¹ contradictionem non potest Deus facere sicut non potest sibi esse contrarius; sed illud quod implicat ¹² contradictionem secundo modo scilicet tantum ut nunc, Deus potest bene facere; quia si Deus aliter fecerit, non implicat contradictionem. Vel dicendum quod de ratione materiae non est solum esse in potentia simpliciter sed est solum esse ¹³ in potentia secundum cursum naturae, hoc est secundum ¹⁴ cursum modo inditum rebus. Unde esse in actu secundum potentiam supra naturam et esse in potentia secundum cursum naturae non dicunt ¹⁵ contradictionem.

Praeterea esse ¹⁶ materiae non tantum ¹⁷ dependet ab actu formae; et ideo non dicit contradictionem, quia non est respectu eiusdem sicut quod sit longum respectu unius et non sit longum respectu alterius.

Haec ¹⁸ sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Ad ea quae hic dicunt, responsum est supra in responsionibus ad obiecta contra primam partem, articulo 27 ¹⁹.

ARTICULUS IX.

Quod ²⁰ *demonstrative non potest* ²¹ *probari mundum non esse aeternum* ²².

Item ²³, quaestione 31 ²⁴, utrum demonstrative probari possit quod ²⁵ mundus non sit aeternus ²⁶ (b), in responsione quaestionis dicit quod ea quae simpliciter ²⁷ voluntati divinae subsunt, demonstrative probari non possunt quia ut dicitur I Cor. II ²⁸: Quae sunt Dei nemo ²⁹ novit nisi Spiritus Dei (c). Creatio ³⁰ autem mundi non dependet ab aliquo nisi a ³¹ sola voluntate Dei; unde ea quae ad principium mundi perti-

1. plus P A. — 2. influit P O. — 3. om. P. — 4. effectu A. — 5. secundae P A. — 6. multiplicari O; implicare P. — 7. ut A. — 8. ut O. — 9. implicat O. — 10. haec P A. — 11. om. O. — 12. contradictionem — implicat] om. A. — 13. om. P A. — 14. cursum — secundum] om. A. — 15. implicant P. — 16. essentia A. — 17. om. O. — 18. om. O. et dein. usque ad finem art. — 19. 8°. A; om. P. — 20. de hoc quod Thomas dicit quod P A. — 21. om. A. — 22. Articulus — aeternum] om. O. — 23. om. P A. — 24. 22. A. — 25. quia A. — 26. et add. P A. — 27. simplici A. — 28. 12. P; 10. O. — 29. necessario A. — 30. terminatio A. — 31. ex P A.

(a) Articulus 63 inter articulos damnatos a Stephano Parisiensi episcopo (éd. MANDONNET, *Siger*, II, p. 181, n. 69). — (b) Quodl. III, q. 31. — (c) I Cor. II, 11.

nent demonstrative probari non possunt. Et post pauca ¹ : Valde cavendum est ² ne ad ea quae fidei sunt demonstrationes quis adducere praesumat ³.

Haec de Thoma ⁴.

Primum, scilicet quod demonstrative probari non possit mundum non esse aeternum, videtur ⁵ esse occasio errandi ⁶ ad credendum quod fuerit vel esse potuerit aeternus. Dicimus enim quod aeternitas mundi improbari ⁷ potest ⁸ demonstrative ⁹, scilicet per impossibile, sicut patuit supra. Et etiam aliter ¹⁰, per unum quod ipsi ponunt ¹¹ quasi principium : est ¹² compositum, ergo ¹³ est ¹⁴ novum, ut ponit Commentator supra XI Metaphysicae, ibi : et voluntas et ¹⁵ actio (a). Constat autem quod mundus est compositus maxima compositione ; ergo ¹⁶ est novus.

Ratio autem sua non plus ostendit quod non possit ¹⁷ demonstrari aeternitas mundi quam ¹⁸ animae rationalis vel angeli, quia nec animae nec ¹⁹ angeli creatio ex alia dependet causa quam ex voluntate Dei sola ²⁰. Dicendum est ergo ²¹ quod de his quae ²² soli voluntati divinae subiacent contingit loqui dupliciter : uno modo, antequam fiant, alio modo postquam ²³ facta sunt. Si primo modo, nihil de eis demonstrative sciri potest vel certitudinaliter nisi per revelationem ; si secundo modo, sic contingit multa ²⁴ scire de eis demonstrative quia ipsa factio earum habet vim revelationis et demonstrationis. Et ²⁵ ita est de mundo. Unde postquam mundus factus est, demonstrari potest eius novitas ; sed antequam fuit, nihil de eo demonstrari potuit absolute.

Et quod dicit postea : cavendum est valde ne aliquis ²⁶ ad ea quae fidei sunt demonstrationes adducere praesumat quia per hoc excellentiae fidei derogatur ; ex hoc ²⁷ videtur quod suasio ²⁸ fidei ²⁹ plus vergit in fidei detrimentum quam promotionem ; quod ³⁰ est contra beatum Petrum, capitulo III : Parati semper, etc. (b), sicut supra. Et quod addit quod derogat fidei eo quod veritas fidei excedit ³¹ omnem hominis rationem, dicendum quod veritas fidei ³² in aliquibus articulis ³³, non in omnibus, non omnimode excedit rationem humanam, quia ut dicit Augustinus, de Vera Religione : Illa omnia quae primo credimus nihil ³⁴ nisi auctoritate ³⁵ secuti partim intelliguntur ³⁶ ut sciantur esse certissima, partim ut sic videantur sic fieri posse ac ³⁷ sic fieri oportuisse (c).

1. etiam est *add. P* ; est autem *add. A* — 2. *om. P A.* — 3. adducere praesumat *om. O* ; etc. *add. O A.* — 4. Haec dicit Thomas *P* ; *om. O.* — 5. videretur *A.* — 6. erroris *P* ; erroris vel errandi *A.* — 7. probari *P A.* — 8. etiam *add. P A.* — 9. demonstratione *add. P A.* — 10. *om. A.* — 11. ipse ponit *P A.* — 12. esse *O.* — 13. igitur *P* ; *om. O.* — 14. *om. O.* — 15. est *P A.* — 16. igitur *P.* — 17. potest *P.* — 18. aeternitas *add. P A.* — 19. anima neque *O.* — 20. solius *P A.* — 21. igitur *P* ; *om. O.* — 22. de his quae *om. P O.* — 23. tamquam *O.* — 24. te *add. O.* — 25. *om. P A.* — 26. quis *P A.* — 27. ex hoc] veraciter nobis *P A.* — 28. persuasio *P A.* — 29. *om. P A.* — 30. immo *P A.* — 31. excellit *P A.* — 32. situm *A.* — 33. et *add. P A.* — 34. vel *O.* — 35. auctoritatem *P A.* — 36. intelligunt *A.* — 37. aut *P A.* ..

(a) AVERROES, *Metaphysica*, l. XI, c. 3, text. 29 (éd. Lyon 1542, p. 295^v). — (b) I Petr. III, 15. — (c) AUGUSTINUS, *De Vera religione*, c. 8 (P. L. 34, 129).

Praeterea licet excedant rationem humanam pro tempore quando fiunt, quando tamen facta sunt ¹ seipsis ² rationem illuminant et elevant ³ ad ⁴ factorem ⁵ cognoscendum, ut habetur Rom. I : Invisibilia Dei ⁶, etc. (a) ; unde Ricardus ⁷ de Trinitate, IV : Erit, inquit, nostrae intentionis in hoc opere ad ea quae credimus non modo ⁸ probabiles sed ⁹ necessarias adducere rationes, et fidei nostrae documentum veritatis enodatione et explanatione condere. Credo namque sine dubio ad quorumlibet explanationem quae necesse est esse, non modo probabilia immo etiam necessaria argumenta non deesse quamvis illa interdum ¹⁰ contingat nostram industriam latere (b).

Haec ¹¹ sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Ad ea quae hic dicuntur diffuse dictum est supra, in responsionibus ad obiecta contra primam ¹² partem, articulo 6 ¹³.

* *

Incipit responsorium contra ea quae obiciuntur contra primum Sententiarum ¹⁴.

* *

ARTICULUS I.

Quod ¹⁵ potentiae animae sunt accidentia ¹⁶.

Super ¹⁷ Sententias, libro I ¹⁸, distinctione 3, quaestione 9, in responsione principali dicit quod potentiae animae sunt accidentia propria consequentia speciem, originata ex principiis ipsius animae, tamen de integritate ¹⁹ animae in quantum est quoddam totum potentiale.

Haec dicit Thomas ²⁰.

Hic non video errorem. Dicit tamen plane contra Augustinum, IX de Trinitate, capitulo 4 (c) ubi dicit quod haec tria : mens, notitia et amor quae dicit esse potentias animae et partes imaginis, substantialiter sunt in anima, vel ²¹ ut ita dicam, inquit, essentialiter, non tamquam in subiecto ut color et figura ²² et huiusmodi. Item, idem ²³ X de Trinitate, capitulo ²⁴ penultimo : Haec, inquit, tria memoria, intelligentia et voluntas quoniam non tres vitae sunt ²⁵ sed una vita, non tres mentes sed una mens, nec tres substantiae sed una substantia (d). Et simile

1. om. A. — 2. de ipsis O. — 3. revelant O. — 4. ipsum add. P A. — 5. superiorem A. — 6. per ea quae facta add. A. — 7. Augustinus P A. — 8. om. P A. — 9. tantum verum etiam P A. — 10. interim P A. — 11. om. O. et dein. usque ad finem art. — 12. om. P. — 13. om. P. — 14. Incipit — Sententiarum] om. P O. — 15. de hoc quod dicit Thomas quod P A. — 16. Articulus — accidentia] om. O. — 17. Super primo P. — 18. libro I om. P. — 19. incognitate A ; ipsius add. P. — 20. om. P O. — 21. om. O. — 22. similia A ; frigus P. — 23. Cor. A. — 24. cui O. — 25. om. O.

(a) Rom. I, 20. — (b) RICARDUS A SANCTO VICTORE, *De Trinitate*, l. I, c. 4 (P. L. 196, 892). — (c) AUGUSTINUS, *De Trinitate*, l. IX, c. 4 (P. L. 42, 963). — (d) *Id. ibidem*. l. X, c. 11 (P. L. 42, 983).

dicit in pluribus locis, et libro de ¹ Spiritu et ² Anima, 2 ³, 3, 10 et ⁴ 15. (a)

Idem videtur velle Avicenna, VI de Naturalibus, prima parte, ubi dicit quod anima est ⁵ vis respectu actionum, et respectu formarum sensibilibum et intelligibilium quas recipit ⁶, et ⁷ potest dici forma respectu materiae in qua existit, ex quibus utrisque constituitur substantia, animal et vegetabile. Praeterea, in ⁸ libro Praedicamentorum ⁹ dicitur quod maxime et ¹⁰ soli substantiae proprium est quod eadem numero existens est susceptibilis contrariorum (b). Hoc autem nulli accidenti convenit, ut habetur in Praedicamentis, convenit, dico, secundum se, quia licet ¹¹ eadem superficies sit susceptibilis albi et nigri, hoc non est secundum ¹² se, ut dicit Avicenna V Metaphysicae suae ¹³, sed ratione substantiae subiectae.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Quod potentiae animae non possint dici ¹⁴ substantia patet sic. Diversi actus necessario requirunt diversa susceptiva; verbi gratia videre et audire nullo modo possunt esse perfectiones eiusdem susceptivi sive eiusdem potentiae; sed ipsa essentia animae est proprium susceptivum actus essendi sive ipsius esse; ergo necesse est quod aliquid aliud ab essentia animae sit susceptivum proprium ipsius operari, qui est actus alius ab esse sive ab actu essendi distinctus. Igitur potentia quae perficitur per actum operandi, necessario differt ab essentia animae quae perficitur per esse sive per actum essendi.

Item nihil habet potentiam activam nisi in quantum est ens actu. Potentia activa igitur ¹⁵ praesupponit esse actu; et hoc ideo ¹⁶ est quia ipsum esse intimius se tenet cum essentia quam cum potentia activa; quoniam essentia non potest intelligi habere potentiam activam, circumscripto ¹⁷ esse actu; bene ¹⁸ autem potest intelligi quod essentia perficiatur per esse suum ¹⁹ sive per actum essendi, circumscripta potentia activa animae suae. Si ergo ²⁰ potentiae animae sint ²¹ idem cum essentia, multo fortius ipsum esse erit idem cum eadem; et sic essentia creaturae erit eadem cum suo esse; quod est erroneum.

Adhuc ²², operationes animae sunt realiter diversae inter se, verbi gratia velle, intelligere et huiusmodi; ergo ²³ et earum principia, cuiusmodi sunt ²⁴ potentiae, scilicet voluntas et intellectus, sunt realiter inter se diversa; et si hoc ²⁵, non potest utraque esse idem quod essentia

1. de — de] et in libro de P; et in A. — 2. de A. — 3. lib. O. — 4. om. A. — 5. om. O. — 6. recepit A. — 7. vel P. — 8. om. O. — 9. primo P; dicit add. P. — 10. ex A. — 11. quia licet] quodlibet A. — 12. per A. — 13. om. O. et dein. usque ad finem articuli. — 14. sua add. P. — 15. om. P. — 16. et haec ratio A. — 17. circumscripta A. — 18. unde A. — 19. om. P. — 20. igitur P. — 21. sunt A. — 22. Ad haec A. — 23. igitur P. — 24. cuiusmodi active quae secuntur ipsum esse eius cuiusmodi add. A. — 25. et si hoc] et sic A.

(a) AUGUSTINUS, *De Spiritu et anima* (P. L. 40, 781; 785; 791). — (b) *Liber Praedicamentorum*, c. 3 (éd. Didot, I, 5).

animae ; quaecumque enim uni et eidem realiter sunt eadem, inter se sunt realiter eadem. Si dicatur quod idem ¹ sunt re sed differunt ratione, hoc stare non potest ; quia ² ex hoc quod aliqua res una sive natura una sumitur sub diversa ratione non potest poni diversae operationis principium ; verbi gratia potentia visiva si sumatur in habitudine ad subiectum sub una ratione et ³ ad obiectum sub alia ratione non potest ⁴ propter hoc esse ⁵ diversae operationis principium. Ergo ⁶ similiter ⁷ nec in proposito. Si autem dicatur quod hoc non est ex diversa ratione sive ex diverso modo considerandi quod idem realiter sit principium proximum diversorum actuum sed propter diversas habitudines sive relationes quibus idem ad diversa realiter refertur ; nec haec ⁸ quidem stare potest, quoniam relatio non est principium alicuius operationis, alioquin in relatione esset motus, quod patet esse falsum. Ergo ⁹ sola diversitas relationis non potest facere ¹⁰ operationum vel actuum diversitatem realem. Multa possent quidem ad hoc argumenta adduci et multa inconvenientia ex ista positione, scilicet quod potentiae ¹¹ animae sint ¹² sua essentia, concludi quibus posset probari ¹³ quod qui sunt positionis illius non sunt longe ab errore.

Quod autem dicunt quod huiusmodi propositum ¹⁴ est contra sententiam beati Augustini, patere potest Augustinum lucidius intelligenti, non esse verum. Auctoritates istas quas adducunt de Augustino exponunt doctores per hoc scilicet quod Augustinus non intendit dicere quod ipsae ¹⁵ potentiae animae in se consideratae abstractivae dicantur ¹⁶ consubstantiales vel esse ¹⁷ ipsa substantia animae, sed concrete, ut videlicet notitia sumatur pro mente noscente vel nota, et amor pro mente amante vel amata, ubicumque ponuntur notitia et amor ab Augustino esse ipsa essentia animae sive ipsi consubstantiales. Quod autem oporteat dicto modo verba beati Augustini intelligere patet quia in alio sensu nequaquam poterunt verba eius circa hanc materiam verificari. Ait enim, de Trinitate XI, capitulo 13, loquens de trinitate illa quae invenitur in parte imaginativa : quod ¹⁸ est ad corporis sensum aliquod corpus in loco, hoc est ad animi aciem similitudo corporis in memoria ; et quod est adspicientis visio ad eam speciem corporis ex qua sensus formatur, hoc est visio cogitantis ad imaginem corporis in memoria constitutam ¹⁹ ex qua formatur acies animi ; et quod est intentio voluntatis ad corpus visum visionemque ²⁰ copulandam ut fiat ibi ²¹ quaedam unitas trium quamvis eorum sit diversa natura, hoc est eadem voluntatis ²² intentio ad copulandam imaginem ²³ corporis quae est in memoria et visionem cogitantis, id est ²⁴ formam quam accepit acies animi rediens ad memoriam ut fiat et hic quaedam unitas ex tribus

1. *om. A.* — 2. *sed A.* — 3. *vel in habitudine A.* — 4. *om. A.* — 5. *est A.* — 6. *igitur P.* — 7. *sic A.* — 8. *om. A.* — 9. *igitur P.* — 10. *om. P.* — 11. *potentia P.* — 12. *sit P.* ; *ipsa add. A.* — 13. *probare O.* — 14. *obiectum P.* — 15. *iste A.* — 16. *dicuntur A.* — 17. *om. P.* — 18. *que A.* — 19. *constitutum P.* — 20. *visionique P.* — 21. *om. P.* ; *sibi A.* — 22. *voluntas A.* — 23. *yaginationem A.* — 24. *id est] et A.*

non iam naturae diversimode ¹ discretis sed unius eiusdemque ² substantiae quia ³ hoc totum intus est, et totum unus animus (a). Eandem sententiam repetit, de Trinitate XV, capitulo 48 : Deinde in ipso animo ab his quae extrinsecus sensata ⁴ sunt velut introducta inventa altera trinitas ubi apparent eadem tria unius esse substantiae, imago corporis quae in memoria est, et inde informatio ⁵ cum ⁶ ad ea convertitur acies cogitantis, et utrumque coniungens intentio voluntatis (b). Ecce in verbis auctoritatis primae species in memoria reposita et eius similitudo in acie cogitantis expressa dicuntur esse ipse animus, sicuti ⁷ et voluntas utrumque coniungens, quoniam de tribus ait : totum intus est et totum unus animus. Sed manifestum est quod species in memoria nec etiam similitudo eius in acie cogitantis expressa, est ipsa anima vel ipse animus abstractive intellecta. Igitur oportet quod ista sententia ⁸ Augustini sic intelligatur scilicet quod illud cui species imprimitur in memoria et illud in cuius acie eius similitudo imprimitur, ipse animus vel anima esse dicatur, ut species tam haec quam illa non pro ipsis speciebus abstractive sed pro ipsa anima ipsis speciebus informata, concretive scilicet accipiat. Igitur et in eodem contextu ipsa voluntas non quidem ⁹ abstractive accepta pro potentia sola sed pro ipsa anima in quantum sibi inest ¹⁰ potentia volitiva per quam copulat illam speciem quae est in memoria et visione cogitantis, ipse idem animus vel anima perhibetur ¹¹ per hoc quod dicitur ¹² : hoc totum intus ¹³ est et unus animus.

Quod etiam sic concretive habeant intelligi verba ¹⁴ Augustini amplius patet ex verbis secundae auctoritatis ; quoniam imago corporis quae est in memoria et informatio, cum ad eam convertitur acies cogitantis et utrumque coniungit intentio voluntatis, impossibile est dicere esse ¹⁵ ipsam animae essentiam si abstractive accipiantur ¹⁶, quoniam ipsa species in memoria accipitur ab extra, sicut patet per ¹⁷ Augustinum, de Trinitate, libro X, capitulo 19 ubi sic ait (c) : De ipsis imaginibus corporis intus, inquit, in anima eas invenit per corpus impressas ¹⁸. Quod autem alicui ab extra imprimitur nimis ¹⁹ fatue et absurde ipsa eius rei essentia astruitur ²⁰. Informatio quoque aciei nunc abest, et similiter intentio voluntatis ; unde utraque operatio in genere accidentium necessario reperitur, et per consequens ipsa essentia ²¹ animae nulla ratione poterunt affirmari. Verba igitur ²² Augustini de istis sumptis concretive habent intelligi, sub hoc sensu scilicet quod illud cui species in memoria imprimitur et quod per eius similitudinem

1. om. A. — 2. eiusdem P. — 3. quod A. — 4. om. P. — 5. formatio P. — 6. om. P. — 7. sicut P. — 8. facta A. — 9. quid A. — 10. est in P. — 11. prohibetur A. — 12. quod add. P. — 13. minus A. — 14. huius beati add. A. — 15. om. P. — 16. accipiat P. — 17. om. P. — 18. impressa P. — 19. mens P. — 20. instruitur P. — 21. substantia A. — 22. illa add. A.

(a) AUGUSTINUS, *De Trinitate*, l. XI, c. 5 (P. L. 42, 990). — (b) *Id. ibidem*, l. XV, c. 3 (P. L. 42, 1060). — (c) AUGUSTINUS, *De Trinitate*, l. X, c. 6 (P. L. 42, 966),

in acie expressam informatur et quod per voluntatem formae sic apprehensae copulatur est unius substantiae prout dicitur, de Trinitate XV : Et totum unus animus, prout dicitur XI capitulo ¹ praeallegato ².

Istam ³ auctoritatem Augustini, X de ⁴ Trinitate, exponit Magister, distinctione 3^a ⁵ sic : haec tria dicuntur una mens, etc. ; hoc est in una mente cuius sunt vires ac proprietates naturales, sicut patet per Magistrum ibidem (a).

Quod autem dicunt de Avicenna nihil est. Licet enim Avicenna ponat eandem essentiam animae esse radicem ⁶ omnium potentiarum animae, quod utique est contra barbam ipsorum cum ponant tres animas in homine, propter hoc non ponit tamen quod ipsae potentiae animae sint ipsa ⁷ eius essentia. Quod dicit quod anima vis est respectu actionum, etc., sic ⁸ habet intelligi quod ⁹ in ipsa anima radicanter vires quae sunt principia omnium huiusmodi actionum.

Ad ultimum quod insinuant quod potentiae animae debent ¹⁰ dici substantiae quia sunt ¹¹ contrariorum susceptivae, dicendum quod ipsae potentiae abstractive intellectae non sunt contrariorum susceptivae, sed anima potius ipsis potentiis subiecta ¹² suscipit contraria, virtutes scilicet et vitia, sicut corpus quantitati subiectum suscipit album et nigrum.

Ad evidentiam eius quod dictum est verba Augustini de istis concrete sumptis debere intelligi facit ipse modus ostendendi quo probat notitiam et amorem accidentia non esse, de Trinitate X ¹³ capitulo 4 ¹⁴ ubi ¹⁵ dicit haec non accidentaliter sed substantialiter vel, ut ita dicam, essentialiter, non tamquam in subiecto ut color et figura in corpore aut nulla alia qualitas aut quantitas ; quidquid enim tale est non excedit subiectum in quo est ; non enim color iste aut figura huius corporis potest esse et alterius corporis, etc. (b). Planum est enim quod si abstractive accipiamus speciem intelligibilem vel actum intelligendi ¹⁶ seu etiam actum amandi non possunt subiectum suum excedere, nec notitia vel amor si sic accipiantur ¹⁷, alteri subiecto quam ¹⁸ menti poterunt inhaerere ¹⁹, non plus quam calor vel figura sua poterunt ²⁰ excedere subiecta. Ut ergo ²¹ iste sensus efficax inveniatur necesse est quod verba sua sic intelligantur, scilicet quod notitia ²² ibi ²³ accipiat pro mente nota et amor pro mente amata ; sic enim est valida ratio sua. Quod sic patet : quia intelligere et amare sunt actiones manentes in agente ; hinc est quod nullum accidens ponitur in obiectis quae semper ²⁴ transire intelliguntur ; nullum enim accidens additur auro ex

1. c^o apostolis A. — 2. praeallegatus P A. — 3. illam P. — 4. om. P. — 5. ait add. A. — 6. iudicem A. — 7. om. P. — 8. etc. sic om. P. — 9. quia A. — 10. deberent A. — 11. substantiae quia sunt om. A. — 12. substrata A. — 13. om. P A. — 14. cap. 10. P ; cap. 4. A. — 15. sic add. P. — 16. intelligibilem agendi A. — 17. accipiat P. — 18. ipsi add. P. — 19. intelligere P. — 20. poterant A. — 21. igitur P. — 22. om. A. — 23. illud A. — 24. om. A.

(a) I Sententiarum, dist. 3, § 12 (P. L. 192, 531). — (b) AUGUSTINUS, De Trinitate, l. IX, c. 4 (P. L. 42, 963).

hoc quod est intellectum vel amatum, sicut est de operationibus quae transeunt in extrinsecum ¹, sicut patet de calefactione et dealbatione, per quas calefactis et dealbatis accidentia ista, albedo et calor, acquiruntur. Ex hoc liquet quod intellectum non addit ² aliquod accidens menti intellectae sicuti ³ nec lapidi intellecto. Optime ergo ⁴ probat Augustinus quod notitia et amor non dicunt accidentia aliqua ⁵ in quantum sumuntur pro mente nota et ⁶ amata; sine dubio tamen accidentia quodammodo ⁷ includunt quando sumuntur concretive pro mente amante et noscente, quia tam actus quam potentia haec et illa ipsi menti noscenti vel amanti ⁸ ut subiecto ⁹ [inesse ?] nullatenus formidatur ¹⁰.

ARTICULUS II.

Quod ¹¹ *primum mobile est compositum ex motore et moto* ¹².

Item ¹³, distinctione VIII, quaestione 7, in responsione 3 argumenti vult quod primum mobile, quod dicitur motum ex se est compositum ex motore et moto (*a*); et revera videtur intelligere de motore non separato sed coniuncto, quod est anima; quod patet ex hoc quod dicit motum ex se; quia quod movetur per motorem separatum non potest dici moveri ¹⁴ ex se; et ita ponit etiam coelos animatos sicut quidam philosophi et ¹⁵ pene ¹⁶ omnes.

Haec de Thoma ¹⁷.

Hoc si senserit ¹⁸, quod et ¹⁹ videtur, plane errat ²⁰ sicut et philosophi qui hoc ponunt; contra quos Damascenus, libro I capitulo 6: Nullus coelos et ²¹ luminaria ²² existimet animata; inanimati enim sunt coeli et insensibiles (*b*). Item hoc est contra Rabbi Moysen qui dicit: Si coelum ab anima moveretur aliquando quiesceret, cuius contrarium videmus.

Item si coeli essent animati, cum corpora eorum nobiliora sint ²³ nostris, similiter et animae, ut videtur; et per consequens coelum esset nobilius homine; et ita cum nobilius non sit propter ignobilius, non essent corpora coelestia creata propter hominis servitium, cuius contrarium habetur Deut. IV: Ne elevatis oculis ad coelum videas solem et lunam et omnia astra coeli et errore deceptus adores ea et colas ²⁴ quae creavit Deus tuus in ministerium cunctis gentibus quae sub coelo sunt ²⁵ (*c*).

1. intrinsecum *P.* — 2. addunt *A.* — 3. sicut *P.* — 4. igitur *P.* — 5. *om. P.* — 6. vel *P.* — 7. tamen *add. P.* — 8. amati *P.* — 9. est esse *add. P.* — 10. formidandum *P.* — 11. De hoc quod Thomas dicit quod *PA.* — 12. Articulus — moto] *om. O.* — 13. *om. PA.* — 14. motum *PA.* — 15. *om. O.* — 16. penes *A.* — 17. Haec dicit Thomas *P.*; *om. O.* — 18. sensit *A.* — 19. etiam *P.*; *om. O.* — 20. errare *P.* — 21. vel *PA.* — 22. lunam *P.* — 23. sunt *A.*; sit *P.* — 24. et omnia — colas] etc. *PA.* — 25. quae — sunt] *om. PA.*

(*a*) I Sent. dist. VIII, q. 3. art. 1, ad 3. — (*b*) IOANN. DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, l. II, c. 6 (*P. G.* 94, 886). — (*c*) Deut. IV, 16.

Haec ¹ sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Qualiter frater ² Thomas senserit de animatione coeli et qualiter cum beato Augustino in verbis suis concordaverit, qualiter etiam solvantur quae hic adducuntur, visum est ³ supra in responsionibus ad obiecta contra quaestiones disputatas, 4 articulo (a).

ARTICULUS III.

Quod ⁴ *primus motus est causa omnis motus corporalis* ⁵.

Item ⁶ distinctione VIII, quaestione 8, in responsione 3 argumenti dicit quod motus coeli est causa omnis motus corporalis eo quod omnis motus corporalis ordinatur ad motum coeli localem (b).

Haec de Thoma ⁷.

Hoc videtur minus catholice dictum. Primo, quia post iudicium secundum fidem nostram et doctrinam sanctorum cessabit motus coeli; et tamen in inferno transibunt ab aquis nivium ad calorem nimium, ut habetur Iob XXIV (c); ubi autem est transitus corporum ibi est et ⁸ motus localis ⁹ corporalis. Secundo, quia post iudicium, secundum Augustinum, statim erit corpus beati ubi voluerit spiritus eius ¹⁰; exemplum et probationem eius habemus in Christo post eius ¹¹ resurrectionem, cuius ¹² constat ¹³ motus corporalis non fuit causa motus coeli. Tertio, quia credimus motum resurrectionis corporum de pulvere terrae ad resumptionem animarum, cuius motus coeli non est causa, nec ad motum coeli localem ¹⁴ ordinatur. Quarto, quia motus hominis et animalis progressivus est motus corporalis cuius causa non est coelum sed appetitus. Quinto, quia hoc est contra Augustinum, XI Confessionum, qui vult quod cessante motu coeli adhuc posset rota figuli moveri, et sermo distinctus per syllabas longas et breves proferri; ubi dicit sic: an vero si cessarent coeli luminaria ¹⁵ et moveretur rota figuli non esset tempus, aut essent in verbis nostris aliae breves aliae longae syllabae, nisi quia illae longiori tempore sonuissent, istae ¹⁶ breviorè (d).

Haec ¹⁷ sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Quod omnis motus corporalis ordinetur ad motum coeli localem,

1. om. O. et dein. usque ad finem art. — 2. sanctus P. — 3. visum est om. A. — 4. De hoc quod dicit Thomas quod P A. — 5. naturalis A; Articulus — corporalis] om. O. — 6. om. P A. — 7. Haec dicit Thomas P; om. O. — 8. est et om. O. — 9. om. P A. — 10. cuius add. P A. — 11. om. P A. — 12. eius A. — 13. quod add. A. — 14. om. P A. — 15. lumina P A. — 16. vero add. P. — 17. om. O et dein. usque ad finem art.

(a) Supra, art. 89, p. 369. — (b) I Sent. dist. VIII, q. 3. art. 3, ad. 3. — (c) Iob. xxiv, 19. — (d) AUGUSTINUS, Confessionum lib. XI, c. 23. (P. L. 32, 820).

patet per ¹ Philosophum, VIII° Physicorum (*a*) ; nec hoc in aliquo fidei catholicae derogat veritati.

Quod autem obiciunt de aquis nivium, etc. ² ; dici potest quod motus ille non erit naturalis, talis videlicet de quo loquuntur philosophi, sed sumitur ibi transitus pro immutatione ³, secundum quod sensus damnatorum a speciebus caloris et frigoris sunt multipliciter ⁴ ac varie immutandi. Quod ⁵ si quis motus ac transitus localis debeat ibi poni, in principium supernaturale vel voluntarium debet reduci ita quod naturalis ⁶ dici non debeat ⁷ proprie. Similiter motus corporum glorificatorum erit supernaturalis, in quantum consequitur ad actum ipsius voluntatis. Motus quoque vel mutatio quae erit in resurrectione corporum multo amplius in principium supernaturale reducitur ⁸ sicut patet. Quod tandem dicunt de Augustino quod cessante motu coeli adhuc ⁹, etc. ; verum est, quia ¹⁰ per aliquem motorem libere ac voluntarie agentem bene ¹¹ quidem ¹² localiter movetur ¹³ sed non naturaliter ita quod motus ille in principium quod est natura possit reduci. Et quod intelligat ¹⁴ de tali motu procedente a principio voluntarie ¹⁵ movente patet per hoc quod subdit de sermone distincto per syllabas breves et longas ; huiusmodi enim motus locutionis reducitur in principium voluntarium.

ARTICULUS IV.

Quod ¹⁶ anima non est composita ex materia et forma ¹⁷.

Item ¹⁸, distinctione VIII, quaestione penultima ¹⁹, in responsione primi ²⁰ argumenti dicit quod anima non est composita ²¹ ex aliquibus quae sint ²² partes quidditatis ipsius ²³ sicut nec quaelibet alia forma (*b*).

Haec de Thoma ²⁴.

Hoc est contra Augustinum VII super Genesim, ante finem parum, ubi dicit quod anima primi hominis facta fuit ²⁵ ex materia spirituali, quae quidem formationem praecessit non tempore sed origine sicut vox cantum (*c*). Et alia multa sunt contra haec quae dicta sunt supra.

Ad argumentum primum respondeo, quod est tale ²⁶; II de Anima (*d*) dicitur quod anima est forma ²⁷ corporis ²⁸ ; ibidem ²⁹ etiam ³⁰ dicitur quod forma nec est materia nec ³¹ compositum. — Respondeo ; argu-

1. om. P. — 2. om. P. — 3. animali add. P. — 4. om. A. — 5. quia P. — 6. naturale P. — 7. debet A. — 8. reducuntur A. — 9. om. P. — 10. quod A. — 11. unde A. — 12. quid A. — 13. motu add. P. — 14. intelligit P. — 15. voluntario P. — 16. De hoc quod Thomas dicit quod P A. — 17. Articulus — forma] om. O. — 18. om. P A. — 19. ultima P. — 20. principali O ; tertii P. — 21. non componitur P A. — 22. sunt O A. — 23. eius P. — 24. Haec dicit Thomas P ; om. O. — 25. fuerit P A. — 26. in add. P A. — 27. actus P A. — 28. et add. P A. — 29. alibi A. — 30. om. P A. — 31. est add. P.

(*a*) VIII Physicorum, c. 6 (éd. Didot, II, 355). — (*b*) I Sent. dist. VIII, q. 5. art. 2, ad 1. — (*c*) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, l. VII, c. 27 (P. L. 34, 370). — (*d*) II De Anima, c. 1 et 2 (éd. Didot, III, 444, 446).

mentum ¹ non ostendit ² nisi quod anima non est compositum nec illud cuius est forma. Et hoc est verum quia non est corpus.

Secundo sic ³: omne compositum habet esse ex suis ⁴ componentibus; si igitur anima ⁵ sit composita tunc ipsa in se habet aliquod esse quod nunquam removetur ab ea cum ⁶ sit immortalis. Praeterea ex coniunctione animae et corporis relinquitur quoddam esse, quod est esse hominis. Ergo ⁷ in homine est duplex esse, scilicet esse animae et esse coniuncti ⁸, quod videtur impossibile cum unius rei sit tantum unum esse. — Responsio ⁹: dicimus quod istud ¹⁰ argumentum ita est contra ipsum qui ponit animam ¹¹ immaterialem sicut contra illos ¹² qui ponunt eam compositam; quia tam ipse quam illi ponunt eam ¹³ existentem quando est separata, et ita semper quando est coniuncta habet duplex esse, scilicet esse animae et esse coniuncti secundum hanc viam. Ad argumentum tamen dicimus quod esse animae et ¹⁴ esse compositi est esse duarum rerum et non unius rei ¹⁵; et hoc non est inconveniens quod duarum ¹⁶ rerum ¹⁷ sint ¹⁸ duo esse.

Tertio sic: omnis compositio quae advenit rei ¹⁹ post suum esse completum est ei accidentalis. Si ergo anima est composita, ex suis principiis habens in se esse perfectum, compositio eius cum corpore ²⁰ erit ei ²¹ accidentalis. Sed compositio accidentalis terminatur ad esse unum per accidens. Ergo ²² ex anima et corpore non efficitur unum nisi per accidens ²³. — Respondeo ²⁴ sicut prius ²⁵; haec ratio ita est contra ipsum qui ²⁶ ponit animam esse formam simplicem per se subsistentem et habentem esse naturae suae perfectum; ergo et ²⁷ accidentalis erit compositio secundum hoc. Ad argumentum tamen aliter dicimus quod cum dicit animam habere esse ²⁸ perfectum antequam coniungatur ²⁹ corpori, hoc est falsum ³⁰; quia enim anima apta nata est esse perfectio corporis non habet perfectum naturae suae modum ³¹ nisi quando habet corpus sibi coniunctum, corpus inquam ³², non animale ³³ sed spirituale, id est tanta sibi facilitate obediens ut sit sibi gloriae ³⁴ quod prius fuit sarcinae, ut habetur XII ³⁵ super Genesim in fine (a). Ita etiam modo non haberet esse perfectum naturae suae nisi esset ³⁶ unita corpori animali, id est quod facit animale.

Haec ³⁷ sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Qualiter anima intellectiva sicut et angelus simplex natura est nec

1. Responsio argumenti P. — 2. concludit P. — 3. sequitur *add.* P A. — 4. principiis *add.* P A. — 5. *om.* A. — 6. *om.* O. — 7. igitur P. — 8. compositi O. — 9. quod A. — 10. *om.* O. — 11. *om.* O. — 12. eos P A. — 13. quam — eam] *om.* O. — 14. esse — et] *om.* P A. — 15. *om.* A. — 16. duorum O. — 17. *om.* O. — 18. sunt O. — 19. alicui A. — 20. cum corpore *om.* P. — 21. *om.* O. — 22. igitur P. — 23. Ergo — accidens] *om.* O. — 24. dicendum *add.* P. — 25. quod *add.* P. — 26. quia O. — 27. *om.* A. — 28. perfectum, ergo — esse] *om.* P. — 29. coniungitur O. — 30. hec est falsa A. — 31. commodum P. — 32. *om.* O. — 33. *om.* O. — 34. *om.* O. — 35. 12. duodecimo O. — 36. sit O. — 37. *om.* O et *dein.* usque ad finem *art.*

(a) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, l. XII, c. 35 (P. L. 34, 484).

eius compositio ¹ ex materia et forma, multis rationibus sive auctoritatibus poterit probari, patuit supra in responsionibus ad obiecta contra primam partem, articulo 10.

Auctoritas autem Augustini quam hic et alibi pro se adducunt non facit pro eis si ex integro accipiat ; immo invenietur quod Augustino imponunt quae non habentur ² ab eo sicut patet per ³ verba sua super Genesim ⁴ libro praeallegato, scilicet VII, capitulo 25 ubi sic ait : Frustra iam quaeritur ex qua veluti materia facta sit anima, si recte intelligi potest in primis vel operibus facta cum factus fuerit ⁵ dies ; sicut enim illa quae non erant facta sunt et haec inter illa. Quod eⁱ si materies illa formabilis fuerit non tamen et in ipsa ⁶ instituta nisi a Deo ex quo sunt omnia, quae quidem formationem suam non tempore sed origine praecederet sicut vox cantum, quid nisi de materia spiritali facta anima congruentius ⁷ creditur (a). Ecce non asserit eam ⁸ ex aliqua materia fieri, sed si fieret ⁹ ex aliqua materia, fieri creditur ex ¹⁰ spiritali. Quid autem sentiat de hoc secundum veritatem explicat infra, capitulo 27, scilicet ultimo eiusdem libri, ubi sic ait : Nunc de anima tamen quam Deus inspiravit homini sufflando in eius faciem nihil confirmo nisi quod ex Deo sic est ut sit non substantia Dei et sit incorporea, id est non sit corpus sed spiritus non de substantia Dei genitus nec de substantia Dei procedens sed factus ¹¹ a Deo, nec ita factus ut in eius naturam ¹² natura ulla corporis vel irrationalis animae vertetur ¹³ ac per hoc de nihilo, etc. Sed si de nihilo, non ergo ¹⁴ de materia nec corporali nec spiritali (b). Vide quam nihil valeat quod pro se adducunt. Illud enim dicit Augustinus inquirendo sub conditione ; hoc autem quod pro nobis est, scilicet quod anima de nihilo et per consequens de nulla materia, asserit et confirmat sicut patet verba sua ¹⁵ inspicientibus praeallegata.

Responsio vero ¹⁶ quam afferunt ad primam rationem Thomae nihil valet. Planum enim est quod Philosophus distinguit substantiam in materiam, formam et compositum, ut similiter ¹⁷ patet ex verbis eius : Dicimus ¹⁸ ergo genus unum ¹⁹ quoddam genus eorum quae ²⁰ sunt substantia ²¹ eius, quid aliud significat sicut materia, etc. (c). Ex quo patet quod omnis forma distinguitur contra compositum. Non igitur verum erit dicere de forma quacumque quod non est ²² hoc ²³ compositum, sed quod est nullum compositum ; illa enim quae condividunt aliquod unum per se et ²⁴ non per accidens, sic se habent quod unum non solum in particulari sed etiam in universali necessario removetur ; verbi gratia

1. composita P. — 2. habetur P. — 3. om. P. — 4. om. P. — 5. est P. — 6. in ipsa om. P. — 7. om. A. — 8. om. A. — 9. fiat A. — 10. om. A. — 11. om. P. — 12. om. A. — 13. diceretur P. — 14. igitur P. — 15. om. A. — 16. autem P. — 17. ut similiter] verisimiliter A. — 18. dicamus A. — 19. enim A. — 20. om. A. — 21. substantiam P. — 22. erit P. — 23. hic A. — 24. om. P.

(a) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, I. VII, c. 27 (P. L. 34, 369 s.). — (b) *Id. ibid.* c. 28 (P. L. 34, 372). — (c) *II De Anima*, c. 1 (éd. Didot, III, 444).

cum dicitur : animalium aliud est ¹ homo, aliud asinus. Igitur cum materia, forma ² et compositum non per accidens sed per se substantiam condividunt, sicut patet, necesse est haec ³ ab invicem universaliter removeri ita scilicet quod nulla materia sit forma vel ⁴ compositum et nulla forma materia vel compositum, et nullum compositum materia vel forma. Cum igitur Philosophus istam divisionem faciat ut declaret animam esse formam, nulli dubium quin sequatur de necessitate ⁵ secundum ipsum animam non esse compositam ; non ut intelligatur non esse hoc compositum sed nullum. Potest enim syllogismus sic formari : nullum compositum est forma ; omnis anima rationalis est forma ; ergo ⁶ nulla anima rationalis est compositum. Necesse est ergo ⁷ ab anima, ex quo forma est, sicut ⁸ materiam sic et compositum universaliter removeri.

Quod dicunt ad secundum argumentum est irrationabiliter dictum. In primis enim cum dicunt illam rationem esse ⁹ contra Thomam falsum dicunt ; ipse enim non ponit quod ipsa forma animae ¹⁰ recipiat quoddam esse in sua materia spirituali, quam ipsi fingunt ; tunc enim sequeretur quod cum aliud esse quoddam proveniret ex coniunctione animae et corporis, quod duo esse essent in eodem. Ipse autem ponit quod ipsa anima accipit esse primo in ipso corpore ¹¹ tamquam in propria materia cuius est forma ; unde ponit quod anima et corpus constituunt unum ¹² esse sive uniuntur in uno esse. Quod autem dicunt respondendo ad dictam rationem quod esse compositi est esse duarum rerum non rei unius, hoc falsum est ; quoniam compositum est res una ex materia et forma ; etenim ex materia et forma fit vere unum ; igitur ¹³ oportet quod habeat unum esse ; una enim potentia non habet perfici per duplicem actum ; sed quidditas rei compositae ex materia et forma est propria potentia huius actus, scilicet esse. Igitur impossibile est quod rei cuius est quidditas una sint esse plura.

Quod etiam dicunt tertiam rationem esse contra Thomam non continet veritatem. Ratio enim probat si ipsa ¹⁴ forma animae acciperet esse completum suae naturae in materia illa spirituali substantia connaturali prout ipsi fingunt ¹⁵ ; tunc necessario sequeretur quod eius compositio cum corpore esset accidentalis. Sed secundum viam Thomae hoc non sequitur cum ipse ponat animam quae forma simplex est suum esse completum ¹⁶ recipere ¹⁷ in corpore tamquam in materia quam perficit ; unde unio cum corpore, secundum eum, est in uno esse substantiali.

Quod autem dicunt Thomam dicere animam habere esse perfectum antequam corpori uniatur, ex dictis patet esse falsum. Ponit enim animam in corpore suum esse completum accipere, quod tamen ponit

1. om. A. — 2. om. A. — 3. hoc A. — 4. nec P. — 5. demonstrative P. — 6. igitur P. — 7. igitur P. — 8. om. P. — 9. om. P. — 10. ade P. — 11. ipse — corpore] om. P. — 12. uno P. — 13. ergo A. — 14. om. A. — 15. prout — fingunt] om. P. — 16. om. P. — 17. accipere P.

retinere a corpore separata, ita tamen quod semper ad corpus naturalem habet inclinationem propter perfectiorem ¹ essendi modum quem habet corpori coniuncta quam a corpore separata.

ARTICULUS V.

Quod ² coniunctum non habet aliud esse ab esse formae ³.

Item in responsione ² ⁴ argumenti dicit ⁵ quod per coniunctionem animae ⁶ cum corpore non efficitur aliquod aliud esse, sed esse quod est animae per se efficitur coniuncti ita quod coniunctum non habet aliud esse quam esse formae. Idem dicit ¹⁵ distinctione, quaestione ultima in responsione principali.

Haec de Thoma ⁷.

Illud ⁸ dictum oritur ex duplici errore quorum unus est quod una est forma substantialis in composito ⁹, quae cum materia prima cui ¹⁰ immediate sine alia ¹¹ praevia ¹² dispositione coniungitur facit compositum. Secundus est quod materia talis, scilicet prima ¹³, nullum ¹⁴ habet esse nec potest habere nisi formae ¹⁵; et ambo errores a magistris sunt reprobati.

Dico ergo ¹⁶ quod compositum ex anima et corpore est aliud ens quam quodlibet alterum componentium; ita etiam ¹⁷ et esse compositi est aliud quam esse formae; esse enim est proprius actus entis ita quod ¹⁸ quodlibet ens habet suum esse. Cum igitur corpus ante animae infusionem habeat esse et etiam post animae separationem habeat esse, manifestum est quod totum esse corporis in composito non est esse ¹⁹ animae; alioquin corpus post separationem animae ²⁰ penitus desineret esse, sicut ²¹ accidentia quae non ²² habent aliud esse quam esse suorum ²³ subiectorum, et ideo quando amittunt esse subiecti amittunt penitus esse nisi sustententur per miraculum, ut ²⁴ in sacramento altaris.

Haec ²⁵ sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Qualiter unum est esse compositi ex anima et corpore patet ex dictis supra, articulo proximo, et in responsionibus ad obiecta contra primam secundae, articulo 4. Qualiter etiam ponere unitatem formae et similiter materiam sine forma esse non posse, ex dictis supra satis patet dici erroneum non debere.

Ad argumentum quo nituntur ostendere quod corpus habet esse in homine aliud ab esse animae quod ipsi corpori communicatur, dicendum

1. perfectionem *A.* — 2. De hoc quod Thomas dicit quod *PA.* — 3. Articulus — formae] *om. O.* — 4. tertii *PA.* — 5. addit *PA.* — 6. *om. PA.* — 7. Haec dicit Thomas *P.*; *om. O.* — 8. istud *PA.* — 9. coniuncto *PA.* — 10. ibi *A.* — 11. aliqua *A.* — 12. prima *PO.* — 13. potentia *A.* — 14. non *PA.* — 15. per formam *PA.* — 16. igitur *P.* — 17. *om. P.* — 18. *om. PA.* — 19. *om. PA.* — 20. *om. PA.* — 21. sive *A.* — 22. *om. O.* — 23. *om. O.* — 24. sicut *A.* — 25. *om. O. et dein. usque ad finem art.*

quod corpus ante infusionem animae habet esse a forma quadam quae in adventu animae corrumpitur ; propter quod esse quod a tali forma habuit non remanet ; et ¹ post separationem animae nova forma inducitur a qua aliud esse communicatur.

Quod autem dicunt quod ex hoc sequitur quod corpus deberet penitus desinere esse ad modum accidentium, manifestum est quod non sequitur. Accidentia enim sunt indignantis naturae, perimi possunt non mutari, secundum Boetium ; corpus autem physicum mobile est ² et mutari potest ; unde corpus vivum in morte non annihilatur, sed in corpus mortuum nova forma substantialis inducitur, et per consequens actu essendi novo naturaliter permutatur.

ARTICULUS VI.

Quod ³ anima individuatur per corpus, nec potest prius creari quam infundi ⁴.

Item ⁵, distinctione VIII, quaestione ⁶ penultima, in responsione ultimi argumenti dicit animam non individuari nisi ex corpore et per corpus ⁷, et quod impossibile est prius animam creari quam infundi.

Haec de Thoma ⁸.

Secundo dictum videtur plane derogare fidei quae dicit Deum omnipotentem ; cum enim animae creatio non ⁹ sit nec esse possit ab alio quam a Deo, dicere animam non posse creari prius quam infundi non est aliud dicere quam ¹⁰ quod Deus non potest eam ¹¹ prius ¹² creare quam infundat ¹³, sicut secundum ¹⁴ Anselmum, mundus non posse creari idem est quam ¹⁵ Deum non posse mundum creare. Ergo ¹⁶ non esset omnipotens. Item, hoc est contra Augustinum, VII super Genesim 21 : Certe, inquit, humanae opinioni toterabilius mihi videtur Deum in illis ¹⁷ primis operibus, qui simul omnia creavit, animam etiam ¹⁸ humanam creasse quam suo tempore membris ex limo formati inspirasse ¹⁹ (a).

Item primum, scilicet individuationem ²⁰ animae fieri per corpus videtur esse falsum et occasio errandi ; quia sequitur ex hoc vel quod anima post separationem a corpore desinat esse vel saltem quod post mortem hominum erit unus ²¹ intellectus tantum vel anima ; si enim coniunctio cum corpore ²² facit distinctionem vel ²³ individuationem animarum, ergo ²⁴ et separatio facit ²⁵ unitatem.

Item, arguo ²⁶ sic : aut corpus est tota causa individuationis animae,

1. etiam P. — 2. supra P. — 3. De hoc quod Thomas dicit quod P A. — 4. Articulus — infundi] om. O. — 5. om. P A. — 6. 9 id est add. P A. — 7. et per corpus om. P. — 8. Haec dicit Thomas P ; om. O. — 9. nec P. — 10. nisi P A. — 11. om. P A. — 12. om. O. — 13. infundere P. — 14. quod O. — 15. quod P A. — 16. igitur P. — 17. om. P A. — 18. om. O. — 19. inspirare P A. — 20. indivisionem A. — 21. onus O. — 22. corporibus P A. — 23. et P A. — 24. igitur P. — 25. faciet P A. — 26. arguitur P A.

(a) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, l. VII, c. 24 (P. L. 34, 368).

aut pars causae¹, aut concausa. Si tota causa, ergo² ipso³ posito ponitur effectus, scilicet individuatio, et ipso remoto removetur effectus; ergo⁴ post mortem non esset individuatio animarum sed una tantum vel unus intellectus, quod fuit error Averrois. Si vero corpus est concausa individuationis, tunc quaero quae est alia pars⁵ quae est concausa cum illo? Non est dare nisi materiam animae sicut et ipsi dant in aliis formis; ergo⁶ anima habet materiam spirituales per quam individuatur. Si autem dicatur⁷ quod⁸ non individuatur per materiam sed per corpus et accidentia; aut haec accidentia causantur ex coniunctione animae⁹ cum corpore, aut causantur ex coniunctione materiae spiritualis ipsius¹⁰ animae et formae eius, quia materia et forma sunt causae¹¹ omnium accidentium quae sunt et fiunt in ea, ut habetur I Physicorum (a). Si primo modo, ergo cum accidentia non maneat facta¹² separatione animae¹³ a corpore, non maneret animae individuatio; ergo¹⁴ nec ipsa maneret. Si secundo modo, tunc habeo propositum, scilicet quod non individuatur per corpus suum. Item Commentator super IV Metaphysicae dicit quod substantia uniuscuiusque per quam est unum est esse suum. Item¹⁵, super X Metaphysicae: Omne quod est principium esse est principium numeri, et quod est principium numeri est¹⁶ principium essendi. Cum ergo¹⁷ anima non habeat esse per corpus, quod planum est, sequitur quod anima non habeat¹⁸ unitatem et principium individuationis¹⁹ seu numerationis a corpore.

Haec²⁰ sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Animam per corpus individuari ac numerari per corporum diversitatem, et qualiter hoc debeat intelligi declaratum est supra in responsionibus²¹ ad obiecta contra primam partem, articulis (8 et 11)²² quibus intellectis ea quoque quae hic contra hoc²³ obiciuntur facile dissolvuntur.

Quod enim²⁴ dicunt in primis fidei derogare, scilicet quod impossibile est animam prius creari quam infundi, non dicunt verum. Ad argumentum vero per quod hoc probant, dicendum quod multa sunt impossibilia [naturae quae non sunt impossibilia]²⁵ Deo. Quamvis igitur ipsi animae ratione suae naturae repugnet prius esse quam corpori uniri, ratione cuius dicit Thomas hoc fore impossibile, posset tamen Deus ipsi animae alium essendi ordinem tribuere ut non solum ante corpus sed etiam ad modum angeli semper existeret sine corpore, licet forsitan tunc proprie anima dici non posset.

1. animae A. — 2. igitur P. — 3. isto A. — 4. igitur P. — 5. causa add. O. — 6. igitur P. — 7. dicas P A. — 8. om. A. — 9. om. A. — 10. ipsi O. — 11. causa P A. — 12. sine A. — 13. om. A. — 14. igitur P. — 15. Idem O. — 16. principium numeri est om. O. — 17. igitur P. — 18. habet P A. — 19. individuationem A. — 20. om. O. et dein. usque ad finem art. — 21. responsione A. — 22. om. P A. — 23. hec A. — 24. autem A. — 25. naturae — impossibilia] om. P A.

(a) I Physicorum, c. 7 (éd. Didot, II, 257).

Ad illud quod contra hoc de Augustino adducunt, dicendum quod Augustinus dicit sic de anima primi hominis inquirendo, non asserendo ; unde in fine illius inquisitionis, capitulo ultimo libri VII super Genesim sic concludit : enumeratis quibusdam quibus adhaeret pro certo, scilicet quod anima sit de nihilo, et quod sit immortalis secundum quemdam vitae suae modum, subdit : Cetera quae in hoc libro disputando locutus sum ad hoc valeant legenti ¹ ut aut noverit quemadmodum sine affirmandi temeritate tenenda ² sint ³ quae non aperte Scriptura loquitur ; aut si ei ⁴ quaerendi modus iste non placet ⁵, quemadmodum ipse quaesiverim ⁶ sciat ut si me potest docere non abnuat, si autem non potest, a quo ambo discamus mecum requirat (a). Utinam isti et alii exemplo Augustini sic humiliter suas aestimationes, pro quibus nunc rationes nunc auctoritates habent nihil sed quamdam apparentiam, proferre studuissent.

Rationes, ut dictum est, quas adducunt contra animae individuacionem solutae sunt supra. Dictum Commentatoris super IV^m et X^m Metaphysicae nihil facit pro eis quia Commentator, sicut patet in finem commenti, intelligit de principio esse et numeri effectivo ; et intendit quod cum hoc fuerit inventum, scilicet quod idem est principium esse et numeri, quod declaratum est in physicis, scilicet hoc esse primum motorem aeternum, declarabitur quod idem ⁷ est unum, de quo declaratum fuit hic ⁸ quod est principium substantiae, etc. Et quidem ⁹ concedendum est quod Deus ipse est principium effectivum tam animae quoad esse quam etiam quoad numerationem ; nihilominus tamen corpus ad hoc requiritur tamquam principium vel causa materialis ¹⁰.

ARTICULUS VII.

Quod ¹¹ *nulli simplici debetur locus nisi per relationem quam habet ad corpus* ¹².

Item ¹³, distinctione VIII, quaestione ultima, in responsione quaestionis dicit quod ¹⁴ substantiae simplici ¹⁵ non ¹⁶ debetur locus nisi secundum relationem quam habet ad corpus ; anima autem comparatur ad corpus ut forma eius. Simile primae parti huius positionis dicit infra, XV distinctione, quaestione ultima, in responsione 3 argumenti.

Haec de Thoma ¹⁷.

Hoc quod hic primo dicitur, cum illo ¹⁸ articulo supra quod anima non sit composita ex materia spiritali et forma potest esse occasio

1. legendi A. — 2. tenende P. — 3. sunt A. — 4. aut sic si ea P. — 5. placeat P. — 6. quae sciverim P A. — 7. illud P. — 8. hoc P. — 9. quid A. — 10. causa materialis om. P. — 11. De hoc quod Thomas dicit quod P A. — 12. Articulus — corpus] om. O. — 13. om. P A. — 14. nulli add. P A. — 15. om. A. — 16. om. P A. — 17. Haec dicit Thomas P ; om. O. — 18. om. O.

(a) AUGUSTINUS, *Super Genesim ad litteram*, l. VII, c. 28 (P. L. 34, 372).

erroris in putando quod animae separatae a corporibus nusquam sint ¹, scilicet ² nec in coelo ³, nec in purgatorio nec ⁴ in inferno, quod est contra fidem et contra ⁵ Damascenum, libro II, capitulo 3, ubi sic ⁶ dicit : Angeli itaque ⁷ circumscripibiles sunt ; cum enim ⁸ sunt in coelo non sunt in terra, et cum ad terram a Deo mittuntur non remanent in coelo (a).

Item, contra Philosophum, in I^o libro ⁹ Coeli et Mundi (b), ubi ait quod omnes homines conveniunt in hoc quod hoc corpus primum gloriosum, et loquitur de coelo ¹⁰, est locus spirituum ; ubi Commentator : Spirituum, inquit, Dei et aliorum spirituum ¹¹ qui vulgariter dicuntur angeli. Si autem angeli sunt in loco, eadem ratione vel fortiori et ¹² animae separatae.

Haec ¹³ sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Quomodo angeli sunt in loco, et qualiter ea quae hic ponuntur de facili dissolvantur sufficienter patet supra in responsionibus ad obiecta contra primam partem articulo 16 ¹⁴.

ARTICULUS VIII.

Quod ¹⁵ *Pater et Filius virtute unius naturae spirant Spiritum Sanctum* ¹⁶.

Item, distinctione XI, quaestione 1, in responsione 7 ¹⁷ argumenti dicit quod Pater et Filius virtute unius naturae spirant Spiritum Sanctum ¹⁸ unica spiratione, et ideo qui spiratur est simplex ¹⁹.

Haec de Thoma ²⁰.

Hoc dictum excusant ²¹ quidam. Dicit enim Damascenus, libro I, capitulo 8 : Generatio quidem ²² sine principio est et aeterna naturae opus existens (c). Certe si generatio opus naturae est, et spiratio. Quia igitur ²³ non dixit quod spirant in quantum communicant virtutem unius naturae, sed tantum virtute unius ²⁴ naturae, potest dici quod non intendit per ly virtute unius naturae ²⁵ rationem principiandi Spiritum Sanctum vel spirandi, quia si sic tunc Spiritus Sanctus spiraret seipsum cum eadem virtus naturae sit in ipso ; sed intendit dicere quod Pater et Filius habentes naturae unius virtutem, vi spirativa Spiritum Sanctum spirant. Et sic videtur loqui Anselmus, de processione Spiritus

1. sunt O. — 2. om. A. — 3. nec in medio add. O. — 4. neque P A. — 5. hoc A. — 6. om. O. — 7. ita P A. — 8. non add. O. — 9. om. P A. — 10. et — coelo] om. P A. — 11. ubi — spirituum] om. O. — 12. om. P A. — 13. om. O. et dein. usque ad finem artic. — 14. om. P A. — 15. De hoc quod Thomas dicit quod P A. — 16. Articulus — sanctum] om. O. — 17. tertii A. — 18. Item — sanctum] om. P. — 19. et hoc d. 11. q. p^a, in resp. 3^a arg. add. P. — 20. Haec dicit Thomas P ; om. O ; item add. O. — 21. excusat A. — 22. quid A. — 23. ergo O A. — 24. naturae — unius] om. P. — 25. potest dici — naturae] om. O.

(a) IOANN. DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, l. II, c. 3. (P. G. 94, 870). — (b) *De Coelo et Mundo*, l. I, c. 3, text. 22 (éd. Didot, II, 370). — (c) IOANN. DAMASCENUS, *De fide orthodoxa*, l. I, c. 8 (P. G. 94, 814).

Sancti 21° capitulo¹ : Ex eo, inquit, quod Pater et Filius unum sunt, id est ex Deo est Spiritus Sanctus non ex eo unde² alii sunt (*a*). Et eodem libro, capitulo 8 dicit quod Spiritus Sanctus ex Dei essentia est. Item³, Monologion 54 : Spiritus Sanctus procedit⁴ non ex eo in quo plures sunt Pater et Filius, sed ex Deo in quo unum sunt ; nam non est ex relationibus suis quae plures sunt ; alia enim est relatio Patris, alia Filii ; sed ex ipsa sua essentia quae pluralitatem non admittit, emittunt Pater et Filius pariter⁵ tantum bonum (*b*). Item 57° capitulo : Pater et Filius non faciunt neque gignunt sed quodammodo, si sic dici potest, spirant suum amorem, quamvis non modo nostro spiret summa incommutabilisque⁶ essentia (*c*).

Item Philosophus, I Rhetoricæ suae (*d*) dicit quod a natura fiunt quorum causa est in ipsis et ordinata ; quia ergo⁷ in Patre et Filio est causa vel potius principium spirandi Spiritum Sanctum potest dici sic large quod⁸ virtute unius⁹ naturae, id est in quantum sunt unum in natura virtuosa vel in¹⁰ essentia, secundum Anselmum supra¹¹, spirant Spiritum Sanctum.

Alii videtur quod¹² dicta positio non sit recipienda. Nam per ly virtute unius naturae notatur¹³ ratio principiandi ; cum¹⁴ igitur eadem virtus et natura sit in Spiritu Sancto, Spiritus Sanctus spiraret seipsum, quod est¹⁵ erroneum. Praeterea, ut dicit Ricardus de Sancto Victore¹⁶, VI de Trinitate (*e*), capitulo¹⁷ 16 : Generatio est productio existentis de existente secundum operationem naturae ; si igitur spiratio sit virtute naturae et operatione naturae¹⁸, erit spiratio generatio. Praeterea licet¹⁹ sit una natura in Patre et Filio, non tamen natura est immediatum principium et principale in spirando²⁰ sed vis communis spirativa. Igitur non virtute unius naturae sed virtute vis²¹ communis spirativae spirant Spiritum Sanctum²². Item V de Trinitate 14 : Exit Spiritus Sanctus a Patre non quomodo natus sed quomodo²³ datus ; spirari²⁴ autem virtute naturae non est²⁵ exire quo²⁶ datus sed quomodo natus, quia ut dicitur XI Metaphysicae : Naturae est generare sibi simile. Spirare autem²⁷ non videtur esse²⁸ naturae sed voluntatis amativae ; ergo²⁹, etc. Item³⁰, Ricardus, VI de Trinitate, capitulo 18 : Nihil itaque in divinis est iuxta donum largientis gratiae sed totum iuxta proprietatem exigentis³¹ naturae. Sed proprietates naturae exigit quod voluntas

1. 7. add. P A. — 2. unum P A. — 3. in add. P A. — 4. om. O. — 5. om. P. — 6. immutabilisque P A. — 7. igitur P. — 8. quia O. — 9. om. O. — 10. om. P A. — 11. om. P. — 12. quia A. — 13. videtur A. — 14. tam A. — 15. esset A. — 16. de Sancto Victore om. O. — 17. om. O A. — 18. et operatione naturae om. P. — 19. hoc A. — 20. principium spirandi et principale P ; principium spirandi A. — 21. communis — vis] om. O. — 22. Spiritum Sanctum om. O. — 23. quo O. — 24. spirare P A. — 25. om. O. — 26. quomodo P A. — 27. etiam P A. — 28. om. P A. — 29. igitur P. — 30. idem add. O. — 31. largientis O.

(*a*) ANSELMUS, *De processione Spiritus Sancti*, c. 17 (P. L. 158, 311). — (*b*) ANSELMUS, *Monologium*, c. 54 (P. L. 158, 202). — (*c*) *Id. ibid.* c. 57 (P. L. 158, 204). — (*d*) *Rhetorices*, l. I, c. 4 (éd. Didot I, 318 ; cf. etiam 322). — (*e*) RICARDUS A SANCTO VICTORE, *De Trinitate*, l. VI, c. 16 (P. L. 196, 981).

vel vis spirativa spiret, non natura, sed potius quod generet. Ergo¹, etc. Haec² sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Potentia spirativa sicut et potentia generativa essentiam quidem divinam dicit³ in recto, licet⁴ notionem importet⁵ in obliquo; et ideo satis congrue dicitur, immo verissime, quod⁶ Pater et Filius virtute unius naturae spirant Spiritum Sanctum quia⁷ ipsa natura divina quae una est, est ipsa virtus vel⁸ potentia spirativa. Quod autem contra hoc obiciunt frivolum est et vanum.

Ad primum ergo⁹ dicendum quod ratio principiandi Spiritum Sanctum est ipsa natura divina vel essentia licet principians sit persona, Patris videlicet et Filii. Ex hoc tamen non sequitur quod Spiritus Sanctus spiret seipsum eo¹⁰ quod in eo ipsa eadem natura inveniatur; quod patet: natura enim quae est ipsa essentia divina est ratio principiandi Filium et ipsa eadem natura¹¹ communicatur Filio; non sequitur quod Filius producat¹² seipsum; quamvis enim eadem natura sit in Patre et¹³ Filio, non tamen habet eadem rationem principiandi in utroque, quia videlicet non est in utroque eodem modo; sic omnino intelligendum est de natura divina quae in Patre et Filio habet rationem principiandi, in Spiritu Sancto vero in quo est alio modo, rationem illam non habet ut scilicet sit principium semetipsum¹⁴ vel personam aliam producendi. Et ad hoc quod dictum est approbandum, per omnia faciunt auctoritates quas ipsi primo adducunt.

Quod vero subdunt quod aliis videtur quod praedicta positio non sit recipienda, dicendum nobis quod de visu vel aestimatione talium dictis Anselmi praeallegatis contradicentium vel forsitan ipsa non intelligendum, non est curandum.

Ad primum vero quod illi adducunt, dictum est supra in responsione argumenti primi istius articuli.

Ad secundum dicendum quod secundum Ricardum, generatio quidem est productio existentis de existente secundum operationem naturae ut natura est; sed spiratio est virtute¹⁵ naturae divinae non quidem per modum naturae sed per modum voluntatis, in quantum videlicet ipsa natura divina eius voluntas est, sicut essentia divina est ipsi Deo ratio essendi in quantum essentia, et ipsa eadem essentia est ipsi Deo ratio intelligendi in quantum intellectus, et ratio volendi in quantum voluntas est. Licet autem voluntas et natura non differant nisi secundum rationem, tamen emanationes duae quarum unius ipsa essentia divina est principium ut natura est, et alterius ut voluntas est, sunt diversae. Quod utique contingit ex hoc quod ipsa essentia divina quae una est et eadem penitus, est principium intellectionis quae ad Verbum expres-

1. igitur P. — 2. om. O. et dein. usque ad finem art. — 3. dicunt P. — 4. sed P. — 5. importat P. — 6. quia A. — 7. quoniam P. — 8. quam P. — 9. igitur P. — 10. om. P. — 11. om. P. — 12. producit A. — 13. in add. P. — 14. semetipsam P; semetipsa A. — 15. non ut natura est sed spiratio est virtute add. A.

sus terminatur, et principium dilectionis sive actus voluntatis qui ¹ in nexu quodam seu ² copula consumatur, quod est amor procedens seu ipse Spiritus Sanctus ³ intelligitur, prout alibi ex dictis Thomae evidentius declaratur.

Ad tertium dicendum quod ⁴ hoc quod natura non est immediatum et principale principium spirandi sed vis spirativa, includit contradictoria ⁵; quia vis spirativa est ipsa natura divina, licet ipsa vi spirativa importetur notio in obliquo.

Et ⁶ per idem patet ad quartum. Dicere enim quod non spirant virtute unius naturae et quod spirant virtute vis communis spirativae, ex proximo dictis liquet contradictoria implicare.

Ad quintum dicendum quod Spiritus Sanctus dicitur ideo exire quo modo datus, etc., quia procedit per modum voluntatis; ex hoc tamen non sequitur quin natura sive essentia divina in quantum est ipsa sua voluntas sit principium formale quo Spiritus Sanctus a Patre et Filio procedit.

Ad sextum dicendum quod auctoritas Ricardi omnino est pro Thoma. Si enim nihil est in divinis iuxta donum largientis gratiae sed totum iuxta proprietatem exigentis naturae, manifestum est quod ex plenitudine perfectionis naturae illius provenit quod ipsa ⁷ natura sit principium generationis Filii et natura ⁸ ut ⁹ voluntas principium processionis Spiritus Sancti.

Quod tandem ¹⁰ ipsi dicunt de suo quod proprietas naturae exigit quod voluntas vel vis spirativa spiret, falsum est et erroneum plane. Voluntas enim non spirat sicut nec essentia, nec per consequens vis spirativa quae est ipsamet essentia cum notione in obliquo cointellecta, sed persona Patris et Filii in quibus communiter ipsa voluntas ac potentia spirativa reperitur. Discant ergo ¹¹ cautius in hac materia loqui ne novam inducant doctrinam, profanam utique et erroneam, quia scilicet ipsa natura divina vel essentia dici ¹² debeat personam producere vel spirare; ex quo sequitur, cum nihil seipsum in esse producat, divinam essentiam plurificari quod dicere nullus dubitat manifestam ¹³ haeresim affirmare.

ARTICULUS IX.

Quod ¹⁴ habens meliora naturalia plus recipit de gratia ¹⁵.

Item ¹⁶ distinctione XVII ¹⁷, quaestione 3, in responsione quaestionis dicit, quod ¹⁸ et in fine eiusdem distinctionis in ¹⁹ declaratione litterae dicit, animam habentem meliora naturalia, dum tamen sit par conatus, plus recipere de gratia et de perfectionibus infusis.

1. que A. — 2. vel A. — 3. procedens add. A. — 4. ad add. A. — 5. contradictionem P. — 6. om. A. — 7. ut add. P. — 8. om. P. — 9. om. A. — 10. tamen P. — 11. igitur P. — 12. dei P. — 13. manifestatam A. — 14. De hoc quod Thomas dicit quod P A. — 15. Articulus — gratia] om. O. — 16. om. P A. — 17. 7. O. — 18. om. P A. — 19. om. O.

Haec de Thoma¹.

Hoc videtur² dupliciter posse intelligi, scilicet³ vel ita quod gratia et perfectiones infusae per illam sint⁴ quidem plus et melius in natura vel⁵ essentia sua ut a Deo infunduntur quam gratia et perfectiones infusae habenti minus bona naturalia. Hoc putamus esse falsum et errori propinquum quia⁶ secundum hoc quodammodo gratia non esset gratia, Rom. XI (a), et qui plus laboraret non plus reciperet. Magis enim est consonum gratiae et iustitiae quod habens minus bona naturalia si par⁷ sit⁸ conatus in eo respectu illius qui meliora habet naturalia⁹, quod plus de gratia recipiat quia plus secundum vires suas laborat et plus se ad gratiam disponit, sicut plus¹⁰ misit vidua quae misit quadrantem quam divites qui iactabant multa, et multo fortius quam si iactassent quadrantem; sicut¹¹ etiam¹² credo quod homo debilis¹³, passibilis ieiunando, vigilando, peregrinando vel alias laborando plus se disponit ad gratiam et plus etiam recipiet quam homo fortis¹⁴ et¹⁵ gigas aequalia faciendo. Vel potest intelligi ita quod gratia et perfectiones infusae habenti meliora naturalia cum pari conatu sint¹⁶ maioris¹⁷ efficaciae in quantum recipiuntur in illo, licet in se et secundum se sint aequales. Sic est verum quod dicit; nam si homini naturaliter impio et¹⁸ crudeli et alteri naturaliter pio et miti aequaliter conantibus pro gratia habenda gratia infundatur, ille pius plus habilitatur ad opus bonum, ut¹⁹ ad proximum et²⁰ Deum diligendum, quam impius; sicut idem radius plus illuminat aerem²¹ minus obscuratum²² vel minus densum quam magis densum; et si²³ sint duo milites aequaliter fortes, ille qui habet meliorem equum plus potest in bello; habet autem²⁴ se gratia, secundum Augustinum, ad liberum arbitrium ut sessor ad equum; et²⁵ aequalis ignis plus inflamat lignum siccum et pingue quam lignum madefactum et viride²⁶.

Haec sunt verba eorum.

Responsio ad haec secundum Thomam.

Qualiter habeat intelligi quod habens meliora naturalia recipiat plus de gratia, patet ex dictis in responsionibus ad obiecta contra primam partem, articulo 21²⁷. Quibus visis, ea quae hic dicuntur nulla fore contra sententiam Thomae evidentius convincuntur, quia et ipsa verba Thomae satis expresse praetendunt si intelligantur. Hoc enim sciendum quod ad omnia quae isti contra Thomam a principio adduxerunt, facillime per eius verba veritate plena poterit responderi²⁸. Pro aliquibus tamen quibus²⁹ habendi omnia scripta eiusdem — quae ist

1. Haec dicit Thomas *P*; *om. O.* — 2. posse *add. O.* — 3. *om. A.* — 4. sicut *A.* — 5. natura vel *om. A O.* — 6. et *O.* — 7. plus *O.* — 8. fuerit *A.* — 9. *om. P A.* — 10. secundum vires — plus] *om. O.* — 11. sic *A.* — 12. et *P.* — 13. et *add. A.* — 14. plus etiam recipit homo fortis *add. A.* — 15. quam *A.* — 16. sunt *A.* — 17. melioris *O.* — 18. vel *O.* — 19. et *O.* — 20. in *A.* — 21. aera *P A.* — 22. obscurum *P A.* — 23. *om. O.* — 24. pro *O.* — 25. *om. O.* — 26. Explicit. *add. O. et sic terminatur* — 27. *om. P.* — 28. responderit *P.* — 29. *om. P.*

(a) Rom. XI, 6.

ut ex processu eorum evidentius liquet, nisi sunt pro posse per singula depravare — nulli dubium facultatem deesse, quorum ¹ forsan manibus ista eorum depravatio devenire contingeret ², nunc ³ verba eius, nunc ⁴ sententiam prout capere potuimus, articulis singulis curavimus ad obiecta ⁵ respondendo secundum nostrum modulum, applicare ; volentes aliis ⁶ aliquid ⁷ altius sapientibus occasionem lucidius sentiendi et illius laudem attollendi uberius praebere qui doctorem istum sapientiae radio illustrare et super Ecclesiae candelabrum pro orbis terrarum instructione dignatus est sua clementia exaltare cui est honor et gloria in ⁸ saecula saeculorum. Amen ⁹.

1. quoque *A.* — 2. contingeret *A.* — 3. nec *P A.* — 4. nec *P A.* — 5. omnia *A.* — 6. *om. P.* — 7. ad *A.* — 8. per infinita *P* ; in saecula saeculorum *om. A.* — 9. Explicit iste liber *add. A.*

TABLE DES ARTICLES ¹

IN PRIMAM PARTEM SUMMAE.

1. ART. I. — Quod Deus in patria videtur per suam essentiam et non per speciem creatam	1
2. ART. II. — Quod intellectus noster non cognoscit singularia. [<i>Cf. art. 33, 95.</i>]	12
3. ART. III. — Quod Deus cognoscit contingens futurum ut actu prae-sens. [<i>Cf. art. 78.</i>]	17
4. ART. IV. — Quod quaedam proprias ideas in Deo non habent. [<i>Cf. art. 32, 79, 80, 81, 97.</i>]	25
5. ART. V. — De perfectione universi. Quod universum, suppositis istis rebus, non potest esse melius.	28
6. ART. VI. — Quod mundum incepisse non potest demonstrari. [<i>Cf. art. 109.</i>]	30
7. ART. VII. — Quod non sequitur si Deus est causa activa mundi quod sit prior mundo duratione	40
8. ART. VIII. — Quod in rebus incorruptibilibus non est nisi unum individuum unius speciei. [<i>Cf. art. 111.</i>]	45
9. ART. IX. — Quod non est possibile esse aliam terram quam istam.	48
10. ART. X. — Quod angelus non est compositus ex materia et forma. [<i>Cf. art. 111, 28, 91, 100, 113.</i>]	49
11. ART. XI. — Quod impossibile est duos angelos esse eiusdem speciei. [<i>Cf. art. 29, 30, 86, 88, 115.</i>]	60
12. ART. XII. — Quod genus et differentia accipiuntur secundum considerationem determinati et indeterminati. [<i>Cf. art. 10.</i>]	64
13. ART. XIII. — Quod angelus, cum sit forma subsistens, incorruptibilis est necessario. [<i>Cf. art. 10.</i>]	67
14. ART. XIV. — Quod multitudo secundum materiam, cum in infinitum protendi possit, non intenditur ab agente.	69
15. ART. XV. — Quod Christus post resurrectionem habebat corpus talis naturae in quod posset cibus converti.	71
16. ART. XVI. — Quod angelus potest transire de extremo in extremum non transeundo medium. [<i>Cf. art. 101, 116.</i>]	72
17. ART. XVII. — Quod non est possibile quod aliquid in toto tempore praecedenti sit in uno termino, et in ultimo instanti illius temporis sit in alio termino	77
18. ART. XVIII. — Quod omnes species per quas angeli cognoscunt sunt eis connaturales	79
19. ART. XIX. — Quod intellectus non potest ducere ad esse intelligibile istas formas materiales nisi prius reduceret eas ad esse formarum imaginatarum	85

1. Les chiffres mis entre crochets à la suite d'un certain nombre de questions, signalent les articles du Correctoire où se trouvent repris les mêmes problèmes.

20. ART. XX. — Quod angelus superior intelligit per species pauciores. [Cf. art. 92.]	87
21. ART. XXI. — Quod angelis data est gratia et gloria secundum gradum suorum naturalium. [Cf. art. 44, 118.]	91
22. ART. XXII. — Quod angeli boni non merentur praemium accidentale. [Cf. art. 21.]	95
23. ART. XXIII. — Quod diabolus statim post primum instans suae creationis peccavit [Cf. art. 25.]	102
24. ART. XXIV. — Quod vis appetitiva proportionatur apprehensioni a qua movetur sicut mobile motori	106
25. ART. XXV. — Quod voluntas angeli inhaeret suo volito immobiliter. [Cf. art. 23.]	107
26. ART. XXVI. — Quod locus non est poenalis angelo vel animae, quasi afficiens alterando naturam sed afficiens contristando voluntatem. [Cf. art. 83.]	110
27. ART. XXVII. — Quod materia non potest tempore praecedere suam formam. [Cf. art. 4, 31, 108.]	113
28. ART. XXVIII. — Quod anima non est composita ex materia et forma. [Cf. art. 10, 31, 91, 100, 113.]	118
29. ART. XXIX. — Quod in substantiis separatis non est diversitas secundum numerum, absque diversitate secundum speciem. [Cf. art. 11, 30, 86, 88, 115.]	122
30. ART. XXX. — Quod anima rationalis numeratur per numerationem corporis. [Cf. art. 11, 86.]	124
31. ART. XXXI. — Quod in homine est tantum una forma substantialis. [Cf. art. 32, 48, 52, 90, 98, 102.]	127
32. ART. XXXII. — Quod nulla dispositio accidentalis praeexistit in materia ante inductionem formae substantialis. [Cf. art. 31.]	143
33. ART. XXXIII. — Quod memoria, prout est in parte intellectiva, non respicit praeteritum ut praeteritum. [Cf. art. 2, 95.]	157
34. ART. XXXIV. — Quod intellectus est simpliciter potentia altior quam voluntas. [Cf. art. 50.]	161
35. ART. XXXV. — Quod quanto corpus est nobilius tanto meliorem sortitur animam	167
36. ART. XXXVI. — Quod anima separata intelligit per species ex influenza divini luminis participatas. [Cf. art. 26, 33.]	169
37. ART. XXXVII. — Quod anima separata cognoscit seipsam per seipsam. [Cf. art. 1.]	172
38. ART. XXXVIII. — Quod distantia localis non impedit cognitionem animae separatae. [Cf. art. 36, 42, 95.]	174
39. ART. XXXIX. — Quod praemium essentiale solum respondet quantitati caritatis, non quantitati operis	177
40. ART. XL. — Quod nihil omnino in nihilum redigitur.	179
41. ART. XLI. — Quod angeli superiores quidquid a Deo recipiunt subiectis impartiuntur	180
42. ART. XLII. — Quod distantia localis nullum facit impedimentum in locatione angelorum. [Cf. art. 38, 95.]	183
43. ART. XLIII. — Quod omnes angeli sunt inaequales	187
44. ART. XLIV. — Quod angeli qui sunt in terminis duorum ordinum magis secum conveniunt secundum propinquitatem naturae quam unus eorum cum aliis sui ordinis. [Cf. art. 11, 21, 118.]	189
45. ART. XLV. — Quod ens per accidens non habet causam	192
46. ART. XLVI. — Quod omnes humani intellectus sunt unius gradus.	195
47. ART. XLVII. — Quod additio perfectionis ad formam substantialem mutat speciem. [Cf. art. 46.]	197

48. ART. XLVIII. — Quod in homine est tantum una forma substantialis. [*Cf. art. 31, 52, 90, 98, 102.*] 197

IN PRIMAM SECUNDAE.

49. ART. I. — Quod essentia beatitudinis consistit in actu intellectus et non in ipso actu voluntatis 203
 50. ART. II. — Quod intellectus est optima potentia. [*Cf. art. 34.*] . . . 220
 51. ART. III. — Quod rectitudo voluntatis requiritur ad beatitudinem antecedenter et concomitanter. [*Cf. art. 49.*] 223
 52. ART. IV. — Quod anima hominis habet esse compositi separata. [*Cf. art. 31, 48, 86, 114.*] 223
 53. ART. V. — Quod beatitudo non crescit, corpore resumpto, intensive sed extensive 227
 54. ART. VI. — Quod homo est dominus sui actus quia habet deliberationem de suis actibus 230
 55. ART. VII. — Quod homo per rationem determinat se ad volendum hoc vel illud 232
 56. ART. VIII. — Quod imperare est actus rationis 233
 57. ART. IX. — Quod primum movens in viribus animae ad exercitium actus est voluntas. 236
 58. ART. X. — Quod ratio est causa libertatis 237
 59. ART. XI. — Quod ratio est proprium principium mali actus. [*Cf. art. 82.*] 241
 60. ART. XII. — Quod matrimonium in Veteri Lege in officium naturae et non ut sacramentum coniunctionis Christi et Ecclesiae fuerat institutum 243

IN SECUNDAM SECUNDAE.

61. ART. I. — Quod caritas non augeatur per additionem 246
 62. ART. II. — Quod caritas possit augeri in infinitum 252
 63. ART. III. — Quod praelato non est obediendum contra praeceptum divinum. [*Cf. art. 104.*] 259
 64. ART. IV. — Quod subditi non tenentur obedire praelatis in omnibus 264
 65. ART. V. — Quod non omne mendacium est peccatum mortale 267
 66. ART. VI. — Quod Spiritus Sanctus movet mentem alicuius ad aliquid faciendum cuius significationem ignorat, sicut milites mittentes sortem super vestimenta Domini 275
 67. ART. VII. — Quod in prophetis est alienatio sensuum sine naturae inordinatione 277
 68. ART. VIII. — Quod possibile est diutius persistere in opere contemplativae quam activae 279
 69. ART. IX. — Quod perfectio vitae christianae consistit in consiliis et praeceptis. [*Cf. art. 71.*] 282
 70. ART. X. — Quod episcopi sunt simpliciter perfectiores quam religiosi 289
 71. ART. XI. — Quod perfectio vitae christianae non consistit essentialiter in voluntaria paupertate. [*Cf. art. 69.*] 292
 72. ART. XII. — Quod ista verba Domini : « Nolite possidere aurum neque argentum neque pecuniam in zonis vestris » exponenda sunt ut intelligantur dicta non praecipiendo sed permittendo. [*Cf. art. 96.*] . . . 295
 73. ART. XIII. — Quod paupertas, continentia et obedientia pertinent ad perfectionem instrumentaliter. [*Cf. art. 69, 71.*]

74. ART. XIV. — Quod profitens regulam non vovet servare omnia quae continentur in regula, sed regularem vitam. [Cf. art. 106.]	302
75. ART. XV. — Quod habere moderatas divitias in communi, humanae vitae necessarias, tempore congruo procuratas, non repugnat nec distrahit aliquid de perfectione	308
76. ART. XVI. — Quod monachi possunt transire ad ordinem canonicorum.	321

IN QUAESTIONES DE VERITATE.

77. ART. I. — Quod Deus potest facere actu infinitum	323
78. ART. II. — Quod aeternitas est praesens omni differentiae temporis. [Cf. art. 3.]	325
79. ART. III. — Quod materia non habet ideam propriam in Deo. [Cf. art. 4, 80, 81, 97.]	326
80. ART. IV. — Quod accidentia non habent propriam ideam in Deo. [Cf. art. 4, 79, 81, 97.]	327
81. ART. V. — Quod una idea correspondet generi et speciei et individuo. [Cf. art. 4, 79, 80, 97.]	328
82. ART. VI. — Quod defectus in ratione praecedit peccatum in motu voluntatis. [Cf. art. 59.]	331
83. ART. VII. — Quod anima separata patitur ab igne corporeo in quantum impeditur a propria operatione vel ab aliquo sibi competente. [Cf. art. 26, 36.]	336
84. ART. VIII. — Quod ignis materialis non agit ut instrumentum divinae iustitiae nisi in quod exercet aliquam actionem. [Cf. art. 83.]	348
85. ART. IX. — Quod potentiae activae non sunt in materia.	351

IN QUAESTIONES DE ANIMA.

86. ART. I. — Quod esse animae communicatur corpori. [Cf. art. 11, 30, 31, 48, 52, 114.]	361
87. ART. II. — Quod in his quae sunt separata non est distinctio nisi secundum speciem. [Cf. art. 11, 29.]	363
88. ART. III. — Quod angeli differunt specie. [Cf. art. 11, 29, 30, 86, 115.]	365
89. ART. IV. — Quod coeli secundum philosophos sunt animati. [Cf. art. 111.]	369
90. ART. V. — Quod anima unitur materiae corporali sine medio. [Cf. art. 31, 32, 48, 52, 98, 102.]	372
91. ART. VI. — Quod anima non est composita ex materia et forma. [Cf. art. 10, 28, 100, 113.]	375
92. ART. VII. — Quod substantiae spirituales superiores intelligunt per species pauciores. [Cf. art. 20.]	378
93. ART. VIII. — Quod anima in statu viae non potest intelligere sine phantasmatibus.	379
94. ART. IX. — Quod cognitio animae quoad aliqua est confusa et universalis	381
95. ART. X. — Quod intellectus noster non cognoscit singularia materialia primo. [Cf. art. 2, 33, 38, 42.]	381

IN QUAESTIONES DE VIRTUTIBUS.

96. ART. I. — Quod ista verba : « Nihil tuleritis in via, etc. » non pertinent ad perfectionem. [Cf. art. 72.]	383
--	-----

IN QUAESTIONES DE POTENTIA.

97. ART. I. — Quod materia proprie loquendo non habet ideam in Deo. [Cf. art. 4, 79, 80, 81.] 389
98. ART. II. — Quod anima vegetativa, sensitiva et rationalis sunt una substantia in homine. [Cf. art. 31, 32, 48, 52, 90, 102.] 390
99. ART. III. — Quod non alia operatione Deus producit res in esse et in esse eas conservat 391
100. ART. IV. — Quod substantiae separatae non sunt compositae ex materia et forma. [Cf. art. 10, 28, 91, 113.] 393

IN QUAESTIONES DE QUOLIBET.

101. ART. I. — Quod angelus per applicationem virtutis est in loco. [Cf. art. 16, 116.] 394
102. ART. II. — Quod impossibile est plures formas substantiales esse in eodem. [Cf. art. 31, 32, 48, 52, 90, 98.] 395
103. ART. III. — Quod religiosus non tenetur in casu revelare praelato secretum sibi commissum 397
104. ART. IV. — Quod subditus non tenetur revelare occultam culpam fratris praelato etiam praecipienti, non praecedente admonitione. [Cf. art. 63.] 399
105. ART. V. — Quod periurium est maius peccatum quam homicidium. 403
106. ART. VI. — Quod intendens vovere omnia quae sunt in regula, peccat mortaliter transgrediendo ea. [Cf. art. 74.] 405
107. ART. VII. — Quod corpus Christi in triduo quoad aliquid non fuit idem quod prius. [Cf. art. 31.] 407
108. ART. VIII. — Quod Deus non potest facere materiam esse sine forma. [Cf. art. 27.] 409
109. ART. IX. — Quod demonstrative non potest probari mundum non esse aeternum. [Cf. art. 6.] 410

IN 1^m SENTENTIARUM.

110. ART. I. — Quod potentiae animae sunt accidentia. 412
111. ART. II. — Quod primum mobile est compositum ex motore et moto. [Cf. art. 89.] 417
112. ART. III. — Quod primus motus est causa omnis motus corporalis. 418
113. ART. IV. — Quod anima non est composita ex materia et forma. [Cf. art. 10, 28, 91, 100.] 419
114. ART. V. — Quod coniunctum non habet aliud esse ab esse formae [Cf. art. 31, 48, 52, 86, 113.] 423
115. ART. VI. — Quod anima individuatur per corpus, nec potest prius creari quam infundi. [Cf. art. 8, 11, 29, 30, 86, 88.] 424
116. ART. VII. — Quod nulli simplici debetur locus nisi per relationem quam habet ad corpus. [Cf. art. 16, 101.] 426
117. ART. VIII. — Quod Pater et Filius virtute unius naturae spirant Spiritum Sanctum 427
118. ART. IX. — Quod habens meliora naturalia plus recipit de gratia. [Cf. art. 21, 44.] 430

TABLE ANALYTIQUE

Abraham: divitiae et perfectio, 292, 294.
Accidens (ens per): utrum, habeat causam, 192-195.

Accidentia: eorum subiectum, 50, 53, 54, 69, 115, 150, 153, 376; sunt indignantis naturae, 57, 424; eorum distinctio numerica, 56, 122, 252, 364; eorum remanentia post mortem, 150, 153; utrum possint annihilari, 179, 180; quomodo a Deo cognoscantur, 25, 26, 327. Accidentia eucharistica, 27, 60, 62, 114, 116, 363, 364, 409.

Accidentale praemium, 95-101, 228, 229.

Accidentalis praedicatio, 65, 128, 133, 141.

Æternitas Dei, 17-25, 32; praesens omni differentiae temporis, 18-25, 325, 326. — Æternitas mundi: utrum demonstrari possit repugnare, 33, 37, 40-45, 410-412.

Alienatio sensuum in prophetis, 277-279.

Angeli: eorum simplicitas, 49-59, 64, 68, 118-122, 188, 393; incorruptibilitas, 67-69; distinctio specifica, 61-63, 123, 187-189, 190, 191, 365-368; inaequalitas, 187-189; officia diversa, ministrantes et assistentes, 96, 97, 100, 101, 189-192; cognitio per species connaturales, non a rebus acceptas, 79, 81-84, 170, 185; ideo universales, 88-91; plus minusve perfectas, 87-91, 378-379; independentes a distantia locali, 80, 83, 174, 175, 183-187; cognitio vespertina et matutina, 83; locutio, superiorum ad inferiores, 180-182, 183-185; volitio immobilis, 107-110; operatio, 75-77; motus, 72, 77; praesentia in loco, 72-77, 110-113, 187, 336-344, 349, 394, 426-427; creatio in gratia, 103, 104; secundum gradum naturalium, 91-

95, 190, 430-432; motus in Deum 93-95.

— mali: lapsus, 102-106, 109; obstinatio, 107; poena, 49, 53, 110-113, 170, 171, 336-348, 349, 350.

Anima humana: simplicitas, 118, 375-378, 419-423; forma corporis, 120, 127, 139, 167-169, 201, 223-227, 361-363, 390, 423, 424; forma immediata, 140, 143-157, 372-375, 390; creatur cum infunditur, 423, 424; suum esse communicat corpori, 223-226, 361-363, 423, 424; eius potentiae, 412-417; imago est Trinitatis, 10, 11, 412-415. *Vide* Forma, unitas vel pluralitas; generatio hominis; individuatio; cognitio animae unitae.

— separata: cognitio, 170-174, 176, 381, 382; cognitio rerum sensibilibus, 175, 176, 381; non impeditur distantia locali, 174-177; 382, 383; patitur ab igne corporali, 49, 53, 110-113, 170. — Animarum circulus, 33; infinitas, 32, 33, 37.

Animatio coelorum, 369-372; 417.

Annihilatio, 179-180.

Appetitus, proportionatur apprehensioni, 106-107.

Articuli fidei: demonstratio de eisdem, 33, 35, 36, 38, 39.

Artificialia, a naturalibus differunt, 359, 360.

Augustinus: eius sententia de aeternitate mundi, 43, 44; de animatione coelorum, 371; de materia spirituali, 50, 54, 119, 120, 132, 139, 376, 378, 419-421; de rationibus seminalibus, 351, 352, 357, 358; de potentiis animae, 412; 414-416; de verbo mentis, 8, 9, de paupertate Apostolorum, 386-389.

Averroes, doctrina de unitate intellectus, 45, 125, 208.

Beatifica visio, 1-12.

Beatitudo : essentia, 208-220, 221, 223 ; delectatio accidens, 209, 210, 214, 217-220 ; proportionatur caritati, 177-179 ; quomodo crescat post resurrectionem, 227-230.

Bonitas creaturae, 29-30, 215.

Bonum et verum, 29-30, 166, 221.

Caritas : essentia perfectionis, 282, 287, 292-295, 298-302, 383 ; vinculum perfectionis, 300-302 ; non augetur per additionem, 246-252 ; nec terminus ei praefigi potest, 252-259 ; eius sufficientia, 253, 258 ; mensura est praemii essentialis, 177-179 ; caritas viae ac patriae, 255.

Casus, 192-195.

Causa : per accidens, 193 ; instrumentalis, 349.

Christus : verum corpus habuit post resurrectionem, 71, 72 ; corpus unum numero, ante et post mortem, 129, 135, 361-363, 373, 407-408 ; eius caritas perfecta, 299 ; eius paupertas, 314, 317.

Circumstantiae peccati, 270-274.

Coelestia corpora : animatio, 369-372, 417 ; individuatio, 46-48 ; influentia, 224, 418-419 ; motus, 417-418.

Coelum : locus spirituum, 73, 76, 427.

Cognitio divina, 20, 21, 326 ; de futuris contingentibus, 17-25, 325 ; de materia prima, 25, 27, 115, 326, 327, 389, 390 ; de generibus et speciebus, 26, 328, 329 ; de individuis, 26, 28, 328, 329 ; de diversis, 89, 90. *Vide* exemplar, idea, rationes causales.

— angelica. *Vide* angeli.

— animae unitae : de seipsa, 3, 4, 9, 10, 172-174 ; de universali, 85-87, 377, 378 ; de singulari, 12-17, 157-161, 381-383 ; per phantasmata, 15-17, 379-380 ; de futuro, 23.

— animae separatae, 170-172, 173, 174, 176, 381, 382 ; de rebus sensibilibus, 175, 381.

— animae beatae, 1-12.

— prophetica, 20, 23, 275, 277.

Consanguinitas, ratio, 155.

Conscientia erronea, 270, 274.

Consilia et praecepta, 282-289, 293-295, 298-302, 383-389.

Contemplatio, diuturnitas, 279-282.

Continentia, instrumentum perfectionis, 298-302, 311, 320.

Continuum : divisio, 70.

Contradictionis implicatio duplex, 114, 410.

Contraria, maxime distant, 254, 258.

Correctio fraterna, ordo servandus, 259-264, 399-403.

Creatio, 44 ; et conservatio, 391-393.

Daemones : lapsus, 102-106, 109 ; obstinatio, 107 ; poena, 49, 53, 110-113, 170, 171, 336-348, 349, 350 ; error, 81, 84. *Vide* angeli, infernus, locus, spiritus.

Delectatio, accidens beatitudinis, 209, 210, 211, 214, 217-220.

Deliberatio, et libertas, 230-232, 234, 237-239, 331-336.

Demonstratio, de articulis fidei reprobanda, 33, 35, 36, 38, 39, 411. — duplex, 34, 39.

Denuntiatio, facienda praelato, 261-264, 399-403.

Differentia, et genus, 64-67.

Dispositiones accidentales ad formam, 146, 149.

Distinctio numerica ; ejus principium, 56, 122, 362, 363-365.

Divisio continui, 70, 71.

Elementa, in mixto, 131, 137, 203, 204, 352, 357, 396, 397.

Ens, et unum, 194 ; ens per accidens, 192-195.

Episcopalis, status : ejus perfectio, 289-292.

Error, in omni peccato, 241-243, 331, 336 ; utrum sit poena an culpa, 333, 335 ; possibilis in daemonibus, 81, 84.

Exemplar, et idea in Deo, 27, 326-327, 329-331.

Fides, et scientia, 30, 31, 34, 35, 411 ; demonstrationes de ea non faciendae, 33, 35, 36, 38, 39, 411.

Figurae, in Veteri Lege, 245, 246.

Forma, et materia, 113, 115-117, 144, 409-410 ; subiectum accidentium, 50, 53, 54, 69, 115, 150, 153, 376 ; substantialis vel accidentalis, 197, 200, 360 ; formae substantialis unitas in eodem, 66, 113, 127-143, 197-208, 223-227, 354-356, 360, 361-363, 372-375, 390, 395, 421-423 ; ejus inductio in materia, 146-149, 202 ; inchoationes formarum, 351-361 ; gradus formarum, 142-144 ; intensio vel remissio, 196, 246-252, 353 ; formae elementorum in mixto, 131, 137, 203, 204, 352, 357, 397 ; forma corporis mortui, 229. *Vide* anima, Christus, individuatio.

- Futurum contingens, 17 ; quomodo cognoscatur, a Deo, 17-25, 325 ; a nobis, 23.
- Generatio, et corruptio, 356, 396 ; subiectum, 201 ; generatio hominis, 150, 152, 390 ; actio mulieris, 148, 156.
- Genus, et differentia, 64-67 ; a Deo cognoscitur, 26, 328-329.
- Gratus formarum, 142, 144, 196, 246-252, 353.
- Gratia, data angelis in creatione, 103, 104 ; secundum gradum naturalium, 91-95, 190, 430-432.
- Idea, in Deo, 25, 27, 326-327, 329-331.
- Imaginativa vis ; eius necessitas, 85-87 ; accidens animae, 412-417.
- Imperium, actus rationis, 233-235.
- Inceptio mundi, eius demonstrabilitas, 31-33, 34, 37, 40-45, 410-412.
- Inchoationes formarum, 351-361.
- Individuatio, eius principium, 45-48, 56-59, 60-64, 122-124, 189-192, 361-368, 424-426 ; corporum coelestium, 46-48.
- Individuum ; eius multiplicatio, 69-71.
- Infernus, locus poenalis daemonum, 110, 171, 336-348 ; ignis inferni agit in spiritus, 111-113, 336-348, 349-351.
- Infinitas animarum, 32, 33, 37.
- Infinitum, 68, 252, 323.
- Influentia corporum coelestium, 224, 418-419.
- Instrumentum ; actio propria, 349, 350.
- Intellectus, consideratio duplex, 164-165 ; operatio simplex et immaterialis, 118, 121, 377, 422 ; unitas specifica, 195, 196 ; unitas numerica, 45, 125, 126, 208 ; coactio, 222 ; nobilior voluntate, 161-167, 233-235 ; eius partes in beatitudine, 216, 220, 221, 222 ; in peccato, 241-243, 331-336. *Vide* anima, cognitio. — separati, *Vide* angeli, daemones, infernus.
- Intentiones secundae, 65, 66.
- Liberalitas, 293, 295.
- Libertas, in quo fundetur, 230-231, 232, 234, 236, 237-240, 331-336.
- Loculi. *Vide* Paupertas Christi.
- Locus spiritus, 73, 76, 427 ; locus et spiritus, 72, 75, 110-113, 187, 336, 349, 394, 426.
- Lumen gloriae, necessitas, 1-12.
- Malus actus, eius principium, 241-243, 331-336.
- Materia prima, et potentia, 56 ; et forma, 113, 115-117, 144, 409, 410 ; subiectum generationis, 201 ; quomodo a Deo cognita, 25, 27, 115, 326, 327, 389, 390 ; potentiae activae in ipsa, 351-361 ; materia spiritualis, 50-59, 61, 68, 119, 121, 132, 366-368, 376, 419-422. *Vide* generatio, forma.
- Maternitas, 148, 156 ; maternitas divina, 144, 148.
- Matrimonium, officium naturae, 243-246 ; significat unionem Christi et Ecclesiae, 243-246.
- Memoria praeteriti, 157-161 ; in angelis et animabus separatis, 157-161.
- Mendacium, species, 267-275 ; gravitas unde desumatur, 269, 271 ; in viris perfectis, 267-275.
- Meritum, eius quantitas, 285, 286.
- Mixtum ; elementa in ipso, 131, 137, 203, 204, 352, 357, 396, 397. *Vide* forma substantialis.
- Mobile, primum, 417, 418.
- Motio, Spiritus Sancti, 275-277 ; voluntatis, 236, 331 ; corporum coelestium, 418, 419.
- Motus, 74-77 ; continuus vel discontinuus, 77, 78.
- Multiplicatio individui, non intenditur ab agente, 69-71. *Vide* individuatio.
- Mundus ; ejus inceptio nequit demonstrari, 31-33, 34, 37, 40-45, 410-412 ; perfectio, 28-30.
- Mutatio, 50, 53 ; instantanea vel successiva, 77-79.
- Nihilum, 179, 180.
- Obedientia, instrumentum perfectionis, 298-302 ; regularis, quid importet, 302-308, 405-407 ; debita superiori, 259, 264-267, 397 ; 399-403 ; utrum etiam obedientia interna, 264-267.
- Obviatio, spirituum, 73, 74, 76, 77.
- Omnipotentia divina : ad quae se extendat, 60, 114, 126, 323, 350, 409, 424.
- Opus bonum et meritum, 285 ; malum, eius principium, 241-243, 331-336.
- Originale peccatum, 130, 136.
- Passio, 343 ; animae vel spiritus, 49, 50, 53, 110-113, 119, 336-348, 349-351.
- Paupertas, instrumentum perfectionis, 282, 292-295, 298-302, 310-320 ; absoluta vel relativa, 308-320 ; praeceptum Domini de illa, 295-298, 383-389 ; paupertas Christi,

- 296-298, 318-320, 383-385 ; Apostolorum, 296, 297, 318, 319, 383-389.
- Peccatum, principium, 241-243, 331-336 ; circumstantiae, 270, 274 ; gravitas, 269, 271 ; originale, 130, 136 ; angeli, statim post creationem, 102, 104, 109.
- Perfectio christiana : prima et secunda, 292, 294 ; necessitatis et supererogationis, 284, 287, 293 ; essentia in caritate reponenda, in consiliis instrumentaliter, 282, 287, 292-295, 298-302, 383. *Vide* continentia, obedientia, paupertas.
- Abrahae, 292, 294 ; Christi, 299.
- diversorum statuum : vitae contemplativae et activae, 279-282 ; status praelationis, 289-292 ; religionum, 291, 321 ; diversarum religionum inter se, 309-320.
- Periurium, gravius homicidio, 403-405.
- Phantasmata, 15-17, 379, 380.
- Pluralitas formarum, *Vide* forma.
- Praemium, essentiale respondet caritati, 177-179 ; accidentale, utrum crescat post resurrectionem, 227-230 ; utrum mereatur ab angelis ministrantibus, 95-101.
- Potentia et materia, 56.
- Potentiae animae, 412-417.
- Praedicatio, duplex, 65, 128, 133, 141, 142.
- Praelatio : status perfectior, 289-292 ; iura a Domino concessa, 295-298, 383-389, 400 ; obedientia praelatis debita, 259, 264-267, 397, 399-403.
- Professio religiosa ; ad quid obliget, 302, 405 ; quo modo fieri debeat, 305, 405.
- Prophetae : eorum cognitio, 20, 23, 275, 277-279, 380 ; a Spiritu Sancto moventur, 275-277 ; alienatio sensuum, 277-279.
- Punctum, numeratio et divisio, 51, 56, 57, 366, 367.
- Qualitates remissae, 144. *Vide* forma, inductio.
- Quantitas dimensiva, principium distinctionis, 56, 57, 363, 364.
- Quies, 77-79.
- Rationes, causales in Deo, 19, 22 ; seminales, 351, 352, 357, 358.
- Regula religiosa, eius obligatio, 302-308, 405-407.
- Religionis votum, 302, 405 ; religionum perfectio, 313-320, 321-323 ; paupertas, 308-320.
- Revelatio secreti, 397-399.
- Secretum ; revelatio facienda praelato, 397-399.
- Secundae intentiones, 65, 66.
- Seminales rationes, 351, 352, 357, 358.
- Sensus communis, 238, 240.
- Species intelligibilis, 1-12, 15.
- Spiratio, in divinis, 427-430.
- Spiritus Sanctus, motio, 275-277.
- Spiritus, unio ad corpus duplex, 349 ; relatio ad locum, 72-77, 110-113, 187, 336-344 ; 349, 394, 426-427. *Vide* angeli, daemones, individuatio.
- Statuum perfectio, *Vide* perfectio.
- Tempus, 77-79, 102 ; continuum vel discontinuum, 102-104, 105, 108 ; et aeternitas, 18-25, 325, 326.
- Terra, alia a nostra impossibilis, 48-49.
- Transmutatio, 198.
- Transsubstantiatio, 78, 79, 130, 136.
- Trinitas in divinis, 427-430 ; imago in mente hominis, 10, 11, 412-415.
- Universale, cognoscitur ab intellectu, 85-87, 377, 378.
- Universum, istud perfectum, 28-30 ; summe unum, 194, 195, 368.
- Unum et ens, 194.
- Verbum mentis, 8, 9.
- Virtus generativa in muliere, 148, 156.
- Vis appetitiva, 106, 107 ; imaginativa, 86 ; sensitiva, 238.
- Visio beatifica, 1-12 ; prophetica, 277-279.
- Voluntas, potentia inferior intellectu, 161-167, 233-235 ; quoniam sensu causa peccati, 241-243, 331-336 ; mota est et motrix, 106, 236, 331 ; voluntas et intellectus : cuius sit imperare, 233-235 ; quoniam causa libertatis, 230-231, 232, 234, 236, 237-240, 331-336 ; utriusque partes in beatitudine, 216, 220-222.
- Votum religionis, 302, 405.

TABLE DES CITATIONS ¹

ALEXANDER IV	405	—	De Generatione et Corruptione, 117, 134, 143, 154, 199, 201, 202, 225, 333, 340, 342, 352, 376, 393, 396, 397
ALGAZEL, Logica	299	—	De Memoria et reminentia 159
— Metaphysica	211, 218	—	De Somno et vigilia, 179, 238
AMBROSIIUS, De officiis	285, 288	—	De Vegetabilibus 33
— Expositio super Lucam	81, 84, 296, 318, 337, 384, 385, 387	—	Ethica Nicomachea, 162, 178, 188, 189, 209, 213, 214, 248, 251, 282, 283, 295, 299, 331, 332, 333, 353
— Hexameron	352, 358	—	Magna Moralia 159, 161
ANSELMUS	185, 424, 427, 428	—	Metaphysica, 30, 58, 60, 61, 63, 120, 144, 155, 166, 192, 193, 194, 197, 201, 232, 233, 234, 235, 238, 324, 352, 353, 355, 359, 373, 375, 377, 396, 397, 411, 428
— De Casu diaboli	111, 241	—	Physica, 49, 56, 57, 74, 77, 103, 104, 105, 142, 147, 148, 156, 193, 195, 201, 202, 224, 247-249, 282, 287, 299, 353, 355, 359, 364, 365, 373, 393, 409, 419, 425
— De Concordia praedestinationis et praescientiae	111	—	Politica 287
— De Conceptu virginali	161, 162, 221, 233	—	Praedicamenta, 104, 105, 149, 342, 354, 355, 408, 413
— De Originali peccato	380	—	Probleumata 168, 254
— De Processione Spiritus Sancti	427, 428	—	Rhetorica, 292, 332, 428
— De Veritate	103, 105	—	Topica 162, 286, 322
— Monologium, 2, 3, 8-10, 131, 138, 173, 174, 428, 429		—	Articuli damnati a Guillelmo episcopo Parisiensi A. D. 1241. 92, 394
— Proslogion	68, 69	—	Articuli damnati a Stephano episcopo Parisiensi A. D. 1277, 60, 73, 95 96, 99, 100, 106, 107, 111, 145, 196, 232, 376, 395, 410
— [Pseudo], De Similitudinibus	164, 241	—	AUGUSTINUS, 9, 81, 185, 206, 216, 218, 248, 281, 351, 371, 372,
ARISTOTELES (vel PHILOSOPHUS), 9, 10, 14, 17, 28, 55, 94, 116, 125, 140, 143, 151, 159, 160, 169, 194, 198, 200, 206, 254, 360, 369, 408			
— Analytica Posteriora	333		
— De Anima, 4, 10, 15, 52, 80, 83, 86, 87, 106, 121, 129, 139, 142, 144, 149, 168, 173, 174, 176, 238, 255, 256, 338, 340, 361, 368, 377, 409, 419, 421, 422			
— De Animalium generatione	26, 173, 375		
— De Causa motus animalium	339		
— De Coelo et Mundo, 45, 46, 47, 48, 49, 73, 76, 254, 283, 341, 367, 368, 369, 427			

1. Les chiffres inclinés indiquent que les citations se trouvent dans le Correctoire de Guillaume de la Mare ; les autres, dans la réplique dominicaine.

- 397, 400, 402, 418, 431,
 — Confessiones, 19, 23, 49, 50,
 53, 209, 212, 326, 418,
 419
 — Contra Faustum . . . 241
 — De Baptismo parvulorum,
 289, 290, 294
 — De Bono coniugali, 293
 — De Civitate Dei, 13, 16, 43,
 44, 104, 110, 112, 337,
 344, 350, 400, 401
 — De Conflictu vitiurum et
 virtutum . . . 401
 — De Consensu Evangelis-
 tarum, 296, 297, 383,
 384, 386, 387, 389
 — De Correctione et gratia 98
 — De cura pro mortuis agen-
 da, 171, 172, 175, 177,
 183, 184, 186, 382, 383
 — De diversis quaestionibus
 LXXXIII, 87, 89, 270,
 293, 312, 313, 329, 330
 — De Doctrina christiana,
 210, 215, 312, 313
 — De Duabus animabus. 241
 — De Immortalitate animae,
 74, 77, 131, 139
 — De Mendacio, 268, 269,
 271-273
 — De Mirabilibus Sacrae Scrip-
 turae . . . 350, 351
 — De Moribus Ecclesiae, 253
 — De Natura et gratia, 241
 — De Opere monachorum,
 315, 316
 — De Perfectione iustitiae,
 253, 257, 287
 — De Quantitate animae,
 188, 189
 — De Spiritu et anima, 132,
 140, 413
 — De Trinitate 2, 5, 8, 10, 33,
 38, 159, 161, 162, 173,
 179, 180, 217, 280, 329,
 352, 358, 412, 414-417
 — De Utilitate credendi 234
 — De Vera religione, 32,
 36, 411
 — De Verbis Domini (ser-
 mones) . . . 401
 — De Vita clericorum. 241
 — Enchiridion, 100, 194, 276,
 333, 336, 341, 369, 371
 — Epistulae, 87, 88, 89, 162,
 290, 318, 329, 330, 379
 — In Johannis evangelium
 homiliae, 19, 163, 315
 — In Psalmos enarratio, 269,
 333
 — Musica . 179, 300, 301
 — Regula 264
- Retractationes, 131, 138,
 253, 257
 — Super Genesim ad litte-
 ram, 50, 54, 55, 80, 83,
 103, 104, 105, 118-120,
 210, 215, 227, 229, 278,
 279, 340, 346, 351, 357,
 367, 368, 371, 376, 378,
 391, 393, 419, 420, 421,
 424, 426
 [PSEUDO] AUGUSTINUS, De fide ad Pe-
 trum. 110, 111, 112, 337
 AVERROES (vel COMMENTATOR), 10, 47,
 126, 159, 160, 206, 208,
 425
 — De Anima, 3, 45, 85, 86, 87,
 119, 125, 152, 168, 169,
 173, 174, 199, 200, 382
 — De Coelo et mundo, 46, 47,
 73, 76, 254, 342, 427
 — De Generatione . . . 352
 — De Substantia orbis. . 55
 — Ethica, 162, 188, 209, 213, 353
 — Metaphysica, 50, 51, 55, 61,
 150, 192, 193, 200, 201,
 234, 235, 354, 373, 393,
 396, 397, 411, 425, 426
 — Physica, 25, 26, 51, 55, 74,
 201, 259, 327, 353, 354,
 355, 359, 373, 393, 409
 AVICEBRON 152
 AVICENNA 369
 — Canon, 211, 218, 370, 371
 — De Naturalibus, 4, 11, 134,
 142, 209, 369, 413, 416
 — Metaphysica, 121, 211, 218,
 377, 378, 413
 BASILIUS, Hexaameron 338
 BEDA, In Lucae evangelium expo-
 sitio 293, 315
 BENEDICTUS (SANCTUS) 304, 306, 307,
 405
 BERNARDUS 398
 — De Diligendo Deo, 227, 228,
 229, 230
 — De Gratia et libero arbitrio,
 221, 232-234, 237, 238, 240
 BIBLIA SACRA
 — Gen. 31, 70, 243, 292, 328,
 339, 391.
 — Exod. 303, 304
 — Lev. 304
 — Deut. 262, 303, 370, 417
 — Josue 303, 316
 — Reg. 313, 316, 402-404
 — Tob. 72, 158
 — Mach. 316
 — Job. 5, 81, 175, 204, 340,
 376, 401, 418
 — Psalm. 178, 269, 281, 315,
 333, 401

- Prov. 269, 400
 — Eccl. 210, 218
 — Cant. 228, 300
 — Sap. 280, 333, 334
 — Eccl. 261, 401
 — Isaias, 32, 35, 111, 113, 181
 — Ierem. 275
 — Ezechiel 269, 272, 277
 — Dan. 158, 348, 349, 350
 — Matth. 49, 58, 73, 75, 97,
 111, 113, 130, 170, 178,
 244, 261, 287, 295, 296, 310,
 312, 314, 317, 318, 332,
 337, 338, 345, 384-387,
 394, 399, 400-402
 — Marc. 111, 296, 387
 — Luc. 96, 175, 185, 293,
 296, 297, 315, 317, 318,
 337, 339, 384, 386
 — Ioann. 9, 13, 19, 100, 130,
 131, 138, 159, 163, 211,
 213, 220, 246, 309, 314-
 316, 382, 391, 392
 — Act. 246, 259, 261, 277,
 278, 296, 318, 387
 — Rom. 92, 94, 178, 247, 399,
 412, 431
 — Cor. 29, 35, 36, 39, 183,
 216, 221, 280, 297, 299
 387, 388, 410
 — Gal. 157, 276, 303, 304, 307,
 405
 — Eph. 181, 243, 265
 — Phil. 136, 253, 289
 — Col. 300, 302
 — Tim. 287
 — Hebr. 30, 31, 35, 402, 403
 — Jac. 53, 290, 401
 — I Petr. 32, 33, 35, 38, 411
 — Apoc. 188
BOETIUS 57, 424
 — De Duabus naturis et una
 persona Christi 195, 342
 — De Trinitate, 50, 53, 56, 68,
 69, 124, 361, 376, 409
 — De Unitate et uno. 50, 54
 — In Analytica Posteriora 160
 — In Porphyrium Commen-
 tarium 283, 367
CASSIANUS, Collationes Patrum, 238,
 284, 295, 310, 319, 320
GAUSIS (liber de) 377
CICERO (Marcus Tullius)
 — De Officiis 398
 — De Tusculanis quaestioni-
 bus 73
 — Rhetorica 402
COMMENTATOR. Vide AVERROES
**DAMASCENUS. Vide IOANNES DAMAS-
 CENUS**
DECRETUM GRATIANI 289, 305, 310, 319,
 321, 322, 402, 406
DIONYSIUS AREOPAGITA [PSEUDO], 55,
 187, 250, 370, 372
 — De Coelesti hierarchia, 60,
 64, 88, 100, 182, 191, 290
 — De Divinis nominibus, 1, 4,
 49, 52, 59, 194
 — De Ecclesiastica hierarchia,
 289
EADMER, De Similitudinibus, 164, 241
FRANCISCUS (SANCTUS) 304, 307, 405
FULGENTIUS, De Fide ad Petrum, 110,
 111, 112, 337
GENNADIUS, De Ecclesiasticis dogmati-
 bus, 128, 132, 140, 293,
 294
GLOSSA S. S. BIBLIORUM ORDINARIA
 — Psalm. 269, 315
 — Prov. 269, 400
 — Cant. 300, 301
 — Isaias. 181
 — Matth. 312, 314, 317
 — Luc. 293, 295, 315
 — Act. 296, 318
 — Cor. 29, 183, 185, 297, 387
 — Eph. 181, 182, 243, 245, 265
 — Phil. 253, 258
 — Col. 300, 302
 — Iacob. 290
 — I Ioann. 130
GREGORIUS MAGNUS 182, 400
 — Dialogorum lib., 265, 291,
 337, 345
 — Moralia, 96-98, 108, 109,
 333, 340, 394, 401
 — Super Evangelium homiliae,
 297, 300, 301, 387
 — Super Ezechielem homiliae
 31, 290, 311, 312, 316
GREGORIUS IX. 304, 305, 308, 405
GUILLELMUS episcopus Parisiensis. Ar-
 ticuli ab ipso damnati A.
 D. 1241. 92 394
HIERONYMUS 298
 — Contra Iovinianum. 178, 179
 — Epistulae, 73, 298, 301, 321,
 322, 323
 — Expositio in Epist. ad Eph.
 243
 — Expositio in Epist. ad Ti-
 tum 37
 — Expositio in Evangelium Mat-
 thaei 314, 317
HUGO A SANCTO VICTORE
 — De Sacramentis 111
 — Expositio in coelestem hie-
 rarchiam, 96, 100, 181,
 182, 210, 216

—	Summa Sententiarum, 168, 169	—	Sententiae, 37, 91, 92, 97, 168, 169, 283, 416	
INNOCENTIUS	321	PHILOSOPHUS. Vide ARISTOTELES		
INNOCENTIUS IV	405	POMERIUS (IULIANUS), De Vita contemplativa	310, 319	
ISIDORUS	398	PORPHYRIUS, In Categorias.	124, 408	
IOANNES CHRYSOSTOMUS	298	PROSPER. Vide POMERIUS		
—	In Ioannem homiliae, 163, 314	RABANUS MAURUS, Expositio in Prov.	269, 400	
—	In Lucam homiliae	—	Enarrationes in Epist. Pauli	297
—	In Matthaeum homiliae, 81, 84, 318, 332, 334, 384-386	RABBI MOYSES	417	
IOANNES DAMASCENUS	371	—	De Deo benedicto	51, 56
—	De Fide orthodoxa, 51, 52, 55, 59, 73, 74, 75, 80, 81, 84, 144, 145, 148, 175, 176, 231, 233, 238, 340, 347, 370, 417, 427	RICARDUS A SANCTO VICTORE		
—	De Haeresibus	—	De Trinitate, 32, 33, 36, 412, 428, 429, 430	
—	Dialectica, 51, 55, 61, 63, 122-124, 190, 191, 195, 366	SENECA	13	
Liturgia Romana	74, 76	—	Ad Lucilium epistula	13
—	Legendae, 74, 76, 96, 349, 351	—	De Beneficiis	265
MACROBIUS, Saturnalia	352	SIMPLICIUS, Categoriae	104, 106, 342	
PETRUS COMESTOR, Historia scolastica	185, 339	STEPHANUS [TEMPIER], episcopus Parisiensis. Articuli ab ipso damnati A. D. 1277.	60, 73, 95, 96, 99, 100, 106, 107, 111, 145, 196, 232, 376, 395, 410	
PETRUS LOMBARDUS (vel MAGISTER SENTENTIARUM)		THEMISTIUS	50, 54	

S. THOMAS AQUIN.

Summa Theologica

P. I. Q.	II. a.	2	194	P. I. Q.	62. a.	9	95, 99
—	12	2	1, 2, 5	—	63	5	109
—	—	4	49	—	—	6	102
—	—	8	24	—	64	2	106, 107
—	14	6	21	—	—	4	53, 110
—	—	11	12, 16	—	66	1	113
—	—	13	17, 20, 22	—	75	5	118, 131
—	15	3	25, 26, 329, 389	—	—	7	45, 60, 122, 126
—	25	6	28, 29, 29, 30	—	76	1	118, 361
—	45	2	44	—	—	2	124, 125, 126, 362
—	46	2	30, 31, 33, 40, 43	—	—	3	127
—	47	2	45	—	—	4	129
—	—	3	48, 70	—	—	6	143
—	50	2	49	—	79	6	157
—	—	4	60, 64, 69	—	82	2	238
—	—	5	49, 67	—	—	3	161, 163
—	51	3	71, 72	—	—	4	164
—	52	1	394	—	85	7	167
—	—	3	394	—	86	1	14
—	53	2	72	—	87	1	10
—	—	3	77	—	89	1	87, 88, 169
—	55	2	79, 85	—	—	2	172
—	—	3	87	—	—	3	170
—	56	1	381	—	—	4	160, 161
—	57	2	87	—	—	7	174
—	—	5	24	—	95	4	177
—	58	7	79	—	104	4	179, 180
—	62	6	91, 190	—	106	4	180, 181
				—	107	1	186

P. I. Q.	107.	a.	4	183, 185
—	108		3	187, 189
—	—		4	91, 190
—	—		8	91
—	115		6	192
—	117		1	195
—	118		2	197
I ^a II ^{ae}	3		4	208, 217
—	—		5	220, 221
—	4		2	209
—	—		4	223
—	—		5	223, 227, 228
—	6		2	230
—	9		6	232
—	17		1	233 235, 236, 237
—	—		3	233
—	—		5	233
—	75,		2	242
—	88		2	241
—	102		5	243
II ^a II ^{ae}	24		5	246, 248
—	—		7	252, 253
—	33		7	259, 260
—	104		5	264
—	110		4	267-270
—	171		3	20
—	173		1	24
—	—		3	277
—	—		4	275
—	175		3	278
—	180		8	279
—	184		3	282, 286, 287
—	—		7	289
—	185		6	282, 292, 295
—	—		8	289
—	186		2	298
—	—		9	302, 307, 406
—	188		7	308, 309, 313, 314
—	189		8	321
P. III ^a	32		4	148
—	33	I-3		149
—	50		5	135
—	61		2	245
—	75		6	136
—	77		2	116, 365

Quaestiones Disputatae
De Veritate.
 Q. 2. a. 10 323
 — 12 325
 — 13 325
 3 5 27, 28, 326
 — 7 327
 — 8 328
 8 1 5
 — 14 378
 24 8 331
 — 9 331
 25 1 344, 345, 347, 348

Q.	26	a. I	336, 340-342, 348, 349, 350
—	28	3	351, 390
<i>De Potentia</i>	—	—	347
Q.	3	a. I	389
—	—	9	390
—	—	10	376
—	—	17	31
—	5	1	391, 392
—	—	8	393
<i>De Anima.</i>	a. I	—	361
—	3	—	362 363
—	7	—	61, 365, 366
—	8	—	369, 371
—	9	—	372
—	11	—	372-374
—	14	—	375
—	15	—	378, 379, 380
—	18	—	381
—	20	—	381, 382
—	21	—	343-345
<i>De Virtutibus.</i>	—	—	—
Q. 2. a.	11	—	383, 384
<i>Quaest. Quodlibet.</i>	—	—	—
Quodl. I. q.	4	—	394
—	6	—	395
—	15	—	397
—	16	—	399
—	18	—	403
—	20	—	303, 306, 306, 405
II	1	—	407
III	1	—	409
—	31	—	31, 410, 411
<i>Contra Gentiles</i>	—	—	33
Lib. I.	c.	3	35
—	—	4	36
—	—	9	38, 39
—	—	66	21
—	II	31	37
—	—	49	53
—	—	69	371
—	—	70	146
—	—	71	140
—	III	10	334, 335
—	—	24	212
—	—	26	214, 219
—	—	49	5
—	—	51	6
—	—	53	7
—	IV	65	364
<i>In Sent.</i>	—	—	—
L. I. D.	3. q.	4	412
—	—	8	3
—	—	5	417, 418
—	—	—	361, 362, 419,
—	—	—	423, 424, 426
—	II	I	427

L. I. D.	15	q.	5	423	<i>De Ente et essentia</i>	65
—	17	1		431	<i>De Unitate intellectus</i>	47
—	—	2		250, 255		
II	2	II		186	<i>Catena Aurea</i>	317
IV	19	2		262		
—	26	2		244		
—	44	3	336, 337, 345, 346.			

TABLE DES NOMS PROPRES ¹

Abel	276	Coriolano	XLVI
Abigail	402, 403	Corneille (centurion)	278
Abraham 156, 157, 184, 185, 187, 292, 294, 301		Crapuel, <i>Vide</i> Jean	
Adam	130, 148, 156, 333	Daniel	158, 348-350
Albert le Grand	XV	Daniel	XIII
Alcuin	XIV	David	316, 402, 403
Alexandre IV	405	Demetriades	298
Alexandre de Halès	VIII	Denifle, H.	VIII, XIII, XLIV, 92, 394
Algazel	211, 218, 299	Denys l'Aréopagite (Ps.)	445
Ambroise (S.)	443	Duplessis d'Argentré	LII
Ambrosio da Cori	XLVI	Durand de Saint-Pourçain XVII-XIX	
Anselme (S.)	443		XLV, 249 n.
Antoine (S.)	310, 319, 320	Durandelle XVII-XIX, XLIV, XLV, LI, 249 n.	
Argentré (Duplessis d')	LII		
Aristote	LV, 443	Eadmer	164, 241
Augustin (S.)	VIII, 443	Echard	XVII, XVIII, XXX; XLVIII,
Averroes	444	Ehrle F. VII, VIII, X, XIX, XXVI, XLV	
Avicebron	444		XLIX, LI
Avicenne	444	Étienne Buleti	XL
Azarias	350	Étienne Tempier	XIII, XXIX, LI, 446
Barthélemy de Riguetis	XXIV	Eudes de Chateauroux	XXIX
Basile (S.)	338	Eusèbe	322
Beaulieux, M. de	XVII	Eustochia	73
Bède le Vénérable	293, 315	Ezéchiël	269, 272, 277
Beltran de Heredia	LIV		
Benoît (S.)	265, 304, 306, 307, 405	Faustus	241
Benoît d'Assignano	XVIII	Fernandez V	XLIV
Benoît Gaetani	XVIII	François (S.) VIII, 304, 305, 307, 405, 406	
Berardelli	XXX	Fulgence	110-112, 337
Bernard (S.)	444		
Boèce	445	Gabelus	158
Boffito	X, XLIV	Gabriel	61, 63, 122, 190, 366
Bonaventure (S.)	VIII	Gennade	128, 132, 140, 293, 294
Bouquet	XLVI	Germain de Rongis	XI
		Gilles de Rome X, XII, XV, XVIII, XXIII,	
Caïn	276		XLIV-XLVIII, LI
Calogera	XXX	Grabmann M. VII, X, XVII, XXIII, XLV	
Capella, <i>Vide</i> Jacobus		Grégoire le Grand (S.)	445
Cassien	445	Grégoire IX	304, 305, 308, 405
Chatelain	VIII, XIII	Guillaume d'Auvergne XIII, XXIX, 92, 394	
Chefdebien	VIII	Guillaume de la Mare VII-XI, XIV, XX,	
Cicéron	73, 398, 402		XXII-XXIV, XXVII-XXXV, XXXVIII-XLV,
Clapwell, <i>Vide</i> Richard			XLVIII-L, et <i>passim</i> .

1. Les chiffres inclinés renvoient à la table précédente où se trouve le détail des citations.

Guillaume de Macklefield XLIV, LI
 Guillaume de Torto Collo XXXI, XLIX,
 LIV
 Hervé Nédellec xv-xvii, xxii, xxv,
 XLIX
 Hilaire (S.) 319
 Hugues de Billom XLIV, LI
 Hugues de Saint-Victor 445
 Innocent 321
 Innocent IV 405
 Isaïe 32, 35, III, II3, 181
 Isidore (S.) XIV, 398
 Jacobus de Capella XXX, LI
 Jacobus, Syrus 128
 Jacques (S.) 53, 290, 301
 Jean, l'Évangéliste (S.) 96, 445
 Jean XXI. XXVII
 Jean Chrysostome (S.) 446
 Jean Climaque (S.) XIII
 Jean de Crapuel XXXI, XLIX-LI
 Jean Damascène (S.) 446
 Jean Duns Scot XV
 Jean de Galles XIII
 Jean Lamasse XI, XIV
 Jean de Naples. XII, XVIII
 Jean de Paris, *Vide* Jean Quidort
 Jean Peckham. VIII, LI, (206)
 Jean Quidort IX, XXIII, XLIV, XLV,
 XLIX
 Jean de Sacrobosco XIII
 Jean de Saint-Victor XLVI
 Jean de Tortocollo XLIX, LI, LIV
 Jean de Verceil VII
 Jellouschek C. J. XII
 Jérémie 272, 275
 Jérôme (S.) 445
 Jérôme d'Ascoli VII
 Job XXIII, XXXIII, 444
 Josué 303, 316
 Jourdain de Saxe. XLVI
 Jovinien 178
 Judas 309, 314, 315
 Labbe LII
 Laurent (S.) 349, 351
 Lazare 337, 339
 Leonii L. XXVII
 Lin (S) 189, 247, 251
 Louis de Valladolid XLV, XLIX
 Luard H. LII
 Luc (S) 445
 Lucifer 92-94, 339, 391, 392
 Lucilius 13
 Lupus de Fontepario XXXI
 Macrobe 352
 Mandonnet P. VII, XIII, XVII, XVIII, XXIX,
 XLVII, XLIX, 60, 73, 95, 96, 106,
 107, III, 196, 232, 395, 410.
 Marc (S.) III, 296, 387

Marie 61, 63, 73, 76, 81, 84, 123, 129,
 144, 148, 149, 151, 156, 157, 190, 247,
 250-252, 257, 366.
 Martène et Durand VII
 Martin (S.) 74, 76
 Massaliani 133
 Matthieu (S.) 445
 Mattioli XIX, XLVII
 Moïse 31, 244, 303
 Nabal 402
 Nabuchodonosor 349, 351
 Narducci H. XV
 Nebriidius 87, 88, 162, 329, 379
 Nicolas (S.) 339
 Paul (S.) 171, 247, 370, 380, 383, 384,
 388, 445
 Paulin (S.) 319
 Paulina 73
 Pélage 331-333
 Pelster F. XVII
 Pelzer A. XXVII
 Pensi G. XXVII
 Pierre (S) 32, 33, 35, 38, 189, 251, 277,
 278, 296, 318, 384, 387, 391, 411
 Pierre Comestor 185, 339
 Pierre Juliani XXVII
 Pierre Lombard 37, 91, 92, 97, 168, 169,
 283, 416
 Pierre de Vérone XIV
 Platon 25, 142, 329
 Pomerius 310 319
 Porphyrius 90, 124, 408
 Prosper (S.) 310, 319
 Quétif-Echard XVII, XLV
 Raban Maur. 269, 297, 400
 Rabbi Moyses 51, 56, 417
 Raphael (archange). 158
 Raynaldus de Mess^a XV
 Richard Clapwell XLIV, LI, LII, LIV, LV
 Richard de Saint-Victor 32, 33, 36, 412,
 428-430
 Robert Kilwardby XIII, XXIX
 Rusticus 321, 322
 Sabinus. 349
 Salomon XIII
 Sénèque XXVI, 13, 265
 Simplicius 104, 106, 342
 Spelmann LII
 Tempier *Vide* Etienne
 Themistius 50, 54
 Thomas d'Aquin (S.) VII-XIII, XV-XVIII,
 XX, XXII-XXXIV, XL, XLII, XLIII,
 XLV-L; *passim in textu*.
 — frater Thomas, 5-7, 21, 22, 24,
 27, 28, 35, 38, 44, 52, 91, 93, 94, 100,

107-109, 113, 116, 126, 135, 136, 140, 146, 148, 148, 159-161, 164-167, 169, 171, 176, 196, 208, 212, 213, 217, 219, 220, 231, 232, 235, 239, 240, 262, 317, 347, 361 n., 384, 403, 418 ; auctor, 234 ; doctor, 39, 432 ; tantus doctor, 243, 334 ; pius doctor, 99 ; sacer doctor, 24 ; doctor veritatis, 37, 109 ; venerabilis doctor, 5, 122 ; venerabilis doctor noster, 111 ; doctor noster eximius, 371 ; doctor noster, 21, 24, 29, 104, 244 ; magister noster, 35 ; fidei zelator, 37 ; doctor eximius, cuius doctrina fulget Ecclesia, 5 ; doctorem istum sapientiae radio illus-	trare et super Ecclesiae candelabrum pro orbis terrarum instructione dignatus est [Deus] exaltare, 432.
	Tiburce (S.) 349, 351
	Tobie 72, 158
	Tomasini XXXI
	Tortocollo XLIV, XLV, XLIX, LI, LIV
	Trithème XLVI
	Valdenebro Y Cisneros X
	Valentinelli XXX
	Valérien 290
	Van Ortroty IX
	Zosime 322

IMPRIMÉ PAR DESCLÉE, DE BROUWER ET Cie

41, RUE DU METZ, LILLE. — 3.719

Volumes parus dans la Bibliothèque thomiste :

I. — BIBLIOGRAPHIE THOMISTE

par P. Mandonnet, O. P. et J. Destrez, O. P.

1 vol. gr. in-8° de XXI-116 pp. sur 2 col . . 15 fr. (*port en sus*)

II. — LA JUSTICE PRIMITIVE ET LE PÉCHÉ ORIGINEL
D'APRÈS S. THOMAS

par J.-B. Kors, O. P.

1 vol. gr. in-8° de XII-176 pp. 50 fr. (*port en sus*)
(*Ce volume n'est livré que dans une collection complète.*)

III. — MÉLANGES THOMISTES

1 vol. gr. in-8° de 410 pp. 100 fr. (*port en sus*)
(*Ce volume n'est livré que dans une collection complète.*)

IV. — S. THOMAE DE AQUINO SUMMA OPUSCULORUM
Anno circiter 1485 typis edita

Auctore B. Kruitwagen, O. F. M.

1 vol. gr. in-8° de VIII-96 pp. 15 fr. (*port en sus*)

V. — LA LITTÉRATURE QUODLIBÉTIQUE DE 1260 A 1320
par l'abbé P. Glorieux.

1 vol. gr. in-8° de 382 pp. 35 fr. (*port en sus*)

VI. — DAVID DE DINANT

Étude sur son panthéisme matérialiste

par G. Théry, O. P.

1 vol. gr. in-8° de 160 pp. 15 fr. (*port en sus*)

VII. — ALEXANDRE D'APHRODISE

Aperçu sur l'influence de sa noétique

par G. Théry, O. P.

1 vol. gr. in-8° de 120 pp. 15 fr. (*port en sus*)

VIII. — LE " DE ENTE ET ESSENTIA "
de S. THOMAS D'AQUIN

Texte. — Introduction. — Notes et Études historiques

par M.-D. Roland-Gosselin, O. P.

1 vol. gr. in-8° de XXX-220 pp. 25 fr. (*port en sus*)

Volumes parus dans la Bibliothèque thomiste (Suite) :

Dernier volume paru :

IX. — LES PREMIÈRES POLÉMIQUES THOMISTES :

I. — LE CORRECTORIUM CORRUPTORII « QUARE »

Edition critique

par l'Abbé P. Glorieux.

1 vol. gr. in-8° de LVI-451 pp. 50 fr. (port en sus)

Sous presse :

X. — L'ATTRITION D'APRÈS LE CONCILE DE TRENTE ET D'APRÈS SAINT THOMAS D'AQUIN

par J. Férinelle, O. P.

A paraître prochainement :

PRÆPOSITINI CANCELLARII PARISIENSIS OPERA OMNIA

XI. — T. I. ÉTUDE CRITIQUE SUR LA VIE ET LES ŒUVRES DE PRÉVOSTIN

par le Rév. G. Lacombe,

Prêtre de l'archidiocèse de San-Francisco,

Ancien élève de l'École des Chartes.

XII. — T. II. OPERA MINORA :

1° Summa contra Haereticos.

2° Summa de Pœnitentia injungenda.

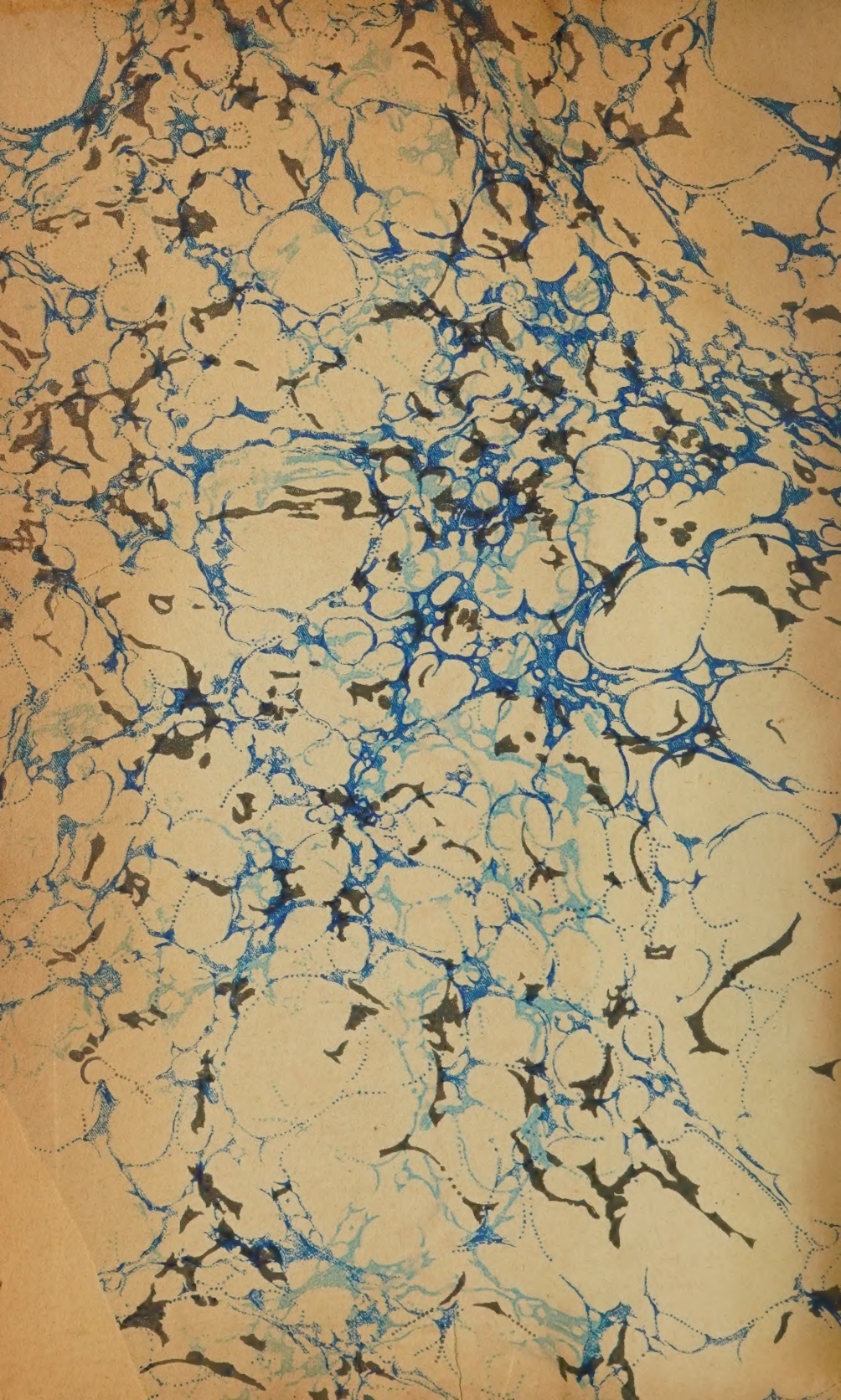
3° Collecta ex distinctionibus.

4° Tractatus de peccato originali.

Cura et studio Rev. G. Lacombe.

*En raison de l'instabilité des changes, le prix des livres
pour l'étranger a été établi sur la base suivante :*

Francs français	Francs Belges	Dollars	Livres sterling	Francs suisses	Florins hollandais	Pesetas	Renten- marks	Lires
15.	21.	0.60	0.2 sh. 4	3.	1.20	3.60	2.40	13.50
25.	35.	1.	0.4 sh.	5.	2.	6.	4.	22.50
35.	47.	1.40	0.5 sh. 6	7.	2.80	8.40	5.60	31.

230.2C
T361Yg
Correctorium corruptorii v.1

"Quare"

230.2C
T361Yg
v.1

